SECVNDVS TOMVS

OPERVM DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI Hipponensis, complectens illius epistolas non mediocri cura emendatus per DES. ERASMVM ROTERODAMVM.

BASILEAE APVD IO. FROBENIVM. M.D.XXVIII

DES. ERASMUS ROTERODAMUS PIO LECTORI S. D.

EX calce ſecundi libri retractationum, item ex epiſtola, quæ præfixa eſt catalogo hæreſeon ad Quoduultde-
um, ſatis quidem perſpicuum eſt id temporis nec epiſtolas, nec populares orationes ab Auguſtino fuiſſe dige-
ſtas: nec poſt id ab eo curatum, uel illud arguit, quod in hoc uolumine neq; temporum, neq; perſonarum, ne-
que materiarum ulla uidetur habita ratio. Certius autem id arguit, quod quædam admixtæ fuerant, quæ pri
mo ſtatim guſtu deprehendebantur Auguſtini non eſſe, quas addita cenſura notauimus: nonnullæ ſimpliciter confictæ, quod
genus ſunt illæ Bonifacij ad Auguſtinum, Auguſtini ad Bonifacium. Nullam tamen omnino loco mouimus, præter unam,
& uehementer prolixam, & inſigniter illitteratam, ne id quidem facturi niſi eadē in Tomis haberetur. Tāta nobis cautio
fuit, ne qs qd de noſtra queri poſſit induſtria. Ad hæc inſpſæ ſunt nōnullæ quas Auguſtinus ipſe in retractatiōibus libros
appellat. Quanquam interdum ſubdifficile eſt epiſtolam à libro diſtinguere. Auguſtinus alicubi ſic loquitur, quaſi breui-
tas aut prolixitas tribuat animatúe nomen epiſtolæ uerius, quàm orationis genus, aut argumenti ratio, præſertim quum
hoc exemplum ab Apoſtolis uenerit, ut argumenta quamuis ſeria committerentur epiſtolis. Siquidem exceptis euangelijs
quo nomine complectimur & apoſtolorum geſta, præter epiſtolas nihil ſcripto prodiderunt, ſed eas de rebus haud qua-
quam familiaribus, tū quas uellent ab omnibus legi. Alicubi putat epiſtolam non uideri, quæ non præferat nomen & ſcri-
bentis, & eius ad quem ſcribitur. Et ſanè ſunt aliquot quas uere poſſis epiſtolas dicere, referentes familiare quiddam, & in
ſtar humani colloquij, licet perpaucæ. Verum hac de re liberum eſto ſuum cuiq; iudicium. Illud auſim affirmare, non alio in
opere magis elucere ſanctiſsimi uiri, pietatem, charitatem, manſuetudinem, humanitatem, ciuilitatem, ſtudium crediti gre-
gis, amorem concordiæ, & zelum domus dei. Vt ſatagit, ut molitur, ut ſe uertit in omnia, quoties affulſit aliqua ſpes per-
trahendi uel paganum ad Chriſtum, uel hæreticum ad eccleſiæ communionem. Vt ſe ſubmittit, ut iuxta Paulum, mutat uo
cem ſuam, undiquaq; uenans occaſionem excitandæ propagandæq; pietatis, ubicunq; ſentit aliquam bonæ mētis ſcintillam
reſidere. Cui mulierculæ, cui plebeio, cui aulico, cui pagano, cui hæretico non prompte, manſuete, blandeq; reſpondet?
Quàm anxia ſollicitudine, pro ſceleratiſſimis, nec una morte dignis Circumcellionibus intercedit? Quis maiori ſtudio
pro ſuis amicis interpellauit quàm ille pro ſuis hoſtibus? Quanto nixu parturit omnes Chriſto, quàm gratulatur reſipiſcen
tibus, quàm ſollicite proſpicit periclitantibus, quàm ſedulo docet errantes, mederi ſtudens omnibus, perdere neminem.
Quàm miſere uritur, ad quoduis exortum offendiculum? Videas uere gallinam euangelicam ſollicitam & anxiam, ut ſub
alas colligat foueatq; pullos ſuos. In nonnullis epiſtolis agnoſcere licebit & illud forenſe dicendi genus, quod græci δικα-
νικὸν appellant, præcipue quum agit aduerſus Donati factionem, nec deeſt argumentorum ſubtilitati quæ illi peculiaris
eſt, δείνωσις. Verum ſiue docet, ſiue corripit, ſiue pugnat cum deploratis hoſtibus, nuſquam tamen non ſentias Chriſtia-
næ charitatis natiuam dulcedinem, ut, ſi tamen congruit hæc collatio, mihi uideatur quendam è comœdia referre Mitio-
nem, qui tūm etiam mitis eſt, quum obiurgat maxime. In hoc uno uelut in ſpeculo contemplari licet epiſcopum qualem de
pinxit Paulus, ἀνεπίληπτον, νηφάλιον, σώφρονα, κόσμιον, φιλόξενον, διδακτικὸν, μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην, μὴ
αἰσχροκερδῆ, ἀλλ᾽ ἐπιεικῆ, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, μὴ αὐθάδη, μὴ ὀργίλον, φιλάγαθον, ἐγκρατῆ, ὅσιον, δίκαιον,
ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, δυνατὸν καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαινούσῃ, καὶ
τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν, μετὰ πάσης πρᾳότητος. Ad hoc ſpeculum ſi ſeſe contemplentur epiſcopi, & qui præ-
cipuam epiſcoporum functionem occupant theologi, pudebit opinor quoſdam ſui ſupercilij, cum inſcitia coniuncti, pude
bit ſæuitiæ cum impuris moribus copulatæ. Ex alijs Auguſtini libris perſpicere licebit, qualis fuerit adhuc infans in Chri-
ſto, ex alijs, qualis fuerit iuuenis, qualis ſenex, ex hoc uno uolumine ſemel totum Auguſtinum cognoſces. Vberiores fru-
ctus nobis dediſſet illud ingenium, ſi in Italia, Galliáue uel naſci uel uiuere contigiſſet. Rudis erat Africa, uoluptatū auida,
ſtudiorum inimica, curioſarum rerum appetens. Vnde frequenter exercent illum quæſtionibus ſubfriuolis, nec multum fa-
cientibus ad pietatem: & ad ſuæ gentis affectus ſæpe cogitur attemperare calamum. Verum tali excolendo ſenticeto, tali
opus erat agricola. Quanquam digniora lectu ſcripturus erat, ſi uel ad Romanorum aut Græcorum iudicia ſe compo-
ſuiſſet, uel minus indulſiſſet ſimplicium imperitiæ. Sed Chriſtiana charitas prius habet prodeſſe quàm plurimis, quàm pro
bari præcipuis, fraternæ ſalutis quàm ſuæ gloriæ ſitientior. Quoſdam autem, præcipue mulierculas pia quædam habebat
ambitio, pulchrum eſſe ducentes, qualecunq; ſcriptum impetraſſe ab epiſcopo. Ita factum eſt, ut dum uir pius omnium uo
tis obſequitur, minus alicubi ſatis faciat lectori faſtidioſo. Vix quenquam crediturum opinor quantum mihi ſudoris ex-
hauſtum ſit in tollendis mēdis, ac reponendo ordine in confuſiſſima diſtinctione. Sed ea demum perfecta eſt eleemoſyna,
quæ confertur neſcienti, generoſior etiam quæ confertur auerſanti. Hæc Chriſto fœneramus, non hominibus, quorum
uix credibilem ingratitudinem in nimium multis experimur. Quanquam horum malitia nequaquam nos à benefaciendi
ſtudio deterrebit unquam. Cum optimæ fidei debitore nobis res eſt. Ne quid omittam, ab huius uoluminis calce reſecuimus
loquaciſsimam Coronidem ſub titulis Cyrilli, ſubito latine loquentis, & Auguſtini Græco male latine ſcribentis, impuden
tiſſime confictam. Cuius tamen legendæ ſi quem forte tenet libido, reperiet inter ea quæ diui Hieronymi Tomis adiuncta
ſunt. Illic expleat ſeſe affatim, qui talibus capitur delicijs. Hæc cordate lector, fac euoluas attente, non pœnitebit
inſumpti temporis. Bene Vale, Datum Baſileæ An. 1527 menſe octobri.

Nomenclaturam eorum ad quos ſcripſit Auguſtinus, reperies ad calcem huius uoluminis.

A

DIVI AVRELII AVGV STINI HIPPONENSIS EPISCOPI LIBER EPISTO/ larum feliciter incipit.

Augustinus Volusiano exhortans illum ad scribendum, & indicans quid ex literis sacris illi potissimum sit legendum. Epistola Prima.

OMINO ILLVSTRI, & merito præstantissimo filio Volusiano, Augustinus episcopus. De salute tua quã & in hoc sæculo & in Christo esse cupio, sanctæ matris tuæ uotis sum fortasse etiam ipse non impar. Vnde meritis tuis reddens salutationis obsequium, hortor ut ualeo, ut literarum uere certeq; sanctarũ studio te curam non pigeat impendere. Sincera enim & solida res est, nec fucatis eloquijs ambit ad animum, nec ullo linguæ tectorio inane aliquid ac pendulum crepitat. Multum mouet, non uerborum sed rerum auidum, & multum terret, factura securũ: Præcipue Apostolorum linguas exhortor ut legas, ex his enim ad cognoscendos prophetas excitaberis, quorum testimonijs utuntur Apostoli. Si quid autem uel cum legis uel cum cogitas tibi oritur quæstionis, in quo dissoluendo uidear necessarius, scribe ut rescribam. Magis enim hoc forte domino adiuuante potero, quàm præsentialiter loqui tecũ, nõ solũ propter occupationes uarias & meas & tuas, quoniã non cum mihi uacat, occurrit ut & tibi uacet, uerumetiam propter eorum irruentẽ præsentiam, qui plerũq; non sunt apti tali negotio, magisq; linguæ certaminibus, quàm scientiæ luminibus delectantur. Quod autem scriptum habetur, semper uacat ad legendum, cum uacat legenti: nec onerosum fit præsens, quod cum uoles sumitur, cũ uoles ponitur.

Quid in primis legẽdum.

Cõmodius scribere.

B

Volusianus Augustino proponens illi quæstiones quomodo deus immensus claudi potuerit utero uirginis: & an mundi curam deseruerit interim, & an miraculis satis declarata sit eius diuinitas. Epist. II

OMINO uere sancto ac merito uenerabili patri Augustino Episcopo, Volusianus. Petis à me uir probitatis iusticiæq; documentũ, ut aliqua ex ambiguis lectionis peritæ discenda perconter. Amplector gratiã muneris imperati, meq; libẽs in disciplinas tuas offero, ueteris sententiæ autoritatẽ secutus, quæ nullam ad perdiscẽdum abundare credit ætatem. Neq; immerito sapiens prudentiæ studia nullis terminis neque fine conclusit, quando primordijs suis remota uirtus nunq; adeo reseratur adeuntibus, ut omnis protinus ad agnitionem patescat. Domine uere sancte ac merito uenerabilis pater, est operæprecium cognoscere habitam inter nos proxime confabulationem. Quibusdam amicorum conuentibus aderamus frequentes, proferebãtur illic pro ingenijs studijsq; sententiæ: Erat tamen sermo *rhetorica partitio (apud agnoscentem loquor) nam etiam ista paulo ante docuisti. Astruebatur quid esset inuentio, quæ inuentionis acrimonia, quantus disponendi labor, quæ translationis gratia, quæ *iconismatum pulchritudo, & pro ingenio naturáq; materiæ, apposita etiam dicendi facultas. Alij rursus poëticã eleuabant fauentes. Ne hanc quidem eloquentiæ partem tacitam aut inhonoram reliquis, ut conuenienter poëta dixerit: Inter uictrices hederas tibi serpere lauros. Dicebatur ergo quantus iconiæ esset ornatus, quæ metaphorarum uenustas, quanta in comparatione sublimitas, iam leues enodésq; uersus, atq; ut ita dixerim, cæsurarum modulata uariatio. Tunc ad familiarẽ tuã philosophiam sermo deflectitur, quã ipse aristotelico more tanquã *Esocraticam fouere consueueras. Quærebamus & quid egerit præceptor ex Lycio: quid academiæ multiplex & continuata cunctatio: quid ille disputator ex porticu: quid physicorũ peritia: quid epicureorum uoluptas: quid inter omnes infinita disputandi libido. Tuncq; magis ignorata ueritas, postquã præsumptum est quod possit agnosci. Dum in his confabulatio nostra remoratur,

*Hunc titulũ Cicero dedit libro suo.

*εἰκών imago εἰκόνισμα, schema est, quo imago rei ponitur ob oculos.

*Esocraticã uox notha est quidã codex habebat esothericam ab ἔσωθεν, ut dicimus neotericam. Scribendum opinor Esotericã, id est, interiorẽ

ratur, unus è multis: & quis inquit est sapientia ad perfectum Christianitatis imbutus, qui ambigua in quibus hæreo possit aperire, dubiosq; sensus meos uera uel uerisimili firmare credulitate? Stupemus tacẽtes. Tunc in hæc sponte prorupit: Miror utrũ mundi dominus & rector, intemeratæ fœminæ corpus impleuerit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, & tamẽ uirgo enixa sit solennitate pariendi, & post hæc uirginitas *putetur intacta. His & alia subnectit: Intra corpusculũ uagiẽtis infantiæ latet, cui *parua putatur uniuersitas: patitur puerilitatis annos, adolescit, iuuentute solidatur: tamdiu à sedibus suis abest ille regnator, atq; ad unum corpusculũ totius mundi cura transfertur: Deinde in somnos resoluitur, cibo alitur: omnes mortalium sentit affectus, nec ullis competentibus signis tantæ maiestatis indicia clarescunt, quoniam larualis illa purgatio, debiliũ curæ, reddita uita defunctis, si & alia cogites, deo parua sunt: Interuenimus ulterius inquirenti, solutóq; conuentu, ad potioris peritiæ merita distulimus, ne dum incautius secreta temerantur, in culpam deflecteret error innocuus. Accepisti uir totius gloriæ capax imperitiæ confessionem, quid à partibus nostris desideretur agnoscis. Interest famæ tuæ, ut quæsita nouerimus. Vtcunq; absq; detrimento cultus diuini in alijs sacerdotibus toleratur inscitia, at cum ad antistitem Augustinũ uenitur, legi deest quicquid contigerit ignorari. Incolumem uenerationem tuã diuinitas summa tueatur domine uere sancte ac merito uenerabilis pater. C

Noua uero quæstio.
al. intacta permanserit.
al. uix par.
Significat leprosos mundatos, ægrotos sanatos, & mortuos excitatos.

Augustinus Volusiano ad singula respondet. Epist. III

Eximiæ cuiusdã humanitatis in Augustino, quod superiorem epistolam responso dignatus est, phrasi ineptã, sensu parum Christianam.

DOMINO illustri & merito insigni, & præstantissimo filio Volusiano, Augustinus in domino salutem. Legi literas tuas, in quibus uidi magni cuiusdã dialogi specimẽ, laudabili breuitate conprehensum. Respõdere igitur debui, nec pro dilatione aliquid excusationis opponere. Accidit enim oportune, ut ab alijs negocijs mihi aliquantulum uacaret. Quibus autẽ dictandis hoc ocium statueram impendere, paululum distuli, nequaq; iustum esse arbitratus, ut quem ad quærendum exhortatus ipse fueram, differrem quærentem. Quis autem nostrum, qui Christi (ut possumus) gratiã ministramus, cum tua uerba legerit, ita te uelit doctrina instrui Christiana, ut tibi tantum sufficiat ad salutem, non huius uitæ quam uaporis esse simillimam, tantillum apparẽtis & ilico uanescentis atq; pereuntis, sermo diuinus admonere curauit, sed illã salutem propter quam adipiscendã & in æternum obtinendã Christiani sumus? Parum est ergo nobis sic te instrui, ut tibi sit liberando satis. Ingenium quippe & eloquiũ tuum tam excellens tamq; luculentum, prodesse debet etiam cæteris, contra quorum tarditatem seu peruersitatẽ, conuenientissime defendenda est tantæ gratiæ dispensatio, quam superbæ animulæ nihilipendũt, quæ nimis affectant plurimũ posse, & ad sua uitia sananda uel etiam refrenanda, nihil possunt. Quæris igitur: utrũ mundi dominus & rector intemeratæ fœminæ corpus impleuerit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia mater, & tamen uirgo enixa sit, solennitate pariendi, & post hæc uirginitas inuiolata permanserit: Vtrum intra corpusculum uagientis infantiæ latuerit, cui parua putatur uniuersitas, passus fuerit puerilitatis annos, adoleuerit, iuuentute solidatus sit, tam diu à sedibus suis absfuerit regnator ille, atq; in unum corpusculum, totius mũdi cura trãslata sit, deinde in somnos resolutus sit, cibo alitus, omnes mortalium senserit affectus, neq; ullis competentibus signis claruerint tantæ maiestatis indicia, quoniam larualis illa purgatio, debilium curæ, reddita uita defunctis, hæc & alia si cogites, deo parua sunt. Hanc scribis in quodam conuentu amicorum ab uno ex multis qui aderant illatam esse quæstionem, uos autem interuenisse ulterius inquirenti, solutúmq; conuentum, ad potioris peritiæ merita distulisse, ne dum incautius secreta temerantur, in culpã deflecteret error innocuus. Deinde ad me literarum tuarum dirigis intentionẽ, & post hanc imperitiæ confessionẽ, admões ut à partibus nostris quid desideretur agnoscam. Adiungis etiam famæ meæ interesse ut quæsita noueritis, quod utcunq; absq; detrimento diuini cultus in alijs sacerdotibus toleratur inscitia, at cum ad me antistitẽ uenitur, legi deesse quicquid contigerit ignorari. Primũ igitur hãc de me opinionem facile præsumptã, quæso D

al. uix par.
Larualis purgatio.

deponas

A deponas, eumq́ animũ quis erga me beneuolentissimũ soluas atq; exuas: ac de me mihi magis quàm ulli alteri credas, si mihi dilectionis uicẽ rependis. Tanta est enim Christianarum profunditas literarũ, ut in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineũte puericia usq; ad decrepitam senectutẽ maximo ocio, summo studio, meliore ingenio conarer addiscere: Nõ quo ad ea quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perueniatur difficultate, sed cũ quisq; ibi fidẽ tenuerit, sine qua pie recteq́; nõ uiuitur, tam multa, tam q́; multiplicibus mysteriorũ umbraculis opaca intelligẽda proficientibus restãt, tantaq́; nõ solũ in uerbis quibus ista dicta sunt, uerũ etiã in rebus quæ intelligendæ sunt latet altitudo sapientiæ, ut annosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, quod eadem scriptura quodã loco habet, Cũ cõsummauerit homo, tunc incipit. Sed quid hinc plura? Veniẽdum potius est ad rem quã requiris: Vbi primũ te scire uolo, nõ hoc habere Christianã doctrinam quod ita sit deus infusus carni qua ex uirgine nasceretur, ut curã gubernandæ uniuersitatis, uel deseruerit uel amiserit, uel ad illud corpusculũ quasi contractam materiam collectamq́; transtulerit. Hominũ iste sensus est, nihil nisi corporea ualentiũ cogitare, siue ista crassiora, sicut sunt humor atq; humus, siue subtiliora, sicut aëris & lucis, sed tamẽ corpora, quorum nullum potest esse ubiq; totum, quoniã per innumerabiles partes aliud alibi *abeat, necesse est: Et quantumcunq; sit corpus seu quantulumcũq; corpusculum loci occupet spatiũ, eundẽq; locum sic impleat, ut in nulla eius parte sit totum, ac per hoc densari ac rarescere, cõtrahi & dilatari, in minutias deteri, & grandescere in molem, non nisi corporum est. Longe aliud est animæ natura quàm corporis, quãto magis dei, qui creator est & animæ & corporis. Nõ sic deus dicitur implere mundum, uelut aqua, uelut aër, uelut ipsa lux, ut minore sui parte, minorem mundi impleat partem, & maiore maiorem. Nouit ubique totus esse, & nullo contineri loco. Nouit uenire non recedendo ubi erat. Nouit abire nõ deserendo quò uenerat. Miratur hoc mens humana, & quia non capit fortasse nec credit: Seipsam primitus ingrata miretur, seipsam paululum si potest attollat à corpore, & ab eis rebus quas solet sentire per corpus: & uideat ipsa quid sit quæ utitur corpore. Sed forte non potest: Magni quippe est ingenij, ut ait quidam, seuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere. Ipsos ergo corporis sensus, aliquanto insuetius & uigilantius perscrutetur. Sunt certe quinq; partiti corporis sensus, qui nec sine corpore, nec sine anima esse possunt, quia neq; sentire est nisi uiuentis, quod ab anima est corpori, neq; sine corporeis instrumentis, & quasi uasis atq; organis uidemus, audimus, cæterisq; tribus utimur sensibus: intendat hæc anima rationalis, & sensus corporis non sensibus corporis, sed ipsa mente atq; ratione cõsideret. Certe sentire homo nõ potest nisi uiuat, uiuit autẽ in carne, antequã morte utrũque dirimatur. Quomodo igitur anima quæ sunt extra carnẽ suã sentit, quæ nõ nisi in carne sua uiuit? An nõ ab eius carne longissime absunt sidera in cœlo? An nõ in cœlo uidet solẽ? An sentire non est uidere, cum sit in quinque sensibus cæteris excellentior uisus? An & in cœlo uiuit, quia & in cœlo sentit, & sensus * non potest esse ubi uita nõ est? An sentit, & ubi non uiuit, quia cum in sua tãtum carne uiuat, sentit etiam in his locis quæ præter eius carnẽ continent ea quæ tangit aspectu? Vidẽs ne quàm hoc sit latebrosum in sensu tam cõspicuo qui uisus dicitur? Attende & auditum: Nam & ipse se foras quodãmodo diffundit à carne. Vnde enim dicimus: Foris sonat, nisi ibi sentiamus ubi sonat? Ergo & illic extra carnem nostrã uiuimus. An sentire possumus, & ubi non uiuimus, cum sensus sine uita esse non possit? Cæteri tres sensus, apud seipsos sentiunt, quãuis de olfactu utcunq; possit dubitari. De gustu autẽ atque tactu, nulla cõtrouersia est, quod ea quæ gustamus & tangimus, nõ alibi quàm in carne nostra sentimus. Proinde isti tres sensus, ab hac consideratione semoueãtur. Visus auditúsq; afferunt mirabilem quæstionem: Aut quomodo anima sentiat ubi non uiuit, aut quomodo uiuat ubi non est. Neque enim nisi in carne sua est. Sentit autem etiã præter carnem suam. Ibi quippe sentit ubi uidet, quia & uidere sentire est. Ibi sentit ubi audit, quia & audire sentire est. Aut ergo & ibi uiuit, ac per hoc, etiam & ibi est, aut sentit & ubi non uiuit,

Scripturæ profunditas.

Lux corpus.

al. habeat.

B

Cicero.

Sensus corporis.

Esse potest.

Mens. à νοῦς. aut uiuit & ubi nō est. Hæc omnia mira sunt, nihil horum affirmari sine quadā uelut absur C
ditate potest: & de sensu loquimur morticino. Quid igitur est ipsa anima, præter corporis sensum, id est in mente qua ista cōsiderat? Neq; enim sensu corporis, de ipsis sensibus corporis iudicat: & putamus nobis de omnipotētia dei incredibile dici aliquid, cū dicit' uerbū dei per quod omnia facta sūt, sic assumpsisse corpus ex uirgine, & sensibus apparuisse mortalibus, ut immortalitatem suam nō corruperit, ut æternitatem suam non mutauerit, ut potestatem suam non minuerit, ut administrationem mūdi non deseruerit, ut à sinu patris, id est à secreto quo cum illo & in illo est, non recesserit? Verbum dei sic intellige per quod facta sunt omnia, non ut eius transire aliquid cogites, & ex futuro præteritū fieri. Manet sicuti est, & ubiq; totum est. Venit autem cum manifestatur, & cum occultatur abscedit. Adest tamen siue occultū siue manifestū, sicut lux adest oculis & uidentis & cæci, sed uidenti adest præsens, cæco uero absens. Adest & uox audiētibus auribus, adest etiam surdis, sed illis patet, istis latet. Quid autem mirabilius quàm id quod accidit in uocibus nostris, uerbisq; sonātibus, in re scilicet raptim transitoria? Cū enim loquimur, ne secūdæ quidē syllabæ locus est nisi prima sonare destiterit, & tamen si unus assit auditor, totum audit quod dicimus, & si duo assint, tantundē ambo audiūt, quoq; & singulis totū est. Et si audiat multitudo silens non inter se particulatim cōminuūt sonos tanq̄ cibos, sed omne quod sonat & omnibus totū est, & singulis totū. Ita ne iam nō illud est potius incredibile, si uerbū hominis transiens quod exhibetur auribus, uerbū dei pmanēs nō exhibetur rebus: ut quēadmodū hoc simul auditur à singulis etiā totū, ita illud simul ubiq; sit totum? Nō itaq; metuendum est corpusculū infantiæ, ne in illo tantas deus angustias passus esse uideat'. Neq; enim mole sed uirtute magnus est deus, qui prouidentia sua meliorē sensum magis formiculis & apiculis dedit quàm asinis & camelis: Qui ex grano minutissimo seminis tantā ficulneæ arboris magnitudinem creat, cum ex multo maioribus seminibus longe minora multa nascantur: Qui pupillam tam paruam ditauit acie, qua per oculos emicante, in ictu temporis cœlū propè D
dimidium lustraret: Qui ex puncto & quasi centro cerebri, sensus omnes quinaria distributione diffudit: Qui corde mēbro tam exiguo uitalem motū per corporis cuncta dispensat, his atq; huiusmodi rebus, insinuans magna de minimis, qui non est paruus in paruis. Ipsa enim magnitudo uirtutis eius, quæ nullas in angusto sentit angustias, uterum uirginalem, non aduentitio sed indigena puerperio fœcundauit: Ipsa sibi animam rationalē, & per eandem etiam corpus humanum, totumq; omnino hominē in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptauit: nomē humanitatis ab eo dignanter assumens, diuinitatis ei largiter tribuēs. Ipsa uirtus per inuiolatæ matris uirginea uiscera, mēbra infantis eduxit, quæ postea per clausa ostia, membra iuuenis introduxit. Hic si ratio quærit', nō erit mirabile, si exemplum poscitur, nō erit singulare: Demus deum aliquid posse, quod nos fateamur inuestigare nō posse. In talibus rebus, tota ratio facti est potētia facientis. Iam illud, quod in somnos soluitur, & cibo alitur, & omnes humanos sentit affectus, hominē persuadet hominibus, quē non consumpsit utiq; sed assumpsit. Ecce sic factū est, & tamen quidam hæretici, peruerse mirando laudandoq; eius uirtutē, naturam humanam in eo prorsus agnoscere noluerunt, ubi est omnis gratiæ cōmendatio, qua saluos facit credentes in se, profundos thesauros sapientiæ & scientiæ continens, & fide mentes imbuens, quas ad æternā contemplationē ueritatis incommutabilis prouehat. Quid si omnipotens, hominem ubicunq; formatum non ex materno utero crearet, sed repentinum inferret aspectibus? Quid si nullas ex paruulo in iuuentam mutaret ætates, nullos cibos, nullos caperet somnos? nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem uerum suscepisse ullo modo crederetur, & dum omnia mirabiliter facit, auferret quod misericorditer fecit? Nunc uero ita inter deum & homines mediator apparuit, ut in unitate personæ copulans utramq; naturam, & solita sublimaret insolitis, & insolita solitis temperaret. Quid autem nō mirum facit deus in omnibus creaturæ motibus, nisi cōsuetudine quotidiana uiluissent? Denique quàm multa usitata cal

cantur

A cantur, quæ cōſiderata ſtupentur: ſicut ipſa uis ſeminū, quos numeros habet, & quàm uiua-ces, quàm efficaces, quàm latenter potentes, quàm in paruo magna molientes, quis adeat animo, quis promat eloquio? Ille igitur ſibi hominē ſine ſemine operatus eſt, qui in rerū natura ſine ſeminibus operatur & ſemina. Ille in ſuo corpe numeros tēporū mēſuráſq; ſeruauit ætatū, qui ſine ulla ſui mutabilitate mutando contexuit ordinem ſeculorum. Hoc enim creuit in tempore, quod cœpit ex tempore. Verbum autē in principio, per quod facta ſunt tempora, tempus elegit quo ſuſciperet carnem, non tempori ceſſit ut uerteretur in carnem. Homo quippe deo acceſſit, non deus à ſe receſſit. Sic autē quidam reddi ſibi rationem flagitant, quomodo deus homini permixtus ſit, ut una fieret perſona Chriſti, cū hoc ſemel fieri oportuerit, quaſi rationē ipſi reddāt de re quæ quotidie fit, quomodo miſceatᶜ anima corpori, ut una perſona fiat hominis? Nam ſicut in unitate perſonæ anima unitur corpori ut homo ſit, ita in unitate pſonæ deus unitur homini, ut Chriſtus ſit. In illa ergo perſona mixtura eſt animæ & corporis, in hac pſona mixtura eſt dei & hominis, ſi tamen recedat auditor à cōſuetudine corporū, qua ſolent duo liquores ita cōmiſceri, ut neuter ſeruet integritatē ſuā, quanq; & in ipſis corporibus aëri lux incorrupta miſceatᶜ. Ergo pſona hominis, mixtura eſt animæ & corporis: perſona aūt Chriſti, mixtura eſt dei & hominis. Cū enim uerbum dei permixtum eſt animæ habenti corpus, ſimul & animam ſuſcepit & corpus. Illud quotidie fit ad procreandos homines: hoc ſemel factum eſt ad liberandos homines. Verūtamē duarū rerum incorporearum cōmixtio facilius credi debuit, quā unius incorporeæ, & alterius corporeæ. Nam ſi anima in ſua natura nō fallitur, incorporeā ſe eſſe cōprehendit, multo magis incorporeum eſt uerbū dei, ac per hoc uerbi dei & animæ credibilior debuit eſſe permixtio, quàm animæ & corporis. Sed hoc in nobis ipſis experimur, illud in Chriſto credere iubemur. Si autem utrūq; nobis pariter inexpertū credendū præciperetur, quid horum citius crederemus? Quomodo nō fateremur duo incorporea, quàm unum corporeū alterūq;

Deus homini permixtus dura loquitur.

Mixtura.

Mixtura.

Permixtio.

B incorporeum facilius potuiſſe miſceri, ſi tamen non indigne ad iſta mixtionis uel mixturæ nomē admittitur propter conſuetudinē corporalium rerum, longe aliter ſe habentium alitérq; notarum? Verbum igitur dei, idemq; dei filius, patri coæternus, eademq; uirtus & ſapientia dei, à ſuperno fine creaturæ rationalis uſq; ad infimū finem creaturæ corporalis attingens fortiter, & diſponens omnia ſuauiter, præſens & latens, nuſquam concluſa, nuſquā diſciſſa, nuſquā tumida, ſed ſine mole ubiq; tota, longe alio modo quodam quàm eo quo creaturis cæteris adeſt, ſuſcepit hominem, ſeq; & illum fecit unum Ieſum Chriſtum, mediatorem dei & hominum, æqualem patri ſecūdum diuinitatem, minorem patre ſecūdum carnem, hoc eſt ſecundum hominē, incommutabiliter immortalem ſecundum æqualem patri diuinitatem, eundémq; mutabilem atq; mortalem ſecūdum * cognitam nobis infirmitatē, in quo Chriſto eo tempore, quod oportuniſſimum ipſe nouerat, & ante ſecula diſpoſuerat, uenit hominibus magiſterium & adiutorium, ad capeſſendam ſempiternā ſalutē. Magiſteriū quidem ut ea quæ hic ante dicta ſunt utiliter uera, non ſolū à prophetis ſanctis qui omnia uera dixerunt, uerumetiā à philoſophis atq; ipſis poëtis, & huiuſcemodi autoribus literarum, quos multa uera falſis miſcuiſſe quis ambigat? illius etiā in carne præſentata confirmaret autoritas, propter eos qui nō poſſent in ipſa intima ueritate cernere atq; diſcernere: Quæ ueritas & antequam hominem aſſumeret, ipſa aderat omnibus qui eius participes eſſe potuerunt: Maxime uero ſuæ incarnationis exemplo id ſalubriter perſuaſit, ut quoniā homines pleriq; diuinitatis auidi, per poteſtates cœleſtes quas deos putarent, rituſq; uariOS illicitorū non ſacrorū ſed ſacrilegiorū, ambiendū ſibi arbitrarentur ad deū, magis ſuperbe quàm pie, qua in re pro angelis ſanctis eis ſe dæmones ſupbæ cogitationis ſupponunt: ſcirent homines tam proximū eſſe deum pietati hominum, ad quem uelut longe poſitum per interpoſitas poteſtates ambiebant, ut hominem ſuſcipere dignaretur, & cum illo uniri quodammodo, ut ei ſic coaptaretur homo totus, quemadmodum animæ corpus, excepta concretione mutabili, in quam non cōuertitur deus, & quam uidemus quod habeat & cor-

Minor.

al. cognatam

pus & animus. Adiutorium autem, quod sine gratia fidei quæ ab illo est, nemo potest uincere cócupiscentias uitiosas: & si qua earũ residua nó uicerit ueniali remissione purgari. Quod ergo ad magisteriũ eius attinet: quis nũc extremus idiota, uel quæ abiecta muliercu la non credit animæ immortalitatẽ, uitámq; post mortem futuram? Quod apud Græcos olim primus Pherecydes Assyrius cum disputasset, Pythagoram Samiũ illius disputatio nis nouitate permotũ ex athleta in philosophũ uertit. Nunc ergo quod Maro ait, & om nes uidemus, Amomũ Assyrium uulgo nascitur. Quod autẽ ad adiutoriũ gratiæ pertinet quæ in Christo est, ipse est omnino, Quo duce si qua manent sceleris uestigia nostri Irrita perpetua soluent formidine terras. Sed nullis inquiũt, competentibus signis claruerunt tan tæ maiestatis indicia, quia laruualis illa purgatio, debilium curæ, reddita uita defunctis, si & alia considerẽtur, deo parua sunt. Fatemur quidem & nos talia quædam fecisse prophetas. Nam in his signis quid excellentius quàm mortuos resurrexisse? Fecit hoc Helias, fecit hoc Helisæus. Nam de magorum miraculis, utrum etiã mortuos suscitauerint, illi uiderint qui & Apuleium se contra magicarũ artiũ crimina copiosissime defendentẽ, conantur non ac cusando sed laudando conuincere. Nos legimus magos Ægyptiorum artiũ istarum peritis simos, à Moyse famulo dei fuisse superatos, cum illi quædã mira nefandis artibus agerent, ille deo suppliciter inuocato, machinamenta eorũ cuncta subuerteret. Sed & ipse Moyses & cæteri prophetæ ueracissimi dominum Christum prophetauerunt, & gloriam magnam ei dederunt, hunc non tanquam parem sibi nec in eadem miraculorũ potentia superiorem, sed planè dominum deum omnium & hominẽ propter homines factum uenturũ prænũ ciauerunt. Qui propterea & ipse talia facere uoluit, ne esset absurdum, quæ per illos fecerat, si ipse non faceret. Sed tamẽ & aliquid proprium facere debuit: Nasci de uirgine, à mortuis resurgere, in cœlum ascendere. Hoc deo qui parum putat, quid plus expectet ignoro. Arbi tror enim talia flagitari, qualia gerens hominem facere non debuit. Nam in principio erat uerbum, & uerbũ erat apud deũ, & deus erat uerbũ, & omnia per ipsum facta sunt. Num homine assumpto, alium mundũ facere debuit, ut eum esse crederemus, per quẽ factus est mundus? Sed nec maior mundus, nec isti æqualis in hoc mundo fieri posset. Si autem mi norem faceret infra istum; similiter hoc quoq; parũ putaretur. Quia ergo non oportebat ut nouum faceret mundum, noua fecit in mundo. Homo enim de uirgine procreatus, & à mortuis in æternã uitam resuscitatus, & super cœlos exaltatus, potentius fortasse opus est quàm mundus. Hic forte respondent, se factum hoc esse non credere. Quid ergo fiet homi nibus, qui minima contemnunt, maiora non credunt? Reddita uita defunctis, ideo creditur quia & alij fecerunt, & parum est deo. Caro propria de uirgine creata, & à morte in æterna uita super cœlos leuata, ideo non creditur, quia nemo fecit, & competit deo: ac per hoc quæ sibi quisq; facilia non factu sed captu putat, æquo animo accipit, supra ea ueluti ficta pro falsis ducit. Noli eis esse similis obsecro te: Disputantur hæc latius, & omnis quæstionũ ne cessariarũ sinus perscrutati discussiq; panduntur: sed intellectui fides aditum aperit, infide litas claudit. Quẽ non moueat ad credendum tantus ab initio ipse rerũ gestarũ ordo, & ip sa cónexio temporum: præteritis fidẽ de præsentibus faciens, priora posterioribus & recen tioribus antiqua confirmans? Eligitur unus ex gente Chaldæorũ, pietate fidelissima præ ditus, cui promissa diuina post tantam seculorum seriem nouissimis tẽporibus cóplendæ prodantur, atq; in eius semine omnes gentes habituræ benedictionem prænunciantur. Sic unum deũ uerum colens uniuersitatis creatorẽ, gignit filium senex, de coniuge quã spe pari endi penitus destitutã sterilitas ætasq; iam fecerat. Propagatur ex illo numerosissimus po pulus, multiplicatus in Ægypto, quò illam stirpem ex orientalibus partibus, promissis effe ctisq; crebrescẽs dispositio diuina transmiserat. Educitur ex Ægypti seruitute gens ualida, horrendis signis atq; miraculis, pulsisq; impijs gentibus, in terram promissionis perducta & constituta, regno etiam sublimatur. Deinde præualescente peccato, sacrilegis ausibus de um uerum qui eis tanta beneficia contulerat sæpissime offendens, uarijsq; flagellata cladi bus

Margin notes: Pherecydes. Pythagoras. Cicero in Tusculanis. — 3. Reg. 17. 4. Reg. 4. Apuleius. — Exod. 7. & sequenti. — Ioan. 1. — Salustius. — Series fidei Christianæ. — Genesis. 12. — C — D

A bus, & prosperitatibus consolata, usq; ad Christi incarnationem declarationémq; perducitur. Quem Christũ, dei uerbum, dei filium, deum in carne uenturum, moriturũ, resurrecturum, in cœlum ascensurum, præpollentissimo suo nomine, in omnibus gentibus dicatos sibi populos habiturũ, In q; illo remissionem peccatorum, salutemq; æternam futuram esse credentibus, omnia gentis illius promissa, omnes prophetiæ, sacerdotia, sacrificia, templũ, & cuncta omnino sacraméta sonuerũt. Venit Christus, cóplent in eius ortu, uita, dictis, factis, passionibus, morte, resurrectione, ascésione omnia præconia prophetarũ. Mittit spiritumsanctũ, implet fideles una in domo congregatos, & hocipsum promissum orãdo atq; desiderando expectantes. Impleti auté spiritusancto, loquuntur repente linguis omnium gentiũ, arguunt fidenter errores, prædicãt saluberrimã ueritaté, exhortantur ad pœnitentiam præteritæ culpabilis uitæ, indulgentiã de diuina gratia pollicentur, prædicationem pietatis ueræq; religionis signa congruentia & miracula consequũtur. Excitatur aduersus eos sæua infidelitas, tolerant prædicta, sperant promissa, docent præcepta, numero exigui per mundũ disseminãtur, populos facilitate mirabili conuertunt, inter inimicos augentur, persecutionibus crescunt, per afflictionum angustias usq; in terrarum extrema dilatantur. Ex imperitissimis, ex abiectissimis, ex paucissimis illuminant, nobilitãtur, multiplicantur, præclarissima ingenia, cultissima eloquia, mirabilésq; peritias acutorum, facũdorũ atq; doctorum subiugant Christo, & ad prædicandum uiã pietatis salutísq; conuertunt: Alternis aduersitatibus & prosperitatibus rerum, patientiam & temperãtiam uigilanter exercét: mundo declinante in extrema fessisq; rebus ætatem ultimã protestante, multo fidentius, quia & hoc prædictum est, æternam ciuitatis cœlestis felicitaté expectant: Atq; inter hæc omnia contra ecclesiam Christi impiarum gentium infidelitas fremit: euincit illa patiendo, & inconcussam fidem inter obsistentiũ sæuitiam profitendo: reuelatæ ueritatis, quæ diu promissis mysticis uelabatur, sacrificio succedente, illa sacrificia quibus hoc figurabatur, templi

B ipsius euersione tolluntur: reproba per infidelitatem gens ipsa Iudæorũ a sedibus extirpata, per mundum usq; quaq; dispergitur, ut ubiq; portet codices sanctos, ac sic prophetiæ testimoniũ, qua Christus & ecclesia prænunciata est, ne ad tempus à nobis fictum existimaret, ab ipsis aduersarijs proferatur, ubi etiam ipsos prædictũ est non fuisse credituros. Templa & simulacra dæmonũ, ritusq; sacrilegi paulatim atq; alternatim secundũ prædicta prophetica subuertuntur: hæreses aduersus nomé Christi, sub uelaméto tamen nominis Christi, ad exercendam doctrinã sanctæ religionis, sicut prænũciatæ sunt pullulant. Hæc omnia sicut leguntur prædicta, ita cernũtur impleta, atq; ex his iam tot & tantis quæ restant expectantur implenda. Quæ tandem mens auida æternitatis, uitæque præsentis breuitate permota, cótra huius diuinæ autoritatis culmé lumenq; contendat? Quæ disputationes, quæ literæ quorumlibet philosophorum, quæ leges quarumlibet ciuitatum, duobus præceptis, ex quibus Christus dicit totam legem prophetásq; pendere, ullo modo sint comparandæ: Matth. 22. Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota méte tua & proximum tuum tanq; teipsum? Hic physica, quoniã omnes omniũ naturarũ causæ in deo creatore sunt: hic ethica, quoniã uita bona & honesta non aliunde formatur, quàm cũ ea quæ diligenda sunt, quéadmodũ diligenda sunt, diliguntur, hoc est deus & proximus: Hic logica, quoniam ueritas lumenq; animæ rationalis non nisi deus est. Hic etiam laudabilis reipublicæ salus: neq; enim conditur & custoditur optima ciuitas, nisi fundamento & uinculo fidei, firmæq; concordiæ, cum bonum commune diligitur, quod summum ac uerissimum, deus est, atq; in illo inuicem sincerissime se diligant homines, cum propter illum se diligant, cui quo animo diligant occultare nõ possunt. Modus autem ipse dicendi, quo sancta scriptura contexitur, quàm omnibus accessibilis quamuis paucissimis penetrabilis, ea quæ aperta continet quasi amicus familiaris sine fuco ad cor loquitur indoctorum atq; doctorum. Ea uero quæ in mysterijs occultat, nec ipsa eloquio superbo erigit, quò nõ audeat accedere mens tardiuscula & ineruditа, quasi pauper ad diuité, sed inuitat omnes humili

Scriptura & doctis & indoctis prodita utilisq;.

sermone, quos nõ solùm manifesta pascat sed etiam secreta exerceat ueritate, hoc in promptis quod in reconditis habens. Sed ne aperta fastidirentur, eadem rursus operta desiderantur, desiderata quodammodo renouantur, renouata suauiter intimantur. His salubriter & praua corrigũtur, & parua nutriuntur, & magna oblectantur ingenia. Ille huic doctrinæ inimicus est animus, qui uel errando eam nescit esse salubertimam, uel odit ægrotando medicinam. Vides quàm prolixam epistolam fecerim? Si quid ergo te mouet, atque inter nos pertractari tanti habes, non tibi faciat angustias usitatarum epistolarum, uelut custodiendus modus: quia & optime nosti quàm grandes eas ueteres habuerunt, cum aliquid agerent quod explicare breuiter non ualerent: & si autorum ad alias literas pertinentium, mos esset alius, nostrorum nobis in hac re dignius imitanda præberetur autoritas. Inspice itaq; modum epistolarum Apostolicarũ, uel eorum etiam qui illa diuina eloquia tractauerunt, & nõ pigeat te uel multa quærenda proponere, si multa te permouent, uel aliquando diutius uersare quod quæris, ut quantũ fieri per tales quales sumus potest, non remaneat dubitationis nubilum, quod obstet lumini ueritatis. Scio enim excellentiã tuam, quorundam perpeti obstinatissimas contradictiones, qui propterea putant, uel putari uolunt Christianam doctrinam utilitati non conuenire reipublicæ, quia nolunt stare rempublicam firmitate uirtutum, sed impunitate uitiorum. Non autem sicut regi homini uel cuilibet principi ciuitatis, ita etiam deo quicquid à multis peccatur inultum est. Misericordia uero eius & gratia prædicata hominibus per hominem Christum, impartita autẽ per deum, deiq; filium eundem ipsum Christum, non deserit eos qui ex eius fide uiuunt, eúmq; pie colunt, siue mala huius uitæ patienter fortitérq; experiantur, siue bonis eius misericorditer ac temperanter utantur, æternum pro utroq; præmium recepturi in ciuitate superna atq; diuina: ubi iam non sit moleste toleranda calamitas, nec laboriose frenanda cupiditas, sed sola sine ulla difficultate, & pfecta libertate retinẽda dei & proximi charitas. Incolumem feliciorémq; te misericordissima dei omnipotentia tueatur domine illustris & merito insignis, ac præstantissime fili. Sanctam & in Christo dignissime honorandam matrem, cuius pro te deus preces exaudiat, pro meritis uestris officiosissime saluto. Sanctus frater & coëpiscopus meus Possidius, præstantiam uestram multum salutat.

Marcellinus Augustino, Narrans quosdam calumniari, quod deus ueterem legem abrogarit, quodq; doctrina Euangelica sit inutilis reipubli. deniq; Christianos principes multum malorum inuexisse reipub. Epistola. IIII

DOMINO nimiumq; uenerabili, & omnibus mihi officijs unice percolendo, patri Augustino, Marcellinus. Vir illustris Volusianus beatitudinis tuæ mihi literas legit, imò me quidem cogente pluribus legit, quæ scilicet omnia quæ à te dicuntur quia uere miranda sunt, usq;quaq; miratus sum. Sermonis enim diuini gratia humiliter tumẽs, facile ut placeret emeruit. Hinc enim plurimũ placuit quod hominis gressus aliquanto titubantes boni propositi exhortatione statuere & firmare cõtendis. Est enim nobis cum eodem quotidiana pro uiribus nostris, & pro ingenij paupertate disputatio. Sanctæ quidem matris eius precatione compulsus, cura mihi est eum frequentius salutandi gratia conuenire, licet uicem in hac parte reddere etiam ipse dignetur. *Solœcismus.* Accepta autem uenerabilitatis tuæ epistola, homo qui à ueri dei stabilitate, multorũ (quorum in hac urbe copia est) persuasione reuocatur, ita motus est, ut si quãtum ipse cõfirmat literarum prolixitatem minime formidasset, omne beatitudini tuæ quod habere potest, insinuasset ambiguum. Sed tamẽ satis, sicut etiã ipse probare dignaberis, culto accuratóq; sermone, & Romanæ eloquentiæ nitore perspicuo, aliqua sibi exolui impendio postulauit. Quæ quidem quæstio usq;quaq; detrita est, & eorum super hac parte satis nota calliditas, qui dispensationem dominicæ incarnationis infamant: Sed tamen etiam ego in hac parte, quia plurimis quicquid rescripseris profuturũ esse confido, precator accesserim, ut ad ea uigilantius respondere digneris, in quibus nihil amplius dominũ quàm alij homines facere

potuerũt,

A potuerunt, fecisse uel gessisse mentiũtur. Apollonium siquidem suum nobis, & Apuleium aliósq; magicæ artis homines in medium proferunt, quorum maiora contendunt extitisse miracula. Ipse autem uir illustris superius memoratus, multa esse dixit præsentibus aliquãtis, quæ huic possent iungi non immerito quæstioni, si ut ante dixit, non ab eius partibus, epistolaris considerata breuitas fuisset: Quæ tamẽ licet scribere noluerit, tacere non est passus. Dicebat enim quod & si sibi hodie incarnatiõis dominicæ ratio redderetur, reddi uix ad liquidũ possit, cur hic deus qui & ueteris testamẽti deus esse firmatur, spretis ueteribus sacrificijs delectatus est nouis. Nihil enim corrigi posse asserebat, nisi quod ante factum nõ recte probaretur, uel quod semel recte factum sit, immutari ullatenus non debuisse. Recte enim facta dicebat mutari nisi iniuste non posse, maxime quia ista uanitas inconstantiæ dominum possit arguere. Tum deinde quod eius prædicatio atq; doctrina reipublicæ moribus nulla ex parte conueniat, utpote, sicut à multis dicitur, cuius hoc constet præceptũ ut nulli malum pro malo reddere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillã, & pallium dare persistenti tunicam tollere, & cum eo qui nos angariare uoluerit ire debere spacio itineris duplicato, quæ omnia reip. moribus asserit esse cõtraria. Nam quis tolli sibi ab hoste aliquid patiatur, uel Romanæ prouinciæ deprædatori non mala uelit belli iure reponere? & cætera quæ dici ad rem posse intelligit uenerabilitas tua. Hæc ergo omnia, ipsi posse adiungi æstimo quæstioni, intantũ ut per Christianos principes, Christianam religionem maxima ex parte seruantes, tanta (etiam si ipse de hac parte taceat) reipublicæ mala euenisse manifestum sit: unde beatitudo tua mecum dignetur agnoscere. Ad hæc omnia, quoniam multorum manibus sine dubio tradetur sanctitatis tuæ desiderata responsio, plenus debet & elucubratus solutionis splendor ostendi, maxime quia cum ista gererentur, eximius Hipponensis regionis possessor & dominus præsens aderat, qui & sanctitatẽ tuam sub ironiæ adulatione laudaret, & sibi cum de his quæreret, minime satisfactum esse contenderet: Ego uero ad hæc omnia promissionis non immemor sed exactor, libros cõfi-
B ci deprecor ecclesiæ, hoc maxime tempore, incredibiliter profuturos.

Apollonius. Apuleius.

Math. 5

Augustinus Marcellino ad hæc respondet. Epistola. V.

DOMINO eximio, & merito insigni, charissimo ac desiderãtissimo filio Marcellino, Augustinus in domino salutem. Illustri uiro & eloquẽtissimo nobisq; dilectissimo filio Volusiano, non amplius quàm ad illud quod inquirendum putauit respondendũ fuit. Ad ea uero quæ mihi pertractanda atq; soluenda epistola tua ipse misisti, siue ab illo, siue etiam ab alijs, uel suggerantur uel ingerãtur, ad te potius pro uiribus nostris pertractata & soluta mitti debuerant: non sic quẽadmodum agendum est de his librorum negocio, sed quẽadmodum potis es epistolari adesse colloquio, ut si tibi uisum fuerit, qui eorũ motus quotidianis disputationibus experiris, & illis legantur hæ literæ. At si auriculis eorum minus pietate fidei præcultis, sermo iste nõ sufficit, prius inter nos quod eis putas sufficere peragatur, tum demum ad illos quod peractum fuerit perferatur. Multa enim sunt à quibus sensus eorum si adhuc abhorret & resilit, uel uberiore uel subtiliore ratione uel certe autoritate, cui resistere indignum putẽt, persuaderi aliquando forsitan possit. Ergo in epistola tua posuisti, moueri quosdam, cur hic deus qui & ueteris testamenti deus esse firmatur, spretis ueteribus sacrificijs, delectatus sit nouis. Nihil enim corrigi posse asserunt, nisi quod ante non recte factum probaretur, uel quod semel recte factum sit nullatenus immutari debuisse: Recte enim facta dicũt, mutari nisi iniuste non posse, Hæc uerba ex literis tuis in has meas transtuli. Quibus si respondere copiose uelim, tempus me citius quàm exempla defecerint, quibus rerum ipsa natura, & opera humana certa ratione pro temporum oportunitate mutentur, nec tamen eadem ratio sit mutabilis qua ista mutantur. Vnde pauca commemorẽ ut ex his excitata quodammodo iam per plura similia uigil currat intentio. Nónne hyemi æstas addito sensim calore succedit? Nónne diurnis, tempora nocturna uertuntur? Quotiens nostræ uariantur ætates?

tes: adolescentiæ pueritia non reditura cedit: iuuentus adolescentiæ non mansura successit: finiens iuuentutē senectus: senectus autem morte finitur. Hæc omnia mutātur, nec mutatur diuinæ prouidentiæ ratio, qua fit ut ista mutentur. Non autem opinor cum agricola æstate aliud iusserit quàm iusserat hyeme, ratio mutatur agriculturæ. Et cum mane surgit qui nocte quiescebat, uitæ consiliū non mutauit. Aliud magister adolescenti quàm puero solebat, imposuit. Doctrina igitur constans, mutato præcepto non mutat instructionem. Nam magnus ille nostrorū temporū medicus Vindicianus consultus à quodam, dolori eius adhiberi iussit quod in tempore congruere uidebatur, adhibitum sanitas cōsecuta est. Deinde post annos aliquot eadem rursus corporis causa commotus, hoc idem ille putauit adhibendum, adhibitum uertit in peius. Miratus currit ad medicum, indicat factum: at ille ut erat acerrimus, ita respondit: Ideo male acceptus es, quia non ego iussi: ut omnes qui audissent, parumq; hominē nossent, nō cū arte medicinali fidere, sed nescio qua illicita potentia putarent. Vnde cum esset à quibus poterat stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant, uidelicet illi ætati iam non hoc se fuisse iussurum. Tātum igitur ualet ratione atq; artibus nō mutatis, quid secundū eas sit pro temporum uarietate mutandū. Nō itaq; uerum est quod dicitur: Semel recte factum nullatenus esse mutādum. Mutata quippe temporis causa, quod recte ante factum fuerat ita mutari uera ratio plerunq; flagitat, ut cum ipsi dicant recte non fieri si mutetur, contra ueritas clamet, Recte nō fieri nisi mutetur, quia utrunq; tunc erit rectum, si erit pro temporum uarietate diuersum. Quod enim in diuersitate personarum uno tempore accidere potest, ut huic liceat aliquid impune facere, quod non liceat illi, non quod dissimilis sit res, sed is qui facit: ita ab una eademq; persona diuersis tēporibus tunc oportet aliquid fieri, tūc nō oportet, nō quod sui dissimilis sit qui facit, sed quādo facit. Hæc quæstio q; late pateat, profecto uidet quisquis pulchri aptiq; distantiā sparsam quodāmodo in uniuersitate rerū ualet neq; negligit intueri. Pulchrum enī per seipsum consideratur atq; laudatur, cui turpe ac deforme contrariū est. Aptū uero, cui ex aduerso est ineptum, quasi religatum pendet aliunde, nec ex semetipso, sed ex eo cui cōnectitur iudicatur: nimirum etiam decens atq; indecens, uel hoc idem est uel perinde habetur. Age nūc ea quæ diximus, refer ad illud unde agitur. Aptum fuit primis temporibus sacrificium, quod præceperat deus, nunc uero non ita est. Aliud enim præcepit quod huic tempori aptum esset, qui multomagis quàm homo nouit, quid cuiq; tempori accōmodate adhibeatur: quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuátue, immutabilis mutabilium, sicut creator ita moderator, donec uniuersi seculi pulchritudo, cuius particulæ sunt quæ suis quibusq; temporibus apta sunt, uelut magnum carmen cuiusdam ineffabilis modulatoris excurrat, atq; inde transeant in æternam contemplationem speciei qui deum rite colunt, etiam cum tempus est fidei. Falluntur autem qui existimant hæc deū iubere causa suæ utilitatis uel uoluptatis. Et merito mouentur, cur deus ista mutauerit, quasi delectatione mutabili aliud sibi iubens offerri illo prius tempore, aliud isto: Nō autē ita est. Nihil enī deus iubet quod sibi ꝓsit, sed illi cui iubet. *Ideo uerus est dominus, qui seruo nō indiget, & quo seruus indiget. In ea quippe scriptura quæ uetus dicitur testamentū, & eo tēpore quo adhuc illa offerebantur sacrificia, quæ hoc tēpore non offeruntur, dictum est: Dixi domino, deus meus es tu, quoniā bonorum meorū non eges. Nec illorū ergo sacrificiorū egebat deus, nec cuiusq; eget unquam, sed rerū diuinitus impartitarū, uel imbuēdo uirtutibus animo, uel æternæ saluti adipiscēdæ quædam signa sunt, quorū celebratione atq; functione, nō deo sed nobis utilia pietatis officia exercentur. Nimis aūt longū est conuenienter disputare de uarietate signorum, quæ cum ad res diuinas pertinent sacramenta appellantur. Sicut autem non ideo mutabilis homo, quia mane aliud, aliud uespere: illud hoc mense, illud alio, non hoc isto anno quod illo: ita non ideo mutabilis deus, quia uniuersi seculi priore uolumine aliud, aliud posteriore sibi iussit offerri, quo conuenienter significationes ad doctrinā religionis saluberrimā pertinentes, per mutabilia tempora sine ulla

sui

Margin notes: C; *Vindiciani dictum.*; *Terentius in Adelphis.*; D; *12. de Ciuitate dei. cap. 4. & 5.*; *10. de Ciuitate dei cap. 5.*; *al. ipse.*; *Psal. 15.*; *Sacramenta.*

A sui mutatione disponeret. Nā ut nouerint homines quos hæc mouent, iam hoc fuisse in ra/
tione diuina, nec cum ista noua constituerentur, subito priora displicuisse uelut mutabili
uoluntate, sed hoc iam fixum & statutum fuisse in ipsa sapientia dei, Cui de maioribus eti/
am rerum mutationibus, eadem scriptura dicit: Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem Psal.101
ipse es: insinuandum est eis mutationem istam sacramentorum testamenti ueteris & noui
etiam prædictam fuisse propheticis uocibus. Ita enim uidebunt, si poterunt, id quod in tē/
pore nouum est, non esse nouum apud eum qui condidit tempora, & sine tempore habet
omnia quæ suis quibusq; temporibus pro eorum uarietate distribuit. Nam & in illo psal/
mo unde commemoraui aliquid quo demonstrarem non egere deū sacrificijs nostris cui
dicitur: Dixi domino, deus meus es tu quoniam bonorum meorum non eges: Paulo post Psal.15.
legitur ex persona Christi: Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, hoc est
pecorum uictimis, quibus prius cōgregabantur conuenticula Iudæorum. Et alibi dicit: Nō Psal. 49.
accipiam de manu tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Et alius propheta: Ecce inquit Hiere.31.
dies uenient dicit dominus, & confirmabo super domum Iacob testamentum nouum, nō
sicut testamentum quod disposui patribus eorum, cum eduxi eos de terra Ægypti: et alia
multa sunt de hac re testimonia, quibus hoc deum facturum esse prædictum est, quæ com/
memorare nunc longum est. Hic iam si satis constitit quod recte alio tēpore constitutū est,
idem recte alio tempore posse mutari, mutantis opere non dispositione mutata, quam di/
spositionem intelligibilis ratio continet, ubi sine tempore simul sunt quæ in tēporibus simul
fieri non possunt, quia tēpora nō simul currunt: Quispiā fortassis expectet causas à nobis
ipsius mutatiōis accipere, qd' ipse nosti quàm prolixi sit negocij. Verūtamen breuiter dici
potest quod homini acuto fortasse suffecerit, alijs sacramētis prænūciari Christū cum uen/
turus esset, alijs cū uenisset annūciari oportuisse, sicut modo nos idipsum loquētes diuersi/
tas rerū cōpulit etiam uerba mutare. Siquidē aliud est prænūciari, aliud annūciari, aliud cū
B ueturus esset, aliud cū uenisset. Nunc deinde uideamus quale sit illud quod in epistola tua
sequitur. Adiecisti eīn eos dicere, qd' Christi prædicatio atq; doctrina reipublicæ moribus
nulla ex parte conueniat, cuius hoc constet esse præceptum, ut nulli malum pro malo red/ Matth.5
dere debeamus, & percutienti aliam præbere maxillam, & pallium dare ei qui tunicam au/
ferre persiterit, & cum eo qui nos angariare uoluerit, ire debere spacio itineris duplicato.
Quæ omnia reipublicæ moribus asseruntur esse contraria. Nam quis inquiunt tolli sibi ab Bellum
hoste aliquid patiatur, uel romanæ prouinciæ deprædatoribus non mala uelit belli iure re/
ponere? Hæc atq; huiusmodi uerba obtrectantium, siue non obtrectando, sed quærendo
talia loquentium operosius fortasse refellerem, nisi hæ disceptationes haberentur cum ui/
ris liberaliter institutis. Vnde quid opus est ut diutius laboremus, ac non ipsos potius per/
contemur, quomodo poterant gubernare atq; augere rempublicam quam ex parua & in/
opi, magnam opulentamq; fecerunt, qui accepta iniuria ignoscere q̄ persequi malebant?
Quomodo Cæsari administratori utiq; reipublicæ mores eius extollens Cicero dicebat,
quod nihil obliuisci soleret nisi iniurias? Dicebat enim hoc tam magnus laudator, aut tam
magnus adulator. Sed si laudator, talem Cæsarem nouerat. Si autem adulator, talem esse
debere ostendebat principem ciuitatis, qualem illum fallaciter prædicabat. Quid est autē
non reddere malum pro malo, nisi abhorrere ab ulciscendi libidine? Quid est accepta iniu
ria ignoscere malle quàm persequi, & nihil nisi iniurias obliuisci? Hæc cū in eorū leguntur
autoribus, exclamatur & plauditur, describi atq; prædicari mores uidentur, quibus dignū
esset exurgere ciuitatem, quæ tot gentibus imperaret, quod accepta iniuria ignoscere quàm
persequi malebant. Cum uero legitur præcipiente autoritate diuina, non reddendum ma/
lum pro malo, cum hæc tam salubris admonitio congregationibus populorum tanq; pu/
blicis utriusq; sexus, atq; omnium ætatum & dignitatū scholis de superiore loco personat,
accusatur religio tanq; inimica reipublicæ. Quæ si ut dignum est audiretur, longe melius
Romulo, Numa, Bruto, cæterisq; illis Romanæ gentis præclaris uiris constitueret, consecra
ret,

ret, firmaret, augeretq; rē publicam. Quid enim est res publica nisi res populi? Res ergo cō- C
munis, res utiq; ciuitatis. Quid est autem ciuitas, nisi multitudo hominū, in quoddam uinculum redacta concordiæ? Apud eos enim ita legitur: Breui multitudo diuersa atq; uaga, concordia ciuitas facta erat. Quæ porro præcepta concordiæ in suis templis unq; illi legenda censuerūt, quādoquidem miseri quærere cogebantur, quo nam modo sine offensione cuiusquam eorū discordes inter se deos suos colere possent? Quod si imitari discordantes uellent, rupto concordiæ uinculo ciuitas laberetur, quod postea paulatim decoloratis corruptisq; moribus, agi cœpit per ciuilia bella. Quanta uero præcepta concordiæ nō humanis disputationibus exquisita, sed diuina autoritate conscripta in Christi ecclesijs lectitentur, quis uel ab illa religione alienus, ita surdus est ut ignoret? Ad hoc enim & illa pertinent quæ malunt exagitare quàm discere, alteram percutienti præbendam esse maxillam, uolenti auferre tunicam dandum etiam pallium, cum angariante duplicandam uiam. Hoc quippe fit ut uincatur bono malus, imò in homine malo, uincatur bono malum, & homo liberetur à malo, non exteriore & alieno, sed intimo ac suo, quo grauius & pernitiosius, quàm cuiusuis hostis extrinsecus immanitate uastatur. Qui ergo uincit bono malum, patiēter amittit temporalia commoda, ut doceat quàm pro fide atq; iusticia contemnenda sint, quæ ille nimis amando fit malus, ac sic iniuriosus ab eo ipso cui fecit iniuriam, discat qualia sint propter quæ fecit iniuriā, atq; in concordiam qua nihil est utilius ciuitati, pœnitens acquiratur, uictus non sæuientis uiribus, sed beniuolentia patientis. Tunc enim recte fit, cum uidetur ei profuturū esse propter quem fit, ad operandam in eo correctionem atq; cōcordiam. Hoc certe animo faciendum est, etiam si alius exitus consequatur, nec corrigi uelit atq; pacari, propter quem corrigendum atq; pacandum, uelut curandum & sanandum adhibita est ista medicina. Alioquin si uerba attenderimus, eorumq; proprietati seruiendum putauerimus, non est præbenda maxilla dextera, si sinistra fuerit percussa. Quoniā si quis te inquit percusserit in maxillam dexteram, præbe illi & sinistram. Magis autem sinistra percutitur, quod in eam potius partem, quàm ad dexteram facilior ferientis ictus est. Sed sic intelligi solet, ac si dictū esset: Si quis in te meliora fuerit persequutus, & inferiora ei præbe, ne uindictæ potius quàm patientiæ studens contemnas æterna pro temporalibus, cum potius temporalia pro æternis contemnenda sint, tanq; sinistra pro dextris. Hæc semper fuit sanctorum martyrum intentio: uindicta enim ultima iuste poscitur, quando nullus iam restat correctionis locus, extremo scilicet summoq; iudicio. Nūc uero cauendum est ne uindicandi cupiditate amittatur, ut nihil aliud dicā, ipsa patientia, quæ pluris est habenda quàm omne quod potest etiam inuito inimicus auferre. Namq; alius Euāgelista in eadem sentētia nullam fecit dexteræ mentionem, sed tātum maxillam & alteram nominauit, ut aliquāto distinctius intelligeretur in altero, ipsum alterū simpliciter eandem patientiam commēdare. Paratus itaq; debet esse homo iustus & pius patienter eorū maliciam sustinere, quos fieri bonos quærit, ut numerus potius crescat bonorum, non ut pari malicia se quoq; numero addat malorum. Deniq; ista præcepta magis ad præparationem cordis quæ intus est pertinere, quàm ad opus quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum beneuolentia, in manifesto autem id fiat quod eis uidetur prodesse posse, quibus bene uelle debemus, hinc liquido ostenditur, quod ipse dominus Iesus exemplum singulare patiētiæ cū percuteretur in faciem, respondit: Si male dixi exprobra de malo, si autē bene, quid me cædis? Nequaquā igitur præceptum suū si uerba intueamur impleuit: Neq; enim præbuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat iniuriam augeret: & tamen paratus uenerat, nō solum in faciē percuti, uerūetiam pro his quoq; à quibus hæc patiebatur crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens: Pater, ignosce illis quia nesciunt quid faciunt. Nec Paulus Apostolus præceptū domini & magistri sui uidetur implesse, ubi etiā ipse percussus in faciem dixit principi sacerdotum: Percutiet te deus paries dealbate, sedens iudicas me secundum legem, & contra legem iubes me percuti. Et cum à circumstantibus diceretur D

χῆμα. Li.1. de serm. domini in mōte, cap.20. & 21.

Luce 6.

Ioan.18.

Luce 22.

A ceretur, Iniuriã facis principi sacerdotũ, incidenter eos admonere uoluit quid dixerit, ut qui saperent intelligerent iam destruendũ esse aduentu Christi parietẽ dealbatum, hoc est, hypocrisim sacerdotij Iudæorum. Ait quippe: Nesciui fratres quia princeps est, Scriptum est enim, Principi populi tui nõ maledices. Exo.22 Cum proculdubio qui in eodẽ populo creuerat, atque ibi lege fuerat eruditus, illũ principẽ sacerdotum nescire nõ posset, nec eos quibus ita notus erat, ullo modo falleret quo nesciret. Sunt ergo ista præcepta patiẽtiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaq; beneuolentia ne reddatur malum pro malo, semper in uoluntate cõplenda est. Agenda sunt autem multa, etiam cum inuitis benigna quadam asperitate plectendis, quorũ potius utilitati cõsulendum est quàm uoluntati, quod in principe ciuitatis luculentissime illorũ litteræ laudauerunt. Nam in corripiendo filio quamlibet aspere, nunquã profecto amor paternus amittitur. Fit tamen quod nolit & doleat, qui etiã inuitus uidetur dolore sanãdus. Ac per hoc si terrena ista respublica præcepta Christiana custodiat, & ipsa bella sine beneuolentia nõ gerentur, ut ad pietatis iusticiæq; pacatã societatem uictis facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur, utiliter uincitur, Quoniam nihil est infelicius felicitate peccantium, qua pœnalis nutritur impunitas, & mala uoluntas uelut hostis interior roboratur. Sed peruersa & aduersa corda mortaliũ, felices res humanas putant, cum tectorum splendor attenditur, & labes nõ attenditur animorũ, Cum theatrorum moles extruuntur & effodiuntur fundamenta uirtutũ, Cum gloriosa est effusionis insania, & opera misericordiæ deridentur, Cum ex his quæ diuitibus abundãt, luxuriãtur histriones, & necessaria uix habent pauperes. Cũ deus qui doctrinæ suæ publicis uocibus contra hoc malum publicum clamat, ab impijs blasphematur, & dij tales requiruntur, in quorũ honorem ea ipsa theatrica corporum & animorũ dedecora celebrentur. Hæc si deus pollere permittat, tunc indignatur grauius. Hæc si impunita dimittat, tunc punit infestius. Cũ uero euertit subsidium uitiorum, & copiosas libidines inopes reddit, misericorditer aduersatur.

B Misericorditer enim si fieri posset etiam bella gererentur à bonis, ut licentiosis cupiditatibus domitis hæc uitia perderentur, quæ iusto imperio uel extirpari uel deprimi debuerũt. Nam si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius militibus consilium salutis petentibus in Euangelio diceretur, ut abijcerent arma, seq; militiæ omnino subtraherent. Belli patrocinium. Dictum est autem eis: Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat uobis stipendium uestrum. Luc.3 Quibus proprium stipendium sufficere debere præcepit, militare utiq; non prohibuit. Proinde qui doctrinam Christi aduersam dicunt esse reipublicæ, dent exercitum talem quales doctrina Christi esse milites iussit, dent tales prouinciales, tales maritos, tales coniuges, tales parẽtes, tales filios, tales dominos, tales seruos, tales reges, tales iudices, tales denique debitorum redditores & exactores ipsius fisci, quales esse præcepit doctrina Christiana, & audeant eam dicere aduersam esse reipublicæ, imò uero dubitent eam cõfiteri magnam si ei obtemperetur salutem esse reipublicæ. Vt quid autem ad illud respondeam quod dicunt per quosdam Imperatores Christianos multa mala imperio accidisse Romano? 4. de Ciuitate dei cap.2 Hæc generalis cõquestio calumniosa est. Nam si apertius certe de præteritis Imperatoribus aliqua cõmemorarent, possem similia uel fortasse etiam grauiora de Imperatoribus non Christianis & ego cõmemorare, ut intelligerent uel hominum hæc esse uitia non doctrinæ, uel nõ Imperatorũ, sed aliorum sine quibus Imperatores agere nihil possunt. Ex quo enim tẽpore pessumire cœperit Romana respublica, satis liquet, litteræ loquuntur ipsorum, longe antequã Christi nomen eluxisset in terris, dictum est: O urbem uenalẽ, & mature perituram, si emptorem inuenerit. 2. de Ciuitate dei. cap.18 Salustius. In libro etiam belli Catilinæ, ante aduentũ utiq; Christi, idem nobilissimus historicus eorũ, non tacet quando primũ insueuerit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cælata mirari, & ea priuatim & publice rapere, delubra spoliare, sacra prophanaq; omnia polluere. Quando ergo nec hominibus nec ipsis etiam quos deos putabant morum corruptorum & perditorum auaricia rapacitasq; parcebat, tunc cœpit perire laudabile illud decus salusque reipublicæ. Quos deinde uitia

uitia pessima successus habuerint, & quãto humanarũ rerũ malo illa iniquitas prosperata C
sit, nunc longum est dicere. Audiant satyricũ suum garriendo uera dicentem, Seruabat ca
Iuuenalis stas humilis fortuna latinas Quondã, nec uitijs cõtingi parua sinebat Tecta labor, som/
nisq; breues, & uellere thusco Vexatæ duræq; manus, ac proximus urbi Hãnibal, & stan
tes collina in turre mariti. Nũc patimur lõgæ pacis mala, sæuior armis Luxuria incubuit,
uictumq; ulciscitur orbem. Nullum crimen abest, facinusq; libidinis, ex quo Paupertas
romana perit. Quid ergo expectas, ut ego exaggerem, quanta mala importauerit successu
prospero iniqtas subleuata, quandoquidẽ & ipsi qui aliquãto prudentius attenderũt, plus
dolendã uiderũt paupertatem, q̃ opulentiã perisse romanã? In illa enim morũ integritas
seruabatur, per hanc aũt non muros urbis, sed mentes ipsius ciuitatis dira nequitia omni
hoste peior irrupit. Gratias domino deo nostro, qui cõtra ista mala misit nobis adiutoriũ
singulare. Quo enim non tolleret, quẽ non inuolueret, in quod profundũ non demergeret
fluuius iste horrendæ nequitiæ generis humani, nisi crux Christi in tanta uelut mole auto
ritatis eminentius firmiusq; figeretur, cuius apprehenso robore, stabiles essemus, ne male
suadentium uel in mala impellentium, tam uasto huius mũdi gurgite arrepti sorberemur?
In ista enim colluuie morũ pessimorũ, & ueteris perditæ disciplinæ, maxime uenire ac sub/
uenire debuit cœlestis autoritas, quæ uoluntariam paupertatẽ, quæ continentiam, beneuo/
lentiam, iusticiam atq; cõcordiam, ueramq; pietatem persuaderet, cæterasq; uitæ lumino/
sas ualidasq; uirtutes: non tantũ propter istam uitam honestissime gerendã, nec tantum
propter ciuitatis terrenæ concordissimã societatem, uerũtiam propter adipiscendam sempi
ternam salutem, & sempiterni cuiusdã populi cœlestẽ diuinamq; rempublicam, cui nos ci/
ues asciscit fides, spes, charitas: ut quandiu inde peregrinamur, feramus eos si corrigere non
ualemus qui uitijs impunitis uolunt stare rempublicã, quam primi Romani constituerunt
auxeruntq; uirtutibus, & si non habẽtes ueram pietatem erga deũ uerum, quæ illos etiam
in æternam ciuitatem posset salubri regione perducere, custodientes tamen quandam sui D
generis probitatem, quæ posset terrenæ ciuitati cõstituendæ, augendæ, cõseruandæq; suffi
cere. Deus enim sic ostendit in opulentissimo & præclaro imperio Romanorum, quantum
ualerent ciuiles etiam sine uera religione uirtutes, ut intelligeretur hac addita fieri homi/
nes ciues alterius ciuitatis, cuius rex ueritas, cuius lex charitas, cuius modus æternitas. Quis
autem uel risu dignum non putet, quod Apollonium & Apuleium cæterosq; magicarum
artium peritissimos conferre Christo uel etiam præferre conãtur, quanq; tolerabilius feren
dum sit, quando istos ei potius comparant q̃ deos suos? Multo enim melior (quod faten
dum est) Apollonius fuit, q̃ tot stuprorum autor & perpetrator, quem Iouem nominant.
Ista inquiunt fabulosa sunt. Adhuc ergo laudent reipublicæ luxuriosam, licentiosam, pla/
neq; sacrilegam felicitatem, quæ ista deorum probra confinxit, quæ nõ solum in fabulis au
dienda posuit, uerumetiam in theatris spectanda proposuit: ubi crimina plura essent q̃ no
mina, quæ ipsi dij sibi exhiberi habebant libenter, qui in suos cultores uindicare debuerunt
quod ea saltem uiderent patienter. Sed non ipsi inquiũt sunt qui talium fabularum menda
cio celebrantur. Qui ergo sunt isti, qui talium turpitudinum celebratione placantur? Horũ
dæmonum peruersitatem atq; fallaciam per quos & magicæ artes humanas mentes deci/
piunt, quia prodidit Christiana doctrina, quia mũdo uniuerso patefecit, quia angelos san
ctos ab eorum malignitate distinxit, quia cauendos potius & quemadmodum cauerentur
admonuit, reipublicæ dicitur inimica, quasi non si omnino per istos esset temporalis obti/
nenda felicitas, quælibet potius fuerit infelicitas eligenda. Sed neq; hinc deus uoluit dubi/
tari, qui primum populum unum uerum deum colentem, deos autem falsissimos con/
temnentem, quandiu oportuit uetus testamentum ubi uelamentum testamenti noui est
obumbrari, tanta rerum terrenarum felicitate honestauit, ut quiuis intelligat, nec ipsam
esse in dæmonum potestate, sed in illius unius, cui angeli seruiunt, quem dæmones contre/
miscũt. Apuleius enim ut de illo potissimũ loquamur qui nobis Afris Afer est notior, non

A dico ad regnum, sed nec ad aliquam quidem iudiciariam potestatem reipub. cum omni/
bus suis magicis artibus potuit peruenire, Honesto patriæ suæ loco natus, & liberaliter e/ Apuleius ma/gus.
ducatus, magnáq; præditus eloquentia. An forte ista ut philosophus uoluntate contẽpsit,
q sacerdos prouinciæ pro magno fuit, ut munera ederet, ueneratoresq; uestiret, & pro sta
tua sibi apud Coenses locãda, ex qua ciuitate habebat uxorẽ, aduersus cõtradictionẽ quo
rundam ciuium litigaret? Quod posteros ne lateret, eiusdem litis orationem scriptam me/
moriæ cõmendauit. Quod ergo ad istam terrenam pertinet felicitatem, fuit magus ille quo
ad potuit. Vnde apparet eũ nihil amplius fuisse, non quia noluit, sed quia nõ potuit. Quã/
quam & aduersus quosdam, qui ei magicarum artiũ crimen intenderant, eloquentissime se
defendit. Vnde miror laudatores eius, qui eũ nescio quæ fecisse miracula illis artibus præ
dicant, contra eius defensionẽ testes esse conari. Sed uiderint utrũ uerũ ipsi perhibeãt testi
monium, & ille falsam defensionem. Illud si sapiunt attendant, qui magicas artes, nõ utiq;
nisi pro felicitate terrena uel damnabili curiositate conquirunt, uel ab eis innocentes, peri/
culosa tamen eas admiratione collaudant, & uideant Dauid nostrum sine ullis talibus arti
bus ex pastore ouium peruenisse ad regiam dignitatem: Cuius & peccata & merita fidelis
scriptura non tacuit, ut sciremus & quibus modis non offenderetur deus, & quibus modis
placaretur offensus. Quantum autem attinet ad miracula quæ humanis sensibus stupen/
da monstrantur, multum errant qui prophetis sanctis miraculorum magnorum nobilita/
te præstantibus magos comparant: quantomagis si eos comparẽt Christo, quem prophe
tæ illi quibus magi quilibet nullo modo sunt comparandi, prænunciauerunt esse uenturũ,
& secundum carnem quam suscepit ex uirgine, & secundum diuinitatem qua nunquam se/
paratur à patre? Video me fecisse prolixissimam epistolam, nec tamen de Christo dixisse
omnia, quæ uel eis qui tardiore ingenio diuina nõ ualent assequi, uel eis qui licet acute mo
ueantur, contentiosum tamen studiũ & præoccupatio diuturni erroris, ab intelligẽdo im/
B pedit, sufficere utcunq; possint. Veruntamen agnosce, quid eos contra moueat, atq; rescri/
be, ut uel epistolis uel libris, si adiuuerit deus, ad omnia respondere curemus. Sis in domi/
no felix: gratia & misericordia eius domine eximie & merito insignis, charissime ac desi/
derantissime fili.

Augustinus Italicæ uiduæ consolans illam supér obitu mariti, ac refellens eorum opinionem, qui dicebant deum uideri corporeis oculis. Epist. VI.

DOMINAE eximiæ & merito præstantissimæ atq; in Christi charitate honoran/
dæ filiæ Italicæ: Augustinus episcopus in domino salutem. Non solum literis tu
is, uerumetiam ipso referente qui pertulit, comperi multum te flagitare literas me/
as, credentem quod ex eis consolationẽ habere plurimam possis. Tu itaq; uideris quid ex/
inde capias, ego tamen eas negare uel differre non debui. Consoletur autem te fides & spes
tua, & ipsa charitas quæ diffunditur in cordibus piorum per spiritum sanctum, cuius nunc
aliquid pro pignore accepimus, ut ipsam plenitudinem desiderare nouerimus. Nõ enim te
desolatam putare debes cum in interiore homine habeas præsentem Christum per fidem
in corde tuo: Aut sic te contristari oportet queadmodum gentes quæ spem non habent, cũ 1. Thessal. 4.
ueracissima promissione speremus nos in hac uita, unde migraturi quosdam nostros mi/
grantes non amisimus, sed præmisimus, ad eam uitam esse uenturos, ubi nobis erunt quã/
to notiores, tanto utiq; chariores, & sine timore ullius dissensionis amabiles. Hic autem &
cõiunx tuus, cuius abscessu uidua diceris, tibi notissimus erit: qui quamuis & hic tibi notus
esset, sibi tamen notior erat quàm tibi. Et unde hoc, cum tu eius corporalem faciem uideres, 1. Cor. 2. & 4.
quam ipse utiq; nõ uidebat, nisi quia noticia nostri certior intus est, ubi nemo scit quæ sunt
hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est: sed cum uenerit dñs & illuminauerit abscon/
dita tenebrarum, & manifestauerit cogitationes cordis, tũc nihil latebit proximum in pro
ximo, nec erit quod suis quisq; aperiat, abscondat alienis, ubi nullus erit alienus. Lux uero
ipsa qua illuminabuntur, hæc omnia quæ mõ in cordibus reconduntur, qualis aut quanta

sit,quæ lingua proferat,quis saltem infirma mēte contingat? Profecto lux illa deus ipse est C
quoniam deus lux est,& tenebræ in eo non sunt ullæ,sed lux mentium purgatarū,non isto rum corporis oculorum. Erit ergo tunc mens idonea, quæ illam lucem uideat, quod nunc uidendum non est.Hoc autem oculus uidere corporis neq; nunc potest, neq; tunc poterit. Omne quippe quod oculis corporis conspici potest, in loco aliquo sit necesse est,nec ubiq; sit totum, sed minore sui parte minorem locum occupet, & maiore maiorem. Non ita est
1.Tim.6. deus inuisibilis, & incorruptibilis qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem,quem nemo hominum uidit nec uidere potest. Per hoc enim uideri ab homine
al. corporeus corporea. nō potest,per quod uidet homo * corpore corpora. Nam & si mentibus piorum esset inaccessibilis,non diceretur: Accedite ad eum & illuminamini.Et si mentibus piorum esset inui-
Psal.33. sibilis non diceretur: Videbimus eum sicuti est. Nam perspice totam ipsam in epistola Io-
1.Ioan.3. annis sententiam: Dilectissimi inquit,filij dei sumus,& nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus,quoniam uidebimus eum sicuti est. Intantum ergo uidebimus,inquantum similes ei erimus,quia & nunc intantum non uidemus,inquantum dissimiles sumus. Inde igitur uidebimus,unde similes erimus. Quis autem demētissimus dixerit,corpore nos uel esse,uel futuros esse similes deo? In interiore igitur homi-
Colo.3. ne ista similitudo est,qui renouatur in agnitionem dei,secundum imaginem eius qui creauit illum. Et tanto efficimur similiores illi, quāto magis in eius cognitione & charitate pro
2.Cor.4. ficimus,quia & si exterior homo noster corrumpitur,sed interior renouatur de die in diem: Ita sane ut in hac uita quantuscunq; profectus sit, longe absit ab illa perfectione similitudinis,quæ idonea erit ad uidendum deum,sicut dicit Apostolus,facie ad faciem. In quibus uerbis certe si corporalem faciem uoluerimus accipere, consequens erit, ut etiā deus talem habeat faciem:& sit aliquod interuallum inter nostram & ipsius cum eum uidebimus facie ad faciem. Et si interuallum,utiq; finis & membrorum habitus terminatus & cætera absurda dictuq; & cogitatu impia: quibus animalis homo non percipiens ea quæ sunt spiritus D
dei,fallacissimis uanitatibus luditur. Dicunt enim quidam eorum qui talia garriūt, quantum ad me potuit peruenire,nos deum uidere nunc mente,tunc corpore,ita ut etiam impios eum pari modo asseuerent esse uisuros. Vide quantum in peius proficiunt, cum sine limite timoris uel pudoris,hac atq; illac uagabunda fertur impunita loquacitas. Antea dicebant carni suæ tātum hoc præstitisse Christum, ut corporeis oculis uideret deum: Deinde addiderunt etiam omnes sanctos receptis in resurrectione corporibus, eodem modo deū esse uisuros. Nunc iam istam possibilitatem etiam impijs donauerunt. Donent sanè quantum uolunt & quibus uolunt. Nam quis audeat contradicere hominibus de suo donanti-
Ioan.8. bus? Qui enim loquitur mēdacium,de suo loquitur. Tu autem cum his qui sanam doctri-
Math.5. nam tenent,nihil istorum audeas usurpare de tuo: Sed cum legis: Beati mundo corde quo-
1.Cor.13. niam ipsi deū uidebunt,intellige impios nō uisuros, neq; enim beati & mūdo corde sunt impij. Item cum legis: Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: Intellige inde nos tunc uisuros facie ad faciem,unde uidemus nunc per speculum in ænigmate. Hoc autem utrumq; interioris hominis munus est, siue cum in ista peregrinatione adhuc per fidem ambulatur in qua utitur speculo & ænigmate, siue in illa patria cū per speciem contemplabitur. Pro qua uisione positum est: Facie ad faciem. Audiat caro carna-
Ioan.4. libus ebria cogitationibus: Spiritus est deus,& ideo qui adorant deum,in spiritu & ueritate oportet adorare. Si adorare,quantomagis uidere? Quis enim audeat affirmare dei substātiam corporaliter uideri, cum eam noluerit corporaliter adorari? Sed argute sibi uidentur dicere,& quasi interrogando premere: potuit Christus carni suæ præstare, ut oculis corporeis uideret patrem,an non potuit? Vt si non potuisse responderimus, omnipotentiæ dei nos derogasse proclament: Si autem potuisse concesserimus, argumentationem suam ex nostra responsione concludant. Quanto iam tolerabilius desipiunt, qui carnem asserunt conuersum iri in substantiam dei, & hanc futuram esse quod deus est, ut sic eam saltem ui-

dendo

A dendo deo faciant idoneam,non tanta diuersitate dissimilem.Quã uanitatem credo istos abigere à fide sua fortasse & ab auribus.Et tamen si interrogatione de hoc similiter urgeantur,possit ne deus hoc,an non efficere possit,utrum eius potestati detrahent si non posse responderint, an hoc futurum fatebuntur, si posse concesserint? Quomodo ergo exierint de hoc laqueo alieno,sic exeant de suo. Deinde cur solis oculis corporeis Christi,hoc donũ attributum esse contendunt,num etiam cæteris sensibus? Sonus ergo erit deus,ut possit eius etiam auribus percipi? Et halitus erit ut sentiri possit eius olfactu? Et liquor aliquis erit ut possit & bibi? Et moles erit ut possit & tangi? Non inquiũt.Quid ergo? An illud potest deus,& hoc non potest? Si nõ posse dixerint,cur derogant omnipotentiæ dei? Si posse & nolle respõderint,cur solis oculis fauent,inuident autem cæteris sensibus corporis Christi? An quousq; uolunt desipiunt? Quanto nos melius, qui non eorum insipientiæ terminos figimus,sed ut desipiant prorsus nolumus? Multa proferri possunt, ad istam dementiam refutandam:Sed si aliquando irruerint auribus tuis hæc interim eis lege,& quid respondeãt nõ pigeat te rescribere ut potes. Ad hoc enim fide corda nostra mundantur, quia nobis fidei merces uisio dei promittitur.Quæ si per corporis oculos erit,frustra ad eã percipiẽdam sanctorum animus exercetur;Imò uero tam peruerse sentiens animus non in se exercetur, sed totus in carne est.Vbi enim tenacius habitabit & fixius, nisi unde se deũ uisurum esse præsumit? Quod certe quantum malum sit,intelligentiæ potius dimitto tuæ, q̃ longo sermone moliar explicare. In protectione domini semper habitet cor tuũ domina eximia & merito præstantissima atq; Christi charitate honoranda filia.Honorabiles tecum nobisq; in domino dilectissimos filios tuos debito meritis nostris officio resaluta.

Augustinus Marcellino,respondens quæstiunculæ,mox ostendens quantum suis scriptis tribui uellet,explicãs locũ taxatum ex libris de lib.arbitrio.Deinde tractat uarias opiniones de origine animarũ.Postremo reijcit quorundam argumentum,qui ideo non credebãt Mariam uirginem peperisse, quod id nunquã aliàs factum sit. Epistola VII.

B DOMINO eximio, & merito insigni, multũq; charissimo filio Marcellino: Augustinus in domino salutem. Epistolam tuam quam per sanctum fratrem & coëpiscopum meum Bonifacium accepi, quæsiui ut rescriberem nec inueni. Recolui tamen te in ea quæsisse, quomodo inuenerint magi Pharaonis, conuersa in sanguinẽ tota aqua Ægypti,unde simile aliquid facerẽt.Quæ duobus modis solui quæstio solet:Siue cum marina aqua potuerit offerri,siue(quod est credibilius)quia in ea regione in qua erant filij Israël,istæ plagæ non fiebant. Hoc enim quibusdam scripturæ illius locis apertissime expressum admonet,etiam ubi nõ dictum est quid intelligi debeat.Illæ aũt literæ tuæ quas presbyter Vrbanus attulit, habent quæstionem mihi propositam ex libris nõ diuinis sed meis,quos scripsi de libero arbitrio.In talibus autem quæstionibus nõ multum laboro, quia &si defendi sententia mea liquida ratione non potest,mea est, non eius autoris cuius sensum improbare fas non est,etiam cum in eo non intelligo hoc unde sentitur quod improbandum est.Ego proinde fateor me ex eorum numero esse conari,qui proficiendo scribunt,& scribendo proficiunt. Vnde si aliquid uel incautius uel indoctius à me positum est,quod non solum ab alijs qui uidere id possunt merito reprehendatur,uerumetiam à me ipso, quia & ego saltem postea uidere debeo si proficio, nec mirandum est nec dolendum,sed potius ignoscendum atq; gratulandum,non quia erratum est, sed quia improbatum.Nam nimis peruerse seipsum amat,qui & alios uult errare,ut error suus lateat. Quanto enim melius & utilius, ubi ipse errauit, alij non errent, quorum admonitu errore careat.Quod si noluerit,saltem comites erroris non habeat. Si enim mihi deus quod uolo præstiterit,ut omnium librorum meorum quæcunq; mihi rectissime displicent,opere aliquo ad hoc ipsum instituto colligam atque demonstrem: tunc uidebunt omnes homines quàm non sim acceptor personæ meæ.Vos autem qui me multum diligitis, si talẽ me asseritis aduersus eos,quorum malicia uel imperitia uel intelligentia reprehendor, ut me nusq; scriptorum meorum errasse dicatis,frustra laboratis,non bonam causam suscepistis, facile

in ea me ipso iudice superamini: Quoniam non mihi placet, cum à charissimis meis talis esse existimor qualis non sum. Profecto enim non me, sed pro me alium sub meo nomine diligunt, si non quod sum, sed quod non sum diligunt. Nam in quantum me nouerũt, uel de me uerũ credunt, ego ab eis diligor: Inquantũ autem mihi tribuunt quod in me nõ cognoscunt, alium talem qualẽ me putant pro me diligunt. Romani maximus autor Tullius eloquij, nullum unquam uerbum inquit quod reuocare uellet emisit. Quæ quidem laus quamuis præclarissima uideatur, tamen credibilior est de nimium fatuo, quàm de sapiẽte perfecto, Nam & illi quos uulgo moriones uocant, quantomagis à sensu cõmuni dissonãt, magisque absurdi & insulsi sunt, tanto magis nullum uerbũ emittunt quod reuocare uelint, quia dicti mali uel stulti uel incõmodi pœnitere, utique cordatorum est. Sed si in bonam partem accipiatur, ut quempiã talem fuisse credamus, qui cum sapienter omnia loqueretur, nullum unquam uerbum quod reuocare uellet emisit: Hoc potius de hominibus dei, qui spiritu sancto acti locuti sunt, quam de illo quem sic Cicero laudat, saluberrima pietate credendum est. Ab hac ego excellentia tam longe absum, ut si nullum uerbum quod reuocare uellem protulero, fatuo sim quam sapiẽti similior. Illius quippe scripta summa sunt autoritate dignissima, qui nullum uerbum non quod reuocare uellet, sed quod reuocare deberet emisit. Hoc quisquis nondum est assecutus, secundas habeat partes modestiæ, quia primas non potuit habere sapientiæ, quia non ualuit omnia non pœnitenda diligenter dixisse, pœniteat quæ cognouerit dicenda non fuisse. Cum ergo non sicut quidam charissimi mei putant, nulla uel pauca, sed potius plura fortasse quam etiam maledici opinantur uerba dixerim, quæ mallem reuocare, si possem, non mihi Tulliana illa blanditur sententia, qua dictũ est, nullum unquã uerbum quod reuocare uellet emisit: sed angit me planè Horatiana sententia, Nescit uox missa reuerti. Hinc est quod periculosissimarum quæstionũ libros, de Genesi scilicet, & de trinitate diutius teneo quàm uultis & fertis, ut si non potuerint nisi habere aliqua quæ merito reprehendantur, saltem pauciora sint quàm esse possent, si præcipiti festinatione inconsultius ederentur. Vos enim ut uestræ indicãt literæ (nam hoc mihi etiam sanctus frater & coepiscopus meus scripsit Florẽtius) ideo ut edantur urgetis, quo possint à me dum in hac carne uiuo defendi, cum uel ab inimicis mordentibus, uel etiam ab amicis parum intelligentibus, fortasse in quibusdam cœperint accusari. Quod utique propterea dicitis, quia non putatis esse in eis aliquid quod uera possit ratione culpari. Alioquin non me ad eorum æditionem, sed ad diligentiorem emendationem potius hortaremini. Ego autem iudices ueros, & ueritate seueros magis intueor, inter quos & meipsum primitus constituere uolo, ut ad illos ea tantum reprehendenda perueniãt, quæ à me quamuis sedulò perscrutãte minime uideri potuerũt. Quæ cum ita sint, hoc tamen quod in tertio libro de libero arbitrio, cum de substantia rationali agerem, sic à me positum est ut dicerem, In corporibus autem inferioribus anima post peccatum ordinata regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges uniuersitatis sinunt: diligenter aduertant qui putant me aliquid de anima humana uelut certũ statuisse atque fixisse, quod uel ex parentibus per propaginem ueniat, uel in actibus uitæ superioris atque cœlestis peccauerit, ut corruptibili carne mereretur includi: & uideant sic à me uerba fuisse perpensa, ut retento eo quod certum habeo, post peccatũ primi hominis, natos esse atque nasci cæteros homines in carne peccati, cui sanandæ uenit in domino similitudo carnis peccati, ita omnia sonarẽt, ut nulli præiudicarent opinioni quatuor illarum, quas postea digessi atque distinxi, non confirmans aliquam, sed interim quod agebam sequestrata illarum discussione determinans, ut quæcunque illarum uera esset, deus sine dubio laudaretur. Siue enim ex illa una omnes animæ propagentur, siue singillatim in singulis fiant, siue extra creatæ mittantur, siue in corpora sponte mergantur, proculdubio creatura ista rationalis, id est humanæ animæ natura, in corporibus inferioribus, hoc est terrenis, post peccatum ordinata regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio interim quod constat peccatũ primi hominis. Non enim dictum est post peccatum suum, aut post ea

Lucani uersus

Secundæ partes modestiæ.

C

D

A ea quam peccauit: sed dictũ est, post peccatũ: ut quodlibet postea si fieri posset, discussa ratio declararet, siue peccatũ eius siue peccatũ parentis carnis eius, recte dictũ intelligeret quod dictũ est: Post peccatũ in inferioribus corporibus ordinata regit corpus suũ, nõ omnimodo pro suo arbitrio, quia et caro cõcupiscit aduersus spiritũ, & ingemiscimus grauati, et corpus quod corrũpitur aggrauat animã. Et quis oĩa enarret carnalis infirmitatis incõmoda? Quæ utique nõ erũt, cũ corruptibile hoc induerit incorruptionẽ, ut absorbeatur mortale à uita. Tunc itaque spiritale corpus reget omnimõ pro libero arbitrio, nunc uero nõ omnimodo, sed sicut leges uniuersitatis sinũt, per quas constitutũ est ut corpora orta occidant, & aucta senescant. Nã illius primi hominis anima, añ peccatũ etiamsi nõdũ spiritale corpus sed animale, tamen pro arbitrio regebat, Post peccatũ aũt, id est postea quàm peccatũ in illa carne cõmissum est, ex qua deinceps propagaretur caro peccati, anima rationalis sic est in inferioribus corporibus ordinata, ut nõ omnimodo pro arbitrio regat corpus suum. Quod si nondũ acquiescunt in paruulis, qui nulla adhuc peccata propria commiserunt, iam tamen esse carnẽ peccati, quia & huic sanandæ cum baptizantur necessaria est medicina, similitudo illa carnis peccati, nec sic * istis uerbis nostris habẽt quod succenseant. Constat quippe nisi fallor, eandem carnẽ etiam si non uitio sed natura infirma est, tamen post peccatum cœpisse nasci, quia neque ita creatus est Adam, neque aliquẽ genuit ante peccatum. Quærant ergo alia quæ recte reprehendant, non solum in alijs festinantius editis, uerumetiam in hisipsis libris meis de lib. arbitrio. Neque enim eos inuẽturos nego unde mihi beneficium conferant, quoniã si illi (quod iam in multorum manus exierunt) corrigi non possunt, ego certe quoniam uiuo adhuc possum. Hæc aũt uerba tã caute à me posita, ut nulli de animæ exortu, quattuor illarũ opinioni rationi ue præscriberem, hi tantũ reprehendant, qui reprehendendam putant eandem ipsam de re tam obscura cunctationem meã: cõtra quos me nõ defendo quod recte faciã in hac quæstione cunctari, cũ omnino nõ dubitẽ & immortalem esse animã, non ita ut deus qui solus habet immortalitatem, sed modo quodam sui generis, & eam esse creaturã nõ

B substãtiam creatoris, & si quid aliud de natura eius certissimum teneo. Sed quia hoc me facere cõpellit de animæ exortu caliginosissimæ quæstionis obscuritas, manũ potius porrigãt confitenti, & quicquid illud est nosse cupienti, & doceant si possunt, uel ostẽdant si quid de hac re uel certa ratione didicerunt, uel apertissimo diuino eloquio crediderunt. Si enim ratio contra diuinarum scripturarum autoritatem redditur, quãlibet acuta sit, fallit uerisimilitudine, nam uera esse non potest. Rursus si manifestissimæ certæque rationi uelut scripturarum sanctarum obijcitur autoritas, non intelligit qui hoc facit, & nõ scripturarum illarum sensum ad quem penetrare non potuit, sed suũ potius obijcit ueritati, Nec quod in eis sed quod in seipso uelut pro eis inuenit opponit. Exempli gratia: Diligẽter attende quid dicã. Scriptum est prope finem libri qui uocatur Ecclesiastes, cũ de solutione hominis, quæ fit per mortẽ istã, qua dirimitur anima à corpore, scriptura loqueretur: Et conuertatur puluis in terram sicut fuit, & spiritus reuertatur ad deum qui dedit eum. Sententia huius autoritatis proculdubio certa est, nec quenquam decipit falsitate, sed si quispiam uoluerit eam sic interpretari, ut inde animarum propaginem, quod ex illa una quam deus primo homini dedit omnes cæteræ ueniant, conetur astruere, uidetur illi suffragari quod ibi de carne dictũ est pulueris nomine. Nam utique puluis & spiritus nihil aliud hoc loco quam anima & caro intelligitur: ut eo modo affirmet animã reuerti ad deum, quod sit de traduce illius animæ quam primo homini dedit deus, quẽadmodum conuertitur caro in terrã, cum sit etiã ipsa de traduce illius carnis quæ in primo homine de terra facta est: ac si contendat, ex hoc quod de carne notissimũ est, debere nos credere illud quod de anima occultũ est. De traduce quippe carnis non ambigitur, sed de animæ ambigitur. Vtrũque autẽ ita positum est in hoc testimonio, uelut singula singulis parili ratione reddantur: caro scilicet cõuertatur in terrã sicut fuit. Inde eñ sumpta est quando factus est primus homo. Et spiritus reuertatur ad deum qui dedit eũ, quando insufflauit in faciẽ hominis quem finxerat flatũ uitæ, & factus est homo

Galat. 5. 2. Cor. 5. Sap. 9. als isti. Eccles. 12. 1. Retract. 1.

mo in animã uiuam, ut deinceps ex utraq; re utriusq; rei propago decurreret. Verũtamen C
si illud est uerũ quod animas nõ ex illa una propagatas, sed alibi creatas singulis singulas deus dat, etiam huic sententiæ congruit quod dictum est: Spiritus reuertatur ad deũ qui dedit eum. Solæ ergo reliquæ duæ opiniones uidentur excludi, quia si fierẽt in singulis hominibus animæ propriæ cum creantur, non putaretur dici debuisse: Spiritus reuertatur ad deũ qui dedit eum, sed ad deum qui fecit eum. Dedit enim ueluti sic sonat quasi iam extra fuerit quod dari posset. Deinde quod dictũ est, Reuertatur ad deum, urgent uerba & premunt dicentes: Quomodo reuertetur ubi nunq; antea fuerit? Potius enim dici debuisse asserunt, & ad deum uel pergat, uel uadat ad deum, quàm reuertatur ad deũ, si nunq; illic antea spiritus iste fuisse credendus est. Item quomodo animæ sponte labantur in corpus, cũ scriptum sit, Dedit eum, non tam in promptu est explicare, ac per hoc ut dixi duæ istæ opiniones sub uerbis huius testimonij laborant. Vna qua putantur singulæ quæq; animæ in singulis suis corporibus fieri singulæ, alia qua putantur in corpora spõte demergi. Duabus autem illis siue de traduce illius unius ueniant, siue antea iam creatæ & apud deum constitutæ, singulis corporibus dentur, sine labore uerba ista coaptantur. Et tamẽ si assertores eius sententiæ, qua creduntur animæ in suis singulis corporibus fieri, affirment, ita esse dictũ de spiritu, qui pro anima positus est, deus dedit eum, quẽadmodum recte dicitur dedisse nobis oculos, uel aures, uel manus, uel quodlibet aliud, quæ membra utiq; non extra iam fecerat & alicubi reposita habebat, quæ cum opus esset daret, hoc est, adderet & adiungeret, sed illic ea fecit in corpore cui dedisse illa dicitur: quid ei respondeatur nõ uideo, nisi forte alia uel alia testimonia proferantur, uel certa ratio unde ista opinio refellatur, Itemq; illi qui putant animas in corpora sponte defluere, sic accipiunt dictum: Dedit deus eũ, quomodo dictum est: tradidit illos deus in concupiscentiam cordis eorũ. Proinde unum uerbum relinquitur quod dictum est: Reuertatur ad deum, pro peccato accipi possit reuerti, ubi ante non fuit, si animæ in suis quæq; corporibus fiunt, quo solo uerbo una illarũ quatuor angustatur opinio. Sed neq; propter hoc unum uerbũ temere existimo illam sententiã esse refutandam, ne forte possit ostendi aliquo genere locutionis, quo sancta scriptura uti solet, hoc quoq; recte dici potuisse, ut reuerti intelligatur ad deum spiritus creatus, tanquã ad autorem à quo creatus est, non tanq; ad eum apud quem primitus fuit. Hæc ideo scripsi, ut quisquis illarum quatuor de anima sententiarum aliquam uoluerit astruere atq; defendere, talia proferat uel de scripturis in autoritatem ecclesiasticã receptis, quæ non possint aliter accipi, sicuti est, quod deus hominem fecit: uel ratione tã certa ut cõtradictio aut nulla existat, aut insaniæ similis merito iudicetur, uelut si quisquã dicat, nec ueritatẽ cognoscere, nec falli quenq; posse nisi uiuentẽ. Neq; eñ ut uideamus quàm sit hoc uerũ, scripturarũ autoritas necessaria est, ac non sensus ipse cõmunis ita uerum esse perspicua ratione
1. Retract. 1. ꝓclamat, ut quisquis cõtradixerit, demẽtissimus habeatur. Hoc si in ista obscurissima quæ
2. Retra. 23. stione quæ de anima est præstare aliquis potest, adiuuet imperitiam meam. Quod si non potest, non culpet cunctationẽ meam. De uirginitate autẽ sanctæ Mariæ, si hoc quod scripsi non persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quæ mirabiliter in corporibus accidunt. Quod si propterea nõ creditur, quia semel factũ est, quære ab amico quẽ hoc adhuc mouet, utrũ nihil inueniatur in literis secularibus, quod & semel factũ sit, & tamẽ creditum nõ fabulosa uanitate, sed sicut existimãt historica fide, quære obsecro te. Si eñ tale aliquid in illis literis inueniri negauerit admonẽdus est: si aũt fassus fuerit, soluta quæstio est.

August. Hieronymo: De noua post lxx ueteris testamenti uersiõe, deq; Petro reprehẽso à Paulo Gala. 2. uentilans quæstionem de mendacio officioso. Hæc epistola non est reddita Hieron. q; is cui tradita fuerat, mutato consilio nõ est profectus, eam scripserat adhuc presbyter. Epist. VIII.

DOMINO dilectissimo & cultu sincerissimo charitatis obsequendo, atq; amplectendo fratri & cõpresbytero Hieronymo, Augustinus. Nunq; æque quisquam tam facie cuilibet innotuit, quàm mihi tuorum in domino studiorum quieta lætitia,

A cia,& uere exercitatio liberalis. Quanq; ego percupiam omnino te nosse,tamen exiguum quiddã tui munus habeo,præsentiam uidelicet corporis, quam ipsam etiam postea quàm te beatissimus nũc episcopus,tunc uero iam episcopatu dignus,frater Alypius uidit, remeansq; à me uisus est, negare non possum magna ex parte mihi esse relatu eius impressam, & ante reditũ,cum te ille ibi uidebat,ego uidebam sed oculis eius. Non eñ animo me atq; illum,sed corpore duos,qui nouerit,dixerit, concordia duntaxat & familiaritate fidissima, non meritis quibus ille antecellit. Quia ergo me primitus cõmunione spiritus, quo in unũ nitimur,deinde illius ex ore iam diligis,nequaquã impudenter quasi aliquis ignotus commẽdo germanitati tuæ fratrem Profuturũ, quẽ nostris conatibus adiutorio tuo uere pro futurum speramus,nisi forte quod talis est ut ipse tibi per eum fiam cõmendatior,quàm ille per me. Hactenus fortasse scribere debuerim,si esse uellem epistolarum solennium more contentus: Sed scatet animus in loquelas cõmunicandas tecum de studijs nostris quæ habemus in Christo Iesu domino nostro,qui nobis multas utilitates & uiatica quædam demonstrati à se itineris etiam per tuam charitatem non mediocriter ministrare dignatur. Petimus ergo & nobiscum petit omnis Africanarũ ecclesiarum studiosa societas,ut interpretandis eorũ libris, qui Græce scripturas nostras quàm optime tractauerunt, curã atq; operam impendere non graueris. Potes enim efficere,ut nos quoq; habeamus tales illos uiros,& unum potissimũ quem tu libentius in tuis literis sonas. De uertendis autem in Latinam linguam sanctis literis canonicis,laborare te nollem, nisi eo modo quo Iob interpretatus es,ut signis adhibitis quid inter hanc tuam & septuaginta,quorũ est grauissima autoritas,interpretationem distet,appareat. Satis autem nequeo mirari,si aliquid adhuc in Hebræis exẽplaribus inuenitur,quod tot interpretes illius linguæ peritissimos fugerit. Omitto enim septuaginta,de quorum uel consilij uel spiritus maiore concordia quàm si unus homo esset non audeo in aliquam partem certam ferre sententiam, nisi quod eis præminentem autoritatẽ in hoc munere sine controuersia tribuendam existimo. Illi me plus mouent, *18. De ciuita. dei.ca.42.25*

B qui cum posteriores interpretarentur, & uerborum locutionũq; hebræarum uiam atq; regulas mordicus ut fertur,tenerent,non solum inter se non consenserunt, sed etiam reliquerunt multa,quæ tanto post eruenda & prodenda remanerent. Et aut obscura sunt aut manifesta. Si enim obscura sunt,te quoq; in eis falli potuisse,non immerito creditur. Si autem manifesta,superfluum est te uoluisse explanare, quod illos latere non potuit. Huius igitur rei pro tua charitate,expositis causis,certũ me facias obsecrauerim. Legi etiã quædã scripta quæ tua dicerentur,in ep̃las Apostoli Pauli,quarũ unã ad Galatas,cũ enodare uelles,uenit in manus locus ille quo Apostolus Petrus à p̃niciosa simulatione reuocatur. Ibi patrociniũ mendacij susceptum esse uel abs te tali uiro,uel à quopiam si alius illa scripsit,fateor,nõ mediocriter doleo,donec refellantur,si forte refelli possunt ea quæ me mouent. Mihi enim uidetur exitiosissime credi aliquod in libris sanctis esse mendacium, id est eos homines per quos nobis illa scriptura ministrata est atq; conscripta,aliquid in libris suis fuisse mẽtitos. Alia quippe quæstio est,sit ne aliquando mentiri uiri boni. Et alia quæstio est, utrum scriptorẽ sanctarũ scripturarũ mẽtiri oportuerit: Immo uero nõ alia,sed nulla quæstio est, Admisso enĩ semel in tantũ autoritatis fastigiũ,officioso aliquo mẽdacio, nulla illorũ librorũ particula remanebit,quæ nõ utcũq; uidebit̃,uel ad mores difficilis, uel ad fidem incredibilis,eadem perniciosissima regula ad mentientis autoris consilium officiũq; referatur. Si eñ mentiebatur Ap̃lus Paulus,cũ apostolũ Petrũ obiurgans diceret: Si tu cũ sis Iudeus,gentiliter & non Iudaice uiuis,quẽadmodum gentes cogis Iudaizare? & recte illi uidebatur Petrus fecisse,quem non recte fecisse, & dixit & scripsit,ut quasi animos tumultuantium deliniret: quid respondebimus,cum exurrexerint peruersi homines,prohibentes nuptias quos futuros ipse prænunciauit, & dixerint totum illud quod idem Apostolus de matrimoniorum iure firmando locutus est, propter homines qui dilectione coniugum tumultuari poterant fuisse mentitum,scilicet non quod hoc senserit,sed ut illorum placaretur aduersitas? *Prouer. ὁδὸς ἄξ Dilemma.* *Perniciosa simulatio.* *Galat. 2.*

Non opus est multa commemorare. Possunt enim uideri etiam de laudibus dei esse officiosa mendacia, ut apud homines pigriores dilectio eius ardescat, atq; ita nusq; certa erit in libris sanctis castæ ueritatis autoritas. Nónne attendimus eundem Apostolum, cum ingenti cura cõmendandæ ueritatis dicere: Si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra. Inuenimur autem & falsi testes dei, quia testimonium diximus aduersus deum, quod suscitauit Christum quem non suscitauit? Si quis huic diceret, quid in hoc mendacio perhorrescis, cum id dixeris, quod etiã si falsum sit ad laudem dei maxime pertinet? Nónne huius detestatus insaniam, quibus posset uerbis & significationibus in lucem penetralia sui cordis aperiret, clamans non minore aut fortasse etiam maiore scelere, in deo laudari falsitatem, quàm uituperari ueritatem? Agendum est igitur, ut ad cognitionem diuinarum scripturarum talis homo accedat, qui de sanctis libris, tam sancte & ueraciter existimet, ut nolit aliqua eorum parte delectari per officiosa mendacia, potiusq; id quod non intelligit transeat, quàm cor suum præferat illi ueritati. Profecto enim cum hoc dicit, credi sibi expetit, & id agit ut diuinarum scripturarum autoritatibus non credamus. Et ego quidem qualibuscunq; uiribus quas dominus suggerit, omnia illa testimonia quæ adhibita sunt astruendæ utilitati mẽdacij, aliter oportere intelligi ostẽderem, ut ubiq; eorum firma ueritas doceretur. Quàm enim testimonia mendacia esse nõ debent, tam non debent fauere mẽdacio. Sed hoc intelligentiæ relinquo tuæ. Admota enĩ lectioni diligentiori consideratione, multo id fortasse facilius uidebis quàm ego. Ad hanc autem considerationem coget te pietas, qua cognoscis fluctuare autoritatem scripturarũ diuinarũ, ut in eis quod uult quisq; credat, quod non uult nõ credat, si semel fuerit persuasum aliqua illos uiros per quos nobis hæc ministrata sunt, in scripturis suis officiose potuisse mentiri: Nisi forte regulas quasdam daturus es, quibus nouerimus ubi oporteat mẽtiri, ubi non oporteat. Quod si fieri potest, nullo modo mendacibus dubijsq; rationibus id explices quæso, nec me onerosum, aut impudentem iudices, per humanitatem ueracissimam domini nostri. Nam ut nõ dicam nulla, certe non magna culpa meus error ueritati fauet, si recte in te potest ueritas fauere mendacio. Multa alia cum sincerissimo corde tuo loqui cuperem, & de Christiano studio conferre, sed huic desiderio meo nulla epistola satis est. Vberius idipsum possum per fratrem, quem miscendum & alendum dulcibus atq; utilibus sermocinationibus tuis, misisse me gaudeo: Et tamen quãtum uellem, nec ipse (qđ pace eius dixerim) forsitan capit, quanq; nihilo me illi prætulerim. Ego enim me fateor tui capaciorem, sed ipsum uideo fieri pleniorem, quo me sine dubitatione antecellit: & posteaquàm redierit (quod domino adiuuante prosperatum iri spero) cum eius pectoris abs te cumulati, particeps fuero, non est impleturus quod in me adhuc uacuum erit atq; auidum sensorum tuorum. Ita fiet ut & ego etiam tunc egentior sim, ille copiosior. Sane idem frater, aliqua scripta nostra fert secum, quibus legendis si dignationẽ adhibueris, etiã sincerã atq; fraternam seueritatem adhibeas quæso. Non enim aliter intelligo quod scriptum est: Emendabit me iustus in misericordia & arguet me, oleum autẽ peccatoris non impinguet caput meum: nisi quia magis amat obiurgator sanans, quàm adulator ungens caput. Ego autem difficillime bonus iudex lego quod scripserim, sed aut timidior recto aut cupidior. Video etiam interdũ uitia mea, sed hæc malo audire à melioribus, ne cũ me recte fortasse reprehendero, rursus mihi blandiar, & meticulosam potius mihi uidear in me quàm iustam tulisse sententiam.

1.Cor.15. Psal.140.

C D

August. Hierony. De titulo libri De scriptoribus ecclesiasticis. Deinde de Petro reprehenso de quo supra, hortatur illũ, ut prodat Origenis & singulorũ hæreticorũ errata. Ep. IX.

OMINO dilectissimo & cultu sincerissimo charitatis obseruando, atq; amplectendo, fratri & compresbytero Hieronymo, Augustinus. Habeo gratiam quod pro subscripta salutatione plenã mihi epistolam reddidisti, sed breuiorem multo, quàm ex te uellem sumere tali uiro, à quo tẽpora quãtalibet occupet, nullus sermo prolixus est.

A lixus est. Quanquam itaq; nos negociorum alienorum, eorumq; secularium curis circũste/mur ingentibus, tamen epistolæ tuæ breuitati facile non ignoscerem, nisi cogitarem quàm paucioribus uerbis meis redderetur. Quare aggredere quæso istam nobiscũ literariam col/locutionem, ne multum ad nos disiungendos liceat absentiæ corporali, quãquam simus in domino spiritus unitate coniuncti, etiam si ab stilo quiescamus & taceamus. Et libri quidẽ quos de horreo dominico elaborasti, penè totum te nobis exhibent. Si enim propterea te non nouimus, quia faciem tui corporis non uidimus, hoc modo nec ipse te nosti. Nam tu quoq; non uides eam. Si autem tibi non ob aliud notus es, nisi quia nosti animum tuum, & nos eum non mediocriter nouimus in literis tuis, in quibus benedicimus domino, quod tibi & nobis, omnibusq; fratribus qui tua legũt, te talem dedit. Liber quidem tuus inter cæ/tera non diu est ut uenit in manus nostras, quæ sit eius inscriptio, nescimus adhuc. Non eñi hoc codex ipse, ut assolet, in liminari pagina prætendebat. Epitaphium tamen appellari di/cebat frater, apud quem inuentus est. Quod ei nomen tibi placuisse ut inderetur, credere/mus, si eorum tãtum hominum uel uitas uel scripta ibi legissemus, qui iam defuncti essent. Cum uero multorum & eo tempore quo scribebatur, & nunc usq; uiuẽtium ibi commemo rentur opuscula, miramur cur hunc ei titulum uel imposueris, uel imposuisse credaris. Sanè utiliter à te conscriptum eundem librum satis approbamus. In expositione quoque episto/læ Pauli Apostoli ad Galatas, inuenimus aliquid quod nos multum moueat. Si enim ad scripturas sanctas admissa fuerint uelut officiosa mendacia, quid in eis remanebit autorita tis? Quæ tandem de scripturis illis sententia proferetur, cuius pondere cõtentiosæ falsitatis obteratur improbitas? Statim enim ut protuleris, si aliter sapit qui contra nititur, dicit illud quod prolatum erit, honesto aliquo officio scriptorem fuisse mentitum. Vbi enim hoc non poterit, si potuit in ea narratione, quam exorsus Apostolus ait: Quæ aũt scribo uobis, ecce Gal. 1 coram deo quia non mentior, credi affirmari q; mentitus, eo loco ubi dixit de Petro & Bar/ Gal. 2

B naba: Cum uiderem quia non recte ingrediuntur ad ueritatem Euangelij. Si enim recte illi ingrediebantur, iste mentitus est: si autem ibi mentitus est, ubi uerum dixit? An ibi uerum dixisse uidebitur, ubi hoc dixerit quod lector sapit? Cum uero contra sensum lectoris ali/quid occurrerit, officioso mẽdacio deputabitur? Non enim deesse potuerunt causæ, cur exi stimetur non solum potuisse, uerumetiam debuisse mentiri, si huic regulæ conceditur locus. Non opus est hanc causam multis uerbis agere, præsertim apud te, cui sapienter prouidẽti dictum sat est. Nequaquam uero mihi arrogauerim, ut ingenium tuum diuino dono au/reum, meis obolis ditare contendam, nec quisquam te magis idoneus, qui opus illud emen det. Neq; enim à me docendus es quomodo intelligatur, quod idem dicit: Factus sum Iu/ 1. Cor. 2. dæis tanq; Iudæus, ut Iudæos lucrifacerẽ, & cætera, quæ ibi dicuntur compassiõe misericor/diæ, non simulatione fallaciæ. Fit enim tanquam ægrotus qui ministrat ægroto: non cum se febres habere mentitur, sed cum animo condolentis cogitat quemadmodum sibi mini/strari uellet si ipse ægrotaret, & sic ipse alijs ægrotantibus ministrando compatitur. Nam utiq; Iudæus erat, Christianus autem factus, non Iudæorum sacramẽta reliquerat, quæ cõ/uenienter ille populus & legitimo tempore quo oportebat acceperat. Ideoq; susceperat ea celebranda, cum iam Christi esset apostolus, ut doceret non esse perniciosa his qui ea uel/lent, sicut à parentibus per legem acceperant, custodire, etiam cum Christo credidissent, non tamen in eis iam constituerent spem salutis, quoniam per dominum Iesum salus ipsa, quæ illis sacramentis significabatur, aduenerat. Ideoq; gentibus quod insuetos à fidei reuocaret onere graui & non necessario, nullo modo imponẽda esse censebat. Quapropter non ideo Gal. 2 Petrum emendauit, quod paternas traditiones obseruaret, quod si facere uellet, nec menda citer nec incongrue faceret: quamuis enim iam superflua, tamen solita non nocerent, Sed quoniam gentes cogebat Iudaizare, quod nullo modo posset, nisi ea sic ageret, tanquã ad/huc etiam post domini aduentum necessaria saluti forent; quod uehementer per apostola tum Pauli ueritas dissuasit. Nec apostolus Petrus hoc ignorabat, sed id faciebat, timẽs eos qui ex

Hoc nũquam fecit Petrus, nec tamen mẽtitus est Paul.

qui ex circũcisione erant. Itaq; & ipse uere correctus est, Et Paulus uera narrauit, ne sancta C
scriptura quæ ad fidem posteris edita est, admissa autoritate mendacij, tota dubia nutet &
fluctuet. Non enim potest aut oportet literis explicari, quanta & quàm inexplicabilia ma/
la consequantur, si hoc concesserimus. Posset autem oportune minusq; periculose demon
strari, si coram inter nos colloqueremur. Hoc ergo Iudæorum Paulus dimiserat quod ma/
Rom.10. lum habebant, & in primis illud quod ignorantes dei iusticiam, & suam iusticiam uolentes
constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Deinde quod post passionem & resurrectionem
Christi dato ac manifestato sacramento gratiæ, secundum ordinem Melchisedech, adhuc
putabant sacramenta uetera, non ex consuetudine solennitatis, sed ex necessitate salutis esse
celebranda. Quæ tamen si nunquam fuissent necessaria, infructuose atque inaniter pro eis
Machabæi martyres fierẽt. Postremo illud quod prædicatores gratiæ Christianos, Iudæi
tanquam hostes legis persequebãtur. Hos itaq; atq; huiusmodi errores & uitia dicit se da
mnare, & ut stercora arbitratũ, ut Christũ lucrifaceret, non obseruationes legis si more pa/
trio celebrarentur, sicut & ab ipso celebratæ sunt, sine ulla salutis necessitate sicut Iudæi cele
Fallax simu/latio. brandas putabant, aut fallaci simulatione, quod in Petro reprehẽderat. Nam si propterea
illa sacramenta celebrauit, quia simulauit se Iudæum ut illos lucrifaceret, cur non etiam sa/
crificauit cum gentibus, quia & his qui sine lege erãt tanq; sine lege factus est, ut eos quoq;
lucrifaceret, nisi quia & illud fecit, ut natura Iudæus, & hoc totum dixit, non ut fallaciter se
fingeret esse quod non erat, sed ut misericorditer eis ita subueniẽdum esse sentiret, ac si ipse
in eodem errore laboraret, non scilicet mentientis astu, sed cõpatientis affectu. Sicut eoipso
1. Corinth.9. loco generaliter intulit: Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem, ut sequens
conclusio: Omnibus omnia factus sum ut omnes lucrifacerem, ad hæc referenda intelliga/
tur, ut cuiusq; infirmitatem tanquam in seipso miseratus appareat. Non enim & cum dice
ret: Quis infirmatur & ego non infirmor, infirmitatem alterius simulasse potius quàm con
doluisse uolebat intelligi. Quare arripe obsecro te ingenuam & uere Christianã cum cha D
ritate seueritatem, ad illud opus corrigẽdum atq; emendandum, & παλινῳδίαν, ut dicitur,
Helena causa belli. cane. Incomparabiliter enim pulchrior est ueritas Christianorũ, quàm Helena Græcorũ.
Pro ista enim fortius nostri martyres aduersus hanc Sodomam, quàm pro illa illi heroës
aduersus Troiam dimicauerũt. Neq; hoc ideo dico, ut oculos cordis recipias, quos absit ut
amiseris, sed ut aduertas: quos cum habeas sanos & uigiles, nescio qua dissimulatione auer
tisti, ut nõ intenderes, quæ cõsequantur aduersa, si semel creditum fuerit, posse honeste atq;
pie accipi, scriptorem diuinorũ librorũ in aliqua sui operis parte mentiri. Scripseram hinc
iam aliquando ad te epistolam, quæ non perlata est, quia nec perrexit cui perferendã tradi/
deram, Ex qua illud mihi suggestũ est, cũ istam dictarẽ, quod in hac quoq; prætermittere
nõ debui, ut si alia est sententia tua, eademq; est melior, timori meo libẽter ignoscas. Si em̃
aliter sentis, uerumq; tu sentis (Nam nisi uerũ sit, melius esse non potest) ut non dicam nul
la, certe nõ magna culpa, meus error ueritati fauet, si recte in quoquam ueritas potest faue/
Origenes. re mendacio. De Origene autẽ quod rescribere dignatus es, iam sciebam, nõ tantum in Ec
clesiasticis literis, sed in omnibus recta & uera quæ inuenerimus approbare atque laudare,
falsa uero & praua improbare atq; reprehendere. Sed illud de prudẽtia doctrinaq; tua de
siderabã, & adhuc desidero, ut nota nobis facias ea ipsa eius errata, quibus à fide ueritatis
ille uir tantus recessisse cõuincitur. In libro etiam quo cunctos quorũ meminisse potuisti scri
ptores ecclesiasticos, & eorũ scripta cõmemorasti, cõmodius ut arbitror fieret, si nominatis
eis quos hæresiotas esse nosti (quando ne ipsos quidẽ prætermittere uolueris) subiungeres
etiam in quibus cauendi essent, quanq; nonnullos etiam præterieris, quod scire cuperẽ quo
consilio factũ sit, Aut si illud uolumen forte onerare noluisti, ut cõmemoratis hæreticis, nõ
adderes in quibus eos catholica damnarit autoritas. Peto ne graue sit literario labori tuo,
quo non mediocriter per domini dei nostri gratiam in Latina lingua sanctorum studia &
accendisti & adiuuisti, id quod tibi per humilitatem meã fraterna charitas indicit, ut si occu
pationes

A pationes tuæ sinunt, omnium hæreticorum peruersa dogmata, qui rectitudinē fidei Christianæ, usq; ad hoc tēpus, uel imprudentia, uel peruicacia deprauare conati sunt, uno libello breuiter digesta edas in noticiam eorum, quibus aut nō uacat propter alia negocia, aut non ualent propter alienam linguam, tam multa legere atq; cognoscere. Diu te rogarem, nisi hoc soleret esse indicium minus præsumentis de charitate. Hunc interea fratrē nostrū Paulum, in Christo multum commendo benignitati tuæ, cuius in nostris regionibus existimationi bonum coram deo testimonium perhibemus.

August. Hieron. dehortans à libris testamēti ueteris ex Hebræo uertendis, & exhortans ut Septuaginta uersionē mire deprauatam ac uariantē reddat suæ ueritati. Nouum testamentum ab eo castigatum probat Epist. X.

DOMINO uenerabili & desiderabili sancto fratri, & compresbytero Hieronymo, Augustinus in domino salutē. Ex quo cœpi ad te scribere aut tua scripta desiderare, nunquam mihi melior occurrit occasio, quàm ut per dei seruum ac ministrum fidelissimum mihiq; charissimum mea tibi afferretur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus. Per hūc certe ita spero literas tuas, ut certius in hoc rerum genere quicquā sperare non possim. Nam nec studium in petendis rescriptis memorato filio nostro deerit, nec gratia in promerendis, nec diligentia in custodiendis, nec alacritas in perferendis, nec fides in reddendis: tantū si aliquo modo merear, adiuuet dominus, & assit cordi tuo, & desiderio meo, ut fraternam uoluntatem nulla maior uoluntas impediat. Quia ergo duas iam epistolas misi, nullam autē tuam postea recepi, easdem ipsas rursus mittere uolui, credens eas non peruenisse. Quæ & si peruenerunt, ac fortasse tuæ potius ad me peruenire minime potuerunt, ea ipsa scripta quæ iam misisti iterum mitte si forte reseruata sunt. Sin minus, rursus dicta quod legam, dum tamen his respondere ne graueris, quod iam diu est, ut expecto. Primas etiam quas ad te adhuc presbyter literas præparaueram, mittendas per quendam fratrem nostrum Profuturum, qui postea collega nobis fa-

B ctus iam ex hac uita migrauit, nec eas tunc ipse perferre potuit, quia continuo dum proficisci disponit, episcopatus sarcina detentus, ac deinde in breui defunctus est, etiā nunc mittere uolui: ut scias in tua colloquia quàm olim inardescam, & quam uim patiar, quod à me tam longe absunt sensus corporis tui, per quos adire possit ad animū tuum animus meus, mi frater dulcissime & in domini mēbris honorāde. In hac autē epistola, hoc addo, quod postea didicimus, Iob ex Hebræo à te interpretatum, cum iam quandā haberemus interpretationem tuam eiusdē prophetæ ex Græco eloquio uersam in Latinū, ubi tamen asteriscis notasti quæ in Hebræo sunt, & in Græco desunt, obeliscis autē quæ in Græco inueniuntur, & in Hebræo nō sunt, tam mirabili diligentia, ut quibusdam in locis ad uerba singula, stellas significantes uideamus eadem uerba esse in Hebræo, in Græco autem non esse. Porrò in hac posteriore interpretatione quæ uersa est ex Hebræo, non eadem uerborum fides occurrit, nec parum turbat cogitantem, uel cur in illa prima tanta diligentia figantur asterisci, ut minimas etiam particulas orationis indicent deesse codicibus Græcis quæ sunt in Hebræis: uel cur in hac altera quæ ex Hebræis est, negligentius hoc curatum sit, ut non eædem particulæ locis suis inuenirentur. Aliquid inde, exempli gratia, uolui ponere. Sed mihi ad horam codex defuit qui ex Hebræo est. Veruntamen quia præuolas ingenio, nō solum quid dixerim, uerumetiam quid dicere uoluerim, satis ut opinor intelligis, ut causa reddita, quod mouet edisseras. Ego sanè te mallē Græcas potius canonicas nobis interpretari scripturas, quæ lxx. interpretum autoritate perhibentur. Perdurū erit enim si tua interpretatio, per multas ecclesias frequentius cœperit lectitari, quod à Græcis ecclesijs Latinæ ecclesiæ dissonabūt: maxime quia facile cōtradictor cōuincitur, Græco prolato libro, id est, linguæ notissimæ. Quisquis aūt in eo quod ex Hebræo translatū est, aliquo insolito ꝑmotus fuerit, & falsi crimē intēderit, uix aut nunq; ad Hebræa testimonia perueniet, quibus defendat obiectum. Quod si etiā peruentū fuerit, tot Latinas & Græcas autoritates damnari quis ferat?

Huc

Huc accedit, quia etiam consulti Hebræi, possunt aliud respondere, ut tu solus necessarius C
uidearis, qui etiam ipsos possis conuincere: sed tamen qui iudicet, mirum si potueris inuenire. Nam quidam frater noster episcopus, cum lectitare instituisset in ecclesia cui præest, interpretationem tuam, mouit quiddam longe aliter abs te positum apud Ionam prophetam, q̃ erat omnium sensibus ibi memoriæq̃ inueteratum, & tot ætatum successionibus decantatũ. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime Græcis arguẽtibus & inflammantibus calumniam falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorum testimonium flagitare. Vtrum autem illi imperitia an malicia, hoc esse in hebræis codicibus responderunt, quod & Græci & Latini habebant atq; dicebant. Quid plura? Coactus est homo uelut mendositatem corrigere, uolens post magnum periculum non remanere sine plebe. Vnde etiam nobis uidetur, aliquando te quoq; in nonnullis falli potuisse. Et uide hoc quale sit in eis literis, quæ non possunt collatis usitatarum linguarũ testimonijs emendari. Proinde non paruas deo gratias agimus de opere tuo, quod Euangelium ex græco interpretatus es, quia penè in omnibus nulla offensio est, cum scripturam græcam contulerimus. Vnde si quispiam ueteri falsitati contentiosus fauerit, prolatis collatisq̃ codicibus, uel docetur facillime, uel refellitur. Etsi quædam rarissima merito mouent, quis tam durus est, qui labori tam utili non facile ignoscat, cui uicem laudis referre non sufficit? Quid tibi autem uidetur, cur in multis aliter se habeat hebræorum codicum autoritas, aliter græcorum quæ dicitur .lxx. uellem dignareris aperire. Neq; enim paruum põdus habet illa, quæ sic meruit diffamari, & qua usos Apostolos non solum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini. Ac per hoc plurimum profueris, si eam græcam scripturã quam .lxx. operati sunt, latinæ ueritati reddideris, quæ in diuersis codicibus ita uaria est, ut tolerari uix possit: & ita suspecta ne in græco aliud inueniatur, ut inde aliquid proferri aut probari dubitetur. Breuem putabam futuram hanc epistolam, sed nescio quomodo ita mihi dulce factum est in ea progredi, ac si tecum loquerer. Sed obsecro te per dominum, ne te pigeat D
ad omnia respondere, & præstare mihi quantum potueris præsentiam tuam.

Nunc non ignoscunt.

Et hodie uariant.

Hieronymus Augustino respondens ad officiosi mendacij calumniam, deq; translatione ueteris testamenti, ac de hederæ uocabulo apud Ionam. Epistola. XI.

DOMINO uere sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in domino salutem. Tres simul epistolas, immo libellos breues, per diaconum Cyprianum tuæ dignationis accepi, diuersas ut tu nominas quæstiones, ut ego sentio reprehensiones opusculorum meorum continentes. Ad quas si respondere uoluero, libri magnitudine opus erit. Tamen conabor quantum facere possum, modum non egredi longioris epistolæ, & festinanti fratri moram non facere, qui ante triduum quàm profecturus erat à me epistolas flagitauit, ut penè in procinctu, hæc qualiacunq; sunt effutire compellar, & tumultuario respondere sermone, non maturitate scribentis, sed dictantis temeritate, quæ plerunq; non in doctrinam, sed in casum uertitur, ut fortissimos quoq; milites subita bella conturbant, & ante coguntur fugere, quàm possint arma corripere. Cæterũ nostra armatura Christus est, & apostoli Pauli institutio qui scribit ad Ephesios: Assumite arma dei ut possitis resistere in die malo. Et rursum: State succincti lumbos uestros in ueritate, & induti loricam iusticiæ, & calciati pedes in præparationem euangelij pacis, super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis uniuersa tela maligni ignita extinguere, & galeam salutis accipite, & gladium spiritus, quod est uerbum dei. His quõdam telis rex Dauid armatus procedebat ad prælium, & quinq; lapides de torrente accipiens leuigatos, nihil asperitatis & sordium inter huius seculi turbines in sensibus suis esse monstrabat, bibens de torrente in uia, & idcirco exaltatus caput superbissimum Goliam suo potissimum mucrone truncauit, percutiens in fronte blasphemum, & in ea parte corporis uulnerans, in qua & præsumptor sacerdotij Ozias lepra percutitur, & sanctus gloriatur in dño dicẽs: Signatum est super nos lumẽ uultus tui dñe. Dicamus igitur & nos: Paratũ cor meum

Alienius exordium

1. Reg. 17.

psal. 109.

A meum deus, paratũ cor meum, cantabo & psallam in gloria mea. Exurge psalterium & cithara, exurgã diluculo: ut in nobis possit impleri, Aperi os tuum, & ego adimplebo illud. Et dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa. Te quoq; ipsum orare non dubito, ut inter nos contendentes ueritas superet. Nõ enim tuam quæris gloriam, sed Christi. Cũq; tu uiceris, & ego uincam, si meum errorem intellexero: & econtrario me uincente tu superas, quia non filij parentibus, sed parentes filijs thesaurizant. Et in Paralipomenon libro legimus, quod filij Israel ad pugnandum processerint mẽte pacifica, inter ipsos quoq; gladios & effusiones sanguinis & cadauera prostratorum, nõ suam sed pacis uictoriam cogitantes. Respõdeamus igitur ad omnia, ac multiplices quæstiones si Christus iusserit, breui sermone soluamus. Prætermitto salutationis officia, quibus meũ demulces caput, taceo de blanditijs, quibus reprehensionem mei niteris consolari. Ad ipsas causas ueniam. Dicis accepisse te librum meum à quodam fratre qui titulum nõ haberet; in quo scriptores ecclesiasticos tam græcos q̃ latinos enumerauerim. Cumq; ab eo quæreres, ut tuis uerbis utar, cur liminaris pagina non esset inscripta, uel quo censeretur nomine, respõdisse, appellari epitaphium. Et argumentaris quod recte sic uocaretur, si eorum tantũ uel uitas uel scripta ibi legisses qui iam defuncti essent. Cum uero multorũ & eo tempore quo scribebatur, & nunc usq; uiuentium cõmemorarentur opuscula, mirari te, cur ei hunc titulum imposuerim. Puto intelligere prudentiam tuam, quod ex opere ipso titulum potueris intelligere. Legisti enim & græcos & latinos, qui uitas uirorum illustrium descripserunt, quod nunquam epitaphium huic operi scripserint, sed de illustribus uiris: Verbi gratia, ducibus, philosophis, oratoribus, historicis, poetis, epicis, tragicis, comicis. Epitaphium autem proprie scribitur mortuorum. Quod quidem in dormitione (sanctæ memoriæ) Nepotiani presbyteri olim fecisse me noui. Ergo hic liber uel de illustribus uiris, uel proprie de scriptoribus ecclesiasticis appellãdus est, licet à plærisq; emẽdatoribus imperitis, de autoribus dicatur inscriptus.

1. Cor. 12.

De claris scriptoribus.

B Secundo loco quæris, cur dixerim in commentarijs epistolæ ad Galatas, Paulũ id in Petro non potuisse reprehendere quod ipse fecerat, nec in alio arguere simulationẽ cuius ipse tenebatur reus. Et asseris reprehensionem apostolicã non fuisse dispensatoriam sed uerã, & me non debere docere mendacium, sed uniuersa quæ scripta sunt ita sonare ut scripta sint. Ad quæ primũ respondeo, debuisse prudentiã tuã præfatiunculæ cõmentariorũ meorũ meminisse dicẽtis ex psona mea. Quid igitur? ego stultus aut temerarius, qui id polliceor, qđ ille nõ potuit? Minime. Quin potius in eo mihi uideor cautior atq; timidior, q̃ imbecillitatẽ uirium mearum sentiens, Origenis cõmentarios secutus sum. Scripsit enim ille uir in epistolã Pauli ad Galatas quinq; proprie uolumina, & decimũ stromatũ suorum librum, cõmatico super explanationẽ eius sermone cõpleuit. Tractatus quoq; uarios & excerpta, quæ uel sola possent sufficere cõposuit. Prætermitto Didymũ uidentem meum, & Apollinarem Laodicenũ, de ecclesia nuper egressum, & Alexandrum ueterem hæreticũ, Eusebiũ quoq; emisenũ, & Theodorũ heracleotẽ, qui & ipsi nonnullos super hac re cõmentarios reliquerunt. E quibus uel si pauca decerperẽ, fieret aliquid quod nõ penitus contẽneret. Itaq; ut simpliciter fatear, legi hæc oĩa, & in mente mea plurima coaceruans, accito notario, uel mea uel aliena dictaui, nec ordinis, nec uerborũ interdũ, nec sensuũ memor. Iam domini misericordiæ est, ne per imperitiam nostram ab alijs bene dicta dispereant, & non placeant inter extraneos, quæ placent inter suos. Si quid igitur reprehensione dignum putaueras in explanatione nostra, eruditionis tuæ fuerat quærere, utrũ ea quæ scripsimus haberentur in græcis, ut si illi non dixissent, tunc meam proprie sententiam condemnares: præsertim cum libere in præfatione confessus sim, Origenis commentarios me esse secutũ, & uel mea uel aliena dictasse, & in fine eiusdem capituli quod reprehendis, scripserim, Si cui iste non placet sensus, quo nec Petrus peccasse, nec Paulus procaciter ostẽditur arguisse maiorem, debet exponere, qua consequentia Paulus in altero reprehendat quod ipse cõmisit. Ex quo ostendi me nõ ex definito id defendere, quod in græcis legerã, sed ea expressisse quæ legerã, ut lectoris arbitrio

Gala. 2.

Origenes super ad Gal.

Didymus uidens.

Apollinaris.

Alexander.

Eusebius.

Theodorus.

arbitrio derelinquerem, utrum probanda essent an improbanda. Tu igitur ne quod ego pe C
tieram non faceres, nouũ argumentum reperisti, ut assereres gentiles qui in Christum credi dissent, legis onere liberos, eos aũt qui ex Iudæis crederent legi esse subiectos, ut per utrorũ

Galat. 2. q; personam, & Paulus recte reprehenderet eos qui legem seruarent, quasi doctor gentiũ, & Petrus iure reprehenderetur, qui princeps circuncisionis id imperauerit gẽtibus, quod so li qui ex Iudæis erant debuerunt obseruare. Hoc si placet, immo quia placet, ut quicũq; cre

Gal. 5. dunt ex Iudæis debitores sint legis faciendæ, tu ut episcopus in toto orbe notissimus, debes hanc promulgare sentẽtiam, & in assensum tuum omnes coepiscopos trahere. Ego in par uo tuguriolo, cum monachis, id est, cum cõpeccatoribus meis, de magnis statuere non au deo, nisi hoc ingenue cõfiteri, me maiorum scripta legere, & in cõmentarijs secundũ omniũ consuetudinem uarias ponere explanationes, ut è multis sequatur unusquisq; quod uelit.

Origenes. Quod quidem te puto & in seculari litteratura, & in diuinis libris legisse & probasse. Hanc autem explanationem, quam primus Origenes in decimo stromatum libro, ubi epistolã Pauli ad Galatas interpretatur, & cæteri deinceps interpretes sunt secuti, illa uel maxime

Porphyrius. causa subintroducunt, ut Porphyrio respondeant blasphemanti, qui Pauli arguit procaci tatem, quod principem apostolorum Petrum ausus est reprehẽdere, & arguere in faciem,

Ioannes chrysostomus ac ratione constringere quod male fecerit, id est in eo errore fuerit, in quo fuit ipse qui aliũ arguit delinquentem. Quid dicam de Ioanne, qui dudum in pontificali gradu constanti nopolitanã rexit ecclesiam, & proprie super hoc capitulo latissimum exarauit librũ, in quo Origenis & ueterũ sententiã est secutus? Si igitur me reprehẽdis errantẽ, patere me quæso errare cum talibus, & cũ me erroris mei multos socios habere perspexeris, tu ueritatis tuæ saltem unum astipulatorem proferre debebis. Hæc de explanatione unius capituli episto læ ad Galatas. Sed ne uidear aduersus rationem tuam niti testiũ numero, & occasione ui rorum illustrium subterfugere ueritatẽ, nec manum audere cõserere, breuiter de scripturis exẽpla proponam. In actibus apostolorũ, uox facta est ad Petrũ dicens: Surge Petre, occi D

Acto. 10. de & manduca id est omnia animalia quadrupedũ & serpentiũ terræ, & uolatilium cœli. Quo dicto, ostendit nullum hominẽ secũdum naturã esse pollutum, sed æqualiter omnes ad Christi euangelium prouocari. Ad quod respondit Petrus: Absit, quia nunq; mandu caui cõmune & immundũ. Et uox ad eum de cœlo secundo facta est dicẽs: Quæ deus mũ dauit, tu ne cõmune dixeris. Iuit itaq; Cæsaream, & ingressus ad Cornelium aperiẽs os suũ dixit: In ueritate cõperi, quia non est personarum acceptor deus, sed in omni gente qui ti met eum & operatur iusticiam, acceptus est illi. Deniq; cecidit spiritussanctus super eos, & obstupuerunt ex circũcisione fideles qui uenerant cum Petro, quod & in nationes gratia spiritussancti fuisset effusa. Tunc respondit Petrus: Nunquid aquam quis prohibere po test, ut non baptizentur hi qui spiritumsanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos in no

Acto. 11. mine Iesu Christi baptizari. Audierunt autem apostoli & fratres qui erant in Iudæa, quia & gentes receperunt uerbum dei. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam, dis ceptabant aduersus illum qui erant ex circuncisione dicentes. Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducasti cum illis? Quibus omni ratione exposita, nouissime orationem suam hoc sermone conclusit: Si ergo eandem gratiam dedit illis deus sicut & nobis qui credidimus in dominũ Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere deum? His auditis tacuerunt, & glorificauerunt deum, dicentes: Ergo & gẽtibus, deus pœ

Acto. 14. & 15. nitentiam ad uitam dedit. Rursum cum multo post tempore: Paulus & Barnabas uenis sent Antiochiam, & congregata ecclesia, retulissent quanta fecisset deus cum illis, & quia aperuisset deus gentibus ostium fidei, quidam descendentes de Iudæa docebant fratres atque dicebant: Nisi circuncidamini secundum morem Moysi, nõ potestis salui fieri. Cõ mota igitur seditione non minima aduersus Paulum & Barnabam, statuerunt ascendere & ipsi qui accusabantur, & hi qui accusabant, ad apostolos & presbyteros Hierosolymã super hac quæstione. Cumque Hierosolymam perrexissent, exurrexerunt quidam de hæ resi pha

A resi pharisæorum, qui crediderant in Christum dicentes: Oportet circuncidi eos & præcipere illis, ut seruent legem Mosi. Et cum magna super hoc uerbo oriretur quæstio, Petrus solita libertate, Viri inquit fratres, uos scitis quoniam ab antiquis diebus in nobis elegit deus per os meum audire gentes uerbum euangelij & credere: & qui nouit corda, deus, testimonium perhibuit, dans illis spiritumsanctũ sicut & nobis, & nihil discreuit inter nos & illos, fide purificans corda illorum. Nunc autem quid tentatis deum, imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neq; patres nostri neq; nos portare potuimus? Sed per gratiã domini nostri Iesu Christi credimus saluari quemadmodum & illi. Tacuit aũt omnis multitudo, & in sententiam eius Iacobus apostolus & omnes simul presbyteri transierũt. Hæc non debent molesta esse lectori, sed & illi & mihi utilia, ut probemus ante apostolum Paulum non ignorasse Petrum, immo principem huius esse decreti, legem post euangelium nõ esse seruandã. Deniq; tantæ Petrus autoritatis fuit, ut Paulus in epistola sua scripserit, Deinde post annos tres ueni Hierosolymam uidere Petrum, & mansi apud eum diebus XV. Galat. 1. Rursumq; in consequentibus: Post annos XIIII, ascẽdi iterum Hierosolymam cũ Barnaba assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem, & exposui eis euangeliũ quod prædico inter gentes: ostendens se non habuisse securitatem euangelij prædicãdi, nisi Petri & qui cum eo erant fuisset sententia roboratum. Statimq; sequitur: Seperatim autem his qui uidebantur aliquid esse, ne forte in uacuum currerem aut cucurrissem. Quare separatim & non publice? Ne forte fidelibus ex numero Iudæorum, qui legem putabant esse seruandam, & sic credendum in domino saluatore, fidei scandalum nasceretur. Ergo & eo tẽpore cum Petrus uenisset Antiochiã, licet hoc apostolorum acta non scribãt, sed affirmanti Paulo credendũ sit, in faciem illi Paulus restitisse se scribit, quia reprehensibilis erat. Prius enim q; uenirẽt quidam à Iacobo, cum gentibus edebat, cum aũt uenissent, subtrahebat se & segregabat, timens eos qui ex circuncisione erant. Et consenserunt cum illo cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas adduceretur ab his in illam simulationem. Sed cum uidissem inquit q; non recte ingrediuntur ad ueritatem euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Iudæus, gentiliter & non iudaice uiuis, quomodo cogis gentes iudaizare? Et cætera. Nulli ergo dubiũ est, q; Petrus apostolus sententiæ huius cuius nunc præuaricator arguit, primus autor extiterit. Causa autem præuaricatiõis, timor est Iudæorũ. Dicit enim scriptura, q; primum edebat cum gentibus, cum autem uenissent quidã à Iacobo, subtrahebat se & segregabat, timens eos qui ex circuncisione erant. Timebat autẽ Iudæos quorũ erat apostolus, ne per occasionem gentilium à fide Christi recederẽt, & imitator pastoris boni, perderet gregẽ sibi creditũ. Sicut ergo ostẽdimus Petrũ bene quidem sensisse de abolitione legis mosaicæ, sed ad simulationem obseruandæ eius timore compulsum, uideamus an ipse Paulus qui aliũ arguit, tale quid fecerit. Legimus in eodem libro: Perambulabat autẽ Paulus Syriã & Ciliciã, cõfirmans ecclesias, peruenitq; in Derbẽ, & Listram, & ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris uiduæ fidelis, patre autem gentili, Huic testimoniũ reddebant qui Listris erant & Iconio fratres. Hunc uoluit Paulus secum proficisci, & assumens circuncidit eum propter Iudæos, qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes q; pater eius gentilis esset. O beate apostole Paule, qui in Petro reprehẽderas simulationẽ quare subtraxisset se à gentibus propter metũ Iudæorũ qui à Iacobo uenerãt, cur Timotheum filiũ hominis gentilis utiq; & ipsum gentilem (neq; enim Iudæus erat qui nõ fuerat circuncisus) cõtra sententiam tuam circuncidi coegisti? Respondebis mihi: Propter Iudæos qui erant in illis locis. Qui igitur tibi ignoscis in circuncisione discipuli uenientis ex gentibus, ignosce & Petro præcessori tuo, q; aliqua fecerit metu fidelium Iudæorum. Rursum scriptum est: Paulus uero cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus ualedicens nauigauit Syriã, & cũ eo Priscilla & Aquila, & totõdit sibi in Cẽchreis caput, uotũ enim habuerat. Esto ut ibi timore Iudæorum cõpulsus sit facere quod nolebat, quare comã nutriuit ex uoto, & postea eã in Cẽchreis totõdit ex lege, qđ Nazaræi qui se deo uouerit iuxta præceptũ Mosi facere cõ

Galat. 2.

B

Acto. 15. & 16.

 sueue-

consueuerunt. Verum hæc ad comparationem eius rei quæ sequitur, parua sunt. Refert Lu- C
cas sacræ historiæ scriptor: Cum uenissemus Hierosolymam, libenter susceperunt nos fra-
Act.21. tres: & sequenti die Iacobus & omnes seniores qui cum eo erant, euãgelio illius comproba-
to, dixerunt ei: Vides frater quot milia sunt in Iudæa qui crediderunt in Christo, & hi om-
nes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te quod discessionem doceas à Moyse, eo-
rum qui per gentes sunt Iudæorum, dicens non debere eos circuncidere filios suos, neq; se-
cundũ consuetudinem ingredi. Quid ergo est? Vtiq; oportet cõuenire multitudinem, Au-
dierunt enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sũt nobis uiri quatuor uotũ
habentes super se, his assumptis, sanctifica te cum ipsis, & impende in eos ut radant capita,
& scient oẽs quia quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legẽ. Tunc
Paulus assumptis uiris, postera die purificatus cum illis intrauit in templum, annũcians ex-
pletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoq; eorum oblatio. O Paule
& in hoc te rursus interrogo, Cur caput raseris, cur nudipedalia exercueris de ceremonijs Iu-
dæorum, cur obtuleris sacrificia, & secũdum legem hostiæ pro te fuerint immolatæ? Vtiq;
respondebis: Ne scandalizarẽtur qui ex Iudæis crediderant. Simulasti ergo Iudæum, ut Iu-
dæos lucrifaceres, & hãc ipsam simulationẽ Iacobus & cæteri te docuere presbyteri, sed tñ
euadere non potuisti. Orta enim seditione cum occidendus esses, raptus es à tribuno, & ab
eo missus Cæsaream, sub custodia militum diligenti, ne te Iudæi quasi simulatorem ac de-
structorem legis occiderent, atq; inde Romã perueniens, in hospitio quod tibi cõduxeras,
Christum & Iudæis & gentibus prædicasti, & sententia tua Neronis gladio cõfirmata est.
Didicimus quod propter metũ Iudæorum, & Petrus & Paulus æqualiter finxerint se legis
præcepta seruare. Qua igitur fronte, qua audacia Paulus in altero reprehendat quod ipse
Mendacium officiosum cõmisit? Ego immo alij ante me exposuerũt causam quã putauerant, non officiosum men-
dacium defendẽtes sicut tu scribis, sed docentes honestã dispensationẽ, ut & apostolorum
prudentiam demonstrarent, & blasphemantis Porphyrij imprudentiã coërcerent, qui Pe- D
trum & Paulum puerili dicit inter se pugnasse certamine, immo exarsisse Paulum in in-
uidiam uirtutum Petri, & ea scripsisse iactanter, quæ uel non fecerit, uel si fecerit, procaci-
ter fecerit, id in alio reprehendens quod ipse commiserit. Interpretati sunt illi ut potue-
runt, tu quomodo istum locum edisseres, utiq; meliora dicturus qui ueterum sententiam
reprobasti. Scribis ad me in epistola tua, Neq; enim à me docendus es, quomodo intelli-
gatur quod idem apostolus dicit: Factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrifa-
cerem, & cætera quæ ibi dicuntur cõpassione misericordiæ, non simulatione fallaciæ. Fit enĩ
tanq; æger qui ministrat ægroto, non cum se febres habere mentitur, sed cum aĩo cõdolen-
tis, cogitat quemadmodũ sibi seruiri uellet, si ipse ægrotaret. Nam utiq; Iudæus erat, Chri-
stianus aũt factus, non Iudæorum sacramenta reliquerat, quæ cõuenienter ille populus &
legitimo tempore quo oportebat acceperat, Ideoq; suscepit ea celebranda cum iam Chri-
sti esset apostolus, ut doceret non esse pernitiosa his qui ea uellent sicut à parentibus per le-
gem acceperant custodire, etiam cum in Christo credidissent, non tamen in eis iam consti-
tuerent spem salutis, quoniã per dñm Iesum salus ipsa quæ illis sacramentis significabatur
aduenerat. Totius sermonis tui, quem disputatione longissima protraxisti hic sensus est, ut
Petrus non errauerit in eo quod his qui ex Iudæis crediderant, putauerit legem esse seruan-
dam, sed in eo à recta linea deuiarit, quod gentes coëgerit iudaizare. Coëgerit aũt non do-
centis imperio, sed cõuersationis exemplo. Et Paulus nõ contraria sit locutus his quæ ipse
gesserat, sed quare Petrus eos qui ex gentibus erant iudaizare compelleret. Hæc ergo sum-
ma est quæstionis, immo sententiæ tuæ, ut post euangelium Christi bene faciãt Iudæi cre-
dentes si legis mandata custodiant, hoc est si sacrificia offerant, quæ obtulit Paulus, si filios
circuncidant, si sabbatum seruent, ut Paulus in Timotheo, & omnes obseruauere Iudæi.
Si hoc uerum est, in Cherinthi & Hebionis hæresim dilabimur, qui credentes in Christo,
propter hoc solum à patribus anathematizati sunt quod legis ceremonias Christi euan-
gelio

A gelio miscuerunt,& sic noua confessi sunt,ut uetera non amitterẽt. Quid dicam de Hebionitis qui Christianos esse se simulant? Vsq; hodie p̃ totas oriẽtis synagogas inter Iudæos hæresis est quæ dicitur Mineorũ,& à pharisæis nunc usq; damnat̃,quos uulgo Nazaræos nuncupant,qui credunt in Christum filium dei natũ de uirgine Maria,& eũ dicunt esse q̃ sub Pontio Pilato passus est & resurrexit,in quẽ & nos credimus. Sed dum uolũt & Iudæi esse & Christiani,nec Iudæi sunt nec Christiani. Oro ergo te,ut qui nostro uulnusculo medendum putas,quod acu foratũ,immo punctũ,ut dicitur,huius sententiæ medearis uulneri,quod lãcea,& (ut ita dicã) phalaricæ mole percussum est. Neq; enim eiusdẽ est criminis in explanatione scripturarũ diuersas maiorũ sentẽtias ponere, & hæresim sceleratissimam rursum in ecclesiã introducere. Sin aũt hæc nobis incũbit necessitas,ut Iudæos cũ legitimis suis suscipiamus,& licebit eis obseruare in ecclesijs Christi quod exercuerunt in synagogis sathanæ,dicã quod sentio,non illi Christiani fient,sed nos Iudæos facient. Quis enim hoc Christianorum patienter audiat,quod in tua ep̃la continet̃: Iudæus erat Paulus, Christianus aũt factus,non Iudæorũ sacramẽta reliquerat,quæ conuenienter ille populus & legitimo t̃pe quo oportebat acceperat, Ideoq; suscepit celebrãda ea cũ iam Christi esset apostolus,ut doceret non esse pernitiosa his qui ea uellent sicut à parentibus per legem acceperãt custodire? Rursum obsecro te,ut pace tua meum dolorem audias. Iudæorum Paulus ceremonias obseruabat,cũ iam Christi esset apostolus,& dicis eas nõ esse perniciosas his qui eas uelint sicut à parẽtibus acceperãt custodire? Ego econtrario loquar,& reclamante mundo,libera uoce pronunciem,ceremonias Iudæorum & perniciosas esse & mortiferas Christianis. Et quicũq; eas obseruauerit,siue ex Iudæis,siue ex gentibus,eũ in barathrũ diaboli deuolutum. Finis enim legis Christus ad iusticiam omni credenti, Iudæo scilicet & gentili. Neq; enim omni credẽti erit finis ad iustitiã,si Iudæus excipitur. In euãgelio legimus: Lex & prophetæ usq; ad Iohannẽ baptistam. Et in alio loco: Propterea ergo magis quærebãt eũ Iudæi interficere,quia non solũ soluebat sabbatũ,sed & patrẽ suũ dicebat esse deũ,æqualem se faciens deo. Et iterũ: De plenitudine eius nos oẽs accepimus,& gratiã pro gratia,q̃a lex per Moysen data est, gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est. Pro legis gratia quæ præterijt gratiam euangelij accepimus permanentem,& pro umbris & imaginibus ueteris instrumenti,ueritas per Iesum Christum facta est. Hieremias quoq; ex persona dei uaticinatur: Ecce dies ueniunt dicit dominus,& cõsummabo domui Israël & domui Iuda testamentum nouũ,nõ secundũ testamentũ quod disposui patribus eorũ,in die quando apprehendi manũ eorũ, ut educerẽ eos de terra Ægypti. Obserua quid dicat, q̃ non populo gentilium,ei qui ante nõ receperat testamentũ, sed populo Iudæorũ cui legẽ dederat per Moysen,testamentũ nouũ euangelij repromittat, ut nequaq̃ uiuãt in uetustate literæ,sed in nouitate sp̃us. Paulus aũt super cuius nomine nũc quæstio uentilat̃,crebras huiuscemodi ponit sententias,è quibus breuitatis studio pauca subnectam: Ecce ego Paulus dico uobis,q̃m si circuncidamini,Christus uobis nihil prodest. Et iterũ: Euacuati estis à Christo,qui in lege iustificamini,à gratia excidistis. Et infra: Si spiritu ducimini, iam non estis sub lege. Ex quo apparet,qui sub lege est,non dispensatiue ut nostri uoluere maiores, sed uere ut tu intelligis,eum sp̃m sanctũ non habere. Qualia sint aũt præcepta legalia,deo docente discamus. Ego inquit dedi eis præcepta nõ bona, & iustificationes in quibus non uiuant in eis. Hæc dicimus,nõ quo legem iuxta Manichæũ & Marcionẽ destruamus,quã & sanctam & spiritalẽ iuxta apostolũ nouimus: sed quia postq̃ fides uenit,& temporũ plenitudo,misit deus filiũ suũ natũ ex muliere factũ sub lege,ut eos qui sub lege erant redimeret,ut adoptionẽ filiorũ reciperem⁹,& nequaq̃ sub pædagogo,sed sub adulto & dñ̃o & hærede uiuamus. Sequitur in epistola tua: Non ideo Petrũ emendauit q̃d paternas traditiones obseruaret,q̃d si facere uellet,nec mendaciter nec incõgrue faceret. Iterũ dico: episcopus es ecclesiarũ Christi magister: ut probes uerũ esse q̃d asseris,suscipe aliquẽ Iudæorũ qui factus Christianus,natum sibi filiũ circuncidat,qui obseruet sabbatum, qui abstineat à cibis

Luc.16. Ioan.5. Ioan.1.

B

Hiere.31.

Gal.5.

Ezech.20.

quos deus creauit ad utendum cum gratiarum actione,qui quartodecimo die mensis pri/ C
mi agnum mactet ad uesperam,& cum hoc feceris, imò non feceris (scio enim te Christia/
num,& rem sacrilegam non esse facturum)uelis nolis tuam sententiam reprobabis,& tunc
Prolixus Augustinus & subobscurus scies opere difficilius esse confirmare sua,q̃ aliena reprehendere. Ac ne forsitan tibi non
crederemus,immo non intelligeremus quid diceres (Frequenter enim in longũ sermo pro/
tractus,caret intelligentia,& dum non sentitur, ab imperitis minus reprehenditur) incul/
cas & replicas,hoc ergo Iudæorũ Paulus dimiserat quod malũ habebãt.Qđ est malũ Iu/
Rom.10. dæorũ,qđ Paulus dimiserat? Vtiq; illud quod sequit, q ignorãtes inqt dei iusticiã,& suã
uolẽtes constituere,iusticiæ dei nõ sunt subiecti. Deinde q post passionẽ & resurrectionẽ
Christi,dato ac manifestato sacramẽto gratiæ,secundũ ordinẽ Melchisedech,adhuc puta/
bãt uetera sacramẽta non ex cõsuetudine solẽnitatis,sed ex necessitate salutis esse celebran
da. Quæ tñ si nunq̃ fuissent necessaria,infructuose atq; inaniter ꝓ eis Macchabæi marty/
res fierẽt. Postremo illud,quod prædicatores gratiæ Christianos, Iudæi tanq̃ hostes legis
phil.3. ꝑsequerent. Hos atq; hmõi errores & uitia,dicit se dãnare,& ut stercora arbitrat,ut Chri/
stũ lucrifaceret. Didicimus ꝑ te,quæ apostolus Paulus mala reliquerit Iudæorũ. Rursum
te docẽte discamus,q̃ bona eorũ tenuerit. Obseruationes inquies legis quas more patrio ce
lebrãt,sicut ab ipso Paulo celebratæ sunt,sine ulla salutis necessitate. Id qđ uelis dicere, sine
ulla salutis necessitate,nõ satis intelligo. Si.n.salutẽ non afferũt,cur obseruant? Si aũt ob/
seruãda sunt,utiq; salutẽ afferũt,maxime q̃ obseruata martyres faciũt. Non.n.obseruaren
tur,nisi salutẽ afferrẽt. Neq; eñ indifferẽtia sunt inter bonũ & malum,sicut philosophi di/
sputant. Bonũ est cõtinentia,malũ est luxuria. Inter utrunq; indifferẽs ambulare, digerere
alui stercora,capitis naribus purgamẽta proijcere,sputis rheumata iacere. Hoc nec bonum
nec malũ est. Siue.n.feceris siue nõ feceris,nec iusticiã habebis nec iniusticiã. Obseruare aũt
legis ceremonias,non põt esse indifferẽs,sed aut malũ est,aut bonũ est. Tu dicis bonũ,ego
assero malũ,& malũ nõ solũ his q ex gẽtibus,sed & his qui ex Iudaico populo crediderũt. D
In hoc nisi fallor loco,dũ aliud uitas,in aliud deuolueris. Dũ.n.metuis Porphyriũ blasphe
mantẽ,in Hebionis incurris laqueos,his qui credũt ex Iudæis,obseruandam legem esse de
cernẽs. Et quia periculosum intelligis esse quod dicis,rursum illud superfluis uerbis tempe/
Fallax simulatio. rare conaris: sine ulla salutis necessitate,sicut Iudæi celebranda putabant,aut fallaci simula
tione,quod in Petro reprehenderat Paulus. Petrus igitur simulauit legis custodiã, iste aũt
reprehensor Petri,audacter obseruauit legitima. Sequitur enim in epistola tua. Nã si pro/
pterea illa sacramenta celebrauit,quia simulauit se Iudæum,ut illos lucrifaceret, cur nõ etiã
sacrificauit cũ gentibus,quia & his q sine lege erant tanq̃ sine lege factus est, ut eos quoq;
lucrifaceret,nisi quia & illud fecit ut natura Iudæus,& hoc totum dixit, nõ ut Paulus se fin
geret esse quod nõ erat,sed ut misericorditer ita subueniendum esse sentiret,ac si ipse in eo
errore laboraret,non scilicet mẽtientis astu,sed compatientis affectu. Bene defendis Pau
lum,quod non simulauerit errorem Iudæorum,sed uere fuerit in errore. Neq; imitari uo/
luerit Petrum mentientem,ut quod erat metu Iudæorũ dissimularet,sed tota libertate Iu/
dæum se esse diceret. Noua clementia apostoli,dũ Iudæos Christianos uult facere, ipse Iu
dæus factus est. Non.n.poterat luxuriosos ad frugalitatẽ reducere,nisi se luxuriosum pro/
basset,& misericorditer ut ipse dicis subuenire miseris,nisi se miserũ ipse sentiret. Vere eñ
miselli,& misericorditer deplorandi,qui contentione sua & amore legis abolitæ, apostolũ
Christi fecere Iudæũ. Nec multum interest inter meam & tuam sententiam,quia ego dico
& Petrum & Paulum timore fidelium Iudæorum,legis exercuisse, immo simulasse man/
data. Tu autem asseris hoc eos fecisse clementer,non mentientis astu,sed compatiẽtis affe/
ctu,dummodo illud constet uel metu uel misericordia,eos simulasse se esse quod non erãt.
βιαιομ. Illud autem argumentum quo aduersus nos uteris, quod & gentilibus debuerit gentilis
fieri,si Iudæis Iudæus factus est,magis pro nobis facit. Sicut enim non fuit uere Iudæus,sic
nec uere gentilis erat: & sicut nõ fuit uere gentilis,sic nec uere Iudæus erat. In eo autem imi/
tator

A tator gentilium est, quia præputium recipit in fide Christi, & indifferẽter permittit uesci ci/bis quos damnant Iudæi, non cultum ut tu putas idolorũ. In Christo enim Iesu nec circun cisio est aliquid, nec præputiũ, sed obseruatio mandatorũ dei. Quæso igitur te & iterũ atq; iterum deprecor, ut ignoscas disputatiunculæ meæ, & quod modũ meum egressus sum, tibi imputes qui coëgisti ut rescriberem, & mihi cum Stesichoro oculos abstulisti. Nec me pu/tes magistrum esse mẽdacij, qui sequor Christũ dicentem: Ego sum uia, ueritas & uita. Nec potest fieri, ut ueritatis cultor mendacio colla summittam. Neq; mihi imperitorum plebe/culam cõcites qui te uenerantur ut episcopum, & in ecclesia declamantẽ, sacerdotij honore suscipiunt, me autẽ ætatis ultimæ, & penè decrepitũ, ac monasterij & ruris secreta sectãtem paruipendunt, & quæras tibi quos doceas siue reprehendas. Ad nos enim tãtis maris atq; terrarum à te diuisos spatijs, uix uocis tuæ sonus peruenit. Et si forsitan litteras scripseris, an te eas Italia ac Roma suscipient, q̃ ad me cui mittendæ sunt deferantur. Quod autem in alijs quæris epistolis, cur mea prior in libris canonicis interpretatio asteriscos habeat, & uir gulas prænotatas, & postea aliã translationẽ absq; his signis ediderim: Pace tua dixerim, uideris mihi non intelligere quod quæsisti. Illa enim interpretatio lxx. interpretũ est, & ubi/cunq; uirgulæ, id est, obeli sunt, significatur quod lxx. plus dixerint q̃ habetur in Hebræo: ubi autẽ asterisci, id est, stellæ prælucentes, ex Theodotionis editione ab Origene additum est. Et ibi Græca transtulimus, hic de ipso Hebraico quod intelligebamus expressimus, sen suum potius ueritatẽ quàm uerborũ interdum ordinem conseruantes. Et miror quomodo lxx. interpretum libros legas, nõ puros ut ab eis editi sunt, sed ab Origene emendatos, siue corruptos per obelos & asteriscos, & Christiani hominis interpretatiunculam nõ sequaris, præsertim cum ea quæ addita sunt ex hominis Iudæi atq; blasphemi post passionẽ Chri/sti editione transtulerit. Vis amator esse uerus lxx. interpretum, nõ legas ea quæ sub asteri/scis sunt, imò rade de uoluminibus ut ueterũ te fautorẽ probes. Quod si feceris, omnes Ec/

B clesiarum bibliothecas condemnare cogeris. Vix enim unus aut alter inuenietur liber, qui ista non habeat. Porrò quod dicis non debuisse me interpretari post ueteres, & nouo ute/ris syllogismo, Aut obscura fuerunt quæ interpretati sunt lxx. aut manifesta. Si obscura, te quoq; in eis falli potuisse credendum est. Si manifesta, illos in eis falli non potuisse perspi/cuum est. Tuo tibi sermone respõdeo. Omnes ueteres tractatores qui nos in domino præ cesserunt, & qui scripturas sanctas interpretati sunt, aut obscura interpretati sunt, aut mani festa. Si obscura, quomodo tu post eos ausus es disserere, quod illi explanare nõ potuerũt? Si manifesta, superfluum est te uoluisse disserere, quod illos latere non potuit, maxime in explanatione Psalmorum, quos apud Græcos interpretati sunt multis uoluminibus, Pri/mus Origenes, Secundus Eusebius Cæsariensis, Tertius Theodorus Heracleotes, Quar/tus Asterius Scythopolitanus, Quintus Apollinaris Laodicenus, Sextus Didymus Ale/xandrinus, Feruntur & diuersorum in paucos psalmos opuscula, Sed nunc de integro psal/morũ corpore dicimus. Apud Latinos autẽ Hilarius Pictauiensis, & Eusebius Vercellensis episcopi, Origenẽ & Eusebium transtulerũt, Quorũ priorẽ & noster Ambrosius in quibus/dam secutus est. Respondeat mihi prudentia tua, quare tu post tantos & tales interpretes in explanatione psalmorũ diuersa senseris? Si enim obscuri sunt psalmi, te quoq; in eis fal li potuisse credẽdum est. Si manifesti, illos in eis falli potuisse non creditur: ac per hoc utro que modo superflua erit interpretatio tua: & hac lege post priores nullus loqui audebit, & quodcunque alius occupauerit, alius de eo scribendi non habebit licentiam: quin potius humanitatis tuæ est, in quo ueniam tibi tribuis, indulgere & cæteris. Ego enim non tam ue tera abolere conatus sum, quæ linguæ meæ hominibus emendate de Græco in Latinũ trãs tuli, quàm ea testimonia quæ à Iudæis prætermissa sunt uel corrupta, proferre in medium, ut scirent nostri quid Hebræa ueritas contineret. Si cui legere non placet, nemo cõpellit inui tum. Bibat uinũ uetus cum suauitate, & nostra musta cõtemnat, quæ in explanatione prio rum edita sunt, ut sicubi illa non intelliguntur, ex nostris manifestiora fiant. Quod autem

Gal. 5. & 6.

Ioan. 14.

Declamare

Ambrosius.

genus interpretationis in scripturis sanctis sequendum sit, liber quem scripsi de optimo ge C
nere interpretandi, & omnes præfatiunculæ diuinorum uoluminum quas editioni nostræ præposuimus explicant, ad illasq; prudentem lectorem remittendum puto. Et si me ut dicis in noui testamenti emendatione suscipis, exponisq; causam cur suscipias, quia plurimi linguæ græcæ habētes scientiā, de meo possent opere iudicare, eandē integritatē debueras etiā in ueteri credere testamento, quod non nostra cōfinximus, sed ut apud Hebræos inuenimus diuina transtulimus. Sicubi dubitas, Hebræos interroga. Sed forte dices: Quid si Hebræi aut respōdere noluerint, aut mentiri uoluerint? Tota frequentia Iudæorū in mea interpretatione reticebit, nullusq; inueniri poterit, qui Hebrææ linguæ habeat notionē: aut oēs imitabūtur illos Iudæos, quos dicis in Africæ repertos oppidulo in meā conspirasse calumniā? Huiuscemodi eñ in epistola tua texis fabulā. Quidā frater noster coëpiscopus, cū lectitare instituisset in ecclesia cui præest interpretationem tuā, mouit quiddam longe aliter à te positū apud Ionam prophetam, q̄ erat omniū sensibus memoriæq; inueteratū, & tot ætatū successionibus decantatū. Factus est tantus tumultus in plebe, maxime græcis arguentibus & inflāmantibus calumniā falsitatis, ut cogeretur episcopus (ea quippe ciuitas erat) Iudæorū testimoniū flagitare. Vtrū aūt illi imperitia, an malicia, hoc esse in Hebræis codicibus responderūt, qđ & Græci & Latini habebant atq; dicebant. Quid plura? Coactus est homo uelut mendositatē corrigere, uolens post magnū periculū nō remanere sine plebe. Vnde etiā nobis uidetur aliqñ te quoq; in nonnullis falli potuisse. Dicis me in Iona propheta male quiddā interpretatū, & seditione populi conclamante, propter unius uerbi dissonantiā, episcopum penè sacerdotiū perdidisse. Et quid sit illud quod male interpretatus sim subtrahis, auferens mihi occasionē defensionis meæ, ne quicquid dixeris me respondente soluatur: nisi forte ut ante annos plurimos cucurbita uenit in mediū, asserente illius tēporis Cornelio & Asinio Pollione, me hederā pro cucurbita transtulisse. Sup qua re in cōmentario Ionæ prophetæ plenius respondimus, Hoc tantū nūc dixisse cōtenti, q̄d in eo D
loco ubi .lxx. interpretes cucurbitā, & Aquila cū reliquis hederā transtulerūt, id est κισσόν, in hebræo uolumine ciceion scriptū habetur, quā uulgo Syri * ciceiam uocant. Est aūt genus uirgulti, lata habens folia, in modū pampini. Cumq; plantatū fuerit, cito consurgit in arbusculam, absq; ullis calamorū & hastilium adminiculis, quibus & cucurbitæ & hederæ indigent, suo trunco se sustinens. Hoc ergo uerbū de uerbo edisserens, si ciceion transferre uoluissem, nullus intelligeret, si cucurbitam, id dicerem quod in hebraico non habetur, hederā posui, ut cæteris interpretibus cōsentirem. Sin aūt Iudæi uestri, ut ipse asseris, malicia uel imperitia hoc dixerunt esse in uoluminibus Hebræorum, quod in græcis & latinis codicibus continetur, manifestū est eos aut hebræas ignorare literas, aut ad irridendos cucurbitarios uoluisse mentiri. Peto in fine epistolæ, ut quiescētem senem, olimq; ueteranum, militare nō cogas, & rursum de uita periclitari: Tu qui iuuenis es, & in pontificali culmine constitutus, doceto populos, & nouis Africæ frugibus, Romana tecta locupleta. Mihi sufficit cum auditore & lectore pauperculo in angulo monasterij susurrare.

Vide Hiero. in 4. cap. Ionæ.

** in cōment. Ionæ habetur elkeroa.*

Augustinus Hieronymo, negans se scripsisse librum in eum, in hoc errans, quod aliquis prolixam epistolam librum appellasset. Epistola. XII.

DOMINO charissimo & desiderātissimo & honorando in Christo fratri & cōpresbytero Hieronymo, Augustinus in dño salutem. Audiui peruenisse in manus tuas literas meas, sed quod adhuc rescripta nō merui, nequaq; imputauerim dilectioni tuæ. Aliquid proculdubio impedimenti fuit. Vnde agnosco à me dominum potius deprecandum, ut tuæ uoluntati det facultatem mittendi qđ rescripseris. Nam rescribendi iam dedit, quia cum uolueris facillime poteris. Etiam hoc ad me sanè perlatum, utrum quidem crederem dubitaui, sed hinc quoq; tibi aliquid utrum scriberem dubitare non debui. Hoc autem breue est, suggestum esse charitati tuæ, à nescio quibus fratribus mihi dictum est, quod librū aduersus te scripserim, Romamq; miserim.

utrū pro an

Hoc

A Hoc falsum esse noueris, deum nostrum testor hoc me non fecisse. Sed si forte aliqua in ali
quibus scriptis meis reperiuntur, in quibus aliter aliquid quàm tu sensisse reperiar, non cõ/
tra te dictũ, sed quod mihi uidebatur à me scriptũ esse, puto te debere cognoscere, aut si co/
gnosci non potest, credere debere. Ita sanè hoc dixerim, ut ego nõ tantum paratissimus sim
si quid te in meis scriptis mouerit, fraterne accipere quid contra sentias, aut de correctione
mea, aut de ipsa tua beneuolẽtia gauisurus, uerumetiam hoc à te postulem ac flagitem. O
si licuisset, & si nõ cohabitãte, saltem uicino te in domino perfrui ad crebrum & dulce collo
quium. Sed quia id non est datum, peto ut hoc ipsum, quod in Christo qua possumus si/
mul sumus, conseruari studeas & augeri ac perfici, & rescripta quamuis rara non spernere.
Saluta obsequio meo sanctum fratrem Paulinianum, & omnes fratres qui tecũ ac de te in
domino gaudent. Memor nostri exaudiaris à domino in omni sancto desiderio tuo, do/
mine charissime & desiderantissime & honorande in Christo frater.

Hieronymus Augustino, iam accepta epistola quæ calũniatur de mẽdacio officioso,
sed dubitans etiamnum an sit Augustini, negans se responsurum nisi certus de auto
re. Meminit & Ruffini ficto nomine. Epistola XIII.

DOMINO uere sancto, ac beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in Christo
salutẽ. In ipso profectiõis articulo, sancti filij nostri Asterij hypodiaconi ne/
cessarij mei, beatitudinis tuæ literæ superuenerũt, quibus satisfacis, te cõtra parui
tatẽ meam librũ Romam nõ misisse. Hoc nec ego factũ audieram, sed epistolæ cuiusdam
quasi ad me scriptæ, per fratrẽ nostrũ Sysinnium diaconũ huc exemplaria peruenerũt. In
quibus hortaris me ut παλινῳδίαν super quodã apostoli capitulo canã, & imiter Stesichorũ
inter uituperationes & laudes Helenæ fluctuantẽ, ut qui detrahẽdo oculos perdiderat, lau
dando receperit. Ego simpliciter fateor dignationi tuæ, licet stilus & ἐπιχειρήματα tua mihi
uiderentur, tamen nõ temere exemplaribus literarũ credendũ putaui, ne forte me respon/
B dente læsus, iuste expostulares, quod probare ante debuissem tuũ esse sermonẽ, & sic rescri
bere. Accessit ad morã sanctæ & uenerabilis Paulæ longa infirmitas. Dum enim languẽti
multo tẽpore assedimus, penè epistolæ tuæ, uel eius qui sub tuo nomine scripserat, obliti su
mus, memores illius uersiculi: Musica in luctu importuna narratio. Itaq; si tua est epistola, Ecclesiast. 22.
aperte scribe, uel mitte exemplaria ueriora, ut absq; ullo rancore stomachi, in scripturarum
disputatione uersemur, & uel nostrum emendemus errorẽ, uel alium frustra reprehendisse
doceamus. Absit autẽ à me, ut quicquã de libris beatitudinis tuæ attingere audeam. Suffi/
cit enim mihi probare mea, & aliena non carpere. Cæterum optime nouit prudentia tua, 70. dis. utinã
unumquenq; in suo sensu abundare, & puerilis esse iactantiæ (quod olim adolescentuli fa/
cere cõsueuerãt) accusando illustres uiros, suo nomini famã quærere. Nec tam stultus sum,
ut diuersitate explanationũ tuarũ me lædi putem, quia nec tu læderis si nos cõtraria senseri
mus. Sed illa est uera inter amicos reprehensio, si nostrã peram nõ uidẽtes, aliorũ iuxta Per Persius.
sium manticã cõsideremus. Superest ut diligas diligentẽ, & in scripturarum cãpo, iuuenis se Sed præceden
nem nõ prouoces. Nos nostra habuimus tẽpora, & cucurrimus quantũ potuimus. Nũc te ti spectatur
currente, & longa spacia transmeante, nobis debetur ocium: simulq; ut cum uenia & hono mantica ter/
re tuo dixerim, ne solus mihi de poëtis aliquid proposuisse uidearis, memento Daretis & go.
Entelli, & uulgaris prouerbij, quod bos lassus fortius figat pedem. Tristes hæc dictauimus. Vir. 5. Aene.
Vtinam mereremur complexus tuos, & collatione mutua uel doceremus aliqua uel discere
mus. Misit mihi temeritate solita, maledicta sua Calphurnius cognomento lanarius, quæ Ruffinus.
ad Aphricã quoq; studio eius didici peruenisse. Ad quæ breuiter ex parte respondi, & libel
li eius uobis misi exemplaria, latius opus cum oportunum fuerit primo missurus tempore,
In quo illud cauebam ne in quoquam existimationem læderem Christianam, sed tantum
ut delirantis imperitiq; mendaciũ ac uecordiã confutarẽ. Memẽto mei sancte ac uenerabi
lis papa. Vide quantum te diligam, ut ne prouocatus quidem uoluerim respondere, nec cre
dam tuũ esse quod in altero forte reprehenderem. Frater Communis suppliciter te salutat.

Hieronymus

Hieronymus Augustino, expostulans de epistola seu libro illius per Italiam sparso, quo C
taxabatur locus non recte expositus in epistola ad Galatas, hortans Augustinum, ut si pru-
riat amore gloriæ, iuuenes iuuenis potius ad certamen prouocet, senē emeritum sinat quie-
scere. Epistola. XIIII.

DOMINO uere sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in domino
salutem. Crebras ad me epistolas dirigis, & sæpe compellis ut respōdeam cuidā
epistolæ tuæ, cuius ad me ut ante iam scripsi, per fratrē Sysinniū diaconū exem-
plaria peruenerunt, absq; subscriptione tua, & quæ primum per fratrem Profuturum, secun
do per quendam alium te misisse significas, & interim Profuturum retractum de itinere, &
episcopum constitutum, ueloci morte subtractum: illum cuius nomē retices, maris timuisse
discrimina, & nauigationis mutasse consiliū. Quæ cum ita sint, satis mirari nequeo, quomō
ipsa epistola, & Romæ & in Italia haberi à plerisq; dicatur, & ad me solum nō peruenerit,
cui soli missa est: præsertim cum idem frater Sysinnius inter cæteros tractatus tuos dixerit
eam se non in Africa, non apud te, sed in insula Adriæ ante hoc fermè quinquenniū reppe
risse. De amicitia omnis tollenda suspicio est, & sic cum amico quasi cū altero se est loquen-
dum. Nōnulli familiares mei & uasa Christi, quorum Hierosolymis & in sanctis locis per-
magna copia est, suggerebant nō simplici à te animo factum, sed laudē atq; rumusculos &
gloriolam populi requirente, ut de nobis cresceres, ut multi cognoscerent, te prouocare, me
timere, te scribere ut doctum, me tacere ut imperitum, & tandem repperisse qui garrulitati
meæ modum imponeret. Ego aūt ut simpliciter fatear, dignationi tuæ, primum idcirco re-
spondere nolui, quia tuā liquido epistolam nō credebam, nec ut uulgi de quibusdā prouer
Litus melle gladius. bium est, litum melle gladium. Deinde illud cauebam, ne episcopo cōmunionis meæ, uide
rer procaciter respondere, & aliqua in reprehendentis epistola reprehendere, præsertim cū
quædā in illa hæretica iudicarem. Ad extremum ne tu iure expostulares & diceres: Quid
enim? Epistolam meam uideras, & notæ tibi manus in subscriptione signa deprehēderas,
ut tam facile amicum læderes, & alterius malitiam in meā uerteres cōtumeliā? Igitur ut an D
te iam scripsi, aut mitte eandem epistolā tua subscriptā manu, aut senem latitantem in cellu
la lacessere desine. Sin aūt tuam uis uel exercere uel ostentare doctrinā, quære iuuenes & di
sertos & nobiles, quorum Romæ dicūtur esse q̄plurimi, qui possint & audeant tecum con-
gredi, & in disputatione sanctarum scripturarum iugum cum episcopo ducere. Ego quon
dam miles, nunc ueteranus, & tuas & aliorum debeo laudare uictorias, nō ipse rursus effœ
to corpore dimicare, ne si me frequenter ad rescribendū impuleris, illius recorder historiæ,
q; Hannibalem iuueniliter exultantē Q. Maximus patiētia sua fregerit. Omnia fert ætas,
animum quoq;, sæpe ego longos Cantando puerum memini me condere soles. Nunc ob-
lita mihi tot carmina, uox quoq; Mœrim Iam fugit ipsa. Et ut magis de scripturis sanctis
2.Reg.19. loquar, Berzellai ille Galaadites, regis Dauid beneficia, omnesq; delitias iuueni delegans
filio, ostendit senectutem hæc appetere non debere nec oblata suscipere. Quod autē iuras
te aduersum me librum non scripsisse, neq; Romam misisse quem non scripseris, sed si forte
Epistolam appellat librū. aliqua in tuis scriptis reperiantur, quæ à meo sensu discrepent, non me à te læsum, sed à te
scriptum quod tibi rectum uidebatur, Quæso, ut me patienter audias. Non scripsisti librū,
quod tu non scripsisti? Qua ratione poscis ut rescribā ad ea quæ scripsisse te denegas? Cur habet Italia,
tam hebes sum, ut si diuersa senseris, me à te læsum putem. Sed si mea cominus dicta repre
hendas, & rōnem scriptorū expetas, & quæ scripserim emendare cōpellas, & ad παλινῳδίαμ
prouoces, & oculos mihi reddas, in hoc læditur amicitia, in hoc necessitudinis iura uiolan-
tur. Ne uideamur certare pueriliter, & fautoribus inuicem uel detractoribus nostris tribue
re materiam contendendi, hæc scribo, quia te pure & Christiane diligere cupio, nec quicq̄
in mea mente retinere, qđ distet à labijs. Non eñ conuenit, ut ab adolescentia, usq; ad hāc
ætatem, in monasteriolo cum sanctis fratribus labore desudans, aliquid cōtra episcopum
commu

A communionis meæ scribere audeam, & eum episcopum, quem ante cœpi amare q̃ nosse, qui me prior ad amicitiam prouocauit, quẽ post me orientem in scripturarum eruditione lætatus sum. Igit̃ aut tuum negato librum, si forte non tuus est, & desine flagitare rescriptũ ad ea quæ non scripsisti: aut si tuus est, ingenue cõfitere, ut si in defensionẽ mei aliqua scripsero, in te culpa sit qui prouocasti, nõ in me qui respondere cõpulsus sum. Addis p̃terea te paratũ esse, ut si quid me in tuis scriptis mouerit, aut corrigere uoluero, fraterne accipias, & nõ solũ mea in te beneuolẽtia gauisurũ, sed ut hoc ipsum faciã deprecaris. Rursum dico qđ sentio. Prouocas senem, tacentẽ stimulas, uideris iactare doctrinã. Non est aũt ætatis meæ putari maleuolum erga eum, cui magis fauorẽ debeo. Etsi in euãgeliis ac prophetis puersi homines inueniũt, quod nitant̃ reprehendere, miraris si in tuis libris & maxime in scripturarũ expositione, quæ uel obscurissimæ sunt, quædã à recta linea discrepare uideantur. Et hoc dico, non quod in operibus tuis quædam reprehendenda iam censeam. Neq; enim lectioni eorum unq̃ operam dedi, nec horum exemplariorum apud nos copia est, præter soliloquiorum tuorũ libros, & quosdam cõmentarios in psalmos, quos si uellem discutere, nõ dicam à me (qui nihil sum) sed à ueterum græcorum docerem interpretationibus discrepare. Vale mi amice charissime, ætate fili, dignitate parens, & hoc à me rogatus obserua, ut quicquid mihi scripseris, ad me primum facias peruenire. *Obscuritas scripturarum*

Augustinus Hieronymo, Offensus aculeis quibusdam litterarum Hieronymi, de quibus multa argutatur, blanditiis leniens sententiarũ asperitatem, multis uerbis deplorãs inter Ruffinum & Hieronymum, tã amicos, doctos, celebres, senes, & monachos, tam amarulentam discordiam incidisse, non sine graui totius ecclesiæ scandalo. Epist. XV.

DOMINO uenerando & desiderantissimo fratri & cõpresbytero Hieronymo, Augustinus in domino salutẽ. Quamuis existimẽ anteq̃ istas sumeres, uenisse in manus tuas litteras meas, quas per dei seruũ filiũ Cyprianũ diaconũ misi, quibus certissime agnosceres meam esse epistolam, cuius exẽplaria illuc B peruenisse commemorasti, Vnde iam me arbitror rescriptis tuis uelut entellinis grandibus atq; acribus cestibus, tanq̃ audacem Daretem cœpisse pulsari atq; uersari, Nunc tamẽ eis ipsis respondeo litteris tuis, quas mihi per sanctũ filiũ nostrũ Asteriũ mittere dignatus es. *Vir. Aenei.* In quibus multa in me cõperi tuæ beneuolentissimæ charitatis, & rursus quædã nõ nullius à me tuæ offensiõis indicia. Itaq; ubi mulcebar legẽs, ibi cõtinuo feriebar, hoc sane uel maxime admirans, q̃ cum dicas te exẽplaribus litterarum mearũ ideo temere non putasse credendum, ne forte te respondente læsus iuste expostularem, q̃ probare ante debuisses, meũ esse sermonẽ, & sic rescribere, postea iubeas si mea est epistola, aperte me scribere, aut mittere exemplaria ueriora, ut absq; ullo rancore stomachi in scripturarum disputatione uersemur. Quo pacto enim possumus in hac disputatione sine rancore uersari, si me lædere paras? Aut si non paras, quomodo ego te non lædente, abs te læsus iuste expostularẽ, quod probare ante debuisses, meũ esse sermonẽ, & sic rescribere? Hoc est & sic lædere. Nisi enim rescribendo læsisses, ego iuste expostulare non possem. Proinde cũ ita rescribis ut lædas, qs locus nobis relinquitur in disputatione scripturarum, sine ullo rancore uersandi? Ego quidem absit ut lædar, si mihi certa ratione uolueris & potueris demõstrare illud ex epistola apostoli, uel quid aliud scripturarum sanctarum te uerius intellexisse quàm me. Immo uero absit, ut nõ cũ gratiarũactione lucris meis deputẽ, si fuero te docẽte instructus, aut emẽdante correctus. Veruntamẽ tu mihi frater charissime, nisi te putares læsum scriptis meis, nõ me putares lædi posse rescriptis tuis. *ὡς φλυαρεῖ.* Nullo enim modo id de te opinatus fuero, q̃ non te arbitraris læsum, si sic tamen rescribis ut lædas. Aut si te nõ sic rescribente, ego propter nimiã stulticiam meã lædi posse putatus sum, hoc ipso læsisti planè, q̃ de me ita sensisti. Sed nullo modo tu me, quẽ nunq̃ talem expertus es, temere talem crederes, qui litterarum mearum exemplaribus etiã cũ stilũ meũ nosses, temere credere noluisti. Si enim nõ immerito uidisti, me iuste expostulaturũ fuisse, si temere crederes esse litteras meas, q̃ nõ essent meæ:

quanto

quanto iustius expostularé meipsum temere putatum talem, qualem me expertus nó esset C
qui putauisset? Nequaquam ergo ita prolabereris, ut te non rescribente quo læderer, me tamé existimares nimis insipiétem, etiam tali tuo rescripto lædi potuisse. Restat igitur ut lædere me rescribendo disponeres, si certo documéto meas esse illas literas nosceres. Atque ita, quia non credo quod iniuste me lædendum putares, superest ut agnoscam peccatum meum, quod prior te illis literis læserim, quas meas esse negare non possum. Cur itaque conor contra fluminis tractum, ac non potius ueniam peto? Obsecro te ergo per mansuetudinem Christi, ut si læsi te, dimittas mihi, nec me uicissim lædédo malum pro malo reddas. Lædes autem me, si mihi tacueris erroré meum, quem forte inueneris in factis uel dictis meis. Nam si ea in me reprehenderis quæ reprehendenda non sunt, te lædis magis quàm me: quod absit à moribus & sancto proposito tuo, ut hoc facias uolútate lædendi, culpás in me aliquid dente maledico, quod méte ueridica esse scis non culpandum. Ac per hoc aut beneuolo corde arguas, etiam si caret delicto, quem arguédum putas: aut paterno affectu mulceas, quem abiicere nequeas. Potest enim fieri ut tibi aliud uideatur quàm ueritas habet, dum tamen abs te aliud non fiat quàm charitas habet: ut & ego amicissimam reprehensioné gratissime accipiam, etiam si reprehendi non meruit quod recte defendi potest, aut agnoscam simul & beneuolentiam tuam, & culpam meam, & quantum dominus donat in alio gratus, in alio emendatus inueniar. Quid ergo, fortasse dura, sed certe salubria uerba tua, tanquã cestus Entelli pertimescam? Cædebatur ille, non curabatur: & ideo uincebatur, nó sanabatur. Ego autem si medicinalem correptionem tuam tranquillus accepero, nó dolebo: si uero infirmitas uelut humana mea (etiam cum ueraciter arguor) non potest nisi aliquãtulum contristari, melius tumor capitis dolet dum curatur, quàm dum ei parcitur & nó sanatur. Hoc est enim quod acute uidit, qui dixit: Vtiliores esse plerunque inimicos iurgantes, quàm amicos obiurgare metuentes. Illi enim dum rixantur, dicunt aliquando uera quæ corrigamus: isti autem minorem quàm oportet exhibent iusticiæ libertatem, dum amicitiæ timent exasperare dulcedinem. Quapropter & si bos, ut tibi uideris, lassus senectute forte corporis, non uigore animi, tamé in area dominica fructuoso labore desudans, ecce sum, si quid perperam dixi, fortius fige pedem. Non mihi esse debet molestum pondus ætatis tuæ, dummodo conteratur palea culpæ meæ. Proinde illud quod in extremo epistolæ tuæ posuisti, cum magni desiderij suspirio uel lego uel recolo. Vtinam, inquis, mereremur cóplexus tuos, & collatione mutua uel doceremus aliqua, uel disceremus. Ego autem dico, utinã saltem propinquis terrarũ locis habitaremus, ut si nó possent misceri nostra colloquia, literæ possent esse crebriores. Núc uero tanto locorũ interuallo absumus à sensibus nostris, ut de illis uerbis Apostoli ad Galatas, iuuenem me ad tuam sanctitatem scripsisse meminerim, & ecce iam senex, necdum rescripta meruerim, faciliusque ad te exemplaria epistolæ meæ peruenerint, nescio qua occasione præueniente, quàm ipsa epistola me curãte. Homo enim qui eam tunc acceperat, nec ad te pertulit, nec ad me retulit. Tantæ autem mihi in literis tuis, quæ in manus nostras uenire potuerunt, apparent res, ut nihil studiorũ meorum mallé si possem, quàm inhærere lateri tuo. Quod ego quia non possum, aliquem nostrorum in domino filiorum erudiendũ ad te mittere cogito, si etiam de hac re tua rescripta meruero. Nam neque in me tantũ scientiæ scripturarum diuinarum est, aut esse iam poterit, quantum inesse tibi uideo. Et si quid in hac re habeo facultatis, utcunque impendo populo dei. Vacare autem studijs diligentius quàm quæ populi audiunt instruendis, propter ecclesiasticas occupationes omnino non possum. Nescio quæ scripta maledica super tuo nomine ad Africã peruenisse audiuimus. Accepimus tamé quod dignatus es mittere, illis respondens maledictis. Quo perlecto, fateor multum dolui inter tam charas familiaresque personas, cũctis penè ecclesijs notissimo amicitiæ uinculo copulatas, tantum malum extitisse discordiæ. Et tu quidem quantum tibi moderereris, quantumque teneas aculeos indignatiõis tuæ, ne reddas maledictum pro maledicto, satis in tuis literis eminet. Veruntamen eas ipsas cum legissem, cótabui dolore, & obrigui timore: quid de me D

Fatetur uerũ (margin) — *Ruffinus.* (margin)

A de me illa facerent,quæ in te ille scripsit,si in manus meas forte uenissent? Væ mũdo ab scã
dalis.Ecce fit,ecce prorsus impletur quod ueritas ait:Quoniam abundabit iniquitas,refrige
scet charitas multorum.Quæ sibi enim iam fida pectora tuto refundantur? In cuius sensu *Legendum arbitror, In cuius sinũ totã.*
tota se proiiciat secura dilectio ? Quis deniq; amicus non formidetur quasi futurus inimi-
cus, si potuit inter Hieronymum & Ruffinum hoc quod plangimus exoriri ? O misera &
miseranda cõditio. O infida in uoluntatibus amicorum scientia præsentium,ubi nulla est
præscientia futurorum . Sed quid hoc alteri de altero gemendum putem, quando nec ipse
quidem sibi homo est notus in posterum? Nouit enĩ utcunq; uix forte nunc qualis sit,qua-
lis autem postea futurus sit ignorat.Hæc porrò non tantum scientia qualis quisq; sit,uerũ-
etiam præscientia qualis futurus sit , si est in sanctis & beatis angelis, quomodo fuerit dia-
bolus beatus aliquando,cum adhuc angelus bonus esset,sciens futuram iniquitatem suam
& sempiternum supplicium,omnino non uideo. De qua re,si tamẽ eam nosse opus est,uel *Quæstio ociosa.*
lem audire quid sentias. Vide quid faciant terræ ac maria,quæ nos corporaliter dirimunt.
Si hæc epistola mea,quam legis ego essem,iam mihi diceres quod quæsiui. Nũc uero quã
do rescribes? quando mittes? quãdo perueniet? quando accipiam? Et tamen utinã quan-
doq; fiat,quod tam cito fieri non posse quàm uolumus,quanta possumus tolerantia susti
nemus . Vnde recurro ad illa uerba epistolæ tuæ dulcissima, sanctiq; desiderii tui plenissi-
ma,& ea facio uicissim mea. Vtinã mereremur cõplexus tuos,& collatione mutua uel doce
remus aliqua uel disceremus,si tamẽ esse ullo modo posset quod ego te docerem.In his au-
tem uerbis non iam tuis tantũ,sed etiam meis ubi delector & reficior,& ipso quamuis pen-
dente & non attingente, utriusq; nostrum desiderio non parua ex parte consolor , Ibi rur-
sus acerrimis dolorum stimulis fodior,dum cogito inter uos, quibus deus hocipsum quod
uterq; nostrum optauit,largum prolixumq; concesserat, ut cõiunctissimi & familiarissimi
mella scripturarum sanctarum pariter lamberetis,tantæ amaritudinis irrepsisse perniciem,
B quãdo non,ubi non,cui non homini formidãdam,cum eo tempore quo abiectis iam sarci
nis secularibus,iam expediti dñm sequebamini,& in ea terra uiuebatis simul,in qua dñs hu
manis pedibus ambulãs: Pacẽ meam,inquit,do uobis, pacem meam relinquo uobis, uiris *Ioan.14.*
ætate maturis,& in eloquio domini habitãtibus uobis accidere potuit? Vere tẽtatio est ui- *Iob.7*
ta humana sup terrã.Heu mihi,qui uos alicubi simul inuenire nõ possum,forte ut moueor,
ut doleo,ut timeo,prociderẽ ad pedes uestros,flerem quantũ ualerem,rogarẽ quãtum ama
rem: nunc unũquenq; uestrũ pro seipso,nũc utrũq; pro alterutro,& pro aliis & maxime in-
firmis,pro quibus Christus mortuus est,qui uos tanq; in theatro uitæ huius cũ magno sui
periculo spectãt:ne de uobis ea cõscribendo spargatis, quæ quãdoq; cõcordantes delere nõ
poteritis,qui nũc cõcordare nolitis,aut quæ cõcordes legere timeatis,ne iterũ litigetis. Verũ
dico charitati tuæ,nihil me magis q; hoc exemplũ tremuisse,cum quædã ad me in epistola
tua legerẽ tuæ indignatiõis indicia,nõ tam illa de Entello & boue lasso,ubi mihi potius hi-
lariter iocari,q; iracũde minari uisus es, q; illud quod serio te scripsisse satis apparet:Vnde
supra elocutus sum, plus fortasse q; debui,sed nõ plus q; timui,ubi aisti,ne forte læsus iuste
expostulares.Rogo te,si fieri potest ut inter nos quæramus & disseramus aliquid,quo sine
amaritudine discordiæ corda nostra pascãtur,fiat.Si aũt nõ possum dicere quid mihi emẽ-
dandum uideatur in scriptis tuis,nec tu in meis,nisi cum suspitiõe inuidiæ, aut læsiõe ami-
ciciæ,quiescamus ab his,& nostræ uitæ salutiq; parcamus.Minus certe assequatur illa quæ
inflat,dum non offendatur illa quæ ædificat.Ego me lõge esse sentio ab illa perfectiõe, de
qua scriptũ est:Si quis in uerbo nõ offendit,hic perfectus est uir.Sed planè in dei misericor *Iacob.3.*
dia puto me posse facile abs te petere ueniam,si quid offendi: quod mihi aperire debes, ut
cum te audiero,lucreris fratrem tuum. Neq; enim quia hoc propter longinquitatẽ terrarũ
nõ potes facere inter me & te, propterea debes sinere errare me. Prorsus quod ad ipsas res
quas nosse uolumus, attinet,si quid ueri me tenere uel scio uel credo uel puto, in quo tu ali-
ter sentis,quantũ dat dñs sine tua iniuria conabor asserere. Quod aũt ptinet ad offensionẽ

tuam, cum te indignatũ sensero, nihil aliud quàm ueniam deprecabor. Nec omnino arbitror te succẽsere potuisse, nisi aut hoc dicerem quod nõ debui, aut nõ sic dicerem ut debui, quia nec miror minus nos scire inuicem, quàm scimur à cõiunctissimis & familiarissimis nostris. In quorũ ego charitatẽ fateor facile me totum proijcio, præsertim fatigatũ scandalis seculi, & in ea sine ulla solicitudine requiesco. Deũ quippe illic esse sentio, in quem me securus proijcio, & in quo securus requiesco. Nec in hac mea securitate crastinũ illud humanæ fragilitatis incertũ, de quo superius gemui, omnino formido. Cum enĩ hominẽ christiana charitate flagrantẽ, eaq́ue mihi fidelẽ amicum factũ esse sentio, quicquid ei cõsiliorum meorum co-
1. Ioan. 4 gitationumq́ue cõmitto, nõ homini cõmitto, sed illi in quo manet ut talis sit. Deus enĩ charitas est, & qui manet in charitate in deo manet: quã si deseruerit, tantũ faciat necesse est dolorem, quantũ manẽs fecerat gaudium. Verũtamen ex amico intimo factus inimicus, quærat sibi potius quod fingat astutus, nõ inueniat quod prodat iratus. Hoc aũt unusquisq́ue facile assequitur, nõ occultãdo quod fecerit, sed nõ faciendo quod occultare uelit. Quod misericordia dei bonis pijsq́ue concedit, ut inter inimicos quoslibet futuros liberi securiq́ue uersentur, aliena peccata sibi cõmissa nõ prodãt, quæ prodi timeãt ipsi nulla cõmittant. Cum enĩ falsum quid à maledico fingitur, aut omnino nõ creditur, aut certe integra salute sola fama uexatur. Cũ autẽ malũ perpetratur, hostis est intimus, etiã si nullius intimi loquacitate aut lite uulget. Quapropter quis prudẽtium nõ uideat, etiã tu quàm tolerabiliter feras amicissimi quondã & familiarissimi incredibiles nũc inimicitias, cõsolante cõscientia, & quemadmodũ uel quod iactitat, uel quod à quibusdã forsitã credit, in sinistris armis deputes, quibus nõ minus quàm dextris cõtra diabolũ dimicat. Verũtamen illũ maluerim aliquo mõ mitiorẽ, quàm te isto mõ armatiorẽ. Hoc magnum & triste miraculũ est, ex amicitijs talibus ad has inimicitias peruenisse: lætũ erit & multo maius, ex inimicitijs talibus ad pristinã cõcordiã reuertisse. C

Augustinus Præsidio, quem consacerdotem appellat, quum Hieronymus appellet Diaconum, si tamen idem est. Epistola XVI. D

OMINO beatissimo & merito uenerando fratri & cõsacerdoti Præsidio, Augustinus in dño salutẽ. Sicut præsens rogaui synceritatẽ tuam, nũc quoq́ue commoneo, ut literas meas sancto fratri & cõpresbytero nostro Hieronymo mittere nõ graueris. Vt autem nouerit charitas tua, quemadmodum etiam tu illi pro mea causa scribere debeas, misi exemplaria literarũ & mearum ad ipsum, & ad me ipsius, quibus lectis pro tua sancta prudẽtia facile uideas, & modum meum quem seruandum putaui, & motum eius quem nõ frustra timui. Aut si ego quod nõ debui, uel quomodo nõ debui, aliquid scripsi, non ad illum de me, sed ad meipsum potius fraterna dilectiõe mitte sermonem, quo correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognouero.

Hieronymus August. cõmendans illi Præsidium, & saluere iubens Alipium. Epist. XVII.

DOMINO uere sancto & beatissimo Papæ Augustino Hieronymus in Christo salutem. Anno præterito per fratrem nostrũ Asterium hypodiaconũ dignationi tuæ epistolam miseram, promptum reddens salutationis officium, quam tibi arbitror redditã. Nũc quoq́ue per sanctum fratrem meum Præsidium diaconum obsecro primum ut memineris mei. Deinde ut baiulum literarum habeas cõmẽdatum, & mihi scias germanissimũ, & in quibuscunq́ue necessitas postulauerit, foueas atq́ue sustentes, non quo aliqua re (Christo tribuente) indigeat, sed quod bonorũ amicitias auidissime expetat, & se in his coniungendis maximum putet beneficium consecutum. Cur autem ad occidentem nauigauerit, ipso poteris narrante cognoscere. Nos in monasterio constituti, uarijs hincinde fluctibus quatimur, & peregrinationis molestias sustinemus. Sed credimus in eo qui dixit: Confidite, ego uici mundum, quod ipso tribuente & præsule, contra hostem diabolum uictoriã consequamur. Sanctũ & uenerabilem fratrem nostrũ papam Alipium ut meo obsequio salutes, obsecro. Sancti fratres, qui nobiscum in monasterio dño seruire festinant, oppido te salutant

A lutant. Incolumem te & memorem mei, Christus dominus noster tueatur omnipotēs, domine uere sancte & suscipiende papa.

Hieronymus Augustino, hoc agens, quanquam illi respondit de mendacio & cucurbita, tamen amicitiam oportere manere incolumem, rogatq; ut posthac abstineant ab huiusmodi quæstionibus, quæ ferè in contentionem exeunt. Epist. XVIII.

DOMINO uere sancto & beatissimo papæ Augustino, Hieronymus in domino salutē. Cū à sancto fratre nostro Firmo solicite quærerē quid ageres, sospitem te lætus audiui. Rursum cum tuas literas nō dico sperarē, sed exigerem, nesciēte te de Africa se profectū esse dixit. Itaq; reddo tibi per eum salutatiōis officia, qui te unico amore cōplectitur, simulq; obsecro ut ignoscas pudori meo, q diu præcipienti ut rescriberem, negare nō potui. Nec ego tibi, sed causæ causa respondit. Et si culpa est respondisse, quæso ut patienter audias, multo maior est prouocasse. Sed facessant istiusmodi querimoniæ. Sit inter nos pura germanitas, & deinceps non quæstionum, sed charitatis ad nos scripta mittamus. Sancti fratres, qui nobiscū domino seruiunt, affatim te salutant. Sanctos, qui tecum Christi leue trahunt iugum, præcipue sanctū & suscipiendū papā Alipium ut meo obsequio salutes, precor. Incolumē te & memorem mei Christus deus noster tueatur omnipotēs. Domine uere sancte & beatissime papa, si legisti librū explanationum in Ionam, puto quod ridiculā cucurbitæ nō recipias quæstionē. Si aūt amicus qui me primus gladio petijt, stilo repulsus est, sit humanitatis tuæ atq; iusticiæ accusantē reprehendere, nō respōdētem. In scripturarum campo si placet, sine nostro inuicem dolore ludamus.

Augustinus Hieronymo, accuratius respondet de mendacio officioso, docens Petrum uere errasse, atq; à Paulo uere iureq; reprehensum: deprecaturq; ueniam quod dictis quibusdā incautioribus Hieronymi animū offenderit, excusans quod nulla sua culpa epistola per multorum obambularit manus, priusq; ad eum, cui scripta erat, peruenerat. Epist. XIX.

B DOMINO dilectissimo, & in Christi uisceribus honorādo, sancto fratri & cōpresbytero Hieronymo, Augustinus in dño salutē. Iam pridem tuæ charitati prolixā epistolam misi, respōdēs illi tuæ, quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc iam nō solū fratrem, uerumetiā collegam meum misisse te recolis. Quæ utrum in manus tuas peruenire meruerit, adhuc nescio, nisi q per fratrem syncerissimū Firmum scribis, Si ille qui me primū gladio petijt, stilo repulsus est, ut sit humanitatis meæ atq; iusticiæ accusantē reprehendere nō respondētem. Hoc solo tenuissimo indicio utcūq; conijcio, legisse te illam epistolā meā. In ea quippe deploraui tātam inter uos extitisse discordiā, de quorum tanta amicitia, quaquauersum eam fama diffuderat, charitas fraterna gaudebat. Quod nō feci reprehēdendo in aliquo germanitatē tuam, cuius in ea re aliquam culpam me cognouisse nō ausus sum dicere, sed dolendo humanam miseriam, cuius in amicitijs mutua charitate retinēdis, quantalibet illa sit, incerta permāsio est. Verum illud malueram tuis nosse rescriptis, utrum mihi ueniam quam poposcerā dederis. Quod apertius mihi intimari cupio, quamuis hilarior quidam uultus literarum tuarum etiā hoc me impetrasse significare uideatur, si tamen post lectam illā missæ sunt, quod in eis minime apparet. Petis uel potius fiducia charitatis iubes, ut in scripturarū campo, sine nostro inuicē dolore ludamus. Equidē quantū ad me attinet, serio nos ista q ludo agere mallem. Quod si hoc uerbū tibi propter facilitatem ponere placuit, ego fateor maius aliquid expeto à benignitate uirium tuarum, prudētiaq; tam docta & ociosa, annosa, studiosa, ingeniosa diligentia, hæc tibi nō tantum donante, uerumetiā dictante spiritusancto, ut in magnis & laboriosis quæstionibus, non tanq ludentem in campo scripturarum, sed in mōtibus anhelantē adiuues. Si aūt propter hilaritatem, quam esse inter charissimos disserentes decet, putasti dicēdum esse, ludamus: siue illud apertum & planum sit unde colloquimur, siue arduum atq; difficile: hocipsum edoce obsecro te, quo nam modo assequi ualeamus, ut cum forte aliquid nos mouet, quod nobis & si nō cautius attendētibus, certe tardius intelligētibus nō probatū est, & quid nobis uideatur cōtra conamur

asserere, si hoc aliquāto securiore libertate dicamus,nō incidamus in suspitionē puerilis ia/ C
ctātiæ,quasi nostro nomini famam,uiros illustres accusando quæramus.Si autem aliquid
asperum quod refellendi necessitate depromptum fuerit,quo tolerabile fiat,leniore circun/
fundamus eloquio,ne litum melle gladium stringere iudicemur . Nisi forte ille modus est,
quo utrūq; hoc uitiū uel uitij suspitionē caueamus , si cum doctiore amico sic disputemus,
ut quicquid dixerit,necesse sit approbare,nec quærēdi saltem causa liceat aliquantulum relu
ctari. Tum uero sine ullo timore offensiōis tanq̄ in campo luditur, sed mirum si nobis nō
Dis.9.cap. illuditur.Ego em̄ fateor charitati tuæ, solis eis scripturarū libris qui iam canonici appellan/
Ego solis. tur,didici hunc timorem honoreq́; deferre,ut nullum eorum autorē scribēdo aliquid erras/
se firmissime credā, Ac si aliquid in eis offendero litteris, quod uideatur cōtrarium ueritati,
nihil aliud q̄ uel mendosum esse codicem,uel interpretem non assecutum esse quod dictū
est,uel me minime intellexisse non ambigam.Alios autē ita lego,ut quantalibet sanctitate
doctrinaq; præpolleant,nō ideo uerum putem quia ipsi ita senserunt:sed quia mihi uel per
illos autores canonicos,uel probabili ratione quod à uero nō abhorreat,persuadere potue/
runt.Nec te mi frater sentire aliquid aliter existimo,prorsus inquam non te arbitror sic legi
tuos libros uelle,tanq̄ prophetarū uel apostolorum,de quorum scriptis quod omni errore
careāt,dubitare nefarium est . Absit hoc à pia humilitate & ueraci de temetipso cogitatiōe,
qua nisi esses prædit9, nō utiq; diceres: Vtinā mereremur cōplexus tuos,& collatiōe mutua
uel doceremus aliqua uel disceremus. Quod si teipsum, cōsideratiōe uitæ ac morum tuorū,
nō simulate,non fallaciter dixisse credo,quātomagis æquum est me credere apostolū Pau/
Gal. 2 lum nō aliud sensisse q̄ scripserit,ubi ait de Petro & Barnaba: Cum uiderem quia nō recte
ὀρθοποδοῦσι ingrediuntur ad ueritatē Euāgelij,dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Iudæus,genti/
liter & nō Iudaice uiuis,quomō gentes cogis Iudaizare? De quo em̄ certus sim q; me scribē
Galat.4. do uel loquēdo non fallat, si fallebat Apostolus filios suos,quos iterum parturiebat,donec
Gal. 1. in eis Christus,id est ueritas formaretur.Quibus cum præmisisset dicēs:Quæ aūt scribo uo
bis,ecce coram deo quia nō mētior,nō tamē ueraciter scribebat,sed nescio qua dispēsatoria D
simulatione fallebat,uidisse se Petrum & Barnabā nō recte ad Euāgelij ueritatē ingredien/
tes,ac Petro in faciem restitisse,nō ob aliud,nisi q; gentes cogeret iudaizare.At enim satius
est credere apostolū Paulum aliquid non uere scripsisse,q̄ apostolū Petrum non recte ali/
quid egisse.Hoc si ita est,dicamus(quod absit) satius esse credere mentiri Euāgelium,q̄ ne/
gatum esse à Petro Christum:& mētiri regnorum librum,q̄ tātum prophetam à domino
deo tam excellenter electum,& in concupiscēda atq; abducēda uxore aliena, cōmisisse adul
terium,& in marito eius necādo tam horrendum homicidium : Imò uero sanctam scriptu/
ram in summo & cœlesti autoritatis culmine collocatam, de ueritate eius certus ac securus
legam,& in ea homines uel approbatos,uel emēdatos,uel damnatos ueraciter discam,po/
tius quàm facta humana,dum in quibusdam laudabilis excellentiæ personis aliquādo cre/
dere timeo reprehēdenda,ipsa diuina eloquia mihi sint ubiq; suspecta.Manichæi plurima
diuinarum scripturarum,quibus eorum nefarius error clarissima sententiarum perspicuita/
te conuincitur,quia in alium sensum detorquere non possunt, falsa esse contendunt: ita ta/
men,ut eandem falsitatem non scribentibus apostolis tribuant,sed nescio quibus codicum
al. nec. corruptoribus,Quod tamen quia nec pluribus * siue antiquioribus exemplaribus,nec præ/
cedentis linguæ autoritate (unde latini libri interpretati sunt) probare aliquādo potuerūt,
notissima omnibus ueritate superati confusiq; discedunt.Itáne non intelligit prudētia san/
cta tua,quanta maliciæ illorum patescat occasio,si non ab alijs apostolicas litteras esse falsa/
tas,sed ipsos apostolos falsa scripsisse dicamus? Nō est,inquis,credibile,hoc in Petro Pau/
lum, quod ipse Paulus fecerat, arguisse . Non nunc inquiro quid fecerit, sed quid scripserit
quæro:hoc ad quæstionem quam suscepi maxime pertinet,ut ueritas diuinarum scriptura/
rum, ad nostram fidem ædificandam memoriæ cōmendata,non à quibuslibet,sed ab ipsis
apostolis,ac per hoc in canonicū autoritatis culmen recepta,ex omni parte uerax atq; indu
bitanda

A bitanda persistat. Nam si hoc fecit Petrus quod facere debuit, mentitus est Paulus q eum uiderit non recte ingredientē ad ueritatē Euāgelij. Quisquis enim hoc facit quod facere debet, recte utiq; facit. Et ideo falsum de illo dicit, qui dicit eum non recte fecisse, quod eum no uit facere debuisse. Si autem uerum scripsit Paulus, uerum est q Petrus nō recte tunc ingre diebatur ad ueritatē Euangelij. Id uero faciebat quod facere non debebat: & si tale aliquid Paulus ipse iam fecerat, correctū potius etiam ipsum credam coapostoli sui correctionē nō potuisse negligere, q̄ mēdaciter aliquid in sua epistola posuisse, & epistola qualibet, quan- tomagis in illa, in qua prælocutus ait: Quæ aūt scribo uobis, ecce coram deo quia non men tior. Ego quidem illud Petrum sic egisse credo, ut gentes cogeret iudaizare. Hoc enim lego scripsisse Paulum, quem mentitum esse non credo, & ideo nō recte agebat hoc Petrus. Erat enim contra Euāgelij ueritatem, ut putarent, qui credebant in Christum, sine illis ueteribus sacramentis saluos se esse non posse. Hoc enim contendebant Antiochiæ, qui ex circuncisio ne crediderant: contra quos Paulus perseueranter acriterq; confligit. Ipsum uero Paulum non ad hoc id egisse, quod uel Timotheum circuncidit, uel Cenchreis uotum persoluit, uel Hierosolymis à Iacobo admonitus, cum eis qui uouerant, legitima illa celebrāda suscepit, ut putari uideretur per ea sacramēta etiā christianā salutem dari, sed ne illa quæ prioribus ut congruebat temporibus, in umbris rerum futurarum deus fieri iusserat, tanquam idolo- latriam gentilium damnare crederetur. Hoc est enim quod illi Iacobus ait, auditum de illo esse quod * discissionem doceat à Moyse. Quod utiq; nefas est ut credētes in Christum dis- cindantur à prophetis Christi, tanq̄ eius doctrinam detestantes atq; damnantes, de quo ipse Christus dicit: Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit. Attende enim obsecro ipsa uerba Iacobi: Vides, inquit, frater quot milia sunt in Iudæa qui credide- runt in Christum, & hi omnes æmulatores sunt legis. Audierunt autem de te quia discissio nem doces à Moyse, eorum qui per gentes sunt Iudæorū, dicēs non debere circuncidere eos

B filios suos, neq; secundū consuetudinē ingredi. Quid ergo est? Vtiq; oportet cōuenire mul- titudinē, audierūt enī te superuenisse, hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri qua- tuor uotum habentes super se, his assumptis sanctifica te cum ipsis, & impende in eos ut ra dant capita, & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed sequeris & ipse, custo- diens legem: de gentibus autem qui crediderunt, nos mandauimus, iudicātes nihil eiusmo di seruare illos, nisi ut se obseruent ab idolis immolato, & à sanguine, & à fornicatione. Nō ut opinor obscurum est & Iacobum hoc ideo monuisse, ut scirent falsa esse quæ de illo au- dierant, hi qui cum Christum ex Iudæis credidissent, tamē æmulatores erant legis: ne per doctrinam Christi uelut sacrilega, nec deo mandante conscripta damnari putarentur, quæ per Moysen patribus fuerant ministrata: hoc enim de Paulo iactauerant, non illi qui in- telligebant quo animo à Iudæis fidelibus obseruari tunc ista deberent, propter cōmendan dam scilicet autoritatem diuinam, & sacramētorum illorum propheticam sanctitatem, nō propter adipiscendam salutem, quæ iam in Christo reuelabatur, & per baptismi sacramen tum ministrabatur, Sed illi hoc de Paulo sparserant, qui sic ea uolebant obseruari, tanquā sine his in Euāgelio salus credētibus esse nō posset. Ipsum enim senserant uehementissimū gratiæ prædicatorem, & intentioni eorum maxime aduersum, docentem non per illam ho minem iustificari, sed per gratiam Iesu Christi, cuius prænūciandæ causa illæ umbræ in le- ge mandatæ sunt. Et ideo illi inuidiam & persecutionem molientes concitare, tanquam ini micum legis mandatorumq; diuinorum criminabantur: cuius falsæ criminationis inuidiā congruentius deuitare nō posset, quàm ut ea ipse celebraret, quæ damnare tanq̄ sacrilega putabatur: atq; ita ostenderet nec Iudæos tunc ab eis tanquam à nefarijs prohibēdos, nec gentiles ad ea tanquā ad necessaria compellendos. Nam si reuera sic ea reprobaret, quem- admodum de illo auditum erat, & ideo celebrāda susciperet, ut actione simulata suam pos- set occultare sentētiam, nō ei diceret Iacobus: Et scient omnes, sed diceret, Et putabūt omes, quoniam quæ de te audierūt falsa sunt: præsertim quia in ipsis Hierosolymis apostoli iam

d 3 decreuerant,

Gal. 1 σκληζόμ.

Non est discis sio sed ἀποστασία hoc est discessio siue defectio.

omittit suffo- catum.

Ceremoniæ.

decreuerant, ne quisquam gentes cogeret iudaizare: non aũt decreuerant ne quisq̃ tunc Iu- C
dæos iudaizare prohiberet, quãuis etiã ipsos iam doctrina christiana nõ cogeret. Proinde
si post hoc apostolorũ decretum, Petrus habuit illam in Antiochia simulationẽ, qua gẽtes
cogeret iudaizare, quo iam nec ipse cogebatur, quãuis propter commendanda eloquia dei,
quæ Iudæis sunt credita, non prohibebatur, quid mirum si cõstringebat eum Paulus libere
asserere, qd' cum cæteris apostolis se Hierosolymis decreuisse meminerat? Si aũt hoc (qd'
magis arbitror) ante illud Hierosolymitanũ cõcilium Petrus fecit, nec sic mirum est q̃ eum
uolebat Paulus nõ timide obtegere, sed fidenter asserere quod eum pariter sentire iam no-
uerat: siue quod cum eo cõtulerat Euãgelium: siue quod in Cornelij Centurionis uocatiõe
etiã diuinitus eum de hac re admonitum acceperat: siue quod anteq̃ illi, quos timuerat, ue-
nissent Antiochiam, cum gentibus eum conuesci uiderat. Neq; eñ negamus in hac senten-
tia fuisse iam Petrum, in qua & Paulus fuit. Nõ itaq; tũc eum quid in ea re uerum esset do
cebat, sed eius simulationẽ, qua gentes iudaizare cogebãtur, arguebat, nõ ob aliud, nisi quia
sic illa omnia simulatoria gerebãtur, tanq̃ uerum esset quod illi dicebãt, qui sine circũcisiõe
præputij atq; alijs obseruatiõibus umbræ futurorũ putabãt credẽtes saluos esse nõ posse.
11. q. 9. sentẽtiam. Ergo & Timotheum circuncidit propterea, ne Iudæis, & maxime cognationi eius maternæ
sic uiderẽtur qui ex gẽtibus in Christum crediderãt, detestari circuncisionẽ, sicut idololatria
detestanda est, cum illam deus fieri præceperit, hanc Satanas persuaserit. Et Titum propte-
rea nõ circuncidit, ne occasionẽ daret eis qui sine ulla circuncisione dicebãt credentes saluos
esse non posse, & ad deceptionẽ gentium hoc etiã Paulum sentire iactarẽt. Quod ipse satis
Gal. 2 significat, ubi ait: Sed neq; Titus, qui mecum erat, cum esset Græcus, cõpulsus est circuncidi:
propter subintroductos autem falsos fratres, qui subintroierãt perscrutari libertatẽ nostrã,
ut nos in seruitutem redigerẽt, quibus nec ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas Euan-
gelij permaneat apud nos. Hic apparet quid eos captare intellexerit, ut nõ faceret quod in
Timotheo fecerat, & q̃ ea libertate facere poterat, qua ostenderat illa sacramẽta nec tanq̃ D
necessaria debere appeti, nec tanq̃ sacrilega debere damnari. Sed cauẽdum est uidelicet in
hac disputatione, ne sicut philosophi quædam facta hominum media dicamus inter recte
factum & peccatum, quæ neq; in recte factis neq; in peccatis numerentur, & urgeamur eo,
quod obseruare legis ceremonias nõ potest esse indifferens, sed aut bonum aut malum: Vt
si bonum dixerimus, eas nos quoq; obseruare cogamur: si autẽ malum, non uere sed simu-
late ab apostolis obseruatas esse credamus. Ego uero apostolis non tam exemplum philo-
sophorum timeo, quãdo & illi in sua disputatione ueri aliquid dicunt, q̃ forẽsium aduoca-
torum, quando in alienarum causarum actione mentiuntur. Quorum similitudo, si in ipsa
expositione epistolæ ad Galatas ad confirmandã simulationẽ Petri & Pauli putata est de-
center induci, quid ego apud te timeam nomẽ philosophorũ: qui nõ propterea uani sunt,
quia omnia falsa dicũt, sed quia & falsis plerisq; confidunt, & ubi uera inueniuntur dicere, à
Sacramẽta legis nõ sunt bona. Christi gratia, qui est ipsa ueritas, alieni sunt. Cur aũt non dicam præcepta illa ueterũ sacra-
mentorum nec bona esse, quia nõ eis homines iustificãtur: umbræ eñ sunt, prænunciantes
gratiã qua iustificamur: nec tamẽ mala, quia diuinitus præcepta sunt, tẽporibus personisq;
cõgruentia, cũ me adiuuet etiã prophetica sentẽtia, qua dicit deus se illi populo dedisse præ
cepta nõ bona. Forte eñ propterea nõ dixit mala, sed tantũ nõ bona, id est, nõ talia, ut illis
homines boni fiãt, aut sine illis boni nõ fiant. Vellẽ me doceret benigna synceritas tua, utrũ
simulate quisq̃ sanctus oriẽtalis, cum Romam uenerit, ieiunet sabbato, excepto illo die pa-
Dis. 12. Illa. schalis uigiliæ? Quod si malum esse dixerimus, non solũ Romanã Ecclesiam, sed etiã multa
ei uicina, & aliquãto remotiora damnabimus, ubi mos idem tenetur & manet. Si autẽ non
ieiunare sabbato malum putauerimus, tot ecclesias orientis, & multo maiorem orbis christi
ani partem, qua temeritate criminabimur? Placet ne tibi ut medium quiddã esse dicamus,
quod tamẽ acceptabile sit ei, qui hoc nõ simulate, sed cõgruenti societate atq; obseruãtia fe-
cerit? Et tamẽ nihil inde legimus in canonicis libris præceptũ esse Christianis: quãtomagis
illud

A illud malū dicere non audeo,quod deū præcepisse ipsa Christiana fide negare nō possum, qua didici,nō eo me iustificari,sed gratia dei per Iesum Christū dominum nostrū? Dico ergo circuncisionē præputij,& cætera huiusmodi, priori populo per testamentū quod uetus dicit̃,diuinitus data,ad significationē futurorū,quæ per Christū oportebat impleri,quibus aduenientibus,remāsisse illa Christianis legēda tantū ad intelligentiā præmissæ prophetiæ, nō aūt necessario faciēda quasi adhuc expectandū esset ut ueniret fidei reuelatio,quæ his significabatur esse uētura.Sed quāuis gentibus imponēda nō essent,nō tamē sic debuisse auferri à cōsuetudine Iudæorū,tanq̃ detestanda atq; dānanda.Sensim proinde atq; paulatim feruēte sanè prædicatiōe gratiæ Christi,qua sola nossent credētes se iustificari saluosq; fieri,non illis umbris rerū antea futurarū,tunc iam uenientiū atq; præsentiū,ut in illorū Iudæorū uocatione,quos præsentia carnis domini, & apostolica tēpora sic inuenerāt, omnis illa actio cōsumeretur umbrarū:hoc eis suffecisse ad cōmendationē,ut nō tanq̃ detestāda, & similis idololatriæ uitaret̃,ultra uero nō haberet progressum,ne putaretur necessaria tanquā uel ab illa salus esset,uel sine illa esse nō posset. Quod putauerūt hæretici,qui dum uolunt & Iudæi esse & Christiani,nec Iudæi nec Christiani esse potuerūt. Quorū sententiam mihi cauendā,quāuis in ea nunq̃ fuerim,tamē beneuolētissime admonere dignatus es, In cuius sentētiæ nō consensionē sed simulationē Petrus timore inciderat,ut de illo Paulus uerissime scriberet,quod cum uidisset nō recte ingredientem ad ueritatē Euāgelij,eiq; uerissime diceret quod gentes Iudaizare cogebat: Quod Paulus utiq; nō cogebat,ob hoc illa uetera ueraciter ubi opus esset obseruans, ut damnanda nō esse mōstraret:prædicans tamen instanter nō eis,sed reuelata gratia fidei,fideles saluos fieri,ne ad ea quenq̃ uelut necessaria suscipienda cōpelleret.Sic autē credo apostolum Paulū ueraciter cuncta illa gessisse, nec tamen nunc quenq̃ factū ex Iudæo Christianū, uel cogo uel sino talia ueraciter celebrare,sicut nec tu cui uidetur Paulus ea simulasse,cogis istum uel sinis talia simulare.An uis ut etiā

B ego dicam hanc esse summā quæstionis,imò sentētiæ tuæ,ut post Euangeliū Christi, bene faciant credētes Iudæi,si sacrificia offerant quæ obtulit Paulus,si filios circūcidant,si sabbatum cōseruēt,ut Paulus in Timotheo,& oṁes obseruauere Iudæi,dum hæc simulate ac fallaciter agant? Hoc si ita est, nō iam in hæresim Hebionis,uel eorū quos uulgo Nazaræos nuncupant,uel quālibet aliam ueterē,sed nescio in quam nouā delabimur,quæ sit eo perniciosior,quo non errore sed proposito est ac uoluntate fallaci. Quod si respondeas,ut te ab hac purges sententia,tunc apostolos ista laudabiliter simulasse,ne scandalizarentur infirmi qui ex Iudæis multi crediderant,& ea respuenda nondum intelligebant, Nunc uero confirmata per tot gentes doctrina gratiæ Christianæ,cōfirmata etiā per omnes Christi ecclesias lectione legis & prophetarum, quō hæc intelligenda non obseruanda recitentur, quisquis ea simulando agere uoluerit,uideatur insanire:cur mihi nō licet dicere apostolū Paulum,& alios rectæ fidei Christianos, tunc illa uetera sacramenta paululum obseruando ueraciter cōmendare debuisse,ne putarētur illæ propheticæ significationis obseruationes à p̄ijssimis patribus custoditæ,tanquā sacrilegia diabolica à posteris detestatæ? Iam enim cum uenisset fides quæ prius illis obseruationibus prænunciata,post mortem & resurrectionē domini reuelata est,amiserant tanquā uitā officij sui. Veruntamē sicut defuncta corpora necessariorum officijs deducenda erāt quodāmodo ad sepulturā,nec simulate sed religiose,nō aūt deserēda cōtinuo,uel inimicorū obtrectationibus tanq̃ canū morsibus projcienda. Proinde nunc quisquis Christianorū,quāuis sit ex Iudæis similiter ea celebrare uoluerit, tāquam sopitos cineres eruens,nō erit pius deductor uel baiulus corporis,sed impius sepulturæ uiolator. Fateor sane in eo,quod epistola cōtinet mea,quod ideo sacramenta Iudæorum Paulus celebranda susceperat,cū iam Christi esset apostolus,ut doceret non esse perniciosa his qui ea uellent,sicut à parētibus per legem acceperant,custodire,minus me posuisse,illo dun taxat tēpore,quo primū fidei gratia reuelata est. Tūc em̄ hoc nō erat perniciosum, progressu uero tēporis erat p̄niciosum,nisi illæ obseruationes ab omnibus Christianis desererent̃:

Ob scādalum post erat necesse dānare.

 ne si

ne si tunc fieret, nō discerneretur quod deus populo suo per Moysen præcepit, ab eo quod C
in templis dæmoniorū spiritus imundus instituit. Proinde potius culpāda est negligentia
2. Retract. 7. mea, quia hoc nō addidi, quàm obiurgatio tua. Veruntamē longe anteꝙ̃ litteras tuas accepissem, scribens contra Faustum Manichæum quomodo eundem locum, quamuis breuiter explicauerim, & hoc illic nō prætermiserim, & legere poterit si non dedignetur benignitas tua, & à charissimis nostris, per quos nūc hæc scripta misi, quomodo uolueris tibi fides fiat, illud me ante dictasse: mihiꝙ; de animo meo crede, quod coram deo loquens iure charitatis exposco, nunquam mihi uisum fuisse, etiam nunc Christianos ex Iudæis factos, sacramenta illa uetera quolibet affectu celebrare, & quouis animo debere ab eis ullo modo coli: cum illud de Paulo semper ita senserim, ex quo illius mihi litteræ innotuerūt, sicut nec tibi uidetur hoc tempore, cuiꝙ̃ esse simulanda ista, cum hoc fecisse apostolos credas. Proinde sicut tu è contrario loqueris, & licet reclamāte (sicut scribis) mundo, libera uoce pronuncias ceremonias Iudæorum, & perniciosas esse & mortiferas Christianis, & quicūꝗ; eas obseruauerit, siue ex Iudæis siue ex gentibus eum in barathrum diaboli deuolutum, Ita ego hanc uocē tuam omnino confirmo, & addo: Quicūꝗ; eas obseruauerit, siue ex Iudæis siue ex gentibus, non solum ueraciter, uerumetiam simulate, eum in barathrum diaboli deuolutum. Quid quæris amplius? Sed sicut tu simulationē apostolorum ab huius temporis ratione secernis, ita ego Pauli apostoli ueracem tunc in his omnibus conuersationē ab huius temporis, quamuis minime simulata ceremoniarum Iudaicarum obseruatiōe secerno, quo
Luc. 16 niam tunc fuit approbanda, nunc detestanda. Ita quāuis legerimus: Lex & prophetæ usꝗ;
Ioan. 5. ad Ioannem baptistam, & quia propter ea quærebant Iudæi Christum interficere, quia nō solum soluebat sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualē se faciens deo: & quia
Ioan. 1 gratiam pro gratia accepimus, & quoniam lex per Moysen data est, gratia autē & ueritas
Hiere. 31 per Iesum Christum facta est, Et per Hieremiam promissum est daturum deum testamētum nouum domui Iuda, nō secundū testamentū quod disposuit patribus eorū: non tamē D arbitror ipsum dominū fallaciter à parētibus circuncisum. Aut si hoc propter ætatem minime prohibebat, nec illud arbitror eum dixisse fallaciter leproso, quē certe non illa per Moysen præcepta obseruatio, sed ipse mundauerat: Vade & offer pro te sacrificium quod præcepit Moyses in testimonium illis. Nec fallaciter ascendit ad diem festum, usꝗ; adeo non causa ostentationis coram hominibus, ut non euidenter ascenderit, sed latenter. At enim dixit
Gal. 5 idem Apostolus: Ecce ego Paulus dico uobis quia si circuncidamini, Christus uobis nihil proderit. Decepit ergo Timotheū, & fecit ei nihil prodesse Christū? An quia hoc fallaciter factum est, ideo non obfuit? At ipse hoc non posuit, nec ait, Si circuncidamini ueraciter, sicut nec fallaciter, sed sine ulla exceptione dixit: Si circuncidamini, Christus uobis nihil proderit. Sicut ergo tu uis hic locum dare sententiæ tuæ, ut uelis subintelligi nisi fallaciter, ita non impudenter flagito, ut etiam nos illic intelligere sinas eis dictum: Si circuncidamini, qui propterea uolebant circuncidi, quod aliter se putabāt in Christo saluos esse nō posse. Hoc ergo animo, hac uoluntate, ista intentione quisquis tunc circuncidebatur, Christus
Gal. 2 ei nihil omnino proderat. Sicut alibi aperte dicit: Nam si per legem iusticia, ergo Christus gratis mortuus est? Hoc ergo declarat, & qđ ipse cōmemorasti: Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Illos itaꝗ; arguit qui se iustificari in lege credebant, non qui legitima illa in eius honore, à quo mandata sunt, obseruabāt, intelligentes &
al. quia. * qua prænunciandæ ueritatis ratione mandata sint, & quousꝗ; debeant perdurare. Vnde est illud quod ait: Si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege: unde uelut colligis apparere, qui sub lege est, non dispensatiue, ut nostros putas uoluisse maiores, sed uere ut ego intelligo, eum spiritumsanctum non habere: magna mihi uidetur quæstio, quid sit esse sub lege sic, quemadmodum Apostolus culpat. Neꝗ; enim hoc eum propter circūcisionem arbitror dicere, aut illa sacrificia, quæ tūc facta à patribus, nūc à Christianis nō fiunt, & cætera huius modi, sed hocipsum etiā qđ lex iubet: Non cōcupisces, ꝙ fatemur certe Christianos debere

A obseruare,atq; Euangelica maxime illustratione prædicari. Legem dicit esse sanctã,& man
datum sanctum, & iustum,& bonum. Deinde subiungit: Quod ergo bonum est,mihi fa Rom.7.
ctum est mors ? Absit,Sed peccatum ut appareat peccatum,per bonum mihi operatũ est
mortem,ut fiat supra modum peccator aut peccatum,per mandatum. Quod autem hic di
cit,peccatum per mandatum fieri supra modum,hoc alibi ait: Lex subintrauit ut abũdaret Rom.5.
delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabũdauit & gratia. Et alibi,cum superius
de dispẽsatione gratiæ loqueretur,quod ipsa iustificet,uelut interrogãs ait: Quid ergo lex?
Atque huic interrogationi continuo respondit: Præuaricationis gratia posita est,donec ue Galat.3.
niret semen cui promissum est. Hos ergo damnabiliter dicit esse sub lege, quos reos facit
lex,non implentes legem, dum non intelligendo gratiæ beneficium ad facienda dei præce-
pta, quasi de suis uiribus superba elatione præsumunt. Plenitudo enim legis charitas. Cha Rom.13.
ritas uero dei diffusa est in cordibus nostris, non per nosipsos, sed per spiritum sanctum Rom.5.
qui datus est nobis. Sed huic rei quantum satis est explicãdæ, prolixior fortasse & sui pro-
prij uoluminis sermo debetur. Si ergo illud quod lex ait: Non concupisces,si humana in-
firmitas gratia dei adiuta non fuerit,sub se reum tenet,& præuaricatorem potius damnat,
quàm liberat peccatorem, quanto magis illa quæ significationis causa præcepta sunt, cir-
cuncisio & cætera,quæ reuelatione gratiæ latius innotescente necesse fuerat aboleri, iustifi-
care neminem poterant ? Non tamen ideo fuerant tanquam diabolica gentium sacrilegia
fugienda,etiam cum ipsa gratia iam cœperat reuelari,quæ umbris talibus fuerat prænun-
ciata: sed permittenda paululum eis maxime qui ex illo populo cui data sunt uenerant. Po
stea uero tanquam cum honore sepulta sunt, à Christianis omnibus irreparabiliter dese-
renda. Hoc autem quod dicis, non dispensatiue ut nostri uoluere maiores, quid sibi uult Dispensatio.
oro te ? Aut enim hoc est quod ego appello officiosum mendacium, ut hæc dispensatio
sit officium uelut honeste mentiendi: aut quid aliud sit omnino non uideo, nisi forte addi-
B to nomine dispensationis fiat, ut mendacium non sit mendacium. Quod si absurdum est,
cur ergo non aperte dicis officiosum mendacium defendẽdum, nisi forte nomen te mouet,
quia non tam usitatũ est in Ecclesiasticis libris uocabulum officij, quod Ambrosius noster Ambrosius.
non timuit, qui suos quosdam libros utilium præceptionum plenos, de officijs uoluit ap-
pellare ? An si officiose mentiatur quisque culpandus est, si dispensatiue approbandus ?
Rogo te mentiatur ubi legerit qui hoc putat, quia & in hoc magna quæstio est, sit ne ali-
quando mentiri uiri boni, immo uiri Christiani, qualibus dictum est, Sit in ore uestro est
est,non non, ut non sub iudicio decidatis, Et qui cum fide audiunt: Perdes omnes qui lo- Matth.5.
quuntur mendaciũ. Sed ut dixi & alia & magna quæstio est: eligat quod uoluerit qui hoc Psal.5.
existimat ubi mentiatur, dum tamen à scribentibus autoribus sanctarum scripturarum
& maxime canonicarum, inconcusse credatur & defendatur omnino abesse mendacium:
ne dispensatores Christi de quibus dictum est, Hic iam quæritur inter dispensatores, ut fi- 1.Cor.4.
delis quis inueniatur, tanquam magnum aliquid sibi fideliter didicisse uideantur, pro ueri-
tatis dispensatione mentiri, cum ipsa fides, in Latino sermone ab eo dicatur appellata,
quia fit quod dicitur. Vbi autem fit quod dicitur, mentiendi utique non est locus. Fidelis
igitur dispensator apostolus Paulus, procul dubio nobis exhibet in scribendo fidem, quia
ueritatis dispensator erat, non falsitatis, Ac per hoc uerum scripsit uidisse se Petrum non
recte ingrediẽtem ad ueritatem Euangelij, eiq; in faciem restitisse, quod gentes cogeret Iu
daizare. Ipse uero Petrus, quod à Paulo fiebat utiliter libertate charitatis, sancta ac beni-
gna pietate humilitatis accepit: atque ita rarius & sanctius exemplũ posteris præbuit, quo
non dedignarentur, sicubi forte recti tramitem reliquissent, etiam à posterioribus corrigi,
quàm Paulus, quo confidenter auderent etiam minores maioribus pro defendenda Euan
gelica ueritate salua fraterna charitate resistere. Nam cum satius multo sit à tenendo iti-
nere in nullo quàm in aliquo declinare, multo est tamen mirabilius & laudabilius liben-
ter accipere corrigentem, quàm audacter corrigere deuiantem. Est laus itaque iustæ li-
bertatis

bertatis in Paulo, & sanctæ humilitatis in Petro: quæ quantum mihi pro modulo meo C
uidetur, magis fuerat aduersus calumniantem Porphyrium defendenda, quàm ut ei da-
retur obtrectandi maior occasio, qua multo mordacius criminaretur christianos fallaciter
uel suas literas scribere, uel dei sui sacramēta tractare. Flagitas à me ut aliquem saltē unum
ostēdam, cuius in hac re sententiam sim secutus, cum tu tam plures nominatim cōmemora-
Immo non astruit. ueris, qui te in eo quod astruis, præcesserunt, petens ut in eo, si te reprehendo errantem, pati-
ar te errare cum talibus: quorum ego fateor, neminem legi, sed cum sint fermè sex uel septē,
horum quatuor autoritatem tu quoq; infringis, Nam Laodicenum, cuius nomen taces, de
ecclesia dicis nuper egressum, Alexandrum autem ueterem hæreticum: Origenem uero ac
Didymum, reprehensos abs te lego in recentioribus opusculis tuis, & non mediocriter, nec
de mediocribus quæstionibus, quamuis Origenem mirabiliter ante laudaueris. Cum his
ergo errare puto quia nec teipse patieris, quamuis hoc perinde dicatur, ac si in hac sentētia
non errauerint. Nam quis est qui se uelit cum quolibet errare? Tres igitur restant, Eusebius
Emisenus, Theodorus Heracleotes, & quem paulo post cōmemoras, Ioannes, qui dudum
in pontificali gradu Constantinopolitanā rexit Ecclesiam. Porrò si quæras uel recolas quid
hinc senserit noster Ambrosius, quid noster itidem Cyprianus, inuenies fortasse nec nobis
defuisse, quos in eo quod asserimus sequeremur: quanquam sicut pauloante dixi, tantum-
modo scripturis canonicis hanc ingenuam debeam seruitutem, qua eas solas ita sequar, ut
conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse nō dubitem. Proin-
de cum quæro tertium, ut tres etiam ego tribus opponam, possem quidem (ut arbitror) fa-
cile reperire si multa legissem, uerūtamen ipse mihi pro his omnibus, imò supra hos omnes
Apostolus Paulus occurrit. Ad ipsum confugio, ad ipsum omnes qui aliud sentiunt littera-
libus suis tractatibus prouoco, ipsum interrogans interpello & requiro, in eo quod scriptū
est ad Galatas, uidisse se Petrum nō recte ingredientem ad ueritatem Euangelij, eiq; in fa-
ciem propterea restitisse, quod illa simulatiōe gentes iudaizare cogebat. Vtrum uerum scri- D
pserit, an forte nescio qua dispensatiua falsitate mentitus sit: Et audio eum paulo superius
Gal.1 in eiusdem narrationis exordio, religiosa uoce mihi clamantem, Quæ autem scribo uobis,
ecce coram deo quia non mentior. Dent ueniam quilibet aliud opinantes, ego magis credo
tanto Apostolo in suis & pro suis litteris iuranti, quàm cuiquam doctissimo de alienis litte-
ris disputanti. Nec dici timeo sic Paulum defendere, quod non simularit errorem Iudæo-
rum, sed uere fuerit in errore: quoniam neq; simulabat errorem, qui libertate apostolica, si-
cut illi tempori congruebat, uetera illa sacramenta, ubi opus erat agendo, commēdabat ea,
non Satanæ uersutia decipiendis hominibus, sed dei prouidētia prænūciandis rebus futu-
ris prophetice constituta. Nec uere fuerat in errore Iudæorū, qui nō solum nouerat, sed etiā
instanter & acriter prædicabat eos errare, qui putabant gentibus imponenda, uel iustifica-
tioni quorumcunque fidelium necessaria. Quod autem dixi eum factum Iudæis tanquam
Iudæum, & tanquam gentilem gentilibus, non mentientis astu, sed compatientis affectu,
quemadmodum dixerim parum mihi uisus es attendisse, immo ego fortasse non satis hoc
explanare potuerim. Neq; enī hoc ideo dixi, quod misericorditer illa simulauerit, sed quia
sic ea non simulauit, quæ faciebat similia Iudæis, quemadmodum nec illa, quæ faciebat simi-
lia gentibus, quæ tu quoq; commemorasti, atq; in eo me quod nō ingrate fateor adiuuisti.
Cum enim abs te quæsissem in epistola mea, quomodo putetur, ideo factus Iudæis tanq;
Iudæus, quia fallaciter suscepit sacramēta Iudæorum, cum & gentibus tanquam gentilis fa-
ctus sit, nec tamen suscepit fallaciter sacrificia gentium: tu respōdisti, in eo factum gentibus
tanq; gentilem, quod præputium receperit, quod indifferenter permiserit uesci cibis, quos
damnant Iudæi: Vbi ego quæro, utrum & hoc simulate fecerit? Quod si absurdissimū atq;
falsissimum est: Sic ergo & illa, in quibus Iudæorum consuetudini congruebat libertate pru-
denti, non necessitate seruili, aut quod est indignius dispensatione fallaci potius quàm fide-
li. Fidelibus enim & his qui cognouerunt ueritatem, sicut ipse testatur, nisi forte & hic fallit,

A omnis creatura dei bona est, & nihil abijciendum, quod cum gratiarumactione accipitur. Ergo & ipsi Paulo non solum uiro, uerumetiã dispensatori maxime fideli, non solũ cognitori, uerumetiam doctori ueritatis, omnis utiq; in cibis creatura dei non simulate, sed uere bona erat. Cur igitur nihil simulate suscipiendo sacrorum ceremoniarumq; gentilium, sed de cibis & præputio uera sentiendo atq; docendo, tamen tanquam gentilis factus est gentibus, & non potuit fieri tanquã Iudæus Iudæis, nisi fallaciter suscipiendo sacramenta Iudæorum? Cur oleastro inserto seruauit dispensationis ueracẽ fidem, & naturalibus ramis, non extra sed in arbore cõstitutis, nescio quod dispensatoriæ simulationis uelamen obtendit? Cur factus tanquam gentilis gentibus, quod sentit docet, quod ait sentit: Factus autem tanq; Iudæus Iudæis, aliud in pectore claudit, aliud promit in uerbis, in factis, in scriptis? Sed absit hoc sapere. Vtrisq; enim debebat charitatem de corde puro & conscientia bona, & fide nõ ficta. Ac per hoc omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret, nõ mẽtientis astu, sed compatientis affectu, Id est, non omnia mala hominum fallaciter agendo, sed aliorũ omniũ malis omnibus, tanq; si sua essent, misericordis medicinæ diligentiã procurando. Cum itaq; illa testamenti ueteris sacramenta etiã sibi agẽda minime recusabat, non misericorditer fallebat, sed omnino nõ fallens, atq; hoc modo à domino deo illa usq; ad certi tẽporis dispensationẽ iussa esse cõmendans, à sacrilegis sacris gentiũ distinguebat. Tunc aũt nõ mẽtientis astu, sed cõpatientis affectu, Iudæis tanq̃ Iudæus fiebat, quãdo eos ab illo errore, quo uel in Christũ credere nolebant, uel per uetera sacerdotia sua ceremoniarumq; obseruatiões, se à peccatis posse mũdari fieriq; saluos existimabãt, sic liberare cupiebat, tanq; ipse illo errore teneretur, Diligẽs utiq; proximũ tanq; seipsum, & hæc alijs faciẽs, quæ sibi ab alijs fieri uellet, si hoc illi opus esset. Quod cum dñs monuisset adiũxit: Hæc est enĩ lex & prophetæ. Hunc cõpatientis affectũ, in eadẽ epistola ad Galatas præcipit dicens: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spiritales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, attẽdẽs teipsum ne & tu tẽteris. Vide si nõ dixit, fiere tanq; ille, ut illũ lucrifacias. Nõ utiq; ut ipsum delictũ fallaciter ageret, aut se id habere simularet, sed ut in alterius delicto, qđ etiã sibi accidere posset, attẽderet, atq; ita alteri tãq̃ sibi ab altero uellet, misericorditer subueniret, hoc est, nõ mẽtientis astu, sed cõpatientis affectu: sic Iudæo, sic gentili, sic cuilibet homini Paulus in errore, uel peccato aliquo constituto, non simulando quod nõ erat, sed cõpatiendo quia esse potuisset, tanq; qui se hominẽ cogitaret, omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Teipsum si placet obsecro te paulisper intuere, teipsum inquam erga memetipsum & recole, uel si habes cõscripta relege uerba tua in illa epistola, quã mihi per fratrẽ nostrũ, iam collegã meũ Cyprianũ breuiorem misisti, q; ueraci, q; germano, q; pleno charitatis affectu, cum quædã me in te cõmisisse expostulasses grauiter subiunxisti, In hoc læditᵘ amicitia, In hoc necessitudinis iura uiolãtur, ne uideamur certare pueriliter, & fautoribus inuicem, uel detractoribus nostris tribuere materiã cõtendendi. Hæc abs te uerba, nõ solũ ex animo dicta sentio, uerumetiã benigno animo ad cõsulendum mihi. Deniq; addis quod etiã si nõ adderes appareret, & dicis: Hæc scribo quia pure & Christiane diligere te cupio, nec quicquã in mea mente retinere qđ distet à labijs. O uir sancte, mihiq; (ut deus uidet animã meã) ueraci corde dilecte, hoc ipm qđ posuisti in literis tuis, qđ te mihi exhibuisse nõ dubito, hoc ipm omĩno apostolũ Paulũ credo exhibuisse in literis suis, nõ unicuilibet homini, sed Iudæis & Græcis, & omĩbus gẽtibus filijs suis quos in Euangelio genuerat, & quos pariẽdos parturiebat, & deinde posterorũ tot milibus fideliũ Christianorũ, ꝑpter quos illa memoriæ mãdabatᵘ epistola, ut nihil in sua mẽte retineret, quod distaret a labijs. Certe factus es etiã tu tanq; ego, nõ mẽtientis astu, sed cõpatientis affectu, cũ cogitares tam me nõ relinquẽdũ in ea culpa in quã me prolapsum existimasti, q; nec te uelles, si eo modo ꝑlapsus esses. Vnde agẽs gratias beneuolæ mẽti erga me tuæ, simul posco ut etiã mihi nõ succenseas, quod cum in opusculis tuis aliqua me mouerẽt, motum meũ intimaui tibi, Hoc erga me ab omnibus seruari uolẽs, quod erga te ipse seruaui, ut

1. Cor. 9.

Matth. 22.

Galat. 6.

B

ut quicquid improbandũ putant in scriptis meis, nec laudent subdolo pectore, nec ita reprehendant apud alios, ut taceant apud me, Hinc potius existimans lædi amicitiam & necessitudinis iura uiolari. Nescio enim utrum Christianæ amicitiæ putandæ sint, in quibus magis ualet uulgare prouerbiũ: Obsequium amicos, ueritas odium parit, quàm ecclesiasticum: Fideliora sunt uulnera amici, quàm uolũtaria oscula inimici. Proinde charissimos nostros qui nostris laboribus syncerissime fauent, hoc potius quanta possumus instantia doceamus, quo sciant fieri posse, ut inter charissimos aliquid alterutro sermone cõtradicatur, nec tamen charitas ipsa minuatur, nec ueritas odium pariat, quæ debetur amicitiæ, siue illud uerum sit quod contradicitur, siue corde ueraci qualecunq; sit dicitur, non retinendo in mente quod distet à labijs. Credãt itaq; fratres nostri familiares tui, quibus testimonium perhibes quod sint uasa Christi, me inuito factum, nec mediocrem de hac re dolorẽ inesse cordi meo, quod literæ meæ prius in multorum manus uenerunt, quàm ad te ad quem scriptæ sunt peruenire potuerunt. Quo autem modo id acciderit, & longum est enarrare, & nisi fallor superfluum, cum sufficiat si quid mihi in hoc creditur, non eo factum animo quo putatur, nec omnino meæ fuisse uoluntatis aut dispositionis aut consensionis aut saltẽ cognitionis ut fieret. Hoc si non credunt, quod teste deo loquor, quid amplius faciam nõ habeo. Ego tamen, absit ut eos credam hæc tuæ sanctitati, maleuola mente suggerere, ad excitãdas inter nos inimicitias, quas misericordia domini dei nostri auertat à nobis, sed sine ullo nocẽdi animo, facile de homine humana uitia suspicari. Hoc enim me de illis æquum est credere, si uasa sunt Christi, non in contumeliam, sed in honorẽ facta & disposita in domo magna à deo in opus bonum. Quod si post hanc attestationem meam, si in noticiam eorũ uenerit, facere uoluerint, q̃ non recte faciant, & tu uides. Quod sanè scripseram, nullum me librum aduersus te Romam misisse, ideo scripseram, quia & libri nomẽ, ab illa epistola discernebam. Vnde omnino nescio quid aliud te audisse existimaueram, nec Romam ipsam epistolam, sed tibi miserã, & aduersus te nõ esse arbitrabar, quod synceritate amicitiæ, siue ad admonendum, siue ad te, uel me abs te corrigendum fecisse me noueram. Exceptis autẽ familiaribus tuis, teipsum obsecro per gratiam qua redempti sumus, ut quæcunq; tua bona quæ tibi pietate domini concessa sunt, in literis meis posui, non me existimes insidioso blandiloquio posuisse. Si quid autem in te peccaui, dimittas mihi. Nec illud quod de te, nescio cuius poëtæ factum, ineptius fortasse quàm literatius à me commemoratũ est, amplius q̃ dixi, ad te trahas, cum continuo subiecerim non hoc ideo me dixisse, ut oculos cordis reciperes, quos absit unquam ut amiseris, sed ut aduerteres quos sanos ac uigiles haberes. Propter solam ergo παλινῳδίαν, si aliquid scripserimus, quod scripto posteriore destruere debeamus, imitandã, nõ propter Stesichori cæcitatẽ, quã cordi tuo nec tribui, nec timui, attingendũ illud existimaui, atq; identidẽ rogo, ut me fidẽter corrigas, ubi mihi hoc opus esse perspexeris, Quanquam enim secũdum honorum uocabula, quæ iam ecclesiæ usus obtinuit, episcopatus presbyterio maior sit: tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est, licet etiã à minore quolibet non sit refugienda uel dedignanda correctio. De interpretatiõe tua iam mihi persuasisti, qua utilitate scripturas uolueris trãsferre de Hebræis, ut scilicet ea quæ à Iudæis prætermissa uel corrupta sunt, proferres in medium. Sed insinuare digneris peto à quibus Iudæis, utrum ab eisipsis qui ante aduentũ domini interpretati sunt, & si ita est, quibus uel quo nam eorum: an ab istis posterius, qui propterea putari possunt, aliqua de codicibus Græcis uel subtraxisse uel in eis corrupisse, ne illis testimonijs de Christiana fide conuincerentur. Illi autẽ anteriores, cur hoc facere uoluerint, non inuenio. Deinde nobis mittas obsecro interpretationem tuam de Septuaginta, quam te ædidisse nesciebam. Librum quoq; tuum cuius mentionẽ fecisti, de optimo genere interpretandi, cupio legere, & adhuc nosse quomodo coæquanda sit in interprete peritia linguarum, coniecturis eorum qui scripturas edisserẽdo pertractant, quos necesse est etiam si rectæ atq; unius fidei fuerint, uarias parere in multorum locorum obscuritate sententias, quamuis

Terentius. Prouerb. 27.

A quamuis nequaquã ipsa uarietas ab eiusdem fidei unitate discordet, Sicut etiam unus tractator secũdum eandem fidem, aliter atq; aliter eundem locum potest exponere, quia hoc eius obscuritas patitur. Ideo autem desidero interpretationem tuam de Septuaginta, ut & tanta Latinorum interpretum, qui qualescunq; hoc ausi sunt, quãtum possumus imperitia careamus: & hi qui me inuidere putant utilibus laboribus tuis, tandẽ aliquando, si fieri potest, intelligant, propterea me nolle tuam ex Hebræo interpretationẽ in ecclesijs legi, ne contra Septuaginta autoritatem, tãquam nouum aliquid proferẽtes, magno scandalo perturbemus plebes Christi, quarum aures & corda illam interpretationem audire consueuerũt, quæ etiam ab apostolis approbata est. Vnde illud apud Ionam uirgultum, si in Hebræo nec hedera est nec cucurbita, sed nescio quid aliud quod trunco suo nixum, nullis sustentandum adminiculis erigatur, mallem iam in omnibus Latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto Septuaginta posuisse nisi quia & huic simile sciebant. Satis me imò fortasse plus quàm satis, tribus epistolis tuis respondisse arbitror, quarum duas per Cyprianum accepi, unam per Firmũ. Rescribe quod uisum fuerit ad nos uel alios instruẽdos. Dabo autem operam diligentiorem quantum me adiuuat dominus, ut litteræ quas ad te scribo prius ad te perueniant, quàm ad quenquam à quo latius dispergantur. Fateor enim, nec mihi hoc fieri uelle de tuis ad me, quod de meis ad te factum iustissime expostulas. Tamen placeat nobis inuicem nõ tantum charitas, uerum etiam libertas amicitiæ, ne apud me taceas, uel ego apud te quod in nostris litteris uicissim nos mouet, eo scilicet animo, qui oculis dei in fraterna dilectione non displicet. Quod si inter nos fieri posse sine ipsius dilectionis perniciosa offensione non putas, non fiat. Illa enim charitas quam tecum habere uellem profecto maior est, sed melior hæc minor quàm nulla est.

Augustinus Longiniano pagano philosopho, prouocans illum ad scribẽdum quæ sit optima ad felicitatem uia, indicans quæ sit apud Christianos. Epist. XX.

B LONGINIANO Augustinus. Solere aiunt quendam ueterũ dicere, quibus satis persuasum esset, ut nihil mallẽt se esse quàm uiros bonos, his reliquã facilem esse doctrinã. Hæc sentẽtia si rite recolo, Socratica est: longe antiquior prophetica præcesserat, præcipiens hominibus breuiter & simul, non tantũ ut se nihil malint esse q̃; bonos, uerumetiã unde fiant boni. Diliges, inquit, dominũ deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & diliges proximũ tuũ tanq̃; teipsum. Hoc cui persuasum esset, nõ ei reliquam facilem, sed eam totam esse doctrinã duntaxat utilem ac salubrem. Multæ enim doctrinæ sunt, si tamen doctrinæ dicendæ sunt, uel superfluæ uel noxiæ. Veterum libris Christus attestãs: In his, inquit, duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ. Proinde quia mihi uideor inspexisse tãquam in speculo sermocinationis tuæ, nihil te esse malle quàm uirum bonũ, deum quo nihil est melius, & unde humanus animus haurit ut bonus sit, quo nam modo colendũ credas, audeo percõtari, nam quod eum colẽdum credas, iam teneo. Quæro etiam quid de Christo sentias. Quod enim eum non paruipendas aduerti: sed utrum ea & sola uia quæ ab illo demonstrata est, ad uitam beatam perueniri posse existimes, & aliqua ex causa nõ eam negligas ire, sed differas, an & aliam uel alias ad tam optimam & præ omnibus appetẽdam possessionem uias esse arbitreris, & aliquam earum iam te ingredi credas, nosse cupio ut opinor non impudenter. Diligo enim te propter id quod supra dixi, meq; abs te diligi non temere existimo, nec ulla de re alia inter eos qui se beneuole nouerunt, sermo fructuosior, uel impenditur, uel reponitur, uel accipitur, uel recipitur, quàm unde boni beatiq; simus. Matth.22.

Longinianus Augustino ad id respondens iuxta Trimegistũ & Platonicos, per minores deos perueniri ad summũ deũ, sed non sine sacris purificatorijs Epist. XXI.

DOMINO uenerando & uere ac merito percolendo sancto patri Augustino, Longinianus. Beatus sum & relucẽtis puro uirtutis tuæ lumine admodũ illustratus, qui dignũ me diuini tui affaminis honore cumulandũ esse duxisti. Sed graue

mihi onus & difficillimam respondendi prouidentiam domine uenerande satis impõnis, & præcipue tuis percunctationibus, & sub hoc tẽpore in talibus explicandis, per meæ opinionis sententiã, id est à pagano homine: quæstionibus siquidem abundet, quod ex parte uel iamdudũ inter nos conuenerit, uel nunc identidem litteris magis magisq; conueniat præceptis, non dicam tantum Socraticis, nec tuis Romanorum uir uere optime propheticis, aut paucis Hierosolymiticis, sed etiam orpheicis atq; ageticis, & trimegisticis: longe ante illis antiquioribus & penè rudibus adhuc seculis, dijs autoribus enatis, & toti orbi terræ certis limitibus partiti trifariam diuinitus ostensis: Priusq; nomen aut Europa caperet, aut Asia acciperet, aut Libya possideret, uirum bonũ ut tu mediusfidius & eris & fuisti. Siquidẽ adhuc post hominũ memoriã, nisi Xenophontis figmentis compositæ fabulæ schema concedas, adhuc audierim, legerim, uiderim neminem, aut certe post unum nullũ, quod deo teste, bono periculo certóque dixerim, nisi te, deum conniti semper agnoscere, & posse puritatẽ animi corporisq; proiecta grauedine sectari facillime, & spe perfectæ consciẽtiæ non dubia credulitate tenere. Verum qua uia effici possit magis est ut tu non nescias, & mihi non insinuato extrinsecus aliquo disseras, q̃ ut à me domine percolẽde scias. Qua tunc fateor huius boni in sedem profecturus sufficiens, ut mea expetunt sacerdotia, minime necdum, & si tamen potuero, uiaticum colligo. Verum quid traditum sancte atq; antiquitus teneam atque custodiam ut potuero paucis edicam. Via est in deum melior qua uir bonus, pijs puris, iustis, castis, ueris dictis factisq; suis, sine ulla tẽporũ mutatorũ captata iactatiõe probatus, & deorũ comitatu uallatus, dei utiq; potestatib. emeritus, id est eius unius & uniuersi & incõprehensibilis & ineffabilis infatigabilisq; creatoris impletus uirtutibus: Quod (ut uerum est) angelos dicitis, uel quid alterum post deum uel cum deo, aut à deo, aut in deum intentiõe animi mentisq; ire festinat. Via est inquam qua purgati antiquorum sacrorum pijs præceptis expiationibusq; purissimis & obscœnis obseruationibus decocti, anima & corpore constãtes deproperant. De Christo autẽ tuæ iam credulitatis carnali & spiritu dei, per quem in illũ summũ beatum uirum & patrem omnium ire securus es domine pater percolende, non audeo nec ualeo quid sentiã exprimere, quia quod nescio difficillimum credo definire. Vt autem me cultorem tuarum uirtutum, dignatus es iam olim scienti insinuare, quod diligas, satis ad bonæ uitæ testimonium habeo, q; cum ne tibi displiceam, qui deo per te animãq; tuam quotidie insinuas custodio, intelligis proculdubio q; & ego te delectabiliter diligã, cum tui iudicij de me habiti normam lineamq; accipiens teneam. Sed ante omnia quæso te, ut exiguæ opinioni meæ ueniam concedas, & sermoni meo ad te, quia coegisti, remisso forte incongruo facile indulgeas, & me quid de his existimes, uel tu quid sentias, sanctis, scriptis tuis, ut ille ait, iam non melle sed nectare dulcioribus, si mereor informare digneris. Dei pietate perfruaris domine pater, ac perpetua sanctitate deo placeas quod necesse est.

Augustinus Longiniano, cætera probans, hoc tantum explanari quærens, quur putarit opus sacrificijs ei, qui iam diuinis uirtutibus sit circumuallatus. Epist. XXII.

LONGINIANO Augustinus. Cepi fructum scripti mei, rescriptum scilicet beneuolentiæ tuæ. Vnde iam uideo exortũ & exorsum inter nos magnæ hac de re magna disputationis quasi sementẽ, hoc est quod uolebã prius, deinde quod adhuc uolo, deus adiuuabit. Id autem est ut hoc cœptum debito ac salubri fine claudatur. Proinde quod de Christo nihil temere tibi uel negandum uel affirmandum putasti, hoc in pagani animo temperamentum non inuitus acceperim. Quod uero etiam scriptis meis doceri te cupis de hac re, nequaq; abnuam neq; desistam huic tã bonæ mihiq; charissimæ seruire uoluntati tuæ. Sed prius opus est eliquare, quomodo recipiã sententiam tuam de antiquis sacris. Cum enim dixisses eam uiam in deum esse meliorem, qua uir bonus, pijs, iustis, puris, castis, ueris dictis factisq; sine ulla temporum mutatorum captata iactatiõe probatus, & deorum comitatu uallatus, dei utiq; potestatibus emeritus, id est

A id est,eius unius & uniuersi & incomprehensibilis & infatigabilis,ineffabilisq; creatoris ad impletus uirtutibus, quos ut uerum est angelos dicitis, uel quid alterum post deum uel à deo uel cum deo, in deum intentione animi mentisq; ire festinat. Quæ uerba ex episto/la tua recognoscis,cum addidisti & aisti: Via est,inquam,qua purgati antiquorum sacrorū pijs præceptis, expiationibusq; purissimis,& obscœnis obseruationibus decocti,anima & corpore cōstantes deproperant. In his uerbis sentio,ni fallor,uideri tibi non sufficere ad uiā qua itur ad deum, uti uir bonus, pijs,iustis,puris,castis, ueris,dictis factisq; promereatur deos, quorum comitatu uallatus in illum summū deum omnium creatorē ire festinet, nisi etiam sacrorū antiquorum pijs præceptis expiationibusq; purgetur. Quamobrem uelim scire quid arbitreris esse per sacra purgandum,in eo qui pie,iuste,pure,ueraciterq; uiuendo promeretur deos,& per eos unum illum deorū deum. Si enim adhuc sacris purgandus est, utiq; mundus non est,& si mundus non est,pie,iuste,pure,casteq; nō uiuit. Si enim iam ita uiuit,iam mundus est. Porrò iam mundum atq; purū, quid opus est sacris expiando pur/gari? Itaq; hic nodus est disputatiōis nostræ,quo soluto cōsequentia uidebimus: Viuat ne homo bene ut sacris purgetur? An sacris purgetur ut bene uiuat? An ipse quantuscunq; be ne uiuendi in homine modus nondum sit idoneus ad beatam uitam quæ ex deo capitur, nisi accedant adiumenta sacrorum? An bene uiuendi quædam uelut portio sit etiam sacra percipere,scilicet ut nō aliud sit bene uiuere, aliud sacrate uiuere, sed bene uiuēdi terminus etiam sacrata uita claudatur. Horum quatuor quæ proposui,quod potissimū probes,quæ/so te litteris aperire non pigeat. Plurimū quippe interest ad id quod suscepimus inter nos colloquendo peragere,ne cum multa non necessaria,tanquam ea sentias quæ forte nō sen/tis,refellere molior,tempus necessarium in superfluis insumatur. Onerare te itaq; epistola nolui,ut te cito rescribente cætera contexamus.

B Augustinus Bonifacio episcopo,respondēs qui fiat ut infantibus in baptismo prosit parētum fides,quum post baptismū non noceat illis parentū impietas, Deinde quo/modo susceptores in baptismo respondeant illos credere, quum paruuli reuera non credant, & incertum sit,an sint credituri. Epistola XXIII.

ONIFACIO coepiscopo, Augustinus in domino salutē. Quæris à me utrū parentes baptizatis paruulis suis noceant,cum eos dæmoniorum sacrificijs sa/nare conantur. Et si non nocent,quomodo eis prosit cum baptizantur paren/tum fides,quorum eis non potest obesse perfidia. Vbi respōdeo tantam illius sacramenti,hoc est baptismi salutaris,esse uirtutem in sancta compage corporis Christi,ut semel generatus per aliorum carnalē uoluptatem, cum semel regeneratus fuerit,per aliorū spiritalem uolūtatem,deinceps nō possit uinculo alienæ iniquitatis obstringi, cui nulla sua uoluntate cōsentit. Et anima enim patris mea est,inquit,& anima filij mea est: Anima quæ peccauerit ipsa morietur: nō autem peccat ipsa,cum parentes ei omnino nescienti,uel quili/bet alius adhibet sacrilegia dæmoniorū. Sed ideo ex Adā traxit,quod sacramēti illius gra tia solueretur, quia nondū erat anima separatim uiuens,id est,altera anima de qua dicere/tur: Et anima patris mea est,& anima filij mea est. Iam itaq; cum homo in seipso est,ab eo qui genuit alter effectus,peccato alterius sine sua cōsensione non tenetur obnoxius. Traxit ergo reatum,quia unus erat cum illo & in illo à quo traxit,quando quod traxit admissum est. Nō autē trahit alter ab altero,quādo sua unoquoq; propria uita uiuente iam est unde dicatur: Anima quæ peccauerit ipsa morietur. Vt autē possit regenerari per officiū uolun/tatis alienæ, cum offertur cōsecrandus, facit hoc unus spiritus ex quo regeneratur oblatus. Non enim scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex parentum uoluntate,aut ex offerētium uel ministrantium fide,sed nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu. Aqua igitur exhibens forinsecus sacramētum gratiæ,& spiritus operans intrinsecus beneficium gratiæ,soluēs uin culum culpæ, reconcilians bonum naturæ, regenerat hominem in uno Christo, ex uno A/dam generatum. Regenerans ergo spiritus in maioribus offerentibus,& paruulo oblato

De conse. dis. 4.quæris.

Ezech.18.

1.q.4.iam i.aq;.

Ioan.3.

renatoq; communis est, Ideo per hanc societatem unius eiusdemq; spiritus prodest offeren C tium uoluntas paruulo oblato. Quando autem in paruulum maiores peccant, offerentes eum atq; obligare conantes dæmonum sacrilegis uinculis, non est anima utrorumq; cõmunis, ut etiam culpam possint habere communem. Non enim sic cõmunicatur culpa per alterius uoluntatem, quemadmodum communicatur gratia per sanctispiritus unitatẽ. Potest enim & in hoc & in illo homine esse unus spiritussanctus, etiam si inuicem nesciant, per quẽ sit utriusq; gratia communis. Non autem potest spiritus hominis esse & huius & illius, per quẽ peccante altero, & altero non peccante, sit tamen culpa cõmunis. Ac per hoc potest paruulus semel ex parentum carne generatus, dei spiritu regenerari, ut & illius obligatio cõtracta soluatur. Non potest autem semel dei spiritu regeneratus ex parentum carne regenerari, ut obligatio quæ soluta est iterum cõtrahatur. Et ideo semel perceptã paruulus Christi gratiam, non amittit nisi propria impietate, si ætatis accessu tam malus euaserit. Tunc enim etiam propria incipiet habere peccata, quæ non regeneratione auferantur, sed alia curatione sanentur. Veruntamen recte dicunt parentes, uel quicunque maiores, filios seu quolibet paruulos baptizatos dæmoniorum sacrilegijs obligare conantes, spiritaliter homicidæ. Nam in illis quidem interfectionem non faciunt, sed quantum in ipsis est interfectores fiunt. Rectéque illis dicitur, quando ab hoc scelere prohibentur, Nolite occidere paruulos uestros. Dicit enim & Apostolus: Spiritum nolite extinguere, non quia ille extingui potest: sed quantum in ipsis est, extinctores eius merito dicuntur qui sic agunt ut extinctum uelint. Isto sensu recte intelligi potest, quod scripsit beatus Cyprianus in epistola de lapsis, cũ eos qui tẽpore persecutionis idolis immolauerant arguens, At ne quid deesset, inquit, ad criminis cumulum, infantes quoque parentum manibus impositi uel attracti, amiserunt paruuli, quod in primo statim natiuitatis exordio fuerant consecuti. Amiserunt dixit, quantum attinuit ad illorum scelus à quibus amittere coacti sunt. Amiserunt in eorum mente ac uoluntate, qui in illos tantum facinus commiserunt. Nam si in seipsis ami D sissent, remansissent utique diuina sententia sine ulla defensione damnandi. Quod si sanctus Cyprianus arbitraretur, non eorum defensionem continuo subijceret dicens: Nónne illi cum iudicij dies uenerit dicent, Nos nihil fecimus, nec derelicto cibo & poculo domini, ad prophana contagia sponte properauimus: perdidit nos aliena perfidia, parentes sensimus parricidas. Illi nobis ecclesiam matrem, illi patrem deum negauerunt, ut dum parui & improuidi & tanti facinoris ignari per alios ad consortium criminis iungimur, aliena fraude caperemur. Hanc defensionem non subnecteret, nisi iustissimam crederet, & in dei iudicio paruulis profuturam. Si enim uere dicitur: Nos nihil fecimus, anima quæ non peccauerit, ipsa cur morietur? nec illi peribunt sub dei iusto iudicio, quos parentes suo scelere, quantum ad seipsos attinet, perdiderunt. Illud uero quod in eadem commemoratur epistola, quandam paruulam turbatis in fugam parentibus, nutrici derelictam, atq; ab eadem nutrice dæmonum sacrilegijs impactam, postea in ecclesia illatam sibi eucharistiam miris motibus respuisse: Ideo mihi uidetur diuinitus factum, ne maiores putarent nihil se in paruulos in illa iniquitate peccare, sed potius intelligerent, per illum significantem quodammodo gestum corporis eorum qui loqui non poterant, se mirabiliter admoneri quid ipsi facere deberent, qui post tantum illud nefas sacramentis salutaribus irruebant, unde se utique pœnitendo abstinere deberent. Nec cum tale aliquid diuina prouidentia per infantulos agit, ipsos id agere scientia uel ratione credendum est. Neque enim quia cuiusdam prophetæ dementiam deus uoluit, etiam asina loquente coercere, ideo admiranda est asinorum sapientia. Porrò si per animal irrationale sonuit aliquid homini simillimum, quod miraculo diuino non cordi asinino tribuendum sit, Ita potuit omnipotens per infantis animam, non ubi ratio nulla erat, sed ubi adhuc sopita erat, gestu corporis eius ostendere, quid illi qui & in se & in paruulos suos peccauerant, curare deberent. Cæterum cum infans non redeat in parentem, ut cum illo & in illo unus homo sit, sed

De con. dis. 4 ca. quæris.

1. Thessa. 5.

Cyprianus excusatur.

Etiam infantibus dabatur Eucharistia.

A sed omnino alter sit,habens carnẽ suam & animam suã, Anima quæ peccauerit ipsa mori
etur.Nec illud te moueat quod quidam non ea fide ad baptismum percipiendũ paruulos
ferunt,ut gratia spiritali ad uitam regenerentur æternã,sed q̄ eos putant hoc remedio tem
poralem retinere uel recipere sanitatẽ.Non enim propterea illi non regenerantur, quia nõ
ab istis hac intentione offeruntur.Celebrant' enim per eos necessaria ministeria.Filios aũt *De conse. dis.*
seu quoslibet paruulos,dæmoniorũ sacrilegijs obligare conantes, spiritaliter sunt homici- *4.queris.*
dæ.Nam in illis quidẽ interfectionẽ non faciunt,sed quantũ in ipsis est, interfectores fiũt.
Et recte illis dicit' quãdo ab hoc scelere prohibent', Nolite occidere paruulos uestros. Nõ
aũt recte his dicitur:Nolite uerba sacramentorum,sine quibus consecrari paruulus nõ po-
test,recitare.Spiritus aũt ille sanctus qui habitat in sanctis,ex quibus una illa colũba dear-
gentata charitatis igne conflatur,agit quod agit etiam per seruitutem, aliquando nõ solũ
simpliciter ignorantium, uerũetiam dãnabiliter indignorum. Offeruntur quippe paruuli
ad percipiendã spiritalem gratiam,non tam ab eis quorum gestantur manibus, quamuis
& ab ipsis si & ipsi boni fideles sunt,q̃ ab uniuersa societate sanctorum atq; fidelium. Ab *Societas san-*
omnibus nanq; offerri recte intelliguntur, quibus placet quod offeruntur, & quorũ san- *ctorum.*
cta atq; indiuidua charitate ad cõmunicationem sancti spiritus adiuuãtur. Tota hoc ergo
mater ecclesia quæ in sanctis est facit,quia tota omnes,tota singulos parit. Nã si Christia-
ni baptismi sacramentũ quod unum atq; idipsum est,etiam apud hæreticos ualet & suffi-
cit ad consecrationem,q̃uis ad uitæ æternæ participationem non sufficiat,quæ cõsecratio
reum quidem facit hæreticum extra domini gregem habentem dominicum characterem, *Character.*
corrigendum tamen admonet sana doctrina,non iterum similiter consecrandum:quanto
potius in catholica ecclesia etiam per stipulæ ministerium frumenta purganda portantur,
ut ad massæ societatem mediante area perducãtur. Illud autem nolo te fallat, ut existimes
reatus uinculum ex Adã tractum, aliter non posse dirumpi nisi paruuli ad percipiendam
B Christi gratiam à parentibus offerantur. Sic enim scribens dicis,ut sicut parentes fuerunt
autores ad eorum pœnam,per fidem parentum identidem iustificentur,cum uideas mul-
tos non offerri à parentibus,sed etiam à quibuslibet extraneis, sicut à dominis seruuli ali-
quando offeruntur.Et nonnunq̃ mortuis parentibus suis,paruuli baptizantur ab eis ob-
lati qui illis huiusmodi misericordiam præbere potuerunt. Aliquando etiam quos crudeli
ter parentes exposuerunt,nutriendos à quibuslibet,nonnunq̃ à sacris uirginibus colligun
tur,& ab eis offeruntur ad baptismum. Quæ certe proprios filios non habuerũt ullos, nec
habere disponunt:ac per hoc nihil aliud hic fieri uides, nisi quod in euãgelio scriptum est,
cum dominus interrogasset,quis illi à latronibus sauciato,& semiuiuo in uia derelicto pro *Lucæ 10.*
ximus fuisset.Respõsum est enim,Qui in illum fecit misericordiam.Difficillimã sanè quæ-
stionem tibi proposuisse uisus es,in extremo inquisitionis tuæ,ea uidelicet intentione qua
soles uehementer cauere mendacium . Si constituam inquis ante te paruulum,& interro-
gem , utrum cum creuerit futurus sit castus , uel fur non sit futurus,sine dubio responde-
bis,nescio.Et utrum in eadem paruula ætate constitutus, cogitet aliquid boni uel mali,di-
ces,nescio.Si itaq; de moribus eius futuris nihil audes certi promittere, & de eius præsenti *Susceptorum*
cogitatione,quid est illud quod quando ad baptismum offeruntur , pro eis parentes tan- *fideiussio.*
q̃ fidei doctores respondent,& dicunt illos facere,quod illa ætas cogitare non potest, aut
si potest occultum est? Interrogamus enim eos à quibus offeruntur,& dicimus,credit in de
um,de illa ætate quæ utrum sit deus ignoret:respondẽt,credit,& ad cætera sic respondetur
singula quæ geruntur. Vnde miror parentes in istis rebus,tam fidenter pro paruulo respõ
dere,ut dicant eum tanta bona facere quæ ad horam qua baptizatur , baptizator interro-
gat,tñ eadem hora si subijciã:erit castus qui baptizatur aut non erit fur , nescio utrũ audet
dicere aliquis,aliquid horum erit aut non erit,sicut mihi sine dubitatione respondet, q̄ cre-
dat in deum & q̄ se conuertat ad deũ.Deinde scripta tua concludens,adiungis & dicis.Ad
istas ergo quæstiones peto breuiter respondere digneris, ita ut non mihi de consuetudine

præscribas, sed rationem reddas. His litteris tuis lectis & relectis, & quātum temporis angu C
Nebridius. stiæ sinebāt consideratis, recordatus sum Nebridium amicum meum, qui cum esset rerū obscurarum ad doctrinam pietatis maxime pertinentium diligentissimus & acerrimus inquisitor, ualde oderat de quæstione magna responsionē breuem. Et quisquis hoc poposcisset, ægerrime ferebat, eumq́; si eius persona pateretur, uultu indignabundus & uoce cohibebat, indignum deputans qui talia quæreret, cum de re tanta, tam multa dici possent deberētq́; nesciret. Sed ego tibi non similiter, ut solebat ille, succenseo. Es enim episcopus multis curis occupatus ut ego. Vnde nec tibi facile uacat prolixum aliquid legere, nec mihi scribere: Nā ille tunc adolescens qui talia breuiter uolebat audire, & multa in nostra sermocinatiōe quæ
De conf. dis. 4. quæris. rebat, ab ocioso quærebat ociosus. Tu uero cogitans nunc, quis & à quo ista flagites, breuiter de re tanta respondere me iubes. Ecce facio quātum possum, dominus adiuuet, ut quod postulas possim. Nempe sæpe ita loquimur, ut pascha propinquante dicamus, crastinā uel perendinam domini passionem, cum ille ante tam multos annos passus sit, nec omnino nisi semel illa passio facta sit. Nempe ipso die dominico dicimus: Hodie dominus resurrexit, cum ex quo resurrexit tot anni transierunt. Cur nemo tam ineptus est, ut nos ita loquentes arguat esse mentitos, nisi quia istos dies secundum illorum quibus hæc gesta sunt similitudinem nuncupamus, ut dicatur ipse dies qui non est ipse, sed reuolutione temporis similis eius: & dicatur illo die fieri, propter sacramenti celebrationem, quod non illo die, sed iam
Eucharistia. olim factum est? Nonne semel immolatus est Christus in seipso, & tamen in sacramento non solum per omnes paschæ solennitates, sed omni die populis immolatur, nec utiq; mentitur qui interrogatus eum responderit immolari? Si enim sacramenta quandam similitudinem earum rerum quarū sacramenta sunt non haberent, omnino sacramenta non essent. Ex hac autem similitudine plerunq; etiam ipsarum rerum nomina accipiunt. Sicut ergo
4. sen. dis. 6. si uero. secundum quendam modum sacramentum corporis Christi corpus Christi est, sacramen-
4. sent. distin. 4. ca. nec tan. tum sanguinis Christi sanguis Christi est, ita sacramentū fidei fides est. Nihil est aūt aliud D
credere, q̃ fidem habere. Ac per hoc cum respōdetur paruulus credere, qui fidei nondū habet affectum, respondetur fidem habere propter fidei sacramentum, & conuertere se ad de-
Roma. 6. um propter conuersionis sacramentum, quia & ipsa responsio ad celebrationem pertinet sacramenti. Sicut de ipso baptismo apostolus: Cōsepulti inquit sumus Christo per baptismum in mortem. Non ait, sepulturam significamus, sed prorsus ait, consepulti sumus. Sa-
De conse. dis. 4. nihil est. cramentum ergo tantæ rei non nisi eiusdem rei uocabulo nuncupauit. Itaq; paruulum, & si nondum fides illa quæ in credentium uoluntate consistit, iam tamen ipsius fidei sacramentum fidelem facit. Nam sicut credere respondetur, ita etiam fidelis uocatur, non rem ipsa mente annuendo, sed ipsius rei sacramentum percipiendo. Cum autem homo sapere cœ-
De conse. dis. 4. quæris. perit, non illud sacramentum repetit sed intelligit, eiusq́; ueritati consona etiam uoluntate coaptabitur. Hoc quamdiu non potest, ualebit sacramentum ad eius tutelam aduersus contrarias potestates: & tantum ualebit ut si ante rationis usum ex hac uita emigrauerit, per ipsum sacramentum commendante ecclesiæ charitate, ab illa condemnatione quæ per unū hominem intrauit in mundum, Christiano adiutorio liberetur. Hoc qui non credit & fieri non posse arbitratur, profecto infidelis est, & si habeat fidei sacramentum: longeq́; melior
Obex. est ille paruulus, qui etiam si fidem nondum habeat in cogitatione, non ei tamen obicem contrariæ cogitationis opponit, unde sacramētum eius salubriter percipit. Respondi sicut existimo quæstionibus tuis, quātum attinet ad minus capaces & ad contentiosos nō satis, quantum ad pacatos & intelligentes plus forte quàm sat est. Nec tibi ad excusationem meam obieci firmissimam consuetudinem, sed saluberrimæ consuetudinis reddidi quam potui rationem.

Hieronymus Augustino & Alipio, Aduersus Hieronymi libros quos scripsit contra Pelagianos, rescripserat Anianus quidam Diaconus, hortatur itaq; Augustinū, ut ipse potius illi respondeat, Ep. XXIIII.

Dominis uere

A DOMINIS uere sanctis atq; omni affectione aciure uenerandis, Alipio & Au-
gustino episcopis, Hieronymus in Christo salutem. Sanctus Innocentius
presbyter qui huius sermonis est portitor, anno præterito quasi nequaquam in
Africam reuersurus, mea ad dignationem uestram scripta non sumpsit. Tamē
deo gratias agimus, quod ita euenit ut nostrum silentium uestris epistolis uinceretis. Mihi
enim omnis occasio gratissima est per quam scribo uestræ reuerentiæ, testē inuocans deū, q
si posset fieri, assumptis alis columbæ, uestris amplexibus implicarer: semper quidem pro *Celestini ijdē qui pelagiani*
merito uirtutum uestrarum, sed nūc maxime quia cooperatoribus & autoribus uobis hæ
resis celestina iugulata est: quæ ita infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque
esse se sentiant, tamen uenena mentium non omittāt, & quod solum possunt nos oderint,
per quos putant se libertatem docendæ hæreseos perdidisse. Quod autem quæritis utrum
rescripserim contra libros Anniani pseudodiaconi Celedensis, qui copiosissime pascitur ut
alienæ blasphemiæ uerba friuola subministret, sciatis me ipsos libros in schedulis missos à
sancto fratre Eusebio presbytero suscepisse, nō ante multum temporis, & exinde uel ingru
entibus morbis uel dormitione sanctæ & uenerabilis filiæ uestræ Eustochij ita doluisse, ut *Eustochij mors.*
propemodū contemnendos putarem. In eodē eīm luto hæsitat, & exceptis uerbis tinnulis
atq; emendicatis nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus, ut dum epistolæ meæ respō
dere conat', apertius se proderet, & blasphemias suas omnibus patefaceret. Quicquid enim
in illa miserabili synodo diospolitana dixisse se denegat, in hoc opere profitetur, nec gran-
de est ineptissimis næniis respondere. Si autem dominus uitam tribuerit, & notariorū ha-
buerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus, non ut conuincamus hæresim
emortuam, sed ut imperitiam atq; blasphemiam eius nostris sermonibus confutemus. Me
liusq; hoc faceret sanctitas uestra, ne compellamur contra hæreticum nostra laudare. San
cti filij communes Albina Pinianus & Melania plurimum uos salutant. Has litterulas de
B sancta Bethleem sancto presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis uestra Paula
miserabiliter precatur, ut memores eius sitis, & multum uos salutat. Incolumes uos & me-
mores mei domini nostri Iesu Christi tueatur clementia, domini uere sancti atque omni af
fectione uenerabiles patres.

Hieronymus Augusti. gratulans illi quod hæreticorum omniū meruerit odium,
quod quidē gaudet sibi cum illo esse cōmune. De donatistis potissimū sentit. Ep. XXV.

DOMINO sancto ac beatissimo papæ Augustino, Hieronymus. Omni qui-
dem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore ueneratus sum, & ha-
bitantem in te dilexi dominum saluatorem, sed nunc si fieri potest cumulo ali
quid addimus & plena complemus, ut absq; tui nominis mentione ne unam
quidem horam præterire patiamur, qui contra flantes uentos ardore fidei perstitisti, malu
istiq;, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, q̄ cum pereuntibus commorari. Scit
quid dicā prudētia tua. Macte uirtute in orbe celebraris, catholici te conditorē antiquæ rur
sum fidei uenerant', atq; suspiciunt: & quod signū maioris gloriæ est, oēs hæretici detestā
tur: & me pari persequunt' odio, ut quos gladijs nequeūt, uoto interficiāt. Incolumē & mei
memorē te Christi domini clementia tueatur domine uenerāde & beatissime papa.

Hieronymus August. per ænigma significans illi Romam esse captam à Gotthis,
nec tamen agnoscere manum dei, sed accersitis auxilijs, moliri rebellionem. Ep. XXVI.

MVLTI utroq; claudicant pede, & ne fractis quidem ceruicibus inclinantur,
habentes affectum erroris pristini, cum prædicandi eandem non habeāt liber-
tatem. Sancti fratres qui cum nostra sunt paruitate, præcipue sanctæ ac uenera
biles filiæ tuæ suppliciter te salutant. Fratres tuos dominum meū Alipium, &
dominum meum Euodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. Capta Hieru-
salem tenetur à Nabuchodonosor, nec Hieremiæ uult audire cōsilia, quin potius Ægyptū
desiderat ut moriatur in Taphnes, & ibi seruitute pereat sempiterna.

Hieronymus Marcellino & Anapsychiæ, exponẽs diuersas & ueterum & recẽtium sententias de origine animarum, hortans ut reliqua petant ab Augustino, indicansq; quibus ipse sit occupatus studijs. Epistola XXVII. C

DOMINIS uere sanctis atq; omni officiorũ charitate uenerandis filijs Marcellino & Anapsychiæ, Hieronymus in Christo salutem. Tandem ex Aphrica uestræ literas unanimitatis accepi, & nõ me pœnitet impudentiæ, qua tacentibus uobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, & uos esse sospites non alijs nunciãtibus, sed uestro potissimum sermone cognoscerem. *Animæ è cœlo lapsæ.* Super animæ statu memini uestræ quæstiunculæ, imò maxime ecclesiasticæ quæstionis: Vtrum lapsa de cœlo sit, ut Pythagoras philosophus, omnesq; Platonici, & Origenes putant, anima. An à propria dei substantia, ut Stoici, Manichæus & Hispaniæ Priscilliani hæreses suspicantur. An in thesauro habeantur dei olim conditæ, ut quidam ecclesiastici stulta persuasione confidunt. An quotidie à deo fiant, & mittãtur in corpora, secundum illud quod in Euangelio *Ioan. 5.* scriptum est: Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. An certe ex traduce, ut *Tertullianus. Apollinaris.* Tertullianus, Apollinaris, & maxima pars occidentalium autumant, ut quomodo corpus ex corpore, sic anima nascatur ex anima, & simili cum brutis animantibus conditione subsistant. Super quo quid mihi uideatur, in opusculis contra Ruffinum scripsisse me noui aduersus eum libellũ, quẽ sanctæ memoriæ Anastasio episcopo Romanæ ecclesiæ edidit, In quo lubrica & subdola, imò stulta confessione, dum auditorum simplicitati illudere nititur, suæ fidei, imò perfidiæ illusit, quos libros reor sanctũ parentem uestrum habere Oceanũ. Olim enim editi sunt multis Ruffini libris aduersus calumnias respondentes. Certe habes ibi uirum sanctum & eruditum Augustinum episcopum, qui uiua, ut aiunt, uoce docere te poterit, & suam, imò per se nostram explicare sententiam. Et Ezechiẽlis uolumen olim aggredi uolui, & sponsionem creberrimã studiosis lectoribus reddere, sed in ipso dictandi exordio, ita animus meus occidentalium prouinciarũ, & maxime urbis Romanæ uastatione confusus est, D ut iuxta uulgare prouerbium, proprium quoq; ignorarem uocabulum, diuq; tacui, sciens tempus esse lachrymarum. Hoc autem anno cum tres explicassem libros, subitus *Virgilius.* impetus barbarorum, de quibus tuus dicit Vergilius: Latéq; uagantes Barcæi, & sancta scriptura de Ismahel: contra faciem omnium fratrum suorum habitabit, sic Ægypti limitem, Palæstinæ, Phœnices, Syriæ percurrit instar torrentis cuncta secum trahens, ut uix manus *Cicero.* eorum misericordia Christi potuerimus euadere. Quod si iuxta inclytum oratorẽ silent inter arma leges, quanto magis studia scripturarum, quæ & librorum multitudine & silẽtio, ac librariorum sedulitate, quodq; proprium est securitate & ocio dictantium indigẽt. Duos itaq; libros misi sanctæ filiæ meæ Fabiolæ, quorum exempla si uolueris, ab ipsa poteris mutuari. Pro angustia quippe temporis alios describere nõ potui, quos cum legeris & uestibula uideris, facilis coniectura erit, qualis ipsa sit futura domus. Sed credo in dei misericordia qui nos adiuuit in difficilimo principio supradicti operis, quod ipse adiuuet & in penultimis prophetæ partibus, in quibus Gog & Magog bella narrantur, & in extremis in quibus sacratissimi & inexplicabilis templi ædificatio, uarietas mensuráq; describitur. Sanctus frater noster Oceanus cui uos cupitis commendari, tantus & talis est, & sic eruditus in lege domini, ut absq; nostro rogatu instruere uos possit, & nostrã super cunctis quæstionibus scripturarum pro modulo communis ingenij explicare sententiam. Incolumes uos & prolixa ætate florentes, Christus deus noster tueatur omnipotens domini uere sancti.

Augustinus Hieronymo, recensens uarias de animarum origine sententias, cupit doceri quæ potissimum tenenda sit, aduersus Pelagianos. Epist. XXVIII.

DEVM nostrum qui nos uocauit in suum regnum & gloriam, & rogaui & rogo, ut hoc quod ad te scribo sancte frater Hieronyme, cõsulens te de his quæ nescio, fructuosum esse nobis uelit. Quãquam enim te multo q̃ ego sum ætate maiorem, tamen etiã ipse iam senex consulo: sed ad discendum quod opus est, nulla mihi ætas sera uideri

A uideri potest, quia & si senes magis decet docere q̄ discere, magis tamē discere quàm quid
doceāt ignorare. Nihil equidem molestius fero in omnibus angustijs meis quas patior in
difficillimis quæstionibus, quàm in tam longinqua tuæ charitatis absentia, ut uix possim
meas dare, uel recipere litteras tuas, per interualla non dierum, non mensium, sed aliquot
annorum, cū si fieri posset, quotidie præsentem te habere uellem, cum quo loquerer quic/
quid uellem. Nec ideo tamen non debui facere quod potui, si non potui totum quod uo/
lui. Ecce uenit ad me religiosus iuuenis, catholica pace frater, ætate filius, honore cōpresby/
ter noster Orosius, uigil ingenio, paratus eloquio, flagrans studio, utile uas in domo domi
ni esse desiderans, ad refellendas falsas perniciosasq; doctrinas, quæ animas Hispanorum
multo infelicius quàm corpora barbaricus gladius trucidarunt. Nam inde ad nos usq; ab
oceani litore properauit, fama excitus, quod à me posset de his quæ scire uellet quicquid
uellet audire. Neq; nullum cœpit aduentus sui fructum. Primo ne de me multū famæ cre/
deret. Deinde docui hominem quod potui, quod autem non potui, unde discere posset ad
monui, atq; ut ad te iret hortatus sum. Qua in re consilium uel præceptum meum cum libē
ter & obedienter acciperet, rogaui eum ut abs te ueniēs, per nos ad propria remearet. Quā
eius pollicitationem tenens, occasionem mihi credidi à domino esse concessam, qua tibi scri
berem de his quæ per te scire cupio. Quærebam enim quem ad te mitterem, nec mihi facile
occurrebat idoneus & fide agendi, & alacritate obediendi, & exercitatione peregrinandi.
Vbi ergo istum iuuenem expertus sum, eum ipsum esse qualem à domino petebam, dubi
tare non potui. Accipe igitur quæ mihi peto aperiri, ac disserere non graueris. Quæstio de *Diuisio epistolæ.*
anima multos mouet, in quibus & me esse confiteor. Nam quid de anima firmissime tene/
am non tacebo. Deinde subiungam, quid mihi adhuc expediri uelim. Anima hominis im/
mortalis est, secundum quendam modum suum. Non enim omnimodo sicut deus, de quo *Solus deus uere immortalis*
dictum est, quia solus habet immortalitatem. Nam de animæ mortibus sancta scriptura
multa commemorat. Vnde illud est: Sine mortuos sepelire mortuos suos. Sed q̄ ita mori/
B tur alienata à uita dei, ut tamen in natura sua uiuere non omnino desistat: ita mortalis ex
aliqua causa inuenitur, ut etiam immortalis non sine ratione dicatur. Non est pars dei ani/ *Anima nō est pars dei.*
ma. Si enim hoc esset, omnino incommutabilis atq; incorruptibilis esset. Quod si esset, nec
deficeret in deterius, nec proficeret in melius: nec aliquid in semetipsa uel inciperet habere
quod non habebat, uel desineret habere quod habebat, quātum ad eius ipsius affectiones
pertinet. Quàm uero aliter se habeat, non opus est extrinsecus testimōio, quisquis seipsum
aduertit, agnoscit. Frustra autem dicitur ab eis qui animam dei partem esse uolūt, hāc eius
labem ac turpitudinem quam uidemus in nequissimis hominibus, hanc denique infirmi/
tatem & ægritudinem quam sentimus in omnibus hominibus, non ex ipsa illi esse sed ex
corpore. Quid interest unde ægrotet, quæ si esset incommutabilis aliquo modo, undelibet
ægrotare non posset. Nam quod uere incommutabile & incorruptibile est, nullius rei ac/
cessu commutari uel corrumpi potest. Alioquin non Achillea tantum, sicut fabulæ ferunt, *Achilles inuulnerabilis.*
sed omnis caro esset inuulnerabilis, si nullus ei casus accidisset. Non est itaq; natura incom
mutabilis, quæ aliquo modo, aliqua causa, aliqua parte mutabilis est. Deum autem nefas *Anima incorporea.*
est, nisi uere summeq; incommutabilem credere. Non est igitur anima pars dei. Incorpo/
ream quoque esse animam, & si difficile tardioribus persuaderi potest, mihi tamen fa/
teor esse persuasum. Sed ne uerbi controuersiam uel superfluo faciam uel merito patiar,
quoniam cum de re constat, non est opus certare de nomine, si corpus est, omnis substan/
tia uel essentia, uel si quid aptius nuncupatur id quod aliquo modo est in seipso, corpus est
anima. Item si eam solam incorpoream placet appellare naturam, quæ summe incommu
tabilis & ubiq; tota est, corpus est anima, quoniam tale aliquid ipsa non est. Porrò si cor/
pus non est, nisi quod per loci spacium aliqua longitudine, latitudine, altitudine ita sisti/
tur uel mouet, ut maiore sui parte maiorem locum occupet, & breuiore breuiorē, minusq;
sit in parte quàm in toto, non est corpus anima. Per totum quippe corpus quod animat,
non

non locali diffusione, sed quadam uitali intentione porrigitur. Nam per omnes eius particulas tota simul adest, nec minor in minoribus, & in maioribus maior, sed alicubi intentius, alicubi remissius, & in omnibus tota, & in singulis tota est. Neq; enim aliter quod in corpore etiam non toto sentit, tamen tota sentit. Nam cum exiguo puncto in carne uiua aliquid tangitur, quamuis locus ille non solum totius corporis non sit, sed uix in corpore uideatur, animam tamen totam non latet: neq; id quod sentitur per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur ubi fit. Vnde ergo ad totam mox peruenit, quod non in toto fit, nisi quia & ibi tota est ubi fit, nec ut tota ibi sit cætera deserit. Viuunt enim & illa ea præsente, ubi nihil tale factum est. Quod si fieret & utrunq; simul fieret, simul utrunq; totam pariter non lateret. Proinde & in omnibus simul & in singulis particulis corporis sui, tota simul esse non posset, si per illas ita diffunderetur, ut uidemus corpora diffusa per spacia locorum, minoribus suis partibus minora occupare, & amplioribus ampliora. Quapropter si anima corpus esse dicenda est, non est certe corpus quale terrenum est, nec quale humidũ, aut aereum, aut æthereum, Omnia quippe talia maiora sunt in maioribus locis, & minora in minoribus, & nihil eorum in aliqua sui parte totum adest, sed ut sunt partes locorum, ita occupantur partibus corporum. Vnde intelligitur anima siue corpus siue incorporea dicenda sit, propriam quandam habere naturam, omnibus his mundanæ molis elementis excellentiore substantia creatam, quæ ueraciter non possit in aliqua phantasia corporalium imaginum quas per carnis sensus percipimus cogitari, sed mente intelligi, uitáque sentiri. Nec hæc * perinde loquor, ut te quæ tibi nota sunt doceam, sed ut aperiam quid firmissime de anima teneam, ne me quisquam cum ad ea uenero quæ requiro, nihil de anima uel scientia uel fide tenere arbitretur. Certus etiam sum animam nulla dei culpa, nulla dei necessitate uel sua, sed propria uoluntate in peccatum esse collapsam: nec liberari posse de corpore mortis huius uel suæ uoluntatis uirtute tanquam sibi ad hoc sufficiente, uel ipsius corporis morte, sed gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: nec omnino esse animam ullam in genere humano, cui non sit necessarius ad liberationem mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Quæcunque autem sine gratia mediatoris & sacramento eius in qualibet corporis ætate de corpore exierit, & in pœnam futuram & in ultimo iudicio recepturam corpus * ad pœnam. Si autem post generationem humanam quæ facta est ex Adam, regeneretur in Christo, ad eius pertinens societatem, & requiem post mortem corporis habituram, & corpus ad gloriam recepturam. Hæc sunt quæ de anima firmissime teneo. Nunc accipe quæso quid requiram, & noli me spernere, ne te spernat qui pro nobis dignatus est sperni. Quæro ubi contraxerit anima reatum, quo trahatur in condemnationem, etiam infantis morte præuenti, si ei per sacramentum quo etiam paruuli baptizantur, Christi gratia non subuenerit. Non enim es ex illis qui modo noua quædam garrire cœperunt, dicentes nullum reatum esse ex Adam tractum, qui per baptismum in infante soluatur. Quod te sapere si scirem, immo nisi te id non sapere scirem, nequaquam hoc abs te quærerem aut quærendum putarem. Sed quia tenemus de hac re sententiam tuam concinentem catholicæ fundatissimæ fidei, * quia & Iouiniani uaniloquia redarguens, adhibuisti testimonium ex libro Iob, Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans cuius est diei unius uita super terram, Deinde subiunxisti, Tenemúrque rei in similitudinem præuaricationis Adæ, Et liber tuus in Ionam prophetam satis hoc insigniter dilucidéq; declarat, ubi ieiunare paruulos propter ipsum originale peccatum, merito coactos esse dixisti: non inconuenienter abs te quæro, hunc reatum anima ubi contraxerit, unde oporteat eam etiam in illa ætate per sacramentum Christianæ gratiæ liberari. Ego quidem ante aliquot annos cum libros quosdam scriberem de libero arbitrio, qui in multorum manus exierunt, & nunc habentur à plurimis, quatuor opiniones de animæ incarnatione, Vtrum ex illa una quæ primo homini data est cæteræ propagentur: An singulis quibusque nouæ etiam modo fiant: An alicubi iam existentes uel mittantur diui

C

D

al' proinde.

Anima sua culpa lapsa sola dei misericordia liberatur.

Ad pœnam damni.

Animæ reatus unde.

Pelagiũ notat

al' qua

Iob, 15.

Lib. 3. de lib. arbi.

A tur diuinitus,uel sponte labantur in corpora,ita putaui esse tractandas,ut quælibet earum Quælibet pro quæcunq; ita frequenter loquitur.
uera esset,non impediret intentionem meam qua tunc aduersus eos quãtis poterã uiribus
agebam,qui naturam mali suo principio præditã,aduersus deum conantur inducere.id est
contra Manichæos.Nam de priscillianistis adhuc nihil audieram qui non multum ab istis
dissimiles blasphemias fabulantur.Ideo quintam opinionem non addidi,quam in tua epi
stola inter cæteras commemorasti,ne aliquam præterires,ubi de hac quæstione interrogã-
ti,rescripsisti religiosæ memoriæ uiro nobisq; in Christi charitate gratissimo Marcellino,q
anima nõ sit pars dei.Primo,qa nõ de incarnatiõe eius sed de natura quæritur cũ hoc quæ
rit.Deinde quia hic hoc sentiunt illi contra quos agebam, & id maxime agebam, ut crea-
toris inculpabilem inuiolabilémq; naturã à creaturæ uitijs & labe secernerem, cũ illi à sub-
stantia mali cui proprium principium principésq; tribuunt,ipsam boni dei substantiam ex
parte qua capta est corruptam & oppressam & ad peccandi necessitatem perductam esse
contendunt.Hoc itaq; excepto hæreticæ opiniõis errore,ex quatuor reliquis opinionibus,
quæ nam sit eligenda scire desidero. Quæcunq; enim eligenda est,absit ut impugnet hanc
fidem de qua certi sumus,omni animæ etiam paruuli infantis necessariam esse liberationẽ
ex obligatione peccati,eámq; nullam esse nisi per Iesum Christum & hũc crucifixum. Pro
inde ne longum faciamus,hoc certe sentis quod singulas animas singulis nascentibus etiã Singulorũ animæ singulæ.
modo deus faciat.Cui sententiæ ne obijciatur quod omnes creaturas sexto die consumma Ioan.5.
uerit deus,& septimo die requieuerit,adhibes testimonium ex euangelio: Pater meus usq;
nunc operatur & ego operor.Sic enim ad Marcellinum scripsisti : In qua epistola etiã mei
cõmemorationem beniuolentissime facere dignatus es, quod hic me haberet in Africa,qui
ei ipsam facilius possem explicare sententiã. Quod si potuissem,nõ ille hoc abs te tã longe
posito inquireret,si tamen id tibi ex Africa scripsit.Nam quando scripserit nescio,tantũ scio
q de hoc bene cognouerit cunctationem meam. Vnde me inconsulto facere uoluit,quãq;
B etiam si consuleret magis hortarer,& gratias agerem q nobis conferre omnibus posset,nisi
tu breuiter rescribere q respondere maluisses.Credo ne superfluo laborares ubi ego essem
quem putabas id optime scire quod ille quæsierat.Ecce uolo ut illa sentẽtia etiam mea sit,
sed nondum esse confirmo.Misisti ad me discipulos,ut ea doceam quæ nondum ipse didi-
ci.Doce ergo quod doceam.Nam ut doceam multi à me flagitant,eisq; me sicut alia mul-
ta & hoc ignorare confiteor.Et fortasse quamuis in os meum uerecundentur, tamen apud Ioan.3.
se dicunt:Tu es magister in Israel & hæc ignoras? Quod quidem dominus ei dixit qui erat
unus illorum quos delectabat uocari rabbi.Vnde etiam ad uerum magistrum nocte uene
rat, quia fortassis erubescebat discere,qui docere consueuerat: me autem potius magistrũ Matth.23.
audire,quàm uelut magistrum delectat audiri. Recolo enim quid dixerit eis quos præ cæ-
teris elegit,Vos autẽ inquit nolite uocari ab hominibus rabbi, unus enim est magister ue-
ster Christus.Nec alius docuit Moysen per Ietro, nec alius Cornelium etiam per priorem
Petrum,nec alius Petrum etiam per posteriorem Paulum. A quocunq; enim uerum dicit,
illo donante dicitur qui est ipsa ueritas.Quid si ideo adhuc ista nescimus,& ea neq; orãdo,
neq; legendo, neq; cogitando & ratiocinando inuenire potuimus, ut probemur non solũ
indoctos quanta charitate doceamus,uerum à doctis etiam quanta humilitate discamus? Argumentũ Pelagianorũ.
Doce ergo quæso quod doceam, doce quod teneam, & dic mihi si animæ singillatim in
singulis nascentibus fiunt, ubi in paruulis peccent,ut indigeãt in sacramento Christi remis-
sione peccati, peccantes in Adam, ex quo caro est propagata peccati. Aut si non peccant,
qua iusticia creatoris ita peccato obligantur alieno,cum exinde propagatis membris mor
talibus inseruntur,ut eas nisi per ecclesiam subuentum fuerit, damnatio consequatur, cum
in earum potestate non sit,ut eis possit gratia baptismi subueniri. Tot igitur animarum
milia quæ in mortibus paruulorum sine indulgentia Christiani sacramenti de corporibus
exeunt,qua æquitate damnantur,si nouæ creatæ nullo suo præcedente peccato,sed uolunta
te creatoris singulæ singulis nascentibus adhæserunt, quibus eas animãdis ille creauit & de
dit, qui

dit,qui utiq; nouerat quod unaquæq; earum nulla sua culpa sine baptismo Christi de cor C
pore fuerat exitura? Quoniam igitur neq; de deo possumus dicere,quod uel cogat animas
fieri peccatrices,uel puniat innocentes,neq; negare fas nobis est, eas quæ sine Christi sacra-
mento de corporibus exierint,etiam paruulorum nō nisi in damnationem trahi, Obsecro
te quomodo hæc opinio defenditur,qua creduntur animæ non ex illa una primi hominis
fieri omnes,sed sicut illa una uni,ita singulis singulæ? Ea uero quæ dicuntur alia contra hāc
Gen.2. opinionem,facile puto me posse refellere,sicuti est illud, quo eam sibi quidam uidentur ur-
gere,quomodo consummauerit deus omnia opera sua sexto die,& septimo requieuit, si no-
Ioan.5. uas adhuc animas creat? Quibus si dixerimus quod ex euāgelio in supradicta epistola po-
suisti:Pater meus usq; nunc operatur,Respondēt,operatur,dictū est institutas administrā-
do, non nouas instituendo naturas, ne scripturæ geneseos contradicatur, ubi apertissi-
me legitur consummasse deum omnia opera sua. Nam & quod eum scriptum est requieuis
se,utiq; à creandis nouis creaturis intelligendum est, non à gubernandis,quia tunc ea quæ
non erant fecit,à quibus faciendis requieuit:quia consummauerat omnia quæ anteq; essent
uidit esse facienda,ut deinceps non ea quæ non erant,sed ex his quæ iam erant crearet & fa
ceret quicquid faceret.Ita utrunq; uerum esse monstratur, & quod dictum est,requieuit ab
operibus suis,& quod dictum est,usq; nunc operatur,quoniam Genesi non potest euange
lium esse contrarium. Verum his qui hæc ideo dicunt,ne credatur modo deus,sicut illam u-
nam nouas animas quæ non erant facere,sed ex illa una quæ iam erat eas creare,uel ex fon
te aliquo siue thesauro quodam quem tunc fecit, eas mittere,facile respondetur, etiam illis
sex diebus multa deum creasse ex his naturis quas iam creauerat,sicut ex aquis alites & pi-
sces,ex terra autem arbores,fœnum,animalia:sed q ea quæ non erant tunc fecerit,manife-
stum est. Nulla enim erat auis,nullus piscis,nulla arbor,nullum animal: & bene intelligitur
ab his creatis requieuisse quæ non erant,& creata sunt,id est cessasse,ne ultra quæ non erant
Animarum fons. crearent. Sed nunc q dicitur animas nō in(nescio quo)fonte iam existentes mittere,nec de D
seipso tanq; suas particulas irrorare, nec de illa una originaliter trahere, nec pro delictis
ante carnem commissis carneis uinculis compedire,sed nouas creare singulas singulis suam
cuiq; nascenti,non aliquid facere dicitur quod ante non fecerat. Iam enim sexto die fecerat
hominem ad imaginem suam,quod utiq; secundum animam rationalem fecisse intelligit.
Hoc & nunc facit, non instituendo quod non erat sed multiplicando quod erat. Vnde &
illud uerum est quod à rebus quæ non erant instituendis requieuit,Et hoc uerum est q non
solum gubernando quæ fecit,uerum etiam aliquid nō quod nondum , sed quod iam crea-
uerat numerosius creando usq; nūc operatur. Vel sic ergo uel alio modo quolibet eximus
Anima quur datur mox morituris. ab eo quod nobis obijcitur de requie dei ab operibus suis,ne propterea non credamus nūc
usq; fieri animas nouas,nō ex illa una,sed sicut illam unam. Nam q dicitur,quare facit ani-
mas eis quos nouit cito morituros? Possumus respondere, parentum hinc peccata uel con-
uinci uel flagellari . Possumus etiam recte illius moderationi ista relinquere, quem scimus
Vniuersi concentus. omnibus temporaliter transeuntibus rebus,ubi sunt etiam animalium ortus & obitus,cur-
sum ornatissimum atq; ordinatissimum dare, sed nos ista sentire non posse, quæ si sentire-
Est apud Esa. cap. 40. mus delectatione ineffabili mulceremur. Non enim frustra per prophetam qui hæc diuini-
tus inspirata didicerat,dictum est de deo. Qui profert numerose seculum. Vnde musica id
Iuxta ædi.70 ὁ ἐκφέρων κατὰ ἀριθμὸν τὸν κόσμον αὐτοῦ. est scientia sensusue bene modulandi, ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus ra-
tionales habentibus animas dei largitate concessa est . Vnde si homo faciendi carminis
artifex,nouit quas quibus moras uocibus tribuat,ut illud quod canitur decedentibus ac suc
cedentibus sonis pulcherrime currat ac transeat : quantomagis deus cuius sapientia per
quam fecit omnia,longe omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus &
occidentibus temporum spacia, quæ tanquam syllabæ ac uerba ad particulas huius seculi
pertinent , in hoc labentium rerum tanquam mirabili cantico, uel breuius, uel producti-
us,quàm modulatio præcognita & præfinita deposcit,præterire permittit? Hoc cum e-
tiam de

A tiam de arboris folio dixerim, & de nostrorum numero capillorum, quanto magis de ho/
minis ortu & occasu, cuius temporalis uita breuius productiusue non tenditur quàm deus
dispositor temporum nouit uniuersitatis moderamini consonare? Id etiam quod aiunt:
Omne quod in tempore cœpit esse, immortale esse non posse, quia omnia orta occidũt, &
aucta senescunt, ut eo modo credi cogãt animum humanum ideo esse immortalem, quod
ante omnia tempora sit creatus, nõ mouet fidem nostram. Vt enim alia taceam, cœpit esse
in tempore immortalitas carnis Christi, quæ tamen iam non moritur, & mors ei ultra non
dominabitur. Illud uero quod in libro aduersus Ruffinum posuisti, quosdam huic senten
tiæ calumniari, quod deum dare animas adulterinis cõceptibus uideatur indignum, unde Platonis sen tentia.
conãtur astruere meritis gestæ ante carnem uitæ, animas quasi ad ergastula huiusmodi iu/
ste posse perduci, nõ me mouet multa cogitantem, quibus hæc possit calumnia refutari. Et
quod ipse respondisti, non esse uitium sementis in tritico quod furto dicitur esse sublatum,
sed in eo qui frumenta furatus est, nec idcirco terram non debuisse gremio suo semina con/
fouere, quia sator immunda ea proiecerit manu, elegantissima similitudo est. Quam & an/
teq; legerem nullas mihi obiectio ista de adulterinis fœtibus in hac quæstione faciebat an
gustias, generaliter intuenti multa bona deum facere etiam de nostris malis, nostrisq; pec
catis. Animalis autem cuiuscunq; creatio, si habeat pium prudentemq; consideratorem, in/
effabilem laudem creatori excitat, quanto magis creatio non cuiuslibet animalis, sed homi
nis? Si autem causa creandi quæritur, nulla citius & melius respondetur, nisi quia omnis
creatura dei bona est. Et quid dignius, quàm ut bona faciat bonus deus, quæ nemo potest
facere nisi deus? Hæc & alia quæ possum, sicut possum dico aduersus eos qui hanc opinio/
nem qua creduntur animæ sicut illa una singulis fieri labefactare conãtur. Sed cum ad pœ
nas uentum est paruulorum, magnis mihi crede coartor angustijs, nec quid respondeam
prorsus inuenio, non solum eas pœnas dico quas habet post hanc uitam illa damnatio,
quò necesse est trahantur si de corpore exierint sine Christianæ gratiæ sacramento, sed eas
B ipsas quæ in hac uita dolentibus nobis uersantur ante oculos, quas enumerare si uelim, pri
us tempus quàm exempla deficient. Languescunt ægritudinibus, torquentur doloribus, fa
me & siti cruciantur, debilitantur membris, priuantur sensibus, uexantur ab immundis spi/
ritibus. Demonstrandum est utiq; quomodo ista sine ulla sua mala causa iuste patiantur.
Non enim dici fas est, aut ista ignorante deo fieri, aut eum non posse resistere facientibus,
aut iniuste ista uel facere uel permittere. Nunquid nam sicut illa animalia irrationabilia re/
cte dicimus in usus dari naturis excellentioribus, & si uitiosis, sicut apertissime in euangelio
uidemus, porcos ad usum desideratum concessos esse dæmonibus, hoc & de homine recte Matth. 8
possumus dicere? Animal est enim sed rationale & si mortale: Anima est rationalis in illis
membris, quæ tantis afflictionibus pœnas luit. Deus bonus est, deus iustus est, deus om/
nipotens est, hoc dubitare omnino dementis est. Tantorum ergo malorum quæ fiunt in
paruulis, causa iusta dicatur. Nempe cum maiores ita patiuntur, solemus dicere, aut sicut
in Iob merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Et de quibusdam exemplis
quæ deus manifesta esse uoluit, alia quæ obscura sunt hominum coniectare conceditur,
sed hoc in maioribus. De paruulis autem quid respondeamus edissere, si pœnis tantis nul/
la in eis sunt punienda peccata. Nam utiq; nulla est in illis ætatibus examinanda iusticia.
De ingeniorum uero diuersitate quid dicam, quæ quidem in paruulis latet, sed ab ipsis ex/
ordijs naturalibus ducta, apparet in grandibus, quorum nonnulli tam tardi & obliuiosi
sunt, ut ne prima quidem discere litterarum elementa potuerint, Quidam uero tantæ sunt
fatuitatis, ut non multum à pecoribus differant, quos Moriones uulgo uocant. Responde
tur fortasse, corpora hoc faciunt. Sed nunquid secundum hanc sententiam quam defendi
uolumus, anima sibi corpus elegit, & in eligendo cum falleretur errauit? Aut cum in cor/
pus cogeretur intrare necessitate nascendi, alia corpora præoccupantibus animarum tur/
bis, ipsa aliud non inuenit? Et sicut in spectaculo aliquo locum, ita carnem non quam uo/

 luit, sed

luit, sed quam ualuit occupauit? Nunquid hæc & talia uel dicere possumus uel sentire debemus? Doce igitur quid sentire, quid dicere debeamus, ut constet nobis ratio nouarum animarum singillatimq; factarum singulis corporibus. Ego quidem non de ingenijs, sed saltem de pœnis paruulorum quas in hac uita patiuntur, dixi aliquid in libris illis de libero arbitrio. Quod quale sit, & cur mihi in ista quam habemus in manibus quæstione non sufficiat, intimabo, & eum ipsum de tertio libro locum secerptum his literis inseram. Nam ita se habet. De cruciatibus autem corporis quibus affliguntur paruuli, quorum per ætatem nulla peccata sunt, si animæ quibus animantur, non priusquam ipsi homines esse cœperunt, maior querela & quasi misericors depromi solet, cum dicitur, quid mali fecerunt ut ista paterentur? Quasi possit esse meritum innocẽtiæ, antequam * quisquã nocere aliquid possit. Cum autem boni aliquid operatur deus in emendatione maiorum, cum paruulorum suorum qui eis chari sunt doloribus ac mortibus flagellantur, cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt in quibus facta sunt: Propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint uiuere, aut excusationem in futuri iudicij supplicio non habebunt, si uitæ huius angoribus, ad æternam uitam desiderium conuertere noluerint? Quis autem nouit, quid paruulis de quorum cruciatibus duricia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur, Quis inquam ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compensationis reseruet deus? Quoniam quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum dominus noster Iesus Christus necandus ab Herode quæreretur, occisi sunt, in honore martyrum receptos commendat ecclesia. Hæc tunc dixi, cum hanc ipsam de qua nunc agitur uellem communire sententiam. Sicut enim pauloante commemoraui, quæcunq; illarum de animæ incarnatione quatuor opinionum uera esset, inculpatam substantiam creatoris & à nostrorum peccatorum societate remotissimam nitebar ostendere. Et ideo quæcunq; illarum ueritate D posset conuinci & repudiari, ad curam intentionis meæ quam tunc habebam non pertinebat: quandoquidem cunctis diligentiore disputatione discussis, quæcunq; illarum recte uinceret cæteras, me securissimo fieret, quando etiam secundum omnes id quod agebam inuictum persistere demonstrabam. Nunc uero unam uolo si possum ratione recta eligere ex omnibus: & propterea huiusipsius de qua nunc agimus defensionem in his quæ commemoraui de illo libro uerbis meis attentius intuens, ualidam firmamq; non uideo. Nam uelut firmamentum eius illud est quod ibi dixi: Quis autem nouit quid paruulis de quorum cruciatibus duricia maiorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur, Quis inquam ergo nouit quid ipsis paruulis in secreto iudiciorum suorum bonæ compẽsationis reseruet deus? Quoniam quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. Sed hoc non immerito dixi uideo, de his qui uel pro Christi nomine ac uera religione tale aliquid etiam nescientes patiuntur, uel sacramento Christi iam imbuti sunt, quia sine societate unius mediatoris liberari à damnatione non possunt, ut possit eis etiam pro illis malis quæ hic in diuersis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista præstari. Nunc autem cum ista quæstio non possit absolui, nisi etiam de his paruulis respondeatur, qui post grauissimos cruciatus sine sacramento Christianæ societatis expirant, quæ circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper & damnatio præparata est? Nam & de baptismo paruulorum in eodem libro, non quidem sufficienter, sed quantum illi operi satis esse uidebatur utcunq; respondi, quod etiam nescientibus, & fidem suam nondum habentibus prodest: non tamen de damnatione eorum paruulorum, qui sine illo ex hac uita emigrant tunc aliquid dicendum putaui, quia non quod nunc agitur agebatur. Sed ut omittamus & contemnamus ea quæ breui tempore patiuntur, nec transacta reuocantur, nunquid similiter contemnere possumus, quod per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum? Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in

Margin notes: Lib.3. de libero arbitrio. — al's quisq; — 1.Cor.15. — C

A & in Christo omnes uiuificabuntur. Per hanc enim apostolicam diuinam claramq; sententiam, satis euidenter elucet, neminem ire in mortem nisi per Adam, neminem ire in uitam æternam, nisi per Christum. Hoc est quippe omnes & omnes, quia sicut omnes homines per primam, hoc est per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic omnes homines ad secundam, id est spiritalem regenerationem ueniunt, quicunq; ad Christum perueniunt. Ideo ergo dictum est, & hic omnes, & ibi omnes, quia sicut omnes qui moriuntur, non nisi in Adam moriũtur, ita omnes qui uiuificabuntur, non nisi in Christo uiuificabuntur. Ac per hoc, quisquis nobis dixerit, quenquam in resurrectione mortuorum uiuificari posse nisi in Christo, tanquam pestis communis fidei detestandus est. Item quisquis dixerit quod in Christo uiuificabuntur etiam paruuli, qui sine sacramenti eius participatione de uita exeunt, hic profecto & contra apostolicam prædicationem uenit, & totam condemnat ecclesiam, ubi propterea cum baptizandis paruulis festinatur & curritur, quia sine dubio creditur aliter eos in Christo uiuificari omnino non posse. Qui autem non uiuificatur in Christo, restat ut in eadem damnatione maneat, de qua dicit Apostolus: Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem. Cui delicto obnoxios paruulos nasci, & omnis credit ecclesia, & ipse iam contra Iouinianum disputans, & exponens Ionam prophetam, sicut pauloante commemoraui, fide ueracissima definisti, credo & in alijs locis opusculorum tuorum, quæ uel non legi, uel in præsentia non recordor. Huius igitur damnationis in paruulos causam requiro, quia neq; animarum si nouæ fiunt singulis singulæ, uideo esse ullum in illa ætate peccatum, nec à deo damnari aliquam credo, quam uidet nullum habere peccatum. An forte dicendum est in paruulo carnem solam causam esse peccati, nouam uero illi animam fieri, qua secundum dei præcepta uiuente in adiutorio gratiæ Christi, & ipsi carni edomitæ ac subiectæ possit incorruptionis meritũ comparare. Sed quia in paruulo anima nondum id agere potest, nisi Christi acceperit sacramentum, per B hanc gratiam carni eius acquiritur, quod illius moribus nondum potuit. Si autem sine ullo sacramento anima paruuli exierit, ipsa quidem in æterna uita erit, unde eam nullum peccatum potuit separare, caro uero eius non resurget in Christo, non percepto ante mortem illius sacramento? Hanc opinionem nunquam audiui, nunquam legi. Sed planè audiui & credidi, propter quod & locutus sum, quia ueniet hora quando omnes qui in monumentis sunt audient uocem eius, & procedent qui bene fecerunt in resurrectionem uitæ. Ipsa est de qua dicitur: Et per unum hominem resurrectio mortuorum. Ipsa est qua in Christo omnes uiuificabuntur. Qui autem male egerunt in resurrectionem iudicij. Quid hic ergo de illis infantibus intelligendum est, qui priusquam possent agere uel bene uel male, sine baptismo corpore exuti sunt? Nihil hic de talibus dictum est. Sed si caro eorum ideo non resurget quia nec boni aliquid fecerunt nec mali, nec illorum resurrectura est, qui percepta baptismi gratia, in illa ætate defuncti sunt, in qua nihil bene uel male agere potuerunt. Si autem illi inter sanctos resurgent, id est inter eos qui bene egerunt, inter quos & illi resurrecturi sunt, nisi inter eos qui male egerunt, ne aliquas humanas animas credamus corpora sua non recepturas, siue in resurrectionem uitæ, siue in resurrectionem iudicij? Quæ sententia priusquam refellatur, ipsa nouitate iam displicet. Deinde quis ferat si credant se illi qui ad baptismum cum suis paruulis currunt, propter carnes eorum, non propter animas currere? Beatus quidem Cyprianus non aliquod decretum condens nouum, sed ecclesiæ fidem firmissimam seruans, ad corrigendum eos qui putabant ante octauum diem natiuitatis non esse paruulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit esse perdendam, & mox natum rite baptizari posse, cum suis quibusdam coëpiscopis censuit. Sed contra Cypriani aliquam opinionem, ubi quod uidendum fuit fortasse non uidit, sentiat quisq; quod libet, tantum contra apostolicam manifestissimam fidem nemo sentiat, qui ex unius delicto omnes in condemnationem duci prædicat, ex qua condemnatione non liberat nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum, in quo uno omnes

Rom.5.
Ioan.5
1.Cor.15
Cyprianus
Rom.5

nes uiuificantur quicunq; uiuificantur. Contra eccleſiæ fundatiſſimum morem nemo ſen- C
tiat, ubi ad baptiſmum ſi propter ſola paruulorum corpora curreretur, baptizandi offer-
rentur & mortui. Quæ cum ita ſint, quærenda cauſa eſt atq; reddenda, quare damnentur
animæ quæ nouæ creantur ſingulis quibuſq; naſcentibus, ſi præter Chriſti ſacramentum
paruuli moriantur. Damnari enim eas ſi ſic de corpore exierint, & ſancta ſcriptura, & ſan-
cta eſt teſtis eccleſia. Vnde illa de animarum nouarum creatione ſententia, ſi hanc fidem
fundatiſſimam non oppugnat, ſit & mea: ſi oppugnat, non ſit & tua. Nolo mihi dicatur
pſal. 32 pro hac ſententia debere accipi quod ſcriptum eſt: Qui finxit ſpiritum hominis in ipſo, &
qui finxit ſingillatim corda eorum. Aliquid fortiſſimum atq; inuictiſſimum requirendum
Coniunctio eſt, quod nos * non cogat deũ credere ullarum animarum ſine culpa aliqua damnatorem.
Non. uidetur Nam uel tantundem ualet uel plus eſt forſitan creare quàm fingere, & tamen ſcriptum eſt:
ſupereſſe. Cor mundum crea in me deus. Nec ideo putari poteſt anima hoc loco optare ſe fieri pri-
Sermo perti- uſquam aliquid eſſet. Sicut ergo iam exiſtens creatur innouatione iuſticiæ, ſic iam exiſtens
net ad argu fingitur confirmatione doctrinæ. Nec illud quod in Eccleſiaſte ſcriptum eſt: Tunc conuer
mentationem tetur in terram puluis ſicut fuit, & ſpiritus reuertetur ad dominum qui dedit illum, Iſtam
Pelagiani, Si confirmat ſententiam, quam uolumus eſſe noſtram. Plus enim hoc ſuffragatur eis, qui ex
animæ ſingu- una putant omnes eſſe animas. Nam ſicut conuertitur inquiunt puluis in terram ſicut fuit,
lis nouæ cre- & tamen caro de qua hoc dictum eſt, ad hominem non reuertitur ex quo propagata eſt,
antur, nõ tra ſed ad terram unde primus homo factus eſt: ſic & ſpiritus ex illius unius ſpiritu propaga-
xerunt pecca tus non tamen ad eum reuertitur, ſed ad dominum à quo illi datus eſt. Verum quia hoc
tum ex anima teſtimonium ita pro iſtis ſonat, ut non omnimodo huic opinioni quam defendi uolo, ui-
Adæ. iniuſte deatur eſſe contrarium, admonendam tantum credidi prudentiam tuam, ne talibus teſti-
igitur dam- monijs ex his anguſtijs me coneris eruere. Nam licet nemo faciat optando ut uerum ſit
nantur. quod uerum non eſt, tamen ſi fieri poſſet optarem ut hæc ſententia uera eſſet, ſicut opto ut
ſi uera eſt, abs te liquidiſſime atque inuictiſſime defendatur. Hæc autem difficultas etiam D
illos ſequitur, qui iam exiſtentes alibi animas & ab initio diuinorum operum præparatas,
à deo mitti opinantur in corpora. Nam & ab his hoc idem quæritur, ſi animæ inculpatæ
obedienter ueniunt quò mittuntur, cur in paruulis ſi non baptizati uitam iſtam finierint,
puniuntur? Eadem prorſus in utraq; ſententia difficultas eſt. Illi ſibi uidentur de hac faci-
lius exire quæſtione, qui animas aſſeuerant pro meritis uitæ prioris ſingulas ſingulis cor-
poribus implicari. Hoc enim putant eſſe in Adam mori, in carne ſcilicet quæ propagata
eſt ex Adam ſupplicia pendere. A quo reatu inquiunt gratia Chriſti liberat puſillos cum
magnis. Hoc quidem recte, ueraciter, optimeq;, quod gratia Chriſti liberat à reatu pecca-
11. de ciui. dei torum puſillos cum magnis. Sed in alia ſuperiore uita peccare animas, & inde præcipitari
cap. 23. in carceres carneos, non credo, non acquieſco, non conſentio. Primo quoniam neſcio per
quos fieri circumitus id aiunt iſti, ut poſt neſcio quanta uolumina ſeculorum iterum ad
iſtam ſarcinam corruptibilem carnis & ſupplicia pendenda redeundum ſit, Qua opinione
quid horribilius cogitari poſſit ignoro: Deinde quis tandem iuſtus defunctus eſt, de quo
non ſi iſti uera dicunt, ſolliciti eſſe debeamus, ne in ſinu Abraæ peccans in flammas illius
diuitis deijciatur? Cur enim non & poſt hoc corpus peccari poſſit ſi & ante potuit? Po-
Rom. 5 ſtremo, longe aliud eſt in Adam peccaſſe, Vnde dicit Apoſtolus: In quo omnes peccaue
runt: & aliud eſt extra Adam neſcio ubi peccaſſe, & ideo in Adam, id eſt in carnem quæ
ex Adam propagata eſt, tanquam in carcerem trudi. Illam uero opinionem quod ex una
fiant omnes animæ, nec diſcutere uolo niſi neceſſe ſit. Atq; utinam iſta de qua nunc agi-
mus, ſi uera eſt, ſic abs te defendatur, ut hic neceſſe iam non ſit. Quamuis autem deſide-
rem, rogem, uotis ardentibus exoptem & expectem, ut per te mihi dominus huius rei
auferat ignorantiam, tamen ſi, quod abſit, minime meruero, patientiam mihi petam à
domino deo noſtro: in quem ſic credimus, ut aliqua nobis non aperiri etiam pulſantibus
nullo modo aduerſus eum murmurare debeamus. Memini prius ipſis apoſtolis dictum:

Multa

A Multa habeo uobis dicere, sed non potestis illa portare modo. In his quantum ad me at/
tinet etiam hoc deputem. Neq; qui hoc sciam me indigner indignum, nec hoc ipso etiam
conuincar indignior, Multa enim alia similiter nescio, quæ commemorare uel enumerare
non possum. Et hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerem ne aliqua istarum opinionum
contra illud quod firmissima retinemus fide, incautis obreperet mentibus. Sed antequam
sciam quæ nam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam quæ
uera est non aduersari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi ecclesia nec paruu/
los homines recentissime natos à damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi quā
in suis sacramentis commendauit posse liberari.

Augustinus Hieronymo, de loco qui est Iacobi secundo: Qui offenderit in uno factus
est omnium reus, multa obiter admiscens de Stoicis, qui docebant omnia peccata esse pa/
ria, & quisquis haberet unam uirtutum, habere omnes: qui careret una, nullam habere.

Epistola. XXIX.

VOD ad te scripsi honorande mihi in Christo frater Hieronyme, quærens
de anima humana, si nascentibus singulis nouæ singulæ nunc usq; fiunt, ubi
peccati uinculum contrahunt, quod per sacramentum gratiæ Christi etiam in
infantibus recenter natis, soluendum esse non dubitamus, cum in non par/
uum uolumen procederet, nolui ulla alia onerare quæstione, sed quod urget acrius, multo
minus est negligendum. Proinde quæro, & per deum obsecro, ut exponas mihi quod mul
tis existimo profuturum, aut si iam uel abs te uel ab alio aliquo expositum habes, dirigas Iacob.2.
nobis, quomodo accipiendum sit, quod in epistola Iacobi apostoli scriptum est: Qui/ 2.retract.
cunq; enim totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus, quæ cap.45.
res talis ac tanta est, ut quod hinc tibi non iam olim scripsi, multum me pœniteat. De agen
B da nanq; præsenti uita, quomodo ad uitam perueniamus æternam, non de præterita per/
scrutanda, quam penitus demersit obliuio, sicut est illud quod de anima quærendum pu/ Facetum
taui, hæc uertitur quæstio. Eleganter autem dictum esse narratur, quod huic rei satis apte
conuenit. Cum quidam ruisset in puteum, ubi aqua tanta erat, ut eum magis exciperet ne eoq; uiso mi
moreretur, quàm suffocaret ne loqueretur, accessit alius, * & eo uiso admirans ait: Quo/ serans.
modo huc cecidisti? Ait ille. Obsecro inquit, cogita quomodo hinc me liberes, non quo/
modo huc ceciderim quæras. Ita quoniam fatemur, & fide catholica tenemus, de reatu pec
cati, tanquam de puteo, etiam paruuli infantis animam Christi gratia liberandam, satis
est ei, quod modum quomodo salua fiat, nouimus, etiam si nunquam quomodo in ma/
lum illud deuenerit nouerimus. Sed ideo putaui esse quærendum, ne forte ex illis opinio/
nibus incarnationis animæ aliquam teneamus incautius, quæ liberandam prorsus ani/
mam paruuli contradicat, negans eam esse in isto malo. Hoc igitur firmissime retento,
quod anima paruuli de reatu peccati liberanda est, nec alio modo liberanda nisi gratia dei
per Iesum Christum dominum nostrum, si possumus etiam ipsius mali causam & origi/
nem nosse, uaniloquis non disputatoribus sed litigatoribus paratius instructiusq; resisti/
mus. Si autem non possumus, non quia latet miseriæ principium, ideo pigrescere miseric or
diæ debet officium. Aduersus eos autem qui sibi uidentur scire quod nesciunt, hoc tutio/
res sumus, quod hanc ignorantiam nostram non ignoramus. Aliud est enim quod nescire
malum est, aliud quod sciri uel non potest, uel non opus est, uel ad uitam quam quærimus
indifferens est. Hoc uero quod de litteris apostoli Iacobi nunc requiro, in hac ipsa qua ui/
uimus, & ut semper uiuamus deo placere studemus, actione uersatur. Quomodo igitur in/
telligendum est obsecro te: Quicunq; totam legem seruauerit, offendat autem in uno, fa/
ctus est omnium reus? Ita ne qui furtum fecerit, immo uero qui dixerit diuiti: sede hic, pau
peri autem: tu sta illic, & homicidij & adulterij & sacrilegij reus est? Quod si non est, quo/

modo qui in uno offendat, factus est omnium reus? An illud quod dixit de diuite & paupere ad ista non pertinet, quorum si quis in uno offenderit, fiet omnium reus? Sed recolendum est unde uenerit illa sententia, & quæ illam superiora pepererint, quibusq; connexa dependeat. Fratres mei nolite inquit in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi gloriæ. Etenim si introierit in conuentu uestro uir anulum aureũ habens in ueste candida, introierit autem & pauper in sordido habitu, & intendatis in eum qui indutus est ueste præclara, & dicatis ei: Tu sede hic bene, pauperi autem dicatis: tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum, Nónne iudicatis apud uosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum? Audite fratres mei dilectissimi, nónne deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit deus diligentibus se? Vos autem exhonorastis pauperem, propter illum scilicet cui dictum est: sta illic, cum habenti anulum aureum dictum esset: tu sede hic bene. Ac deinde sequitur eandem ipsam sententiam latius uersans & explicans: Nónne inquit diuites per potentiam opprimunt uos, & trahunt ad iudicia? Nónne ipsi blasphemant bonum nomen quod inuocatum est super uos? Si quidem legem perficitis regalem secundum scripturam: Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege quasi transgressores. Vide quemadmodum transgressores legis appellat, qui dicunt diuiti: sede hic, & pauperi: sta illic. Vnde ne putarent contemptibile esse peccatum, in hac una re legem transgredi, secutus adiunxit: Quicunq; totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omniũ reus. Qui enim dixit: non mœchaberis, dixit & nõ occides. Quod si non occidis, mœcharis aũt, factus es trãsgressor legis: propter id quod dixerat, redarguti à lege, quasi transgressores. Quæ cum ita sint, consequens uidetur, nisi alio modo intelligendum ostendatur, ut qui dixerit diuiti: sede hic, & pauperi: sta illic, huic non honorem, quem illi deferẽs, & idololatra & blasphemus & adulter & homicida, & ne, quod longum est, cuncta commemorem, reus omnium criminum iudicandus sit. D Offendens quippe in uno, factus est omnium reus. At enim qui unam uirtutem habet, omnes habet, & qui unam non habet, nullam habet. Hoc si uerum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi uolo, non confirmari, quæ per seipsam aqud nos omnibus philosophorum autoritatibus firmior est. Et illud quidem de uirtutibus & uitijs, si ueraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate uirtutum, nisi forsitan fallor, tamen si uerum memini, quod uix memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem uirtutes agendæ uitæ necessarias esse dixerunt. Hoc autem de parilitate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare, contra omnem sensum generis humani: quam eorum uanitatem in Iouiniano illo, qui in hac sententia Stoicus erat, in aucupandis autem & defensandis uoluptatibus Epicureus, de scripturis sanctis dilucidissime conuicisti. In qua tua suauissima & præclarissima disputatione satis euidenter apparuit, non placuisse autoribus nostris, uel ipsi potius quæ per eos locuta est ueritati, omnia paria esse peccata. Quomodo autem fieri possit, ut etiam si hoc de uirtutibus uerum est, non tamen ideo cogamur fateri æqualitatem omnium peccatorum, quantum possum adiuuante domino aperire conabor. Quod si effecero approbabis, ubi uero causæ defuero tu supplebis. Certe hinc persuadent, qui unam uirtutem habuerit, habere omnes, & omnes deesse cui una defuerit, quod prudentia nec ignaua, nec iniusta, nec intemperans potest esse. Nam si aliquid horum fuerit, prudentia non erit. Porrò si prudentia tunc erit, si & fortis & iusta & temperans sit, profecto ubi fuerit, secum habet cæteras. Sic & fortitudo imprudens esse non potest uel intemperans uel iniusta: sic temperantia necesse est ut prudens, fortis, & iusta sit: sic iusticia non est nisi sit prudens, fortis, temperans. Ita ubi est una uera aliqua earum, & aliæ similiter sunt, Vbi autem aliæ desunt, uera una illa non est, etiam si aliquo modo similis

Stoici peccata faciunt paria.

Virtutum cathena.

A milis esse uideatur. Sunt enim ut scis quædam uitia uirtutibus aperta discretione contra/
ria, ut imprudentia prudentiæ. Sunt autem quædam quæ tantum uitia sunt, ideo contra/
ria, quadam tamen specie fallaci similia, ut eidem prudentiæ, non imprudentia, sed astu/
tia. Nunc enim eam dico astutiam, quæ usitatius in maliciosis intelligi & uocari solet, non
sicut nostra loqui scriptura consueuit, quæ sæpe astutiam in bono ponit. Vnde: Estote *Matth.10.*
astuti ut serpentes. Et illud, ut & innocentibus det astutiam: quanquam & apud illos, Ro
manæ linguæ disertissimus dixerit, neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutia de/ *Dolus & astutia in bonum.*
erant, astutiam ponens in bono: sed apud illos rarissimum, apud nostros frequentissi/
mum est. Itemque in partibus temperantiæ apertissime contraria est effusio parsimoniæ:
ea uero quæ tenacitas dici uulgo solet, uitium quidem est, tamen parsimoniæ simile, non
natura, sed fallacissima specie. Item dissimilitudine manifesta contraria est iniusticia iu/
sticiæ. Solet autem quasi imitari iusticiam uindicandi se libido, sed uitium est. Ignauia
fortitudini perspicue contraria est, duricia uere distat natura, fallit similitudine. Constan/
tia pars quædam uirtutis est. Ab hac inconstantia longe abhorret, & indubie contrasi/
stit. Pertinacia uero constantia dici affectat, & non est, quia illa est uirtus, hoc uitium. Vt
ergo nō iterum hæc eadem commemorare necesse sit, exempli gratia, ponamus aliquid, un
de possint cætera intelligi. Catilina, ut de illo scripserunt qui nosse potuerunt, frigus, sitim, *Salustius.*
famem ferre poterat, eratq; patiens inediæ, algoris, uigiliæ, supra quàm cuiquam credibi/
le est, ac per hoc & sibi & suis magna præditus fortitudine uidebatur, Sed hæc fortitudo
prudens nō erat, mala enim pro bonis eligebat, Temperans non erat, corruptelis enim tur/
pissimis fœdabatur, Iusta non erat, nam contra patriam coniurauerat, Et ideo nec fortitu/
do erat, sed duritia sibi, ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat. Nam si fortitu/
do esset, non uitium, sed uirtus esset. Si autem uirtus esset, à cæteris uirtutibus tanquam
inseparabilibus comitibus nūquam relinqueretur. Quapropter dum quæritur etiam de ui/
B tijs, utrum ipsa similiter omnia sint ubi unum erit, aut nulla sint ubi unum non erit, labo/
riosum est id ostendere, propterea quia uni uirtuti duo uitia opponi solent, & quod aper/
te contrarium est, & quod specie similitudinis adumbratur. Vnde illa Catilinæ quia for/
titudo non erat, quæ esset, cum secum uirtutes alias non habebat, facilius uidebatur. Quod
uero ignauia fuerit, ubi exercitatio quaslibet grauissimas molestias perpetiendi atque tole/
randi, supra quàm cuiquam credibile est, fuit, ægre persuaderi potest. Sed forte acutius in/
tuentibus, ignauia apparet ipsa duritia, quia laborem bonorum studiorum quibus uera
acquiritur fortitudo neglexerat. Veruntamen quia sunt audaces qui timidi non sunt, &
rursus timidi quibus abest audacia, cum sit utrunq; uitiū, quoniā qui uera uirtute fortis est,
nec temere audet, nec inconsulte timet, cogimur fateri uitia plura esse uirtutibus. Vnde ali/
quando uitium uitio tollitur, ut amore laudis, amor pecuniæ. Aliquādo unum cedit ut plu
ra succedant, uelut qui ebriosus fuerit, si modicum biberit, & tenacitatem & ambitionem di
dicerit. Possunt itaq; uitia etiam cedere uitijs succedentibus non uirtutibus, & ideo plura
sunt. Virtus uero quò una ingressa fuerit, quoniam secum cæteras ducit, profecto uitia
cedent omnia quæcunque inerant. Non enim omnia inerant, sed aliquando totidem, ali/
quando plura paucioribus, uel pauciora pluribus succedebant. Hæc utrum ita se habe/
ant, diligentius inquirendum est. Non enim & ista diuina sententia est qua dicitur: Qui u/
nam uirtutem habuerit, omnes habet, eiq; nulla inest, cui una defuerit, sed hominibus hoc
uisum est, multum quidem ingeniosis, studiosis, sed tamen hominibus. Ego uero ne/
scio quemadmodum dicam, non dico uirum à quo denominata dicitur uirtus, sed eti/
am mulierem, quæ uiro suo seruat thori fidem, si hoc faciat propter præceptum & pro/
missum dei, & quæ primitus sit fidelis, non habere pudicitiam, aut pudicitiam nullam uel
paruam esse uirtutem. Sic & maritum qui hoc idem seruat uxori. Et tamen sunt plurimi
tales, quorum sine aliquo peccato esse neminem dixerim, & utique illud qualecunque

 peccatum

peccatum ex aliquo uitio uenit. Vnde pudicitia cõiugalis in uiris fœminisq́; religiosis cum C
proculdubio uirtus sit, non enim aut nihil aut uitium est, non tamen secum habet omnes
uirtutes. Nam si om̃es ibi essent, nullum esset uitium: si nullum uitium, nullum omnino pec
catum. Quis autem sine aliquo peccato? Quis ergo sine aliquo uitio, id est fomite quo-
1.Ioan.1. dam uel quasi sine radice peccati, cum clamet qui supra pectus domini recumbebat: Si di-
xerimus quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & ueritas in nobis non est?
Neq; hoc apud te diutius agendum est, sed propter alios qui forte hoc legerint dico. Nam
tu quidem in eodem ipso opere splendido contra Iouinianum etiam hoc de scripturis san
ctis diligenter probasti. Vbi etiam ex hac ipsa epistola, cuius uerba sunt, quorum nunc in-
Iacob.3 & 2 tellectum requirimus, posuisti quod scriptum est: In multis enim offendimus omnes. Non
enim ait, Offenditis, sed offendimus omnes, cum Christi loqueretur apostolus. Et cum
hoc loco dicat: Quicunq; autem totam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus
est omnium reus, Ibi non in uno sed in multis, nec quosdam sed omnes dicit offendere.
Absit autem ut quisquam fidelis existimet tot milia seruorum Christi, qui ueraciter dicunt
se habere peccatum, ne seipsos decipiant & ueritas in eis non sit, nullam habere uirtutem,
cum uirtus magna sit sapientia. Dixit autem ipsa sapientia homini: Ecce pietas est sapien-
tia. Absit ergo ut dicamus tot ac tantos fideles & pios homines dei non habere pietatem,
quam Græci uel εὐσέβειαν, uel expressius & plenius θεοσέβειαν uocant. Quid autem est pie-
1.Tim.1. tas nisi dei cultus? Et unde ille colitur nisi charitate? Charitas igitur de corde puro & con-
scientia bona & fide non ficta, magna & uera uirtus est, quia ipsa est & finis præcepti. Me-
rito dicta est fortis sicut mors, siue quia nemo eam uincit sicut mortem, siue quia in hac ui-
Cant.8 ta usq; ad mortem est mensura charitatis, Sicut dominus ait: Maiorem hac charitatem
Ioan.15 nemo habet, quàm ut animam suam ponat pro amicis suis: siue potius, quia sicut mors
animam auellit à sensibus carnis, sic charitas à concupiscentijs carnalibus. Huic subseruit
scientia cum est utilis, nam sine illa inflat. Quod uero illa ædificando impleuerit, nihil ibi D
ista inane quod inflet inueniet. Vtilem porrò scientiam definiendo monstrauit, ubi cum
dixisset: Ecce pietas est sapientia, continuo subiunxit: Abstinere uero à malis, scientia
est. Cur ergo non dicimus, qui hanc uirtutem habet habere omnes, cum plenitudo legis
sit charitas? An quanto magis est in homine, tanto magis est uirtute præditus? Quan-
to autem minus, tanto minus est uirtus, quia ipsa est uirtus, & quanto minus est uir-
tus, tanto maius est uitium? Vbi ergo illa plena & perfecta erit, nihil ex uitio rema-
nebit. Proinde mihi uidentur Stoici falli, quia proficientem hominem in sapientia no-
lunt omnino habere sapientiam, sed tunc habere cum in ea omnino perfectus fue-
rit: non quia illum profectum negant, sed nisi ex profundo quodam emergendo re-
pente emicet in auras sapientiæ liberas, nulla ex parte esse sapientem. Sicut enim
nihil interest ad hominem præfocandum, utrum aquam stadijs multis super se ha-
beat altam, aut unum palmum aut digitum, sic illos qui tendunt ad sapientiam pro-
ficere quidem dicunt, tanquam ab imo surgentes gurgitis in aërem, sed nisi totam stul-
ticiam uelut opprimentem aquam proficiendo uelut emergendo euaserint, non ha-
bere uirtutem nec esse sapientes. Vbi autem euaserint, mox habere totam, nec quic-
quam stulticiæ remanere, unde omnino ullum peccatum possit existere. Hæc simili-
tudo ubi stulticia uelut aqua, & sapientia uelut aër ponitur, ut animus à præfocatione
stulticiæ tanquam emergens in sapientia repente respiret, non mihi uidetur satis accom-
modata nostrarum scripturarum autoritati. Sed illa potius, ut uitium uel stulticia te-
nebris, luci autem uirtus & sapientia comparetur, quantum ista similia de corporalibus
ad intelligibilia duci possunt: Non itaque sicut de aquis in aërem surgens, ubi earum
summum transierit repente quantum sufficit inspiratur, sed sicut de tenebris in lucem
procedens paulatim progrediendo, illuminatur. Quod donec plenissime fiat, iam eum
tamen

A tamen dicimus tanquam de abditissima spelunca egredientem, uicinia lucis afflatum tãto
magis, quanto magis propinquat egressus: ut illud quod in eo lucet, sit utiq; ex lumine quò
progreditur. Illud autem quod adhuc obscurum est, sit ex tenebris unde egreditur. Itaque *Psal.142.*
& non iustificabitur in conspectu dei omnis uiuens, & tamen iustus ex fide uiuit. Et induti *Abachuc.2.*
sunt sancti iusticia, alius maius, alius minus. Et nemo hic uiuit sine peccato, & hoc alius ma
ius, alius minus, Optimus autem est qui minimum. Sed quid ego tanquam oblitus cui
loquor, doctori similis factus sum, cum proposuerim quid abs te discere uelim? Sed quia
de peccatorum parilitate, unde ad id quod aiebam incidit quæstio, examinandam tibi sen
tentiam meam promere statueram, iam eam tandem aliquando concludam. Quia & si
uerum esset eum qui habet unam, omnes habere uirtutes, eum qui unam non habet, nul/
lam habere, nec sic peccata sunt paria: quia ubi uirtus nulla est, nihil quidem rectum est,
nec tamen ideo non prauo prauius est, distortóque distortius. Si autem, quod puto esse ue
rius sacrisque litteris congruentius, ita sunt animæ intentiones, ut corporis membra, non
quod uideantur locis, sed quod sentiantur affectibus, & aliud illuminatur amplius, aliud
minus, aliud omnino caret lumine & tenebroso inumbratur obstaculo, profecto ita ut quis/
que illustratione piæ charitatis affectus est, in alio actu magis, in alio minus, in aliquo ni/
hil, sic potest dici habere aliam, & aliam non habere, aliam magis, aliam minus habere uir/
tutem. Nam & maior est in isto charitas q̃ in illo, recte possumus dicere, & aliqua in isto,
nulla in illo, quantum pertinet ad charitatem quæ pietatis est: & in ipso uno homine quod
maiorem habuit pudicitiã quàm patientiam, & maiorẽ hodie quàm heri si proficit: & ad/
huc non habeat continentiã, & habeat non paruam misericordiam. Et ut generaliter breui
térque complectar, quam de uirtute habeam notionem, quod ad recte uiuendum attinet,
uirtus est charitas, qua id quod diligendum est diligitur: hæc in alijs maior, in alijs minor,
in alijs nulla est, Plenissima uero quæ iam non possit augeri, quamdiu hic homo uiuit est
B in nemine: quamdiu autem augeri potest, profecto illud quod minus est quàm debet, ex ui
tio est. Ex quo uitio non est iustus in terra qui faciat bonum & non peccet. Ex quo uitio nõ *3.Reg.8.*
iustificabitur in conspectu dei omnis uiuens. Propter quod uitium, si dixerimus, quia pec/ *Psal.142.*
catum non habemus, nosmetipsos seducimus, & ueritas in nobis non est. Propter quod eti *1.Ioan.1.*
am quãtumlibet profecerimus, necessarium est nobis dicere: Dimitte nobis debita nostra, *Matth.6.*
cum iam omnia in baptismo dicta, facta, cogitata, dimissa sint. Quid itaque qui recte ui/
det, unde & quando & ubi speranda sit illa perfectio cui non sit quod adijci possit? Si au/
tem præcepta non essent, nõ utiq; esset ubi se homo certius inspiceret & uideret, unde auer/
teretur, quò conaretur, quare gratularetur, quid precaretur. Magna est ergo utilitas præce/
ptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia dei amplius honoretur. Quæ si ita se ha
bent, unde fiet omnium reus, si in uno offendat, qui totam legem seruauerit? An forte *Solutio quæ/*
quia plenitudo legis charitas est, qua deus proximusq; diligitur, in quibus præceptis cha/ *stionis.*
ritatis tota lex pendet & prophetæ, merito sit reus omnium qui contra illam facit, in qua
pendẽt omnia? Nemo autem peccat nisi aduersus illam faciendo, quia non adulterabis,
non homicidium facies, non furaberis, non concupisces, & si quod est aliud mandatum,
in hoc sermone recapitulatur, in eo quod diligis proximum tuum tanquam teipsum. Di/
lectio proximi malum non operatur. Plenitudo autem legis charitas. Nemo autem dili/
git proximum, nisi diligens deum, & hoc quantum potest, proximo impendat, quem dili/
git tanquam seipsum ut & ille diligat deum, quem si ipse non diligit, nec se nec proximum
diligit. Ac per hoc qui totam legẽ seruauerit, si in uno offenderit, fit omnium reus, quia con
tra charitatem facit, unde tota lex pendet. Reus itaque fit omnium, faciendo contra eam in
qua pendent omnia. Cur ergo non dicantur paria peccata? An forte quia magis facit con/
tra charitatem, qui grauius peccat, minus qui leuius? Et hoc ipso quod admittit, fit quidem
omnium reus, sed grauius peccans, uel in pluribus peccans magis reus: Leuius autem uel
in paucioribus peccans minus reus, tanto maiore scilicet reatu, quanto amplius, tanto
minore,

minore, quanto minus peccauerit, tamen etiam si in uno offenderit reus est, quia contra C
Iacob.3 eam facit, in qua pendent omnia. Quæ si uera sunt, eo modo & illud absoluitur quod ait
homo etiam apostolicæ gratiæ. In multis enim offendimus omnes. Omnes enim offendi-
mus, sed unus grauius, alius leuius. Quanto quisque grauius leuiusq; peccauerit, tanto in
peccato committendo maior, quanto in diligendo deo & proximo minor. Et rursus,
tanto minor in peccati perpetratione, quanto maior in dei & proximi dilectione. Tanto
itaq; plenior iniquitatis, quanto inanior charitatis. Et tũc perfecti sumus in charitate, quan
do nihil restat ex infirmitate. Nec sanè quantum arbitror putandum est leue esse pecca-
tum in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi, si illam distan-
Stare sedere quid tropice. tiam sedendi ac standi ad honores ecclesiasticos referamus. Quis enim ferat eligi diuitem
ad sedem honoris ecclesiæ contempto paupere instructiore atq; sanctiore? Si autem de
quotidianis consessibus loquitur, quis non hic peccat, si tamen peccat, nisi cũ apud seipsum
intus ita iudicat, ut ei tanto melior quanto ditior ille esse uideatur? Hoc enim uidetur si-
Iacob.2 gnificasse cum dicit: Nónne iudicatis apud uosmetipsos, & facti estis iudices iniquarum
cogitationum? Lex itaq; libertatis, lex charitatis est, de qua dicit: Si tamen legem perfi-
citis regalem secundum scripturas: Diliges proximum tuum sicut teipsum, bene facitis. Si
autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege tanquam transgressores.
Et post illam sententiam ad intelligendum difficillimam de qua satis dixi, quod dicen-
dum putaui, eandem legem libertatis commemorans, Sic loquamini inquit, & sic facite, si-
cut per legem libertatis incipientes iudicari. Et quoniam quid paulo ante dixerit, nouit,
quoniam in multis offendimus omnes, suggerit dominicam tanquam quotidianam quo
tidianis, & si leuioribus, tamen uulneribus medicinam. Iudicium enim inquit sine misericor
Luc.6 dia illi, qui non facit misericordiam. Hinc enim & dominus: dimittite, inquit & dimittetur
κατακαυ- uobis. date & dabitur uobis. Superexultat autem misericordia iudicium, non enim est ad-
χᾶται uersa iudicio, sed superexultat, quia plures per misericordiam colliguntur, Sed qui miseri- D
cordiam præstiterunt. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur deus. Et hoc utiq;
iustum est, ut dimittatur eis, quia dimiserunt, & detur eis, quia dederunt. Inest quippe deo
psal.100. & misericordia iudicanti, & iudicium miseranti. Propter quod ei dicitur: Misericordiam &
iudicium cantabo tibi domine. Nam quisquis uelut nimium iustus iudicium sine miseri-
Psal.142 cordia quasi securus expectat, iram iustissimam prouocat, quam timens ille dicit: Ne in-
Hiere.2 tres in iudicium cum seruo tuo. Vnde dicitur populo contumaci: Quid uultis mecum iu-
dicio contendere? Cum enim rex iustus sederit in throno quis gloriabitur castum se ha-
bere cor? Aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato? Quæ igitur spes est, nisi super-
exultet misericordia iudicium? Sed erga illos qui misericordiam fecerunt ueraciter dicen-
do: Dimitte nobis sicut & nos dimittimus, & sine murmuratione dando. Hilarem enim da
torem diligit deus. Deniq; sanctus Iacobus iam ex isto loco de misericordiæ operibus lo-
quitur, ut quos uehementer illa sententia terruerat consoletur, cum admonet, quomodo eti
am quotidiana peccata sine quibus hic non uiuitur, quotidianis remedijs expientur, ne ho
mo qui cum in uno offenderit sit omnium reus in multis offendendo, quia in multis offen
dimus propter magnũ aggerem reatus sui minutatim collectũ, ad tribunal tãti iudicis per-
ueniat, & eam quã non fecit misericordiã non inueniat, sed potius dimittendo atq; dando
mereatur sibi dimitti peccata, reddiq; promissa. Multa dixi qbus tibi tædiũ fortassis infer
rem, qui hæc quæ tamen approbas, non expectas discere, ꝗ ea docere consueuisti. Siquid
aũt est in eis, quantũ ad rem ipsam ꝑtinet, nam quali eloquio explicata sint, nó nimis curo:
Si quid ergo in eis est q̊d eruditionem offendat tuam, quæso ut rescribendo admoneas, &
me corrigere non graueris. Infelix est enim qui non tantos etiam sanctos tuorum studiorũ
labores, & digne honorat, & de his domino deo nostro, cuius munere talis es, gratias agit.
Vnde cum libentius debeam à quolibet discere, q̊d inutiliter ignoro, q̃ꝫ próptius quoslibet
docere quod scio, quãto iustius abs te hoc charitatis debitũ flagito, cuius doctrina in nomi
ne &

A ne & adiutorio domini tantũ in latina lingua ecclesiasticæ litteræ adiutæ sunt, quantũ unq;
antea potuerunt. Maxime tamen istam sententiam: Quicunq; totam legem seruauerit, of-
fendat autẽ in uno, factus est omniũ reus, si quo alio modo exponi melius posse nouit tua
dilectio, per dominum obsecro, ut id nobiscum communicare digneris.

Hieronymus Augustino, laudans quidem illius duos libellos sed excusans quur nõ
Epistola XXX.
responderit.

DOMINO uere sancto, & omni mihi affectiõe uenerabili papæ Augustino, Hie
ronymus in Christo salutem. Virum honorabilem fratrem meum, filiũ di
gnationis tuæ Orosium presbyterum, & sui merito & te iubẽte suscepi, Sed in-
cidit tempus difficillimum, quando mihi tacere melius sit quàm loqui, ita ut no
stra studia cessarent, & iuxta Appium canina exerceretur facũdia. Itaq; duobus libellis tuis Vide chilia-
quos meo nomini dedicasti, eruditissimis & omni eloquentiæ splẽdore fulgentibus, ad tem des Erasmi.
pus respondere non potui. Non quo quicquam in illis reprehendendum putem, sed quia
iuxta apostolum: Vnusquisq; in suo sensu abundet, alius quidem sic, alius autem sic. Certe Rom. 14.
quicquid dici potuit & sublimi ingenio de scripturarum sanctarũ hauriri fontibus, à te po-
situm atq; dissertum est. Sed quæso reuerentiam tuam, parumper patiaris me tuum lauda
re ingenium. Nos enim inter nos eruditionis causa disserimus. Cæterum æmuli & maxime
hæretici si diuersas inter nos sententias uiderint, de animi calumniabuntur rancore descen-
dere. Mihi autem decretũ est te amare, te suscipere, colere, mirari, tuáq; dicta quasi mea de-
fendere. Certe & in dialogo quem nuper edidi, tuæ beatitudinis ut dignum fuerat recorda-
tus sum: magisq; demus operam ut perniciosissima hæresis de ecclesijs auferatur quæ sem-
per simulat pœnitentiam, ut docendi in ecclesijs habeat facultatem, Ne si aperta se luce pro-
diderit, foras expulsa moriatur. Sanctæ ac uenerabiles filiæ tuæ Eustochiũ & Paula, & ge-
nere suo & exhortatione tua digne gradiuntur, specialiterq; salutant beatitudinem tuam:
B Omnis quoq; fraternitas quæ nobiscum domino saluatori seruire conatur. Sanctum pres-
byterum Firmum, anno præterito ob rem earũ Rauennam, & inde Africam Siciliamq; di-
reximus, quem putamus iam in Africæ partibus commorari. Sanctos tuo adhærentes late
ri, ut meo obsequio salutes, precor. Litteras quoq; meas ad sanctum presbyterum Firmum
direxi, quæ si ad te uenerint ei dirigere non graueris. Incolumem te & mei memorem, Chri
stus dominus custodiat, domine uere sancte & beatissime papa. Grãdem Latini sermonis
in ista prouincia notariorum patimur penuriam, & idcirco præceptis tuis parere non possu
mus. maxime in editione Septuaginta quæ asteriscis uerubusq; distincta est. Pleraq; enim
prioris laboris ob fraudem cuiusdam amisimus.

Paulinus episcopus Augustino gratias agit pro libris quinq; quos aduersus Mani-
chæos scripserat, dono missis, prædicans illius eruditionem, ac uicissim panem dono
mittit, amicitiæ & eiusdem cõmunionis symbolum. Epistola XXXI.

DOMINO fratri unanimo & uenerabili Augustino, Paulinus & Therasia pec
catores. Charitas Christi quæ urget nos etiã absentes, licet per unitatẽ fidei
alligat, ipsa fiduciã ad te scribẽdi, pudore depulso, præstitit, téq; p literas tuas
uisceribus meis intimauit, quas & de scholasticis facultatibus affluentes, & de
cœlestibus fauis dulces, ut animæ meæ medicas & altrices, in quinque libris interim teneo,
quos munere benedicti & uenerabilis nobis episcopi nostri Alipij, non pro nostra instru-
ctione tantum, sed etiam pro ecclesiæ multarum urbium utilitate suscepimus. Hos igitur
nunc libros lectioni habeo, in his me oblecto, de his cibũ capio, non illum qui perit sed qui
operatur uitæ æternæ substantiam per fidem nostram qua adcorporamur in Christo Iesu
domino nostro, cum fides nostra quæ uisibilium negligens, inuisibilibus inhiat, per chari-
tatem omnia secundum ueritatem omnipotentis dei credẽtem, litteris & exemplis fideliũ
roboretur. O uere sal terræ, quo præcordia nostra ne possint seculi uanescere errore con-
diuntur.

diuntur. O lucerna digne supra candelabrum ecclesiæ posita, quæ late catholicis urbibus de C
Lino forte septiformi ligno pastum oleo lætitiæ lumen effundens, densas licet hæreticorum caligines discutis, & lucem ueritatis à confusione tenebrarum splendore clarifici sermonis enubilas. Vides frater unanime, admirabilis in Christo domino & suscipiende, q̄ familiariter agnouerim te, quanto admirer stupore, quàm magno amore complectar, qui quotidie colloquio litterarum tuarum fruor, & oris tui spiritu uescor. Os enim tuum fistulam aquæ uiuæ
Ioan. 4 & uenā fontis æterni merito dixerim, quia fons uitæ aquæ salientis in uitam æternā Christus effectus est. Cuius desiderio sitiuit in te anima mea, & ubertate tui fluminis inebriari terra mea concupiuit. Ideoq; cum hoc pentateucho tuo contra Manichæos me satis armaueris, si qua in alios quoq; hostes catholicæ fidei munimina cōparasti, quia hostis noster cui mille nocendi artes, tam uarijs expugnandus est telis q̄ oppugnat insidijs, quæso promere mihi de armamentario tuo, & conferre nō abnuas arma iusticiæ. Sum enim laboriosus, & iam nunc sub magno honore peccator, ueteranus in numero peccatorum, sed æterno regi nouus in corpore tyro militiæ. Sapientiam mundi miser hucusq; miratus sum, & per inutiles litteras reprobatamq; prudentiam deo stultus & mutus fui. Postquam inueteraui inter inimicos meos, & euanui in cogitationibus meis, leuaui oculos meos in montes, ad præcepta legis & gratiæ dona suspiciens: unde mihi auxilium uenit à domino, qui non secundum iniquitates retribuens, illuminauit cæcum, soluit compeditum, humiliauit erectū male, ut erigeret humiliatum pie. Sequor igitur non æquis adhuc passibus magna iustorū uestigia, si possim orōnibus uestris apprehendere, in quo dei miserationibus apprehensus sum. Rege ergo paruulum in terra reptantem, & tuis gressibus ingredi doce. Nolo enim in
Acto. 3. & 4 me corporalis ortus magis quàm spiritalis exortus ætatem consideres, Quippe ætas mihi
Dicitur annorum amplius quàm. 40. secūdum carnem ea est, qua fuit ille ab apostolis in porta speciosa uerbi potestate sanatus. In natalibus autem animæ, illius adhuc mihi tempus infantiæ est, quæ intentatis Christo uulneribus immolata digno sanguine agni uictimam præcucurrit, & dominicam auspicata est passionem. Atq; ideo ut infantem adhuc uerbo dei & spiritali ætate lactentem, educa uerbis tuis, uberibus fidei sapientiæ charitatis inhiantem. Si officium commune consideras frater es, si maturitatem ingenij tui & sensuum, pater mihi es, & si forte sis æuo iunior, quia te ad maturitatem meriti honor seniorem prouexit, & iuuenem cana prudentia. Foue igitur & corrobora me in sacris litteris & spiritalibus studijs, tempore (ut dixi) recentem, & ob hoc post longa discrimina, post multa naufragia, usu rudem, uix dum à fluctibus seculi emergentem, tu qui iam solido litore constitutus, tuto excipe sinu, ut in portu salutis, si dignum putas, pariter nauigemus. Interea me de periculis uitæ istius & profundo peccatorum euadere nitentem, orationibus tuis tanquam tabula sustine, ut de hoc mundo quasi de naufragio nudus euadam. Idcirco enim me leuare sarcinis, & uestimentis onerantibus exuere curaui, ut undosum hoc, quod inter nos & deum peccatis interlatrantibus separat, præsentis uitæ salum, omni amictu carnis, & cura diei sequentis, iubente & adiuuāte Christo expeditus enatem: neq; id me perfecisse glorior, quod & si gloriari possem, in domino gloriarer, cuius est perficere quod nobis adiacet uelle. Sed concupiscit adhuc anima mea desiderare iudicia domini. Vide quando assequatur effectum dei uoluntatum, qui ad huc ipsum desiderare desiderat. Quod in me tamen est, dilexi decorem domus sanctæ, & quantum in me fuit, elegeram abiectus esse in domo domini. Sed cui placuit segregare me ab utero matris meæ, & ab amicitia carnis & sanguinis ad gratiam suam trahere, eidem placuit inopem me omnis boni meriti, suscitare de terra & de lacu miseriarum, ac de luto fecis educere, ut collocaret me cum principibus populi sui, & partem meam in tua sorte poneret, ut te præstante meritis, officio sociatus æquarer. Præsumptione igitur non mea sed placito & ordinatione domini, fraternitatis tuæ mihi fœdus usurpans, tanto indignus ho-
Ro. 12. συναπαγόμενοι. nore me dignor, quia te pro tua sanctitate certo scio, nam ueritatem sapis, non alta sapere, sed humilibus congruere. Ideoq; prompte & intime recepturum spero charitatem humilitatis

A militatis nostræ. Quam quidem iam recepisse te per beatissimum sacerdotẽ Alipium, quia
dignatur patrem nostrũ, cõfido. Is enim sine dubio de se tibi exemplum præbuit nos ante
noticiam & supra meritum diligendi, qui incognitos sibi nos & longinqua sali intercapedi/
ne disparatos, spiritu ueræ dilectionis, qui ubiq; & penetrat & effunditur, & uidere diligen/
do potuit, & alloquendo pertingere. Hic nobis prima affectus sui documenta, & charitatis
tuæ pignora in supradicto munere librorum dedit. Et quanto studuit impendio, ut sancti/
tatem tuam non ipsius tantum uerbis, sed plenius eloquentia & fide tua cognita non posse
mus amare mediocriter, tantopere curasse eundem credimus, ut nos uicissim ipsius imitati/
one plurimum diligas. Gratia dei tecum, ut & est, in æternum maneat, optamus frater in
Christo domino unanime, uenerabilis, desiderantissime: Totam domum, & omnem comi/
tem, & æmulatorem in domino sanctitatis tuæ plurimo fraternitatis unanimæ salutamus
affectu. Panem unum, quem unanimitatis indicio misimus charitati tuæ, rogamus accipi/
endo benedicas.

Augustinus Paulino, amplectens illius beneuolentiam, & mutuum declarans amorẽ: nõ/
nulla de Licẽtio, cuius ætati metuebat, ne uergeret ad ea quæ sunt mũdi. Epist. XXXII.

D OMINO uere sancto & uenerabili, & eximia in Christo laude prædicando,
fratri Paulino, Augustinus in domino salutẽ. O bone uir & bone frater,
latebas animam meam, & ei dico ut toleret, quid adhuc lates oculos meos, &
uix obtemperat, imò non obtemperat. An uero tolerat? Cur ergo me excru/
ciat desiderium tui apud ipsam intus animam? Nam si molestias corporis paterer, & si nõ
perturbarent æquitatem animi mei, recte illas tolerare dicerer. Cum autẽ non æquo animo
fero quod te non uideo, intolerabile est istam appellare tolerantiã. Sed quando tu talis es,
esse sine te fortasse intolerabilius toleraretur. Bene est ergo quia æquo animo ferre nõ pos/
sum, quod si æquo animo ferrem, æquo animo ferendus non essem. Mirum est, sed tamen
B uerum quod mihi accidit: doleoq; quod te non uideo, & meipsum cõsolatur dolor. Ita mi/
hi displicet fortitudo, qua patienter fertur absentia bonorum, sicuti es. Nam & Hierusalem
futuram desideramus utiq;, & quãto patientius desideramus ipsam, tanto patientius susti/
nemus omnia propter ipsam. Quis igitur potest non gaudere te uiso, ut posset quandiu te
non uidet, nõ dolere? Ergo neutrum possum, & quoniam si possem, immaniter possem, nõ
posse delector, atq; in eo quod delector nõnullum solatium est. Dolẽtem itaq; me nõ seda
tus, sed consideratus consolatur dolor. Ne reprehẽdas quæso sanctiore grauitate qua præ/
uales, & dicas non recte me dolere quod adhuc te non nouerim, cum animum mihi tuum,
hoc est teipsum interiorem aspiciẽdum patefeceris. Quid enim si uspiam uel in terrena tua
ciuitate didicissem fratrem & dilectorem meum, & tantum in domino ac talem uirum, nul/
lum ne me dolorẽ sensurum fuisse arbitrareris, si non sinerer nosse domum tuam? Quomo
do ergo non doleam quod nondum faciem tuam noui, hoc est domum animæ tuæ, quam
sicut meam noui? Legi enim literas tuas fluentes lac & mel, præferentes simplicitatem cor/
dis tui, in qua quæris dominum, sentiens de illo in bonitate, & afferẽs ei claritatem & hono
rem. Legerunt fratres & gaudent infatigabiliter & ineffabiliter, tam uberibus & tam excel/
lentibus donis dei, bonis tuis. Quotquot eas legerunt, rapiunt, qui rapiuntur cum legunt.
Quàm suauis odor Christi, & quàm fragrat ex eis: dici nõ potest, illæ literæ cum te offerũt
ut uidearis, quãtum nos excitẽt ut quæraris: nam & perspicabilem faciunt & desiderabilẽ.
Quanto enim præsentiam tuam nobis quodãmodo exhibẽt, tãto absentiam nos ferre nõ
sinunt. Amant te omnes in eis, & amari abs te cupiunt. Laudatur & benedicitur deus, cuius
gratia tu talis es. Ibi excitatur Christus, ut uentos & maria tibi placare tendenti ad stabili/
tatem suam dignetur, à legentibus. Ibi coniunx excitatur, nõ dux ad molliciem uiro suo, sed
ad fortitudinem redux in ossa uiri sui: quam in tuam unitatem redactam & redditã, & spi/
ritalibus tibi tanto firmioribus, quanto castioribus nexibus copulatam, officijs uestræ san/
ctitati debitis in te uno ore salutamus. Ibi cedri Libani ad terram depositæ, & in arcæ fabri

cam compagine charitatis erectæ, mundi huius fluctus imputribiliter secant. Ibi gloria ut C
acquiratur, contemnitur: & mundus ut obtineatur, relinquitur. Ibi paruuli, siue etiam grandiusculi filij Babylonis eliduntur ad petram, uitia scilicet confusionis superbiæq; secularis. Hæc atq; huiusmodi suauissima & sacratissima spectacula, litteræ tuæ præbēt legētibus, litteræ illæ litteræ fidei, nō fictæ, litteræ spei bonæ, litteræ puræ charitatis. Quomō nobis anhelāt sitim tuā, & desideriū defectumq; animæ tuæ in atria dñi? Quid amoris sanctissimi spirāt? Quātam opulentiā synceri cordis exæstuant? Quas agunt gratias deo? Quas impetrāt à deo? Blandiores sunt, an ardentiores: luminosiores, an fœcundiores? Quid em̄ est qd' ita nos mulcēt, ita accendūt: ita cōpluūt, & ita serenæ sunt? Quid est quæso te, aut quid tibi pro eis rependam, nisi quia totus sum tuus in eo, cuius totus es tu? Si parū est, plus certe non habeo. Tu autem fecisti ut non mihi parum uideatur, qui me in illa epistola tantis laudibus honorare dignatus es, ut cum tibi me refundo, si parum hoc tibi putem, non credidisse conuincar. Pudet me quidem tantum boni de me credere, sed plus piget tibi nō credere. Est quod faciam, Non me credam talem qualem putas, quoniam non agnosco: & credam me abs te diligi, quoniam sentio & planè percipio: Ita nec in me temerarius, nec in te ingratus extitero. Et cum me tibi totum offero, parum non est: offero enim quem uehemētissime diligis: & offero, si nō qualē me esse arbitraris, eum tamen, pro quo ut talis esse merear deprecaris. Hoc enim magis iam peto facias, ne minus optes mihi adijci ad id quod sum, dum me existimas iam esse quod non sum. Ecce charissimus meus est, & ab ineunte adolescentia mihi familiariter amicissimus, qui hanc eximietati tuæ ac præstantissimæ charitati epistolam apportat. Huius nomen est in libro de uera religione, quem tua sanctitas (quantum litteris indicas) libentissime legit. Factus est enim tibi etiā tanti uiri, qui tibi eum misit, cōmendatione iocundior. Neq; em̄ huic tam familiari amico meo uelim credas, quæ de me forte laudans dixerit. Sensi enim etiam ipsum sæpe non mētiendi studio, sed amandi propensione falli iudicantem, & arbitrari iam me accepisse quædam, quibus accipiendis D
à domino patente ore cordis inhiarem. Et si hoc in os meum, quis non conijciat quanta de me absente meliora quàm ueriora lætus effundat? Librorum autem nostrorum copiam faciet uenerabili studio tuo: nam nescio me aliquid, siue ad eorū qui extra Ecclesiā dei sunt, siue ad aures fratrum scripsisse, quod ipse non habeat. Sed tu cum legis mi sancte Pauline, non te ita rapiant, quæ per nostram infirmitatem ueritas loquitur, ut ea quæ ipse loquor, minus diligenter aduertas: ne dum auidus hauris bona & recta, quæ data ministro, non ores pro peccatis & erratis quæ ipse committo. In his enim si aduerteris quæ tibi recte displicebunt, ego ipse conspicior: in his autem quæ per donum spiritus, quod accepisti, recte tibi placent in libris meis, ille amandus, ille prædicandus est, apud quem est fons uitæ, & in cuius lumine uidebimus lumen, & sine ænigmate & facie ad faciem, nūc autem in ænigmate uidemus. In his ergo quæ ipse de ueteri fermento eructaui, cum ea legens agnosco, me iudico cum dolore: in his uero quæ de azymis synceritatis & ueritatis (dono dei) dixi, exulto cum tremore. Quid em̄ habemus quod nō accepimus? Apud deum em̄ melior est, qui maioribus & pluribus, quàm qui minoribus & paucioribus donis dei diues est, quis negat? Sed rursus melius est uel de paruo dei dono gratias ipsi agere, quàm sibi agi uelle de magno. Hæc ut ex animo semper confitear, meumq; cor à lingua mea non dissonet, ora pro me frater. Ora obsecro, ut non laudari uolens, sed laudans inuocem dominum, & ab inimicis meis saluus fiam. Est etiam aliud, quo istum fratrem amplius diligas: nam est cognatus uenerabilis, & uere beati episcopi Alipij, quem toto pectore amplecteris, & merito: nam quisquis de illo uiro benigne cogitat, de magna dei misericordia, & de mirabilibus dei muneribus cogitat. Itaq; cum legisset petitionem tuam, qua desiderare te indicasti, ut historiā suam tibi scriberet, & uolebat facere propter beneuolentiam tuam, & nolebat propter uerecundiam suam. Quem cum uiderem inter amorem pudoremq; fluctuantem, onus ab illo in humeros meos trāstuli: nam hoc mihi etiam per epistolam iussit. Cito ergo, si dominus adiuuerit

id est bona potius quàm uera. Sic aliquoties loquitur, Liuium imitatus.

A adiuuerit,totum Alipium inseram præcordijs tuis: Nam hoc sum ego maxime ueritus,ne
ille uereretur aperire omnia,quæ in eum dominus cōtulit,ne alicubi minus intelligēti (Nō
enī abs te solo illa legerentur)non diuina munera concessa hominibus,sed seipsum prædi-
care uideretur , & tu qui nosti quomodo hæc legas, propter aliorum cauēdam infirmitatē,
fraternæ noticiæ debito fraudareris. Quod iam fecissem,iamq; illum legeres, nisi profectio
fratris improuisa repente placuisset. Quem sic commendo cordi & linguæ tuæ, ut ita comi-
tem te ei præbeas,quasi non nunc illum,sed mecum ante didiceris. Si enim cordi tuo nō du-
bitauerit aperire seipsum , aut ex omni aut ex magna parte sanabitur per linguam tuam .
Volo enim eum numerosius cōtundi eorum uocibus , qui amicum non seculariter diligūt.
Filium autem eius filium nostrum, cuius etiam nomen in aliquibus nostris libris inuenies:
& si ad tuæ charitatis præsentiam ipse non pergeret,* statuerat litteris in manu tua tradere, al' statueram.
consolandum,exhortandum,instruendum,non tam oris sono,quàm exemplo roboris tui.
Ardeo quippe,ut dum adhuc ætas eius in uiridi fœno est,zizania conuertat in frugē,& cre
dat expertis , quod experiri periculose desiderat . Nunc ergo ex eius carmine , & ex episto-
la,quam ad eum misi,intelligit beneuolentissima & mansuetissima prudentia tua, quid de
illo doleam,quid timeam,quid cupiam. Nec despero affuturum dominum, ut per te mini-
strum eius tantis curarum æstibus liberer. Sanè quia multa scripta nostra lecturus es,mul-
to erit mihi gratior dilectio tua, si ex his quæ tibi displicuerint,emēdaueris me iustus in mi
sericordia, & argueris me. Non enim talis es,cuius oleo timeam impinguari caput meum.
Fratres non solum qui nobiscum habitant,& qui ubilibet habitantes,deo pariter seruiunt,
sed propè omnes qui nos in Christo libenter nouerunt,salutant,uenerantur,desiderant gēr
manitatem,beatitudinem,humanitatem tuam. Non audeo petere,sed si tibi ab ecclesiasti-
cis muneribus uacat,uenias & uideas quid mecum sentiat Africa.

Paulinus Augustino, non recepto ab eo responso,denuo per alium scribit eadem quæ prius. Epistola XXXIII.

B DOMINO fratri sancto & unanimo Augustino, Paulinus & Therasia pecca-
tores Iam dudum frater in Christo domino mi unanime , ut te in sanctis
& pijs laboribus tuis nescientem agnoui, absentemq; uidi,tota mente comple-
xus,alloquio quoq; familiari atq; fraterno per litteras audire properaui. Et cre-
do in manu & in gratia domini sermonem meum ad te fuisse perlatum: sed morāte adhuc
puero,quem ad te aliosq; dilectos æque deo salutandos,ante hyemem miseramus, nō po-
tuimus ultra & officium nostrum suspēdere, & desiderium sermonis tui cupidissimum tem
perare. Scripsimus itaq; iterato nūc,si priores ad te litteræ nostræ peruenire meruerunt:aut
primo,si illis in manus tuas perueniendi felicitas non fuit. Sed tu frater spiritaliter omnia iu
dicās,amorem in te nostrum ne pendas officio solo,aut tempore litterarum. Dominus enī
testis est,qui unus atq; idem operatur in suis ubiq; charitatem suam,iam abinde nobis,ex
quo te beneficio uenerabilium episcoporum Aurelij & Alipij,per tua in Manichæos opera
cognouimus, ita inditam dilectionem tuam, ut nobis nō nouam aliquam amicitiam sume
re,sed quasi ueterem charitatem resumere uideremur. Deniq; nunc & si sermone,non tamē
tanquam & affectu rudes scribimus,teq; uicissim in spiritu per interiorem hominem quasi
recognoscimus . Nec mirum si & absentes assumus uobis, & ignoti nosmet nouimus,cum
unius corporis membra simus,unum habeamus caput,una perfundamur gratia,uno pane
uiuamus,una incedamus uia,eadem habitemus domo. Deniq; in omne quod sumus,tota
spe ac fide qua stamus in præsenti,nitimur in futurū,tam in spiritu quàm in corpore domi
ni unum sumus,ne simus nihil si ab uno excidamus. Quantulū ergo est quod absentia cor-
poralis nobis inuidet nostri,nisi sanè fructum istum,quo pascuntur oculi temporalium ex-
pectatores:quāuis nec corporalis quidem gratia,temporalis in spiritalibus dici debeat, qui
bus etiā corporum æternitatē resurrectio largietur, ut audemus in uirtute Christi & boni-
tate dei patris uel indigni præsumere. Quare utinā hoc quoq; nobis munus annueret gra-

tia dei,per dominũ nostrum Iesum Christum, ut etiã in carne faciem tuam uideremus: nõ C
solum desiderijs nostris magnum conferretur gaudium,sed etiam mẽtibus lumen accresce/
ret, & ex tua copia locupletaretur inopia nostra. Quod quidem & absentibus largiri po/
tes,hac præsertim occasione, qua filij nostri unanimes & charissimi nobis in domino, Ro/
manus & Agilis,quos ut nos * alios tibi commendamus,in nomine domini reuertẽtur,ope
re charitatis impleto,in quo tuæ charitatis affectu specialiter utantur rogamus. Nosti em̃
quàm celsa promittat altissimus fratri,fratrẽ adiuuanti. Per hos,si quo me gratiæ,quæ tibi
data est,dono remunerari uoles,tutò facies. Sunt enim,uelim credas,unum cor,& una no/
biscum in domino anima. Gratia dei tecum,ut est, in æternum maneat frater in Christo
domino unanime,uenerabilis,dilectissime,& desiderabilis. Om̃es in Christo sanctos,qua/
les tibi cohærere nõ dubium est, à nobis saluta. Commenda nos omnibus sanctis,ut tecũ
pro nobis orare dignentur.

alios pro alteros.

Augustinus Paulino,ad proximam epistolam respondet: nam superiorem nondum
acceperat. Epistola XXXIIII.

DOMINIS dilectissimis & syncerissimis,uere beatissimis,atq; abundantissima
dei gratia præstantissimis fratribus Paulino & Therasiæ, Augustinus in do/
mino salutem. Cum litteras meas,quibus respondi prioribus uestris,si ta
men uestris litteris ullo modo à me responderi potest, celerrime optauerim ue
nire in uestræ charitatis manus, ut quo pacto absens cito possem esse uobiscũ,luctum mi/
hi uestræ epistolæ contulit tarditas mea.Bonus dominus,qui non tribuit sæpe quod uolu/
mus,ut quod malimus attribuat. Aliud est enim quod accepta epistola mea scripturi estis,
aliud quod non accipiendo scripsistis. Quod cum lætissime legeremus, defuisset nobis cer/
te ista læticia,si ut optauimus maximeq; uoluimus,cito ad uestram sanctitatem nostræ lit
teræ permeassent. Nunc uero & hæc habere scripta, & illa sperare rescripta,gaudio cumula
tiore delectat. Ita nec nostra culpa accusari potest, & domini largior benignitas fecit quod D
nostro desiderio conducibilius esse iudicauit. Sanctos fratres Romanum & Agilem aliam
epistolam uestram audientem uoces atq; reddentem, & suauissimam partem uestræ præ/
sentiæ,quia uobis uisendis inhiaramus auidius, cum magna in domino iucunditate susce/
pimus. Vnde, aut quãdo,aut quomodo uel uos præstare,uel nos possemus exigere, ut nos
de uobis tanta scribendo doceretis,quanta eorum ore didicimus? Aderat etiam quod nul
li chartæ adesse potest, tantum in narrantibus gaudium, ut per ipsum etiam uultum ocu/
losq; loquentium, uos in cordibus eorum scriptos cum ineffabili læticia legeremus. Hoc
quoque amplius erat, quod pagina quælibet quantacunque bona scripta contineat, nihil
ipsa proficit, quamuis ad profectum explicetur aliorum. Hanc autem epistolam uestram,
fraternam scilicet animam,sic in eorum colloquio legebamus, ut tãto beatior appareret no
bis,quanto uberius conscripta esset ex uobis. Itaq; illam ad eiusdem beatitatis imitationẽ,
studiosissime de uobis omnia percunctando,in nostra corda transscripsimus. Nec ideo ta/
men eos tam cito à nobis, licet ad uos remeantes, sine molestia passi sumus. Videte enim
quæso uos quibus quatiebamur affectibus: tanto utiq; dimittendi erant uelocius, quanto
uobis impensius obedire cupiebant. Sed quanto id cupiebant magis, tanto uos nobis præ
sentius exhibebãt:eo quippe indicabant quàm chara uestra uiscera essent. Tanto igitur eos
minus dimittere uolebamus,quanto iustius ut dimitterentur,instabant. O rem non feren/
dam, nisi à nobis ista discessione non discederemus, nisi unius essemus corporis membra,
unum haberemus caput, una perfunderemur gratia, uno pane uiueremus, una incedere/
mus uia,eadem inhabitaremus domo. Cur enim non eisdẽ etiam uerbis uteremur? Agno/
scis em̃ credo hæc esse ex epistola uestra. Sed cur potius hæc uestra sint uerba quàm mea,
quæ utique quàm uera sunt, tam à nobis ab eiusdem capitis communione proueniunt? Et
si aliquid proprium uobis donatum habent, tanto magis ea sic dilexi, ut obsiderent uiam
pectoris

A pectoris mei, neq; à corde ad linguam meam uerba transire sinerent, donec tanto priora,
quanto sunt uestra, procederent. Sancti fratres & dilecti deo, nostráque inuicem membra,
quis dubitet nos uno spiritu uegetari, nisi qui non sentit qua nobis dilectione uinciamur?
Vellem tamen scire, utrum hanc absentiam corporalem, uos patientius quàm nos facilius
toleretis? Si ita est, fateor non amo istam fortitudinem uestram, nisi forte quia nos tales su
mus, ut minus a uobis desiderari, quàm uos desiderare debeamus. In me certe si esset pati-
entia uestræ absentiæ perferendæ, displiceret mihi: segniter enim agerem, ut uos uiderem.
Quid autem absurdius, quàm fortitudine fieri segniorem? Sed qua ecclesiæ cura tenear, ex
hoc uestra charitas oportet attendat, quod beatissimus pater Valerius, qui uos nobiscum Valerij episcopi Augusti-
quantum salutet, quantum sitiat, audietis ex fratribus, nec presbyterum me esse suum pas- nus συνεργός.
sus est, nisi maiorem mihi coëpiscopatus sarcinam imponeret. Quod quidem quia tanta
eius charitate, tantoq; populi studio dominū id uelle credidi, nonnullis iam exemplis præ-
cedentibus, quibus mihi omnis excusatio claudebatur, uehemēter timui excusare. Sed quā-
quam iugum Christi per seipsum lene sit, & sarcina leuis, tamen propter nostram asperita-
tem atq; infirmitatem, si quid me mordet hoc uinculum, atq; urget hoc onus, ineffabiliter
mihi aliquanto uestræ præsentiæ solatio, tolerabilius & portabilius redderetur. Vos audio
turis eiusmodi expeditiores liberioresq; uiuere, quare non impudenter ego rogo uos, & po
stulo, & flagito, ut in Africam maiore talium hominum siti, quàm siccitatis nobilitate labo
rantem, uenire dignemini. Scit deus quia non solum propter desiderium meum, neque so-
lum propter eos qui uel per nos uestrum propositum, uel undecunq; fama prædicante didi
cerunt, sed etiam propter cæteros, qui partim non audiunt, partim audita non credunt, ta-
men possunt comperta diligere, uos istis terris etiam corporaliter adesse cupimus. Quam-
uis enim sedulo atq; misericorditer id agitis, tamen etiam coram hominibus regionum no
strarum luceant opera uestra, ut uideant bona facta uestra, & glorificent patrem uestrum
B qui in cœlis est. Piscatores uocāte domino, quod nauiculas & retia dimiserunt, omnia se di-
misisse, & dominum secutos esse, etiam commemorando lætati sunt. Et reuera omnia con-
temnit, qui non solum quantum potuit, sed etiam quantum uoluit habere, contemnit. Sed
in eo quod cupiebatur, oculi dei testes sunt, in eo quod habebatur & hominū. Nescio quo
autem modo, cum superflua & terrena diliguntur, artius adepta quàm concupita constrin Lucæ 18
gunt. Nam unde tristis ille discessit, qui consilium uitæ æternæ consequendæ quærebat à do
mino, cum audisset uendenda esse omnia sua, & distribuenda esse pauperibus, & haben-
dum thesaurum in cœlo, si uellet esse perfectus, nisi quia magnas, ut Euangelium loquitur,
habebat diuitias? Aliud est enim nolle incorporare quæ desunt, aliud iam incorporata
diuellere. Illa uelut cibi repudiantur, illa uelut membra præciduntur. Quāto igitur & quan-
tum mirabili gaudio nostris temporibus christiana charitas conspicit, per domini Euange
lium cum læticia fieri, quod ex ore domini cum tristicia diues audiuit? Quanquam nullis
uerbis explicem conceptionem ac parturitionē cordis mei, tamen quia prudenter & pie in-
telligitis non esse istam uestram, hoc est humanam, sed in uobis domini gloriam, Nam &
inimicum cautissime intuemini, deuotissimeq; agitis, ut tanquam discipuli Christi humiles
corde & mites sitis, Vtilius enim terrena opulentia tenetur humiliter, quàm superbe relin-
quitur, Quia ergo recte intelligitis non hanc esse uestrā, sed domini gloriam, uidetis quàm
parua & exigua dixerim. Dixi eñ de laudibus Christi, quibus sunt linguæ impares angelo
rum. Hāc ergo Christi gloriā etiam oculis nostrorum hominū cupimus admoueri, in uno
coniugio proposita utriq; sexui calcandæ superbiæ, nō desperandæ perfectionis exempla.
Nescio si quicquam misericordius agitis, quàm si tantū uelitis latere, quod tales estis, quan-
tum tales esse uoluistis. Vetustinum impijs quoque miserabilem puerum uestræ benignita
ti charitatiq; commendo: causas calamitatis & peregrinatiōis eius audietis ex ipso. Nam
& propositum eius, quo seruiturum se esse pollicetur deo, tempus prolixius, & ætas robusti-
or, & transactus timor certius indicabunt. Tres libros, atq; utinam tam grandis quæstio-

 nis

nis ita explicatores ut grandes, tanto minus metuens in te laborem legendi, quanto ardorē C
perspicio diligendi, misi sanctitati & charitati tuæ: nam quæstio eorum de libero arbitrio
est. Hos autem non habere, aut omnes non habere fratrem Romanianum scio, per quem
propè omnia, quæ quibuslibet auribus accommodata scribere potui, studio in nos tuo nō
apportanda dedi, sed adlegenda iudicaui. Habebat enim iam ille omnia, secumq; gesta-
bat: per eum autem prima rescripta transmisi. Credo iam expertam sanctitatem tuam sa-
gacitate spiritali, quam tibi dominus tribuit, quid ille uir boni animo gerat, & quæ in illo
infirmitate pars claudicet. Vnde humanitati & charitati tuæ tam ipsum quàm filium eius,
legisti, ut spero, qua sollicitudine commendauerim, & quanta mihi necessitudine copulati
sint. Ædificet eos per te dominus, quod ab illo magis petendum est: nam id tu quàm uelis
noui. Aduersus paganos te scribere didici ex fratribus, si quid de tuo pectore meremur,
indifferenter mitte ut legamus: nam pectus tuum tale domini oraculum est, ut ex eo nobis
placita contra implicita, & aduersus loquacissimas quæstiones explicatissima dari respon-
Ambrosius. sa præsumamus. Libros beatissimi papæ Ambrosij credo habere sanctitatem tuam, eos
Non extant. autem multum desidero, quos aduersus nonnullos imperitissimos & superbissimos, qui
de Platonis libris dominum profecisse contendunt, diligentissime & copiosissime scripsit.
Beatissimus frater Seuerus de condiscipulatu nostro Milenitanæ antistes ecclesiæ, bene
apud eandem ciuitatem fratribus cognitus, debito nobiscum officio sanctitatē uestram sa-
lutat. Fratres quoq; omnes nobiscum domino seruientes, tam id faciunt, quàm uos deside
rant: tam uos desiderant, quàm uos diligunt: & tam diligunt, quàm estis boni. Panis quem
misimus, uberior benedictio fiet, dilectione accipientis uestræ benignitatis. Custodiat uos
dominus ab ista generatione in æternum, domini dilectissimi & syncerissimi uere benigni
& abundantissima domini gratia præstantissimi fratres.

Paulinus Alipio episcopo, de libris Augustini quos recepit, excusans quod serius mise-
rit ad illum Eusebij Chronica. Cupit edoceri de statu Alipij, ipse uicissim de suo nōnulla ape
rit, ueluti significans se uelle Alipij uitam in litteras mittere. Tres panes dono mittit. Hoc ar D
gumentum præcedit epistolam 32.

Epist. XXXV.

DOMINO merito honorabili, & beatissimo patri Alipio, Paulinus & Therasia
peccatores. Hæc est uera charitas, hæc perfecta dilectio, quam tibi circa hu
militatem nostram inesse docuisti, domine uere sancte & merito beatissime ac
desiderabilis. Accepimus enim per hominem nostrum Iulianum de Carthagi-
ne reuertentem litteras, tantam nobis sanctitatis tuæ lucem afferentes, ut nobis charitatem
tuam nō agnoscere, sed recognoscere uideremur. Quia uidelicet ex illo, qui nos ab origine
mundi prædestinauit sibi, charitas ista manauit, in quo facti sumus antequàm nati, quia
Psal. 99 ipse fecit nos, & non ipsi nos, qui fecit quæ uentura sunt. Huius igitur præscientia & opere
formati in similitudinem uoluntatum, & unitatem fidei, uel unitatis fidem, præueniente no
ticiā charitate connexi sumus, ut nos inuicem ante corporales conspectus reuelante spiritu
nosceremus. Gratulamur itaq; & gloriamur in domino, qui unus atque idem ubiq; terra-
rum operatur in suis dilectionem suam spiritusancto, quem super omnem carnem effu-
dit, fluminis impetu lætificans ciuitatem suam. In cuius te ciuibus principalem cum princi-
pibus populi sui, sede apostolica merito collocauit: nosq; etiam, quos erexit elisos, & de ter
ra inopes suscitauit, in uestra uoluit sorte numerari. Sed magis gratulamur in eo domini
munere, quo nos in pectoris tui habitatione cōstituit: quoq; ita uisceribus tuis insinuare di
gnatus est, ut peculiarem nobis charitatis tuæ fiduciam uendicemus, his officijs atq; mu-
neribus prouocati, ut nos diffidenter aut leuiter te amare non liceat. Accepimus enim insi-
gne & præcipuæ dilectiōis & sollicitudinis tuæ opus, sancti & perfecti in domino Christo
al' suscipimus uiri, fratris nostri Augustini libris quinq; confectum, quod ita miramur atq; * suspicimus,
ut dictata diuinitus uerba credamus. Itaq; fiducia suscipiendæ nobis unanimitatis tuæ, &
ad ipsum scribere ausi sumus, dum nos illi per te, & de imperitia excusandos, & ad charita-

tem

A. tem commendandos præsumimus,sicut & omnibus sanctis,quorũ nos & absentium offi/
cijs sospitare dignatus es,pari proculdubio curaturus affectu,ut per sanctitatem tuam,no
stris inuicem salutentur obsequijs,& in clero sanctitatis tuæ comites,& in monasterijs fidei
ac uirtutis tuæ æmulatores. Nam & si in populis,ac super populum agas oues pascuæ do/
mini,regens sollicitis uigil pastor excubijs,tamẽ abdicatione seculi,& repulsa carnis ac san/
guinis,desertum tibi ipse fecisti,secretus à multis, uocatus in paucis. Sanè uicario aliquate/
nus munere, licet per omnia tibi impar,ut iusseras prouidi illam Eusebij uenerabilis episco
pi Constantinopolitani,de cunctis temporibus historiam. Sed in hoc fuit obtemperandi
mora, quod in fructu tuo,quia ipse nõ haberem hunc codicem,Romæ reperi apud paren
tem nostrum uere sanctissimum Domnionem qui proculdubio promptius mihi paruit in
hoc beneficio, quod tibi deferẽdum iudicauit. Veruntamen quia & loca tua mihi significa
re dignatus es,ut ipse monuisti,ad uenerabilem socium coronæ tuæ, patrem nostrum Au
relium ita scripsimus , ut si nunc Hippone regio degeres , illò tibi litteras nostras, & tran/
scribendã in Carthagine membranã mittere dignaretur . Quod & sanctos uiros quos in/
dices charitatis ipsorum tuo sermone cognouimus, Comitẽ & Euodiũ rogauimus, ut hæc
scribere ipsi curarent,ne uel parenti Domnioni diutius codex suus deforet,& tibi transmis/
sus sine necessitate redhibendi maneret.Specialiter autem hoc à te peto,quoniã me imme
rentem & inopinantem magno tui amore complesti, ut pro hac historia temporũ, referas
mihi omnem tuæ sanctitatis historiam: ut quod genus,unde sis domo,tanto uocatus à do
mino, quibus exordijs segregatus ab utero matris tuæ, ad matrem filiorum dei prole læ/
tantẽ,abiurata carnis & sanguinis stirpe trãsieris,& in genus regale & sacerdotale sis trãsla
tus,edisseras. Quod enim indicasti, iam de humilitatis nostræ nomine apud Mediolanũ
te didicisse, cum illic initiareris, fateor curiosius me uelle condiscere,ut ex omni parte te no/
uerim,quo magis gratuler,si à suspiciendo mihi patre nostro Ambrosio, uel ad fidẽ inuita
B. tus es,uel ad sacerdotium consecratus,ut eundem ambo habere uideamur autorem.Nam
ego & si à Delphino Burdegaliæ baptizatus, à Lampio apud Barcilonã in Hispania, per
uim inflammatæ subito plebis sacratus sim,tamen Ambrosij semper & dilectione ad fidẽ
nutritus sum, & nunc in sacerdotij ordine confoueor.Denique suo me clero uendicare uo/
luit,ut & si diuersis locis degam, ipsius presbyter censear. Sed de me ne quid ignores, scias
antiquissimum peccatorem, non ita olim de tenebris & umbra mortis eductum,spiritum
auræ uitalis hausisse, nec ita olim posuisse in aratro manum, & crucem domini sustulisse,
quam ut in finem perferre ualeamus,orationibus tuis adiuuemur. Accumulabitur hæc me
ritis tuis merces,si interuentu tuo onera nostra releuaueris.Sanctus enim laborantem ad/
iuuans,quia fratrem non audemus dicere,exaltabitur sicut ciuitas magna.Et tu quidem su
per montem ciuitas ædificata es,uel accensa super candelabrum lucerna in septiformi clari
tate colluces,nos sub modio peccatorum delitescimus: uisita litteris tuis, & profer in lucem
in qua ipse uersaris,super aurea candelabra conspicuus. Eloquia tua lumen semitis nostris
erunt,& oleo lucernæ tuæ impinguabitur caput nostrum. Et accendetur fides,cum de spiri
tu oris tui cibum mentis & lumen animæ sumpserimus.Pax & gratia dei tecum,& corona
iusticiæ tibi maneat in die illo,domine pater merito dilectissime,& uenerabilis & exoptatis/
sime.Benedictos sanctitatis tuæ comites & æmulatores in domino fratres,si dignátur, no/
stros,tam in ecclesijs q̃ in monasterijs,Carthagini,Thagastæ,Hippone regio,& totis paro
chijs tuis atq; omnibus cognitis tibi per Africam locis,domino catholice seruientes,multo
affectu & obseqtio salutari rogamus. Si ipsam membranã sancti Domnionis acceperis,
transscriptam nobis remittere dignaberis.Et hoc rogo scribas mihi quem hymnũ meũ co/
gnoueris.Panem unum sanctitati tuæ unitatis gratia misimus, in quo etiam trinitatis soli/
ditas continetur.Hunc panem eulogiam esse,tu facies dignatione sumendi.

Paulinus familiaris Ambrosio.hinc sumpsit occasionẽ,qui scripsit uitã Ambrosij.

Panis dono missus.

Paulinus Romaniano, gratulans ecclesiæ Hipponensi quod Augustinũ meruit epi/
scopi collegam.Licentium pro quo scripserat Augustinus, hortatur & prosa & car/

mine, ut contempto aulæ fastu, se dedicet Christo. Epist. XXXVI C

DOMINO merito prædicabili & honorãdo fratri Romaniano, Paulinus & Therasia. Pridie q̃ has daremus, reuersis ex Africa fratribus nostris, quorũ expectatiõe nos pẽdere uidisti, optatissime sanctorum & charissimorum uirorũ inde epistolas receperamus, id est Aurelij, Alipij, Augustini, Profuturi, Seueri, iam omniũ pariter episcoporum. Ergo tot sanctorũ talium recẽtissimis sermonibus gratulãtes, properauimus ad te nostrã referre læticiam, ut tibi quoq; expectatum in peregrinatione solicita gaudium festiuissimis cõferremus indicijs. Si forte eadẽ de uenerabilibus & amantissimis uiris per aliarum aduentus nauium cõperisti, per nos etiã repetita accipe, & quasi renouata hilaritate rursus exulta. Quod si primus hic à nobis tibi nuncius ueniet, gratulare tãtam in tua patria charitatẽ Christo donãte partam, ut quicquid illic diuina prouidẽtia gerat, mirabilis semper (ut scriptum est) in sanctis suis, uel primi, uel cum primis sciamus. Non aũt tantum hoc scribimus gratulãdum, quod episcopatũ Augustinus acceperit, sed quod hanc dei curam meruerint Africanæ ecclesiæ, ut uerba cœlestia Augustini ore perciperẽt, qui ad maiorem dominici muneris gratiam nouo more prouectus, ita cõsecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Hipponensis ecclesiæ episcopo, coëpiscopus Augustinus est. Et ille beatus senex, cui purissimam mentem nulla unquam liuentis inuidiæ macula suffudit, dignos sui cordis pace nunc ab altissimo fructus capit, ut quem successorem sacerdotij sui suppliciter optabat, hunc mereretur tenere collegam. Credi ne hoc potuit antequàm fieret? Sed in hoc quoq; omnipotẽtis opere dici euãgelicum illud potest: Hominibus hæc ardua, apud deum aũt omnia possibilia. Exultemus itaque & lætemur in eo qui facit mirabilia solus, & qui facit unanimes habitare in domo, quoniam ipse respexit humilitatẽ nostram, & uisitauit in bono plebem suam: qui erexit cornu in domo Dauid pueri sui, & nunc exaltauit cornu Ecclesiæ suæ in electis suis, ut cornua peccatorum (sicut per prophetam spondet) hoc est Donatistarũ Manichæorumq; confringat. Vtinam hæc nunc domini tuba, qua per Augustinũ intonat, filij nostri Licentij impulset auditus, sed ut illa audiat aure, qua Christus ingreditur, de qua nõ rapit dei semen inimicus. Tunc uere sibi summus Christi pontifex Augustinus uidebitur, quia se tunc & exauditum sentiet ab excelso, si quem tibi dignum genuit in litteris, hunc & sibi digne filium pariat in Christo. Nam & nunc, uelim credas, flagrantissima de ipso nobis sollicitudine scripsit. Credimus in omnipotẽtem Christum, quod adolescẽtis nostri uotis carnalibus spiritalia uota Augustini præualeant. Vincetur uel inuitus (mihi crede) uincetur pijssimi parẽtis fide, ne mala uictoria uincat, si maluerit in perniciem suam uincere, quàm pro salute superari. Ne uacuum fraternæ humanitatis officium uideretur, de buccellato christianæ expeditionis, in cuius procinctu quotidie ad frugalitatis annonam militamus, panes quinq; tibi pariter & filio nostro Licentio misimus. Non enim potuimus à benedictiõe secernere, quem cupimus eadem nobis gratia penitus annectere. Paucis tamen & ad ipsum loquamur, ne neget sibi scriptum, quod de se tibi scriptum est. Aeschino enim dicitur, quod audit Mitio. Sed quid de alienis loquar, cum de proprio cuncta possimus, & aliena loqui non soleat esse sani capitis, quo dei gratia sano & saluo sumus, quibus caput est Christus. Incolumẽ te ætate quàm plurima, & beatum semper cum tota domo tua, ut cupimus, habeamus in Christo, domine frater merito honorãdissime & desiderantissime. Audi ergo fili legem patris tui, id est fidem Augustini, & noli repellere cõsilia matris tuæ, quod æque nomẽ in te Augustini pietas iure sibi uẽdicat, qui te tantillum gestauit sinu suo, & à paruulis primo lacte sapientiæ secularis imbutum, nunc etiam spiritalibus lactare & enutrire domino gestit uberibus. Quoniam te adultum ætate corporea, in spiritalibus adhuc cunabulis uagientem, uidet adhuc infantem uerbo dei uix dum in Christo primis passibus & uestigio titubãte repentẽ, si tamen Augustini doctrina tanq̃ manus matris, & ulna nutricis instabilem regat paruulum. Quem si audias & sequaris, ut rursum te sermone Salomonis alliciã,

Gratulatio.

Hoc fieri uetuit in eo quẽ sibi συνεςὸρ ex populi consensu designauit. Extat actũ.

Panes benedicti.

D

Fili

A Fili coronam accipies gratiarum tuo uertici. Et tunc uere eris ille non phantasmate somnia
tus, sed ab ipsa ueritate formatus consul & pontifex, uacuas imagines falsi operis implen-
te Christo solidis suæ operationis effectibus. Vere enim pontifex & uere consul Licenti e-
ris, si Augustini uestigijs propheticis & apostolicis disciplinis, ut sacrato beatus Helisæus
Heliæ, ut illustri Apostolo Timotheus adolescens adhæreas, indiuulso per itinera diuina
comitatu, ut & sacerdotium corde perfecto discas mereri, & populis ad salutẽ magistri ore
consulere. Sat hoc monitis & hortatui. Modico enim sermone & labore te arbitror mi Li-
centi ad Christum posse incitari, iam à pueris semper ad studia ueritatis & sapientiæ,
quod utrunque uere est Christus, & omnis boni summum, uenerabilis Augustini spiritu
& ore flammatum. Qui si parum apud te pro te ualuit, quid ego tanto interuallo poste-
rior, & omnium illius opum pauper, efficiam? Sed quia & illius facultatis potentia, & tui
ingenij humanitate confisus, pleniora atque maiora in te spero elaborata quàm elaboran-
da, ausus sum hiscere duplici gratia, ut & illi uiro deuincta charitate compararer in sollicitu
dine tui, & inter eos qui salutem tuam diligũt, uel contestato numerarer affectu. Nam effe-
ctus in tui perfectione palmam Augustino potissimũ destinatam scio. Vereor fili ne aures
tuas asperitate temerarij sermonis offenderim, & per aures animo etiam tuo tedij mei uul
nus intulerim. Sed in mentem uenit epistola tua qua te musicis familiarem modis intelle-
xi, A quo studio ego æui quondam tui non abhorrui. Itaque mihi ad tuam mẽtem, si in ali
quo exulcerassem, deliniendam, remedium litteras tuas recordatus reperi, ut te ad domi-
num harmoniæ omiformis artificem, modulamine carminis euocarem. Quæso te ut aure
audias, neque causam salutis tuæ in uerbis meis spernas, sed piam curam & mentem pater-
nam, etiam in despiciendis sermonibus libenter accipias, quibus insitum Christi nomen,
quod est supra omne nomẽ, hanc deberi uenerationẽ facit, ut nõ possit à credẽte cõtemni.

Carmen Elegiacum Paulini ad Licentium.

Quare age rumpe moras, & uincla tenacia secli.
B Nec metuas placidi mite iugum domini.
Pulchra quidem sed mira uagis præsentia rerum
Mentibus, at sapiens non stupet ista animus.
Nunc te sollicitat uarijs malesuada figuris,
Heu ualidos etiam uertere Roma potens.
Sed tibi nate precor, semper pater Augustinus
Occurset, cunctas urbis ad illecebras.
Illum tanta inter fragilis discrimina uitæ
Aspiciens, & habẽs pectore, tutus eris.
Hoc tamen & repetens iterumq; iterumq; monebo,
Vt fugias duræ lubrica militiæ.

Odit longam seruitutem.

Blandum nomen honos, mala seruitus, exitus æger,
Quem nunc uelle iuuat, mox uoluisse piget.
Scandere celsa iuuat, tremor est descendere celsis.
Si titubes, summa peius ab arce cades.
Nunc tibi falsa placent bona, nunc rapit omnibus auris
Ambitus, & uitreo fert caua fama sinu.
Ast ubi te magno damnosus cinxerit æstu
Baltheus, & sterilis fregerit inde labor,
Serus & incassum spes accusabis inanes,
Et modo quæ nectis rumpere uincla uoles.
Tunc reminisceris frustra patris Augustini
Contempsisse dolens ueridicos monitus.
Quare si sapiens, & si pius es puer audi,
Et cape uerba patrum, consiliumq; senum.

Quid retrahis fera colla iugo? mea sarcina leuis,
  Suaue iugum Christi est, uox pia, crede deo:
Et caput adde iugis, da mollibus ora capistris,
  Demissosq; leui subde humeros oneri.
Nunc potes hoc dum liber agis, dum nulla retentant
  Vincula, nulla thori cura, nec altus honor.
Hæc bona libertas Christo seruire, & in ipso
  Omnibus esse supra: non dominis hominum,
Non uitijs seruit, non regibus ille superbis,
  Tantum qui Christo se dederit domino.
Nec tibi nobilitas uideatur libera, quam nunc
  Sublimem attonita conspicis urbe uehi.
Quam cernis tanta sibi libertate uideri,
  Vt dedignetur flectere colla deo.
Multis ille miser mortalibus & quoque seruis
  Seruit, & ancillas ut dominetur emit.
Norunt eunuchos & magna palatia passi,
  Et quisquis Romam, sponte miser, patitur:
Quanto sudoris precio, damnoq; decoris
  Constet, ibi chlamydis, hic honor officij.
Nec tamen ipse potens, qui celsior omnibus esse
  Emerit, ut nulli seruiat, assequitur.
Cum bene se tota dominum iactauerit urbe,
  Seruit dæmonijs, ac simulacra colit.
Prohdolor hos propter remoraris in urbe Licenti,
  Et regnum Christi spernis, ut his placeas:
Hos uocitas dominos, curua & ceruice salutas,
  Quos ligni seruos conspicis & lapidis.
Nomine diuino argentum uenerantur & aurum,
  Religio est quod amat morbus auariciæ.
Imprecor hos ut amet, qui non amat Augustinum,
  Non colat & Christum, cui placet hos colere.
Inde ait ipse deus, dominis non posse duobus
  Seruiri, quoniam mens placet una deo:
Vna fides, deus unus, & unicus è patre Christus,
  Haud duplex, uni seruitus est domino.
Quanta etenim cœlo ac terris distantia, tanta est
  Cæsaris & Christi, rebus & imperijs.
Tollere humo, sed nunc dum spiritus hos regit artus,
  Mente polum penetra, nil mora carnis obest.
Corporeis iam nunc morere actibus, & bona uitæ
  Cœlestis liquido præmeditare animo.
Spiritus es, quanquam tenearis corpore, si nunc
  Mente pia uictor carnis opus perimas.
Hæc tibi chare puer fidei compulsus amore
  Scripsi, si recipis, suscipiere deo.
Crede Augustinum tibi nunc in me geminatum.
  Sume duos una cum pietate patres.
Spernimur, abstraheris maiore dolore duobus,
  Audimur, pignus dulce duobus eris.

In te

A In te læta patrum sudauit cura duorum,
Et tibi magnus honos lætificasse duos.
Sed me Augustino cum copulo, non meritorum
Iacto parem, solo comparo amore tui.
Nam quid ego effundam, rorans tibi paupere riuo?
Me præter gemino flumine prolueris,
Frater Alipius est, Augustinusq; magister,
Sanguinis hic consors, hic sator ingenij.
Tanto fratre uales & præceptore Licenti,
Et dubitas pennis talibus astra sequi?
Quicquid agas (nam te nec sperat mundus amicum)
Non daberis terræ, debita Christo anima.
Tu thalamos licet & celsos mediteris honores
Nunc, olim domino restituere tuo.
Credo unum uincent iusti duo peccatorem,
Et tua fraternæ uota preces abigent.
Ergo redi, qua uoce parens, qua sanguine frater,
Ambo sacerdotes te remeare iubent.
Ad tua te retrahunt, nam nunc aliena petisses,
Hæc mage quæ retinent regna tui tua sint.
Hæc repete, his inhia, externis ne contere tempus,
Si tua nolueris, quisquam aliena dabit?
Non eris ipse tuus, missusq; per extera longe
Sensibus heu proprij pectoris exul ages.
B Sollicitum satis hæc nato cecinisse parentem,
Dum tibi quæ mihimet, uel uolo, uel metuo.
Hæc tibi, si recipis, feret olim pagina uitam:
Si renuis, eadem hæc pagina testis erit.
Incolumem mihi te fili charissime, Christus
Annuat, & seruum det sibi perpetuo.
Viue precor, sed uiue deo, nam uiuere mundo
Mortis opus, uiua est uiuere uita deo.

Seuerus Augustino è secessu, prouocans illum ad scribendum. An hic sit Seuerus Sulpitius incertum. Epistola XXXVII.

VENERABILI ac desiderabili & toto sinu charitatis amplectendo episcopo
Augustino, Seuerus. Deo gratias frater Augustine, cuius donũ est quicqd
in nobis bonorũ gaudiorũ est. Fateor, bene mihi tecũ est, multũ te lego: mirũ di
cam, sed uerũ plane, q; mihi absens solet esse præsentia, tam præsens facta est
absentia tui. Nullæ se nobis interponunt turbulentæ actiones temporalium rerum. Ago
quantum possum, & si non tantum possum quantum uolo. quid ego dicam quantum uo-
lo? Nosti optime quàm auarus sim tui: nec tamẽ murmuro, quia non tantum ago quantũ
uolo, quoniam rursus non minus ago quãtum possum. Deo ergo gratias frater dulcissime,
bene mihi tecum est, gaudeo tecum artius coniunctus: & ut ita dicam, unissime quantũ po-
test adhærens tibi, redundantiam uberum tuorum suscipiens uires comparo, si possim ido
neus effici ad ea concutienda & exprimenda: ut quicquid secretius & interius clausum cu-
stodiunt, remotis pellibus quas adhuc lactenti sugendas inserunt, ipsa mihi uiscera si pos-
sibile est dignentur effundere. Viscera inquam, mihi ut refundantur cupio: uiscera tua, ui-
scera pinguia sagina cœlesti, & condita omni dulcedine spiritali: uiscera tua uiscera pura,

uiscera simplicia, nisi quod duplici sunt uinculo redimita geminæ charitatis: uiscera tua ui/ C
scera perfusa lumine ueritatis, & refulgentia ueritatem. Horum me manationi uel resulta/
tioni subijcio, quo nox mea in lumine tuo deficiat, ut in diei claritate simul ambulare possi
mus. O uere artificiosa apis dei, construens fauos diuini nectaris plenos, manantes miseri/
cordiam & ueritatem, per quos discurrens delitiatur anima mea, & uitali pastu quicquid in
se minus inuenit, aut imbecillum sentit, resarcire & suffulcire molitur. Benedicitur dominus
per præconium oris tui, & fidele ministerium: quod sic concinere & respondere facis canēti
tibi domino, ut quicquid de eius plenitudine ad nos usq; redundat, iucundius efficiatur, &
gratius per tuum elegantem famulatum, & succinctam mundiciam, & fidele ac castum sim/
plexq; ministerium: quod ita resplendere facis per argutias tuas, & uigilātiam tuam, ut per/
stringat oculos, & in se rapiat, Nisi tu idem innuas dominum, ut quicquid in te delectabile
lucet, referentes nos ad illum, ipsius esse agnoscamus, de cuius bonitate tam bonus es, & de
cuius puritate & simplicitate & pulchritudine, purus simplex & pulcher es: Et illi agētes gra
tias de bono tuo domino, qui suo dignatus est nos tibi adiungere, uel quoquo modo sub/
iungere, ut plenius subijciamur illi, cuius te ductu ac moderatione talem gaudemus, ut & ti
bi contingat gaudere de nobis: quod non diffido fore, si tuis me oratiōibus adiuues, cuius
imitatione nonnihil iam profeci, ut talis esse desiderem. Vides quid facias quod sic bonus
es, quoniam nos rapias in amorem proximi, qui nobis primus ad dilectionem dei, & ulti/
mus gradus est, & quasi limes quo sibi uterq; annectitur dei & proximi: in quo nos (ut di/
xi) quasi limite stantes, amborum calore tāgimur, & amborum flagramus amore. Sed quā
tum nos iste ignis exusserit & purgauerit proximi, tantum nos in illum puriorem dei ire cō
pellit. In quo iam nullus nobis amandi modus imponitur, quando ipse ibi modus est sine
modo amare. Non ergo uerendum est ne plus amemus dominum nostrum, sed ne minus
timendum. Hæc epistola superior, quæ tibi me quasi abstersa tristicia facilitate actionum,
de liberali ocio quod tecum mihi agere licuit in hoc rure posito, nam ita licere potuit, lætio/
rem offert, antequam sanè uenerabilis episcopus nos uisitare dignaretur, quasi meta illorū D
gaudiorum scripta est, & quod uere miror eodē die uenit quo scripta est. Quid hoc est quæ
so anima mea, nisi forte quod nos delectat, tamen & si honestum est, non tamē satis utile,
quia in parte est? Interim licet uniuerso hanc ipsam partem, id est nosipsos, quantum pro
peccatis nostris nobis cedit materia, id est nosipsi cedimus nobis elimatiores & compagina
biliores, si tamen admittis hoc uerbum, aptare moliamur. Habes epistolam nō pro tua ma
gnitudine, sed pro mea paruitate longiorem, qua & prouocauerim, ut iam nō pro mea par
uitate, sed pro tua magnitudine mihi epistola mittatur. Quæ tamen quantacunque erit, mi
hi longa non erit, cui totum tempus breue est ad legendum. Rescribe mihi quando aut ubi
occurrere debeam, propter illam causam qua me iussisti occurrere. Quod si est integra, & nō
forte aliud melius placuit, tunc occurram: sin minus, rogo te, nolo me à cursu reuoces meo.
Illa enim sola uisa est, quam præponerem mihi. Fratres omnes, qui nobis in domino cōser/
ui sunt, & desidero multum, & saluto.

Augustinus Leto, qui perfectum mundi contemptum aggressus, uidebatur solicitari per Satanam ad repetenda quæ reliquerat. Hunc animat, ut cōtemptis cognatorum affectibus fortiter pergat. Est quidem & erudita, nec infans epistola, cæterum plurimum dissonans à phrasi Augustini: Videtur Paulini.

Epistola XXXVIII.

DOMINO dilectissimo & desiderantissimo fratri Leto, Augustinus in domino sa
lutem. Legi epistolam, quam misisti fratribus cōsolari te cupiens, quod mul
tis tentatiōibus tua tyrocinia quatiantur. In qua etiam insinuasti desiderare te lit
teras nostras. Cōdolui frater, & cessare ab scribendo non potui, ne nō solū tuo, sed etiā meo
desiderio negarem, quod me uidebam officio debere charitatis. Si te igitur tyronem Chri/
sti profiteris, castra ne deseras, in quibus tibi etiam ædificāda turris est, illa de qua in Euan/
gelio dominus loquitur: In ea quippe stantem, & sub armis uerbi dei militantem, nulla ex
parte

A parte penetrare ullæ tentationes ualent. Inde & iactata in aduersarium tela, graui ponde-
re ueniunt,& prospecta firmo munimine deuitantur. Considera etiam dominum nostrum
Iesum Christum cum sit rex noster, tamen à societate qua etiam frater esse dignatus est, re-
ges appellasse milites suos,& unumquemq; ad bellandum cum rege qui habet uiginti mi-
lia, instructione decem milium idoneum esse debere præmonuit. Sed paulo antequam de
turre & de rege exhortatorias similitudines poneret, attende quid dixerit: Si quis uenit ad Luc.14.
me,& non odit patrem suum, & matrem,& uxorem,& filios,& fratres, & sorores, adhuc &
animam suam, nō potest meus esse discipulus. Et si non tulerit crucem suam & uenerit post
me, non potest meus esse discipulus. Deinde subiungit: Quis ex uobis uolens turrim ædifi-
care, non primo sedet & computat si sumptus habet ad consummationem, ne quãdo cum
posuerit fundamentum, non possit ædificare. Et omnes qui transeunt & uident, incipiãt di-
cere: Hic homo cœpit ædificare,& non potuit perficere? Aut quis rex uadens cõmittere bel
lum cum alio rege, non primum sedet & cogitat, si potens est cum decem milibus ei occur-
rere, qui cum uiginti milibus uenit ad illum? Cæterum dum adhuc longe est, mittit legatio
nem, rogans pacem. Quò autem pertinerent istæ similitudines, ipsa conclusione satis ape-
ruit. Ait enim: Sic ergo omnis ex uobis, qui non renunciat omnibus quæ sunt eius, non po-
test meus esse discipulus. Itaq; & sumptus ad turrim ædificandam,& bellantium decem mi
lium aduersus regem qui uiginti habet, nihil est aliud quàm ut renũciet unusquisq; omni-
bus quæ sunt eius. Prælocutio autem superior cum extrema conclusione concordat. In eo
enim quod unusquisq; renunciat omnibus quæ sunt eius, etiam illud continetur, ut oderit
patrem suum,& matrem,& uxorem,& filios,& fratres,& sorores, adhuc & animam suam.
Omnia enim hæc propria eius sunt, quæ plerunq; implicant, & impediunt ad obtinenda,
non ista propria temporaliter transitura, sed inæternum mansura communia. Quo enim
tibi modo nunc quædam mulier mater est, hoc ipso utiq; non est & mihi. Quapropter hoc
B temporale ac transitorium est: sicut transisse iam uides quod te concepit, quod gestauit ute-
ro, q; peperit, q; lacte nutriuit. Quod autem soror in Christo est, & tibi est & mihi,& omni-
bus quibus una cœlestis hæreditas,& pater deus,& frater Christus, in eadem charitatis so-
cietate promittitur. Hæc æterna sunt, hæc nulla temporis labe deteruntur, hæc tãto firmius
tenenda sperantur, quanto minus priuato, sed communi potius iure obtinenda prædica-
tur. Potes hoc facillime in ipsa tua matre cognoscere. Nam unde te nũc irretitum inuoluit,
& ab instituto cursu retardatum inflectit & curuat, nisi ex quo tua propria mater est? Nã
ex quo soror est omnium, quibus est pater deus,& mater ecclesia, tam te nō impedit, q̃ ne-
que me, neq; omnes fratres nostros, qui eam non priuata, sicut tu in domo uestra, sed pub-
lica in domo dei charitate diligimus. Quod ergo tu illi etiam carnali necessitudine annecte
ris, ad sortẽ ualere debet familiarius colloquẽdi,& apertiore ianua consulendi, ut hoc ipsum
quo te priuatim diligit, interficiatur in ea, ne quod ex utero suo te genuit, pluris pendat, q̃
quod ex utero ecclesiæ genita est tecum. Quod autem de matre dixi, hoc de tali cætera pro
pinquitate intelligendum est. Hoc etiam quisq; de anima sua cogitet, ut etiã in ipsa priua- Acto. 4.
tum affectum oderit, qui proculdubio temporalis est. Diligat autem in ea communionem
societatemq; illam, qua dictum est: Erat illis in deum anima una & cor unum. Sic enim ani
ma tua non est propria, sed omnium fratrũ, quorũ etiam animæ tuæ sunt, uel potius quo-
rum animæ cum tua non animæ, sed anima una est Christi unica, quæ de manu canis ut e-
ruatur, canitur in psalmis. Inde ad contemptum mortis facillime peruenitur. Nec succense-
ant parentes hoc præcipere dominum, ut eos oderimus, quãdo nobis hoc de anima nostra
præcipitur. Nam sicut nunc de anima iubetur, ut eam propter Christum cum parentibus
oderimus, Ita quod alio loco de anima idem dominus dicit, in parentes quoq; potest con- Ioan. 12.
gruentissime conuenire. Qui amat inquit animam suam, perdet eam. Dicam etiam fidẽter.
Qui amat parentes suos, perdet eos. De anima quippe hoc ibi dixit, oderit, quod hic, per-
det. Sicut autem hoc præceptum quo perdere iubemur animam nostram, non ad id ualet

ut se quisq; interimat, quod inexpiabile nefas est: & tñ ualet ut interimat in se carnalẽ ani- G
mæ affectum, quo cũ impedimento futuræ uitæ præsens uita delectat. Hoc est enim quod
dictum est, oderit animam suam, & perdat eam, Quod tamen diligendo fit, quandoquidẽ
apertissime fructum eiusdem animæ acquirendæ, in eodem præcepto commemorat dicẽs:
Qui perdiderit eam in isto seculo, in uita æterna inueniet eam: Ita de parentibus rectissime
dicitur, ut qui eos amat perdat eos, non more parricidarum interficiẽs, sed spiritali gladio
uerbo dei carnalem affectum eorum, quo & seipsos, & eos quos genuerunt iritamentis hu-
ius seculi obligare conantur, pie fidenterq; percutiens & occidens, illud in eis uiuere faciat,
quo fratres sunt, quo cum filijs suis temporalibus, parentes æternos deum ecclesiamq; co-
gnoscunt. Ecce rapit te studium ueritatis cognoscendæ atq; percipiendæ uoluntatis dei in
scripturis sanctis. Rapit euangelicæ prædicationis officium. Dat signum dominus ut uigile
mus in castris, ut ædificemus turrim, de qua hostem sempiternæ uitæ, & prospicere & pro-
pellere ualeamus. Rapit militem Christi tuba cœlestis ad prælium, & retinet mater. Nõ pla
nè talis, qualis Macabæorum fuit, nec saltẽ similis Lacedæmonijs matribus, de quibus me-
moriæ traditum est, quod filios suos ut pro terrena patria sanguinem funderent, multo am
ἢ τὰρ ἢ ἐπὶ plius atq; ardentius in certamina bellica, quàm signorum sonitus excitabant. Nam mater
τὰρ quæ te ad discendam uitam remoueri à curis secularibus non permittit, satis ostendit quẽ-
admodum te, si opus esset, ad obeundam mortem penitus seculum repudiare permitteret.
Sed quid dicit, aut quid allegat? Forte decem illos menses, quibus uiscera eius onerasti, &
dolores parturitionis ac labores educatiõis? Hoc hoc interfice uerbo salutari, hoc perde ma
tris, ut in uitam æternam inuenias eam. Hoc memento ut oderis in ea, si diligis eam, si tyro
Lucæ 14 Christi es, si turris fundamenta posuisti, ne dicant transeuntes. Hic homo cœpit ædificare,
& non potuit perficere. Carnalis enim affectus est iste, & adhuc ueterem hominem sonat.
Hunc carnalem affectum, & in nobis & in nostris, militia Christiana ut perimamus horta
tur: nec tamen ita ut ingratus sit quisq; parentibus, & eadem ipsa beneficia, quibus in uitã D
hanc editus susceptus atq; nutritus est, enumerata derideat: seruet potius ubiq; pietatẽ. Ha-
bent hæc locum ubi maiora non uocant. Mater ecclesia, mater est etiam matris tuæ. Hæc
nos de Christo concepit, hæc martyrum sanguine parturiuit, hæc in sempiternam lucem
peperit, hæc fidei lacte nutriuit & nutrit, cibosq; maiores præparans, quod adhuc paruu-
li & sine dentibus uagire uultis, horrescit. Hæc mater toto orbe diffusa, tam uarijs & multi-
plicibus errorum infestationibus agitatur, ut abortiui iam filij eius aduersus eã infestis ar-
mis belligerare non dubitent. Ignauia etiam atq; torpore quorundam quos gremio conti-
net, mẽbra sua frigescere plurimis locis & fouendis paruulis minus idonea fieri dolet. Vn-
de nisi per alios filios, unde nisi per alia membra, quorum è numero es, iustum ac debitum
poscit auxilium? Huius ne tu necessitates deserens, ad carnalia uerba conuertaris? Nónne
hæc grauioribus querelis insonat auribus? Nónne hæc chariora uiscera, & cœlestia ubera
ostentat? Adde uiri eius susceptionẽ carnis, ne carnalibus inhæreres, & à uerbo æterno uni-
uersa, quæ tibi mater improperat, ne his implicareris assumpta: adde cõtumelias, flagella,
mortem, mortem autem crucis. Talibus concepit te seminibus, taliq; in uitam nouam con
nubio procreat: languescis & contabescis in ueterem hominem? Itá ne matrem terrenã, nõ
Matth. 12. habebat imperator tuus? Quæ tamen cum ei nunciaretur agenti cœlestia respondit: Quæ
mihi mater, aut qui fratres? Et extendens manum in discipulos suos dixit, non pertinere ad
cognationem suam nisi qui facerent uoluntatem patris eius. In quo numero profecto etiã
ipsam sanctam Mariam benignus inclusit, Faciebat enim & illa uoluntatem patris eius. Ita
optimus magister atq; diuinus, & maternum nomẽ quod ei quasi priuatum propriumq;
nunciauerant, quia terrenum erat, in comparatione cœlestis propinquitatis abiecit: & ean-
dem cœlestem propinquitatem, in discipulis suis commemorans, quo sibi rursum cõsortio
generis, cum cæteris sanctis uirgo sancta cohæreret ostendit. Et ne isto saluberrimo magi-
sterio, quo contemni carnalem affectum in parẽtibus docuit, adminiculum error acciperet,
quo matrem

A quo matrem habuisse à quibusdam negatur, alio loco discipulos monuit, ne se patrem in terris dicant habere, ut quomodo illos manifestum est habuisse patres, sic se habuisse ma/trem manifestaret, cuius tamen terrena cognatione contempta, contemnendarum talium necessitudinum discipulis præberet exemplum. Hæc ergo interrumpũtur uocibus matris tuæ, & inter hæc locum inuenit commemoratio prægnantis atq; lactantis, ut de Adam & Eua, alius Adam nascereris & nutrireris. Respice potius, respice Adam secundum de cœlo, & porta iam cœlestis imaginem, sicut terreni portasti, Immo & hic habeant locum mater/na ipsa beneficia, quæ tibi ad eneruationem cordis enumerantur. Habeãt prorsus locũ, no/li esse ingratus, repende gratiam matri tuæ, repende spiritalia pro carnalibus, pro tempora libus sempiterna. Sed qui non uult sequi, non impediat. Qui non uult conuerti in melius, ca ueat ne in deterius peruertat & euertat. Quid interest utrũ in uxore, an in matre, dum tamẽ Eua in qualibet muliere caueat? Nam ista umbra pietatis de folijs illius arboris uenit, qui/bus se primum parentes nostri, in ista damnabili nuditate texerunt. Et quicquid in illis uer bis atq; suggestione, quasi officium tibi charitatis obtendit, ut à germanissima atq; synce/rissima euangelij charitate te detorqueat, ad astutiam serpentis pertinet, & ad duplicitatem regis illius qui habet uiginti milia, quam nos docemur decem milium, hoc est cordis, in qua deum quærimus simplicitate superare. His potius intende charissime, & tolle crucem tuam & sequere dominum. Nam cum te præsens animaduerterem domesticis curis à diuino stu/dio retardari, ferri te potius & duci à cruce tua, non eam te ferre ac ducere sentiebam. Crucẽ enim nostram dominus quam portari à nobis iubet, ut eum expeditissimi sequamur, quid aliud quàm mortalitatem carnis huius significat? Ipsa enim nos cruciat donec absorbeatur mors in uictoriam. Crux ergo hæc ipsa crucifigenda est, & transfigenda est clauis timoris dei, ne solutis & liberis membris reluctantem portare non possis. Sequi enim dominum ni si eam portans, omnino non uales. Nam quomodo eum sequeris, si non es eius? Qui autẽ Gal. 5.

B Iesu Christi sunt, ait apostolus, carnem suam crucifixerũt cum passionibus & desiderijs. Si παθήμασι καὶ ἐπιθυμίαις. quid sanè pecuniæ res tua familiaris habet, cuius te implicari negocio nec oportet nec de/cet, reuera tribuendum est matri & domesticis tuis. Horum quippe indigentia si pauperi/bus ut sis perfectus instituisti distribuere talia, tui primũ apud te locum obtinere debẽt. Si 1. Timoth. 5. quis enim suis & maxime domesticis, ait apostolus, non prouidet, fidem negauit, & est infi/deli deterior. Quibus ordinandis rebus, si ut collum exueris induendum sapientiæ uinculis, profectus à nobis es, quid tibi nocent, aut quo pacto te peruellunt matris lacrymæ fluẽtes carnem, aut serui fuga, aut mors ancillarum, aut fratrũ morbosa ualetudo? Si est in te cha/ritas ordinata, sciẽs præponere maiora minoribus, & misericordia moueri, ut pauperes euã/gelizentur, ne messis domini copiosa operariorum inopia in prædam uolucribus iaceat, & paratum habere cor ad sequẽdam domini uoluntatem, in eo quod uel flagellando uel par cendo agere statuerit cum seruis suis, hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit in omnibus. Obsecro te ut caueas ne maiorem tristiciã des bonis fratribus torpore tuo, quàm læticiam alacritate iam dederas. Commendare te autem litteris quibus uoluisti, tam superfluum putaui, q; si quisquam te mihi eodem modo commẽdare uoluisset.

Augustinus Licentium iuuenem nobilem & doctum, quondam ipsius discipulũ, hortatur ad mundi contemptũ, abutens ad hoc ipsius Licentij carmine, quod olim ad præceptorem scripserat. Parum attentus aliquis ex unica epistola fecit tres. Nam Au/gustinus carmen Licentianum suæ epistolæ intertexuit, Nos tamen numeros reli/quimus, ne dissentiant priorum æditionum codices.

Epist. XXXIX.

Vix reperi occasionem scribendi tibi. Quis credat? Sed mihi tamẽ Licentiũ neces/se est credere. Nolo te causas rationesq; rimari, quæ etiam si reddi possent, fidei tamen qua mihi credis non eas debeo. Nam & litteras tuas non per eos accepi, per quos possem scripta redhibere. Quæ aũt petisti ut peterem, curaui per epistolam quan tum promendum uidebatur, sed quid effecerim tu uideris. Quod si nondum effectum est,

uel cum sciero, agam instantius, uel cum rursus ipse admonueris. Hactenus quæ huius uitæ uincula perstrepunt tecum locutus sim, nũc paucis accipe pectoris mei æstus de spe tua nõ transitoria, quonam modo uia tibi patescat in deum. Mi Licenti, etiam atq; etiam recusantem & formidantem compedes sapientiæ, timeo te rebus mortalibus ualidissime & perniciosissime compediri. Nam sapientia quos primo alligauerit, & exercitatorijs quibusdam laboribus edomuerit, soluit postea, liberatisq; sese donat ad fruendum: & quos primo temporalibus nexibus erudiuerit, post æternis amplexibus alligat. Quo uinculo nec iucundius nec solidius cogitari quicquam potest. Prima hæc aliquantulum dura esse confiteor, Illa uero ultima, nec dura dixerim, quia dulcissima sunt, nec mollia quia firmissima. Quid igitur nisi quod dici non potest, sed credi, tamen & sperari & amari potest? Vincula uero huius mũdi, asperitatem habent ueram, iucunditatem falsam: certum dolorem, incertam uoluptatẽ: durum laborem, timidam quietem: rem plenam miseriæ, spem beatitudinis inanem. His ne tu inseras & collum & manus & pedes, cum & honoribus huiuscemodi subiugari affectas, & facta tua non aliter fructuosa existimas, & ambis inhærere, quò non modo inuitatus, sed nec compulsus quidem ire debuisti. Hic tu fortasse Terentiani serui mihi respõsum dederis: Ohe, tu uerba fundis hic sapientia. Cape igitur ut fundam potius quàm effundam. Aut si ego canto, tu autem ad aliam uocem saltas, nec sic quidem me pœnitet. Habet enim suam hilaritatem ipsa cantatio, etiam cum ad eã membra non mouet, cui plena charitatis modulatione cantatur. Verba quædam in epistolis tuis me mouerunt, sed de his tractare cum factorum uitæq; totius tuæ cura excoquat, ineptum putaui.

Terentius. οὐδὲν πρὸς ἔπος.

CARMEN HEROICVM LICENTII AD AVGVSTINVM, DECLArans beneuolentiam erga præceptorem, nullis casibus intermorituram.

Arcanum Varronis iter scrutando profundi
Mens hebet, aduersámq; fugit cõterrita lucẽ.
Nec mirũ, iacet omnis enim mea cura legẽdi D
Te non dante manum, & consurgere sola ueretur.
Orbiũ cœlestiũ cõcentus. Nam simul ut perplexa uiri compendia tãti
Voluere suasit amor, sacrosq; attingere sensus,
Quis, p q̃bus. Quis numerũ dedit ille tonis, mundũq; tonãti
Disseruit canere, & pariles agitare choreas,
Implicuit uaria nostrum caligine pectus,
Induxitq; animo rerum uiolentia nubem.
Geometria. Inde figurarum positas in puluere formas
Astrologia. Posco amens, aliásq; graues offendo tenebras.
Ad summã, astrorum causas clarósq; meatus,
Obscuros quorũ ille situs per nubila monstrat.
Sic iacui nutans, ut talem omnino ruinam,
Periphrasi significauit deũ ac Beelzebub. Nec q̃ nos prohibet latebras agnoscere cœli,
Nec persona daret functorum freta cauernis.
Protea nanq; ferunt ueterũ cõmenta pelasgũ,
Georgi. 4. Qui dũ sollicitis non uult aperire futura,
Spumat ap, fluit unda, fremit leo, sibilat anguis,
Alludit ad Aristeum. Captũ aliquãdo tamẽ in munera parua uolucrum.
At mihi qui nimium curis grauioribus angor,
Dulcia quiq; animæ, sed dulcia pabula quæro.
Varronis responsa latent: quod supplice cantu
Præsidiũ nymphã, regéq; & flumina poscam?
An te uoce uocem, clari quem rector Olympi

A Fontibus infantum præfecit, & abdita iussit
Vbertate animi longe ructare fluenta.
Ferto magister opẽ, ac tu ne desere uires
Inualidas, mecumq́ sacras subuertere glebas
Incipe, tempus enĩ, nisi me mortalia fallunt,
Labitur, in seniumq́ trahit: tibi noster Apollo
Corda replet, patrémq́ suum patrémq́ deorum
Conciliat, legemq́ bonam, pacemqúe cruentam
Monstrat, & abducto uelamine singula pandit.
Viginti emensus nam longos forsitan orbes
Solis eras, cum te ratio pulcherrima mundi,
Ditior imperijs, & nectare dulcior omñi
Corripuit, statuitq́ uagum, medióq́ locauit,
Omnibus unde aciem posses intendere rebus.
O bone carpe iter annorum, sapientia quantum
Crescit amore sui, inueniens noua culmina semper.
Perge uiam qua te soboles præclara tonantis
Perducit, sternens in planos ardua campos.
Et cum luciferos præcordia uesper in ortus
Distulerit, sanctumq́ super benedixeris ignem,
Sis memor ipse mei: bibulam qui ponitis aurem
Legibus inuictis, contundite pectora palmis,
Sternite membra solo, meritosq́ ciete dolores,
Et prohibete nefas, deus imperat omnibus unum.
B Admonet antistes, uenturáq́ flumina terrent.
O mihi transactos reuocet si pristina soles
Lætificis aurora rotis, quos libera tecum
Ocia tentantes, & candida iura bonorum
Duximus Italiæ medio, montésq́ per altos.
Non me dura gelu prohiberent frigora cano.
Nec fera tẽpestas Zephyrûm, fremitusq́ Borini,
Quin tua sollicito premerẽ uestigia passu.
Hoc opus ut iubeas tantum, cruor irriget artus,
Solstitio Neuros, bruma sectabimur Istrum.
Ignotus Garamas soluet mihi uincula gerris.
Exampheosq́ lacus fugiens Hypanis ubi amarus
Calipidum Scythicas resonat spumosus ad undas.
Ibimus & Leucos, qua Leucia solis in ortus
Tenditur: & uasti deserta cacumina Casi,
Quis epidamneas æquat sibi casia rupes,
Vnde quiescentem auroram, currusq́ solutos,
Sopitámq́ diem media sub nocte uiderem,
Te suadente petam: nec enim labor aut metus ullus
Terret, ubi insontem precibus deus audit apertis.
Et nũc Romulidum sedes & inania tecti
Culmina, bacchatásq́ domus, uanosq́ tumultus
Desererem, & totus semel in tua corda uenirem.
Ni mens coniugio incumbens retineret euntem.
Crede meis, o docte, malis, ueroq́ dolori,

Quod sine te nullos promittunt carbasa portus,
Erramusq; procul turbata per æquora uitæ.
Præcipites densa ueluti caligine nautæ,
Quos furor Australis, stridens & flatus ab Euro
Perculit, & raptis priuauit turbo magistris.
Protinus abruptis miseri uoluuntur in undis.
Non forus aut proræ, non lintea deinde procellas
Ferre ualent, ratioque iacet stupefacta regendi.
Sic me uentus agit, uoluuntque cupidinis æstus
In mare letiferum, nec terræ protinus absunt.
Sed mecum reputans, tua candida uerba magister
Hæc magis esse reor, tibi credere callida res est.
Decipit, atq; animis molitur retia nostris.
Præteritos (oblitus enim præsentia) præsto
Nunc tibi charo nos, nos nunc de pectore lapsi.
Hei mihi quò ferar, unde uelim tibi pandere mentē.
Ante sub Ægeo optabunt pia tecta palumbes,
Et uersa halcyone componat in arbore nidos,
Esuriēs uitulos alat ante leæna sequaces,
Atq; impasta diu teneros lupa nutriat agnos,
Mutantesque suis diuisum partibus orbem,
Aut Barcæus alet Taurū, aut Hyrcania Tauros.
Ante Thyesteis iterum maleterrita mensis,
Interrupta dies refugos uanescat in ortus.
Ante dabunt imbres nilum, super æthera damæ
Errabunt, montesque canant & flumina laudent,
Quàm mihi post tergum ueniant tua dona magister.
Arcet amor, coplámq; tenet communis honesti.
Hic hic regnat amicitiæ decus hoste fugato.
Nam neq; propter opes uitreas, aurúmq; rebelle,
Iungimus assensus animorum, nam neq; uulgi
Nos fortuna ruens, quæ separat ardua, iunxit.
Sed labor interiora legens, uulgata libellis,
Atq; animis inuenta tuis, & nobile dogma
Indictum, contráq; bonos responsa relatus.
Et mea Calliope, quamuis te cominus altum
Horreat, & uultus abscondat, inutile tractans:
Hoc tamen hoc animi uinclum, nexúsq; fideles,
Non qui montosis firmatas rupibus alpes
Fregit, & Italicas pressit cū mœnibus urbes,
Rumperet, aut nostro terreret robore quicquam.
Ite procul latices tumidis anfractibus Oxi,
Aut ab Aremphæis Rhipheos aut oppida Caspi
Cimmeriasq; domos seiūgere flumine largo:
Mæotidúq; plagæ, pontus quas obruit Helles,
Europæ atq; Asiæ longe discrimina tendant.
Nónne boum per utrunq; latus armenta fatigans
Finibus abcidit lateri Dodona Molossos,
Cognatósq; Arabas: nec pacis fœdus amicum

Sidonios

A Sidonios inter mansit regnúmq; Pelopũ,
Sacrilegosq; Phryges, quamuis pro tempore cunctis
Hospitio commune fuit. quid deniq; fratrum
Dissidium, pugnasq; canam? quid honesta parentum
Verbera? quid matrum furias, natosq; superbos?
Est etiam superum concors discordia rerum,
Totq; fluunt ritus, quot dat sententia leges.
Nec tenet unus amor, non si mihi murmura centum
Det Boreas, totidémq; animas, centúmq; per ora
Lingua rigens adamante fremat, memorare ualebo
Quæ sociata prius ueterum natura locorum
Distulit, & tereti limauit glarea mundo.
Sed nos præterea qui ab una exurgimus urbe,
Quod domus una tulit, q sanguine tangimur uno
Seclorum, Christiana fides connexuit: & q
Nos iter immensum disterminat, & plaga ponti
Intersusa coercet, amor contemnit utrunq;.
Gaudia qui spernens oculorum, semper amico
Absenti fruitur, quoniam de corde profundo
Pendet, & internæ rimatur pabula fibræ.
Interea uenient quæcunq; futura bonorum
Scripta salutiferi sermonis, & illa priorum
Æquiperanda fauis, reputans quæ pectore in alto,
Conceptum in lucem uomuisti nectareum mel,
B Præsentem ipsa mihi te reddent, si mihi morem
Gesseris, & libros quibus in te lenta recumbit *Libri de musica.*
Musica tradideris, nam ferueo totus in illos.
Annue, sic nobis uerum ratione patescat,
Sic plus Eridano fluat, & contagia mundi
Nequicq; uolitent nostri circum arua coloni.

RELIQVVM SVPERIORIS EPISTOLAE AVGVSTINI. si suis legibus non staret, si mensu

Si uersus tuus momentis inordinatis peruersus esset, si suis legibus non staret, si mensu
ris imparibus aures auditoris offenderet, puderet te certe, nec differres nec desisteres donec
ordinares, corrigeres, statueres, æquares uersum tuum, discendo & agendo artem metricam
acerrimo studio, & labore quolibet. Quod cum inordinatus ipse peruerteris, cũ legibus dei
tui ipse non stas, neq; in agenda uita honestis tuorum uotis & huic ipsi eruditioni tuæ con
cinis, abijciendum post tergum putas & negligendum, quasi præ sono linguæ tuæ sis tibi
& uoce uilior, & incompositis moribus quod offendis aures dei leuius sit, quàm si incom/
positis syllabis tuis grãmatica succenseret autoritas. Scribis: O mihi trãsactos reuocet si pri
stina soles Lætificis aurora rotis, quos libera tecum Ocia tentantes, & candida iura bono/
rum Duximus Italiæ medio, montésque per altos. Non me dura gelu prohiberent frigo/
ra cano, Nec fera tempestas Zephyrũm fremitúsque Borini, Quin tua sollicito premerem
uestigia passu. Hoc opus ut iubeas tantum. Me miserum, si ego non iubeo, si non cogo atq;
impero, si non rogo ac supplico. Sed si aures tuæ aduersus meas uoces clausæ sunt, ori tuo
pateant, pateant carmini tuo, exaudi teipsum durissime, immanissime, surdissime. Quo mi/
hi linguam auream & cor ferreũ, quibus ego non carminibus sed lamentationibus sufficiã
plangere carmina tua? In quibus uideo, quã animã, quod ingeniũ nõ mihi liceat apprehen
dere, & immolare deo nostro. Expectas ut ego iubeã, sis bonus, sis quietus, sis beatus, quasi
quiddam mihi dierũ gratius illucescat, quàm ut ingenio tuo fruar in domino, aut uere tu

nescias quàm te esuriam & sitiam, aut nō hoc ipso id carmine fatearis. Reuoca animū quo ista scripsisti, nūc mihi dic, Hoc opus ut iubeas tantū. Ecce iussum meum, da mihi te, si hoc opus est tantū, da domino meo te, qui omnium nostrum dominus est, qui tibi illud donauit ingenium. Nam ego quid sum, nisi seruus tuus per ipsum, & conseruus sub ipso. An ipse non iubet, audi Euangelium, Stabat, inquit, Iesus & clamabat, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego uos reficiam. Tollite iugum meum super uos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Iugum enim meum lene est, & sarcina mea leuis est. Si hæc non audiuntur, aut usq; ad aures audiuntur, expectas ne Licenti, ut Augustinus iubeat conseruo suo, & non plangat potius frustra iubere dominum suum, imò non iubere, sed inuitare & rogare quodammodo, ut qui laborant reficiantur ab eo. Sed uidelicet fortissimo & præfidenti collo, iugum mūdi iugo Christi est iucundius, qui si laborare nos cogeret, uide quis cogeret, qua mercede cogeret. Vade in Campaniam, disce Paulinum egregium & sanctum dei seruum, quàm grandem fastum seculi huius, tanto generosiore,, quanto humiliore ceruice incunctanter excusserit, ut eam subderet Christi iugo, sicut subdidit: & nunc illo moderatore itineris sui quietus & modestus exultat. Vade disce, quibus opibus ingenij sacrificia laudis ei offerat, refundens illi quicquid boni accepit ex illo, ne amittat omnia, si non in eo reponat à quo hæc sunt. Quid æstuas? quid fluctuas? quid imaginationibus mortiferarum uoluptatum, aurem accōmodas, & auertis à nobis? Mentiuntur, moriuntur, in mortem trahunt. Mentiuntur Licenti, sic nobis (sicuti optas) Verum ratione patescat, Sic plus Eridano fluat. Nō dicit uerum nisi ueritas, quia Christus est ueritas. Veniamus ad eum ne laboremus. Vt ipse nos reficiat, tollamus iugum eius super nos & discamus ab eo, quoniā mitis est & humilis corde, & inueniemus requiem animabus nostris. Iugum enim eius lene est, & sarcina eius leuis est. Ornari abs te diabolus quærit. Si calicem aureum inuenisses in terra, donares illum ecclesiæ dei. Accepisti à deo ingenium spiritaliter aureum, & ministras inde libidinibus, & in illo satanæ propinas teipsum. Noli obsecro, sic aliquādo sentias, quàm misero & miserando pectore hæc scripserim, & miserearis iam mei, si tibi uiluisti.

Matth. 11. (margin) — C, D (margin letters)

Augustinus Madaurenses idololatras hortatur, ut ab impietate se conuertant ad ueram religionem, ostendens illis mysterium sacræ trinitatis, & orbem miris incrementis iuxta prophetarum & Euangeliorū oracula Christo subiectum. Epist. XLII.

Idololatras fratres uocat & dominos prædicabiles et fratres charissimos.

OMINIS prædicabilibus & dilectissimis fratribus Madaurensibus, quorum per fratrem Florentinum epistolam accepi, Augustinus. Si forte illi qui inter uos catholici Christiani sunt talia mihi scripta miserunt, hoc tantum miror, quod non suo potius quàm ordinis nomine. Si autem reuera omnes aut propè omnes ordinis uiri ad me dignati estis literas dare, miror quod patri, & in domino salutem scripsistis, quorū mihi superstitiosus cultus idolorum, cōtra quæ idola facilius templa uestra q; corda clauduntur, uel potius quæ idola non magis in templis q; in uestris cordibus includuntur, cum magno est dolore notissimus: nisi forte iam de salute ipsa, quæ in domino est, per quā me salutare uoluistis, tandem prudēti cōsideratione cogitetis. Nam si nō ita est, quæso uos, qd læsi, quid offendi beneuolentiā uestrā, ut me titulo epistolæ uestræ irridendū potius q̄ honorandū esse putaretis, dn̄i prædicabiles & dilectissimi fratres. Quod enim scripsistis: Patri Augustino in dn̄o æternam salutē, cum legerem tanta spe subito erectus sum, ut crederem uos ad ipsum dominum, & ad ipsam æternam salutem aut iam esse cōuersos, aut per nostrum ministerium desiderare cōuerti. Sed ubi legi cætera, refriguit animus meus. Quæsiui tamen ab epistolæ perlatore, utrū iam uel essetis Christiani uel esse cuperetis. Cuius responsione postea quàm cōperi, nequaquam uos esse mutatos, grauius dolui, quod Christi nomē, cui iam totū orbē subiectū esse cōspicitis, non solum à uobis repellendū, sed etiā in nobis irridendū esse credidistis. Nō enim potui cogitare alterū dn̄m secūdū quē posset episcopus pater à uobis uocari præter dn̄m Christū. Et si esset hinc aliqua

de inter-

A de interpretatione uestræ sententiæ dubitatio, subscriptione epistolæ tolleretur, ubi aperte posuistis: Optamus te domine in deo & Christo eius, ꝑ multos annos semper in clero tuo gaudere. Quibus omnibus perlectis atq; discussis, quid mihi aliud occurrere potuit, aut cuilibet homini potest, nisi aut ueridico aut fallaci scribentiũ animo hæc esse cõscripta. Sed si ueridico animo ista scribitis, quis uobis ad hanc ueritatem interclusit uiam? Quis aspera dumeta substrauit? Quis rupium prærupta inimicus opposuit? Postremo quis basilicæ ianuam ingredi cupientibus clausit, ut in eodem domino per quem nos salutatis, eandem salutem nobiscum habere nolitis? Si autem fallaciter atq; irridenter hæc scribitis, ita ne tandem mihi negocia uestra curanda imponitis, ut nomen eius per quẽ aliquid possum, audeatis nõ ueneratione debita attollere, sed insultatione adulatoria uentilare? Sciatis me charissimi cum ineffabili pro uobis tremore cordis hoc dicere. Noui enim quãto grauiorẽ & perniciosiorẽ causam sitis habituri apud deum, si frustra uobis hoc dixero. Omnia quæ præteritis tẽporibus erga humanũ genus maiores nostri gesta esse meminerunt, nobisq; tradiderunt: omnia etiã quæ nos uidemus, & posteris tradimus, quæ tamẽ pertinent ad uerã religionem quærendã & tenendã, diuina scriptura non tacuit, sed ita omnino cuncta transeũt, ut transitura esse prædicta sunt. Videtis certe populũ Iudæorũ auulsum à sedibus suis, per omnes ferè terras disseminatum atq; diffusum, Et origo eiusdem populi & incrementa & regni amissio & per cũcta dispersio *. Videtis certe ex ipso populo uerbum dei, legemq; prodeũtem per Christum, qui ex illis mirabiliter natus est, omniũ gentiũ fidem occupasse atq; tenuisse, Ita hæc omnia prænunciata legimus ut uidemus. Videtis certe multos præcisos à radice Christianæ societatis, quæ per sedes apostolorũ, & successiones episcoporũ, certa per orbẽ propagatione diffundit, de sola figura originis, sub Christiano nomine, quasi arescẽtia sarmẽta gloriari, quas hæreses & schismata nominamus, Præuisa, prædicta, scripta sunt omnia. Videtis certe simulachrorũ tẽpla, partim sine reparatione collapsa, partim diruta,

Iudæi sparsi.

prædicta est. Nã tale quiddam deesse uidetur.

B partim clausa, patim in usus alios commutata. Ipsaq; simulacra, uel confringi, uel incẽdi, uel includi, uel destrui: atq; ipsas huius seculi potestates, quæ aliquando pro simulacris populũ Christianũ persequebant, uictas & domitas, nõ à repugnãtibus sed à morientibus Christianis, & contra eadẽ simulacra pro quibus Christiãos occidebãt, impetus suos legesq; uertisse, & imperij nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulchrũ piscatoris Petri, submisso diademate, supplicare. Hæc omnia scripturæ diuinæ, quæ in manus omniũ iã uenerũt, ante longissima tẽpora futura esse testatæ sunt. Hæc omnia tanto robustiore fide lætamur fieri, quanto maiore autoritate prædicata esse in sanctis litteris inuenimus. Nunquid nam obsecro uos, nunquid nam solum iudiciũ dei, quod inter fideles atq; infideles futurum esse in eisdẽ litteris legimus, cum illa omnia sicut prædicta sunt euenerint, nũquid nã solũ iudiciũ dei uenturũ nõ esse putabimus? Immo uere ueniet, sicut illa oia uenerũt. Nec quisq; erit homo nostrorũ temporũ, qui se in illo iudicio de sua possit infidelitate defendere, cũ Christũ cãtet & iustus ad æquitatem, & periurus ad fraudẽ: & rex ad imperium, & miles ad pugnã: & maritus propter regimẽ, & uxor propter obsequiũ: & pater propter præceptũ, & filius propter obedientiam: & dominus per dominationem, & seruus per famulatũ: & humilis ad pietatẽ, & superbus ad æmulationem: & diues ut porrigat, & pauper ut sumat: & ebriosus ad phialam, & mendicus ad ianuam: & bonus ut præstet, & malus ut fallat: & Christianus uenerator, & paganus adulator, Omnes Christum cantãt, & qua uolũtate atq; ore cantẽt, eidẽ ipsi quem cantãt rationẽ sine dubio reddituri sunt. Est quiddam inuisibile, ex quo creatore principio sunt omnia quæ uidemus, summũ, æternum, incõmutabile & nulli effabile nisi tãtum sibi. Est quiddam quo se ipsa summitas maiestatis narrat & prædicat, non impar gignenti atq; narranti uerbum, quod illi qui uerbum gignit ostẽditur. Est quædam sanctitas omniũ quæ sancte fiunt sanctificatrix, ipsius incõmutabilis uerbi per qđ narrat illud principiũ, & ipsius pricipij qđ par se uerbo narrat, inseparabilis & indiuisa cõmunio. Quis aũt hoc totũ quod nõ dicendo dicere conatus sum, & dicendo non dicere, quis hoc possit serenissima & synce-

Sepulchrum Petri.

ὡς παίζει.

Τριάς.

ſyncerissima mente cōtueri,eóq; contuitu beatitudinem ducere,atq; in id quod intuetur de C
ἔκστασις ficiens quodāmodo se obliuisci, & pergere in illud cuius uisione inuisibilis est,quod immor
talitate est indui,obtinere æternam salutē,per quam me salutare dignamini? Quis hoc pos
sit nisi qui omnes superbiæ suæ toros inanes, peccata sua confitens cōplanauerit, seq; sub/
strauerit mitem atq; humilē ad excipiendū deum doctorē? Quoniam ergo à uanitate su/
perbiæ,prius ad humilitatē deponendi sumus,ut inde surgentes solidam celsitudinē tenea/
mus,nō potuit hoc nobis tāto magnificētius, quāto blandius inspirari,ut nostra ferocitas
nō ui sed persuasione sedaretur,nisi uerbū illud per quod se angelis indicat deus pater, qđ
uirtus & sapiētia eius est,quod corde humano uisibiliū rerum cupiditate cæcato, uideri nō
poterat,personam suā in homine agere atq; ostendere dignaretur,ut magis homo timeret
extolli fastu hominis,q̃ humiliari exēplo dei. Itaq; nō Christus regno terreno decoratus,
nec Christus terrenis opibus diues,nec Christus ulla terrena felicitate præfulgens,sed Chri/
stus crucifixus,per totum terrarū orbem prædicatur. Quod riserunt prius populi superbo/
rum,& adhuc rident reliquiæ. Crediderunt autē prius pauci tunc populi, quia tunc ad fidē
paucorū & cōtra irrisionem populorū cum Christus crucifixus prædicaretur,claudi ambu/
labant,muti loquebantur,surdi audiebant,cæci uidebant,mortui resurgebant. Sic tandem
Pax. aduertit terrena superbia, nihil in ipsis terrenis esse potentius humilitate diuina, ut etiam
saluberrima humilitas humana,contra insultantem sibi superbiam, diuinæ imitationis pa
trocinio tueretur. Expergiscimini aliquando fratres mei & parentes mei Madaurenses,
hanc occasionem scribendi uobis deus mihi obtulit: Quantū potui quidem in negocio fra/
tris Florentini, per quē literas misistis (sicut deus uoluit) affui & adiuui, Sed tale negocium
erat quod etiā sine opera mea facile peragi posset. Propè omnes enim domus ipsius homi
nes qui apud Hipponem sunt,nouerūt Florentinū & multū eius orbitatē dolent. Sed epi/
stola mihi à uobis missa est, ut nō impudens esset epistola mea, cū occasione à uobis acce/
pta,idolorū cultoribus de Christo aliquid loqueretur. Sed obsecro uos,si eum nō inaniter
in mea epistola nominastis, timete illum quē prius iudicatum irrisit superbus orbis terra/ D
rum,& nunc iudicē subiectus expectat. Erit enim testis affectus in uos cordis mei,per hanc
(quantū potui) paginam expressus, Erit testis uobis in iudicio eius,qui credentes sibi cōfir/
maturus est,& incredulos confusurus. Deus uiuus & uerus,uos ab omni huius seculi uani/
tate liberatos conuertat ad se domini prædicabiles & dilectissimi fratres.

Maximus Madaurensis Augustino,excusans à paganis unum deum uarijs nomini
bus coli,indignans mortuos homines coli pro dijs,irridens punica quedam nomina,
perstringens opinor Christianos,quod uenerarentur sepulchra martyrum,ac notans
quod clanculum sua sacra peragerent, Epistola XLIII.

ABENS crebro tuis affatibus lætificari,& instinctu tui sermōis,quo me paulo
ante iucūdissime salua charitate pulsasti, paria redhibere nō destiti, ne silentiū
meū pœnitudinē appellares. Sed quæso ut si hæc quasi seniles artus esse duxe/
ris,benignarū aurium indulgentia prosequaris. Olympū montē deorū esse ha/
bitaculū,sub incerta fide Græcia fabulat̃. At uero nostræ urbis forū salutariū numinū fre/
quētia possessum nos cernimus & probamus. Equidē unū esse deū summū,sine initio,sine
prole,naturæ ceu patrē magnū atq; magnificū,quis tam demens,tam mente captus neget
esse certissimū? Huius nos uirtutes per mundanū opus diffusas, multis uocabulis inuoca/
mus,quoniā nomen eius cuncti propriū uidelicet ignoramus. Nam deus omnibus religio/
nibus cōmune nomen est. Ita fit,ut dum eius quasi quædā mēbra carptim, uarijs supplica/
tionibus prosequimur,totum colere profecto uideamur. Sed impatiētem me esse tanti er/
roris dissimulare nō possum. Quis enim ferat Ioui fulmina uibranti præferri Mygdonem,
Iunoni, Mineruæ, Veneri Vestæq; Sananem,& cunctis (proh nefas) dijs immortalibus
archimartyrem Namphanionem, inter quos Lucitas etiam haud minore cultu suscipitur,
al's numina. atq; alij interminato numero,dijs hominibusq; odiosa * nomina,qui cōsciētia nefandorū
facinorum,

A facinorum, specie gloriosæ mortis, scelera sua sceleribus cumulãtes, dignum moribus factis q̃ suis exitum maculati repererunt. Horum busta si memoratu dignum est, reiectis tẽplis, neglectis maiorum suorum manibus, stulti frequentant, ita ut præsagium uatis illius indigne ferentis emineat, Inq́ue deum templis iurauit Roma per umbras. (Lucanus.) Sed mihi hac tempestate propemodum uidetur bellum Actiacum rursus exortum, quo Ægyptia monstra in Romanorũ deos audeãt tela uibrare, minime duratura. Sed illud quæso uir sapientissime, uti remoto facundiæ robore atq; exploso, qua cunctis clarus es, omissis etiam quibus pugnare solebas Chrysippeis argumentis, postposita paululũ dialectica, quæ neruorũ suorũ luctamine nihil certi cuiq; relinquere nititur, ipsa re approbes, quis sit iste deus, quẽ uobis Christiani, quasi proprium uendicatis, & in locis abditis præsentem uos uidere cóponitis. Nos etenim deos nostros luce palam ante oculos omnium, atq; aures omnium mortaliũ pijs precibus adoramus, & per suaues hostias propitios nobis efficimus, & à cunctis hæc cerni & probari contendimus. Sed ulterius huic certamini me senex inualidus subtraho, & in sententiam Mantuani rhetoris libenter pergo, Trahit sua quenq; uoluptas. (Vir. in bucol.) Post hæc nõ dubito uir eximie, qui à mea secta deuiasti, hanc epistolam aliquorum furto detractam, flãmis uel quolibet pacto perituram. Quod si acciderit, erit damnum chartulæ, non nostri sermonis, cuius exemplar penes omnes religiosos perpetuo retinebo. Dij te seruent, per quos & eorum atq; cunctorum mortalium communem patrem, uniuersi mortales quos terra sustinet, mille modis concordi discordia ueneramur & colimus.

Augustinus Maximo grammatico respondet ad superiora, sed sic ut ostendat indigna quibus respondeatur, digna quæ rideantur. Epist. XLIIII.

SERIVM ne aliquid inter nos agimus, an iocari libet? Nã sicut tua epistola loquitur, utrũ causæ ipsius infirmitate, an morũ tuorũ comitate sit factũ, ut malles esse facetior, q̃ paratior, incertum habeo. Primo enim Olympi mótis & fo-
B ri uestri cóparatio facta est: quæ nescio quò pertinuerit, nisi ut me cómonefaceret in illo monte Iouem castra posuisse, cum aduersus patrem bella gereret, ut ea docet historia, (Sacra historia.) quam uestri etiam sacram uocant: & in isto foro recordarer esse in duobus simulacris, unum martem nudum, alterum armatum, quorũ dæmoniũ infestissimum ciuibus, porrectis tribus digitis contra collocata statua humana comprimeret. Ergo ne unquã ego crediderim, mentione illius fori facta, numinum talium memoriã mihi te renouare uoluisse, nisi iocari potius q̃ serio agere maluisses. Sed illud planè quod tales deos quædã dei unius magni mẽbra esse dixisti, admoneo, quia dignaris, ut ab huiusmodi sacrilegis facetijs te magnopere abstineas. Siquidem illum deum dicis unũ, de quo (ut dictum est à ueteribus) docti indoctiq; consentiunt, huius ne tu membra dicis esse, quorum immanitatem, uel (si hoc mauis) potentiã, mortui hominis imago cópescit? Plura hinc possem dicere: Vides enim pro tua prudentia, quàm locus late iste pateat reprehensioni. Sed meipse cohibeo, ne à te rhetorice potius, quàm ueridice agere existimer. Nã quod *nomina quædam punica (al. numina.) mortuorum collegisti, quibus in nostram religionem, festiuas (ut tibi uisum est) contumelias iaciendas putares, nescio utrum refellere debeam, an silentio præterire. Si enim res istæ uidentur tam leues tuæ grauitati quàm sunt, iocari mihi non multum uacat, Si autem graues tibi uidentur, miror q̃ nominũ absurditate cómoto, in mentem non uenerit habere tuos, & in sacerdotibus Eucaddires, & in numinibus Abeddires. Nã puto ego ista tibi cũ scriberes in animo nõ fuisse, sed more humanitatis & leporis tui, cómonefacere nos uoluisti ad relaxandũ animũ, quanta in uestra superstitione ridenda sint. Neq; enim usq; adeo teipsum obliuisci potuisses, ut homo Afer scribens Afris, cum simus utriq; in Africa constituti, punica nomina exagitanda existimares. Nam si ea uocabula interpretemur, Namphanio quid aliud significat quàm boni pedis hominem, id est, cuius aduentus afferat aliquid felicitatis: sicut solemus dicere, secundo pede introisse, cuius introitum prosperitas aliqua consecuta sit. Quæ lingua si improbatur abs te, nega punicis libris, ut à uiris doctissimis

simis proditur,multa sapiẽter esse mandata memoriæ. Pœniteat te certe ibi natum,ubi hu
iusmodi linguæ cunabula recalẽt. Si uero & sonus nobis non rationabiliter displicet, & me C
bene interpretatum illud uocabulum recognoscis, habes quod succenseas Virgilio tuo,qui
Vir.8. Aene. Herculem uestrum ad sacra quæ illi ab Euãdro celebrãtur inuitat hoc modo: Et nos & tua
dexter adi pede sacra secũdo, Secundo pede optat ut ueniat. Ergo uenire Herculem optat,
non Phanionem, de quo tu multũ nobis insultare dignaris. Veruntamẽ si ridere delectat,
Venus calua. habes apud nos magnam materiam facetiarum, Deum stercutium, deam cloacinam, uene
rem caluam, deum timorem, deum pallorẽ, deam febrem, & cætera innumerabilia huiusce
modi, quibus Romani antiqui simulacrorum cultores templa fecerũt & colenda censuerũt,
Quæ si negligis, Romanos deos negligis, ex quo intelligeris non Romanis initiatus sacris,
& tamen punica numina tanquam numinũ Romanorum altaribus dedita, contemnis ac
despicis. Sed mihi uideris omnino plusquam nos fortasse illa sacra nihilipendere, sed ex eis
nescio quam captare ad huius uitæ transitum uoluptatem, quippe qui etiam nõ dubitaue-
Vir. in buco. ris ad Maronem confugere, ut scribis, & eius uersu te tueri, quo ait: Trahit sua quemq; uo-
luptas. Nam si tibi autoritas Maronis placet, sicut placere significas, profecto etiã illud pla
Vir.8. Aene. cet: Primus ab æthereo uenit Saturnus olympo, Arma Iouis fugiens, & regnis exul adem-
ptis. Et cætera, quibus eum atq; huiuscemodi deos uestros uult intelligi homines fuisse. Le
gerat enim ille multã historiam uetusta autoritate roboratã, quã etiam Tullius legerat, qui
hoc idem in dialogis plus q̃ postulare auderemus cõmemorat, & perducere in hominum
noticiam, quantum illa tempora patiebãtur, molitur. Quod autem dicis, eo nostris uestra
Bacchanalia. sacra præponi, quod uos publice colitis deos, nos autẽ secretioribus conuenticulis utimur,
Primum illud abs te quæro, quomodo oblitus sis Liberum illum quẽ paucorum sacratorũ
oculis committẽdum putatis: deinde tuipse indicas nihil aliud te agere uoluisse, cum publi-
cam sacrorũ uestrorum celebrationem cõmemorares, nisi ut uobis decuriones & primates
ciuitatis p̱ plateas uestræ urbis bacchãtes ac furentes ante oculos quasi spectacula ponere
mus, In qua celebritate siue numine inhabitamini, certe uidetis quale illud sit quod adimit D
mentem. Si autẽ fingitis, quæ sunt ista etiam in publico uestra secreta, uel quo pertinet tam
turpe mendacium: deinde cur nulla futura canitis si uates estis, aut cur spoliatis circunstan-
tes si sani estis? Cum igitur hæc nos & alia quæ nunc prætermittẽda existimo, per epistolã
tuam feceris recordari, quid nos nõ derideamus deos uestros, quos abs teipso subtiliter de-
rideri nemo non intelligit, qui & ingenium tuum nouit, & legit literas tuas? Itaq; si aliquid
inter nos de his rebus uis agamus quod ætati tuæ prudentiæq; congruit, quod deniq; de
nostro proposito iure à charissimis nostris flagitari potest, quære aliquid nostra discussio-
ne dignum: & ea pro uestris numinibus cura dicere, in quibus non te causæ præuaricatorẽ
putemus, quo nos magis commoneas, quæ contra illos dici possunt quàm pro eis aliquid
dicas. Ad summã tamen, ne te hoc lateat, & in sacrilega conuitia imprudentem trahat, scias
à Christianis catholicis, quorum in uestro oppido etiam ecclesia constituta est, nullum co-
li mortuorum, nihil deniq; ut numen adorari quod sit factum & conditum à deo, sed unũ
ipsum deum, qui fecit & condidit omnia. Disserentur ista latius, ipso uero & uno deo adiu-
uante, cum te grauiter agere uelle cognouero.

Augustinus Armentariũ Riparium, & huius uxorem hortatur ad perfectum mundi contemptum, quẽ iam uouerant, uetans tamen ne cõiunx uotum exequeretur absq; coniugis consensu: pia & erudita epistola, sed cuius phrasis nihil habet Augustini, uidetur eiusdem, cuius est 38.

Epistola XLV.

OMINIS eximijs meritóq; honorabilibus ac desiderabilibus filijs: Armentario & Paulinæ, Augustinus in domino salutem. Vir egregius filius meus Ruferius affinis uester retulit mihi quid domino uoueritis, Qua eius narratione hilaratus, & ibidẽ metuens, ne aliud suadeat ille tentator, qui bonis talibus antiquitus inuidet, exhortandam paucis credidi charitatẽ tuam domine eximie meritóq;

honorabilis

A honorabilis & desiderabilis fili, ut cogites quod in diuinis eloquijs legitur, Ne tardes con/ Eccl.5.
uerti ad dominum, neq; differas de die in diem: atq; arripias curesq; reddendum, quod ei
te uouisse nosti, qui & debita exigit, & promissa persoluit. Nam & hoc scriptum est: Voue Psal.75.
te & reddite domino deo uestro: quanquam & si non uouisses, quid aliud tibi suadendum
fuit, aut quid melius ab homine fieri potest, q̃ ut ei se restituat, à quo institutus est, præser
tim quia charitatis erga nos dei tantum apparuit atq; eluxit indicium, ut filium suum uni
genitum mitteret, qui pro nobis moreretur? Restat ergo ut fiat quod Apostolus ait, pro/
pterea mortuum esse Christum, ut qui uiuunt, non sibi iam uiuant, sed ei qui pro ipsis mor 2.Cor.5
tuus est & resurrexit: nisi forte adhuc mundus amandus est, tanta rerum labe contritus, ut
etiam speciem seductionis amiserit. Nam quantũ illi laudandi atq; prædicandi, qui digna
ti non sunt etiam cum mundo florente florere: tantum increpandi & accusandi sunt, quos
perire cum pereunte delectat. Labores & pericula & exitia huius trãsitoriæ uitæ, si pro eadẽ
uita quandoq; finienda subeuntur, ut mors eius nõ omnino auferatur, sed paululum diffe
ratur: quanto magis pro æterna subeunda sunt, ubi mortem nec natura sollicite cauet, nec
ignauia turpiter timet, nec sapientia fortiter sustinet? Nulli quippe erit quæ non erit. Habe
at igitur te uita æterna in dilectoribus suis. Nónne cernis, hæc uita miserabilis & egena, q̃
uehementes habeat, quantumq; sibi obliget amatores suos? qui tamẽ periculo eius sæpe
turbati, citius eam finiunt, eo ipso quod finire formidant, & mortem dum declinant, accele
rant, ueluti si quisquam fluuio rapiendus irruat, latronem bestiamúe fugiendo. Iactant in
mare tempestate sæuiente aliquando & alimenta, & ut uiuant proijciunt unde uiuant, ne ci
to finiatur, quod uel in labore uiuitur. Quantis laboribus agitur, ut lõgiore tempore labo/
retur, & mors cum impendere cœperit, ideo cauetur, ut diutius timeatur? Nam inter tot ca
sus fragilitatis humanæ, q̃ multæ mortes timentur, quarum certe una cum uenerit, restat
cæteras non timeri, & tamen fugitur una cum omnes timeantur. Quibus excruciantur do/
B loribus, qui curantur à medicis & secantur? Nunquid ut non moriantur, sed ut aliquanto
serius moriantur? Multi cruciatus suscipiũtur certi, ut pauci dies adijciantur incerti. Et nõ
nunquam ipsis doloribus uicti continuo moriuntur, quos mortis timore suscipiunt. Et cũ
omnino non eligant uitam finire ne doleant, sed dolere ne finiant, accidit eis ut doleant &
finiant: non solum quia & sanati utiq; uitam finiunt post dolores, quæ tantis pœnis com/
parata nec sempiterna esse potest quia mortalis est, nec diuturna quia tota breuis est, nec
de ipso breui spacio sui secura quia semper incerta est: uerumetiam quod aliquando eam
dolore finierunt, quam ne finirent dolere uoluerunt. Habet etiam hoc magnum malum ac
uehementer execrandum & horrendum nimius amor uitæ istius, quod multi dum uolunt
paulo diutius uiuere, grauiter offendunt deum, apud quem est fons uitæ. Atq; ita dum ab Psal.35.
eis frustra qui necessario futurus est uitæ finis metuitur, illinc prohibentur ubi sine fine uiui
tur. Huc accedit quia uita misera etiam si posset esse perpetua, nullo modo beatæ uitæ eti/
am breuissimæ comparanda est, & tamen isti amando miserrimam atq; breuissimam, per
dunt beatissimam ac sempiternam: cum in hac ipsa quam male diligunt hoc uelint quod
in altera perdunt, quia utiq; in ista nec miseriam diligunt, nam beati esse uolunt, nec breui/
tatem, nam eam finiri nolunt: sed tantum quia uita est sic amatur, ut sæpe propter eam
(licet miseram & breuem) beata & sempiterna amittatur. His consideratis, quid magnum
uita æterna iubet amatoribus suis, cum se iubet sic amari, quemadmodum hæc amatur à
suis? An uero dignum est, uel ferendum, cum contemnuntur omnia quæ amantur in mun
do, ut uita post paululum finienda, saltem ipsum paululum teneatur in mũdo: & non con
temnitur mũdus, ut obtineatur uita, quæ sine fine apud illum est, per quem factus est mun 2.retract.43
dus? Modo cum ipsa Roma domicilium clarissimi imperij barbarico uastaretur incursu,
quàm multi huius uitæ temporalis amatores, ut eam uel infeliciter producendã nudamq;
redimerent, dederunt omnia quæ illi non solum oblectandæ & obtinendæ, uerumetiam
sustentandæ tuendæq; seruabant. Solent certe amatores illis quas amant ut eas habeant

multa conferre: Isti amatam suam non haberent, nisi amando inopem reddidissent, nec ei multa conferrent, sed cuncta potius auferrent, ne sibi eam hostis auferret. Nec eorum reprehendo consilium. Quis enim nesciat perituram fuisse ipsam, si non ea perissent, quæ recondita fuerant propter ipsam? quamuis & quidam perdiderint prius illa, & mox ipsam, quidam uero licet parati cuncta perdere propter ipsam, prius perdiderint ipsam. Sed hinc admonendi sumus, quales æternæ uitæ dilectores esse debeamus, ut propter eam contemnamus cuncta superflua, cum pro hac transitoria uita contempta sint quæ illi fuerant necessaria. Neq; enim amatam nostram, sicut illi suam, ut teneamus expoliamus, sed illi æternæ adipiscendæ, istam temporalem uelut famulam expeditiorem seruire facimus. Sic eam nec ornamentorum uanorum uinculis alligemus, nec curarum noxiarum sarcinis oneremus, audiamusq; dominum qui nobis illam uitam summo ardore desiderandam fidelissime pollicetur, uelut in totius mundi contione clamantem: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego uos reficiam. Tollite iugum meum super uos & discite à me quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris, Iugum enim meum lene, & onus meum leue est. Hæc disciplina piæ humilitatis, uentosam & turbidam cupiditatem, auidam rerum extra nostram potestatem constitutarum pellit ex animo, & quodammodo expirat. Ibi enim labor, ubi multa quæruntur & diliguntur, quibus adipiscendis atq; retinendis uoluntas non satis est, quia consequentem non habet facultatem. Iusta uero uita, cum uolumus adest, quia eam ipsam plene uelle, iusticia est. Nec plus aliquid perficienda iusticia est, quàm perfectam uoluntatem requirere. Vide si labor est, ubi uelle satis est: unde diuinitus dictum est, Pax in terra hominibus bonæ uoluntatis. Vbi pax, ibi requies: ubi requies, ibi finis appetendi & nulla causa laborandi. Sed hæc uolũtas ut plena sit, oportet ut sana sit. Erit autem sana, si medicum non refugiat, cuius solius gratia sanari potest à morbo desideriorum noxiorum. Ipse est ergo medicus qui clamat: Venite ad me omnes qui laboratis, iugum suum lene, & onus leue dicens: quia diffusa per spiritum sanctum charitate in cordibus nostris, profecto amabitur quod uidebitur, & non erit asperum nec onerosum si sub hoc uno iugo, quantominus tumida, tantomagis libera ceruice seruiatur. Et hæc est una sarcina, qua eius baiulus non premitur, sed leuatur. Diuitiæ si diligũtur, ibi seruentur ubi perire non possunt. Honor si diligitur, illic habeatur ubi nemo indignus honoratur. Salus si diligitur, ibi adipiscenda desideretur ubi adepta nihil timetur. Vita si diligitur, ibi acquiratur ubi nulla morte finitur. Reddite igitur quod uouistis, quia uosipsi estis, & ei uos redditis à quo estis, reddite obsecro. Neq; enim quod redditis, reddendo minuetur, sed potius seruabitur & augebitur. Benignus enim exactor est, non egenus: & qui non crescit ex redditis, sed in se crescere faciat redditores. Huic ergo quod nõ redditur perditur: quod autem redditur, reddendo additur, Immo uero in eo cui redditur, ipse reddens seruatur. Idipsum quippe erit redditum & redditor, quia idipsum erat debitum & debitor. Deo nanq; seipsum debet homo, eiq; reddendus est ut beatus sit, à quo accepit ut sit. Hoc significat quod in euangelio dominus ait: Reddite cæsari quæ cæsaris sunt, & deo quæ dei sunt. Hoc enim dixit, cum sibi demõstrato nummo, & quæsito cuius haberet imaginem, responsum esset, Cæsaris, ut hinc intelligerent, quod deus exigeret ab homine imaginem suam in homine ipso, sicut suam cæsar exigebat in nummo: Quantomagis ergo reddenda est cum promittitur, cui etiam non promissa debetur. Quapropter charissime, possem quidem pro mea quantulacũq; facultatula, sancti propositi quod deo uouisse uos comperi, uberius laudare fructum, ac demonstrare quid distet inter Christianos dilectores mũdi huius, & contemptores, quàuis fideles utriq; dicãtur, Eodemq; utriq; lauacro sacri fontis abluti sunt, eiusdem imbuti consecratiõq; mysterijs, utriq; eiusdem euangelij, non auditores tantum, uerum etiã prædicatores: nec utriq; tamen regni dei luciscq; participes, & uitæ æternæ, quæ sola est beata, cohæredes. Dominus enim Iesus non ab eis qui non audiunt, sed eos inter se auditores uerborum suorum, latissimo limite, non tenui distinctione discreuit. Qui audit, inquit, uerba

Marginalia: C (beside line 1); Matth. 11 (beside "me pollicetur"); Ἀνσόμ. (beside "meum lene"); Luc. 2 (beside "unde diuinitus"); D (beside "ritate in cordibus"); Matth. 22 (beside "nanq; seipsum"); Hæc oratio suspensa est usq; ad illa uerba: Sed quia iam &c. (beside "promittitur ... temptores").

A uerba mea hæc & facit ea, similabo eum uiro prudenti, qui ædificauit domum suam supra petram, Descendit pluuia, uenerunt flumina, flauerunt uenti, & impegerũt in domũ illam, & non cecidit, fundata enim erat supra petram. Qui autem audit uerba mea hæc, & non facit ea, similabo eum uiro stulto, qui ædificauit domum suam super harenã, Descendit pluuia, uenerunt flumina, flauerunt uenti, & impegerũt in domum illam & cecidit, & facta est ruina eius magna. Audire ergo illa uerba, ædificare est. In hoc utriq; pares sunt. In faciendo autem & non faciendo quod audiunt, tantum dispar est, quantum ædificium petræ solidatæ fundatum, dispar est ei, quod sine ullo fundamento facili harenæ mobilitate subuertitur. Nec ideo quisquis omnino non audit, tutius sibi aliquid cõparat. Nihil enim ædificãs, sine ullo tecto multo facilius obruendus, rapiendus, & dispergẽdus imbribus, fluuijs uentisq; donatur. Possim etiam pro modulo meo eosdem ipsos pertinentes ad dexteram regnumq; cœlorum in suis gradibus meritisq; distinguere, atq; ostendere, quo differat uita coniugalis filios procreantium, patrum matrumq; familiâs, uerũtamen religiosorum ac piorum, à beata uita quam uos deo uouistis, si nũc ad eam uouendam exhortandus esses, sed quia iam uouisti, iam te obstrinxisti, aliud tibi facere non licet. Priusq̃ esses uoti reus, liberum fuit quo esses inferior: q̃uis non sit gratulanda libertas, qua fit ut nõ debeatur q̃d cum lucro redditur. Nunc uero quia tenetur apud deum sponsio tua, non te ad magnã iusticiam inuito, sed à magna iniquitate deterreo. Non enim talis eris, si non feceris quod uouisti, qualis mansisses, si nihil tale uouisses. Minor enim tũc esses non peior. Modo aũt tantum, quod absit, miserior si fidem deo fregeris, quãto beatior si persolueris. Nec ideo te uouisse pœniteat, immo gaude iam tibi sic non licere, quod cum tuo detrimento licuisset. Aggredere itaq; intrepidus, & dicta imple factis: ipse adiuuabit qui uota tua expetit. Felix est necessitas, quæ in meliora compellit. Vna sola esse causa posset, qua te id quod uouisti, nõ solum non hortaremur, uerumetiam prohiberemus implere, si forte tua coniunx hoc tecũ B suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam & uouenda talia non sunt à coniugatis, nisi ex cõsensu & uoluntate cõmuni, Et si præpropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas q̃ persoluenda promissio. Neq; enim deus exigit, siquis ex alieno aliquid uouerit, sed potius usurpare uetat alienum. Diuina quippe de hac re per Apostolum est prolata sententia. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed uir. Similiter & uir non habet potestatẽ corporis sui, sed mulier: sexum nomine corporis nũcupauit. Sed cum illam tam paratam esse audiam deo dicare continentiam, ut eo solo impediatur, si tibi debitum reddere coniugali iure compellitur, ambo deo reddite quod ambo uouistis, ut illi persoluatur quod ab alterutro non exigitis. Si continentia uirtus est, sicuti est, cur ad eam sit promptior sexus infirmior, cum uirtus à uiro potius cognominata uideatur, sicut similitudo uocabuli resonat? Noli ergo uir aberrare à uirtute, quam mulier est parata suscipere. Sit uester consensus oblatio ad supernum altare creatoris, & uicta concupiscentia tanto fortius quanto sanctius uinculum charitatis. Gaudeamus de uobis in abundanti gratia Christi, domini eximij meritoq; honorabiles & desiderabiles filij.

Matth.7. Luc.6.

33.q.5.una 4.senten. dis. 32.cap.1.

Matrimonium consummatum & ratum.

Augustinus Valentino, in cuius contubernio quidam erat, qui uidebatur non recte sentire de libero arbitrio, Docens nec liberum arbitrium sic asserendum ut nihil tribuamus gratiæ, nec gratiam ita prædicandam, ut negemus liberum hominis arbitrium.

DOMINO dilectissimo, & in Christi membris honorãdo fratri Valentino, & fratribus qui tecum sunt, Augustinus in domino salutem. Venerunt ad nos duo iuuenes, Cresconius & Felix, de uestra congregatione se esse dicẽtes, qui nobis retulerunt monasterium uestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quod quidam in uobis sic gratiam prædicent, ut negent hominis esse liberum arbitrium, & quod est grauius, dicãt quod in die iudicij non sit uel redditurus deus unicuiq; secundũ opera eius. Etiam hoc tamen indicauerunt, q̃ plures uestrum non ita sentiant, sed liberum arbitrium adiuuari fatẽt per dei gratiã, ut recta sapiamus atq; faciamus, ut cũ uenerit dñs reddere unicuiq; se-

2.retra.66

cundum opera eius,inueniat opera nostra bona, quæ præparauit deus ut in illis ambule- C
mus.Hoc qui sentiunt, bene sentiunt.Obsecro ita uos fratres, sicut Corinthios obsecrauit Apostolus,per nomen domini nostri Iesu Christi,ut idipsum dicatis omnes,& non sint in uobis schismata.Primo enim dominus noster Iesus Christus,sicut scriptũ est in euangelio
Ioan.3 Iohannis apostoli, non uenit ut iudicaret mundum,sed ut saluaretur mundus per ipsum, Postea uero sicut scribit Apostolus Paulus,iudicabit deus mundum quando uenturus est, sicut tota ecclesia in symbolo confitetur:iudicare uiuos & mortuos.Si igitur non est dei gratia,quomodo saluat mũdum? Et si non est liberum arbitrium,quomodo iudicat mundũ? Proinde librum uel epistolam meam, quam secum ad uos supradicti attulerunt, secundũ hanc fidem intelligite,ut neq; negetis dei gratiam,neq; liberũ arbitrium sic defendatis,ut à dei gratia separetis,tanq̃ sine illa uel cogitare aliquid uel agere secundũ deum ulla ratione possimꝰ, q̃d oĩo nõ possumus. Propter hoc.n.dñs cũ de fructu iusticiæ loqueret̃,ait discipulis suis: Sine me nihil potestis facere. Vñ supradictã epistolã ad Sixtũ Romanæ ecclĩæ presbyterũ, contra nouos hæreticos Pelagianos noueritis esse conscriptã,qui dicũt gratiã dei secundũ merita nostra dari,ut qui gloriatur,nõ in dño sed in seipso glorietur, hoc est in homine nõ in dño.Quod prohibet Ap̃lus dicens:Nemo glorietur in homine.Et alio loco Qui gloriatur inq̃t,in dño glorietur. Illi uero hæretici seipsos à seipsis iustos fieri putantes, quasi hoc eis non dederit deus,sed ipsi sibi,nõ utiq; in dño,sed in semetipsis gloriantur. Ta-
Noua interpretatio. libus enim dicit Ap̃lus:Quis enim te discernit? Quod ideo dicit,quia de massa illius perditionis quæ facta est ex Adam,non discernit hominẽ,ut eum faciat uas in honorem non in contumeliam,nisi deus.Sed quoniã homo carnalis & inaniter inflatus cum audisset: Quis enĩ te discernit, posset respondere uel uoce uel cogitatione & dicere:Discernit me fides mea discernit me oratio mea,discernit me iusticia mea,Mox Ap̃lus occurrit cogitationibus eius & dixit:Quid enim habes quod nõ accepisti? Si aũt accepisti, quid gloriaris,quasi nõ acce-
peris? Sic aũt gloriantur quasi non acceperint,qui se à seipsis iustificari putant , ac per hoc
in semetipsis non in dño gloriantur. Propter quod ego in hac epistola,quæ ad uos perue- D
nit,probaui per testimonia sanctarum scripturarũ,quæ ibi potestis inspicere, & bona ope
ra nostra,& pias oratiões,& rectam fidem nullo modo in nobis esse potuisse, nisi hæc acce
Iacob.1. perimus ab illo,de quo dicit Ap̃lus Iacobus:Omne datum optimum,& omne donũ per-
fectum de sursum est,descendẽs à patre luminum. Nec quisq; dicat meritis operum suorũ
uel meritis orationũ suarum,uel meritis fidei suæ, sibi traditã dei gratiam, & putetur uerũ
esse quod illi hæretici dicunt,gratiam dei secundũ merita nostra dari,quod omnino falsissi
mum est,Non quia nullum est meritum,uel bonum piorum,uel malũ impiorum,alioquin
quomodo iudicabit deus mundum? Sed misericordia & gratia dei conuertit hominem,de
psal.78. qua psalmus dicit,Deus meus misericordia eius præueniet me:ut iustificet̃ impius,hoc est
ex impio fiat iustus,& incipiat habere meritum bonum,quod deus coronabit q̃n iudicabi
tur mũdus. Multa erant quæ uobis mittere cupiebam, quibus lectis,totam ipsam causam
quæ conciliȷs episcopalibus acta est aduersus eosdem Pelagianos hæreticos, diligentius &
plenius nosse possitis:sed festinauerunt fratres qui ex numero uestro ad nos uenerunt, per
quos uobis non rescripsimus ista,sed scripsimus. Nullas enim ad nos uestræ charitatis litte
ras attulerũt,tamen suscepimus eos,q̃m simplicitas eorum satis indicabat,nihil illos nobis
potuisse confingere.Ideo aũt festinauerunt,ut apud uos agerẽt pascha,quo possit adiuuan
te domino tam sanctus dies uestram pacem q̃ dissensionem potius inuenire. Melius autẽ
facitis(quod multum rogo)si ipsum à quo dicunt se fuisse turbatos,ad me mittere non gra
uemini. Aut enim non intelligit librum meum,aut forte ipse non intelligitur,quando diffi-
cillimam quæstionem & paucis intelligibilem soluere atq; enodare conatur. Ipsa est enim
quæstio de gratia dei,quæ fecit ut homines non intelligentes, putarent apostolũ Paulum
dicere: Faciamus mala ut ueniant bona. Vnde apostolus Petrus in secunda epistola sua:
Quapropter inquit charissimi,hæc expectantes satagite, inuiolati & immaculati apud eũ
reperiri

A reperiri in pace,& domini nostri cum patiētia salutem existimantes. Sicut & dilectissimus
frater noster Paulus,secundū eam quæ data est ei sapientiā scripsit uobis, ut & in omnibus
epistolis loquens in eis de his in quibus sunt quædā difficilia intellectu,quæ indocti & in/
stabiles homines peruertunt,sicut & cæteras scripturas ad proprium suū interitum. Caue/
te ergo quod tantus apostolus tam terribiliter dicit,& ubi sentitis uos non intelligere,inte/
rim credite diuinis eloquijs,quia & liberum est hominis arbitrium,& gratia dei , sine cuius
adiutorio,liberum arbitrium nec conuerti potest ad deū,nec proficere in deo. Et quod pie
creditis,ut etiam sapienter intelligatis orate.Et ad hoc ipsum enim,id est,ut sapienter intel/
ligamus,est utiq; liberum arbitrium. Nisi enim libero arbitrio intelligeremus atq; sapere/
mus,non nobis præciperetur dicente scriptura . Intelligite ergo qui insipientes estis in po/ *Psal.93.*
pulo,& stulti aliquando sapite.Eoipso quippe,quo præceptum & imperatum est ut intelli
gamus atq; sapiamus,obedientiam nostram requirit,quæ nulla potest esse sine libero arbi
trio.Sed si posset hoc ipsum sine adiutorio dei gratiæ fieri per liberum arbitrium,ut intelli/
geremus atq; saperemus,non diceretur deo:Da mihi intellectum,ut discam mandata tua. *Psal.118.*
Neq; in euangelio scriptum esset:Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent scripturas. Nec *Luc.24.*
Iacobus apostolus diceret: Siquis autem uestrum indiget sapientia,postulet à deo,qui dat *Iacob.1.*
omnibus affluenter,& non improperat,& dabitur ei. Potens est aūt dn̄s, qui & uobis do/
net & nobis,ut de nostra pace & pia consensione,nūcijs celerrimis gaudeamus.Saluto uos,
non solum meo nomine,sed etiam fratrum qui mecum sunt,& rogo ut pro nobis concor/
diter atq; instanter oretis.Sit uobiscum dominus.

Augustinus Valentino de eodem argumento. Hæ duæ epistolæ præferuntur duobus li
bris, quorum alter habet titulum de gratia & libero arbitrio, alter de correptione & gratia,
Epistola. XLVII.

B DOMINO dilectissimo,& in Christi membris honorando fratri Valentino, &
fratribus qui tecū sunt,Augustinus in dn̄o salutem. Cresconium Felicem &
alium Felicem dei seruos,qui ex uestra congregatione ad nos uenerūt, nobiscū
egisse pascha nouerit charitas uestra. Quos ideo tenuimus aliquanto diutius,
ut instructiores ad uos redirent,aduersus nouos hæreticos Pelagianos,in quorum errorē
cadit qui putat aliquo merito humano gratiam dei dari,quæ sola hominē liberat per dn̄m
nostrum Iesum Christum.Sed rursum,qui putat,quando ad iudicium dn̄s uenerit,nō iu/ *Rom.7.*
dicari hominem secundū opera sua,qui iam ꝑ ætatem uti potuit libero uolūtatis arbitrio,
nihilominus in errore est.Soli enim paruuli,qui nondū habent opa propria , uel bona uel
mala,secundū solū originale peccatum damnabūtur,quibus per lauacrum regenerationis
non subuenit gratia saluatoris. Cæteri aūt oēs,qui iam utentes libero arbitrio,sua propria
peccata,originali peccato insuper addiderunt,si de potestate tenebrarum per gratiā dei nō
eruuntur,nec transferūtur ad regnū Christi,non solū secundū originis,uerūetiam secundū
propriæ uoluntatis merita,iudiciū reportabunt.Boni uero etiā ipsi quidem,non solū secun
dum suæ bonæ uoluntatis merita præmiū consequentur,sed etiā ipsam bonā uoluntatem
per dei gratiā consecuti sunt,ac sic impletur quod scriptum est:Ira & indignatio,tribulatio *Rom.7.*
& angustia,in oēm animā hominis operantis malum,Iudæi primū & Græci,gloria aūt &
honor & pax omni operanti bonum,Iudæo primū & Græco.De qua difficillima quæstio
ne , hoc est de uoluntate & gratia,non opus habui etiam in hac epistola diutius disputa/
re,qm̄ & aliam iam eis dederam,tanq̄ citius redituris.Et scripsi ad uos etiā librum,quem si
(adiuuante dn̄o)diligenter legeritis, & uiuaciter intellexeritis, nullas existimo inter uos de
hac re dissensiones ulterius iam futuras.Portant aūt secum & alia, quæ uobis dirigēda esse
credidimus,qbus cognoscatis,quemadmodū catholica ecclesia,in dei misericordia Pelagia
næ hæresis uenena repulerit. Quod enī scriptū est ad papā Innocentiū Romanæ urbis epi *Innocentius*
scopum,de concilio prouinciæ Carthaginensis,& de concilio Numidiæ,& aliquāto diligen *Zosimus papa.*
tius à quinq; episcopis,& quæ ipse ad tria ista rescripsit,Itē qđ papæ Zosimo de Africano
concilio

concilio scriptum est,eiusq; rescriptum ad uniuersos totius orbis episcopos missum,& qđ C
posteriori concilio plenario totius Africæ contra ipsum errorem breuiter constituimus, &
supramemoratum librum meum,quem modo ad uos scripsi : hæc omnia & in præsenti le
gimus cum ipsis,& per eos misimus uobis. Legimus eis etiam librum beatissimi martyris
Li.de gratia & libero ar/bitrio,ca.29. Cypriani de oratione dominica,& ostendimus quemadmodum docuerit omnia quæ ad
mores nostros pertinẽt,quibus recte uiuimus,à patre nostro qui in cœlis est, esse poscẽda,
ne de libero præsumentes arbitrio,à diuina gratia decidamus. Vbi etiam demõstrauimus
quomodo admonuerit idem gloriosissimus martyr,etiam pro inimicis nostris,qui nondũ
in Christum crediderunt,nos ut credant orare debere.Quod utiq; inaniter fieret,nisi eccle/
sia crederet etiam malas atq; infideles hominũ uoluntates, per dei gratiam in bonũ posse
conuerti.Sed hunc librum sancti Cypriani,quia dixerunt etiam illic apud uos esse,non mi
simus.Meam quoq; epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterũ datam, quam se/
cum ad nos attulerunt,legimus cum eis,& ostendimus aduersus eos esse conscriptã,qui di
cunt gratiam dei secũdum merita nostra dari,hoc est aduersus eosdem Pelagianos.Quan
tum ergo potuimus,egimus cũ istis & uestris & nostris fratribus, ut in fide sana catholica
perseuerent.Quæ neq; liberũ arbitrium negat,siue in uitam malã siue in bonã , neq; tantũ
ei tribuit,ut sine gratia dei ualeat aliquid,siue ut ex malo conuertatur in bonũ,siue ut in bo
no perseueranter proficiat,siue ut ad bonũ sempiternũ perueniat,ubi iã non timeat ne defi
ciat. Vos quoq; charissimi etiam in hac epistola exhortor,quod nos oẽs exhortatur apłus
Rom.12 Non plus sapere q̃ oportet sapere,sed sapere ad temperantiã, sicut unicuiq; deus partitus
est mensuram fidei. Attendite quid per Salomonẽ moneat spũssanctus:Rectos cursus in/
Prouer.4 quit fac pedibus tuis,& uias tuas dirige,ne declines in dexterã,neq; in sinistram, auerte aũt
pedem tuũ à uia mala. Vias enim quæ à dextris sunt nouit dñs , peruersæ uero sunt quæ à
sinistris sunt.Ipse aũt rectos faciet cursus tuos,itinera aũt tua in pace ꝓducet. In his uerbis
sanctæ scripturæ considerate fratres,quia si non esset liberum arbitrium,non diceretur: Re D
ctos cursus fac pedibus tuis,& uias tuas dirige,ne declines in dexterã,neq; in sinistrã. Et tñ
sine dei gratia si posset hoc fieri,non postea diceret: Ipse aũt rectos faciet cursus tuos,& iti/
nera tua in pace producet.Nolite ergo declinare neq; in dexterã neq; in sinistrã, q̃uis lau/
dentur uiæ quæ à dextris sunt,& uituperentur quæ sunt à sinistris. Hoc est eñ propter qđ
addidit: Auerte aũt pedẽ tuũ à uia mala,hoc est à sinistra: Quod manifestat in sequẽtibus
dicens: Vias.n.quæ à dextris sunt nouit dñs,ꝑuersæ uero sunt quæ à sinistris sunt.Eas utiq;
Psal.1. uias ambulare debemus quas nouit dñs, de quibus in psalmo legitur: Nouit dñs uiam iu/
storum,& uia impiorum peribit.Hanc.n.non nouit dñs,quia sinistra est. Sicut dicturus est
etiã illis ad sinistram constitutis: Nõ noui uos. Quid est aũt quod ille non nouit, qui utiq;
nouit oĩa,siue bona hominũ siue mala? Sed quid est: Non uos noui, nisi tales uos ego non
feci? Quẽadmodum illud quod dictum est de ipso dño Iesu Christo,quia nõ nouerat pec
catum,quid est,nisi quia nõ fecerat? Ac per hoc quod dictum est: Vias quæ à dextris sunt
nouit dñs,quomodo intelligendum est,nisi quia ipse fecit uias dextras, id est uias iustorũ,
quæ sunt utiq; opera bona,quæ præparauit deus (sicut dicit apłus) ut in illis ambulemus.
Vias aũt sinistras peruersas,id est uias impiorũ,non utiq; nouit, quia non eas ipse fecit in
homine,sed homo sibi. Propter quod dicit: Odiui aũt ego peruersas uias malorũ, ipsæ sũt
à sinistris. Sed respondetur nobis. Cur ergo dixit: Ne declines in dextrã neq; in sinistrã , cũ
potius dicere debuisse uideatur: Tene dexterã,& ne declines in sinistram? Si bonæ sunt uiæ
quæ à dextris sunt,cur putamus,nisi quia ita uiæ sunt bonæ quæ à dextris sunt, ut in dexte
ram tamen declinare non sit bonum? Declinare quippe ille est intelligendus in dexteram,
qui bona ipsa opera quæ ad uias dexteras pertinent,sibi uult assignare non deo. Et ideo cũ
dixisset: Vias enim quæ à dextris sunt nouit dominus, peruersæ autem sunt quæ à sinistris
sunt,tanq̃ diceretur ei: Quomodo ergo non uis ut declinemus ad dexteram,secutus adiun
xit: Ipse autem rectos faciet cursus tuos,itinera aũt tua in pace producet. Sic ergo intellige,
quod

A quod tibi præceptum est, Rectos cursus fac pedibus tuis, & uias tuas dirige, ut noueris cum
hoc facis, à domino deo tibi præstari ut hoc facias, & nõ declinabis ad dexteram, quamuis
ambules in uijs dextris, non confidens in uirtute tua: & ipse erit uirtus tua, qui rectos faciet
cursus tuos, & itinera tua in pace producet. Qua propter dilectissimi, quicunq; dicit, uolun/
tas mea mihi sufficit ad facienda opera bona, declinat in dexteram. Sed rursus illi qui pu/
tant bonam uitam esse deserẽdam, quando audiunt sic dei gratiam prædicari, ut credatur
& intelligatur uoluntates hominum ipsas ex malis bonas facere, ipsas etiã quas fecerit cu/
stodire, & propterea dicunt: Faciamus mala ut ueniant bona, in sinistram declinant. Ideo Rom. 3.
uobis dixi: Non declinetis in dexteram neque in sinistram, Hoc est non sic defendatis libe/
rum arbitriũ, ut ei bona opera sine dei gratia tribuatis, nec sic defendatis gratiam, ut quasi
de illa securi, mala opera diligatis, quod ipsa gratia dei auertat à uobis. Taliũ quippe uer/
ba sibi præponens apostolus ait: Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gra/ Roma. 6.
tia abundet? Atq; his uerbis hominum errantium, & dei gratiam non intelligentium, re/
spondit ut debuit dicens: Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo uiuemus in eo?
Nihil potuit dici breuius & melius. Quid enim nobis gratia dei utilius confert in hoc præ
senti seculo maligno, nisi ut moriamur peccato? Ac per hoc ipsi gratiæ inuenietur ingra/
tus, qui propter illam uult uiuere in peccato per quã morimur peccato. Deus autem qui di
ues est in misericordia, det uobis & sanũ sapere, & usq; in finẽ proficienter in bono propo/
posito permanere. Hoc pro uobis, hoc pro nobis, hoc pro omnibus qui uos diligunt, & pro
eis qui uos oderunt, instanter in pace fraterna & uigilanter orate, ut deo uiuatis.

Augustinus Vincentio ex hæresi Rogatiana, docens se fuisse aliquando eius senten/
tiæ, ut arbitraretur cum hæreticis nulla ui, sed solo dei uerbo agendum, uerum aliorũ
sententijs & exemplis superatum mutasse sententiam, & arbitrari leges principum
recte implorari aduersus hostes fidei, modo id fiat animo corrigendi non studio uin/
dicandi, aliaq; multa contra anabaptismum Donatistarum, & pertinaciam illorum.

B Epistola XLVIII.

DILECTISSIMO FRATRI Vincentio, Augustinus. Accepi episto/
lam quam tuam esse non mihi incredibile uisum est. Attulit enim eam, quẽ
catholicum Christianum esse constaret, qui ut opinor mihi mentiri non au/
deret. Sed si forte non sunt literæ tuæ, ego ei qui scripsit rescribendum pu/
taui. Nunc me potius quietis esse auidum & petentem, quàm tunc cum me adolescen/ 23. q. 4. nimi/um.
tem uiuo adhuc Rogato cui successisti & apud Carthaginem noueras. Sed Donati/
stæ nimium inquieti sunt, quos per ordinatas à deo potestates cohiberi atque corrigi mi/ 2. Retract. 5.
hi non uidetur inutile. Nam de multorum iam correctione gaudemus, qui tam ue/ De uerbis do/
raciter unitatem catholicam tenent atque defendunt, & à pristino errore se liberatos es/ mini. ser. 6.
se lætantur, ut eos cum magna gratulatione miremur. Qui tamen nescio qua ui consue/ Cogi ad fidẽ
tudinis nullo modo mutari in melius cogitarent, nisi hoc terrore perculsi, solicitam men/ quatenus ex/pedit.
tem ad considerationem ueritatis intenderent, ne forte non pro iusticia, sed pro peruer/
sitate & præsumptione hominum ipsas temporales molestias, infructuosa & uana tole/
rantia paterentur, & apud deum postea non inuenirent nisi debitas pœnas impiorum,
qui eius tam lenem admonitionem, & paterna flagella contempserint, Ac sic ista cogi/
tatione docibiles facti, non in calumnijs & fabulis humanis, sed in diuinis libris promis/
sam per omnes gentes inuenirent ecclesiam, quam suis oculis reddi conspicerent, in quibus
& Christum prænunciatũ, etiam nõ uisum, super cœlos esse minime dubitarent. Nunquid
nam ego istorum saluti inuidere debebam, ut collegas meos ab huiusmodi paterna dili/
gentia reuocarem, per quam factum est ut multos uideamus accusare suam pristinam cæ/
citatem: qui cum super cœlos exaltatum Christum etiam non uidentes credebant, gloriã
tamen eius super omnem terram, etiam uidentes negabant, cum propheta utrunque una Psal. 107.
sententia tanta manifestatione complexus sit dicens. Exaltare super cœlos deus, & super

omnem terrā gloria tua? Istos ergo atroces quondam inimicos nostros, pacē & quietem C
nostram uarijs uiolentiarum & insidiarum generibus grauiter infestantes, si sic contemne-
remus & toleraremus, ut nihil omnino quod ad eos terrendos ac corrigēdos ualere posset,
23.q.4.nimium. excogitaretur & ageretur à nobis, uere malū pro malo redderemus. Si enim quisquam ini
Pro bello. micum suum periculosis febribus phreneticū factum, currere uideret in præceps, nōne tunc
potius malū pro malo redderet, si eum sic currere permitteret, quàm si corripiendum ligan
dumq; curaret, & tamen tunc ei molestissimus & aduersissimus uideretur, qn̄ utilissimus &
misericordissimus extitisset? Sed planè salute reparata, tāto uberius ei gratias ageret, quan
Circumcelliones. to sibi eum minus pepercisse sensisset. O si possem tibi ostendere ex ipsis circūcellionibus, q̄
multos iam catholicos manifestos habeamus damnantes suam pristinam uitam & misera
bilem errorem, quo se arbitrabantur pro ecclesia dei facere quicquid inquieta temeritate fa
ciebant, qui tn̄ ad hanc sanitatē non perducerentur nisi legū istarum quæ tibi displicēt uin
culis tanq; phrenetici ligarentur. Quid illud alterum genus morbi grauissimi eorum, q tur
bulentam quidem audaciam non habebant, sed quadam uetusta socordia premebantur,
dicentes nobis, Verum quidem dicitis, nō est quod respondeatur, sed durum est nobis tra-
ditionem parentum relinquere, nōne salubriter regula temporalium molestiarum excutien
di erant, ut tanq; de somno lethargico emergerent, & in salutem unitatis euigilarent? Quā
multi ex ipsis nunc nobiscum gaudentes, pristinum pondus perniciosi sui operis accusant,
& fatentur nos sibi molestos esse debuisse, ne tanq̄ mortifero somno, ita morbo ueternosæ
consuetudinis interirent. At enim quibusdam ista non prosunt, nunquid ideo negligenda
est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Tu non attēdis nisi eos qui ita
duri sunt, ut nec istam recipiant disciplinam. De talibus enim scriptum est, Frustra flagella
ui filios uestros, disciplinā non receperunt. Puto tn̄ quia dilectione nō odio flagellati sunt.
Sed debes etiā tam multos attendere, de quorum salute gaudemus. Si enim terrerentur &
non docerentur, improba quasi dominatio uideretur. Sed rursus si docerentur & non terre D
rentur, uetustate consuetudinis obdurarentur, & ad capescendam uiam salutis pigrius mo
Terrorē probat cum doctrina coniunctum, non occisionem sine doctrina. uerentur: quandoquidem multi (quos bene nouimus) reddita sibi ratione & manifestata
ex diuinis testimonijs ueritate, respondebant nobis, cupere se in ecclesiæ catholicæ com-
munionem transire, sed & uiolentas perditorum hominum inimicitias formidare, quas
quidē pro iusticia & pro æterna uita utiq; cōtemnere debuerunt. Sed talium infirmitas do
nec firmi efficiantur sustinenda est non desperanda. Nec obliuiscendum quod ipse domi-
nus adhuc infirmo Petro ait: Non potes me modo sequi, sequeris autem postea. Cum ue-
ro terrori utili doctrina salutaris adiungitur, ut non solum tenebras erroris lux ueritatis ex
pellat, uerumetiam malæ consuetudinis uincula uis timoris abrumpat, de multorum (sicut
dixi) salute lætamur, benedicentium nobiscum, & gratias agentium deo, quod sua pollicita
tione completa, qua reges terræ Christo seruituros esse promisit, sic curauit morbidos, sic sa
nauit infirmos. Non omnis qui parcit amicus est, nec omnis qui uerberat inimicus. Melio-
ra sunt uulnera amici, q; uoluntaria oscula inimici. Melius est cum seueritate diligere, q; cū
lenitate decipere. Vtilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iusticiam negligebat, q;
esurienti panis frangitur, ut iniusticiæ seductus acquiescat. Et qui phreneticum ligat, & qui
lethargicum excitat, ambobus molestus, ambos amat. Quis nos potest amplius amare q;
deus? Et tamen nos non solum docere suauiter, uerumetiam salubriter terrere nō cessat. Fo
mentis lenibus quibus consolatur, sæpe etiam mordacissimum medicamentum tribulatio-
nis adiungens, exercet fame patriarchas etiam pios & religiosos, populū contumacē pœnis
grauioribus agitat. Non aufert ab apostolo stimulum carnis tertio rogatus, ut uirtutem in
infirmitate perficiat. Diligamus etiam inimicos nostros, quia hoc iustū est, & hoc præcepit
Matth.5 deus, ut simus filij patris nostri qui in cœlis est, qui facit solem suū oriri super bonos & ma
los: & pluit sup iustos & iniustos. Sed sicut ista dona eius laudamus, ita etiā flagella eius in
eos quos diligit cogitemus. Putas neminē debere cogi ad iusticiā, cū legas patremfamiliàs
dixisse

A dixisse seruis: Quoscunq; inueneritis cogite intrare? Cum legas etiam ipsum primo Saulū,
postea Paulum, ad cognoscendam & tenēdam ueritatem, magna uiolentia Christi cogen/
tis esse cōpulsum, nisi forte chariorē putas hominibus esse pecuniam, uel qualemlibet pos/
sessionem, quàm lucem istam quæ oculis capitur. Hanc ille cœlesti prostratus lumine subi/
to amissam non recuperauit, nisi cum sanctæ incorporaretur ecclesiæ, Et putas nullam uim
adhibendam esse homini, ut ab erroris pernicie liberetur? cum ipsum deum quo nemo nos
utilius diligit certissimis exemplis hoc facere uideas, & Christum audias dicentem: Nemo Ioan. 6.
uenit ad me nisi quem pater attraxerit, quod fit in cordibus omnium qui se ad eum diui/
næ iracundiæ timore conuertunt: & noueris aliquando furem auertendis pecoribus pa/
bulum spargere, & aliquando pastorem flagello ad gregem pecora errātia reuocare. Nōn/ Gen. 16.
ne contumacem ancillam data sibi potestate, Sara potius affligebat? Et utique non eam
quam superius beneficio suo matrem fecerat crudeliter oderat, sed in ea superbiam salubri
ter edomabat. Non autem ignoras quod istæ duæ mulieres Sara & Agar, & duo filij earū
Isaac & Ismaël, pro spiritalibus & carnalibus figurentur, Et cum legamus ancillā & filium
eius à Sara passos graues molestias, Paulus tamen apostolus dicit, quod ab Ismaële perse
cutionē sit passus Isaac. Sed sicut tūc, inquit, ille qui erat secundū carnē, persequebatur eum Galat. 4.
qui erat secundū spiritū, ita & nunc: ut qui possunt intelligāt, magis ecclesiam catholicā per/
secutionē pati superbia & impietate carnaliū, quos temporalibus molestijs atq; terroribus
emendare conatur. Quicquid ergo facit uera & legitima mater, etiam si asperū amarumq;
sentiatur, non malum pro malo reddit, sed bonum disciplinæ expellendo malum iniquita/
tis apponit, non odio nocendi, sed dilectione sanādi. Cum boni & mali eadem faciunt, ea/
demq; patiuntur, nō factis & pœnis, sed causis utiq; discernendi sunt. Pharao populū dei
duris laboribus atterebat, Moyses eundem populum impie agentem duris coërcionibus
affligebat: similia fecerunt, sed non similiter prodesse uoluerunt, Ille dominatione inflatus,
B iste zelo inflammatus est. Iezabel occidit prophetas, Helias occidit pseudoprophetas, Pu/
to quod diuersa sint merita facientiū, & diuersa passorū. Aspice etiam tempora noui testa/
menti, quando iam ipsa māsuetudo charitatis, non solum in corde erat seruanda, uerūetiā
in luce monstranda, quando Petri gladius in uaginam reuocatur à Christo, & ostenditur Petri gladius
non debuisse de uagina eximi nec pro Christo. Legimus tamen nō solū quod ceciderūt Iu/
dæi Paulū apostolum, uerumetiā quod ceciderūt & Græci pro Paulo apostolo Sosthenen
Iudæum, Nónne similitudo facti quasi utrosq; cōiungit, & tamē eos causæ dissimilitudo di
scernit? Nēpe deus proprio filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illū. Nem Rom. 8.
pe de filio ipso dicitur: Qui me dilexit & tradidit semetipsum pro me. Nēpe & de Iuda di/ Gal. 2.
citur, quod introierit in eum satanas, ut traderet Christū. Cum ergo & pater tradiderit filiū Ioan. 15.
suum, & ipse Christus corpus suū, & Iudas dominū suū, cur in hac traditione deus est pius,
& hō reus, nisi in re una quā fecerūt, causa non una est ob quam fecerūt. Tres cruces in loco
uno erant, In una latro liberandus, in alia latro damnandus: in media Christus, alterū libe/
raturus, alterū damnaturus, Quid similius istis crucibus? quid dissimilius istis pendētibus?
Traditus est Paulus includendus & colligandus, sed quolibet custode carceris peior est uti/ Act. 16.
que satanas, cui tamē ipse Paulus tradidit hominē in interitū carnis, ut spiritus saluus sit in 1. Corinth. 5.
die domini Iesu. Et hic quid dicimus? Ecce mitiori tradidit crudelis traditor, crudeliori tra/
didit misericors traditor. Discamus frater in similitudine operū discernere animos operan
tium, ne clausis oculis calumniemur, & beneuolos pro nocentibus accusemus. Item cum ait
idem apostolus, tradidisse se quosdam satanæ ut discerent non blasphemare, malum pro 1. Timoth. 1.
malo reddidit, an potius malos etiam per malum emendare, bonum opus esse indicauit?
Si semper esset laudabile persecutionem pati, sufficeret domino dicere: Beati qui persecu/ Matth. 5.
tionem patiuntur, nec adderet, propter iusticiam. Item si semper esset culpabile persecutio/ 23. q. 4. nimi um.
nem facere, non scriptum esset in sanctis libris: Detrahentem proximo suo occulte, hunc Psal. 100.
persequebar. Aliquando ergo & qui eam patit, iniustus est, & qui eam facit, iustus est. Sed

planè

planè semper,& mali persecuti sunt bonos,& boni persecuti sunt malos. Illi nocendo per iniusticiam,illi consulendo per disciplinam. Illi immaniter,illi temperanter. Illi seruientes cupiditati,illi charitati. Nam qui trucidat,non considerat quemadmodum laniet:qui autẽ curat,considerat quemadmodũ secet. Ille enim persequitur sanitatẽ,ille putredinẽ. Occiderũt impij Prophetas,occiderunt impios & prophetæ. Flagellauerũt Iudæi Christum,Iudæos flagellauit & Christus. Traditi sunt apostoli ab hominibus potestati humanæ,tradiderũt & apostoli homines potestati satanæ. In his omnibus quid attenditur, nisi quis eorũ pro

23.q.4.non inuenitur.

ueritate,quis pro iniquitate,quis nocendi causa,quis emendandi? Non inuenitur exemplũ in euangelicis & apostolicis litteris,aliquid petitũ à regibus terræ pro ecclesia & contra inimicos ecclesiæ,quis negat non inueniri? Sed nondum implebatur illa prophetia.

psal.2.

Et nunc reges intelligite,& erudimini qui iudicatis terram:Seruite domino in timore. Adhuc enim illud implebatur,quod in eodem psalmo paulo superius dicitur:Quare fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum,& aduersus christum eius. Veruntamen si facta præterita in propheticis libris, figuræ fuerũt futurorũ, in rege illo qui appellabatur Nabuchodonosor,utrunq; tempus figuratum est,& quod sub apostolis habuit,& quod nunc habet ecclesia. Temporibus itaq; apostolorum & martyrum illud implebatur quod figuratum est quando rex memoratus pios & iustos cogebat adorare simulacra, & recusantes in flammas mittebat.

Hic nimium profecimus.

Nunc autem illud impletur quod paulo post in eodem rege figuratum est,cum conuersus ad honorandum deum uerum,decreuit in regno suo,ut quicunq; blasphemaret deum Sidrac Misac & Abdenago,pœnis debitis subiaceret.

Daniel.2.

Prius ergo tempus illius regis,significabat priora tempora regum infidelium,quos passi sunt Christiani pro impijs. Posterius uero tempus illius regis,significauit tempora posteriorum regum iam fidelium,quos patiuntur impij pro Christianis. Sed planè in eis qui sub nomine Christi erant seducti à peruersis,ne forte oues Christi sint errantes,& ad gregem aliter reuocandæ sint,temperata seueritas & magis mansuetudo seruatur, ut coërcione exiliorum atq; damnorum tribulatione admoneantur considerare quid & quare patiantur,& discant præponere rumoribus & calumnijs hominum scripturas quas legunt.

Nunc mortibus.

Lex aduersus paganos.

Quis enim nostrum, quis uestrum non laudat leges ab imperatoribus datas aduersus sacrificia paganorum? Et certe longe ibi pœna seuerior constituta est,illius quippe impietatis capitale supplicium est. De uobis autem corripiendis atq; coercendis,habita ratio est, quo potius admoneremini ab errore discedere, quàm pro scelere puniremini.

Rom.10

Potest enim fortasse etiam de uobis dici, quod ait Apostolus de Iudæis: Testimonium illis perhibeo, quia zelum dei habent,sed non secundum scientiam. Ignorantes enim dei iusticiam, & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Quid .n.aliud & uos q̃ uestram iusticiã uultis constituere,quando non dicitis iustificari nisi eos qui à uobis potuerunt baptizari? In hac ergo apostolica sententia quam de Iudæis protulit, hoc distatis à Iudæis, quod uos habetis sacramenta Christiana, quibus illi adhuc carent. Cæterum ad hoc quod ait: Ignorantes dei iusticiam,& suam uolentes constituere, & quod zelum dei habent, sed non secundum scientiam, pares estis omnino,exceptis duntaxat illis,quicunq; in uobis sunt,scientes quid uerũ sit,& pro animositate suæ peruersitatis,contra ueritatem etiam sibi notissimam dimicantes. Horum quippe impietas,etiam idololatriam forsitan superat. Sed quia non facile conuinci possunt(in animo nanq; latet hoc malum)omnes tanq̃ non à nobis * minimis alieni leuiori seueritate coercemini.

nimis legendũ arbitror

Et hoc quidẽ uel de omnibus hæreticis qui Christianis sacramẽtis imbuuntur,& à Christi ueritate siue unitate dissentiunt,uel Donatistis omnibus dixerimus. Quod aũt ad uos attinet,qui non solum cum illis cõmuniter Donatistis à Donato, uerumetiam propriè Rogatistæ à Rogato appellamini, mitiores quidem esse uidemini,quia cũ circũcellionum immanissimis gregibus non sæuitis, sed nulla bestia si neminem uulneret propterea mansueta dicit',quia dentes & ungues nõ habet. Sæuire uos nolle dicitis,ego nõ posse arbitror.

Circumcelliones.

Ita

A Ita enim estis numero exigui,ut mouere uos contra aduersarias uobis multitudines nō au
deatis,& si cupiatis.Sed ponamus uos etiam nolle,quod non ualetis,ponamus uos Euan/
gelicam sententiam qua scriptum est:Si quis tibi uoluerit tunicam tollere,& iudicio tecum *Matth.5.*
contendere,dimitte illi & pallium, sic intelligere, sic tenere,ut persequentibus uos nō solum
nulla iniuria, uerumetiam nullo iure resistendum putetis, hunc certe intellectum Rogatus
autor uester,aut non habuit,aut non impleuit.Qui de nescio quibus rebus ut dicitis uestris
acerrima perseuerantia etiā forensi disceptatione conflixit. Cui si diceretur,quis unquā apo
stolorum in causa fidei, res suas iudicio publico defendit, sicut tu in epistola tua posuisti,
quis unquam apostolorum in causa fidei res alienas inuasit? nullum quidem in diuinis
litteris huius facti reperiret exemplum,sed tamen forte inueniret aliquam ueram defensio
nem, si ueram ecclesiam retineret,& non sub ecclesiæ uero nomine impudenter aliquid pos/
sideret.Quod autem pertinet ad terrenarum potestatum iussa,contra schismaticos aut hæ
reticos, uel impetrāda uel exerenda, illi quidem à quibus uos separastis acerrimi fuerunt,
& contra uos (quantum audire potuimus) & contra Maximianistas, quod gestorum etiā *Iulianus apostata.*
certis documentis probamus:sed tamen nondum ab eis separati eratis,quādo Iuliano im
peratori in sua petitione dixerunt, quod apud eum sola iusticia locum haberet, quem cer/
te apostatam nouerant, & idololatrijs deditum sic uidebant, ut aut iusticiam esse idolola/
triam faterentur,aut se scelerate mentitos,negare non possent,ut apud eum dicerent solam
locum habere iusticiam,apud quem magnum locum cernerent habere idololatriā.Sed fue
rit error in uerbo,de facto ipso quid dicis? Si nihil iustum ab imperatore petēdum est,cur
à Iuliano petitū est, quod iustum putatum est? An per hoc petendum est,ut sua quisque
recuperet, non ut aliquem quo ab imperatore coërceatur, accuset? Interim & in suarum re/
rum recipiendarum repetitione ab apostolicis exemplis receditur,quia hoc fecisse nemo in/ *Cæcilianus.*
uenitur illorum.Sed tamen cum maiores uestri ipsum Cæcilianum tunc ecclesiæ Carthagi
B nensis episcopum,cui tāquam criminoso cōmunicare noluerunt,apud principem Constan
tinum per Anulinum proconsulem accusauerunt,non res suas amissas repetiuerunt,sed in/
nocentem (sicut existimamus, & sicut ipse iudiciorum exitus docuit)calumniose appetiue/
runt,Quo quid sceleratius ab eis fieri potuit? Si autē(sicut falsò arbitramini) uere crimino
sum iudicandum terrenis potestatibus tradiderūt,quid nobis obijcitis quod uestrorū præ
sumptio primitus fecit:quod eos non argueremus quia fecerunt,si nō animo inuido & no/
xio,sed emēdandi & corrigendi uoluntate fecissent. Vos autem indubitāter arguimus,qui/
bus crimen uidetur de inimicis communionis nostræ, Christiano imperatori aliquid con/
queri,cum libellus à maioribus uestris Anulino proconsuli datus,& Constantino impera/ *Libellus criminum.*
tori mittendus, ita ut suprascriptus sit: Libellus ecclesiæ catholicæ,criminum Cæciliani,tra
ditus à parte maiori.Illos autem magis hinc arguimus,quia cum apud imperatorem ultrò
Cæcilianum accusassent,quem primo utiq; apud collegas transmarinos conuincere debue
rant,ipso autem imperatore longe ordinatius agente, ut episcoporum causam ad se dela/
tam, ad episcopos mitteret,nec uicti pacem cum fratribus habere uoluerunt: sed rursus ad
eundem imperatorem uenerunt, rursus non Cæcilianum tantum, uerumetiam datos si/
bi episcopos iudices, apud terrenum regem accusauerunt, Rursus ab alio episcopali iudi/
cio ad eundem imperatorem appellauerunt,Nec eoipso inter partes cognoscente atque iu/
dicante, uel ueritati uel paci cedendum esse dixerunt. Quid autem aliud statueret Con
stantinus aduersus Cæcilianum & socios eius, si essent uestris maioribus accusantibus ui/
cti,quàm quod statuit in eosipsos, qui cum ultrò accusassent,nec ea quæ intendebant pro/ *23.q.4. nimium.*
bare potuissent? Noluerunt enim ueritati consentire, nec uicti. Ille quippe imperator pri/
mus cōstituit in hac causa,ut res conuictorum,& unitati peruicaciter resistentium,fisco uen
dicarentur. Sed uidelicet si uestris maioribus accusantibus atque superantibus,contra com
munionem Cæciliani imperator tale aliquid decreuisset, prouisores ecclesiæ , defensores
pacis & unitatis nominari uelletis. Cum uero in eos qui ultro accusantes nihil probare

potuerunt,

potuerunt,nec oblato sibi gremio pacis,quo correcti exciperentur,consentire uoluerũt, ab C
πάντα ἀντιστρέφει. imperatoribus talia decernũtur, indignum facinus clamitatur, neminem ad unitatem esse
cogendum, malum pro malo reddendum nemini esse contenditur. Quid est aliud quàm
Hemistichiũ Ticonij. id quod de uobis quidam scripsit: Quod uolumus sanctum est? Et nũc non erat magnum
neq; difficile considerare atq; cogitare Constantini iudicium atq; sententiam contra uos
uigere,quæ uestris maioribus Cæcilianum apud imperatorem totiens accusantibus & nó
conuincentibus,aduersus uos promulgata est: eam necessario sequi cæteros imperatores,
maxime catholicos Christianos, quotiens de uobis aliquid agere uestræ obstinationis ne
cessitas cogit. Facile erat ista cogitare,ut uobisipsis aliquando diceretis: Si Cæcilianus uel
innocens fuit,uel nocens & conuinci non potuit,quid in hoc negocio tam longe lateq; dif/
fusa societas Christiana peccauit? Cur orbi Christiano non licuit ignorare, quod non po
tuerunt qui accusauerant demonstrare? Cur illi quos Christus in agro suo,id est in hoc
mundo seminauit,& inter zizania crescere usq; ad messem præcepit, Cur tot milia fideli/
um in omnibus gentibus, quorum multitudinem stellis cœli & harenæ maris dominus
comparauit,quos in semine Abraæ benedicendos promisit & reddidit, propterea negan/
tur esse Christiani,quia in hac causa in qua discutienda non interfuerunt, iudicibus potius
23.q.4. nimium. suo periculo iudicantibus,quàm uictis litigatoribus credere maluerunt? Certe nullius cri/
men maculat nescientem. Quomodo fideles toto orbe diffusi, crimen traditorum cogno/
1.q.4. nullius scere poterant, quod accusatores etiam si nouerant, tamen eis ostendere non ualebant?
Hos ergo ab hoc crimine innocentes esse, nempe ipsa ignorantia facillime ostendit. Cur
ergo innocentes falsis criminibus accusantur,quia crimina aliena, seu falsa seu uera nescie/
runt? Quis locus innocentiæ reseruatur, si crimen est proprium, nescire crimen alienum?
23.q.4.nimium.& cap. q̃magnum. Porrò si tot gentium populos, ipsa ignorantia (sicut dictum est) innocentes ostendit,
quàm magnum crimen est ab istorum innocentium communione separari? Nam & fa/
cta nocentium,quæ innocentibus demonstrari,uel ab innocentibus credi non possunt, nó
inquinant quenquam,si propter innocentium consortium etiam cognita sustinẽtur. Non D
enim propter malos boni deserendi,sed propter bonos mali tolerandi sunt: sicut tolerauc
runt prophetæ contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius po/
puli relinquebãt:sicut ipse dominus nocentem Iudam usq; ad condignum eius exitum to
lerauit,& eum sacram cœnam cum innocentibus communicare permisit: sicut tolerarunt
apostoli eos qui per inuidiam (quod ipsius diaboli uitium est) Christum annunciabant:
sicut tolerauit Cyprianus collegarum auariciam, quam secundum Apostolum appellat
idololatriam. Postremo quicquid tunc inter illos episcopos gestum est,etiam si forte ab ali
quibus eorum sciebatur,si non sit acceptio personarum nunc ab omnibus ignoratur. Cur
ergo non ab omnibus pax amatur? Hæc facillime cogitare possetis, aut fortasse etiam co
gitatis. Sed melius erat ut amaretis possessiones terrenas,quas timendo perdere cognitæ
ueritati consentiretis, quàm ut amaretis uanissimam hominum gloriam,quam uos puta/
23.q.6.uides. tis perdere si cognitæ ueritati consenseritis. Vides itaq; iam (ut opinor) non esse conside/
randum quod quisq; cogitur,sed quale sit illud quò cogitur,utrum bonum an malum: nó
quo quisq; bonus possit esse inuitus,sed timendo quod non uult pati, uel relinquit impe/
dientem animositatem,uel ignoratam compellitur cognoscere ueritatem, ut timens uel re/
spuat falsum de quo contendebat,uel quærat uerum quod nesciebat, & uolens teneat iam
quod nolebat. Superfluo hoc fortasse diceretur quibuslibet uerbis, si nó tam multis osten/
deretur exemplis. Non illos aut illos homines,sed multas ciuitates uidemus fuisse Dona/
tistas,nunc esse catholicas,detestari uehementer diabolicam separationem, diligere arden
ter unitatem. Quæ tamen timoris huius, qui tibi displicet, occasionibus catholicæ factæ
sunt per leges imperatorum,à Constantino apud quem primum uestri ultro Cæcilianum
accusauerunt, usq; ad præsentes imperatores, qui iudicium illius quem uestri elegerunt,
quem iudicibus episcopis prætulerunt,iustissime contra uos custodiendum esse decernunt.
His

A His ergo exemplis à collegis meis mihi propositis cessi, Nam mea primitus sentētia erat ne *Prior Augu.*
minem ad unitatem Christi esse cogendum, uerbo esse agendum, disputatione pugnandū, *sententia con*
ratione uincendum, ne fictos catholicos haberemus, quos apertos hæreticos noueramus. *sentiebat cum*
Sed hæc opinio mea, non contradicentium uerbis, sed demonstrantium superabatur exem *Luterana.*
plis: nam primo mihi opponebatur ciuitas mea, quæ cū tota esset in parte Donati, ad uni-
tatem catholicam timore legum imperialium cōuersa est, quam nunc uidemus ita huius ue-
stræ animositatis perniciem detestari, ut in ea nunquam fuisse credatur. Ita aliæ multæ, quæ
mihi nominatim cōmemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem etiam in hac causa recte in-
telligi posse, quod scriptum est: Da sapienti occasionem, & sapientior erit. Quàm multi enī *Prouer. 9*
(quod certo scimus) iam uolebant esse catholici, manifestissima ueritate cōmoti, & offensio-
nem suorum reuerendo quotidie differebant. Quàm multos nō ueritas (in qua nunquam
præsumpsistis) sed obduratæ consuetudinis graue uinculum colligabat, ut in eis complere-
tur diuina illa sententia: Verbis non emendabitur seruus durus, si enim & intellexerit, non *Prouer. 29*
obediet. Quàm multi propterea putabāt ueram ecclesiam esse partem Donati, quia eos ad *Phryx plagis*
cognoscendam catholicam ueritatem, securitas torpidos, fastidiosos, pigrosq; faciebat. Quā
multis aditum intrandi obserabant rumores maledicorum, qui nescio quid aliud nos in al-
tare dei ponere iactitabant. Quàm multi nihil interesse credentes in qua quisq; parte chri-
stianus sit, ideo permanebāt in parte Donati, quia ibi nati erant, & eos inde discedere, atq;
ad catholicam nemo transire cogebat. His omnibus harum legum terror, quibus promul-
gandis reges seruiunt domino in timore, ita profuit, ut nunc alij dicant Iam hoc uoleba-
mus. Sed deo gratias, qui nobis occasionem præbuit, iamq; faciēdi & dilationum morulas
amputauit: alij dicant, Hoc esse uerum iam sciebamus, sed nescio qua consuetudine teneba
mur. Gratias domino, qui uincula nostra dirupit, & nos ad pacis uinculum transtulit: Alij
dicant: Nesciebamus hic esse ueritatem, nec eam discere uolebamus, sed nos ad eam cogno
scendam metus fecit intentos, quo timuimus ne forte sine ullis rerum æternarum lucris da-
B mno rerum temporalium feriremur. Gratias domino, qui negligentiam nostrā stimulo ter
roris excussit, ut saltem solliciti quæreremus, quod securi nunquam nosse curauimus. Alij di
cant: Nos falsis rumoribus terrebamur intrare, quos falsos esse nesciremus, nisi intraremus,
nec intraremus, nisi cogeremur. Gratias domino, qui trepidationem nostram flagello ab-
stulit, expertos docuit quàm uana & inania de ecclesia sua mendax fama iactauerit. Hinc
iam credimus & illa falsa esse, quæ autores huius hæresis criminati sunt, quando posteri eo-
rum tam falsa & peiora finxerunt. Alij dicant: Putabamus quidem nihil interesse ubi fidē
Christi teneremus: sed gratias domino, qui nos à diuisione collegit, & hoc uni deo congrue
re, ut in unitate colatur, ostendit. His ergo dominicis lucris impediendis, ad contradicendū
me opponerem collegis meis, ne in montibus & collibus uestris, id est in tumoribus super- *Mire argu*
biæ uestræ, Christi oues errantes in pacis ouile colligerentur, ubi est unus grex & unus pa- *mētatur à mi*
stor. Ita sanè huic prouisioni contradicere debui, ne res quas dicitis uestras, perderetis, & se- *nore ad ma*
curi Christum proscriberetis: ut iure Romano testamenta conderetis, & iure diuino patri- *ius.*
bus conditum testamentum, ubi scriptum est, In semine tuo benedicentur omnes gentes,
calumniosis criminationibus rumperetis: ut in emptionibus & uenditionibus liberos con-
tractus haberetis, & uobis diuidere quod Christus emit uēditus auderetis: ut quod quisq;
uestrum cuiquam donasset, ualeret, & quod donauit deus deorum, à solis ortu usq; ad oc-
casum uocatis filijs nō ualeret: ut de terra corporis uestri in exiliū non mitteremini, & de re-
gno sanguinis sui, à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terræ Christū *Regum leges*
exulem facere conaremini? Imò uero seruiant reges terræ Christo, etiam leges ferendo pro *Christo serut*
Christo. Maiores uestri Cæcilianū & socios eius regibus terræ puniēdos falsis criminibus *unt.*
obiecerunt: Conuertantur leones ad cōminuenda ossa calumniantium, nec Daniel ipse in-
tercedat innocens comprobatus, & de lacu quo illi pereunt liberatus. Qui enim parat pro-
ximo suo foueā, ipse iustius cadet in eam. Eripe te frater, dum in hac carne uiuis, ab ira quæ

uentura est pertinacibus & superbis. Terror temporalium potestatum, quando ueritatem C
oppugnat, iustis fortibus gloriosa probatio est, infirmis periculosa tentatio: quādo autem
ueritatem prædicat errantibus & discordantibus, cordatis utilis admonitio est, & insensa/
Rom. 13 tis inutilis afflictio. Non est tamen potestas nisi à deo. Qui autem resistit potestati, dei or
dinationi resistit. Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non ti
mere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Siue enim potestas ueritati fa/
uens aliquem corrigat, laudem habet ex illa qui fuerit emendatus: siue inimica ueritati in
aliquem sæuiat, laudem habet ex illa qui uictor fuerit coronatus. Tu autem non bonum
facis, ut timere non debeas potestatem, nisi forte bonum est sedere, & non aduersus fratrē
detrahere, sed aduersus fratres omnes in omnibus gentibus cōstitutos, quibus testimoniū
Gen. 26 perhibent prophetæ, Christus, apostoli, cum legitur: In semine tuo benedicentur omnes gē
Malachiæ 1 tes, cum legitur: Ab ortu solis usq; ad occasum sacrificium mundum offertur nomini meo,
quoniam glorificatum est nomen meum in gentibus dicit dominus. Audi, dicit dominus,
non dicit Donatus, aut Rogatus, aut Vincentius, aut Hilarius, aut Ambrosius, aut Augu/
Psal. 71 stinus, sed dicit dominus, cum legitur: Et benedicentur in te omnes tribus terræ, omnes gē
tes magnificabunt eum: Benedictus dominus deus Israël, qui fecit mirabilia solus: Et bene
dictum nomē gloriæ eius in æternum, & in seculum seculi: Et replebitur gloria eius omnis
terra, fiat fiat. Et tu sedes Cartennis, & cum decem Rogatistis, qui remansistis, dicitis: Non
Lucæ 24 fiat non fiat. Audis loqui Euangelium: Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege
& prophetis & psalmis de me: Et tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas, & di
xit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat pati Christum, & resurgere à mortuis ter
tia die, & prædicari in nomine eius pœnitētiam & remissionem peccatorum per omnes gē
tes, incipientibus ab Hierusalem. Legis etiam actus apostolorum, quemadmodum hoc
Euangelium cœperit ab Hierusalem, ubi primo illos centum uiginti spiritussanctus imple
uit, atq; inde in Iudæam atq; Samariam, & in omnes gentes exierit, sicut eis dixerat ascen/
Acto. 1. surus in cœlū: Eritis mihi testes in Hierusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & usq; in fines D
terræ, quia in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum. Et tu
contradicis diuinis testimonijs tanta firmitate roboratis, tanta luce manifestatis, & ad istā
proscriptionem Christi hæreditatem perducere conaris: ut cum in eius nomine (sicut dixit)
prædicetur pœnitentia in omnibus gentibus, quisquis hac fuerit prædicatione commotus,
in qualibet parte orbis terrarum, nisi quæsierit & inuenerit latentem in Mauritania Cæsa/
riensi Cartennensem Vincentium, aut aliquem ex eius nouem aut decē consortibus, dimit/
Typhus pro fastu, frequēs apud Augu/stinum. ti ei peccata non possint. Quid non audeat typhus morticinæ pelliculæ, quó non se præcipi
tet præsumptio carnis & sanguinis? Hoccine est bonum opus tuum, propter quod non ti/
meas potestatem? Tantum scandalum ponis aduersus filium matris tuæ, paruulum scili/
cet, & infirmū, propter quē Christus est mortuus, nōdum cibo paterno idoneum, sed ad/
huc materno lacte nutriendum: & Hilarij libros mihi opponis, uti neges Ecclesiam crescen
tem in omnibus gentibus usque in finem seculi, quam deus contra incredulitatem uestram
cum iuratione promisit? Et cum essetis infelicissimi, si tunc quando promittebatur resistere
tis, nunc etiam cum redditur contradicitis. Sed historicus doctus magnum aliquid inueni/
Christianorū angusta ditio. sti, quod contra dei testimonia proferendum putares. Dicis enim quantum ad totius mun
di pertinet partes, modica pars est in compensatione totius mundi, in qua fides christiana
nominatur: nec uis attendere, aut te nosse dissimulas, in quā multas iam barbaras natio/
nes tam paruo tempore uenerit Euangelium, ut nec inimici Christi dubitare iam possint
breui tempore futurum, quod discipulis respondit de seculi fine quærentibus: Et prædicabi
tur hoc Euangelium in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc ueniet fi/
nis. Nunc & clama & contende quātum potes, etiam si apud Persas & Indos Euangelium
prædicetur, ubi quidem iam diu prædicatur, nisi quisquis hoc audierit Cartennas uenerit,
uel in uiciniam Cartennensium, mūdari omnino à delictis suis nō poterit: ita ne si caueris

ista

A ista uoce, rideri te metuis: & cum ea non careas, fleri te nó uis? Acutum aūt aliquid uideris
dicere, cum catholicæ nomē nō ex totius orbis cōmunione interpretaris, sed ex obseruatiōe
præceptorū omnium diuinorū, atq; omnium sacramētorum, quasi nos etiā (si forte hinc sit
appellata catholica, quod totum ueraciter teneat, cuius ueritatis nonnullæ particulæ etiā in
diuersis inueniūtur hæresibus) huius nominis testimonio nitamur ad demōstrādum eccle/
siam in oīibus gētibus, & nō promissis dei, & tam multis tamq; manifestis oraculis ipsius
ueritatis. Sed nempe hoc est totum quod nobis persuadere conaris, solos remansisse Roga
tistas, qui catholici recte appellandi sunt, ex obseruatione præceptorū omnium diuinorū,
atq; omnium sacramentorum: & uos esse solos, in quibus inueniat fidem cum uenerit filius εἰρωνεία.
hominis. Da ueniam, nō credimus. Licet eñ & hoc audeas forsitā dicere, ut in uobis possit
inueniri fides, quam se in terra nō inuēturum dominus dixit, & nō uos in terra sed in cœlo
esse deputandos, nos tamen Apostolus ita cautos reddidit, ut etiā angelum de cœlo nobis
aliud euangelizantē, præterq; quod accepimus, anathema debere esse præceperit. Quomō
aūt cōfidimus ex diuinis literis accepisse nos Christum manifestum, si non inde accepimus
& ecclesiam manifestam: quaslibet quisq; ansas & uncos aduersus simplicitatē ueritatis in/
texat, quaslibet nebulas callidæ falsitatis offundat, sicut anathema erit, qui annunciauerit
Christum neq; passum esse, neq; tertia die resurrexisse, quoniam in ueritate euangelica acce Lucæ 24
pimus: Oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, sic erit anathema quis/
quis annunciauerit ecclesiam præter cōmunionem omnium gentium: quia eadem ueritate
cōsequenter accepimus & prædicari in nomine eius pœnitētiam & remissionē peccatorum
per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalē: Et incōcusse tenere debemus, quisquis uobis
annunciauerit, præterq; quod accepistis, anathema sit. Si aūt uniuersos Donatistas nō au/
dimus, se pro ecclesia Christi supponētes, quia nullum pro se testimonium de diuinis libris
proferunt, quo id doceant: quātominus rogo te Rogatistas audire debemus, qui nec illud
pro se interpretari conabūtur, quod scriptum est: Vbi pascis, ubi cubas in meridie? Si enim
B hoc loco scripturarum meridies Africa intelligenda est, in parte Donati, quæ sub cœli fer/
uentiori plaga est, omnes uos Maximinianistæ superabunt, quorum schisma in Byzantio,
& in Tripoli exarsit. Sed confligant cum eis Arzuges, & hoc magis ad se pertinere conten/
dant, Mauritania tamen Cæsariensis, occidentali quàm meridianæ parti uicinior, quando
nec Africam se uult dici, quomodo de meridie gloriabitur? non dico aduersus orbem ter/
rarum, sed aduersus ipsam partem Donati, unde pars Rogati, breuissimū frustum de fru/
sto maiore præcisum est. Quis autem non impudentissime nitatur aliquid in allegoria po/
situm pro se interpretari, nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur
obscura? Quod aūt omnibus Donatistis dicere solemus, quanto uobis fortius dicimus, si
possunt (quod fieri non potest) aliqui habere causam iustam, qua communionem suam se
parent à cōmunione orbis terrarum, eamq; appellent ecclesiam Christi, q; se iuste ab omni
um gentium communione separauerint, unde scitis in Christiana societate, tā longe lateq;
diffusa, ne forte antequàm uos separaretis, iā se aliqui iusta causa separauerint in longin/
quissimis terris, unde ad uos eorum iustitiæ fama nō potuerit peruenire? Quomodo in uo/
bis potest esse ecclesia potius q; in illis, qui se priores forte separauerūt? Ita fit ut cum hoc
nescitis, incerti uobismetipsis sitis, quod necesse est cōtingat omnibus, qui pro sua societate
utuntur testimonio non diuino sed suo. Neq; eñ potestis dicere, si hoc contigisset, nos late
re non posset, cum in Africa ipsa, quot iam partes factæ sint ex parte Donati, si interroge/
mini non dicatis, præsertim quia tanto sibi uidentur qui hoc faciunt iustiores, quanto fue/
rint pauciores, & utiq; tanto sunt latentiores. Ac per hoc incerti estis, ne forte aliqui pauci
iusti & ideo minime noti, alicubi longe contra Africæ meridiem, antequam pars Donati iu/
sticiam suam à cæterorum hominum iniquitate secerneret, se primitus causa æquissima se/
parauerint in latere aquilonis, & ipsa sit potius ecclesia Dei tanquā Syon spiritalis, quæ uos
oēs iusta separatione præuenit, multoq; præsumptius pro se interpretetur quod scriptum est:

Psal.47 est: Mons Syon latera aquilonis, ciuitas regis magni, quàm pro se interpretatur pars Do- C
nati: Vbi pascis, ubi cubas in meridie. Et tamen uereris, ne cũ imperialibus legibus ad uni-
tatem cogimini, nomẽ dei à Iudæis & paganis diutius blasphemetur, quasi nesciãt Iudæi
quemadmodũ primus populus Israël etiam bello delere uoluerit duas illas tribus & dimi-
diam, quæ ultra Iordanem terras acceperant, quando eas putauerunt se ab unitate sui po-
puli separasse. Pagani uero magis nos blasphemare possunt de legibus, quas contra idolo
rum cultores Christiani imperatores tulerunt, & tamen ex eis multi correcti, & ad deum ui
uum uerumq; conuersi sunt, & quotidie conuertuntur. Sed planè & Iudæi & pagani, si tam
paucos putarent esse Christianos, quàm pauci uos estis, qui solos uos christianos esse per-
hibetis, nec blasphemare uos dignarentur, sed & nunq; ridere cessarent. Non timetis ne uo
Galat.4. bis dicant Iudæi: Vbi est quod Paulus uester ecclesiam uestrã intelligit ubi dictum est: Læ-
tare sterilis quæ nõ paris, erũpe & exclama quæ non parturis, quoniã multi filij desertæ ma
gis q; eius quæ habet uirum, præponens multitudinem christianorum multitudini Iudæo
rum, si Christi ecclesia est paucitas uestra? Hoccine illis dicturi estis: Ideo magis iusti su-
quodlibet pro quodcunque. mus, quia pauci sumus, nec attenditis eos responsuros, quodlibet uos esse dicatis, nõ tamen
estis illi de quibus dictum est: Multi filij desertæ, si tam exigui numero remansistis? Hic tu
oppositurus es exemplum iusti illius in diluuio, qui cum domo sua solus liberari dignus in-
uẽtus est. Vides ergo adhuc q; longe sis à iusticia prorsus, donec ad septem remaneas, qui-
bus tu sis octauus, iustum te esse non dicimus: si tamẽ nõ istam iusticiam sicut dicebã præ-
ripuit aliquis ante partẽ Donati, & cum suis septem iusta aliqua causa cõmotus, se longe ali
bi separauit, & à mundi huius diluuio liberauit. Quod cum ignoretis an factum sit, atq; ita
uobis inauditum, sicut multis populis Christianorũ in lõginquis terris constiturorũ nomẽ
Donati inauditũ est, incerti estis ubi sit ecclesia. Ibi eñ erit, ubi primum forsitan factum est
quod postea uos fecistis, si potuit esse ulla iusta causa, qua uos à cõmuniõe omnium gentiũ
separare possetis. Nos autem ideo certi sumus neminẽ se à cõmunione omnium gẽtium iu- D
ste separare potuisse, quia non quisq; nostrum in iusticia sua, sed in scripturis diuinis quærit
Cant.2 ecclesiam, & ut promissa est, reddi cõspicit. Ipsa est eñ de qua dicitur: Sicut lilium in medio
spinarum, ita proxima mea in medio filiarum: quæ nec spinæ dici possent, nisi malignitate
Psal.60 morum: nec filiæ, nisi cõmunione sacramẽtorum. Ipsa est quæ dicit: A finibus terræ ad te cla
Psal.118. maui, cum anxiaretur cor meum. Quæ in alio psalmo dicit: Tædium detinuit me à peccato-
ribus derelinquẽtibus legem tuam, & uidi insensatos, & tabescebam. Ipsa est quæ dicit spõ
Cant.1 so suo: Vbi pascis, ubi cubas in meridie, ne forte fiam sicut operta super greges sodaliũ tuo
Psal.89. rum. Id est quod alibi dicitur: Dexteram tuam notam fac mihi, & eruditos corde in sapien
tia. In quibus luce fulgentibus & charitate feruẽtibus, qua in meridie requiescis, ne forte ue-
lut operta, id est occulta & ignorata, irruam nõ in gregem tuum, sed in greges sodalium tuo
rum, id est hæreticorum. Quos ita sodales dicit, sicut spinas illas filias propter communio-
psal.54 nem sacramentorum. De quibus alibi dicitur: Tu uero unanimis meus, & dux meus, & no-
tus, qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo domini ambulauimus cum consensu.
Veniat mors super illos, & descendant in infernum uiuẽtes, sicut Dathan & Abiron, impiæ
Cant.1 separationis autores. Ipsa est cui continuo respõdetur: Nisi cognoueris temetipsam ô pul-
chra inter mulieres, exi tu in uestigijs gregum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorũ.
Matth.5 O responsio dulcissimi sponsi: Nisi cognoueris temetipsam, inquit. Quia utiq; non potest
ciuitas abscõdi supra mõtem cõstituta: & ideo nõ es operta, ut incurras in greges sodalium
tuorum. Ego eñ sum mons paratus in cacumine montium, ad quem uenient uniuersæ gen
tes. Nisi ergo cognoueris temetipsam, non in uerbis calumniosorum, sed in testimonijs li-
Esaiæ 54 brorum meorum, Nisi cognoueris temetipsam, quia de te dictum est: Porrige longius fu-
niculos, & palos ualidos confirma, etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extende.
Quæ sit hæc uersio nescio. Semen enim tuum hæreditabit gentes, & ciuitates quæ desertæ erant, inhabitabis. Non est
quod metuas, præualebis enim, nec erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim
in

A in æternum obliuisceris,ignominiæ uiduitatis tuæ nō eris memor.Ego enim sum dominus
qui facio te,dominus nomē ei,Et qui eruit te,ipse deus Israël uniuersæ terræ uocabitur.Ni-
si cognoueris temetipsam ô pulchra inter mulieres, quia de te dictum est: Concupiuit rex Psal.44
speciem tuam,quia de te dictum est: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, cōstitues eos prin
cipes super omnem terram . Nisi ergo cognoueris temetipsam,exi tu,non ego te eijcio, sed
exi ut dicatur de te:Ex nobis exierunt,sed non erant ex nobis.Exi tu in uestigijs gregū,non
in uestigijs meis,sed in uestigijs gregum:nec unius gregis,sed gregum diuersorum & erran
tium. Et pasce hœdos tuos,non sicut Petrus,cui dicitur: Pasce oues meas,sed pasce hœdos
tuos in tabernaculis pastorum, non in tabernaculo pastoris, ubi est unus grex & unus pa-
stor.Cognoscit enim semetipsam,ne hoc ei contingat,quia eis cōtingit hoc,qui se in illa nō
cognouerunt.Ipsa est,de cuius paucitate dicitur in cōparatione multorum malorum, quia Matth.7
angusta & arcta uia est quæ ducit ad uitam,& pauci sunt qui ambulāt in ea. Et rursus ipsa Gen. 22
est,de cuius multitudine dicitur:Sic erit semen tuum,sicut stellæ cœli,& sicut harena maris.
Iidem quippe fideles sancti & boni, & in comparatiōe plurimorum malorum pauci sunt,
& per seipsi multi sunt: quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet uirū. Et multi Gal.4
ab oriente & occidente uenient, & recumbent cum Abraam, Isaac & Iacob in regno cœlo- Matth.8
rum: & quia exhibet sibi deus populum abundantem æmulatorem bonorum operum. Et
multa milia quæ numerare nemo potest,uidētur in Apocalypsi, ex omni tribu & lingua in
stolis albis palmisq; uictricibus.Ipsa est quæ aliquādo obscuratur, & tanquam obnubila-
tur multitudine scandalorum,quando peccatores intendunt arcum,ut sagittent in obscura Psal.10
luna rectos corde. Sed etiam tunc in suis firmissimis eminet.Et si aliqua in his uerbis diui-
nis distributio facienda est,fortasse nō frustra dictū sit de semine Abrææ,Sicut stellæ cœli,
& sicut harena quæ est ad oram maris,ut in stellis cœli pauciores,firmiores, clarioresq; in-
telligantur, in harena autem maritimi littoris magna multitudo infirmorū atq; carnaliū.
Quæ aliquādo tranquillitate temporis quieta & libera apparet,aliquando autem tribula-
B tionum & tentationum fluctibus operitur atque turbatur. Tale tunc erat tempus,de quo
scripsit Hilarius,unde putasti insidiandum contra testimonia tot diuina, tanquam perierit
ecclesia de orbe terrarum.Potes hoc modo dicere,nec tot ecclesias Galatiæ tunc fuisse,quan
do dicebat Apostolus: O stulti Galatæ,quis uos fascinauit,ut cum spiritu cœperitis, nunc Gal.3
carne consummemini? Sic enim calumniaris docto uiro,qui tardicordes & timidos graui Calumnior tibi.
ter increpabat, quos iterum parturiebat, donec Christus formaretur in eis. Quis enim ne-
scit illo tempore obscuris uerbis multos parui sensus fuisse delusos, ut putarent hoc credi
ab Arianis, quod etiam ipsi credebant: alios autem timore cessisse & simulate consensisse,
non recte ingredientes ad ueritatem euangelij, quibus tu postea correctis sic quemadmo-
dum notum est,nolles ignosci? Prorsus nō nosti litteras dei.Lege enim quid de Petro scri-
pserit Paulus,& quid inde etiam senserit Cyprianus, & non tibi displiceat ecclesiæ mansue-
tudo, quæ membra Christi dispersa colligit, non collecta dispergit: quanquam & illi qui
tunc firmissimi fuerunt,& uerba hæreticorum insidiosa intelligere potuerunt,sed pauci qui
dem sunt in comparatione cæterorum, sed tamen etiam ipsi quidam pro fide fortiter exu-
labant, quidam toto orbe latitabant. Ac sic ecclesia, quæ per omnes gentes crescit, in fru-
mentis dominicis conseruata est,& usque in finem,donec omnino gentes omnes,etiam bar
baras teneat, conseruabitur. Ipsa est igitur ecclesia in bono semine, quod seminauit filius
hominis,& usque ad messem crescere inter zizania,prænunciauit.Ager autem mundus est,
messis finis est seculi.Hilarius ergo decem prouinciarum Asianarum,aut zizania non triti-
cum arguebat,aut ipsum etiam triticum,quod defectu quodam periclitabatur,quanto ue-
hementius,tanto utilius arguendum putabat. Habēt enim etiam scripturæ canonicæ hunc
arguendi morem,ut tanquam omnibus dicatur,& ad quosdam uerbum perueniat. Quod
etiam Apostolus dicit ad Corinthios 15. cap. Quomodo dicunt quidam in uobis,quia re-
surrectio mortuorum non est? Manifestat utique non omnes esse tales,ueruntamen & ta-

les non extra,ſed in eis fuiſſe teſtatur, à quibus ne illi ſeducerentur,& qui non ita ſentiebāt, C
paulopoſt monuit dicens: Nolite ſeduci, Corrumpunt mores bonos colloquia mala. So/
brij eſtote iuſte,& nolite peccare. Ignorantiam enim dei quidam habent. Ad reuerentiam
1. Cor. 3 uobis loquor. Quod autem dicit: Cum enim ſint inter uos æmulatio & contentio, nónne
eſtis carnales,& ſecundum hominem ambulatis? tanquam omnibus dicit. Et uides quàm
1. Cor. 1 ſit graue quod dicit. Proinde niſi in ipſa epiſtola legeremus: Gratias ago deo meo ſemper
pro uobis in gratia dei,quæ data eſt uobis in Chriſto Ieſu, quia in omnibus ditati eſtis in
illo in omni uerbo & ſcientia,ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt in uobis,ita ut ni
hil deſit uobis in ulla gratia,putaremus omnes Corinthios carnales & animales, non perci
pientes quæ ſunt ſpiritus dei,contentioſos æmulos,ſecundum hominem ambulantes. Itaq;
1. Ioan. 5 & totus mundus in maligno poſitus eſt,propter zizania quæ ſunt per totum mundum, &
Chriſtus propitiator eſt peccatorū noſtrorum, nō tantum noſtrorum,ſed totius mūdi,pro
Matth. 24 pter triticum quod eſt per totum mundum. Refrigeſcet aūt charitas multorū propter ſcan/
dalorum abundantiā, quanto magis magisq; glorificato Chriſti nomine cōgregabuntur
in cōmunionem ſacramētorum eius etiam maligni,& perſeuerabunt omnino peruerſi, ſed
tamē tanquam palea de area dominica non niſi ultima uentilatione ſeparandi: non extin/
guent iſti frumēta dominica,in eorum quidem comparatione pauca, ſed multa per ſeipſa,
non extinguent electos dei congregandos in fine ſeculi, ſicut Euangelium loquitur, à qua/
Pſal. 11 tuor uentis, à ſummis cœlorum uſq; ad terminos eorum. Ipſorum enim uox eſt: Saluum
me fac domine,quomodo defecit ſanctus? Quoniā diminutæ ſunt ueritates à filijs homi/
Matth. 24 num. De quibus & dominus dicit inter abundantiam iniquitatis: Qui perſeuerauerit uſq;
in finem,hic ſaluus erit. Deniq; non unum hominē, ſed plures in eodem pſalmo loqui con
ſequentia docent,ubi dicitur: Tu domine ſeruabis nos,& cuſtodies nos à generatione hac
in æternum. Propter hanc enim abundātiam iniquitatis,quam dominus futuram eſſe præ
Lucæ 18 dixit, etiam illud poſitum eſt: Cum uenerit filius hominis, putas inueniet fidem in terra?
Dubitatio enim cuncta ſcientis noſtram in illo dubitationem præfigurauit, quando eccle/ D
ſia ex multis, de quibus multum ſperauit, ſæpe decepta, quod aliter quàm credebantur in/
uenti ſunt,ſic perturbatur in ſuis, ut de nullo facile boni aliquid uelit credere. Ipſos tamen,
quorum inuenturus eſt fidem in terra,per totum agrum cum zizanijs creſcere dubitare fas
non eſt. Ipſa eſt ergo eccleſia,quæ intra ſagenam dominicā cum malis piſcibus natat,à qui
Epheſ. 5 bus corde ſemper & moribus ſeparatur atq; diſcedit,ut exhibeatur uiro ſuo glorioſa,nō ha
bens maculam neq; rugam. Corporalem autem ſeparationem in littore maris,hoc eſt in fi
ne ſeculi expectat,corrigens quos poteſt,tolerans quos corrigere nō ualet: non tamen pro
Diſ. 9. noli pter eorum quos non corrigit,iniquitatem, ipſa bonorum deſerit unitatem. Noli ergo fra/
frater ter cōtra diuina tam multa, tam clara,tam indubitata teſtimonia colligere uelle calumnias
ex epiſcoporum ſcriptis,ſiue noſtrorum,ſicut Hilarij,ſiue antequàm pars Donati ſeparare/
tur,ipſius unitatis,ſicut Cypriani & Agrippini: Primo,quia hoc genus litterarum ab autori
tate canonis diſtinguendum eſt. Non enim ſic leguntur,tanquā ita ex eis teſtimonium pro
feratur,ut contra ſentire nō liceat,ſicubi forte aliter ſapuerint quàm ueritas poſtulat. In eo
Philip. 3 quippe numero ſumus,ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apoſtolo accipere. Et
ἀπεκάλυψε. ſi quid aliter ſapitis,id quoq; deus uobis reuelauit. Veruntamen in id quod peruenimus in
Pſal. 66. eo ambulemus,in illa uia ſcilicet, quæ eſt Chriſtus. De qua uia ita pſalmus loquitur: Deus
miſereatur noſtri,& benedicat nobis, illuminet uultum ſuum ſuper nos, Vt cognoſcamus
in terra uiam tuam,in omnibus gentibus ſalutare tuum. Deinde ſi ſancti Cypriani epiſco/
pi & glorioſi martyris,te delectat autoritas,quam quidem ſicut dixi, à canonica autoritate
diſtinguimus,cur in eo te non delectat,quod unitatem orbis terræ atq; omnium gentium,
& diligendo tenuit,& diſputando defendit: quod eos qui ſe tanquam iuſtos ab ea ſeparare
uoluiſſent,arrogantiſſimos & ſuperbiſſimos iudicauit,irridens eos hoc ſibi aſſumere,quod
nec Apoſtolis conceſſit dominus,ut ante tempus zizania colligerent,aut tanquam ipſis pa/
leam

A leam ferre,& aream purgare cõcessum sit,paleas conarentur à tritico separare:quod unum *Paleas à tritico separare dei est.*
quemq; peccatis alienis maculari nõ posse monstrauit,quã sibi omnes impiæ seditionis au
tores solam causam separationis assumunt:quod in eoipso in quo aliter sapuit,collegas di/
uersa sentientes,nec iudicandos,nec à iure communionis amouendos esse decreuit: Quod
in eaipsa epistola ad Iubaianum quæ in concilio (cuius autoritatem ad rebaptizandum se/
qui uos dicitis) primitus recitata est,cum fateatur in præteritum sic esse admissos in ecclesia
qui fuerant alibi baptizati,ut denuo non baptizarentur,unde illos sine baptismo fuisse ar/
bitratur,Tantum tamen ponit utilitatis & salubritatis in pace ecclesiæ,ut propter illam nõ *ἀναβαπτισμός.*
eos credat ab ecclesiæ muneribus separari.Qua in re sicut ingeniũ tuum noui,facillime per/
spicis totam causam uestram penitus euersam & extinctam.Si enim sacramenta cum pec/
catoribus communicando, sicut putatis, perijt ecclesia quæ fuerat in orbe terrarum, nam
uos ideo separastis,iam prius tota perierat,cũ sicut dicit Cyprianus,in eam sine baptismo
admittebantur,ac sic nec ipse Cyprianus habebat in qua ecclesia nasceretur,quanto magis
multo posterior uester autor paterq; Donatus? Si autẽ illo tempore, cum in eam sine ba
ptismo admittebantur, erat tamen ecclesia quæ pareret Cyprianum,pareret & Donatum,
manifestum est non contaminari iustos alienis peccatis, quando cum eis sacramenta com
municant. Ac per hanc separationem qua existis ab unitate, qua excusatione possitis ab/
luere non habetis, impleturq; in uobis sanctæ scripturæ illud oraculum: Filius malus ipse
se iustum dicit,exitum autem suum non abluit. Meritis autem Cypriani sic non æquatur,
qui propter paria sacraméta nec ipsos hæreticos audet rebaptizare, sicut nõ æquatur meri/
tis Petri,quisquis non cogit gentes Iudaizare.Sed illa Petri nõ tantũ claudicatio, uerum eti
am correctio in scripturis canonicis continetur. Cyprianus autem sensisse aliter de baptis/
mo,quàm forma & consuetudo habebat ecclesiæ, non in canonicis sed in suis & in concilij
litteris inuenitur.Correxisse autem istam sententiam non inuenitur,non incongruenter ta
B men de tali uiro existimãdum est quod correxerit,& fortasse suppressum sit ab eis qui hoc
errore nimium delectati sunt, & tanto uelut patrocinio carere noluerunt: quanquam non
desint, qui hoc Cyprianum prorsus non sensisse contendant, sed sub eius nomine à præ/
sumptoribus atque mendacibus fuisse confictum.Neq; enim sic potuit integritas atq; no/
ticiá litterarũ, unius quamlibet illustris episcopi custodiri,quemadmodum scriptura cano/
nica,tot linguarum litteris & ordine & successione celebrationis ecclesiasticæ custoditur,con
tra quã tamen non defuerunt,qui sub nominibus apostolorum multa confingerent: Fru/
stra quidem,quia illa sic cómendata,sic celebrata,sic nota est, Verum quid possit aduersus
litteras,non canonica autoritate fundatas, etiã hinc demõstrauit impiæ conatus audaciæ,
quod & aduersus eas quæ tanta noticiæ mole firmatæ sunt,sese erigere non prætermisit.
Nos tamẽ duas ob res,nõ negamus illud sensisse Cyprianũ:quod & stilus eius habet quan *Ex stilo iudicium.*
dam propriam faciem qua possit agnosci:& quod ibi magis cótra uos nostra causa mon/
stratur inuictior, uestræq; separationis præsumptio,uidelicet ne macularemini peccatis a/
lienis, tota facilitate subuertitur, cum apparet in litteris Cypriani,communicata esse cum
peccatoribus sacraméta,cum admissi sunt in ecclesiam,qui secundum uestram, & sicut uul/
tis, illius sententiam,baptismũ non habebant,& tamen ecclesiã non perisse, sed in sui gene/
ris dignitate per totum orbẽ sparsa dominica frumenta mansisse. Ac per hoc si perturbati
tanquam ad aliquem portum,sic ad autoritatẽ Cypriani confugitis, uidetis quem illic sco/
pulũ uester error offendit,Si autẽ iam nec illuc cõfugere audetis, sine ullo luctamine nau/
fragatis.Porrò autẽ Cyprianus,aut non sensit omnino quod eum sensisse recitatis:aut hoc
postea correxit in regula ueritatis:aut hũc quasi neuum sui cãdidissimi pectoris cooperuit
ubere charitatis,dũm unitatem ecclesiæ toto orbe crescẽtis & copiosissime defendit, & per/
seuerantissime tenuit uinculũ pacis.Scriptũ est enim:Charitas cooperit multitudinẽ pecca/ *Petri.4.*
torum.Accessit huc etiã,quod tanq; sarmentũ fructuosissimũ,si quid in eo fuerat emẽdan *4. senten. dist. 6. sunt tamen.*
dum,purgauit pater falce passionis. Sarmentũ autẽ,ait dominus,quod in me facit fructũ,

k 4 purgat

purgat illud pater meus,ut maiorem fructum afferat . Vnde? nisi quia hærens in diffusio/ C
ne uitis,radicem non deseruit unitatis? Nam &si traderet corpus suum ut arderet,charita/
tem autem non haberet,nihil ei prodesset . Attende adhuc paululum in litteras Cypriani,
ut aduertas quàm inexcusabilem ostenderit,qui se uoluerit ab unitate ecclesiæ (quam deus
in omnibus gentibus promisit & reddidit) quasi iusticiæ suæ causa separare : magisq; in/
telligas quàm sit uera sententia pauloante à me commemorata:Filius malus ipse se iustum
Locus est in libri 4. epi.2. unde hæc de/prauatißima restituimus. ô scribas impi/os.
dicit,exitum autem suum non abluit.Ponit in quadam epistola sua,quam scripsit ad Anto
nianum,rem quandam satis rei,de qua nunc agimus necessariam,sed melius eius uerba in/
serimus.Antecessores,inquit,nostri quidam de episcopis isthinc,in prouincia nostra dandā
pacem mœchis non putauerunt,& in totum pœnitentiæ locum contra adulteria clauserūt:
non tamē à coëpiscoporum suorum collegio recesserunt,aut catholicæ ecclesiæ unitatem uel
duricie , uel censuræ suæ obstinatione ruperunt, ut quia apud alios adulteris pax dabatur,
qui non dabat,de ecclesia separaretur,manente concordiæ uinculo,& perseuerante catholi/
cæ ecclesiæ indiuiduo sacramento:Actum suum disponit & dirigit unusquisque episcopus,
rationem propositi sui domino redditurus. Quid ad hæc dicis frater Vincenti? nempe in/
tueris hunc tantum uirum pacificum episcopum , & fortissimum martyrem nihil uehemen
tius sategisse, q̄ ne unitatis uinculum rumperetur. Vides eum parturientē,nō solum ut par
uuli in Christo concepti nascantur, uerumetiam ne iam nati,de sinu matris excussi,morian
tur . Porrò autem ipsam rem, quam contra impios separatores commemorauit, attende.
Si adulteris communicabant , qui pœnitentibus adulteris pacem dabant, nunquid illi qui
hoc non faciebant , collegio maculabantur istorū ? Si autem quod ueritas habet , & quod
ecclesia merito tenet,recte pœnitentibus adulteris pax dabatur, illi qui in totum locum pœ
nitentiæ contra adulteros claudebant , impie utique agebant,qui membris Christi sanita/
tem negabant, & claues ecclesiæ pulsantibus subtrahebant, & misericordissimæ patientiæ
dei , quæ illos propterea sinebat uiuere, ut pœnitendo sanarentur sacrificio contriti spiritus
& contribulati cordis oblato , dura crudelitate contradicebant . Nec tamen istos miseri/ D
cordes & pacificos, cum eis christiana sacramenta communicantes , & eos intra unitatis re
tia tolerantes , donec ad littus perducti , seperarentur , tam immanis eorum error & im/
pietas inquinabat , ut si inquinaret , iam tunc ecclesia malorum communione deleta esset,
nec erat quæ pareret ipsum Cyprianum . Si autem , quod certum est, permansisset eccle/
sia, certum est etiam peccatis alienis in unitate Christi neminem posse maculari , non ma/
lorum factis consentientem,ne ipsis peccatis communicando pollueretur, sed propter socie
tatem bonorum,malos tanquam paleas usq; ad ultimam uentilationem in area dominica
tolerantem . Quæ cum ita sint, ubi est præsumptio separationis uestræ ? Nónne filij mali
estis,qui ipsi uos iustos dicitis,exitum autē uestrum non abluitis? Iam si uelim & illa cōme/
Tychonius Donatista.
morare quæ Tychonius homo cōmunionis uestræ scriptis suis inserit, qui magis cōtra uos
pro ecclesia catholica scripsit, frustra se ab Afrorum, quasi traditorum communione secer/
nens , quo uno eum Parmenianus suffocat , quid respondere poteritis, nisi quod de uobis
idem Tychonius dixit,& ego pauloante recolui,quod uolumus sanctū est ? Scribit em̄ ille
Tychonius homo(ut dixi)uestræ cōmunionis à ducētis & septuaginta episcopis uestris, cō/
cilium Carthagini celebratū.In quo cōcilio per septuaginta & quinq; dies postpositis omi/
bus præteritis,limatā esse sentētiam atq; decretā,ut traditoribus imēsi criminis reis, si ba/
ptizari nollēt,pro integris cōmunicaretur. Deuterium aūt Macrianensem episcopum com/
muniōis uestræ,dicit traditorum plebem cōgregatam,ecclesiæ miscuisse,& secundum statu
ta illius cōcilij à ducentis & septuaginta episcopis uestris facti,fecisse cum traditoribus uni/
tatem,eiq; Deuterio post hoc factum iugiter cōmunicasse Donatū: nec solum huic Deute/
rio,sed etiā uniuersis Maurorū episcopis per quadraginta annos, quos dicit usq; ad perse/
cutionē per Machariū factā,traditoribus sine baptismo cōmunicasse.Sed dicis:Quis mihi
est iste Tychonius? Ille est Tychonius,quē Parmenianus rescribēdo cōpescit, & eū deterret

ne

A ne talia scribat,non tamen refellit ea ipsa quæ scribit, sed uno, sicut supra dixi,cum premit,
quod cum talia diceret de ecclesia toto orbe diffusa, & quod neminem in eius unitate ma/
cularent aliena peccata, ab Afrorum se tamen quasi traditorum contagione remouebat,
& erat in parte Donati. Posset autem dicere Parmenianus,ista eum omnia esse mentitum,
sed sicut idem Tychonius commemorat,adhuc uiuebant multi,per quos hæc certissima &
apertissima esse ostenderentur. Sed de his taceo, contende Tychonium esse mentitum, ad
Cyprianum te reuoco, cuius mentionem ipse fecisti . Prorsus secundum scripta Cypriani,
si peccatis alienis in unitate quisque maculatur,iam ante Cyprianum perijt ecclesia,nec erat
unde existeret ipse Cyprianus. Si autem hoc sentire sacrilegum est, & certum est ecclesiam
permanere, nemo alienis peccatis in eius unitate maculatur,frustra filij mali iustos uos es/
se dicitis,exitum uestrum non abluitis,non purgatis . Cur ergo inquis,nos quæritis,cur sic
suscipitis quos hæreticos dicitis? Vide quàm facile breuiterq; respondeam . Quærimus
uos quia peristis,ut de inuentis gaudeamus,de quibus perditis dolebamus. Hæreticos au/
tem uos esse dicimus, sed antequam ad pacem catholicam conuertamini, antequam erro/
re quo irretiti estis exuamini,Cum autem transitis ad nos,prius utiq; relinquitis quod era
tis,ne ad nos hæretici transeatis. Baptiza ergo me inquis.Facerem si baptizatus non esses,
aut si Donati uel Rogati, nō Christi baptismo baptizatus esses.Nō sacramenta Christia
na faciunt te hæreticū,sed praua dissensio.Nō propter malum quod processit ex te, negan
dum est bonum quod remansit in te,quod malo tuo habes, si nō ibi habes unde est bonū 1. q. 1. ex ca/
quod habes:Ex catholica enim ecclesia sunt omnia dominica sacramēta, quæ sic habetis & tholica.
datis,quemadmodum habebantur & dabantur,etiam priusquā inde exiretis.Non tamen
ideo non habetis,quia ibi non estis unde sunt quæ habetis.Non in uobis mutamus in qui
bus nobiscum estis,In multis enim estis nobiscum.Nam & de talibus dictum est,Quoniā Psal.54.
in multis erant mecum.Sed ea corrigimus in quibus nobiscum non estis,& ea uos hic acci/
B pere uolumus,quæ nō habetis illic ubi estis.Nobiscum autem estis in baptismo, in symbo
lo,in cæteris dominicis sacramentis.In spiritu autem unitatis,& uinculo pacis, in ipsa deni/
que catholica ecclesia,nobiscum non estis. Hæc si accipiatis,non tunc aderunt,sed tunc pro/
derunt quæ habetis.Nō ergo sicut putatis suscipimus uestros,sed suscipiēdo efficimus no/
stros qui recedunt à uobis,ut suscipiantur à nobis.Et ut incipiant esse nostri,prius desinunt
esse uestri.Nec nobis coniungi compellimus(operarios quidē erroris detestamur)sed ideo
nobis illos homines coniungi uolumus,ne hoc sint quod detestamur . Sed baptizauit,in/
quis,post Ioannem Paulus apostolus,Nunquid post hæreticum? Aut si forte audes illum
amicum sponsi hæreticum dicere,& in unitate ecclesiæ non fuisse,uolo & hoc scribas. Si au/
tem hoc dementissimum est,uel sentire,uel dicere, iam tuæ prudentiæ est cōsiderare, quare
post Ioannē Paulus apostolus baptizauerit. Si enim post æqualē,omnes post uos bapti/
zare debetis. Si post maiorem, debes & tu post Rogatum.Si post minorem,debuit post
te Rogatus cum presbyter baptizasses . Si autem baptismus, qui nunc datur,ideo pariter
ualet in eis quibus datur,quamuis sint imparis meriti per quos datur,quia Christi est non
eorum à quibus ministratur,puto quod iam intelligas, ideo Paulum dedisse quibusdā ba
ptismum Christi,quia Ioannis baptismo fuerant baptizati,nō Christi.Ioannis quippe ba
ptismus ille dictus est,sicut multis locis diuina scriptura testat̃, quod & ipse dominus dicit:
Baptismus Ioannis unde erat,de cœlo an ex hominibus? Baptismus autē quem dedit Pe/ Matth.21.
trus,non erat Petri sed Christi, & quem dedit Paulus non erat Pauli sed Christi, & quem
dederunt qui tempore apostolorum non caste,sed per inuidiam Christum annunciabant,
non erat eorū sed Christi,Et quem dederunt qui tempore Cypriani fundos insidiosis frau/
dibus rapiebant,usuris multiplicantibus fœnus augebant, non erat eorum sed Christi. Et
quia Christi erat,ideo quamuis non per æquales daretur eis,tamen quibus dabatur æqua/
liter proderat.Nam si tāto melius quisq; baptizatur,quāto à meliore fuerit baptizatus,nō
recte gratias agit apostolus,quod neminē Corinthiorū baptizauerit, nisi Crispū & Caiū,
& Stephanæ

& Stephanæ domum. Tanto enim melius baptizarentur, quanto erat Paulus melior, si ab ipso baptizarentur. Denique cum dicit: Ego plantaui, Apollo rigauit, uidetur significare se euãgelizasse, illum baptizasse. Nũquid melior Apollo quàm Ioannes? Cur ergo post istũ nõ baptizauit, qui post Ioannem baptizauerat, nisi quia iste baptismus per quemlibet da/tus, Christi erat: ille autem per quemlibet datus, quamuis Christo uiam præpararet, tamẽ Ioannis erat? Inuidiose dici uidetur post Ioannem baptizatum est, & post hæreticos non baptizatur. Sed potest & hoc inuidiose dici, Post Ioãnem baptizatum est, & post ebriosos nõ baptizatur. Melius enim hoc uitium cõmemoro, quod nec occultare possunt in quibus regnat, & quàm multi ubiq; sint, quis uel cæcus ignorat? Et tamen inter opera carnis, quæ qui agunt, regnum dei nõ possidebunt, etiam hoc ponit Apostolus, ubi etiam hæreses enu/merat. Manifesta autem, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immundiciæ, lu/xuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, animositates, dis/sensiones, hæreses, inuidiæ, ebrietates, comessationes, & his similia, quæ prædico uobis si/cut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei nõ possidebunt. Hac ergo ratiõe, quam/uis baptizatum sit post Ioannem, non baptizatur post hæreticum, qua ratione quamuis baptizatum sit post Ioannem, non baptizatur post ebriosum, quoniam & hæreses & ebrie tates in eis operibus sunt, quæ opera qui agunt, regnum dei non possidebunt. Nónne tibi uidetur quasi intolerabiliter indignum, ut cum baptizatum fuerit post eum, qui non sobrie uinum bibens, sed uinum omnino nõ bibens, regno dei uiam parauit, non baptizetur post ebriosum, qui regnũ dei non possidebit? Quid hic respõdetur, nisi quia ille baptismus erat Ioãnis, post quem Christi baptismo baptizauit Apostolus: iste autem baptismus Christi est, quo baptizauit ebriosus? Inter Ioannem & ebriosum à contrario multũ interest: inter baptismum Christi & baptismum Ioannis non à cõtrario, sed tamen multum interest. In/ter apostolum & ebriosum multum interest: inter baptismum Christi, quem dedit aposto lus, & baptismum Christi quem dedit ebriosus, nihil interest. Sic inter Ioannẽ & hæreticũ, à contrario multum interest, & inter baptismum Ioannis & inter baptismũ Christi, quem dat hæreticus, non à contrario, sed multum interest. Inter baptismum autem Christi, quem dedit apostolus, & baptismũ Christi quem dat hæreticus, nihil interest. Agnoscitur em̃ sa cramentorum species æqualis, etiam cum magna differẽtia est in hominũ meritis. Sed da ueniam, erraui, quando te uolui de ebrioso baptizante conuincere, exciderat mihi cum Ro gatista me rem habere, nõ cũ qualicũq; Donatista. Potes em̃ tu in tam paucis collegis tuis, & in omnibus clericis uestris nullum inuenire forsitan ebriosum. Vos em̃ estis, qui nõ ex to tius orbis cõmunione, sed ex obseruatiõe præceptorũ omnium diuinorũ atq; omnium sa cramentorũ tenetis catholicã fidem: in quibus eam solis inuẽturus est, cum uenerit filius ho minis, quãdo nõ inueniet fidem in terra: quia nec terra estis, nec in terra, sed cœlestes in cœ lo habitatis: nec timetis nec attenditis, quia deus superbis resistit, humilibus aũt dat gratiã. Nec uos Euãgelij locus ipse cõpungit, ubi dominus ait: Cum uenerit filius hominis, putas inueniet fidẽ in terra? Cõtinuo quippe tanq; præsciens nõnullos sibi superbe arrogaturos hanc fidem, dixit ad quosdã, qui sibi iusti uidebãtur, & spernebãt cæteros, similitudinẽ hãc. Duo quidam ascẽderunt in templum orare, unus pharisæus, & alter publicanus, & cætera. Iam tibi quæ sequuntur, ipse responde. Inspice tamẽ diligentius ipsos paucos uestros, utrũ nullus illic baptizet ebriosus. Tam enim late uastat hæc pestilentia animas, & tanta liberta te dominatur, ut multum mirer, si non etiam uestrum gregiculum penetrauit: quamuis an te ipsum aduẽtum filij hominis unius boni pastoris, iam uos oues ab hœdis separasse ia/ ctetis. Audi sanè per me uocem dominicorum frumentorum, in area dominica usq; ad ul/timam uentilationem inter paleam laborantium per totum scilicet mundum, qua deus uo/cauit terram à Solis ortu usque ad occasum, ubi etiam pueri laudant dominum: quicunq; uos ex occasione legis huius imperialis, non dilectione corrigendi, sed inimicãdi odio perse quitur, displicet nobis. Et quamuis res quæq; terrena recte à quoquam possideri nõ possit, nisi

Hoc nimium crebro fit apud nostra .tes

Gal. 5

Iacob. 4

Lucæ 18

Ebrietas re/gnabat in A/frica.

23. q. 7. cap. quicunque.

C

D

A nisi uel iure diuino, quo cuncta iustorum sunt, uel iure humano, quod in potestate regum
est terræ: ideóque res uestras falsò appellatis, quas nec iusti possidetis, & secundum leges re/
gum terrenorum amittere iussi estis: frustraque dicatis, nos eis congregandis laborauimus,
cum scriptum legatis, Labores impiorum iusti edent, Sed tamen quisquis ex occasione hu/
ius legis, quam reges terræ Christo seruientes, ad emendandam uestram impietatem pro/
mulgauerunt, res proprias uestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique ipsas
res pauperũ, uel basilicas congregationum, quas sub nomine ecclesiæ tenebatis (quæ omni
no non debentur nisi ei ecclesiæ, quæ uera Christi ecclesia est) non per iusticiam sed per a/ 24.q.1. quisquis.
uariciam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagicio uel facinore proiectum à uo/
bis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui (excepto errore quo à nobis separamini) sine crimine
apud uos uixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, & si monstretis, nonnul
los toleramus, quos corrigere uel punire non possumus: neque propter paleam relinqui/
mus aream domini, neque propter pisces malos rumpimus retia domini, neque propter
hœdos in fine segregandos, deserimus gregẽ domini, neque propter uasa facta in cõtume
liam, migramus de domo domini. Tu autem frater, quantum mihi uidetur, si uanam glo/
riam hominum non attendas, & insensatorum contemnas opprobrium, qui dicturi sunt,
quare modo, sine dubio trãsies ad ecclesiam, quam ueram sentire te intelligo, nec huius sen
tentiæ tuæ testimonia longe peto, Tu quippe in eiusdem tuæ epistolæ principio, cui nunc
respondeo, hæc uerba posuisti: Cum optime inquis nouerim te, longe adhuc à fide Chri/
stiana sepositum, & studijs olim deditum litterarum, quietis & honestatis fuisse cultorem,
Cumque postea cõuersus ad Christianam fidem (ut ex multorum relatione cognoui) dispu/
tationibus legalibus operã dares. Certe si tu ad me illam epistolam misisti, hæc uerba tua
sunt. Cum ergo fatearis me cõuersum ad Christianam fidem, cum nec ego ad Donatistas,
nec ad Rogatistas conuersus sim, sine ulla dubitatione confirmas, & præter Rogatistas, &
B præter Donatistas esse Christianam fidem. Hæc ergo fides, sicut diximus, in omnibus gen
tibus dilatatur, quæ secundum dei testimonium in semine Abrææ benedicuntur. Quid igi
tur adhuc dubitas tenere quod sentis, nisi quia id quod non sentis, uel aliquando sensisse
uel aliud defendisse confunderis, & dum erubescis corrigere errorem, non erubescis perma/ Ecci.4.
nere in errore, quod utique potius erubescendum fuit? Hoc est illud quod scriptura non ta
cuit. Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gratiam & gloriam. Confu
sio adducit peccatum, cum erubescit quisque prauam mutare sententiam, ne aut incõstans Psal.54.
putetur, aut diu errasse seipso iudice teneatur, Ita descendunt in infernum uiuentes, id est, Numer.16.
suam perditionem sentientes, quos Dathan & Abiron & Chore hiatu terræ absorpti, tan/
to ante futuros figurauerũt. Cõfusio autem adducit gratiam & gloriam, cum erubescit quis
que de propria iniquitate, & pœnitendo in melius cõmutatur: quod te facere piget illa per/
niciosa confusione superatum, ne tibi ab hominibus nesciẽtibus quid loquantur, obijciatur
illa apostolica sententia. Si enim quæ destruxi, hæc eadem iterum ædifico, præuaricatorem Gal.2.
meipsum constituo. Quæ si dici posset etiam in eos qui ueritatem correcti prædicãt, quam
peruersi oppugnabant, in ipsum Paulum primitus diceretur, in quo ecclesiæ Christi magni
ficabant deum, audientes quod euangelizaret fidem, quam aliquando uastabat. Nec quen De peni. dis. 1. neminem.
quam putes ab errore ad ueritatem, uel à quocunque seu magno seu paruo peccato ad cor
rectionem sine pœnitentia posse trãsire. Sed nimis impudens error est, hinc uelle calumnia
ri ecclesiã, quam tot diuinis testimonijs constat esse ecclesiam Christi, quod aliter tractat il
los qui eam deserunt, si hoc ipsum pœnitẽdo corrigant, aliter illos qui in ea nondũ fuerũt,
& tunc primum eius pacem accipiunt, illos amplius humiliando, istos lenius suscipiendo,
utrosque diligendo, utrisque sanandis materna charitate seruiendo. Habes epistolam prolixio
rem fortasse quàm uelles, Esset autem multo breuior, si te tantum in respondendo cogita/
rem, Nunc uero si tibi nihil prosit, non puto nihil eis profuturam, qui eam legere cum dei ti
more, & sine personarum acceptione curauerint, Amen.

Augu/

Augustinus Deogratias presbytero, respondens ad quæstiones à quodã pagano ipsi pro positas, admonens ut ipse potius illi respondeat, quandoquidem ei quæstiones erant propo/ sitæ, propriumq; librum suo nomine mittat ad paganum. Cæterum Augustini librum com/ municet tantum Christianis. C

Epistola XLIX

SYNCERISSIMO fratri & cópresbytero Deogratias, Augustinus in domino
2.Retract. 31 salutem. Quæstiones tibi propositas mihi delegare maluisti, non ut opi/ nor pigritia, sed quod ea quoq; ipsa quæ nosti, libétius per nos audis, dum nos nimis diligis. At ego propterea malebã à te illas aperiri, quod ille ipse amicus, qui eas proposuit, quantum ex hoc conijci datur, quod mihi ad quasdam epistolas non re/ scripsit, quasi nos uerecundatur sequi, uiderit quam ob causam. Hoc tamen suspicor, nec su/ spicio mea uel maleuola est uel absurda, cum & optime noueris quãtum eum diligã, quan/ toq; mihi dolori sit quod nódum christianus est, & utiq; non incóuenienter arbitrer eum, quem uideo mihi rescribere noluisse, nihil sibi à me scribi uoluisse. Proinde obsecro te, ut quemadmodum ego tibi parui, atq; inter meas arctissimas occupatióes tuam sanctam mi hiq; charissimam uoluntatem offendere timui, si non facerem quod petisti, ita tu quoq; fa/ cias quod peto. Hoc est aũt, ut breuiter quemadmodũ à te, sicut mihi indicasti, postulauit, ad omnia illi respondere non graueris, quod & ante facere potuisti. Scies enim cum legeris, nihil penè à me dictum, quod ipse non noueras, aut quod me tacente nosse non poteras. Sed hoc opus meum rogo habeas cum cæteris, quorum studio scis conuenire: Tuum uero illud, quod flagito, habeat ipse cui hoc potissimum congruit, & cæteri quos nó parum ista delectãt, quemadmodum dici possunt abs te, inter quos & ipse sum. Viuas semper in Chri sto nostri memor.

Quæstionem primam soluens, docet resurrectionẽ mortuorum talem fore, qualis fuit nó Lazari, sed Christi: & quod Christus post resurrectionem comedit, & cicatrices uulnerum habuit, non fuisse ficticium, nec necessitatis sed uoluntatis.

Quæstio. MOVET quosdam, & requirunt de duabus resurrectionibus, quæ cõueniat promissæ D
resurrectioni, utrum nam Christi, an Lazari? Si Christi, inquiunt, quomodo potest hæc conuenire resurrectioni natorũ ex semine, eius qui nulla seminis conditione natus est? Si autem Lazari resurrectio conuenire asseritur, nec hæc quidem congruere uidetur. Siqui/ dem Lazari resurrectio facta sit de corpore nondum tabescente, de eo corpore quo Laza/ rus dicebatur: nostra autem multis seculis post ex confuso eruetur. Deinde si post resurre/ ctionem status beatus futurus est, nulla corporis iniuria, nulla necessitate famis, quid sibi uult cibatum Christum fuisse, & uulnera monstrauisse? Sed si propter incredulum fecit, fin/
Solutio. xit: si autem uerum ostendit, ergo in resurrectione accepta futura sunt uulnera. Quibus re/ spondetur, ideo non Lazari resurrectionem, sed potius Christi congruere promissæ resurre ctioni, quia Lazarus ita resurrexit, ut iterum moreretur: Christus autem (sicut de illo scri/
Rom.6 ptum est) surgens à mortuis, iam non moritur, & mors illi ultra non dominabitur. Quod etiam promissum est resurrecturis in fine seculi, & cum illo regnaturis in æternum. Sic autẽ non pertinet ad resurrectionem, differentia natiuitatis Christi & nostræ, quod ille sine uiri/ li semine, nos autem non sine uiro & fœmina creati sumus, sicut etiã non pertinet ad ipsius mortis differentiam. Non enim propterea illius non uera mors fuit, quia sine uirili semine natus est: sicut nec ipsius primi hominis aliter exorta caro quàm nostra, quandoquidem il/ le sine parentibus de terra creatus est, nos uero ex parentibus, aliquid attulit ad differentiã mortis, ut aliter ille moreretur, aliter nos. Sicut autem ad mortis, sic nec ad resurrectióis dif ferentiam ualet diuersa natiuitas. Sed si nec hoc quod scriptum est de primo homine, simi liter infideles homines uolunt credere, quærãt uel animaduertant, si uel hoc possunt, quàm multorum animalium genera sine parẽtibus ex terra procreentur, quæ tamen coëundo pa riant etiam ipsa sui simile, nec propter diuersitatem natiuitatis intersit aliquid ad naturam eorum, quæ procreata sunt ex terra, & eorum quæ illis coëuntibus orta sunt. Similiter enim

uiuunt

A uiuunt, similiterq; moriuntur, q̃uis dissimiliter nata sint. Ita non est absurdum, ut similiter
resurgant corpora, quæ dissimiliter orta sunt. Huiusmodi autem homines non ualentes in
tueri, ad quam rem intersit aliquid diuersum, & ad quam non intersit, ubi non aduerterint
aliquam distantiam primordiorum, etiam omnia cõsequentia distare oportere contendũt:
possunt tales putare oleum ex adipibus nõ debere natare super aquam, sicut illud quod ex
oliua est, quoniam longe est utriusque origo dissimilis, quando illud ex ligno, hoc ex carne
profluxerit. Quantum autem attinet ad illam differentiam, quod Christi corpus, non disso
lutum tabe atque putredine, die tertio resurrexit, nostra uero post longum tempus, ex quo
soluta discesserant confusione, reparabuntur, humanæ facultati utrumq; impossibile est, di-
uinæ autem potestati utrũq; facillimum. Vt enim radius oculi nostri, nõ citius peruenit ad
propinquiora, quàm ad longinquiora, sed utraq; interualla, parili celeritate contingit: ita cũ al' nictu
in * ictu oculi, sicut apostolus dicit, fit resurrectio mortuorum, omnipotẽtiæ dei & ineffabi-
li nutui tam facile est quæq; recentia, quàm diuturno tempore dilapsa cadauera suscitare.
Incredibilia sunt hæc quibusdam, quia inexperta, cum omnis natura rerũ, tam sit plena mi-
raculis, ut non quasi facili peruestigatione rationis, sed uidendi consuetudine, mira nõ sint,
atque ob hoc, nec consideratione, nec inquisitione digna uideantur. Nam ego & mecum
quicunq; inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intelligere moliuntur, aut non minus aut am-
plius admiramur, in uno seminis tã paruulo grano, oĩa quæ laudamus in arbore tanq̃ lici-
ata latuisse, quàm mundi huius tam ingentem sinum, quæ de corporibus humanis dum di
labuntur assumit, resurrectioni futuræ tota & integra redditurum. Quomodo autem cõtra
rium est, & Christum post resurrectionem cibatum, & in resurrectione quæ promittit' cibo
rum indigentiam nõ futuram, cum & angelos legamus eiusdem modi escas eodemq; mo-
do sumpsisse, non ficto & inani phantasmate, sed manifestissima ueritate, nec tamen neces-
sitate, sed potestate? Aliter enim absorbet terra aquam sitiens, aliter solis radius candens. Il
B la indigentia, iste potentia. Futuræ ergo resurrectionis corpus, imperfectæ felicitatis erit, si
cibos sumere non potuerit, Imperfectæ felicitatis, si cibis eguerit. Possem hic de commu-
tationibus corporalium qualitatum, & de præpotenti ualentia in inferiora corpora corpo-
rum superiorum latius disputare: Sed breuiter mihi respondere propositum est, & talibus
ingenijs hoc scribitur, quæ admonere suffecerit. Sciat sanè qui has proposuit quæstiones,
Christum post resurrectionem cicatrices non uulnera demonstrasse dubitantibus, propter
quos etiam cibum ac potum sumere uoluit, non semel sed sæpius, ne illud non corpus, sed
spiritum esse arbitrarentur, & sibi non solide, sed imaginaliter apparere. Tunc autem illæ fal
sæ cicatrices fuissent, si nulla uulnera præcessissent, & tamen nec ipsæ essent, si eas esse nolu-
isset. Voluit autem certæ dispensationis gratia, ut eis quos ædificabat in fide non ficta, non
aliud pro alio, sed hoc quod crucifixum uiderant, resurrexisse monstraret. Quid est ergo
quod dicitur: Si propter incredulum fecit, finxit: quasi uero si quisquam uir fortis pro patria
dimicãs, multa aduersa uulnera exciperet, & peritissimo medico, qui hæc ita curare ualeret,
ut cicatrices nullæ apparerent, ipse potius diceret, sic se uelle sanari, ut magis essent in corpo
re suo uestigia uulnerum tanquam tituli gloriarum, ideo ille medicus cicatrices finxisse dice
retur, quia cum per artem efficere potuerit ut non essent, certa existente causa, per artem effe
cit potius ut essent, quæ uno solo modo, sicut superius dixi, falsæ conuincerẽtur, si nulla uul-
nera sanarentur.

Quæstionem secundam soluens docet, & ante aduentũ Christi pios seruatos fuisse
per Christũ, cuius gratia nulli gẽti, nullo seculo unq̃ defuit, nec ideo diuersam esse re
ligionẽ, si culturæ modus cõsilio diuino, prout expedit hominum saluti, uariatur.

Quæstio.

ITEM alia proposuerunt, quæ dicerent de Porphyrio contra Christianos, tanquã
ualidiora decreta. Si Christus se inquiunt salutis uiam dicit, gratiam & ueri-
tatem, in seque solo ponit animis sibi credentibus reditum, quid egerunt tot secu-

lorũ homines ante Christũ? Vt dimittã inquit tẽpora ante Latium regnatũ, ab ipso Latio quasi principiũ humani nominis sumamus, In ipso Latio ante Albã dij culti sunt, in Alba æque religiones ritusq; ualuere templorum. Non paucioribus seculis ipsa Roma, longo seculorum tractu, sine Christiana lege fuit. Quid inquit actum de tam innumeris animis, qui omnino in culpa nulla sunt, siquidem is cui credi posset, nondum aduentum suum hominibus commodarat? Orbis quoq; cum ipsa Roma in ritibus templorum caluit. Quare inquit saluator qui dictus est, sese tot seculis subduxit? Sed ne inquit dicant, lege Iudaica hominũ uetere curatum genus, longo post tempore lex Iudæorum apparuit ac uiguit angusta Syriæ regione, postea uero prorepsit etiam in fines Italos, sed post Cæsarem Caium, aut certe ipso imperante. Quid igitur actum de Romanis animis uel latinis, quæ gratia nondum aduenientis Christi uiduatæ sunt, usq; in Cæsarum tempus? C

Responsio. Huic propositioni respondetur, ut primo ipsi dicant, utrum profuerint hominibus deorum suorum sacra, quæ constat certis temporibus instituta. Quæ si negant aliquid profuisse ad animarum salutem, nobiscum ea destruunt, & esse inania confitentur. Nos quidem etiam perniciosa monstramus, sed paruum non est ut ipsi interim prius inania fateantur. Si uero ea defendunt, & sapienter atque utiliter asserũt instituta, quæro quid actũ sit de his qui anteq; hæc instituta essent morte obierunt, hac enim utiq; salute atq; utilitate fraudati sunt. Si autem potuerũt alio modo purgari, cur non idem modus perseuerauit in posteros? Quid opus erat instituere nouitias consecrationes, quæ antiquitus non fuerunt? Hic si dicunt deos quidem ipsos semper fuisse & ad liberandos cultores suos pariter ubiq; ualuisse, sed pro uarietate rerum temporalium ac terrenarum, quæ scirent certis temporibus locisq; congruere, in his aliâs atq; aliâs, alibi atque alibi, aliter atq; aliter sibi uoluisse seruiri, cur hanc quæstionem Christianæ religioni ingerunt, in qua nobis ipsi pro dijs suis aut respondere non possint, aut si possunt in eo ipso sibi etiam pro nostra religione respondeant, Ita nihil interesse pro diuersa temporum locorũq; congruentia, quàm diuersis sacramentis colatur, si quod colitur sanctum est, sicut nihil interest pro diuersa linguarum auditorumq; congruentia, q; diuersis sonis dicatur, si quod dicitur uerum est: dum hoc sanè intersit, quod linguæ sonos quibus inter se sua sensa communicent, etiam homines pacto quodam societatis sibi instituere possunt, Quibus autem sacris diuinitati congruerent, uoluntatem dei secuti sunt, qui recte sapuerũt. Quæ omnino nũquam defuit ad salutem iusticiæ pietatisq; mortalium, & si qua in alijs atque alijs populis, una eademq; religione sociatis uarie celebrantur, quatenus fiat plurimum refert, quo & humana exhortetur uel toleretur infirmitas, & diuina non oppugnetur autoritas. Quamobrẽ cum Christum dicamus uerbum dei, per quod facta sunt omnia, & ideo filium, quia uerbũ nec uerbum dictum atq; transactum, sed apud incommutabilem patrem incommutabile ipsum atq; incommutabiliter manens, sub cuius regimine uniuersa creatura spiritalis & corporalis, pro congruentia temporum locorumque administratur, cuius moderandæ & gubernandæ, quid, quando & ubi, circa eam fieri oporteat, sapiẽtia & scientia, penes ipsum est, Profecto & antequam propagaret Hebræorum gentem, per quam sui aduentus manifestationem congruis sacramentis præfiguraret, & ipsis temporibus Israelitici regni, & deinde cum se in carne de uirgine accepta mortalibus mortaliter mõstrauit, & deinceps usq; nunc, cum implet omnia quæ per prophetas ante prædixit, & abhinc usque in finem seculi, quo sanctos ab impijs dirẽpturus est, & sua cuiq; retributurus, idem ipse est filius dei, patri coæternus, & incommutabilis sapientia, per quam creata est uniuersa natura, & cuius participatione omnis rationalis anima fit beata. Itaq; ab exordio generis humani, quicunq; in eum crediderunt, eũque utcunque intellexerunt, & secundum eius præcepta pie & iuste uixerunt, quandolibet & ubilibet fuerint, per eum proculdubio salui facti sunt. Sicut enim nos in eũ credimus & apud patrem manentem, & qui in carne iam uenerit: sic credebant in eum antiqui, & apud patrem manentem, & in carne uenturum. Nec quia pro temporum uarietate nunc factum annunciatur, quod tunc futurum prænunciabatur, ideo fides ipsa uariata,

Iugulat illos suo gladio.

D

A ata, uel salus ipsa diuersa est. Nec quia una eademque res, aliis atq; aliis sacris & sacramen-
tis uel prædicatur aut prophetatur, ideo alias atq; alias res, uel alias atq; alias salutes opor-
tet intelligi. Quid autem quando fiat quod ad unam eandemq; fidelium & piorum libera- Cōsilium dei.
tionem pertineat, consilium deo tribuamus, nobis obedientiam teneamus. Proinde aliis
tunc nominibus & signis, aliis autem nunc, & prius occultius, postea manifestius, & prius à
paucioribus, & postea à pluribus, una tamē eadēq; religio uera significatur & obseruatur.
Nec nos eis obiicimus, quod aliter Numa Pompilius, deos colēdos Romanis instituit, at-
que aliter ab eis uel Italis antea colebantur, nec quod Pythagoreis temporibus illa philo-
sophia celebrata est, quæ antea uel omnino non erat, uel in paucissimis eadem sentiētibus,
non tamen eodem ritu uiuentibus fortasse latitabat: sed utrum illi dii ueri aut colendi sint,
& utrū illa philosophia animarū saluti aliquid prosit, hoc cū eis agimus, hoc in quæstionē
uocamus, hoc disputando cōuellimus. Desinant igitur obiicere nobis, quod omni sectæ, &
omni nomini religionis obiici potest. Cum enim non fortuito labi, sed diuina prouidētia
tempora ordinari fateantur, quid cuiq; tempori aptum & oportunum sit, humanum con-
silium prætergreditur, & illinc dispergitur, unde ipsa prouidentia rebus consulit. Si enim di-
xerint propterea non semper nec ubique fuisse Pythagoricam disciplinam, quia Pytha-
goras homo fuit, neque hoc in potestate habere potuit: nunquid hoc etiam dicere pos-
sunt, eo ipso tempore quando fuit, in & his terrarum locis ubi illa philosophia uiguit, o-
mnes qui eum audire potuerunt, etiam credere sectariq; eum uoluisse? Ac per hoc magis
si tantæ potestatis fuisset Pythagoras, & ubi uellet, & quando uellet, sua dogmata prædi-
caret: & si haberet etiam cum ea potestate summam rerum præscientiam, nusquam & nun-
quam appareret, nisi ubi & quādo sibi homines credituros esse prænosceret. Proinde cum
Christo non obiiciant, quod eius doctrinam non omnes sequuntur: sentiunt enim & ipsi,
nequaquam hoc recte obiici posse, uel philosophorum sapiētiæ uel etiam numini deorum
B suorum: quid respondebunt si excepta illa altitudine sapientiæ & scientiæ dei, ubi fortassis
aliud diuinum consilium longe secretius latet, sine præiudicio etiam aliarum forte causarū,
quæ à prudentibus inuestigari queunt, hoc solum eis breuitatis gratia, in huius quæstio-
nis disputatione dicamus, tunc uoluisse hominibus apparere Christum, & apud eos prædi-
cari doctrinam suam, quando sciebat & ubi sciebat esse qui in eum fuerant credituri? His
enim temporibus & his locis, quibus Euangelium eius non est prædicatum, tales omnes in
eius prædicatione futuros esse præsciebat, quales non quidē omnes, sed tamen multi in eius
corporali præsentia fuerunt, qui in eum nec suscitatis ab eo mortuis credere uoluerunt: qua-
les etiam nunc multos uidemus, cum tanta manifestatione de illo compleantur præconia
prophetarū, nolle adhuc credere, & malle humana astutia resistere, quàm tam præclaræ at-
que perspicuæ tamq; sublimi & sublimiter diffamatæ diuinæ credere autoritati. Quandiu
paruus & infirmus est intellectus hominis, diuinæ debet credere ueritati. Quid ergo mirū
si tam infidelibus plenum orbem terrarum Christus prioribus seculis nouerat, ut eis appa-
rere, uel prædicari merito nollet, quos nec uerbis nec miraculis suis credituros esse præscie-
bat? Neque enim incredibile est tales fuisse tunc omnes, quales ab eius aduentu usque ad
hoc tempus, tam multos fuisse & esse miramur: & tamen ab initio generis humani, aliâs oc-
cultius, aliâs euidentius, sicut congruere temporibus diuinitus uisum est, nec prophetari
destitit, nec qui in eum crederent defuerunt, ab Adam usque ad Moysen, & in ipso popu-
lo Israël, qui speciali quodam mysterio gens prophetica fuit, & in aliis gentibus antequam
uenisset in carne. Cum enim nonnulli commemorantur in sanctis Hebraicis libris, iam ex
tempore Abrahæ, nec de stirpe carnis eius, nec ex populo Israël, nec ex aduētitia societate in
populo Israël, qui tamen huius sacramenti participes fuerunt, cur non credamus etiam in
cæteris hac atque illac gentibus, aliâs alios fuisse, quamuis eos commemoratos in eisdem
autoritatibus nō legamus? Ita salus religionis huius, per quā solam uerā salus uera ueraci-
terq; promittitur, nulli unquam defuit qui dignus fuit, & cui defuit dignus non fuit. Et

 ab ex-

ab exordio propagationis humanæ, usque in finem, quibusdam ad præmium, quibusdam ad iudicium prædicatur. Ac per hoc & quibus omnino annunciata non est, non credituri præsciebantur, & quibus non credituris tamen annunciata est, in illorum exemplo demonstrantur. Quibus autem credituris annunciatur, hi regno cœlorum & sanctorum angelorũ societati præparantur. C

Quæstionem tertiam soluens docet, immolationem pecudum, & incendium thuris non reprehensum in Iudæis, quoniam hæc uero deo immolabantur. Latriam nec hominibus pijs, nec angelis bonis exhibẽdam, multo minus saxis ac dæmonibus. Denique non ideo religionem apud Christianos aliam esse q̃ fuit apud Iudæos aut pios ante legem, quod ritus sacrificiorum sunt nouati.

Quæstio. IAM uideamus eam quæ sequitur quæstionem. Accusant inquit ritus sacrorũ, hostias, thura, & cætera quæ tẽplorum cultus exercuit, cum idem cultus ab ipsis inqt uel à deo quem colunt exorsus est tẽporibus priscis, cum inducitur deus primitus

Responsio. eguisse. Huic respondetur: quoniam ex illo scripturarum nostrarum loco hæc quæstio pro-

Gen. 4 posita agnoscitur, ubi scriptum est, Cain ex fructibus terræ, Abel autem ex primitiuis ouiũ obtulisse munus deo, Hinc potius esse intelligendum q̃ sit res antiqua sacrificiũ, quod non nisi uni deo uero offerri oportere, ueraces & sacræ litteræ monent, nõ quod illo egeat deus, cum in eisdem ipsis litteris apertissime sit scriptum, Dixi domino, deus meus es tu, quoniã

Psal. 15 bonorum meorum non eges: sed quod etiam in his, uel acceptandis uel reprobãdis uel percipiendis, non nisi hominibus consulat, Nobis enim prodest colere deum, non ipsi deo. Cũ ergo inspirat & docet quomodo colendus sit, non solum sua nulla indigentia facit, sed nostra maxima utilitate. Significatiua sunt autem omnia talia sacrificia, & quarundam rerum similitudines, quibus admoneri nos oporteat ad eaipsa quorum similitudines sunt, siue scrutanda, siue noscenda, siue recolenda. De qua re quantum satis est disserenda, nõ breuis ser-

10. de ciuitate mo flagitandus est, quo nũc respondere nobis propositum non est, præsertim quia in alijs D

dei, cap. 19. opusculis nostris, de hac re multa iam diximus. Et qui ante nos dei eloquia tractauerũt, de

& 20 similitudinibus sacrificiorum ueteris testamenti, tanquam umbris figurisq; futurorum copiose locuti sunt. Hoc sanè nec in ista breuitate prætereundum est, quod templum, sacerdotem, sacrificium, & alia quæcunq; ad hæc pertinẽtia, nisi uni uero deo deberi nossent dij falsi, hoc est dæmones, qui sunt præuaricatores angeli, nũquam hæc sibi à cultoribus suis quos decipiunt expetissent. Verum hæc cum exhibentur deo, secundum eius inspirationem atq; doctrinam, uera religio est, cum autem dæmonibus secundum eorum impiam superbiam, noxia superstitio. Quapropter qui Christianas litteras utriusq; testamenti sciunt, non hoc culpant in sacrilegis ritibus paganorum, quod construant templa, & instituant sacerdotia, & faciant sacrificia, sed quod hæc idolis & dæmonijs exhibeant. Et idola quidem omni sensu carere, quis dubitet? Veruntamen cum his locantur sedibus, honorabili sublimitate, ut à precantibus atque immolantibus attendantur, ipsa similitudine animatorum membrorum atq; sensuum, quamuis insensata & exanima afficiũt infirmos animos, ut uiuere ac spirare uideantur, accedente præsertim ueneratione multitudinis, qua tantus eis cultus dei im-

Psal. 113 penditur. Quibus morbidis & pestilentiosis affectibus medetur scriptura diuina, quæ rem quidem notam, sed tamen salubri remedio admonitionis inculcat, dicẽs: Oculos habent & non uident, aures habent & non audiunt, & cætera talia. Hæc enim uerba quo magis aperta & populariter uera sunt, eo magis incutiunt salubrem pudorem illis, q cũ talibus simulachris diuinum cum timore cultum exhibent, eaq; uiuentibus similia uenerantes, adorantesque contuentur, eisq; uelut præsentibus preces allegant, uictimas immolant, uota persoluunt, sic afficiuntur omnino ut ea sensu carentia putare non audeant. Ne arbitrentur autẽ isti hoc solũ nostros libros uelle sonare, quod huiuscemodi affectus humano cordi ex ido-

Psal. 95 lis innascitur, apertissime scriptum est: quoniam omnes dij gẽtium dæmonia. Vnde & apostolica disciplina non solũ dicit, quod apud Ioannem legitur, Fratres cauete à simulachris, uerumetiã

A uerūetiam quod apud Paulum, Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliquid, aut idolum est aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmonijs & non deo immolant, nolo autē uos socios fieri dæmoniorum. Vnde satis intelligi potest, non tam ipsam immolationem (nam uero deo prisci sancti immolauerunt) sed quod dijs falsis & impijs dæmonijs immolatur, reprehendi à uera religione, in superstitionibus gentium. Sicut enim ueritas hortatur homines fieri socios sanctorum angelorum, ita seducit impietas ad societatem dæmoniorum, cui præparatur ignis æternus, sicut regnum æternum societati sanctorū. Neq; illinc excusant impij sua sacrilega sacra & simulachra, quod eleganter interpretantur quid quæq; significent. Omnis quippe illa interpretatio ad creaturam refertur, non ad creatorem, cui uni debetur seruitus religionis, illa quæ uno nomine latria græce appellatur. Nec nos dicimus λατρία. terram, maria, cœlum, solem, lunam, stellas, & quasdam non in promptu sitas cœlites potestates esse dæmonia: sed cum omnis creatura partim corporalis sit, partim uero incorporalis, quam etiam spiritalem uocamus, manifestū est id quod à nobis pie ac religiose fit, à uoluntate animi proficisci, quæ creatura spiritalis est, & omni corporali præponēda. Vnde colligitur corporali creaturæ non esse sacrificādum. Restat spiritalis, quæ uel pia, uel impia est. Pia scilicet in hominibus & angelis iustis & deo rite seruientibus, impia uero in hominibus & angelis iniquis, quos etiam dæmones dicimus. Ac per hoc nec spiritali, quamuis iustæ creaturæ sacrificandum est. Quoniam quanto magis pia est & subdita deo, tanto minus se tali honore dignatur, quem scit non deberi nisi deo. Quāto ergo perniciosius est sacrificare dæmonijs, hoc est iniquæ spiritali creaturæ, quæ in hoc proximo & caliginoso cœlo inhabitans, tanq; in aereo carcere suo prædestinata est supplicio sempiterno? Quamobrem etiā, cum se homines superioribus cœlestibus potestatibus, quæ nō sunt dæmonia, sacrificare dicunt, & solius nominis interesse arbitrantur, quod illi deos, nos eos angelos appellamus, nō se opponunt eis ludificandis multiplici fallacia, nisi dæmones qui errore delectantur & quo
B dammodo pascuntur humano, quoniam sancti angeli non approbant sacrificium, nisi qd' ex doctrina ueræ sapientiæ, ueræq; religionis offertur uni uero deo, cui sancta societate deseruiunt. Proinde sicut impia superbia, siue hominum, siue dæmonum, sibi hos diuinos honores exhiberi uel iubet uel cupit: ita pia humilitas uel hominum uel angelorum sanctorū, hæc sibi oblata recusauit, & cui deberet' ostēdit. Cuius rei manifestissima in sacris litteris nostris exempla monstrantur. Dispertita autem diuinis eloquijs sacrificia pro temporum congruentia, ut alia fierent ante manifestationem noui testamēti, quod ex ipsa uera & in unius sacerdotis uictima, hoc est effuso Christi sanguine ministratur, & aliud nunc quod huic manifestationi est cōgruum, qui iam declarato nomine Christiani appellamur offeramus, nō solum euangelicis, uerumetiam propheticis litteris demonstratur. Mutatio quippe non dei non ipsius religionis, sed sacrificiorum & sacramentorum impudenter nunc uideretur prædicata, nisi fuisset ante prædicta. Quemadmodū enim unus idemq; homo, si deo mane aliud offerat, aliud uespere, pro congruentia diurni temporis, non deum mutat, non religionē, sicut nec salutem, qui alio modo mane, alio uespere salutat, Ita uniuerso tractu seculorum, cum aliud oblatum est ab antiquis sanctis, aliud ab eis qui nunc sunt offertur, nō humana præsumptione, sed autoritate diuina temporibus congrua sacra mysteria celebrantur, nō deus aut religio commutatur.

Quæstionem quartam soluens ostendit quomodo perpendenda peccatorum & æternæ pœnæ proportio, quodque iuste deus pro temporarijs delictis reddit æterna supplicia.

IAM nunc deinde uideamus, quale sit quod de mensura peccati atq; supplicij pro- *Quæstio.*
posuit, sic euangelio calumniatus. Minatur inquit Christus sibi non credentibus, *Matth. 7.*
æterna supplicia. Et alibi ait: In qua mensura mensi fueritis remetietur uobis. Satis inquit ridicule atq; contrarie. Nam si ad mensuram redditurus est pœnā, & omnis mensura circumscripta est fine tēporis, quid sibi uolūt minæ infiniti supplicij? Istam quæstiōem

Solutio à qualicunq; philosopho esse obiectam atq; propositam difficile est credere. Quippe qui ait, omnis mensura circumscribitur tempore, quasi non soleat nisi temporum esse mensura, sicut horarum, & dierum, & annorum. Vel sicut dicimus breuem syllabã simplum habere temporis, ad syllabam longam. Puto enim modios, & rabones, urnas & amphoras, nõ temporum esse mensuras. Quomodo ergo omnis mensura circumscribitur tẽpore? Nónne ipsi dicunt, solem istum sempiternum esse, qui tamen quantus sit ad terram, mensuris geometricis perscrutari audent & renunciare? Quod siue possint siue non possint, constat eum tamẽ propriam sui orbis habere mensuram. Quia & si comprehẽdunt quantus sit, mensurã eius comprehendunt, & si hoc non assequuntur, mensurã eius utiq; non cõprehendunt, nec ideo nulla est, quia homines eam nosse non possunt. Potest igitur aliquid & sempiternum esse, & certam sui modi habere mẽsuram. Secundum ipsos eñ de solis æternitate locutus sum, ut sua sententia conuincantur atq; concedant esse posse aliquid cum mensura sempiternũ. Ac sic non ideo putent non esse credendũ de supplicio sempiterno, quod minatus est Christus, quia idem dixit, In qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Si enim dixisset, qđ mensi fueritis, hoc metietur uobis, etiam sic non omnino ad eandem rem ex omni parte necesse esset referre sententiam. Possumus enim recte dicere, quod plantaueris, hoc decerpes, quamuis nemo plantet pomum sed lignum, decerpit autem pomum magis q̃ lignum, sed illud dicimus secundũ arboris genus, quia non ficũ plantat, unde nucẽ decerpat. Ita dici posset, quod feceris patieris, non ut si stuprum fecerit, stuprum patiatur, sed quod peccato isto fecit legi, hoc ei lex faciat, id est, quia legem talia prohibentem de sua uita abstulit, auferat eum etiam ipsa lex de hominum uita, quã regit. Itẽ si dixisset quantũ mensi fueritis, tãtum remetietur uobis, nec sic esset consequẽs, ut omnimodo æquales peccatis pœnas intelligere deberemus. Neq; enim æqualia sunt, uerbi gratia, triticũ & hordeum. Et profecto dici posset, quantũ mensi fueritis tantum remetietur uobis, hoc est quantum tritici tantum hordei. Quod si de doloribus ageretur atq; diceretur, quantum dolorem ingesseritis, tantus ingeretur uobis, fieri posset ut tantus dolor esset, q̃uis tempore diuturnior, hoc est, mora maior, ui par. Neq; enim si de duabus lucernis dicamus, tantum ignis iste caluit quantũ ille, Ideo falsum erit quia una earum forte citius extincta est. Non itaq; si aliquid secundũ aliud tantũ est, secundũ aliud non est tantũ, quia nõ omnino tantũ est, ideo falsus est modus in quo tantum est. Cũ uero dixerit, In qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis, quumq; manifestum sit, aliud esse mensuram in qua metitur aliquid, aliud ipsam rem quæ metitur, iã fieri potest, ut in qua mensura homines mensi essent, uerbi gratia, modium tritici, in ea illis metiantur milia modiorũ, ut & tam multũ interesset in quantitate frumenti & nihil in mẽsura: ut taceam de ipsarum rerũ diuersitate, quia non solũ fieri potest, ut in qua mẽsura quis mẽsus fuerit hordeum, in ea illi metiatur triticum, sed qua mensus fuerit frumentũ, in ea illi metiatur aurũ, & frumenti sit unus modius, auri q̃plurimi. Ita cum sine comparatione rerum ipsarum, & genus & quantitas differat, dici tamen rectissime potest, In qua mensura mẽsus est, in ea illi metitũ est. Vnde aũt hoc dixerit Christus, paulo superius satis elucet. Nolite iudicare ut non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini. Nunquid si iniquo iudicio iudicabunt, iniquo iudicabũtur? Absit. Nulla quippe iniquitas apud deũ. Sed ita dictum est, In quo iudicio iudicaueritis, in eo iudicabimini, tanq̃ diceretur, In qua uoluntate benefeceritis, in ipsa liberabimini, uel in qua uoluntate malefeceritis, in ipsa puniemini. Velut si quispiam ad turpem concupiscentiam oculis utens excæcari iuberetur, recte utiq; audiret, In quibus oculis peccasti, in eis supplicium meruisti. Iudicio enim quisq; animi sui, seu bono seu malo utitur, uel ad benefaciendum, uel ad peccandum. Vnde non iniquum est, ut in quo iudicat in eo iudicetur, Hoc est ut in ipso animi sui iudicio pœnas luat, cum ea mala patitur, quæ male iudicantẽ animũ cõsequunt̃. Alia nanq; sunt manifesta tormenta, quæ post futura præparantur, etiã ipsa ex eodẽ malæ uoluntatis cardine extracta. In ipso autem animo, ubi appetitus uoluntatis hominum est, humanorum mensura factorum cõtinuo

Margin notes: Solutio (line 1); Rabo (line 4); Matth. 7. (beside "tantum est. Cũ uero dixerit"); al mensum. (beside "est, in ea illi metitũ est"). Section letters: C (line 1), D (beside "Quod si de doloribus").

A rum continuo pœna sequitur culpã,plerumq; maior non sentientis cæcitate gratiore. Ideo cũ dixisset,In quo iudicio iudicaueritis iudicabimini,secutus adiunxit:Et qua mensura mẽsi fueritis metiet' uobis. In uolũtate quippe propria metietur bonus homo bona facta,& in ea metietur ei beatitudo. Itemq; in uoluntate propria, metietur malus homo mala opera, & in ea metietur ei miseria:quoniã ubi quisq; bonus est, cũ bene uult, ibi etiam malus cum male uult. Ac per hoc ibi etiã fit uel beatus uel miser, hoc est in ipso suæ uolũtatis affectu, quæ omnium factorum meritorumq; mensura est. Ex qualitatibus quippe uoluntatũ,non ex temporum spatijs,siue recte facta siue peccata metimur. Alioquin maius peccatũ haberetur,arborẽ deijcere q̃ hominẽ occidere. Illud enim fit lõga mora,ictibus multis,hoc uno ictu breuissimo tempore:pro quo tamen exigui tẽporis tam grandi peccato,si perpetua deportatione homo puniretur,etiã mitius cũ illo actũ,q̃ dignus fuerat diceretur, q̃uis in spatio tẽporali longitudine pœnæ,cum breuitate facinoris nullo modo sit cõparanda. Quid ergo contrariũ est,si erunt pariter longa,uel etiam pariter æterna supplicia,sed alijs alia mitiora,uel acriora:ut quibus tempus æquale est, non sit æqualis asperitas,propter mensurã etiã peccatorum,non in productione temporum,sed in uoluntate peccantium? Voluntas quippe ipsa punitur,siue animi supplicio siue corporis, ut quæ delectatur in peccatis,ipsa plectatur in pœnis,& ut qui iudicat sine misericordia,sine misericordia iudicetur. Et in hac quippe sententia,ad hoc solum eadem mensura est,ut quod non præstitit,non ei præstetur. Atque ita q; ipsa iudicatur æternũ erit,quãuis quod iudicauit,æternũ esse nequiuerit. In eadem igitur mensura,quãuis non æternorum malefactorum, æterna supplicia remetiuntur,ut quia æternam uoluit haberi peccati perfruitionem,æternam uindictæ inueniat seueritatem. Nõ autem sinit proposita breuitas responsionis meæ,ut colligã omnia,uel certe q̃plurima quæ de peccatis, & de peccatorum pœnis,sancti libri habent, atq; ex his unam eruam sine ulla ambiguitate sententiam,si tamen id ualeã uiribus mentis, etiam si congruum nanciscar oci-

B um. Nunc tamen arbitror satis esse monstratum, non esse contrarium æternitati suppliciorum,q; in eadem mensura redduntur, in qua peccata commissa sunt.

Quæstionem quintam soluens docet à Salomone fieri mentionem filij dei.

Quæstio.

POST hanc quæstionem,qui eas ex Porphyrio proposuit,hoc adiunxit. Sanè etiã de illo inquit me dignaberis instruere,si uere dixit Salomon:Filium deus non habet. Cito respondetur. Non solũ hoc non dixit,uerumetiam dixit,q; deus habeat filium. Apud eũ enim sapientia loquens ait,Ante omnes colles genuit me. Et quid est Christus,nisi dei sapientia? Item quodam loco prouerbiorum, Deus inquit docuit me sapientiam,& scientiam sanctorum cognoui. Quis ascendit in cœlum & descendit? Quis collegit uentos in sinum? Quis cõuertit aquam in uestimento? Quis tenuit fines terræ? Quod nomen est ei,aut quod nomen est filij eius? Horum duorum quæ in extremo commemoraui, unũ retulit ad patrem,id est,quod nomen est ei,propter quod dixerat,deus docuit me sapientiam. Et alterum euidenter ad filium cum ait,aut quod nomen est filij eius,propter cætera quæ de filio magis intelliguntur,hoc est,quis ascendit in cœlum,& descendit. Quod Paulus ita commemorat. Qui descendit,ipse est & qui ascendit super omnes cælos. Quis collegit uentos in sinum, id est animas credentium in occultum atq; secretum. Quibus dicitur, Mortui enim estis,& uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Quis cõuertit aquam in uestimento,ut dici posset, Quotquot in Christũ baptizati estis,Christũ induistis. Quis tenuit fines terræ,qui dixit discipulis suis: Eritis mihi testes in Hierusalem & in tota Iudæa & Samaria,& usq; in fines terræ.

Solutio. prouer. 8

Prouer. 30.

Ephe. 4.

Col. 3

Galat. 3.

Acto. 1

Quæstionem sextam dissoluens,ostendit miracula sacris prodita scripturis,aut crẽdenda omnia,aut negligenda omnia,aperiens allegoriam de Iona à ceto absorpto,de

hedera, & uerme matutino, Deū factis loqui, postremo in his quæ Christus interpretatus est, non esse liberam hominum diuinationem. C

Quæstio. POSTREMA quæstio proposita est de Iona, nec ipsa quasi ex Porphyrio, sed tanquam ex irrisione paganorū. Sic enim posita est. Deinde quid sentire, inquit, debemus de Iona, qui dicitur in uentre ceti triduo fuisse, quod ἀπίθανον est & incredibile, transuoratum cum ueste hominem, fuisse in corde piscis, Aut si figura est, hanc dignaberis pandere. Deinde quid sibi etiam illud uult, supra euomitum Ionam cucurbitā natam, quid causæ fuit ut hæc nasceretur. Hoc enim genus quæstiōis, multo cachinno à paganis grauiter irrisum animaduerti. *Solutio.* Ad hoc respondetur, quod aut omnia diuina miracula credēda non sint, aut hoc cur non credatur causa nulla sit. In ipsum autē Christum, quod tertio die resurrexit nō crederemus, si fides Christianorum cachinnū metueret paganorū. Cum autem hinc quæstionem non proposuerit amicus noster, utrū credendū sit, uel Lazarū resuscitatū esse quarto die, uel ipsum Christū tertio die resurrexisse, multum miror hoc quod factū est de Iona, eum pro incredibili posuisse, nisi forte facilius putat mortuū de sepulchro resuscitari, quam uiuum in tam uasto uentre belluæ potuisse seruari. *Costæ ceti.* Vt enim omittam cōmemorare, quanta magnitudo belluarū marinarum, ab eis qui experti sunt iudicetur, uēter quē costæ illæ muniebant, quæ Carthagine in publico fixæ populo notæ sunt, quot homines in spacio suo capere posset, quis nō cōijciat, quanto hiatu patebat os illud quod uelut ianua spelūcæ illius fuit: nisi forte ut posuit, uestis esset impedimento ne Ionas deuorari posset illæsus: quasi per angusta sese coartauerit, qui per abruptum aëris præcipitatus, sic exceptus est, ut prius reciperetur uentræ bestiæ, quàm dente laceraretur. Quanquam scriptura neque nudum neque uestitum in illud antrum deiectū esse dixerit, ut possit intelligi illuc etiā nudus irruisse, si forte opus erat, tanquā ouo corium, ita illi uestem detrahi, quo facilius sorberetur. Sic enim sunt homines de prophetæ huius ueste soliciti, quasi aut per fenestram paruam repsisse, aut in balneas intrasse dicatur, quo etiam si necesse esset intrare uestitum, uix molestum esset, non tamen mirum. Sed habent reuera quod non credant in diuino miraculo, uaporem uētris D quo cibi madescunt potuisse ita temperari, ut uitam hominis conseruaret: Quanto incredibilius ergo proponerent tres illos uiros, ab impio rege in caminum missos, deambulasse in medio ignis illæsos? Quapropter si nulla isti diuina miracula uolunt credere, alia disputatione refellendi sunt. Neque enim debent unum aliquid tanquam incredibile proponere, & in quæstionem uocare, sed omnia quæ uel talia, uel etiam mirabiliora narrantur, Et tamen *Apuleius. Apollonius.* si hoc quod de Iona scriptū est, Apuleius Madaurensis, uel Apollonius Tyaneus fecisse diceretur, quorum multa mira, nullo fideli autore iactitant, quamuis & dæmones nonnulla faciant angelis similia, non ueritate sed specie, non sapientia, sed planè fallacia, Tamen si de istis ut dixi, quos magos uel philosophos laudabiliter nominant, tale aliquid narraretur, *τῦφος.* non iam in buccis creparet risus, sed typhus. Ita rideant scripturas nostras, quantum possunt rideant, dum per singulos dies rariores paucioresque se uideant, uel moriendo, uel credendo, dum implentur omnia quæ prædixerunt, qui hos contra ueritatem inaniter pugnaturos, uane latraturos, paulatim defecturos, tanto ante riserunt, nobisque posteris suis, non solum ea legenda dimiserunt, uerum experienda promiserunt. Non sanè absurde, neque importune requiritur, quid ista significent, ut cum hoc expositum fuerit, non tantum gesta, sed etiam propter aliquam significationem conscripta esse credantur. Prius ergo non dubitet, Ionam prophetam in aluo ingenti marinæ beluæ triduo fuisse, qui uult scrutari, cur nam hoc factum sit, Non enim frustra factum est, sed tamen factum est. Si enim mouet ad fidem quæ figurate tantum dicta non facta sunt, quanto magis mouere debent, quæ figurate non tantum dicta sed facta sunt. *Deus factis loquitur.* Nam sicut humana consuetudo uerbis, ita diuina potentia etiam factis loquitur. Et sicut sermoni humano uerba noua, uel minus usitata, moderate ac decenter aspersa, splendorem addunt, ita in factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus, quodammodo luculentior est diuina eloquentia.

Proinde

A Proinde quid figurauerit, quod prophetā belua illa deuoratū, tertio die uiuū reddidit, cur à nobis quærit cum hoc Christus exponat? Generatio inquit praua & adultera signū quæ rit,& signū non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Sicut enim Ionas fuit in uentre ce ti, tribus diebus & tribus noctibus: sic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tri bus noctibus. De ipso autē triduo mortis domini nostri Iesu Christi, quomodo ratio red datur, cum à parte totum intelligitur, in die primo & nouissimo, ut toti tres dies idem cum suis noctibus cōputentur, longum est disserere, & in alijs sermonibus iam sæpissime dictū est. Sicut ergo Ionas ex naui in aluum ceti, ita Christus ex ligno in sepulchrum, uel in mor tis profundum. Et sicut ille pro his qui tempestate periclitabantur, ita Christus pro his qui in hoc seculo fluctuant. Et sicut primo uisum est, ut prædicaretur Niniuitis à Iona, sed non ad eos peruenit prophetia Ionæ, nisi posteaq̃ eum cetus euomuit: ita prophetia præmissa est ad gentes, sed nisi post resurrectionem Christi non peruenit ad gentes. Iam uero quod tabernaculum sibi constituit, & consedit ex aduerso ciuitatis Niniue, quid ei futurū esset ex pectans, alterius significationis personam propheta gestabat. Præfigurabat enim carnalē populū Israel. Nam huic erat & tristicia de salute Niniuitarum, hoc est de redemptione & liberatione gentium. Vnde uenit Christus uocare, non iustos sed peccatores in pœnitentiā. Vmbraculū ergo cucurbitæ super caput eius, promissiones erant ueteris testamēti, uel ipsa iam munera, in quibus erat utiq̃, sicut dicit apostolus, umbra futurorū, tanq̃ ab æstu tēpo raliū malorum in terra promissionis defensaculum præbēs. Vermis autem matutinus quo rodente cucurbita exaruit, idem ipse rursus Christus occurrit, ex cuius ore euangelio diffa mato, cuncta illa quæ temporaliter apud Israelitas uelut umbraculi prius significatione ui guerunt, euacuata marcescūt. Et cunctus ille populus amisso Hierosolymitano regno, & sa cerdotio & sacrificio (quod totum umbra erat futuri) in captiua dispersione magno æstu tri bulationis aduritur, sicut Ionas, quod scriptum est, à solis ardore, & dolet grauiter, & tamen dolori eius atq̃ umbræ quam diligebat, salus gentium pœnitentiumq̃ præponitur. Ad

B huc cachinnent Pagani, & iam uermem Christum, & hanc interpretationē prophetici sacra menti superbiore garrulitate derideāt, dum tamen & ipsos sensim paulatimq̃ consumat. Nam de omnibus talibus Esaias prophetat, per quem nobis dicit deus: Audite me qui sci tis iudicium populus meus, in quorum corde lex mea est, opprobria hominum nolite me tuere, & detractione eorum ne superemini, nec quod uos spernant magniduxeritis: sicut e nim uestimentum, ita per tempus absumentur & sicut lana à tinea comedentur, iusticia aūt mea in æternum manet. Nos ergo agnoscamus uermem matutinū, quia & in illo psalmo cuius titulus inscribitur: Pro susceptione matutina, hoc seipso nomine appellare dignatus est. Ego inquit sum uermis & non homo, opprobrium hominum & abiectio plebis. Hoc opprobrium de illis opprobrijs est, quæ iubemur non metuere per Esaiam dicentem: Op probria hominum nolite metuere. Ab isto uerme tanquam à tinea comedūtur, qui sub eius dente euangelico, per singulos dies paucitate sua deficiendo minorantur. Nos hunc agno scamus, & pro salute diuina, humana opprobria sufferamus. Vermis est propter humilita tem carnis, fortassis etiam propter uirginis partum. Nam hoc animal plerunque de carne, uel de quacunque re terrena, sine ullo concubitu nascitur. Matutinus est, quia diluculo re surrexit. Poterat utique illa cucurbita & sine ullo uermiculo arescere. Postremo si habebat deus adhuc uermem necessarium, quid opus erat addere matutinū, nisi ut ille uermis a gnosceretur, qui cantat pro susceptione matutina: Ego autem sum uermis & non homo? Quid ista prophetia, iam ipso rerum effectu & adimpletione lucidius? Si irrisus est uer mis iste cum penderet in cruce, sicut in eodem psalmo scriptum est, Locuti sunt labijs & mouerunt caput. Sperauit in deum eruat eum, saluum faciat eum quoniam uult eum. Cum completa sunt quæ prædixit: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraue runt omnia ossa mea, Ipsi uero considerauerunt, & conspexerunt me, diuiserunt sibi uesti menta mea, & super uestem meam miserunt sortem, quod tanta manifestatione futurum in libro

Matth. 12.
De quæstionibus euangelij lib. 1. cap. 8.
Triduum Christi.
Lucæ 5.
Coloss. 2.
Christus uermis bifariam intelligitur.
Psal. 21.

in libro antiquo prophetatur, quanta manifestatione factum in nouo euangelio recitatur? C
Sed si in hac humilitate, ut dicere cœperã, iste uermis irrisus est, nunquid adhuc irridendus est, cum ea compleri cernimus, quæ consequentia psalmus ipse habet: Commemorabuntur & conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ: Et adorabunt in cõspectu eius uniuersæ patriæ gentium: Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Sic cõmemorati sunt Niniuitæ, & conuersi sunt ad dominum: hanc salutem pœnitentiæ gentium tanto ante præfiguratam in Iona, dolebat Israel, sicut nunc dolet umbra nudatus & æstu sauciatus. Liceat sanè cuilibet quamlibet aliter, dum tamen secundum regulam fidei, cætera oĩa quæ de Iona ꝓpheta mysterijs operta sunt, aperire. Illud planè ꝙ in uentre ceti triduo fuit, fas non est aliter intelligere, q̃ ab ipso cœlesti magistro in euangelio cõmemorauimus reuelatũ. Proposita exposuimus ut potuimus, Sed ille qui proposuit, iam sit Christianus, ne forte cũ expectat ante librorum sanctorum finire quæstiones, prius finiat uitam istam, q̃ transeat à morte ad uitam. Fieri enim potest, ꝙ anteq̃ Christianis sacramẽtis imbuatur, quærit de resurrectiõe mortuorum. Concedendum etiam fortassis quod de Christo quæsiuit, cur tanto post uenerit, uel si quæ sunt aliæ paucæ & magnæ quæstiones, quibus cætera inseruiunt. Si autem qualis est illa, In qua mensura mensi fueritis metietur uobis, uel qualis ista de Iona, etiam omnes tales anteq̃ sit Christianus finire cogitat, perparum cogitat uel conditionẽ humanam, uel ætatẽ iam suã. Sunt enim innumerabiles quæ non sunt finiendæ ante fidem, ne finiat̃ uita sine fide. Sed planè retenta iam fide, ad exercendam piam delectationem mentium fidelium studiosissime requirendæ, & quod in eis eluxerit, sine typho arrogãtiæ communicandum, quod aũt latuerit, sine salutis dispendio tolerandum.

Augustinus Bonifacio uiro militari de Cæsaris comitatu, commonstrãs illi Donatistarum hæresim nihil habere commune cum Arriana, & qua moderatiõe per metũ legum imperialium hæretici possunt ad ecclesiæ societatem reduci, tum de Donatistarum & Circumcellionum immanitate, postremo de peccato in spiritum sanctum nõ remittendo, Idẽ argumentũ tractauit epistola, 48. D

Epist. L.

LAVDO & gratulor & admiror fili dilectissime Bonifaci, quod inter curas bellorum & armorum, uehemẽter desideras ea nosse quæ dei sunt. Vere hinc te apparet etiam de ipsa uirtute militari, fidei seruire quã habes in Christo. Vt ergo breuiter insinuem dilectioni tuæ, inter Arrianorũ & Donatistarũ, quid intersit errorem, Arriani patris & filij & spiritussancti, diuersas substantias esse dicunt, Donatistæ aũt non hoc dicunt, sed unam trinitatis substantiã confitentur. Etsi aliqui ipsorum minorẽ filium esse dixerunt quàm pater est, eiusdem tamen substantiæ non negarunt. Plurimi uero in eis hoc se dicunt omnino credere de patre & filio & spiritussancto, quod catholica credit ecclesia. Nec ipsa cum illis uertitur quæstio, sed de sola communione infeliciter litigant, & contra unitatem Christi rebelles inimicitias peruersitate sui erroris exercent. Aliquando autem sicut audiuimus, nonnulli ex ipsis uolẽtes sibi Gothos reconciliare, quando eos uidẽt aliquid posse, dicunt hoc se credere, quod & illi credunt. Sed maiorum suorum autoritate cõuincuntur, quia nec Donatus ipse sic credidisse asseritur, de cuius parte se esse gloriantur. Non te autem ista conturbent fili dilectissime. Hæreses enim & scandala futura prædicta sunt, ut inter inimicos erudiamur, ac sic & fides & dilectio nostra possit esse probatior. Fides utiq; ne ab eis decipiamur, dilectio autem, ut etiam ipsis corrigendis quantum possumus consulamus, non solum instantes ne infirmis noceant, atq; ut ab errore nefario liberẽtur, sed etiam orantes pro eis, ut aperiat dominus illis sensum, & intelligant scripturas, quia in sanctis libris, ubi manifestatur dominus Christus, ibi & eius ecclesia declaratur, Isti autem mirabili cæcitate, cum ipsum Christum præter scripturas nesciant, eius tamen ecclesiam non diuinarum litterarum autoritate cognoscunt, sed humanarum calumniarum uanitate confingunt. Agnoscunt nobiscum Christum, in eo quod legitur: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea: Ipsi uero considerauerunt & conspexerunt

Præter scripturas, pro Nisi ex scripturis.

A runt me,diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem, & nolunt
agnoscere ecclesiam,in eo quod post paululum sequitur: Commemorabuntur & cõuerten/
tur ad dominum,uniuersi fines terræ. Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ patriæ gen/
tium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Agnoscunt nobiscum *Psal.2.*
Christum,in eo quod legitur: Dominus dixit ad me,filius meus es tu,ego hodie genui te,&
nolunt agnoscere ecclesiam in eo quod sequitur: Postula à me & dabo tibi gentes hæredita *Luce 24.*
tem tuam,& possessionem tuam terminos terræ. Agnoscunt nobiscum Christum,in eo qđ
ipse dominus in euãgelio loquitur: Oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertia
die,& nolunt agnoscere ecclesiam,in eo quod sequitur: Et prædicari in nomine eius pœnitẽ/
tiam & remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Et innu/ *Ioan.1.*
merabilia sunt testimonia librorum sanctorum,quæ in hunc librum coartare non debui. In
quibus sicut apparet dominus Christus siue secundũ diuinitatẽ quæ æqualis est patri, qui
in principio erat uerbũ,& uerbum erat apud deũ,& deus erat uerbum,siue secundum susce
ptæ carnis humilitatem,qua uerbũ caro factum est,& habitauit in nobis: sic apparet etiam *2.Retra.28.*
eius ecclesia,non in sola Africa (sicut isti impudẽtissima uanitate delirant) sed toto orbe ter/ *24.q.2.si*
rarum diffusa. Testimonijs enim diuinis,lites suas præferunt,quia in causa Cæciliani quon *forte.*
dam ecclesiæ Carthaginensis episcopi, cui crimina obiecerunt quæ nec potuerunt probare
nec possunt,se ab ecclesia catholica,hoc est ab unitate omnium gentium diuiserunt. Quam
uis & si uera essent quæ ab eis obiecta sunt Cæciliano, & nobis possent aliquando monstra
ri,ipsum iam mortuum anathematizaremus: sed tamen ecclesiam Christi quæ non litigio/
sis opinionibus fingitur,sed diuinis attestationibus comprobatur, propter quẽlibet homi/
nem relinquere non debemus,quia bonum est confidere in domino, q̃ confidere in homi/
ne. Neq; enim,quod sine iniuria innocentiæ illius dixerim, si peccauit Cæcilianus,ideo hære
ditatem suam perdidit Christus: Facile est homini, seu uera seu falsa de altero homine cre/
B dere,sed sceleratæ impudentiæ est,propter crimina hominis, quæ orbi terrarum non possis
ostendere, communionem orbis terrarum uelle dãnare. Vtrum Cæcilianus à traditoribus
diuinorum codicum fuerit ordinatus,nescio non uidi,ab inimicis eius audiui. Non mihi de
lege dei,non de præconio prophetarum, non de sanctitate psalmorum, non de apostolo
Christi,non de Christi eloquio recitatur. Ecclesiam uero toto terrarum orbe diffusam, cui
non communicat pars Donati, uniuersarum scripturarum testimonia consona uoce pro/ *Gene.26.*
clamant. In semine tuo benedicentur omnes gentes, Lex dei dicit. Ab ortu solis usq; ad oc/ *Malachiæ,1.*
casum sacrificium mũdum offertur nomini meo, quoniam glorificatum est nomen meum
in gẽtibus, Per prophetam deus dixit. Dominabitur à mari usq; ad mare,& à flumine usq; *Psal.71*
ad terminos orbis terrarum, Per psalmum dominus dixit. Fructificans & crescens in uni/ *Col.1*
uerso mundo, Per apostolũ dominus dixit: Eritis mihi testes in Hierusalẽ,& in tota Iudæa *Luc.24.*
& in Samaria,& usq; ad fines terræ, Filius dei ore suo dixit. Cæcilianus ecclesiæ carthaginẽ/ *Acto.1*
sis episcopus humanis litibus accusatur. Ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta di
uinis uocibus commendatur. Ipsa pietas,ueritas,charitas,nos non permittit contra Cæcilia
nũ eorum hominum accipere testimoniũ, quos in ecclesia non uidemus, cui deus perhibet
testimonium. Qui enim diuina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonij per *Constãtinus.*
diderunt. Addo quod Cæciliani causam,ipsi ad imperatoris Cõstantini iudiciũ accusando *Cæcilianus.*
miserunt,immo uero ipsum Cæcilianum post episcopalia iudicia, ubi eũ opprimere nõ po
tuerunt, ad supradicti imperatoris examen,pertinacissimis persecutoribus perduxerunt. Et
quod in nobis modo reprehendunt ut decipiant imperitos dicentes, non debere Christia/
nos contra inimicos Christi aliquid à Christianis imperatoribus postulare, ipsi priores fe/ *2.Retrac.44*
cerunt. Quod etiã in collatione, quam simul apud carthaginem habuimus, negare nõ ausi
sunt, imo & gloriari ausi sunt, q; apud imperatorẽ maiores eorũ criminaliter Cæcilianũ fue
rint insecuti, insuper addẽtes mendaciũ, q; eũ illic uicerint fecerintq; dãnari. Quomodo er/
go nunc ipsi non sunt persecutores, qui cum accusando persecuti sint Cæcilianum, & ab eo

fuerint

fuerint superati, falsam sibi gloriam impudentissimo mendacio arrogare uoluerunt, nō solum culpam non putantes, uerumetiam pro sua laude iactantes, si probarent Cæcilianum maioribus suis accusantibus fuisse damnatum? Quemadmodum autem in ipsa collatiōe modis omnibus uicti sint, quoniā ualde prolixa sunt gesta, & tibi alijs rebus Romanæ pacis necessarijs occupato, multum est ut legātur, breuiarium eorum tibi legi forsitan poterit, quod credo habere fratrem & coëpiscopum meum Optatum, Aut si nō habet, potest facillime accipere de ecclesia Sitiuensi, quādoquidem liber iste iam sua prolixitate curis tuis forsitan onerosus est. Hoc enim contigit Donatistis, quod accusatoribus sancti Danielis. Sicut enim in illos leones, sic in istos conuersæ sunt leges, quibus innocētem opprimere uoluerunt, nisi quod propter misericordiam Christi, magis pro eis sunt istæ leges, quæ illis uidentur aduersæ: quoniam multi per illas correcti sunt, & quotidie corriguntur, & se esse correctos, atq; ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agūt, Et qui oderāt diligunt, molestasq; sibi fuisse saluberrimas leges quantū in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur, & in residuos cum quibus fuerant perituri, iam simili dilectione nobiscum ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. Molestus est enim & medicus furenti phrenetico, & pater indisciplinato filio, ille ligando, ille cædēdo, sed ambo diligendo. Si autem illos negligant & perire permittāt, ista potius mansuetudo falsa, crudelitas est. Si em̄ equus & mulus, quibus nō est intellectus, morsibus & calcibus resistunt hominibus, à quibus eorum curanda uulnera contrectantur, & cum inter dentes eorum & calces sæpe homines periclitentur, & aliquando uexentur, non tamen eos deserunt, donec per dolores & molestias medicinales, reuocent ad salutem: quanto magis homo ab homine, & frater à fratre, ne inæternum pereat non est deserendus, qui correctus intelligere potest, quantum sibi præstabatur beneficium, quando se persecutionem perpeti querebatur? Sicut ergo apostolus dicit, infatigabiles cum tempus habemus operemur bonum ad omnes, qui possunt catholicorū præceptorum sermonibus, qui possunt catholicorum principum legibus, partim per eos qui dicentur, omnes à pernicie reuocentur. Quia & imperatores, quando pro falsitate contra ueritatē constituunt malas leges, probantur bene credētes, & coronantur perseuerantes. Quando autē pro ueritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sæuientes & corriguntur intelligentes. Quicunq; ergo legibus imperatorum, quæ contra ueritatē dei feruntur, obtemperare non uult, acquirit grande præmium. Quicunq; autem legibus imperatorum, quæ pro dei ueritate feruntur, obtemperare nō uult, acquirit grāde supplicium. Nam & temporibus prophetarum, omnes reges qui in populo dei non prohibuerunt, nec euerterunt quæ contra dei præcepta fuerant instituta, culpantur, & qui prohibuerunt & euerterunt, super aliorum merita, laudantur. Et rex Nabuchodonosor, cum seruus esset idolorū, constituit sacrilegam legem, ut simulacrum adoraretur, sed eius impiæ cōstitutioni qui obedire noluerunt, pie fideliterq; fecerūt. Idem tamen rex, diuino correctus miraculo, piam & laudabilem legē pro ueritate cōstituit, ut quicunq; diceret blasphemiā in deū uerū Sidrac Misac & Abdenago, cum domo sua penitus interiret. Hanc legē si qui cōtempserunt, & id quod fuerat cōstitutum merito perpessi sunt, debuerūt dicere, quod isti dicūt, se iustos esse, quia ex lege regis persecutionē patiebant: quod utiq; dicerēt si ita insanirent sicuti isti insaniūt, qui diuidunt mēbra Christi, exufflāt sacramēta Christi, & de persecutione gloriātur, quia prohibentur ista facere legibus imperatorum, quas constituerūt pro unitate Christi, & iactant fallaciter innocentiam suam, & quam non possunt à domino accipere, ab hominibus quærunt martyrū gloriā. Veri autem martyres illi sunt, de quibus dominus ait: Beati qui persecutionē patiuntur propter iusticiam. Non ergo qui propter iniquitatem, & propter Christianæ unitatis impiam diuisionem, sed qui propter iusticiam persecutionē patiuntur, hi martyres ueri sunt. Nam & Agar passa est persecutionem à Sara, & illa erat sancta quæ faciebat, illa iniqua quæ patiebatur. Nūquid & huic persecutioni, quam passa est Agar,

2. Retra. 39. — Optatus. — 23. q. 4. ipsa pietas. — Gal. 6. — Dis. 9. ca. imperatores, & duobus sequē. 11. q. 3. imperatores. — Daniel. 3. — Matth. 5. — Li. 1. de ser. domini in mōte, cap. 4.

C — D

A Agar, comparandus est sanctus Dauid, quem persecutus est iniquus Saul? Valde utiq;
distat, non quia patiebatur, sed quia propter iusticiam patiebatur. Et ipse dominus cum la
tronibus crucifixus est. Sed quos passio iungebat, causa separabat. Ideo in psalmo uox illa
intelligenda est uerorum martyrum, uolentium se discerni à martyribus falsis: Iudica me *psal. 42.*
deus & discerne causam meam de gente non sancta, Non dixit, discerne pœnā meam, sed
discerne causam meam. Potest enim esse impiorum similis pœna, sed dissimilis est marty/
rum causa, quorum & illa uox est: Iniuste persecuti sunt me, adiuua me. Ideo se dignum exi *psal. 118*
stimauit, qui adiuuaretur iuste, quia illi persequebantur iniuste. Nam si iuste illi perseque/
rentur, non fuerat adiuuandus, sed corrigendus. Si autem putant quod nemo possit iuste
aliquem persequi, sicut in collatione dixerunt, illam esse ueram ecclesiam quæ persecutionē
patitur, non quæ facit, Omitto dicere quod superius cōmemoraui, quia si ita est, ut dicunt,
Cæcilianus ad ueram ecclesiam pertinebat, quādo eum maiores illorum usq; ad imperato
ris iudicium accusando persequebātur. Nos enim dicimus, ideo illum ad ueram ecclesiam
pertinuisse, nō quia persecutionem patiebatur, sed quia propter iusticiam patiebatur. Illos
autem ideo fuisse alienatos ab ecclesia, non quia persequebantur, sed quia iniuste perseque
bantur. Nos itaq; hoc dicimus. Illi uero si non quærunt causas quare quisq; faciat persecu/
tionem uel quare patiatur, sed hoc putant esse signum ueri Christiani, si persecutionē non *Cæcilianus.*
faciat, sed patiatur, sine dubio Cæcilianum in ea definitione constituunt, qui non faciebat,
sed patiebatur. Maiores autem suos ab ea definitione foras mittunt, qui faciebant non pa
tiebantur. Sed hoc, ut dixi, omitto, illud dico: si ecclesia uera ipsa est quæ persecutionem pa *23. q. 4. si ec/*
titur, non quæ facit, quærant ab Apostolo quam ecclesiam significabat Sara, quando per/ *clesia.*
secutionem faciebat ancillæ. Liberam quippe matrē nostram cœlestem Hierusalem, id est, *Ecclesiam re/*
ueram dei ecclesiam, in illa muliere dicit fuisse figuratam, quæ affligebat ancillam. Si autē *petit ex uete/*
melius discutiamus, magis illa persequebatur Saram superbiendo, q̃ illam Sara coercen/ *ri testamento*
B do: Illa enim dominæ faciebat iniuriam, ista imponebat superbiæ disciplinā. Deinde quæ/
ro, si boni & sancti nemini faciunt persecutionem, sed tantummodo patiūtur, cuius putāt
esse in psalmo uocem, ubi legitur: Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & nō *psal. 17.*
conuertar donec deficiant? Si ergo uerum dicere uel agnoscere uolumus, est persecutio in/
iusta quam faciunt impij ecclesiæ Christi, & est iusta persecutio, quam faciunt impijs eccle/
siæ Christi. Ista itaq; beata est, quæ persecutionem patitur propter iusticiam, illi uero mise/
ri qui persecutionem patiuntur propter iniusticiam. Proinde ista persequitur diligendo, illi
sæuiendo. Ista ut corrigat, illi ut euertant. Ista ut reuocet ab errore, illi ut præcipitent in erro
rem. Deniq; ista persequitur inimicos & comprehendit donec deficiāt in uanitate, ut in ue/
ritate proficiāt. Illi autem retribuentes mala pro bonis, quia eis consulimus ad æternam sa
lutem, etiam temporalem nobis conātur auferre, sic amantes homicidia, ut in seipsis ea per
ficiant, quando in alijs perpetrare non possunt. Sicut enim charitas laborat ecclesiæ sic eos
ab illa perditione liberare, ut eorum nemo moriatur: sic eorum laborat furor, aut nos occi/
dere ut suæ crudelitatis pascant libidinem, aut etiam seipsos, ne perdidisse uideantur occi/ *Prodigiosa*
dendorum hominum potestatem. Qui autem nesciunt consuetudinem illorum, putāt eos *mortis cupi*
modo seipsos occidere, quādo ab eorum insanissima dominatione per occasionem legum *ditas.*
istarum quæ pro unitate sunt constitutæ, tanti populi liberantur. Qui autem sciunt, & ante
ipsas leges quid facere soleant, non eorum mirantur mortes, sed recordant̄ mores: maxime
quando adhuc cultus fuerat idolorum, ad paganorum celeberrimas solennitates ingentia
turbarū agmina ueniebant, non ut idola frangerent, sed ut interficerentur à cultoribus ido
lorum. Nam illud si accepta legitima potestate facere uellēt, si quid eis accidisset, possent ha
bere qualemcunq; umbram nominis martyrum, sed ad hoc solū ueniebant, ut integris ido
lis ipsi perimerentur. Nam singuli quiq; ualentissimi iuuenes cultores idolorum, quis quot
occideret, ipsis idolis uouere consueuerant. Quidam etiam se trucidandos armatis uiatori/
bus ingerebant, percussuros eos se, nisi ab eis perimerentur terribiliter cōminantes. Non/

nunquam & à iudicibus transeuntibus extorquebant uiolenter, ut à carnificibus uel ab officio ferirētur. Vnde quidam illos sic illusisse perhibetur, ut eos tanquam percutiendos, ligari & dimitti iuberet, atq; ita eorum impetum incruentus & illæsus euaderet. Iam uero per abrupta præcipitia, per aquas & flāmas occidere seipsos, quotidianus illis ludus fuit. Hæc enim eos tria mortis genera diabolus docuit, ut mori uolentes, quando non inueniebant quem terrerent, ut eius gladio ferirentur, per saxa se mitterent, aut ignibus gurgitibusq; donarent. Quis autem illos hæc docuisse credendus est possidens cor eorum, nisi ille qui & saluatori nostro, ut se de pinna templi præcipitaret, tanquam de lege suggessit? Cuius suggestionem à se utiq; prohiberent, si magistrum Christum in corde portarent. Sed quia in se diabolo potius dederunt locum, aut sic pereūt quemadmodum grex ille porcorum, quem de mōte in mare turba dæmonum deiecit: aut illis mortibus erepti, & pio matris catholicæ gremio collecti, ita liberātur, quēadmodum est à domino liberatus, quem pater eius à dæmonio sanandum obtulit dicens, quod aliquando cadere in aquam, aliquādo in ignem soleret. Vnde magna in eos fit misericordia, cum etiam per istas imperatorum leges, ab illa secta, ubi per doctrinas dæmoniorum mendaciloquorum mala ista didicerunt, prius eripiuntur inuiti, ut in catholica postea bonis præceptis & moribus sanentur assueti. Nam multi eorum quorum iam in unitate Christi, pium fidei feruorem charitatemq; miramur, cum magna lætitia deo gratias agunt, quod illo errore caruerunt ubi mala ista bona putauerunt. Quas gratias modo uolentes non agerent, nisi prius etiam nolentes ab illa nefaria societate discederent. Quid de illis dicamus, qui nobis quotidie confitētur, quod iam olim uolebant esse catholici, sed inter eos habitabant, inter quos id quod uolebant esse non poterant per infirmitatem timoris, ubi si unum uerbū pro catholica dicerent, & ipsi & domus eorum funditus euerterentur? Quis est tam demens, qui neget istis debuisse per iussa imperialia subueniri, ut de tanto eruerentur malo, dum illi quos timebant timere coguntur, & eodem timore aut etiam ipsi corriguntur, aut certe cum se correctos esse confingunt, correctis parcunt, à quibus antea timebantur? Si autem seipsos occidere uoluerint, ne illi qui liberandi sunt liberentur, & eo modo liberantium terrere pietatem, ut dum timetur ne quidam perditi pereant, non eruantur perditioni, qui uel iam nolebant perire, uel coerciti poterant non perire, quid hic agit charitas Christiana, præsertim cū illi qui suas mortes uoluntarias & furiosas minantur, in populorum liberandorū comparatione perpauci sint? Quid agit ergo fraterna dilectio: utrum dum paucis transitorios ignes metuit caminorum, dimittit omnes æternis ignibus gehennarum: & tam multos uel iam uolētes uel postea non ualentes per catholicam pacem ad uitam uenire perpetuam, relinquit in interitum sempiternum, cauendo ne quidam uoluntario moriantur interitu, qui uiuunt ad impedimētum salutis aliorum, quos non permittunt secundum Christi doctrinā uiuere, ut eos doceant quocunq; tempore secundum consuetudinem doctrinæ diabolicæ ad eas quæ in illis modo timentur mortes uoluntarias festinare: an potius conseruat quos potest, & si sponte pereant quos conseruare non potest? Vt enim omnes uiuant ardenter exoptat, sed omnes ne pereant plus laborat. Gratias autem domino, quod & apud nos, non quidem in omnibus, sed ualde in pluribus locis, & per alias Africæ partes, sine ullis istorum insanorū mortibus, pax catholica cucurrit & currit. Ibi autem illa funesta contingunt, ubi est tam furiosum & inutile hominum genus, qui & alijs temporibus eadem facere consueuerūt. Et prius quidem q̃ istæ leges à catholicis imperatoribus mitterentur, pacis atq; unitatis Christi paulatim doctrina crescebat, & in eam quisq; sicut discebat & uolebat & poterat ex ipsa parte transibat, cum tamen apud illos perditorum hominum dementissimi greges, in diuersis causis quietem innocentium perturbabant. Quis nō dominus seruum suum timere cōpulsus est, si ad illorum patrocinium confugisset? Quis euersori minari saltem audebat autori? Quis consumptorem apothecarum, quis quemlibet poterat exigere debitorem, auxilium eorum defensionemq; poscentem, timore fustium & incendiorū mortisq; præsentis? Pessimorū seruorum

A uorum ut liberi abscederent tabulæ frangebantur, extorta debitoribus chirographa redde
bantur. Quicunq; dura illorum uerba cōtempserant, durioribus uerberibus quod iubebāt
facere cogebantur, innocentium qui eos offenderant domus, aut deponebantur ad solum
aut ignibus cremabantur. Quidam patresfamiliâs honesto loco nati, et generoso cultu edu
cati, uix uiui post eorum cædes ablati sunt, uel uincti ad molā, & eam in gyrum ducere, tan-
quam iumenta contemptibilia uerbere adacti sunt. Quod enim de legibus auxilium, à ciui
libus potestatibus aduersus eos aliquid ualuit? quis in præsentia eorū officialis anhelauit,
quisq; quod illi noluissent exactor exegit? Quis eos qui eorum cædibus extincti sunt uin-
dicare tentauit, nisi quod propria de illis pœnas poscebat insania, cum alij prouocandis in
se gladijs hominum, quos ut ab eis ferirentur morte terrebant, alij per uaria præcipitia, alij
per aquas, alij per ignes se in mortes uoluntarias usquequaq; mittebant, & animas ferales
à se sibi illatis supplicijs proijciebant? Horrebant ista plurimi in ipsa superstitione hæreti-
ca constituti, & cum innocentiæ suæ sufficere arbitrarentur, quod sibi talia displicerent, dice
batur eis à catholicis: si innocentiam uestram mala ista non polluunt, quomodo dicitis or-
bem Christianū, uel falsis uel certe ignotis Cæciliani peccatis esse pollutū? Quomodo uos
nefario scelere, ab unitate catholica, tanq; ab area dominica separatis, quæ usq; ad tempus
uentilationis, necesse est ut habeat & frumentum in horreo recondendum & paleam igni-
bus consumendam? Atq; ita quibusdam ratio reddebatur, ut aliqui ad unitatem catholicā
etiam inimicitias perditorum parati sustinere transirent, sed plures q̄uis id uellent, eos ta-
men homines quibus tanta fuerat licentia sæuiendi, inimicos facere non audebant. Non-
nulli quippe illos cum ad nos transissent crudelissimos passi sunt. Accidit etiā ut apud Car
thaginem quendam diaconum suum nomine Maximianum, contra episcopum suum su-
perbientem, quidam episcoporum eiusdem partis facto schismate, & in plebe Carthaginis
diuisa parte Donati, ordinarēt episcopum contra episcopum. Quod cum eorum pluribus
B displiceret, eundem Maximianū cum alijs duodecim, qui eius ordinationi præsentes affue
rant damnauerunt, cæteris autem ad eandem societatem schismatis pertinentibus, die con
stituto facultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim quosdā, & ex illis qui
bus dilatio data fuerat, post diem positum redeuntes propter pacem suam in suis honori-
bus susceperunt, & quoscunq; extra ipsorū cōmunionem damnati baptizauerāt, rebaptiza
re non ausi sunt. Cœpit hoc eorum factum cōtra illos pro catholica multum ualere, ut ora
eorum penitus clauderentur. Quæ res cum (sicut oportebat) ad sanandos ab schismate ani
mos hominum spargeretur instātius, & quaquauersum poterat, catholicorum sermonibus
ac disputationibus monstraretur, eos pro pace Donati & damnatos suos in honorem suū
integrum suscepisse, & baptismum quem damnati uel etiam dilati foris ab ecclesia eorum
dederant, non ausos fuisse rescindere, & orbi terrarum contra pacem Christi contaminatio
nem (nescio quorum) obijcere peccatorum, & euacuare baptismū in illis quoq; ecclesijs da-
tum, unde in Africam uenit ipsum euangelium, plurimi confundebantur, & manifestæ ue-
ritati erubescentes corrigebantur, solito crebrius, & multomagis ubicūq; ab eorum sæuitia
respirabat aliquanta libertas. Tum uero illi sic exarserunt, & tantis sunt odiorum stimulis
incitati, ut cōtra eorum insidias atq; uiolentias, & apertissima latrocinia, uix ullæ nostræ cō
munionis ecclesiæ possent esse securæ, uix ulla uia tuta, qua iter agerent quicunq; aduersus
eorum rabiem pacem catholicam prædicarent, eorumq; dementiam perspicua ueritate cō
uincerent. Vsq; adeo prorsus nō solum laicis, uel quibuslibet clericis, sed ipsis quoq; episco
pis catholicis, quodammodo proponebatur dura conditio. Aut enim tacenda erat ueritas,
aut eorum immanitas perferenda. Sed si ueritas taceretur, nō solum nemo fuerat eius silen
tio liberandus, sed multi etiam illorum seductione perdendi. Si aūt ueritatis prædicatione
furor eorum ad sæuiendū prouocaretur, aliquibus liberatis nostrisq; firmatis, rursus à se-
quenda ueritate, formido impediret infirmos. Cum igitur his angustijs affligeretur eccle-
sia, quisquis existimat omnia potius sustinenda, q̄ dei auxilium, ut per Christianos impe-
m 2 ratores

ratores ferretur, fuisse poscendum, parum attendit non bonam de hac negligẽtia reddi po C
23.q.4.si ecclesia. tuisse rationem. Quod enim dicunt qui contra suas impietates leges iustas constitui nolũt, non petisse à regibus terræ apostolos talia, non cõsiderant aliud fuisse tunc tempus, & omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo seruiret, quando adhuc illud propheticum comple-
Psal. 2 batur: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes conuenerũt in unum aduersus dñm & aduersus christum eius. Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem psalmo dicitur: Et nunc reges intelligite, erudimini q iudicatis terram, Seruite dño in timore, & exultate ei cum tremore. Quomodo ergo reges dño seruiunt in timore, nisi ea quæ contra iussa dñi fiunt, religiosa seueritate prohibendo atq; plectendo? Aliter enim seruit quia homo est, aliter quia etiam & rex est. Quia homo est, ei seruit uiuendo fideliter, quia uero etiam rex est, seruit leges iusta præcipientes & con
4.Reg.18 traria prohibentes, conuenienti uigore sanciendo, Sicut seruiuit Ezechias, lucos & templa
4.Reg.22 idolorum, & illa excelsa quæ contra præcepta dei fuerant constructa destruendo. Sicut ser-
Ione.3 uiuit Iosias, talia & ipse faciendo. Sicut seruiuit rex Niniuitarum, uniuersam ciuitatẽ ad pla
Dan.14 candum dñm compellendo. Sicut seruiuit Darius, idolum frangendum in potestatem Da
Dan.3 nieli dando, & inimicos eius leonibus ingerendo. Sicut seruiuit Nabuchodonosor, de quo iam diximus, omnes in regno suo positos à blasphemando deo lege terribili prohibendo. In hoc ergo seruiunt dño reges, inquantum sunt reges, cum ea faciunt ad seruiendum illi, quæ non possunt facere nisi reges. Cum itaq; nondum reges dño seruirẽt temporibus apostolorum, sed adhuc meditarentur inania, aduersus eum & aduersus christum eius, ut prophetarum prædicta omnia complerentur, non utiq; tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potius exerceri. Sic enim ordo temporum uoluebatur, ut & Iudæi occiderẽt prædicatores Christi, putantes se officiũ deo facere, sicut prædixerat Christus, & gentes fremerent aduersus Christianos, & omnis potentia martyrum uinceret. Postea uero q̃ cœpit im D
pleri quod scriptum est: Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi, Quis mente sobrius regibus dicat: Nolite curare in regno uestro à quo tueatur uel oppugnetur ecclesia dñi uestri, non ad uos pertineat in regno uestro, quis uelit esse siue religiosus siue sacrilegus, quibus dici non potest, non ad uos pertineat in regno uestro, quis uelit pudicus esse quis impudicus? Cur enim cum datũ sit diuinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur, & sacrilegia permittantur? An fidem non seruare leuius est animã deo, q̃ fœminam uiro? Aut si ea quæ non contemptu, sed ignorantia religionis cõmittuntur, mitius uindicanda, nunquid ideo negligenda sunt? Melius est quidem, quis dubitauerit, ad deum colendum doctrina homines duci, q̃ pœnæ timore uel dolore compelli? Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi qui tales non sunt negligẽdi sunt. Multis enim profuit (quod experimẽtis probauimus & probamus) prius timore uel dolore cogi, ut postea possint doceri, aut quod iam uerbis didicerant opere sectari. Proponũt nobis quidam senten
Terẽ.in Adel tiam cuiusdã secularis autoris, qui dixit: Pudore & libertate liberos retinere, satius esse credo quàm metu. Hoc quidem uerum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso autore istis respondeatur, apud illum etiam le-
Miror ubi hoc sit in Terentio. gunt, Tu nisi malo coactus, recte facere nescis. Porrò autem scriptura diuina & propter illos meliores dixit: Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem.
Prouer.23 Et propter hos inferiores qui plures sunt, ait, Verbis non emendabitur seruus durus, si enĩ & intellexerit non obediet. Cum dixit, uerbis eum non emendari, non eum iussit deseri, sed tacite admonuit unde debeat emendari, Alioquin non diceret, uerbis non emendabitur, sed tantummodo diceret: non emendabitur. Alio quoq; loco dicit: Non solum seruum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse cohercendum. Et magno fructu. Nam tu quidem
Prouer.13 inquit percutis eum uirga, animam uero eius liberabis à morte. Et alibi dicit: Qui parcit baculo, odit filiũ suum. Dauid enim qui recta fide ueroq; intellectu, totis animæ suæ uiri-

bus

A bus dicit: Sitiuit anima mea ad deum fontem uiuum, quãdo ueniam & apparebo ante fa
ciem dei. Et huic tali nõ solum temporalium pœnarum, uel imperialium legum, sed nec ge/
hennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile bonum est adhærere deo, ut non so/
lum ab illa fœlicitate alienari, tanquam magnum supplicium perhorrescat, uerũetiam dif/
ferri moleste ferat. Sed tamen antequam dicant boni filij: Concupiscentiam habemus dis/
solui & esse cum Christo, multi prius tanquam mali serui & quodammodo improbi fugi/ *23 q.4. Quis nos.*
tiui, ad dominum suum temporalium flagellorum uerbere reuocantur. Quis enim nos po
test amplius amare q̃ Christus, qui animam suam posuit pro ouibus suis? Et tamen cum
Petrum & alios apostolos solo uerbo uocasset, Paulum prius Saulum, ecclesiæ suæ postea
magnum ædificatorem, sed horrendum antea uastatorem, non solum uoce compescuit, ue
rumetiam potestate prostrauit, atq; infidelitatis tenebris sæuientem, ad desiderandum lu/
men cordis ut surgeret, prius corporis cæcitate percussit. Si pœna illa non esset, non ab ea
postmodum sanaretur: Et quando apertis oculis nihil uidebat, si eos saluos haberet, nõ ad
impositionem manus Ananiæ, ut eorum aperiretur obtutus, tanquã squamas quibus clau
sus fuerat inde cecidisse, scriptura narraret. Vbi est quod isti clamare consueuerunt, liberum *23.q.6. schis/matici.*
est credere uel non credere. Cui uim Christus intulit? quem coëgit? Ecce habent Paulum
apostolum: agnoscant in eo prius cogentem Christum, & postea docentem: prius ferientẽ,
& postea consolantem. Mirum est autem quomodo ille qui pœna corporis ad euãgelium
coactus intrauit, plus illis omnibus qui solo uerbo uocati sunt in euangelio laborauit. Et
quem maior timor compulit ad charitatem, eius perfecta charitas foras mittit timorem.
Cur ergo non cogeret ecclesia perditos filios ut redirent, si perditi filij coëgerunt alios ut pe
rirent? Quamuis etiam illos quos non coëgerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per ter/
ribiles, sed salubres leges in eius gremio reuocentur, blandius pia mater amplectitur, & de
illis multo amplius quàm de his quos nunquam perdiderat gratulatur. An nõ pertinet ad
B diligentiam pastoralem, etiam illas oues quæ non uiolenter ereptæ, sed blande leniterq̃ se
ductæ, à grege aberrauerint, & ab alienis cœperint possideri, inuentas ad ouile dominicum
si resistere uoluerint flagellorum terroribus uel etiam doloribus reuocare: præsertim quo/
niam si apud fugitiuos & prædones seruos fœcunditate multiplicẽtur, plus habet iuris q̃d
in eis dominicus character agnoscitur, qui in eis quos suscepimus, nec tamẽ rebaptizamus
minime uiolatur? Sic enim error corrigendus est ouis, ut non in ea corrumpatur signacu/ *à signato le/gendum arbi tror.*
lum redemptoris. Neq; enim si quisquam regio charactere assignato desertore signetur, &
accipiat indulgentiam, atq; ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia in qua nõdum
erat incipiat, in aliquo eorum character ille rescinditur, an non potius in ambobus agnosci
tur & honore debito quoniam regius est approbatur? Quia ergo non possunt malum esse
ostendere quò coguntur, nec ad bonum se cogi oportere contendunt, sed à Christo coactũ
ostendimus Paulum. Imitatur itaq; ecclesia in istis cogendis dominum suum, quæ prius ut
neminem cogeret expectauit, ut de fide regum atq; gẽtium prædicatio prophetica comple
retur. Etiam hinc enim non absurde intelligitur illa apostolica sentẽtia, ubi Paulus beatus
dicit: Parati ulcisci omnem inobedientiam cum completa fuerit prior obedientia uestra. *2.Cor.10*
Vnde & ipse dominus ad magnam cœnam suam prius adduci iubet cõuiuas, postea cogi. *Luc.14.*
Nam cum ei serui sui respondissent: Dñe factum est quod iussisti, & adhuc est locus, Exite
inquit in uias & sepes, & quoscunq; inueneritis cogite intrare. In illis ergo qui leniter primo
adducti sunt, completa est prior obedientia. In istis aũt qui coguntur, inobedientia coerce
tur. Nam quid est, cogite intrare, cum primo dictũ esset, adducite, & responsum esset, factũ
est quod iussisti & adhuc est locus? Si miraculorum terroribus cogẽdos uoluisset intelligi,
magis ad eos q prius uocati sunt diuina miracula multa facta sunt, maxime ad eos de qui/ *σκληρόμ.*
bus dictum est, Iudæi signa petunt. In ipsis quoq; gentilibus talia temporibus apostolorũ
miracula euangelium cõmendauerunt, ut si talibus cogi iuberentur, priores, ut dixi, potius
conuiuæ coacti esse merito crederentur. Quapropter si potestate quam per religionem ac

fidem regum,tẽpore quo debuit,diuino munere accepit ecclesia,hi qui inueniũtur in uijs & C
in sepibus,id est,in hæresibus & schismatibus coguntur intrare,non quia cogunt̃ reprehendant,sed quò cogantur attendant. Conuiuium domini unitas est corporis Christi, non solum in sacramento altaris,sed etiam in uinculo pacis. De ipsis sanè possumus uerissime dicere quod neminem cogant ad bonum. Quoscunq; enim cogunt, non cogunt nisi ad malum. Veruntamen antequam istæ leges,quibus ad conuiuium sanctum cogũtur intrare,in Africam mitterentur,nõnullis fratribus uidebatur,in quibus & ego eram,quamuis Donatistarum rabies usquequaq; sæuiret,non esse petendum ab imperatoribus,ut ipsam hæresim iuberent omnino non esse, pœnam constituendo eis qui in illa esse uoluissent, sed hoc potius constituerent,ut eorum furiosas uiolentias nõ paterentur qui ueritatem catholicam uel prædicarent loquendo,uel legerent constituendo. Quod eo mõ fieri aliquatenus posse arbitrabamur,si legem pijssimæ memoriæ Theodosij quam generaliter in omnes hæreticos promulgauit,ut quisquis eorum episcopus uel clericus ubilibet esset inuentus, decem libris auri multaretur,expressius in Donatistas,qui se negabant hæreticos,ita confirmarent, ut non omnes ea multa ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas uiolentias à clericis uel à circumcellionibus uel populis eorum ecclesia catholica pateretur: ut scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista perpessi, iam cura ordinum ad persoluendam multam episcopi siue ministri cæteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, & nihil tale facere audentibus posse libere doceri & teneri catholicam ueritatem, ut ad eam cogeretur nemo,sed eam qui sine formidine uellet sequeretur,ne falsos & simulatores catholicos haberemus. Et quamuis alijs fratribus aliud uideretur,iam ætate grauioribus,uel multarum ciuitatum & locorum exempla currentibus, ubi firmam & ueram catholicam uidebamus,quæ tamen ibi talibus beneficijs dei constituta esset atq; firmata,dum per priorum imperatorum leges ad communionem homines catholicã uenire cogerentur, obtinuimus tamen ut illud potius quod dixi ab imperatoribus peteretur,decretũ est in cõcilio nostro, D
legati ad comitatum missi sunt. Sed dei maior misericordia,qui sciret,harum legum terror & quædam medicinalis molestia quàm multorum esset prauis uel frigidis animis necessaria,& illi duriciæ quæ uerbis emendari non potest, sed tamen aliquantula seueritate disciplinæ potest,id egit ut legati nostri quod susceperant obtinere non possent. Iam enim nos præuenerant ex alijs locis quædam episcoporum querelæ grauissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpessi,& à suis sedibus exturbati: præcipue horrenda & incredibilis cædes Maximiani episcopi catholici ecclesiæ Vagiensis effecit, ut nostra legatio iam quid ageret non haberet. Iam enim lex fuerat promulgata, ut tãtæ immanitatis hæresis Donatistarũ, cui crudelius parci uidebatur quàm ipsa sæuiebat,non tantũ uiolenta esse, sed omnino esse non sineretur impune, Non tamen supplicio capitali propter seruandam etiam circa indignos mansuetudinem christianã,sed pecuniarijs damnis propositis, & in episcopos uel ministros eorum exilio constituto. Supradictum quippe episcopum Vagiensem, qm̃ apud ordinarium iudicem dicta inter partes sententia,obtinuerat basilicam quam illi cũ catholica esset inuaserunt,stantẽ ad altare irruentes horrendo impetu & furore crudeli,fustibus & huiuscemodi telis,lignis deniq; eiusdem altaris effractis immaniter ceciderũt, pugione etiã percusserunt in inguine,quo uulnere sanguis effluens eum exanimẽ redderet,nisi ei ad uitã maior sæuitia eorum profuisset. Nam cum grauiter sauciatum per terrã insuper traherent, exundanti uenæ puluis obstrusus sanguinem obstinuit,cuius effusione ibat in mortẽ. Deinde cum ab eis tandem relictum,nostri cum psalmis auferre tentarent, illi ira ardentiore succensi,eum deportantium manibus abstulerunt,male multatis fugatisq; catholicis,quos ingenti multitudine superabant & facile sæuiendo terrebant. Inde in quandam turrem leuatum,iam defecisse arbitrantes,cum ille adhuc uiueret abiecerunt. Sed quodam molli aggere exceptus,& à quibusdam nocte transeuntibus per lucernam conspectus,agnitus atq; collectus,& ad religiosam domũ apportatus, adhibita magna cura post multos dies cum ab

Mutauit sententiam

Lex in hæreticos moderata

Lex pecuniaria in Donatistas latrones

A ab illa desperatione recreatus esset, occisum eum tamē famā scelere Donatistarū etiā trans
mare nūciauerat: Quò postea quàm uenit & uita eius inopinatissima apparuit, cicatricibus
suis tam multis tam ingentibus tam recētibus, nō frustra famā mortuum se nūciasse mon/
strauit. Auxilium ergo petiuit ab imperatore Christiano, non tam sui ulciscendi causa, q̄ȝ 25.q.3.Maximianus.
tuendæ ecclesiæ sibi creditæ. Quod si prætermisisset, nō eius fuisset laudāda patiētia, sed ne/
gligētia merito culpanda. Necq; em̄ & apostolus Paulus uitæ suæ transitoriæ cōsulebat, sed Act.21.
ecclesiæ dei, quādo contra illos qui eum occidere conspirauerant, cōsilium illorum tribuno
ut proderetur effecit, Vnde factum est ut eum ad locum quo fuerat perducendus, deduce/
ret miles armatus, ne illorum pateretur insidias: Romanas etiam leges implorare minime
dubitauit, ciuem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi uerberibus non licebat.
Itemq; ne Iudæis eum interimere cupientibus traderetur, Cæsaris poposcit auxiliū, Roma Act.25.
ni quidē principis sed non Christiani. Vbi satis ostendit quid facere deberent postea Chri
sti dispensatores, quando imperatores Christianos periclitante ecclesia reperirent. Hinc er/
go factum est, ut imperator religiosus & pius perlatis in noticiam suam talibus causis, mal/
let piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, & eos qui cōtra Christum
Christi signa portarent, ad unitatem catholicā terrendo & coërcendo redigere, q̄ȝ sæuiendi
tantūmodo auferre licentiam & errandi ac pereundi relinquere. Iam uero cum ipsæ leges
uenissent in Africam, præcipue illi qui quærebāt occasionē, aut sæuiciā furentiū metuebāt,
aut suos uerecūdabantur offendere, ad ecclesiā cōtinuo transierunt. Multi etiā qui sola illic
à parentibus tradita consuetudine tenebātur, qualē uero causam ipsa hæresis haberet nun
quam antea cogitauerant, nunquā quærere & cōsiderare uoluerant, mox ubi cœperunt ad/
uertere, & nihil in ea dignum inuenire propter quod tanta damna paterētur, sine ulla diffi
cultate catholici facti sunt. Docuit em̄ eos solicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Isto
rum autem omnium præcedentiū autoritatem & persuasionē secuti sunt multi, qui minus
B idonei erant per seipsos intelligere, quid distaret inter Donatistarū errorem, & catholicam
ueritatem, Ita cum magna agmina populorū uera mater in sinū gaudens reciperet, reman
serunt turbæ duræ, & in illa peste infelici animositate sistētes, Ex his quocq; plurimi simulan
do cōmunicauerunt, alij paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo,
& prædicationem ueritatis audiendo, maxime post collationē & disputationem quæ inter
nos & episcopos eorū apud Carthaginē fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam
uero locis, ubi pertinacior & impacatior præualuit multitudo, cui resistere non poterāt pau
ciores quorum erat melior de communione sententia, aut turbæ autoritati paucorū poten/
tiorum subditæ in malam partem, obtemperarūt, aliquanto diutius laboratum est. Ex his Donatistarū immanitas.
sunt in quibus adhuc laboratur, in quo labore multi catholici, & maxime episcopi & clerici
horrenda & dura perpessi sunt, quæ cōmemorare longum est, quando quorundā & oculi
extincti sunt, & cuiusdā episcopi manus & lingua præcisa est, nōnulli etiā trucidati sunt. Ta
ceo crudelissimas cædes, & domorū deprædationes, per nocturnas aggressiones, & incēdia,
non solum priuatorū habitaculorum, uerumetiā ecclesiarum, in quas flammas non defue/
runt qui & codices dominicos mitterēt. Sed nos huiusmodi afflictos malis, consequens cō/
solatus est fructus. Nam ubicunq; à perditis ista cōmissa sunt, ibi feruētius atq; perfectius
unitas Christiana profecit, & uberius laudat᷑ dn̄s qui donare dignatus est ut serui eius pas/
sionibus suis lucrarentur fratres suos, & oues eius mortifero errore dispersas in pacē salutis
æternæ suo sanguine cōgregarent. Potēs est dominus & misericors, quē quotidie rogamus
ut etiā cæteris det pœnitentiam, & resipiscant de diaboli laqueis, à quo captiui tenentur se/
cundum ipsius uoluntatem, qui non quærunt nisi unde nobis calumnientur, & retribuant
mala pro bonis: quia nec intelligere nouerūt, quē circa eos animū dilectionēcq; seruemus,
& quomodo eos uelimus secundū domini præceptū, quod per Ezechielē prophetā pastori
bus dedit, reuocare errātes, et ꝑditos inuenire. Illi aūt, quod & alibi aliquādo diximus, & qđ 23.q.5.quis enim.
nobis faciunt, sibi non imputant, & quod sibi faciunt, nobis imputant. Quis enim nostrum

uelit non solum aliquem illorum perire, uerumetiam aliquid perdere? Sed si aliter non me C
ruit pacem habere domus Dauid, nisi Absalon filius eius in bello quod contra patrem ge
rebat fuisset extinctus, quamuis magna cura mandauerit suis, ut eum quantum possent uiuũ
saluumque seruarent, ut esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi
perditum flere, & sui regni pace acquisita suam mœsticiam cõsolari? Sic ergo catholica ma
ter bellantibus aduersus eam quid aliud quàm filijs suis, quia utique ex ipsa magna arbore,
quæ ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramusculus fra-
ctus est, cum eos charitate parturiat ut redeant ad radicem, sine qua ueram uitam habere
non possunt, si aliquorum perditione cæteros tam multos collegit, præsertim quia isti non
sicut Absalon casu bellico, sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis
lenit & sanat tantorum liberatione populorum. Quorum si uideas in Christi pace læticí-
as, frequentias, alacritates, & ad hymnos audiendos & canendos, & ad uerbum dei perci-
piendum celebres hilaresque conuentus, multorumque in eis cum dolore magno recordatio-
nem præteriti erroris, & cum gaudio considerationem cognitæ ueritatis, & cum indignatio
ne & detestatione mendacium magistrorum, quod modo cognoscũt de nostris sacramen-
tis quàm falsa iactauerint, multorum etiam in eis confessiones, quod olim uellent esse ca-
tholici, nec inter homines tanti furoris auderent: horum ergo populorum congregationes
per plurimas Africæ regiones, ab illa perditione liberatorum, si sub uno cõspectu uideres,
tunc diceres nimiæ fuisse crudelitatis, si dum timeretur ne homines desperati & istorum in-
numerabili multitudini nulla æstimatione comparandi suis & uoluntarijs ignibus crema-
23.q.4. ipsa pietas. rentur, isti in æternum perdendi & sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur. Si enim
duo aliqui in una domo habitarent quam certissime sciremus esse ruiturã, nobisque id præ-
nunciantibus nollent credere, atque in ea manere persisterẽt, si eos inde possemus eruere uel
inuitos, quibus imminentem illam ruinam postea demonstraremus, ut redire ulterius sub
eius periculũ non auderẽt, puto nisi faceremus nõ immerito crudeles dijudicaremur. Porrò D
si unus illorum nobis diceret, quando intraueritis eruere nos, meipsum cõtinuo trucidabo, alter
autẽ nec exire quidem inde nec erui uellet, sed neque necare se auderet, quid eligeremus: utrũ
ambos ruinæ opprimendos relinquere, an uno saltem per misericordiæ nostrã operam li-
berato, alterum nõ nostra culpa, sed sua potius interire? Nemo est tam infelix, qui non quod
fieri in talibus rebus oporteat facillime iudicet. Et de duobus hominibus, uno scilicet perdi
to & uno liberato similitudinem istam proposui. Quid ergo sentiẽdum est de quibusdam
paucis perditis, & innumerabili multitudine populorum liberatorum? Non enim uel tot
23.q.4. ipsa pietas. sunt illi homines qui sua uolũtate pereunt, quot liberantur per istas leges ab illa pestifera
æternaque pernicie fundi, pagi, uici, castella, municipia, ciuitates. Si autem diligentius rem de
qua loquimur cogitemus, puto quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltem unus
liberari posset, atque id cum facere conaremur, alij seipsos præcipitio necarẽt, dolorem de cæ
teris nostrum, de unius saltem salute consolaremur, non tamen ne seipsos alij perderent,
perire uniuersos nullo liberato permitteremus. Quid igitur de opere misericordiæ, quod pro
uita æterna adipiscẽda & pœna æterna uitanda hominibus debemus impendere, iudican
23.q.7. quod autem. dum est, si pro salute ista nõ solum temporali, sed etiam breui, ad ipsum tempus exiguum
liberanda, sic nos hominibus subuenire, ratio uera & benigna compellit? Quod autem no
bis obijciunt, quod res eorum concupiscamus & auferamus, Vtinam catholici fiant, & non
solum quæ dicunt sua, sed etiam nostra in pace nobiscum & charitate possideant. Vsque-
adeo autem calumniandi cupiditate cæcantur, ut non attendant, quàm sint inter se contra-
ria quæ loquuntur. Ipsi certe dicunt & inuidiosissime sibi conqueri uidẽtur, quod eos in no
stram communionem uiolento legum imperio coarctamus. Hoc utique nullo modo facere-
mus, si res eorum possidere uellemus. Quis auarus quærit compossessorem? Quis domi-
nandi cupiditate inflammatus, uel fastu dominationis elatus desiderat habere cõsortem?
Ipsos certe attendãt quondã suos iã nostros socios, & fraterna nobis dilectione cõiunctos,
quemad-

A quemadmodū sua teneant,non solum quæ habebant,sed etiam nostra quæ non habebāt,
quæ tamē si pauperum compauperes sumus & nostra sunt & illorum. Si autem priuatim
quæ nobis sufficiant possidemus, non sunt illa nostra sed pauperum, quorum procuratio- *Sacerdotes dispēsatores nō proprietarij.*
nem quodammodo gerimus,non proprietatē nobis usurpatione damnabili uendicamus.
Quicquid ergo nomine ecclesiarū partis Donati possidebatur, Christiani imperatores le-
gibus religiosis cum ipsis ecclesijs ad catholicam transire iusserūt. Cum ergo nobiscum sint
plebes earundem ecclesiarum,nobiscum pauperes qui ab eisdem possessiunculis alebantur,
ipsi potius foris positi,desinant concupiscere aliena,sed intrent in unitatis societatem,ut pa
riter gubernemus,non illa tantum quæ dicunt sua,uerumetiam quæ dicūtur & nostra. Scri *1.Cor.3.*
ptum est enim: Omnia uestra sunt,uos autem Christi,Christus autem dei. Sub illo capite
in uno eius corpore unum simus, & de istis talibus rebus faciamus quod scriptū est in acti
bus apostolorum: Erat illis anima una & cor unum,& nemo dicebat aliquid proprium,sed *Act.4.*
erant illis omnia cōmunia. Amemus quod cantamus: Ecce q̄ bonū & quàm iocundū habi *Psal.132.*
tare fratres in unum,ut sic experiantur,& sciant q̄ ueraciter ad eos clamet mater catholica,
quod scribit beatus apostolus ad Corinthios: Non quæro quæ sunt uestra sed uos. Si au- *2.Cor.12.*
tem cōsideremus quod scriptum est in libro sapientiæ, Ideo iusti tulerūt spolia impiorum, *Sap.10.*
Item quod legitur in Prouerbijs: Thesaurizantur autē iustis diuitiæ impiorū, tunc uidebi- *23.q.7.quemadmodum.*
mus nō esse quærendum qui habeant res hæreticorū,sed qui sint in societate iustorum. Sci
mus quidem illos tantam sibi arrogare iusticiā,ut eam se iactent nō solū habere, sed etiam
alijs hominibus dare. A se quippe dicunt iustificari eum,quem baptizauerint,ubi nihil eis
restat,nisi dicere illi qui baptizatur ab eis ut in baptizatorem suum credat. Cur enim nō fa *Rom.4.*
ciat,quando Apostolus dicit: Credenti in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius
ad iusticiam? In ipsum ergo credat si eum ipse iustificat, ut deputetur fides eius ad iustici-
am. Sed puto quod etiam ipsi seipsos horreāt, si tamen ista uel cogitare dignantur. Iu-
B stus enim & iustificans non est nisi deus. Potest autem & de istis dici quod dicit Aposto- *Roma.10.*
lus de Iudæis, quia ignorantes dei iusticiam & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non
sunt subiecti. Absit autem ut quisquam nostrum ita se iustum dicat, ut aut suam iusticiam
uelit cōstituere,id est,quasi à seipso sibi datā,cum dicat ei, Quid enim habes quod nō acce- *1.Corinth.4.*
pisti? aut sine peccato se esse iactare audeat in hac uita, sicut ipsi in nostra collatione dixe-
rūt in ea se esse ecclesia quæ iam nō habet maculā aut rugā aut aliquid huiusmodi: nescien- *Ephe.5. 2.Retract.6.*
tes hoc modo in eis compleri,qui uel post baptismum continuo uel dimissis debitis quæ di
mittēda in oratione poscuntur de hoc exeunt corpore,in tota uero ecclesia tunc futurum ut *Ecclesia quomodo sine macula & ruga.*
sit omnino non habens maculam aut rugam aut aliquid eiusmodi,quando dicēdum erit:
Vbi est mors uictoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? Aculeus enim mortis est peccatum.
In hac autem uita ubi corpus quod corrumpitur aggrauat animam,si ecclesia eorū iam ta-
lis est,non ergo dicant deo,quod dominus nos orare docuit, Dimitte nobis debita nostra.
Cum ēm in baptismo cuncta dimissa sunt,ut quid hoc poscit ecclesia,si iam etiā in hac uita
nō habet maculā aut rugam aut aliquid huiusmodi? Cōtemnant & apostolū Ioannē cla- *1.Ioan.1.*
mantem in epistola sua: Si dixerimus quia peccatū nō habemus,nosipsos decipimus,& ue-
ritas in nobis non est. Si autem cōfessi fuerimus peccata nostra,fidelis est & iustus, qui di-
mittat nobis peccata, & mundet nos ab omni iniquitate. Propter hanc spem dicit uniuer- *Matth.6.*
sa ecclesia, Dimitte nobis debita nostra: ut nō superbientes sed confitentes mundet nos ab
omni iniquitate,atq; ita sibi dominus Christus exhibeat in illa die gloriosam ecclesiam nō
habentem maculam aut rugā aut aliquid eiusmodi, Quā modo mundat lauacro aquæ in
uerbo: quia neq; aliquid remanet in baptismo, quod non dimittatur omniū præteritorum
peccatorū, si tamen ipse baptismus non frustra foris habeatur, si aut intus detur, aut si iam
foris datus est,non foris cum illo remaneat: & quicquid ab eis qui post acceptū baptismū
hic uiuunt infirmitate humana contrahitur quarumq; culparum,propter ipsum lauacrum
dimittitur. Neq; enim aliquid prodest non baptizato dicere, Dimitte nobis debita nostra.

Ita

Ephe.5 Ita modo mundat ecclesiam suam lauacro aquæ in uerbo, ut tunc eam sibi exhibeat, non C
habentem maculam neq; rugam, aut aliquid eiusmodi, totam scilicet pulchram atq; perfe
ctam, quando absorbebitur mors in uictoriam. Nunc ergo inquantum uiget in nobis qđ
ex deo nati sumus, ex fide uiuentes, iusti sumus. Inquãtum autem reliquias mortalitatis ex
1.ioan.3 Adam trahimus, sine peccato non sumus. Et illud enim uerũ est: Qui natus est ex deo non
1.Ioan.1 peccat. Et illud uerum est: Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus,
Rom.3. & ueritas in nobis non est. Dominus itaq; Christus & iustus est & iustificans, nos autẽ iu
23.q.7.quem admodum. stificati gratis per gratiam ipsius. Non aũt iustificat nisi corpus suum, quod est ecclesia. Et
ideo si corpus Christi tollit spolia impiorum, & corpori Christi thesaurizantur diuitiæ im
piorum, non debent impij foris remanere, ut calumnientur, sed intrare potius ut iustificen
Sapien.5 tur. Vnde & illud quod de die iudicij scriptum est: Tunc stabunt iusti in magna cõstantia
aduersus eos qui se angustiauerunt, & abstulerunt labores eorum, nõ utiq; sic intelligendũ
est, quia stabit Chananæus aduersus Israël, cum Chananæi abstulerit labores Israël, sed
stabit Nabuthæus aduersus Achab, qñ labores Nabuthæi abstulit Achab. Chananæus
quippe impius, Nabuthæus iustus. Eodem modo non stabit paganus aduersus Christia
num qui abstulit labores eius, qñ idolorũ expoliata uel donata sunt templa: sed stabit chri
stianus aduersus paganũ, qui abstulit labores eius, qñ martyrũ prostrata sunt corpora. Sic
ergo non stabit hæreticus aduersus catholicũ qui abstulit labores eius, qñ præualuerunt le
ges catholicorum imperatorum: sed stabit catholicus aduersus hæreticum, qui abstulit la
bores eius, qñ furores præualebant impiorum circũcellionum. Ipsa quippe scriptura soluit
quæstionem, quæ non ait: Tunc stabunt homines, sed tunc stabunt iusti. Et ideo in magna
constantia, quia in bona conscientia. Iustus autem hic nemo est iusticia sua, id est tanq̃ sibi
Rom.12 à seipso facta, sed ut dicit apostolus: Sicut unicuiq; deus partitus est mensurã fidei. Sequit
autem & adiungit: Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia aũt mem
bra non eosdem actus habẽt, Ita multi unum corpus sumus in Christo. Ac per hoc nemo D
poterit esse iustus q̃diu fuerit ab unitate huius corporis separatus. Quemadmodum enim
membrum, si præcidatur ab hominis uiui corpore, non potest tenere spiritum uitæ, Sic ho
mo qui præciditur de Christi iusti corpore, nullo modo potest spiritum tenere iusticiæ, etiã
si figuram membri teneat quã sumpsit in corpore. In huius ergo cõpagem corporis ueniãt,
& labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideãt. Nos aũt uo
luntatem nostram, ut iam dictum est, ab huius cupiditatis sordibus, quolibet inimico iu
dicante purgamus, qñ eos ipsos quorũ labores dicũtur, ut nobiscum & illis & nostris in so
cietate catholica utantur, quantũ ualemus inquirimus. Sed hoc est inquiunt quod nos mo
uet. Si iniusti sumus, quare nos quæritis? Quibus respõdemus. Quærimus uos iniustos, ne
Luc.15 ꝑmaneatis iniusti. Quærimus perditos, ut de inuẽtis gaudere possimus dicentes: Mortuus
erat frater & reuixit, perierat & inuentus est. Quare ergo me inquit nõ baptizas, ut abluas
me à peccatis? Respondeo. Quia non facio iniuriã characteri imperatoris, cũ errorẽ corri
go desertoris. Quare inqt apud te uel pœnitentiã nõ ago? Immo nisi egeris saluus esse nõ
poteris. Quõ eñ gaudebis te esse correctũ, nisi doleas fuisse peruersum? Quid ergo inquit
apud uos cũ ad uos transimus accipimus? Respondeo. Nõ quidem accipitis baptismũ, qui
uobis extra cõpagem corpis Christi inesse potuit, prodesse non potuit: sed accipitis unitatẽ
spũs in uinculo pacis, sine qua nemo poterit uidere deũ, & charitatẽ, quæ sicut scriptum est,
1.petri.4 cooperit multitudinem peccatorũ. Quod tã magnũ bonũ, sine quo nec linguas hominũ &
angelorũ, nec scientiã omniũ sacramentorũ, nec prophetiam, nec tantam fidẽ qua montes
transferantur, nec omnia quæ possidet homo distributa pauperibus, nec corpis in ignibus
1.Cor.13. passionem prodesse aliquid, Apostolus testis est, Hoc ergo tam magnũ bonũ, si paruũ &
nullum putatis, merito infeliciter erratis, merito si in unitatẽ catholicam nõ transitis, peritis.
Si ergo inqunt oportet ut nos extra ecclesiã & aduersus ecclesiã fuisse pœniteat, ut salui esse
possimus, quomodo post istam pœnitentiam apud uos clerici uel etiã episcopi permane
mus?

A mus? Hoc non fieret, quoniam reuera, quod fatendum est, fieri nō deberet, nisi pacis ipsius compensatione sanarentur. Sed sibi hoc dicant & multo maxime humiliter doleant, qui in tanta morte præcisionis iacent, ut isto quodam uulnere matris catholicæ reuiuiscant. Cum enim præcisus ramus inseritur, fit aliud uulnus in arbore, quo possit recipi ut uiuat, qui sine uita radicis peribat. Sed cum receptus recipienti coaluerit, & uigor consequetur, & fructus. Si autem non coaluerit, ille quidem arescit, sed uita arboris permanebit. Est enim & tale inserendi genus, ut nullo præciso ramo qui intus est, ille qui foris est inseratur, non tamen nullo sed uel leuissimo arboris uulnere. Ita ergo & isti cum ad radicem catholicam ueniunt, nec eis quamuis post erroris sui pœnitentiā honor clericatus uel episcopatus aufertur, fit quidem aliquid tanquam in cortice arboris matris contra integritatem seueritatis. Verumtamē quia neq; qui plantat est aliquid neq; qui rigat, ad dei misericordiam precibus fusis coalescente insitorum pace ramorum, charitas cooperit multitudinem peccatorum. Vt enim cōstitueretur in ecclesia, ne quisquam post alicuius criminis pœnitentiam clericatū accipiat, uel ad clericatum redeat, uel in clericatu maneat, nō desperatione indulgentiæ, sed rigore factum est disciplinæ, Alioquin contra claues datas ecclesiæ disputabitur, de quibus dictum est: Quæ solueritis in terra soluta erunt & in cœlo, sed ne forsitan etiā de cæteris criminibus, spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret pœnitentiam, seuerissime placuit ut post actam de crimine damnabili pœnitentiam, nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina maior & uerior esset humilitatis. Nam & sanctus Dauid de criminibus mortiferis pœnitentiam egit, & tamen in honore suo perstitit. Et beatum Petrum quando amarissimas lachrymas fudit, utique dominum negasse pœnituit, & tamen apostolus mansit. Sed non ideo superuacua putanda est posteriorum diligentia, qui ubi saluti nihil detrahebatur humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti credo aliquorum fictas pœnitentias per affectatas honorum potentias. Cogūt

B enim multas inuenire medicinas, multorum experimenta morborum. Verum in huiusmodi causis ubi per graues dissensionum scissuras non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum est aliquid seueritati, ut maioribus malis sanandis charitas syncera subueniat. Habeant ergo isti de præterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendaci timore amarum dolorem, & ueniant ad ecclesiam Christi ueram, hoc est matrem catholicam, Sint in illa clerici, sint episcopi utiliter, qui contra illam fuerunt hostiliter. Non inuidemus, imò amplectimur, optamus, hortamur, & quos in uijs aut sepibus inuenimus, intrare cogimus, & sic nondum quibusdam persuademus, quia nō res eorum, sed ipsos quærimus. Apostolus Petrus quando saluatorem negauit & fleuit & apostolus mansit, nondum acceperat promissum spiritum sanctum. Sed multo magis isti eum non acceperūt, ubi à corporis compage diuisi, quod solum corpus uiuificat spiritussanctus, extra ecclesiam & contra ecclesiam, ecclesiæ sacraméta tenuerunt, & tanquam ciuili bello nostris contra nos erectis signis armisq; pugnauerunt. Veniāt, fiat pax in uirtute Hierusalem, quæ uirtus charitas est. Cui sanctæ ciuitati dictum est: Fiat pax in uirtute tua, & abundantia in turribus tuis. Nō se extollant aduersus maternam solicitudinem, quam pro ipsis & pro tantis populis quos decipiunt uel decipiebant colligendis & habuit & habet: non superbiant, quia sic eos suscepit: non referant ad elationis suæ malum quod facit ipsa propter pacis bonum. Sic multitudinibus per schismata & hæreses pereuntibus subuenire consueuit. Hoc displicuit Lucifero, quia factum est in eis suscipiendis atq; sanandis, qui ueneno perierant Arriano: & cui displicuit in tenebras cecidit schismatis, amisso lumine charitatis. Hoc erga istos ab initio seruauit Africana catholica & episcoporum sententia, qui in ecclesia Romana inter Cæcilianum & partem Donati iudicauerunt, damnatóque uno quodam Donato, qui autor schismatis fuisse manifestatus est, cæteros correctos etiam si extra ecclesiam ordinati essent in suis honoribus suscipiendos esse censuerunt: non quo etiam foris ab unitate corporis Christi possent habere spiritum sanctum, sed maxime

propter

1. Corinth. 3.
Dis. 50. ut cōstitueretur.
Matth. 16.
23. q. 4. ipsa pietas.
Dis. 50. ut constitueretur.
Psal. 121.

propter eos quos foris positi possent decipere, & à susceptione illius muneris impedire. Deinde ut etiam ipsorum infirmitas lenius excepta intus sanabilis fieret, iam nulla pertinacia claudente oculos cordis aduersus euidentiam ueritatis. Quid autem aliud etiam ipsi cogitauerunt, quando Maximianistas quos in sacrilego sicut eorum concilium indicat schismate damnauerant, & in quorum iam locum alios ordinauerant, postea quàm uiderant ab eis populos non recedere, ne omnes perderent in suis honoribus receperunt, & baptismo quem foris ab eis damnati dederant, nullam contradictionem quæstionemq; mouerunt? Quare ergo mirantur aut queruntur aut calumniantur quod eos sic suscepimus pro uera pace Christi, & non recordantur quid ipsi fecerint pro uana quæ contra Christum est pace Donati? Quod eorum factum si contra eos teneatur & intelligenter asseratur, quid omnino respondeant non habebunt. Quod autem dicunt: si peccauimus in spiritum sanctum, quia exufflauimus baptismum uestrum, ut quid nos quæritis, cum remitti nobis hoc peccatum omnino non possit, dicente domino: Qui peccauerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo neq; in futuro, non attendunt, quia secundum istum sensum nemo liberandus est. Quis enim non loquitur aduersus spiritum sanctum & peccat in eum, siue qui nondum est Christianus, siue qui est hæreticus Arrianus, aut Eunomianus, aut Macedonianus qui eum dicũt esse creaturam, aut Photinianus qui eius omnino negat aliquam esse substantiam, sed unum tantummodo esse deum patrem, siue alij hæretici quos commemorare longum est? Nulli ergo istorum liberandi sunt? Aut ipsi Iudæi quibus dominus hoc obiecit, si in eum crederent non erant baptizandi? Non enim ait saluator: In baptismo remittetur, sed non remittetur inquit, neq; in hoc seculo neq; in futuro. Intelligant ergo non omne, sed aliquod significatum esse peccatum in spiritum sanctum, quod omnino non remittetur. Sicut enim cum dixisset: Si non uenirem peccatum non haberent, utiq; non omne peccatum intelligi uoluit, quandoquidem pleni erant multis magnisq; peccatis, sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent possent illis omnia dimitti quæ habebant, id est, quod in eum uenientem non crediderunt, Hoc enim non haberent peccatum, si non ueniret: Sic etiam cum dixit, Qui peccauerit in spiritum sanctum, uel qui uerbum dixerit aduersus spiritum sanctum, non utiq; omne quod in spiritum sanctum peccatur facto siue dicto, sed aliquod certum & proprium intelligi uoluit. Hoc est autem duricia cordis usq; ad finem huius uitæ, qua homo recusat in unitate corporis Christi, quod uiuificat spiritussanctus, remissionem accipere peccatorum. Cum enim dixisset discipulis: Accipite spiritum sanctum, continuo subiecit, Si cui dimiseritis peccata dimittentur ei, si cui tenueritis tenebuntur. Huic ergo dono gratiæ dei quicũq; restiterit & repugnauerit, uel quoquo modo fuerit ab eo alienus, usq; in finem huius temporalis uitæ non remittetur ei, neq; in hoc seculo neq; in futuro. hoc scilicet tam grande peccatum ut eo teneantur cuncta peccata, quod non probatur ab aliquo esse commissum, nisi cum de corpore exierit. Quàmdiu uero hic uiuit, cum sicut dicit Apostolus patientia dei ad pœnitentiam adducit. Sed si ipse perseuerantissima iniquitate, sicut consequenter adiungit Apostolus, Secundum duriciam cordis sui, & cor impœnitens thesaurizat sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, non remittetur ei neq; in hoc seculo neq; in futuro. Isti autem cum quibus agimus, uel de quibus agimus non sunt desperandi, Adhuc enim sunt in corpore: sed non quærant spiritum sanctum nisi in Christi corpore, cuius habent foris sacramentum, sed rem ipsam non tenent intus cuius est illud sacramentum, & ideo sibi iudicium manducant & bibunt. Vnus enim panis sacramentum est unitatis, quoniam sicut Apostolus dicit: Vnus panis unum corpus multi sumus. Proinde ecclesia catholica sola corpus est Christi, cuius ille caput est saluator corporis sui. Extra hoc corpus neminem uiuificat spiritussanctus, quia sicut ipse dicit Apostolus: Charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritumsanctum qui datus est nobis. Non est autem particeps diuinæ charitatis, qui hostis est unitatis. Non habent itaq; spiritumsanctum, qui sunt extra ecclesiam. De illis quippe scriptum

Peccatum in spiritumsanctum irremissibile.

Substantiam dixit pro persona.

4. senten. dis. 43.

De fide & operibus c. 28.

ἀμετάνοια.

C

D

A ptum est: Qui seipsos segregant animales, spiritum non habētes. Sed nec ille eum percipit, qui fictus est in ecclesia, & quomodo deinde scriptum est: Sanctus enim spiritus disciplinæ effugiet fictum. Qui ergo uult habere spiritumsanctum, caueat foris ab ecclesia remanere, caueat in eam simulate intrare. Aut si iam talis intrauit, caueat in eadem simulatione persistere, ut ueraciter coalescat arbori uitæ. Prolixum tibi librum direxi, & tuis fortasse occupationibus onerosum. Si ergo potuerit tibi uel partibus legi, dabit tibi dominus intellectum, ut habeas quid respondeas eis corrigendis atque sanandis, quos etiam tibi ipsi tanquam fideli filio, mater ecclesia ubi potueris, & quomodo potueris, siue ipse loquēdo & respondendo, siue ad doctores ecclesiæ perducendo, in adiutorio domini corrigendos sanandosq; commendat.

Macedonius iudex Cæsareus Augustino, testans se statim fecisse quod ille petierat, eo quod uerecunde peteret, seq; legisse libros quos ad se miserat, & eorum ingenium ac sententiam prædicat. Epistola LI.

OMINO merito uenerabili, & uere suscipiēdo patri Augustino episcopo, Macedonius. Miro modo afficior sapiētia tua, & in illis quæ ædidisti, & in his quæ interueniēs pro solicitis mittere non grauaris. Nam & illa tantum habent acuminis scientiæ sanctitatis, ut nihil supra sit. Et hæc tantum uerecundiæ, ut nisi faciam quod mandas, culpam penes me remanere, non in negocio esse diiudicem, domine merito uenerabilis, & uere suscipiende pater. Non enim instas (quod pleriq; homines istius loci faciunt) ut quodcunq; solicitus uolueris, extorqueas: sed quod tibi à iudice tot curis obstricto petibile uisum fuerit, admones subseruiente uerecundia, quæ maxima difficilium inter bonos efficacia est. Proinde statim commendatis effectum desiderij tribui: nam sperandi uiam ante patefeceram. Explicui tuos libros (neq; enim tam languidi aut inertes erant, ut me aliud quàm se curare paterentur) iniecerunt manum, ereptumq; alijs solicitudinum causis, suis uinculis illigauerunt. Ita enim mihi deus propitius sit, ut ego anceps sum
B quid in illis magis mirer, sacerdotij perfectionem, philosophiæ dogmata, historiæ plenam noticiam, an facundiæ plenam iucunditatem, quæ ita imperitos etiam illicere potest, ut donec explicent, non desistant, & cum explicauerint, adhuc requirant. Conuicti namque sunt impudenter pertinaces, iam inde à bonis quæ memorant seculis, pro naturæ rerum obscuritate cōtigisse peiora, falsosq; omnes illitis quadam dulcedine fœlicitatibus suis, per quas non ad beatitudinem, sed ad prærupta sunt ducti: Hæc uero nostra præcepta, & simplicis ueriq; dei mysteria, præter uitam perpetuam quam purissimis uirtutibus pollicētur, etiam hæc secularia & necessario qui nati sumus euentura mitigare: & usus es ualidissimo exemplo recentis calamitatis, quo licet firmissime causam munieris, tamen si utrumuis licuisset, id tibi noluissem suffragari. Sed quando orta inde fuerat conuincendorum stulticiæ querela, necesse erat inde argumēta ueritatis accersere. Hæc interim occupatus alijs curis, quæ & si uanæ sunt, cum rerum exitum cogitamus, tamen quasi necessariæ pro nascendi conditione, rescripsi. Si ocium fuerit & superstes uita, etiam de Italia rescribā, ut tantæ doctrinæ opus debitis, & si non satisfacientibus remuneretur officijs. Incolumem lætamq; sanctitatem tuam deus omnipotens æuo largissimo tueatur, domine merito desiderabilis & uere suscipiende pater.

Augustinus Macedonio, docēs nec Epicureos nec Stoicos recte docuisse uiam ad ueram felicitatem. Nō enim esse uirtutes nisi relatas ad charitatem dei & proximi, quæ à deo donantur, complectens omnes uirtutes, nec in hac uita contingere perfectam felicitatem, sed in futura. Epistola LII.

VGVSTINVS episcopus famulus Christi familiæq; eius, dilecto filio Macedonio in domino salutem. Quamuis sapientiam, quam mihi tribuis, in me non agnoscam, tantæ tamen erga me beneuolētiæ tuæ, tamq; synceræ gratias ago debeoq; plurimas, & meorum studiorum labores, tali ac tāto uiro pla

cuisse delector. Multo uero amplius, quod animum tuum charitate æternitatis & ueritatis atq; ipsius charitatis affectum diuinæ illi cœlestiq́; reip. cuius regnator est Christus, & in qua sola semper beateq́; uiuendum est, si recte hic pieq́; uiuatur, agnosco inhiantem, uideo propinquantē, eiusq́; potiundæ amplector ardentem. Inde quippe manat etiam uera amicitia, non pensanda temporalibus cōmodis, sed gratuito amore potienda. Nemo enim potest ueraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus ueritatis: quod si gratis non fiat, nullo fieri pacto potest. De qua re etiam philosophi multa dixerunt, sed apud eos uera pietas, id est uerax ueri dei cultus (unde omnia recte uiuendi duci oportet officia) non inuenitur: non ob aliud, quantum intelligo, nisi quia beatam uitam, ipsi sibi quodammodo fabricare uoluerunt, potiusq́; patrandam quàm impetrandam putauerunt, cum eius dator non sit nisi deus. Neq; enim facit beatum hominem, nisi qui fecit hominem: nam qui tanta creaturæ suæ bona, bonis malisq́; largitur, ut sint, ut homines sint, ut uigentes sensibus, ualentes uiribus, affluentes opibus sint, seipsum bonis dabit ut beati sint, quia eius etiam hoc munus est ut boni sint. Illi uero, qui in hac ærumnosa uita, in his moribundis membris, sub hac sarcina corruptibilis carnis, autores suæ beatæ uitæ & quasi conditores esse uoluerunt, uelut proprijs eam uirtutibus appetentes, iamq́; retinentes, non ab illo fonte uirtutum petentes atq; sperantes, deum superbiæ suæ resistentem sentire minime potuerunt. Vnde in errorem absurdissimum lapsi sunt, ut cum asseuerant, etiam in Phalaridis tauro beatum esse sapientem, cogantur fateri uitam beatam aliquando esse fugiendam. Exaggeratis enim malis corporis cedunt, atq; in eorum molestijs grauissimis abscedēdum ex hac uita esse decernunt: Vbi nolo dicere quantum sit scelus seipsum hominem occidere insontē, cum omnino nō debeat uel nocentem. Vnde in primo libro trium illorum, quos benignissime & studiosissime perlegisti, multa iam diximus. Sed certe cōsideretur, nec superbe sed sobrie iudicetur, quomodo uita beata sit, qua non sapiens retenta fruitur, sed illatis sibi manibus carere compellitur. Est apud Ciceronem in extrema, ut scis, parte quinti Tusculanarum libri locus, propter hoc quod dico animaduertendus. Cum enim de cæcitate corporis ageret, atq; affirmaret etiam cæcum beatum esse posse sapientem, multa dixit quæ per aures percipiendo gauderet. Itemq́; si surdus esset, ea quibus oblectaretur ad oculos transtulit. Si autem utroq; sensu orbaretur, & cæcus surdusq́; fieret, non est ausus hinc ferre sententiam, eumq́; beatum dicere. Sed addidit etiam dolores grauissimos corporis, qui eum si non interemerint, ipse se interimat, & ad portum nō sentiendi hac liberatus uirtute perueniat. Cedit igitur sapiēs immanissimis cladibus, atq; succumbit, intantum ut eis cogatur & in seipsum homicidium perpetrare. Cui iam parcat ut illis careat malis, qui sibi ipse nō parcit? Certe semper beatus est, certe beatam uitam in sua potestate constitutam, nulla ui potest ullius calamitatis amittere. Ecce in cæcitate & surditate & atrocissimis cruciatibus corporis, aut amisit beatam uitam: aut si & in istis afflictionibus adhuc beata est, fit per huiuscemodi doctissimorum hominū disputationes, ut sit aliquādo beata uita, quam sapiens ferre non possit: uel quod est absurdius, quam sapiens ferre non debeat, eamq́; fugiat, abrumpat, abijciat, seseq́; ab ea ferro etiam seu ueneno, uel alia uoluntaria morte subducat: ut in portu nō sentiendi uel nullus omnino sit, quod Epicurei & si qui alij simili stulticia putauerunt, uel ideo beatus, quoniam fuerit ab illa beata uita, tanquam ab aliqua peste liberatus. O nimium iactans superbia, si beata uita est in cruciatibus corporis, cur in ea non manet sapiens ut fruatur? si autem misera est, quid obsecro te nisi typhus impedit ne fateatur, ne oret deum, ne iusto & misericordi supplicet, qui potens est & uitæ huius mala uel auertere uel mitigare, uel ad ea tolerāda fortitudine armare, uel ab eis omnimodo liberare, & post hæc uere beatam uitam dare, quò nullum malum admittatur, & ubi sumum bonum nunq́; amittatur? Hoc piorum præmium est, cuius adipiscendæ spe uitam istam temporalem atq; mortalem, non tam delectabiliter quàm tolerabiliter ducimus, & mala eius tunc bono cōsilio & diuino munere fortiter ferimus, cum bonorum æternorum fideli dei promissione, & fideli nostra expectatione

Phalaris.

De uita beata lib. 1

O superba iactantia.

A ctatione gaudemus. Ad hoc nos Apostolus exhortatus, ait: Spe gaudentes, in tribulatione Rom.12
patientes. Ostendit enim quare in tribulatione patientes, præmittendo, spe gaudentes. Ad
hanc spem exhortor per Iesum Christum dominũ nostrum. Hoc enim deus ipse magister,
latente maiestate diuinitatis, & carnis infirmitate apparente, non solum sermonis oraculo
docuit, uerumetiam suæ passionis & resurrectionis exemplo roborauit. In altera enim qua/
lia tolerare, in altera qualia debeamus sperare monstrauit. Cuius & illi gratiam mererētur,
nisi elati inflatiq; superbia, inaniter conarentur istam uitam beatam ipsi sibi facere, quod so
lus deus ueraciter cultoribus suis post hanc uitam se largiturum esse promisit. Sanior quip
pe est eiusdem Ciceronis illa sentētia, ubi ait: Nam hæc uita quidem mors est, quam lamen
tari possem si liberet. Quomodo ergo si recte lamentatur, beata comprobatur, ac non poti/
us quoniam recte lamentatur, misera esse conuincitur? Quare assuesce, obsecro te uir bo/
ne, beatus esse interim spe, ut sis etiam re, cum pietati perseuerātissimæ retribuetur merces
felicitatis æternæ. Si prolixa epistola, onerosus sum, tute hoc impetrasti tibi, qui me sapien/
tem appellasti. Hinc enim ausus sum hæc ad te loqui, ut tibi sapientiam, nō qualis mihi sit,
ostentarem, sed qualis esse debeat ostenderem. Hæc est autem in præsenti seculo uerus ueri
dei cultus, ut sit eius in futuro seculo certus atq; integer fructus. Hic constantissima pietas,
ibi sempiterna felicitas. Ex ista sapiētia, quæ una & uera est, si quid habeo, à deo sumpsi, nō
à me præsumpsi: atq; ab illo in me perfici fideliter spero, à quo inchoatū esse humiliter gau
deo, nec in eo quod adhuc non donauit incredulus, nec in eo quod iam donauit ingratus.
Nō enĩ meo uel ingenio uel merito, sed eius dono sum si quid laudabiliter sum. Nam quæ
dam acutissima & excellentissima ingenia tanto in maiores errores ierunt, quanto præfidē
tius tanquam suis uiribus cucurrerunt, nec suppliciter ac ueraciter deum, ut sibi uiam osten/
deret, petiuerunt. Merita uero quorumlibet hominum quæ sint, quandoquidem ille qui nō
cum mercede debita, sed cum gratuita gratia uenit, omnes peccatores solus à peccatis liber
B atq; liberator inuenit. Si ergo nos uirtus uera delectat, ei dicamus, quod in eius sacris litte/
ris legimus: Diligam te domine uirtus mea. Et si uere beati esse uolumus (quod nolle non Psal.17
possumus) id quod in eisdē litteris didicimus, fido corde teneamus. Beatus uir, cuius est no/ Psal.59
men domini spes eius, & non respexit in uanitates & insanias mēdaces. Quanta est autem
uanitas, quanta insania, quantumq; mendacium, hominem mortalem, ærumnosam uitam
mutabili spiritu & carne ducentem, tot peccatis oneratum, tot tentationibus subditum, tot
corruptionibus obnoxium, pœnisq; iustissimis destinatū, in seipso fidere ut beatus sit, quā/
do ne illud quidem, quod habet in naturæ suæ dignitate præcipuum, id est mentem atque
rationem, potest uendicare ab erroribus, nisi deus assit lux mentium? Abijciamus itaq;, ob
secro te, falsorum philosophorū uanitates & insanias mendaces: quia nec uirtus nobis erit,
nisi assit ipse quo iuuemur, nec beatitudo, nisi assit ipse quo fruamur, & totū mutabile atq;
corruptibile nostrum, quod per seipsum imbecille & quædam materies miseriarum est, do/
no immortalitatis atq; incorruptionis absorbeat. Quoniam uero te reipub. scimus amato
rem, non aliunde esse beatum hominem, aliunde ciuitatem, uide quàm sit in illis sacris litte
ris clarum. Nam quidam in eis sanctospiritu plenus hæc loquitur orans: Exime me de ma/ Psal.143
nu filiorum alienorum, quorum os locutū est uanitatem, & dextera eorum dextera iniqui/
tatis: Quorum filij uelut nouellæ cōstabilitæ in iuuentute sua. Filiæ eorum compositæ & or/
natæ sicut similitudo templi: Cellaria eorum plena eructantia ex hoc in illud: Oues eorum
fœcundæ, multiplicantes in exitibus suis, boues eorum crassæ. Non est ruina maceriæ neq;
transitus, neq; clamor in plateis eorum: Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt, beatus po
pulus cuius dominus deus ipsius. Vides exaggeratiōe terrenæ felicitatis, beatum populum
non dici, nisi à filijs alienis: id est non pertinentibus ad regenerationem, qua efficimur filij
dei, à quorum manu iste se eximi precatur, ne ab eis in hanc opinionem atq; in peccata
impia pertrahatur. Loquendo quippe uanitatem, beatum dixerunt populum, cui hæc sunt
quæ supra commemorauit, quibus ea felicitas cōstat, quam solam dilectores huius mundi

inquitunt. Et ideo dextera eorum dextera iniquitatis, quia hæc præposuerunt quæ fuerant C
postponenda, sicut sinistræ præponitur dextera. Si enim habentur, non in eis beata uita
ponenda est, sed subdita debent esse, non prædita: sequentia, nõ ducentia. Huic autem qui
sic orabat, & à filijs alienis, qui beatum dixerũt populũ cui hæc sunt, eximi discerniq; cupie-
bat, tanq; diceremus: Ipse quid sentis? Quem beatum populũ dicis? Nõ ait: Beatus popu-
lus, cuius est uirtus animi eius. Quod si dixisset, discreuisset quidem etiã istum populum ab
illo qui beatam uitam in ista uisibili & corporali felicitate cõstituit, sed nõdum transcendis-
Hiere, 17 set omnes uanitates & insanias mẽdaces. Maledictus eñ omnis (sicut alibi eædem litteræ
docẽt) qui spem suam ponit in homine. Ergo nec in seipso quisq; debet, quia & ipse homo
est. Proinde ut transiret omnium uanitatum & insaniarum mẽdacium limites, atq; ibi bea-
tam uitam poneret, ubi uere est: Beatus, inquit, populus, cuius dominus deus ipsius. Cernis
igitur unde petẽdum sit, quod omnes docti indoctiq; desiderant, & multi errando ac su-
perbiendo unde petatur, & ubi accipiatur ignorant. Vtriq; autem in quodã diuino psalmo
Psal. 48 simul reprehenduntur, & qui cõfidunt in uirtute sua, & qui in abundantia diuitiarũ suarum
gloriãtur: id est & philosophi huius seculi, & abhorrentes uel à tali philosophia beatumq;
dicentes populũ, cui suppetit terrena opulentia. Ac per hoc à domino deo nostro, à quo fa
cti sumus, & uirtutẽ petamus, qua huius uitæ mala superemus, & beatam uitam, qua post
istam uitam in eius æternitate perfruamur, ut & in uirtute & in præmio uirtutis, sicut Apo-
2. Cor, 10 stolus dicit, qui gloriatur, in domino glorietur. Hoc nobis uelimus, hoc ciuitati cuius ciues
sumus. Nõ enim aliunde beata ciuitas, aliunde homo, cum aliud ciuitas non sit, quàm con-
cors hominum multitudo. Itaq; si omnis prudentia tua, qua consulere conaris rebus huma
nis: si omnis fortitudo, qua nullius iniquitate aduersante terreris: si omnis temperãtia, qua
in tanta labe nequissimæ cõsuetudinis hominum te à corruptionibus abstines: si omnis iu
sticia, qua recte iudicãdo sua cuiq; distribuis, id laborat, id nititur, ut hi quibus uis ut bene
sit, salui sint corpore, & ab omni cuiusquam improbitate tuti atq; pacati, habeãt filios sicut D
nouellas constabilitas, filias ornatas sicut similitudinem templi, cellaria plena eructuantia
ex hoc in hoc, fœcundas oues, crassos boues, nec maceriæ ruina deformet prædium, nec liti-
gantium clamor personet in plateis eorum: ita non erunt uere uirtutes tuæ, sicut nec istorũ
beatitudo. Hic enim ad uerum dicendũ, illa mea uerecundia quam in tua epistola benigno
sermone laudasti, me impedire non debet, si quælibet inquam administratio tua, illis quas
commemoraui instructa uirtutibus, hoc intẽtionis fine determinatur, ut homines secundũ
carnem nullas iniquas molestias patiãtur: nec ad te existimas pertinere, quò istam quietem
quam præstare niteris, referant, id est ut uerbis nõ ambiam, quomodo deum uerum, ubi est
quietæ uitæ omnis fructus, colant, nihil tibi prodest ad uitam uere beatam tãtus labor. In-
uerecundius hoc dicere uideor, & oblitus quodammodo consuetudinẽ intercessionum mea
rum. Sed si nihil est uerecundia, nisi quidam displicendi metus, ego in hac causa metuendo
non uereor. Metuo enim ne primum deo, deinde ipsi amicitiæ (quam mecum inire digna-
tus es) iure displiceam, si minus liber in admonẽdo fuero, quàm me admonere saluberrime
existimo. Sum certe uerecundior cum tibi pro alijs intercedo: Cum uero pro teipso, tanto
liberior quanto amicior, quia tanto amicior quanto fidelior: quanquam hæc ipsa non dice-
rem, nisi uerecundius agerem. Quæ si maxima est, ut ipse scripsisti, difficilium inter bonos
efficacia, adiuuet me pro te apud te, ut in illo te fruar, qui mihi hanc ad te ianuam fiduciãq;
præstitit: præsertim quia id quod suggero, iam facile arbitror esse animo tuo tot diuinis mu
neribus adminiculato & instructo. Si enim uirtutes quas accepisti, à quo acceperis sentiens,
eiq; gratias agens, eas ad ipsius cultum etiam in tuis istis secularibus honoribus conferas,
tuæq; potestati subditos homines ad eum colẽdum exemplo tuæ religiosæ uitæ, & ipso stu
dio consulendi, seu fouendo seu terrendo erigas & adducas: nihilq; aliud in eo, quod per te
securius uiuunt, uelis, nisi ut hinc illum promereantur, apud quem beate uiuant: & ueræ il-
læ uirtutes erunt, & illius opitulatione, cuius largitate donatæ sunt, ita crescent & perficien-
tur,

A tur,ut te ad uitam uere beatam,quæ non nisi æterna est,sine ulla dubitatione perducāt: ubi iam nec prudenter discernantur à bonis mala,quæ non erunt:nec fortiter tolerētur aduersa, quia non ibi erit,nisi quod amemus,non etiam quod toleremus:nec temperanter libido fre netur,ubi nulla eius incitamenta sentiemus:nec iuste subueniatur ope indigentibus,ubi ino pem atq; indigum non habebimus. Vna ibi uirtus erit,& idipsum erit uirtus, præmiumq; *Psal.72* uirtutis,quod dicit in sanctis eloquijs homo qui hoc amat. Mihi autem adhærere deo bo/ num est. Hæc ibi erit plena & sempiterna sapientia,eademq; ueraciter uita iam beata. Per/ uētio quippe est ad æternum ac summum bonum,cui adhærere in æternum est finis nostri boni. Dicatur hæc & prudentia,quia prospectissime adhærebit bono quod non amittatur: & fortitudo,quia firmissime adhærebit bono unde non auellatur: & temperātia,quia castis sime adhærebit bono,ubi iam non corrumpatur: & iusticia, quia rectissime adhærebit bo/ no,cui merito subijciatur. Quanquam & in hac uita uirtus non est,nisi diligere quod diligē dum est. Id eligere,prudentia est:nullis inde auerti molestijs, fortitudo est: nullis illecebris, temperantia est: nulla superbia,iusticia est. Quid aūt eligamus quod præcipue diligamus, nisi quo nihil melius inueniam⁹? Hoc deus est,cui si diligēdo aliquid uel præponimus,uel æquamus,nosipsos diligere nescimus. Tāto em̄ nobis melius est,quātomagis in illū imus, quo nihil melius est. Imus autem non ambulando,sed amando. Quem tanto habebimus præsentiorem,quanto eundem amorem,quo in eum tendimus,potuerimus habere purio/ rem. Nec enim locis corporalibus uel extēditur uel includitur. Ad eum ergo,qui ubiq; præ/ sens est,& ubique totus,non pedibus ire licet,sed moribus. Mores autem nostri non ex eo quod quisq; nouit,sed ex eo quod quisq; diligit,dijudicari solēt. Nec faciunt bonos uel ma los mores,nisi boni uel mali amores. Prauitate ergo nostra à rectitudine dei longe sumus. Vnde rectum amando corrigimur,ut recto recti adhærere possimus. Ad illum ergo quan/ ta opera possumus,etiam illi ut perueniant agamus,quos tāquam nosmetipsos diligimus, *Matth.22* si nosmetipsos diligere illum diligēdo iam nouimus. Christus nanq;(id est ueritas)dicit, In

B his duobus præceptis totam legem prophetasq; pendere, ut diligamus deum ex toto cor/ de,ex tota anima,ex tota mēte,& diligamus proximos tanq; nosmetipsos. Proximus sanè hoc loco non sanguinis propinquitate, sed rationis societate pēsandus est,in qua socij sunt omnes homines. Nam si pecuniæ ratio socios facit,quanto magis ratio naturæ, non nego/ ciandi,sed nascendi lege communis. Hinc & ille comicus (sicut luculentis ingenijs non desit resplendentia ueritatis) cum ab uno sene alteri seni dictum componeret, Tantum̄ ne ab re tua est ocij tibi,aliena ut cures,ea quæ nihil ad te adtinent? Responsum ab altero reddidit: Homo sum,humani nihil à me alienum puto. Cui sententiæ ferunt etiam theatra tota ple/ na stultis indoctisq; applausisse. Ita quippe omnium affectum naturaliter attigit societas humanorum animorum, ut nullus ibi hominum nisi cuiuslibet hominis proximum se esse sentiret. Cum ergo illa dilectiōe,quam diuina lex imperat,debeat homo diligere deum,& seipsum & proximum,non tamen ex hoc tria præcepta data sunt: nec dictum est in his tri/ bus,sed in his duobus præceptis tota lex pendet & prophetæ: id est in dilectiōe dei ex toto corde,ex tota anima,& ex tota mente,& proximi tanquam suipsius:uidelicet ut intelligere tur nullā esse aliam dilectionē,qua quisq; diligit seipsum, nisi quod diligit deum. Qui em̄ aliter se diligit,potius se odisse dicendus est. Fit quippe iniquus,priuaturq; luce iusticiæ,qui à potiore ac præstantiore bono auersus, atq; inde uel ad seipsum conuersus, ad inferiora *Psal.10* & egena utiq; conuertitur: fitq; in ipso quod ueracissime scriptum est: Qui autem amat ini quitatem,odit animam suam. Quia igitur nemo nisi deum diligendo,diligit seipsum, non opus erat ut dato de dei dilectiōe præcepto, etiā seipsum homo diligere iuberetur, cum in *23.q.4. debet* eo diligat seipsum quod diligit deum. Debet ergo & proximum diligere tanq; seipsum,ut quem potuerit hominem uel beneficētiæ consolatiōe,uel informatiōe doctrinæ,uel discipli næ coërtione adducat ad colendum deum, sciens in his duobus præceptis totam legē pro/ phetasq; pēdere. Hoc qui sobria discretione eligit,prudēs est:qui nulla hinc afflictiōe auer titur.

titur, fortis est: qui nulla alia delectatiõe, temperãs est: qui nulla elatiõe, iustus est. His uirtutibus diuinitus inspiratis, per gratiã mediatoris dei cũ patre, & nobiscũ hominis Iesu Christi, per quem post inimicitias iniquitatis recõciliamur deo in spiritu charitatis, His inquam uirtutibus diuinitus impartitis, & bona uita nũc agit̃, & postea præmiũ eius, quæ nisi æterna esse nõ potest, beata uita persoluitur. Hic enim sunt eædẽ uirtutes in actu, ibi in effectu: hic in opere, ibi in mercede: hic in officio, ibi in fine. Itaq; om̃es boni & sancti, etiã in torm̃etis quibuslibet diuino fulti adiutorio, spe illius finis beati uocãtur, quo fine beati erũt. Nam si in eisdẽ torm̃etis & atrocissimis doloribus semper essent cum quibuslibet uirtutibus, eos esse miseros nulla sana ratio dubitaret. Pietas igit̃, id est uerus ueri dei cultus ad om̃ia prodest, & quæ molestias huius uitæ auertat aut leniat, & quæ ad illam uitã saluteḿq; perducat, ubi nec aliquid iam mali patiamur, & bono sum̃o sempiternóq; perfruamur. Ad hãc te perfectius assequendã & perseuerãtissime retinẽdam exhortor, ut meipsum: cuius nisi iam particeps esses, tuosq; istos honores tẽporales ei seruire oportere iudicares, nõ Donatistis hæreticis ad eos in unitatẽ Christi pacẽq; redigẽdos, per edictũ diceres: Pro uobis hoc agitur, pro uobis sacerdotes incorruptæ fidei, pro uobis imperator Augustus, pro uobis nos quoq; eius iudices laboramus. Et alia multa quæ in eodẽ edicto ita posuisti, ut te appareat in terreni iudicis cingulo, nõ parua ex parte cœlestem remp. cogitare. Quare si de ueris uirtutibus & uere beata uita uolui diutius loqui tecum, quæso ne onerosus deputer tuis occupationibus: Imò uero me non esse confido, quando tu adeo magnum animum & mirabiliter laudandum geris, ut nec illas curas deseras, & his libentius ac familiarius occuperis. C

Macedonius Augustino, quærẽs num ex pietate sit, quod iudex precibus episcoporũ condonat pœnam reis, præsertim si probabile sit illos iterum peccaturos. Epistola LIII.

DOMINO merito uenerabili, & unice colẽdo patri Augustino, Macedonius. Optatas admodum sanctitatis tuæ litteras accepi per Bonifacium uenerandæ legis antistitem, quem eo magis receptum dilexi, quod ad me desideratum pertulerat sermonem sanctitatis tuæ, & incolumitatem, domine merito uenerabilis, & unice colẽde pater. Itaq; sine mora quod optabat obtinuit, uerum quoniã existit occasio, hoc ipsum quantulũcunq; est quod admonitus indulsi, nolo sine mercede remanere. Cupio eñ accipere eam, quæ mihi cõmodet sine pendẽtis incõmodo, imò quæ mihi cõmodet cum gloria dependẽtis. Officium sacerdotij uestri esse dicitis, interuenire pro reis, & nisi obtineatis, offendi: quasi quod erat officij uestri, minime reportetis. Hic ego uehemẽter ambigo utrum istud ex religiõe descẽdat. Nam si à domino peccata adeò prohibẽtur, ut ne pœnitendi quidẽ copia post primã pœnitentiam tribuatur: quemadmodũ nos possumus ex religione cõtendere, ut nobis qualecũq; illud crimen fuerit, dimittatur: quod utiq; cum impunitum uolumus, probamus. Et si constat non minus autorem quàm probatorem teneri in omnibus quæ peccantur, certum est nos culpæ societate uinciri, quoties cum impunitum esse cupimus, qui culpæ tenetur obnoxius. Tum præterea accedit hoc quod grauius est, nã omnia peccata uidentur ueniabiliora, cum is qui reus est correctionẽ promittit. Verũ nunc ut mores nostri sunt, & sceleris pœnam cupiũt homines sibi relaxari, & id propter quod scelus admissum est, possidere. Pro his quoq; interueniendum putat sacerdotium uestrum, de quibus adeò futuri nulla spes est, ut etiã in præsenti eadẽ criminis ratio perseueret. Nã qui tam peruicaciter tenet propter quæ crimen admisit, ostendit se ubi licentia fuerit, similia peccaturum. Ob hæc igitur consulo prudẽtiam tuam, & me hoc ambiguo quo laboro, absolui desidero, nec ob aliam causam consultum te putes. Cæterũ hoc mihi propositum est, ut intercessoribus, præsertim talis meriti qualis tu es, etiam gratiam agam. Pleraq; eñ quæ spõte facere uideri nolo, ne remissio seueritatis alios armet in crimina, opto bonis intercessoribus relaxare, ut quod libens concedo, salua seueritate iudicij alterius merito uideatur indultum. De scriptis sanctitatis tuæ aliqua mihi promiseras, & nõ accepi, quæso ut uel nunc mittas, & ad hanc meam epistolam respondeas, ut quia sanctitatem tuam interim uidere non datur. D

Non iterãda pœnitentia.

ὡς ἤπιος.

A datur,saltem sermonibus tuis pascar. Incolumem sanctitatem tuam diuinitas æterna tuea tur æuo largissimo,domine merito uenerabilis & uere colende pater.

Augustinus Macedonio,declarãs sacerdotes pie intercedere pro ꝓmittẽtibus pœni tentiam ecclesiasticam,& quare hæc pœnitentia non soleat nisi semel cõcedi, quin & prophani iudicis seueritatem clementia temperatam esse debere. Multa obiter de re stitutione fraude quæsitorum. Epistola LIIII.

AVGVSTINVS episcopus famulus Christi familiæq; eius,dilecto filio Mace donio in domino salutẽ. Negociosissimũ in republica uirũ,& nõ suis sed ali orum utilitatibus attentissimũ,qualem te esse,& tibi gratulamur & rebus huma nis,nec deserere debemus alloquio,nec occupare procemio. Accipe itaq; quod *Quæstio.* per me uel nosse uoluisti,uel utrũ ipse nossem experiri. Quod si paruũ aut superfluũ iudica res,nullo modo inter tam magnas tamq; necessarias curas tuas curandũ esse cẽseres. Quæ ris à me cur officij sacerdotij nostri esse dicamus interuenire pro reis,& nisi obtineamus of/ fendi,quasi quod erat officij nostri minime reportemus, Vbi uehemẽter te dicis ambigere utrũ istud ex religione descendat. Deinde adiungis,qua ratione ita mouearis. Nam si à do mino peccata inquis adeo prohibentur,ut nec pœnitẽdi quidẽ copia post primã pœniten/ tiam tribuatꝰ,quemadmodũ nos possumus ex religione cõtendere,ut nobis qualecunq; il/ lud crimẽ fuerit dimittatꝰ? Adhuc grauius urges,& dicis nos probare quod uolumus impu nitũ,& si cõstat non minus autorẽ q̃ probatorẽ teneri in omnibus quæ peccãtur,certũ esse nos culpæ societate uinciri,quotiẽs eũ impunitũ esse uolumus,qui culpæ tenetur obnoxius. His uerbis quẽ nõ terreas tuæ lenitatis & humanitatis ignarũ? Vnde nos qui te nouimus, & hæc quærẽdi gratia nõ decernẽdi scripsisse minime dubitamus,alijs uerbis tuis ad ista ci *Solutio.* tius respõdemus. Tanq; enim nos hæsitare in hac quæstione uolueris,aut præuidisti quid dicturi essemus,aut admonuisti quid dicere deberemus. Et aisti,Tum præterea accidit hoc

B quod grauius est. Nam omnia peccata uidẽtur ueniabiliora,cũ is qui reus est correctiõem promittit. Anteq; ergo discutiam, quid sit illud grauius,quod in epistola tua sequitur,hoc interim quod dedisti accipiã, eoq; utar ad molem hanc amouendũ,qua nostræ intercessio/ nes posse reprimi uidebãtur. Ideo quippe quantũ facultas datur pro peccatis omnibus in/ tercedimus,quia omnia peccata uidentꝰ ueniabiliora,cũ is qui reus est correctionẽ ꝓmittit. Hæc tua est,hæc & nostra sentẽtia. Nullo modo ergo culpas quas corrigi uolumus,appro/ bamus,nec quod perperam committitur,ideo uolumus impunitũ esse, quia placet:sed ho/ minem miserãtes,facinus autem seu flagicium detestantes, quanto magis nobis displicet uitium,tanto minus uolumus inemendatum interire uitiosum. Facile enim est atq; prodi/ ue malos odisse,quia mali sunt,rarum autem & pium eosdem ipsos diligere quia homines sunt, ut in uno simul & culpam improbes, & naturã approbes, ac propterea culpã iustius oderis,quod ea fœdatur natura quam diligis. Nõ est igitur iniquitatis, sed potius humani *23.q.5. nõ est iniquitatis.* tatis societate deuinctus,qui propterea est criminis persecutor,ut sit hominis liberator. Mo rum porrò corrigendorum,nullus alius quàm in hac uita locus: nam post hãc quisq; id ha bebit,quod in hac sibimet conquisierit. Ideo compellimur humani generis charitate inter/ uenire pro reis,ne istam uitam sic finiant per suppliciũ, ut ea finita non possint finire suppli cium. Noli ergo dubitare hoc officium nostrum ex religione descendere, cum deus apud quem nulla est iniquitas, cuius summa potestas est, qui non tantum qualis quisque sit ui/ det,uerumetiam qualis futurus sit præuidet,qui solus potest iudicãdo non labi,quia in co/ gnoscendo non potest falli , facit tamen sicut Euangelium loquitur, solem suum oriri su/ per bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Cuius mirabilis bonitatis ut simus *Matth.5.* imitatores,dominus Christus exhortans: Diligite,inquit,inimicos uestros,& benefacite eis qui uos oderunt,& orate pro eis qui uos persequuntur,ut sitis filij patris uestri qui in cœlis est,qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Hac indulgentia & lenitate diuina multos abuti ad perniciem suam quis nesciatꝰ? Quos arguẽs

Rom. 2 Apostolus,& grauiter increpās,dicit: Existimas aūt ô homo omnis,qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea,quoniam tu effugies iudicium dei? An diuitias benignitatis eius & patientiæ & lōganimitatis cōtemnis? Ignoras quoniā benignitas dei ad pœnitētiam te adducit? Secūdum aūt duriciam cordis tui & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei,qui reddet unicuiq; secundū opera eius. Nūquid quoniā isti in sua nequicia perseuerant, ideo deus in sua patientia non perseuerat,perpauca in hoc seculo puniens,ne diuina prouidentia non esse credatur, & multa seruans ultimo examini,ut futurum iudicium commendetur? Non,ut opinor,magister ille cœlestis impietatem nos diligere præcepit,quū præcipit ut nostros diligamus inimicos,benefaciamus eis qui nos oderunt, oremus pro eis qui nos persequuntur,cum proculdubio si pie deum colimus, inimicos atq; odijs aduersum nos acerrimis incitatos ac persecutores, nisi impios habere non possimus. Num igitur diligendi sunt impij? Num impijs benefaciendum est? Num pro impijs etiā orandum est? Ita plane. Qui enim hoc præcepit,deus est: nec tamē nos hoc pacto societati adiungit impiorum,quibus & ipse parcēdo,& uitam salutemq; largiendo,non utiq; sociatur. Cōsilium quippe eius,quantum homini pio nosse donatum est, exponit Apostolus dicens: Ignoras quia patientia dei ad pœnitētiam te adducit? Ad hanc uolumus adduci pro quibus interuenimus,nō eorum peccatis uel parcimus uel fauemus. Nam quosdā,quorum crimina manifesta sunt, à uestra seueritate liberatos, à societate tamen remouemus altaris, ut pœnitendo placare possint,quem peccando contempserant, seq; ipsos puniendo. Nam nihil aliud agit,quem ueraciter pœnitet,nisi ut id quod mali fecerit,impunitum esse non sinat. Eo quippe modo sibi nō parcenti ille parcit,cuius altum iustumq; iudicium nullus contemptor euadit. Quod si iniquis & scelestis ille parcendo,eisq; uitam salutemq; largiendo, etiam plerisque eorum, quos nouit non acturos pœnitentiam,tamen exhibet patientiam: quantomagis nos in eos, qui correctionem promittunt,& utrum faciant quod promittūt, incerti sumus, misericordes esse debemus,ut rigorem nostrum pro eis intercedendo flectamus,pro quibus & dominum, quem nihil de moribus eorum etiam futuris latet,non tamē impudenter, quia hoc ipse præcepit,oramus? Intantum autem hominum aliquando iniquitas progreditur,ut etiam post actam pœnitentiam,post altaris reconciliationem uel similia uel grauiora committant, & tamen deus facit etiam super tales oriri solem suum:nec minus tribuit q; ante tribuebat largissima munera uitæ ac salutis. Et quāuis eis in ecclesia locus humillimæ pœnitentiæ nō concedatur,deus tamen super eos suæ patientiæ non obliuiscitur. Ex quorum numero si quis nobis dicat: Aut date mihi eundem iterum pœnitendi locum,aut desperatum me permittite,ut faciam quicquid libuerit,quantum meis opibus adiuuor,& humanis legibus non prohibeor, in scortis omniq; luxuria damnabili quidem apud dominum,sed apud homines plerosque etiam laudabili: Aut si me ab hac nequicia reuocatis,dicite utrum mihi aliquid prosit ad uitam futuram,si in ista uita illecebrosissimæ uoluptatis blandimenta contempsero,si libidinum incitamenta frenauero,si ad castigandum corpus meum multa mihi etiam licita & concessa subtraxero, si me pœnitendo uehemētius q; prius excruciauero, si miserabilius ingemuero, si fleuero uberius, si uixero melius,si pauperes sustentauero largius, si charitate (quæ operit multitudinem peccatorum) flagrauero ardentius: quis nostrum ita desipit, ut huic homini dicat, Nihil tibi ista proderunt in posterum, uade saltem uitæ huius suauitate perfruere? Auertat deus tam immanem sacrilegamq; dementiam. Quamuis ergo caute salubriterque prouisum sit,ut locus illius humillimæ pœnitentiæ semel in ecclesia concedatur, ne medicina uilis minus utilis esset ægrotis, quæ tantomagis salubris est,quanto minus contemptibilis fuerit, quis tamen audeat dicere deo: Quare huic homini,qui post primam pœnitentiam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis? Quis audeat dicere erga istos non agi quod Apostolus ait: Ignoras quia patientia dei ad pœnitentiam te adducit? Aut istis exceptis esse definitū quod scriptum est: Beati omnes qui confidunt in eum? Aut ad istos non pertinere quod dicitur: Viriliter

De pœnit. dist. 5. Intantum. 4. senten. dist. 14. ca. Quod uero. Iterata pœnitentia.

Nō dabatur secundus pœnitentiæ publicæ locus.

A Viriliter agite & cōfortetur cor ueſtrū,omnes qui ſperatis in dominum? Cum igitur ſuper *Pſal.30.*
peccatores tanta ſit patientia,tanta miſericordia dei,ut in hac tēporali uita,moribus emen-
datis,nō damnentur in æternum,qui nullius quæ ſibi præbeatur expectat miſericordiam,
quoniam nemo eſt illo beatior,nemo potētior,nemo iuſtior,quales nos eſſe oportet homi
nes erga homines,qui hanc uitam noſtram,quātacunq; laude cōmendemus,eam ſine pec-
cato eſſe non dicimus? Quod ſi dixerimus,noſipſos,ſicut ſcriptum eſt,decipimus,& ueritas *1.Ioan.1.*
in nobis non eſt.Proinde licet accuſatoris alia perſona ſit,alia defenſoris,alia interceſſoris,
alia iudicis,de quorum proprijs officijs nimis longum eſt & non neceſſarium hoc ſermone
diſſerere, Sic tamen etiam ipſos criminum ultores,atq; in hoc officio non ira propria con-
citatos, ſed legum miniſtros,nec ſuarum ſed alienarum examinatarum iniuriarum uindi-
ces,quales iudices eſſe debent,terruit cenſura diuina ut cogitarent ſibi propter ſua peccata
dei miſericordiam neceſſariam , nec putarent ad culpam ſui officij pertinere, ſi quid erga e-
os miſericorditer agerent,quorum uitæ neciſq; haberent legitimam poteſtatē. Nam cum *Miſericordia domini.*
ad dominum Chriſtum Iudæi adduxiſſent mulierem in adulterio comprehenſam,eumq;
tentantes dicerent, quod iuſſa eſſet lege lapidari,ac deinde quærerent,quid de illa ipſe præ
ciperet, Reſpondit eis: Qui ſine peccato eſt ueſtrum, prior in eam lapidem iaciat. Ita nec *Ioan.8.*
legem improbauit, quæ huiuſmodi ream iuſſit occidi, & illos terrendo ad miſericordiam
reuocauit,quorum iudicio hæc poſſet occidi,Puto quod hac ſentētia domini audita,ſi præ-
ſens fuit etiā maritus ipſe qui uiolatam ſui thori fidem uindicari poſtulabat,exterritus ani-
mum ad uoluntatem parcendi ab ulciſcendi cupiditate deflexit. Nam quomodo eſt ad-
monitus accuſator ne ſuas perſequeretur iniurias,quando ipſi iudices ita ſunt à iudicando
prohibiti, qui in adultera punienda, non priuato dolori compellebantur ſeruire,ſed legi?
Vnde Ioſeph cui uirgo Maria domini mater fuerat deſponſata, cum eam comperiſſet eſ-
ſe prægnantem, cui ſe nouerat non eſſe commixtum, & ob hoc nihil aliud quàm adulte- *Suſpitio Ioſeph de Maria.*
B ram credidiſſet, puniri tamen eam noluit,nec approbator flagitij fuit. Nam hæc uoluntas
eius etiam iuſticiæ deputatur. Ita quippe de illo ſcriptum eſt, Et cum eſſet homo iuſtus, & *Matth.1.*
nollet eam diuulgare,ſtatuit eam occulte dimittere. Hæc eo cogitāte, apparuit illi angelus, *Traducere.*
qui doceret eſſe numinis, quod ille putauerat criminis. Si ergo cogitata infirmitate com-
muni,& accuſatorius dolor,& iudicatorius rigor frangitur,quod tandem cenſes pro reis eſ-
ſe debere , uel defenſoris uel interceſſoris officium: quandoquidem & uos uiri boni qui
nunc iudices eſtis, & in foro aliquando uerſati cauſas hominum ſuſcepiſtis, ſatis quàm li-
bentius defendere quàm accuſare ſoletis? Et tamen defenſor ab interceſſore plurimum di-
ſtat. Nam ille diluendis uel obtegendis criminibus operam maxime impendit, Interceſſor
autem etiam cum de culpa conſtat, pro pœna remouenda uel temperanda curā gerit. Hoc
ſunt apud deum pro peccatoribus iuſti, hoc pro ſe ipſi peccantes inuicem ut faciant admo-
nentur. Nam ſcriptum eſt: Confitemini inuicem peccata ueſtra, & orate pro uobis. Has ſi- *Iacobi.5.*
bi partes humanitatis,ubi poteſt,omnis homo apud hominem uendicat. Nam quod ipſe
quiſque domi ſuæ puniret admiſſum, in alterius domo uult impunitum. Siue enim adhi-
beatur apud amicum,ſiue ille cuiquā in quem poteſtas ulciſcendi eſt ſe præſente ſuccenſeat,
ſiue iraſcēti fortuito ſuperueniat,nō iuſtiſſimus ſed inhumaniſſimus iudicatur,ſi nō interue
niat. Scio ego teipſum cū alijs amicis tuis in eccleſia Carthaginenſi interceſſiſſe pro clerico,
cui merito ſuccenſebat epiſcopus, & utiq; nullū ibi diſcrimen ſanguinis,ſub incruenta diſci-
plina timebatur, Nec cum id quod etiā uobis diſplicebat inultum eſſe uelletis,tanquā deli-
cti approbatores uos iudicabamus,ſed tāquam humaniſſimos interceſſores audiebamus.
Si ergo uobis fas eſt eccleſiaſticam correptionem intercedendo mitigare,quomodo epiſco-
pus ueſtro gladio non debet intercedere , cum illa exeratur, ut in quem exeritur bene ui-
uat,iſte ne uiuat? Poſtremo ipſe dominus,apud homines interceſſit ne lapidaretur adulte *Ioan.8.*
ra,& eo modo nobis interceſſionis cōmendauit officiū,niſi quia ille terrēdo fecit, quod nos
petēdo. Ille em̄ dn̄s,nos ſerui ſumus, Verūtamē ille ſic terruit ut omnes timere debeamus.

Quis

Quis enim est nostrum sine peccato? Quod cum illis dixisset, à quibus ei offerebatur puniend a peccatrix, ut qui sciret se esse sine peccato, prior in illam lapidem mitteret, cecidit sæuicia, tremente conscientia. Tunc enim ex illa iam congregatione dilapsi, solam misericordi miseram reliquerunt. Cedat huic sententiæ pietas Christianorum, cui cessit impietas Iudæorum. Cedat humilitas obsequentium, cui cessit superbia persequentium. Cedat confessio fidelis, cui cessit simulatio tentatoris. Malis parce uir bone: quanto melior, tanto esto mitior: quanto sis celsior potestate, tanto humilior sias pietate. Ego quidem intuens mores tuos, appellaui te uirum bonum: sed tu intuens uerba Christi, dic tibijpsi: Nemo bonus nisi unus deus. Quod cum uerum sit (hoc enim ueritas dicit) nec ego tamen illud existimari debeo fallaci assentatione dixisse, & dominicis uerbis quasi contrarius extitisse, ut cum ille dicat, Nemo bonus nisi unus deus, ego te appellauerim uirum bonum. Non enim & ipse dominus contraria sibi locutus est, ubi ait: Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona. Deus ergo singulariter bonus est, & hoc amittere non potest. Nullius enim boni participatiõe bonus est, quoniam bonum quo bonus est ipse sibi est: homo autem cum bonus est, ab illo bonus est, quod à seipso esse non potest. Illius enim spiritu bona fiunt, cuius capax creata est nostra natura per propriam uolũtatem. Pertinet ergo ad nos ut boni simus, accipere & habere quod dat qui de suo bonus est. Quo quisque neglecto, de suo malus est. Proinde inquantum homo recte agit, id est scienter & amanter, & pie bonum operatur, intantum bonus est: inquantum autem peccat, id est à ueritate & charitate & pietate deuiat, intantum malus est. Quis autem est in hac uita sine aliquo peccato? Sed eum dicimus bonũ, cuius præualent bona: eumq; optimum, qui peccat minimũ. Idcirco ipse dominus, quos dicit bonos propter participationẽ gratiæ diuinæ, eosdem etiam malos dicit propter uitia infirmitatis humanæ, donec totum quo constamus, ab omni uitiositate sanatum, transeat in eam uitam, ubi nihil omnino peccabitur. Nam utique bonos docebat orare, non malos, quibus præcepit ut dicerent: Pater noster qui es in cœlis. Ex hoc enim boni, quo filij dei non natura geniti, sed gratia facti, tãquam hi quibus recipientibus eum, dedit potestatem filios dei fieri. Quæ generatio spiritalis more scripturarum etiam adoptio nominatur, ut distinguatur ab illa generatione dei de deo, coæterni de coæterno. Vnde scriptum est: Generationem eius quis enarrabit? Cum ergo bonos esse demonstrauerit, quos uoluit deo ueraciter dicere: Pater noster qui es in cœlis, præcepit tamen ut in eadem oratione inter cætera dicerent: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Quæ debita, esse peccata quamuis manifestum sit, postea tamen manifestius declarauit, dicens: Si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet uobis & pater uester peccata uestra. Hanc orationem baptizati orãt, nec est prorsus præteritorum aliquid peccatorum, quod non baptizatis in sancta ecclesia dimittatur. Sed postea uiuendo in hac fragilitate mortali, nisi contraherent quod dimittendum esset, non ueraciter dicerent: Dimitte nobis debita nostra. Boni ergo inquantum non peccant, filij dei sunt: inquantum autem peccant (quod sua non mendaci confessione testantur) utiq; mali sunt. Nisi forte quis dicat, alia bonorum, alia malorum esse peccata, quod non usquequaque improbabiliter dicitur. Veruntamen dominus Iesus sine ulla ambiguitate malos appellauit eosdem ipsos, quorum patrem dicebat deum. Nam in eodem sermone, ubi illam docet orationẽ, alio loco exhortans ad precandum deum, ait: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperietur uobis. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. Et paulo post: Si ergo uos, inquit, cum sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris, quãtomagis pater uester qui in cœlis est, dabit bona petentibus se? Num igitur deus pater malorum est? Absit. Quomodo ergo dicitur pater uester cœlestis, quibus dicitur, Cũ sitis mali, nisi quia utrũq; ueritas monstrat, quid simus dei dono, quid humano uitio, hoc commendans, illud emendãs? Merito ait Seneca (qui temporibus apostolorum fuit, cuius etiam quædam ad Paulũ apostolũ leguntur epistolæ) omnes odit qui malos odit: & tamen ideo diligẽdi sunt mali, ut non

Marginalia: Marci 10 · Lucæ 6 · Deus quomõ solus bonus. · Ioan. 1 · Esaiæ 53 · Matth. 7 · Seneca ad Paulum. · C · D

A ut non sint mali: quemadmodum non ut permaneant, sed ut sanentur diliguntur ægroti.
Quicquid autem post eam quæ fit in baptismo ablutionē peccatorum in hac uita manen/
do peccamus, etiam si nō tale sit, quod à diuinis remouere cōpellat altaribus, nō dolore ste
rili, sed misericordiæ sacrificijs expiatur. Quod ergo agimus ut faciatis intercedentibus no
bis, deo nos noueritis offerre pro uobis. Indigetis enim misericordia quam præbetis, Et ui
dete quis dixerit: Dimittite & dimittetur uobis. Quanquam etiam si ita uiueremus, ut non
esset quare diceremus, Dimitte nobis debita nostra, quātọ à nequicia purior animus esset,
tanto clementia plenior esse deberet, ut si non compungeremur sententia domini dicentis,
Qui uestrum est sine peccato, prior in illam lapidem iaciat, Ipsius qui hoc dixit sectaremur *Ioan. 8.*
exemplum, qui cum esset utiq; sine peccato, ait mulieri quam perterriti illi reliquerant, Nec
ego te condēnabo, uade iam deinceps noli peccare. Potuit enim metuere flagitiosa mulier,
ne illis discedentibus qui sua peccata cognouerant ut peccato parcerent alieno, illam iustissi
me iam ipse damnaret qui erat sine peccato. At ille non conscientia pauidus, sed plenus cle/
mentia, cum illa respondisset à nemine se fuisse damnatam, nec ego te, inquit damnabo.
Tanquam diceret: Si malicia tibi parcere potuit, quid metuis innocentiam? Et ne delicto/
rum non doctor, sed ne approbator uideretur, uade ait iam deinceps noli peccare, ut se ho
mini pepercisse, non hominis culpam sibi placuisse monstraret. Iam uides igitur de religio
ne descendere, nec nos societate criminum obstringi, quod intercedimus plerūq; etiam pro
sceleratis, & si non scelerati, tamen pro peccatoribus peccatores, & quod ueraciter potius q̄ *23. q. 5. non*
iniuriose dictum accipias, puto quod apud peccatores. Nec ideo sanè frustra instituta sunt *frustra.*
potestas regis, uis gladij cognitoris, ungulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis,
seueritas etiā boni patris. Habent ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Hæc
cum timentur, & coërcentur mali, & quietius inter malos uiuunt boni, non quia boni pro/
nunciandi sunt, qui talia metuendo nō peccant (Non enim bonus est quispiam timore pœ
B næ, sed amore iusticiæ) ueruntamen non inutiliter etiam metu legum humana coërcetur au
dacia, & ut tuta sit inter improbos innocentia, & in ipsis improbis dum formidato suppli/
cio frenatur facultas, inuocato deo sanetur uoluntas. Sed huic ordinationi rerum humana
rum, contrariæ non sunt intercessiones episcoporum, Imò uero nec causa nec locus interce/
dendi ullus esset, si ista non essent. Tanto enim sunt intercedentium & parcentium bene/
ficia gratiora, quanto peccantium iustiora supplicia. Nec ob aliud quantum sapio, in uete/
ri testamento, antiquorum temporibus prophetarum seuerior legis uindicta feruebat, ni/
si ut ostenderetur rectè iniquis pœnas constitutas: ut quod eis parcere noui testamēti indul
gentia commonemur, aut remedium sit salutis quo peccatis parcatur & nostris, aut com/
mendatio mansuetudinis, ut per eos qui parcunt ueritas prædicata, non tantum timeatur,
uerumetiam diligatur. Plurimum autem interest, quo animo quisque parcat. Sicuti enim
est aliquando misericordia puniens, ita & crudelitas parcens. Nam, ut exempli gratia ma/ *Crudelitas parcens.*
nifestum aliquid ponam, quis non crudelem uerius dixerit eum, qui puero pepercerit uo/
lenti obstinatissime de serpentibus ludere? quis autem non misericordem qui talia prohi *23. q. 5. cum*
bens, contemptorem uerborum etiam uerberibus emendauerit? Et ideo nō usque ad mor *homo.*
tem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse possit: quanquā etiam cum homo ab ho
mine occiditur, multū distet utrum fiat nocendi cupiditate, uel iniuste aliquid auferendi, si/
cut fit ab inimico, sicut à latrone: an ulciscēdi uel obediēdi ordine, sicut à iudice, sicut à carni/ *Militem comparat latroni*
fice, an euadēdi uel subueniendi necessitate, sicut interimitur latro à uiatore, hostis à milite.
Et aliquando qui causa mortis fuit, potius in culpa est, quàm ille qui occidit: uelut si quisq;
decipiat fideiussorē suum, atq; ille pro isto suppliciū legitimū luat: nec tamē omnis qui cau
sa alienæ mortis est, reus est. Quid si em̄ quisq; stuprū petat, seseq; si non impetrauerit inte
rimat? Quid si filius timēs patris pia uerbera, præcipitio pereat? Quid si alius homine libe
rato, uel ne alius liberet, sibijpse mortē inferat? Num ꝓpter istas alienarū mortiū causas,
aut sceleri consentiendū est, aut uindicta peccati quæ nō fit nocendi sed corrigendi studio,
etiam

etiam paterna tollenda, aut opera misericordiæ cohibenda sunt? Hæc cum accidunt, debe- C
mus eis humanum dolorem, non propter illa ne accidant, recte factorum reprimere uolun
tatem. Sic etiam cum intercedimus pro peccatore damnãdo, sequuntur aliquando quæ no
lumus, siue in ipso, qui nostra intercessione liberatur, ut uel imanius impunita crassetur au-
dacia, subdita cupiditati, ingrata lenitati, atque unus morti ereptus plurimos necet, uel ipso
per beneficium nostrum in melius commutato, moribusq; correpto, alius male uiuẽdo pe-
reat, sibiq; huius impunitate proposita, talia uel grauiora committat: nõ ut opinor hæc ma
la imputãda sunt nobis, cum intercedimus uobis, sed potius illa bona, quæ cum id facimus,
intuemur & uolumus, id est cõmendatio mansuetudinis, ad conciliandam dilectionem uer
bo ueritatis: & ut qui liberantur à temporali morte, sic uiuant, ne in æternam (unde nun-
23.q.5.prodest. quam liberentur) incurrant. Prodest ergo & seueritas uestra, cuius ministerio quies adiuua
tur & nostra: prodest & intercessio nostra, cuius ministerio seueritas temperatur & uestra.
Nõ uobis displiceat quod rogamini à bonis, quia nec bonis displicet quod timemini à ma-
lis: nam hominum iniquitatem etiam Apostolus Paulus nõ tantum de iudicio futuro, ue-
rumetiam de potestatibus uestris secularibus terruit, asserens & ipsas ad dispẽsationem di
Rom.13 uinæ prouidẽtiæ pertinere. Omis, inquit, anima potestatibus sublimioribus subdita sit, Nõ
est enim potestas nisi à deo. Quæ autem sunt, à deo ordinata sunt. Quapropter qui resistit
potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi iudicium acquirũt. Principes
em̃ non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autẽ non timere potestatem? Bonũ fac, & ha
bebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si malum feceris, time: nõ
enim frustra gladium portat, dei enim minister est, uindex in ira ei qui male agit. Ideoq;
Ira pœnam uocat. necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed & propter conscientiam: ideo enim
& tributa præstatis. Ministri enim dei sunt, in hoc ipsum perseuerantes. Reddite omnibus
debita, cui tributum tributum, cui uectigal uectigal, cui timorem timorem, cui honorem ho
norem, nemini quicquam debeatis nisi ut inuicem diligatis. Hæc uerba Apostoli utilitatem D
uestræ seueritatis ostendunt. Proinde sicut dilectionem iussi sunt terrentibus debere qui ti
ment, ita dilectionem iussi sunt timentibus debere qui terrent. Nihil nocẽdi cupiditate fiat,
sed omnia cõsulendi charitate, & nihil fiat immaniter, nihil inhumaniter. Ita formidetur ul
tio cognitoris, ut nec intercessoris religio contemnatur, quia & plectendo & ignoscẽdo hoc
solum bene agitur, ut uita hominum corrigatur, Quod si tanta est peruersitas & impietas,
ut ei corrigendæ nec disciplina possit prodesse nec uenia, à bonis tamen itentione atq; con
scientia, quam deus cernit, siue sæueritate siue lenitate, nõ nisi officio dilectionis impleatur.
Quod autem in epistola tua sequitur, ubi dicis: Verum nunc ut mores nostri sunt, & scele-
ris pœnam cupiũt sibi homines relaxari, & id propter quod scelus admissum est, possidere,
14.q.6.ca.1 De usuris. cũ tu. De reg.iu. li.6. peccatũ. pessimum hominum genus commemoras, cui pœnitendi medicina omnino nõ prodest. Si
enim res aliena, propter quam peccatum est, cum reddi possit non redditur, non agitur pœ
nitentia, sed fingitur: si autem ueraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ab-
latum: sed ut dixi, cum restitui potest. Plerumq; enim qui aufert, amittit, siue alios patiẽdo
malos, siue ipse male uiuendo, nec aliud habet unde restituat. Huic certe non possumus di-
cere, redde quod abstulisti, nisi cum habere credimus & negare. Vbi quidem si aliquos susti
net repente cruciatus, dum existimatur habere quod reddat, nulla est iniquitas: quia & si nõ
est unde luat ablatam pecuniam, merito tamẽ, dum eam per molestias corporales adhibe-
re compellitur, peccati quo male ablata est, pœnas luit. Sed inhumanum non est etiam pro
talibus intercedere, tanquam pro reis criminum: non ad hoc ut minime restituantur aliena,
sed ne frustra homo in hominem sæuiat, ille præsertim, qui iam remisit culpam, sed quærit
pecuniam, & si fraudari metuit, non expetit uindicari. Deniq; in talibus causis, si persuadere
potuerimus, eos pro quibus interuenimus, non habere quod poscitur, continuo nobis corũ
molestiæ relaxantur. Aliquando autem misericordes, & in ipso dubio nolunt homini pro
incerta pecunia certa inferre supplicia: ad hãc misericordiam etiam nos prouocare & exhor-
tari

A tari decet, Melius enim etiam si habet, amittis, q̃ si nõ habet, aut excrucias aut occidis. Sed
pro istis magis apud eos qui repetunt, q̃ apud eos qui iudicant intercedere cõuenit, ne ipse
uideat' auferre qui cum habet potestatẽ nõ cogit reddere, quãuis in cogendo ita debeat ad
hibere integritatem, ne amittat humanitatẽ. Illud uero fidentissime dixerim, cũ qui pro ho
mine ad hoc interuenit, ne male ablata restituat, & qui ad se confugientem quantum hone
ste potest ad restituendum non cõpellit, socium esse fraudis & criminis. Nam misericordius
opẽ nostram talibus subtrahimus, q̃ impendimus. Non enim opẽ fert qui ad peccandum
adiuuat, ac nõ potius subuertit atq; opprimit. Sed nunquid ideo nos aut exigere aut ad ex-
igendũ tradere uel possumus uel debemus? Agimus quantũ episcopalis facultas datur, &
humanũ quidem nonnunq̃, sed maxime ac semper diuinum iudiciũ cõminantes. Nolẽtes
aũt reddere, quos nouimus & male abstulisse, & unde reddant habere, arguimus, increpa-
mus & detestamur, quosdam clàm, quosdã palàm, sicut diuersitas personarũ diuersam ui-
detur posse recipere medicinam, nec in aliorum perniciẽ ad maiorẽ insaniã cõcitari. Aliquã
do etiam si res magis curanda nõ impedit, sancti altaris cõmunione priuamus. Verũ sæpe
accidit ut nos fallant, uel negando se abstulisse, uel affirmando se unde restituant non habe
re: Sæpe etiam & uos fallamini putando uel nos non agere ut reddant, uel ipsos habere un
de reddant: & omnes aut penè omnes homines amamus nostras suspitiões uel uocare uel
existimare cognitiones, quando credibilibus rerũ signis mouemur, cum credibilia nonnulla
sint falsa, sicut incredibilia nõnulla sunt uera. Ideo quosdam commemorans, qui & sceleris
pœnam sibi cupiunt relaxari, & id propter quod scelus admissum est possidere, addidisti
& aisti: Pro his quoq; interueniendum putat sacerdotium uestrum. Fieri enim potest, ut tu
scias quod ego nescio, & propterea putem pro aliquo interueniẽdum, quod si me fallere po
tuit, cum te non potuerit, ut ego eum non credam possidere, quod tu possidere nosti. Ita fit
ut cum de reo sententia non una sit nostra, neutri tamen nostrum placeat, q̃ res non reddi-
B tur aliena. De homine ut homines, diuersa sentimus, sed i ipsa iusticia simul sumus. Eo mo
do etiam fieri potest, ut quod scio aliquem non habere, hoc eum tu habere non certissime
teneas, sed credibiliter suspiceris, & ob hoc tibi uidear interuenire pro eo qui & sceleris pœ-
nam sibi cupiat relaxari, & id propter quod scelus admissum est possidere. Ad summam igi
tur neq; apud tales (si qui reperiuntur qualem te esse gaudemus) neq; apud ipsos qui ma-
gno studio aliena ac nihil profutura, multoq; etiam periculosa ac perniciosa petunt, neque
apud cor meum, cuius testis est deus, ausim dicere, sentire, decernere, interueniendũ esse pro
aliquo, ut quod scelere abstulit, sceleris impunitate possideat, Sed ut remissa iniuria, quod
iniuriose abstulit reddat, si tamen habet quod abstulit, uel aliud unde illud restituat. Non 14.q.5.non sane.
sanè quicquid ab inuito sumitur, iniuriose aufertur. Nam plerique nec medico uolunt red-
dere honorem suum, nec operario mercedẽ, nec tamen hæc qui ab inuito accipiunt, per iniu 11.q.3.nõ licet
riam accipiunt, quæ potius per iniuriam non darentur. Sed non ideo debet iudex uendere
iustum iudicium, aut testis uerum testimonium, quia uendit aduocatus iustum patrociniũ
& iurisperitus uerum consilium. Illi enim inter utranq; partem ad examina adhibentur: isti
ex una parte consistunt. Cum autem iudicia & testimonia, quæ nec iusta nec uera uenden-
da sunt, iniqua & falsa uenduntur, multo sceleratius utiq; pecunia sumitur, quia scelerate,
etiam quamuis à uolentibus datur. Ille tamen solet tanquam male sibi ablatam pecuniam
repetere, qui iustum iudicium emit, quoniam uenale esse non debuit. Qui uero pro iniquo
iudicio dedit, uellet quidem repetere, nisi timeret uel puderet emisse. Sunt aliæ personæ infe
rioris loci, quæ ab utraq; parte non insolenter accipiunt, sicut officialis, & à quo amouetur,
& cui admouetur officium: ab his extorta per immoderatam improbitatem repeti solent,
data per tolerabilem consuetudinem non solent, magisq; reprehendimus, qui talia inusita
te repetiuerunt, quàm qui ea de more sumpserunt, quoniam multæ necessariæ personæ re-
bus humanis, uel inuitantur huiusmodi commodis, uel tenentur. Isti si uiam uitæ mutaue-
rint, aut excellentioris conscenderint sanctitatis gradum, facilius ea quæ hoc modo acquisi-

Quare parcendũ magnatibus interdũ.

erunt, tanquam sua pauperibus largiuntur, quàm eis à quibus accepta sunt tanquam aliena restituant. Qui uero contra ius societatis humanæ, furtis, rapinis, calumnijs, oppressionibus, inuasionibus abstulerit, reddenda potius quàm donanda censemus, Zachæi publicani euangelico exemplo, qui cum hospitio dominum suscepisset, in uitam sanctam repente mutatus, Dimidiũ inquit rerum mearũ do pauperibus, & si cui aliquid abstuli, quadruplum reddo. Verũtamẽ si iusticia syncerius consulatur, iustius dicitur aduocato: Redde quod accepisti, quãdo contra ueritatem stetisti, iniquitati affuisti, iudicem fefellisti, iustam causam oppressisti, de falsitate uicisti. Quod uides multos honestissimos & disertissimos uiros, non solũ impune, uerumetiam gloriose uideri sibi committere, quàm cuiquã in quolibet officio militanti, Redde quod accepisti, quando iubente iudice cuicũque causæ necessarium hominẽ tenuisti, ne resisteret uinxisti, ne fugeret inclusisti, postremo aut permanẽte lite exhibuisti, aut finita dimisisti. Sed illud cur aduocato non dicatur in prõptu est, quia scilicet ita non uult homo repetere, quod patrono ut male uinceret dedit, sicut nõ uult reddere, quod ab aduersario, cũ male uicisset, accepit. Quis tandẽ aduocatus, aut ex aduocato ita uir optimus facile reperitur, qui suscepto suo, dicat, Recipe quod mihi cũ tibi male adessem dedisti, & redde aduersario tuo, quod me agente inique abstulisti? Et tamen quem prioris non rectæ uitæ, rectissime pœnitet, etiam hoc facere debet: ut si ille qui inique litigauit, non uult admonitus corrigere iniquitatẽ, eius tamen iniquitatis nolit iste habere mercedem: nisi forte restituendũ est alienum, quod per furtum clanculo aufertur, & restituendum nõ est alienum, quod in ipso foro ubi peccata puniuntur, decepto iudice, & circũuentis legibus obtinetur? Quid dicã de usuris, quas etiam ipsæ leges & iudices reddi iubent? An crudelior est qui subtrahit aliquid uel eripit diuiti, quàm qui trucidat pauperem fœnore? Hæc atque huiusmodi male utique possidentur, & uellẽ ut restituerentur, sed non est quo iudice repetantur. Iam uero si prudẽter intueamur, quod scriptum est, Fidelis hominis totus mundus diuitiarum est, infidelis autem nec obolus, nõnne omnes qui sibi uidentur gaudere licite conquisitis, eisque uti nesciunt, aliena possidere cõuincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod iure possidetur, hoc autem iure quod iuste, & hoc iuste quod bene. Omne igitur quod male possidetur alienum est, male autẽ possidet, qui male utitur. Cernis ergo quàm multi debeant reddere aliena, si uel pauci quibus reddãtur reperiuntur, qui tamen ubi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea iustius possidere potuerunt. Iusticiam quippe & nemo male habet, & qui non dilexerit non habet. Pecunia uero & à malis male habetur, & à bonis tanto melius habetur, quanto minus amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas male habentiũ, & quædã inter eos iura constituũtur, quæ appellantur ciuilia, non quod hinc fiat ut bene utentes sint, sed ut male utentes minus molesti sint: donec fideles & pij (quorum iure sunt omnia) qui uel ex illis fiunt, uel inter illos tantisper uiuentes, malis eorum non obstringuntur, sed exercentur, perueniant ad illã ciuitatẽ, ubi hæreditas æternitatis est, ubi non habet nisi iustus locum, non nisi sapiens principatũ, ubi possidebunt quicunque ibi erunt, uere sua. Sed tamen etiam hic non intercedimus, ut secundum mores legesque terrenas non restituantur aliena: quamuis placabiles nos uelimus malis, non ut placeant uel permaneant mali, sed quia ex illis fiũt quicunque fiunt boni, & sacrificio misericordiæ placatur deus, quem nisi propitium haberent mali, nulli essent boni. Diu est quod occupationibus tuis loquendo uideor onerosus, cum tibi homini acuto & docto cito solui potuerit quod quærebas. Iam dudum autem finire deberem, si te tantum scirem fuisse lecturum quod flagitasti ut rescriberem. Felix in Christo uiuas fili charissime.

Lucæ 19. (margin)

14. q. 4. quiã dicam. (margin)

Leges ciuiles mediæ inter Christum & diabolum. (margin)

Dioscorus Augustino proponit multas quæstiones ex libris de philosophia Ciceronis, & ex oratore eiusdem, orans ut mature ad eas respondeat. Epist. LV.

PROOEMIARE apud te non solum superfluum est, sed etiam molestum, qui rem nõ uerba desideras. Ideoque simpliciter audi. Senex Alipius rogatus à me, sæpius pollicitus erat, tecum respondere dialogorum pauculis interrogatiunculis: & quoniã in Mauritania dicitur hodieque esse, peto uiribus omnibus & rogo, ut tu so-

A ut tu solus respondere digneris, quod etiam præsente ipso fratre tuo, sine dubio facturus e-
ras. Non est pecunia, nō est aurum, quod pro quouis daturus eras proculdubio si haberes,
nunc uero sine labore loqueris, quod requiro. Possem te plus & per multos charos tuos exo
rare, sed noui animum tuum, qui non rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantum ab-
sit quod dedecet, quod in hac re penitus nihil est dedecoris, tamen quodcunq; est, peto præ-
stes nauigaturo. Nosti ꝙ mihi molestissimum est oneri esse, non dico synceritati tuæ, sed
cuipiam. Solus aūt deus nouit, quoniam nimia necessitate impulsus hoc feci. Vobis enim
saluis & fauente domino nauigaturus sum, & mores hominum nō ignoratis, qui procliues
sunt ad uituperandū, & quoniā si interrogatus quis nō respōderit, indoctus & hebes puta-
bitur. Vides ergo obsecro te ad omnia sine cunctatione respōde, ne me tristē dimittas. Sic
uideā parentes meos, qa propter hoc solū Cerdonē misi & ipsum expecto solū. Frater Ze-
nobius, magister memoriæ factus est, & misit nobis euectionem cū annonis. Si ego dignus
nō sum, ut respōdeas interrogatiūculis meis, saltē timeant annonæ. Incolumē te summa di-
uinitas longa nobis tueatur ætate. Papas plurimum dignationem tuam salutat.

Augustinus Dioscoro, docens eiusmodi quæstiones nec decore tractari ab episco
po, nec utiliter disci à Christiano, præsertim quū iā aduersus Ethnicos nobis nō sit cōflicta
tio, atq; hoc studiorū genus ubique frigeat: hortatur aūt ad Christi philosophiam, quæ so-
la docet uerum, sed nō percipitur nisi ab ijs, qui posuerunt fastum humanum. Epist. LVI.

v me innumerabiliū quæstionum turba repēte circumuallandum, uel potius ob-
ruendum putasti, etiam si uacantem ociosumq; credidisti: Quando enim ego in-
quolibet ocio, tot rerum nodos tam festinanti, & ut scribis, iā penè proficiscenti
possem dissoluere? Numero enim rerum ipsarū impedirer, etiā si non difficiles
ad soluendum forent. Tanta sunt aūt perplexitate inuoluti, & tenacitate constricti, ut etiā
si pauci essent, ocioſissimū me occupantes, magna mora tēporis fatigarent intentionē, atq;
B attererent ungues meos. Ego autem uellem te abripere de medio delitiosarum inquisitio-
num tuarum, & constipare inter curas meas, ut uel disceres non esse inaniter curiosus, uel cu-
riositatem tuam cibandam atq; nutriēdam imponere non auderes eis, quorum inter curas
uel maxima cura est reprimere ac refrenare curiosos. Quanto enim melius, quanto ꝙ fru-
ctuosius, si in dandis ullis litteris tempus atq; opera impenditur, ad hoc potius impenditur
ut resecentur uanæ atq; fallaces cupiditates tuæ, quæ tantomagis cauendæ sunt, quanto fa-
cilius decipiunt, nescio qua umbra honestatis & liberaliū studiorū nomine uelatæ atq; pal-
liatæ, ꝙ ut nostro ministerio, atq; ita dixerim, satellitio induratæ, quo tam bonā tuā mentē
premant uehemētius excitent? Ecce enim tot dialogi lecti, si ad uidendum finem & capessen
dum omnium actionū tuarum nihil te adiuuerūt, quid prosunt, dic mihi? Nam ubi finem
constitueris totius huius flagrantissimi studij tui, & tibi infructuosi & nobis molesti, episto-
la tua satis indicas. Cum enim de soluendis quæstionibus quas misisti tu ad me, per litteras
satageres, ita scripsisti. Possem te inquis plus & per multos charos tuos exorare, sed noui a-
nimum tuū, qui nō rogari desiderat, sed omnibus præstare, si tantū absit quod dedecet, q̄d
in hac re penitus nihil est dedecoris, tamen quodcūq; est peto præstes nauigaturo. In his
uerbis epistolæ tuæ recte quidem de me existimas, quod omnibus præstare desiderē, si ab-
sit quod dedecet. Sed in hac re nihil esse dedecoris, non mihi uidetur. Non enim decora fa-
cies rerum attingit sensum meū, cum cogito episcopum ecclesiasticis curis circumstrepenti-
bus districtum atq; distentū, repente quasi obsurdescentē cohiberi ab his omnibus, & dia-
logorū tullianorum quæstiunculas, uni scholastico exponere. Quod quātum dedeceat, ꝙ
quam tuorū studiorū raptus ardore prorsus nolis attendere, tu etiam sentis tamen. Quid
enim aliud indicat, quod cum dixisses, in hac re penitus nihil esse dedecoris, statim adiunxi-
sti, tamen quodcunq; est peto præstes nauigaturo. Hoc enim sonat, uideri tibi quidē nihil
in hac re esse dedecoris, tamen quodcūq; est dedecoris petere te ut præstē nauigaturo. Sed
quid est quæso te, quod addidisti nauigaturo? An ego, nisi nauigaturus esses, præstare tibi

 aliquid

aliquid dedecoris nō deberem? Nimirum putas, q aqua marina dedecus abluatur? Quod si ita esset, mecum certe qui nauigaturus non sum, inexpiatum remaneret. Scribis etiam nosse me, q tibi molestissimum sit oneri esse cuipiam, & attestaris solum deum nosse, quod nimia necessitate impulsus hoc feceris. Hic sane cum epistolam tuam legerē, satis aduerti animum cognoscere necessitatē tuam. Cum ecce mihi affers & dicis, mores hominum nō ignoratis, qui procliues sunt ad uituperandum, & quoniam si interrogatus quis non responderit, indoctus & hebes putabitur. Hoc loco uero exarsi ad rescribendum tibi, Hoc enim languore animi tui penetrasti mihi pectus, & irrupisti in curas meas, ut dissimulare non possem, quantum me deus adiuuaret mederi tibi, non ut de tuis quæstionibus enodandis explicandisq cogitarem, sed ut felicitatem tuam pendentem ex linguis hominum atq nutātem à tam infelici retinaculo abrumperem, & cuidam sedi omnino inconcussæ stabiliq religarem. Tu ne o Dioscore nec Persium tuum respicis insultātem tibi contorto uersiculo, sed planè puerile caput, si sensus assit, idoneo colapho contundentem atq coercentem: Scire tuum nihil est nisi te scire hoc sciat alter. Tot ut superius dixi, legisti dialogos, tot philosophorum altercationibus cor inseruisti. Dic mihi quis eorum finem actionum suarum constituerit in fama uulgi, aut in lingua hominum uel bonorum atq sapiētium? Tu autem, & quod magis pudendū est, iam nauigaturus, satis præclare te in Africam proficiscere testaris, cum aliam ob causam te oneri non esse asseris negociosissimis, & in alia longe distantia intentis episcopis, ut tibi exponam Ciceronem, nisi quia times homines procliues ad uituperandū, ne interrogatus ab eis, si non responderis, indoctus & hebes puteris. O rem dignam uigilijs & lucubrationibus episcoporum. Non mihi uideris aliunde dies noctesq cogitare, nisi ut studijs tuis atq doctrina æque lauderis ab hominibus. Quod & si semper ad certa & recta tendentibus, periculosum esse iudicaui, nunc tamen in te maxime experior. Non enim aliunde quàm ex eadem pernicie non uidisti, qua tandē re possemus moueri, ut tibi quod petebas daremus. Quàm enim peruerse tuipse non ob aliud ad ea discēda quæ interrogas raperis, nisi ut lauderis, aut non uitupereris ab hominibus, tam peruerse etiam nos putas in tua petione talibus causis allegatis moueri: & utinam possemus efficere, ut tu quoq tā inani atq fallaci humanæ laudis bono minime mouereris, cum tibi nos indicaremus non ad præstandum tibi quod petis, quoniā hæc de te scribis, sed ad te corrigendum moueri. Mores hominū inquis procliues sunt ad uituperandū. Quid deinde? Si interrogatus quis nō responderit inquis, indoctus & hebes putabitur. Ecce ego te interrogo non de Ciceronis libris aliquid, cuius sensum fortasse legentes indagare non possunt, sed de epistola ipsa tua, & de sententia uerborū tuorū. Quæro enim cur non dixeris, qui non responderit, indoctus & hebes manifestabitur, sed potius dixeris, qui non responderit indoctus & hebes putabitur, nisi quia satis etiam ipse intelligis, eum qui talia non responderit, non esse indoctū & hebetē, sed putari. At ego te admoneo eū qui talium putatorū linguis tanq falcibus cōcidi timet, lignum esse aridum, & ideo non putari tantū indoctum & hebetem, sed uere esse atq conuinci. Fortasse dixeris, Sed cū hebes animo non sim, & præcipue non esse studeam, nolo hebes animo uel putari, Recte, sed quo fine nolis, id quæro. Quod enim illis quæstionibus aperiendis tibi & explicandis, nec nobis oneri esse dubitasti, hanc causam & hunc finem esse dixisti, & tam necessarium ut eam nimiā necessitatē appellares, ne scilicet de his interrogatus neq respondens, ab hominibus ad uituperandum procliuis, hebes indoctusq puteris. Ego autem quæro, hoccine totū sit, cur à nobis ista desideres, an etiam indoctus & hebes putari propter aliud aliquid nolis? Si hoc totum est, cernis ut arbitror hunc esse finem tam uehementis intentionis tuæ, qua nobis quoq oneri es, ut fateris. Quid aūt à Dioscoro potest nobis esse oneri, nisi q ipsum Dioscorū etiā nescientē onerat, quod non sentiet nisi cum surgere uoluerit: atq utinam non sic alligarēt hæc onera, & frustra etiam humeros conetur excutere: quod non ideo dico, quia istæ discūtur quæstiones, sed quia tali fine discunt. Hūc enim finem iam certe sētis esse nugatorium, inanem, uētosum. Habet & tumorem, sub quo etiam

Persius.

Nō dānat studiū Cicerōis.

C

D

A etiam tabes gignitur,& pupilla mentis ad nõ uidendam opulentiam ueritatis offunditur. Crede sic est mi Dioscore,ita te fruar in ipsa uoluntate, & in ipsa cuius umbra auerteris di/ gnitate ueritatis. Vnde enim tibi,nisi uel hoc modo de hac re fidẽ faciam,non inuenio. Nõ enim uides eam,aut ullo modo quamdiu linguis humanis ruinosa gaudia construis,potes eam uidere,Si autem ibi non finis est harum actionũ,atq; intentionis tuæ, sed propter ali/ ud aliquid indoctus & hebes non uis putari,quæro quid illud sit:si propterea ne angustior tibi aditus ad acquirendas temporales diuitias, uxorem impetrandam, honores capessen/ dos, & cætera huiusmodi, præcipiti fluxu transcurrẽtia,atq; in se lapsos in unum rapiẽtia? Neq; ad hunc finem tibi seruire nos decet,immo decet etiam hinc te amouere. Non enim sic te prohibemus in incerto famæ finem ponere, ut tanq̃ de Mintio in Eridanũ emigres, quò te ipse fortasse Mintius etiã non emigrantẽ impingeret. Cũ enim nõ satiauerit auidum spiritum uanitas laudis humanæ,quia nihil ad cibandum affert nisi inane & inflatum, co/ getur eam ipsa auiditas referre in aliud,quasi uberius atq; fructuosius, quod nihilominus si temporali lapsu præterfluit,ita est quasi fluuius d'icat in fluuium,ut non sit finis miseriæ, quamdiu finis officiorum nostrorum in re instabili collocatur. In aliquo igitur firmo atque incommutabili bono te figere uolumus constantissimæ intentionis domum, & securissimã requiem omnis bonæ atq; honestæ actionis tuæ. Aut forte istam ipsam terrenam felicitatẽ quam cõmemoraui,si prosperi rumoris aura,aut etiam flatibus uela pandendo ad eã po/ tueris peruenire,hanc etiam cogitas referre in aliud certum & uerum & plenum bonũ? At mihi non uidetur atq; omnino ipsa ueritas negat, uel tantis ad se anfractibus, quæ tã pro/ xima est,uel tãtis sumptibus,quæ tam gratuita est,perueniri. An ipsa humana laude,tanq̃ instrumento utendum existimas, ut aditum per hanc præpares ad animos hominum, per suadendo uera atq; salubria,& caues te ne cum indoctum atq; hebetem putauerint, indi/ gnum arbitrentur,cui aurem uel intentissimam uel patientissimam præbeant, siue ad recte

B facta quenq; exhorteris,siue maliciam atq; nequiciam peccantis obiurges? Hunc tu finem iusticiæ ac beneficentiæ,si in illis interrogandis quæstionibus cogitasti,nos de te male meru imus, quibus in epistola tua, non id potius quo moueremur posuisti, ut aut libenter da/ remus quod petebas,aut ideo non daremus, quia causa quælibet alia fortasse prohiberet, Non tamen quia tuæ uanæ cupiditati,nõ solum seruire,uerumetiam non resistere puderet. Quãto enim melius atq; salubrius quæso te ipsas ueritatis regulas, multo certius & breuius per seipsas accipis,quibus falsa omnia possis ipse refellere, ne quod falsum & pudendũ est, si multorum annosas & decrepitas falsitates,studio iactantiori q̃ prudentiori didiceris, do ctum atq; intelligentem te esse arbitreris,quod iam non existimo tibi uideri,Non enim fru stra tam diu tã uera Dioscoro diximus,ex q̃ in hac epistola gradimur. Quapropter iã illud uideamus,cum te istarum rerum ignorantia nequaquam indoctum atq; hebetem iudices, sed ipsius potius ueritatis,ut quisquis de his rebus scripsit uel scripserit, aut ea sint quæ iam certus tenes, aut si falsa sunt, securus ignores, neq; de diuersitate cognoscenda sententiarũ alienarũ,quasi ne indoctus & hebes remaneas, inani sollicitudine macereris: Cũ ergo hæc ita sint,etiam illud si placet uideamus, utrum aliorum falsa existimatio, qui sunt ut scribis, ad uituperandum procliues,ita ut si te ista ignorare persenserint, indoctum atq; hebetem, falsò quidem,sed tamen putent,sic te mouere debeat, ut etiam ab episcopis tibi hæc expo/ ni non incogruenter petas:quandoquidem eo fine iam te ista cupere credimus, quo illis cõ sulas ad persuadendam ueritatem uitamq; eorum corrigendam, qui te si in illis Ciceronis libris indoctum hebetemq; putauerint,indignum habebunt, à quo aliquid utilis salubris/ que scientiæ sibi accipiendum esse arbitrentur? Quod non ita est,mihi crede. Primum quia esse aliquos in illis terris,ubi imperitus minimeq; acutus uideri times,qui te de istis quæsti/ onibus quicquam interrogent omnino non uideo: quandoquidem hic quò ad ea discenda uenisti, & Romæ expertus es,q̃ negligenter habeantur, & ob hoc neq; doceantur neq; di/ scantur,& in Africa usq; adeo de his interrogatorem pateris neminem, ut nec teipsum qui

patiatur inuenias,eaq; inopia episcopis exponēda ea mittere cogaris: quasi uero episcopi C
isti etiā si adolescentes eodē quo tu raperis animi ardore,uel potius errore,quasi aliqd ma/
gnū hæc discere curarunt,usq; ad canos episcopales,& usq; ad cathedras ecclesiasticas,ea si
bi in memoria durare putarent: aut si ipsi uellent,nō illa,etiam de inuitorū cordibus, curæ
maiores grauioresq; secluderent, aut si aliqua ex eis in animis eorū nimia cōsuetudine re/
manerent,nō etiā ipsa obliuione sepelire mallent recordata, q̄ inepta respondere quæsita:
cum in ipsa etiam scholari leuitate & rhetoricis cathedris, ita obmutuisse atq; obtorpuisse
uideantur,ut à Carthagine Hipponē,quo exponi possint mittenda existiment:ubi tam in
solita atq; omnino peregrina sunt, ut si uellem respondendi curā inspicere, aliquid uolens
uidere,quomodo ad sententiam quæ mihi exponēda esset,desuper ueniatur, aut ab ea de/
inceps quæ contexeretur oratio,codicem prorsus inuenire non possem. Illi autem carthagi/
nenses rhetores,si huic tuo studio defuerunt,non modo à me non reprehenduntur,sed etiā
approbantur,si forte iam recolunt,non Romanorum fororum,sed græcorum gymnasiorū
ista solere esse certamina. Tu uero cū & in gymnasia cogitationē iniecisti, & ea quoq; ipsa
inuenisti talibus rebus nuda atq; frigida,ubi has curas tuas deponeres, Christianorum ti/
bi basilica Hipponensis occurrit, quia in ea nunc sedet episcopus,qui aliquando ista pueris
uendidit:sed nec te uolo esse adhuc puerum,& me iam esse puerilium rerum,sicut non uen/
ditorem,ita nec largitorem decet. Quæ cum ita sint,id est cum duæ tantæ urbes latinarū lit
terarū artifices, Roma atq; Carthago,nec tedio tibi sint,ut à te ista perqrant,nec tedia tua
curēt,ut te ista perquirentē exaudiant, miror tantū quātū dici non potest, uereri te tā boni
ingenij iuuenē,ne in græcis atq; orientalibus urbibus quenq; de his rebus molestū interro/
gatorē feras.Facilius quippe corniculas in Africa audieris, q̄ in illis partibus hoc genus uo
cis.Deinde si fallor,& quisq; ibi forte huiusmodi quæstionū tanto utiq; odiosior,quāto in
illis locis ineptior percontator extiterit, nónne magis caues ne multo facilius existāt, qui te
græci homines in græcia constitutū,& græca imbutū primitus lingua, de ipsis philosopho/ D
rum libris aliqua interrogarent, quæ Cicero in suis litteris nō posuit? Quod si acciderit, qd
respósurus es,potius te ista in latinorum autorum libris,q̄ in græcorū nosse uoluisse? Qua
responsione,primo græciæ facies iniuriam,& nosti quàm illi homines hoc non ferant. De/
inde iam exulcerati & irati,q̄ cito te,quod nimis non uis,& hebetem iudicabunt,qui græco
rum philosophorum dogmata,uel potius dogmatum particulas quasdam discerptas atq;
dispersas in latinis dialogis, q̄ in ipsorum autorum libris græcis tota atq; contexta discere
maluisti,& indoctum qui cum tam multa in tua lingua nescias,earum rerum frusta in alie/
na colligere ambisti. An forte illud respondebis, non te græcos de his rebus libros conte m/
psisse,sed prius latinos curasse cognoscere, nūc autem uelle te in latinis doctum, iam græce
quærere? Si hoc non pudet hominem græcū latina puerū didicisse, nunc uelle discere græca
barbatum,pudebit ne tandem in ipsis latinis ignorare aliqua quæ quàmmulti latini docti
tecum nesciant? Vel hoc ipso sentis,quod te nobis magna necessitate dicis onerosum,in tā/
ta doctorū multitudine apud Carthaginem cōstitutus. Postremo fac te de omnibus quæ
à nobis quæris interrogatum,respōdere potuisse, ecce iam doctissimus atq; acutissimus di/
ceris,ecce iam te laudibus in cœlum græculus flatus attollit,tu tantum memento grauitatis
tuæ,& illam mereri laudem quo fine uolueris,ut scilicet eos leuiter leuia ista miratos, & beni
uolentissime atque auidissime iam in tua ora suspensos, grauissimum aliquid & saluberri/
mum doceas:idipsum quicquid est grauissimum & saluberrimū,utrum teneas,& recte tra/
dere noueris,uellem cognoscere. Ridiculum est enim cum propterea superflua multa didi/
ceris,ut tibi aures hominum ad necessaria præparentur, ipsa necessaria non tenere, quibus
excipiendis eas per superflua præparaueris: & dum occuparis ut discas unde facias intētos,
nolle discere quod infundatur intentis. Sed si hoc te scire iam dicis , idque ipsum Christia/
nam doctrinam esse respondes,quā te omnibus præponere nouimus, & in ea sola esse præ
sumere spem salutis æternæ,non opus est ei cognitione dialogorum Ciceronis,& collectio/
ne emen/

ne emendicatarũ discordantiũ sententiarũ alienarũ procurari auditores, ut oribus tuis in
A tẽti fiãt, qui abs te aliquid tale accepturi sunt. Nolo prius aliquid doceas, quod dediscendũ
est, ut uera doceas. Nã si alienarum sententiarum dissidentium & repugnantium cognitio
aliquid adiuuat insinuatorem Christianæ ueritatis, ut nouerit quõ aduersantes destruat fal
sitates, ad hoc duntaxat ne quis cõtra disserẽs, nõ nisi in refellendis tuis figat oculũ, sua ue/
ro sedulo occultet. Nã cognitio ueritatis, oĩa falsa, si modo proferant, etiã quæ prius inaudi
ta erãt, & dijudicare & subuertere idonea est. Sed ut non solũ aperta feriant, sed etiã abscõ/
dita eruantur, si alienos opus est cognoscere errores, erige oculos aurésq; oro te, & uide atq;
ausculta, utrũ aliquis aduersus nos de Anaximene & de Anaxagora proferat aliquid: quã
do iã ne ipsorũ quidẽ multo recentiorũ, multũq; loquaciũ Stoicorũ aut Epicureorũ cineres
caleant, unde aliqua contra fidem Christianam scintilla excitetur: sed circuli atq; conuenti/
cula partim fugacia, partim etiam audacter prompta, uel donatistarum, uel maximianen/
sium, uel Manichæorum, uel etiam ad quorum greges turbámq; uenturus es Arianorum,
Eunomianorum, Macedonianorum, Cataphrygarũ, cæterarũq; bestiarũ innumerabiliter
perstrepant: quorum omnium errores si cognoscere piget, quid nobis est propter defensio/
nem Christianæ religionis, quærere quid senserit Anaximenes, & olim sopitas lites inani
curiositate recoquere, cum quorundam etiam hæreticorum, qui nomine Christiano gloria/
ri uoluerunt, ut Marcionistarum & Sabellianorum, multorúmq; præterea iam dissensiões
quæstionésq; sileantur: tamen si opus est ut dixi ueritati aduersantes prænoscere aliquas, &
prætractatas habere sentẽtias, de hæreticis potius qui se Christianos uocãt, quàm de Ana/
xagora & Democrito nobis cogitandũ fuit. Ille aũt quisquis abs te quæsierit, quæ tu à no/
bis quæris, audiat q ea doctius & prudentius nescias. Si enim Themistocles non curauit Themistocles
quod est habitus indoctior, cum canere neruis in epulis recusasset, ubi cum se nescire illa di/
xisset, atq; ei dictum esset, quid igitur nosti? respondit, Rẽpublicam ex parua magnam fa/
B cere: dubitandum est tibi dicere, te ista nescire, cum ei qui rogarit quid noueris, respondere
possis, nosse te, quoniam etiam sine istis homo esse possit beatus? Quod si adhuc non te/
nes, tam peruerse ista conquiris, quàm peruerse si aliquo corporis periculoso morbo gra/
uareris, delitiosas & tenerrimas uestes potius quàm medicamenta medicosq; conquireres.
Non enim ullo modo differenda est ista cognitio, aut illa huic, à te præsertim iam in hac
ætate, uel discendi ordine præferenda est. Vide autem quàm facile posses hoc scire si uelles.
Qui enim quærit quomodo ad beatam uitam perueniat, nihil aliud profecto quærit, nisi
ubi sit finis boni, hoc est ubi constitutum sit, non praua opinione atq; temeraria, sed certa
atq; incõcussa ueritate summũ hominis bonũ, quod à quolibet ubi constituat non inueni/
t, nisi aut in corpore, aut in animo, aut in deo, aut in duobus aliquibus horũ, aut certe in o/
mnibus. Quod si didiceris, neq; summum bonum, nec aliquam partem summi boni omni/
no esse in corpore, duo restabũt, animus & deus, quorum uel in uno, uel in ambobus sit. Si
autem adieceris & didiceris hoc idem de animo quod de corpore, quid aliud iam nisi deus
occurret, in quo summũ hominis bonũ constitutũ sit, nõ quo alia bona nõ sint, sed summũ
id dicitur quò cuncta referuntur. Eo enim fruendo quisq; beatus est propter quod cætera
uult habere, cum illud iam non propter aliud, sed propter seipsum diligatur. Et ideo finis
ibi dicitur, quia iam quò occurrat, & quò referatur non inuenitur. Ibi requies appetendi, ibi
fruẽdi securitas, ibi tranquillissimum gaudiũ optimæ uoluntatis. Da igitur qui cito uideat,
non corpus esse animi bonum, sed animum potius esse corporis bonum. Recedetur iam
ab inquirendo, utrum summum illud bonũ, uel aliqua eius pars sit in corpore. Quod enim
stultissime negatur meliorẽ esse animum corpore, item stultissime negat meliorem esse eũ
qui dat beatam uitam uel partem aliquam beatæ uitæ, quàm eum qui accipit. Non igitur
accipit animus à corpore uel summum bonum uel partem aliquam summi boni. Hoc qui
nõ uident, cæcati sunt dulcedine carnalium uoluptatũ, quã ex indigentia sanitatis uenire nõ
intuent. Sanitas aũt perfecta corporis, illa extrema totius hominis ĩmortalitas erit. Tã po/

tenti enim natura deus fecit animam, ut ex eius plenissima beatitudine quæ in fine tempo/ C
rum sanctis promittitur, redundet etiã in inferiorem naturam quod est corpus, nõ beatitu/
do, quæ fruentis & intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis, id est, incorruptionis ui
gor. Quod qui non uident, ut dixi, bellant inquietis altercationibus, uarie pro suo quisq; ca
ptu, in corpore cõstituentes summum hominis bonum, & carnalium seditiosorũ turbas cõ
Epicurei. citant, Inter quos Epicurei apud indoctam multitudinẽ excellentiore autoritate uiguerũt.
Da item qui cito uideat animum quoq; ipsum non suo bono beatum esse, cum beatus est.
Alioquin nunquam esset miser, & recederetur à quærẽdo, utrum in animo sit summũ illud,
atq; ut ita dixerim, beatificum bonum, uel aliqua pars eius. Nam cum seipso sibi quasi suo
bono animus gaudet, superbus est. Cum uero perspicit se esse mutabilem, uel hoc uno sal/
tem quod de stulto sapiens efficitur, sapientiamq; esse incõmutabilem cernit, simul oportet
cernat esse illam supra suam naturam, eiusq; participatione atq; illustratione se uberius &
certius gaudere, quàm seipso: ita cessans atque detumescens à iactatione atque inflatione
propria, inhærere deo, atq; ab illo incommutabili refici & reformari nititur à quo esse iam
capit, non solum omnem speciem rerum omnium, siue quæ sensu corporis, siue quæ intelli/
gentia mẽtis attinguntur, sed etiam ipsam capacitatẽ formationis ante formationem, cum
uel informe aliquid dicitur quod formari potest. Itaque tanto minus se esse stabilem sen
tit, quanto minus hæret deo qui summe est. Et ideo illum summe esse, quia nulla mutabili
tate proficit seu deficit, sibi autem illam commutationem expedire qua proficit, ut perfecte
illi cohæreat, eam uero commutationem quæ in defectum est, esse uitiosam, omnem autem
defectum ad interitum uergere, quò utrum aliqua res perueniat, tam&si non appareat, ta/
men apparere omnibus eò ducere interitũ, ut non sit quod erat. Vnde colligit nõ ob aliud
res deficere, uel posse deficere, nisi quod ex nihilo factæ sunt, ut quod in eis est quod sunt &
manent, & pro defectibus etiam suis ad uniuersitatis complexum ordinantur, ad eius boni
tatem omnipotentiamq; pertineat qui summe est & conditor, qui potens est etiam ex nihi D
lo, non tantum aliquid, sed etiam magnum aliquid facere. Primum autem peccatum, hoc
est primum uolũtarium defectum esse, gaudere ad propriam potestatem. Ad minus enim
gaudet, quàm si ad potestatem dei gaudeat, quæ utique maior est. Hoc non uidentes, &
potentias intuentes animi humani, magnamq; pulchritudinem factorum atque dictorũ,
etiam si in corpore puduit ponere summum bonum, in ipso tamen animo ponentes, infra
utique posuerunt, quàm ubi syncerissima ratione ponendum est. Inter hos qui ita sentiũt
Stoici. apud Græcos philosophos, & numero & disputandi subtilitate Stoici præualuerũt, qui ta/
men in naturalibus corporea omnia esse arbitrantes, magis à carne q̃ à corpore animum
Platonici. auertere potuerunt. Inter eos autem qui fruendum deo, à quo & nos & omnia facta sunt,
unum atque summum bonum nostrum esse dicunt, apud illos eminuerunt Platonici, qui
non immerito ad officium suum pertinere arbitrati sunt, Stoicis & Epicureis maxime &
Academici. propè solis omnino resistere. Iidem quippe Academici qui Platonici, quod docet audito
Arcesilaus. rum ipsa successio. Arcesilaus enim qui primus occultata sententia sua, nihil aliud istos
Polemon. quàm refellere statuit, quære cui successerit, Polemonẽ inuenies, Quære cui Polemon, Xe
Xenocrates. nocratem. Xenocrati autem discipulo Academiam scholam suam reliquit Plato. Quan/
Plato. tum igitur pertinet ad quæstionem de summo hominis bono, remoue personas hominũ,
atque ipsam disceptationem constitue, profecto reperies duos errores inter se aduersa fron
te collidi, Vnum constituentem in corpore, alium constituentem in animo summum bo
num, Rationem autem ueritatis, qua summum bonum nostrum, deus esse intelligitur, resi/
stere, sed non prius docentem uera quàm praua dedocentem. Idipsum rursum adiunctis
personis constitue, reperies Epicureos & Stoicos inter se acerrime dimicantes. Eorum ue/
ro litem conantes dijudicare Platonicos, occultantes sententiam ueritatis, & illorum uanã
in falsitate fiduciam conuincentes & redarguentes: sed non sicut illi errorũ suorũ, ita Platoni
ci ueræ rationis personã implere potuerunt. Omnibus em̃ defuit diuinæ humilitatis exem
plum.

A. plū, quod oportunissimo tempore per dominū nostrū Iesum Christū illustratū est: cui uni
exēplo in cuiusuis animo ferociter arrogātis, omnis superbia cedit & frangitur & emoritur.
Ideoq; non ualentes illi autoritate turbas terrenarum rerum delectatione cæcatas ad inui-
sibilium fidem ducere, cū eas uiderent Epicureis maxime contentionibus cōmoueri, non so
lum ad hauriēdam, quò ultro ferebantur, sed etiam ad defensitādā corporis uoluptatē, ut
in ea summū bonum hominis constitueretur, Eos aūt qui aduersus hanc uoluptatē, uirtutis
laude mouerētur, minus difficulter eam contēplari in animis hominū, unde facta bona, de
quibus utcunq; poterant iudicare, procederent: simul uidebant si eis conarentur insinuare
aliquam rem diuinam, & super omnia incōmutabilem, quæ nullo attingeretur corporis sen
su, sed sola mente intelligeretur, quæ tamen etiam naturā ipsius mentis excederet, eūq; esse
deum propositū animo humano ad fruendū, purgatum ab omni labe humanarum cupi
ditatum, in quo uno acquiesceret omnis beatitudinis appetitus, & in quo nobis uno bono
rum omniū finis esset, nō eos intellecturos, sed repugnantibus uel Epicureis uel Stoicis, mul
to cq; sibi facilius palmā daturos: id est uera salubrisq; sententia, quod perniciosissimum est
generi humano, imperitorum populorū irrisione sordesceret: & hoc in moralibus. In natu-
ralibus autem quæstionibus si isti dicerent effectricem omnium naturarū esse incorporeā
sapientiam, Illi autē à corpore nusq; discederent, cum alij atomis, alij quatuor elemētis, in
quibus ad efficienda omnia ignis præualeret, principia rerum darent, quis non uideret stul
torum abundantiam corpori deditā, cum incorpoream potentiam conditricē rerum nequa
quam ualeret intueri, in quorū potius suffragium raperetur? Restabat pars rationalium
quæstionū. Nosti enim quicquid propter adipiscendam sapientiā quærit, aut de moribus,
aut de natura, aut de ratione quæstionē habere. Cū ergo epicurei nunq; sensus corporis fal-
li dicerent, Stoici aūt falli aliquando concederent, utriq; tamen regulā cōprehendendæ ueri-
tatis in sensibus ponerent, quis istis contradicentibus audiret Platonicos? Quis non modo
B. in sapientium sed omnino in hominum numero habendos putaret, si ab eis prompte dice-
retur, nō solum esse aliquid quod neq; tactu corporis, neq; olfactu uel gustatu, neq; his au
ribus aut oculis percipi possit, neq; omnino talium rerū quæ ita sentirentur aliqua imagina
tione cogitari: sed id solum uerum esse atq; id solū posse percipi, quia incōmutabile & sempi
ternum est, percipi autem sola intelligentia qua una ueritas quomodo attingi potest attin-
gitur? Cum ergo talia sentirent Platonici quæ neq; docerent carni deditos homines, neque
tanta essent autoritate apud populos, ut credenda persuaderent, donec ad eum habitum
perduceretur animus quo ista capiuntur, elegerunt occultare sententiam suam, & cōtra eos
disserere, qui uerum se inuenisse iactarent, cum inuentionem ipsam ueri in carnis sensibus
ponerent: & eorum quidem consilium quale fuerit quid attinet quærere, diuinum certe uel
diuina aliqua autoritate præditum non fuit. Tantum illud attende, quoniam Plato à Cice
rone multis modis apertissime ostenditur in sapientia nō humana, sed planè diuina, unde
humana quodammodo accenderetur, in illa utiq; sapientia prorsus immutabili atq; eodē
modo semper se habente ueritate constituisse, & finem boni & causas rerum & ratiocinādi
fiduciam, Oppugnatos autem esse nomine Epicureorum & Stoicorum à Platonicis eos q
in corporis uel in animi natura ponerent & finem boni & causas rerum: & ratiocinādi fidu
ciam eò successione temporū esse deuolutam, ut quū Christianæ etiam ætatis exordio, re-
rum inuisibilium atq; æternarum fides per uisibilia miracula salubriter prædicaretur homi
nibus, qui nec uidere nec cogitare aliquid præter corpora poterant, beato apostolo Paulo,
qui eādem fidem gentibus præseminabat, ijdem ipsi Epicurei & Stoici, in actibus aposto-
lorū contradixisse inueniant. Qua in re satis mihi uidetur demonstratum esse, errores gen
tium, siue de moribus, siue de natura rerum, siue de ratione inuestigandæ ueritatis, qui quā-
uis essent multi atq; multiplices, in his tamen maxime duabus sectis eminebant, expugnā-
tibus doctis & tanta disserendi subtilitate atq; copia subuertentibus, durasse tamen usq;
in tempora Christiana. Quos iam certe nostra ætate sic obmutuisse conspicimus, ut uix
iam in

iam in scholis rhetorum commemoretur tantum quæ fuerint illorum sententiæ, certamina tamen etiã de loquacissimis Græcorum gymnasijs eradicata atq; compressa sunt, ita ut si qua nunc erroris secta contra ueritatem, hoc est, contra ecclesiam Christi emerserit, nisi nomine cooperta Christiano, ad pugnandum prosilire non audeat. Ex quo intelligitur ipsos quoq; Platonicæ gẽtis philosophos, paucis mutatis quæ Christiana improbat disciplina, inuictissimo uni regi Christo, pias ceruices oportere submittere, & intelligere uerbũ dei homine indutũ, qui iussit & creditũ est, quod illi uel proferre metuebãt. Huic te mi Dioscore ut tota pietate subdas uelim, nec aliam tibi ad capessendã & obtinendam ueritatem uiam munias, quàm quæ munita est ab illo qui gressuum nostrorum tanquam deus uidet infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, & quoties interrogares hoc dicerem, non quo alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcunq; benefacimus & præcesserit & comitetur & cõsecuta fuerit, & proposita quã intueamur, & apposita cui adhæreamus, & imposita qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totũ extorquet de manu superbia: uitia quippe cætera in peccatis, superbia uero etiã in recte factis timẽda est, ne illa quæ laudabiliter facta sunt, ipsius laudis cupiditate amittãtur. Itaq; sicut rhetor ille nobilissimus cum interrogatus esset, quid ei primum uideretur in eloquentiæ præceptis obseruari oportere, pronũciationem dicitur respondisse, cum quæreret quid secundo, eandẽ pronunciationẽ, quid tertio, nihil aliud q̃ pronunciationem dixisse: si interrogares, & quotiẽs interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respõdere nisi humilitatẽ liberet, & si forte alia dicere necessitas cogeret. Huic humilitati saluberrimæ quã dominus noster Iesus Christus, ut doceret humiliatus est, huic, inquã, maxime aduersat quædã, ut ita dicã, imperitissima sciẽtia, dum nos scire gaudemus, quid Anaximenes, quid Anaxagoras, quid Pythagoras, quid Democritus senserit, & cæteri huiusmodi, ut docti eruditiq; uideamur, cum hoc à uera doctrina & eruditione longe absit. Qui enim didicerit deũ nõ distendi aut diffundi per locos neq; finitos neq; infinitos, quasi in aliqua parte maior sit, in aliqua minor, sed totũ ubiq; esse præsentẽ, sicut ueritatem, cuius nemo sobrie dicit partem esse in isto loco, & partẽ in illo, quoniam ueritas utiq; deus est, nequaquam eum mouebit quod de infinito aëre sensit quicunq; sensit quod ipse deus esset. Quid ad illũ si nesciat quã dicant isti corporis formã, eam quippe dicũt quæ undiq; finita sit: Et utrũ refellẽdi causa tanq̃ Academicus Anaximeni Cicero obiecerit, formam & pulchritudinẽ deum habere oportere, quasi corporeã speciẽ cogitãs, quia ille corporeum deũ esse dixerat, Aër enim corpus est: an ne ipse sentiebat esse formã & pulchritudinẽ incorporeã ueritati, qua ipse animus informatur, & per quã omnia sapientis facta pulchra esse iudicamus: ut non tantum refellendi gratia, sed etiã uerissime dixerit, quod deum pulcherrima specie deceat esse, qua nihil est pulchrius ipsa intelligibili atq; incõmutabili ueritate. Quod autẽ ait ille gigni aërem, quẽ tamen deum esse censebat, nullo modo mouet hunc uirũ, qui intelligit non sicut aër gignitur, id est, aliqua causa ut sit efficitur, cum omnino deus nõ sit, ita genitum esse uerbum dei, deum apud deũ, sed longe alio modo, quem nemo nisi cui ipse deus inspirarit intelligit. Illum autem etiam in ipsis corporalibus desipere quis non uideat, cum aërem gigni dicat, & deum uelit, eum autem à quo aër gignitur, non enim à nullo gigni potest, nõ dicat deum? Cum autem dicitur aër esse semper in motu, nequaq̃ conturbat hominem, ut propterea illum deum putet, qui nouit omnis corporis motum inferiorem esse, quàm est motus animi, Motum autem animi longe pigriorem, quàm est motus summæ atq; incommutabilis sapientiæ. Item Anaxagoras siue quilibet, si mentem dicit ipsam ueritatem atq; sapientiam, quid mihi est de uerbo cum homine contendere? Manifestum est enim omnium rerum descriptionem & modum de illa fieri, eamq; non incongrue dici infinitam, non per spacia locorũ, sed per potentiam quæ cogitatione humana cõprehendi non potest: Neque quod informe aliquid sit ipsa sapientia, hoc enim corporum est ut quæcunq; infinita fuerint, sint & informia. Cicero autẽ studio refellendi quantum uidetur

Margin notes: γνώμη (beside "quo bono facto gaudentibus"); Demosthenes (beside "laudis cupiditate amittãtur"); C; D

A detur propter aduersarios corporaliter sentientes, negat infinito aliquid iungi potuisse, qa
ex ea parte qua quicq; adiungitur, necesse est esse in corporibus aliquem finem. Ideo ait nō
eũ uidisse neq; motũ sensui iunctũ & continentē, id est cōtinua copulatione adhærentē infi
nito, id est infinitæ rei ullũ esse potuisse, quasi de corporibus ageret, qbus nihil iũgi, nisi per
fines locorũ potest. Sic aũt addidit. Neq; sensum omnino quo non tota natura pulsa senti/
ret, quasi ille dixisset mentē illã ordinatricē & moderatricē rerũ omniũ habere sensum, qua/
lem haberet anima per corpus. Nã manifestũ est totã sentire animã, cũ per corpus aliquid
sentit. Nã totã utiq; non latet, qcquid illud est quod sentit. Ad hoc aũt dixit totã naturã
sentire, ut illi quasi auferret, q̃d ait mentē infinitã. Quomodo enim tota sentit si infinita est?
Sensus enim corporis ab aliquo loco incipit, nec percurrit totũ nisi ad cuius finem peruene
rit, quod in infinito dici non potest. Sed neq; ille de sensu corporis aliquid dixerat. Et aliter
dicitur totũ quod incorporeum est, quia sine finibus locorũ intelligit, ut & totũ & infinitũ
dici possit: Totũ propter integritatē, infinitum propter hoc, quia locorũ finibus non ambi/
tur. Deinde inquit, Si mentem ipsam quasi animal aliquod esse uoluit, erit aliquid interius
ex quo illud animal nominetur, ut mens ista quasi corpus sit, & habeat intus animam unde
animal appelletur. Vide queãdmodũ corporali consuetudine loquitur. Quomodo enim so
lent uideri animalia propter sensum grossum, ut opinor eorum contra quos disserit, & ta/ al'. crassum
men dixit rem quæ illos si euigilare possent satis admoneret, omne quod sicut corpus uiuũ
animo occurrit, magis animã habere & esse animal, q̃ animam esse cogitari oportere. Hoc
est enim quod ait, Erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur, sed adiungit, Quid
autem interius mente? Non ergo potest mens habere interiorem animam ut sit animal, qa
ipsa est interior. Ergo corpus habeat extrinsecus cui sit interior, ut sit animal, Hoc est enim
quod ait, Cingatur igitur corpore externo: quasi Anaxagoras dixerit, nisi animalis alicuius
esset, mentem esse non posse. Si mentem ipsam solam sapientiam esse sentiebat, quæ nulli
B us quasi animantis propria est, quia omnibus animis se frui ualētibus ueritas communiter
præsto est. Et ideo uide quàm urbane concludat. Quod quoniam nō placet inquit, hoc est
non placet Anaxagoræ, ut illa mens quam dicit deum, cingatur corpore externo quo ani/
mal esse possit, aperta simplexq; mens nulla re adiuncta qua sentire possit, id est nullo cor/
pore adiuncto per quod sentire possit, fugere intelligentiæ nostræ uim & notionem uidet.
Nihil uerius, quàm fugere hoc uim & notionem intelligentiæ stoicorum & epicureorum, q
nisi corporalia cogitare non possunt. Quod autem ait, Nostræ, humanæ intelligi uoluit, &
bene nō ait fugit, sed fugere uidetur. Hoc enim illis uidetur, neminem hoc posse intelligere,
& ideo nihil tale esse arbitrantur. Sed quorundam intelligentiã quantum homini datũ est,
non fugit esse apertam simplicemq; sapientiam atq; ueritatem, quæ nullius animantis sit
propria, sed qua cōmuniter omnis quæ id potest anima, sapiens & uera efficitur. Quam si
sensit esse Anaxagoras, eámq; deum esse uidit mētemq; appellauit, non solũ nomen Ana/
xagoræ, quod propter litteratam uetustatem, omnes, ut militariter loquar, litteratiores libē
ter sufflant, nos doctos & sapientes non facit, sed ne ipsa quidem eius cognitio qua id uerũ
esse cognouit. Non enim mihi propterea ueritas chara esse debet quia non latuit Anaxa/
goram, sed quia ueritas est, etiam si nullus eam cognouisset illorum. Si igitur nec eius homi
nis qui uerum forsitan uidit, cognitio nos inflare debet, ut ea quasi docti esse uideamur, sed
ipsius ueri soliditate, qua uere docti esse possumus, quanto minus eorum hominum, qui
falsa senserunt, nomina & dogmata, nostram possunt adiuuare doctrinam, & latentia co/
gnita facere? Cum si homines simus, magis nos contristari deceat, tot & tam nobilitato/
rum hominum erroribus, si eos audire contigerit, quàm hæc propterea studiose quære/
re, ut inter eos qui illa nesciunt iactatione inanissima uentilemur. Quanto enim melius ne
audissem quidē nomē Democriti, q̃ cum dolore cogitarem, nescio quem suis temporibus Democritus de deo.
magnum putatum, qui deos esse arbitraretur imagines, quæ de solidis corporibus flue/
rent, solidæque ipsæ non essent, eásque hac atque hac motu proprio circumeundo atque
illa

illabēdo in animos hominū facere ut uis diuina cogitetur, cum profecto illud corpus unde C
imago flueret, quāto solidius est, præstātius quoq; esse iudicetur? Ideóq; fluctuauit eius, si/
cut isti dicunt nutauitq; sentētia, ut aliquando naturam quandā de qua fluerent imagines
deum esse diceret, qui tamen cogitari non posset, nisi per eas imagines quas fundit ac emit/
tit, id est, quæ de illa natura, quam nescio quā corpoream & sempiternam, ac etiam per hoc
diuinam putat, quasi uaporis similitudine continua uelut emanatione ferrentur, & uenirēt
atq; intrarēt in animos nostros ut deum uel deos cogitare possemus. Nullam enim aliam
causam cuiuslibet cogitationis nostræ opinantur isti, nisi cum ab his corporibus quæ cogi
tamus, ueniūt atq; intrant imagines in animos nostros: quasi non multa ac propè innume
rabilia cogitētur incorporaliter atq; intelligibiliter ab eis qui talia cogitare nouerunt, sicut
ipsa sapientia & ueritas. Quam si isti non cogitant, miror quomodo de illa utcunq; dispu/
tent. Si autem cogitant, uellem mihi dicerent, uel de quo corpore, uel qualis in eorū animos
ueniat imago ueritatis. Quanquam Democritus etiam hoc distare in naturalibus quæstio
nibus ab Epicuro dicitur, quod iste sentit inesse cōcursioni atomorum uim quādam anima
lem & spiritalem: qua ui eum credo & imagines ipsas diuinitate præditas dicere, nō omnes
omnium rerum, sed deorum, & principia mentis esse in uniuersis quibus diuinitatē tribuit,
& animantes imagines, quæ uel prodesse nobis soleant uel nocere. Epicurus uero neq; ali/
quid in principijs rerum ponit præter atomos, id est, corpuscula quædam tam minuta, ut
etiam diuidi nequeant, neq; sentiri, aut uisu, aut tactu possint: quorum corpusculorum con
cursu fortuito, & mundos innumerabiles, & animantia, & ipsas animas fieri dicit, & deos
quos humana forma non in aliquo mundo, sed extra mundos, atque inter mundos con/
stituit: & non uult omnino aliquid præter corpora cogitare: quæ tamē ut cogitet, imagines
dicit ab ipsis rebus, quas atomis formari putat defluere, atq; in animum introire subtilio/
res quàm sunt illæ imagines quæ ad oculos ueniunt. Nam & uidēdi causam hāc esse dicit,
ingentes quasdam imagines, ita ut uniuersum mūdum cōplectantur extrinsecus. Intelligis D
autē iam ut arbitror quas isti opinentur imagines. Miror non admonuisse Democritū uel
hoc ipsum falsa esse quæ dicit, quia uenientes tam magnæ imagines in tam breuem animū
nostrum, si corporeus, ut illi uolunt, tam paruo corpore induditur, totæ illum tangere non
possunt. A magno enim corpore cum paruum corpus attingitur, à toto simul attingi nullo
pacto potest, Quomodo igitur totæ simul cogitantur, si intantum cogitantur, in quantum
uenientes atq; intrātes animum attingunt, quæ nec totæ intrare possunt per tam paruum
corpus, nec totæ tam paruum animum attingere? Memento me secundum illos hæc dice/
re: non enim ego talem animum sentio: aut si incorporeum Democritus animū existimat,
Epicurus quidem solus ista ratione urgeri potest. Sed etiam ille quare non uidit, non opus
esse nec fieri posse, ut incorporeus animus aduentu atq; contactu corporearum imaginum
cogitet. De uisu certe oculorum, ambo pariter redarguūtur, Tam breues enim oculos, tam
grādium imaginum corpora tota attingere nullo modo possunt. Cum autem quæritur ab
eis, quare una imago uideat' corporis alicuius, à quo innumerabiliter imagines fluunt, Re/
spondent, eoipso quo frequenter fluunt & transeunt imagines, quasi quadam earum cōsti/
patione & densitate fieri, ut ex multis una uideatur. Quam uanitatem Cicero ita refellit, ut
eoipso neget æternum deum eorum posse cogitari, quo innumerabiliter fluentibus & la/
bentibus imaginibus cogitatur. Et quoniam innumerabilitate atomorum suppeditāte, di/
cunt fieri formas deorū sempiternas, cum ita discedunt quædam corpuscula de diuino cor/
pore ut alia succedant, & dissolui illam naturam eadem successione nō sinant, Omnia ergo,
inquit, æterna essent, quia nulli deest ista innumerabilitas atomorū, quæ ꝑpetuas ruinas
subinde suppleat, Deinde quomodo nō uereat' iste deus ne intereat, cū sine ulla intermissi
one pulsetur, agiteturq; atomorū incursione sempiterna? Pulsari enim dicit illud corpus,
quod irruentibus atomis feriatur, & agitari quod penetretur, Deinde cū ex ipso imagines
de quibus iam satis dictū est, semper affluāt, quomodo potest de immortalitate cōfidere?

A In quibus omnibus deliramentis hæc opinantium,illud præcipue dolendum est,quod nõ
sufficit enarrari,ut nulla cuiusquam disputatione aduersante respuantur. Sed acutissimo-
rum hominum ingenia,id etiam negocium susceperunt,ut copiose ista refellerent, quæ sta
tim dicta etiam à tardissimis derideri abijciq; debuerunt. Si enim concesseris esse atomos,
si concesseris etiam concursu fortuito seipsas pellere & agitare , num & illud eis fas est con
cedere,ut inter se atomi fortuito concurrentes,rem aliquã ita conficiant,ut eam forma mo
dificent,figura determinent,æqualitate poliant,colore illustrent,anima uegetent? quæ om-
nia nullo modo nisi arte diuinæ prouidentiæ fieri uidet quisquis magis mente quàm ocu-
lis amat uidere,idq; ab eo expetit à quo factus est. Nam nec ipsos atomos esse ullo mo-
do concedendum est, quod omissa subtilitate quæ de diuisione corporum à doctis tradi-
tur,uide quàm facile secundum ipsorum opinionem possit ostendi. Certe enim ipsi dicunt
omnia quæ sint naturæ, nihil esse aliud quàm corpora & inania quæq; his accidant, quod
credo motum & pulsum dicere & consequentes formas. Dicant ergo in quo genere ponãt
imagines,quas de corporibus solidioribus affluere putant,ipsas minime solidas, ita ut ta-
ctu nisi oculorum cum uidemus,& animi cum cogitamus,sentiri non possint,si & ipsa cor-
pora sunt? Nam ita censent,ut exire à corpore & uenire ad oculos uel ad animum possint,
quem nihilominus dicunt esse corporeum. Quæro utrum etiam ab ipsis atomis affluant
imagines? Si affluunt,quomodo iam sunt atomi à quibus aliqua corpora separantur? Si
non affluunt,aut potest aliquid sine imaginibus cogitari quod uehementer nolunt,aut un
de norunt atomos quas nec cogitare potuerunt? Sed iam pudet me ista refellere , cum eos
non puduerit ista sentire. Cum uero ausi sint etiam defendere,nõ iam eorum,sed ipsius ge
neris humani me pudet,cuius aures hæc ferre potuerunt. Cum igitur tanta sit cæcitas men
tium per ingluuiem peccatorum amoremq; carnis,ut etiam ista sententiarum portenta do
ctores conterere disputando potuerint , dubitabis tu Dioscore, uel quisquam uigilanti in-
B genio præditus, ullo modo ad sequendã ueritatẽ melius consuli potuisse generi humano,
q̃ ut hõ ab ipsa ueritate susceptus ineffabiliter atq; mirabiliter,& ipsius in terris personam
gerẽs,recta præcipiendo,& diuina faciendo,salubriter credi persuaderet,quod nondũ pru-
denter posset intelligi? Huius nos gloriæ sumus,huic te immobiliter atq; constanter crede
re hortamur,per quem factum est,ut non pauci,sed populi etiã qui non possunt ista diju-
dicare ratione,fide credant,donec salutaribus præceptis adminiculati euadant ab his per-
plexitatibus in auras purissimæ atq; syncerissimæ ueritatis. Cuius autoritati tanto deuo-
tius obtemperari oportet,quãto uidemus nullum iam errorem se audere extollere, ad con
gregandas sibi turbas imperitorum,qui non Christiani nominis uelamenta cõquirat.Eos
autem solos ex ueteribus præter Christianum nomen in conuenticulis suis aliquanto fre-
quentius perdurare,qui scripturas eas tenent,per quas annunciatum esse ipsum dominum
Iesum Christum,se intelligere & uidere dissimulant. Porrò illi qui cum in unitate atq; com
munione catholica non sint,Christiano tamen nomine gloriantur, coguntur aduersari cre
dentibus,& audent imperitos quasi ratione traducere,quando maxime cum ista medicina
dominus uenerit,ut fidem populis imperaret. Sed hoc facere coguntur, ut dixi, quia iacere
se abiectissime sentiunt,si eorum autoritas cum autoritate catholica conferatur. Conantur
ergo autoritatem stabilissimam fundatissimæ ecclesiæ quasi rationis nomine & pollicitatio
ne superare. Omnium enim hæreticorũ quasi regularis est ista temeritas. Sed ille fidei im
perator clementissimus,& per conuentus celeberrimos populorum atq; gentium, sedesq;
ipsas apostolorum arce autoritatis muniuit ecclesiam,& per pauciores pie doctos & uere
spiritales uiros copiosissimis apparatibus etiam inuictissimæ ratiõis armauit. Verum illa
rectissima disciplina est,in arcem fidei quàm maxime recipi infirmos, ut pro eis iam tutissi
me positis,fortissima ratione pugnetur. Platonici uero,qui falsorum philosophorum erro-
ribus illo tempore circũlatrantibus,non habentes diuinam personam qua imperarent fi-
dem,sententiam suam tegere quærendam,quàm polluendam proferre maluerunt, cũ iam

Christi nomen terrenis regnis admirãtibus ꝑturbatisq́ crebresceret, emergere cœperãt, ad C proferẽdum atq; aperiendum quid Plato sensisset. Tunc Plotini schola Romæ floruit, habuitq́ condiscipulos multos acutissimos & solertissimos uiros. Sed aliqui eorum magicarum artium curiositate deprauati sunt, aliqui dominũ Iesum Christũ ipsius ueritatis atq; sapientiæ incommutabilis quam conabantur attingere cognoscẽtes gestare personam, in eius militiam transierunt. Itaq; totũ culmen autoritatis lumenq́ rationis in illo uno salutari nomine atq; in una eius ecclesia, recreando atq; reformando humano generi cõstitutum est. Hæc me tibi diutissime in hac epistola locutũ, & si alia forte tu malles, omnino non pœnitet: Probabis enim hæc magis quantomagis in ueritate proficies, & tunc probabis consilium meum, quod nunc utilitati studiorum tuorum minus obsecutum putas. Quanq́ etiã illis ipsis quæstionibus tuis, non solum quibusdam in hac epistola, sed etiã cæteris penè omnibus in ipsis membranis, in quibus eas misisti, ut potui breuiter annotando respõderim. In quibus me si parum egisse, aut aliud quàm uolebas egisse arbitraris, non recte cogitas mi Dioscore, à quo nunc ista quæsieris. Oratoris autem libros, & quæ sunt de oratore, omnes prætermisi. Nescio quis enim nugator mihi esse uisus sum si ea exponẽda persequerer. Nam de cæteris possem etiam decenter interrogari, si mihi quisquã res ipsas, non de libris Ciceronis, sed per seipsas tractandas dissoluendasq́ proferret. In illis autem res ipsæ nunc nostræ professioni minus congruunt. Hæc autem omnia non facerem, nisi me post ægritudinem in qua eram cum homo tuus uenisset, aliquantũ ab Hippone remouerem. Quibus item diebus perturbatione ualetudinis febribusq́ repetitus sum. Inde factum est ut tardius quàm possent tibi hæc mitterentur. Quæ quomodo acceperis, rescripta flagito.

Augustinus Dardano respondet ad duas quæstiones, ostendens quomodo deus dicatur alicubi esse, aut non esse, & quõ Christus non sit ubiq;, & rursus sit ubiq;. Epistola. LVII.

FATEOR me frater dilectissime Dardane, illustrior mihi in charitate Christi, q̃ in huius seculi dignitate, literis tuis tardius respõdisse quàm debui. Cuius rei causas nollem quæreres, ne molestius me feras diutius excusantem, q̃ pertulisti tardius rescribentem. Cum ergo te malim offensioni meæ facile ignoscere, q̃ de mea defensione iudicare, quæcunq; illæ causæ fuerint, crede nullũ tui apud me esse potuisse contemptũ. Immo enimuero citissime rescripsissem, si te cõtempsissem. Nec modo quia tandẽ aliquando rescripsi, ideo saltem tandem aliquãdo dignum aliquid te lectore molitus sum, & quod merito possim tuo nomine prænotare. Sed rescribere utcunq; iam malui, q̃ pati & hanc ætatem me huius officij debitore transire. Nec tua me dignitas terruit fecitq́ cunctantem, cum sit humanitas tua gratior q̃ illa suspectior. Sed unde te magis amo, hinc difficilius unde sufficiam tantæ auiditati religiosi tui amoris inuenio. Huc accessit quod præter mutuæ charitatis flammam, qua fit ut etiam eos quos nunquam uidimus diligamus, dum eos habere quod diligimus credimus, ubi me utiq; præuenisti, fecistiq́ ut uerear in me decipi opinionem atq; expectationem tuam: Præter hoc ergo mihi tales quæstiones in tua epistola proposuisti, quæ si à quolibet propositæ forent, ocio quoq; meo quod mihi desit, nõ paruum negocium facerent. Cũ uero abs te proponuntur cui profunda rimanti solutionis earum superficies nequaquam sat est, & proponuntur occupatissimo aliarumq́ curarum molibus uallato & obstricto, tuæ prudentiæ est & beneuolentiæ cogitare, q̃ te placatũ habere debeam, uel quod diu non respondi, uel si etiam nunc pro tuæ intentionis granditate

Quæstio prima. non respondero. Quæris igitur: Mediator dei & hominum homo Christus Iesus, quomodo nunc esse credatur in cœlo, cum pendens in ligno, iamq́ moriturus latroni credenti dixerit: Hodie mecum eris in paradiso. Et hinc fortasse intelligendum dicis paradisum, quasi in aliqua cœli parte compositum, aut quia ubiq; deus sit, hominem quoq; illum qui in deo sit ubiq; diffusum, ex hoc nimirum intelligi uolens, etiã in paradiso esse potuisse qui ubiq;

Solutio. sit. Vbi ego quæro uel potius agnosco, quemadmodum accipias hominem Christum, non utiq; sicut quidam hæretici uerbum dei & carnem, hoc est sine anima humana, ut uerbum esset D

A esset carni pro anima:uel uerbum dei & animam & carnem,sed sine mente humana,ut uer
bum dei esset animæ pro mente humana. Non utiq; sic accipis hominem Christum,sed si/
cut superius locutus es,ubi aisti , Christum omnipotentem deum,ea te ratione credulitatis
accipere ut deum non crederes,nisi perfectum etiam hominem credidisses, profecto cũ di/
cis hominem perfectum,totam illic naturam humanam uis intelligi. Nõ est autem homo
perfectus,si uel anima carni,uel animæ ipsi mens humana defuerit.Si ergo secundũ homi/
nem quem uerbum deus suscepit,putamus dictum esse:Hodie mecum eris in paradiso,nõ
ex his uerbis in cœlo existimandus est esse paradisus . Neq; enim ipso die in cœlo futurus
erat homo Christus Iesus,sed in inferno secundum animam, in sepulchro autem secundũ
carnem. Et de carne quidem quod eo die in sepulchro sit posita,manifestissimum est euan/
gelium. Quod uero illa anima in infernũ descenderit,apostolica doctrina prædicat. Quan
doquidem beatus Petrus ad hanc rem testimonium de psalmis adhibet,ubi de ipso prædi *Act. 2.*
ctum esse demonstrat: Quoniam non derelinques animam meam in inferno, neq; dabis *psal. 15.*
sanctum tuum uidere corruptionem. Illud de animà dictum est, quia non ibi est derelicta
unde tam cito remeauit, illud de corpore quod in sepulchro corrumpi celeri resurrectione
non potuit . Sed in sepulchro paradisum nullus intelligit. Et si quisq; esset ita absurdus, ut
hoc sapere conaretur,eo quod illud sepulchrũ in horto erat,certe hinc ab ista opinione re/
uocaretur,quod ille cui dictum est,Hodie mecũ eris in paradiso,non illo die fuit cum Chri
sto in illo sepulchro:nec eius fidei pro magno munere offerretur sepultura carnis,nihil gau
dij uel doloris in morte sentientis,cum ille de requie ubi sensus est cogitaret . Restat igi/
tur ut si secundum hominem dictum est: Hodie mecum eris in paradiso , in inferno in
telligatur esse paradisus, ubi erat eo die futurus secundum humanam animam Christus.
Vtrum autem sinus ille Abraæ ubi diues impius cum in tormentis esset inferni,requiescen
tem pauperem uidit,uel paradisi censendus uocabulo, uel ad inferos pertinere existiman/
dus sit,non facile dixerim. De illo quippe diuite legimus dictum esse : Mortuus est autem *Aliter distin/*
B & diues,& sepultus est in inferno:Et cum apud inferos in tormentis esset. In pauperis autẽ *guunt Græci*
morte uel requie non sunt inferi nominati,Sed contigit inquit mori inopem illum & offer
ri ab angelis in sinum Abraæ. Deinde ardenti diuiti dicit Abraam:Inter nos & uos chaos *Abraam in in*
magnum firmatum est,tanquam inter inferos sedesq; beatorum. Non enim facile alicubi *ferno.*
scripturarum inferorum nomen positum inuenitur in bono. Vnde etiam quæri solet, si nõ
nisi pœnalia recte intelliguntur inferna,quomodo animam domini Christi pie credamus
fuisse in inferno? Sed bene respondetur,ideo descẽdisse,ut quibus oportuit subueniret. Vn
de beatus Petrus cum dicit soluisse dolores inferni,in quibus impossibile erat teneri eum.
Porrò si utraq; regio & dolentium & requiescentium,id est,& ubi diues ille torquebatur,&
ubi pauper ille lætabatur in inferno esse credenda est, quis audeat dicere dominum Iesum
ad pœnales inferni partes uenisse tantummodo, nec fuisse apud eos qui in Abraæ sinu re/
quiescunt ? ubi si fuit,ipse est intelligendus paradisus, quem latronis animæ illo die digna
tus est polliceri. Quæ si ita sunt,generale paradisi nomen est, ubi feliciter uiuit᷑. Neq; enim
quia paradisus est appellatus ubi Adam fuit ante peccatum,propterea scriptura prohibita
est etiam ecclesiam uocare paradisum cum fructu pomorum. Est autem sensus multo expe
ditior,& ab his omnibus ambiguitatibus liber,si non secundum id quod homo erat,sed se
cundum id quod deus erat dixisse accipiatur:Hodie mecum eris in paradiso. Homo quip/
pe Christus illo die secundum carnem in sepulchro , secundum animam in inferno futurus *Christus*
erat,deus uero idem ipse Christus ubiq; semper est. Est enim lux quæ lucet etiã in tenebris *ubiq;.*
quamuis eam tenebræ non comprehendant. Est uirtus & sapientia dei,de qua scriptum est
quod attingat à fine usq; ad finem fortiter,& disponat omnia suauiter, & attingat ubiq;
propter suam mundiciam,& nihil inquinatum in eam incurrat. Vbicunque ergo sit para/
disus,quisquis beatorum ibi est,cum illo ibi est qui ubiq; est . Cum enim sit Christus deus
& homo, deus utiq; unde dicit,Ego & pater unum sumus,homo autem unde dicit,Pater

maior me est, idemq; filius dei unigenitus à patre, & filius hoīs ex semine Dauid secūdum C
carnem, utrunq; in illo obseruandum est cum loquitur, uel cum de illo scriptura loquitur, &
quid secundū quid dicatur intuēdum. Nam sicut unus homo est anima rationalis & caro,
sic & unus Christus est uerbum & homo. Proinde quod ad uerbū attinet, creator est Chri
Christus quomō creatura.
stus, Omnia enim per ipsum facta sunt. Quod uero ad hominē, creatura est Christus. Fa-
ctus est enim ex semine Dauid secundum carnem, & in similitudinem hominū factus. Itē
quia in homine duo sunt, anima & caro, secūdum animam tristis fuit usq; ad mortē, secun
dum carnem passus est mortem. Nec tamen cum filium dei Christum dicimus, hominem
Secundum hominē pro eo quod est secundum humanam naturam.
separamus, aut cum eundē Christum filium hominis dicimus, separamus deum. Secundū
hominem nāq; in terra erat, non in cœlo ubi nunc est, quando dicebat, Nemo ascendit in
cœlum, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlo: q̄uis secundum id quod fi
lius dei erat esset in cœlo, secundū id uero quod filius hominis erat adhuc esset in terra, nō-
dumq; ascendit in cœlum. Similiter cum secundū id quod filius dei est sit dn̄s gloriæ, secun
dum id aūt qđ est filius hominis crucifixus sit, ait tamē apostolus: Si enim cognouissent,
nunq̄ dn̄m gloriæ crucifixissent. Ac per hoc & filius hominis secundū deum erat in cœlo, &
filius dei secundū hominē crucifigebat̄ in terra. Sicut ergo potuit recte dici, dn̄s gloriæ cru
cifixus, cum ad solam carnem illa passio pertineret, ita recte dici potuit, Hodie mecū eris in
paradiso: cum iuxta humanā humilitatē, per carnē in sepulchro, per animā in inferno illo
die futurus esset, iuxta diuinam uero immutabilitatē nunq̄ de paradiso, quia ubiq; est sem
per, recessisset. Noli itaq; dubitare ibi nunc esse hominem Christum Iesum, unde uēturus
est, memoriterq; recole & fideliter tene Christianam cōfessionem, quoniā resurrexit à mor
tuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris, nec aliunde q̄ inde uēturus est ad uiuos
mortuosq; iudicandos. Et sic uenturus est illa angelica uoce testante, quemadmodū ire ui-
Christus non ubiq;.
sus est in cœlum, id est in eadem carnis forma atq; substantia, cui profecto immortalitatē
dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putādus ubiq; diffusus. Ca D
uendum est enim, ne ita diuinitatem astruamus hominis, ut ueritatē corporis auferamus.
Non est autem consequēs, ut quod in deo est, ita sit ubiq; ut deus. Nā & de nobis ueracissi
ma scriptura dicit, quod in illo uiuimus, mouemur & sumus, nec tn̄ sicut ille ubiq; sumus,
3. senten. dist. 22. ca. solet.
sed aliter homo ille in deo, quoniam aliter & deus ille in homine proprio quodam & singu
lari modo. Vna enim persona deus & homo est, & utrunq; est unus Christus Iesus, ubiq;
per id quod deus est, in cœlo aūt per id quod homo. Quanq̄ & in eo ipso q̄d dicitur deus
ubiq; diffusus, carnali resistendum est cogitationi, & mens à corporis sensibus auocāda, ne
1. senten. dist. 37. fateamur.
quasi spaciosa magnitudine opinemur deum per cūcta diffundi, sicut humus, aut humor,
aut aër, aut lux ista diffunditur (omnis enim huiuscemodi magnitudo minor est in sui par
te q̄ in toto) sed ita potius sicuti est magna sapiētia etiam in homine cuius corpus est par
uum. Et si duo sunt sapientes, quorum sit alter corpore grandior, neuter sapientior, non est
illa in maiore maior, minor in minore, aut minor in uno q̄ in duobus, sed tāta in hoc quan
ta in illo, & tanta in unoquoq; quanta in utroq;. Neq; enim si æqualiter sunt omnino sa-
pientes, plus sapiūt ambo q̄ singuli, quemadmodum si æqualiter sint immortales, nō plus
uiuūt q̄ singuli. Ipsa deniq; immortalitas corporis quæ in Christi carne præcessit, nobisq;
in fine futura promittitur, cum magna sit res, nō est profecto mole magna. Sed licet corpo
raliter habeatur, incorporea quædam excellentia est. Nā cum ipsum immortale corpus mi
nus sit in parte quàm in toto, immortalitas eius tam plena est in parte q̄ in toto, & cū sint
alijs alia maiora, non tamen alijs alia immortaliora sunt membra. Sicut nunc quando ex
omni parte sani sumus secundum modum præsentis in corpore sanitatis, non quia maior
est manus tota q̄ digitus, ideo manus totius sanitatem maiorem dicimus esse q̄ digiti: sed
in illis inæqualibus æqualis est ipsa, quando ita breuiora grandioribus cōparantur, ut qđ
tam magnum esse non potest, q̄ est aliud, possit tamē esse tam sanum. Esset autem maior
sanitas in maioribus mēbris, si essent maiora saniora. Cum uero nō est ita, sed maiora atq;
minora

A minora tam sana sunt, dispar est profecto in membrorum molibus quantitas, sed par est in disparibus sanitas. Cum ergo sit corpus aliqua substantia, quantitas eius est in magnitudine molis eius, sanitas uero eius non quantitas sed qualitas eius est. Non ergo potuit obtinere quantitas corporis, quod potuit qualitas. Nam ita distantibus partibus quæ simul esse non possunt, quoniam sua quæq; spacia locorum tenent, minores minora, & maiora maiores, non potuit esse in singulis quibusq; partibus tota uel tanta, sed amplior est quantitas in amplioribus partibus, breuior in breuioribus, & in nulla parte tanta quanta per totum. Qualitas uero corporis quæ sanitas dicitur, cum sanum corpus est totum, tanta est in maioribus, quanta in minoribus partibus. Non enim quæ minus magnæ sunt, ideo minus sanæ sunt, aut quæ ampliores ideo saniores. Absit ergo, ut quod potest in corpore qualitas creati corporis, non possit in seipsa substantia creatoris. Est ergo deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait per prophetam: Cœlum & terram ego impleo. Et quod pauloante posui de sapientia eius, Attingit à fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Itemq; scriptum est, Spiritus domini repleuit orbem terrarum. Eiq; dicitur in quodam psalmo: Quo abibo à spiritu tuo, & à facie tua quo fugiam? Si ascendero in cœlum tu ibi es: si descendero ad infernum ades: quia substantialiter deus ubiq; diffusus. Sed sic est deus per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, & sine onere continens mundum. Non tamen per spacia locorum, quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, & in alio dimidio dimidius, atq; ita per totum totus, sed in solo cœlo totus, & in sola terra totus, & in cœlo & in terra totus solus, & nullo contentus loco, sed in seipso ubiq; totus. Ita pater, ita filius, ita spiritussanctus, ita trinitas unus deus. Neq; enim mundum inter se in tres partes diuiserunt, quas singulas singuli implerent, quasi non haberet ubi esset filius, aut spiritussanctus in mundo, si totum occupasset pater. Non ita se habet uera incorporea immutabilisq; diuinitas. Non enim corpora sunt quorum amplior sit in tribus quàm in singulis magnitudo, nec loca suis molibus tenent ut distantibus spacijs simul esse non possint. Si enim anima in corpore constituta, non solum nullas angustias, uerumetiam quandam latitudinem inuenit, non corporalium locorum, sed spiritualium gaudiorum, cum fit quod ait apostolus, Nescitis quoniam corpora uestra templum in uobis spiritussancti est, quem habetis à deo, nec dici nisi stultissime potest, non habere locum in nostro corpore spiritumsanctum, quod totum nostra anima impleuerit: quãto stultius dicitur illis angustijs impediri alicubi trinitatem, ut pater & filius & spiritussanctus, ubiq; simul esse non possint? Verum illud est multo mirabilius, q̃d cum deus ubiq; sit totus, nõ tamen in omnibus habitat. Non em̃ omnibus dici potest, quod ait apostolus, uel quod iam dixi, uel etiam illud, Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis. Vnde econtrario de quibusdam idem dicit, Quisquis autem spiritum Christi non habet hic non est eius. Quis porrò audeat opinari, nisi quisquis inseparabilitatem penitus trinitatis ignorat, quod in aliquo habitare possit pater aut filius, in quo non habitat spiritussanctus, aut in aliquo spiritussanctus in quo non pater & filius? Vnde fatendum est ubiq; esse deum per diuinitatis præsentiam, sed non ubiq; per habitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem, ubi procul dubio gratia dilectionis eius agnoscitur, non dicimus, Pater noster qui es ubiq;, cum & hoc uerum sit, sed Pater noster qui es in cœlis, ut templum eius potius in oratione commemoremus, quod & nosipsi esse debemus, & inquantum sumus intantum ad eius societatem & adoptionis familiam pertinemus. Si enim populus dei nõdum factus æqualis angelis eius adhuc in ista peregrinatione dicitur templum eius, quantomagis est templum eius in cœlis ubi est populus angelorum, quibus aggregãdi & coæquandi sumus, cum finita peregrinatione quod promissum est sumpserimus? Cum igitur qui ubiq; est non in omnibus habitet, etiam in quibus habitat, non æqualiter habitat. Nam unde est illud quod Helisæus poposcit, ut dupliciter in eo fieret spiritus dei qui erat in Helia. Et unde in omnibus sanctis

Hiere. 23
Sap. 8.
Sap. 1
psal. 138.
1. senten. dis. 37. fateamur
B
Deus quomodo alicubi non est.
Rom. 8.
Matth. 6

ctis sunt alij alijs sanctiores, nisi abundantius habendo habitatorem deum? Quomõ ergo C
uerũ supra diximus, q̃d deus ubiq; sit totus, quãdo in alijs est amplius, in alijs minus? Sed
non est negligenter intuendũ quod diximus, in seipso esse ubiq; totũ. Non ergo in eis, quia
alij plus eum capiũt, alij minus. Ideo enim ubiq; esse dicitur, quia nulli parti rerum absens
est, Ideo totus, quia non parti rerum partem suam præsentem præbet, & alteri parti alterã
partem, æquales æqualibus, minori uero minorem, maioriq; maiorem, sed non solum uni/
uersitati creaturæ, uerumetiam cuilibet parti eius totus pariter adest. Hiq; ab eo longe esse
dicuntur, qui peccando dissimillimi facti sunt: & hi ei propinquare, qui eius similitudinem
pie uiuendo recipiunt. Sicut recte dicuntur oculi tanto esse ab hac luce longius, quanto fue
rint cæciores. Quid enim tam longe est à luce quàm cæcitas, etiam si lux præsto sit, atque
oculos perfundat extinctos? Propinquare autem luci merito perhibentur oculi, qui sanita
tis accessu aciem recipiendo lucem recipiunt. Porrò autem quod parum distincte putaui/
mus posse intelligi, cum diceremus deum esse ubiq; totum, nisi adderemus in seipso, uideo
diligentius exponendum. Quomodo enim ubiq;, si in seipso? Vbiq; scilicet, quia nusquam
est absens. In seipso autem, quia non continetur ab eis quibus est præsens tanquam sine
eis esse non possit. Nam spacia locorum tolle corporibus, nusquam erũt, & quia nusquam
erunt, nec erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, & ideo necesse
est ut non sint. Etenim cum per totam suam molem corpus æqualiter sanum est, aut æqua/
liter candidum, non est in una quàm in alia parte eius sanitas maior, aut candor, nec ma/
ior in toto quàm in parte eius, quia non sanius aut candidius totum constat esse quàm
partem. Si autem inæqualiter sit sanum aut inæqualiter candidum, fieri potest ut in mino/
re parte sit sanitas maior aut candor, tam minora quàm maiora saniora uel candidiora
sunt membra: usqueadeo non mole constat quod in qualitatibus magnum dicitur esse uel
paruum. Veruntamen si moles ipsa corporis, quantacunq; uel quantulacunq; sit, penitus
auferatur, qualitates eius non erit ubi sint, quamuis non mole metiendæ sint. At uero de/ D
us non si minus capitur ab illo cui præsens est, ideo ipse minor est. Totus enim in seipso
est, nec in quibus est ita est ut indigeat eis, tanquam non possit esse nisi in eis. Sicut autem
nec ab illo abest in quo non habitat, & totus adest quamuis eum ille non habeat: ita & illi
in quo habitat, totus est præsens, quamuis eum non ex toto capiat. Neq; enim ad habitan
dum diuidit se per hominum corda seu corpora, aliam sui partem huic tribuens, illi aliam,
Li.83.q.42 sicut lux ista per aditus & per fenestras domorum: sed potius si quemlibet sonum cum cor
porea res sit ac transitoria surdus non capit, surdaster non totum capit, atq; in his qui au/
diunt cum pariter ei propinquent, tantomagis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto
1.senten.dis. autem minus, quanto est obtusioris auditus, cum ille non uarie magis minusúe insonet,
37.ne autem. sed in eo loco in quo sunt, omnibus æqualiter præsto sit: quanto excellentius deus natura
incorporea & immutabiliter uiua, qui non sicut sonus per moras temporum tendi & diui/
di potest, nec spacio aëreo tanquam loco suo indiget, ubi præsentibus præsto sit, sed æter/
na stabilitate in seipso manens, totus adesse rebus omnibus potest, & singulis totus: quam
uis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis diuersitate, alij amplius, alij mi/
nus, quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suæ bonitatis ædificat? Et donationum
quidem dictæ sunt diuisiones tanquam per partes & membra unius corporis, ubi & simul
omnes unum templum, & singuli singula templa sumus, quia non est deus in omnibus
1.Cor.12 quàm in singulis maior. Et fit plerunq; ut plures cum minus capiant, unus amplius. Sed
cum dixisset Apostolus, Diuisiones autem donationum sunt, continuo subiecit: Idem au/
tem spiritus. Item cum ipsas donationum diuisiones commemorasset, Omnia autem hæc
inquit operatur unus atq; idem spiritus, diuidens propria unicuiq; prout uult. Diuidens
ergo non ipse diuisus, quia ipse unus atque idem. Illæ uero diuisiones dictæ sunt, sicut mem
brorum in corpore: quia non idem ualent aures quod oculi, atq; ita membra cætera di/
uersis

A uersis officijs concorditer distributa: quæ tamen cum sani sumus, una neq; diuersa, nec ali/
bi maiore, alibi minore, sed cum sint ipsa disparia communi & parili salute congaudent.
Huius corporis caput est Christus, huius corporis unitas nostro sacrificio commendatur,
Quod breuiter significauit Apostolus dicens: Vnus panis unum corpus multi sumus. Per 1.Cor.10.
caput nostrum reconciliamur deo, quia in illo est diuinitas unigeniti facta particeps mor/
talitatis nostræ, ut & nos participes eius immortalitatis essemus. Hoc sacramentum longe
est à cordibus sapientium superborum, & ideo non Christianorum, ac per hoc nec uere sa/
pientium. Illorum etiam dico sapientium, qui cognouerunt deum, quia cognoscentes de/
um, sicut dicit Apostolus, non sicut deum glorificauerunt aut gratias egerunt. Nosti au/ Rom.1.
tem in quo sacrificio dicatur, Gratias agamus domino deo nostro. A cuius sacrificij humi
litate longe abest typhus & cothurnus illorum. Et ideo multum mirabilis res est, quem/ τῦφος κόθορ
admodum quorundam nondum cognoscẽtium deum sit inhabitator deus, & quorũdam νος pro arro
cognoscentium non sit. Nec illi enim ad templum dei pertinent, qui cognoscentes deum gantia.
non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: & ad templum dei pertinent paruuli 1.senten.dis.
sanctificati sacramento Christi, regenerati spiritu sancto, qui certe regenerati per ætatem 37.ca.illud.
nondum possunt cognoscere deum. Vnde quem potuerunt illi nosse nec habere, isti po/ Baptismus
tuerunt habere antequam nosse. Beatissimi autem sunt quibus hoc est deum habere quod paruulorum.
nosse. Ipsa quippe noticia plenissima, uerissima, felicissima est. Hinc iam oportet etiam il/
lam quam post epistolæ tuæ subscriptionem addidisti, pertractare quæstionem, Si ad/ Secunda quæ
huc ignorant paruuli deum, quomodo Ioannes etiam antequam nasceretur, ad aduen/ stio.
tum & præsentiam matris domini, in suæ matris utero potuit exultare, Cum enim com/
memorasses te legisse librum meum de baptismo paruulorum, addidisti & aisti, de præ/
gnantibus quid sentias opto cognoscere, cum credulitatis fidem pro puero mater Ioannis
Baptistæ responderit. Hæc sunt certe uerba Helizabet matris Ioannis: Beata tu inter mu/ Solutio.
lieres, & beatus fructus uentris tui, Et unde hoc mihi, ut ueniat mater dñi mei ad me? Ecce Luc.1.
B enim ut facta est uox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in utero
meo. Hoc autem ut diceret, sicut Euangelista prælocutus est, repleta est spiritu sancto, quo
proculdubio reuelante cognouit quid illa exultatio significasset infantis, id est, illius uenis/
se matrem, cuius præcursor ipse & demonstrator esset futurus. Potuit ergo esse ista signifi/ 4.senten. dis.
catio rei tantæ à maioribus cognoscendæ, non à paruulo cognitæ. Nam neque cum hoc 6.ca. illud.
ante in Euangelio narraretur dictum est, credidit infans in utero eius, sed exultauit. Neque
ipsa dixit, exultauit in fide infans in utero meo, sed exultauit in gaudio. Videmus autem
exultationem non solum paruulorum, sed etiam pecorum, non utique de aliqua fide uel re
ligione, uel quacunq; rationali cognitione uenientem. Sed hæc planè inusitata & noua ex/
titit, quia in utero, & ad eius aduentũ, quæ hominum saluatorẽ fuerat paritura. Ideo mira,
ideo in magnis signis deputanda. Ideo hæc exultatio, & tãquam matri domini reddita re/
salutatio, tanq; solẽt miracula fieri, facta est diuinitus in infante, nõ humanitus ab infante.
Quanquã etiam si usq; adeo est in illo puero acceleratus usus rationis & uolũtatis, ut intra
uiscera materna iam posset agnoscere, credere, consentire, quod in alijs paruulis ætas expe/
ctatur ut possint, etiam hoc in miraculis habendum diuinæ potentiæ, non ad humanæ tra
hendum est exemplar naturæ. Nam quando deus uoluit, etiã iumentum mutũ rationabili Num.22.
ter est locutũ: Nec ideo sunt admoniti homines in deliberationibus suis, etiã asinina expe/ Super Gene.
ctare consilia. Quo circa nec quod factum est in Ioanne contemno, nec inde regulam quid ad litterã. 11.
sentiendum sit de paruulis figo, Immo id in illo propterea mirabiliter prædico, quia in alijs ca.29.
non inuenio. Habet quidem aliquid simile etiam illa in Rebeccæ utero lucta geminorum.
Verum & hoc usquecadeo prodigium fuit, ut diuinum propterea mulier oraculum quære Gen.25.
ret, & audiret duobus illis infantulis, duos populos fuisse figuratos. Scire aũt diuina paruu
los qui nec humana adhuc nouerint, si uerbis uelimus ostendere, uereor ne ipsis sensibus

nostris facere uideamur iniuriã,quando id loquendo suademus,ubi oẽs uires officiũq; ser C
monis facillime superat euidentia ueritatis. An non uidemus etiam cum articulatæ uocis
qualiacũq; signa edere cœperint,atq; ad initium fandi transire ab infantia,adhuc eos talia
sentire ac dicere,in quibus si remansissent,annisq; accedentibus tales esse persisterẽt,nullus
eos uel fatuus,nimium fatuos esse dubitaret? Nisi forte id restat,ut in uagitu infantiæ, uel
in ipso adhuc uteri silentio credamus paruulos fuisse sapientes,postea uero quàm nobiscũ
cœperunt loqui,ad hanc ignorantiam quam ridemus crescendo uenisse. Quod opinari ui-
des quàm sit absurdum,cum puerorum sensus in qualiacunq; uerba prorumpens, qui cer-
te ad ea quæ maiores sapiunt penè nullus est,tamen comparatus illi in quo nascũtur intelli
gentia dici potest. Vnde autem in ipso tanto salutis præsidio, quando eis Christiana gra-
tia subuenitur,q̊d uocibus quibus possunt & motibus reluctantur,non eis imputatur,atq;
omnis renisus ipsorum nihili penditur,donec in eis sacramenta peragãtur,quibus id quod
de originali damnatione tractum est expietur,nisi quia in tantum nesciunt quid faciunt,ut
nec facere iudicentur? Porrò si iam uterentur rationis & uoluntatis arbitrio,quo illi sancti-
ficationi adhiberi deberet assensus, quantum mali esset resistere tantæ gratiæ,quamq;
non solum nihil prodesset quod fieret,uerumetiã inde reatus accresceret, quis Christianus
ignoret? Dicimus ergo in baptizatis paruulis, q̃uis id nesciant, habitare spũmsanctum.
Sic enim eum nesciunt q̃uis sit in eis, quemadmodum nesciunt & mentem suam:cuius in
eis ratio qua uti nondum possunt,uelut quædã scintilla sopita est,excitanda ætatis accessu.
Neq; hoc in paruulis mirum debet uideri,cum apostolus quibusdam etiam maioribus di
1.Cor.6. cat: Nescitis quia templum dei estis,& spũs dei habitat in uobis? De qualibus paulo ante
1.Cor.2 dixerat,Animalis autem homo nõ percipit quæ sunt spiritus dei,quos etiam paruulos uo-
cat,non carnis ætate,sed mentis. Non itaq; percipiebãt cognitione spũm sanctum qui ha
bitabat in eis,& habitante in se spiritusancto,adhuc animales nondum spiritales erant,qa
nondum poterant inhabitatorem suum spũm cognitione percipere. Habitare autẽ ideo & D
in talibus dicitur,quia in eis occulte agit,ut sint templum eius,idq; in proficiẽtibus & profi-
Rom.8 ciendo perseuerantibus perficit. Spe enim salui facti sumus,sicut apostolus dicit,cũ alio lo-
Titum.3 co dicat:Saluos nos fecit per lauacrum regeneratiõis. Cum ergo hic dicat,saluos nos fecit,
tanq; salus ipsa iam data sit,quemadmodum intelligẽdum sit,illic exponit,ubi ait:Spe em̃
salui facti sumus. Spes autẽ quæ uidetur non est spes. Quod enim uidet quis,quid sperat?
Facta quæ Si autem quod non uidemus,speramus,per patientiam expectamus. Multa itaq; dicun-
sperantur. tur in scripturis tanquam facta sint,cum in spe adhuc esse intelligantur. Vnde est & illud
Ioan.15 quod dominus discipulis ait: Omnia quæ audiui à patre meo,nota feci uobis. Quod us-
Ioan.16 que adeo secundum spem dictum est futurorum, ut eis postmodum dicat: Multa habeo
uobis dicere,sed nõ potestis illa portare modo. Agit ergo in quibus mortalibus adhuc ha-
bitat,ipsam ædificationem habitaculi sui,quam non in ista sed in alia post hanc uitam per-
ficit,quando absorbebitur mors in uictoria,diceturq; illi: Vbi est mors uictoria tua? Vbi
est mors aculeus tuus? Quid est autem mortis aculeus nisi peccatum? Propter quod nunc
etiam renati ex aqua & spiritu, omnibusq; peccatis siue originis ex Adam, in quo omnes
peccauerunt,siue factorum,dictorum,cogitationumq; nostrarum, in illius lauacri munda
tione deletis, tamen quia manemus in hac uita humana, quæ tentatio est super terram,
Matth.6 merito dicimus, Dimitte nobis debita nostra. Et hanc orationem dicit uniuersa ecclesia,
Ephe.5 quam mundat saluator lauacro aquæ in uerbo, ut eam sibi exhibeat gloriosam, non ha-
bentem maculam, aut rugam, aut aliquid eiusmodi. Tunc utiq; perficietur in re, ubi nunc
proficiendo ambulatur in spe. Nam quomodo est nunc non habens maculam, aut ru-
gam,aut aliquid eiusmodi,quæ uel in omnibus ad eam pertinentibus hominibus,qui iam
ratione mentis utuntur,& uoluntatis arbitrio,mortalisq; carnis sarcinam portant,uel cer-
te quod etiam ipsos cõtentiosos necesse est fateri,in multis suis membris ueraciter dicit,Di-
mitte nobis debita nostra? Cum itaq; proficientes in quibus mortalibus habitat dũ de die
in

A in diem renouantur, magis magisq́ iustificet, exaudiat orantes, mundet confitentes, ut ex/
hibeat sibi templum immaculatum in æternum, merito dicitur non habitare in eis qui co/
gnoscentes deum, non sicut deum glorificauerunt, uel gratias egerũt. Colendo enim & ser/ Rom.1.
uiendo creaturæ potius quàm creatori, non unius ueri dei templum se esse uoluerunt. Atq;
ita dum uolunt eum habere cum multis, facilius effecerunt ut eum non haberent, quàm ut
dijs multis falsisue miscerent. Et merito dicitur habitare in eis, quos secundum propositum
uocatos, iustificandos glorificandosq́ suscepit, etiam antequam incorpoream quæ ubique
tota est ualeant eius nosse naturam, quantum nosci ex parte per speculum & ænigmate ab
homine in hac uita cum plurimum profecerit potest. Sunt enim in quibus habitat multi
tales, qualibus dicit apostolus: Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnali/ 1.Cor.3.
bus, tanquam paruulis in Christo lac uobis potum dedi non escam. Nondum enim pote/
ratis, sed nec adhuc quidem potestis. His quippe etiam illud dicit: Nescitis quia templum 1. Corinth.6.
dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Hos tales si etiam antequam perueniant ad spiri
talem mentis ætatem, ubi non lacte alantur, sed solido cibo, dies uitæ huius extremus inue
nerit, perficiet in eis habitator illorum, quicquid hic intelligentiæ minus habuerunt, quoniã
& ab unitate corporis Christi, qui nobis uia factus est, & à templi dei societate non recesse
runt. Vnde ut non recedant, regulam fidei pusillis magnisq́ communem in ecclesia per/
seueranter tenent, & in quod peruenerunt in eo ambulant, donec eis deus reuelet, si quid
aliter sapiunt, cogitationes suas carnales non dogmatizant: quia non obdurant conten/
tiosis defensionibus immanendo, sed quodammodo ambulando, id est, proficiendo desu/
dant, intelligentiæ perspicuitatem impetrantes per fidei pietatem. Quæ cum ita sint, duo
ista quæ in uno fiunt homine, nasci & renasci, ad duos homines pertinẽt. Vnum ad illum
primum Adam, alterum ad secundum qui dicitur Christus. Sed non prius, ait apostolus,
quod spiritale est, sed quod animale postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, se/ 1.Cor.15.
B cundus homo de cœlo cœlestis, Qualis terrenus tales & terreni, & qualis cœlestis tales &
cœlestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem eius qui de cœlo est.
Item dicit: Per unum hominem mors, & per unum hominem resurrectio mortuorum. Si/
cut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Omnes &
omnes ideo dixit, quia in mortem nemo nisi per illum, in uitam nemo nisi per istum. In pri
mo patuit quod hominis arbitrium ualeret ad mortem, in secundo autem quod dei adiu/
toriũ ualeret ad uitam. Deniq; primus homo non nisi homo, secundus uero deus & homo.
Peccatum enim factum est relicto deo, iusticia non fit sine deo: ac per hoc nec moreremur
nisi per carnalem propaginem de membris illius ueniremus, nec uiueremus nisi per spirita
lem connexionem membra huius essemus. Ideo nobis opus fuit nasci & renasci, Illi autem
propter nos tantũmodo nasci. Nos enim à peccato ad iusticiã renascẽdo trãsimus, Ille aũt
à nullo peccato ad iusticiam transitum fecit, sed in eo quod baptizatus est, nostræ regenera
tionis sacramentum, sua humilitate altius commẽdauit, Veterem tamen hominem nostrũ
passione, nouum autem resurrectione significans. Inobedientia namq; concupiscentiæ quæ
habitat in carne mortali, qua fit ut eadem etiam mẽbra præter uoluntatis moueantur arbi
trium, ad eum modum redigitur iusticia cõiugali, ut licite copulatis parentibus generentur,
quibus sit necessarium regenerari. Non tamẽ per huiusmodi cõuenientiam maris & fœmi/
næ uenire uoluit carnem suam Christus, sed de uirgine nihil tale in eius conceptu concupi/
scente, similitudinẽ carnis peccati sumpsit ille pro nobis, qua caro peccati mundaretur in no
bis. Sicut eñ per unius delictũ, ait apostolus, in omnes homines ad cõdemnationẽ, ita per Rom.5.
unius iustificationẽ in omnes homines ad iustificationẽ uitæ. Nemo eñ nascit͏̃ nisi operãte
cõcupiscentia carnali, quæ tracta est ex primo homine q̃ est Adã: & nemo renascit͏̃ nisi ope
rante gratia spiritali, quæ data est per secundũ hominẽ qui est Christus. Quapropter si ad
illum nascendo pertinemus, ad hunc renascendo, nec renasci quisquã potest anteq̃ natus 4.sentẽ. dis.
sit, profecto ille singulariter natus est, cui renasci non opus fuit: quia non ex peccato in quo 6.ca.illud.

nunq;

nunquam fuit, transitum fecit, neq; in iniquitate conceptus est, aut eum in delictis mater C
Luc.1. eius in utero aluit: quia spiritussanctus superuenit in eam, & uirtus altissimi obumbrauit
eam, unde quod natum est ex ea sanctum uocatur filius dei. Nuptiarum enim bonum nó
extinguit, sed modificat inobedientium membrorum malum, ut limitata quodammodo
concupiscentia carnalis, fiat saltem pudicitia coniugalis. Virgo autem Maria cui dictum
est: Et uirtus altissimi obumbrabit tibi, in sanctam concipiendo prolem, sub tali umbracu
lo nullo ardore concupiscentiæ huius æstuauit. Hoc ergo excepto lapide angulari, non ui-
deo quomodo ædificentur homines in domum dei ad habendum in se inhabitantem de-
um, nisi cum fuerint renati, quod non possunt esse antequam nati. Quamlibet itaq; senten
tiam de prægnātibus, immo de hominibus habeamus adhuc intra materna uiscera con-
stitutis, utrum existimemus eos nec ne donari posse aliquo sanctificationis modo: Vel pro
pter Iohannem, qui nondum in hanc æditus lucem, tamen exultauit in gaudio, quod utiq;
Hiere.1 nisi operatiõe spiritussancti fieri potuisse qs credat? Vel propter Hieremiam cui dominus
dicit; Priusquam exires de uulua sanctificaui te: Tamen illa sanctificatio qua efficimur, &
singuli templa dei, & in unum omnes templum dei, non est nisi renatorum, quod nisi nati
homines esse non possunt. Nullus autem uitam in qua natus est bene finiet, nisi renatus an
tequam finiat. Quod si quisquam dicit iam esse natum hominem, etiam cum adhuc est in
utero matris, testimoniumq; adhibet ex euāgelio, quia dictum est ad Ioseph de prægnan
Natus pro conceptus. te uirgine domini matre: Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est, Nunquid nam
huic natiuitati accedit secunda natiuitas? Alioquin non erit iam secunda, sed tertia. Domi
Ioan.3 nus autem cum hinc loqueretur; Nisi quis inquit renatus fuerit denuo, eam scilicet compu
tans primam natiuitatem, quæ fit matre pariente, non concipiente atq; prægnante, quæ fit
ex ea, non quæ fit in ea. Neq; enim renatum dicimus hominem quem mater peperit, tan-
quam iterum natus sit, qui iam semel natus fuerat in utero. Sed illa natiuitate non compu
tata quæ grauidam facit, natus dicitur homo partu, ut possit renasci ex aqua & spiritu. Se- D
Matth.1. cūdum quam ex matre natiuitatem, etiam ipse dominus in Bethleem Iudæ dicitur natus.
Si igitur homo regenerari per gratiam spiritus in utero potest, quoniam restat illi adhuc
nasci, renascitur ergo antequam nascitur, quod fieri nullo modo potest. Proinde in compa
gem corporis Christi tanquam in uiuam structurā templi dei quæ est eius ecclesia, nati ho
mines non ex operibus iusticiæ quæ fecerunt, sed renascendo per gratiam transferūtur, tan
quam de massa ruinæ ad ædificij firmamentum. Præter hoc enim ædificium, quod beatifi
candū construitur ad æternam habitationē dei, uita hominis omnis infelix, & mors est po
tius appellāda q̄ uita. Quisquis ergo inhabitabitur à deo, ne ira dei maneat super eum, ab
hoc corpore, ab hoc templo, ab hac ciuitate nō erit alienus. Omnis aūt non renatus alienus
est. Sacramentum porrò regenerationis nostræ manifestum esse uoluit, manifestatus me-
diator. Erat aūt antiquis iustis aliquod occultū, cum tn̄ & illi eadē fide salui fierent, quæ fue
rat suo tpe reuelanda. Non.n. audemus fideles tpis nostri præferre amicis dei per quos no-
bis ista prophetata sunt, cū deum Abraam, & deū Isaac, & deū Iacob, ita se deus esse com
mendet, ut hoc dicat suū nomen æternū. Quod si circūcisio antiquis sanctis pro baptismo
fuisse creditur, quid respondebitur de his, qui anteq̄ hoc præceptū esset, deo placuerunt, nó
Heb.11 tn̄ sine fide? Quia sine fide, ut scriptū est ad Hebræos, impossibile est deo placere. Habētes
2.Cor.4 aūt inquit apl̄us eundē sp̄ūm fidei, propter quod scriptum est: Credidi propter q̄d & locu
psal.115 tus sum, & nos credimus, propter q̄d & loquimur. Non diceret eundē, nisi & illorū idē ipse
esset sp̄ūs fidei. Sicut aūt illi qn̄ idē sacramentū occultū erat, credebāt Christi incarnationē
futurā, sic & nos credimus factā. Et à nobis aūt & ab alijs, futurus expectatur ad iudicium
eius aduentus. Non est enim aliud dei mysterium nisi Christus, in quo oportet uiuificari
mortuos in Adam, quia sicut in Adam oēs moriuntur, sic & in Christo oēs uiuificabuntur,
quemadmodū superius disseruimus. Quãobrem de[9] qui ubiq; præsens est, & ubiq; totus,
non in oībus habitat, sed in eis tm̄ quos efficit beatissimum templum suum, uel beatissima
templa

A templa sua, erués eos à potestate tenebrarum, & transferens in regnum filij charitatis suæ, Col.1
quod incipit à regeneratione. Aliter autem dicitur templum eius in significatione, cum fit
per manus hominum de rebus inanimis, sicut tabernaculum, lignis, uelis, pellibus atque hu
iusmodi mobilibus, sicut etiam per Salomonem regem, templũ lapidibus, lignis, metallis
constructum, Aliter uero re ipsa uera, quæ illis significationibus figurata est. Vnde dicitur:
Et uos tanq̃ lapides uiui, ædificamini domus spiritalis. Et unde item scriptũ est: Nos enim 1.Petri.2.
templa dei uiui sumus, sicut deus dicit: Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo, & ero 2. Cor.6.
illorum deus, & ipsi erunt mihi plebs. Nec mouere nos debet quod per quosdã ad hoc tem
plum non pertinentes, id est, in quibus non habitat, uel nondum
habitat deus aliquid uirtutis operatur: sicut per illum qui in nomine Christi expellebat dæ
monia, cum Christũ non sequeretur, quẽ permiti iussit propter multis utilem cõmendatio-
nem nominis sui. Multos quoq; ait sibi in nouissima die dicturos: In nomine tuo uirtutes Matth.7.
multas fecimus. Quibus utiq; non responderet: Nõ uos noui, si ad templũ dei quod inha-
bitando beatificat pertineret. Cornelius etiã Centurio anteq̃ regeneratione incorporaret Act.10.
huic templo, missum ad se angelũ uidet, auditq; dicentẽ, quod exauditæ sint oratiões eius,
& eleemosynæ acceptæ. Agit enim hæc deus tanq̃ ubiq; præsens, uel per sanctos angelos
suos. Nam illa priusq̃ exiret de uulua sanctificatio Hieremiæ, quanq̃ nõnulli hoc in typũ 4.senten. dis.
saluatoris accipiant, qui regeneratione non eguit, tamen etiam si de ipso propheta accipia 6.ca.illud
tur, potest & secundum prædestinationem non inconuenienter intelligi: sicut filios dei ap Ioan.11.
pellat Euangeliũ nondũ regeneratos, ubi Cayphas dum de domino dixisset: Expedit uo-
bis ut unus moriat͏̃ homo pro populo, & non tota gens pereat, mox Euangeliũ secutũ ad-
iunxit: Hoc autẽ à semetipso nõ dixit, sed cũ esset pontifex anni illius prophetauit, quia Ie
sus moriturus erat pro gẽte, & nõ tantũ pro gẽte sed ut filios dei, qui erãt dispersi cõgrega-
ret in unum, Filios dei appellauit utique præter Hebræam gentem, in cæteris etiam omni-
B bus gentibus constitutos, nondum fideles, nondum baptizatos. Quomodo ergo dei fili-
os, nisi secundum prædestinationem, secundum quam & apostolus dicit, quod nos elegerit
deus in Christo, ante constitutionem mundi? Illa uero in unum congregatio, factura eos Ephe.1.
erat filios dei. Neq; enim in unum dictũ est aliquem corporalem locum, cum de tali uoca-
tione gentium propheta prædixerit, Et adorabunt eum unusquisque de loco suo, omnes
insulæ gentium, Sed congregaret in unum dictum est, in unum spiritum, & in unum cor-
pus, cuius unum caput est Christus. Talis congregatio ædificatio est templi dei. Talem
congregationem non generatio carnalis, sed regeneratio spiritalis facit. Habitat itaque in
singulis deus tanquam in templis suis, & in omnibus simul in unum congregatis, tanquam
in templo suo. Quod templum quandiu sicut arca Noë in hoc seculo fluctuat, fit quod in
psalmo scriptum est: Dominus diluuium inhabitat. Quamuis & propter multos in omni- Psal.28.
bus gentibus populos fidelium, quos aquarum nomine Apocalypsis significat, possit intel
ligi congruenter, Dominus diluuium inhabitat. Sequitur autem: Et sedebit dominus rex
in æternum, Vtique in ipso templo suo iam in uita sua æterna post fluctuationem huius
seculi constituto. Deus igitur ubique præsens est, & ubique totus præsens, nec ubique ha-
bitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est & propitius. Capitur autem habi-
tans ab alijs amplius, ab alijs minus. De ipso uero capite nostro apostolus ait: Quia in Col.2.
ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Non ideo corporaliter, quia cor σωματικῶς.
poreus est deus, sed aut uerbo translato usus est, tanquam in templo manufacto non
corporaliter sed umbraliter habitauerit, id est, præfigurantibus signis, Nam illas omnes
obseruationes, umbras futurorum uocat, etiam ipso translato uocabulo, Summus e-
nim deus, sicut scriptum est, non in manufactis templis habitat: Aut certe corporaliter Act.21.
dictum est, quia & in Christi corpore quod assumpsit ex uirgine, tanquam in templo habi
tat deus. Hinc est enim quod Iudæis signum petentibus, cum dixisset: Soluite templum Ioan.2.
hoc, & in triduo resuscitabo illud, Euangelista quid hoc esset consequenter exponens ait:

Hoc

Hoc autem dicebat de templo corporis sui. Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput & membra cætera,quod in quolibet quamuis præcipuo membro, uelut in aliquo magno propheta aut apostolo,quamuis diuinitas habitet, non tamen sicut in capite quod est Christus omnis plenitudo diuinitatis? Nam & in nostro corpore inest sensus singulis membris,sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinquepartitus. Ibi enim & uisus,& auditus, & olfactus, & gustus, & tactus. In cæteris aũt solus est tactus. An etiã præter hoc ꝙ tanꝗ in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo diuinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput,& cuiuslibet mẽbri excellentiã? Est planè,quod singulari quadam susceptione hominis illius una facta est persona cum uerbo. De nullo eñ sanctorum dici potuit,aut põt,aut poterit, Verbũ caro factum est. Nullus sanctorũ,qualibet præstantia gratiæ,unigeniti nomẽ accepit,ut quod est ipsum dei uerbũ ante secula,hoc simul cum assumpto homine diceret. Singularis est ergo illa susceptio, nec cũ hominibus aliquibus sanctis quantalibet sapientia & sanctitate præstãtibus,ullo mõ potest esse cõis, ubi diuinæ gratiæ satis perspicuũ clarũq; documentũ est. Quis eñ tam sit sacrilegus, ut audeat affirmare,aliquã posse animã per meritũ liberi arbitrij,ut alter sit Christus efficere? Vt ergo ad personã uerbi unigeniti ptinet,quo pacto per liberum arbitriũ cõmuniter omnibus & naturaliter datũ una sola aia meruisset, nisi hoc singularis gratia præstitisset, quã fas est prædicare,de qua nefas est uelle iudicare. Hæc si pro uiribus nostris quantũ dñs adiuuit rite tractauimus,qñ deum ubiq; præsentem,& nõ spacijs distãtibus,quasi aliqua mole uel distensione diffusum, sed ubiq; totum cogitare te extẽdis,auerte mentẽ ab omnibus imaginibus corporum,quas humana cogitatio uoluere cõsueuit. Non.n.sic sapientia,nõ iusticia,non sic deniq; charitas cogitatur,de qua scriptum est: Deus charitas est. Cũ uero habitationem eius cogitas,unitatem cogita congregationemq; sanctorum,maxime in cœlis: ubi propterea præcipue dicitur habitare,quia ibi fit uoluntas eius perfecta eorũ in quibus habitat obedientia. Deinde in terra,ubi ædificans habitat domũ suam, in fine seculi dedicandam. Christum aũt dñm nostrum unigenitum dei filiũ æqualem patri,eundemq; hominis filium,quo maior est pater,& ubiq; totũ præsentẽ esse non dubites tanꝗ deũ,& in eodem templo dei esse tanꝗ inhabitantẽ deũ, & in loco aliquo cœli propter ueri corporis modum. Sed cum me delectat loqui tecum,nescio utrum seruauerim sermonis sufficientis modum,quasi diuturnum silentium loquacitate compẽsem. Verum quia religione & beneuolentia qua me præoccupasti,ita inuisceratus es cordi meo,ut tanꝗ cum amico uere colloquar, quicqd in opere stili nostri utiliter elaboratũ esse cognoscis,deo gratias age. Si qua autem uitia mea perspicis,uti charissimus amicus ignosce,eadẽ scilicet synceritate dilectionis mihi optans medicinam,qua concedis & ueniam.

[Margin: C] [Margin: 3.sentẽ.dist. 13.cap.1.] [Margin: Ioan.1.] [Margin: 1.Ioan.4] [Margin: D]

Paulinus Augustino proponit nouem quæstiones ex diuersis scripturarũ locis. In hac epistola comperi quiddã ridiculum. Paulinus in loco quo Paulus refert alios datos prophetas,alios apostolos,non putat eum sentire de prophetis ueteris testamenti, sed de alio genere prophetarum. Hic quidam assuerat pannum,ueluti pro Augustino respondens,quo nihil uidi stultius. Inerant enim hæc uerba, Vt enim ad uim termini proficiscar, apostolus græcũ dicitur ab apos quod notat augmentum uel præminentiam,& stolon quod est missio,quasi præminẽter missus ad augmentationẽ scilicet fidei catholicæ. Habes gustum optime lector, unde reliqua coniectes,leonem ut aiunt, ab unguibus. Assumentũ ridicule fuerat interiectũ inter nomẽ appellatiuum & epitheton, tẽporis uidelicet & sequuturi. Hæc portenta quum deprehendantur in libris orthodoxorum,tamen quidam indignantur nobis,quod audemus quædam restituere.

Epistola. LVIII.

DE paucis quæ nunc iam ad nauem currente litterarum perlatore,& mihi in ipsius festinatione properanti in mentẽ uenerunt,ne sine corollario mihi rescribas, aliqua proponam: Quæ si forte lucida sunt & mihi uidẽtur obscura, nemo prudentum filiorum ,qui forte de nostris in hora lectiunculæ huius circa te steterint,de insipientia mea rideat,sed potius beneuolentia fraternæ charitatis faueat instruendo,ut efficiar uidentium particeps,& ex doctrina tua illuminatis mentibus considerantium mirabilia de lege domini.

A domini. Dic ergo mihi benedicte doctor Israël,quid sit quod dicitur in psalmo 15.Sanctis
qui in terra sunt eius,mirificauit omnes uoluntates suas inter illos. Multiplicatæ sunt enim
omnes infirmitates eorum,postea accelerauerunt: Quos ait sanctos qui in terra sint sancti.
Num illos Iudæos, qui filij carnis Abraæ, & non filij repromissionis excluduntur à semine
quod in Isaac uocatum est? Ideo sanctos in terra,quia sancti genere carnali,uita autem sen
suq; terreni sunt, qui terrena sapiunt,& carnali obseruãtia in uetustate litteræ cõsenescunt:
non renascentes in nouam creaturam, quia non receperunt eum per quem uetera transie-
runt,& facta sunt omnia noua.Sic enim forte eos in hoc psalmo sanctos appellat,quomo
do & in Euangelio iustos,ubi dicit: Nõ ueni uocare iustos,sed peccatores: id est illos iustos, Matth. 9
qui in sanctitate generis & littera legis gloriantur. Quibus dicitur: Nolite gloriari in patre Matth.5
Abraam, quia potẽs est deus de lapidibus istis excitare filios Abraam. Quorum forma in
illo pharisæo proponitur, qui iusticias suas tanquã nescienti domino recolens, prædicabat
in templo: non orans ut exaudiretur, sed exigẽs quasi debitum meriti pro operibus bonis
quidem,sed ingratis deo. Quia quod iusticia ædificauerat,superbia destruebat:nec idipsum
silẽtio sed uoce clamabat, ut appareret eum nõ diuinis auribus loqui, qui & ab hominibus
uellet audiri. Atq; ideo nõ placuit deo,qui placebat sibi. Quoniam dissipauit dominus os- Psal.52
sa hominum sibi placentium. Confusi sunt,inquit,quia spreuit illos, qui cor humile & con-
tribulatum non spernit. Deniq; & in ipsa euangelij parabola,qua pharisæi & publicani per Lucæ 18
sona confertur, euidenter ostendit ipse dominus quid in homine suscipiat,quid repellat, si-
cut scriptum est: Quia deus superbis resistit,humilibus autem dat gratiam. Ideo protesta- Iacob. 4
tur magis iustificatum abijsse è templo publicanum de confessione peccatorum suorum,q̃
pharisæum de imputatiõe iusticiarũ suarum. Merito aũt ille laudator sui repudiatus abs-
cessit à facie dei,qui cum ipso nomine etiã peritiam legis præferret,oblitus fuerat in prophe
ta dicẽtem dominum: Super quem habitabo nisi super humilẽ & quietum,& trementẽ ser- Esaiæ 66
B mones meos. Ille autem in corde contrito sui accusator accipitur, & obtinet ueniam de con
fessis peccatis propter gratiam humilitatis,sancto illo pharisæo (quales Iudæi sancti sunt)
reportante sarcinam peccatorum de iactantia sanctitatis. Ipsius nimirum sunt forma Iudæi
illi,quibus Apostolus ait,quod suam iusticiã statuere cupientes,quæ ex lege est, iusticiæ dei Rom.10
non sunt subiecti,quæ est ex fide, quæ reputata est patri nostro Abraam ad iusticiam, non
ex operibus, quia secundum omnipotentiam dei credidit deo: Apud quem ille uere iustus
est,qui ex fide uiuit: nec sanctus in terra est,sed in cœlo, quia nõ carne,sed spiritu ambulat:
cuius conuersatio in cœlis est,non gloriantis in circuncisione carnis,sed in circuncisione cor-
dis,quæ non littera, sed spiritu agitur inuisibiliter, unde laus eius non ex hominibus, sed ex
deo. Deinde quod iungit in eodem uersiculo: Miras fecit uoluntates suas inter illos,credo
ex eo dicit,quod ipsis primum lucernam legis accẽdit,& præcepta uiuendi dedit. Notas em̃
inquit fecit uias suas Moysi,& filijs Israël uoluntates suas. Deinde ipsum pietatis suæ sacra-
mentum in ipsis operatus est, natus in carne ex uirgine deus in gente ipsorum, & de carne
ipsorum factus ex semine Dauid homo, Deinde uirtutes sanitatum,quas in ipsis & coram Ioan.9.
ipsis perfecit. Qui per hæc nõ modo creditus nõ est, sed & blasphematus est ab eis,cum di- Matth.12
cerent: Hic homo si à deo esset,nõ curaret sabbatis: Et nõ eijcit dæmonia nisi in Beelzebub
principe dæmoniorum. Propter hanc mentem obdurata impietate cæcatam,multiplicatæ
sunt infirmitates & tenebræ eorũ. Sed quid est quod ait: Postea accelerauerũt? Vtrum in
pœnitentiam,sicut illi in actibus apostolorum cap.2. qui beati Petri prædicatione compun
cti,crediderunt in eum quem crucifixerunt:& festinantes tanto expiari peccato,ad domum
gratiæ concurrerunt? An uero quia uirtutes animæ ex fide & charitate dei roborantur,illis
impijs utroque uacuis multiplicatæ sunt infirmitates animæ ex impietate scelerum morti-
feris languoribus occupatæ? Christus etenim lumen & uita credentium est, & sanitas sub
pennis eius. Vnde non mirum si & tenebræ & infirmitates eorũ multiplicatæ sunt in interi
tum, qui uitam & lucem non receperunt, neq; sub pennis eius manere uoluerunt. Quos &

ipse flens in euangelio protestatur, sæpe uoluit congregare ipsos sub alas suas, sicut gallina C
congregat pullos suos, & noluerunt. Multiplicatis ergo infirmitatibus quò accelerauerunt,
forte in crucem domini conclamandam, & inuito Pilato nefarijs uocibus extorquendam,
ut adimplerent mensuram patrum suorum, ut isti dominum prophetarum occiderēt, quo/
rum patres ipsos prophetas interfecerunt, à quibus hic mundi saluator esse uenturus nun
Psal.13 ciabatur. Postea accelerauerunt. Veloces enim pedes eorum ad effundendum sanguinem.
Contritio & infelicitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt, id est Christum, qui
Ioan.14 dicit: Ego sum uia. In consequenti psalmo illud mihi exponi desidero, quid dicat: De absco/
υἱῶν filijs, ὑῶν suibus. Hieronymus tamen ex Hebræo uertit filijs. ditis tuis adimpletus est uenter eorum. Saturati sunt porcina, uel sicut in quibusdam psal/
terijs scriptum audio, Saturati sunt filijs, & reliquerunt quæ superfuerūt paruulis suis. Rur/
sus in alio psalmo admirari soleo, filium ad patrem loqui intelligens, in psalmo quinquage
simooctauo, ubi de Iudæis inimicis, de quibus supra dixerat: Ecce ipsi loquētur in ore suo,
Psal.58. & gladius in labijs eorum, Paulo infra dicit: Ne occideris eos, ne quando obliuiscantur le/
gis tuæ. Disperge illos in uirtute tua, & destrue eos domine. Quod in his usque in hodier/
num diem uidemus impleri. Destructi sunt enim à ueteri sua gloria sine templo & sine sa/
crificijs, ac sine prophetis in omniū gentium dispersione uiuentes. Sed quid miramur, quod
iam per prophetam pro eis non occidendis rogabat, pro quibus & sub ipso tempore pas/
Lucæ 23 sionis iam ad crucem eum ducentibus precabatur, dicens: Pater dimitte eis, nō enim sciunt
quid faciunt. Verum quod adiecit: Ne unquam obliuiscātur legis tuæ, tanquam propter
hoc necessaria esset etiam sine fide euangelij uita eorum, obscurum mihi fateor. Quid enim
his ad salutem, quæ sola fide quæritur, prodest in legis memoria & meditatione uersari, ni/
si forte propter honorem legis ipsius, uel generis Abraam, ut etiam in parte terrena carna/
lis seminis eius, qua uidētur secundum harenam maris computari, legis antiquæ littera per/
seueret, ne forte aliqui legendo legem, illuminentur ad fidem Christi, qui & legis & prophe
tarum finis est, & in omnibus eorum libris præfiguratus ac prophetatus elucet? Aut quia D
ex ipsis impijs eorum, generatio uentura est electorum, qui de singulis tribubus electi, in
duodenis milibus signabuntur, quibus ipsa reuelatio beati Ioannis ex uoce angeli prænun
ciantis hoc testimonium perhibet, quia comitatui regis æterni familiarius adhærebunt pe/
Apoc.14. nitus immaculati, & humanæ coniunctionis expertes? De quibus specialiter ait: Sequun/
tur agnum quocunque ierit, quia cum mulieribus se nō coinquinauerunt, uirgines enim sunt.
Psal. 67 In sexagesimoseptimo præter alia illud mihi obscurissimum est quod ait: Veruntamen de
us conquassauit capita inimicorū suorum, uerticem capilli perambulantium in delictis suis,
quid sit uerticem capilli perambulantium in delictis. Non enim dixit: Verticem capitis, sed
uerticem capilli, qui sine sensu est. An repletum peccatis hominem uult ostendere? Scriptū
est: Omne cor in dolore à pedibus usque ad caput. Et paulo infra quod ait: Lingua canum
Matth.15 tuorū ex inimicis ab ipso. A quo ipso? Et nunquid canes dei dici possunt gentiles, quos ipse
in euangelio canes nominat? Aut ne forte ipsos canes dei dicat, quales æstimari possunt, si
qui in nomine Christiano gentiliter uiuant, quorum pars cum infidelibus ponitur, quia
deum quem uerbis colunt, factis negant? Hæc interim de psalmis, nunc & de Apostolo,
1.Cor.12 quodcunque proponam. Dicit ad Ephesios, quod in alia epistola dixerat de gradibus uel or/
Ephe. 4 dinibus dispositionum dei operante spiritusancto diuisiones gratiarum: Et quosdam qui/
dem dedit apostolos, quosdam autem prophetas, alios uero euangelistas, alios autem pa/
stores & doctores ad cōsummationem sanctorum, & reliqua. Hoc opto distinguas mihi in
hac diuersitate nominum, quæ sit cuique nomini officiorum uel gratiarum proprietas. Quid
proprium sit apostolorum, quid prophetarū, quid Euangelistarum, quid pastorū, quidue
doctorum. In omnibus enim his diuersis nominibus simile & propè unum doctrinæ offi/
cium uideo fuisse tractatum. Hos autem prophetas, quos post apostolos posuit, non puto
illos esse, qui ordine temporum ante apostolos fuerūt, sed istos, quibus iam sub apostolis
per gratiam donabatur, aut interpretatio scripturarum & inspectio mētium, aut prædictio
temporis

A temporis secuturi, ut Agabus cernebat, qui & famem instantẽ prædixit, & quæ beatus Pau
lus in Hierosolymis passurus esset, & uerbo denunciauit, & signo zonæ eius ostendit. Inter
pastores specialiter & doctores quid intersit dinoscere uolo, qa præpositis ecclesiæ utrunq̃
nomen adscribi solet. Item quod ait ad Timotheum: Obsecro igitur primum omnium fie/ 1. Tim. 2.
ri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarũactiones pro omnibus hominibus, quæ/
so exponas mihi quod discrimen sit in hac diuersitate uerborum, cum omnia mihi quæ ge
renda dixit, orationis officio conuenire uideantur. Item quod ad Romanos ait, inter/ cap. 2.
rogo & rogo ut edisseras mihi. Multum enim cæcutire me fateor in hac Apostoli senten/
tia de Iudæis quod ait: Secundum euangelium quidem inimici propter uos, secundum ele/
ctionem autem charissimi propter patres, quomodo idem inimici propter nos, qui credi/
dimus ex gentibus, tanquã non potuerint gentes credere, nisi Iudæi non credidissent? Aut
ipse unus omnium creator deus, qui omnes homines saluos fieri uult, & ad agnitionem ue
ritatis uenire, capax non fuit acquisitionis utriusque, nisi alterum pro altero possideret? De/
inde si charissimi propter patres, quomodo aut unde charissimi, si non credant, & inimici
deo esse persistant? Nonne inquit: Qui oderant te deus, oderam illos, & super inimicos tu/ psal. 138
os tabescebam, perfecto odio oderam illos? Certe hoc puto paterna uox loquitur ad filiũ
per prophetam in eodem psalmo, ubi supra de parte credentium dixerat: Mihi autem ni/
mis honorificati sunt amici tui deus, nimis cõfortatus est principatus eorum. Quid autem
illis prodest ad salutem, quæ nõ nisi per fidem & gratiam Christi capitur, si propter fidem
patrum charissimi sunt, cui bono diliguntur quos necesse est propter hoc damnari, quod
propter suam infidelitatem à prophetarum & patriarcharum parentum fide discrepantes,
inimici sunt euangelio Christi? Si ergo charissimi deo, quomodo peribunt? & si non cre/
dunt, quomodo non peribunt? Si propter patres sine suo merito diliguntur, quomodo &
propter quid non saluabuntur: sed & si fuerint Noë, Daniel, & Iob in medio eorum, filios Ezech. 14.
impios non saluabunt, soli salui erunt. Adhuc aliud obscurius mihi erue de profundo &
B in uadum profer. In epistola Colossensium omnino colligere non possum quod ait: Ne/ Col. 11
mo uos seducat, uolens in humilitate & religione angelorum, quæ nõ uidit, ambulans fru/
stra inflatus sensu carnis suæ, & non tenens caput, de quibus angelis dicit: si de inimicis &
malis, quæ illorum religio, aut quæ humilitas, aut quis sit magister seductionis huius, qui
per obtentum nescio cuius angelicæ religionis quasi uisa & comperta doceat quæ non ui/
dit. Sine dubio hæretici, qui doctrinas dæmoniorum & sequuntur, & promunt conceptis
ab eorum spiritu adinuentionibus, quæ non uiderunt phantasmata quasi uisa fingentes, &
pestiferis disputationibus in corda male credula seminantes, hi sunt qui non tenent caput,
id est Christum fontem ueritatis, cuius doctrinæ quicquid aduersatur, insanum est. Et hi cæ/ Matth. 15
ci duces cæcorum, de quibus dici puto: Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ, & foderunt si/ Hiere. 2
bi lacus contritos, qui non tenent aquam. Deinde in sequenti capite adiecit: Ne tetigeritis,
neque gustaueritis, neque cõtrectaueritis, quæ sunt omnia in interitum ipso usu secundum
præcepta & doctrinas hominum, rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione &
humilitate ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Qui
sunt isti, quibus rationem sapientiæ inesse testatur magister ueritatis, & tamen ipsam ueri/
tatem religionis inesse abneget. Ne forte de talibus loquitur, de quibus ad Timotheum di 2. Tim. 3
cit: Habentes autem speciem pietatis, uirtutem eius abnegãtes? Rogo ergo specialiter hæc
capitula duo de Colossensium epistola per singula mihi uerba dissoluas, quia laudabilibus
execranda permiscuit. Quid est enim tam laudabile, quàm ratio sapientiæ? & quid tam ex/
ecrabile, quàm superstitio erroris? Humilitas quoque & deo placita, & maxime in uera reli
gione laudabilis, cum ratione sapientiæ ipsis datur, De quorum doctrinis & actibus dici/
tur nobis: Ne tetigeritis, neque gustaueritis quæ sunt in interitum, quia non sunt ex deo: &
omne quod non est ex fide, peccatum est. Deus autem dissipauit consilia sapientium, qui
deo stulti sunt per prudentiam carnis, quæ non potest legi dei esse subiecta. Scit enim cogi/

 tationes

tationes hominum quoniam uanæ sunt. Qualem humilitatem, qualemꝗ; rationem sapientiæ superstitioni ex hominum doctrinis uenienti inesse dicat, requiro. Et quod ait: Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis, Prorsus hæc parum intelligo, quia in eadem sententia magna mihi uidetur esse discretio: arbitror enim eum de abstinentia qualibet ficta uel inutili, qualis solet ab hæreticis affectari hoc dicere, Ad non parcendum corpori. Quod autem adiecit: Non in honore aliquo, quia sancti operis speciem, non in fide ueritatis exercentes, nullius gloriæ honore uel fructu agunt, quod in magna erroris peruersi reprehensione conficiunt, transfigurantes se in ministros iusticiæ. Sed quod adiecit, Ad saturitatem carnis, contrarium mihi uidetur illi quo dicit Ad non parcendum corpori: uidetur enim mihi ille non parcere corpori, qui carnem ieiunijs domat, sicut Apostolus dicit: Liuidum facio corpus meum, & in seruitutem redigo, à quo opere saturitas carnis aliena est: nisi forte & ipsam saturandæ carnis curam, quæ maxime obseruantiam religionis prætendentibus probrosa est, non parcere corpori, dixit secundum illud honestatis præceptum, quod alibi dicit, ut unusquisque suum uas honorifice possidere nouerit, ut hostiam uiuam & placentem deo suum corpus exhibeat: non in saturitate carnis, quia dissensio corporis animæ sobrietatem necat, & inimica est castitati. Restat ut aliquid & de euangelicis locis suggeram beatitudini tuæ: non quidem quanta legenti per ocium occurrere solent (Nec enim nunc uacabat dispersa per libros quærere, aut in reminiscendis memoriam uentilare) sed uel pauca, quæ ad horam dictationis huius in mentem ueniunt, sciscitabor. De resurrectionis forma non grandem, sed plenam fidei instructione epistolam, qua secundæ consultationi meæ, dum Carthagini hyemarem, rescripseras, si habes relictam in schedis, rogo ut mittas, aut certe retexas eam mihi, quod tibi facile est. Nam & si scripta non extat, quia forte breuis epistola ut tumultuaris tibi inter libros tuos haberi præsto sit, renoua eam mihi in eodem sensu promptam de thesauro cordis tui, & mitte ad me inter alia respõsa, quæ reddes mihi, ut spero, præstãte mihi ac tibi cõmeatum dierum Christo, ut eam, quo labor tuus in me fructificet, accipiam. Secundum hæc capitula scripturarum, de quibus te qui uides quasi per deum interrogaui, ut audiam quid in te uel ex te mihi loquatur deus. Hoc autem rogo lucere mihi facias, quomodo uel qua ratione dominus post resurrectionem uel cum mulieribus, quæ primæ ad sepulchrum uenerũt, uel postea illis duobus in uia, deinde discipulis suis, & nõ agnitus sit, & agnitus. In eodem enim corpore resurrexit, in quo & passus est. Et quomodo non eadem erat eiusdem corporis forma quæ fuerat: aut si eadem erat, quomodo non agnoscebatur ab his qui eum nouerant. Illud uero sacramenti esse credo, quod qui in uia ambulantibus non fuerat agnitus, in fractione panis reuelatus est. Idipsum tamen tuo sensu uolo tenere, non meo. Et quod ad Mariam ait: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem, Si cominus stantem non sinebatur attingere, quomodo eum tangeret cum ascendisset ad patrem, nisi forte fidei profectu & mentis ascensu, qua deus homini fit longinquus aut proximus, & illa dubitauerit de Christo, quem hortulanum putauerat. Ideo fortassis audire meruit: Noli me tangere. Indigna enim iudicabatur ut tangeret manu Christum, quem necdum fide apprehenderat, nec intellexerat deum, cum hortulanum putasset, de quo pauloante ab angelis audierat: Quid quæritis uiuentem cum mortuis? Noli ergo me tangere, quia tibi nondum ascendi ad patrem, cui adhuc tantum homo uideor: postea me tanges, cum ad agnoscendum me credendo conscenderis. De illis etiam beatissimi Symeonis uerbis quid sentias, edissere mihi, ut sequar sensum tuum, quibus cum ad uidendum ex oraculo dei Christum agente spiritu uenisset in templum, & acceptum sinu benedixisset infantem dominum, ait ad Mariam: Ecce hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut reuelentur multorum cordium cogitationes. Nunquid de passione Mariæ, quæ nusquam scripta est, hoc prophetasse credendum est? An uero de materno eius affectu, quo postea in tempore passionis assistens cruci, qua hoc erat fixum

Liuidũ facio ὑπωπιάζω

1. Thes. 4

Luca 24

Ioan. 20

Legendum arbitror, Accepto in sinu infante, benedixisset dominũ

A xum quod ipsa pepererat, maternorũ uiscerum dolore cõfixa est, & animam illius, quæ eius
secundũ carnem filium ipsa spectante confoderat, crucis rhomphæa penetrabat. Video enĩ
& in psalmis de Ioseph ita dictum esse: Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum Psal. 104.
pertransijt animam eius, sicut in euangelio dixit Symeon: Et tuam ipsius animam pertran
sibit gladius. Non ait carnem, sed animam, in qua pietatis affectio cõtinetur, & doloris acu-
leus quasi gladius operatur: cum aut aliqua carnis suæ iniuria afficitur, ut Ioseph, qui non
mortis, sed iniuriarum pertulit passiones, in seruum uenditus, & in reum uinculatus, & car-
ceri datus: Aut cum affectiõis maternæ tristicia uel dolore cruciatur, ut in Maria, quam uti
que ad crucem domini, in quo tunc sui tantum corporis filium cogitabat, materna mens du
xerat, ut cum eum uidisset mortuum, humana infirmitate lugeret, sepeliendumq́ collige- σκληρόμ
ret, nihil sibi de ipsius resurrectione præsumens, quia subsecuturæ admirationis fidem, in
oculis posita passionis pœna cæcabat. Quamuis eandem astantem cruci suæ, dominus non
morientis infirmitate trepidans consolatus sit, sed ipsam, qua obibat uolens, in potestate
habens mortem, plena uirtute uiuentis, & constantia resurrecturi de cruce admonet dicens Ioan. 19.
de beato apostolo Ioanne: Mulier ecce filius tuus. Itemq́ illi ibidem consistenti, Ecce ma-
ter tua. Iam scilicet ab humana fragilitate, qua erat natus ex fœmina, per crucis mortem de-
migrans in æternitatem dei, ut esset in gloria dei patris, delegat homini iura pietatis hu-
manæ, & ex discipulis suis adolescentiorem eligit, ut conuenienter assignet uirgini aposto-
lo uirginem matrem: Duo pariter in eadem sententia docens, formam pietatis relinquens
nobis, cum est de matre solicitus, ut quam relinquebat corpore, nõ relinqueret cura. Sed nec
corpore relictura, quem uidebat morientem, mox erat uisura rediuiuum. Et illud quod ad
fidem omnium pertineret, salutiferum pietatis suæ sacramentum, arcana diuini ratiõe con-
silij sub hac uoce designans, ut & alij matrem delegaret pro matre habendam, & uice sua
consolandam, atque illi uicissim nouum filium uice corporis sui traderet, immo, ut ita dixe-
B rim, gigneret: quo ostenderet eam præter se, qui ex ea uirgine natus esset, nec habuisse filiũ,
nec habere, quia nec saluator tantopere curam desolationis habuisset eius, si illi unicus non
fuisset. Sed redeamus ad uerba Symeonis, in quorum clausula intellectum meum caligare
fateor. Et tuam, inquit, animam pertransibit framea uel gladius, ut reuelẽtur multorum cor Lucæ 2
dium cogitationes. Secundum literam hoc mihi penitus obscurum est, quia nec Mariam
beatissimam usquam legimus occisam, ut de corporali gladio sanctus ille ei futuram passi-
onem prophetasse uideatur. Sed & quod subiecit, Vt reuelẽtur multorum cordium cogita
tiones. Scrutans enim, inquit, corda & renes deus. Et de futuro iudicio Apostolus ait: Quia Psal. 7
tunc manifestabit deus operta cordium & occulta tenebrarum. Itidem Apostolus, spirita- 1. Cor. 4
liter exprimens arma cœlestia, quibus in interiori nostro debeamus armari, gladium spiri-
tus dicit uerbum dei. De quo ad Hebræos ait: Viuus est sermo dei & efficax, & penetrabi- Hebr. 4
lior omni gladio ancipiti, pertingens, inquit, usque ad diuisionem animæ & spiritus, & reli-
qua quæ nosti. Quid ergo mirum, si istius uerbi ignita uis, & ancipitis gladij penetrabilior
acies, & sancti Ioseph olim, & postea beatæ Mariæ animam pertransiuit? Nam neque in
illius neque in huius corpore ferrum transisse cognouimus: atque ut magis pateat ibi pro-
phetam ferrum pro uerbi gladio posuisse, statim subsequente uersiculo ait: Sermo domini
igniuit illum. Sermo enim dei & ignis & gladius est, uerbo ipso deo utrunque dicente de
se: Ignem enim, inquit, ueni mittere in terram, & quid uolo nisi iam accendatur? Item alibi
dicit: Nõ ueni pacẽ mittere, sed gladium. Vides eum unam uim doctrinæ suæ diuerso ignis Matth. 10
& gladij nomine designasse. Aut quomodo Mariæ illata per gladium passio uel tribulatio
perstaret. Itaque hoc scire cupio quid ad Mariam pertineret, ut reuelarentur multorum cor
dium cogitationes, aut ubi apparuit: quia ex eo quod animam eius siue carnalis in ferro, si-
ue spiritalis gladius in uerbo dei pertransiuit, exinde multorum cordium cogitationes re-
uelatæ sunt. Expone ergo hanc maxime de uerbis Symeonis clausulam mihi, quia lucem

non dubito sanctæ animæ tuæ,quæ de interioris oculi puritate meruit illuminationem spi/ C
ritussancti,per quem scrutari & inspicere possit etiā alta dei. Deus misereatur mei per ora/
tiones tuas,& illuminet uultum tuum super me per lucernam uerbi tui,sancte domine bea
tissime frater in domino Christo unanime magister meus in fide ueritatis,& susceptor me/
us in uisceribus charitatis.

Augustinus Paulino respondet ad nouem propositas quæstiones. Epist. LIX

BEATISSIMO & uenerabiliter desiderabili,& desiderabiliter uenerabili san/
cto sanctecꝫ charissimo fratri & coëpiscopo Paulino, Augustinus in domino
salutem. Quod de peruentione tam prospera fratris & conpresbyteri no
stri Quinti,& qui cum eo nauigauerunt,cito nos dominus exhilarauit,nunci/
antibus litteris sanctitatis tuæ,gratias agens ei qui recreat afflictos, & humiles consolatur.
& synceritati cordis tui occasione filij & condiaconi nostri Ruffini, quæ proxima occurrit,
nunc rescripta persoluo; De littore nanqꝫ Hipponensi profectus est:& approbo misericor/
diæ cōsilium,qđ tibi dominus inspirauit,mihicꝫ insinuare dignatus es.Ipse & hoc adiuuet,
ipse prosperet,qui iam curam nostram ex magna parte leniuit,quia peruectus & commen
datus est charissimus homo nō solum bonis operibus, sed etiam sanctis orationibus tuis.
Litteræ sanè uenerationis tuæ, ubi multa quæsisti, & quærenda admonuisti,& quærendo
docuisti,ad me peruenerunt. Sed quas ipse continuo rescripsi per homines eorundem san/
ctorum solatiorum nostrorum,sicut his tuis recentioribus comperi,non sunt redditæ uene
rationi tuæ. In quibus quidem,quatenus ad interrogata responderim, recolere non ualui:
nec earum exemplū cum requisissem,ubi hæc omnia possem recognoscere,inueni. Ad non/
nulla tamen me respondisse certus omnino sum, & ideo nō ad omnia, quia ut cito finirem,
festinatio perlatoris urgebat. Simul etiam miseram, sicut iusseras, & illius epistolæ exem/
plum,quam tuæ charitati apud Carthaginem de corporum resurrectiōe rescripseram, ubi D
de usu membrorum exorta erat quæstio. Nūc ergo & hoc misi,& alterum alterius,quia nec
ipsam in manus tuas peruenisse conieci,eo quod iterum interrogasti quædam,quæ iam me
in ea respondisse lego & agnosco. Sed ista per quem dixerim nescio. Scripta quippe chari/
Solutio pri/ tatis tuæ, quibus ea reddidi, sicut etiam ipsa indicant, missa sunt mihi ab Hippone à no/
mæ quæstiōis. stris, cum essem apud sanctum fratrem & coëpiscopum nostrum Bonifacium:nam eorum
Augustinus perlatorem non uidi,& continuo rescripta non distuli. Quia ergo, sicut tunc scripsi, non po
consulit Græ/ tueram inspicere codices Græcos propter quædam psalmi xvi. inspexi postea quos inueni.
cos codices. Et unus habebat,quod & latini nostri:Domine perdens de terra dispertire eos. Alius sicut
ipse posuisti: A paucis de terra. Et illud quidem apertum habet sensum: Perdens de terra
dispertire eos in gentibus, quod & factum eis est, cum graui bello expu/
gnati atque subuersi sunt. Illud autem alterum quomodo accipiendum sit,non mihi occur
rit,nisi quia in comparatione perditæ multitudinis eorum reliquiæ saluæ factæ sunt utique
in paucis, à quibus eos dispertiendos, hoc est diuidendos atque separandos, scriptura præ
nunciauit dicens: Domine à paucis,id est à reliquijs,quas ex illa gente saluas fecisti,de terra
dispertire eos,ut terram intelligamus ecclesiam hæreditatemcꝫ fidelium atque sanctorum,
Math. 5 quæ dicitur terra uiuentium,& quæ etiam illo loco recte intelligi potest:Beati mites,quoni/
am ipsi hæreditate possidebunt terram. Cum autem dictum esset: A paucis de terra diui
de eos,additum est, in uita eorum,ut in manifesto futurum intelligeretur,dum hic uiuunt.
Separantur enim multi ab ecclesia, sed cum moriuntur, qui tamen cum uiuunt per sacra/
mentorum communionem unitatiscꝫ catholicæ uidentur ecclesiæ copulati. Isti ergo diuisi
sunt à paucis, qui diuisi sunt de terra, quam sicut agrum suum excolit pater agricola. Di/
uisi autem in uita sua, id est hic in manifesto sicut uidemus. Sequitur autem: Et de ab/
sconditis tuis adimpletus est uenter eorum,id est præter hoc quod in manifesto diuisi sunt,
etiam

A etiam de absconditis tuis, quæ in occulto reddis, retributione malorum adimpletus est
uenter eorum, Ventrem posuit pro internorum latentiumque secretis. Quod uero sequi
tur: Saturati sunt porcina, Iam quid mihi ex hoc uideretur aperui. Sed quod alij codices
habēt, & uerius habere perhibentur diligentiora exemplaria, quæ per accentus notam eius
dem uerbi Græci ambiguitatem Græco scribendi more dissoluunt, obscurius est quidem,
sed electiori sententiæ uidetur aptius conuenire. Quia enim dixerat: Et de absconditis tuis
adimpletus est uenter eorū, quibus uerbis occulta dei iudicia significata sunt, Occulta quip
pe sunt miseris, qui etiam gaudent in malis, quos tradidit deus in concupiscentias cordis
eorum: uelut quæreretur unde possint cognosci, qui in abscondito ira dei adimpleti sunt, &
responderetur quod in Euangelio dictum est: Ex fructibus eorum cognoscetis eos, conti-
nuo subiūctum est, Saturati sunt filijs, hoc est fructibus, quod euidentius dicitur operibus
suis, Vnde alibi legitur: Parturiuit iniusticiam concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Et
alibi: Dein concupiscentia cum conceperit parit peccatum. Mali ergo filij, mala opera, qui-
bus cognoscuntur, & qui de absconditis dei iudicijs internis cogitationum suarum tanquā
in uentrem adimpleti sunt. Bona opera boni filij sunt. Vnde ad sponsam ecclesiam dicitur:
Dentes tui sicut grex detonsarum ascendēs de lauacro, quæ omnes geminos creant, & ste-
rilis non est in illis, In quo gemino fœtu, geminum opus dilectionis agnoscitur, dei scilicet
& proximi. In quibus duobus præceptis tota lex pēdet & prophetæ. Iste autem sensus quo
ita exponitur quod scriptum est, Saturati sunt filijs, nō mihi occurrerat, cum ante rescribe-
rem, sed recensui breuissimam quandam eiusdem psalmi expositionem quam iam olim di
ctaueram, & hoc satis breuiter à me positum reperi. Inspexi etiam codices Græcos, utrum
datiuus casus esset quod dictum est, filijs, an genitiuus, quo illa lingua utitur pro ablatiuo,
& inueni genitiuum. Quod si ad uerbum interpretaretur, scriptum esset, Saturati sunt fi-
liorum, sed recte interpres sententiam secutus est, & Latino more dixit, Saturati sunt fi-
B lijs. Quod uero sequitur, Et reliquerunt reliquias paruulis suis, Existimo paruulos accipi-
endos manifestos carnis filios. Vnde etiam secundum istam, non de porcina, sed de filijs
expositionem, manet illa sententia qua dixerunt: Sanguis huius super nos & super fili-
os nostros. Ita enim reliquerunt operum suorum reliquias paruulis suis. In quindecimo
autem psalmo, quod scriptum est: Mirificauit, uel mirificet omnes uoluntates suas in-
ter illos, nihil prohibet intelligi, immo & conuenientius uidetur non inter illos, sed in il-
lis. Sic enim & Græci codices habent. Sæpe autem quod habet illa lingua in illis, nostri
interpretātur inter illos ubi uidetur sentātiæ cōuenire. Accipiamus ergo, Sanctis qui sunt
in terra eius, mirificauit omnes uoluntates suas in illis, quod plerique codices habent. Et
intelligamus uoluntates eius, munera gratiæ, quæ gratis data est, id est, quia uoluit, non
quia debebatur. Vnde est: Scuto bonæ uoluntatis tuæ custodisti nos, Et, in uolunta-
te tua deduxisti me. Et, uoluntarie genuit nos uerbo ueritatis, Et, pluuiam uoluntariam se-
gregans deus hæreditati tuæ, Et, diuidens propria unicuique prout uult, & alia innumera-
bilia. Proinde, Mirificauit omnes uoluntates suas in illis, in quibus nisi in sanctis qui in
terra sunt eius? Si enim terra, sicut supra ostendimus, potest accipi in bono, & ubi non
additum est eius, quanto magis ubi dicitur terra eius? Miras enim fecit omnes uolun-
tates suas in illis. Miras omnino fecit, quia eos ex desperatione mirabiliter liberauit. Ex
hac admiratione exclamat apostolus: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei. Su
pra quippe dixerat: Cōclusit ergo deus omnes in infidelitate ut omnium misereatur. Nam
hoc etiam hic sequitur: Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt. Infir
mitates posuit pro peccatis, sicut ad Romanos apostolus dicit, Si enim Christus cum in-
firmi essemus adhuc iuxta tempus pro impijs mortuus est: hos dixit infirmos quos impi-
os. Deinde paulo post eandem sententiam repetens, Cōmendat, inquit, suam charitatem
deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.

Pro ὑῶν, υἱῶν legisse uidetur qui uertit porcinam.

Matth. 7.

Psal. 7.

Iacob. 1.

Cant. 4.

Matth. 22.

ὡς γραμματίζει.

Matth. 27.

Solutio quæstiōis secundæ

Rom. 11.

Rom. 5.

Quos infirmos supra, eos hic peccatores appellauit. Item in consequentibus hoc idem alijs C
uerbis uersans. Si enim cum inimici essemus, inquit, recôciliati sumus deo per mortem filij
eius. Ac per hoc in eo quod dictum est: Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, intelliguntur
multiplicata peccata eorum. Lex enim subintrauit, ut abundaret delictum. Sed quoniam
ubi abundauit delictum, superabundauit gratia, ideo postea accelerauerunt. Non enim ue
nit ille uocare iustos, sed peccatores, quia nô est opus sanis medicus, sed ægrotantibus, quo/
rum scilicet multiplicatæ sunt infirmitates, ut eis sanandis esset necessaria tantæ gratiæ me/
dicina, & cui dimittuntur peccata multa diligeret multum. Hoc cinis uaccæ & aspersio san/
guinis, & cruentarum multiplicatio uictimarum significabat, non efficiebat. Ideo deinceps
dicit: Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, id est illorû sacrificiorum, quæ
immolabantur in figura sanguinis Christi. Nec memor ero nominû eorum per labia mea.
Ephe. 5 Nomina quippe illorum erant in multiplicatione infirmitatum: Fornicatores, idolis serui/
entes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, auari, raptores, ebriosi, maledici, &
quicunque alij regnum dei non possidebunt. Sed ubi abundante peccato, superabundauit
gratia, postea accelerauerunt. Hæc quidem fuerunt, sed abluti sunt, sed sanctificati sunt, sed
iustificati sunt in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Ideo non me/
mor erit nominum illorum per labia sua. Sanè codices emendatiores & electioris autorita/
Nostri contra habent αὐτῷ. tis, non habent uoluntates suas, sed uoluntates meas, quod tantundem ualet, quia ex per/
Act. 2. sona filij dei dicitur. Ipse quippe loquitur, quem uerba illa euidenter ostendunt, quibus &
apostoli usi sunt: Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum ui
dere corruptionem. Eadem sunt utique munera gratiæ patris & filij & spiritussancti. Et ideo
rectissime & filius eas potest dicere uoluntates suas. Quod uero in psalmo lviij. de Iudæis
intelligitur, dicente: Ne occideris eos, ne quando obliuiscantur legis tuæ, conuenienter mihi
uidetur intelligi ita esse prænunciatum, eandem gentem etiam debellatam atque subuer/
sam, in populi uictoris superstitiones non fuisse cessuram, sed in ueteri lege mansuram, ut D
apud eam esset testimonium scripturarum toto orbe terrarum, unde ecclesia fuerat euocan/
da. Nullo enim euidentiore documento ostenditur gentibus, quod saluberrime aduerti/
tur, non inopinatum & repentinum aliquid institutum spiritu præsumptionis humanæ, ut
Christi nomen in spe salutis æternæ tanta autoritate præpolleat, sed olim fuisse propheta/
tum atque conscriptum. Nam ipsa prophetia quid aliud nisi à nostris putaretur esse confi/
cta, si non de inimicorum codicibus probaretur? Ideo ne occideris eos, ne ipsius gentis no
men extinxeris, ne quando obliuiscantur legis tuæ. Quod utique fieret, si ritus & sacra genti/
lium colere compulsi penitus qualecunqꝫ nomen religionis suæ minime retinerent. Quod
Gen. 4. in eorum figura etiam de Cain scriptum est, quod côstituit in eo dominus signum, ne quis
occideret eum. Denique cum dixisset: Ne occideris eos, ne quando obliuiscantur legis tuæ,
uelut quæreretur quid de illis esset faciendum, ut in aliquos usus testimonij ueritatis nô oc
cidantur, id est nô consumantur, neqꝫ obliuiscâtur legis dei, continuo subiunxit: Disperge il
los in uirtute tua. Si enim in uno loco essent terrarum, nô adiuuarêt testimonio prædicatio/
nem euangelij, quæ fructificat toto orbe terrarum. Ideo disperge illos in uirtute tua, ut eius
ipsius, cuius fuerunt negatores, persecutores, interfectores, ubiqꝫ sint testes per ipsam legem,
quam nô obliuiscuntur, in qua est ille prophetatus quê nô sequuntur. Neqꝫ eñ eis aliquid
prodest, qꝫ eam nô obliuiscûtur. Aliud est eñ legem dei habere in memoria, aliud in intelle
Quæstionis 3 solutio. ctu & effectû. In lx. aût vij. psal. quod quæris quid sit, Veruntamê deus côquassabit capita
inimicorû suorû, uerticê capilli perambulantiû in delictis suis, nô mihi uidetur aliud dictû,
qꝫ deus côquassabit capita inimicorû suorum nimium superbientium, nimium se extollen/
Hyperbole. tium in delictis suis. Per hyperbolê quippe significauit superbiam, tantû se extollentem, &
tanta elatiôe incedêtem, quasi capilli uerticem perambulâdo calcaret. Itê in eodê psal. quod
scriptû est: Lingua canû tuorû ex inimicis ab ipso, nô semper in malo accipiêdi sunt canes.
Alioquin

A Alioquin non reprehenderentur apud prophetam canes nescientes latrare,& amātes dor/ Esa.56.
mitare. Profecto enim laudabiles canes essent, si & latrare scirent, & uigilare amarent. Et
certe illi trecenti in numero per crucis litteram sacratissimo nō eligerentur ad uictoriam fa/ Iudic.7.
ciendam, qui tanquā canes lamberent aquam, nisi aliquid magnum significarent. Vigilant
enim & latrant boni canes,& pro domo & pro domino,& pro grege & pro pastore. Deni/
que & hic in ecclesiæ laudibus, cum prophetia exereretur, lingua canum est commemorata
non dentes, Tuorum autem canum dixit ex inimicis, id est, ut qui erant inimici tui fierent
canes tui,& latrarent pro te qui sæuiebant in te. Addidit autem , Ab ipso, ut non à seipsis
hoc factum intelligerent, sed ab ipso, id est, misericordia eius & gratia. De prophetis quod Quæst.4. solutio.
ait apostolus: Quosdam quidem dedit deus in ecclesia apostolos, quosdam autē prophe/
tas, hoc ita intelligo quod ipse scripsisti, prophetas eos dictos isto loco ex quibus Agabus
erat, non illos qui uenturum in carne dominum prophetauerunt, Euangelistas uero inueni
mus quos apostolos fuisse non legimus, Sicut fuerunt Lucas & Marcus . Pastores autem
& doctores quos maxime ut discernerem uoluisti, eosdem puto esse sicut & tibi uisum est,
ut non alios pastores, alios doctores intelligamus, sed ideo cum prædixisset, pastores, sub/ Episcopus doctor.
iunxisse doctores, ut intelligerent pastores ad officium suum pertinere doctrinam. Ideo e/
nim non ait: Quosdam autem pastores quosdam uero doctores, sed cum superiora ipso
locutionis genere distingueret dicendo, quosdam autem apostolos, quosdam autem pro/
phetas, quosdam uero Euangelistas, hoc tanquam unum aliquid duobus nominibus am
plexus est, quosdā autē pastores & doctores. Illa planè difficillime discernuntur, ubi ad Ti Quæstio.5
motheū scribens ait: Obsecro itaq; primū omniū fieri obsecrationes, oratiōes, interpellatio 1.Timoth.2.
nes, gratiarumactiones. Secundum Græcum enim eloquium discernenda sunt. Nam no/ Græca laudātur.
stri interpretes uix reperiuntur, qui ea diligenter & scienter transferre curauerint. Ecce enim
sicut ea ipse posuisti, Obsecro fieri obsecrationes, non eodem uerbo utrunque dixit aposto
B lus, qui utique Græce illam scripsit epistolam, sed pro eo quod in Latino est obsecro , ille
Græce dixit παρακαλῶ. Pro eo uero qd' Latinus uester habet obsecratiōes, ille posuit δεήσεις.
Proinde alij codices in quibus & nostri sunt, non habent obsecrationes, sed deprecationes.
Tria porrò quæ sequuntur, orationes, interpellationes, gratiarumactiones, pleriq; Latini
codices sic habent . Vnde si uelimus secundum Latinæ linguæ proprietates ista discernere
more loquēdi, nostram uel qualemcunq; scientiā fortasse tenebimus, sed mirum si senten/
tiam Græci sermonis uel consuetudinis obtinebimus. Precationem & deprecationem, mul/
ti nostri idem putant, & hoc quotidiano usu iam omnino præualuit . Qui autem distin/
ctius Latine locuti sunt, precationibus utebantur in optandis bonis, deprecationibus ue/
ro in deuitandis malis. Precari enim dicebant esse precando & bona optare, Imprecari ma
la, quod uulgo iam dicitur maledicere. Deprecari autem mala precando depellere. Sed usi
tatum iam loquendi modū potius sequamur,& siue precationes siue deprecationes inuene
rimus, quod Græci δεήσεις uocant, non putemus emendandum esse. Orationes uero, quas
Græcus habet προσευχὰς, distinguere à precibus uel precationibus omnino difficile est.
Quod uero quidam codices non habent orationes sed adorationes, quia non dictum est
in Græco εὐχὰς, sed προσευχὰς non arbitror scienter interpretatum: προσευχὰς enim oratio/
nes dici à Græcis notissimum est. Et utique aliud est orare, aliud est adorare. Denique nō Matth.4.
isto uerbo, sed alio legitur in Græco: Dominum deum tuum adorabis, Et adorabo ad tem Psal.5.
plum sanctum tuum,& siqua similia. Pro interpellationibus autem quod nostri habent, se/
cundum codices credo uestros postulationes posuisti. Hæc interim duo, id est, quod alij po
stulationes, alij interpellationes interpretati sunt, unum uerbum transferre uoluerūt quod Postulationes
Græcus habet ἐντεύξεις. Et profecto aduertis, Sed nosti aliud esse interpellare, aliud postu/
lare . Non enim solemus dicere, postulant interpellaturi, sed interpellant postulaturi, Ve/
runtamē ex uicinitate uerbum usurpatum, cui propinquitas ipsa impetrat intellectum, nō
est uelut censoria notatione culpandum . Nam & de ipso domino Iesu Christo dictum
est,

Rom. 8. est, quod interpellat pro nobis. Nunquid interpellat, & non etiam postulat? Immo uero
1. Ioan. 2. quia postulat, pro eo positum est interpellat. Euidēter quippe alibi de eo dicitur: Et si quis
peccauerit, aduocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustum, ipse est exoratio pro
peccatis nostris. Quanquam fortassis codices apud uos etiam in eo loco de domino Iesu
Christo non habent interpellat pro nobis, sed postulat pro nobis. In Græco enim quo uer/
bo hic positæ sunt interpellationes, quas ipse posuisti postulationes, ipsum & illic uerbum
est, ubi scriptum est, interpellat pro nobis. Cum igitur & qui precatur & qui orat precetur,
& qui interpellat deum, ad hoc interpellet, ut oret & precetur, quid sibi uult quod ista ita
posuit Apostolus, ut non sit eorum negligenda distinctio? Excepto itaque nomine genera/
li, & salua loquendi consuetudine, secundum quam siue dicas precationem, siue orationem,
siue interpellationem, uel postulationem, una eademq́ res intelligitur, aliqua etiam singu/
lorum istorum proprietas inquirenda est, sed ad eam liquido peruenire difficile est. Multa
quippe hinc dici possunt quæ improbanda non sint, sed eligo in his uerbis hoc intelligere,
Preces ante consecrationē quod omnis uel penè omnis frequentat ecclesia, ut precationes accipiamus dictas, quas fa/
cimus in celebratione sacramentorum, antequàm illud quod est in domini mensa, incipiat
benedici: orationes cum benedicitur & sanctificatur, & ad distribuēdum cōminuitur, quam
totam petitionem ferè omnis ecclesia dominica oratione concludit. Ad quem intellectum
etiam uerbi græci origo nos adiuuat. Nam eam quam dicunt εὐχὴν, raro ita scriptura ponit
ut intelligatur oratio, sed plerunque & multo usitatius uotum appellat εὐχὴν. προσευχὴν ue/
ro, quod uerbum ita positum est, unde tractamus, semper orationem uocat. Vnde hanc uer
bi originem, sicut superius dixi, nonnulli minus erudite intuentes, προσευχὴν non orationem
sed adorationem dicere uoluerūt, quæ potius προσκύνησις dicitur. Sed quia oratio interdum
dicitur, quæ uocatur εὐχή, adoratio putata est προσευχή. Porrò si usitatius, ut dixi, in scriptu
ris uotum appellatur εὐχή, excepto nomine generali orationis, ea proprie intelligenda est
oratio, quam facimus ad uotum, id est πρὸς εὐχήν. Vouentur autem omnia quæ offerun/
tur deo, maxime sancti altaris oblatio, quo sacramento prædicatur nostrum aliud uotum
maximum, quo nos uouimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Chri/
1. Cor. 10 sti. Cuius rei sacramentum est, quod unus panis unum corpus multi sumus. Ideo in huius
sanctificatiōe & distributionis præparatione, existimo Apostolū iussisse proprie fieri προσ/
εὐχὰς, id est orationes, uel, ut nonnulli minus perite interpretati sunt, adorationes: hoc est
enim ad uotum, quod usitatius in scripturis nūcupatur εὐχή. Interpellationes autem, siue, ut
Benedictio sacerdotis. uestri codices habent, postulatiōes, fiunt cum populus benedicitur. Tunc enim antistites ue/
lut aduocati, susceptos suos per manus impositionem misericordissimæ offerunt potestati.
Quibus peractis & participato tanto sacramento, gratiarumactio cuncta concludit, quam
in his etiam uerbis ultimam commēdauit Apostolus. Hæc autem causa præcipua fuit ista
dicendi, ut his breuiter perstrictis atq; significatis, non putaretur negligendum esse quod se
quitur: Pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in sublimitate sunt, ut quietam &
tranquillam uitam agamus in omni pietate & charitate: ne quisquam sicut se habet huma
næ cogitationis infirmitas, existimaret non esse ista facienda pro his, à quibus persecutio/
nem patiebatur ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominum genere colligenda.
Vnde adiungit & dicit: Hoc enim bonum & acceptum est coram saluatore nostro deo, qui
omnes homines uult saluos fieri, & in agnitionem ueritatis uenire. Et ne quisquam diceret
1. Timoth. 2 posse esse salutis uiam in bona conuersatione, & unius dei omnipotentis cultu, sine parti/
Ioan. 1 cipatione corporis & sanguinis Christi, Vnus enim deus inquit, & unus mediator dei
& hominum homo Christus Iesus: ut illud quod dixerat, Omnes homines uult saluos fie/
ri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non deum quod semper uer
bum erat, sed hominē Christum Iesum, cum uerbū caro factum est & habitauit in nobis.
Rom. 11. Vnde nec illud moueat te, quod de Iudæis idē Apostolus ait: Secūdum euangelium quidē
inimici propter uos, secundum electionem aūt dilecti propter patres. Altitudo quippe illa
diuitiarum

A diuitiarum sapientiæ & sciẽtiæ dei,& illa inscrutabilia iudicia eius,& inuestigabiles uiæ eius hinc fidelibus cordibus magnam ingerunt admiratioñẽ,qui de illius sapientia pertingente à fine usq; ad finem fortiter & omnia suauiter disponente nõ dubitant,quid sit quod ei placet,ut nascantur,crescant ac multiplicentur, hi quos &si malos ipse non fecit, tamen malos futuros esse præsciuit. Nimis enim consilium eius in abdito est, quo etiam malis bene utitur ad profectum bonorum, etiam in hoc mirificans omnipotentiam bonitatis suæ: quia sicut illorum nequiciæ est male uti bonis operibus eius, sic illius sapientiæ est bene uti malis operibus eorum. Hanc igitur altitudinem sacramenti sic commẽdat apostolus: Nolo uos ignorare fratres hoc sacramentũ,ut non sitis uobis sapientes,quia cæcitas ex parte in Israël facta est, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret. Ex parte dixit, quia non omnes excæcati sunt. Erant enim ex illis qui Christum cognouerunt. Plenitudo autem gentium in his intrat, qui secundum propositum uocati sunt:& sic omnis Israël saluus fiet,quia & ex Iudæis & ex gentibus qui secundum propositum uocati sunt, ipsi uerus sunt Israël. De quo dicit idem apostolus:Et super Israël dei. Illos autẽ dicit Israël secũdum carnem: Videte,inquit,Israël secũdum carnem. Deinde interponit testimonium prophetæ: Esa.59.
Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum,non utiq; omnium Iudæorum sed electorum. Hinc adiũgit ea quæ inquirenda posuisti,Secundum Euangelium quidem inimici propter uos. Precium quidem redemptionis nostræ sanguis est Christi,qui utiq; non nisi ab inimicis potuit occidi. Hic est ille usus malorum in profectum bonorum. Quod uero adiungit, Secundũ electionem autem dilecti propter patres,hinc ostendit non illos inimicos, sed electos esse dilectos. Sed scripturæ mos est ita loqui de parte tanquam de toto, Sicut Corinthios in primis epistolæ suæ partibus,ita laudat tanquam omnes tales sint, cum essent laudabiles quidam eorum: & postea in nonnullis epistolæ ipsius locis, ita reprehendit tanquam omnes culpabiles essent propter quosdam qui tales erant. Istam diuinarum scripturarum consuetudinem per omne corpus litterarum eius creberrime sparsam, quisquis diligenter aduerterit, multa dissoluit quæ inter se uidentur esse contraria. Inimicos ergo alios dicit, alios dilectos. Sed qui in uno populo erant uelut eosdemipsos dicere uidetur,quanq; & ex ipsis inimicis qui crucifixerũt dominum pleriq; conuersi sunt & apparuerunt electi. Tunc electi quando conuersi quantum ad salutis initium:quantum uero ad dei præscientiã nõ tunc electi,sed ante constitutionẽ mundi, sicut idem dicit apostolus,quod elegerit nos ante mundi constitutionẽ. Duobus itaq; modis,ipsi inimici qui dilecti, siue quia in uno populo utrique fuerant,siue quia ex inimicis sæuiẽtibus usq; ad sanguinem Christi,quidam eorum dilecti facti erant secũdum electionem quæ latebat in præscientia dei. Ad hoc enim addidit,propter patres,quia id quod patribus promissum est oportebat impleri,sicut circa finẽ epistolæ ad Romanos ait: Dico enim Christum ministrum fuisse circuncisionis propter ueritatẽ dei ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia glorificare deum. Secundum istam misericordiam dictum est: Inimici propter uos,quod & supra dixerat,illorum delicto salus gentibus. Cum autem dixisset: Secundum electionem propter patres,addidit:Sine pœnitentia enim sunt dona & uocatio dei. Vides certe illos significari, qui pertinent ad numerum prædestinatorum,De quibus alio loco dicit: Scimus quia diligentibus deum omnia cooperãtur in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt sancti. Multi enim sunt uocati,pauci uero electi. Qui uero electi,ipsi sunt secundum propositum uocati, in quibus dei proculdubio præscientia falli non potest. Hos præsciuit & prædestinauit conformes imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus: Quos autem prædestinauit, illos & uocauit. Hæc uocatio est secundum propositum, hæc est sine pœnitentia. Quos autem uocauit, illos & iustificauit, Quos autem iustificauit, illos & glorificauit,Si deus pro nobis,quis cõtra nos? Non sunt in ista uocatione, qui in fide quæ per dilectionem operatur, etiam si aliquantulum ambulant,non perseuerant usque in finem:

Generalis sermo partẽ duntaxat designans.

B

Ephes.5

Roma.15.

Rom.11.

Rom.8.

Matth.11.

& utiq;

& utiq; potuerunt rapi, ne malicia mutaret intellectum eorum, si ad illam prædestinationē C
& uocationem, quæ secundum propositum & sine pœnitentia est, pertinerent. At ne quisq;
præsumptor ita de occultis iudicet alienis, ut dicat: Ideo non rapti sunt ex hac uita, anteq;
essent fidei desertores, quia in eadem uita non fideliter ambulabant, & hoc in eorum cordi/
bus nouerat dominus, quamuis hominibus aliter appareret: quid dicturus est de infantu/
lis paruulis, qui plerique accepto in illa ætate christianæ gratiæ sacramento, cum sine dubio
pertinerent ad uitam æternam regnumq; cœlorū, si cōtinuo ex hac uita emigrarēt, sinuntur
crescere, & nonnulli etiam apostatæ fiunt. Vnde? nisi quia non pertinent ad illam prædesti
nationem, & secundum propositum ac sine pœnitentia uocationem. Cur autē ad eam alij
pertineant alij non pertineant, occulta causa esse potest, iniusta non potest. Nunquid enim
iniquitas apud deum? Absit. Nam & hoc ad illam pertinet altitudinem iudiciorum, quam
mirans tanquam expauit Apostolus. Ideo quippe illa iudicia uocat, ne quisquam talia fie/
Quæstionis 7 ri putet, siue iniquitate, siue temeritate facientis, siue casu & fortuito labētibus ullis partibus
solutio. iam dispositorum sub tāta sapientia dei seculorum. In epistola porrò ad Colossenses, quod
Col. 2 scriptum est: Nemo uos seducat uolens in humilitate, & cætera quæ sequuntur, quousq; ti/
bi obscura esse dixisti, nec ego adhuc sine caligine intelligo, atq; utinam præsens de me ista
quæsisses. In eo quippe sensu, quem mihi in his uerbis habere uideor, adhibenda est quæ/
dam pronunciatio in uultu & modo uocis, qui exprimi litteris non potest, ut ex aliqua par
te aperiatur, quod ideo fit obscurius, quia non recte sicut existimo pronunciatur. Quod em
scriptum est: Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis, tanquam præceptū putatur
Apostoli, nescio quid tangere, gustare, attaminare prohibentis. Contra est autem, si tamen
μιμητικῶς in tanta obscuritate ista nō fallor. Per irrisionem quippe uerba posuit eorum, à quibus eos
nolebat decipi atq; seduci, qui discernētes cibos secundum culturam angelorum, atq; ita de
hoc mundo decernentes, dicunt: Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis, cum sint
omnia munda mundis, & omnis creatura dei bona sit, Quod in alio loco ipse euidenter cō
mendat. Totam ergo ipsius sententiæ circunstantiam uideamus. Ita enim Apostoli inten/ D
tione perspecta, sensum eius quātum ualemus, fortasse tenebimus. Quibus enim ita scribit,
metuebat eos seduci umbris rerum dulci nomine sciētiæ, & auerti à luce ueritatis, quæ est in
Christo Iesu domino nostro. Hanc autem sub nomine sapientiæ uel scientiæ curam uana/
rum superfluarumue obseruationū, & de superstitiōe gentilitatis, maximeq; ab eis qui phi
losophi sunt nūcupati, & à Iudaismo cauēdam esse cernebat, ubi erant umbræ futurorū remo
uendæ, quoniam lumen earum iam Christus aduenerat. Cum ergo cōmemorasset & com/
mendasset quantum certamen pro eis haberet, & pro his qui Laodicææ fuerant, & quicūq;
non uiderant faciem eius in carne, ut cordibus cōsolarentur copulati in charitate, & in omni/
bus diuitijs plenitudinis intellectus, ad cognoscendum mysterium dei, quod est Christus,
πιθανολογίᾳ in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, Hoc dico, inquit, ut nemo uos
circumueniat in uerisimili sermone: quia ueritatis amore ducebantur, uerisimilitudinem illis
timuit ne deciperentur, Et ideo commendauit in Christo quod dulcissimum habebant the
saurum, scilicet sapientiæ & scientiæ, cuius nomine & promissione induci poterant in errorē.
Nam & si corpore, inquit, absens sum, spiritu uobiscum sum, gaudens & uidens uestram or/
dinationem, & id quod deest fidei uestræ in Christo. Ideo illis timebat, quoniam quid eis
adhuc deesset, uidebat. Sicut ergo accepistis, inquit, Iesum Christum dominum nostrum, in
ipso ambulate radicati & superædificati in ipso, & cōfirmati in fide, sicut & didicistis, abun
dantes in ea gratiarum actione. Vult eos fide nutriri, ut capaces fiant participandorum the
saurorum sapientiæ & scientiæ, qui sunt abscōditi in Christo, ne antequàm sint ad hæc ido/
nei, uerisimili sermone capiantur, & à ueritatis itinere deuient. Deinde apertius quid eis ti/
meat ostendens: Videte, inquit, ne quis uos decipiat per philosophiam & inanem seductio
nem secundum traditionem hominum secundum elementa mundi, & non secundum Chri
stum, quia in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Ideo corporaliter di/
xit,

A xit,quia illi umbraliter seducebant,translato uerbo usus,sicut etiam umbræ nomẽ in his re
bus non est utiq; uerbum proprium,sed quadam similitudinis ratione trãslatum. Et estis Colo.2.
in illo inquit repleti,qui est caput omnis principatus & potestatis. Per principatus enim &
potestates superstitio gẽtilium uel philosophi seducebant,prædicantes illam quam uocãt
theologiam per elementa huius mundi. Caput autem omniũ Christum,principiũ omniũ
uoluit intelligi,sicut ipse ait cum ei dictum esset: Tu quis es? Respondit: Principium qui & Ioan.8.
loquor uobis. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Mirabiliter
autem uult eos esse horum uelut mirabilium contemptores,cum eos ostẽdit corpus factos
illius capitis,dicẽdo: Et estis in illo repleti,q est caput omnis principatus & potestatis. Hinc Col.2.
iam ne umbris Iudaismi seducantur adiungit,In quo etiam circuncisi estis,circuncisione nõ
manufacta in expoliatione corporis carnis,Vel sicut aliqui habent,In expoliatione corpo-
ris peccatorum carnis circuncisionis Christi,consepulti ei in baptismum, in quo & consurre
xistis per fidem operationis dei,qui suscitauit illum à mortuis. Vide quemadmodũ & hic
corpus Christi eos ostendit,ut ista cõtemnant, cohærentes tanto capiti suo,mediatori dei
& hominum Christo Iesu,& nullum falsum uel inualidũ mediũ per quod deo cohæreant
requirentes. Et uos,inquit,cum essetis mortui in delictis & præputio carnis uestræ, Præpu-
tium uocauit quod significat præputio,hoc est,delicta carnalia quibus expoliandi sumus,
Viuificauit,inquit,cum illo donãs uobis omnia delicta,delens quod aduersus nos erat chi-
rographum in decretis,quod erat contrarium nobis,quia reos lex faciebat,quæ subintraue
rat ut abundaret delictum. Tollens,inquit, illud de medio & affigens illud cruci, exuens se Exemplare.
carnem principatus & potestates exemplauit, fiducialiter triumphans eos in semetipso: nõ ἐδείγματι-
utiq; bonos sed malos principatus & malas potestates, diabolicas scilicet & dæmoniacas σεν.
exemplauit,id est,exemplũ de illis dedit,ut quemadmodũ ipse se exuit carne,sic suos osten
deret exuendos carnalibus uitijs,per quæ illi eis dominabantur. Iam hic diligenter attende
quemadmodum inferat propter quod cũcta ista commemorauimus. Nemo ergo uos,in-
B quit,iudicet in cibo,tanquam propterea omnia illa dixerit,quia isti per huiusmodi obserua
tiones seducebantur à ueritate qua liberi fiebant. De qua dictum est in Euangelio: Et ue- Ioan.8.
ritas liberabit uos, id est,liberos faciet. Nemo ergo uos,inquit, iudicet in cibo aut in potu ἐλευθερώσει
aut in parte diei festi,aut neomeniæ aut sabbatorum,quod est umbra futurorum: hoc pro-
pter Iudaismum. Deinde sequitur propter superstitiones gentilium, Corpus autem Chri- καταβρα-
sti,inquit,nemo uos conuincat. Turpe est,inquit,& nimis incongruum,& à generositate ue- βευέτω.
stræ libertatis alienum,ut cum sitis corpus Christi,seducamini umbris,& conuinci uideami
ni ueluti peccantes,si hæc obseruare negligitis. Corpus ergo Christi, nemo uos conuincat
uolens in humilitate cordis. Hoc si per uerbum Græcum diceretur, & in Latina consuetu-
dine populari, sonaret usitatius. Sic enim & uulgo dicitur, qui diuitem affectat thelodi- ἐθελόσοφος
ues, & qui sapientem thelosapiens, & cætera huiusmodi. Ergo & hic thelohumilis, quod mixta est uox
plenius dicitur thelon humilis, id est, uolens humilis,affectans humilitatem, quod intelli- Græca Lati
gitur,uolens uideri humilis,affectans humilitatem. Hoc enim in talibus obseruationibus næ,sicut in cõ
agitur, ut cor hominis uelut religione humile reddatur. Addidit autem & culturam an- presbyter, co
gelorum, uel sicut uestri codices habent, religionem angelorum, quæ Græce θρησκεία di- episcopus,sub
citur, angelos uolens intelligi principatus, quos elementorum mundi huius præpositos, diaconus,con
in his obseruationibus colendos esse arbitrantur. Nemo ergo uos, inquit,conuincat cum diaconus,re
sitis corpus Christi,uolens uideri humilis corde in cultura angelorum,quæ non uidit incul baptizare,so-
cans, Vel sicut quidam codices habent, Quæ uidit inculcans. Aut enim sic dicere uoluit, lent quidam.
Quæ non uidit inculcans,quia homines ista suspitionibus & opinionibus agunt,nõ quod Inculcans
uiderint ista esse facienda, Aut certe quæ uidit inculcans, ideo magna existimans quia ui- ἐμβατεύων
dit ea quibusdam locis obseruari alibi ab hominibus quorũ autoritati haberet fidem etiã
ratione nõ reddita: & ideo sibi magnus uidetur,quia ei contigit quorundã sacrorum uide-
re secreta. Sed plenior sensus est,quæ non uidit inculcans,frustra,inflatus mente carnis suæ.

Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mēte carnis suæ, ubi thelohumilē supra dixerat. Fit enim miris modis in anima hominis ut de falsa humilitate magis infletur, quàm si apertius superbiret. Et non tenens inquit caput, quod uult Christum intelligi, ex quo omne corpus cópactum, & connexum subministratū & copulatum crescit in incrementum dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc uelut uiuentes de hoc mundo decernitis? His dictis inserit uerba eorum qui decernunt de hoc mundo, per has obseruationes quasi rationabiles affectata uanitate humilitatis inflati, Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis. Recolamus quod dictum est superius, ut hoc intelligamus. Nō uult enim eos in his obseruationibus iudicari ubi dicitur: Ne tetigeritis, ne gustaueritis, ne attaminaueritis, quæ sunt omnia inquit in corruptionem per abusionē. Omnia hæc inquit magis ad corruptionem ualent, cum superstitiose ab his abstinetur, ut eis homo abutat̃, id est non eis utatur secundum præcepta & doctrinas hominum. Hoc planum est, sed quod sequitur multum requiris, Quæ sunt quidem rationem habentia sapientiæ in obseruatione & humilitate cordis & uexatione corporis, Vel sicut alij interpretati sunt, Ad non parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatē carnis: Cur inquis hæc dicit rationem habere sapientiæ, quæ ita reprehendit? Dicā quod & in scripturis potes aduertere, sæpe sapientiam positam etiam in sedibus mundi huius, quam dicit expressius sapientiam huius mūdi. Nec moueat quod hoc non addidit, mundi. Non enim & alio loco, cum ait, Vbi sapiens ubi scriba, addidit huius mundi, ut diceret ubi sapiens huius mundi, & tamen hoc intelligitur. Sic & ista ratio sapientiæ. Nihil enim ab eis dicitur in huiusmodi superstitiosis obseruationibus, ubi non mundi huius elementa naturarumq; rerum, ratio quædam sapientiæ reddi uideatur. Nam & cum dicit, Cauete ne quis uos decipiat per philosophiam, non ait, huius mundi. Et quid est philosophia latine nisi studium sapientiæ? Sunt ergo inquit ista rationem quidem habentia sapientiæ, id est de quibus aliqua ratio reddatur, secundum elementa mundi huius, & principatus ac potestates in obseruatione & humilitate cordis. Id enim agunt ista, ut superstitionis uitio cor humilietur ad non parcendum corpori, dum fraudatur istis escis, quibus compellitur abstinere, non in honore aliquo ad saturitatem carnis: non quod honoratius illo magis quàm illo cibo caro saturaretur, cum ad eius necessitatem non pertineat, nisi à quolibet ualetudini apto alimento refici atq; fulciri. De euāgelio inquisitio tua solet multos mouere, quomodo dominus post resurrectionem, cum in eodem corpore surrexerit, à quibusdam qui eum nouerant, utriusq; sexus hominibus & agnitus non sit & agnitus sit. Vbi primum quæri solet, utrum in eius corpore, an potius in illorum oculis aliquid factum sit, quo non posset agnosci? Cum enim legitur, Tenebantur oculi eorum ne agnoscerent eum, impedimentum quoddam agnoscendi uidetur in luminibus factum esse cernentium: Cum uero aperte alibi dicitur, Apparuit eis in alia effigie, utiq; in ipso corpore cuius alia erat effigies, aliquid factum fuisse, quo impedimento tenerentur, id est moram agnoscendi paterentur oculi illorum. Sed ego miror cum duo sint in corpore, quibus cuiusq; species agnoscatur, lineamenta & color, cur ante resurrectionē, quod in monte ita transfiguratus est ut fieret uultus eius splendidus sicut sol, neminem mouet eum usq; ad tātam excellentiam fulgoris & lucis colorem sui corporis mutare potuisse: & post resurrectionem mouet aliquatenus lineamenta mutata esse ut non posset agnosci, & rursum eadē potentiæ facultate, sicut tunc pristinum colorem, sic & post resurrectionem pristina liniamēta reuocasse. Nam & illi tres discipuli ante quorum oculos in monte transfiguratus est, nō eū agnoscerent si ad eos talis aliunde uenisset: sed quia cum illo erant ipsum esse certissime tenebāt. At enim corpus ipsum erat in quo resurrexit. Quid hoc ad rē? Nā illud utiq; ipsum corpus erat, in quo in monte transfiguratus est, & ipsum erat iuuenis in quo natus est: & tamen si quis eum repente iuuenem uidisset, qui nō nisi infantulū nosset, non utiq; agnosceret. An uero ad liniamenta mutanda non potest celeriter dei potestas, quod potest per annorum moras hominis ætas? Quod autem Mariæ dixit, Noli me tangere nōdum enim

ascendi

Marginal notes: Col. 2. — ἐθελοθρησκεία (ἐθελοθρη) — ἀφειδία. — 1. Cor. 1 — Quæstionis 8. solutio. — Luc. 24. — Marci 16 — C — D

A ascēdi ad patrem, nihil aliud noueris me intellexisse quàm tu. Ita enim significare uoluit ta
ctū spiritalem, id est accessum fidei se requirere, qua creditur eum excelsum esse cum patre,
Et quod ab illis duobus in fractione panis est agnitus, sacramentum esse quo nos in agni/ Quæstionis
tionem suam congregat, nullus debet ambigere. De uerbis Symeonis, ubi ait uirgi/ 9. solutio
ni matri domini, Et tuam ipsius animam pertransibit framea, In alia epistola cuius exem/
plum etiam modo misi, dixi quid mihi uideatur, quod etiam tibi inter cætera uisum est. Et
quod adiunxit, Vt denudentur multorum cordium cogitationes, hoc intelligendum puto,
quia per domini passionem, & insidiæ Iudæorum, & discipulorum infirmitas patuit. Tribu
lationem igitur, gladij nomine significatam esse, credibile est, quo materna anima uulnera/
ta est doloris affectu. Ipse fuit gladius in ore persecutorum, de quibus in psalmo dicitur. Et
gladius in ore eorum. Ipsi enim erant filij hominum, quorum dentes arma & sagittæ, & lin psal. 58.
gua eorum gladius acutus. Nam & ferrum quod pertransijt animam Ioseph, pro dura tri Psal. 56.
bulatione positum ferrum mihi uidetur. Aperte quippe dicitur, Ferrum pertransijt ani/
mam eius donec ueniret uerbum eius, id est tamdiu fuit in dura tribulatione, donec fieret
quod prædixit. Hinc enim magnus est habitus, & ab illa tribulatione liberatus. Sed ne
humanæ sapientiæ tribueretur quod uenit uerbum eius, id est factū est quod prædixit, mo
re suo scriptura sancta deo inde dat gloriam, Et continuo subiungit: Eloquium domini ig/
niuit eū. Vt potui non defui interrogationibus tuis, adiutus orationibus tuis, & ipsis quas
misisti disputationibus tuis. Cum enim interrogādo disputas, & quæris acriter, & doces hu
militer. Vtile est autem ut de obscuritatibus diuinarum scripturarū, quas exercitationis no/
stræ causa deus esse uoluit, multæ inueniantur sententiæ, cum aliud alij uidetur, quæ tamen
omnes sanæ fidei doctrinæq; concordent. Dabis sanè ueniam stilo meo multum festinan/
ti, ut iam in naui constituto occurrerem perlatori. Filium autem nostrum Paulinū in Chri/
sti charitate dulcissimum, in hac potius epistola resaluto, & paucis ut festinus exhortor, ut
B misericordiæ domini, qui sciens dare auxilium de tribulatione, eum turbulentissima tempe
state misit in portum, quo tu pelago tranquilliore permeasti, ipsi marinæ tranquillitati mi/
nime credens, & qui eius rudimentis excipiendis atq; nutriendis te dedit, gratias agat quan
tas potest, & omnia ossa eius dicant, Domine quis similis tibi? Non enim uberiore fructu
legit uel audit me docentem ac disserentem, uel quibuslibet exhortationibus accēdētem, q̄
inspicit te uiuentem. Resalutant sanctam & syncerissimam benignitatem tuā conserui mei
qui mecum sunt. Condiaconus autem noster Peregrinus, ex quo à me profectus est cū san
cto fratre nostro Vrbano, quando episcopatus sarcinam subire perrexit, nondum remea/
uit Hipponem. Saluos eos tamē in nomine Christi & litteris eorum & fama nunciante co/
gnoscimus. Compresbyterum Paulinum, & omnes qui tua præsentia in domino perfruun
tur germano salutamus affectu.

Augustinus Cæciliano præsidi, ut suo edicto coherceat Donatistas iuxta Hip/
ponem, quemadmodum alibi fecerat. Epist. LX.

DOMINO eximio, & in Christi charitate uere merito honorabili ac suscipiendo
filio Cæciliano, Augustinus. Administrationis tuæ claritas & fama uirtu/
tum, pietatis quoq; Christianæ laudanda diligentia & fida synceritas, quæ tibi
diuina munera eo donante gaudes tributa, à quo speras promittente potiora,
excitauerunt me ut hoc epistolari alloquio, æstus causarum mearum excellentiæ aperirem
tuæ. Quantum enim per alias Africæ terras te unitati catholicæ mirabili efficacia consuluis/
se gaudemus, tantum dolemus regionem hipponensium, & ei uicinas partes confines Nu
midiæ, præsidali edicti tui uigore nondum adiuuari meruisse, domine eximie & in Christi
charitate meritoq; honorabilis ac suscipiende fili. Quod ne meæ potius negligentiæ depu
tetur, qui episcopalem sarcinam Hippone sustineo, tuæ magnificentiæ nō tacendū putaui.
Quantum etiam in campo hipponensi hæretica præsumat audacia, si ex fratribus & colle/
gis meis, qui hæc tuæ sublimitati narrare poterint, uel ex presbytero quem cum litteris mi/

si fueris audire dignatus, adiuuante domino deo nostro, proculdubio prouidebis ut tumor sacrilegæ uanitatis, terrendo sanetur potius, quàm ulciscendo resecetur. C

Augustinus Dulcitio Tribuno ut Donatistas edicto suo corrigat, nō occidat, deque mira uesania quorundam qui sibi necem consciscebant. Epistola LXI.

De isto Dulcitio uide 2. retra. 59, & 63

DOMINO eximio & honorabili filio Dulcitio, Augustinus salutē in domino. Non debui contemnere petitionem tuam, qua desiderasti à me institui, quemadmodum te oporteat hæreticis respondere, quorum salus in domini misericordia, instantia quoque tuæ strenuitatis inquiritur. Quamuis enim ingentes eorum multitudines, unde plurimum gratulamur, quidam tamē eorum & deo & hominibus miserabili instinctu furoris ingrati, nisi suis cædibus nos uastare non possunt, suo nos exitio terrere se credunt, aut læticiam suam quærentes de mortibus nostris, aut tristiciam nostram de mortibus suis. Sed non debet tot tantorumque populorum salutem, furiosus error hominum impedire paucorum: quid eis uelimus, non solum deus & prudentes homines, uerumetiam ipsi cum sint nobis inimicissimi sentiunt. Cum enim suæ prouinciæ terrendos putant, non dubitant nos timere ne pereant. Sed quid faciamus, uidentes quod multi adiuuante domino per occasionem uestram uiam pacis inueniant? Nūquid prohibere nos possumus uel debemus ab hac unitatis instantia, dum metuimus ne quidam durissimi & in seipsos crudelissimi, non nostra sed propria uoluntate se perdant? Optaremus quidem ut omnes qui contra Christum portant signum Christi, & contra euangelium de ipso euangelio quod non intelligunt gloriantur, à sua peruersitate discederēt. Sed quoniam deus occulta satis dispositione, sed tamen iusta, nonnullos eorum pœnis prædestinauit extremis, proculdubio melius incomparabili numerositate plurimis ab illa pestifera diuisione & dispersione redintegratis atque collectis, quidam suis ignibus pereunt, quàm pariter uniuersi sempiternis ignibus gehennarum merito sacrilegæ dissensionis ardebunt. Sic enim pereuntes dolet ecclesia, quemadmodum rebellem filium sanctus Dauid, de cuius salute seruanda sollicita dilectione mandauerat. Nam eum merito nefandæ impietatis extinctum, etiam cum testimonio lachrymosæ uocis ingemuit. Veruntamen superbo & maligno discedente in locum suum, populus dei qui fuerat illius tyrannide diuisus agnouit regem suum, Et de amisso filio mœrorem patris, perfectio consolata est unitatis. Nō itaque reprehendimus domine eximie & honorabilis fili, quod tales homines apud Tamugadem, prius edicto admonendos existimasti: sed quod ibi dixisti, noueritis uos debitæ neci dandos, putauerunt sicut eorum rescripta indicant, hoc te fuisse comminatum, quod tu illos apprehensos fueras occisurus, non intelligentes de illa nece, quam ipsi sibi uolunt ingerere te locutum. Nō enim tu in eos ius gladij ullis legibus accepisti, aut imperialibus constitutis, quorum tibi iniuncta est executio, hoc præceptum est ut necentur. Secundo sanè edicto dilectionis tuæ planius quid uolueris aperuisti. Quod autem etiam ipsum episcopum illorum putasti litteris alloquendum, humanissime ostendisti, quanta mansuetudine temperati sint in catholica ecclesia, etiam qui potestate Christiani imperatoris, siue terrendo siue plectendo corrigendis præficiuntur erroribus, nisi quod honorificentioribus eum uerbis tractasti quàm decebat hæreticum. Sed quod eius respōsioni me respondere uoluisti, credo te arbitratum etiam hoc Tamugadēsibus debere præstare, ut fallax doctrina ipsius à quo seducebantur aliquanto diligentius refellatur: uerum nos & occupatissimi sumus, & iam plurimis opusculis nostris huiusmodi uaniloquia refutauimus. Iam enim nescio quotiens disputando & scribendo monstrauimus, non eos posse habere martyrum mortem, quia Christianorum non habent uitam, cum martyrem non faciat pœna sed causa. Docuimus etiam liberum arbitrium sic homini datū, ut tamen & diuinis legibus & humanis rectissime grauium supplicia constituta sint peccatorum: & pertinere ad religiosos reges terræ, non solum adulteria uel homicidia uel huiusmodi alia flagicia seu facinora, uerumetiam sacrilegia seueritate congrua cohibere, Multumque illos falli qui putant à nobis istos tales suscipi, quales sunt, quia non eos reba-

Mira in hæreticos clemētia

D

ptizamus

A ptizamus. Quomodo enim tales suscipiuntur quales sunt, cum sint hæretici, & ad nos tran/
seundo fiant catholici? Neq; enim propterea corda deprauata non licet corrigi, quia sacra/ *Spontanea*
menta semel data nõ licet iterari. De mortibus autem furiosissimis, quas quidã eorum ipsi *mors.*
sibi inferunt, de quibus solent detestabiles & abominabiles esse multis, etiam suis quorum
mentes dementia non tanta possedit, eis secundum scripturas rationemq; Christianorum Eccle.14
sæpe respondimus, quoniam scriptum est, Qui sibi nequam cui bonus? Aut certe in eisdem
positum tentationibus, mori uolẽtem occidat & proximum, qui sibi expedire & licere putat
occidere seipsum, quoniam scriptura dicit, Diliges proximum tuum tãquam teipsum. Nul Leuit.19
lis autem iubentibus legibus uel legitimis potestatibus, non licere alterum occidere, etiã uo Matth. 22
lentem & petentem, & uiuere iam non ualentem, satis indicat scriptura Regnorum. Vbi rex 2. Regum 1.
Dauid regis Saulis interfectorem iussit occidi, cum ille dixisset ab eo iam saucio atque se/
miuiuo petitum se fuisse ut hoc faceret, & animam corporis nexibus obluctantem soluiq;
cupientem, uno ictu uulneris ab illis cruciatibus liberaret. Proinde quia omnis qui sine ulla
legitimæ potestatis autoritate hominem occidit, homicida est, quisquis seipsum occidit nõ
sit homicida si non homo est. Hæc omnia multimodis in alijs plurimis nostris sermonibus
& litteris diximus. Veruntamen, quod fatendũ, de isto Razio seniore, quem summa exem 2.Macha.14
plorum inopia coartati se in Maccabæorum libris, quasi ad autoritatẽ sceleris quo seipsos
perdunt, perscrutatis omnibus ecclesiasticis autoritatibus, uix aliquando inuenisse glorian
tur, adhuc eis nunquam respondisse me recolo: sed quod tuæ charitati & prudentibus qui/
busque sufficiat ad istos redarguendos, si ad uitam Christianorum de Iudæa gente, atq; il
lis litteris parati sunt omnium sanctorum exempla transferre, tunc & hoc transferãt: Si au
tem illic sunt plurima eorum quoq; hominum, qui litterarum illarum ueritate laudati sunt,
uel huic iam tempori non conuenientia, uel etiam illo tempore non recte facta, tale etiam
hoc est quod in seipsum Razius iste commisit: qui cum esset & apud suos nobilis & multũ Razius.
in Iudaismo profecisset, quæ sibi in comparatione iusticiæ Christianæ, damna & stercora fu
B isse dicit apostolus, & propter hoc idem Razius Iudæorum pater appellatur, quid mirum
est si tãquam homini elatio superba subrepsit, ut mallet manu propria perimi, quàm post
illam in suorum aspectibus celsitudinem, sustinere indignam in hostium manibus seruitu/
tem? Solent in litteris gẽtilium ista laudari. In his autem Maccabæorum libris, quãuis ho/
mo fuerit ipse laudatus, factum tamen eius narratum est non laudatum, & iudicandum po
tius quàm imitandum, quasi ante oculos constitutum: non sanè nostro iudicio iudicãdum,
quod nos quoq; ut homines habere possemus, sed iudicio doctrinæ sobriæ, quæ in ipsis q̃
que libris ueteribus clara est. Lõge quippe fuit iste Razius à uerbis illis ubi legitur: Omne Ecc.12.
quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiã habe.
Non ergo fuit iste uir eligendæ mortis sapiens, sed ferendæ humilitatis impatiens. Scriptũ
est, quod uoluerit nobiliter & uiriliter mori, sed nunquid ideo sapienter? Nobiliter scilicet,
ne libertatem sui generis captiuus amitteret. Viriliter autem, quod tantas uires animi habe
ret, quibus idoneus esset ut seipse perimeret, quod gladio cum implere non posset, de muro
se præcipitem dedit, & sic adhuc uiuus abruptam cucurrit ad petram, atq; ibi exãguis inte/
stina sua produxit, quæ utraq; manu dissipata spargebat in populum, ac deinde postea de/
fessus occubuit. Magna hæc sunt, nec tamen bona, Non enim bonum est omne quod ma/
gnum est, quoniam sunt magna etiam mala. Deus dixit, Innocentem & iustum ne occidas. Exod. 23.
Si ergo iste innocens & iustus non fuit, cur proponitur imitandus? Si autem innocens & iu
stus fuit, quare interfector innocentis & iusti, id est, ipsius Razij insuper putatur esse laudã/
dus? Hæc interim ne nimiũ prolixa fiat huic epistolæ implẽdæ satis sint. Debeo aũt Tamu/
gadensibus eiusmodi ministerium charitatis, quoniã mihi & noto tuo & ab honorabili &
charissimo filio meo Eleusino, qui tribunatum apud eos egit bene insinuati sunt, ut am/ 2.retract.59
babus epistolis Gaudentij donatistarum episcopi, & maxime posteriori, quam secundum
scripturas sanctas se fecisse arbitratur, ita respondeam ne aliquid prætermissum putetur.

Augustinus Cœlestino Diacono de mutua beneuolentia. Epist. LXII. C

OMINO uenerabili nimiumq́ꝫ desiderabili, sancto fratri & condiacono Cœlestino, Augustinus in domino salutem. Quamuis lõge absens fuerim, quãdo per Proiectum clericũ ad me directa Hipponem sanctitatis tuæ scripta uenerunt, tamen posteaq́ꝫ ueni, eisq́ꝫ lectis, rescriptorum debitorem me factum esse cognoui, reddendi tempus operiebar: & ecce subito profecturi à nobis charissimi fratris nostri Albini acoluthi, gratissima occurrit occasio. De tua igit᷑ quæ mihi exoptatissima est salute lætatus, sanctitati tuæ salutationem debitam reddo. Semper autem debeo charitatẽ, quæ sola etiam reddita, semper detinet debitorem. Redditur enim cum impenditur, debetur autem etiam si reddita fuerit, quia nullum est tempus quando impendenda iam nõ sit: nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: habendo enim redditur nõ carendo. Et cum reddi nõ possit nisi habeatur, nec haberi potest nisi reddatur: immo etiam cum redditur ab homine crescit in homine, & tanto maior acquiritur, quanto pluribus redditur. Quomodo aũt negetur amicis, quæ debetur & inimicis? Sed & inimicis tanta impenditur, amicis secura rependitur. Agit tamen quãtum potest, ut ab his etiam quibus pro malis bona retribuit, id recipiat quod impendit. Optamus quippe fieri amicum, quem ueraciter diligimus inimicum, quia non eum diligimus nisi uelimus bonum, quod utiq́ꝫ non erit nisi amiserit inimicitiarum malum. Non ergo sic impenditur charitas ut pecunia. Excepto enim quod impendendo illa diminuitur hæc augetur, etiam illo inter se differunt: quod pecuniam cui dederimus tunc ei beneuolentiores erimus si recipere non quæramus: non aũt potest esse uerus charitatis impensor, nisi fuerit benignus exactor: quoniam pecunia cũ recipitur accedit cui datur, sed recedit à quo datur, charitas uero non solum apud eum crescit qui hanc ab eo quem diligit exigit, etiam si non recepit, sed etiam ille à quo eam recepit tũc incipit habere cum reddit. Proinde domine frater mutuam tibi charitatẽ libens reddo gaudensq́ꝫ recipio: quam recipio adhuc repeto, quam reddo adhuc debeo. Vnum enim magistrum apud quem condiscipuli sumus, per eius apostolum docibiles audire debemus præcipientem ac dicentem, Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. D

Rom. 13.

Augustinus Cœlestino de triplici rerum ordine. Epist. LXIII.

AVGVSTINVS Cœlestino. O utinam possem assidue tibi aliquid dicere, Id autem aliquid est, ut curis exueremur inanibus, & curis indueremur utilibus. Nam de securitate nescio utrũ quicquam in hoc mundo sperandũ sit. Scripsi nec recepi ulla rescripta. Misi aduersum Manichæos libros quos paratos & emendatos mittere potui, nec quicquam ex illis iudicij motusq́ꝫ nostri notum mihi factum est, Nunc eos repetere iam me, uos autem restituere conuenit. Peto itaque ne differatis eos remittere cum rescriptis, quibus nosse cupio quid de illis geritis, uel adhuc ad illum errorem expugnandum quid armaturæ uobis opus esse arbitremini. Sanè quoniam te noui, accipe hoc quoddam grande & breue. Est natura per locos & tempora mutabilis, ut est corpus. Et est natura per locos nullo modo, sed tantum per tempora etiam ipsa mutabilis, ut anima. Et est natura quæ nec per locos nec per tempora mutari potest, hoc deus est. Quod hic insinuaui quoquo modo mutabile, creatura dicitur: quod immutabile creator, Cum autem omne quod esse dicimus, in quantum manet dicamus, & in quantum unum est, omnis porrò pulchritudinis forma unitas sit, uides profecto in ista distributione naturarũ, quid summe sit: quid infime, & tamen sit: quid medie, maiusq́ꝫ infimo & minus summo sit. Summũ illud est ipsa beatitas. Infimum quod nec beatum esse potest nec miserum. Quod uero medium, uiuit inclinatione ad infimum, misere, cõuersione ad summum beate uiuit. Qui Christo credit, non diligit infimum, nõ superbit in medio, atq́ꝫ ita summo inhærere fit idoneus: & hoc est totum quod agere iubemur, monemur, accendimur.

8. de Gen. ad litteram cap. 25. & 26.

1. sent. dis. 37. ca. et duob. se.

Augustinus presbyter Aurelio episcopo, lamentans temulentiam, contẽtiones ac dolos mire regnare apud Afros, etiam in solennibus conuiuijs in honorem martyrum fie-

rum fieri solitis, ostendens quibus modis possit illis mederi. Epist. LXIIII.

A VRELIO episcopo, Augustinus presbyter. Qua gratia respondere litteris sanctitatis tuæ, cũ diu hæsitãs non reperirem: omnia enim uicit affectus animi mei, quem iam sponte surgentem lectio epistolæ multo ardentius excitauit: commisi me iam deo qui pro uiribus meis operaret in me, ut ea rescriberẽ, quæ utriq; nostrum studio in domino & cura ecclesiastica pro tua præstantia & mea obsecundatione cõgruerent. Atq; illud primũ, quod orationibus meis te adiuuari credis, non solum non defugio, uerumetiam libenter amplector, Ita enim, & si nõ meis, uel certe tuis, me dominus nunc exaudiet. Quod fratrem Alipium in nostra coniunctione mansisse, ut exemplo sit fratribus curas mundi huius uitare cupientibus, beneuolentissime accepisti, ago gratias quas nullis uerbis explicare possim: dominus hoc repẽdat in animam tuam. Omnis itaq; fratrũ cœtus qui apud nos cœpit coalescere, tanta tibi prærogatiua obstrictus est, ut locis terrarũ tantum longe disiunctis ita nobis cõsulueris tanquam præsentissimus spiritu. Quapropter precibus quantum ualemus incũbimus, ut locum tibi cõmissum tecũ dominus sustinere dignetur, nec te uspiam deserere, sed adesse adiutor in oportunitatibus, faciẽs cum ecclesia sua misericordiam per sacerdotium tuũ, quale spiritales uiri ut faciat lachrymis cum gemitibus q; interpellant. Scias itaq; domine beatissime & plenissima charitate uenerabilis, nõ desperare nos, immo sperare uehementer, q; dominus & deus noster per autoritatẽ personæ quã geris, quam non carni, sed spiritui tuo impositam esse cõfidimus, multas carnales fœditates & ægritudines, quas Africana ecclesia in multis patitur in paucis gemit, consiliorũ grauitate & tua possit sanare. Cum enim apostolus tria breuiter genera uitiorum detestanda & uitãda uno in loco posuerit, de quibus innumerabilium peccatorum exurgit seges, unum horũ quod secundo loco posuit acerrime in ecclesia uidicatur, duo aũt reliqua, id est primũ & ultimum, tolerabilia uidentur hominibus, atq; ita paulatim fieri potest, ut nec uitia iam putentur. Ait enim uas electionis. Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & dolo, sed induite uos dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in cõcupiscentijs. Horum ergo trium cubilia & impudicitiæ tam magnũ crimen putantur, ut nemo dignus, nõ modo ecclesiastico ministerio, sed ipsa etiam sacramẽtorũ communiõe uideatur, qui se isto peccato maculauit. Et recte omnino. Sed quare solũ? Comessationes enim & ebrietates ita concessæ & licitæ putantur, ut in honorem etiam beatissimorum martyrum, non solum per dies solennes, q; ipsum quis non lugendum uideat qui hæc non carnis oculis inspicit, sed etiam quotidie celebrentur. Quæ fœditas si tantũ flagiciosa & non etiam sacrilega esset, quibuscunq; tolerantiæ uiribus sustentandam putaremus. Quãq; ubi est illud, quod cũ multa uitia enumerasset idẽ apostolus, inter quæ posuit ebriosos, ita conclusit, ut diceret cum talibus nec panem edere. Sed feramus hæc in luxu & labe domestica, & eorum conuiuiorum quæ priuatis parietibus continentur, accipiamusq; cum eis corpus cum quibus panem edere prohibemur, saltem de sanctorum corporũ sepulchris, saltem de locis sacrorum de domibus orationum tantum dedecus arceat. Quis enim audet negare priuatim, quod cum frequentatur in sanctis locis, honor martyrum nominatur? Hæc si prima Africa tentaret auferre à cæteris terris, imitatione digna esse deberet. Cũ uero & per Italiæ maximam partem, & in alijs omnibus aut propè omnibus transmarinis ecclesijs, partim quia nunq; facta sunt, partim quia uel orta uel inueterata, sanctorum & uere debita futura cogitantiũ episcoporũ diligentia & aniaduersione extĩcta atq; deleta sint, dubitamus quõ possumus tantam morum labẽ, uel proposito tã lato exemplo emendare: & nos quidẽ illarũ partium hominẽ habemus episcopũ, unde magnas agimus gratias deo: quanq; eius modestiæ atq; lenitatis est, eius deniq; prudẽtiæ & solicitudinis in dño, ut etiã si Afer esset, cito illi de scripturis persuaderet curandũ, quod licẽtiosa & male libera cõsuetudo uulnus inflixit. Sed tanta pestilẽtia est huius mali, ut sanari prorsus, quantum mihi uidetur, nisi concilij autoritate non possit. Aut si ab una ecclesia inchoãda est medicina, sicut uidetur

Margin notes: B (beside "tur. Ait enim uas electionis"); Rom. 13; 44. dis. cap. comessatiões; 1. Cor. 5; Ebriosi in honorem martyrum.; Conciliũ contra ebrios.

uidetur audaciæ,mutare conari quod Carthaginensis ecclesia tenet,sic magnæ impudẽtiæ C
est,uelle seruare quæ Carthaginensis ecclesia correxit. Ad hanc autem rem quis alius episco
pus esset optandus,nisi qui ea diaconus execrabatur? Sed quod erat tunc dolendum,nunc
auferendū est,non aspere,sed sicut scriptum est, in spiritu lenitatis & mansuetudinis. Dant
enim mihi fiduciam litteræ tuæ indices grauissimæ charitatis,ut tecum tanquam mecū au/
deam colloqui. Non ergo aspere,quantum existimo,non duriter,nō modo imperioso ista
tolluntur,magis docendo quàm iubendo,magis monẽdo quàm minando. Sic enim agen
dum est cum multitudine peccantiū, Seueritas autem exercenda est in peccata paucorū. Et
si quid minamur cum dolore fiat,de scripturis comminando uindictā futuram, ne nosipsi
in nostra potestate,sed deus in nostro sermone timeatur. Itaq; prius mouebũtur spiritales
uel spiritalibus proximi,quorum autoritate & lenissimis quidem sed instantissimis admo/
nitionibus cætera multitudo frangatur. Sed quoniam istæ in cœmiterijs ebrietates & luxu
riosa conuiuia,non solum honores martyrum in carnali & imperita plebe credi solent, sed
etiam solatia mortuorū,mihi uidetur facilius illic dissuaderi posse istam fœditatem ac tur/
pitudinem,si & de scripturis prohibeatur,& oblationes pro spiritibus dormientiū, quas ue
re aliquid adiuuare credendum est,super ipsas memorias non sint sumptuosæ,atq; omni/
bus petentibus sine typho & cum alacritate præbeantur neque uendantur. Sed si quis ali/
quid pecuniæ offerre uoluerit, in præsenti pauperibus eroget. Ita nec deserere uidebuntur
memorias suorum, quod potest gignere non leuem cordis dolorem,& id celebrabitur in ec
clesia quod pie & honeste celebratur. Hæc enim interim de comessatiōibus & ebrietatibus
dicta sint. De contentione autem & dolo quid me attinet dicere, quando ista uitia non in
plebe,sed in nostro numero grauiora sunt? Horum autem morborum mater superbia est,
& humanæ laudis auiditas, quæ etiam hypocrisim sæpe generat. Huic non resistitur nisi
crebris diuinorum librorum testimonijs incutiatur timor & charitas dei, si tamen ille qui
hoc agit seipsum præbeat patientiæ atque humilitatis exemplum,minus sibi assumẽdo q̃ D
offertur,sed tamen ab eis qui se honorant nec totum nec nihil accipiendo, & id quod acci/
pitur laudis aut honoris, non propter se qui totus coram deo esse debet & humana con/
temnere, sed propter illos accipiatur quibus consulere non potest si nimia deiectione uile/
scat. Ad hoc enim pertinet quod dictum est, Nemo iuuentutem tuam cōtemnat, cum hoc
ille dixerit,qui alio loco ait: Si hominibus placere uellem, Christi seruus non essem. Ma/
gnum est de honoribus & laudibus hominum non lætari, sed omnem pompam inanem
præcidere, & si quid inde necessarium retinetur,id totum ad utilitatem honorantium sa/
luteṁque conferre. Non enim frustra dictum est, Deus confringet ossa hominum place/
re uolentium. Quid enim languidius, quid tam sine stabilitate ac fortitudine,quod ossa
significant, quàm homo quem male loquentium lingua debilitat cum sciat falsa esse quæ
dicuntur? Cuius rei dolor nullo modo animæ uiscera dilaniaret, si non amor laudis ossa
eius confringeret. Præsumo de robore animi tui. Itaque ista quæ tecum confero,mihi di/
co, dignaris tamen credo mecum considerare,quàm sint grauia,quàm difficilia. Non enim
huius hostis uires sentit,nisi qui ei bellum indixerit:quia & si cuiquam facile est laude care/
re dum denegatur,difficile est ea non delectari cū offertur:& tamen tanta mentis in deum
debet esse suspensio,ut si nō merito laudemur,corrigamus eos quos possumus:ne arbitrentᵉ
aut in nobis esse quod non est,aut nostrū esse quod dei est, aut ea laudẽt quæ quāuis non
desint nobis,aut etiā supersint,nequaq̃ tamen sunt laudabilia:uelut sunt bona omnia quæ
uel cum pecoribus habemus cōmunia uel cū impijs hominibus. Si autē merito laudamur,
propter deū gratulemur eis quibus placet uerū bonū:non tamē pro his quia placemus ho
minibus,sed si corā deo tales sumus quales nos esse credunt,& nō tribuitur nobis sed deo,
cuius dona sunt omnia quæ uere meritòque laudantur. Hæc mihi ipse canto quotidie, uel
potius ille cuius salutaria præcepta sunt, quæcunque siue in diuinis lectionibus inueniun/
tur, siue quæ intrinsecus animo suggeruntur: & tamen uehementer cum aduersario dimi/
cans,

Consuetudo quomodo tollenda.

Sacrificia pro mortuis.

Contentio & dolus.

Autoritas.

1. Timoth. 4

Gal. 1

Psal. 52

Laudes hominum quomodo accipiendæ.

A cans, sæpe ab eo uulnera capio, cum delectationem oblatæ laudis mihi auferre nõ possum.
Hæc propterea scripsi, ut si tuæ senectuti iã non sunt necessaria, siue q; plura huiusmodi ipse
cogites atq; utiliora, siue q; tuæ sanctitati medicina ista nõ opus sit, mala tamen mea nota
sint tibi, sciásq; unde pro mea infirmitate deũ rogare digneris, quod ut impẽsissime facias,
obsecro per humanitatem illius qui præceptum dedit, ut inuicem onera nostra portemus.
Multa sunt quæ de uita nostra & cõuersatione deflerẽ, quæ nollẽ per litteras ad te uenire, si
inter cor meũ & cor tuum, ulla essent ministeria præter os meum & aures tuas. Si autem ue
nerabilis nobis omniúq; nostrũ tota synceritate charissimus, cuius in te uere fraternã cum
præsens essem benignitatem studiumq; perspexi, senex Saturninus dignatus fuerit, quãdo
oportunum uidebit ad nos uenire, quicquid cum eius sanctitate & speciali affectu colloqui
potuerimus, haud multum distabit, ac si cum tua dignatione id ageremus. Quod ut no/
biscum ab eo petere atq; impetrare digneris, tantis precibus posco, quantis uerba nulla suf/
ficiunt. Absentiam enim meam tantum longe Hipponenses uehemẽter nimisq; formidãt,
neq; ullo modo mihi sic uolunt credere, ut & ego uobis. Agrum fratribus datum prouisio/
ne & liberalitate tua didicimus ante epistolam tuam, per sanctum fratrem & conseruũ no/
strum Parthenium, à quo multa alia quæ audire desiderabamus audiuimus. Præstabit do/
minus ut etiam cætera quæ adhuc desideramus impleantur.

Augustinus Paulino, cupiens ab illo plenius explicari quomodo uolũtas hominis subditur uoluntati diuinæ. Epist. LXV.

SANCTIS & deo dilectis merito uenerabilibus, & multum desiderabilibus fra/
tribus Paulino & Therasiæ, Augustinus in domino salutem. Charissimus
frater Celsus cũ rescripta repeteret, debitũ reddere festinaui. Sed uere festinaui.
Cum enim eũ putarẽ adhuc aliquot dies nobiscũ remoraturũ, repente cõperta
occasione nauigij, mihi pridianam suã profectionẽ iam nocte suggessit. Quid facerem cum
eum tenere nõ possem, & quia ad uos cum quibus ei melius esset properabat, nec si possem
B deberem. Proinde pauca ilico hæc arripui dictanda atq; mittenda, prolixioris epistolæ me
confitens debitorem, cum post reditum uenerabilium fratrum nostrorum collegarũ The/
rasij & Euodij, primũ nostri ex parte satiatus fuero. Vberius enim ad uos in eorum pectori
bus & orationibus nos esse uẽturos, iamiãq; in Christi nomine atq; adiutorio speramus.
Cũ hæc scriberemus, etiam per unanimẽ filiũ nostrũ Carthagustinensis ecclesiæ presbyterũ
Fortunatianum Romã nauigaturũ, aliam epistolã paucis ante diebus iã dederã. Nũc ergo
quod soleo rogo, ut quod soletis faciatis. Oretis pro nobis ut uideat deus humilitatem no
strã & laborem nostrũ, & dimittat omnia peccata nostra. Colloqui aũt uobiscũ talia cupio,
si dignemini litteris, qualia colloqui possemus si corã uestris sensibus adessemus. Ecce illam
quæstiunculã quam nuper proposueram, tanq; si præsens præsenti inter dulces loquelas ob
dere, planè Christiano intellectu & deuotione soluisti, sed nimis cursim & breuiter: posset
quippe aliquãto diutius & uberius habitare gratia oris tui, si cũ dixisses ita te illo quo felici
ter uteris loco perseuerare decreuisse, ut si quid de te aliud domino placuerit, eius uolunta/
tẽ præferas tuæ, idipsum aliquanto apertius explicares, quo nã modo uoluntatem dei quæ
nostræ uoluntati præponenda est nouerimus. Vtrũ tantũ in ea re quam propterea præfer/
re deberemus, quia & inuiti cogeremur. Ibi enim fit quidẽ quod uolumus. Sed ideo nos co/
gimur ut uelimus, quia ille uult cuius uoluntatis nec excellentiã fas est recusare, nec omnipo
tentiã licet euitare: sicut Petrũ alter cinxit & tulit quò noluerat: ueruntamen quò nollet ijt,
sed uolens mortem subijt. Asperrimum est, ibi ubi est potestas, nõ mutare sententiã, quãuis
aliud occurrat in quo potius appareat uolũtas dei ad mutandam sententiam nos uocãtis,
non qa nostra mala erat, sed in qua recte permaneret, nisi ab illo in alterã uocaremur. Neq;
eñ malũ fuit Abrahæ nutrire & educare filiũ, q̃ posset quantũ in ipso esset usq; ad finẽ ui/
tæ suæ: sed repẽte iussus occidere, mutauit utiq; nõ prius malã sententiã, sed quæ mala esset
si potioribus mutata nõ esset. Hinc quoque non dubito nihil aliud uideri tibi, sed plerũq;
non

non uoce de cœlo, non per prophetam, non per reuelationem, uel somnij uel excessu mentis, qui dicitur ecstasis, sed rebus ipsis accidētibus, & ad aliud quàm statueramus uocātibus cogimur agnoscere dei uoluntatē aliam quàm erat nostra. Quod si proficisci statueremus, & aliquid oriretur quod consulta de officio nostro ueritas uetaret deserere, aut decernentibus ibi manere, nunciaretur aliquid quod eadem ueritate cōsulta nos cōpelleret proficisci, de hoc tertio genere causarum mutandæ sententiæ, quid tibi uideatur peto mecum plenius & enodatius colloquaris. Sæpe nos quippe conturbat & difficile est nos aliquid quod magis faciendum erat omittere, dum illud mutare uolumus, in quo prius permanere statueramus, nō quidem malum, uerum iam ideo malum, quia id quod potius agendum est occurrens deseritur. Quod si non occurreret, non solum sine uituperatione sed etiam cum laude, in illo priore perduraretur, Hic non falli difficile est, hic omnino uox prophetica præualet, Psal.18. Delicta quis intelligit, Hinc oro participem me facias cogitationum tuarū, quid in talibus uel facere soleas uel faciendum esse reperias.

Augustinus Maximo medico, recēns ad ecclesiam catholicam conuerso, hortans illum ut studeat & alios eodem adducere, præsertim quum nonnullos in errorem adduxisset autoritate sua, Instruens illum aduersus eos, qui de triū personarū eadem essentia impie disputant.

Epistola LXVI.

DOMINO eximio meritoq; honorabili & religioso fratri Maximo, Alipius & Augustinus in domino salutem. Cum à sancto fratre & coëpiscopo nostro Peregrino de tua tuorūq; non corporali sed spiritali salute præcipue quæreremus, de tua quidem lætos, de tuorum uero tristes nos eius respōsa fecerūt, quod non sunt ecclesiæ catholicæ salubri correctione sociati. Et quia id cito futurum sperabamus, adhuc non esse factum dolemus, domine eximie meritoq; honorabilis & religiose frater. Proinde charitatem tuam in domini pace salutantes, & præcipimus & rogamus, ut eos quod didicisti docere non differas, unum scilicet deum esse solum cui seruitus illa debetur, quæ latria Græco uocabulo nuncupatur. Ipsum enim uerbum est in lege ubi scri- D Matth.4. ptum est: Dominū deum tuū adorabis, & illi soli seruies: quem si deum patrem tātum modo dixerimus, respōdebitur nobis, ergo latria filio nō debetur, quod nefas est dicere. Si autem debetur, quomodo ergo uni tantū debetur deo, si & patri & filio debet̄, nisi quia unus cui per latriam seruire iussi sumus, ita dicitur solus ut & pater intelligatur & filius, imò ue- 1. Corinth.6. ro etiā spiritussanctus. De illo quippe dicit apostolus: Nescitis quia corpora uestra templū sunt in uobis spiritussancti quem habetis à deo & nō estis uestri. Empti enim estis magno precio, glorificate deum & portate in corpore uestro. Quem deum nisi spiritum sanctū, cuius corpora nostra dixerat esse templum? Debetur ergo latria spirituisancto. Nam si templum facere, sicut Salomon fecit de lignis & lapidibus iuberemur, utiq; faciendo templū latriam exhibere cōuinceremur, quāto magis latriā debemus cui nō templum facimus sed sumus? Ac per hoc si patri & filio & spirituisancto latria debet̄ & exhibetur à nobis, de qua dictū est: Dominū deū tuū adorabis & soli illi seruies, proculdubio dominus deus noster cui soli per latriam seruire debemus nō est pater solus, nec filius solus, nec solus spiritussanctus, sed ipsa trinitas unus deus solus, pater & filius & spiritussanctus: non ut pater sit ipse qui filius, uel spiritussanctus ipse sit aut pater aut filius, cum sit in illa trinitate pater filij solius, & filius patris solius, spiritus autem sanctus & patris & filij sit spiritus: sed propter unam eandemque naturam atque inseparabilem uitam, ipsa trinitas quātum ab homine Rom.11. potest fide præcedente intelligitur unus dominus deus noster, de quo dictum est: Dominum deum tuum adorabis & illi soli seruies, & quem prædicat Apostolus. Ait enim: Quoniam ex ipso & in ipso & per ipsum sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum amen. Non enim sic ex deo patre unigenitus filius, quemadmodum ex illo est uniuersa creatura quam ex nihilo creauit. Hunc quippe de sua substantia genuit non ex nihilo fecit: nec eum ex tempore genuit, per quem cuncta tempora condidit. Quoniam sicut flamma splendorem

A rem quem gignit, tempore non præcedit, ita pater nunq; sine filio fuit. Ipse est quippe sapi-
entia, de qua scriptum est: Splendor est enim lucis æternæ. Luci ergo cuius candor est, id est Sap.4
deo patri sine dubio coæterna est. Et ideo nō sicut in principio fecit deus cœlū & terram, ita
in principio fecit uerbum, sed in principio erat uerbum. Spiritus quoq; sanctus nō sicut cre-
atura ex nihilo est factus. Hæc trinitas unius est eiusdemq; naturæ atq; substantiæ, non mi
nor in singulis quàm in omnibus, nec maior in omnibus q̃ in singulis, sed tanta in solo pa-
tre uel in solo filio, quanta in patre simul & filio, & tanta in solo spiritusancto, quanta simul
in patre & filio & spiritusãcto. Neq; enim pater ut haberet filiū de seipso, minuit seipsum,
sed ita genuit de se alterū se, ut totus maneret in se, & esset in filio tantus quãtus & solus. Si-
militer & spiritussanctus integer de integro, non præcedit unde procedit, sed tantus cū illo
quantus ex illo, nec minuit eum procedendo nec auget hærendo. Et hæc omnia nec confuse *Commode ac*
unum sunt, nec distincte tria sunt, sed cum sint unum tria sunt, & cum sint tria unū sunt. Pro *cipe, tria unū*
inde qui tam multis cordibus fidelium suorū donauit ut essent cor unum, quãtomagis con- *quum tres*
seruat in seipso ut sint hæc tria, & singula deus, & simul omnia non tres dij sed unus deus. *sint unum.*
Hic est unus dominus deus noster, cui uniuersa pietate seruitur, cui soli latria illa debetur:
qui cū in rebus quæ nascuntur in tēpore sua bonitate effecerit, ut suæ substantiæ prolē quæ-
libet res gignat, id est homo hominē, non alterius naturæ sed eius cuius ipse est, uide q̃ im-
pie dicat ipse non genuisse id quod ipse est. Hæc enim propinquitatis sunt nomina non na
turæ, & ideo ad aliquid uel relatiue dicuntur, quæ aliquando eadem sunt, aliquando diuer-
sa. Eadē scilicet cū frater refertur ad fratrē, amicus ad amicū, uicinus ad uicinū, cognatus ad
cognatū, & si qua similia, quæ infinitum est uelle omnia percurrerere. In his enim quod est
iste ad illum, hoc est ille ad istū. Diuersa sunt autem, sicut pater ad filium, filius ad patrē, so-
cer ad generū, gener ad socerū, dominus ad seruū, seruus ad dominū. Nō est quidē hoc iste
ad illū, quod ille ad istum, sed ambo tantum homines sunt. Relatio diuersa est non natura:
B quoniam si attendas quid sit alter ad alterum, non est hoc ad illum iste, quod ad istū ille: qa
iste pater, ille filius, aut iste socer, ille gener, aut iste dominus, ille seruus. Si autem attendas
quid quisq; sit, uel ad seipsum uel in se, hoc est & ille, quia ille homo est sicut iste. Vnde intel
ligit prudentia tua non ab eis rationabiliter dici quorum errore te dominus liberauit, ideo
dei patris & dei filij naturam esse diuersam, quia iste pater est, ille filius. Et deum patrem nō
genuisse id quod est ipse, quia non genuit patrem filij sui, quod est ad illum ipse. Quis enī
non uideat ista uocabula non in seipsis demonstrare naturas, sed alterius ad alterum si-
gnificare personas? Tale est etiam illud quod simili loquuntur errore, Ideo filium alterius es-
se naturæ, diuersæq; substantiæ, quia pater deus non est de altero deo, filius autem deus est
quidem sed de patre deo: & hic enim non indicatur substantia sed origo, id est non quid sit
sed unde sit quisq; uel non sit. Neq; enim Abel & Adam ideo non unius naturæ atq; sub-
stantiæ fuerūt, quia iste fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergo utriusq; natura quæ
ritur, homo Abel, homo Adam. Si autem origo, primus homo ex quo Abel, nullus homo
ex quo Adā. Itē in deo patre & deo filio, si utriusq; natura quæratur, uterq; deus, nec magis
magnus alter altero deus. Si autem origo, pater est deus de quo filius deus, de quo autem
pater, nullus est deus: frustra itaq; ad hoc respondere conantes dicunt, sed homo cum passi
one generat, deus autem sine passione genuit filium. Hoc enim non solum ipsos nihil, sed
nos adiuuat plurimum. Nam si temporalibus & passibilibus rebus deus tribuit, ut quod
sunt hoc generent, quanto magis ipse æternus & impassibilis, non aliud q̃ est ipse genera-
uit unus unicum, ideo nostra inenarrabili admiratione, quoniam sine passione, & tanta se-
cum æqualitate, ut eum nec potestate præcederet nec ætate. Sed ideo totum quod habet,
quod potest, non tribuit sibi sed patri, quia nō est à seipso sed à patre. Æqualis est enim pa-
tri, sed hoc quoque accepit à patre: nec sic accepit unde esset æqualis, quasi prius fuerit inæ-
qualis, sed natus æqualis, sicut semper natus, ita semper æqualis. Non utique inæqualem
genuit, & æqualitatem iam nato addidit: sed gignendo eam dedit, quia æqualem non im-

parem

1. senten. dis. 16. notandũ. parem genuit. Ideo in forma dei æqualem esse deo, non ei rapina fuerat sed natura, quoniã id nascendo sumpsit, non superbiendo præsumpsit. Propterea uero patrem dicit esse maiorem, quia seipsum exinaniuit, formam serui accipiens non amittens dei, propter quam formam serui, non tantum patre, uerũetiam seipso & spiritusancto minor factus est. Nec tantum hac excellentissima trinitate, sed etiam minoratus est paulominus ab angelis, hominibus quoq; minor fuit, quando parentibus subditus fuit. Propter hanc itaq; formam serui

Ioan. 14. quam ueniente plenitudine temporis exinanitus accepit, dixit: pater maior me est. Propter

Ioan. 10. illam formam uero quam nec exinanitus amisit, dixit, Ego & pater unum sumus, & homo scilicet factus, & permanens deus. Homo enim assumptus est à deo, non homine consumptus est deus. Ideo ualde rationabiliter & patre minor est homo Christus, & patri æqualis est idemipse deus Christus. Cum igitur huic rectæ atq; catholicæ fidei præsentibus nobis cum magna exultatione populi dei consociatum te esse gaudeamus, quare adhuc de tuorũ segnitia tristes sumus? obsecramus te per misericordiam dei, ut ipso adiuuante auferas istũ mœrorem de cordibus nostris. Neq; enim credendum est autoritatem tuam ad peruersitatem tuorum plurimum ualere potuisse, & ad correctionem nihil ualere posse. An forte contemnunt te, quia in ecclesiæ catholicæ participationem hac ætate uenisti, cum te amplius debeant admirari atq; uenerari, quia uetustissimum errorem senili quadam iuuentute uicisti. Absit ut ipsi resistant tibi uera dicenti, cui consenserant à ueritate deuianti. Absit ut nolint te cum recta sentire, cum quo eos delectauit errare, tu tantum ora pro eis & insta eis. Immo uero adduc eos ad domum dei tecum, qui in domo tua sunt tecum: uel te non pigeat in domum dei cum illis uenire, qui in domum tuam soliti fuerant conuenire, præsertim cũ catholica mater aliquos à te petit, aliquos repetit. Petit eos quos apud te inuenit, repetit eos quos per te perdidit. Non excrucietur damnis, sed potius lætetur lucris. Acquirat filios quos non habuit, nõ plangat quos habuit. Oramus ad deum ut facias quod hortamur, & speramus de misericordia eius, quod litteris sancti fratris & coepiscopi nostri Peregrini, & rescriptis dilectionis tuæ, cito de hac re gaudio replebitur cor nostrum, & lingua nostra exultatione. D

Augustinus Alipio seni, de Gabiniano miraculis conuerso ad Christianismum. Epistola. LXVII.

AVGVSTINVS Alipio seni. Frater Paulus hic est incolumis, apportat negociorum suorum secũdas curas, præstabit dominus ut etiam ipsæ ultimæ sint: multum nos salutat & narrat gaudia de Gabiniano, quod ab illa sua causa, misericordia dei liberatus, non solum Christianus sed etiam fidelis sit ualde bonus, per pascha proxime baptizatus, in corde atq; in ore habẽs gratiam quam percepit. Quantum cum desiderem quando explicabo? Sed nosti ut eum diligam. Architheater etiam Dioscorus Christianus fidelis est simul gratiam consecutus. Audi etiam quemadmodum, neq; enim ceruicula illa uel lingua nisi aliquo prodigio domaretur: filia eius in qua unica acquiescebat ægrotabat, & usq; ad totam desperationem salutis temporalis, eodẽ ipso patre renunciante peruenit. Dicitur ergo & constat, cum mihi hoc & ante fratris Pauli reditum, comes Peregrinus uir laudabilis & bene Christianus, qui cum eis eodem tempore baptizatus est, indicarit, Dicitur ergo ille senex tandem conuersus ad implorandã Christi misericordiam, uoto se obligasse Christianum fore si illam saluam uideret. Factum est. At ille quod uouerat, dissimulabat exoluere, sed adhuc manus excelsa. Nam repentina cæcitate suffunditur, statimq; uenit in mentem unde illud esset: exclamauit confitens, atq; iterũ uouit, se recepto lumine impleturum esse quod uouerat. Recepit, impleuit, & adhuc manus excelsa: Symbolum non tenuerat, aut fortasse tenere recusauerat & se non potuisse excusauerat, deus uiderat. Iam tum post festa omnia receptionis suæ in paralysim soluitur multis ac penè omnibus membris. Tunc somno admonitus confitetur per scripturam, ob hoc sibi dictum esse accidisse, quod symbolum non reddiderit. Post illam confessionem reddũtur officia omnium membrorum nisi linguæ solius: se tamen didicisse symbolũ, ideoq; memo-

A memoria iam tenere nihilominus in eadem tentatione litteris fassus est: omnis est ab eo
deleta nugacitas, quæ ut scis multū decolorabat naturalem quandam eius benignitatem,
eumq; insultantem Christianis faciebat ualde sacrilegum. Quid dicam, nisi domino hym-
num canamus & superexaltemus eum in secula?

Clerici Hippone catholici Ianuario primæ sedis episcopo, partis Donatianæ, De imma-
nitate Circumcellionum aduersus catholicos. Stilus est Augustini, quanquam communi cle-
ricorum nomine scripta est epistola. Epistola LXVIII.

IANVARIO Clerici catholici regionis Hipponensium. Clerici & Circumcellio-
nes uestri noui generis & inauditæ crudelitatis persecutione in nos sæuiunt. Qui
si malum pro malo redderent, etiam sic cōtra legem facerent Christi. Nunc uero
consideratis omnibus factis nostris & uestris, inuenimur hoc pati quod scriptum est, Retri- Psal. 34
buebant mihi mala pro bonis. Et in alio psalmo, Cum his qui oderant pacem eram pacifi- Psal. 119
cus, cum loquebar debellabant me gratis. Nam cum sis in tam grandi constitutus ætate, ar-
bitramur te optime nosse, quod pars Donati quæ primo apud Carthaginem pars Maio-
rini dicebatur, ultro accusauit Cæcilianum tūc episcopum ecclesiæ Carthaginēsis, apud im-
peratorem illum antiquum Cōstantinum. Sed ne forte aut oblita hoc sit grauitas tua, aut
te nosse dissimules, aut etiam, quod nō putamus, forsitan nescias, exemplum relationis tūc
Anulini proconsulis, quem pars Maiorini tunc interpellauit, ut ea crimina quæ obijciebat
Cæciliano ad memoratum imperatorem ab eodem proconsule mitterentur, his nostris lit-
teris inseruimus. Anulinus tunc proconsul Africæ. Scripta cœlestia maiestatis Exemplum epistolæ.
uestræ, accepta atq; adornata, Cæciliano & his qui sub eodē agunt quiq; clerici appellan-
tur, deuotio paruitatis meæ insinuare curauit, eosdemq; hortata est, ut unitate consensu o-
mnium facta, cum omni omnino munere indulgentiæ maiestatis uestræ liberati esse uide-
antur catholici, custodita sanctitate legis debitæ reuerentiæ ac diuinis rebus inseruiant. Ve-
B rum post paucos dies extiterunt quidam adunata secum populi multitudine, qui Cæcilia-
no contradicendum putarent, quiq; fasciculum in aluta insignatum obtulerunt dicationi
nostræ, atq; impendio postularunt, ut ad sacrum & uenerabilem comitatum nominis ue-
stri dirigerem, quæ manente Cæciliano in statu suo, subiectis eorundem actis, quæ cuncta Hactenus ui-
maiestas uestra possit dinoscere, paruitas mea dirigere curauit. Transmissi libelli duo, detur exem-
unus in aluta subscriptus ita, Libellus ecclesiæ catholicæ criminum Cæciliani traditus à par- plum epistolæ
te Maiorini. Item alius sine sigillo cohærēs eidem alutæ, datus die. XVII. Kal. Maias Car-
thagine, domino nostro Cōstantino Augusto * tertius. Post hāc relationem ad se missam Suspicor fuis-
iussit imperator uenire partes ad episcopale iudicium in urbe Roma faciendum, ubi quem- se scriptum,
admodum causa dicta atq; finita sit, & Cæcilianus innocens iudicatus sit, indicant gesta tertium cons.
ecclesiastica. Iam utiq; post pacificum moderamen iudicij episcopalis, omnis contentionis ut subnota-
& animositatis pertinacia debebat extingui. Sed rursus maiores uestri ad imperatorem re- rint annum.
dierunt, & non recte iudicatam neq; omnem causam auditam esse conquesti sunt. Vnde
ille alterum episcopale iudicium dedit habendum in Arelatensi Galliæ ciuitate, ubi multi
uestri uana & diabolica dissensione damnata, cum Cæciliano in concordiam redierunt.
Alij uero pertinacissimi & litigiosissimi ad eundem imperatorem appellauerunt, postea &
ipse coactus episcopalem causam inter partes cognitam terminauit, & prius cōtra uestram
partem legem constituit, ut loca congregationum uestrarum fisco uendicarentur, quarum
omnium rerum documenta, si uellemus inserere, nimium longas litteras faceremus. Illud
tamen nullo modo prætermittendum est, quomodo Felicis Aptungensis, quem fontem
malorum in concilio Carthaginensi, ab Secūdo Tigisitano primate patres uestri fuisse di-
xerunt, urgentibus apud imperatorem uestris, publico iudicio causa discussa atq; finita
sit. Nam memoratus imperator, in hac ipsa causa uestros apud se accusatores & assiduos
interpellatores, litteris suis fuisse testatur, quarum exemplum infra scripsimus. Imperato- Exemplū epistolæ
res Cæsares Flauij, Constantinus Maximus, & Valerianus Licinius, ad Probianum pro-

consulem Africæ. Helianus prædecessor tu9, merito dũ uir pfectissimus, uerus uicarius præ C
fectorum tunc per Africam uestram, incommoda ualetudine teneretur, eiusdem partibus functus, inter cætera etiam id negocium uel inuidiam, quæ de Cæciliano episcopo ecclesiæ catholicæ uidetur esse commota, ad examen suum atq; iussionem credidit esse reuocãdam. Etenim cum iam Superium centurionem & Cæcilianum magistratum Aptunginorũ & Saturnium excuratorem & Calibium iuniorem eiusdem ciuitatis curatorem, atq; solũ seruum publicũ suprascriptæ ciuitatis, præsentes esse fecisset, audientiam præbuit competentem, adeo ut cũ Cæciliano fuisset obiectũ, quod à Felice eidẽ episcopatus uideretur esse delatus, cui diuinarum scripturarum proditio atq; exustio uideretur obiecta, innocentem de eo Felicem fuisse constiterit. Deniq; cum Maximus Vigentium decurionem Ziquensium ciuitatis, epistolam Cæciliani ex diuino iure falsasse contenderet, eundem ipsum Vigentiũ suspensum actis quæ suberant peruidimus, & ideo minime certum quod se decurionem Ziquensium asseuerauerit. Vnde uolumus ut eundem ipsum Vigentium sub idonea prosecutione ad comitatum meum Constantini augusti mittas, ut illis qui impræsentiarum agunt, atq; diurnis diebus interpellare non desinunt, audientibus & coram assistẽtibus apparere & intimari possit, frustra eos Cæciliano episcopo inuidiam comparare, atq; aduersus eum uiolenter insurgere uoluisse. Ita enim fiet ut omissis sicut oportet eiusmodi contentionibus, populus sine dissensione aliqua religioni propriæ cum debita ueneratione deseruiat. *Hactenus epistola.* Hæc cũ uideas ita se habere, quid est quod nobis de imperatorum iussionibus, quæ contra uos constituuntur inuidiam concitatis, cum hoc totum uos potius antea feceritis? Si nihil debent in his causis imperatores iubere, si ad imperatores Christianos hæc cura pertinere non debet, quis urgebat maiores uestros causam Cæciliani ad imperatorem per proconsulem mittere, & episcopum contra quem absentem iam sentẽtiam quoquo modo dixeratis, iterum apud imperatorem accusare, quo innocente pronunciato, ordinatori eius Felici alias apud eundem imperatorem calumnias machinari: & nunc quid aliud q̃ ipsius D
maioris Constantini iudicium contra uestram partem uiuit, quod maiores uestri elegerũt, quod assiduis interpellationibus extorserũt, quod episcopali iudicio prætulerunt, Si displicent imperialia iudicia, qui primitus imperatores ad ea uobis excitanda coëgerunt? Sic enim modo contra catholicam clamatis in his quæ cõtra uos ab imperatoribus decernuntur, quemadmodum si uellent aduersus Danielem clamare, qui liberato illo, eisdem leonibus consumendi missi sunt, à quibus ipsum primitus consumi uoluerunt. Scriptum est enim, *Prouer. 19* Nihil interest inter minas regis & iram leonis. Danielem calumniosi inimici in lacum leonum mitti coëgerunt: uicit innocentia eius illorum maliciam: illæsus inde leuatus est, ipsi illuc missi perierunt. Similiter maiores uestri Cæcilianum & eius societatem, regiæ iræ consumendam obiecerunt, cuius innocentia liberata, ab eisdem regibus eadem uos patimini, *Ecci. 27.* quæ illos uestri pati uoluerunt: quoniam scriptum est, Qui parat proximo foueam, ipse incidet in eam. De nobis ergo quod queramini nõ habetis, & tamen ecclesiæ catholicæ mansuetudo, etiam ab his imperatorum iussionibus omnino conquieuerat, nisi uestri clerici & circumcelliones, per suas immanissimas improbitates furiosasq; uiolẽtias quietem nostrã perturbantes atq; uastantes, hæc in uos recoli & moneri coëgissent. Nam priusquam recentiores leges istæ, de quibus modo querimini, uenissent in Africam, insidias in itineribus nostris episcopis tetenderunt, conclericos nostros plagis immanissimis quassauerunt, laicis quoque & plagas grauissimas inflixerunt, & intulerunt eorum ædificijs incendia. Presbyterum etiam quendam, quia propria libera uoluntate unitatem nostræ communionis elegit, de domo sua raptum, & pro arbitrio immaniter cæsum, in gurgite etiam cœnoso *Burda.* uolutatum, burda uestitum, cum quibusdam dolendum, quibusdam ridendum in pompa sui facinoris ostentassent, abductum inde quò uoluerunt, uix post dies duodecim dimiserunt. Vnde conuentus municipalibus gestis à nostro episcopo Proculianus, cum ab inquirenda causa dissimulasset, & iterum continuo conuẽtus esset, nihil se dicturum amplius gestis

A stis expressit. Et hodie illi qui hoc fecerunt, presbyteri uestri sunt, adhuc nos insuper territantes, & sicut potuerunt persequentes. Nec tamen de his iniurijs & persecutionibus, quas ecclesia catholica in regione nostra tunc pertulit, imperatoribus conquestus est episcopus noster. Sed facto concilio placuit ut pacifice conueniremini, quo, si fieri posset, haberetis inter nos collationem, & errore sublato, fraterna charitas pacis in uinculo lætaretur. Et in ipsa conuentione quid Proculianus primo responderit quod concilium facturi essetis, & aliâs & illic uisuri quid respondere deberetis, Deinde quid postea cum propter suam promissionem denuo conuentus esset, actis expresserit, recusans pacificam collationem, ipsa gesta instruant grauitatem tuam. Deinde cum uestrorum clericorum & circumcellionum notissima omnibus non cessaret immanitas, dicta causa est, cum Crispinus iudicatus hæreticus, nec pœna decem librarum auri quæ in hæreticos ab imperatoribus fuerat constituta per mansuetudinem catholicam feriri permissus est, & tamen ad imperatores appellandum putauit. Cuius appellationi quod ita responsum est, nónne uestrorum præcedens improbitas, & eadem ipsius appellatio extorsit ut fieret: nec tamen etiam post ipsum rescriptum, intercedentibus apud imperatorem nostris episcopis, eadem auri condemnatione mulctatus est. Ex concilio autem nostri episcopi legatos ad comitatum miserunt, qui impetrarent, ut non omnes episcopi & clerici partis uestræ ad eandem condemnationem decem librarum auri, quæ in omnes hæreticos constituta est tenerentur, sed hi soli in quorum locis aliquas à uestris uiolētias ecclesia catholica pateretur. Sed cum legati Romam uenerunt, iam cicatrices episcopi catholici Vagitani horrendæ ac recentissimæ imperatorem commouerant, ut leges tales mitterentur, quales & missæ sunt. Quibus in Africam uenientibus, cum utiq; non ad malum sed ad bonum cœpissetis urgeri, quid facere debebatis nisi & uos mittere ad episcopos nostros, ut quomodo uos ipsi conuenerant, sic conuenirentur à uobis, & potius collatione ueritas appareret? Non solum autem non fecistis, sed peiora mala nobis uestri nunc faciunt, non tantum nos fustibus quassant ferroq; concidunt, uerumetiam

Pœna pecuniaria in hæreticos.

B in oculos extinguendos, calcem mixto aceto incredibili excogitatione sceleris mittunt. Domus insuper nostras compilantes, arma sibi ingentia & terribilia fabricarunt, quibus armati per diuersa discurrunt comminantes atq; anhelantes cædes, rapinas, incendia, cæcitates. Quibus rebus compulsi sumus tibi primitus conqueri. Consideret grauitas tua quàm multi uestrum, immo uos omnes qui uos pati dicitis persecutionem, sub ipsis quasi terribilibus imperatorum catholicorum legibus, in possessionibus uestris & alienis securi sedeatis, & nos à uestris tam inaudita mala patiamur. Vos dicitis pati persecutionem, & nos ab armatis uestris fustibus & ferro concidimur. Vos dicitis pati persecutionem, & nostræ domus ab armatis uestris compilando uastantur. Vos dicitis pati persecutionem, & nostri oculi ab armatis uestris calce & aceto extinguuntur. Insuper etiam si quas mortes sibi ultro ingerunt, nobis uolunt esse inuidiosas, uobis gloriosas. Quod nobis faciunt sibi non imputant, & quod sibi faciunt nobis imputant. Viuunt ut latrones, moriuntur ut circumcelliones, honorantur ut martyres: & tamen nec latrones aliquando audiuimus eos quos deprædati sunt excæcasse. Occisos auferunt luci, uiuis auferunt lucem. Nos interim si quando uestros tenemus, cum magna dilectione seruamus illæsos, loquimur illis, & legimus omnia quibus error ipse conuincitur, qui fratres à fratribus separat, facimus quod dominus per Esaiam prophetam præcepit dicens: Audite qui pauetis uerbum domini, dicite fratres nostri estis his qui uos oderunt, & qui uos execrantur, ut nomen domini honorificetur & appareat illis in iocunditate, ipsi autem erubescant. Ac sic aliquos eorum considerantes euidentiam ueritatis & pulchritudinem pacis, non baptismo quem iam sicut regalem characterem tanquam desertores acceperant, sed fidei quæ illis defuit, & spiritussancti charitati & Christi corpori sociamus. Scriptum est enim: Fide mundans corda eorum, Itemq; scriptum est: Charitas cooperit multitudinem peccatorum. Si autem uel nimia duricia, uel pudore non ferentes eorum insultationem, cum quibus contra nos tam multa falsa iactabant, &

Mira crudelitas circumcellionum.

Acto. 15
1. petri. 4

bant, & tam multa mala excogitabant, uel magis timore, ne qualia nobis antea faciebant, talia nobiscum iam patiantur, unitati Christi consentire noluerunt, sicut illæsi retenti sunt, sic à nobis dimittuntur illæsi: hoc quantum possumus monemus etiam laicos nostros ut eos illæsos teneant, & nobis corripiendos instruẽdosq́ perducant. Sed aliqui nos audiunt, & si possunt faciunt. Alij cum illis quemadmodum cum latronibus agunt, quia eos reuera tales patiuntur. Aliqui ictus eorũ suis corporibus imminentes feriendo repellunt, ne ab eis ante feriantur. Aliqui apprehensos iudicibus offerunt, nec nobis intercedentibus eis parcunt, dum ab eis pati mala immania pertimescunt. In quibus omnibus illi non deponunt facta latronum, & honorem sibi exigunt martyrum. Hoc est ergo desiderium nostrum, quod tuæ grauitati per has litteras & per fratres quos misimus allegamus. Primum si fieri potest ut cum episcopis nostris pacifice conferatis, ut in quibus fuerit inuentus, non homines sed error ipse tollatur, ut homines non puniantur sed corrigantur, ut uos modo conueniatis, quia eorum conuentionem antea contempsistis. Quanto melius enim hoc inter uos facitis, ut quod egeritis conscriptum & subscriptum imperatori mittatis, quàm ut hæc apud terrenas potestates fiant, quæ non possunt nisi iam datis contra uos legibus sæuire? Vestri enim collegæ qui nauigauerant apud præfectos dixerunt se audiri uenisse. Et nominauerunt sanctum patrem nostrum catholicum episcopum Valentinum, qui tunc in comitatu erat, dicentes cum illo se uelle audiri: quod eis non poterat iudex concedere, qui iam secundum leges quæ contra uos constitutæ sunt iudicabat: nec ille episcopus ita uenerat, aut aliquod tale mandatum à suis episcopis acceperat. Quanto ergo melius ipse imperator, qui non est eisdem legibus subditus, & qui habet in potestate alias leges ferre, cum ei collatio uestra fuerit recitata, de tota ipsa causa poterit iudicare, quamuis iam olim dicta fuerit terminata? Sed ideo nos conferre uolumus, ut eis qui nesciunt iam finita monstretur. Quod si hoc facere uestri episcopi uoluerint, quid inde perditis, & non potius acquiritis, quia uoluntas uestra innotescit, ne diffidentia merito reprehendatur? An forte putatis non licere fieri, cum non uos lateat, quod dominus Christus etiam cum diabolo de lege locutus est? Quod cum Paulo non solum Iudæi, sed etiam de hæresi stoicorum & epicureorum philosophi gentium contulerunt? An forte istæ leges imperatoris, uos non permittunt nostros episcopos conuenire? Ecce interim episcopos nostros qui sunt in regione Hipponensi, ubi à uestris tanta mala patimur conuenire. Quanto enim licentius & liberius ad nos, per uestros uestra scripta quàm eorum arma perueniunt? Postremo per istos ipsos fratres nostros quos ad uos misimus talia rescribite. Si autem & hoc nõ uultis, saltem cum uestris à quibus talia patimur nos audite. Ostendite nobis ueritatem pro qua uos pati dicitis persecutionem, cum patiamur nos uestrorum tantam crudelitatem. Si enim nos esse in errore conuiceritis, forte conceditis nobis ut non rebaptizemur à uobis, iustum existimantes, ut nobis hoc præstetis, qui baptizati sumus ab eis quos nullo iudicio damnastis, quod præstitistis eis, quos Felicianus Musticanus, & Prætextatus Assuritanus per tam longum tempus baptizauerant, quando eos per iudicum iussa de Basilicis pellere conabamini, quia Maximiano communicabant, cum quo à uobis in concilio Bagaitano expresse nominatimq́ damnati sunt. Quæ omnia gestis iudicialibus & municipalibus demonstramus, ubi & ipsum concilium uestrum allegastis, dum uultis iudicibus ostendere, quod schismaticos uestros de Basilicis pelleretis. Et tamen qui ab ipso semine Abraæ, in quo omnes gentes benedicuntur schisma fecistis, de Basilicis pelli non uultis, non per iudices sicut schismaticis uestris uos fecistis, sed per ipsos reges terræ qui completa prophetia Christum adorãt, apud quos Cæcilianum accusantes uicti recessistis. Si aũt nec audire nec docere nos uultis, uenite aut mittite nobiscum in regionem Hipponensium, qui uideant armatum exercitum uestrum, quamuis nullus miles numero armorum suorum calcem & acetum addidit ad oculos barbarorum. Si neq́ hoc uultis, saltem scribite ad illos, ut iam ista non faciant, ut iam se à cædibus nostris, à rapinis, ab excæcatione compescant. Nolumus dicere, damnate illos: Vos

Venit audiri ut audiatur

Imperator supra leges, sed non extra.

A Vos enim uideritis quomodo uos non inquinent, quos modo ostendimus in uestra com
munione latrones, & nos inquinent quos nunquam potuistis ostendere traditores. Ex his
omnibus eligite quod uolueritis. Si autem querelas nostras contempseritis, nos minime
pœnitebit ordine pacifico agere uoluisse. Aderit dominus ecclesiæ suæ, ut uos potius hu/
militatem nostram contempsisse pœniteat.

Augustinus Restituto, quatenus mali tolerandi in ecclesia Epistola. LXIX.

OMINO desiderantissimo & honorifica synceritate charissimo fratri & diaco
no Restituto, Augustinus in domino salutem. Æstus indicantes piam
flammam cordis tui, indicauit mihi fidelissimus ut sis particeps eorum frater
Deo gratias. Lege itaq; Tychonium quem bene nosti, nō quidem omnia pro
baturus, Nam quæ in illo cauenda sint, bene nosti. Hanc tamen quæstionem quomodo in
ecclesia dei si qua forte peruersa uel etiam scelerata corrigere aut extinguere non ualemus,
saluo unitatis uinculo toleranda sint, strenue uidetur mihi tractauisse atq; soluisse: quan/
quam in eius litteris tantummodo intentione correcta, ad ipsos diuinarum scripturarum
fontes recurrere nos oportet, ut ibi uideamus quàm plurima de hac re testimonia senten/
tiarum, uel exempla gestorum, & quoniam nemo possit omnia ponere, nisi qui penè om/
nes sanctorum librorum paginas in sua scripta transferre uoluerit. Ita propè nulla est, quæ
nos non admoneat intus in ipsa societate sacramentorum, quibus imbuimur ad uitam æ/
ternam, cum his qui oderunt pacem esse debere pacificos, donec ingemiscendo nostra lon/
ginqua peregrinatio transeat, atq; in uirtute Hierusalem matris æternæ securissima pace
perfruamur, & in turribus eius abundantia uerorum fratrum, quorum nunc inter multos
falsos gemimus paucitatem. Quæ est autem uirtus illius ciuitatis, nisi deus eius deus no/
ster. Vides igitur in quo solo fiat pax, & singulis hominibus qui secum sine illo bellum ge/
runt, & in nullo extrinsecus oborto scandalo, omnibus simul, qui quanquam in hac se ui/
B ta diligant & amicitiæ fidæ nexibus teneantur, tamen nec præsentia corporis nec confessio
ne animi summe perfecteq; copulantur. Confortetur cor tuum in domino, memor nostri.

Augustinus Bonifacio Comiti, qui concepto prius uoto monachismi, post ex ipsius con
silio suscepit comitis potestatem, ac duxit uxorem, præter ipsius consilium, Multisq; bellis
feliciter gestis, in multis peccauit. Hunc litteris secretis hortatur ad uetus propositum, si per
uxorem liceat, si non liceat, potestate mundana utatur in bonum non malum. Epist. LXX

OMINO filio in præsenti & in æterna salute dei misericordia protegendo & re
gendo Bonifacio, Augustinus. Fideliorem hominem & qui faciliores haberet
accessus ad aures tuas ferens litteras meas nunquam potui reperire, quàm nūc
obtulit dominus seruum & ministrum Christi, diaconum Paulum, ambobus
nobis charissimum: ut aliquid tibi loquerer, non pro potentia tua & honore quem geris in
isto seculo maligno, nec pro incolumitate carnis tuæ corruptibilis atq; mortalis, quia & ipa
transitoria est, & quandiu sit semper incertum est, sed pro illa salute quam nobis promisit
Christus: qui propterea hic exhonoratus atq; crucifixus est, ut doceret nos bona huius se/ ἠτιμάσθη
culi magis contemnere quàm diligere, & hoc amare & sperare ab illo, quod in sua resurre/
ctione monstrauit. Resurrexit enim à mortuis, iam nec moriturus, & mors ei ultra non Rom. 6
dominabitur. Scio non deesse homines, qui te secundum uitam mundi huius diligunt, &
secundum ipsam tibi dant consilia, aliquando utilia, aliquādo inutilia, quia homines sunt,
& sicut possunt ad præsens sapiunt, nescientes quid contingat sequenti die. Secundum au/
tem deum ne pereat anima tua, non facile tibi quisquam consulit, non quia desunt qui hoc
faciant, sed quia difficile est inuenire quādo tecum ista possint loqui. Nam & ego semp de
sideraui, & nūquam inueni locum uel tempus, ut agerem tecum, quod me agere oportebat
cum homine quem multum diligo in Christo. Scis autem qualem me apud Hipponem
uideris, quando ad me uenire dignatus es, quia uix loquebar imbecillitate corporis fatiga/
tus. Nunc ergo fili audi me, saltem per litteras tibi sermocinantem, quas in periculis tuis

nunc tibi mittere potui, periculum cogitans perlatoris, & cauēs ne ad eos ad quos nollem C mea epistola perueniret. Vnde peto ut ignoscas si me putas plus timuisse quàm debui, tamen dixi quod timui. Audi ergo me, immo dñm nostrum per ministeriū infirmitatis meæ: Recole qualis fueris adhuc in corpore constituta religiosæ memoriæ priore coniuge tua, & recenti eius obitu, quomodo tibi uanitas seculi huius horruerit, & quomodo concupieris seruitutem dei. Nos nouimus, nos testes sumus quod nobiscum apud Tubunas de animo & uoluntate tua fueris collocutus. Soli tecum eramus ego & frater Alipius. Non enim existimo tantum ualuisse terrenas curas quibus impletus es, ut hoc de memoria tua penitus delere potuerint. Nempe omnes actus publicos quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, & te in ocium sanctum conferre, atque in ea uita uiuere in qua serui dei monachi uiuunt. Vt autem non faceres, quid te reuocauit, nisi quia considerasti ostendentibus nobis, quantum prodesset Christi ecclesijs quod agebas, si ea sola intentiōe ageres, ut defensæ ab infestationibus barbarorum, quietam & tranquillā uitam agerēt, sicut dicit apostolus, In omni pietate & castitate. Tu aūt ex hoc mundo nihil quæreres, nisi ea quæ necessaria essent huic uitæ sustentandæ tuæ ac tuorum, accinctus baltheo castissimæ continentiæ, & inter arma corporalia spiritualibus armis tutius fortiusque munitus. Cum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, nauigasti, uxoremque duxisti: sed nauigasse obedientiæ fuit, quā secundum apostolum debebas sublimioribus potestatibus: uxorem autem nō duxisses, nisi susceptam deserens continentiam concupiscentia uictus esses: quod ego cum comperissem, fateor miratus obstupui: dolorem autem meum ex aliqua parte cōsolabatur, quod audiui te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta: & tamen hæresis eorum qui uerum filium dei negant tantū præualuit in domo tua, ut ab ipsis filia tua baptizaretur. Iam uero si ad nos nō falsa perlata sunt, quæ utinam falsa sint, quod ab ipsis hæreticis quod etiā ancillæ à deo dicatæ rebaptizatæ sint, quantis tantum malum plangendum est fontibus lachrymarū: ipsam quoque uxorem non tibi suffecisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutū D loquuntur homines, & forsitan mentiuntur. Ista omnibus patent, tot & tanta mala, quæ te posteaquam coniugatus es consecuta sunt. Quid ergo dicam? Christianus es, cor habes, deum times, tu ipse considera quæ uolo dicere, & inuenies de quantis malis debeas agere pœnitentiam, propter quam tibi credo dominum parcere, & à periculis omnibus liberare, ut agas eam sicut agenda est. Sed si illud audias quod scriptum est, Ne tardes conuerti ad dominum, neque differas de die in diem: Iustam quidem dicis habere causam cuius iudex ego non sum: Sed qualiscunque sit tua causa, de qua modo quærere uel disputare non opus est, nunquid coram deo potes negare, quod in istam necessitatem non peruenisses, nisi bona seculi huius dilexisses, quæ tanquam seruus dei, quem te ante noueramus, contemnere omnino, & pro nihilo habere debuisti: & oblata quidem sumere ut eis utereris ad pietatem, non autem negata uel delegata sic quærere, ut propter illa in istam necessitatem perducereris: ubi cum amantur uana, perpetrantur mala, pauca quidem à te, sed multa propter te: & cum timentur quæ ad exiguum tempus nocent, si tamen nocent, committuntur ea quæ uere in æternum noceant? De quibus ut unum aliquid dicam, quis non uideat, quod multi homines tibi cohæreant ad tuendam tuam potentiam uel salutem, qui etiam si tibi omnes fideles sint, nec aliquorum ullæ timeantur insidiæ, nempe tamen ad ea bona quæ ipsi quoque non secundum deum sed secundum seculum diligunt, per te cupiunt peruenire, ac per hoc qui refrenare & compescere debuisti cupiditates tuas, explere cogeris alienas. Quod ut fiat, necesse est multa quæ deo displicent fiant, nec sic tamen explentur tales cupiditates. Nam facilius resecantur, quàm in eis qui mundum diligunt aliquando satiantur. Propter quod dicit diuina scriptura, Nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, dilectio patris non est in eo, quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & ambitio seculi, quæ non est à patre, sed ex mundo est. Et mundus transit & concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatem

Marginal notes: 17.q.2.nos nouimus. — Monachi — 1. Tim. 2. — Ariana hæresis — Eccl. 5. — 1. Ioan. 2.

A tatem dei manet in æternum. Quando ergo poteris tot hominum armatorum quorum fo
uenda est cupiditas, timetur atrocitas, Quando inquam poteris eorum concupiscentiam
qui diligunt mundum, non dico satiare, quod fieri nullo modo potest, sed aliqua ex parte
pascere, ne uniuersa plebs pereat, nisi tu facias quæ deus prohibet, & facientibus commi/
natur? Propter quod uides tam multa contrita, ut iam uile aliquid quod rapiatur uix in/
ueniatur. Quid autem dicam de uastatione Africæ, quam faciunt Afri barbari resisten/
te nullo, dum tu talis tuis necessitatibus occuparis, nec aliquid ordinas unde ista calamitas
auertatur? Quis autem crederet, quis timeret, Bonifacio domesticorum & Africæ comi/
te in Africa constituto cum tam magno exercitu & potestate, qui tribunus cum paucis fœ
deratis omnes ipsas gentes expugnando & terrendo pacauerat, nunc tantum fuisse bar/
baros ausuros, tantum progressuros, tanta uastaturos, tanta loca quæ plena populis fue/
rant deserta facturos? Qui nō dicebant quandocunq; tu comitiuam sumeres potestatem,
Afros barbaros, non solum domitos, sed etiam tributarios futuros Romanæ reipublicæ?
Et nunc quàm in contrarium uersa sit spes hominum uides, nec diutius hinc tecum loquen
dum est, quia plus ea tu potes cogitare quàm nos dicere. Sed forte ad ea respōdes, illis hoc
esse potius imputandum qui te læserunt, qui tuis officiosis uirtutibus nō paria, sed cōtraria
reddiderunt. Quas causas ego audire & iudicare non possum: tuā causam potius aspice &
inspice, quā nō cum hominibus quibuslibet, sed cum deo habere te cognoscis, quia in Chri/
sto fideliter uiuis, ipsum debes timere ne offendas. Nam causas ego superiores potius at/
tendo, quia ut Africa tāta mala patiat̃, suis debēt homines imputare peccatis. Veruntamē
nolim te ad eorum numerum pertinere, quos malos & iniquos deus flagellat pœnis tem/
poralibus quos uoluerit. Ipsis namq; iniquis si correcti non fuerint seruat æterna supplicia,
qui eorū malicia iuste utitur, ut alijs mala ingerat temporalia, Tu deū attende, Iesum Chri
stum considera, qui tanta bona præstitit, & tanta mala pertulit. Quicunq; ad eius regnū cu Matth. 5
B piunt pertinere, & cum illo ac sub illo semper beate uiuere, diligunt etiam inimicos suos, be
ne faciunt illis qui eos oderunt, & orant pro eis à quibus persecutionem patiūtur. Et si quan
do adhibent pro disciplina molestam seueritatem, non tamen amittunt syncerissimam
charitatem. Si ergo tibi bona sunt præstita, quamuis terrena, transitoria ab imperio Ro/
mano, quia & ipsum terrenum est non cœleste, nec potest præstare nisi quod habet in po/
testate, Si ergo bona in te collata sunt, noli reddere mala pro bonis. Si autem mala tibi irro
gata sunt, noli reddere mala pro malis. Quid istorum duorum sit, nec discutere uolo, nec
ualeo iudicare, ego Christiano loquor: Noli reddere uel mala pro bonis, uel mala pro
malis. Dicis mihi fortasse, in tanta necessitate quid faciam? Si consilium à me secundum
hoc seculum quæris, quomodo ista salus tua transitoria sit, & potentia atque opulentia,
uel ista seruetur quam nunc habes, uel etiam maior addatur, quid tibi respondeam ne/
scio. Incerta quippe ista, certum consilium habere non possunt. Si autem secundum deum
me consulis, ne anima tua pereat, & times uerba ueritatis dicentis: Quid prodest homi/ Luc. 9
ni si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimētum patiatur, habeo planè quod
dicam, Est apud me consilium quod à me audias. Quid autem opus est ut aliud dicam
quàm illud quod supra dixi, Noli diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt. Si quis
autem dilexit mundū, non est charitas patris in illo, Quoniam omnia quæ in mundo sunt,
concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum & ambitio seculi, quæ non est ex pa/
tre, sed ex mundo est. Et mundus transit & concupiscentia eius. Qui autem fecerit uolun/
tatem dei manet in æternum, sicut & deus manet in æternum. Ecce consilium arripe &
age. Hic appareat si uir fortis es, uince cupiditates quibus iste diligitur mundus, age pœ/
nitentiam de præteritis malis, quando ab eis cupiditatibus uictus per desideria bona tra/
hebaris. Hoc consilium si acceperis, si tenueris, atque seruaueris, & ad bona illa certa per/
uenies, & cum salute animæ tuæ inter ista incerta uersaberis. Sed forte iterum quæris à
me, quomodo ista facias tantis mundi huius necessitatibus implicatus. Ora fortiter &

dic deo quod habes in psalmo: In necessitatibus meis erue me. Tunc enim finiuntur istæ ne C
cessitates, quando uincuntur illæ cupiditates. Qui exaudiuit te, & nos pro te, ut liberareris de tot tantisq; periculis, uisibilium corporaliumq; bellorum, ubi sola ista uita quandoq; finienda periclitatur, anima uero non perit, si non malignis cupiditatibus captiua teneatur, ipse te exaudiet ut interiores & inuisibiles hostes, id est, ipsas cupiditates inuisibiliter & spiritaliter uincas, & sic utaris hoc mundo tanquam non utens, ut ex bonis eius bona facias, non malus fias, quia & ipsa bona sunt, nec dantur hominibus nisi ab illo qui habet omnium cœlestium & terrestrium potestatem. Sed ne putentur mala, dantur & bonis: ne putentur magna uel summa bona, dantur & malis. Itemq; auferuntur ista & bonis ut probentur, & malis ut crucientur. Quis enim nesciat, quis ita sit stultus ut non uideat, quod salus huius mortalis corporis, & membrorum corruptibilium uirtus, & uictoria de hominibus inimicis, & honor atq; potentia temporalis, & cætera istius mundi bona terrena, & bonis dantur & malis, & bonis auferuntur & malis? Salus uero animæ cum immortalitate corporis, uirtusq; iusticiæ, & uictoria de cupiditatibus inimicis, & gloria & honor & pax in æternum non dantur nisi bonis. Ista ergo dilige, ista concupisce, ista omnibus modis quære. Propter hæc acquirenda & obtinenda fac eleemosynas, funde orationes, exerce ieiunia, quantum sine læsione corporis tui potes. Bona uero illa terrena noli diligere quantalibet tibi abundēt. Sic eis utere, ut bona multa ex illis, nullum autem malum facias propter illa. Omnia quippe talia peribunt, sed bona opera non pereunt, etiam quæ de bonis parentibus fiunt. Si enim coniugem non haberes, dicerem tibi quod & tribuno diximus, ut in sanctitate continentiæ uiueres, Adderem quod tunc fieri prohibuimus, ut iam te quantum rerum humanarum salua pace potuisses, ab rebus bellicis abstraheres, & ei uitæ uacares in societate sanctorum, cui tunc uacare cupiebas, ubi in silentio pugnant milites Christi, non ut occidant homines, sed ut expugnent principes & potestates & spiritalia nequiciæ, id est, diabolum & angelos eius. Hos enim hostes sancti uincunt, quos uidere non possunt, & ta D
men quos non uident uincunt, ista uincendo quæ sentiunt. Sed ut te ad istam uitam non exhorter, coniunx impedimento est, sine cuius consensione continenter tibi non licet uiuere: quia & si tu eam post illa tua uerba Tubunensia ducere non debebas, illa tibi tamen nihil eorum sciens, innocenter & simpliciter nupsit. Atq; utinam posses ei persuadere continentiam, ut sine impedimento redderes deo quod te debere cognoscis. Sed si cum illa agere non potes, serua saltem pudicitiam coniugalem, & roga deum, qui te de necessitatibus eruat, ut quod non potes modo, possis aliquando. Veruntamen ut deum diligas, non diligas mundum, ut in ipsis bellis (si adhuc in eis te uersari opus est) fidem teneas, pacem quæras, ut ex mundi bonis facias bona opera, & propter mundi bona non facias opera mala, aut non impedit coniunx, aut impedire non debet. Hæc ad te fili dilectissime ut scriberem, charitas iussit qua te secundum deum, non secundum hoc seculum diligo, quia & cogitans quod scriptum est, Corripe sapientem & amabit te, Corripe stultum & adijciet
Prouer. 9 odisse te, non te utiq; stultum, sed sapientem debui cogitare.

Nebridius Augustino proponit quæstionem de intellectu & memoria quæ phantasias accipit à sensibus. Epistola LXXI.

AVGVSTINO Nebridius. Epistolas tuas perplacet ita seruare ut oculos meos. Sunt enim magnæ, non quantitate, sed rebus, & magnarum rerum magnas continent probationes. Illæ mihi Christum, illæ Platonem, illæ Plotinum sonabunt. Erunt igitur mihi, & ad audiendum propter eloquentiam dulces, & ad legendum propter breuitatem faciles, & ad intelligēdum propter sapientiam salubres. Curabis ergo quod tuæ menti sanctum bonumúe fuerit uisum, me docere. His autem litteris respondebis, cum de phantasia & memoria subtilius aliquid disputaris. Mihi enim ita uidetur, quod quamuis non omnis phantasia cum memoria sit, omnis tamen memoria

A moria sine phantasia esse non possit. Sed dicis, quid cum recordamur nos intellexisse aut
cogitasse aliquid? Cōtra hæc ergo respondeo & dico, propterea hoc euenisse, quia cum in-
telleximus uel cogitamus, corporeū aut temporale aliquid gerimus, quod ad phantasiam
pertinet, Nam aut uerba intellectui cogitationibusq; nostris adiunximus, quæ uerba sine
tēpore nō sunt, & ad sensum uel phantasiam pertinent, Aut tale aliquid intellectus noster
cogitatione passus est, quod in animo phantasticā memoriā facere potuisset. Hæc ego in-
cōsiderate ac perturbate, ut soleo, dixi, tu explorabis, & falso reiecto, ueritatem in litteris cō-
feres. Audi aliud: Cur quæso te, à se potius quàm à sensu phantasiam habere omnes imagi
nes dicimus? Potest enim, quemadmodum animus intellectualis ad intelligibilia sua ui-
denda à sensu admonetur potius quàm aliquid accipit, Ita & phantasticus animus ad ima
gines suas contēplandas, à sensu admoneri potius quàm aliquid assumere. Nam forte con
tingit, ut ea quæ sensus non uidet, ille tamen aspicere possit, quod signum est in se & à se ha
bere omnes imagines. De hac re quoq; quid sentias respondebis.

Augustinus Nebridio, aperit triplicem phantasiarum naturam Epist. LXXII.

AVGVSTINVS Nebridio. Procemio supersedebo, & cito incipiam quod
iamiamq; uis dicere, præsertim nō cito desiturus. Memoria tibi nulla uidetur
esse posse sine imaginibus uel imaginarijs uisis, quæ phātasiarum nomine ap-
pellare uoluisti, Ego aliud existimo. Primum ergo uidendum est, nō nos sem-
per rerum prætereuntium meminisse, sed plerunq; manētium, cum sibi memoria præteriti
tēporis uendicet tenacitatem: constat eam tamen partim eorum esse quæ nos deserunt, par-
tim eorum quæ deseruntur à nobis. Nam cum recordor patrem meum, id utiq; recordor
quod me deseruit, & nunc non est, Cum autē Carthaginē, id quod est & quod ipse deserui,
In utroq; tamē generum horum, præteritum tempus memoria tenet. Nam & illum homi
nem & istam urbem ex eo quod uidi, non ex eo quod uideo memini. Hic tu fortasse quæ-
B ris, quorsum ista? præsertim cum animaduertas utrumlibet horum non posse in memoriā
uenire, nisi uiso illo imaginario. At mihi satis est sic interim ostēdisse, posse dici earum eti-
am rerum quæ nondum interierunt memoriam, Verum quod me adiuuet facito intentus
accipias. Nonnulli calumniantur aduersus Socraticum illud nobilissimum inuētum, quo
asseritur, non nobis ea quæ discimus ueluti noua inferri, sed in memoriam reuocari: dicen-
tes memoriam præteritarum rerum esse, hæc autem quæ intelligendo discimus, Platone *Scientia, remi niscentia.*
ipso autore, semper esse, nec posse interire, ac per hoc non esse præterita: qui non atten-
dunt illam uisionem esse præteritam, qua hæc aliquando uidimus mente, à quibus quia
defluximus, & aliter alia uidere cœpimus, ea nos reminiscendo reuisere, id est per memo-
riam. Quamobrem si alia omittam, ipsa æternitas semper manet, nec aliqua imaginaria
figmenta conquirit, quibus in mentem quasi uehiculis ueniat, nec tamen uenire posset ni-
si eius meminissemus, potest etiā quarūdam rerum sine ulla imaginatione memoria. Iam
uero quod tibi uidetur anima etiam non usa sensibus corporis corporalia posse imagina-
ri, falsum esse conuincitur isto modo. Si anima, priusquam corpore utatur ad corpora sen-
tienda, eadem corpora imaginari potest, & melius quod nemo sanus ambigit affecta e-
rat antequam his fallacibus sensibus implicaretur, mçlius afficiuntur animæ dormienti-
um quàm uigilantium, melius phreneticorum quàm tali peste carentium: his enim affi-
ciūtur imaginibus, quibus ante istos sensus uanissimos nuncios afficiebantur: & uerior erit
sol quem uident illi, quàm ille quem sani atque uigilantes, & erunt ueris falsa meliora. Quæ
si absurda sunt, nihil est aliud illa imaginatio mi Nebridi, quàm plaga inflicta per sensus,
quibus non ut tu scribis commemoratio quædam fit ut talia formentur in anima, sed ipsa
huius falsitatis illatio, siue ut expressius dicatur impressio. Quod sanè te mouet, quo fiat
ut eas facies formasque cogitemus quas nunquam uidimus, acute mouet. Itaque faciam
quod ultra solitum modum hanc epistolam porrigat, sed non apud te, cui nulla est pagina
gratior, quàm quæ me loquaciorē apportat tibi. Omnes has imagines, quas phantasias cū
multis

Phantasiarũ triplex genus

multis uocas, in tria genera cõmodissime ac uerissime distribui uideo. Quorum est unum C sensis rebus impressum, alterum putatis, tertium ratis. Primi generis exempla sunt, cum mihi tuam faciem, uel Carthaginem, uel familiarem quendam uestrum uerecundum, & si quid alíud manentium uel mortuarum rerum, quas tamen uidi atq; sensi, in se animus format. Alteri generi subijciantur illa quæ putamus ita se habuisse uel ita se habere, uelut cum disserendi gratia quædam ipsi fingimus nequaquam impedientia ueritatem, uel qualia figuramus cum legitur historia, & cum fabulosa uel audimus uel componimus uel suspicamur. Ego enim mihi ut libet atque ut occurrit animo, Æneæ faciem fingo, ego Medeæ cum suis anguibus alitibus iunctis iungo, ego Chremetis & alicuius Parmenonis. In hoc genere sunt etiam illa, quæ siue sapientes, aliquid ueri talibus inuoluentes figuris, siue stulti uariarum superstitionum conditores pro uero attulerunt, ut est tartareus Phlegethon, & quinq; antra gentis tenebrarum, & stilus septentrionalis continens cœlum, & alia poëtarum atq; hæreticorum mille portenta. Dicimus tamen & inter disputandum, puta esse tres super inuicem mundos, qualis hic unus est. Et, puta quadrata figura terram contineri, & similia. Hæc enim omnia ut se cogitationis tempestas habuerit, fingimus & putamus. Nam de rebus quod ad tertium genus attinet imaginum numeris maxime atq; dimensionibus agitur: quod partim est in rerum natura, uelut cum totius mundi figura inuenitur, & hanc inuentionem in animo cogitantis imago sequitur: partim in disciplinis tanquam in figuris geometricis & rhythmicis musicis, & infinita uarietate numerorum: quæ quamuis uera, sicut ego autumo, comprehendantur, gignunt tamen falsas imaginationes, quibus ipsa ratio uix resistit: tametsi nec ipsam disciplinam disserendi carere hoc malo facile est, cum in diuisionibus & conclusionibus quosdam quasi calculos imaginamur. In hac tota imaginum sylua credo tibi non uideri primum illud genus ad animam priusquam inhæreat sensibus pertinere, neq; hinc diutius disserendum: de duobus reliquis iure adhuc quæri posset, nisi manifestum esset, animam minus esse obnoxiam falsitatibus, nondum passam sensibilium sensuumq; uanitatem. At istas imagines quis dubitauerit istis sensibilibus multo falsiores? Nam illa quæ putamus & credimus siue fingimus, & ex omni parte omnino falsa sunt, & certe longe ut cernis peiora sunt quæ uidemus atq; sentimus. Iam in illo tertio genere quodlibet spacium corporale animo figurauero, quanquam id rationibus disciplinarum minime fallentibus cogitatio peperisse uideatur, ipsis rursum rationibus argentibus, falsum esse conuinco. Quo fit ut nullo pacto animam credam nondum corpore sentientem, nondum per sensus uanissimos mortali & fugaci substantia uerberatam, in tanta falsitatis ignominia iacuisse. Vnde ergo euenit ut quæ non uidimus cogitemus? Quid putas esse nisi uim quandam minuendi & augendi animæ insitam, quam quocunque uenerit necesse est afferat secum? Quæ uis in numeris præcipue animaduerti potest: hac fit, uerbi gratia, ut corui quasi ob oculos imago constituta, quæ uidelicet aspectibus nota est, demendo & addendo quædam, ad quamlibet omnino nunquam uisam imaginem perducatur. Hinc euenit, ut per consuetudinem uoluentibus sese in talibus animis, figuræ huiuscemodi uelut sua sponte cogitationibus irruant. Licet igitur animæ imaginanti, ex his quæ illi sensus inuexit, demendo, ut dictum est, & addendo, ea gignere quæ nullo sensu attingit tota, partes uero eorum in alijs atque alijs rebus attigerat. Ita nos pueri apud mediterraneos nati atq; nutriti, uel in paruo calice aqua uisa, iam imaginari maria poteramus: cum sapor fragorum & cornorum, antequam in Italia gustaremus, nullo modo ueniret in mentem. Hinc est quod à prima natiuitate cæci, cum de luce coloribusq; interrogantur, quod respondeant non inueniunt. Non enim coloratas ullas patiuntur imagines, qui senserunt nullas. Nec mirare quo pacto ea quæ in rerum natura figurátur & fingi possunt, non primo in anima quæ omnibus inest cõmixta uoluantur, cum ea nunquam extrinsecus senserit. Nam etiam nos cum indignando aut lætando, cæterisq; huiuscemodi animi motibus, multos in nostro corpore uultus coloresq; formamus, prius D

nostra

A nostra cogitatio quod facere possumus tales imagines concipit. Consequuntur ista miris
illis modis,& committendis cogitationi tuæ,cum in anima sine ulla corporali figura falsita
tum numeri agitantur occulti.Ex quo intelligas uelim,cū tam multos animi motus esse sen
tias expertes omnium de quibus nunc quæris imaginum,quolibet alio motu animam sor
tiri corpus,quàm sensibilium cogitatione formarū,quas eam,priusquā corpore sensibusq;
utatur,nullo modo arbitror pati posse. Quamobrē pro nostra familiaritate, & pro ipsius
diuini iuris fide sedulo monuerim charissime mihi ac iocūdissime, nullam cum istis infer/
nis umbris copules amicitiam, ne ue illam quæ copulata est cogaris diuellere. Nullo enim
modo resistitur corporis sensibus, quæ nobis sacratissima disciplina est, si per eas inflictis
plagis uulneribusq; blandimur.

Augustinus Possidio de cultu & fucis & inauribus,etiā uirorū. Epist. LXXIII.

DOMINO dilectissimo & uenerabili fratri & consacerdoti Possidio & qui tecū
sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres in domino salutē. Ma
gis quid agas cum eis qui obtemperare nolunt cogitandum est,quàm quemad
modum eis ostendas non licere quod faciunt. Sed nūc epistola sanctitatis tuæ,
& occupatissimum me reperit,& celerrimus bajuli reditus,neq; non rescribere tibi, neq; ad
ea quæ consuluisti,ita ut oportet respondere permisit. Nolo tamen de ornamentis auri uel
uestis præproperam habeas in prohibendo sententiam,nisi in eos qui neque coniugati ne/
que coniugari cupientes,cogitare debeant quomodo placeant deo,Illi autem cogitant quæ 1.Cor.7.
sunt mūdi,quomodo placeant uel uiri uxoribus,uel mulieres maritis,nisi quod capillos nu
dare fœminas(quas etiam caput uelare apostolus iubet)nec maritatas decet. Fucari autem Do consc. dist.
pigmentis,quo uel rubicundior uel candidior appareat,adulterina fallacia est, qua non du 5. fucare.
bito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis permittendæ sunt fœminæ ornari, se/
cundum ueniam non secundum imperium. Nam uerus ornatus maxime Christianorum
B & Christianarum,nō tantū nullus fucus mendax, uerum ne auri quidem uestisq; pompa,
sed mores boni sunt. Execranda autem superstitio ligaturarum,in quibus etiam inaures ui
rorum,in summis ex una parte auriculis suspensæ deputantur,non ad placendum homini/
bus, sed ad seruiendum dæmonibus adhibetur. Quis autem possit speciales nefariarum
superstitionum prohibitiones in scripturis inuenire,cum generaliter apostolus dicat: Nolo 2. Cor.6.
uos socios fieri dæmoniorum? Et iterum: Quæ enim consonantia Christi ad belial? Nisi
forte quia belial nominauit,& generalem societatem dæmoniorū prohibuit,licet Christia/
nos sacrificare Neptuno,quia nihil proprie de Neptuno uetitum legimus. Moneātur inte/
rim miseri,ut si obtemperare nolunt præceptis salubrioribus,saltem sacrilegia sua nō defen
dant,ne maiori se scelere implicent. Quid autem cum eis agendum sit, si soluere inaures ti/ Inaures si/
ment,& corpus Christi cum signo diaboli accipere non timent? De ordinando autem qui gnum dia/
in parte Donati baptizatus est, autor tibi esse nō possum, Aliud est enim facere si cogaris, boli.
aliud consulere ut facias.

Augustinus Deuterio episcopo significat se Victorinum hypodiaconum, qui clàm
docuerat hæresim Manichæorum, deprehensum è clericorum ordine submouisse,
admonens ne illic recipiatur ad pœnitentiam,nisi prodat quotquot nouit eodem infe
ctos errore. Docet aūt q apud Manichæos fuerint auditores,q electi. Ep. LXXIIII.

DOMINO beatissimo & uenerabiliter charissimo fratri & coëpiscopo Deuterio,
Augustinus in domino salutē. Nihil melius me facere posse arbitratus sum,
quàm ut tuæ sanctitati potissimum scriberem,ne per negligentiā in nostra pro
uincia domini nostri Iesu Christi ouile uastet inimicus,qui nō desinit insidiari,
ut perdat animas tam magno precio cōparatas. Mallianēsem quedā subdiaconū Victori
nū, apud nos cōstitit esse Manicheū, & in tam sacrilego errore sub nomine clerici latitabat,
Nam est etiam ætate iam senex. Ita est autem manifestatus, ut etiam ipse à me interroga/
tus, antequam à testibus coargueretur, negare non posset. Tot enim & tales esse sciebat,

quibus

quibus se incautus effuderat, ut nihil aliud si negare tentaret, quàm nō dico impudentissimus, sed insanissimus appareret: auditorem sanè Manichæorum, non electum se esse confessus est. Auditores autem qui appellantur apud eos, & carnibus uescūtur & agros colūt, & si uoluerint uxores habent, quorum nihil faciunt qui uocantur electi. Sed ipsi auditores, ante electos genua figunt, ut eis manus supplicibus imponat, nō à solis episcopis uel presbyteris aut diaconis, sed à quibuslibet electis. Solem etiam uel lunam, cum eis adorant & orant. Die quoq; dominico cum illis ieiunant, & omnes blasphemias cum illis credunt, quibus Manichæorum hæresis detestanda est, negantes scilicet Christum natum esse de uirgine, nec eius carnem ueram confitētes fuisse, sed falsam: ac per hoc & falsam eius passionem, & nullam resurrectionem fuisse contendūt: patriarchas prophetasq; blasphemant, legem per famulum dei Moysen datam, non à uero deo dicunt, sed à principe tenebrarū: animas non solum hominum, sed etiam pecorum, de dei esse substantia, & omnino partes dei esse arbitrantur. Deum deniq; bonum & uerum, dicunt cum tenebrarū gente pugnasse, & partem suam tenebrarum principibus miscuisse, eamq; toto mundo inquinatam & ligatam, per cibos electorum suorum ac per solem & lunam purgari asseuerant: & quod purgari de ipsa parte dei non potuerit, in fine seculi æterno ac pœnali uinculo colligari, ut non solum uiolabilis & corruptibilis & contaminabilis credatur deus, cuius pars potuit ad mala tanta perduci, sed non possit saltem totus à tanta coinquinatione & immundicia & miseria uel in fine seculi purgari. Has cum illis intolerabiles blasphemias, subdiaconus iste quasi catholicus, non solum credebat, sed quibus uiribus poterat edocebat. Nam docēs patefactus est, cum se quasi discentibus credit. Rogauit me quidem posteaq; se Manichæorum auditorē esse confessus est, ut eum in uiam ueritatis doctrinæ catholicæ reuocarem. Sed fateor, eius fictionem sub clerici specie uehementer exhorrui, eumq; cohercitum pellendum de ciuitate curaui. Nec mihi hoc satis fuit, nisi & tuæ sanctitati eum meis litteris intimarem, ut à clericorum gradu congrue & ecclesiastica seueritate deiectus, cauendus omnibus innotescat. Petenti autem pœnitentiæ locum, tunc credatur si & alios quos illic nouit esse manifestauerit nobis, non solum Malliana, sed in ipsa omnino prouincia.

Auditores, electi qui.

C D

Augustinus senex Auxilio episcopo iuueni, ut aut anathematis sentētiam rescindat, aut doceat quibus adductus causis putet ob unius peccatum totam familiam excommunicari posse. Epistola. LXXV.

DOMINO dilectissimo & uenerabili fratri & consacerdoti Auxilio, Augustinus. Vir spectabilis filius noster Classicianus, grauiter apud me litteris questus est, quod sit anathematis iniuriam à tua sanctitate perpessus, Narrans quod uenerit ad ecclesiam, apparitione paucorum suæ potestati cōgrua comitatus, & egerit tecum, ne contra salutem suam faueres eis, qui per euangelium peierando, adiutorium uiolandæ fidei, in ipsa fidei domo requirebant. Quos tamen considerantes quid male fecerint, non inde uiolenter abductos, sed sponte dicit egressos, atq; hinc uenerationem tuam ita sibi succensuisse, ut ecclesiasticorum confectione gestorum cum omni domo sua anathematis sententia feriretur. Quibus litteris lectis, non mediocriter æstuās cogitationibus, magna cordis tempestate fluctuantibus, apud charitatem tuam tacere non potui: ut si habes de hac re sententiam, certis rationibus uel scripturarum testimonijs exploratam, nos quoq; docere digneris: quomodo recte anathematizetur pro patris peccato filius, aut pro mariti uxor aut pro domini seruus, aut quisquam etiam in domo nondum natus, si eodem tempore quo uniuersa domus est anathemate obligata nascatur, nec ei possit per lauacrum regenerationis, in mortis periculo subueniri. Neq; enim hæc corporalis est pœna, qua legimus quosdam contemptores dei cum suis omnibus, qui eiusdem impietatis participes non fuerunt pariter interfectos: tūc quidem ad terrorem uiuentium mortalia corpora perimebantur, quandoq; utiq; moritura, Spiritalis autem pœna, qua fit quod scriptum est, Quæ ligaueris in terra erunt ligata & in cœlo, animas obligat, de quibus dictum est: Anima patris mea

24. q. 3. si hēs

Ezech. 18.

A mea est,& anima filij mea est.Anima quæ peccauerit,ipsa moriet̃. Audisti fortasse aliquos
magni nominis sacerdotes cum domo sua quenpiam anathematizasse peccantium,sed for
te si essent interrogati,reperirentur idonei reddere inde rationē.Ego autem,quoniam si quis
ex me quærat utrum recte fiat, quid ei respondeam non inuenio : nunquam hoc facere au-
sus sum,cum de quorūdam facinoribus immaniter aduersus ecclesiam perpetratis,grauissi-
me permouerer.Sed si tibi quàm iuste fiat,dominus reuelauit, nequaquam iuuenilem æta-
tem tuam,& honoris ecclesiastici rudimenta contemno. En assum, senex à iuuene coēpisco-
po , & episcopus tot annorum à collega necdum anniculo paratus sum discere , quomodo
uel deo uel hominibus iustam possumus reddere rationem, si animas innocētes pro scelere
alieno,ex quo non trahunt sicut ex Adam (in quo omnes peccauerunt) originale peccatū,
spiritali supplicio puniamus.Etenim Classiciani filius,&si traxit ex parte primi hominis cul
pam,sacro fonte baptismatis expiandam,tamen quicquid postea quàm genuit peccati pa-
ter eius admisit, ubi particeps ipse non fuit, ad eum non pertinere quis ambigit ? Quid de
tot animabus in uniuersa familia ? Vnde si una anima per istam seueritatem,qua tota do-
mus ista anathematizata est , sine baptismate de corpore exeundo perierit , innumerabiliū
mors corporum, si de ecclesia homines innocentes uiolenter abstrahantur & interficiantur,
huic damno nō potest comparari.Si ergo de hac re potes reddere rationem,utinam & no-
bis rescribendo præstes ut possimus & nos: si autem non potes, quid tibi est inconsulta cō-
motione animi facere , unde si fueris interrogatus , rectam rationem non uales inuenire ?
Hæc autem dixi, etiam si filius noster Classicianus aliquid admisit , quod tibi anathemate
plectendum iustissime uideretur . Cæterum si ueras ad me litteras misit, nec solus in domo
sua debuit ista sentētia coërceri.Sed hinc cum tua sanctitate nihil ago,nisi tantū peto igno-
scas petenti ueniam , si agnouerit culpam : si autem nihil eum peccasse prudenter agnoscis,
quoniam ipse in domo fidei iustius flagitabat fidem debere seruari , ne ibi frangeretur ubi
docetur: fac quod sanctum uirum facere oportet, ut si tibi contigit tanquam homini,quod
B utiq; homo dei dicit in psalmo: Turbatus est præ ira oculus meus,exclames ad deum:Mi- Psalm. 6
serere mei domine,quoniam infirmus sum,ut porrigat dexteram suam, & comprimat ira-
cundiam tuam,& tranquillet mentem tuam ad uidēdam faciendamq́; iusticiam. Sicut em̄ Iacob. 1.
scriptum est: Iracundia uiri iusticiam dei non operatur. Nec arbitreris ideo nobis non pos-
se subrepere iniustam commotionem,quia episcopi sumus . Sed potius cogitemus inter la-
queos tentationum nos periculosissime uiuere,quia homines sumus.Aufer itaq; gesta eccle
siastica,quæ perturbatior fortasse fecisti,& redeat inter uos charitas, quam cum illo & cate-
chumenus habuisti. Aufer litē & reuoca pacē,ne tibi pereat homo amicus,& de uobis gau-
deat diabolus inimicus.Potens est autem misericordia dei nostri,quæ & me exaudiat oran
tem,ne mea tristicia de uobis augeatur,sed potius quæ est exorta sanetur, & erigat per gra
tiam suam,& lætificet iuuentutem tuam non contemnentem senectutem meam. Vale.

Augustinus Aurelio , disputans an monachi, qui sponte sua de monasterijs recesse-
runt,recipi debeant alibi in numerum clericorum. Epistola LXXVI

DOMINO beatissimo & debita obseruātia uenerabili,synceriterq́; charissimo
fratri & consacerdoti papæ Aurelio, Augustinus in domino salutem. Lit-
teras nullas tuæ uenerabilitatis,ex quo ab inuicem corporaliter digressi sumus, 16. q. 1. legi epistolam.
accepi . Nunc uero legi epistolam benignitatis tuæ de Donato & fratre eius,&
quid responderem,diu fluctuaui. Sed tamen etiam atq; etiam cogitanti quid sit utile salu-
ti eorum quibus in Christo nutriendis seruimus, nihil mihi aliud occurrere potuit,nisi non
esse istam uiam dādam seruis dei,ut se facilius putent eligi ad aliquid melius, si facti fuerint
deteriores.Et ipsis enim facilis lapsus,& ordini clericorum fit indignissima iniuria,si deserto
res monasteriorum ad militiam clericatus eligantur , cum ex his qui in monasterio perma-
nent,non tamen nisi probatiores atq; meliores in clerum assumere soleamus:nisi forte,sicut
uulgares dicūt, Malus choraula bonus symphoniacus est, ita ijdem ipsi uulgares de nobis

iocabuntur dicentes, Malus monachus bonus clericus est. Nimis dolendum, si ad tam rui/ C
nosam superbiã monachos surrigamus, & tam graui contumelia clericos dignos putemus, in quorum numero sumus, cum aliquãdo etiam bonus monachus uix bonum clericum faciat, si adsit ei sufficiens cõtinentia, & tamen desit instructio necessaria, aut personæ regularis integritas. Sed de istis credo arbitrata sit beatitudo tua, quod nostra uolũtate, ut suis potius corregionalibus utiles essent, de monasterio recessissent. Sed falsum est, sponte abierũt, sponte deseruerunt, nobis, quãtum potuimus, pro eorum salute renitẽtibus. Et de Donato quidem, quia iam factum est, ut antequàm de hac re aliquid in concilio statueremus, ordinaret, si forte à superbiæ peruersitate correctus est, quod uult prudẽtia tua de suo faciat: de fratre uero eius, cuius uel maxime causa de monasterio etiã ipse Donatus abscessit, cũ intelligas quid sentiam, nescio quid respondeam. Contradicere tamen prudentiæ, honori, charitatiq; tuæ non audeo, & sanè spero id te facturũ, quod mẽbris ecclesiæ salubre perspexeris.

Augustinus & Alipius Aurelio, gratulans de dono doctrinæ. Epist. LXXVII

DOMINO beatissimo & uenerabiliter suscipiendo, syncerissimeq; charissimo fratri, & uere sancto papæ Aurelio, Alipius & Augustinus in domino salutem.
psal. 125 Impletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione, nunciantibus litteris tuis sanctam cogitationem tuam, adiuuãte domino, qui eam inspirauit, & ad effectum esse perductam, de omnibus ordinatis fratribus nostris, & præcipue de sermone presbyterorum, qui te præsente populo infunditur, per quorum linguas clamat charitas tua maiorẽ uoce in cordibus hominũ, q̃ illi in auribus. Deo gratias. Nam quid melius & animo geramus, & ore promamus, & calamo exprimamus, q̃ Deo gratias? Hoc nec dici breuius, nec audiri lætius, nec intelligi grandius, nec agi fructuosius potest. Deo gratias, qui te & tam fideli pectore ditauit erga filios tuos, & id qđ in intimo animæ habebas, quò humanus oculus nõ penetrat, eduxit in lucem, donando tibi nõ solum ut bene uelles, uerumetiã in quibus
Matth. 5 posset apparere quod uelles. Ita planè fiat, luceant hæc opera coram hominibus, ut uideãt, D
gaudeant, glorificẽt patrem qui in cœlis est. Talibus delecteris in dño, ut ipse te pro eis orantem dignetur exaudire, quoniam tu per eos loquentẽ nõ dedignaris audire. Eatur, ambule-
psal. 121 tur, curratur in uia dñi, benedicãtur pusilli cum magnis, iocũdati in his qui dicunt eis: In domum dñi ibimus: præcedant illi, & sequantur isti, imitatores facti eorum, sicut & illi Christi: ferueat iter sanctarum formicarũ, fragrẽt opera sanctarũ apium, feratur fructus in toleran-
1. Cor. 10. tia cum salute perseuerandi usq; in finem. Nec sinat dñs tentari supra q̃ possumus ferre, sed faciat cum tentatione etiã exitũ, ut possimus sustinere. Orate pro nobis digni exaudiri, cum
Forte, tacito. tanto sacrificio acceditis ad deum syncerissimæ dilectiõis & laudis eius in operibus uestris: orate ut & in nobis hæc luceant, quoniã nouit ille quem oratis, cum quanto nostro gaudio in uobis luceant. Hæc sunt uota nostra, hæ multitudines solatiorũ, secundũ multitudinẽ dolorum nostrorũ in corde nostro, iocundant animã nostram. Ita est quia ita promissum est, ita erit quod restat sicut promissum est. Obsecramus te per eum, qui tibi ista donauit, & populum cui seruis hac per te benedictiõe perfudit, ut iubeas singulis, quos uolueris sermões eorũ seorsum cõscriptos & emẽdatos mitti nobis. Nã & ego quod iussisti nõ negligo, & de Tychonij septẽ regulis uel clauibus, sicut sæpe iã scripsi, cognoscere qđ tibi uideať expecto.

Augustinus Hesychio, de die supremo mundi non inquirendo, deq; Hebdomadibus Danielis. Epistola LXXVIII

DOMINO beatissimo Hesychio, Augustinus. Ad sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante Cornuto, per quem litteras tuæ uenerationis accepi, quibus exiguitatem meam uisitare dignatus es, & tandem rescripta persoluo, & debitum resalutationis obsequium, multum me cõmendans acceptissimis domino precibus tuis domine beatissime frater. De propheticis autem dictis siue prædictis, de quibus uoluisti ut aliquid scriberẽ, melius mihi uisum est sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiões corundẽ uerborum (ne illas forte non habeas) de opusculis eius excerptas, dirigere beatitudini tuæ. Si

A Si autem iam eas habebas, nec inquisitioni tuæ satisfaciebant, quid de his sentias, peto mi/
hi rescribere nō graueris, & quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas. Ego
enim maxime illud de hebdomadibus Danielis secundum tempus, quod iam transactum
est, intelligendum puto: nam de saluatoris aduentu, qui expectatur in fine, tempora dinu/
merare non audeo: nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfi/
nisse, sed illud potius præualere, quod ipse dominus ait: Nemo potest cognoscere tempora, *Act. 1*
quæ pater posuit in sua potestate. Quod enim in alio loco ait: De die autem illa & hora ne *Matth. 24*
mo scit, sunt qui sic accipiunt, qui putant se posse tempora computare, diem uero tantum/
modo ipsum & horam neminem scire, ubi omitto dicere quemadmodum soleant scriptu/
ræ diem uel horam etiam pro tempore ponere. Sed certe illud de ignorantia temporum
apertissime dictum est. Nam cum hinc dominus interrogatus esset à discipulis suis: Nemo,
inquit, potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Nō enim dixit, diem
uel horam, sed tempora, quæ in breui spacio non solent dici sicut dies uel hora, maxime si
græcum intueamur eloquium, ex qua lingua in nostrum eundem librum, ubi hoc scriptum
est, scimus translatum, quamuis latine satis exprimi non potuerit. Ibi enim græce legitur
χρόνους ἢ καιρούς. Nostri autem utrunq; hoc uerbum tempora appellāt, siue χρόνους siue και/
ρούς, cum habeant hæc duo inter se nō negligendam differentiam. καιρούς quippe appellāt
Græci tempora quædam, non tamen quæ in spaciorum uoluminibus transeunt, sed quæ in
rebus ad aliquid opportunis uel importunis sentiuntur: sicut messis, uindemia, calor, fri/
gus, bellum, & si qua similia. χρόνους autem ipsa spacia temporum uocant. Et hoc certe ipsi
apostoli non ita quæsierunt, quasi unum nouissimum diem uel horam exiguam diei partē
scire uoluissent, sed utrum iam esset opportunum tempus, quo regnum repræsentaretur Is/
raël. Tunc audierunt: Nemo potest cognoscere tempora quæ pater posuit in sua potestate,
id est χρόνους ἢ καιρούς, quod si latine diceretur, tempora aut opportunitates, nec sic quod di/
B ctum est, esset expressum, quia siue opportuna siue importuna sint tempora καιροὶ dicun/
tur. Tempora ergo computare, hoc est χρόνους, ut sciamus quando sit finis huius seculi uel
aduētus domini, nihil mihi aliud uidetur, quàm scire uelle quod ipse ait scire neminē posse.
Opportunitas uero illius temporis profecto nō erit antequàm prædicetur euangelium in
uniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sen/
tentia saluatoris dicentis: Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe in testi/
monium omnium omnibus testibus, & tunc ueniet finis. Tunc ueniet, quid est, nisi ante nō
ueniet? Quanto post ergo ueniat, incertum nobis est, ante tamen non esse uenturum dubi/
tare utiq; non debemus. Si ergo susciperent hunc laborem serui dei, ut peragrato orbe ter
rarum, quantum possent colligerent, quod remanet gentium, ubi nondum est euangelium
prædicatum, hinc aduertere utcunq; possemus, quantum hoc tempus longe sit à fine seculi.
Quod si propter quædam loca inaccessibilia & inhospita fieri posse nō creditur, ut à seruis
dei peragretur orbis, & quot quantæq; sint adhuc gentes sine Christi euangelio, fideliter re
nuncietur: multo minus existimo scripturis posse comprehendi, quanta usq; ad finem futu
ra sint tempora, quandoquidem in eis legimus: Nemo potest cognoscere tempora, quæ pa
ter posuit in sua potestate. Vnde si iam nobis certissime nunciatum fuisset in omnibus gen/
tibus euangelium prædicari, nec sic possemus dicere quantum temporis remaneret usq; ad
finem, sed magis magisq; iam propinquare merito diceremus: Nisi quis forte respondeat,
tanta celeritate prædicato euangelio, Romanas gentes & plerasq; barbaras occupatas, atq;
ita nonnullas non paulatim, sed subito ad fidem Christi fuisse conuersas, ut non sit incredi/
bile paucis annis, & si nō uitæ nostræ, qui iam senuimus, certe iuuenum qui uenturi sunt ad
senectam, uniuersas omnino residuas gentes euāgelio posse compleri. Sed si ita erit, facilius
cum factum fuerit probari experiendo, quàm legendo antequàm fiat inueniri potest. Hoc
me compulit dicere cuiusdā opinio, quem presbyter quoq; Hieronymus temeritatis notat, *Hieronymus.*
q̄ ausus fuerit Danielis hebdomadas de aduētu Christi futuro, nō de præterito exponere.

Si quid autẽ pro meritis potioribus sanctæ humilitati cordis tui dominus melius reuelauit C
siue reuelauerit, peto nobiscũ cõmunicare digneris, & hæc nostra rescripta sic accipere, tanq̃ hominis, qui mallem quidẽ eorum quæ à me inquisisti habere sciẽtiam, quàm ignorãtiam, quia id nondũ potui, magis eligo tantã ignorantiam cõfiteri, q̃ falsam scientiam profiteri.

Hesychius Augustino, docens diem supremum inquirendum esse. Epist. LXXIX

DOMINO beatissimo & charitate syncerissima uenerando fratri & coëpiscopo Augustino, Hesychius in domino salutem. Desideranti & expectanti mihi sanctus conpresbyter noster Cornutus litteras pertulit tuas, quæ me lætificarũt, quia memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui & mihi paucis sermone proprio sanctæ mẽtis tuæ de his quæ petieram in trãsitu significasti. Aliquanta autẽ de opusculis sancti cõpresbyteri Hieronymi adiũxisti, ut meam quæstionẽ lectiõe eius operis de sanctis scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere à nobis, ut quid sentiremus de ipsis quæstiõibus, per litteras tuæ syncerissimæ charitati insinuaremus, ad ea de quibus scripta legi, prout intellectus exiguus meæ mediocritatis sentire potuit aut intelligere, infra scripsi. Cũ dei omnipotẽtis cõditoris totius creaturæ arbitrio & potestate cuncta gerãtur, uel quæ facta sunt, uel quæ etiam futura sunt, sanctorũ prophetarum uocibus cognoscũtur, qui priusq̃ fierẽt ea quæ futura erant, uolũtate diuina hominibus sunt locuti. Vnde satis admiratiõe plenum est, si ea deus, quæ prædici uoluit, ad hominum sensus penitus nõ posse peruenire constituit, secundum hoc capitulũ, quod dominus beatis apostolis locutus est, dicẽs: Nemo potest cognoscere tempora, quæ pater posuit in sua potestate. Primũ quia in antiquissimis libris ecclesiarũ nõ ita scriptum est, Nemo potest, sed scriptum est, Non est uestrum nosse tempora uel momẽta, quæ pater posuit in sua potestate. Quæ ratio sermõis sequenti uerbo recte cõpletur, cum dicit: Sed eritis mihi testes in Hierusalem, & in Iudæa, & in Samaria, & usq; ad ultimum terræ. Nõ ergo apostolos testes consumationis mundi, sed nominis & resurrectionis suæ uoluit intelligi. Nam de temporibus cognoscẽdis ipse domi- D
Lucæ 12 nus monet: Quis nam est fidelis seruus & prudens, quem cõstituit dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore. Sanctus ille seruus, quem ueniens dominus eius inuenerit sic facientem. Familia Christi uerbo prædicationis pascitur, & fidelis famulus inuenitur, qui in tempore expectãtibus dominum, necessariam escam credentibus præstat. Malus enĩ seruus sic reprehenditur: Quod si dixerit malus seruus, moram facit dominus meus uenire, ueniet dominus eius in die qua nescit, & hora qua ignorat, & reliqua. Itẽ arguit quare tempus nõ agnoscatur, dicendo: Hypocritæ, faciem cœli nostis probare, tempus hoc quare non
2. Timoth. 3 agnoscitis? Item Apostolus: In nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, & reliqua.
1. Thes. 5. Item Apostolus: De temporibus aũt & momentis nõ necesse habemus uobis scribere, Vos enim ipsi diligẽter scitis, quia dies domini sicut fur in nocte, ita ueniet. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, &
2. Thessal. 2. nõ effugiẽt. Item Apostolus: Nõ retinetis memoria, quia cum essem apud uos, hæc dicebã uobis, & nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis iam operatur tãtum, ut qui tenet modo teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille
Lucæ 19 iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Item dominus in euãgelio increpat Iudæos: Et tu si cognouisses tempus uisitatiõis tuæ, forsitan permansisses, nunc aũt abscon-
Marci 1 dita sunt ab oculis tuis. Et dominus sic prædicat ad Iudæos: Pœnitentiam agite, completa sunt tempora, credite euãgelio. Et ad Iudæos quidem recte completa dicebat, quia eorum tempora post eius prædicationẽ & triginta & quinq; uel quadraginta annos finita sunt. Et
Dan. 7 in Daniele: Quoadusq; interfecta est bestia, perijt, & corpus eius datum est ut comburatur, & reliquarum bestiarum regnum translatũ est: & magnitudo uitæ data est eis usq; ad tempus & tempus, quod græce dicitur ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. Et insequitur: Et ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis ueniens. Mysterium bestiæ ẽ reliquarũ bestiarum translatiõe, intelligentibus scripturã manifestum est. Aduẽtus domini diligẽdus est & expectandus. Est etiã

magna

A magna beatitudo diligentibus eius aduentũ, sicut testimonium perhibet beatus apostolus
Paulus: De cætero, inquit, reposita est mihi corona iusticiæ, quam reddet mihi dominus iu- 2. Tim. 4
stus iudex in illa die: non aũt mihi solum, sed & his qui diligunt aduentum domini. Et dñs
in euãgelio: Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui. Item propheta: Ecce enim tene Matth. 13
bræ & caligo operient terrã super gentes, in te uero apparebit dñs, & maiestas eius in te ui- Esaiæ 60
debitur. Itẽ propheta: Qui uero expectant dominũ, exultabunt cum uirtute, producẽt pen-
nas sicut aquilæ, current & nõ laborabunt, ambulabũt & nõ esurient. Et plurima talia, quæ
ad beatitudinẽ eorum pertinẽt, qui diligunt aduẽtum domini, inueniũtur. Quod aũt nemo
possit mensuras temporũ colligere, manifestũ est. Euãgelium quippe dicit: De die illa & ho
ra nemo scit, ego aũt pro possibilitate intellectus mei dico, neq; diem, neq; mensem, neq; an
num aduentus ipsius sciri posse, sed signa quæ sunt aduentus uidẽdo & credẽdo, & expecta
re me cõuenit, & credẽtibus escam hanc retribuere, ut expectantes diligant aduentum eius,
qui dixit: Hæc omnia cum uideritis, scitote quoniã prope est in ianuis. Signa ergo euangeli-
ca & prophetica, quæ in nobis cõpleta sunt, aduẽtum domini manifestant: nam frustra aut
qui quærũt aut qui calumniantur dies & annos in computo cõprehendere quærũt, cum scri
ptũ sit: Quia nisi abbreuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, sed propter electos
breuiabũtur dies illi. Certum est tempus carere computo, quod breuiandum est à domino,
qui tempora cõstituit. Appropinquasse aũt aduentũ eius, cuius signa aliqua uidimus ex his
quæ facta sunt esse cõpleta: & iterũ dicit: His aũt fieri incipientibus, respirabitis & leuabitis Luc. 21
capita uestra, quoniam appropinquabit redẽptio uestra. Quæ autẽ signa dixit uidẽda, ma
nifestum est in euangelio sancti Lucæ: Et Hierusalem calcabitur à gentibus, donec implean
tur tempora gentium: hoc factum est, & fieri nulli dubium est. Et insequitur: Et erunt signa
in sole & luna & in stellis & in terra pressura gentium: causa quæ patimur & pœna compel-
lit, si forte nõ curet uoluntas. Nam in uno tempore & signa in cœlo & pressurã gentium in
B terris ab hominibus uideri & sustineri manifestum est. Et insequitur: Arescentibus homini
bus præ timore & expectatiõe, quæ superuenient uniuerso orbi: nullam patriam, nullum lo-
cum nostris temporibus nõ affligi aut humiliari certum est, sicut dictum est, præ timore &
expectatiõe, quæ superuenient uniuerso orbi: & omnia signa quæ superius euãgelium legẽ-
tibus manifestat, ex maxima parte cõpleta sunt. Quod aũt dictum est, Et prædicabitur euã Matth. 24
gelium in uniuerso mũdo, & tunc ueniet finis: Primũ quod ipsius dñi repromissio talis fuit,
ut ipsi apostoli eius nominis & resurrectiõis testes fierent in Hierusalem, & in Iudæa, & in
Samaria, & usq; ad extremum terræ, & Apostolus hac autoritate docet: Sed dico nunquid Rom. 10
nõ audierunt? In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.
Item, propter spem quæ reposita est uobis, quam ante audistis in uerbo ueritatis euangelij, Colo. 1.
quod aduenit in uos, sicut & in omni mundo est fructificans & crescens. Sed ab apostolis
nunciata fides in gentibus, habuit multos persecutores, ut retentata tardius inualesceret, ut
illud impleretur: Ante hæc omnia primũ in uos manus imittent suas, & persequẽtur & tra-
dent uos in Synagogas & in custodias, ducentes ad reges & ad præsides propter nomẽ me
um, ut illud impleretur quod scriptũ erat: Et uelociter reædificaberis à quibus destructa es.
Nam ex quo clementissimi imperatores, christiani dei uoluntate esse cœperunt, quanquam
paulatim fides causa persecutionis crescebat in seculis, factis regibus christianis ubiq; in par
uo tempore Christi euangelium penetrauit. Expositio sanè beati Danielis de hebdomadi-
bus, qua uir sanctus cõpresbyter noster Hieronymus exposuit, qualiter doctores ecclesiarũ
tradidissent, lectorem suspendit. Nam si ipse doctissimus uir compresbyter noster ait peri-
culosum esse de magistrorũ ecclesiarum iudicare sententijs, & alterum præferre alteri, quãto
magis hoc lector facere nõ potest, quod magister facere dubitauit. Nos autẽ credimus qđ Matth. 5
dñs ait: Quia cœlum & terra trãsient, iota autem unum uel unus apex nõ transiet à lege, do-
nec omĩa fiant. Quomõ ergo mysterium hebdomadarũ sit impletum usq; ad natiuitatẽ &
passionẽ Christi, admiror, cum illud quod in dimidio hebdomadæ propheta locutus est, di

cendo: In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium meum,& desolationũ supplicatio interitus,& ad sacrificium abominatio. Hæc ergo abominatio si iam completa fuerat, quomodo dominus monet & dicit: Cum uideritis abominationem desolationis, quod dictum est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, qui legit intelligat. Ego autem ne petitionis beatitudinis tuæ contemptor essem, hæc quemadmodum sensi, scripsi ad tuam charitatem. Plenius autem dignare nos uerbo gratiæ tuæ rescribendo instruere & lætificare. C

Matth. 24

Augustinus Hesychio, cõmonstrans quomodo sint intelligenda scripturæ loca, quæ uarie loquuntur de fine seculi: quodq; præstat non inquirere diem illum, sed hoc agere, ut unusquisque ad suæ uitæ supremum diem sit paratus. Epist. LXXX

DOMINO beatissimo & uenerabiliter suscipiendo fratri & coëpiscopo Hesychio, Augustinus in dño salutem. Accepi litteras ueneratiõis tuæ, quibus ualde salubriter exhortaris, ut saluatoris nostri diligatur & desideretur aduentus. Facis hoc ut seruus bonus eiusdem patrisfamiliâs, auidus lucrorum domini tui, & uolens habere plurimos socios dilectiõis, qua ipse præcipue & perseuerãter accenderis. Intuentes igitur qđ cõmemorasti de Apostolo, quia dominũ dixit redditurum coronã iusticiæ, nõ tantum sibi, sed & omnibus qui diligunt manifestationẽ eius, ita recte uiuimus, & in hoc seculo tanquã peregrini agimus, cum se in hac dilectione cor nostrum proficienter extendit, siue citius siue tardius ueniat quàm putatur, cuius manifestatio fideli charitate diligitur, & pio desideratur affectu. Seruus quippe ille, qui dicit: Moram facit dominus meus, & percutit cõseruos suos, manducat & bibit cum ebriosis, non utiq; diligit manifestationẽ eius. Ex moribus enim apparet animus eius, quos mores licet breuiter ideo magister bonus curauit exprimere, id est superbiam atq; luxuriam, ne quod dicebat, Moram facit dominus meus, desiderio dñi sui dicere crederetur, quo ardebat ille qui dicebat: Sitiuit anima mea ad deum uiuum, quando ueniam, & apparebo ante faciem dei. Dicendo enim quãdo ueniam, moras se perpeti moleste ferebat, quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum uidetur. Quomodo aũt tardus est eius aduẽtus, uel quomodo longe futurus est, cum ipsi apostoli tempore, quo adhuc erant in carne, dixerint: Nouissima hora est, quamuis à domino audierint: Non est uestrum scire tempora? Hoc ergo nesciebant quod nescimus & nos, quantum ad me attinet, dico, & eos qui hoc mecum nesciunt: & tamen quibus dictũ est, Non est uestrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate, diligebãt eius manifestationem, & dabant cõseruis in tempore cibaria, nec percutiebãt eos dominãdo eis, nec luxuriabantur cum amatoribus mundi, dicẽtes: Moram facit dominus meus. Alia est ergo ignorãtia temporum, alia labes morum amorq; uitiorum. Nam & apostolus Paulus quãdo dicebat: Nõ cito moueamini mente, neq; terreamini, siue per uerbum siue per epistolam, tanq; per nos missam, quasi instet dies domini, nolebat utiq; ut crederent eis, qui iam propinquare domini arbitrabantur aduentum: nec tamẽ uolebat ut tanq; seruus ille dicerent, Moram facit dominus meus uenire, & traderẽt se superbiæ luxuriæq; perdendos: sed sic eos nolebat de propinquante die nouissimo falsis auscultare rumoribus, ut tamẽ uellet eos paratos ad aduentum domini sui lumbis accinctis, & lucernis ardentibus operiri, quibus dicit: Vos aũt fratres non estis in tenebris, ut uos dies ille tanq; fur cõprehendat. Omnes enim uos filij lucis estis & filij diei, nõ sumus noctis neq; tenebrarum. Ille aũt qui sic dicit: Moram facit dominus meus uenire, ut percutiat cõseruos suos, epuletur cum ebriosis, nõ est lucis, sed tenebrarũ, & ideo eum tanq; fur dies ille comprehendet, quod unusquisq; debet etiam de die huius uitæ suæ nouissimo formidare. In quo enim quenq; inuenerit suus nouissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi nouissimus dies: quoniam qualis in die isto quisq; moritur, talis in die illo iudicabitur. Ad hoc pertinet quod in euangelio secundum Marcum ita scriptum est: Vigilate ergo, quia nescitis quando dñs domus ueniat, sero an media nocte, an gallicantu, an mane, ne cũ uenerit repẽte, inueniat uos dormientes. Quod aũt uobis dico, omnibus dico, uigilate. Quibus em̃ omnibus dicit, nisi electis & dilectis suis ad corpus eius pertinẽtibus, quod est ecclesia? D

2. Timoth. 4
Luc. 12
Psal. 4
2. Thes. 2
1. Thes. 5
Marci 13

A sia? Nō solum ergo illis dixit quibus tunc audiētibus loquebatur, sed etiam illis qui fuerūt post illos ante nos, & ad nosipsos, & qui erunt post nos usq; ad eius nouissimū aduētum. Nunquid autē omnes inuēturus est dies ille in hac uita, aut quisquā dicturus est quod ad defunctos etiam pertineat quod ait: Vigilate, ne cum repēte uenerit inueniat uos dormientes? Cur itaq; omnibus dicit, quod ad eos solos pertineat qui tūc erūt, nisi quia eo modo ad omnes pertinet, quo modo dixi? Tunc enim unicuiq; ueniet dies ille, cū uenerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis iudicādus est illo die. Ac per hoc uigilare debet omnis Christianus, ne imparatū inueniat eum domini aduentus. Imparatum autē inueniet ille dies, quem imparatum inuenerit suæ uitæ huius ultimus dies. Certe enim hoc saltē manifestum erat apostolis, non eorū temporibus cum hic in carne uiuerent dominū esse uenturum: & tamē quis dubitet eos præcipue uigilasse & seruasse quod omnibus dixit, ne imparatos repente ueniens inueniret? Nondum sanè intelligo quomodo accipi debeat quod scripsit sanctitas tua, propterea dixisse dominum apostolis, Non est uestrum nosse tempora uel momenta quæ pater posuit in sua potestate, quoniā secutus adiunxit, Sed eritis mihi testes in Hierusalē & in Iudæa & in Samaria & usq; ad ultimū terræ. Quem scripturæ sensum sic exponis, ut dicas non esse apostolos testes consummationis mundi, sed nominis & resurrectionis suæ uoluit intelligi. Non quidē ille ait, Non est uestrum prædicare tempora, sed nō est uestrum nosse. Verum si ita uis intelligi quod ait: Non est uestrū scire, ac si diceret, non est uestrum scientes facere, id est, non est uestrum hoc docere, quis nostrum docere audeat, uel scire præsumat, quod deus ille magister nec eos discipulos docuit, à quibus præsentibus interrogatus est præsens, nec illi tam sancti magniq; doctores ecclesiam docere potuerunt? An respondebitur, hæc nō docuisse apostolos, sed prophetas. Hoc enim aisti & uerū est, quod ea quæ futura sunt sanctorum prophetarū uocibus cognoscuntur, qui priusquā fierēt, inquis, ea quæ futura erant uoluntate diuina hominibus sunt locuti. Sed si ueneratio tua satis admiratione

B plenū esse dicit, si ea deus quæ prædici uoluit, ad hominū sensus penitus non posse peruenire constituit, quanto maiore admiratione plenū est, si ea quæ prophetæ hominibus sunt locuti, hæc apostoli uel scire sunt prohibiti uel docere? Quomodo autē prophetæ ista de quibus agitur tēpora docentes, non intelligerētur ab apostolis, si intelliguntur à nobis? Aut si eos apostoli intellexerunt istam mensurā temporis prophetantes, quomodo non docerent quod intellexerunt, quando per eorū præconiū & ipsi prophetæ innotescebant, qui eos suis libris ista docuerunt? Et ideo per quas litteras ea ipsi didicerant, per easdem poterant alij quoque in his gentibus discere, in quibus apostoli autoritatem propheticam commendabant. Cur ergo eis dictum est: Non est uestrum scire, uel si ita intelligendū est, Non est uestrum docere tempora, quæ pater posuit in sua potestate, quandoquidem sic ea docebant, cum hi in quorum litteris discerentur per illos innotescebant? Vnde credibilius est, nō deum noluisse scire, sed noluisse prædicari, quod noluit prædicari quod uidebat non utiliter sciri. Cur ergo, inquis, de tēporibus cognoscendis ipse dominus monet ubi dicit: Quis nam *Matth.22* est fidelis seruus & prudens quē cōstituit dominus super familiam suam ut det illis cibum in tempore? & cætera. Imò uero monet, non ut bonus seruus cognoscat temporum finem, sed ut omni tempore in opere bono uigilet, quia nescit temporū finem. Non monet ut tempora quæ pater posuit in sua potestate assequamur super apostolos, sed monet ut quoniam nescimus quando ueniat dominus, in cordis præparatione imitemur apostolos. Vnde iam supra satis locutus sum. Arguit autem Iudæos, quare tempus non cognoscant, di- *Luc.12* cens, Hypocritæ faciē cœli potestis probare, & reliqua, quoniam illud tempus nō agnoscebant, quod iam uolebat agnosci, id est, primi aduentus sui quo in eum crederent, qui alterum eius aduentum uellent expectare uigilantes quandocunque futurus esset. Qui enim aduentum domini non cognouerit primum, præparare se non potuit ad secundum, credendo in eum fideliterq; uigilando, ne illum tanquam fur in tenebris comprehendat, siue tardius uenerit, siue citius q̄ sperat. Dicit etiā sicut admones apostolus Paulus: In nouissimis

temporibus instabunt tempora periculosa, & reliqua. Sed nũquid ideo docet tempora, quæ pater posuit in sua potestate? Aut ideo quisq; nouit quàm lõga uel breuia sint eadem ipsa quæ fatendũ est, esse nouissima? Cogitare quippe debemus q olim dictũ sit: Fratres nouissima hora est. Rursus eundẽ Apostolũ dixisse cõmemoras: De temporibus aũt & momentis nõ necesse habemus scribere uobis, uos enim ipsi diligenter scitis quia dies domini sicut fur in nocte, ita ueniet. Et cum dixerint, pax & securitas, tunc subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores parturientis & non effugient. Et hic nõ dixit post quantum temporis hoc futurum sit, sed quomodo futurũ sit: id est nõ quanta erit ætatis breuitas uel prolixitas, sed quantũlibet interuallũ sit spaciumq; temporis, nõ tamẽ eis hoc ueniet malum nouissimum, nisi cum dixerint, pax & securitas. Quibus uerbis uidetur Apostolus huius nouissimi diei uel spem uel timorẽ ab hoc nostro tempore remouisse. Nõ eñ uidemus ipsos amatores huius seculi, quibus subitaneus apparebit interitus, iam dicere, Pax & securitas. Quid ergo scire sufficiat, satis ipse demonstrat Apostolus, dicendo: De temporibus & momentis non opus habemus uobis scribere, uel sicut alij codices habent: Nõ opus habetis uobis scribi. Hæc secutus adiunxit: Vos enim ipsi diligẽter scitis quia hora domini sicut fur in nocte, ita ueniet. Hoc ergo scire opus est, ut curent filij lucis esse, & parato corde uigilare, qui nolũt ab illa hora sicut à nocturno fure comprehẽdi. Nam si ad cauendum hoc malum, id est ne hora domini tanq; fur inueniat imparatum, opus esset nosse temporum spacia, non diceret Apostolus non opus esse ut hoc scriberet, sed hoc potius eis esse scribendum tanq; doctor prouidentissimus iudicaret. Nunc autem nec illis hoc opus esse monstrauit, quibus sufficiebat ut scirent imparatis atq; dormientibus horam domini sicut furem esse uenturam, atq; hoc sciendo essent ipsi uigilanter parati post quantalibet tempora ueniret: & suum seruauit modum, ut licet Apostolus, non tamẽ præsumeret alios docere, quod apostolis dominũ dixisse cognouerat, nõ est uestrum scire. Ponis etiam quod idem ipse dixit Apostolus: Non retinetis memoria, quia cum essem apud uos hæc dicebam uobis. Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum qui tenet modo teneat, donec de medio fiat. Et tũc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Quæ uerba apostolica utinam nõ tantũmodo ponere, uerumetiam exponere dignareris. Ita sanè obscura sunt & mystice dicta, ut tamẽ appareat eum nihil de statutis dixisse temporibus, nullumq; eorum interuallũ spaciumq; aperuisse. Ait enim: Vt reueletur in suo tempore, nec dixit post quantum temporis hoc futurum sit. Deinde subiunxit: Iam eñ mysterium operatur iniquitatis. Hoc iniquitatis mysterium quomodolibet intelligatur quid sit, ab alio sic, ab alio autẽ sic, quandiu tamen operetur occultum est. Neq; id expressit Apostolus tanq; homo ex eorum numero, quibus dictum est: Nõ est uestrũ scire tempora. Quamuis enim nondum inter eos erat, quãdo eis hoc dictum est, ad eorum tamen collegium atq; societatem etiam ipsum nõ ambigimus pertinere. Item quod sequitur: Tãtum qui modo tenet, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus, quem dñs Iesus interficiet spiritu oris sui, docet nos antichristum manifestũ futurum. Siquidem ipsum uidetur aliquãto euidentiori significatione tetigisse interficiendũ spiritu oris domini Iesu Christi, sed post quãtum temporis istud erit, nec saltem obscure locutus est. Quis nam sit enim qui modo tenet, uel quid teneat, uel quid sibi uelit quod ait, de medio fiat, potest quisq; se coartare ut intelligat, uel aliquatenus suspicetur, quoniam quoquo modo scriptũ legit. Quandiu autem teneat, & post quanta temporum spacia de medio fiat, hic omnino tacetur. Item dominus, inquis, in euangelio increpat Iudæos, dicens: Et tu si cognouisses tempus uisitationis tuæ, forsitan permansisses, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Sed hoc ad tempus primi aduentus domini pertinet, nõ secundi, de quo nunc quæstio est. De secundo quippe aduentu suo dixit, Nõ est uestrum scire tempora, nõ de primo. De illo eñ ab eo quæsierunt discipuli quem sperabant, nõ de isto quem iam uidebãt. Si eñ primũ eius aduentum Iudæi cognouissent, nunq; dominũ gloriæ crucifixissent, & ideo non euerti sed

1. Ioan. 2
2. Thes. 2
20. De ciuitate dei cap. 19
Lucæ 19.
1. Cor. 2

A sed permanere potuissent. Iam uero quod ait ad eos: Pœnitētiam agite, completa sunt tem Marci 1
pora, credite Euāgelio, etiam ipse firmasti de his temporibus dictum esse Iudæorum, quæ
continuo post paucos annos fuerant transitura, & nunc nouimus iam esse transacta, euer/
sa scilicet ciuitate, in qua regnum eorum fuerat cōstitutum. Proinde quod ex Daniele de in/
terfecta bestia posuit uenerabilitas tua, & de reliquarum bestiarū regno, & inter hæc de fi/
lio hominis ueniēte cum nubibus cœli, manifestum esse dixisti intelligentibus scripturam.
Sed si dignatus fueris exponere, quomodo ista pertineant ad cognoscendum temporum
spacium, post quod erit saluatoris aduentus, ita ut inueniantur sine ulla ambiguitate ma/
nifesta, fatebor etiam ipse cum magna actione gratiarum, illud quod ait dominus, Nō est
uestrum scire tempora, tantummodo apostolis esse dictum, non posteris eorum qui ea fue
rant cognituri. Diligendus ergo est & expectandus domini sicut sancte hortaris aduentus,
magnamq; dicis esse beatitudinem diligentibus eius aduentū, & adhibes apostoli testimo
nium, cuius uerba sic ponis: De cætero reposita est mihi corona iusticiæ, quam reddet mihi 2. Timoth. 4
dominus iustus iudex in illa die. Non solum autem mihi, sed & his qui diligunt aduētum
domini. Tunc enim sicut ex Euangelio commemoras: Iusti fulgebunt sicut sol in regno pa/ Matth. 13
tris sui, Et quod propheta dicit: Ecce enim caligo & tenebræ operient terram super gentes, Esa. 60
in te uero apparebit dominus, & maiestas eius in te uidebitur. Item quod scriptū est: Qui Esa. 40
uero expectant dominum, exultabunt cum uirtute, producent pennas sicut aquilæ, current
& non laborabūt, ambulabunt & non esurient. Hoc planè piissime & uerissime dicis, com/
mendans eorum beatitudinem, qui diligunt aduentum domini. Sed & illi quibus dicebat
apostolus: Non cito moueamini mente, quasi instet dies domini, diligebant utique aduen 2. Thessal. 2
tum domini. Nec eos hoc docēs doctor gētium ab illa dilectione frangebat, qua ut inflam
marentur uolebat, & ideo nolebat ut crederent eis, à quibus audiebant instare diem domi/
ni, ne forte cum transisset tempus, quo eum crediderant esse uenturum, & uenisse non cerne
rent, etiam cætera fallaciter sibi promitti arbitrantes, & de ipsa mercede fidei desperarent.
B Non ergo ille diligit aduentum domini qui eum asserit propinquare, nec ille qui eum asse
rit non propinquare, sed ille potius qui eum siue prope siue longe sit, synceritate fidei, firmi
tate spei, ardore charitatis expectat. Nam si tanto magis diligitur dominus, quanto magis
creditur & prædicatur citius esse uenturus, magis eum diligebant qui eius aduētum iam in/
stare dicebant, q̄ hi quos apostolus eis credere prohibebat, uel ipse apostolus qui hoc utiq;
non credebat. Si autē onerosa non est infirmitas mea sanctitati tuæ, peto apertius non gra
ueris exponere, quomodo dixeris neminem posse temporum mēsuras colligere, ne forte &
hoc mihi uideatur, quod etiam charitati tuæ, & frustra quilibet nostrū instrui expectet ab
altero. Cum hoc enim dixisses, deinde subdidisti & aisti, Euangelium quidem dicit, De die
& hora nemo scit. Ego autem, inquis, pro impossibilitate intellectus mei dico, neq; mēsem
neq; annū aduētus ipsius sciri posse. Ita enim hoc uidetur sonare, tanq̄ non possit sciri, quo
anno uenturus sit, sed possit sciri qua hebdomade annorum, uel qua decade, tanquam dici
possit atque definiri intra illos uel illos septem annos, aut intra illos uel illos decem annos.
Quod si ne hoc quidem cōprehendi potest, quæro utrum sic saltē possit definiri tēpus ad
uentus eius, ut eum uenturum esse dicamus, intra istos, uerbi gratia, quinquaginta uel cen
tum annos, uel quotlibet seu maioris numeri, seu minoris annorum, sed in quo eorum, nos
ignorare. Hoc si iam comprehendisti, multum est quod comprehendere potuisti. Idipsum
est autem quod rogo, ut nobis benignus impertias, adhibēs idonea documenta, quibus id
potueris indagare. Si autem neque hoc te comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego.
Nouissima enim esse ista tempora, multis rerum signis apparentibus quæ dominum præ/
dixisse legimus, omnes qui ea credimus, cernimus, Sed & mille annorum tempus, si eo/
rum finis esset seculi finis, posset uniuersum dici nouissimū tempus, uel etiam nouissimus
dies, quia scriptum est: Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies unus, ut quicquid per Psal. 89
eosdem mille annos gereretur, nouissimo tempore uel nouissimo die diceretur geri. Iterum
enim

enim dico quod in hac causa sæpe dicendum est: Consideremus ante quàm multos an/ C
nos dixerit beatus Ioannes Euangelista: Nouissima hora est. Nam si tunc essemus hoc
audito, quando crederemus tot annos postea transituros, ac non potius ipso adhuc Ioan/
ne in corpore constituto dominum speraremus esse uenturum? Neque enim dixit, Nouis
simum tempus est, aut nouissimus annus, aut mensis, aut dies, sed nouissima hora est. Et ec
ce ista hora quàm longa est, nec tamen est ille mentitus, sed utique intelligendus est horam
pro tempore posuisse. Quod nonnulli sic accipiunt, ut sex annorum milia constituant, ue/
lut unum diem, eumq; in partes uelut horas duodecim partiantur, ut sic quingentos annos
postremos, hora uideatur habere postrema. In quibus annis iam Ioannes, inquiunt, loque
batur, quando nouissimam horam esse dicebat. Sed aliud est nosse aliquid, aliud suspicari.
Cur enim non potius, si sex annorum milia deputandus est unus dies, non duodecima, sed
uicesimaquarta pars eius una hora est: id est, non quingenti, sed ducenti quinquaginta an/
ni? Totus enim dies, totus circumitus solis uerius nuncupatur, non ab oriente usque in occi
dentem, sed ab oriente usq; in orientem, unde toto die peracto, id est uiginti & quatuor ho
ris rursus exoritur: ac per hoc hora ista nouissima, ex quo tempore id locutus est Ioannes,
ante fermè septuaginta annos ut minimum, iam reperitur esse transacta, & nondum uenit
terminus seculi. Huc accedit, quia inspecta diligenter ecclesiastica historia, reperitur Ioan/
nes apostolus longe ante fuisse defunctus, quàm quinque milia quingenti anni, à generis
humani exordio complerentur. Nondum erat itaque hora nouissima, si sex milium anno/
rum pars duodecima, id est quingẽti anni, uelut unius horæ spacium deputatur. Porrò si se/
cundum scripturas unum diem mille annos esse ponamus, multomagis olim transijt tam
longæ diei hora nouissima, nõ dico si uicesimaquarta pars eius, qui sunt anni paulo ampli/
us quadraginta, sed si duodecima deputetur, quæ illos annos duplos habet. Vnde conueni
entius ille apostolus creditur horam posuisse pro tempore, quæ hora quàm longa sit, igno/
ramus, quia non est nostrũ scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate: quamuis eam D
nouissimam esse nouerimus, multomagis utiq; nos, quàm qui fuerunt ante nos, ex quo es/
se uel dici cœpit hora nouissima. Quod autem ideo uidetur uenerationi tuæ comprehen/
di non posse temporum mensuras, ut definiatur quo anno futurus est finis, quia secundum
promissionem domini breuiabuntur dies illi, prorsus non intelligo. Si enim sic breuiabun/
tur, ut fiant ex pluribus pauciores, quæro secundum quam ueritatem futuri erant plures, ni/
si breuiarentur? Hebdomades enim sancti Danielis non ad primum domini aduentum, si
cut pluribus uisum est, sed ad secundum potius existimas pertinere. Itáne ergo breuiabun/
tur, ut uel una in eis hebdomada minus futura sit, & falsa erit prophetia, quæ tanta diligen
tia numerum hebdomadarum definire curauit, ut quiddam diceret etiam dimidio hebdo/
madis implendum? Miror si per prophetiam Christi, destruitur prophetia Danielis. De/
inde quale est ut putemus ignorasse Danielem, uel potius angelum, à quo ista discebat, bre
uiaturum dominum dies illos, & errasse ut hoc diceret, uel scisse quidem, sed ei quem doce/
bat fuisse mentitum? Quod si absurdum est, cur non potius credimus secundum id quod
breuiaturus est dominus dies illos, tot hebdomadas prophetasse Danielem, si tamen ad se
cundum domini aduentum, quod nescio quemadmodum possit ostendi, ille numerus refer
tur annorum? Postremo multo certius securiusq; dicitur domini aduentum intra septua/
ginta, aut ut plurimum intra centum annos futurum, si hebdomades istæ ipsum prænunci/
ant. Anni enim quadringenti nonaginta sunt in hebdomadibus septuaginta. A natiuitate
autem domini hodie computãtur anni fermè quadringenti uiginti: à resurrectione autem
uel ascensione eius anni plus minus cccxc. Ac per hoc, si ex quo natus est cõputetur, septua/
ginta sunt reliqui: si ex quo passus est, circiter centum remanent, intra quos Danielis omnes
hebdomades, si de nouissimo eius aduẽtu prophetatæ sunt, implebũtur. Qui ergo dicit in/
tra tot annos erit, tũc falsum dicit si ultra erit. Sed quia breuiabũtur, pauciores poterũt esse,
nõ plures. Recte itaq; dicit intra hos erit, quoniã quantũlibet breuiẽtur, uerũ erit. Ipsa náq;
breuiatio

A breuiatio si eo modo intelligenda est ut pauciores fiant, ultra eos diem domini uenire non
patitur, sed magis magisq; intra eos quãto fuerint pauciores. Nõ igitur ista breuiatio tur/
bat computatorem, qui eo modo definierit, ut dicat intra tot annos diem domini esse uen/
turum, sed adiuuat potius, quoniam quanto magis ad paucitatẽ redigentur dies, tanto ma
gis erit intra & ultra esse non poterit: atq; ideo uerum erit quod ita definitur, ut dicatur in/
tra tot annos erit, quãuis nesciatur quo anno futurum sit. Proinde tota quæstio est, utrum
Daniëlis hebdomades primo aduentu domini impletæ sint, an finẽ seculi prophetauerint,
an ad utrunq; pertineant. Neq; enim qui etiam hoc saperẽt defuerunt, dicentes, tẽpore pri/
mi aduentus Christi esse completas, & inde usq; ad finem seculi totidem rursus esse cõplen
das. Equidem uideo quia si primus eas non compleuit aduentus, necesse est ut secũdus eas
compleat: quoniam prophetia illa nõ potest esse falsa: quæ si tempore primi aduentus im/
pleta est, nõ cogit intelligi quod etiam de fine seculi implebitur. Ac per hoc incertũ est etiã
si uerum est, neq; negãdum quidem, sed neq; præsumendũ est id futurũ. Relinquitur itaq;,
ut qui uult cogere istam prophetiam credi seculi fine complendam, contendat quãtum po
test & ostẽdat si potest, primo aduentu domini non fuisse completam, contra tot exposito
res diuinorum eloquiorum, qui hoc non solum computatione temporum, uerumetiam re/ Dan.9
bus ipsis completam fuisse demõstrant, maxime quod ibi scriptum est: Et ungetur sanctus
sanctorum, uel propter quod in eadem prophetia Hebræi codices expressius habent: Occi
detur Christus & nõ erit eius,* id est, non erit eius ciuitatis, quoniam sic alienatus est à Iu/ *Hieronymus*
dæis, qui eum propterea saluatorẽ redẽptoremq; suũ nõ esse crediderũt, quia occidere po/ *legit eius po*
tuerũt. Neq; enim in fine seculi ungẽdus, aut occidẽdus est Christus, ut ista prophetia Da *pulus*
niëlis tunc expectetur implẽda, quæ nondũ creditur impleta. Quod autem de signis Euan/
gelicis & propheticis quæ fieri cernimus, propinquum domini aduentum sperare debea/
mus quis negat? Quotidie quippe magis magisq; fit proximus. Sed quãto interuallo pro
B pinquet, hoc, dictũ est, nõ est uestrum scire. Vide quando dixit apostolus: Nunc enim pro/ Rom.13
pior est nostra salus ꝗ cum credidimus, Nox processit, dies autem appropinquauit, Ecce
quot anni transierunt, nec tamen quod dixit falsum est, Quanto magis nunc dicendum est
propinquare domini aduentum, quando tantus est ad finem factus accessus? Apostolus 1.Timoth.4
certe: Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fi/
de, Nondum utiq; erant eadem tempora, hæreticorum scilicet & talium quales eodem ser/
mone describit, sed iam uenerunt, ac per hoc in nouissimis temporibus uidemur etiam per
ipsos de fine seculi cõmoneri. Itemq; alibi dicens: Hoc autẽ scitote quoniã in nouissimis die/ 2.Timoth.3
bus instabunt tẽpora sæua, uel sicut alij codices habẽt, periculosa, Deinde qualia futura sint χαλεπὰ
exprimens, Erunt enim homines, inquit, seipsos amantes, amatores pecuniæ, elati, superbi,
blasphemi, parentibus nõ obediẽtes, ingrati, scelesti, irreligiosi, sine affectione, detractores,
incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, procaces, cæcati, uoluptatum amatores
magis ꝗ dei, habentes speciẽ pietatis, uirtutẽ autẽ eius abnegãtes. Mirum si tales homines
aliquando defuerũt. Deniq; quia & tunc erãt, adiungit ac dicit: Et hos deuita, Ex his enim
sunt qui penetrant domos. Non ait, Penetrabunt, tanquam & hic futurum prænuncians,
sicut supra dixerat, Instabunt tempora periculosa, sed ait, Penetrant domos, & captiuas
ducunt mulierculas. Non ait, ducent uel ducturi sunt, sed iam ducunt. Nec putandus est
hoc loco, pro temporis futuri uerbis, præsentis temporis uerba posuisse, quandoquidẽ illos
ab eo cui scribit euitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, In nouissimis diebus instabũt
tẽpora periculosa, & hinc ea periculosa futura demõstrans, tales homines futuros esse præ/
dixit, nisi quia tãto plures erũt, magisq; abundabunt, quãto magis propinquatur ad finẽ.
Videmus ergo tales nũc abũdare. Sed quid si abũdãtiores erũt post nos, & omnino abun/
dãtissimi quãdo iam iamq; ipse finis instabit, q quãdiu aberit ignorat? Nouissimi quippe
dies dicti sunt, & in ipsis primis apostolorũ diebus, cũ dñi in cœlũ recens esset ascẽsus, quan
do die pentecostes misit promissum spiritũ sanctũ, & quidam stupebant admirantes eos
qui

qui linguis quas non didicerant loquebantur, quidam uero irridētes, musto plenos esse dicebant. Quo die Petrus loquens ad illos, qui de hac re uarie mouebantur: Non enim sicut, inquit, suspicamini, ebrij sunt isti, cum sit hora diei tertia. Sed attēdite quoniā hoc est quod dictum est per prophetam: Erit in nouissimis diebus dicit dominus, Effundam de spiritu meo super omnem carnem. &c. Iam tunc ergo erant dies nouissimi, quātomagis nunc, etiam si tantum dierum remansit usq; in finem, quātum ad hunc diem à domini ascensiōe transactum est, uel aliquid siue minus restet siue amplius: quod profecto nescimus, quia nō est nostrum scire tempora, quæ pater posuit in sua potestate, cum tamen sciamus in nouissimis temporibus, in nouissimis diebus, in nouissima hora nos agere sicut apostoli: sed multomagis qui fuerunt post illos ante nos, & multomagis nos, & magis quàm nos, qui erunt post nos, donec ad illos ueniatur qui erunt, si dici potest, nouissimorum nouissimi, atq; ad ipsum omnino nouissimū, quem uult intelligi dominus, ubi dicit: Et resuscitabo eum in nouissimo die, qui quàm longe absit, comprehendi non potest. Signa quæ in Euangelio futura prædicta sunt, sicut commemorat sanctitas tua secundum Lucam, eadem sunt secūdum Matthæum & secūdum Marcum. Hi enim tres narrant quæ dixerit dominus, cum interrogatus esset à discipulis suis, quando futura essent quæ de templi euersiōe prædixerat, & qd' signum esset aduentus eius & consummationis seculi. Nō enim discrepant rebus, si alius aliquid dicit quod alius tacet, aut alio modo dicit: magis autem collata inuicem iuuant, ut legentis intellectus regatur. Sed de omnibus disputare nunc longum est: Interrogātibus eñ dominus, ea respondit quæ iam ex illo tempore fuerant secutura: siue de excidio Hierusalē, unde orta est ipsius interrogationis occasio: siue de aduentu suo per ecclesiam, in qua usq; ad finem uenire nō cessat, In suis enim ueniens agnoscitur, dum eius quotidie membra nascuntur, De quo aduentu ait: Amodo uidebitis filium hominis uenientē in nubibus, de quibus nubibus dictum est per prophetam: Mandabo nubibus meis ne pluant super eam: siue de ipso fine, in quo apparebit uiuos iudicaturus & mortuos. Cum itaq; signa dicat, quæ ad ista tria pertinēt, id est ad excidium illius ciuitatis: ad aduentū eius in corpore suo, quod est ecclesia: ad aduētum eius in capite ecclesiæ, quod est ipse: quod eorum signorū, ad quod horum trium referendum sit, diligenti consideratione cernēdum est: ne forte quod pertinet ad euersionem Hierusalem, ad finem seculi referendum putemus: aut ecōtrario quod ad finem seculi pertinet, affirmemus ad ciuitatis illius excidium pertinere: aut quod pertinet ad eius aduentum in corpore suo, quod est ecclesia, dicamus pertinere ad eius aduentum nouissimum in corpore suo, quod est caput ecclesiæ: aut rursus quod pertinet ad aduentum eius nouissimum per seipsum, ad eum pertinere asseueremus aduētum, qui est per ecclesiam. In quibus omnibus sunt quædam manifesta, quædā uero sic obscura, ut uel laboriosum sit ea dijudicare, uel temerarium, quandiu non intelliguntur, de his aliquid definire. Quis enim non uideat ad illam ciuitatem pertinere, quod dictum est: Cum autem uideritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia appropinquabit desolatio eius. Item quis nō uideat ad aduentum domini nouissimum pertinere, quod dictum est: Cum uideritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum dei? Illud autem quod dictum est: Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga uestra hyeme uel sabbato, erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, neq; fiet, sic est positum secundum Matthæum, & secundum Marcum, ut incertum sit utrum de excidio illius ciuitatis, an de seculi fine intelligi debeat. Sic enim hoc ipsum legitur apud Marcum: Væ aūt prægnantibus & nutrientibus in illis diebus, Orate ut hyeme non fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit deus usq; nunc, neq; fient. Et nisi breuiasset dominus dies illos, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos, quos elegit, breuiabit dies. Non dissimiliter & Matthæus. Hoc autem Lucas ita posuit, ut appareat ad illius ciuitatis excidium pertinere. Nam sic apud eum legitur: Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus. Erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.

Marginal notes: Iohel. 2 — Ioan. 6 — Matth. 26 — Esa. 5 — Marci. 13 — Matth. 24 — Lucæ 21

A huic, & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes,& Hierusalem calcabitur
à gentibus,donec impleantur tempora nationum. Vnde autem ad hoc uentũ est, Matthæ
us ita scribit : Cum ergo uideritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele *Matth.24*
propheta stantē in loco sancto,qui legit intelligat,tunc qui in Iudæa sunt fugiant in mon/
tes,& qui in tecto non descendat tollere aliquid de domo sua,& qui in agro non reuertatur
tollere tunicam suam. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus,&c. Marcus
uero ita, Cum uideritis abominationem desolationis stantem ubi non debet, qui legit in/
telligat: tunc qui in Iudæa sunt fugiant in montes, & qui super tectum ne descendat in do/
mum,nec introëat ut tollat quid de domo sua,& qui in agro erit non reuertatur retro tolle
re uestimentum suum, Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus, & reliqua.
Lucas uero ut ostenderetur tunc factam fuisse abominationem desolationis quæ à Danie
le prædicta est, quando expugnata est Hierusalem, hæc eodem loco domini uerba com/
memorat, Cum autem uideritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia ap/
propinquabit desolatio eius . Apparet itaque tunc ibi positam desolationis abominatio/
nem,de qua duo illi Euangelistæ locuti sunt.Deniq; etiam iste similiter sequitur: Tunc qui
in Iudæa sunt fugiant in montes . Et pro eo quod dixerunt illi, Et qui super tectum, ne de/
scēdat in domum,nec introëat ut tollat quid de domo,Iste dixit, Et qui in medio eius sunt
discedant, ut ostenderetur illis uerbis apud alios Euangelistas positis, festinationem fugæ
fuisse præceptam:& pro eo quod illi posuerunt,Et qui in agro erit non reuertatur retro tol/
lere uestimentum suum,apertius iste ait, Et qui in regionibus nõ intrent in eam, quia dies
ultionis hi sunt ut impleantur omnia quæ scripta sunt.Deinde similiter etiam iste sequitur,
ut prorsus manifestum sit de hac ipsa re omnium trium esse hunc Euangelij locum, Væ au
tem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus,& cætera ad hoc pertinentia,quæ iam cõ/
memoraui superius. Lucas ergo patefecit quod esse posset incertum, non ad seculi finē sed
B ad expugnationem Hierusalē pertinere id, quod dictũ est de abominatione desolationis,
& quod dictum est de dierum breuiatione propter electos,quia & si ea ipse non dixit,dixit
tamen apertius cætera de hoc ipso,quò & ista pertinere mõstrauit. Nõ enim debemus am
bigere,quando euersa est Hierusalē fuisse in illo populo electos dei,qui ex circuncisione cre
diderant,siue fuerant credituri electi ante constitutionem mundi,propter quos breuiaren/
tur dies illi,ut tolerabilia mala fierent. Nam quidam conuenientius intellexisse mihi uiden
tur,mala ipsa significata nomine dierum,sicut dicti sunt dies mali in alijs diuinæ scripturæ
locis. Neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis. Ipsa ergo dicta sunt breuiari
ut deo donante tolerantia minus sentirentur, ac sic quæ magna essent breuia fierent. Sed si/
ue isto modo intelligenda sit dierum illa breuiatio,siue quod ad paucitatem redigerentur,
siue quod cursu solis celeriore breuiarentur,non enim desunt qui & hoc existiment, ita scili/
cet dictos breuiores dies futuros,sicut fuit longior dies orante Iesu Naue, Tamē Lucas Eu/
angelista & hanc dierum breuiationem & abominationem desolationis,quæ duo ipse non
dixit,sed Matthæus Marcusq; dixerunt, ad euersionem Hierusalem docuit pertinere, alia
cum eis dicens apertius de hac eadem re, quæ illi posuerunt obscurius. Nam Iosephus qui *Iosephus.*
Iudaicam scripsit historiam,talia mala dicit illi populo tunc accidisse,ut uix credibilia uide/
antur. Vnde non immerito dictum est,talem tribulationem nec fuisse à creaturæ initio nec
futuram. Sed & si tempore antichristi talis aut maior forsitan erit,intelligendum est de illo
populo dictum quod ei talis amplius futura non erit. Si enim antichristum illi primitus &
præcipue recepturi sunt,facturus est tunc idem populus tribulationem potius quàm passu
rus. Non est ergo cur putemus hebdomadas prophetæ Danielis, uel propter dierum bre/
uiationem fuisse turbatas,uel illo tam tempore non fuisse completas, sed in fine seculi esse
complendas. Non enim ante passionem domini impletæ sunt. Quod qui putant, rectissi/
me tua sententia refelluntur quia dixisti,Hæc ergo abominatio si iam completa fuerat,quo
modo dominus monet & dicit: Cum uideritis abominationem desolationis, quod di/

ctum est per Danielem prophetam, stantem in loco sancto, qui legit intelligat? His uerbis beatitudinis tuæ illi merito corrigendi sunt, qui dicunt eam cũ hæc dominus loqueret', uel ante passionem resurrectionemq́ eius fuisse cõpletam. Qui autem dicunt, sicut apertissime etiã Lucas euangelista testatur, tunc fuisse factã quando euersa est Hierusalẽ, quid eis respõdeatur uidere debẽt, qui in fine seculi uel circa finem existimant hæc futura, quanq́ ipsa desolationis abominatio propter obscuritatẽ dicti non uno modo ab hominibus potuerit intelligi. Et quod dictum est, Qui est in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua, & q in agro non reuertatur tollere tunicam suam, potest cõgruentius intelligi spiritaliter, quod in tribulationibus omnibus est cauendum, ne quisq́ deuictus ad carnalem uitam de spiritali sublimitate descendat, aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. Quod si in omni tribulatione, quanto magis in illa cauendũ præcipi debuit, quæ talis futura prædicta est illi ciuitati, qualis non fuit ab initio neq́ fiet? Et si in ista, quanto magis in illa quæ nouissima futura est orbi terræ, id est ecclesiæ toto orbe diffusæ? Nam & ipse Lucas, non quidem quando à discipulis suis de aduentu suo dominus interrogatus est, ubi hoc Matthæus commemorauit & Marcus, sed alio loco ubi pharisæi quæsierũt ab
Luca 17 illo, quando ueniet regnum dei, tale aliquid eum dixisse narrauit. In illa inquit hora, qui fuerit in tecto & uasa eius in domo, & qui in agro similiter non redeat retro. Sed nũc propter computationem temporum de Danielis hebdomadibus agitur, quæ si circa tempora primi aduentus domini completæ non sunt, atq́ in fine cõplendæ sunt, apostolos hoc ignorasse, uel scisse quidem, sed docere prohibitos fuisse quis credat? Quanq́ si hoc ita est, utiliter nesciunt gentes quod dñus docere prohibuit eos, quos gẽtium uoluit esse doctores. Si aũt iã cõpletæ sunt, quia iã est unctus sanctussanctorum, iam occisus est Christus, ut non esset ciuitatis eius, iam de templo illo sublatum est sacrificium, sublata est unctio, merito apostolis de fine quærentibus responsum est, Non est uestrum scire tempora quæ pater in sua potestate posuit, quoniam tempora quæ per Danielis prophetiam scire poterãt, non ad finem seculi de quo quæsierant pertinebant. Signa uero de cœlo & terra, nunquid maiora nos uidimus, q̃ qui fuerunt ante nos? Nónne si gentium legatur historia, tanta mira reperiuntur extitisse de cœlo terraq́, ut aliqua etiam non credantur? Sed ut multa omittam, quæ prosequi longum est, Duos soles quando nos uidimus? quos uisos litteris mandauerunt, qui tũc fuerunt anteq̃ dominus uenisset in carne. Quando nos uidimus solem sic obscuratum quẽadmodum obscuratus est cum lumen mundi penderet in ligno? nisi forte defectus solis & lunæ, quos consuerũt cõputatores siderũ annotare atq́ prædicere, inter cœlestia prodigia numerabimus, quia lunã sæpius in sua plenitudine, solẽ uero rarius, sed tamẽ uidimus in fine lunæ secundũ eorũ cõputũ defecisse. Non erat talis solis ille defectus quãdo crucifixus est Christus, & ideo uere mirabilis erat & prodigiosus. Pascha quippe fuerat Iudæorũ, qđ non nisi in plenitudine lunæ celebratur. Secundum astrologorũ aũt numeros certũ est solẽ quando luna plena est non posse deficere, sed quando finis est lunæ, non quidem semper, sed aliter nunq̃ cũ secundum illos numeros deficit. Quid ergo tale unquã quisq́ meminit apparuisse de cœlo ex quo dominus illa prædixit, quale apparuit quãdo passus est? Quare sic apparebunt etiam talia, si nõ spiritaliter potius intelligenda sunt? Tunc apparebũt, quãdo finis sic appropinquabit ut debeant apparere. Bellis aũt per diuersa interualla tẽporũ & locorũ quando nõ terra cõtrita est? Nã ut nimis antiqua prætercam, sub imperatore Galieno, cũ Romanas prouincias barbaries usq́quaq́ peruaderet, q̃ multos fratres nostros qui tũc erant in carne, putamus propinquũ finẽ credere potuisse, quoniã longe post ascẽsionem domini factum est: ac per hoc etiã ista qualia futura sint, cũ fuerit omnino finis proximus ignoramus, si tamen hæc non ita prædicta sunt, ut in ecclesia potius intelligi debeant. Duæ quippe gentes sunt, & duo regna, unum scilicet Christi, & alterũ diaboli, de quibus dici potuit: Exurget gens contra gentem, & regnum super regnum: quod non desinit fieri, ex quo dictum est, Agite pœnitẽtiam, appropinquauit enim regnum cœlorum. Quod uide quando dictum

A do dictum est, & ex illo quot anni transierunt, & tamen uerissime dictum est. Nouissimis
enim diebus dominus per uirginem uenit, Nec diceretur ista hora nouissima, nisi regno ap
propinquante cœlorum, per quam totam horam fiunt quæ dominus propinquãte suo re-
gno futura prædixit. Sed hæc hora quanto spacio protendatur, si apostolis dictum est: Nõ *Act. 1.*
est uestrum scire, quanto magis quilibet homo qualis ego sum modum suum debet agno
scere, ne plus sapiat quàm oportet sapere? Sed cõfiteri nos inquis, pœna nostra compellit,
adesse iam finem dum impletur quod prænunciatum est: Arescentibus hominibus præ ti- *Lucæ 21*
more & expectatione quæ superuenient uniuerso orbi. Nullam inquis patriam, nullum lo-
cum nostris temporibus non affligi aut tribulari certum est, sicut dictum est: Præ timore &
expectatione quæ superueniẽt uniuerso orbi. Si ergo ista mala quæ nunc patitur genus hu *1. Thessal. 5*
manum, certa sunt indicia iam dominum esse uẽturum, quid est quod ait apostolus: Cum
dixerint pax & securitas? Cum enim dixisset Euangelium, Arescentibus hominibus præ ti-
more & expectatione, continuo subiunxit, Nam uirtutes cœlorum mouebuntur, & tunc ui
debunt filium hominis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate. Videamus
itaq; ne forte melius intelligatur, non eo modo impleri, quæ prædicta sunt illis uerbis, sed
tunc potius esse uentura quando sic erit tribulatio uniuerso orbi, ut ad ecclesiam pertineat
quæ uniuerso orbe tribulabitur, nõ ad eos qui tribulabũt eam. Ipsi enim dicturi sunt, Pax
& securitas, ut repentinus illis superueniat interitus, & eos aduentus domini sicut fur in no-
cte comprehendat, quando è contrario gaudebunt & exultabunt, qui diligunt manifesta-
tionem domini. Nunc autem ista mala quæ tanquam summa & extrema credũtur, utræq;
genti & utriq; regno, & Christi scilicet & diaboli uidemus esse cõmunia. Pariter quippe his
& boni affligimur & mali, nec est qui dicat, pax & securitas ubicunq; contingunt, uel metui
tur ne cõtingant. Inter quæ tamẽ mala adhuc usq;quaq; frequentantur luxuriosa cõuiuia,
feruet ebriositas, auaricia grassatur, perstrepunt lasciui cantus, organa, tibiæ, lyræ, citharæ,
B tesseræ, multa & uaria genera sonorum atq; ludorum. Hoccine est arescere præ timore, an
potius madescere præ libidine? Sed hæc filij tenebrarum abundantius habebunt, & exer-
cebunt cum dixerint, pax & securitas. Quid ipsi filij lucis & filij dei, qui nõ sunt in tenebris,
ut eos tanquam fur dies ille comprehendat? Nónne adhuc utuntur hoc mũdo tanquam
non utentes? Quia & si ante multos annos apostolorum temporibus dictũ est, pia tamen
solicitudine cogitãt quod dictum est, Tempus breue est. Nónne à maxima parte eorũ no
uellatur, ædificatur, emitur, possidetur, geruntur adhuc honores, duũtur uxores? de his lo-
quor qui expectantes dominũ suum, quãdo ueniat à nuptijs, non se abstinent à carnalibus
nuptijs, sed obedientissima charitate audiunt apostolum præcipientem quemadmodũ ui-
uere debeant uxores cum uiris, uiri cum uxoribus, filij cum parentibus, parentes cum filijs,
serui cum dominis, domini cum seruis. Nónne hi omnes in his omnibus utũtur hoc mun-
do? Arant, nauigant, comparant, generant, militant, administrant, Puto quod nõ erunt sic
quãdo erũt quæ in Euangelio prædicta sunt signa in sole & luna & stellis, & in terris pressu
ræ gentium præ confusione sonitus maris & fluctuũ, arescentibus hominibus præ timore
& expectatione quæ superuenient uniuerso orbi, nam uirtutes cœlorum mouebũtur. Hæc
quippe in ecclesia melius existimo intelligi, ne dominus Iesus appropinquante secundo ad-
uentu suo ea pro magno prædixisse uideatur, quæ huic mũdo, & ante primum eius aduen
tum consueuerant euenire, & irrideamur ab eis qui hæc quæ uelut nouissima & omniũ ma
xima horrescimus, plura in historia gentium, & multa maiora legerunt. Ecclesia est enim
sol & luna & stellæ, cui dictum est: Speciosa sicut luna, electa sicut sol. Ab hac adoratur Io-
seph noster in hoc mũdo uelut in Ægypto ex humillimo sublimatus. Nam illum Ioseph
mater certe adorare non potuit, quæ ante defuncta est quàm Iacob uenisset ad filium, ut
illius somnij prophetici ueritas adimplenda Christo domino seruaretur. Quando enim
sol obscurabitur & luna non dabit lumen suum & stellæ cadent de cœlo & uirtutes cœlorũ
cõmouebuntur, sicut ab his duobus Euangelistis hic locus commemoratus est, ecclesia non

apparebit, impijs tunc persecutoribus ultra modum sæuientibus, & remoto timore tanquã C
arridente mundi felicitate dicentibus: Pax & securitas: tunc stellæ cadent de cœlo & uirtutes
cœlorum commouebuntur, quoniam multi qui gratia fulgere uidebantur persequentibus
cedent & cadent, & quidam fideles firmissimi turbabuntur. Idem autem secũdum Matthæ-
um & Marcum, post tribulationem dierum illorũ dicitur hoc futurum, non quia transacta
tota illa persecutione accident ista, sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorundam de
fectio: & quia per omnes dies illos ita fiet, propterea post tribulatiõem dierum illorum, sed
Lucæ 21 tamen in eisdem diebus fiet. Quod ergo dictum est secundum Lucam, Et in terris pressu-
ræ gentium, gentes uoluit intelligi non pertinentes ad semen Abrahæ, in quo benedicentur
omnes gentes, sed gentes quæ ad sinistram stabunt, quãdo congregabuntur ante iudicem
uiuorum & mortuorũ omnes gentes. Vtraq; pars enim erit in omnibus gentibus, una quæ
premat, altera quæ prematur. Vna quæ dicat, Pax & securitas, altera in qua sol obscuretur,
& nõ det luna lumen suum, & de qua cadant stellæ, & in qua uirtutes cœlorum moueant,
& tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate.
Quod uideo duobus modis accipi posse, siue in ecclesia tanquam in nube uenientem, sicut
Matth. 26. etiam nunc uenire non cessat, secundum id quod ait, Amodo uidebitis filium hominis se-
dentem à dextris uirtutis, & uenientem in nubibus cœli, Sed ideo tunc cũ potestate magna
& maiestate, quia maior potestas & maiestas illius apparebit sanctis, quibus magnam uir-
tutem dabit, ne tãta persecutione uincantur: Siue in corpore suo in quo sedet ad dexteram
patris, in quo etiam mortuus est, & resurrexit, & ascendit in cœlum, secundum quod scriptũ
Acto. 1 est in actibus apostolorum, His dictis nubes suscepit eum & sublatus est ab eis. Et quia illic
etiam dictum ab angelis: Sic ueniet quomodo eum uidetis euntem in cœlum, merito credẽ
dus est, non solum in eodem corpore, uerumetiam in nube uenturus, quoniam sic ueniet si-
cut abijt, & nubes eum suscepit abeuntem. Sed horum duorum quid hic potius legendum
sit iudicare difficile est, Promptior quidem sensus est, ut quisq; cum audierit uel legerit, Et D
tunc uidebunt filium hominis ueniẽtem in nube cum potestate magna & maiestate, ipsum
prorsus accipiat eius aduentum, non per ecclesiam, sed per seipsum, quãdo uenturus est ad
uiuos & mortuos iudicandos. Sed quoniam scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie
debemus esse contenti, quæ ad exercitationem nostram ita modificatæ sunt, ut altius se pe-
netrari uelint, diligenter sunt inspicienda sequentia. Cum enim dixisset: Et tunc uidebunt fi
lium hominis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate, adiunxit atq; ait: His
autem fieri incipientibus, respicite & leuate capita uestra, quoniam appropinquat redẽptio
uestra. Et dixit illis similitudinem. Videte ficulneam & omnes arbores, cum producunt iam
ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas: Ita & uos cum uideritis hæc fieri scitote quo-
niã prope est regnum dei. Cum ergo dicit, Cũ uideritis hæc fieri, quæ intelligere poterimus,
nisi ea quæ supra cõmemorata sunt? In his est aũt etiã quod ait, Et tunc uidebũt filium ho-
minis uenientem in nube cum potestate magna & maiestate. Proinde etiam hoc cum ui-
sum fuerit, non iam erit regnum dei, sed erit prope. Hunc ordinem uidemus & duos alios
Mar. 13 euangelistas tenere. Apud Marcum enim cum dictum esset, Et uirtutes quæ sunt in cœlis
mouebuntur, Et tunc, inquit, uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtu-
te multa & gloria. Deinde subiungit, quod Lucas non dixit, Et tunc mittet angelos suos &
congregabit electos suos à quatuor uentis, à summo terræ usque ad summum cœli. Tunc
quod ille de ficu & de alijs arboribus, iste de sola ficu ponens, A ficu autem discite inquit
parabolam, cum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in pro
ximo sit æstas: sic & uos cum uideritis hæc fieri, scitote quod in proximo sit in ostijs. Quid
est, cum uideritis hæc fieri, nisi ea quæ supra dixit? In quibus est etiam illud quod ait, Et
tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute multa & gloria, Et tunc
mittet angelos suos & congregabit electos suos. Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit
in proximo. An dicendum est, non omnia quæ supra commemorata sunt esse intelligen-
da

A da, ubi ait, Cũ uideritis hæc fieri, sed aliqua eorũ, hoc uidelicet excepto quod dictum est: Et tunc uidebũt filiũ hominis uenientẽ, & cætera. Ipse quippe finis erit, nõ tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit, nullis exceptis, esse accipiendũ, quod positũ est, Cum uideritis hæc fieri. Nam & apud ipsum cum dictũ esset, Et uirtutes cœlorũ mouebuntur, & tunc apparebit, inquit, signum filij hominis in cœlo, & tunc plangẽt omnes tribus terræ, & uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cœli in uirtute multa & maiestate, & mittet angelos suos cum tuba & uoce magna, & congregabunt electos eius à quatuor uentis, à summis cœlorum usq; ad terminos eorum. Ab arbore autem fici discite parabolam, Cum iam ramus eius tener fuerit, & folia nata, scitis quia prope est æstas, Ita & uos cũ uideritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis. Tunc ergo scimus prope esse cum uiderimus, nõ aliqua eorum sed hæc omnia, in quibus hoc est quod uidebitur filius hominis ueniens, & mittet angelos suos, & de quatuor mundi partibus, id est, de toto orbe terrarum cõgregabit electos suos: quod tota hora nouissima facit, ueniens in suis membris tanquam in nubibus, uel in tota ipsa ecclesia quod est corpus eius, tanquam in nube magna fructificante atque crescente in uniuerso mundo, ex quo cœpit prædicare & dicere: Agite pœnitentiam, appropinquauit enim regnum cœlorum, Ita ut fortasse omnia quæ ab his tribus Euangelistis dicta sunt de eius aduẽtu, diligentius inter se collata atq; discussa, inueniantur ad hoc pertinere, quod quotidie uenit in corpore suo, quod est ecclesia, De quo aduentu suo dixit: Amodo uidebitis filium hominis sedentem à dextris uirtutis, & uenientem in nubibus cœli, exceptis his locis, ubi ab eo ille aduentus ultimus in seipso, quando est uiuos iudicaturus & mortuos, ita promittitur ut propinquare dicatur: Et quod in ultimo sermonis secundum Matthæum ipse omnino aduentus euidenter exprimitur, cuius superius quibusdam signis propinquitas intelligenda monstratur, Ad hoc quippe apud Matthæum sermo ipse concluditur: Cum autem uenerit filius hominis, inquit, in maiestate sua, & omnes angeli cum

Matth. 24. Matth. 3 Matth. 26 Matth. 25

B eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes, & cætera usque ad illud, ubi ait, Et ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in uitam æternam. Hoc enim nullus ambigit de Christi aduẽtu nouissimo, & de fine seculi prædictum fuisse. Nam & illas quinque & quinq; uirgines, non defuerunt qui non contemptibili disputatione docere uoluerint, ad hunc eius aduentum, qui nunc fit per ecclesiam, pertinere. Sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod ualide cõtradicat, præsertim quia in talibus diuinorum eloquiorum obscuritatibus, quibus nostras intelligentias deo placuit exercere, non solum alius alio mouetur acutius eorum qui scripturas sanctas non improbabiliter tractant, sed etiam quilibet unus illorum, aliquando minus, aliquando melius intelligit. Nescio tamen utrum intueri aliquid certius in hac quæstione possemus (si ulla ratione seu facultate possemus) quàm illud quod in epistola priore iam posui, quando Euangelio mundus uniuersus impleatur. Quod enim putat uenerabilitas tua, iam hoc per ipsos apostolos factum, non ita esse certis documentis probaui. Sunt enim apud nos, hoc est in Africa, barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum esse prædicatum Euangelium, ex his qui ducũtur inde captiui & Romanorum seruitijs iam miscentur, quotidie nobis addiscere in promptu est. Pauci tamen anni sunt, ex quo quidam eorum rarissimi atq; paucissimi, qui pacati Romanis finibus adhærent, ita ut habeant reges suos, sed super eos præfecti à Romano constituantur imperio, & illi ipsi eorũ præfecti Christiani esse cœperunt. Interiores autem qui sub nulla sunt potestate Romana, prorsus nec religione Christiana in suorum aliquibus detinentur, neque ullo modo recte dici potest, istos ad promissionem dei non pertinere. Non enim Romanos, sed omnes gentes dominus semini Abraæ, media quoq; iuratione promisit, Ex qua promissione iam factum est, ut nonnullæ gentes quæ non tenentur ditione Romana, reciperent Euangelium & adiungerentur ecclesiæ, quæ fructificat & crescit in uniuerso mundo. Adhuc enim habet quò crescat, donec fiat quod de Christo in Salomonis figura prophetatum est: Dominabitur à mari usque ad

mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terræ. A flumine scilicet ubi baptizatus est, quia C
inde cœpit euangeliũ prædicari. A mari aũt usq; ad mare totus est orbis cum omnibus gẽtibus, quoniã mari oceano cingitur uniuersus. Quomodo aũt implebitur aliter illa prophe
Psal.85 tia, Omnes gentes quotquot fecisti ueniẽt & adorabunt corã te domine? Non enim de locis suis migrando uenient, sed in locis suis credendo. De credẽtibus quippe dominus dixit,
Ioan.6 Nemo potest uenire ad me, nisi datum fuerit ei à patre meo. Propheta aũt dicit, Et adorabũt eum unusquisq; de loco suo omnes insulæ gentiũ. Omnes insulæ dixit, tanq̃ diceret etiam omnes insulæ, hinc ostendens q̃ nulla pars relinquatur orbis terrarũ, ubi nõ sit ecclesia, quãdo nulla relinquitur insularũ, quarum nõnullæ etiã in oceano sunt cõstitutæ, & quasdã earũ euãgeliũ iam suscepisse didicimus: atq; ita & in insulis singulis quibusq; implet quod dictũ est, Dominabitur à mari usq; ad mare, quo unaquæq; insula cingitur, sicut in uniuerso orbe terrarũ, quæ tanq̃ omniũ quodãmodo maxima est insula, quia & ipsam cingit oceanus, ad cuius litora in occidentalibus partibus ecclesiam peruenisse iã nouimus, & quocũq; litorum nondũ peruenit, peruentura est utiq; fructificando atq; crescendo. Si ergo quia prophetia ueritatis mentiri non potest, necesse est ut omnes gentes quotquot fecit deus a
Roma.10. dorent eũ, quomodo adorabũt eũ nisi inuocent eũ? Quomodo aũt inuocabunt in quẽ nõ crediderũt? Aut quomodo credent ei quẽ non audierunt? Quomodo aũt audiẽt sine prædicãte? Aut quomodo prædicabunt nisi mittãtur? Mittit enim angelos suos & congregat electos suos à quatuor uentis, id est ab uniuerso orbe terrarũ. In quibus ergo gentibus non dum est ecclesia, oportet ut sit, non ut omnes qui ibi fuerint credãt. Omnes enim gẽtes promissæ sunt, non omnes homines omnium gentium. Non enim omniũ est fides. Credit itaq; omnis gens in omnibus qui electi sunt ante constitutionem mundi, in cæteris non credit
Matth.24 & credentes odit, Quomodo enim & illud implebitur, Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum, nisi in omnibus gentibus sint, & qui oderint, & quos oderint? Quo pacto igitur ab apostolis est prædicatio ista cõpleta, quãdo adhuc usq; sunt gentes, qđ certissimũ est nobis, in qbus modo cœpit & in quibus nondũ cœpit impleri? Nõ itaq; sic dictũ D
Acto.1. est apostolis, Eritis mihi testes in Hierusalẽ & in tota Iudæa & Samaria & usq; in extremũ terræ, tanq̃ ipsi soli quibus tunc loquebatur tantũ munus fuerint impleturi: sed sicut eis so
Matth.28. lis uidetur dixisse quod dixit, Ecce ego uobiscum sum usq; in consummationem seculi, qđ tamen eum uniuersæ ecclesiæ promisisse, quæ alijs morientibus alijs nascentibus hic usq; in seculi consummationẽ futura est, quis non intelligat: sicut eis & illud ait quod ad eos omnino non pertinet, & tamen sic dictum est, tanq̃ ad solos etiam pertineret, Cũ uideritis hæc omnia, scitote quia prope est in ianuis. Ad quos enim hoc pertinet, nisi ad eos qui in carne tunc erunt cũ omnia cõplebuntur? Quanto magis illud quod ex magna parte per eos agẽdum fuit, q̃uis & posteris eorum eadem actio seruaretur? Quod aũt dixit apostolus, Nunquid non audierunt, In omnem terram exijt sonus eorũ, & in fines orbis terræ uerba eorũ, q̃uis locutus sit præteriti tẽporis uerbis, tamen quod futurũ fuerat dixit, non quod iam factum atq; cõpletum: sicut ipse propheta quo usus est teste, non ait, In omnẽ terram exitu
Psal.21. rus, sed exijt inquit sonus eorũ, quod utiq; nondum factum erat: quale est etiam illud, Foderunt manus meas & pedes meos, quod tã longe postea actum nouimus. Sed ne istas tantum propheticas locutiones non & apostolicas fuisse credamus, nõnne idem apostolus ait,
1. Timoth. 3. Quæ est ecclesia dei uiui columna & firmamentum ueritatis. Et sine dubio magnũ est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatũ est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. Nempe manifestum est hoc quod in extremo posuit, etiam nunc nondum esse completum, quãto magis tunc quando ista dicebantur. Ecclesia quippe tunc assumetur in gloria quando dicetur, Venite benedicti patris mei percipite regnum: & tamen tanquam factũ fuisset, dictum est qđ certo sciebatur futurũ. Multo minus mirandum est quod etiam uerbis præsentis temporis usus est, in eo qđ illũ idẽtidem dixisse memorasti, propter spem quæ reposita est nobis

A bis quam ante audistis in uerbo ueritatis euāgelij,quod aduenit in uos,sicut & in omni mū
do est fructificans & crescens,quamuis euangelium nondum tenebat uniuersum: sed fructi
ficare illud in uniuerso mundo dixit & crescere, ut ita significaret,quousq; fuisset fructifican
do & crescendo uenturum. Si ergo latet quando ecclesia fructificante atq; crescente uniuer
sus omnino à mare usque ad mari orbis implebitur, proculdubio latet quādo finis erit,an
te quippe non erit. Vt autem tibi tanquam sancto homini dei, & syncerissimo fratri aperi/
am de hac quæstione quid sentiam, error quidem in utroq; uitandus est, quantum ab ho/
mine uitari potest,siue citius siue tardius quàm futurum est, dominus uenturus esse creda/
tur. Sed mihi quisquam non uidetur errare cum aliquid nescire se scit, sed cum putat scire Lucæ 12.
quod nescit. Remoueamus itaq; de medio seruum malum,qui dicēs in corde suo , Moram
facit dominus meus uenire, dominatur conseruis suis,& ebriosis conuiuando miscetur, iste
quippe proculdubio domini sui odit aduentū. Quo seruo malo remoto, cōstituamus ante
oculos tres seruos familiam dominicam diligenter sobrieq; tractantes , aduentum domini
sui sitienter desiderantes,uigilanter expectantes,fideliter amantes. Si unus eorum citius, al
ter tardius dominum putat esse uenturum,tertius uero suam de hac re ignorantiam confi/
tetur,quanquam omnes consonent euangelio, quia omnes diligunt manifestationem do/
mini,& eam desideranter & uigilanter expectant,uideamus tamen quis amplius consonet.
Vnus dicit:uigilemus & oremus, quia citius uenturus est dominus. Alter dicit,uigilemus &
oremus,quia breuis & incerta est uita,quamuis tardius uenturus sit dominus. Tertius dicit,
uigilemus & oremus, quia & breuis & incerta est ista uita,& nescimus tempus quando uen
turus est dominus. Euangelium dicit, Videte, uigilate & orate, nescitis enim quando tem/ Marci 13.
pus sit .Obsecro te quid aliud dicere audimus hunc tertium quàm quod dicere audimus
euangelium? Omnes quidem præ desiderio regni dei hoc uolunt esse uerum quod putat
primus, sed hoc secundus negat,tertius uero non negat aliquid horum,sed ignorare se fate
B tur,quis uerum dicat illorum. Proinde si hoc factum fuerit quod prædixerat primus, gau/
debunt cum illo secundus & tertius . Omnes enim manifestationem domini diligunt. Ex/
ultabunt itaque citius uenisse quod diligunt. Si autem factum non fuerit, & apparere cœ/
perit,hoc potius esse uerum quod dicebat secundus, metuendum est ne inter ipsas moras
perturbentur,qui crediderant quod dixerat primus,& incipiant domini aduentum non tar
dum putare sed nullum,qui uides quantus sit interitus animarum. Quod si tantæ fidei fue/
rint ut se ad secundi prædicta cōuertant,& dominum etiam tardantē fideliter & patienter
expectent,abundant tamen opprobria & insultationes atq; irrisiones inimicorum multos
infirmos à Christiana fide auertētium, dicendo tam fallaciter eis regnum esse promissum,
quàm fallaciter dicebatur cito esse uenturum . Qui autem credunt quod secundus dicit,tar/
dius dominum esse uenturum,si falsum fuerit inuentum citius domino ueniente,nullo mo/
do qui ei crediderant turbabuntur in fide,sed inopinato gaudio perfruentur . Quapropter
qui dicit dominum citius esse uenturum,optabilius loquitur,sed periculose fallitur. Vtinam
ergo sit uerum,quia erit molestum si non erit uerum. Qui autem dicit dominum tardius es
se uenturum,& tamen credit,sperat, amat eius aduentum,profecto de celeritate eius,etiam
si fallitur,feliciter fallitur. Habebit enim maiorem patientiam si hoc ita erit, maiorem lætici
am,si non erit. Ac per hoc ab eis qui diligunt manifestationem domini,ille auditur suauius,
isti creditur tutius. Qui autem quid horum sit uerum ignorare se confitetur,illud optat,hoc
tolerat,in nullo eorum errat,quia nihil eorum aut affirmat aut negat. Obsecro te ut me ta/
lem non spernas,quia & ego te diligo id affirmantem quod uerum esse desidero , & tanto
magis nolo fallaris, quāto magis amo quod polliceris,& quantomagis uideo periculosum
si falleris. Da ueniam si onerosus fui sanctis sensibus tuis. Quanto enim rarius prouenit,tan
to me tecum saltem per litteras loqui diutius delectauit.

Augustinus Eudoxio Abbati monachorum insulæ Capràriæ,exhortans ut ocio ad

pietatem non ad ignauiam utantur, & sicubi ecclesia requirat illorum operam, ne detrectent. Epistola. LXXXI. C

OMINO dilecto & exoptātissimo fratri & cōpresbytero Eudoxio & qui tecū sunt fratribus, Augustinus & qui mecū sunt fratres, in domino salutē. Quando quietē uestrā cogitamus quā habetis in Christo, etiā nos, quamuis in laboribus uarijs asperisq; uersemur, in uestra charitate requiescimus. Vnū enim corpus sub uno capite sumus, ut & uos in nobis negociosi, & nos in uobis ociosi simus. Quia si patitur unū mēbrum, compatiunť omnia mēbra. Admonemus ergo & petimus & obsecramus per Christi altissimā humilitatē & misericordissimam celsitudinē, ut nostri memores sitis in sanctis orationibus, quas uos uigilantiores & magis sobrias habere credimus. Nostras enim sæpe sauciat & debilitat caligo & tumultus secularium actionū, quas & si nostras non habemus, eorū tamen qui nos angariant mille passus, & iubemur ire cū eis alia duo, tātæ nobis ingerunť, ut uix respirare possimus, Credētes tamen q̃ ille in cuius cōspectu intrat gemitus cōpeditorum, perseuerantes nos in eo ministerio, in quo dignatus est collocare cū promissa mercede, adiuuantibus orationibus uestris ab omni angustia liberabit. Vos aūt fratres exhortamur in domino ut propositū uestrū custodiatis, & usq; in finē perseueretis. At si qua operā uestrā mater ecclesia desiderabit, nec elatione auida suscipiatis, nec blādiente desidia respuatis, sed miti corde obtēperetis deo, cū mansuetudine portantes eū qui uos regit, qui dirigit mites in iudicio, q docet māsuetos uias suas. Nec uestrū ociū necessitatibus ecclesiæ præponatis, cui parturiēti si nulli boni ministrare uellēt, quomodo nasceremini nó inueniretis. Sicut autem inter ignem & aquam tenēda est uia, ut nec exuratur homo nec demergatur: sic inter apicem superbiæ & uoraginem desidiæ iter nostrum tēperare debemus, sicut scriptum est, Non declinantes neq; ad dexteram neq; ad sinistram. Sunt enim qui dū nimis timēt ne quasi in dexterā rapti extollātur, in sinistram lapsi demergūtur. Et sunt rursus qui dum nimis se auferunt à sinistra, ne torpida uacationis mollicie sorbeantur, ex altera parte iactantiæ fastu corrupti atq; consumpti in fauillam fumumq; uanescunt. Sic ergo dilectissimi diligite ociū, ut uos ab omni terrena delectatione refrenetis, & memineritis nullum locum esse, ubi non possit laqueos tendere qui timet ne reuolemus ad deum, & inimicū omnium bonorum cuius captiui fuimus uindicemus, nullamq; nobis esse perfectam requiem cogitemus, donec transeat iniquitas, & in iudicium iusticia conuertatur. Item cum aliqd strenue atq; alacriter agitis & impigre operamini, siue in orationibus, siue in ieiunijs, siue in eleemosynis, uel tribuentes aliquid indigentibus, uel donātes iniurias, sicut & Deus in Christo donauit nobis, siue edomantes perniciosas consuetudines castigantesq; corpus, & seruituti subijcientes, siue sufferentes tribulationem, & ante omnia uosipsos inuicem in dilectione, Quid enim suffert qui fratrem non suffert, siue prospicientes astutiam atq; insidias tentatoris, & scuto fidei iacula eius ignita repellentes & extinguentes, siue cantantes & psallentes in cordibus uestris domino, uel uocibus à corde non dissonis, omnia in gloriam dei facite, qui operatur omnia in omnibus. Ita feruentes spiritu, ut in domino laudetur anima uestra: ipsa est enim actio recti itineris, quæ oculos semper habet ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes. Talis actio nec frangitur negocio, nec frigida est ocio, nec turbulenta; nec marcida est: nec audax, nec fugax: nec præceps, nec iacēs. Hæc agite, & deus pacis erit uobiscum. Nec importunum me existimet charitas uestra, quia uobis uel per epistolam loqui uolui. Non enim hoc uos monui quod uos non arbitror facere, sed credidi me non parum commendari deo à uobis, si ea quæ munere illius facitis, cum allocutionis nostræ memoria faciatis. Nam & ante iam fama & nūc fratres qui uenerūt à uobis, Eustathius & Andreas, bonum Christi odorem de uestra sancta conuersatione ad nos attulerunt. Quorum Eustathius in eam requiem præcessit quæ nullis fluctibus sicut insula tunditur, nec Caprariam desiderat, quia nec cilicio iam quærit indui. D

1. Cor. 12 — *Matth. 5* — *15. q. 1. uos autem fratres.* — *Scriptū erat opera uestra, parum latine. Operā fuisse scriptum, colligitur ex decretis, ubi glossa habet: si clericus scit opas aliquas illas tenetur præstare, etc.* — *Aliās Eustasius.*

Augustinus Largo dira perpesso, admonet ut uel ex afflictiōe reddať melior, Ep. LXXXII.

Domino

A DOMINO insigni & præstantissimo & desiderātissimo filio Largo, Augustinus in domino salutem. Accepi litteras eximietatis tuæ, quibus me ad te petis ut scriberem. Quod quidem non desiderares, nisi & hoc quod me posse scribere existimasti, gratum haberes atque iucundum. Id autem est, ut uana seculi huius si inexperta concupisti, experta contemnas. Fallax est enim in eis suauitas etiam, & infructuosus labor, & perpetuus timor, & periculosa sublimitas. Initium sine prudentia, & finis cum pœnitentia. Ita se habent omnia quæ in ista mortalitatis erumna cupidius q̄ prudentius appetuntur. Alia est autem spes piorum, alius laboris fructus, alia periculorum merces. Nam in hoc mundo non timere, non dolere, non laborare, nō periclitari impossibile est. Sed plurimum interest qua causa, qua expectatione, quo termino ista quisque patiatur. Ego quidem cum amatores seculi huius intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos oportuna sapientia, Quando enim res uelut prosperas habent, fastu respuunt salubres monitus, & quasi anilem reputant cantilenam, Quando autem in aduersis agunt, magis cogitāt euadere unde ad præsens anguntur, q̄ capere unde curentur, & unde perueniant ubi angi omnino non possint. Aliquando tamen quidam cordis aures admouēt, atq; adhibent ueritati, rarius inter prospera, crebrius inter aduersa, sed tamē pauci sunt, ita enim prædicti sunt: inter quos te esse cupio, quia ueraciter diligo domine insignis & præstantissime ac desiderātissime fili. Hæc admonitio tibi sit mea resalutatio, quia & si te deinceps talia perpeti qualia pertulisti nolo, plus tamē doleo hæc ipsa te sine aliqua in melius uitæ mutatione fuisse perpessum.

Augustinus Chrysino, consolans ne deficiat in aduersis. Epist. LXXXIII.

DOMINO uere ac merito charissimo & prædicādo fratri Chrysino, Augustinus in domino salutem. Rumor ad me detulit, deus faciat ut non sit, sic te animo perturbatum, ut multum mirer prudentiam tuam & Christianum animū

B parum cogitare rerum terrenarum conditionem, nullo modo æquari posse cœlestibus, ubi cor nostrum & spes nostra collocanda est. Vir cordate, nunquid aut totum bonum tuum in his rebus erat quas nunc uideris amittere: aut tam magnum bonum illa deputabat, ut eo subtracto sic tenebrescat mens nimia tristicia, quasi lumen eius, non deus, sed terra sit? Audiui enim, iam dixi, deus faciat ut falsum audierim, quod tibi manus etiam uel les inferre, quod melius non credo, aut ascendisse in cor tuum, aut exisse de ore tuo. Sed tamen quia ita perturbatus es, ut hoc de te dici potuerit, grauiter de te contristatus, hoc litterarum alloquio putaui consolandam charitatem tuam, quanquam non dubitem dominum deum nostrum, in corde tuo loqui meliora. Noui enim quàm pio studio semper audieris uerbū eius. Erige itaq; animū frater in Christo charissime, deus noster non perit à suis, nec perdet suos uult aūt monere nos, q̄ sint hæc fragilia & incerta, quæ nimis diligūt homines, ut soluamus ab eis uinculum cupiditatis, per quod implicatos nos trahunt, ut totum amorem nostrum consuefaciamus in eum currere, in quo nulla damna timeamus. Ipse te hortatur per ministerium nostrum, uiriliter cogites te fidelem esse Christianum, & eius redēptū esse sanguine, qui non solum æterna sapientia, sed etiam per mala præsentia, docuit nos tēperanter prospera seculi huius contemnere, & fortiter aduersa tolerare, eius felicitatis mercedē pollicens quam nemo possit à nobis auferre. Scripsi sanè etiam ad uirum laudabilem comitem, quam epistolam in tua arbitrio sit, si dare uelis. Nam per quem detur non dubito deesse non posse, adiuuante domino uel episcopum uel presbyterum uel quemlibet.

Augustinus Gaio, quem sua disputatione traxerat ad ecclesiam. Mittit illi suos libros legēdos & iudicādos, adhortās ut perseueret in bono proposito. Ep. LXXXIIII.

GAIO Augustinus. Vt abs te abscessimus, dici non potest quāta suauitate nos perfuderit recordatio tui, ac sæpe perfundat. Recolimus enim ardore inquisitionis tuæ, cum esset mirabilis, non fuisse perturbatam modestiam disputandi.

Nam

Nam neq; flagrantius percontantem, neq; tranquillius audienté, quenq; facile inuenerim. C
Vellem itaq; tecum multum loqui, non enim multum esset, quãtumcũq; esset si tecũ loquerer. Sed quia difficile est, quid opus est causas quærere? Prorsus difficile est, Erit fortasse aliquando facillimũ, ita deus uelit, nunc certe aliud est. Dedi ergo negocium fratri, per quẽ literas misi, ut omnia nostra legenda præbeat prudentissimæ charitati tuæ. Non enim aliqd meũ inculcabit inuito, Noui enim quid benignitatis in nos animo geras, quæ tamen lecta probaueris, uera peruideris, nostra esse non putes, nisi quia data sunt, eoq; te cõuertas licet, unde tibi quoq; est ut ea probares datũ. Nemo enim quod legit, in codice ipso cernit uerũ esse, aut in eo qui scripserit, sed in seipso potius, si eius menti quoddã non uulgariter candidum, sed à fece corporis remotissimum lumẽ ueritatis impressum est. Quod si falsa aliqua atq; improbanda cõpereris, de humano nubilo irrorata scias, & ea uere nostra esse non dubites. Hortarer aũt te ad quærendũ, nisi uidere mihi uiderer hiãtia quædam ora cordis tui, hortarer etiam, ut quod uerũ cognoueris uiriliter teneas, nisi patefeceris euidentissimum robur animi & consilij tui. Totum enim se mihi breui tempore discussis corporeis tegumẽtis, quod in te uiuit aperuit. Neq; ullo modo siuerit domini nostri misericordissima prouidentia, ut catholico Christi gregi tu uir tam bonus & egregie cordatus alienus sis.

Augustinus Consentio, respondet deum omnium rerũ esse simplicissimum, minimeq; corporeum aut materialem. Epist. LXXXV.

AVGVSTINVS Consentio. Cogitationis carnalis cõpositionem uanũq; figmentũ, ubi uera ratio labefactare incipit, continuo illo intus adiuuãte atq; illuminante, qui cũ talibus dolis in cordibus nostris habitare non uult, ita ista confringere atq; à fide nostra quodãmodo excutere festinamus, ut ne puluerem quidẽ ullũ phantasmatum illic remanere patiamur. Quãobrem nisi rationẽ disputationis quã forisecus admoniti, ipsa intrinsecus ueritate lucẽte hæc falsa esse perspicimus, fides in corde nostro antecessisset, quæ nos indueret pietate, incassum quæ uera sunt audiremus. Ac per D
hoc quoniã id quod ad eã pertinebat fides egit, ideo subsequẽs ratio aliquid eorũ quæ inquirebat inuenit: falsæ itaq; rationi, nõ solũ ratio uera, qua id quod credimus intelligimus, uerũetiam fides ipsa rerum nondũ intellectarũ, sine dubio præferenda est, Melius est enim quãuis nondũ uisum credere quod uerũ est, q; putare te uerũ uidere quod falsum est. Habet nanq; fides oculos suos, quibus quodãmodo uidet uerũ esse quod nondũ uidet, & quibus certissime uidet nondũ se uidere quod credit. Porrò aũt qui uera ratione iã quod tantũ modo credebat intelligit, profecto præponendus est ei qui cupit adhuc intelligere quod credit: si aũt nec cupit, & ea quæ intelligenda sunt, credenda tantũmodo existimat, cui rei fides prosit ignorat. Nã pia fides sine spe & sine charitate esse non uult. Sic igit homo fidelis debet credere quod nondũ uidet, ut uisionem & speret & amet. Et uisibiliũ quidẽ rerũ præteritarũ quæ tẽporaliter transierunt sola fides est, quoniã nõ adhuc uidenda sperant, sed facta & trãsacta credunt: sicut est illud q; Christus semel pro peccatis nostris mortuus est & resurrexit, nec iã moritur, & mors ei ultra non dominabitur. Ea uera quæ nondũ sunt sed futura sunt, sicut nostrorũ spiritaliũ corporũ resurrectio, ita creduntur ut etiã uidenda sperentur, sed ostendi modo, nullo possunt modo. Quæ uero ita sunt ut neq; prætereant neq; futura sint, sed æterna permaneant, partim sunt inuisibilia, sicut iusticia, sicut sapientia, partim uisibilia, sicut Christi immortale iam corpus. Sed inuisibilia intellecta conspiciũtur, ac per hoc & ipsa modo quodam sibi congruo uidentur, & cum uidentur multo certiora sunt quàm ea quæ corporis sensus attingit, sed ideo dicũtur inuisibilia, quia oculis istis mortalibus uideri omnino nõ possunt. At illa quæ uisibilia sunt pmanẽtia, possunt si ostẽdant etiã his mortalibus oculis cõspici, sicut se discipulis post resurrectionẽ dominus ostendit, sicut & iã post ascẽsionẽ apostolo Paulo & Stephano diacono. Proinde ista uisibilia pmanẽtia credimus, ut etiã si non demonstrẽtur, speremus ea nos quandoq; uisuros. Nec ea tenemur ratione intellectuq; cõprehẽdere, nisi ut ea qa uisibilia sunt ab inuisibilibus distinctius cogitemus: & cum

fides adhæret charitati.

A cũ cogitatione qualia sint imaginamur, satis utiq; nouimus ea nobis nota non esse. Nam
& Antiochiam cogito incognitam, sed non sicut Carthaginem cognitam. Illam quippe ui/
sionem cogitatio mea fingit, hanc recolit, nequaquam tamen dubito siue quod de illa testi/
bus multis, siue quod de ista meis aspectibus credidi. Iusticiam uero & sapientiam & quic/
quid eiusmodi est, nõ aliter imaginamur, aliter contuemur, sed hæc inuisibilia simplici mẽ
tis atq; rationis intentione intellecta cõspicimus sine ullis formis & molibus corporalibus,
sine ullis liniamentis figurisq; membrorum, sine ullis localibus finibus, sine spacijs infinitis.
Ipsumq; lumen quo cuncta ista discernimus, in quo nobis satis apparet, quid credamus in
cognitum, quid cognitũ teneamus, quam formam sensu corporis recordemur, quam cogi/
tatiõe fingamus, quid corporis sensus attingat, quid imaginetur animus simile corpori, qd
certum & omniũ corporum dissimile intelligentia contempletur, Hoc ergo lumen ubi hæc
cuncta dijudicantur, non utiq; sicut huius solis & cuiusq; corporei luminis fulgor per loca/
lia spacia circumq; diffunditur mentemq; nostram quasi uisibili candore illustrat, sed inui/
sibiliter & ineffabiliter, & tamen intelligibiliter lucet, tamq; nobis certum est, quàm nobis ef
ficit certa quæ secundum ipsum cuncta cõspicimus. Cum igitur tria sint rerum genera quæ
uidentur, unum corporalium, sicut hoc cœlum & terra, & quicquid in eis corporeus sensus
cernit & tãgit, Alterum simile corporalibus, sicut sunt ea quæ spiritu cogitata imaginamur,
siue recordata uel oblata quasi corpora contuemur, unde sunt etiã uisiones quæ uel in som/
nis, uel in aliquo mentis excessu his localibus quantitatibus ingeruntur, Tertiũ ab utroq; di
scretum, quod neq; sit corpus neq; habeat ullam similitudinem corporis, sicut est sapientia
quæ mente intellecta conspicitur, & in cuius luce de his omnibus ueraciter iudicatur, in quo
istorum genere credendum est esse istam quam nosse uolumus trinitatem? Profecto aut
in aliquo, aut in nullo. Si in aliquo, eo utiq; quod est alijs duobus præstantius, sicut est sapi
entia. Quod si donũ eius i nobis est, & minus est ꝙ illa summa & incõmutabilis q̃ dei sapi/
B entia dicitur, puto quod nõ debemus dono suo inferius cogitare donantem. Si autem ali/
quis splendor eius in nobis est, quæ nostra sapientia dicitur, quantumque eius per speculũ
& in ænigmate capere possumus, oportet eam & ab omnibus corporum similitudinibus se
cernamus. Si autem in nullo istorum genere esse putanda est ista trinitas, & sic est inuisibi/
lis ut nec mente uideatur, multo minus de illa huiusmodi opinionem habere debemus, ut
eam rebus corporalibus uel corporalium rerum imaginibus similem esse credamus. Non
enim corpora pulchritudine molis aut magnitudine superat, sed dissimilitudine aut dispa/
rilitate naturæ, Et si discreta est à comparatione bonorum animi nostri, qualia sunt sapien/
tia, iustitia, charitas, & cætera talia, quæ profecto nõ mole corporis pendimus, nec eorũ qua
si corporeas formas cogitatione figuramus, sed ea quando recte intelligimus sine aliqua cor
pulentia uel similitudine corpulentiæ in luce mentis aspicimus, quanto est ab omniũ quali/
tatũ & quantitatũ corporalium cõparatiõe discretior: nõ eam tamen à nostro intellectu o/
mnino abhorrere apostolus testis est, ubi ait, Inuisibilia enim à cõstitutione mundi per ea
quæ facta sunt intellecta conspiciunt, sempiterna quoq; eius uirtus ac diuinitas. Ac per hoc
cũ eadem trinitas fecerit & corpus & animã, sine dubitatione est utroq; præstãtior. Anima
ita cõsiderata maxime humana & rationalis atq; intellectualis quæ ad eius imaginẽ facta
est, si cogitationes nostras & intelligentias non euicerit, sed eius quod habet præcipuũ, id est
ipsam mentẽ atq; intelligentiam mente atq; intelligentia potuerimus apprehendere, non
erit fortassis absurdum, ut eam ad suum quoq; creatorem intelligendum ipso adiuuãte me
ditemur attollere, Si autem in seipsa deficit sibiq; succumbit, pia fide contenta sit quamdiu
peregrinatur à domino, donec fiat in homine quod promissum est, faciente illo qui potens
est, sicut ait apostolus, facere supra quàm petimus aut intelligimus. Restat itaque ut ita cre/
damus unius substantiæ trinitatem, ut ipsa essentia non aliud sit ꝙ ipsa trinitas. Ad quam
uidendã quantũlibet in hac uita ꝓficiamus, per speculũ erit & in ænigmate qđ uidebimus.
Cũ uero quod in resurrectione promittit spiritale corpus habere cœperimus, siue illã mẽte,
siue mi/

12. de Gen. ad litteram ca. 6 & 7

1. Cor. 5. Ephe. 3

siue mirabili modo, quoniam ineffabilis est spiritalis corporis gratia, & corpore uideamus, C non tamen per locorum interualla, nec in parte minorem, in parte maiorem, quoniam non est corpus, & ubiq; tota est, pro nostra capacitate uidebimus. Quod uero posuisti in epistola tua, uideri tibi, uel potius quod uidebatur tibi, nihil uiuum secũdum substantiam inesse iusticiæ, ideo φ te non posse adhuc deum, id est uiuentem naturam iusticiæ similem cogitare, quia iusticia sicut dicis, non in se sed in nobis uiuit, immo nos potius secundum illam uiuimus, ipsa uero per se iusticia nequaquam uiuit, Ad hoc ut tibiipse respondeas, illud intuere, utrum recte dici possit uitam ipsam non uiuere, qua fit ut uiuat quicquid non falsò dicimus uiuere. Puto enim absurdum tibi uideri, ut per uitam uiuatur, & uita non uiuat. Porrò si uita ipsa præcipue uiuit, qua uiuit omne quod uiuit, recole obsecro quas dicit scriptura diuina animas mortuas, profecto inuenies iniustas, impias, infideles. Nã licet per illas uiuant corpora impiorum, de quibus dictum est, φ mortui sepeliant mortuos suos, & ibi intelligãtur etiam iniquæ animæ non esse sine aliqua uita, Non enim aliter ex eis possent corpora uiuere, nisi qualicunq; uita qua omnino animæ carere non possunt, unde immortales merito uocantur, non tamen ob aliud amissa iusticia dicuntur mortuæ, nisi quia & animarum, licet immortaliter uita qualicunq; uiuentium, uerior & maior uita iusticia est tãquam uitarum, Quæ cum sunt in corporibus, etiam ipsa corpora uiua sunt quæ per seipsa uiuere nequeũt. Quapropter si animæ non possunt nisi etiam in seipsis utcũq; uiuere, quia ex eis uiuunt & corpora, à quibus deserta moriuntur, quantomagis uera iusticia etiam in seipsa uiuere intelligenda est, ex qua sic uiuunt animæ, ut hac amissa mortuæ nuncupentur, quamuis quantulacunq; uita non desinant uiuere. Ea porrò iusticia quæ uiuit in seipsa, proculdubio deus est atq; incommutabiliter uiuit. Sicut autem cum sit in seipsa uita, etiã nobis fit uita cum eius efficimur participes: ita cum in seipsa sit iusticia, etiam nobis fit iusticia, cum ei cohærẽdo iuste uiuimus, & tantomagis minusue iusti sumus, quãto magis illi minúsue cohæremus. Vnde scriptum est de unigenito filio dei, cum sit utiq; patris sapientia atq; iusticia, & semper in D seipso sit, φ factus sit nobis à deo sapiẽtia & iusticia, & sanctificatio & redẽptio. Vnde quẽadmodum scriptum est, qui gloriatur in domino glorietur. Quod quidẽ & ipse uidisti addendo atq; dicendo, nisi forte non hæc humanæ æquitatis, sed illa quæ deus est sola esse asseratur iusticia. Est planè ille summus deus uera iusticia, uel ille uerus deus summa iusticia, quam profecto esurire & sitire debemus, ea nostra est in hac peregrinatione iusticia, & qua postea saturari, ea nostra est in æternitate plena iusticia. Non ergo deum nostræ iusticiæ similem cogitemus, sed cogitemus nos potius tanto similiores deo, quanto esse poterimus eius participatione iustiores. Si ergo cauẽdum est ne iusticiæ nostræ similem putemus deũ, quoniam lumen quod illuminat, incõparabiliter excellẽtius est illo quod illuminatur, quãto magis caueri oportet, ne aliquid inferius & quodammodo decoloratius eum esse credamus quàm est nostra iusticia. Quid est autem aliud iusticia cum in nobis uel qualibet uirtus qua recte sapienterq; uiuitur, quàm interioris hominis pulchritudo? Et certe secũdum hanc pulchritudinem magis quàm corporis, facti sumus ad imaginem. Vnde nobis dicit, Nolite conformari huic seculo, sed renouamini in nouitate mẽtis uestræ, ad probandũ uos quæ sit uoluntas dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum. Si ergo non in mole neque in distantibus per loca sua partibus sicut corpora siue cernuntur siue cogitantur, sed in uirtute intelligibili qualis est iusticia, mentem dicimus seu nouimus seu uolumus pulchrã, & secundum hanc pulchritudinem reformamur ad imaginem dei, profecto ipsius dei qui nos reformauit & reformat ad imaginem suam, non aliqua mole corporea suspicanda est pulchritudo, eoque iustorum mentibus credendus est incomparabiliter pulchrior, quo est incomparabiliter iustior.

Matth. 8

Roma. 12

Augustinus Casulano presbytero, de ieiunio sabbati ac reliquorum dierum aduersus Vrbicum quendam, qui stultissime de hac re scripserat. Epist. LXXXVI.

dilectissimo

A DILECTISSIMO & desideratissimo fratri & compresbytero Casulano, Augustinus in domino salutem. Nescio unde sit factum, ut primis tuis litteris meas non redderem, non tamen tui contemptu id me fecisse scio. Nam & studijs tuis & ipso sermone delector, téque in ista ætate iuuenili proficere in uerbo dei & abundare ad ædificationem ecclesiæ, & opto & exhortor. Nunc uero scriptis tuis alteris sumptis, quibus tibi tandem aliquando respondeam iure charitatis, in qua unum sumus, fraterno & æquissimo flagitas, differendum tuæ dilectionis ulterius desiderium non putaui, & inter arctissimas occupationes meas suscepi isto me debito apud te absoluere. Quod ergo me consulis, utrum liceat sabbato ieiunare, Respondeo, si nullo modo liceret, profecto quadraginta continuos dies, nec Moyses nec Helias, nec ipse dominus ieiunasset. Verum ista ratione concluditur etiam dominico die non illicitum esse ieiunium. Et quisquis tamen hunc diem ieiunio decernendum putauerit, sicut quidam ieiunantes sabbatum obseruant, non paruo scandalo erit ecclesiæ, Nec immerito, In his enim rebus de quibus nihil certi statuit scriptura diuina, mos populi dei uel instituta maiorum pro lege tenenda sunt. De quibus si disputare uoluerimus, & ex aliorum consuetudine alios improbare, orietur interminata luctatio, quæ labore sermocinationis cum certa documenta nulla ueritatis insinuet, utiq; cauendum est, ne tempestate contentionis serenitas charitatis obnubiletur. Quod periculum uitare neglexit, cuius mihi proximam disputationem ut ei responderem cum tuis prioribus litteris existimasti esse mittendam. Non autem usq; adeo mihi spacia temporum larga sunt, ut ea refellendis singulis sententijs eius impendam, quæ alijs operibus magis urgentibus explicandis habeo necessaria. Sed eo quo te mihi in tuis epistolis ostendis ingenio quod in te donum dei admodum diligo, eundem sermonem cuiusdam ut scribis urbici paulo diligentius considera, & uidebis eũ penè uniuersam ecclesiam Christi, ab ortu solis usq; ad occasum scilicet uerbis iniuriosissimis nequaquam lacerare timuisse. B Nec dixerim penè uniuersam, sed planè uniuersam. Nam neq; ipsis quorum consuetudinem sibi uidetur defendere, inuenitur pepercisse Romanis, sed quomodo in eos quoq; redundet conuitiorum eius impetus nescit, quoniam non aduertit. Nam cum eum argumenta deficiunt quibus probet sabbato ieiunandum, in luxurias epularum & temulenta conuiuia & nequissimas ebrietates insultabundus inuehitur, quasi non ieiunare, hoc sit inebriari. Quod si hoc est, quid ergo prodest Romanis sabbato ieiunare? quandoquidem alijs diebus quibus non ieiunant, necesse est eos secundum disputationem huius ebriosos & uentricolas iudicari. Porrò si aliud est grauare corda in crapula & ebrietate, quæ semper est malum, aliud est autem modestia & temperantia custodita relaxare ieiunium, quod certe cum fit die dominico reprehensorem non habet Christianum, prandia prius sanctorum à uoracitate & ebriositate uentricolarum iste discernat, ne Romanos episcopos quando non ieiunant uentricolas faciat, & tunc inquirat, non utrum liceat inebriari sabbato, quod nec die dominico licet, sed utrum nec sabbatum ieiunandum sit, sicut dominico non solet. Quod utinam sic quæreret, aut sic affirmaret, ut toto terrarum orbe diffusam, exceptis Romanis, & adhuc paucis occidentalibus, apertissime non blasphemaret ecclesiam. Nunc uero quis ferat per omnes orientales, & multos etiam occidentales populos Christianos de tot tantisq; famulis famulabusq; Christi, sabbato sobrie modesteq; prandentibus, ab isto dici, quod in carne sint & deo placere non possint, & quod de illis sit scriptum: Recedant iniqui à me, uiam eorum nosse nolo, & quod sint uentricolæ, Iudæam ecclesiæ præponentes, & ancillæ filios, & lege non iusta, sed uoluptuaria, consulentes uentri, non disciplinæ succumbentes, & quod caro sint & mortem sapiant, & cætera huiusmodi. Quæ si de uno quopiam dei famulo diceret, quis eum audire, quis non deuitare deberet? Cum ergo his opprobrijs atq; maledictis insectatur ecclesiam per totum mũdum fructificantem atq; crescentem, & die sabbati penè ubiq; prandentem, admoneo quisquis est, ut sese cohibeat. Nam cuius me nomen ignorare uoluisti, profecto de illo me iudicare uoluisti. Filius

Dis. 11. ca. in his.

hominis inquit sabbati dominus est. In quo maxime bene quàm male facere licet. Si ergo C male facimus quando prandemus, nullo die dominico bene uiuimus. Quod autem fatetur Apostolos sabbato manducasse, & dicit ut tunc ieiunaretur temporis non fuisse, pro-
Matt. 9 pter quod ait domins: Venient dies ut auferatur sponsus ab eis, & tunc ieiunabũt filij sponsi, quia tunc tempus gaudij, & nunc tempus est luctus, Primum attendere debuit, quod illic dominus de ieiunio non de sabbati ieiunio loquebatur. Deinde cum uult intelligi luctum ieiunio, cibo gaudium deputandum, cur non cogitat quicquid est illud quod significare de-
Gen. 2. us uoluit in eo quod scriptum est, cum die septimo requieuisse ab omnibus operibus suis, nó ibi luctum significatum esse sed gaudium: nisi forte dicturus est, in illa requie dei & sanctificatione sabbati gaudium Iudæis, luctum significatum esse Christianis. Et tamen nec quando sanctificauit deus diem septimũ, quia in illo requieuit ab omnibus operibus suis, aliquid de ieiunio uel prãdio sabbati expressit: nec cum postea populo Hebræo de ipsius diei obseruatione mandauit, aliquid de alimentis uel sumendis uel non sumendis locutus est. Vacatio tantum hominum à suis, uel à seruilibus operibus imperatur, quam prior populus in umbra accipiens futurorum, sic uacauit ab operibus, quemadmodum nunc Iudæos uacare conspicimus, non, ut putatur, Iudæis carnalibus non recte intelligentibus, quod non recte intelligunt Christiani. Neq; enim melius hoc intelligimus q̃ prophetæ, qui tamen in eo tempore quo ita fieri oportuit, seruauerunt hanc sabbati uacationem, quam Iu-
Num. 15. dæi putant adhuc esse seruandam. Vnde illud est, quod lapidare deus hominem iussit, qui sabbato ligna collegerat, nusquam autem legimus lapidatum, uel aliquo dignum supplicio iudicatum, siue ieiunantem sabbato siue prandentem. Quid tamen horum duorum quieti conueniat, quid labori, iste ipse uiderit, qui gaudium manducãtibus, luctum ieiunan-
Matt. 9 tibus deputauit, ubi de ieiunio respondens ait: Non possunt lugere filij sponsi quãdiu cum eis est sponsus. Quod autem propterea dicit sabbato apostolos mãducasse, quia nondum erat tempus ut sabbato ieiunarent, quod scilicet ueterum traditio prohibebat, Nunquid er- D go iam erat tempus ut sabbato non uacarent? Nónne hoc traditio ueterum prohibebat, & uacare cogebat, & tamen eoipso sabbato die, quo Christi legimus manducasse discipulos, uulserunt utiq; spicas quod sabbato non licebat, quia ueterum traditio prohibebat? Videatur igitur ne congruentius ei respondeatur, Ideo dominum die illo à discipulis hæc duo fieri uoluisse: unum de spicis uellendis, alterum de alimentis sumendis: uel ut illud esset aduersus eos qui sabbato uolunt uacare, hoc autem aduersus eos qui cogunt sabbato ieiunare: cum illud mutato tempore iam superstitiosum esse significasset: hoc autem utroq; tempore liberum esse uoluisset. Neq; id confirmando dixerim, sed quid ei multo aptius q̃
Luc. 18 sunt ea quæ loquitur responderi possit ostenderim. Quomodo inquit non cum pharisæo damnabimur bis in sabbato ieiunãtes? tãquam pharisæus ideo damnetur, quia bis in sabbato ieiunabat, & non quia super publicanum se tumidus extollebat. Potest autem iste dicere etiam illos qui omnium fructuum suorum decimas dant pauperibus cum pharisæo damnari, quia hoc quoq; ille inter sua opera prædicabat, quod cupimus à multis fieri Christianis, & uix paucissimos inuenimus: Aut uero qui non fuerit iniustus, adulter & raptor, cum pharisæo damnabitur, quia ille se talem non esse iactabat, quod certe quisquis sentit, insanit. Porrò si hæc sine dubio bona quæ sibi pharisæus inesse commemorabat, non habenda sunt cum superbiente iactantia quæ in illo apparebat, sed tamen habenda sunt cum pietate humili quæ in illo non erat: sic & bis in sabbato ieiunare in homine qualis fuerat ille pharisæus infructuosum est, in homine autem humiliter fideli uel fideliter humili religiosum est, quamuis euangelica scriptura, non dixit damnatum pharisæum, sed magis iu-
Matt. 5 stificatum dixit publicanum. Verum si hoc modo putat iste intelligendum quod ait dominus: Nisi abundauerit iusticia uestra plus quàm scribarum & pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum, ut nisi amplius quàm bis in sabbato ieiunemus, hoc præceptum non possimus implere, bene, quod septem dies sunt qui uolumine temporum per sua uestigia

reuo

A reuocantur. Qui cum ergo ex his biduum detraxerit ne sabbato dominicoq; ieiunet, rema-
nent dies quinq; in quibus pharisæum superare possit bis in sabbato ieiunantem. Puto
enim quod si ter in sabbato quis ieiunat, iam superat pharisæum qui bis in sabbato ieiu-
nabat. Quod si & quater, uel etiam ut nullus dierum excepto sabbato & dominico præter-
mittatur in hebdomade quinquies ieiunetur, quod multi in uita sua faciunt, maxime in
monasterijs constituti, non solum pharisæus qui bis in sabbato ieiunabat, uerumetiam
Christianus qui quarta & sexta feria & ipso sabbato ieiunare consueuit, quod frequenter
Romana plebs facit, in labore ieiunij superabitur: & tamē nescio quis iste (ut dicis) urbicus
disputator, etiam si quis quinq; continuis præter sabbatum & dominicum diebus ita ieiu-
net, ut nullo die omnino reficiat corpus, eum carnalem uocat, quasi cibus & potus cæteris
diebus non pertineat ad carnem: & uentricolam iudicat, quasi solius sabbati prandium de-
scendat in uentrem. Huic sanè non sufficit quod ad uincendum pharisæum iam sufficit, ut
ter in sabbato ieiunetur, sed excepto dominico sex cæteris diebus ita ieiunare compellit,
ut dicat, antiqua remota labe, duo in carne una Christi iam sub disciplina manentes, non
debent cum filijs sine lege & cum principibus Sodomorum & cum plebe Gomorræ sab-
batorum uoluptuaria conuiuia exercere, sed cum sanctimoniæ incolis ac deo deuotis solen-
ni & ecclesiastico iure magis ac magis legitime ieiunare, ut sex dierum uel leuis error, ieiu-
nij orationis & eleemosynæ fontibus abluatur, quo possimus dominica alogia refecti om-
nes æquali corde digne cantare: Saturasti domine animam inanem, & potasti animam si-
tientem. Ista dicens & à frequentia ieiunandi solum diem dominicum excipiens, non tan-
tum orientis & occidentis populos Christianos in quibus sabbato nemo ieiunat, uerum &
ipsam Romanam ecclesiam improuidus & incautus accusat. Cum enim dicit: sub discipli-
na Christi manentes non debere cum filijs sine lege, cum principibus Sodomæ cum ple-
be Gomorræ uoluptuaria sabbatorum exercere conuiuia, sed cum sanctimoniæ inco-
B lis ac deo deuotis, solenni & ecclesiastico iure magis ac magis legitime ieiunare, subiungit
& dicit, ut sex dierum uel leuis error, ieiunij orationis & eleemosynæ fontibus abluatur: pro-
fecto eos qui minus quàm sex diebus in hebdomade ieiunant, non putat legitime exerce-
re ieiunium, nec deo esse deuotos, nec maculas erroris quæ de ista mortalitate contrahun-
tur abluere. Videant ergo Romani quid agant, quia etiam ipsi nimium contumeliose hu-
ius disputatione tractantur, apud quos omnibus istis sex diebus præter paucissimos cleri-
cos aut monachos quotus quisq; inuenitur qui frequentet quotidiana ieiunia, maxime
quia ibi ieiunandum quinta sabbati non uidetur. Deinde quæro: si uniuscuiusq; diei uel le-
uis error ipsius diei ieiunio soluitur uel abluitur, Sic enim dicit, ut sex dierum uel leuis er-
ror ieiunij quoq; fontibus abluatur, quid faciemus de illo errore qui subrepsit dominico
die in quo scandalum est ieiunare? Aut si die ipso nullus Christianis error obrepit, uide-
at homo iste qui uentricolas tanquam magnus ieiunator accusat, quantum honoris & uti-
litatis uentribus tribuat, si tunc non erratur quando prandetur. An forte in ieiunio sabba-
ti tantum bonum constituit, ut aliorum sex dierum, hoc est ipsius etiam dominici, uel le-
uem sicut dicit errorem solum ieiunium sabbati possit abolere, & solo ipso die non erretur,
quo toto utiq; ieiunatur? Quid est ergo quod diem dominicum sabbato uelut Christia-
no iure præponit? Ecce secundum ipsum dies sabbati multo sanctior inuenitur, in quo &
non erratur cum eius toto spacio ieiunatur, & eodem ieiunio sex cæterorum dierum, ac per
hoc & ipsius dominici error abluitur: puto quod tibi non placet ista præsumptio. Iam ue-
ro cum se hominem spiritalem uideri uelit, & tanquam carnales pransores sabbati accuset,
attende quemadmodum dominici diei non paruo prandio reficiatur, sed alogia delecte-
tur. Quid est autem * alogia, quod uerbum ex græca lingua usurpatum est, nisi cum epulis
indulgetur ut à rationis tramite deuietur? Vnde animalia ratione carentia dicuntur alo-
ga, quibus similes sunt uentri dediti, propter quod immoderatum conuiuium, quo mens
in qua ratio dominatur ingurgitatione uescendi ac bibendi quodammodo obruitur,

ἀλογία. Apparet hoc scribæ uitio accidisse q ex logia fecerit alogia, dece-ptus sono productæ uocalis q præcedit in dominica, utitur hoc uerbo paulus 1. Corin. 16.

alogia nuncupatur. Insuper etiam propter cibum ac potum non mentis sed uentris alogia C
diei dominici dicit esse cantandum, Saturasti domine animam inanē, & potasti animā si-
tientem. O uirum spiritalem: O carnalium reprehensorem, O magnum ieiunatorem & non uentris cultorem, Ecce qui nos admonet ne lege uentris, legem domini corrumpamus, ne panem cœli uendamus esca terrena. Et adiungit: quia esca Adam paradiso perijt, esca Esau primatus amisit. Ecce quid dicit: Est enim satanæ usitata calumnia, tentatio uentris, cui modicum suadet ut auferat totum. Et horum inquit interpretatio præceptorum uentricolas minus incuruat. Nonne his uerbis suis id agere uidetur, ut etiam die dominico ieiunetur? Alioquin sanctior erit sabbati dies, quo dominus in monumento requieuit, quàm dominicus quo à mortuis resurrexit. Sanctius est enim profecto sabbatum, si secundum uerba huius in sabbato per ieiunium peccatum omne uitatur, & quod diebus alijs contractum est, aboletur: In dominico autem per escam uentris tentatio non cauetur, & diabolicæ calumniæ locus datur, & paradiso peritur, & primatus amittitur. Quid ergo est quod rursus sibiipse contrarius admonet, ut non prandio modesto, sobrio, Christiano, reficiamur dominico die, sed in alogia lætantes plaudentesque cantemus: Saturasti domine animam inanem, & potasti animam sitientem? Nempe si tunc non erramus quando ieiunamus, & aliorum sex dierum errores tunc abluimus cum sabbato ieiunamus, nullus erit die dominico deterior, nullus sabbato melior. Crede dilectissime frater, nemo legem sicut iste intelligit, nisi qui non intelligit. Si enim Adam non cibus sed prohibitus cibus perdidit, & Esau nepotem sancti Abraæ non esca, sed usque ad contemptum sacramenti, quod in primatu suo habuit, concupita esca damnauit, sic à sanctis & fidelibus pie prandetur quemadmodum à sacrilegis & incredulis impie ieiunatur. Præponitur ergo dies dominicus sabbato fide resurrectionis, non consuetudine refectionis, aut etiam uinolentæ licentia cantionis. Moyses inquit quadraginta diebus panem non manducauit, nec bibit aquam. Cur autem hoc dixerit subiūxit atque ait: Ecce Moyses amicus dei, nubis inquilinus, delator legis, D
& populi dux, ter bina sabbata ieiunio celebrans, non offensam, sed meritum collocauit. Nunquid attendit quid huic possit consequenter opponi? Quia utique si Moysi ieiunantis propterea ponit exemplum, quoniā in illis quadraginta diebus, ter bina, sicut loquitur, sabbata ieiunauit, & ex hoc uult persuadere, ut sabbato ieiunetur: ex hoc ergo persuadeat, ut & dominico ieiunetur, quia in illis quadraginta diebus nihilominus Moyses ter binos dominicos ieiunauit. Sed addit ac dicit: Et adhuc cum Christo dominicus dies imminenti ecclesiæ seruabatur. Quod cur dixerit nescio. Si enim propterea quia multomagis ieiunandum est, posteaquàm uenit cum Christo dominicus dies: ergo, quod absit, etiam ipso dominico ieiunetur. Si autem timuit ne propter dierum quadraginta ieiunium obijceretur etiam dominico ieiunandum, & ideo addidit, quod adhuc cum Christo imminenti ecclesiæ dies dominicus seruabatur, ut uidelicet ea causa intelligatur ieiunasse Moyses etiam die qui sequitur sabbatum, quia nondum uenerat Christus, per quem factus est ipse dies dominicus, quo non expediat ieiunari, Cur ipse Christus quadraginta diebus similiter ieiunauit? Cur non in illis diebus quadraginta ter binis qui sequebantur sabbatum, ieiunium soluit, ut iam dominici diei prandium commendaret etiam ante resurrectionem suam, sicut sanguinem suum potandum dedit ante passionem? Vides certe dierum quadraginta ieiunium, quod iste commemorat, sic ad rem non pertinere ut sabbato ieiunemus, quomodo ad rem non pertinet ut dominico ieiunemus. Prorsus non attendit, quid ei de die dominico posset opponi, quando sicut accusanda sunt ebriosa conuiuia, & omnis uorax ac temulenta luxuries, sic accusat prandia sabbatorum, cum possint & ipsa esse modestorum atque sobriorum. Et ideo non est illi ad singula respondendum, quoniam pro sabbati prandio uitia luxuriæ reprehendendo, eadem atque eadem sibi dicit, aliud non inueniendo quod dicat, nisi quod inaniter & ad rem non pertinens dicit. Vtrum non sit sabbato ieiunandum quæritur, non utrum sabbato sit luxuriandum, quod nec dominico faciūt qui deū timent,

A ment, quamuis in illo utiq; non ieiunent. Quis autem diceret quod iste ausus est dicere?
Quomodo inquit, pro nobis, aut per nos rata erunt deo aut digna, quæ nos sanctificata
die ad peccatum cogunt? Sanctificatam diem sabbati confitetur, & ad peccatum dicit cogi
homines quia prandetur. Ac per hoc secundum istum, aut dies dominicus sanctificatus
nō est, & incipit esse sabbatū melius: aut si est & dominicus dies sanctificatus, ad peccatum
cogimur quia prandemus: & conatur testimonijs probare diuinis, sabbato ieiunandum.
Sed unde hoc probet omnino non inuenit. Manducauit inquit, & bibit Iacob uinum & sa Exo.32
tiatus est, & recessit à deo salutari suo, & ceciderūt una die uiginti tria milia, quasi dictum Deu.32
sit, Prandit sabbato Iacob, & recessit à deo salutari suo. Et apostolus quando commemora
uit cecidisse tot milia, non ait, Neq; prandeamus sabbato sicut illi pranderunt, sed ait, Ne/ 1.Cor.10
que fornicemur sicut quidam eorum fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti tria milia.
Quid sibi etiam uult quod ait, Sedit autem populus manducare & bibere & resurrexerunt
ludere. Posuit quidem & Apostolus hoc testimonium, sed ut à seruitute idolorum non à
sabbati prandio prohiberet. Sabbato autem illud factum esse iste non probat, sed ut libi/
tum est suspicatur. Sicut autem fieri potest ut ieiunetur, & cum ieiunium soluitur si quis
ebriosus est, tunc inebrietur, Ita fieri potest ut non ieiunetur, & si temperantes sunt homi/
nes, modestissime prandeatur. Quid est ergo quod sabbati uolens persuadere ieiu/
nium, adhibet Apostolum testem dicentem, Nolite inebriari uino in quo est omnis luxu/ Ephe.5
ria, quasi diceret, Nolite prandere sabbato, quia ibi est omnis luxuria. Sicut autem hoc præ
ceptum apostolicum ne inebrientur uino in quo est omnis luxuria, obseruatur à Christia/
nis deum timentibus quando prandetur die dominico, ita obseruatur quando prandetur
& sabbato. Vt expressius inquit, errantibus contradicam, nemo ieiunio & si non promere/
tur offendit, porrò & non offendere promereri est. Quis hoc diceret nisi qui nollet conside
rare quid diceret? Ergo pagani quando ieiunant non ideo magis offendunt deum? Aut si
B de Christianis uoluit quod dixit intelligi, quis non deum offendet, si uelit cum scandalo
totius quæ ubiq; dilatata est ecclesiæ, die dominico ieiunare? Deinde subijcit testimonia
de scripturis ad causam quam suscepit nihil ualentia. Ieiunio inquit Helias paradiso dona/
tus in corpore regnat: quasi ieiunium non prædicent qui sabbato non ieiunant, sicut ieiu/
nium prædicant, qui tamen die dominico non ieiunant. Aut Helias eo tempore ieiunaue/
rit, quo populus dei etiam sabbato ieiunabat. Quod autem respondimus de quadraginta
diebus ieiunij Moysi, hoc deputa esse respondendum & de quadraginta diebus Heliæ. Ie/
iunio inquit Daniel leonum siccam rabiem illæsus euasit: quasi legerit quod sabbato ieiu/
nauerit, aut etiam cum ipsis leonibus sabbato fuerit, ubi tamen legimus quod & prande/
rit. Ieiunio inquit, trium fida germanitas ignibus coruscanti carceri dominata regi hospitio
susceptum dominum adorant. Hæc exempla sanctorum, nec ad persuadēdum cuiuscunq;
diei ieiuniū ualent, quantominus sabbati, quandoquidem non solum non legitur tres ui/
ros sabbato fuisse missos in caminum ignis ardentem, sed ne illud quidem legitur, tandiu
illic eos fuisse, ut possit quisquam dicere eos ieiunasse, immo uero uix unius horæ spacium
est, quo eorum confessio hymnusq; cantatur. Nec amplius inter illas flammas innoxias
deambulauerunt quàm canticum illud terminauerunt. Nisi forte ab isto etiam unius ho/
ræ spacium ieiunio deputatur. Quod si ita est, non habet quod succenseat pransoribus sab
bati. Vsq; ad horam enim prandij multo quàm in illo camino prolixius ieiunatur. Adhi/ Rom.14
bet & illud Apostoli testimonium, ubi ait: Non est regnum dei esca & potus, sed iusticia
& pax, gaudium in spiritusancto. Et regnum dei ecclesiam uult intelligi in qua dominus re
gnat. Obsecro te, nūquid hoc agebat apostolus, cum ista loqueretur, ut sabbato à Christia
nis ieiunaretur? Sed nec de ipso cuiuscunq; diei ieiunio loquebatur cum hæc diceret. Dictū
est enim aduersus eos qui more Iudæorum secūdum ueterem legem in obseruatione quo/
rundam ciborum putabant esse mundiciam, & ad eorum fratrum admonitionē, per quo/

rum escam & potum indifferenter acceptum scandalizabantur infirmi. Ideo cũ dixisset: No C
li illum in esca tua perdere pro quo Christus mortuus est, Et, non ergo blasphemetur bonũ
nostrum, tunc adiunxit: Non enim est regnum dei esca & potus, & cætera. Nam sicut uer/
ba hæc Apostoli intelligit, ut regnum dei q̃d est ecclesia, nõ sit in esca & potu, sed in ieiunio,
non dico sabbatis ieiunare, sed nunquam omnino cibum ac potum sumere deberemus, ne
de isto dei regno unquam recederemus. Puto autem quia isto conferente aliquanto religio
sius die dominico ad ecclesiam pertinemus, quando tamen & ipso cõcedente prandemus.
Cur inquit sacrificium potiori domino charum murmuramus offerre, quod spiritus deside
Tobiæ, 12 rat & angelus laudat? Deinde adiungit angeli testimonium dicentis: Bona est oratio cum
ieiunio & eleemosyna. Quid dixerit, potiori domino, nescio, nisi forte scriptor errauit, & te
fugit, ut quod mihi legendum misisti non emendares. Sacrificium ergo domino charum ie
iunium uult intelligi, quasi de ieiunio uersetur hæc quæstio, & non de ieiunio sabbati. Ne/
que enim dominicus dies sine sacrificio quod deo charum est peragitur quia non ieiuna/
tur. Sequitur adhuc & ingerit testimonia à causa quam defendendam suscepit penitus alie
na. Immola inquit deo sacrificium laudis, & istam uocem diuini psalmi uolens ad quod
agitur nescio quomodo connectere, utiq; inquit, non sanguinis aut ebrietatis conuiuium,
quo non laudes debitæ deo, sed blasphemiæ diabolo suffragante syluescunt. O improui/
dam præsumptionem. Non ergo immolatur sacrificium laudis dominico die quia non ie/
iunatur, sed agitur ebrietatis conuiuium & blasphemiæ diabolo suffragante syluescunt.
Quod si nefas est dicere, intelligat non ieiunium significari in eo quod scriptum est, Im/
Psal. 49 mola deo sacrificium laudis. Ieiunium quippe certis diebus & maxime festis non agitur.
Sacrificium uero laudis ab ecclesia toto orbe diffusa diebus omnibus immolatur. Alio/
quin quod nullus, non dico Christianus, sed nec insanus dicere auderet, dies illi quinqua/
ginta post pascha usque ad pentecosten quibus non ieiunatur, erunt secundum istum à
sacrificio laudis alieni, quibus tantummodo diebus in multis ecclesijs, in omnibus autem D
maxime cantatur alleluia, quam uocem laudis esse nullus Christianus quamlibet imperi/
tus ignorat. Confitetur tamen etiam ipso die dñico non in ebrietate, sed in iucũditate pran
deri, cum dicit, debere nos ex Iudæis & gentibus multis Christiani nominis fide paucos ele
ctos, uespertino sabbatorum incenso, pro pecudum uictimis ieiunium deo placitum lau/
dibus immolare, cuius feruore cremata deficiant opera delictorum. Et mane, inquit, exau
diet nos à nobis auditus, & erunt nobis domus ad manducandum & bibendum, non in
ebrietate, sed iucunditate dominica celebritate perfecta. Tunc enim eulogia, non, ut supe/
rius ait, alogia celebratur. Sed quid eum offendit sabbati dies quem dominus sanctifica/
uit, ignoro, ut in eo non putet posse manducari & bibi tali iucunditate quæ careat ebrieta/
te, cum sic ante sabbatum ieiunare possimus, quomodo dicit ante dominicum sabbato ie/
iunandum: an continuo biduo prandere nefas esse arbitratur? Videat ergo quanta affi/
ciat contumelia ipsam quoq; Romanam ecclesiam, ubi & his hebdomadibus, in quibus
quarta & sexta & sabbato ieiunatur, tribus tamen diebus continuis, dominico scilicet ac de/
inde secunda & tertia prandetur. Ouium uitam certum est, inquit, arbitrio pendere pasto/
Esa. 5. rum. Sed uæ qui dicunt, quod bonum malum, & tenebras lucem, & lucem tenebras, &
amarum dulce, & dulce amarum. Quid sibi uelint hæc uerba eius, non satis intelligo. Si
enim hæc scribis sicut urbicus dicit, in urbe plebs pendens ex pastoris arbitrio cum epi/
scopo suo ieiunat sabbato. Si autem ad te ista scripsit, quia & in epistola tua & ipse quid/
dam tale scripsisti, non tibi persuadeat urbem Christianam sic laudare sabbato ieiunan/
tem, ut cogaris orbem Christianum damnare prandentem. Cum enim dicit quod bo/
num malum, & tenebras lucem, & lucem tenebras, & amarum dulce, & dulce amarum, ieiu
nium sabbati uolens intelligi bonum & lucem & dulce, prandium uero malum & tenebras
& amarum, quis eum dubitat in omnibus Christianis sabbato prandentibus uniuersum
orbem

A orbem damnare terrarũ. Nec seipse respicit, nec quibus dicat attendit, ut scriptis suis ab ista præcipiti cohibeatur audacia? Continuo quippe subiunxit: Nemo ergo uos iudicet in esca aut in potu, quod ipse utique facit qui sabbato sumentes escam potumq; sic arguit: quantũ erat ut hinc ei ueniret in mentem, etiam illud quod idem apostolus alibi dicit: Qui manducat non manducantem non spernat, & qui non manducat manducantem non iudicet. Isto modo hoc temperamentum quo scandala deuitaret inter ieiunantes sabbato & manducantes teneret, ut & ipsum non manducantem manducans quisque non sperneret, & ipse non manducans manducantem non iudicaret. Petrus etiam inquit apostolorum caput, cœli ianitor & ecclesiæ fundamentum, extincto Symone, qui fuerat diaboli non nisi ieiunio uincendi figura, idipsum Romanos edocuit, quorum fides annunciatur uniuerso orbi terrarum, Nunquid ergo cæteri apostoli prandere Christianos contra Petrum docuerũt in uniuerso orbe terrarum? Sicut itaque inter se uixerunt concorditer Petrus & condiscipuli eius, sic inter se concorditer uiuant sabbato ieiunantes quos plantauit Petrus, & sabbato prandentes quos plantauerunt condiscipuli eius. Est quidem & hæc opinio plurimorum, quamuis eam perhibeat esse falsam plerique Romani, quod apostolus Petrus cum Symone mago die dominico certaturus, propter ipsum magnæ tentationis periculum, pridie cũ eiusdem urbis ecclesia ieiunauerit, & consecuto tam prospero gloriosoque successu, eundem morem tenuerit, eamque imitatæ sint nonnullæ occidentales ecclesiæ. Sed sicut iste dicit, Symon magus figura erat diaboli: non planè sabbatarius aut dominicarius, sed quotidianus est ille tentator, Nec tamen aduersus eum quotidie ieiunatur, quando & diebus dominicis omnibus, & quinquaginta post pascha, & per diuersa loca diebus solennibus martyrum & festis quibusq; prandetur: & tamen diabolus uincitur, si oculi nostri sint semper ad dominum, ut ipse euellat de laqueo pedes nostros, & siue manducamus siue bibimus siue quodcunq; facimus, omnia in gloriam dei faciamus, & quantum in nobis est sine offensione simus Iudæis & Græcis & ecclesiæ dei. Quod parum cogitat qui cum offensione manducant, uel cum offensione ieiunant, & per utramlibet intemperantiam scandala concitant, quibus nõ superatur diabolus sed lætatur. Quod si respondetur, hoc docuisse Iacobũ Hierosolymis, Ephesi Ioannem cæterosq; alijs locis, quod docuit Romæ Petrus, id est, ut sabbato ieiunetur, sed ab hac doctrina terras cæteras deuiasse, atq; in ea Romam stetisse, Et e contrario refertur occidentis potius aliqua loca in quibus Roma est nõ seruasse quod apostoli tradiderunt, Orientis uero terras unde cœpit ipsum Euãgelium prædicari, in eo quod ab omnibus cum ipso Petro apostolis traditũ est, ne sabbato ieiunetur, sine aliqua uarietate mansisse. Interminabilis est ista contentio generans lites, non finiens quæstiones. Sit ergo una fides uniuersæ quæ ubiq; dilatatur ecclesiæ, tanquã intus in membris, etiam si ipsa fidei unitas quibusdã diuersis obseruationibus celebratur, quibus nullo modo quod in fide uerũ est impeditur: Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinsecus, illæ autẽ obseruationes quæ uarie celebrantur in eius ueste intelligũtur, Vnde illi dicitur, In fimbrijs aureis circumamicta uarietate. Sed ea quoq; uestis ita diuersis celebrationibus uarietur, ut nõ aduersis cõtentionibus dissipetur. Postremo inquit si Iudæus sabbatũ colẽdo dominicum negat, quomodo Christianus obseruat sabbatũ? Aut simus Christiani & dominicũ colamus, aut simus Iudæi ut sabbatũ obseruemus: Nemo enim potest duobus dominis seruire. Nónne ita loquitur tanq; sabbati alius dominus sit, alius dominici? Nec illud audit quod & ipse cõmemorauit, Dominus est enim sabbati filius hominis. Quod aũt ita nos uult esse à sabbato alienos, sicut Iudæi sunt à dominico alieni, nónne tantũ errat ut possit etiã dicere, ita nos non debere accipere legem nec prophetas, sicut Iudæi non accipiunt Euangeliũ nec apostolos? Quod qui sapit, quid mali sapiat utiq; intelligis. Sed uetera, inquit, omnia transierũt & in Christo facta sunt noua, Hoc uerũ est. Nã propterea sicut Iudæi sabbatis non uacamus, etiam si ad significandam requiem quæ illo die significata est, Christiana sobrietate & frugalitate

Col.2
Rom.14
Sabbati ieiunium unde.
Psal.24.
B
Psal.44
Hoc nunc fit.
Matth.6
Luc.6

galitate seruata, ieiunij uinculum relaxamus. Et si aliqui fratres nostri requiem sabbati re- C
laxatione ieiunij significandam esse non putant, nequaquam de uestis regiæ uarietate liti-
gamus, ne ipsius reginæ ubi unam fidem etiam de ipsa requie retinemus, interiora mem-
bra uexemus. Et si enim quia uetera transierunt, cum eis transijt etiam carnalis uacatio sab
bati, non tamen quia sabbato sine superstitiosa uacatione prandemus, ideo duobus domi-
nis seruimus, quia & sabbati & dominici unus est dominus. Iste autem qui uetera transisse
sic dicit, ut in Christo cederet ara altari, gladius ieiunio, precibus ignis, pani pecus, pocu-
lo sanguis, nescit altaris nomen magis legis & prophetarum litteris frequentatum, & altare
deo prius in tabernaculo, quod per Moysen factum est, collocatum. Aram quoque in Apo-
stolicis litteris inueniri ubi martyres clamant sub ara dei. Dicit cessisse ieiunio gladium, nõ
recordans illum quo milites euangelici armantur ex utroque testamento gladium bis acu-
tum. Dicit cessisse precibus ignem, quasi non & tunc preces deferebantur in templũ, & nunc
à Christo ignis est missus in mundum. Dicit cessisse pani pecus, tanquam nesciens & tunc in do
mini mensa panes propositionis poni solere, & nunc se de agni immaculati corpore partẽ
sumere. Dicit cessisse poculo sanguinem, non cogitans etiam nunc se accipere in poculo san
guinẽ. Quanto ergo melius & congruentius uetera transisse, & noua in Christo facta esse,
sic diceret, ut cederet altare altari, gladius gladio, ignis igni, panis pani, pecus pecori, san-
guis sanguini. Videmus quippe in his omnibus carnalem uetustatem spiritali cedere noui-
tati. Sic ergo intelligendum est, siue in isto die uolubili septimo prandeatur, siue à quibus-
dam etiam ieiunetur, tamen sabbato spiritali, sabbatum carnale cessisse, quãdo in isto sem
piterna & uera requies concupiscitur, in illo uacatio temporalis iam superstitiosa contem-
nitur. Cætera quæ sequuntur quibus suam disputationem iste cõcludit, sicut alia quædam
quæ inde commemoranda non arbitratus sum, multomagis ad causam non pertinent, in
qua de ieiunio sabbati uel prandio disputatur. Sed ea tibi ipsi maxime si in his quæ à me
dicta sunt aliquid admiraris, aduertenda & iudicanda dimitto. Si autem quoniam huic D
quantum potui sufficienter respondisse me puto, de hac re sententiam meam quæris, ego in
Instrumẽtum. euangelicis & apostolicis litteris, totoque instrumento, quod appellatur testamẽtum nouũ,
animo id reuoluens, uideo præceptum esse ieiunium. Quibus autem diebus non oporteat
ieiunare, & quibus oporteat, præcepto domini uel apostolorum nõ inuenio definitum. At
per hoc sentio, non quidem ad obtinendam quam fides obtinet iusticiam, in qua est pul-
chritudo filiæ regis intrinsecus, sed tamen ad significandam requiem sempiternam, ubi est
uerum sabbatum, relaxationẽ, quàm contritionem ieiunij aptius conuenire. Veruntamen
in huius sabbati ieiunio siue prandio, in his uidetur mihi tutius pacatiusque seruari, ut qui
Rom. 14 manducat non manducantem non spernat, & qui non manducat manducantem non iudi
cet, quia neque si manducauerimus abundabimus, neque si non manducauerimus egebimus,
custodita scilicet eorum inter quos uiuimus in his rebus inoffensa societate. Sicut enim qđ
ait Apostolus uerum est, malum esse homini qui per offensionem manducat, Ita malum
est homini qui per offensionem ieiunat. Non itaque simus eis similes, qui uidentes Iohannẽ
Matt. 11 non manducantem nec bibentem dixerunt: Dæmoniũ habet. Sed nec rursus eis qui uiden
tes Christum manducantem & bibẽtem dixerunt: Ecce homo uorax & uinosus, amicus pu
blicanorum & peccatorum. Rem quippe ualde necessariam his dictis dominus ipse subie-
cit atque ait: Et iustificata est sapientia in filijs suis. Qui sint autem isti, si requiris, lege quod
scriptum est: Filij sapientiæ etiam iustorum, hi sunt, qui quando manducant, non mandu-
cantes nõ spernunt, quãdo non manducant manducantes nõ iudicãt, sed eos planè qui per offen
sionẽ non manducãt, siue manducãt, uel spernunt uel iudicãt. Et de die quidem sabbati faci
lior causa est, quia & romana ieiunat ecclesia, & aliæ nõnullæ, etiã si paucæ siue illi proximæ
siue longinquæ: Die aũt dominico ieiunare scandalum est magnũ, maxime posteaquam inno
tuit detestabilis multũque fidei catholicæ scripturisque diuinis aptissime cõtraria hæresis Ma
nichæorum

A nichæorum,qui suis auditoribus ad ieiunandum istum tanquam constituerunt legitimum
diem,per quod factum est, ut ieiunium diei dominici horribilius haberetur, Nisi forte ali-
quis idoneus sit nulla refectione interposita, ultra hebdomadam perpetuare ieiunium, ut
ieiunio xl.dierum quãtum potuerit appropinquet,sicut aliquos fecisse cognouimus. Nam
& ad ipsum quadragenarium numerum peruenisse quendam, à fratribus fide dignissimis
nobis asseueratum est. Quemadmodum enim ueterum patrum temporibus,Moyses &
Helias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta ieiunauerunt,
Ita qui potuerit septem dies ieiunando transire,non sibi ad ieiunandum elegit dominicum
diem,sed in his eum inuenit quos ieiunaturum se uouit plurimos dies. Ieiunium tamen eti-
am continuatum si in hebdomade soluendum est,nullo congruentius quàm dominico die
soluitur.Si autem post hebdomadem corpus reficitur,non utique ad ieiunandum dies do
minicus eligitur, sed in numero quem uoueri placuit inuenitur. Nec illud moueat quod
Priscillianistæ Manichæorum simillimi ad ieiunãdum die dominico solent testimonium
de apostolorum actibus adhibere, cum esset apostolus Paulus in Troade. Sic enim scri-
ptum est:In una autem sabbati congregatis nobis frangere panem,Paulus disputabat exi
turus alia die,produxitq́ sermonem usque ad medium noctis. Deinde cum descendisset
de cœnaculo, ubi congregati erant ad resuscitandum adolescentem, qui grauatus somno
de fenestra ceciderat & mortuus ferebatur,de ipso apostolo scriptura sic loquitur,Ascendẽs
autem,inquit, cum fregisset panem atque gustasset satisq́ esset allocutus usque ad dilucu-
lum sic profectus est:absit ut hoc sic accipiatur, tanquam solerent apostoli dominico die so
lenniter ieiunare. Quia enim sabbati tunc appellabatur dies qui nunc dominicus appella-
tur, quod in Euangelijs apertius inuenitur: Nam dies resurrectionis domini,prima sabba
ti à Matthæo, à cæteris autem tribus, una sabbati dicitur, quoniam constat eum esse qui
dominicus postea appellatus est: Aut ergo post peractum diem sabbati, noctis initio fue
B rant congregati, quæ utique nox ad diem dominicum, hoc est ad unam sabbati pertine-
bat: & ita eadem nocte fracturus panem sicut frãgitur in sacramẽto corporis Christi,pro-
duxit sermonem usque ad medium noctis, ut post sacramenta celebrata, rursus usque ad
diluculum alloquens congregatos, quoniam multum festinabat, lucescente proficiscere-
tur dominico die. Aut certe si in una sabbati non per noctem sed per diem hora domini-
ci fuerant congregati,eoipso quod dictum est, Paulus disputabat illis exiturus alia die,ex-
pressa est causa producendi sermonis,quia fuerat exiturus & eos sufficiẽter instruere cupie-
bat. Non ergo solenniter die dominico ieiunabant, sed necessarius sermo qui studij fer-
uentissimi audiebatur ardore,reficiendi corporis causa interrumpendus esse non uisus est
profecturo apostolo,qui eos propter alios suos usquequaque discursus,uel aliâs nunquam
uel rarissime uisitabat, præsertim quia tunc ex illis terris sicut consequentia docent, ita di-
scessurus erat,ut iam nõ esset eos in carne uisurus. Ac per hoc magis ostenditur dominicis
diebus solita illis non fuisse ieiunia, quia ne hoc crederetur curauit scriptor libri causam
producendi sermonis exponere: ut sciremus si aliqua necessitas oriatur, urgentiori actio-
ni non esse prandium præferendum:quamuis ab istis auidissime audiẽtibus,& ipsum fon-
tem cogitantibus profecturum, atque ideo magna siti non aquæ, sed uerbi sine satietate
quicquid influebat haurientibus, non tantum carnale prandium, uerumetiam cœna con-
tempta est.Sed tunc quamuis dominico solita illis ieiunia non fuissent, non erat tamen ec-
clesiæ tam insignis offensio, si aliqua tali necessitate, qualem apostolus Paulus habuit,die
toto dominico, usque ad medium noctis, uel etiam usq; ad diluculum reficere corpora nõ
curarent. Nunc uero postea quàm hæretici maxime,impijssimi ieiunia diei dominici non
aliqua necessitate occurrentia peragere, sed quasi sacra solennitate statuta dogmatizare
cœperunt, & innotuerunt populis Christianis, profecto nec tali necessitate qualem apo-
stolus habuit, existimo faciendum esse quod fecit:ne maius malum incurratur in scanda-
lo quàm bonum percipiatur ex uerbo. Quicquid tamen causæ uel necessitatis extiterit,
cur

Manichæi ieiunant die dominico.

Ieiunium uotiuum multorum dierum.

Act. 20.

cur homo Christianus die dominico ieiunare cogatur, sicut etiam illud in actibus aposto C
Act.27 lorum inuenimus, in naufragij periculo, ubi & ipse apostolus nauigabat, quatuordecim diebus, ac per hoc duobus dominicis ieiunatum, nullo modo dubitare debemus, dominicum diem quando non plures dies sine ulla refectione continuandi uouentur, inter ieiuniorum dies non esse ponendum. Cur autem quarta & sexta maxime ieiunet ecclesia, illa ratio reddi uidetur, quod considerato euangelio, ipsa quarta sabbati quam uulgo quartam feriam uocant, consilium reperiuntur ad occidendum dominum fecisse Iudæi. Intermisso autem uno die cuius uespera dominus pascha cum discipulis manducauit, qui finis fuit eius diei quem uocamus quintam sabbati, deinde traditus est ea nocte quæ iam ad sextam sabbati, qui dies passionis eius manifestus est, pertinebat. Hic dies primus azymorum fuit à uespera incipiens. Sed Matthæus Euangelista quintam sabbati dicit fuisse primam diem azymorum, quia eius uespera sequente futura erat cœna paschalis, qua cœna incipiebat azymum & ouis immolatio manducari. Ex quo colligitur quartam sabbati fuisse quando
Matt.26 ait dominus: Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur. Ac per hoc dies ipse ieiunio deputatus est, quia sicut euangelista sequitur & dicit: Tunc congregati sunt principes sacerdotum & seniores populi in atrium principis sacerdotum qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt ut Iesum dolo tenerent & occiderent. Intermisso autem uno die, quo dicit euangelium: Prima autem azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Vbi uis paremus tibi comedere pascha? Hoc ergo die intermisso passus est dominus, quod nullus ambigit, sexta sabbati, quapropter & ipsa sexta recte ieiunio
Psal.34 deputatur. Ieiunia quippe humilitatem significant. Vnde dictum est: Et humiliabam in ieiunio animam meam. Sequitur sabbatum, quo die caro Christi in monumento requieuit, sicut in primis operibus mundi requieuit deus ab omnibus operibus suis. Hinc exorta est ista in regia illa ueste uarietas, ut alij sicut maxime populi orientis propter requiem significandam mallent relaxare ieiunium: alij propter humilitatem mortis domini ieiunare, sicut Romana & nonnullæ occidentis ecclesiæ. Quod quidem uno die quo pascha celebratur propter renouandam rei gestæ memoriam, quia discipuli humanitus mortem domini D doluerunt, sic ab omnibus ieiunatur, ut etiam illi sabbati ieiunium deuotissime celebrent, qui cæteris per totum annum sabbatis prandent, utrunque uidelicet significantes, & in uno anniuersario die luctum discipulorum, & cæteris sabbatis quietis bonum. Duo quippe
Esa.26 sunt quæ iustorum beatitudinem & omnis miseriæ finem sperari faciunt, mors & resurrectio mortuorum. In morte requies est, de qua dicitur per prophetam: Plebs mea intra in cellaria tua, abscondere pusillum donec transeat ira domini. In resurrectione autem in homine toto, id est, in carne & spiritu perfecta felicitas. Hinc factum est ut horum duorum utrunque non significandum putaretur labore ieiunij, sed potius refectionis hilaritate, excepto paschali uno sabbato, quo discipulorum, sicut diximus, luctus propter rei gestæ memoriam fuerat ieiunio prolixiore significandus. Sed quoniam non inuenimus, ut iam supra commemoraui, in euangelicis & apostolicis litteris quæ ad noui testamenti reuelationem proprie pertinent, certis diebus aliquibus euidenter præceptum obseruanda esse ieiunia, & ideo res quoque ista sicut aliæ plurimæ, quas enumerare difficile est, inuenit in ueste illius filiæ regis, hoc est ecclesiæ uarietatis locum, indicabo tibi quid mihi de hoc requirenti respon
Ambrosius Dis.12, illa. derit uenerandus Ambrosius, à quo baptizatus sum Mediolanensis episcopus. Nam cum in eadem ciuitate mater mea mecum esset, & nobis adhuc catechumenis, parum ista curantibus, illa solicitudinem gereret, utrũ secundũ morẽ nostræ ciuitatis sibi esset sabbato ieiunandũ, an ecclesiæ Mediolanẽsis more prandendũ, ut hac eam cunctatiõe liberarẽ, interrogaui hoc supradictũ hominẽ dei. At ille, Quid possum inquit hinc docere amplius quàm ipse facio? Vbi ego putauerã nihil eũ ista responsione præcepisse, nisi ut sabbato prãderemus, Hoc quippe ipsum facere sciebã, sed ille secutus adiecit, Quñ hic sum nõ ieiuno sabbato, quñ Romæ sum ieiuno sabato, & ad quancunque ecclesiam ueneritis inquit, eius morem seruate, si pati

A si pati scandalum non uultis aut facere. Hoc responsum retuli ad matrem, ei{q;} suffecit,nec
dubitauit esse obediendum, hoc etiam nos secuti sumus. Sed quoniam contingit maxime
in Africa,ut una ecclesia uel unius regionis ecclesiæ, alios habeāt sabbato prandentes,alios
ieiunantes,mos eorū mihi sequendus uidetur,quibus eorum populorum cōgregatio regen
da cōmissa est. Quapropter si cōsilio meo,præsertim quia in hac causa plus forte quàm sa
tis fuit te petente atq; urgēte locutus sum,libenter acquiescis, episcopo tuo in hac re noli re
sistere,& quod facit ipse,sine ullo scrupulo uel disceptatione sectare.

Augustinus Felicitati & Rustico de malis & fraterna correptione patienter tole/
randis. Epistola LXXXVII.

DILECTISSIMAE & sanctissimæ matri Felicitati,& fratri Rustico, & sorori/
bus quæ uobiscum sunt, Augustinus & qui mecum sunt in domino salutem.
Bonus est dominus & misericordia eius ubiq; diffusa,quæ nos de uestra chari/
tate in suis uisceribus consolatur. Quantū enim diligat credētes & sperantes in
se,& illum atq; inuicem diligentes, & quid eis in posterum seruet,hinc maxime ostendit cū
infidelibus & desperatis,quibus in mala uolūtate usq; in finē perseuerantibus, ignem cum
diabolo æternū minatur,in hoc tamē seculo bona tāta largitur,qui facit oriri solem suum Matth.5
super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos:breuiter aliquid dictum est ut plura
cogitentur. Quàm multa enim habeant impij in hac uita munera & dona gratuita ab illo
quem cōtemnunt,enumerare quis potest? Inter quæ illud magnum quod exemplis inter/
positarum tribulationum,quas huius seculi dulcedini tanquam bonus medicus miscet,ad/
monet eos si attendere uelint,fugere ab ira uentura,& cum in uia sunt,id est,in hac uita,cō/
cordare cum sermone dei quem sibi aduersarium habent male uiuendo. Quid ergo nō mi
sericorditer præstatur hominibus à domino deo,à quo etiā tribulatio beneficiū est? Nam γνώμη
res prospera donum est cōsolantis, res autem aduersa donum est admonētis dei. Et si hæc
B præstat ut dixi etiam malis, quid præparat sustinentibus se? quorum in numero uos per il/
lius gratiam congregatos esse gaudete,sustinentes inuicem in dilectione,studentes seruare
unitatem spiritus in uinculo pacis. Non enim deerit quod in uobis inuicem sufferatis, nisi
cum uos ita portauerit dominus absorpta morte in uictoriam, ut sit deus omnia in omni/
bus. Dissensiones autem nunquam debent amari,sed aliquando tamen aut à charitate na/
scuntur,aut charitatem probant. Quis enim facile inuenitur qui uelit reprehendi, & ubi est
ille sapiens de quo dictū est: Corripe sapientē & amabit te? Nunquid tamen ideo non de/ Prouer.9
bemus reprehendere & corripere fratrē ne securus tendat in mortē? Solet enim fieri & fre
quēter accidit,ut ad horā cōtristetur cū reprehēditur & resistat & contēdat, & tamē postea
cōsideret secum in silentio ubi nemo est nisi deus & ipse,& timet displicere hominibus,quia
corripit̃, sed timet displicere deo,quia nō corrigitur,& deinceps nō faciat illud in quo iuste
reprehensus est, & quantū odit peccatum suum tantum diligat fratrē, quem sensit hostem
peccati sui. Si autem de illo numero est de quo dictū est, Corripe stultum & adijciet ut ode
rit te,non de charitate illius dissensio nascitur,sed tamen charitatem reprehensoris sui exer
cet & probat, quia non ei rependitur odium, sed dilectio quæ cogit reprehēdere impertur
bata perdurat,etiam cum ille qui reprehensus est odit. Si autē ille qui corripit, reddere uult
malum pro malo ei qui corripienti indignatur,nō fuit dignus qui corriperet,sed dignus pla
nè qui etiā ipse corripi deberet. Hæc agite ut inter uos aut non existant indignationes, aut
exortæ statim celerrima pace perimantur. Maiorē date operam concordandis uobis quàm
redarguendis,quia sicut acetum corrumpit uas si diutius ibi fuerit,sic ira corrumpit cor,si in
alium diem durauerit. Hæc ergo agite,& deus pacis erit uobiscum,orantes simul & pro no
bis,ut ea quæ bene monemus,alacriter impleamus.

Hilarius Augustino proponēs illi quæstiōes aliquot de q̃bus cupit edoceri. LXXXVIII.

DOMINO SANCTO iure ac merito uenerabili,& per omnia colēdo Augustino epi
scopo,Hilarius. Sanctitatis tuæ gratia,quæ omnibus nota est,paruitati meæ persua
sit,

sit, ut uestris de Syracusano Hipponem remeantibus, has ad laudandam mihi uenerabilitatem tuam litteras erogarem, poscens summam trinitatem, ut incolumis & uegetus dei nostri fauore hoc meum scriptum ad retensendum suscipias, domine sancte iure ac merito uenerabilis, & per omnia colende. Proinde rogo ut mei memor in sanctis orationibus tuis esse digneris, atque imperitiam nostram informare de eo quod quidam Christiani apud Syracusas exponunt, dicentes: posse esse hominem sine peccato, & mádata dei facile custodire si uelit. Infantem non baptizatum morte præuentum non posse perire merito, quoniã sine peccato nascitur. Diuitem manentem in diuitijs suis, regnum dei nó posse ingredi, nisi omnia sua uendiderit, nec prodesse eidem posse, si forte ex ipsis diuitijs fecerit mandata. Non debere iurare omnino. Et de ecclesia quæ sit de qua scriptum est, non habere rugam neq; maculam, ubi hæc sit, an in qua nunc congregamur, an illa quam speramus. Quidam autem putant ecclesiam hanc esse quæ nunc frequentatur populis, & sine peccato esse non posse. De his omnibus rogo, quantis ualeo precibus sanctitatem tuam, ut iubeas nos apertius instrui, quo nouerimus, quatenus sentire debeamus. Dei nostri misericordia sanctitatem tuam incolumem conseruet annis innumeris opto, domine sancte iure ac merito uenerabilis & per omnia colende. C

Augustinus Hilario respondens ad illius percontationes. Epistola. LXXXIX.

AVGVSTINVS episcopus seruus Christi & eius ecclesiæ, dilectissimo filio Hilario in domino salutem. Ex litteris tuis didici, non solum incolumitatem tuam, sed etiam religiosum studium circa uerbum dei, & piam curam pro salute tua quæ est in Christo Iesu domino nostro, Vnde gratias deo agens non distuli rescripta persoluere. Si ergo quæris in hac uita, utrum quisquam ita iusticiæ perfectione proficiat, ut hic sine ullo uiuat omnino peccato: attende quid dixerit Iohannes apostolus, quem dominus inter discipulos suos præcipue diligebat: Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nosipsos decipimus, & ueritas in nobis non est. Si ergo illi de quibus mihi scripsisti, se dicunt esse sine peccato, uides quia seipsos decipiunt, & ueritas in eis non est. Si autem se esse peccatores fatentur ut dei misericordiam possint mereri, compescant ab alijs etiam decipiendis, quibus hanc superbiam persuadere conantur. Omnibus enim necessaria est oratio dominica, quam etiam ipsis arietibus gregis, id est apostolis suis dominus dedit, ut unusquisq; deo dicat: Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Cui enim hæc in oratione uerba necessaria non fuerint, ipse hic sine peccato uiuere pronunciandus est. Quales si aliquos futuros dominus præuideret, meliores utiq; quàm extiterunt eius apostoli, aliam orationem illos doceret, qua non peteret dimitti sibi peccata, quibus in baptismo fuerant omnia iam dimissa. Nam si Daniel sanctus non coram hominibus, id est, in oratione qua deum precabatur, non solum peccata populi sui, sed etiam sua confitebatur, sicut eius ore ueridico expressum est: nihil aliud mihi uidetur dicendum istis, nisi quod per prophetam Ezechielem cuidam superbo dominus mandat: Nunquid tu sapientior quàm Daniel? Sed planè qui misericordia dei adiutus & gratia se ab eis peccatis abstinuerit, quæ etiam crimina uocantur, atq; illa peccata sine quibus non hic uiuitur mundare operibus misericordiæ & pijs orationibus nó neglexerit, merebitur hinc exire sine peccato, quamuis cum hic uiueret habuerit nonnulla peccata: quia sicut ista non defuerunt, ita etiam remedia quibus purgarentur affuerunt. Quisquis autem hac uelut occasione comperta, cum audierit neminem hic arbitrio suo sine peccato uiuere, dederit se libidinibus, & criminibus nefarijs obligauerit, atq; usq; in diem suum ultimum perdurauerit, quaslibet inter hæc eleemosynas faciat, & infeliciter ducit uitam, & infelicius finit. Sed isti utcunq; tolerandi sunt, quando dicunt uel esse uel fuisse hic aliquẽ præter unũ sanctum sanctorum qui nullum haberet omnino peccatum. Illud uero quod dicunt sufficere homini liberum arbitrium ad dominica præcepta implenda, etiam si dei gratia & spiritussancti dono ad opera bona non adiuuetur, omnino anathematizandum est, & omnibus

Quæstio prima. ἀναμαρτία 1. Ioan. 1

D

Matth. 6

An beata uirgo orauerit.

Ezech. 28.

Secunda, de libero arbitrio

A bus execrationibus detestandū. Qui enim hoc asserunt, à gratia dei penitus alieni sunt: qui
ignorantes dei iusticiam, sicut de Iudæis dicit Apostolus, & suam uolentes constituere, iusti
ciæ dei non sunt subiecti: Plenitudo quippe legis non est nisi charitas. Et utiq; charitas dei
diffusa est in cordibus nostris, non per nosipsos nec uiribus propriæ uoluntatis, sed per spi/
ritumsanctum, qui datus est nobis. Valet itaq; liberum arbitrium ad opera bona, si diuini/
tus adiuuetur, quod fit humiliter petēdo & faciendo. Desertum uero diuino adiutorio qua/
libet scientia legis excellat, nullo modo habebit iusticiæ solicitudinem, sed inflationem im/
piæ superbiæ, & exitiosum tumorem: Docet hoc eadem ipsa dominica oratio. Frustra enim
rogantes deum dicimus: Ne nos inferas in tentationem, si hoc in nostra sic positum est po/
testate, ut nullo illius adiutorio id ualeamus adimplere. Dictum est enim: Ne nos inducas
in tentationem, quod intelligitur ne nos inferri deserendo permittas. Fidelis enim deus, ait 1. Cor. 10
Apostolus, qui non uos permittit tentari super id quod potestis, sed faciet cum tentatione
etiā exitum, ut possitis sustinere. Vt quid hoc dixit deum facere, si hoc sine ipsius adiutorio
in sola nostra est potestate? Nam & ipsa lex in hoc adiutorium data est illis, qui ea legiti/
me utūtur, ut per illam sciant, uel quid iusticiæ iam acceperint, unde gratias agant, uel quid
adhuc eis desit, quod instanter petant. Qui autē sic audiunt quod ait lex, Non concupisces,
ut hoc quia didicerint, sufficere sibi arbitrētur, nec adiutorio gratiæ dei ad faciendum quod
iussum est dari sibi uirtutem credant & petant, ad hoc eis lex subintrauit, ut abundaret deli
ctum, quod dictū est de Iudæis: Parum enim est, quia non implent quod præcepit lex, Nō Hoc aliter exponunt quidam.
concupisces, sed insuper superbiunt, & ignorantes dei iusticiam, id est quam deus dat, qui iu
stificat impium, & suam uolētes cōstituere tanq; suæ uoluntatis uiribus factam, iusticiæ dei
non sunt subiecti. Finis enim legis Christus ad iusticiam omni credēti, qui utiq; ideo uenit,
ut ubi abundauit delictum, superabundet gratia. Cui gratiæ si fuerunt inimici, dei ignoran
tes iusticiam, & suā uolentes cōstituere, quare sunt & isti inimici, si in eum crediderunt, quem
B illi occiderunt? An ut illi accipiant præmium, qui occiso Christo suam impietatem accusa/
uerunt, & se illius gratiæ cognitæ subdiderunt: & isti portēt iudicium, qui sic in Christum uo
lunt credere, ut eius ipsam gratiam conentur occidere? Ad hoc quippe in eum credunt qui
recte credunt, ut esuriant sitiantq; iusticiam, & eius gratia saturētur. Omnis enim, sicut scri/ Iohel. 2
ptum est, qui inuocauerit nomen dn̄i saluus erit, Non utiq; salute corporis quam multi ha/
bent, & qui non inuocant nomen dn̄i, sed illa salute de qua ipse dicit: Nō est opus sanis me/
dicus sed ægrotantibus, & quid dixerit consequenter exponens: Non ueni, inquit, uocare iu/ Matth. 9
stos sed peccatores. Iustos ergo sanos, peccatores aūt dixit ægrotos. Non itaq; de suis uiri/
bus præsumat ægrotus, quia in multitudine uirtutis suæ nō erit saluus: nā si inde præsumit, Psalm. 32
uideat ne uires istæ nō sint quales solent esse sanorum, sed quales solent esse phreneticorum:
qui cum sint insani, adeo se sanos putant, ut nec medicum quærant, & tanquam importunū
insuper cædāt: sicut isti Christū insana superbia quodāmodo cædūt, cuius gratiæ tam beni/
gnū adiutoriū ad faciendā iusticiam dato legis præcepto necessariū non esse cōtendūt. Desi
nāt ergo sic insanire, & ad hoc se intelligant habere quantū possunt liberum arbitrium, non
ut superba uolūtate respuant adiutorium, sed ut pia uoluntate inuocent dominum. Hæc
enim uoluntas libera tanto erit liberior, quanto sanior: tanto autem sanior, quanto diuinæ
misericordiæ gratiæq; subiectior. Ipsa quippe fideliter orat & dicit: Itinera mea dirige secū Psalm. 118
dum uerbum tuum, & ne dominetur mihi omnis iniquitas. Quomodo enim libera est, cui
dominatur iniquitas? Vt ei autem non dominetur, uide ab illa quis inuocetur. Non enim
ait: Itinera mea dirigo secundū liberum arbitrium, quia non dominatur mihi iniquitas, sed
itinera mea, inquit, dirige secundū uerbū tuum, & ne dominetur mihi omnis iniquitas. Pre
catur, non pollicetur: confitetur, non profitetur: optat plenissimam libertatem, non iactat
propriam potestatem. Non enim omnis qui uiribus suis confidit, sed omnis qui inuocat
nomen domini, saluus erit. Quomodo autem inuocabunt, inquit, in quem nō crediderunt? Rom. 10
Ad hoc ergo credunt, qui recte credunt, ut inuocent in quem crediderunt, & ualeant facere

quod in præceptis legitimis acceperũt,quoniam id quod lex imperat,fides impertiat. Nam C ut interim omittamus legis multa præcepta, & hoc inde cõmemoremus, quod ad commemorandum elegit Apostolus,cum dicit lex,Non concupisces,quid uidetur aliud imperare, nisi ab illicitis cupiditatibus continentiã? Animus quippe uelut pondere,amore fertur quocunq; fertur.Iubemur utiq; detrahere de põdere cupiditatis, quod accedat ad pondus charitatis,donec illud consumatur,hoc perficiatur. Plenitudo enim legis charitas, & tamen de ipsa continentia uide quid scriptum sit: Et cum scirem, inquit, quia nemo potest esse continens nisi deus det,& hoc ipsum erat sapientiæ,scire cuius esset hoc donum,adij dominum & precatus sum illum. Nunquid dixit: Et cum scirem quia nemo potest esse continens,nisi per proprium liberum arbitrium,& hocipsum erat sapientiæ,scire à meipso esse hoc bonũ? Non planè hoc dixit,quod quidam in sua uanitate dicunt, sed quod fuit in sanctæ scripturæ ueritate dicendum. Cum scirem,inquit,quia nemo esse potest continens,nisi deus det. Iubet ergo deus continentiã,& dat cõtinentiam: iubet per legem,dat per gratiam: iubet per litteram,dat per spiritum. Lex enim sine gratia facit abundare delictum, & littera sine spiritu occidit. Iubet ideo,ut facere iussa conati, & in nostra infirmitate sub lege fatigati,adiutoriũ gratiæ poscere nouerimus, & si quid facere potuerimus operis boni, ei qui adiuuat non simus ingrati:hoc & iste fecit. Id enim eum sapientia docuit cuius esset hoc donũ. Neq; enim uolũtatis arbitriũ ideo tollitur,quia iuuatur:sed ideo iuuatur,quia nõ tollitur. Qui em̃ deo dicit,adiutor meus esto, confitetur se uelle implere quod iussit, sed ab eo, qui iussit, adiutorium poscere,ut possit. Sic & iste,cum sciret neminem esse posse continentem, nisi deus det, adijt dominũ, & deprecatus est:utiq; uolens adijt,uolens precatus est, nec petisset nisi esset uolũtas. Sed nisi petisset,quãtum posset uolũtas? Quia & si possit antequã petat,quid ei prodest,nisi illi agat gratias ex eo quod potest, à quo petendum est quod nõdum potest? Vnde etiam qui iam continens est, non habet utiq; continentiam, nisi assit uoluntas: sed nisi accepisset,quid haberet uoluntas? Quid enim habes,inquit,quod non accepisti? Si autem D accepisti,quid gloriaris quasi nõ acceperis? Id est,quid gloriaris quasi à teipso habeas, qd si non accepisses, à teipso habere non posses. Hoc autem dictum est,ut qui gloriatur, non in seipso, sed in domino glorietur: & qui nondum habet unde glorietur, non à seipso speret,sed dominum precetur. Satius est enim minus quenq; habere quod à deo petat, quàm plus habere quod sibi tribuat:quoniam expedit ab imo surgere,quàm ex alto cadere. Deus enim,scriptum est,superbis resistit,humilibus autem dat gratiam. Ad abundantiam igitur delictorum lex nos docet quid uelle debeamus,nisi adiuuet gratia,ut quod uolumus, ualeamus,& quod ualuerimus,impleamus. Adiuuabit autem,si nõ de nostris præsumẽtes,alta sapiamus,sed humilibus cõsentientes,& de his quæ iam possumus,gratias agamus,& pro his quæ nondum possumus,deum suppliciter inhiante uoluntate poscamus,adminiculantes orationem nostram nunc fructuosis operibus,dando, ut detur nobis:dimittendo,ut dimittatur nobis. Quod autem dicunt infantem morte præuentum, non baptizatum perire non posse, quoniam sine peccato nascitur,non hoc dicit Apostolus: & arbitror esse melius ut Apostolo potius quàm istis credamus. Dicit enim ille doctor gentium, in quo Christus loquebatur: Per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors,& ita in omnes homines pertransijt,in quo omnes peccauerunt. Et paulo post dicit: Nam iudicium quidem ex uno delicto in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Proinde isti,quem forte inuenerint infantem nõ ex illius unius hominis concupiscentia procreatum, ipsum dicant illi damnationi non esse obnoxium, nec per Christi gratiam ab illa damnatione esse liberandum. Quid est enim ex uno delicto in condemnationem, nisi illo delicto quo deliquit Adam? Et quid est ex multis delictis in iustificationem,nisi quia Christi gratia non solum illud delictum soluit, quo obstringuntur infantes, ex illo uno homine procreati,sed etiam multa delicta,quæ cum creuerint homines,addunt malis moribus suis? Tamen & illud unum, quo est obligata propago carnalis, quæ ab illo primo

Marginal notes: Rom. 13 / Sap. 8 / 2. Cor. 3 / 1. Cor. 4 / Iacobi 4 / Quæstio tertia de peccato originis. / Rom. 5

A primo homine originem ducit, sufficere dicit ad condemnationem. Ideo non est superflu-
us baptismus paruulorum, ut qui per generationem illi condemnationi obligati sunt, per
regenerationem liberentur. Et sicut non inuenitur homo, qui ab eadem condemnatione sol
uatur, sic nõ inuenitur homo, qui præter Christum spiritaliter regeneretur. Carnalis autem
generatio delicto illo uni & damnatiõi eius obnoxia est, spiritalis uero regeneratio non so-
lum illud unum, propter quod baptizãtur infantes, sed multa delicta facit aboleri, quæ ho
mines male uiuẽdo ad illud in quo generati sunt addiderũt. Ideo sequitur & dicit: Si enim
ob unius delictum mors regnauit per unum, multomagis qui abundantiam gratiæ & iusti
ciæ accipiunt, in uita regnabunt per unum Iesum Christum. Itaq; sicut per unius delictum Rom. 5
in omnes homines ad condemnationem, ita per unius iustificationem in omnes homines
ad iustificationem uitæ: sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti
sunt multi, ita per unius obedientiam iusti constituentur multi. Quid ad ista dicturi sunt,
aut quid eis restat, nisi ut Apostolum errasse contendant? Clamat uas electionis, doctor
gentium, tuba Christi, Iudicium ex uno in condemnationem. Et reclamant isti, asserentes
paruulos, quos ex illo uno homine, de quo loquitur, ducere propaginem confitẽtur, non ire
in condemnationem, etiamsi non fuerint baptizati. Iudicium, inquit, ex uno in condemnati
onem. Quid dicit ex uno nisi delicto? sequitur enim: Gratia autem ex multis delictis in iu-
stificationem. Ergo inde iudicium etiam ex uno delicto ducit in condemnationem: hinc au-
tem gratia etiam ex multis delictis ducit in iustificationem. Quapropter si non audent resi
stere Apostolo, exponant nobis quare iudicium ex uno delicto ducat in cõdemnationem,
cum ex multis delictis homines damnandi ueniant ad iudicium? Aut si propterea ita di-
ctum putant, quia initium peccati ex Adam factum est, quod imitati cæteri sunt, ut sic ex u-
no illo delicto in iudicium condemnationemq; traherentur, qui eum imitando multa pec-
carunt, Cur non etiam de gratia & iustificatione sic dictum est? Cur non dixit similiter: Et
B gratia ex uno delicto in iustificationem? Sicut enim hominum multa delicta, inter illud u-
num quod imitati sunt, & iudicium quo puniuntur, media reperiuntur, ab uno quippe ad
multa uenerunt, ut à multis ad iudicium damnationemq; ducerentur: sic eadem multa de-
licta inter hocipsum unum, cuius imitatione cõmissa sunt, & gratiam qua dimittuntur, eo-
dem modo media sunt, quoniam ex illo uno ad multa uenerũt, ut ex multis ad gratiam iu-
stificandi uenirent. Cum ergo in utroq;, id est & iudicio & gratia, quod attinet ad unum &
multa delicta, una eademq; ratio sit, dicãt isti nobis quare iudicium dixerit ex uno delicto
ducere in condemnationem, gratiam uero ex multis delictis in iustificationem: aut acquie-
scant ideo sic esse dictum, quia in hac causa duo cõstituuntur homines: Adam, ex quo sub-
sistit generatio carnalis, & Christus, ex quo generatio spiritalis. Sed quia tãtum ille homo,
iste autem & deus & homo, non quomodo illa generatio uno delicto obligat, quod est ex
Adam, ita ista regeneratio unum delictũ solum soluit, quod est ex Adam. Sed illi quidẽ ge
nerationi sufficit ad condemnationem unius delicti connexio, quicquid enim postea homi
nes ex malis suis operibus addunt, non pertinet ad illam generationem, sed ad humanam
conuersationem: huic autem regenerationi non sufficit illud delictum tantummodo solue-
re, quod ex Adam trahitur, sed quicquid etiam postea ex iniquis operibus humanæ con-
uersationis accedit. Ideo iudicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis deli-
ctis in iustificationẽ. Si enim ob unius delictũ mors regnauit per unum, à quo delicto par-
uuli per baptismum expiantur, multomagis qui abundãtiam gratiæ & iusticiæ accipiunt, in
uita regnabunt per unum Iesum Christum: multomagis utiq; in uita regnabunt, quia æter
næ uitæ regnum erit, mors autem in eis temporaliter transit, non in æternum regnabit. Ita-
que sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, de qua condemna-
tione paruuli per sacramentum baptismi liberandi sunt, ita per unius iustificationem in o-
mnes homines ad iustificationem uitæ. Et hic omnes dixit, & ibi, non quia omnes homines
uenirent ad gratiam iustificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa, in æternum mo-
riantur

riantur: sed quia omnes qui renascuntur in iustificationem, nō nisi per Christum renascuntur, sicut omnes qui nascuntur in condemnationem, non nisi per Adam nascuntur. Nemo quippe est in illa generatione præter Adam, nemo in ista regeneratione præter Christum: ideo omnes & omnes, eosdem autem omnes etiam multos postea dicit, adiungens: Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores cōstituti sunt multi, sic & per unius hominis obedientiam iusti constituuntur multi. Qui multi? nisi quos iam pauloante omnes dixerat. Vide quemadmodum cōmēdat unum & unum, id est Adam & Christum: illum ad condemnationem, hunc ad iustificationem, cum tanto post Adam uenerit Christus in carne, ut sciamus etiam antiquos iustos, quicunq; esse potuerunt, non nisi per eandē fidem liberatos, per quam liberamur & nos, fidē scilicet incarnationis Christi, quæ illis prænunciabatur, sicut à nobis facta annunciatur. Ideo idem Christum hominem dicit, cum sit & deus, ne quis existimet antiquos iustos per deum tantummodo Christum, id est per uerbum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis eius, qua & homo Christus dicitur, potuisse liberari. Sententia quippe ista destrui non potest, de qua & alibi dicit: Per
1. Cor. 15 unum hominem mors, & per unum hominē resurrectio mortuorum. Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Vtiq; resurrectionem dicit iustorum, ubi est uita æterna: non resurrectionem iniquorum, ubi mors erit æterna. Ideo ait uiuificabuntur, quia illi damnabūtur. Hinc & in ueteribus sacramentis circuncisio paruulorum octaua die fieri præcepta est, quoniam Christus, in quo fit delicti carnalis expoliatio, quam significat circūcisio, die dominico resurrexit, qui post septimum sabbati octauus est. Hæc er-
2. Corin. 4 go fides etiam antiquorum iustorum fuit. Vnde & Apostolus dicit: Habentes autem eundem spiritum fidei, propter quod scriptum est: Credidi propter quod & locutus sum, & nos credimus propter quod loquimur: non diceret eundem spiritum fidei, nisi admonēs etiam antiquos iustos habuisse ipsum spiritum fidei, hoc est incarnationis Christi. Sed quia illis futura prænunciabatur, quæ iam facta à nobis annunciatur, & tempore ueteris testamenti D uelabatur, quæ tempore noui testamenti reuelatur, ideo eius sacramēta uariata sunt, ut alia essent in ueteri testamēto, alia in nouo, cum fides uaria non sit, sed una sit: quia sicut in Adā omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificabuntur. Quod uero illis uerbis quæ tractabamus adiungit & dicit, Lex autem subintrauit, ut abundaret delictum, quod trahitur ex Adam, de quo dicebam superius, Mors regnauit per unum, legem quidem siue naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui iam ratione uti possunt, siue conscriptam, quæ data est per Moysen, quia nec ipsa uiuificare potuit, & liberare à lege peccati & mortis, quæ tracta est ex Adam, sed magis addidit præuaricationis augmenta: Vbi enim lex non est, ait idem Apostolus, nec præuaricatio: Proinde quoniam lex est etiam in ratione hominis, qui iam utitur arbitrio libertatis naturaliter in corde conscripta, qua suggeritur ne mali aliquid faciat quisq; alteri, quod pati ipse non uult: secundum hanc legem præuaricati sunt omnes, etiam qui legem per Moysen datam nō acceperunt, de quibus in psal-
Psalm. 118 mo legitur: Præuaricatores æstimaui omnes peccatores terræ. Non enim omnes peccatores terræ legem per Moysen datam præuaricarunt, sed tamen nisi aliquam præuaricassent, nō appellarentur præuaricatores. Vbi enim lex non est, nec præuaricatio. Præuaricata ergo lege, quæ in paradiso data est, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de qua dicitur: Video aliam legem in mēbris meis repugnantē legi mentis meæ, & captiuum me ducentem in legem peccati, quæ est ex membris meis: quæ tamen nisi mala postea consuetudine roboretur, facilius uincitur, non tamen nisi gratia dei: lege autem alia præuaricata, quæ est in usu rationis animæ rationalis in ætate hominis iam ratione utentis, præuaricatores fiunt omnes peccatores terræ: præuaricata uero lege etiam illa, quæ data est per Moysen, multo amplius abundat delictum. Si enim data esset lex, quæ posset uiuificare, omnino ex
Gal. 3 lege esset iusticia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Hæc uerba si agnoscis, apostolica sunt, de qua lege iterum dicit: Lex

præua

A præuaricationis gratia posita est , donec ueniret semen, cui promissum est dispositum per
angelos in manu mediatoris, Christum cōmendans, cuius gratia salui sunt omnes, siue par
uuli à lege peccati & mortis, cum qua nati sumus: siue maiores, qui male utentes arbitrio uo
luntatis, præuaricarunt legem naturalem ipsius rationis: siue qui legem acceperunt, quæ da
ta est per Moysen, eamq; præuaricantes, littera occisi sunt. Cum uero etiam euangelica præ
cepta homo præuaricat, uelut quatriduanus mortuus putet: nec de illo tamen desperādum
est propter eius gratiam, qui non lente dixit, sed magna uoce clamauit : Lazare ueni foras. Ioan. 11
Lex ergo subintrauit ut abundaret delictum, siue cum homines negligūt quod deus iubet,
siue cum de suis uiribus præsumentes, adiutorium gratiæ non implorant, & addunt infirmi
tati superbiam. Cum autem uocatione diuina intelligant cur sit ingemiscendum, & inuocāt
eum in quem recte credunt, dicentes : Miserere mei deus secundum magnam misericordi- Psalm. 50
am tuam. Et, Ego dixi, domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi: In tua Psalm. 40
iusticia uiuifica me. Et, Viam iniquitatis amoue à me, & lege tua miserere mei. Et, Nō ueni- Psal. 118.35
at mihi pes superbiæ, & manus peccatorum non moueant me. Et, Itinera mea dirige secun Psalm. 36
dum uerbum tuum, & ne dominetur mei omnis iniquitas : A domino enim gressus homi-
nis diriguntur, & uiam eius uolet. Et alia multa, quæ propterea scripta sunt, ut nos admone
ret ad implenda ea quæ nobis iubentur. Cum ergo se homo ad illum extenderit, & sic inge-
muerit, fiet quod sequitur, Vbi abundauit delictum, superabundauit & gratia. Et dimittun Rom. 5
tur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Et diffunditur in corde charitas dei, unde fi- Lucæ 7
at legis plenitudo non per uires arbitrij, quod est in nobis, sed per spiritumsanctum, qui da-
tus est nobis. Nouerat quippe ille legem, qui dicebat: Condelector enim legi dei secundum Rom. 7
interiorem hominem, & tamen adiungebat : Video autem aliam legem in membris meis
repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducētem in legem peccati, quæ est in mem-
bris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius ? Gratia dei per Ie-
B sum Christum dominum nostrum . Cur non dixit potius, meum liberum arbitrium? nisi
quia libertas sine gratia non est libertas , sed contumacia ? Cum ergo dixisset Apostolus:
Lex subintrauit ut abundaret delictum, ubi autem abundauit delictum , superabūdauit &
gratia, Secutus adiunxit: Vt quemadmodum regnauit peccatum in morte, sic & gratia re-
gnet per iusticiam in uita æterna per Iesum Christum dominum nostrum. Modo cum di-
xisset, ut quemadmodum regnauit peccatum in morte, nō ait per unum hominem aut per
Adam, quia iam dixerat: Lex subintrauit ut abundaret delictum, quæ abundantia delicti
non pertinet ad primi hominis propaginem, sed ad conuersationis humanæ præuaricatio
nem , quæ illi uno delicto, quo solo obstricti tenentur infantes, iam in maioribus ætatibus
ex abundantia iniquitatis adiecta est . Sed quoniam hoc totum, etiam quod non pertinet
ad illius unius delicti originem, tamen idonea est soluere gratia saluatoris, Ideo cum dixis-
set: Sic & gratia regnet per iusticiam in uita æterna, addidit, per Iesum Christum dominū
nostrum. Nullæ itaque argumentationes contra hæc apostolica uerba prolatæ, impediant
paruulos ad salutem, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Tantomagis enim pro eis lo
qui debemus , quanto ipsi pro se loqui non possunt. Per unum hominem intrauit peccatū
in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes pec-
cauerunt. Sicut ab illo uno homine , sic ab eodem peccato infantes immunes esse non pos-
sunt, nisi ab eius reatu per Christi baptismum resoluantur. Vsque enim ad legem peccatū
in mundo fuit. Non quia deinceps in nemine fuit, hoc dictum est, sed quia non poterat per
litteram legis auferri , quod solo poterat spiritu gratiæ . Ne quisquam ergo fidens de uiri-
bus non dico uoluntatis, sed potius uanitatis suæ putaret libero arbitrio legem potuisse suf
ficere, & Christi gratiam derideret, ideo ait Apostolus : Vsque enim ad legem peccatum in
mundo fuit, peccatum autem non deputabatur, cum lex non esset. Non dixit non erat, sed
non deputabatur, quia lex non erat qua arguente demonstraretur, siue lex rationis in par
uulo, siue lex litteræ in populo. Sed regnauit, inquit, mors ab Adam usq; ad Moysen, quia

nec lex data per Moysen potuit regnum mortis auferre, quod sola Christi abstulit gratia. C
In quos autem regnauerit uide, in eos, inquit, qui non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ. Regnauit ergo & in eos qui non peccauerunt. Sed cur regnauerit, ostendit cum ait, In similitudine præuaricationis Adæ. Iste est enim melior intellectus horum uerborum, ut cum dixisset: Regnauit mors in eos qui non peccauerunt, quasi nos moneret quare in eos regnauerit qui non peccauerunt, adderet in similitudine præuaricationis Adæ, id est quia inerat eorum in membris similitudo præuaricationis Adæ. Potest & sic intelligi: Regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, & in eos qui non in similitudine præuaricationis Adæ peccauerunt, quia in seipsis cum iam nati essent, nec ratione adhuc uterentur qua ille utebatur quando peccauit, nec præceptum accepissent quod ille transgressus est, sed solo originali uitio tenerentur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem. Quod regnum mortis in eis tantum non est, qui Christi gratia renati, ad eius regnum pertinent: quoniam mors temporalis, quamuis & ipsa de originali delicto propagata sit, corpus in eis interimit, animam uero ad pœnas non trahit, ubi uoluit regnum mortis intelligi: ut anima renata per gratiam, iam non moriatur in gehennã, id est à uita dei non alienetur, non separetur, Temporalis autem mors corporis etiam in his qui Christi morte redimuntur, relinquatur interim ad exercitationem fidei, & agonem præsentis luctationis, in quo & martyres certauerunt: absumatur uero & ipsa in renouatione corporis, quam resurrectio pollicetur. Ibi enim penitus absorbebitur mors in uictoriam, cui modo gratia Christi adimit regnum, ne suorum animas ad pœnas tartari trahat. Nonnulli sanè codices non habent, In eos qui non peccauerunt, sed in eos qui peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ. Quibus quidem uerbis nullo modo iste sensus aufertur, secũdum hoc quippe intelliguntur peccasse in similitudine præuaricationis Adæ, secundum quod supra dictum est, In quo omnes peccauerunt. Sed tamen Græci codices, unde in latinum scriptura translata est, illud plures habent quod diximus, quod non adiunxit de Adam, qui est forma futuri. Neque hoc uno intelligitur modo: Aut enim forma Christi à contrario est, ut quemadmodum in illo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificentur: & quomodo per ipsius inobedientiam peccatores constituantur multi, sic per istius obedientiam iusti constituantur multi. Aut formam futuri cum dixit, quod ipse inflixerit formam mortis posteris suis. Ille tamen est melior intellectus, ut à contrario forma esse credatur, quam multum commendat Apostolus. Denique ne omnino ex æquo in hac forma eadem contraria pensentur, adiungit & dicit: Sed non sicut delictum ita & donatio. Si enim ob unius delictum multi mortui sunt, multomagis gratia dei, & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in multos abundabit: ut intelligatur non in magis multos, cum iniqui magis multi sint, qui damnabuntur, sed magis abundabit: quod in his qui per Christum redimuntur, temporaliter ualet forma mortis ex Adam, in æternum autem ualebit uitæ forma per Christum. Quamuis ergo, inquit, Adam futuri forma sit à contrario, plus tamen præstat Christus regeneratis, quàm eis nocuerat ille generatis: & non sicut per unũ peccantem, ita est & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Non solum in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia ille temporaliter nocuit eis, quos in æternum Christus redemit: uerumetiam quia illius uno delicto posteri nisi à Christo redimantur in condemnationem, Christi autem redemptio etiam multa delicta dissoluit, quæ illi uni abundantia præuaricatricis iniquitatis adiecit, unde iam superius disputauimus. Cõtra hæc Apostoli uerba sanumq; intellectum nemini acquiescas, si uis Christo & in Christo uiuere. Nam si, quemadmodum illi dicunt, propterea ista commemorasset Apostolus, ut intelligeremus ad primum hominem peccatores ideo pertinere, quia non delictum ex illo nascendo traximus, sed eum imitando peccamus, diabolum potius poneret: quia & prior peccauit, & de quo nullam substantiæ propaginem traxit genus humanum, sed eum sola imitatio subsecuta est: unde dicitur pater

Græci codices. D

Rom. 5

A ter impiorum, sicut noster dicitur pater Abraam propter imitationem fidei, nō propter ori
ginem carnis. Nam ideo de ipso diabolo dictum est: Imitantur autē illum qui sunt ex par Sap.2
te ipsius. Deinde si propter imitationem hoc loco apostolus commemoraret primum ho/
minem, quia primus peccator in hominibus fuit, ut ideo ad illum omnes homines peccato/
res diceret pertinere, cur nō secundum Abel posuit qui primus in hominibus iustus fuit, ad
quem iusti omnes propter imitationem iusticiæ pertinerent, sed posuit Adam, cōtra quem ψυχρὰ λήμ
non posuit nisi Christum? Quia sicut ille homo delicto suo uitiauit posteritatem suam, sic ματα.
ille deus homo iusticia sua saluauit hæreditatem suam. Ille traijciendo carnis immundiciā
quod non poterat impius diabolus, ille donando spiritus gratiam quod non poterat Abel
iustus. Multa de his quæstionibus ab alijs nostris opusculis & ecclesiasticis sermonibus di/
ximus, quoniam fuerunt etiam apud nos quidam, qui ubicūq; poterant hæc sui erroris no
ua semina spargerent, quorum nonnullos per ministerium nostrum fratrumq; nostrorum
misericordia domini ab illa peste sanauit. Nec tamen hic deesse aliquos arbitror, maxime
apud Carthaginem, sed iam occulte mussitant timētes ecclesiæ fundatissimam fidē. Nam
unus eorum nomine Cœlestius in eiusdem ciuitatis ecclesia iam ad presbyterij honorem Cœlestius
subrepere cœperat, sed fidelissima libertate fratrum propter has ipsas contra Christi gra/ Pelagianus.
tiam disputationes usque ad iudicium episcopale perductus est, tamen coactus est confite/
ri propter baptizandos paruulos, quod & ipsis redemptio sit necessaria. Vbi quāquam uo/
luerit de originali peccato aliquid expressius discere, tamen in ipsius redemptionis nomine
non parum sibi præscripsit. Vnde enim redimendi sunt nisi à diaboli potestate, in qua esse
non possent, nisi originalis obligatione peccati? Aut quo precio redimūtur, nisi Christi san Matth.26
guine, de quo apertissime scriptum est, quod in remissionem effusus sit peccatorum? Sed
quia magis conuictus & ab ecclesia detestatus quàm correctus & pacatus abscessit, ueritus
sum ne forte ipse ibi sit qui nostram fidem perturbare conatur. Ideo nominis ipsius com/
B memorationem putaui esse faciendam. Sed siue ipse sit siue alij consortes eius erroris, Plu/
res enim sunt quàm sperare possumus, & ubi non redarguuntur, etiam alios ad suam sectā
seducunt, & sic crebescunt ut nesciam quò sint erupturi, nos tamen malumus eos in eccle/
siæ compage sanari, quàm ex illo corpore uelut insanabilia membra resecari, si tamen hoc
permittit ipsa necessitas. Timendum est enim, ne plura putrescant dum putribus parcitur.
Potens est autem misericordia domini nostri, quæ potius eos ab hac peste liberet, quod
sine dubio faciet si fideliter aduertant teneantq; quod scriptum est: Qui inuocauerit no/ Ioelis 2
men domini saluus erit. Audi iam pauca de diuitibus, quod in epistola tua sequitur Quæstio 4.
inquirendum. Hoc enim posuisti illos dicere, Diuitem manentem in diuitijs suis, regnum derelinquēdis
dei non posse ingredi, nisi omnia sua uendiderit, nec ei prodesse si forte ex ipsis diuitijs facultatibus
mandata fecerit. Euaserunt istorum disputationes, patres nostri Abraam & Isaac & Ia/
cob, qui tanto ante ex hac uita migrarunt. Habebant quippe hi omnes non paruas diui/
tias, sicut fidelissima scriptura testatur: multos tamen uenturos ab oriente & occidente, Matth.9
& non supra ipsos uel extra ipsos, sed cum ipsis recubituros in regno cœlorum, ille ipse
qui propter nos factus est pauper cum uere diues esset ueracissima promissione prædi/
xit. Et quamuis superbus diues qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie Luc.16
splendide, mortuus apud inferos torqueretur, tamen si pauperis ulcerosi qui ante ianuam
eius contemptus iacebat misertus fuisset, mereretur & ipse misericordiam. Et si paupe/
ri illi meritum esset inopia non iusticia, non utique ab angelis in Abraæ gremium qui di/
ues hic fuerat tolleretur. Sed ut nobis ostenderetur nec in isto paupertatem per seipsam
diuinitus honoratam, nec in illo diuitias fuisse damnatas, sed in isto pietatem, in illo im/
pietatem suos exitus habuisse, sic suscepit impium diuitem cruciatus ignis, ut tamen pium
pauperem susciperet sinus diuitis. Qui sanè cum hic diues uiueret, diuitias sic habebat,
& eas præ dei præceptis paruipendebat, ut etiam cum ipsius filij immolatione nollet
offendere deum iubentem, quem suarum diuitiarum & sperabat & optabat hæredem.

Hic utiq; dicunt, ideo patres antiquos nō uendidisse omnia quæ habebant, & dedisse pauperibus, quia hoc eis non præceperat dominus. Nondum enim reuelato testamento nouo, quod non fieri nisi plenitudine temporis oportebat, nec eorum uirtus fuerat reuelāda, qua uirtute hoc eos facillime posse, deus in eorum cordibus nouerat, qui testimonium illis tam insigne perhibebat, ut cum sit omnium sanctorum deus, tanquam de præcipuis amicis suis dicere dignaretur: Ego sum deus Abraam, deus Isaac, deus Iacob, hoc mihi nomen est in æternum. Postea uero quàm magnum pietatis sacramētum manifestatū est in carne, & uocandis omnibus gentibus Christi aduentus illuxit, in quem etiam illi patres crediderant, sed huius fidei oliuam suo tempore manifestandam, in illius arboris de qua Apostolus loquitur tanquam radice seruabant, dictum est diuiti: Vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlis, & ueni sequere me. Hæc si dicunt, uidentur aliquid rationabiliter dicere. Sed totum audiant, totum aduertant; non in parte aures aperiant, in parte surdescant. Cui enim dominus hoc præcepit? Profecto illi diuiti, qui uitæ æternæ consequendæ consilium quærebat accipere. Hoc enim domino dixerat: Quid faciam ut uitam æternam consequar? Ille autem non ei respondit: Si uis uenire ad uitam, uade uende omnia quæ habes, sed, Si uis uenire ad uitam, serua mandata. Quæ iuuenis cum sibi à domino ex lege commemorata seruasse dixisset, & quæsisset quid adhuc sibi deesset, responsum accepit: Si uis perfectus esse, uade & uende omnia quæ habes, & da pauperibus. Et ne se illa quæ multum amabat, hoc modo perdere existimaret, Et habebis, inquit, thesaurum in cœlis. Deinde addidit, Et ueni sequere me, ne cuiquam, cum hæc fecerit, aliquid prodesse existimetur, si non sequitur Christum. At ille quidem tristis abscessit, qui uiderit quemadmodum illa legis mandata seruauerat. Puto enim quod se arrogantius quàm uerius seruasse responderat. Veruntamen magister bonus mādata legis ab ista excellentiore perfectione distinxit. Ibi enim dixit, Si uis uenire ad uitam, serua mandata: hic autem, Si uis perfectus esse, uade uende omnia quæ habes, & cætera. Cur ergo negamus diuites, quamuis ab illa perfectione absint, uenire tamen ad uitam, si mandata seruauerint, & dederint ut detur illis, & dimiserint ut dimittatur illis? Credimus enim ministrum noui testamēti fuisse Apostolum, cum scribens ad Timotheum diceret: Præcipe diuitibus huius mundi non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum. Bene faciant diuites, sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehēdant ueram uitam, de qua & illi adolescenti dictum est, Si uis uenire ad uitam. Puto quod ista præcipiens, diuites instruebat, nō fallebat Apostolus, † Præcipe diuitibus huius mundi, ut uendāt omnia quæ habent, dent pauperibus, & sequantur dominum, Sed non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum. Ista superbia diuitem illum, qui iacentem ante ianuam suam contemnebat pauperem iustum, & ista spes in incerto diuitiarum, qua se propter purpuram, byssum & epulas splendidas beatum putabat, non ipsæ diuitiæ perduxerunt ad inferni tormenta. An forte quia dominus adiunxit: Amen dico uobis, difficile diues intrabit in regnum cœlorum, Et iterum dico uobis: Facilius intrabit camelus per foramen acus, quàm diues in regnum cœlorum, ideo putant isti diuitem, etiam si faciat ista quæ diuitibus præcipienda scripsit Apostolus, in regnum cœlorum intrare non posse? Quid ergo est? Vtrum Apostolus contra dominum loquitur, an isti nesciunt quid loquuntur? Quid horum credat, eligat christianus. Puto melius nos credere istos nescire quid loquantur, quàm Paulum cōtra dominum loqui. Deinde cur nō in cōsequentibus etiam ipsum dominum audiūt dicētem discipulis pro miseria diuitum cōtristatis: Quod hominibus impossibile est, deo facile est? Sed ideo, inquiunt, hoc dictum est, quia futurum erat, ut audito euangelio, diuites uendito patrimonio, erogatoq; pauperibus, dominū sequerētur, & intrarent in regnū cœlorū, atq; ita fieret quod difficile uidebatur, nō ut manētes in diuitijs suis, præcepta Apostoli custodiendo, id est nō superbe sapiendo, neq; sperādo in incerto diuitiarū sed in deo uiuo, benefaciendo, facile

Marginal notes: C (line 1); Exodi 3 (beside "insigne perhibebat"); Math. 19 (beside "loquitur tanquam radice"); D (beside "ctus esse, uade uende"); 1. Timoth. 6 (beside "stolum, cum scribens"); *Talia quædā uidētur desse, quum non diceret.* (beside "qua & illi adolescenti")

A facile tribuẽdo & cõmunicando indigentibus, ueram apprehendant uitam, sed etiam ista
præcepta apostolica, uenditis omnibus suis rebus impleret. Hæc si dicunt (Scio quippe eos
illa dicere) non attendunt primitus quemadmodum dominus contra eorum dogma, suam
gratiam prædicauerit. Non enim ait, Quod hominibus impossibile uidetur, facile est homi
nibus si uoluerint, sed quod hominibus, inquit, impossibile est, deo facile est, ostẽdens quã-
do ista recte fiunt, non fieri hominis potentia, sed dei gratia. Hæc ergo attẽdant isti, & si re-
prehendunt eos qui gloriantur in diuitijs suis, caueant ipsi in sua uirtute cõfidere. Simul e- Psal.48
nim utriq; reprehenduntur in psalmo, qui confidunt in uirtute sua, & qui in abundantia di
uitiarum suarum gloriantur. Audiant itaq; diuites, Quod hominibus impossibile est, deo
facile est, & siue manentes in diuitijs suis, siue illis uenditis, & per indigentias pauperum di-
stributis intrent in regnum cœlorum, gratiæ dei tribuant non proprijs uiribus bonum suũ.
Quod enim hominibus impossibile est, non hominibus sed deo facile est. Audiant hoc &
isti, & si iam omnia sua uel uendiderunt & pauperibus tribuerunt, uel adhuc id agunt atq;
disponũt, & hoc modo præparant intrare in regnũ cœlorum, non hoc tribuant uirtuti suæ,
sed eidem gratiæ diuinæ, Quod enim hominibus impossibile est, non ipsis quia & ipsi ho-
mines sunt, sed deo facile est. Hoc quippe illis & apostolus dicit: Cum timore & tremore ue Phil.2
stram ipsorum salutem operamini. Deus enim est qui operatur in uobis, & uelle & operari
pro bona uoluntate. Certe ideo se dicunt de suis rebus uendendis perfectionis à domino
suscepisse cõsilium ut sequantur dominum, quoniam illic additum est, Et ueni sequere me.
Cur ergo in his bonis quæ faciunt, de sua tantum uoluntate præsumũt, nec audiunt domi-
num, quoniam sequi se dicunt increpantem atq; testantem, Sine me nihil potestis facere? Ioan.15
Si autem apostolus ita dixit, Præcipe diuitibus huius mundi non superbe sapere, neq; in 1.Timoth.6
incerto diuitiarum, ut uendant omnia quæ possident, & ea precia distribuendo indigenti-
bus, faciant quod sequitur, Facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum
B bonum in futurũ, & aliter eos in regnum cœlorum intrare posse non credit, Fallit ergo eos
quorum domos tam diligẽter doctrinæ sanitate componit, admonens & præcipiens qua-
les se præbere debeant uxores uiris, uiri uxoribus, filij parentibus, parentes filijs, serui do-
minis, domini seruis. Nam quomodo hæc agi possunt sine domo, & sine aliqua re fami-
liari? An hoc eos mouet quod ait dominus: Quicunque dimiserit omnia sua propter me, Matth.19
accipiet in hoc centuplum & in futuro uitam æternam possidebit? Aliud est dimiserit, a-
liud est uendiderit. Nam & in his quæ dimittenda mandauit etiam uxor commemorata
est, quam nullis humanis legibus licet uendere, Christi autem legibus nec dimittere exce-
pta causa fornicationis. Quid sibi ergo uolunt ista præcepta? Non enim possunt inter se
esse contraria, nisi quia incurrat aliquando necessitatis articulus, ubi aut uxor dimittatur
aut Christus: ut alia omittam, si ipsi uxori maritus displicuerit Christianus, eiq; propo-
suerit aut à se diuortium aut à Christo, Hic ille quid eligat nisi Christum, & dimittat uxo-
rem laudabiliter propter Christum? Ambobus quippe Christianis dominus præcepit ne
quisquam dimittat uxorem excepta causa fornicationis. Vbi autem quælibet in eis perso-
na infidelis est, consilium apostoli attendatur, Vt si infidelis consentit habitare cum uiro fi- 1.Cor.7
deli, uir non dimittat uxorem. Similiter & uxor fidelis uirum, si cum illa habitare consense-
rit. Quod si infidelis inquit discedit, discedat. Non est enim seruituti subiectus frater aut so
ror in huiusmodi, id est, si infidelis noluerit esse cum coniuge fideli, hic agnoscat fidelis suã
libertatẽ, ne ita se subiectum deputet seruituti ut ipsam dimittat fidem, ne coniugem amit
tat infidelem. Hoc & de filijs atque parentibus, hoc de fratribus & sororibus intelligitur,
propter Christum omnes esse dimittendos, cum proponitur ista conditio ut Christum di
mittat si illos secum habere desiderat. Hoc ergo & de domo atque agris, hoc & de his re-
bus quæ iure pecuniario possidentur hoc loco accipiendum est. Simul enim etiam de his
non ait, Quicunque uendiderit propter me quæcunq; licitum est uendere, sed quicunq; di-
miserit. Fieri enim potest ut dicatur Christiano ab aliqua potestate, aut christianus nõ eris,

aut si in hoc permanere uolueris, domum possessionesq; non habebis. Cum uero etiam illi C diuites, qui in suis diuitijs sic statuerant permanere, ut ex eorum bonis operibus promererentur deum, hæc dimittant potius propter Christum, quàm propter hæc Christum, ut accipiant in hoc seculo centuplum, cuius numeri perfectione significantur omnia. Fideli quippe homini totus mundus diuitiarum est, fiuntq; hoc mundo quasi nihil habētes & omnia possidentes, ut in futuro seculo possideant uitam æternam, ne propter ista dimisso Christo in mortem præcipitentur æternam: Hac quippe lege & conditione non illi tantum, qui mentis excellentia perfectionis consilium receperunt, ut uendita sua pauperibus distribuerent, & humeris ab omni seculi huius sarcina liberioribus leuem Christi sarcinam ferrēt, sed etiam quisquis infirmior, & illi gloriosissimæ perfectioni minus idoneus, qui tamen se meminit ueraciter esse Christianum, cum audierit sibi proponi, quod nisi hæc omnia dimiserit, dimissurus est Christum, apprehendet potius turrim fortitudinis à facie inimici: quia cum eam in sua ædificaret fide, computauit sumptus quibus perfici posset: id est eo animo accessit ad fidem, ut huic seculo non solum uerbis renunciaret: quia & si emit aliquid, tanquam nō possidens erat: & si utebatur mundo, tanquam nō utens erat, nō sperans in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo. Cum enim omnis qui renunciat huic seculo, sine dubio renunciet omnibus quæ sunt eius, ut possit Christi esse discipulus: ipse enim, cum de sumptibus ad turris ædificium necessarijs, & de bello aduersus regem alterum præparando, similitudinem præmisisset, adiunxit sic: Qui non renunciat omnibus quæ sunt eius, nō potest meus esse discipulus: (*Lucæ 14*) profecto renunciat etiam diuitijs suis, si quas habet: aut sic ut eas omnino nō diligens, totas distribuat indigentibus, & superfluis exoneretur sarcinis: aut sic, ut pius diligens Christum, spem ab eis transferat in ipsum, atq; ita utatur illis, ut facile tribuens & communicans, thesaurizet in cœlo: paratusq; sit quemadmodum parentes & filios & fratres & uxorem, hoc modo & istas relinquere, si talis conditio proposita fuerit, ut nisi dimisso Christo, eas habere non possit. Nam si aliter huic seculo renunciat, quando accedit ad fidei sacramentum, facit quod de lapsis beatus Cyprianus ingemuit, dicens: Seculo uerbis solis renunciantes & nō factis. (*Cyprianus.*) D De hoc quippe dicitur, cum ueniente tentatiōe, magis ista metuit amittere, quàm Christum negare, Ecce homo qui cœpit ædificare, & non potuit perficere. Ipse est etiā, qui cum adhuc longe esset aduersarius eius, misit legatos quærens pacem: id est nondum affligente, sed adhuc imminente ac minante tentatione, ut his non careat quæ plus diligit, ad relinquēdum Christum negandumq; cōsentit. Et multi sunt tales, qui etiam putant sibi ad augendas opes suas & multiplicanda delectamenta terrena, religionem suffragari debere Christianam. Sed non sunt tales diuites Christiani, qui licet ista teneant, non tamen ab eis ita tenentur, ut hæc Christo anteponant, quia ueraci corde seculo renunciarunt, ut nullam spem in talibus ponant. Hi uxores & filios uniuersasq; familias ad Christianam religionem tenendam sana erudiunt disciplina. Horum domus hospitalitate feruentes, recipiunt iustum in nomine iusti, ut mercedem iusti accipiant. Frangunt esurienti panem suum, nudum uestiunt, captiuum redimunt, thesaurizant sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam. Et si forte pro fide Christi pecuniaria damna perpetienda sunt, oderunt diuitias suas: si suorum orbitates uel separationes pro Christo minatur hic mundus, oderunt parentes, fratres, filios, uxores: postremo si de ipsa huius corporis uita cum aduersario paciscendum est, ne desertus deserat Christus, oderunt insuper animam suam. De his quippe omnibus mandatum acceperunt, quod aliter discipuli Christi esse non possint. Nec tamen quia præceptum est eis, ut oderint pro Christo & animas suas, uendendas eas habent, aut illatis sibi manibus effundendas: sed parati sunt eas amittere pro Christi nomine moriēdo, ne mortui uiuant Christū negādo, Sic etiam diuitias, ad quas uēdendas parati nō fuerunt monēte Christo, ne cū eis pereant perdito Christo: habemus hinc utriusq; sexus diuites clarissimasq; personas martyrij gloria sublimatas. Ita multi, quos rerū suarū uenditiōe piguerat ante perfici, Christi imitata passiōe sunt repente pfecti: & qui

A & qui nõnullam infirmitatē carnis & sanguinis suis diuitijs perfecerūt, subito aduersus pec/
catum pro fide usq; ad sanguinem certarunt. Quibus autē non prouenit corona martyrij,
neq; illius perfectionis de uendendis rebus suis, consilium tam præclarum & tam grande re
ceperunt, & tamen à damnabilibus immunes criminibus esurientem Christum pauerunt, si
tienti potum dederunt, nudum uestierunt, peregrinantem susceperunt, nõ sedebunt quidē
cum Christo sublimiter iudicaturi, sed ad ipsius dexteram stabunt misericorditer iudicādi.
Beati enim misericordes, quoniam ipsorū miserebitur deus. Et iudicium sine misericordia *Matth.5*
fiet illi qui non fecit misericordiam. Superexultat autem misericordia iudicio. Proinde isti *Iacobi 2*
desinãt contra scripturas loqui, & in suis exhortationibus ad maiora sic excitent, ut minora
non damnent. Non enim & sanctam uirginitatem aliter exhortando persuadere possunt,
nisi coniugalia uincula damnauerint, cum docente apostolo, unusquisq; donum proprium *1.Cor.7*
habeat à deo, alius sic, alius autem sic. Ambulent itaq; perfectionis uiam uenditis omnibus
suis rebus & misericorditer erogatis. Sed si uere pauperes Christi sunt, & non sibi sed Chri
sto colligunt, infirmiora eius mēbra quare puniunt antequam sedes iudiciarias acceperint?
Si enim tales erūt qualibus dominus dicit: Sedebitis super duodecim sedes iudicātes duo/ *Matth.19*
decim tribus Israël, & de qualibus apostolus dicit: Nescitis quoniam angelos iudicabitis, *al.iudicabi/*
præparent potius nõ criminosos sed religiosos diuites recipere in tabernacula æterna, à qui *mus.*
bus amici facti sunt de mammona iniquitatis. Puto enim quod quidā eorū qui hæc impu
denter atq; imprudēter garriunt, à diuitibus Christianis & pijs in suis necessitatibus susten
tantur. Habet enim ecclesia quodammodo suos milites, & quodāmodo prouinciales. Vn/ *1.Cor.9.*
de dicit apostolus: Quis militat suis stipendijs unquam? Habet & uineam & plantatores,
habet gregem & pastores. Vnde cõsequenter dicit: Quis plantat uineam, & de fructu eius
non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? Quāuis talia disputare qua/
lia isti disputant, non sit militare sed rebellare, non sit plantare uineam sed eradicare, nõ sit
B pascendos cõgregare, sed perdendos à grege separare. Sicut autem ipsi qui diuitum religio/
sis obsequijs aluntur atq; uestiuntur, neque enim ad suas necessitates nihil accipiūt nisi ab
eis qui res suas uendunt, non tamen iudicantur atq; damnantur ab excellentioribus Chri/
sti membris, qui maiori uirtute, quā multum commendat apostolus, suis se manibus transi
gunt: sic nec isti damnare debent infirmioris meriti Christianos quorum operibus transi/
guntur, sed recte uiuendo & recte docendo magis eis dicere, Si nos spiritalia seminaui/
mus, magnum est si uestra carnalia metamus? Multo quippe minori impudentia ser/
ui dei, qui manuum suarum honestis operibus uenditis uiuunt, damnant istos à quibus
nihil accipiunt, quàm isti qui propter aliquam corporis infirmitatem non ualentes mani/
bus operari, damnant eosipsos de quorum facultatibus uiuunt. Ego qui hæc scribo perfe/
ctionē de qua dominus locutus est, quando ait diuiti adolescenti: Vade uende omnia quæ *Matth.19*
habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo & ueni sequere me, uehemēter ada/
maui, & non meis uiribus, sed gratia ipsius adiuuante sic feci. Neque enim quia diues non
fui, ideo minus mihi imputabitur. Nam neque ipsi apostoli qui priores hoc fecerunt, diui/ *Augustinus*
tes fuerunt. Sed totum mundum dimittit, qui & illud quod habet, & quod optat habere di *omnia dimi*
mittit. Quātum autem in hac perfectionis uia profecerim, magis quidem noui ego, quàm *sit.*
quisquam alius homo, sed magis deus quàm ego. Et ad hoc propositum quātis possum ui
ribus exhortor, & in nomine domini habeo consortes, quibus hoc per meum ministerium
persuasum est: sic tamen ut præcipue sana doctrina teneatur, nec eos qui ista non faciunt,
uana contumacia iudicemus, dicentes nihil prodesse quod pudice quamuis coniugaliter ui
uunt, quod domos suas & familias Christiane regūt, quod operibus misericordiæ sibi the
saurizant in posterum, ne ista disputando non scripturarum sanctarum tractatores, sed eo
rum accusatores inueniamur. Quod ideo cõmemoraui, quoniā isti quādo talia dicere pro/
hibentur ab eis qui hoc domini consiliū nõ ceperunt, respondent eos talia disputari nolle,
quoniā uitijs suis fauēt, & dominica præcepta implere detractāt: quasi nõ, ut de his taceam
qui

qui licet infirmiores, religiose tamen utuntur diuitijs, etiã ipsi cupidi & auari male his utentes, & in terreno thesauro cor luteum cõfigentes, quia & ipsos necesse est usq; ad finem portet ecclesia, sicut illa retia usq; ad litus pisces malos, tolerabiliores in ea quàm isti sint, qui talia sermocinando & disseminando, ita se uideri magnos uolunt, quia diuitias suas, uel quantulacunq; patrimonia ex præcepto domini uendiderunt, ut eius hæreditatẽ, quæ usq; ad fines terræ dilatatur atq; diffunditur, hac doctrina nõ sana perturbare atq; euertere moliantur. Vnde quia ex hac quidem occasione, sed tamẽ iam breuiter dixi quid etiam de ecclesia Christi in hoc seculo sentiam, id est quia usq; ad finem huius seculi necesse est portet bonos & malos, quoniam & hoc inter tuas quæstiones interrogasti, prolixam epistolam, iam tandem aliquando concludam, Iurationem caue quantum potes. Melius quippe nec uerum iuratur, quàm iurandi consuetudine, & in periurium sæpe caditur, & semper periurio propinquatur. Sed illi, quãtum aliquos eorum audiui, quid sit iurare prorsus ignorant: putant em̃ se nõ iurare, quãdo in ore habent, Scit deus, &, Testis est deus, &, Testem deum inuoco super animam meam, quia non dicitur, Per deum, & quia talia reperiuntur in apostolo Paulo. Sed etiam illa ibi contra eos inuenta est, quam cõfitentur esse iurationem, ubi ait Apostolus: Quotidie morior, per uestrã gloriam fratres quam habeo in Christo Iesu domino nostro. In græcis enim codicibus reperitur omnino esse hanc iurationẽ, ne quis in latina lingua hoc sic intelligat dictum, per uestram gloriam, quomodo dictum est, per meum aduẽtum iterum ad uos, & multa similia, ubi dicitur per aliquid, & nõ est iuratio. Sed non ideo, quia in suis litteris iurauit Apostolus, uir infirmitate firmissimus, ludus nobis debet esse iuratio. Multo enim tutius, ut dixi, quantum ad nos attinet, nunq̃ iuramus, ut sit in ore nostro est est, non non, sicut dominus monet. Nõ quia peccatũ est uerum iurare, sed quia grauissimum peccatum est falsum iurare, quo citius cadit qui consueuit iurare. Accepisti quod mihi uidetur, melius exponant ista meliores, non isti quorũ noui iam sententiam reprobandam, sed alij qui ueraciter possunt. Nam & ego paratior sum discere quàm docere, & tu magnum cõferes beneficium, si ea quæ illic à sanctis fratribus aduersus istorum uaniloquia disseruntur, non me facias ignorare. In domino recte & fideliter uiuas dilectissime fili.

Quæstio 5. de non iurando.

1. Corinth. 15 vii.

Patres concilij Carthaginensis, Innocentio Pontifici Romano de actis aduersus Pelagium & Cœlestium.

Epistola XC

DOMINO beatissimo & honorandissimo fratri sancto Innocentio papæ, Aurelius, Mundius, Rusticanus, Fidentius, Euagrius, Antonius, Palatinus, Adeodatus, Vincentius, Publianus, Theasius, Tutus, Panthonius, Victor, Restitutianus, Adeodatus, Octauius, Serotinus, Maiorinus, Posthumanus, Trispulus, Victor, alius Restitutus, Ampelius, Animus, Felix Donatus Victor, Leucius, Macianus, Fructuosus, Faustinianus, Quoduultdeus, Candorius, Maximus, Megarius, Rusticus, Rufianus, Proculianus, Thomas, Ianuarius, Octauianus, Prætextatus, Sixtus Quoduultdeus, Pẽthadius Quotuultdeus, Cyprianus, Seruilius, Pelagius, Marcellus, Venãtius, Didymus, Saturninus, Tiazacenus, Germanus, Germanianus, Inuentius, Maiorinus, Inuentius, Candidus, Cyprianus & Emilianus, Romanus, Africanus, & Marcellinus, qui in concilio ecclesiæ Carthaginensis affuimus. Cũ ex more ad Carthaginensem ecclesiam solenniter ueniremus, atq; ex diuersis causis congregata ex nobis synodus haberetur, cõpresbyter noster Orosius nobis litteras sanctorum fratrum & cõsacerdotum nostrorum dedit Herodis & Lazari, quorum formam his constituimus esse subdendum. His ergo lectis, Pelagium & Cœlestiũ autores nefarij prorsus, & ab omnibus nobis anathematizandi erroris aduertimus. Vnde factum est, ut recensendum peteremus, quid ante fermè quinquennium super Cœlestij nomine hic apud ecclesiam Carthaginensem fuerit agitatũ. Quo recitato, sicut ex subsequẽtibus aduertere poterit sanctitas tua, quamuis iudicatio manifesta constaret, quia illo tempore episcopali iudicio excisum hoc uulnus tantum ab ecclesia uideretur, nihilominus tamẽ id communi deliberatione censuimus, & huiusmodi persuasionis

2. Retract. 33 & 50.

A sionis autores,quamuis ad presbyterium idē Cœlestius postea peruenisse dicatur, nisi hæc
apertissima anathematizauerint ipsos anathematizari oportere, ut si ipsorum non potue/
rit,saltem eorum qui ab eis decepti sunt uel decipi possunt,cognita sententia quæ in eos lata
est,sanitas procuretur.Hoc itaq; gestum domine frater sancte,charitati tuæ intimandū du/ Apostolica
ximus,ut statutis nostræ medio charitatis etiā apostolicæ sedis adhibeatur autoritas, pro sedes.
tuenda salute multorum,& quorundam peruersitate etiam corrigenda. Id enim agunt isti
damnabilibus disputationibus suis, ut non defendendo, sed potius in superbiam sacrilegā
extollendo liberum arbitrium,nullum relinquant locum gratiæ dei qua Christiani sumus,
qua & ipsum nostræ uoluntatis arbitrium uere sit liberum,dum à carnalium concupiscenti Ioan.8
arum dominatione liberatur,dicente domino,Si uos filius liberauerit, tūc uere liberi eritis,
quod auxilium fides impetrat, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Isti autem asserunt
sicut à fratribus qui etiam eorum libros legerunt cognouimus, in eo dei gratiam deputan/
dam,ꝙ talem hominis instituit creauitq; naturam, quæ per propriam uoluntatem legem
dei possit implere,siue naturaliter in corde conscriptam,siue in litteris datam.Eādem quoq;
legem ad gratiam pertinere,quod illam deus in adiutorium hominibus dedit. Illam uero Roma.7
gratiam qua ut dictum est Christiani sumus,cuius apostolus prædicator est dicens,Cōde/
lector enim legi dei secundum interiorem hominem, Video autem aliam legem in mem/
bris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantē me in lege peccati quæ est in mem/
bris meis.Miser ego homo,qs me liberabit de corpore mortis huius, Gratia dei per Iesum
Christum dominū nostrū: nolūt omnino cognoscere,nec aperte quidē oppugnare audēt,
Sed quid aliud agunt, cū hominibus animalibus nō percipientibus quæ sunt spiritus dei,
persuadere non cessant ad operandam perficiendamq; iusticiam,& dei mandata complen
da,solā sibi humanam sufficere posse naturam, non attendentes quod scriptū est, Spiritus Ro.8.9.12.
adiuuat infirmitatem uestrā. Et, non uolentis est neq; currentis,sed miserentis est dei. Et ꝙ
B unū corpus sumus,singuli autem alter alterius mēbra,habentes dona diuersa secundū gra/
tiā quæ data est nobis. Et,gratia dei sum, id quod sum, & gratia eius in me uacua non fuit, 1.Cor.15.
sed plus omnibus illis laboraui,non ego autem, sed gratia dei mecū.Et,gratias deo qui de/
dit nobis uictoriam per dominum nostrū Iesum Christum. Et quia non idonei sumus co/ 2.Cor.3.4.
gitare aliquid quasi ex nobismetipsis,sed sufficientia nostra ex deo est.Et,habemus thesau
rum istum in uasis fictilibus ut eminentia uirtutis sit dei & non ex nobis, Et innumerabilia
quæ de scripturis omnibus si colligere uelimus,tomus nō sufficit. Et ueremur ne apud te i/
sta cōmemorando quæ maiore gratia de sede apostolica prædicas,inconuenienter facere ui
deamur.Sed ideo facimus,quia eo ꝙ infirmiores sumus,quaqua uersum quisq; nostrū uer/ 2.retra.47.
bo dei prædicando putatur attentior,crebrius eos patimur & audacius insurgentes.Si ergo
Pelagius episcopalibus gestis quæ in oriente confecta dicuntur,etiam tuæ uenerationi iuste
uisus fuerit absolutus,error tamen ipse & impietas quæ tam multos assertores habet,per di
uersa dispersos,etiā autoritate apostolicæ sedis anathematizanda est.Consideret enim san
ctitas tua,& pastoralibus nobis cōpatiatur uisceribus,ꝙ sit pestiferum & exitiabile ouibus
Christi,quod istorum sacrilegas disputationes necessario sequitur,ut nec orare debeamus, Matth.6
ne intremus in tentationem,quod dominus discipulos monuit,& posuit in oratione quam
docuit,aut ne deficiat fides nostra, quod pro apostolo Petro se rogasse ipse testatus est. Si
enim possibilitate naturæ,& arbitrio uoluntatis in potestate sunt constituta, quis nō uideat
à domino inaniter peti,& fallaciter orari,cū orando poscuntur quæ naturæ iam ita conditæ
sufficiētibus uiribus obtinētur?Nec debuisse dicere dominum Iesum, Vigilate & orate:sed
tantūmodo,uigilate ne intretis in tentationē:nec beatissimo Petro primo apostolorū, Ro Lucæ 22
gaui pro te,sed moneo te uel impero ac præcipio ne deficiat fides tua. Contradicitur etiam
istorum cōtentione benedictionibus nostris,ut incassum super populum dicere uideamur,
quicquid eis à domino precamur,ut recte ac pie uiuendo illi placeant:uel illa quæ pro fide/
libus precatur apostolus dicens,Flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi,

ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur, ut det uobis secũdũ diuitias gloriæ suæ uirtutẽ corroborari per spiritũ eius. Si ergo uoluerimus benedicendo super populũ dicere, Da illis domine uirtutẽ corroborari per spiritũ tuũ, istorũ nobis disputatio cõtradicit, affirmans negari liberũ arbitriũ si hoc à deo poscitur quod in nostra est potestate. Virtute enim corroborari si uolumus inquiunt, possumus ea possibilitate naturæ quam non nũc accipimus, sed cum crearemur accepimus. Paruulos etiam propter salutẽ quæ per saluatorem Christum datur, baptizandos negant, ac sic eos mortifera ista doctrina in æternum necãt, promittentes etiam si non baptizentur, habituros uitam æternam, nec pertinere ad eos, de quibus dominus ait, Venit enim filius hominis quærere & saluare quod perierat: quia isti inquiunt, non perierant, nec est quod in eis saluetur, uel tanto precio redimat, quia nihil est in eis uitiatum, nihil tenetur sub diaboli potestate captiuũ, nec pro eis fusus esse sanguis in remissionem legitur peccatorum: quanq; per baptismum Christi etiam paruulorũ fieri redemptionem libello suo Cœlestius in Carthaginensi ecclesia iam confessus est. Sed multi q eorum perhibentur esse uel fuisse discipuli, hæc mala quibus fundamenta Christianæ fidei conantur euertere, quacunq; possunt affirmare non cessant. Vnde etiamsi Pelagius Cœlestiusq; correcti sunt, uel se ista nunquam sensisse dicunt, & quæcunq; scripta contra eos prolata fuerint sua esse negabunt, nec est quẽadmodum de mendacio conuincantur, generaliter tamen quicunq; dogmatizat & affirmat, humanam sibi ad uincenda peccata & dei mãdata facienda sufficere posse naturam, & eo modo gratiæ dei quæ sanctorum euidentius orationibus declaratur, aduersarius inuenitur, Et quicunq; negat paruulos per baptismum Christi, à perditione liberari, & salutem percipere sempiternam, anathema sit. Quæcunque autem alia ab eis obijciuntur, non dubium uenerationem tuam cũ gesta episcopalia perspexerit quæ in oriente in eadem causa confecta dicuntur id iudicaturam, unde omnes in dei misericordia gaudeamus. Ora pro nobis domine beatissime papa.

Lucæ 19 (margin) — C (margin)

Innocẽtius Romanus Pontifex superiori respondet epistolæ. In hac epistola & dictionẽ & ingenium & eruditionem tali dignã præsule desiderare cogimur. Ep. XCI. D

2. retract. 50

INNOCENTIVS, Aurelio & omnibus sanctis episcopis, uel cæteris qui in cõcilio Carthaginensis affuerũt ecclesiæ, dilectissimis fratribus in domino salutem. In requirẽdis de his rebus quas omni cum solicitudine decet à sacerdotibus, maxime à uero iustoq; & catholico tractari concilio, antiquæ traditionis exẽpla seruantes & ecclesiasticæ memores disciplinæ, uestræ religionis uigorẽ nõ minus nunc in consulendo, q̃ antea cum pronunciaretis uera ratione firmatis, qui ad nostrum referendum approbastis esse iudicium, sciẽtes quid apostolicæ sedi, cum omnes hoc loco positi ipsum sequi desideremus apostolum, debeatur, à quo ipse episcopatus, & tota autoritas nominis huius emersit. Quem sequentes, tam mala iã damnare nouimus q̃ probare laudanda, uel id uero quod patrum instituta sacerdotali custodientes officio non censetis esse calcanda, quod illi non humana, sed diuina decreuere sententia, ut quicquid de disiunctis remotisq; prouincijs ageretur, non prius ducerent finiendum, nisi ad huius sedis noticiam perueniret: ubi tota huius autoritate iusta quæ fuerit pronunciatio firmaretur, indeq; sumerẽt cæteræ ecclesiæ uelut de natali suo fonte aquæ cũctæ procederent, & per diuersas totius mũdi regiones puri capitis incorruptæ manerẽt, quid præcipere, quos abluere, quos uelut in cœno inemũdabili sordidatos mundis digna corporibus unda uitaret. Gratulor igitur fratres charissimi, q; per fratrem & coepiscopum nostrum Iulium litteras ad nos destinastis, & cũ illis curam geritis, quibus præsidetis ecclesijs, solicitudinem uestram pro omni utilitate mõstratis, & per cunctas totius orbis ecclesias omnibus unà quod prosit decernendum esse deposcitis: ut suis constabilita regulis ecclesia, ex hoc quod illos caueat pronũciationis iustæ firmata decretalibus pauere non possit, qui peruersis instructi uerborum argutijs sub imagine catholicæ fidei disputantes, uelut pestiferum exhalantes uirus, ut hominum recte sentientium in deteriorem partem corda corrumpant, totam ueri dogmatis quærunt euertere

Sedes apostolica. (margin)

A tere disciplinam. Hæresibus pullulantibus est celeriter obuiandum, Sanandum ergo cele-
rius ne longius execrandus animis morbus inserpat, ut si medicus cum uiderit huius terre-
ni corporis aliquem esse languorem, magnum suæ artis æstimat documētum, si cito quis il-
lius interuentu desperatus euadat, uel cum putre uulnus aspexerit, adhibet fomenta uel cæ-
tera quibus illud possit quod natum fuerat uulnus obduci, ac si id manens sanari non po-
terit, ne corpus reliquum sua tabe corrumpat, ferro amputat quod nocebat, quod reliquū
integrū est, seruat intactum. Præcidēdum id ergo est quod uelut puro sanoq; nimium cor-
pori uulnus obrepsit, ne cum tardius abstergitur, in ipsis penè uisceribus huius mali nō ex-
haurienda post sentina considat. Nam quid nos de his posthæc rectum mentibus existi-
memus, qui sibi se putant debere quod boni sunt, nec illum considerant cuius quotidie gra-
tiam consequuntur? Sed item isti qui tales sunt, nullam dei gratiam consequentur, qui sine
illo tantum se assequi posse confidunt, quantū uix illi qui ab illo postulant & accipiunt pro-
merentur. Quid enim tam iniquum potest esse, tam barbarum, tam totius religionis igna-
rum, tam Christianis mentibus inimicum, quàm huic te negare debere quicquid in quoti-
diana gratia consequeris, cui teipse confiteris debere quod natus es? Ergo eris tibi in pro-
uidēdo præstantior, quàm potest in te esse qui te ut esses effecit? Et cū putes debere quod
uiuis, quomodo te non putas illi debere quod quotidianam eius consequendo gratiam ta-
liter uiuis? Et qui nos adiutorio negas indigere diuino, quasi ex nostra in totū possibilita-
te perfecti, quomodo uero adiutorium in nos, cum tales à nobis etiam esse possumus, pro-
uocamus? Qui enim adiutorium dei negat, uellem interrogare quid dicat, nos non mere-
ri, an illum hoc non posse præstare? An nihil esse propter quod unusquisque hoc debeat
postulare? Posse hoc deum, opera ipsa testantur: adiutorio quotidiano nos egere negare
non possumus. Hoc enim, seu bene uiuimus, precamur, ut melius sanctiusq; uiuamus, seu
praua sentientes, à bonis auertimur, ut ad rectā redeamus uiam eius auxilio plus egemus.
B Nam quid tam mortiferū, tam præceps uideatur ad casum, tam expositum ad omnia pe-
ricula, si hoc solum nobis putantes posse sufficere, quod liberum arbitriū cum nasceremur
accepimus, ultra iam à domino nihil quæramus? Id est, autoris nostri obliti, eius poten-
tiam, ut nos ostēdamus liberos, abiuremus, quasi iam amplius quod possit dare non habe-
at, qui te in tuo ortu liberum fecit: nesciētes quod nisi magnis precibus gratia in nos implo-
rata descendat, nequaquam terrenæ labis & mundani corporis uincere conemur errores,
cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed dei solum facere possit auxiliū.
Nam si ille clamat adiutorio sibi opus esse diuino, qui digne hoc non quæreret si cui libe-
rum arbitrium plus prodesset, quippe cum uir beatus & iam electus à domino nihil ege-
ret, tamen ita deum deprecatur postulans: Adiutor meus esto ne derelinquas me, neq; de- Psal. 26
spicias me deus salutaris meus, Nos nobis liberum arbitrium, ille deum postulat adiuto-
rem: quod nati sumus posse sufficere nos dicimus, ille deum ne derelinquatur exorat? Nos
ergo dicimus manifeste, quid oremus? cum ille tātopere beatus, ut supra diximus, uir ne de-
spiciatur exorat. Illi enim necesse est ita arguant, qui illa confirmant. Dauid enim oratio-
nis ignarus, & suæ naturæ nescius accusetur: qui cum sciat tantum in sua esse natura, †adiu- Inuocat, aut simile quippiam deest.
torem sibi deum & assiduum adiutorem, nec illi sufficit assiduum, sed ne aliquando illum
despiciat orationibus pronus exoptat, & per corpus omne psalterij hoc & prædicat & cla-
mat. Si ergo hoc illi tam magnū sit, ut assidue diceret, ita necessariū est cōfessus ut doceret,
quemadmodum Pelagius Cœlestiusq; seposita omni respōsione psalmorum, taliq; abdi-
cata doctrina suasuros se aliquibus esse confidunt, nos adiutorium dei nec debere quære-
re nec egere, cum omnes sancti nihil se sine hoc agere posse testentur. Liberum enim arbi-
trium olim ille perpessus, dum suis incōsultius utitur bonis, cadens in præuaricationis pro-
funda demersus, nihil quemadmodum exinde surgere posset inuenit, suaq; in æternum li-
bertate deceptus huius ruinæ iacuisset oppressus, nisi eum post Christi pro sua gratia rele-
uasset aduentus: qui per nouæ regenerationis purificationem, omne præteritum uitium

sui baptismatis lauacro purgauit,& eius firmās statum quo rectius stabiliusq; procederet, C
tamen suam gratiam in posterum non negauit. Nā quāuis redemisset hominem à præteri
tis ille peccatis,tamen sciens iterum posse peccare,ad reparationem sibi, quēadmodum pos
set illū & post ista corrigere, multa seruauit:quotidiana præstat ille remedia,quibus nisi fre
ti confisiq; nitamur,nullatenus uincere humanos poterimus errores. Necesse est enim ut
quo auxiliante uincimus,eo iterum non adiuuante uincamur.Sed possem plura dicere,nisi
uos constaret cuncta dixisse. Quisquis ergo huic assentiens uidetur esse sententiæ,quo di-
cat adiutorio nobis non opus esse diuino, inimicum se catholicæ fidei & dei beneficijs profi
tetur ingratum.Nec nostra communione sunt digni, quam prædicando taliter polluerunt.
Sic enim sua sponte dum sequuntur illa quæ dicunt,longius à uera religione fugerūt. Cum
enim hoc totum in nostra professione consistat, quotidianisq; precibus nihil agamus, nisi
quemadmodum dei misericordiam consequamur, quemadmodum ferre possimus ista ia-
ctantes? Quis rogo tantus illorum pectora error obcæcat, ut si nullam gratiam sentiunt,qa
nec digni sunt nec merētur,nec de alijs considerent quid quotidie singulis gratia diuina lar-
gitur? Sunt quidem isti omnes cæcitate dignissimi, qui nec hoc sibi reliquerūt,ut se auxilio
credant reuocari ab erroribus posse diuino. Negantes enim adiutorium, non alijs sed sibi
penitus abstulerunt, qui auellendi sunt longius, & ab ecclesiæ procul remouendi uisceribus,
ne diutius multa occupans insanabilis post error increscat.Si enim diu fuerint in hac impu
nitate uersati,necesse est multos in hāc suæ prauitatē mentis inducant decipiantq; innocen-
tes,uel potius imprudentes,qui fidem catholicam non sequuntur.Putabunt enim eos recte
sentire quos adhuc uiderint in ecclesia perdurare.Separetur ergo à sano corpore uulnus in-
sanum,remotoq́ue morbi sæuientis afflatu cautius quæ sunt syncera perdurent,& grex pu-
rior ab hac mali pecoris cōtagione purgetur. Sit totius corporis illibata perfectio, quā uos
sequi & tenere hac in illos pronunciatione cognouimus, & unà uobiscū pari assensione ser-
uamus . Qui si tamen aliquod in se dei adiutoriū quod hucusq; negauerūt prouocauerint, D
& opus sibi eius auxilium esse cognouerint, ut de hac labe in qua sui cordis incuruatiōe cor
ruerant liberentur,quasi in lucem de fœda tracti caligine,remotis abdicatisq; omnibus qui
bus totus ne uerum aspiceret fœdabatur & caligabat aspectus, damnent hæc quæ hucusq;
senserunt,& aliquando animum rectis disputationibus commodantes,ab hac aliquantulū
παλινῳδία. labe correcti,ueris se sanandos cōcilijs tribuant atq; submittant. Quod si fecerint,erit in po
testate pontificū, istis aliquatenus subuenire, & talibus aliquā curam præstare uulneribus,
quā solet lapsis cū resipuerint ecclesia nō negare:ut à suis reuocati præcipitijs,intra ouile do
mini redigant̄,ne foris positi & tāto præsidio à fide munitionis exclusi, periculis omnibus
exponantur, deuorandi luporum dentibus atq; uexandi, quibus obsistere hac qua illos in
se iritauerant doctrinæ peruersitate non possunt. Sed satis uestris monitis,& sic satis abun-
dantibus nostræ legis exemplis probatur esse respōsum, nec quicq̄ superesse duximus qđ
dicamus,cum nihil prætermissum à uobis, nihil constet esse suppressum, quo illi refutati &
penitus cognoscant̄ esse cōuicti.Ideoq; à nobis testimonia nulla ponunt̄,quia & his plena
relatio est,& satis constat ut doctissimos sacerdotes cūcta dixisse, nec decet credere uos ali
quid quod ad causam possit proficere præterisse.Et alia manu, Bene ualete fratres.

Augustinus & cæteri episcopi Mileuitani concilij,Innocentio de cohibendis Pelagianis. Epistola, XCII.

DOMINO beatissimo meritoq; uenerabili & in Christo honorando papæ In-
nocentio,Siluanus, Valentinus, Aurelius, Donatus, Restitutus, Lucianus, Alipi
us, Augustinus, Placentius, Seuerus, Fortunatus, Possidius, Nouatus, Secūdus,
Maurentius, Leo, Faustinianus, Cresconius, Malcus, Littorius, Fortunatus, Do-
natus, Ponticanus, Saturninus, Christonius, Honorius, Lucius, Adeodatus, Processus, Cre
sconius Secūdus, Felix, Asiaticus, Rufinianus, Faustinus, Seruus, Terētius, Cresconius, Spe-
rātius, Quadratus, Lucillus, Sabinus, Faustinus, Cresconius Victor, Gignātius, Posidonius,
Antoni-

A Antoninus,Innocentius,Præsidius,Crescentius,Felix,Antonius Victor,Honoratus, Do/
natus,Petrus,Præsidius,Cresconius,Lampadius,Delphinus,ex concilio Mileuitano in do/
mino salutē. Quia te dominus gratiæ suæ præcipuo munere in sede apostolica collocauit,
talémq; nostris tēporibus præstitit, ut nobis potius ad culpā negligētiæ ualeat,si apud tuā
uenerationē quæ pro ecclesia suggerēda sunt tacuerimus,q̃ ea tu possis uel fastidiose uel ne
gligenter accipere, magnis periculis infirmorū mēbrorū Christi pastoralē diligentiā quæsu
mus adhibere digneris. Noua quippe hæresis & nimiū perniciosa tēpestas surgere inimico
rū gratiæ Christi cœpit,qui nobis etiā dominicā orationem impijs disputationibus conan/
tur auferre. Cū eñ dominus docuerit ut dicamus, Dimitte nobis debita nostra,sicut & nos
dimittimus debitoribus nostris. Isti dicunt posse hominē in hac uita præceptis dei cognitis
ad tantam perfectionē iusticiæ sine adiutorio gratiæ saluatoris, per solum liberū uolunta/ *Matth.6.*
tis arbitriū peruenire,ut ei nō sit iam necessarium dicere,Dimitte nobis debita nostra. Illud
uero quod sequit̃,Ne nos inferas in tentationē,nō ita intelligendū tanq̃ diuinū adiutoriū
poscere debeamus, ne in peccatum tentati decidamus,sed hoc in nostra esse positū potesta
te,& ad hoc implēdum solā sufficere uoluntatem hominis,tanq̃ frustra apostolus dixerit, *Roma.9.*
Nō uolentis neq; currētis, sed miserentis est dei: Et fidelis deus qui non permittet uos tētari *1.Cor.10.*
super id quod potestis,sed faciet cū tētatione etiā exitū ut possitis sustinere, Frustra etiā do
minus dixerit apostolo Petro,Rogaui pro te ne deficiat fides tua. Et omnibus suis, Vigila/ *Lucæ 22.*
te & orate ne intretis in tentationem, si hoc totū est potestatis humanæ. Pueros quoq; par/ *Matth.26.*
uulos si nullis innouentur Christianæ gratiæ sacramētis habituros uitam æternam , nequā
præsumptione contendūt,euacuantes quod dicit apostolus, Per unum hominē peccatū in
trauit in mundū,& per peccatū mors,& ita in omnes homines pertrāsijt,in quo omnes pec/ *Roma.5.*
cauerunt. Et alio loco,Sicut in Adā omnes moriuntur,sic & in Christo omnes uiuificabun/ *1.Cor.15.*
tur. Vt ergo alia omittamus quæ contra sanctas scripturas plurima disserunt, hæc interim
duo quibus omnino totū quod Christiani sumus nituntur euertere,quæ fidelia corda susti/
B nēt,non esse rogādum deum,ut contra peccati malū atq; ad operandā iusticiam sit noster
adiutor,& non opitulari paruulis ad cōsequendā uitam æternā Christianæ gratiæ sacramē
tum , hæc insinuantes apostolico pectori tuo , nō opus habemus multa dicere,& tantā im/
pietatē uerbis exaggerare,cū proculdubio te ita permoueant,ut ab eis corrigendis ne latius
serpant multosq; cōtaminent,uel potius interimāt,dū sub nomine Christi,à gratia Christi
penitus alienāt,omnino dissimulare nō possis. Huius aūt perniciosissimi erroris autores es/
se perhibentur,Pelagius & Cœlestius,quos quidē in ecclesia sanari maluimus , q̃ desperata
salute ab ecclesia resecari,si necessitas nulla cōpellat. Quorū unus, id est Cœlestius etiam ad
presbyteriū in Asia dicitur peruenisse. De q̃ ante paucos annos quid gestū fuerit sanctitas
tua de Carthaginēsi ecclesia melius instruitur. Pelagius uero sicut à quibusdā fratribus no/
stris missæ loquuntur epistolæ,Hierosolymis constitutus nōnullos fallere asseritur,ueruntā
mē multo plures q̃ eius sensus diligētius indagare potuerunt,aduersus eū pro gratia Chri/
sti & catholicæ fidei ueritate cōfligunt , præcipue sanctus filius tuus frater & compresbyter
noster Hieronymus. Sed arbitramur,adiuuāte misericordia domini dei nostri Iesu Christi,
q̃ te & regere consulentē & orantē exaudire dignat̃, autoritati sanctitatis tuæ, de sanctarū
scripturarū autoritate depromptæ,facilius eos qui tā peruersa & perniciosa sentiunt esse ces
suros,ut de correctione potius eorum congratulemur q̃ contristemur interitu . Quodlibet
aūt ipsi eligant,certe uel alijs quos plurimos possunt si ab eis dissimuletur suis laqueis im/
plicare,cernit uenerabilitas tua instanter & celeriter prouidendum. Hæc ad sanctitatem tuā
de concilio Numidiæ scripta direximus,imitantes Carthaginensis ecclesiæ, Carthaginensi
prouinciæ coepiscopos nostros, quos ad sedem apostolicam quam beatus illustras de hac
causa scripsisse comperimus. Et alia manu, Memor nostri in deum gratia augearis domine
beatissime,meritóq; uenerabilis,& in Christo honorande sancte pater.

Innocentius Ro.Pont. patribus concilij Mileuitani comprobrans illorum acta ad

uersus Pelagianos, Eiusdem genij epistola est. Epist. XCIII. C

Romana ecclesia.

INNOCENTIVS, Siluano seni, Valétio, & cæteris qui in Mileuitana synodo interfuerunt dilectissimis fratribus in dño saluté. Inter cæteras Romanæ ecclesiæ curas, & apostolicæ sedis occupationes, qbus diuersorũ cõsulta fideli ac modica disceptatione tractamus, frater & coepiscopus noster Iulius, dilectiõis uestræ litteras quas ex Mileuitano cõcilio cura fidei propẽsiore misistis, mihi inopinãter ingessit, Carthaginẽsis etiã synodi querelæ parilis scripta subiungẽs. Nimirũ exultat ecclesia tãtã sollicitudinẽ cõmissis gregibus exhibere pastores, ut nõ solũ ex his nõ patiãtur errare, sed si quas magis ouiũ obscœnæ delectatiõis herba seduxit, si in errore pmãserint, aut segregari penitus uelint, aut illicenter dudũ petita uitantes, custodiæ pristinæ circunspectione tutari, in utraq; parte uidelicet consulentes, ne uel suscipiendo tales simili cæteræ ducãtur exẽplo, uel spernẽdo redeuntes luporũ morsibus uideantur ingestæ. Prudẽs admodũ & catholicæ fidei plena cõsolatio. Quis enim aut tolerare possit erranté, aut nõ recipere corrigẽtem? Nã ut durum arbitror cohibentiam præbere peccantibus, ita impiũ iudico manum negare conuersis. Diligenter ergo & cõgrue apostolico cõsulitis honori, honori inquam illius, quẽ præter illa quæ sunt extrinsecus, solicitudo manet omniũ ecclesiarũ, super anxijs rebus quæ sit tenenda sententia, antiquæ scilicet regulæ formã secuti, quã toto semper ab orbe mecũ nostis esse seruatam. Verũ hæc missa facio, neq; enim hoc uestram credo latere prudentiam. Quid id etiam actione firmastis, nisi scientes q per omnes prouincias de apostolico fonte petentibus responsa semper emanent? præsertim quotiens fidei ratio uẽtilatur, arbitror omnes fratres & coepiscopos nostros, non nisi ad Petrũ, id est sui nominis & honoris autorem referre debere, uelut nunc retulit uestra dilectio, quod per totũ mundũ possit omnibus ecclesijs in cõmune prodesse. Fiant enim necesse est cautiores, cũ inuentores malorũ ad duplicis relationem synodi sententiæ uestræ statutis uiderint ab ecclesiastica communione seiunctos. Gemino igitur bono charitas uestra fungitur. Nam & canonum potiemini gratia seruatorũ, & beneficio uestro totus orbis utetur. Quis enim catholicorum uirorũ cũ aduersarijs Christi uelit ulterius miscere sermonem, quis saltem ipsam lucem uitæ cõmunione partiri? Noui hæreseos nimirum fugiantur autores. Quid enim acerbius in deum figere potuerunt, q cum adiutoria diuina cassarent, causamq; diuinæ, id est quotidianæ precationis auferrent, hoc est dicere, quid mihi opus deo? Merito in hos dicat hymnidicus: Ecce homines qui nõ posuerunt deũ adiutorem sibi. Negantes ergo auxilium dei inquiunt hominem sibi posse sufficere, nec gratia hunc egere diuina, qua priuatus necesse est diaboli laqueis irretitus occũbat, dũ ad omnia uitæ perficienda mandata, sola tantummodo libertate contendat. O prauissima mentiũ peruersa doctrina, Aduerte tandẽ q primũ hominem ita libertas ipsa decepit, ut dũ indulgentius frenis eius utitur, in præuaricationem præsumptione cõciderit, nec ex hac potuit erui, nisi ei prouidentia regenerationis statũ pristinæ libertatis Christi domi-

Psal. 123. 26. ni reformasset aduentus. Audi Dauid dicentem, Adiutoriũ nostrum in nomine domini. Et adiutor meus esto ne derelinquas me, neq; despicias me deus salutaris meus: quæ in cassum dixit, si tantũ in eius erat positũ uoluntate, quod à domino flebili sermone poscebat. Quæ cũ ita sint, cũ in omnibus diuinis paginis uoluntati liberæ nõ nisi adiutoriũ dei legamus esse nectendũ, eamq; nihil posse cœlestibus auxilijs destitutã, quo nã modo huic soli possibilitatẽ hanc pertinaciter ut asseritis defendentes, sibimet, imò, quod est dignius dolore cõmuni, plurimis Pelagius Cœlestiusq; persuadẽt. Multifarijs equidẽ ad instruendũ tale magisteriũ uti possemus exẽplis, nisi sciremus sanctitatem uestrã ad plenũ scripturas omnes callere diuinas, præsertim cũ uestra relatio tantis ac talibus testimonijs sit referta, ut his solis ualeat præsens dogma rescindi, opusq; non esse recognitis, cũ ex his quæ facile uobis occurrẽtia posuistis, nec audeant obuiare nec possint. Ergo dei gratiã conantur auferre, quam necesse est etiã restituta nobis status pristini libertate quæramus: quippe nec alias diaboli machinas, nisi eadem possumus iuuante, uitare. Illud uero quod eos uestra fraternitas asserit

prædi

A prædicate,paruulos æternæ uitæ præmijs etiam sine baptismatis gratia posse donari,persa-
tuũ est. Nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius, nõ ha-
bebunt uitã in semetipsis. Qui aũt hanc eis sine regeneratione defendunt, uidentur mihi
ipsum baptismũ uelle cassare,cũ prædicant hos habere quod in eos creditur nõ nisi baptis-
mate conferendũ. Si ergo nihil uolunt officere non renasci, fateantur necesse est nec regene
rationis sacra fluenta prodesse. Verum ut superfluorũ hominũ praua doctrina celeri ueri-
tatis possit ratione discindi,proclamat hoc dominus in euangelio dicens, Sinite infantes &
nolite eos prohibere à me,taliũ est enim regnũ cœlorũ. Quare Pelagiũ Cœlestiumq́;,id est
inuentores uocũ nouarũ,quæ sicut dixit apostolus,ædificationis nihilum sed magis uanissi-
mas cõsueuerunt parere quæstiones,ecclesiastica cõmunione priuari, apostolici uigoris au-
toritate censemus,donec resipiscãt de diaboli laqueis,à quo captiui tenentur secundũ ipsius
uoluntatẽ,eosq́; interim dominico ouili non recipi, quod ipsi peruersæ uiæ secuti tramitem
deserere uoluerunt. Abscindendi sunt enim qui uos conturbãt,& uolunt conuertere euange
liũ Christi. Simul aũt præcipimus ut quicunq; id pertinacia simili defendere nituntur, par
eos uindicta constringat. Nõ solum enim qui faciunt,sed etiã qui consentiunt faciẽtibus,qa
nõ multũ interesse arbitror,inter cõmittẽtis animũ, & consentiẽtis fauorẽ. Addo amplius,
Plerunq; dediscit errare,cui nemo consentit. Hæc ergo fratres charissimi in supradicta ma-
neant fixa sententia,absint atrijs domini,careant custodia pastorali,ne duarũ ouiũ dira cõ-
tagia serpant forsitan per uulgus incautum, rapaciq́; lupus corde lætetur intra ouile domi
nicũ tantas ouium fusas cateruas, dũ à custodibus dissimulanter habetur uulnus duarum.
Prospiciendum est ergo ne permittendo lupos mercenarij magis uideamur esse q̃ pasto-
res. Iubemus sanè quoniã Christus dominus propria uoce significauit,nolle se mortẽ mori
entis,tantum ut reuertat & uiuat, si unq; sani deposito praui dogmatis errore resipuerint,
dãnarintq́ue ea quorũ se ipsi præuaricatione damnarunt, eis medicinam solitam,id est re-
B ceptaculum suum ab ecclesia non negari, ne dum eos redeuntes forsitan prohibemus, uere
extra ouile remanentes,expectantis hostis rabidis faucibus glutiantur, quos in semetipsis
spicula malæ disputationis armauit. Bene ualete, Datũ VI. Kalen. Februarias. Honorio &
Constantio uiris clarissimis consulibus.

Etiam Romana ecclesia credidit Eucharistiã paruulis necessariam.
Matth. 19
2. Timoth. 2.

Augustinus Hilario de Pelagio duobus cõcilijs damnato. Epist. XCIIII.

DOMINO beatissimo & in Christi ueritate uenerãdo fratri & cõsacerdoti Hilario,
Augustinus in domino salutẽ. Honorabilis filius noster Palladius cũ de nostro li-
tore nauigaret,beneficiũ poscendo magis dedit, ut nõ solũ eũ benignitati tuæ,ue-
rũetiã meipsum tuis oratiõibus cõmendarem,domine beatissime & in Christi charitate ue
nerãde frater. Quod cũ facio, pfecto & sanctitas tua faciet quod de te ambo præsumimus.
Quæ aũt circa nos sint, quoniã scio dilectionẽ uestrã pro nobis,sicut & nostrã pro uobis es-
se solicitam, à memorato perlatore audiet synceritas tua. Veruntamẽ quod maxime neces-
sarium est breuiter dicam: Noua quædã hæresis inimica gratiæ Christi cõtra ecclesiã Chri-
sti conat exurgere,sed nõdum euidẽter ab ecclesia separata est, hominum scilicet qui tantũ
audent infirmitati humanæ tribuere potestatis,ut hoc solum ad dei gratiam pertinere con-
tendant, q cum libero arbitrio & non peccandi possibilitate creati sumus, & dei mandata
quæ à nobis implerentur accepimus. Cæterum ad eadem mandata seruanda & implen-
da nullo diuino adiutorio nos egere. Necessariam uero nobis esse remissionem peccato-
rũ,quia ea quæ à nobis in præteritũ malefacta sunt, infecta facere non ualemus, Cauendis
aũt futuris uincendisque peccatis, omnibusq; tentationibus uirtute superandis, sine ullo
deinceps adiutorio gratiæ dei naturali possibilitate humanam sufficere uoluntatem, nec
paruulos indigere gratia saluatoris, qua per eius baptismum à perditione liberentur,eo
quod nullum ex Adam contagium damnationis attraxerint. Quàm sint hæc inimica gra-
tiæ Christi,quæ per Iesum Christũ dominum nostrum humano generi indulta est,queãd-
modum totius fidei Christianæ fundamenta euertere moliantur, apud uos tacere non de-

 buimus,

buimus, ut eiusmodi homines, quos quidem sanari in ecclesia quā ex illa resecari magis uo/ C
lumus & optamus, cura pastorali caueatis. Iam enim cum ista scriberem cognoueramus in
ecclesia Carthaginensi aduersus eos episcopalis concilij conditum fuisse decretum, per epi/
stolam sancto & uenerabili papæ Innocentio dirigendum, & nos de concilio Numidiæ ad
eandem apostolicam sedem iam similiter scripseramus. Omnes enim qui spem habemus
in Christo, huic pestiferæ impietati resistere, eamq; concorditer damnare & anathematiza/
re debemus: quæ contradicit etiam orationibus nostris, Cōcedens quidem ut dicamus: Di/
Matth.6 mitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, & hoc ita cōcedens,
ut asserat hominē in hoc corruptibili corpore quod aggrauat animā posse suis uiribus ad
tantam iusticiam peruenire, ut neq; hoc illi sit dicere necessarium, Dimitte nobis debita no
stra: Illud uero quod sequitur, Ne nos inferas in tentationem, non sic accipiunt tanq; deus
orandus sit, quo nos ad superandas tentationes adiuuet peccatorum, sed ne quisquā irruēs
corporaliter nos humanus casus affligat, quoniam peccatorū tētationes uincere ita sit iam
in nostra positum potestate possibilitate naturæ, ut hoc inaniter impetrandum orantibus
arbitremur. Non possumus una epistola breui omnia uel plurima tantæ impietatis argu/
menta colligere, præsertim quia cum ista conscriberem, perlatores nauigaturi me immorari
diutius non sinebant. Puto autem onerosum me nō fuisse sanctis sensibus tuis, quod de tan
to malo omniumq; uigilantia domino adiuuante uitando tacere non potui.

*Aurelius alijq; episcopi inter quos Augustinus Innocentio Papæ, de Pelagio quem
audierat iam ad presbyterij honorē euectum. Videtur Augustinus, cuius hauddubie
huius epistolæ stilus est, uelle mitigare sententiam in Pelagium latam, ne iritatus ex/
citaret maius incendium; ostendit autem quibus modis mederi posset scandalo per
ipsum exorto, uel negando librum esse ipsius, uel dicendo quædam ab alijs admixta,
uel explicando quæ discipuli perperam interpretabantur.* Epist. XCV.

2.Retrac. 50 DOMINO beatissimo meritóq; honorandissimo fratri Innocentio papæ, Aure/
lius, Alipius, Augustinus, Euodius, & Possidius salutem. De concilijs duo D
bus prouinciæ Carthaginensis atq; Numidiæ, ad tuam sanctitatem à non par
uo episcoporum numero subscriptas litteras misimus contra inimicos gratiæ
Christi, qui confidunt in uirtute sua, & creatori nostro quodammodo dicunt, Tu nos feci/
sti homines: iustos autem ipsi nos fecimus, Qui naturam humanam ideo dicunt liberam
ne quærant liberatorem, ideo saluam ut superfluum iudicent saluatorem. Tantum enim di
cunt ualētem, ut suis uiribus in origine suæ creationis acceptis, possit per liberū arbitrium,
nihil ulterius adiuuāte illius gratia qui creauit, domare & extinguere omnes cupiditates ten
Psal.3 tationesq; superare, Multiq; eorum insurgunt aduersum nos, & dicunt animæ nostræ non
2.Cor.12 est salus illi in deo eius, Familia Christi quæ dicit, quū infirmor tunc potens sum, & cui dicit
Psal.34 dominus eius: Salus tua ego sum, suspenso corde cum timore & tremore adiutorium domi
ni etiam per charitatē tuæ uenerationis expectat. Audiuimus enim esse in urbe Roma, ubi
ille diu uixit, nōnullos qui diuersis causis ei faueant, quidam scilicet quia uos talia persuasisse
perhibent, plures uero qui eum talia sentire non credunt, præsertim quia in oriente ubi de/
git, gesta ecclesiastica facta esse iactantur, quibus putatur esse purgatus: ubi quidem si epi/
scopi eum catholicum pronunciarunt, non ob aliud factum esse credendum est, nisi quia se
dixit dei gratiam confiteri, & ait posse hominem suo labore ac uoluntate iuste uiuere, ut
ad hoc adiuuari dei gratia non negaret. His enim auditis uerbis, catholici antistites nullam
aliam dei gratiam intelligere potuerūt, nisi quam in libris dei legere & populis dei prædica/
Galat.2 re cōsueuerunt, Eam utiq; de qua dicit apostolus: Non irritā facio gratiam dei, Nam si per
legem iusticia, ergo Christus gratis mortuus est: sine dubio gratiā qua iustificamur ab ini/
quitate, & qua saluamur ab infirmitate, non qua creati sumus cum propria uolūtate. Nam
si intellexissent illi episcopi eam illum dicere gratiam quam etiam cum impijs habemus,
cum quibus homines sumus, negare uero eam qua Christiani & filij dei sumus, quis eum
patienter catholicorum sacerdotum non dicimus audiret, sed ante oculos suos ferret?

Quapropter

A Quapropter non culpandi sunt iudices, quia ecclesiastica cõsuetudine nomen gratiæ audie/
rũt, nescientes qd huiusmodi homines, uel in suæ doctrinæ libris, uel in suorũ solẽt auribus
spargere. Nõ agit̃ de uno Pelagio q iã fortasse correctus est, qd' utinã ita sit, sed tã multis,
quibus loquaciter cõtendentibus, & infirmas atq; ineruditas animas uelut cõuictas trahẽti/
bus, firmas aũt & in fide stabiles ipsa cõtentione fatigantibus usq;quaq; iam plena sunt o/
mnia. Aut ergo à tua ueneratione acciendus est Romam, & diligenter interrogandus, quã
dicat gratiam qua fateatur, si tamen iam fateatur, ad non peccandum iusteque uiuendũ ho
mines adiuuari. Aut hoc ipsum cum eo per litteras agendum, & cum inuentus fuerit hãc di
cere quã docet ecclesiastica & apostolica ueritas, tunc sine ullo scrupulo ecclesiæ, sine latibulo
ambiguitatis ullius absoluendus est, tunc est reuera de eius purgatione gaudendum. Si/
ue enim gratiã dixerit esse liberum arbitrium, siue gratiam esse remissionem peccatorum, si
ue gratiam esse legis præceptum, nihil eorum dicit quod per subministrationẽ spiritussan/
cti pertinet ad concupiscentias tentationesq; uincẽdas, quẽ ditissime effudit in nos, qui ascẽ
dit in cœlũ & captiuauit captiuitatẽ dedit dona hominibus. Hinc enim oramus ut peccato
rũ tentationẽ superare possimus, ut spiritus dei unde pignus accepimus, adiuuet infirmitatẽ
nostrã, Qui aũt orat & dicit, Ne nos inferas in tentationẽ, non utiq; id orat ut homo sit qd'
est natura, neq; id orat ut habeat liberum arbitriũ quod iam accepit cũ crearetur ipsa natu/
ra, neq; orat remissionem peccatorum, quia hoc superius dicitur, Dimitte nobis debita no/
stra, neq; orat ut accipiat mandatum. Si enim in tentationem inductus fuerit, hoc est in tẽ/
tatione defecerit, facit utiq; peccatũ quod est cõtra mandatum. Orat ergo ut non peccet, hoc
est ne quid faciat mali, quod pro Corinthijs orat apostolus Paulus dicens, Oramus aũt ad 2.Cor.13.
dominum ne quid faciatis mali. Vnde satis apparet ꝙ ad non peccandũ id est ad nõ male
faciendum, quãuis esse non dubitetur arbitrium uoluntatis, tamen eius potestas non suffici
at nisi adiuuetur infirmitas. Ipsa igitur oratio, clarissima est gratiæ testificatio. Hanc ille con
B fiteatur, & eum gaudebimus, siue rectum siue correctum. Distinguẽda est lex & gratia. Lex
iubere nouit, gratia iuuare. Nec lex iuberet nisi esset uoluntas, nec gratia iuuaret si sat esset
uolũtas. Iubetur ut habeamus intellectũ, ubi dicit̃, Nolite esse sicut equus & mulus quibus Psal.31.118.
non est intellectus: & tamẽ oramus ut habeamus intellectũ, ubi dicitur, Da mihi intellectũ
ut discam mandata tua. Iubetur ut habeamus sapientiam, ubi dicit̃, Si quis aũt uestrum in Iacobi 1.
diget sapientia postulet à deo qui dat omnibus affluenter, & non improperat & dabitur ei.
Iubetur ut habeamus continentiã, ubi dicitur, Cũ scirem quia nemo potest esse continẽs ni/ Sapien.8
si deus det, & hoc ipsum erat sapientia scire cuius esset hoc donũ, adij dominum & depreca/
tus sum eũ. Postremo ne nimium longũ sit cuncta percurrere, iubetur ut non faciamus ma/ Psal.36
lũ, ubi dicitur, Declina à malo: & tamen oratur ut non faciamus malũ, ubi dicitur, Oramus
aũt ad dominum ne quid faciatis mali. Iubetur ut faciamus bonũ, ubi dicitur, Et fac bonũ, Coloss.1
& tamen oratur ut faciamus bonum, ubi dicitur, Non cessamus pro uobis orantes & postu
lantes, Atq; inter cætera pro illis orans dicit, Vt ambuletis digne deo in omne placitum,
in omni opere & sermone bono. Sicut ergo agnoscimus uoluntatem cum hæc præcipiun/
tur, sic & ipse agnoscat gratiam cum petuntur. Misimus reuerentiæ tuæ librum quem dede
runt quidã religiosi & honesti adolescentes serui dei, quorũ etiã nomina non tacemus, Nã
Timasius & Iacobus uocant̃: qui sicut audiuimus etiã nosse dignaris ipsius Pelagij exhorta
tione spem quam habebant in seculo, reliquerunt, & nunc continenter deo seruiũt. Qui cum
eodem errore tandem aliquando per qualẽcunq; operam nostram domino inspirante ca
ruissent, protulerunt eundem librum Pelagij esse dicentes, & ut ei responderetur impendio
rogauerũt. Factũ est, Ad eosdem rescripta est ipsa responsio, Agentes gratias rescripserunt.
Vtrunque misimus, & cui responsum est, & quod respõsum est. Et ne nimium essemus
onerosi, signa fecimus his locis, ubi petimus inspicere non graueris, quemadmodum si/
bi obiecta quæstione, quod gratiam dei negaret, ita respondit, ut eam esse non diceret ni/
si naturam in qua nos condidit deus. Si autem hunc esse suum librum negat, aut eadẽ in li/
bro

bro loca, non contendimus, anathematizet ea, & illam confiteatur apertissime gratiā quā C
doctrina Christiana demonstrat & prædicat esse propriam Christianorum, quæ non est natura, sed qua saluatur natura, non auribus sonante doctrina uel aliquo adiumento uisibili, sicut plantatur quodammodo & irrigatur extrinsecus, sed subministratione spiritus & occulta misericordia, sicut facit ille qui dat incrementum deus. Et si enim quadam non improbanda ratione dicitur gratia dei qua creati sumus, ut non nihil essemus, nec ita essemus aliquid ut cadauer quod non uiuit, & arbor quæ nō sentit, aut pecus quod non intelligit, sed homines qui & essemus, & uiueremus, & sentiremus, & intelligeremus, & de hoc tāto beneficio creatori nostro gratias agere debeamus: unde merito & ista gratia dici potest, quia non præcedētium aliquorū operum meritis, sed gratuita dei bonitate donata est: alia est tamē qua prædestinati uocamur, iustificamur, glorificamur, ut dicere possimus, Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. De hac gratia quæstio uertebatur quando ab his quos Pelagius grauiter offendebat atq; turbabat, dicebatur ei q̃ eā suis disputatiōibus oppugnaret, quibus assereret nō solū ad facienda, uerūetiam ad perficienda mandata diuina per liberum arbitrium humanā sibi sufficere naturā. Hanc apostolica doctrina gratiam isto nomine appellat, qua saluamur & iustificamur ex fide Christi. De hac scriptum est, Non irritam facio gratiā dei. Nam si per legē iusticia, ergo Christus gratis mortuus est. De hac scriptum est, Euacuati estis in Christo, qui in lege iustificamini à gratia excidistis. De hac scriptum est, Si aūt gratia iam non ex operibus, alioquin gratia nō est gratia. De hac scriptum est, Ei aūt qui operat͛ merces non imputatur secūdū gratiā, sed secundū debitū. Ei aūt qui non operatur, credenti aūt in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iusticiā. Et multa alia, quæ melius potes ipse meminisse, & intelligere prudentius & illustrius prædicare. Illam uero gratiam qua creati sumus homines, etiā si ita appellandam nō immerito intelligimus, mirū est tamen si ita appellatā in ullis legitimis propheticis, euangelicis, apostolicisq; litteris legimus. Cū ita q̃ de hac gratia Christianis fidelibus catholicisq; notissima, illi obijceretur quæstio, ut eā D
oppugnare desineret, quid est quod cū hæc sibi in libro suo uelut aduersante persona idem ipse obiecisset, ut se respondendo purgaret, nihil aliud respondit, nisi naturam creati hominis referri gratiam creatoris, atq; ita se dicere sine peccato implere posse iusticiam per liberū arbitriū cū adiutorio diuinæ gratiæ, q̃ deus hoc dederit homini ipsa possibilitate naturæ? Cui merito respondetur, Ergo euacuatum est scandalum crucis, ergo Christus gratis mortuus est. Nō enim si nō moreretur propter delicta nostra, & resurgeret propter iustificationē nostrā, nec ascendens in altum captiuans captiuitatē daret dona hominibus, ista naturæ possibilitas quā defendit, in hominibus nō esset. An forte dei mandatū deerat, & ideo Christus mortuus est: imò iā & hoc erat sanctum & iustū & bonū. Iam dictum fuerat, Diliges proximū tuū tanq̃ teipsum. Iam dictū fuerat, Nō concupisces. Iā dictum fuerat, Diliges proximū tuū tanq̃ teipsum. In quo sermone apostolus omnē legē dicit impleri. Et quoniam nisi diligat deū nemo diligit seipsum, ideo dominus in his duobus præceptis, totā legem prophetasq; dicit pendere. Quæ duo præcepta iam erāt hominibus diuinitus data. An æternū præmiū iusticiæ promissum nondū erat? Hoc ipse non dicit, qui in suis litteris posuit etiam in uetere testamēto regnū cœlorū esse promissum. Si ergo ad faciendam perficiendamq; iusticiam, iā erat naturæ possibilitas per liberū arbitrium, iā erat legis dei sanctū & iustū bonūq; mandatū, iam erat promissum præmiū sempiternū, ergo Christus gratis mortuus est. Ergo neq; per legē iusticia neq; per naturæ possibilitatem, sed ex fide & dono dei per Iesum Christum dominum nostrum, unū mediatorē dei & hominū: qui nisi in plenitudine tēporis mortuus esset propter delicta nostra, & resurrexisset propter iustificationem nostram, profecto & antiquorum fides euacuaretur & nostra. Fide uero euacuata, quæ homini iusticia remaneat, cum iustus ex fide uiuat? Ex quo enim per unum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransijt in quo omnes peccauerūt, proculdubio à corpore mortis huius, ubi

Marginalia: *gratia natura dicitur.* — Roma.8 — Gal.2:5 — Roma.11.4. — Psal.67. — Exo.20. — Matth.22

A ubi alia lex repugnat legi mentis, neminem liberauit aut liberat sua possibilitas, quæ perdi
ta redemptore indiget, saucia saluatore, sed gratia dei per fidē unius mediatoris dei & ho-
minum, hominis Christi Iesu, qui & deus cum esset, hominem fecit, & manens deus, homo
factus refecit ipse quod fecit. Puto aūt quod eū lateat fidem Christi quæ postea in reuelati
onem uenit, in occulto fuisse temporibus patrū nostrorum, per quam tamen etiam ipsi dei
gratia liberati sunt quicunq; omnibus generis humani temporibus liberari potuerunt, oc- 2.Cor.4.
culto iudicio dei, non tamen uituperabili. Vnde dicit apostolus, Habentes autem spiritum
fidei, utiq; eundem quem & illi secundum quod scriptū est, Credidi propter quod & locu
tus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. Inde est quod ait ipse mediator, Abra Ioan.8.
hā pater uester concupiuit uidere diem meum, & uidit & gauisus est. Inde Melchisedech p Gene.14.
lato sacramento mensæ dominicæ, nouit æternum eius sacerdotium figurare. Iam uero da-
ta in litteris lege, quam dicit apostolus subintrasse ut abūdaret delictum, & de qua dicit, Si Gala.3.
ergo ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionē dona-
uit deus. Quid autem lex? Transgressionis gratia proposita est donec ueniret semē, cui pro-
missum est dispositum per angelos in manu mediatoris, Mediator autem unius non est,
deus autē unus est. Lex ergo aduersus promissa dei? Absit. Si enim data esset lex quæ pos-
set uiuificare, omnino ex lege esset iusticia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut pro
missio ex fide Iesu Christi daretur credentibus: Nónne satis ostenditur hoc actum esse per
legem, ut peccatum agnosceretur & præuaricatione augeretur? Vbi enim lex nō est, nec præ Roma.4.
uaricatio, & sic aduersus uictoriam peccati ad diuinam gratiam quæ in promissionibus est
confugeretur: atq; ita lex non esset aduersus promissa dei, quia ideo per illā fit cognitio pec-
cati, & ex præuacatione legis abundantia peccati, ut ad liberationem quærantur promissio-
nes dei, quod est gratia dei, & incipiat esse in homine iusticia, non sua sed dei, hoc est data
dono dei. Quam etiam nunc quidam sicut tunc de Iudæis dictum est, Ignorantes dei iusti- Roma.10.
B ciam, & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Per legem quippe & illi iu-
stificari se arbitrantur, sufficiente sibi ad eam custodiendam libero arbitrio, hoc est iusticia
sua prolata ex natura humana, non donata ex gratia diuina propter quod iusticia dei dici-
tur. Vnde item scriptum est, Per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iusticia
dei manifestata est, testificata per legem & prophetas. Cum dicit manifestata est, ostendit
quia tunc erat, sed tanq; illa pluuia quam Gedeon impetrauit, tunc uelut in uellere occulta,
nunc autem uelut in area manifestata. Cum ergo lex sine gratia non mors peccati potuisset
esse sed uirtus, sic enim dictum est: Aculeus mortis peccatum, uirtus autem peccati lex, Sicut 1.Cor.15.
confugiunt multi à facie regnantis peccati ad gratiam uelut aream nunc patentem, ita pau-
ci ad eam confugiebant uelut in uellere tunc latentem. Hæc uero temporum distributio re-
fertur ad altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, de qua dictum est, Quàm inscru- Roma.11.
tabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles uiæ eius. Quapropter si & ante tempus legis & tē-
pore ipso legis iustos patres & ex fide uiuentes, nō possibilitas naturæ infirmæ & indignæ
ac uiciatæ & sub peccato uenūdatæ, sed dei gratia per fidem iustificat, & nunc eadem in a-
pertum iam ueniens reuelata iustificat. Anathemet ergo Pelagius scripta sua, ubi contra παλινῳδία.
eam, & si non per contumaciam, tamen per ignorantiam disputat, possibilitatem defen-
dendo naturæ ad uincenda peccata & implenda mandata. Aut si sua esse negat, aut scri-
ptis suis ab inimicis suis dicit immissa quæ sua negat, anathemet ea tamen & damnet pa-
terna exhortatione & autoritate sanctimoniæ tuæ. Si uult, ergo onerosum sibi, & pernicio-
sum ecclesiæ discat scandalum auferre, quod scandalum auditores & in peruersum dilecto-
res eius usq; quaq; spargere non quiescunt. Si enim cognouerint eundem librum quē illius
uel putant esse uel norūt, episcoporum catholicorum autoritate & maxime sanctitatis tuæ,
quam apud eum esse maioris ponderis minime dubitamus, ab eodem ipso anathematum
atque damnatū, non eos ulterius existimamus ausuros loquendo cōtra gratiam dei, quæ
reuelata est per passionē & resurrectionē Christi, pectora fidelia & simpliciter Christiana
turbare

turbare: sed potius adiuuante misericordia domini, cōcertantibus nobiscū charitate ac pietate flagrantibus orationibus tuis, nō solum ut in æternū beati, uerumetiam iusti & sancti sint, non in sua uirtute, sed in eadē gratia confisuros. Vnde & ad ipsum scriptam ab uno nostrum epistolā, ad quem per quendā orientalem diaconum, ciuem autē Hipponensem tanquam purgationis suæ quædam scripta trāsmisit, tuæ beatitudini potius credimus dirigendam, melius iudicantes & petentes ut eam ei mittere ipse digneris. Sic enim eam legere potius nō dedignabitur, magis in illa eum qui misit quàm qui scripsit attendens. Illud uero quod dicunt posse hominē esse sine peccato, & mandata dei facile custodire si uelit, quamuis cum hoc per adiutorium gratiæ, quæ tamen per incarnationē unigeniti eius reuelata atque donata est dicitur, tolerabilius dici uideatur, tamen quoniā non immerito mouere potest, ubi & quando per eandē gratiam id efficiatur in nobis ut sine ullo prorsus peccato simus, utrū in hac uita quando caro cōcupiscit aduersus spiritū, an in illa cū fiet sermo qui scriptus est: Vbi est mors uictoria tua, ubi est mors aculeus tuus, aculeus enim mortis est peccatum: diligentius pertractandum propter alios quosdā qui senserunt, atque in suis litteris memoriæ mandauerunt, etiā in hac uita esse posse homines sine peccato, non ab initio natiuitatis suæ, sed conuersione à peccatis ad iusticiā, & à uita reproba ad bonam uitā. Sic enim intellexerunt
Luc. 1 quod de Zacharia & Helizabet scriptū est, ambulasse eos in omnibus iustificationibus domini sine querela. Hoc quod dictū est, sine querela, sine peccato dictū acceperunt, nō quidē negantes, imò etiā quod alijs locis in litteris eorū inuenitur, pie confitentes adiutorium gratiæ domini nostri, non per naturalē spiritū hominis, sed per principalem spiritū dei, qui parum uidentur cōsiderasse ipsum Zachariā fuisse utique sacerdotē. Omnes autē tunc sacerdotes necesse habebāt ex lege dei primitus pro peccatis suis offerre sacrificium, deinde pro populo, sicut nunc per orationis sacrificium cōuincimur, non esse sine peccato, quoniā iussi sumus dicere: Dimitte nobis debita nostra, Ita & tunc per sacrificia uictimarū animaliū conuincebantur sacerdotes sine peccato non esse qui pro suis peccatis iubebātur offerre. Quod si res ita se habet, ut per gratiam saluatoris proficiamus quidem in hac uita, deficiente cupiditate, crescente charitate, perficiamur autem in illa uita, cupiditate extincta, charitate com-
1. Ioan. 3 pleta, profecto illud quod scriptū est: Qui natus est ex deo non peccat, secundū ipsam charitatem dictū est, quæ sola nō peccat. Ad natiuitatem quippe quæ ex deo est, augēda & perficienda pertinet charitas, nō ea quæ minuenda est & cōsumenda cupiditas, quæ tamē quandiu est in mēbris nostris, lege quadam sua repugnat legi mentis, Sed natus ex deo nec obe-
Rom. 7 diens desiderijs eius nec exhibens membra sua arma iniquitatis peccato, potest dicere: Iam non ego operor illud, sed illud quod habitat in me peccatum. Sed quoquomodo se habeat ista quæstio, quia & si non inuenitur homo in hac uita sine peccato, id tamen dicitur posse
Error tolerabilis. fieri per adiutorium gratiæ & spiritus dei, quod ut fiat conandum atque poscendū est, tolerabiliter in id quisque fallitur: nec diabolica impietas, sed error humanus est, elaboranda & optanda affirmare, etiā si quod affirmat non possit ostēdere. Id enim credit fieri posse quod certe laudabile est uelle. Nobis autem sufficit quod nullus in ecclesia dei fidelium reperitur in quolibet profectu excellentia atque iusticia, qui sibi audeat dicere non necessariam precationem orationis dominicæ: Dimitte nobis debita nostra, & dicat se nō habere peccatum,
ἀμεμπτοι. ne seipsum decipiat & ueritas in eo non sit, quāuis iam sine querela uiuat, Non enim qualecunque etiam tentationis humanæ, sed graue peccatum est quod in querelam uenit. Cætera quæ illi obiecta sunt, sicut gestis defensa peruiderit, ita de his proculdubio tua beatitudo iudicabit. Dabit sanè nobis ueniam suauitas mitissima cordis tui, quod prolixiorem epistolam fortassis quàm uelles tuæ misimus sanctitati. Non enim riuulum nostrū tuo largo fonti augendo refundimus, sed in hac non parua tentatione temporis unde nos liberet cui dicimus, Ne nos inferas in tētationem, utrum etiam noster licet exiguus ex eodem quo etiam tuus abundans emanet capite fluentorum, hoc à te probari uolumus tuisque rescriptis de communi participatione unius gratiæ consolari.

Innocentius

A Innocentius superiori respondet, suo more, sæuus potius quàm eruditus, & ad damnan-
dum quàm docendum instructior. Epistola. XCVI.

INNOCENTIVS Aurelio, Alipio, Augustino, Euodio, Possidio episcopis salu-
tem. Fraternitatis uestræ litteras plenas fidei totoq; religionis catholicæ uigo-
re firmatas à duobus missas concilijs per fratrem & coëpiscopũ nostrum Iuliũ
pergrato suscepimus animo, quod earum tenor omnisq; contextio est in consideratione
quotidianæ gratiæ dei, & in eorum correctione qui contra sentiunt, integra ratione consi-
stit, ut & illis omnem tollere possit errorem, & idoneum dato cuiuis nostræ legis exemplo,
quem sequi debeat dignum possint præbere doctorem. Sed de his iam satis, ut opinor, su-
prà diximus, cum uestris relationibus respondentes rescripsimus, quid uel de illorum perfi
dia, uel de uestra sententia sentiremus. Sed subinde cõtra eos subuenit & suppeditat quod
dicatur, nec potest aliquando esse quod uincat, cum tam miserum impiumq; sit quod no-
stræ fidei uirtute & ipsa plenius ueritate uincatur. Qui enim omnẽ uitæ spem respuit, atq;
contempsit, inimica damnabili cor suum disputatione confundẽs, cum credit nihil esse qđ
à deo accipiat, nec aliquid superesse quod petat ad sanandum se qui sibi hoc abstulit ulte-
rius quid relinquit? Si ergo sunt aliqui quos in sui defensionem peruersitas tanta deuinxit,
qui huic se dogmati dant atq; coniugant, sperantes hoc ad catholicam pertinere doctri-
nam, quod abhorrens longius & penitus approbatur aduersum, infecti illorum & moni-
tis & uerbis ut laberentur inducti, quatenus ad rectum uiæ tramitem redeant festinabunt,
ne diutius mentem obsidens uelut eorum sensibus pastus error inuadat. Nam si Pela-
gius quocunq; restitit loco, eorum animos qui facile uel simpliciter crederẽt disputanti hac
affirmatione decepit: seu hac illi in urbe sint, quod nesciẽtes nec manifestare possumus, nec
negare, cum & si sunt lateant, nec aliquando audeant, uel illum prædicantem ista defende-
re, uel talia aliquo nostrorum præsente iactare, & in tanta populi multitudine deprehendi
B aliquis facile, nec alicubi possit agnosci: siue in quouis terrarum loco degant, dei nostri mise
ricordia gratiaq; credimus quod facile corrigantur, audita eius damnatione qui fuerit per-
tinax & resistens huius dogmatis autor inuentus: nec interest ubi isti fuerint, dum ubicũq;
inueniri potuerint sint sanandi. Nobis tamen nec persuaderi potest eum esse purgatum,
quis ad nos à nostris quibusdã laicis sint gesta perlata, quibus ille auditum se crederet &
absolutum, quæ utrum uera sint dubitamus, quod sub nulla illius prosecutione uenerunt,
nec eorum aliquas accepimus de hac re litteras apud quos istius rei iste præstitit causas.
Quod si de sua ille potuisset purgatione confidere, hoc magis credimus quod egisset, quod
multo uerius esse potuerat, ut illos cogeret epistolis suis quid iudicauerunt indicare ue-
rum: cum sint aliqua in ipsis posita gestis, quæ obiecta partim ille uitando suppressit, par-
tim multa in se uerba retorquendo tota obscuritate confudit, aliqua magis falsis argumen
tis quàm uera ratione, ut ad tempus poterat uideri, purgauit negando, alia falsa interpreta
tione uertendo. Sed utinam, quod optandum magis est, etiam se ille ad ueram fidei uiam
ab illo sui tramitis errore conuertat, ut cupiat uelitq; purgari, considerãs quotidianam dei
gratiam, adiutoriumq; cognoscens, ut uideatur uerum & approbetur ab omnibus mani-
festa ratione correctus, non gestorum iudicio, sed ad catholicam fidem corde cõuerso. Vn-
de non possumus illorum nec culpare nec approbare iudicium, cum nesciamus utrum ue-
ra sint gesta, aut si uera sunt, illum constet magis subterfugisse, quàm se tota ueritate pur-
gasse. Qui si confidit nouitq; non nostra dignum esse damnatione, quod dicat iam totum
hoc se refutare quod dixerat, non à nobis accersiri, sed ipse debet potius festinare ut pos-
sit absolui. Nam si adhuc taliter sentit, quando se nostro iudicio quibusuis acceptis litteris
cum sciat damnandum esse, committet? Quod si accersendus esset, ab his melius fieret, qui
magis proximi & non longo terrarum spacio uidentur esse disiuncti: sed non deerit cura, si
medicinæ præbeat ille materiam. Potest enim damnare quæ senserat, ac datis litteris erro-
ris sui, ut regressum ad nos decet, ueniam postulare. Librum sanè qui eius esse diceretur no-

bis à uestra charitate transmissum euoluimus, In quo multa blasphemia, nihil quod placeret, nihil quod non penitus displiceret à quouis damnandum atq; calcandum, cui similia nisi qui ista scripserat nemo alter in mentem reciperet atq; sentiret. Nam hoc loco latius de lege disputare uelut coram posito repugnanteq; Pelagio necessarium esse non duximus, cum uobiscum totum scientibus pariq; nobiscum assensione gaudentibus colloquamur. Tunc enim melius hæc exempla ponuntur, quando cum his quos harum cõstat rerum imprudentes esse tractamus. Nam de naturæ possibilitate, de libero arbitrio, & de omni dei gratia & quotidiana gratia, cui non sit recte sentienti uberrimum disputare. Anathematizet ergo ista quæ sensit, ut illi qui eius sermonibus fuerant præceptisq; collapsi, quid tandem habeat fides uera cognoscant. Facilius enim reuocari poterunt, cum ista à suo senserint autore dãnari. Quod si ille pertinaciter in hac uoluerit impietate persistere, agendũ est qualiter uel his possit subueniri, quos nõ scelus huc sed magis error induxit: nec & illis hæc medicina pereat, cuius iste talem non admittit nec postulat curam. Deus uos incolumes custodiat fratres charissimi. Datum. V. Kalend. Februarias.

Innocentius Augustinum salutat tantum. Epistola. XCVII.

INNOCENTIVS Aurelio & Augustino episcopis. Acceptissimi mihi Germani compresbyteri illò recursus uacuus officio uestro esse nõ debuit. Per charos enim salutare charissimos, naturale quodammodo uidetur & consequens. Gaudere ergo in domino uestram germanitatem amãtissimi cupimus, & pro nobis paria ad deum uota rependere precamur, quia ut bene nostis, communibus & alternis plus agimus orationibus quàm singularibus aut priuatis.

Euodius Augustino proponit aliquot quæstiones. Epistola XCVIII.

EVODIVS episcopus, Augustino episcopo. Pridem quæstionem misi ad sanctitatem tuam. Vnam de ratione & deo, per Iobinum qui seruit ancillis dei. Alteram de corpore saluatoris, de quo æstimatur quod substantiã dei uideat. Tertiam dico nunc, Anima rationalis quam saluator cum corpore assumpsit, utrum in una de opinionibus est illis quæ proponuntur cum de animæ origine quæritur, si qua ibi potest ueritate fulciri: an quanquã rationalis sit, non tamen ex his speciebus quæ de animalium anima dicũtur, sed in alia habetur. Quartam interrogo, qui sunt illi spiritus de quibus in epistola sua ponit Petrus testimonium de domino dicens: Mortificatus carne uiuificatus spiritu, in quo & eis qui in carcere erant spiritibus ueniens prædicauit, & cætera, hoc inserens quod in inferno fuerunt, & descendens Christus omnibus euangelizauit, omnesq; à tenebris & pœnis per gratiam liberauit, ut à tempore resurrectionis domini, iudicium expectetur exinanitis inferis. Quid ergo in hac re sanctitati tuæ uideat cupio nosse.

D

1. Petri. 3

Augustinus Euodio, respondens ad duas quæstiones, quarum altera est de loco obscuro, primæ Petri tertio cap. altera de anima Christi. Epistola. XCIX.

DOMINO dilectissimo fratri & coëpiscopo Euodio, Augustinus in domino salutem. Quæstio, quam mihi proposuisti ex epistola apostoli Petri, solet nos ut te latere non arbitror, uehementissime commouere, quomodo illa uerba accipienda sint tanq; de inferis dicta. Replico ergo tibi eandem quæstionem, ut siue ipse potueris, siue aliquem qui possit inueneris, auferas de illa atq; finias dubitationem meam. Quod si prior potuero cum id donauerit dominus, tibiq; impartiri ualuero, non fraudabo dilectionem tuam. Nunc autem quæ me ibi moueant intimabo, ut secundum hæc de illis uerbis apostolicis, uel ipse cogites, uel quem idoneum repereris cõsulas. Quum dixisset Christum mortificatum carne, uiuificatum spiritu, continuo subiecit: in quo & his qui in carcere erant conclusi spiritibus ueniens prædicauit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant dei patientiam in diebus Noe cum fabricaretur arca, in qua pauci, id est octo animæ saluæ factæ sunt per aquam. Deinde subiunxit & ait: quod & uos nunc simili

A mili forma baptisma saluos fecit. Mouet itaq; si apud inferos dominus quando mortuus
est in carcere conclusis spiritibus prædicauit, quid boni soli meruerint, ut dominus in infer-
no descenderet: & de istis tantum duobus dictum fuisse illi diuiti, Inter uos & nos chaos Luc.16.
magnum firmatum est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos non possint, neq; inde huc
transmeare, nescio utrum quisquam sit cui non uideatur absurdum. Porrò si plures quàm
duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse patriarchas & prophetas, quibus in scriptu
ris dei iusticiæ pietatisq; tam insigne testimonium perhibetur, qui tunc infideles fuerunt,
cum fabricaretur arca? Etenim post tempora Noe, multa milia tot gentium usq; ad passio
nem Christi mortua sunt, quæ potuit apud inferos inueniri? Non utiq; eorum qui in de-
um crediderant, sicut prophetæ & patriarchæ de stirpe Abraæ, sicut ipse retro Noe & tota
domus eius, quæ salua facta est per aquam, excepto fortassis uno filio qui postea reproba
tus est, sicut etiam præter progeniem Iacob, alij fuerunt credentes in deum sicut Iob, sicut
ciuitas Niniue, & si qui alij sunt qui uel apparent in scripturis uel in genere humano latent:
sed eorum dico multa milia hominum qui deum ignorantes, & dæmonum uel simulacro-
rum cultui dediti à temporibus Noe usq; ad passionem Christi, ex hac uita emigrarunt,
quos apud inferos Christus inueniens, quomodo illis non prædicauit, sed illis tantum qui
in diebus Noe increduli fuerant cum fabricaretur arca? Aut si omnibus prædicauit, cur il-
los solos Petrus commemorauit, prætermissa multitudine tam innumerabili cæterorum?
Et dominum quidem carne mortificatum aduenisse in infernum satis constat. Neq; enim
contradici potest, uel prophetiæ quæ dixit: Quoniam non derelinques animam meam Psal.15
in inferno, Quod ne aliter quisquam sapere auderet, in actibus apostolorum, idem Petrus Act.2.
exponit: Vel eiusdem Petri illis uerbis quibus eum asserit soluisse inferni dolores, in quibus
impossibile erat eum teneri. Quis ergo nisi infidelis negauerit fuisse apud inferos Chri- 12.de Gen.ad
stum? Quod si mouet aliquem, quemadmodum accipiendum sit inferni ab illo solutos litterã ca.33.
B dolores, Neq; enim cœperat in eis esse tanquam in uinculis, & sic eos soluit tanquam si ca-
tenas soluisset quibus fuerat alligatus, facile est intelligere sic eos solutos, quemadmodum
solui possunt laquei uenantium, ne teneant, non quia tenuerunt. Potest & sic, ut eos dolo-
res eum soluisse credamus quibus teneri ipse non poterat, sed quibus alij tenebantur quos
ille nouerat liberandos. Verum qui nam isti sint, temerarium est definire. Si enim omnes
omnino dixerimus tunc esse liberatos qui illic inuenti sunt, quis non gratuletur si hoc possi
mus ostendere, præsertim propter quosdam qui nobis litterario labore suo familiariter in-
notuerũt, quorum eloquium ingeniumq; miramur, non solum poëtas & oratores, qui eos-
dem ipsos falsos deos gentium, multis opusculorum suorum locis contemnendos riden-
dosq; monstrarunt, & aliquando etiam unum deum uerumq; confessi sunt, quamuis illa
superstitiosa cum cæteris colerent, uerumetiam illos qui hæc non cantando uel declaman-
do, sed philosophando dixerunt. Multos etiam quorum litteras non habemus, sed in il-
lorum litteris didicimus secundum quendam modum laudabiles uitas, & excepto dei cul-
tu, in quo errauerunt colentes uana quæ publice colenda fuerant instituta & creaturæ po-
tius quàm creatori seruientes, in cæteris moribus parsimoniæ, continentiæ, castitatis, sobrie
tatis, mortis pro patriæ salute contemptæ, seruatæq; fidei, non solum ciuibus, uerum & ho
stibus imitandi merito proponantur. Quæ quidem omnia quando non referuntur ad fi-
nem rectæ ueræq; pietatis, sed ad fastum inanem humanæ laudis & gloriæ, etiam ipsa ina
nescunt quodammodo steriliaq; redduntur: ueruntamen quadam indole animi ita dele-
ctant, ut eos in quibus hæc fuerant uellemus uel præcipue uel cum cæteris ab inferni crucia
tibus liberari, nisi aliter se haberet sensus humanus, aliter iusticia creatoris. Quæ cum ita
sint, si omnes inde soluit saluator, & sicut requirens scripsisti exinaniuit inferna, ut deinceps
iudicium iam expectaretur extremum, hæc sunt quæ in hac re nõ immerito mouent, quæ
mihi interim cogitanti solent occurrere. Primum qua autoritate firmetur ista sententia.
Quod enim scriptum est in morte Christi factum solutis doloribus inferni, uel ad ipsum

potest intelligi pertinere, quod eos hactenus soluerit, hoc est irritos fecerit, ne ab eis ipse te- C
neretur, præsertim quia sequitur, In quibus impossibile erat teneri eum: Vel si causa quæri-
tur cur uoluerit uenire in infernum, ubi dolores illi essent, quibus teneri omnino non pote
Psal. 87 rat, qui erat, ut scriptum est, inter mortuos liber, in quo princeps & præpositus mortis non
inuenit aliquid quod supplicio deberetur, hoc scilicet quod scriptum est, solutis doloribus
inferni, non in omnibus, sed in quibusdam accipi potest, quos ille dignos ista liberatione iu
dicabat: ut neq; frustra illuc descendisse existimetur nulli eorum profuturus qui ibi tene-
bantur inclusi, nec tamen sit consequens, ut quod diuina quibusdam misericordia iusti-
ciaq; concessit, omnibus concessum esse putandum sit. Et de illo quidem primo homine pa
tre generis humani, quod eum ibidem soluerit, ecclesia ferè tota consentit: quod eam non
inaniter credidisse credendum est, undecunq; hoc traditum sit, etiam si canonicarum scri-
pturarum hinc expressa non proferatur autoritas: quãquam illud quod in libro Sapiẽtiæ
Sap. 10 scriptum est, Hæc illum qui primus factus est patrem orbis terrarum, cum solus esset crea-
tus, custodiuit & eduxit illum à delicto suo, & dedit ei uirtutem continendi omnia, magis
pro hac sententia quàm pro ullo alio intellectu facere uideatur. Addunt quidam hoc bene
ficium antiquis etiam sanctis fuisse concessum, Abel, Seth, Noe, & domui eius, Abraam,
Isaac & Iacob, alijsq; patriarchis & prophetis, ut cum dominus in infernum uenisset, illis
doloribus soluerentur. Sed quo nam modo intelligatur Abraam, in cuius sinum pius etiã
pauper susceptus est, in illis fuisse doloribus, ego quidem non uideo, explicant fortasse qui
possunt. Solos autem duos, id est Abraam & Lazarum in illo memorabilis quietis sinu
fuisse antequam dominus in inferna descenderet, & de istis tantum duobus dictum fuisse
Luc. 16 illi diuiti, Inter uos & nos chaos magnum firmatum est, ut hi qui uolunt hinc transire ad
uos non possint, neq; inde huc transmeare, nescio utrum quisquam sit cui non uideatur ab
surdum. Porrò si plures quàm duo ibi erant, quis audeat dicere non ibi fuisse patriarchas
& prophetas, quibus in scriptura dei iusticiæ pietatisq; tam insigne testimonium perhibe- D
tur? Quid his ergo præstiterit, qui dolores soluit inferni, in quibus illi non fuerunt, nondũ
intelligo: præsertim quia ne ipsos quidem inferos uspiam scripturarum locis in bono appel
latos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis autoritatibus legitur, non utiq; sinus ille
Abraæ, id est secretæ cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars inferorum esse credenda est:
quanquam in his ipsis tanti uerbis magistri, ibi ait dixisse Abraam, Inter uos & nos chaos
magnum firmatum est, satis ut opinor appareat non esse quandam partem & quasi mem
χάος. brum inferorum tantæ illius felicitatis sinum. Chaos enim magnum, quid est nisi quidam
hiatus, multum ea separans inter quæ non solum est uerumetiam firmatus est? Quapro-
pter si in illum Abraæ sinum Christum mortuum uenisse sancta scriptura dixisset, non no
minato inferno eiusq; doloribus, miror si quisquam ad inferos eum descendisse asserere au
deret. Sed quia euidentia testimonia & infernum commemorant & dolores, nulla causa oc
currit, cur illò credatur uenisse saluator, nisi ut ab eius doloribus saluos faceret, Sed utrum
omnes quos in eis inuenit, an quosdam quos illo beneficio dignos iudicauit, adhuc requi-
ro. Fuisse tamen eum apud inferos, & in eorum doloribus cõstitutis hoc beneficium præsti
tisse non dubito. Vnde illis iustis qui in sinu Abraæ erant, cum ille in inferna descenderet,
nondum quid contulisset inueni, à quibus eum secundum beatificam præsentiam suæ diui
Luc. 23 nitatis nunquam uideo recessisse. Sicut etiam eodem ipso die quo mortuus est, promisit la
troni, quod cum illo in paradiso fuisset futurus, quando ad soluendos inferni dolores fue-
rat descensurus. Profecto igitur in paradiso atq; sinu Abraæ, etiam ante iam erat beatifi-
cante sapientia, & apud inferos iudicante potentia. Vbi enim nõ est, nullo loco obsessa diui
nitas? ueruntamen secundum creaturam quam ex quodam tempore suscipiendo manens
deus, homo factus est, hoc est secundum animam eum fuisse apud inferos, aperte scriptura
declarat, & per prophetiam præmissa, & per apostolicum intellectum satis exposita, qua di
ctum est, Non derelinques animam meam in inferno. Scio quibusdam uideri, morte do-
mini

A mini Christi iam talem resurrectionem præstitam iustis, qualis nobis in fine promittitur,
quoniam scriptum est, illo terræmotu quo in eius passione petræ scissæ & monumēta aper- Matt.27
ta sunt, multa corpora resurrexisse iustorum, & uisa cum illo quando resurrexit in sancta ci
uitate, Qui utiq; si non iterum sepositis corporibus dormierunt, uidendum est quemadmo
dum intelligatur, Christus primogenitus à mortuis, si eum in illa resurrectione tot præcesse Apoc.1
runt. Quod si respondetur hoc dictum esse per anticipationem, ut monumēta quidem illo
terræmotu aperta intelligantur, cum Christus in cruce penderet, resurrexisse autem iustorū
corpora non tunc, sed cum ille prior resurrexisset, quamuis tunc ut dixi, anticipando fuisset
adiunctum, ut & Christus primogenitus à mortuis sine ambiguitate credatur, & illis iustis
continuo concessum, ut ipso præeunte in æternam incorruptionem atq; immortalitatem re
surgerent, illud adhuc restat quod moueat, quomodo à Petro dici potuerit, quod utiq; ue-
rissime dictum est, quando per illam prophetiam non de Dauid, sed de Christo asseruit
fuisse prædictum, carnem eius nō uidisse corruptionem, & quod adiunxit de Dauid, apud Act.2
eos esse monumentum eius: unde illos utiq; non conuincebat, si corpus eius ibi iam non e-
rat, quia & si ante in recēti sua morte resurrexisset, nec caro eius uidisset corruptionem, pos-
set nihilominus illud monumentum manere. Durum autem uidetur ut Dauid non fuerit Dauid an re-
in illa resurrectione iustorum, si eis iam æterna donata est, cuius Christus ex semine tam surrexerit.
crebro, & tanta euidentia, tantaq; honorificentia commendatur. Periclitabitur etiam illud
quod ad Hebræos de iustis antiquis dicitur: Quia pro nobis meliora prouiderunt, ne sine Heb.11
nobis perfecti perficerentur, si iam in illa resurrectionis incorruptione constituti sunt quæ
nobis perficiendis in fine promittitur. Cur ergo Petrus eos tantum cōmemorare uoluerit, 1.Petri.3
quibus in carcere inclusis euangelium prædicatum est, qui in diebus Noe cum fabricaretur
arca increduli fuerunt, uides quàm latebrosum sit, & quæ me moueant ne affirmare hinc
aliquid audeam. Huc accedit, quia cum dixisset apostolus, quod & uos nūc simili forma ba
B ptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed cōscientiæ bonæ interrogatio in deū
per resurrectionem Iesu Christi, qui est in dextera dei, deglutiens mortem, ut uitæ æternæ
hæredes efficeremur, profectus in cœlos subiectis sibi angelis & potestatibus & uirtutibus,
continuo subiecit, Christo igitur in carne passo, & uos eadem scientia armamini, quia qui ἔννοιαν
passus est in carne desijt à peccatis, in hoc, ut iam non hominū desiderijs, sed uoluntate dei
quod reliquum est in carne uiuat tempus. Deinde addit, Sufficit enim præteritum tempus
ad uoluntatem hominum consummatum ambulantes in libidinibus & concupiscentijs &
ebrietate, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum seruitutibus, in quo stupescūt
non concurrere uos in eandem luxuriæ confusionem blasphemantes, quoniam reddent ra
tionem ei qui paratus est iudicare uiuos & mortuos. His dictis subnectit, Propter hoc em̄
& mortuis euangelizatum est, ut iudicentur quidem secūdum homines in carne, uiuant au
tem secundum deum spiritu. Quem non moueat ista profunditas? Mortuis dicit euangeli
zatum, quos profecto si intellexerimus, qui de corpore exierunt, illi opinor erūt, de quibus
supra dixit, Qui increduli fuerunt in diebus Noe, aut certe omnes quos apud inferos Chri
stus inuenit. Quid sibi ergo uult ut iudicentur quidem secundum homines in carne, uiuāt
autem secundum deum spiritu? Quomodo iudicantur in carne quam non habēt, si apud
inferos sunt, uel quam nondū receperunt, si etiam à doloribus inferni soluti sunt? Neq; em̄
si ut quærendo dicis, exinaniti sunt inferi, omnes etiam qui tunc ibi fuerunt in carne resurre
xisse credendi sunt: aut qui resurgentes apparuerunt cum domino, ad hoc carnem recepe-
runt, ut in ea iudicarentur secundum hominem: quod nec de illis uideo quomō accipi pos-
sit, qui increduli fuerunt in diebus Noe: non enim eos in carne uixisse scriptum est, aut credi
potest ideo solutos dolores inferni, ut qui inde liberarentur, carnem ad luendam pœnā re-
ciperent. Quid est ergo ut iudicentur secundum homines in carne, uiuant autem secūdum
deum spiritu? An forte hoc præstitum est eis quos apud inferos Christus inuenit, ut per
euangelium uiuificarētur spiritu, quamuis futura resurrectione in carne iudicādi sint, ut per ali-

quam carnis pœnã trãseant in regnum dei? Quod si ita est, cur hoc tantũ de illis qui quon C
dam non crediderunt in diebus Noe, ac non etiam de cæteris quos illic Christi uisitatio cõperit per euangelij prædicationem spiritu reuixerunt, postea trãsitoria pœna in carne iudicandi? Quod si de omnibus acceperimus, manet quæstio, quare Petrus eos tantũ commemorauit qui tunc increduli fuerunt cum fabricaretur arca? Mouet etiam illud, quod hi qui de hac re conantur reddere rationem, ideo dicunt Christum ad inferos descendisse, his qui ibi inuenti sunt illa loca pœnalia tanq̃ carceres exinanitos, quia non audierant euangeliũ, quod illis uiuentibus nondum toto orbe terrarum prædicabatur, & iustas habebãt causas cur non credidissent quod eis non fuerat annunciatum: deinceps autem non habituros excusationem, qui prædicationem euangelij per omnes gentes celebratam diffusamq; contemnunt, & ideo illis tunc euacuatis carceribus iam iustum restare iudicium, quo contumaces & infideles etiam æterno igne puniantur. Nec attendunt qui hoc sentiunt hanc excusationem habere posse omnes, qui etiam post resurrectionem Christi, antequam ad eos euangelium perueniret ex hac uita emigrarunt. Neq; enim postea quàm dominus remeauit ab inferis, nemo permissus est iterum ire ad inferos, nisi audito euangelio, cum tam multi morerentur in toto orbe terrarum, antequam ad eos hæc annunciatio perueniret, qui omnes habebunt excusationem quæ ablata dicitur eis, quibus dominus cum uenisset qui ante non audierant in inferno dicitur prædicasse. An forte dicatur etiam istos qui post domini resurrectionem, nondum sibi annunciato euangelio mortui sunt siue moriuntur, illic apud inferos audire potuisse uel posse, ut illic credant quod de Christi ueritate credendum est, & habeant etiam ipsi remissionem ac salutem quam illi meruerunt, quibus ipse Christus annunciauit, Neq; enim quia rursus ascendit Christus ab inferis, ideo ibi fama eius extincta est, nam & hinc ascendit in cœlum, & tamen eius annunciatione qui in eum crediderunt salui erunt. Ideo quippe exaltatus est, & donatum est ei nomen quod est super omne nomen ut in nomine eius omne genu flectatur, non solum cœlestium & terrestrium, uerumetiam infernorum. Sed hanc opinionem si admittimus, qua putari potest homines qui cum uiuerent minime crediderunt, posse in Christum apud inferos credere, quis ferat? Quæ consequẽtur absurda fideiq; cõtraria? Primum ne frustra dolere uideamur eos qui sine ista gratia de corpore exierunt, frustraq; curam gerere atq; instanter hortari, ut eam homines priusquam moriantur percipiant, ne sempiterna morte puniantur. Aut si illi tantum apud inferos inutiliter atq; infructuose credunt, qui euangelio sibi annũciato hic credere noluerũt, illis autem proderit credere, qui nõ hic contẽpserunt quod audire minime potuerũt, aliud sequitur absurdius, ut hic non sit euangelium prædicandum: quoniam omnes utiq; morituri sunt, & sine ullo reatu contempti euangelij uenire ad inferos debent, ut eis prodesse possit cum ibi crediderint. Quod sentire impiæ uanitatis est. Quamobrẽ teneamus firmissime quod fides habet fundatissima autoritate firmata, quia Christus mortuus est secundũ scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & cætera quæ de illo testante ueritate conscripta sunt. In quibus etiam hoc est, quod apud inferos fuit solutis eorum doloribus, quibus eum erat impossibile teneri, à quibus etiam recte intelligitur soluisse & liberasse quos uoluit, corpusq; quod in cruce reliquerat in sepulchro positum recepisse. In illa uero quam proposuisti de uerbis Petri apostoli quæstione, quoniam quæ me moueant perspicis, & alia fortasse si diligentius discutiantur possunt mouere, uel apud nos ea cogitando, uel quos dignum est, & si possumus consulendo quæramus. Considera tamen ne forte totum illud quod de conclusis in carcere spiritibus, qui in diebus Noe non crediderant, Petrus apostolus dicit, omnino ad inferos nõ pertineat, sed ad illa potius tempora quorum formam ad hæc tempora transtulit. Illa quippe res gesta, forma fuerat futurorum, ut hi qui modo non credunt euangelio, dum in omnibus gentibus ædificatur ecclesia, illis intelligantur esse similes qui tunc non crediderunt cum fabricaretur arca. Illi autem qui crediderunt, & per baptismum salui fiunt, illis comparentur qui tunc in eadem arca salui fa

Ita sperandũ. (margin)

Phil. 2 (margin)

D (margin)

A ui facti sunt per aquam, Vnde ait: Sic & uos simili forma baptisma saluos facit. Ad hanc igitur formæ similitudinem, cætera etiam de incredulis coaptemus, & nõ suspicemur quod apud inferos ad faciendos fideles atque liberandos Euangelium prædicatum sit, uel adhuc etiam prædicetur, quasi & ibi sit ecclesia constituta. Ad illum ergo sensum qui te mouit, ideo uidentur attracti qui hoc Petrum sensisse crediderunt, quia dixit, conclusis in carcere spiri- tibus prædicatum, quasi animæ non possint intelligi spiritus qui tunc erant in carcere, atq; ignorantiæ tenebris uelut carcere claudebantur, De quali carcere se desiderat liberari ille qui dicit: Educ de carcere animam meam ut confiteatur nomini tuo, quæ alibi umbra mor Psal.141
tis appellatur. De qua non utique apud inferos, sed hic liberati sunt, de quibus scriptum est: Qui sedebant in umbra mortis, lumen ortum est eis. Illis autem in diebus Noë frustra Esa.9
prædicatum est, quia non crediderunt, cum expectaret eos dei patientia per tempus cẽtum annorum, quibus arca eadem fabricata est. Nam eius etiam fabricatio quodammodo præ dicatio fuit, Sicut modo similes eorum non credunt, qui sub eadem forma ignorantiæ te- nebris, uelut carcere concluduntur, frustra intuentes ecclesiam toto mundo construi immi- nente iudicio tanquam diluuio, quo tunc omnes increduli perierunt. Ait quippe dominus: Sicut in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis. Manducabant, bibebant, nubebãt, Luc.17
uxores ducebãt, donec intrauit Noë in arcam, uenit diluuium & perdidit omnes. Sed quia ea res gesta etiam futuram rem significabat, ideo ibi diluuium & baptismum significauit fi delibus, & infidelibus pœnam, Sicut in figura non rei gestæ, sed tantummodo dictæ, quod de lapide scriptum est quo significatus est Christus, duo quædam prænunciata sunt, & infi delibus offendiculum & fidelibus ædificium. Aliquando autem in eadem figura uel gesta uel dicta, etiam duæ res aliquid unum significant: sicut fideles significauerunt ligna quæ in arcæ fabrica coaptata sunt, eosdemq; etiam animæ octo quæ in eadem arca liberatæ sunt: quomodo in illa Euãgelica similitudine de ouili, idem ipse Christus est & pastor & ianua.
B Nec moueat ad impediendum istum intellectũ, quod eundem Christum dixit apostolus Petrus prædicasse illis in carcere conclusis, qui quondam non crediderant in diebus Noë, ut ideo non arbitremur hoc intelligendum, quia illo tempore nondũ uenerat Christus. Non- dum enim uenerat scilicet in carne, sicut uenit quando post hæc in terra uisus est, & cum ho- minibus conuersatus est. Veruntamen ab initio generis humani, uel ad arguendos malos, Baruch 3
sicut ad Cain, ac prius ad ipsum Adam uxoremque eius, uel ad consolandos bonos, uel ad utrosque admonendos, ut alij ad salutem suam crederent, alij ad pœnam suam non crede- rent, ipse utique non in carne, sed in spiritu ueniebat, uisis congruis alloquẽs quos uolebat sicut uolebat. Quod autem dixi, in spiritu ueniebat, Et ipse quidem filius in substantia dei- tatis, quoniã corpus nõ est, utiq; spiritus est. Sed quid facit filius sine spiritu sancto, uel sine patre, cũ inseparabilia sunt omnia opera trinitatis, Ipsa quoq; scripturæ uerba, de quibus agitur, satis hoc ut puto indicãt eis qui diligẽter attendũt: Quia Christus, inquit, semel pro 1.Petri 3
peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis, ut nos adducat deo, mortificatus quidem carne, uiuificatus autẽ spiritu, In quo & his qui in carcere conclusi erant spiritibus aduenịẽs prædicauit qui increduli fuerãt aliquando, quando expectabat dei patiẽtia in diebus Noë, ἐξεδέχετο.
cum fabricaretur arca, Iam ut arbitror attenditur forma uerborum, Christus mortificatus carne, uiuificatus autem spiritu. In quo spiritu aduenịẽs prædicauit & illis spiritibus qui in- creduli fuerant aliquando in diebus Noë, quoniam priusquam ueniret in carne pro nobis moriturus, quod semel fecit, sæpe antea ueniebat in spiritu ad quos uolebat, uisis eos admo nens sicut uolebat utique in spiritu, quo spiritu & uiuificatus est, cũ in passione esset carne mortificatus. Quid est enim quod uiuificatus est spiritu, nisi quod eadẽ caro qua sola fue- rat mortificatus, uiuificante spiritu resurrexit? Nam quod fuerat anima mortificatus Iesus, hoc est, eo spiritu qui hominis est, quis audeat dicere, cũ mors animæ non sit nisi peccatũ, à quo ille omnino immunis fuit cũ pro nobis carne mortificaretur? Si enim omniũ hominũ animæ ex illa una sunt quæ insufflata est primo homini per quẽ peccatũ intrauit in mũdũ Rom.5

& per peccatum mors,& ita in oēs homines pertransijt: aut nō est inde anima Christi, qm̄ C
Quæstio 2. de anima Christi unde sit. nullum habuit omnino peccatum,uel originale,uel proprium,propter quod ei mors debita uideretur,pro nobis eam quippe quā non debebat exoluit,in quo princeps mundi mortisq; præpositus nihil inuenit,Neq; enim absurdum est,ut qui primo homini animā creauit, crearet & sibi: aut si & ipsa inde est eam suscipiendo mundauit,ut sine ullo prorsus peccato, uel perpetrato,uel traducto,ad nos ueniens de uirgine nasceretur. Si autē animæ nō ex illa una propagantur,& sola ex Adam caro trahit originale peccatū,ita sibi creauit animam dei filius,ut cæteris creat,quā non tamen carni peccati miscuit,sed similitudini carnis peccati. Sumpsit enim ex uirgine ueram quidem carnis substantiam, non tamē peccati carnem,quia non ex carnali concupiscentia,siue seminatam siue cōceptam, mortalem sanè ac per ætates mutabilē,tanq; carni peccati sine peccato simillimā. Ac per hoc quæcūq; de anima opinio uera sit,quarum nullā temere affirmare adhuc audeo,nisi tantū illam repudiare qua credūtur animæ pro meritis nescio quorum superiorū actuum suorū, singulæ in singula corpora tanq; in carceres trudi, Certe anima Christi non solum immortalis secundū cæterarum naturā, sed etiam nullo mortificata peccato uel damnatione punita est,q̄bus duabus causis mors animæ intelligi potest,& ideo non secundū ipsam dici potuit Christus uiuificatus spiritu. In ea re quippe uiuificatus est in qua fuerat mortificatus,ergo de carne dictum est: Ipsa enim reuixit anima redeunte,quia ipsa erat mortua anima recedēte. Mortificatus ergo carne dictus est,quia secundum solam carnem mortuus est: uiuificatus autem spiritu, quia illo spiritu operante in quo ad quos ueniebat & prædicabat, etiam ipsa caro uiuificata surrexit,in qua modo ad homines uenit. Proinde etiam illud quod postea dictū est de incredulis,qui reddent rationem ei qui paratus est uiuos & mortuos iudicare, nō est consequens,ut eos hic intelligamus mortuos qui de corpore exierunt. Fieri enim potest ut
Matt. 8 mortuos dixerit infideles,hoc est in anima mortuos,de qualibus dicitur: Dimitte mortuos
Ephe. 5 ut sepeliant mortuos suos, Viuos aūt qui credunt in eum non frustra audientes, Surge qui D
Ioan. 5 dormis & exurge à mortuis,& illuminabit te Christus. De qualibus etiā ipse dn̄s dicit: Venit hora & nunc est quando mortui audient uocem filij dei,& qui audierint uiuent. Proin-
1. Petri. 4 de etiam quod sequitur & dicit Petrus, Propter hoc & mortuis euangelizatum est,ut iudicentur quidem secundum homines in carne,uiuant autem secundū deum spiritu,non cogit apud inferos intelligi. Propterea enim in hac uita & mortuis euangelizatum est,id est infidelibus & iniquis,ut cū crediderint,iudicentur quidem secundū homines in carne, hoc est, in diuersis tribulationibus,& in ipsa morte carnis, Vnde idem Apostolus alio in loco dicit tempus esse ut iudicium incipiat à domo dn̄i: uiuāt autem secundum deum spiritu, quia & in ipso fuerant mortificati cum morte infidelitatis & impietatis detinerentur. Hæc expositio uerborum Petri cui displicet,uel cui etiamsi non displicet,non tamen sufficit,quærat ea secūdum inferos intelligere: qui si ualuerit illa quibus me moueri supra commemoraui ita soluere ut eorum auferat dubitationem,impartiat & mihi: quod si factum fuerit,poterunt illa uerba utroq; modo intelligi,ista sentētia de nulla falsitate conuincitur. Ad illas autem quæstiones quas ante misisti,excepta dei uisione per corpus,unde maius opus moliēdum est,ut potui respondi,& per Asellum diaconum misi,quod te accepisse iam puto. In recenti autem commonitorio tuo cui nunc respondi, duo quæsieras, quorum utrunq; tractatum est,unum latius,alterum breuius,de Petri scilicet apostoli uerbis, & de anima domini. Exemplum sanè litterarum tuarum,quæ continent interrogationem,utrum dei substātia corporaliter uelut in loco uideri possit,& apud nos nescio quomodo aberrauerūt, nec inueniri cum diu quærerentur potuerunt,iterum admoneo mittere ne graueris.

Augustinus Euodio,de anima soluta corpore,& de uisis prodigiosis. Epistola. C

DOMINO beatissimo & uenerabili fratri ac consacerdoti meo Euodio & tecū fratribus, Augustinus & mecum fratres in domino salutem. Frater iste nomine Barbarus seruus dei est, iam diu apud Hipponē cōstitutus: & uerbi dei feruidus ac stu-

A ac studiosus auditor, desiderauit ad tuã sanctitatẽ litteras nostras, in quibus tibi cũ in do/
mino cõmendamus tibiq; per eum salutẽ debitam dicimus. Litteris aũt sanctitatis tuæ qui
bus ingentes texuisti quæstiones, respondere operosissimũ est, etiã ociosis & multo maiore
quàm nos sumus præditis facultate disserendi & acrimonia intelligẽdi. Duarũ sanè episto/
larum tuarũ, quibus multa & magna cõquiris, una nescio quomodo aberrauit, & diu quæ/
sita non potuit reperiri, Altera uero quæ inuenta est habet cõmendationem suauissimam
serui dei boni & casti adolescentis, quomodo ex hac uita migrauit, & quibus uisionũ frater/
narum attestationibus meritũ eius nobis insinuari potuerit. Deinde ex hac occasione pro/
ponis & uersas de anima obscurissimam quæstionem, utrum cum aliquo corpore egredia/
tur è corpore, quo possit ad corporalia loca ferri, uel locis corporalibus contineri. Huius igi/
tur rei tractatus, si tamen ad liquidum à talibus quales nos sumus examinari potest, curam
atq; operam negociosissimam postulat, ac per hoc mentem ab his occupationibus ociosissi
mam. Si autem breuiter uis audire quid mihi uideatur, nullo modo arbitror animam è cor
pore exire cum corpore, uisiones autẽ illæ futurorumq; prædictiones quomodo fiant, ille
iam explicare conetur, qui nouit qua ui efficiantur in unoquoq; animo tanta cum cogitat.
Videmus enim planèq; cernimus in eo fieri rerum multarũ uisibilium, & ad cæteros corpo/
ris sensus pertinentiũ, innumerabiles imagines: quæ nõ interest quàm ordinate uel turbide
fiant, sed tantũ quia fiũt, quod manifestum est, qua ui & quomodo fiant quisquis potuerit
explicare, quæ omnia certe quotidiana sunt atq; continua, audeat præsumere aliquid ac de/
finire, etiã de illis rarissimis uisis. Ego autem tãto minus hoc audeo, quãto minus id quoq;
in nobis quod uita cõtinua uigilantes dormiẽtesq; experimur, quo pacto fiat explicare suf/
ficio. Nam cum ad te dictarem hanc epistolam, teipsum animo cõtuebar, te utiq; absente De cura pro mortuis ca. 11
atq; nesciente, & quomodo possis his uerbis moueri secundũ noticiam quæ mihi de te inest
imaginabar, atq; id quo nam modo in animo meo fieret, capere ac inuestigare non poterã,
B certus tamen non fieri corporeis molibus, nec corporeis qualitatibus cum corpori simillimũ
fieret, Hoc interim habeas, ut ab occupato & festinante dictatũ. In duodecimo autem libro
eorum quos de Genesi scripsi, uersatur hæc quæstio uehementer, & ex multis rerum exper/
tarum atque credibiliter auditarum disputatio illa syluescit. Quid in ea potuerimus uel ef/
fecerimus cum legeris iudicabis, si tamen dominus dignabitur donare, ut eos mihi libros
quantum possum congruenter emendatos iam liceat edere multorum fratrum expecta/
tioni, non iam longa disputatione suspendere. Narrabo autem unum aliquid breuiter un/
de cogites, Frater noster Gennadius notissimus ferè omnibus, nobisq; charissimus medi/
cus, qui nunc apud Carthaginem degit, & Romæ suæ artis exercitatione præpolluit, ut ho
minem religiosum nosti, atq; erga pauperum curam impigra misericordia facillimóq; ani/
mo benignissimum, dubitabat tamen aliquando ut modo nobis retulit, cum adhuc esset
adolescens & in his eleemosynis feruentissimus, utrum esset ulla uita post mortem. Hu/
ius igitur mentem & opera misericordiæ quoniam deus nullo modo desereret, apparuit il/ Visio.
li in somnis conspicuus iuuenis & dignus intendi, eiq; dixit, Sequere me: quem dum seque/
retur uenit ad quandam ciuitatem, ubi audire cœpit à dextera parte sonos suauissimæ can/
tilenæ ultra solitam notamq; suauitatem. Tunc ille intento, quid nam esset, ait, hymnos es/
se beatorum atque sanctorum. Sinistra autem parte quid se uidisse retulit, non satis memi/ Videtur de/ esse, putauit: aut, ut somni/ um fuit.
ni. Euigilauit, & somnium ut fuit, tantumq; de illo, quantum de somno cogitauit. Alia uero
nocte, ecce idem ipse iuuenis eidẽ rursus apparuit, atque ab illo utrũ cognosceretur interro
gauit, Respõdit iste, quod eum bene plenéq; cognosceret. Tunc ille quæsiuit ubi se nosset.
Nec memoriæ defuit quod iste idem respõderet, totumq; uisum illud hymnosq; sancto/
rum ad quos audiẽdos eo duce uenerat, qua recẽtissimos recordabatur facilitate narrauit.
Hic ille percũctatus est, utrũ nam id quod narrauerat in somnis uidisset, an uigilãs: Respõ/
dit, in somnis. At ille, Bene inquit recolis, uerum est in somnis illa uidisti, Sed etiam nunc
in somnis te uidere scias. Hic cum audisset ista, ita esse credidit, atque id responsione fir/
mauit.

mauit. Tunc qui hominem docebat, adiecit & ait: Vbi est modo corpus tuum? Ille respon C
dit, in cubiculo meo. Scis ne inquit ille in eodem corpusculo nunc illigatos esse & clausos & ociosos oculos tuos, nihilq; illis oculis te uidere? Respondit, scio. Tunc ille, Qui sunt ergo inquit isti oculi quibus me uides? Ad hoc iste non inueniens quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti, ille quod his interrogationibus docere moliebatur aperuit, & continuo sicut inquit illi oculi carnis tuæ utiq; in dormiente atq; in lectulo iacente nunc uacant, nec aliquid operantur, & tamen sunt isti quibus me intueris, & ista uteris uisione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ uita tibi inerit qua uiuas sensusq; quo sentias. Caue iam deinceps ne dubites uitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente, nisi prouidentia & misericordia dei? Ista narratione dixerit aliquis tantæ rei nos non soluisse, sed auxisse quæstionem: ueruntamen cum his uerbis credere liberum cuiq; sit, seipsum quisq; habet quò se auocet. Profundissima quæstio est, & uigilat homo quotidie & cogitat, homo dicat unde fiant ista similia formis, similia qualitatibus, similia motibus corporum, nec tamen materie corporali, dicat si potest. Si autem non potest, quid se præcipitat de rarissimis aut inexpertis quasi definitam ferre sententiam, cum continua & quotidiana non soluat? Ego autem quamuis quomodo fiant ista ueluti corporea sine corpore, uerbis prorsus explicare non possum, tamen sicut scio non ea corpore fieri, utinam sic scirem, quomodo discernerentur quæ uidentur aliquando per spiritum, & per corpus uideri putantur: quomodo distinguantur uisa eorum, quos error uel impietas plerunq; deludit, quando uisis piorum atq; sanctorum similia pleraq; narrantur, quorum exempla si commemorare uoluissem, tempus mihi potius quam copia defuisset. In domini misericordia uegeteris domine beatissime & uenerabilis, & desiderabilis frater.

Augustinus Euodio, quomodo anima cernat sine corpore, deq; uisis prodigiosis. Epistola. CI. D

DOMINO beatissimo & uenerabili fratri & coëpiscopo Euodio & tecum fratribus, Augustinus & mecum fratres in domino salutem. Multa quæris ab homine multum occupato, & quod est grauius ea putas præcipitari debere dictando, quæ sunt tam difficilia, ut cum magna diligentia dictata uel scripta uix perduci possint ad intellectum, etiam talium qualis ipse es. Huc accedit, quia non tu & tales tantummodo cogitandi estis lecturi esse quod scribimus, sed utiq; & illi qui minus acuto minusq; exercitato ingenio præditi, eo tamen studio feruntur ad cognoscendas litteras nostras, siue amico siue inimico animo, ut eis subtrahi omnino non possint. Ista cogitanti cernis quanta cura in scribendo esse debeat, præsertim de rebus ita magnis, ut in eis & magni laborēt. Si autem cum aliquid in manibus habeo, intermittēdum est & differendum, ut ad ea potius respondeatur quæ superuenientia requiruntur, quid fiet si etiam ipsis dum respondetur alia superuenerint? Num placet ut etiam his omissis illa suscipiantur, & semper priora fiant, quæ posteriora oboriunt̄, eaq; sola terminare contingat, quibus cum scribuntur non superuenerit aliquid quod quæratur? Quod ut mihi accidat difficillimum est, sed non opinor tibi hoc placere. Non ergo debui alia interrūpere cū tua superuenissent, sic nec tua si alia rursus irruerent, & tamen seruare hanc iusticiā non sinor. Nam ecce ut tibi hæc ipsa rescriberē, intermisi quæ agebam, & animū meum ad hanc epistolam, ab alia ma-
2. Retrac. ca. 15. & 24 gna intentione detorsi. Facile autem fuit hanc excusationem ut arbitror non iniquam litteris inditam tibi remittere, respondere autem iniquisitionibus tuis non ita facile est, & puto in ipsis opusculis quæ me nunc intentissimum detinent, nō defutura quædam loca ubi hæc ipsa expediam quæ requiris si dominus fauerit. Iam etiam ex his quæstionibus quas modo misisti, multa soluta sunt in eis libris quos nondum edidi, siue de trinitate, siue de Genesi: quanquam & illa si relegas quæ tibi iam diu nota sunt, uel nisi fallor, fuerunt, quia ea fortasse oblitus es quæ te conferente mecum ac sermocinante conscripsi, siue de ani-

mæ

A mæ quantitate,siue de libero arbitrio, inuenies unde dissoluas,& sine mea opera,dubitatio 1.Retrac.7.8
nes tuas,adhibito scilicet nonnullo labore cogitationis, ut his quæ ad intellectũ liquidum 1.Retract.12
certumq; perducta sunt consequentia nectantur. Habes etiam in libro de uera religione,
quem si recoleres atque perspiceres nunquam tibi uideretur ratione cogi deum esse,uel ra-
tiocinando effici deum esse debere. Quandoquidem in ratione numerorum, quam certe in
usu quotidiano habemus, si dicimus septem & tria decem esse debent, minus considerate
loquimur,non enim decem esse debent, sed decem sunt. De quibus itaq; rebus recte dica-
tur,quod esse debeant,siue iam sint,siue ut sint,satis quantum arbitror disputauimus in eis
libris quos commemoraui. Homo enim sapiens esse debet, si est ut maneat,si nondum est
ut fiat:deus autem sapiens non esse debet,sed est. Illa quoque de uisis quæ tibi nuperrime
scripsi, & ea commemoras subtiliter dicta,sed maioribus te quæstionibus implicasse,recen
se etiam atque etiam & cogita diligentius, non pertranseat sed habitet in eis consideratio
tua, & inde fortasse utcunq; conijcies, quomodo sit anima præsens uel absens. In eis quip-
pe uisis demoratur in somnis,cum abest à sensu præsentiáq; cernendi quam præbet oculis
uigilans: hanc ab oculis, hoc est,tanquam à luminaribus corporis animæ absentiam, quæ
fit cum dormimus,si uis maior augeat, ut totum quod est inde subtrahatur, mors est. Si-
cut ergo à cernendi sensu ad uisa somniorum, non cum aliquo corpore abscedit, nisi for-
te illa quæ uidentur in somnis corporea, nosq; ipsos inter illa ferri ac referri cum aliquo cor
pore existimabimus, quod iam tibi arbitror non uideri, Ita si tota penitus abstrahatur at-
que absit,quod fit in morte,nõ secum putãda est auferre aliquod corpus ex corpore. Nam
si auferret,profecto etiam cum dormimus & abscedit ab oculis, inquantum eos relinquit,
intantum oculos secum auferret quamlibet subtiliores, corporeos tamen, quod non facit:
ueruntamen aufert secum quosdam simillimos,sed nõ corporeos,quibus uisa simillima cer
nit in somnis,sed nec ipsa corporea. Porrò si aliquis quũ credit etiam uisa somniorum,quæ
B similia corporibus apparent, non esse nisi corporea,uideatur sibi aliquid dicere, nec ista in-
genij tarditas facile conuincitur. Multorum quippe est etiam non mediocriter acutorum,
quoniam parum attendunt quantum uideant imagines corporum, quæ fiunt in spiritu,
nec omnino sunt corpora. Cum uero eas coguntur intueri, si recte aduerterint, atq; com
pererint non eas esse corporeas,sed corporum simillimas, rationem tamen de his non cõ-
tinuo ualent reddere,quibus causis & quemadmodum fiant,qua denique natura sua subsi-
stant,uel in quo subiecto sint:utrum ita in animo fiant ut in membrana ex atramento litte
ræ,ubi utraq; substantia est membrana scilicet & atramentum: an sicut sigillum in cera, uel
figura quælibet cui cera subiectũ est illa in subiecto:an utroq; modo fiant ista in spiritu no
stro,aliquando sic,aliquando autem sic, Mouent enim nõ solum ea,quæ absunt à sensibus
corporis,& in nostra reperiuntur memoria,uel quæ nosipsi ut libitum est,facimus,disponi-
mus,augemus,minuimus,situ,habitu,motu,innumerabilibus qualitatibus formisq; uaria
mus,Talia sunt fortassis etiam illa quibus deludimur dormientes,quando nõ diuinitus ad
monemur,nisi quod hæc uolentes agimus, illa præter arbitrium patimur. Non solum hæc
mouent,quæ in animo de ipso animo fieri non absurde quis putat,quãuis & hoc causis oc-
cultioribus quibus agitur ut istud potius quàm illud in conspectu animi ueniat, sed etiam
quod ait propheta:Et dixit mihi angelus qui loquebatur in me. Neque enim forinsecus uo Zachariæ 1
ces ad aures corporeas prophetæ uenisse credendum est, cum dicit, loquebatur in me, non
ad me: utrum uoces erant de spiritu factæ,corporalibus similes, quales agimus cum apud
nos taciti multa memoriter, plerunque etiam cantando transcurrimus, sed tamen editæ ab
angelo sibi suggerente: Et quod in Euangelio scriptum est, ecce angelus dei apparuit illi in Matth.1
somnis dicens, Quomodo enim apparuerit, uel corpus angelicum oculis clausis, Abraæ Gen.18
quippe uigilanti sic apparuerunt,ut eos cum pedes lauit eis contrectando sentiret: uel spi-
ritus spiritui dormientis in specie aliqua simili corpori, sicut nosipsi nobis uidemur tali fi-
gura etiam per loca moueri somniantes,longe aliter quàm membra in stratis iacẽtia mo-
uentur

uentur. Hæc & ideo mira sunt, quia occultiorē habent rationem q̃ uideri uel reddi ab ho C
mine homini possit. Nam istæ causæ sunt admirationis, cū uel ratio cuiusq; rei latet, uel ea dem res usitata non est, quod aut singularis, aut rara est. Ex illa ergo causa latentis rationis, ego dixi in epistola, quam te legisse commemoras, cum eis responderem qui negant esse credendum, quod Christum uirgo peperit, uirgo permanserit, Si ratio quæritur, non erit mirabile. Hoc enim dictum est, non quod ratione res careat, sed quod eos lateat, quibus hoc deus uoluit esse mirabile. Ex alia uero admirationis causa, quæ ideo est quia inso-
Luc. 7 litum aliquid occurrit, scriptum est de dn̄o, quod miratus sit Centurionis fidem, Neq; em̄ eum rei nullius ratio potuit latere, sed admiratio pro laude posita est eius, cuius par in populo Hebræo non apparuerat. Vnde ipsa admiratio satis exposita est, cum dominus ait: Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Israël. Quod autem adieci in eadem epistola, Si exemplum poscitur, non erit singulare, frustra tibi uisus es uelut exempla inuenisse de uermiculo qui in pomo nascitur, & aranea quæ filum textrinæ suæ corpore uelut integro parit. Dicuntur enim aliqua argute cuiusdam similitudinis gratia, alia remotius, alia congruentius, sed solus Christus natus est ex uirgine: unde iam intelligis, quantum existimo, cur hoc esse dixerim sine exemplo. Habent itaq; omnia causas suas, atq; rationes rectas & inculpabiles, quæ deus uel usitata uel inusitata operatur. Sed hæ causæ atq; rationes cum latent, miramur quæ fiunt: cum autem patent, consequenter ea uel conuenienter fieri dicimus, nec mirandum esse, quia facta sunt, quæ ratio exigebat ut fierent. Aut si miramur non inopinata stupendo, sed excellentia laudando miramur. Quo genere admirationis Centurio ille laudatus est. Nec ideo reprehendenda est sententia qua dictum est, Si ratio quæritur non erit mirabile, quoniam est aliud genus admirationis etiam cum ratio manifesta est
Iacob. 1 admiranti. Neq; enim propterea culpatur sententia qua dictum est: Deus neminem ten-
Deut. 13 tat, quoniam est aliud genus tentatiōis, propter quod recte itidem dictum est, Tentat uos dominus deus uester. Nec quisquam existimet ideo merito posse dici corporeis oculis à fi- D
lio patrem uideri, ac non potius sicut à patre filium, quia illi qui hoc putant cum in reddenda ratione defecerint, possunt & ipsi dicere, si ratio quæritur, non erit mirabile: hoc enim dictum est, non quia non est ratio, sed quia latet, Illius autem non miraculi, sed erroris, demonstrare debet nullam esse rationem, quisquis id opinantes refellere aggreditur. Sicut enim nulla ratio est, qua dei natura moriatur, aut corrumpatur, aut peccet, & cum hoc deum non posse dicimus, non derogamus potestati eius, sed æternitatem ueritatemq; laudamus: Ita cum dicimus non posse uideri oculis corporeis, non latet sed patet ratio bene intelligentibus, qua perspicuum est deum corpus non esse, nec aliquid corporeis oculis cerni posse, nisi quod alicuius interualli interpositione cernatur, Id autem non nisi corpus esse, eamq; substantiam quæ minor sit in parte quàm in toto, quod de deo credere nefas esse debet, etiam his qui hoc intelligere nōdum ualent. Latet ratio diuersarum commutationū: Hinc est omnium uisibilium sylua miraculorū. Nunquid tamen ideo latet esse corpora, habere nos corpus, nullum esse quantulumcunq; corpusculum quod non pro suo modo loci occupet spacium? Nec in eo quod occupat ubiq; sit totum, sed minus sit in parte quàm in toto? Hæc quoniam non latent, his contexenda sunt consequentia, quod nunc facere nimis longum est, quibus ostendatur non rationem latere, sed rationem omnino nullam esse qua credi debeat, uel possit intelligi, deum qui ubiq; totus est, per spacia locorum corporea mole diffundi, in qua necesse habeat partibus maioribus minoribusq; constare, cerni corporeis oculis posse. Vnde plura dicerem si hoc in epistola ista suscepissem, in cuius longitudinem, non sentiens progressus sum, penè oblitus occupationum mearum, ita ut fortasse, quod non arbitrabar, attentioni tuæ satisfecerim, qui potes paucis admonitus plura cogitare quæ competunt, Sed non etiam eorum in quorum manus non inaniter uenire
γνώμη ista possunt, si diligentius & copiosius disserantur. Laborant autem homines in discendo, & breuia non ualent intelligere, prolixa non amant legere. Laborant itidem in docendo,

A qui & pauca tardis,& multa pigris frustra ingerunt. Mitte & illius epistolæ exemplum, quæ
apud nos aberrans,non potuit inueniri.

August. Euodio de quæstionibus ad salutẽ nõ necessarijs,de similitudinibus nõ per omnia
congruentibus rebus diuinis, de sacrosancta trinitate quid credere sufficiat. Epist. CII

AVGVSTINVS episcopus,Euodio episcopo. Si ea quæ me magis occu/
pant, à quibus in aliud auerti nolo, sanctitas tua nosse tanti habet, mitte ali/
quem qui tibi describat. Iam enim plura perfecta sunt,quæ hoc anno ante pa/
scha propinquante quadragesima à nobis fuerant inchoata. Nam tribus illis 2.Retract.43
libris de ciuitate dei cõtra dæmonicolas inimicos eius,duos alios addidimus,quibus quinq; Vox hybrida
libris satis disputatum arbitror aduersus eos,qui propter præsentis uitæ felicitatem deos co δαιμονολά/
lendos putant,eamq; felicitatem à nobis impediri opinãtes,christiano nomini infesti sunt. τρας.
Deinceps dicendum est, sicut primo libro polliciti sumus, aduersus eos qui propter uitam 1. De ciuitate
post mortem futuram necessarium existimant cultum deorum suorum,propter quam uitã dei cap. 36.
nos christiani sumus. Dictaui etiam trium psalmorum expositionem,non paruis uolumini
bus,sexagesimi & septimi,septuagesimi & primi,septuagesimi & septimi. Reliqui nondum
dictati neq; tractati,uehementer à nobis expectantur atq; flagitantur. Ab his me reuoca/
ri & retardari irruentibus de transuerso quibuslibet quæstionibus nolo, ita ut nec libris de 2.Retract.15
trinitate,quos diu in manibus uerso,nondum compleui, modo attendere uelim,quoniam
nimis operosi sunt,& paucis eos intelligi posse arbitror,unde magis urgẽt quæ pluribus uti
lia fore speramus. Nõ enim, ut scribis,qui ignorat ignorabitur, de hac re dixit Apostolus, 1.Cor.14
tanquam ista pœna ille plectendus sit,qui non ualet intelligentia sic discernere ineffabilem
trinitatis unitatem,sicut discernitur in animo nostro memoria,intellectus,uoluntas. Aliun/
de hoc dicebat Apostolus: Lege,& uidebis ea quæ loquebatur,quæ fidem uel mores mul/
torum ædificarent,non quæ uix ad paucorum,eamq; exiguam,quantulacunq; in hac uita
B de re tanta esse potest, intelligentiã peruenirẽt,id est ut linguis prophetia præponeretur, ut
nõ perturbate illa gererẽtur,quasi prophetiæ spiritus etiam inuitos loqui cogeret, ut mulie/
res in ecclesia tacerent, ut omnia honeste & secũdum ordinem fierent. Hæc cum ageret,ait:
Si quis uidetur esse propheta aut spiritalis,agnoscat quæ scribo uobis, quia domini est mã
datum: si quis aũt ignorat,ignorabitur, His uerbis coërcens,& ad pacificum ordinem reuo
cans inquietos,tanto ad seditionem faciliores,quãto sibi uidebãtur spiritu excellere,cum su
perbiẽdo cũcta turbarẽt. Si quis ergo uidetur propheta esse aut spiritalis,agnoscat,inquit,
quæ scribo uobis,quia domini est mandatum. Si quis uidetur esse,& utiq; nõ est: nam qui
est,sine dubitatione cognoscit,nec admonitione & cohortatiõe opus habet,quia omnia iu/
dicat,& à nemine iudicatur. Illi ergo seditiones & perturbationes in ecclesia faciebant,qui ui
debantur esse in ecclesia,quod nõ erant. Hos docet cognoscere domini esse mãdatum,quia
nõ est seditionis deus sed pacis. Si quis autẽ ignorat,ignorabitur,id est improbabitur. Nõ
enim deus,si ad scientiam referas,ignorat eos,quibus dicturus est, Non noui uos, sed eorũ Matth.5
improbatio hoc uerbo insinuata est. Cum autem dominus dicat: Beati mundo corde,quo/
niam ipsi deum uidebũt,eaq; uisio nobis in fine summum præmium promittatur,omnino
est metuendum,si nunc ad liquidum quæ de dei creatura credimus cõspicere non ualemus,
ne inde sit dictum, Qui ignorat,ignorabitur: quia enim in sapientia dei nõ cognouit mun/ 1.Cor.1
dus per sapientiam deum, placuit deo per stulticiam prædicationis saluos facere credentes.
Hæc stulticia prædicationis ac stulticia dei,quæ sapientior est hominibus, multos cõtrahit Stulticia dei
ad salutem,ut nõ solum qui nõdum certa ualent intelligentia cõspicere naturam dei, quam τὸ μωρὸν.
fide tenent, uerumetiam qui nõdum in ipsa anima sua ita incorpoream substantiam à cor/
poris generalitate discernũt,quemadmodum certi sunt se uiuere,nosse,uelle, ideo sint alieni
à salute,quã stulticia illa prædicationis fidelibus confert. Nam si propter eos solos Christus
mortuus est,qui certa intelligẽtia possunt ista discernere,penè frustra in ecclesia laboramus:
si autem, quod ueritas habet, infirmi populi credentium ad medicum currunt,sanandi per
B Christum

Christum,& hunc crucifixum,& ubi abũdauit peccatũ, superabũdat gratia,miris fit modis C
per altitudinem diuinam sapientiæ & scientiæ dei,& per inscrutabilia iudicia eius,ut & non/
nulli à corporibus incorporea discernentes,cum sibi ex hoc magni uidentur,& irrident stulti
ciam prædicationis,qua salui fiunt credentes,ab unica uia longe exirent,quæ ad uitam æter
nam sola perducit,& multi in cruce iusti gloriantes,& ab eadẽ uia nõ recedẽtes,etiam si ista
quæ subtilissime disseruntur ignorant,quia non perit unus ex illis pro quibus mortuus est,
ad eandem perueniãt † ueritatem,charitatem, id est ad stabilem,certam,plenamq; felicita/
tem,ubi manentibus,uidentibus,amantibus sint cuncta perspicua. Proinde in unum deum
patrem & filium & spiritumsanctũ firma pietate credamus: ita ut nec filius credatur esse qui
pater est,nec pater qui filius est,nec pater nec filius qui utriusq; spiritus est. Nihil putetur in
hac trinitate temporibus locisue distare , sed hæc tria æqualia esse & coëterna,& omnino es
se una natura:non à patre aliam,& à filio aliam,& à spiritusancto aliam conditam esse crea
turã,sed omnia & singula,quæ creata sunt uel creantur,trinitate creante subsistere: nec quen
quam liberari à patre sine filio & spiritusancto, aut à filio sine patre & spiritusancto , aut à
spiritusancto sine patre & filio: sed à patre & filio & spiritusancto uno,uero, uereq; immor
tali,id est omnimodo incommutabili solo deo. Multa autem etiam separatim in scripturis
de singulis dici,ut insinuetur, quamuis inseparabilis trinitas,tamen trinitas:ut quemadmo/
dum simul dici non possunt cum sonis corporalibus commemorantur, quamuis simul sint
inseparabiliter, Ita & quibusdam scripturarum locis,& per quasdam creaturas sigillatim ui
cissimq; monstrentur:Sicut pater in uoce,qua sonuit: Tu es filius meus,& filius in homine,
quem suscepit ex uirgine,& spiritussanctus in colũbæ specie corporali . Hæc separatim qui/
dem,sed nullo modo separata tria illa demonstrant. Ad hoc utcunq; intelligẽdum assumi/
mus memoriam,intelligentiam,uoluntatem. Quamuis enim hæc suis separatisq; tempo/
ribus sigillatim singula enunciemus,nihil tamen horum sine alijs duobus agimus aut dici/
mus. Nec ideo putanda sunt hæc tria trinitati sic comparata, ut omni ex parte conueniant. D
Cui enim similitudini in disputando conuenientia tanta conceditur,ut ei rei cui adhibenda
est,ex omni parte coaptetur,uel quãdo ex creatura ad creatorem aliquid simile assumitur?
Primo ergo inuenitur similitudo dissimilis,quod tria hæc,memoria,intelligentia,uoluntas
animæ insunt,non eadem tria,est anima. Illa uero trinitas non inest,sed ipsa deus est. Ideo
ipsa mirabilis simplicitas cõmendatur,quia nõ ibi aliud est esse,aliud intelligere, uel si quid
de dei natura dicitur. Anima uero quia est,etiam dum non intelligit,aliud est quidem esse,
aliud est quod intelligit. Deinde quis audeat dicere patrem non intelligere per seipsum,sed
per filium, sicut memoria non intelligit per seipsam, sed per intellectum : uel potius anima
ipsa,cui hæc insunt,per intellectum tãtummodo intelligit,sicut per memoriam tantummo/
do meminit,& per uoluntatem tantummodo uult? Adhoc ergo adhibetur ista similitudo,
ut quoquo modo intelligatur,quemadmodum horum trium in anima,cum singula nomi/
na enunciantur,quibus eadem singula demonstrantur,tamen unumquodq; nomen his tri
bus cooperantibus enunciatur,cum & reminiscendo & intelligendo & uolendo dicitur : Ita
nullam esse creaturam,in qua uel solus pater,uel solus filius,uel solus spiritussanctus demõ/
stretur,quam non simul trinitas operetur,quæ inseparabiliter operatur, Ac per hoc nec uo/
cem patris,nec animam & carnem filij,nec columbam spiritussancti esse factam,nisi eadem
cooperante trinitate. Nec sanè sonus ille uocis,qui cõtinuo esse destitit,coaptatus est in uni/
tatem personæ spiritussancti. Nam ipsa quoq;,sicut nubes illa lucida,quæ operuit in mon/
te cum tribus discipulis saluatorem, uel potius sicut ille ignis,qui eundem spiritumsanctum
demõstrauit,officio significationis impleto,mox esse desinit : sed solus homo,quia propter
ipsam naturam liberandam illa omnia fiebant, in unitatem personæ uerbi dei,hoc est uni/
ci filij dei mirabili & singulari susceptione coaptatus,permanente tamen uerbo in sua natu
ra incommutabiliter, in qua nihil compositi cum quo subsistat ulla phantasia humani ani/
mi suspicandum est. Legitur quidem & spiritus sapientiæ multiplex, sed rectè dicitur etiam
simplex.

Stabilitatem, aut simile uerbũ uidetur desse.

ὅμοιον ἀνόμοιον

Coaptatus pro unitus.

Sap. 7

A simplex. Multiplex enim, quoniam multa sunt quæ habet: simplex autem, quia non aliud quàm quod habet est. Sicut dictus est filius habere uitam in semetipso, & eadem uita ipse est: homo autem uerbo accessit, non uerbum in hominem conuertibiliter accessit, atq; ita & filius dei simul cum homine suscepto dicitur, unde idem filius dei incommutabilis est atq; coæternus patri, sed in uerbo solo, & sepultus est filius dei, sed in carne sola. Proinde quæ de filio dei uerba dicuntur, uidendum est secundum quid dicantur. Non enim homine assumpto personarum numerus auctus est, sed eadem trinitas mãsit. Nam sicut in homine quolibet præter unum illum, qui singulariter susceptus est, anima & corpus una persona est, ita in Christo uerbum & homo una persona est. Et sicut homo uerbi gratia, philosophus nõ utiq; nisi secundum animam dicitur, nec ideo tamen absurde, sed congruentissima & usitatissima locutione dicimus philosophum cæsum, philosophum mortuum, philosophum sepultum, cum totum secundum carnem accidat, non secundum illud quod est philosophus: ita Christus deus dei filius, dominus gloriæ, & si quid huiusmodi secũdum uerbum dicitur, & tamen recte dicitur deus crucifixus, cum hoc eum secundum carnem passum esse, non secundum illud quod dominus gloriæ est, non habeatur incertum. Sonitus autem ille uocis & columbæ species corporalis, & linguæ diuisæ uelut ignis, qui insedit super unumquenque eorum, sicut illa in monte Syna, quæ terribili specie facta sunt, & sicut columna illa nubis per diem, & flammæ per noctem, significatiua operatione acta atq; transacta sunt. Illud in his maxime cauendum est, ne cuiquam dei natura uel patris uel filij uel spiritussancti commutabilis & conuertibilis esse credatur. Nec moueat quod aliquando res quæ significat, nomen eius rei quam significat accipit. Spiritussanctus dictus est corporali specie tanquam columba descendisse & mansisse super eum. Sic enim & petra Christus, quia significat Christum. Miror autem tibi uideri sonitum uocis illius, qua dictum est, Tu es filius meus, nõ mediante anima, sed diuino nutu sola corporali natura sic fieri potuisse: & non tibi uideri eodem modo potuisse fieri animantis cuiuslibet speciem corporalem motumq; uiuenti simi- *Simile.*

B lem diuino nutu, nullo animali interposito spiritu. Si enim obtemperat deo creatura corporea sine uiuificantis animæ ministerio, ut edantur soni quales edi ex corpore animato solẽt, ut forma locutionis articulatæ auribus inferatur, cur non obtemperet, ut sine animæ uiuificantis ministerio figura motusq; uolucris eadem potentia creatoris ingeratur aspectibus? An sensus audiendi hoc mereri potest, uidendi non potest, cum ex iacenti materia corporis utrunque formetur, & quod insonat, & uocis articuli, & liniamenta membrorum, & audibilis & uisibilis motus, ut & uerum sit corpus quod sentitur corporis sensu, & nihil sit amplius quàm sentitur corporis sensu? Anima enim in illo sensu corporis uel in aliquo animante sentitur. Non igitur est opus quærere quomodo apparuerit colũbæ species corporalis, sicut non quærimus quomodo sonuerint uoces articulati corporis. Si enim potuit anima non esse media, ubi uox non quasi uox dicitur facta, quãtomagis potuit ubi dicitur columba, hoc uerbo significare solam speciem corporalem oculis redditam, non naturam uiuentis animantis expressam. Hoc modo etiam illud dicitur: Factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus uehemẽs, & uisæ sunt illis linguæ diuisæ uelut ignis, ubi dicitur species quædam quasi flatus, & uelut ignis sensibilis usitatis similis notisq; naturis, non ipsæ usitatæ notæq; naturæ ad tempus factæ significari uidentur. Si autem subtilior ratio uel excellentior rei uestigatio demonstrat eam naturam, quæ nec temporaliter nec localiter mouetur non moueri, nisi per illam quæ temporaliter tantum, non localiter moueri potest, consequens erit ut omnia illa per ministerium creaturæ uiuẽtis effecta sint, sicut per angelos fiunt. Vnde diligentius differere & longum est, & non necessarium. Huc accedit, quia non sunt uisiones quæ apparent spiritui tanquam corporis sensibus, non solum dormientibus uel furentibus, sed aliquando sanæ mentis uigilantibus: non per fallaciam illudentium dæmonum, sed per aliquam reuelationem spiritalem, quæ fit per formas incorporeas corporibus similes: quæ discerni omnino non possunt, nisi diuino adiutorio plenius reuelentur, & mentis intelligentia *Act. 2*

diiudicentur, uix aliquando cum fuerint, sed plerunque postea cum transierint. Quæ cum ita sint, siue in naturis corporeis, siue sola specie corporali, natura autem spiritali nostro spiritui tanquam sensibus corporis apparere uideantur, quando hæc sacra scriptura commemorat cuius istorum duorum generis sint, & utrum mediante uiua creatura fiant, si corpore fiunt, iudicare temere non debemus: dum tamen creatoris, hoc est summæ atque ineffabilis trinitatis inuisibilem, incommutabilemque naturam, & à mortalium carnalium sensibus, & ab omni conuertibilitate siue in melius, siue in deterius, siue in quodlibet aliud atque aliud, remotam atque discretam uel sine ulla dubitatione credamus, uel qualicunque etiam intelligentia capiamus. Hæc tibi de duabus quæstionibus, hoc est de trinitate & columba, in qua spiritussanctus non sua natura, sed significatiua specie demonstratus est, sicut & filius dei non sua natiuitate, de qua pater dixit: Ante luciferum genui te, sed in homine suscepto ex utero uirginis, à Iudæis crucifixus est Iudæis, quàm ociose ego tamen occupatissimus scribere potui. Nec putaui omnia pertractanda quæ posuisti in litteris tuis, uerum ad illa duo, quæ ex me audire uoluisti, me respondisse, & si non sufficienter auiditati tuæ, tamen charitati obedienter existimo. Præter autem illos duos libros, quos tribus me adiunxisse supra commemoraui, & trium psalmorum expositionem, scripsi etiam librum ad sanctum presbyterum Hieronymum de animæ origine, consulens eum quomodo defendi possit illa sententia, quam religiosæ memoriæ Marcellino suam esse scripsit, singulas animas nouas nascentibus fieri, ut non labefactetur fundatissima ecclesiæ fides, qua inconcusse credimus, quod in Adã omnes moriuntur, & nisi Christi gratia liberentur, qui per suum sacramentum etiam in paruulis operatur, in condemnationem trahuntur. Scripsi alium ad eundem, quomodo illi uideatur accipiendum esse quod scriptum est in epistola Iacobi: Quicunque autem totam legem seruauerit, offendat autẽ in uno, factus est omnium reus. Sed in hoc dixi etiam quid mihi uideatur: in illo autem de animæ origine tantũ quid ei uideatur, consultatoria quadã disputatione quæsiui: Occasionẽ quippe cuiusdam sanctissimi & studiosissimi iuuenis presbyteri Orosij, qui ad nos ab ultima Hispania, id est ab Oceani littore solo sanctarum scripturarum ardore flammatus aduenit, amittere nolui, cui ut ad illum quoque pergeret, persuasi. Huic etiam ipsi Orosio ad quædam interrogata, quæ illum de Priscillianistarum hæresi, & Origenis quibusdam opinionibus, quas non recipit ecclesia, permouebant, uno libro non grandi, quanta potui breuitate & perspicuitate respondi. Scripsi etiam grandem quendam librum aduersus Pelagij hæresem, cogentibus nonnullis fratribus, quibus contra gratiam Christi opinionem perniciosissimam ille persuaserat. Hæc omnia si habere uolueris, aliquem mitte qui tibi cuncta describat. Me autem permitte his uacare quærendis atque dictandis, quæ quoniam multis sunt necessaria, præponenda esse arbitror ad ualde paucos pertinentibus inquisitionibus.

Psalm. 109. | 2. Retra. 45 | Iacob. 2 | C | D

Augustinus Quintiano, commendat matrem uiduam cum filia uirgine, quæ deferebant reliquias Stephani martyris. Epist. CIII

DOMINO beatissimo & merito uenerabili fratri & coëpiscopo Quintiano, Augustinus in domino salutem. Honorabiles dei famulas, & præcipua membra Christi Gallam uiduam sancti propositi, & eius filiam Simpliciolam uirginem sacram, matri ætate subditam, sanctitate prælatã, quas uerbo domini aluimus ut potuimus, uenerationi tuæ in Christi dilectione commendo, & tanquam mea manu per hanc epistolam trado consolandas, & in omnibus adiuuandas, quæ utilitas earum uel necessitas postulat, quod & sine mea commẽdatione proculdubio faceret sanctitas tua. Si enim nos propter supernam Hierusalem, cuius nos omnes ciues sumus, & in qua conceperunt habere excellentioris sanctitatis locum, non solum ciuium, uerumetiam fraternum eis debemus affectum: quãtomagis uos, apud quos earum etiam carnalis est patria, in qua secularem nobilitatem pro Christi amore contemnunt dominæ illæ. Officium quoque salutationis per illas meum in charitate peto digneris sumere qua direxi, & meminisse in orationibus

A tionibus tuis. Portant sanè reliquias beatissimi & gloriosissimi martyris Stephani, quas nō ignorat sanctitas uestra, sicut & nos fecimus, quàm conuenienter honorare debeatis.

Augustinus Sixto presbytero, qui contra Pelagianos scripserat, ut pergat impudētes cohibere, dissimulantibus mederi. Epist. CIIII

OMINO uenerabili & in Christi charitate suscipiendo sancto fratri & conpresbytero Sixto, Augustinus in domino salutem. Ex quo Hipponem litteræ benignitatis tuæ per sanctum fratrem nostrum Firmum presbyterum directæ me absente uenerūt, postea quàm illas cum remeassem, quamuis iam inde profecto earum perlatore legere potui, hæc prima eademq; gratissima rescribendi occurrit occasio per dilectissimum filium nostrum Albinum acoluthum. Quod autē, quibus simul scripsisti, tunc non eramus simul, ideo factum est, ut singulorum singulas non unam amborum epistolam sumeres. A me quippe digressus est perlator huius per uenerabilem fratrem & coëpiscopum meum Alipium qui tuæ sanctitati aliam rescriberet transiturus, ad quem etiam ipsas, quas ego iam legeram, litteras tuas ipse portauit. Quæ nos quanta lætitia perfuderint, quid homo nitatur loqui quod non potest eloqui? nec teipsum satis nosse arbitror, sed nobis crede, quātum boni feceris talia nobis scripta mittendo. Sicut enim tu testis es animi tui, ita nos nostri, quemadmodum sit affectus illarum synceritate luculentissima litterarum. Si enim breuissimam epistolam tuam, quam de hac ipsa re ad beatissimum senem Aurelium per Leonem acoluthum direxisti, exultanti alacritate descripsimus, & quibus poteramus magno studio legebamus, ubi nobis exposuisti quid de illo perniciosissimo dogmate, uel quid cōtra de gratia dei, quam pusillis magnisq; largitur, cui est illud inimicissimum sentias: quanta nos putas ista tua prolixiora scripta uel exultatione legisse, uel cura ut legantur quibus ualuimus aliis obtulisse, atq; adhuc quibus ualemus offerre. Quid enim gratius legi uel audiri potest, quàm gratiæ dei tam pulchra defensio aduersus inimi-

B cos eius, ex ore eius qui eorundem inimicorum magni momēti patronus ante iactabatur? Aut unde uberiores deo debemus agere gratias, quàm quod eius sic defenditur gratia, ab eis quibus datur aduersus eos quibus uel nō datur, uel ingratum est quod datur? Quia ut eis gratum sit, occulto & iusto iudicio dei non datur. Quapropter domine uenerabilis & in Christi charitate suscipiende sancte frater, quamuis optime facias cum de hac re scribis ad fratres, apud quos se illi de tua solent efferre amicicia, tamē hæc cura maior tibi restat, ut nō solum salubri seueritate plectātur, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini audent garrire liberius, sed etiam hi diligentissime caueantur uigilantia pastorali propter infirmiores & simpliciores dominicas oues, qui eum pressius, quidam autem timidius, sed tamen insusurrare non cessant, penetrantes domos, sicut ait Apostolus, & cætera quæ sequuntur † exercitata impietate facientes: nec illi negligēdi sunt, qui usq; ad profundum silentium supprimunt timore quod sentiunt, sed tamen eandem peruersitatem sentire non desinunt. Nōnulli quippe eorum, anteꝗ̃ ista pestilentia manifestissimo etiam sedis apostolicæ iudicio damnaretur, uobis innotescere potuerunt, quos nunc repente reticuisse perspicitis: nec utrum sanati sint sciri potest, nisi cum non solum dogmata illa falsa tacuerint, uerumetiam illis uera cōtraria, eo quo illa solent studio defensauerint, qui tamē lenius profecto sunt tractandi. Quid enim eos terreri opus est, quos satis territos ipsa taciturnitas monstrat? Nec ideo tanꝗ̃ sani prætereundi sunt diligentia medicinæ, quorū uulnus in abdito est. Etsi enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt: & quantum existimo, facilius possunt, dum in eis timor seueritatis doctorem adiuuat ueritatis, ut opitulāte domino, gratia eius intellecta atq; dilecta, etiam loquendo expugnent quod iam loqui non audent.

2. Retra. 42

Forte exerta pro aperta.

Lenitas in hæreticos

Augustinus Sixto presbytero, instruens illum aduersus Pelagianorum argumenta. Epist. CV

OMINO in domino dominorum dilectissimo sancto fratri & cōpresbytero Sixto, Augustinus in domino salutem. In epistola quam per charissimum fratrem nostrum Albinū acoluthum misi, prolixiorē me missurum esse promisi per

sanctum fratrem & conpresbyterum nostrum Firmum, qui nobis litteras attulit synceri- C
tatis tuæ, plenas fidei tuæ, quæ nobis tantum gaudium contulerunt, quantum magis possu-
mus habere quàm dicere. Quod enim fatendum est charitati tuæ, tristes eramus animo cú
fama iactaret inimicis Christianæ gratiæ te fauere. Sed ut hæc tristicia de nostris cordibus
tergeretur, primo te priorem anathema eis in populo frequentissime pronunciasse eadem
fama non tacuit. Deinde cum litteris apostolicæ sedis de illorum damnatione ad Africam
missis, tuæ quoque litteræ ad uenerabilem senem Aurelium consecutæ sunt, quæ tam&si
breues erant, tuum tamen uigorem aduersus eorum errorem satis indicabant. Nunc uero
cum apertius & latius quid de illo dogmate contráque sentires, ut litteris tuis fides ipsa no-
biscum ratione ecclesiæ loqueretur, cui potissimum beatus apostolus Paulus de gratia dei
per Iesum Christum dominum nostrum, multa & multipliciter est locutus, non solum illud
omne tristiciæ nubilum fugit de cordibus nostris, sed etiã tantum ibi læticiæ lumen infulsit,
ut nihil egisse in nobis uideretur ille mœror & timor, nisi successu horum, ampliorẽ flagran-
tiam gaudiorum. Itaq; te frater charissime, quamuis nõ uideamus nos oculis carnis, animo
tamen in fide Christi, in gratia Christi, in membris Christi tenemus, amplectimur, oscula-
mur, & remeante à nobis ad te nostrorũ inuicem colloquiorũ sanctissimo & fidelissimo per-
latore, quem uoluisti esse apud nos, non solum aduectorem scriptorum tuorum, uerumetiã
narratorem testemq; factorum, rescripta persoluimus, & aliquanto diutius tecum sermoci-
namur admonẽtes, ut docendis instes, quibus terrẽdis satis quãtum comperimus institisti.
Sunt enim quidam, qui iustissime damnatas impietates adhuc liberius defendendas putãt:
& sunt qui occultius penetrant domos, & quod in aperto iam clamare metuunt, in secreto se-
minare nõ quiescunt. Sunt autem qui omnino siluerunt magno timore cõpressi, sed adhuc
in corde retinent quod ore iam proferre nõ audent, qui tamen esse possunt fratribus ex prio-
re ipsius dogmatis defensione notissimi. Proinde alij seuerius coërcendi, alij uigilãtius uesti-
gandi, alij tractandi quidem lenius, sed non segnius sunt docendi, ut si non timentur ne per- D
dant, nõ tamen negligantur ne pereant. Quod enim putant auferri sibi liberum arbitrium,
si nec ipsam bonam uoluntatem sine adiutorio dei hominem habere consenserint, nõ intel-
ligunt, nõ se firmare humanum arbitrium, sed impellere ut per inania feratur, non in domi-
no tanq̃ in petra stabili collocetur. Paratur enim uoluntas à domino. Quod autẽ persona-
rum acceptorem deum se credere existimãt, si credant quod sine ullis præcedẽtibus meritis,
cuius uult miseretur, & quos dignatur uocat, & quem uult religiosum facit, parum attendũt
quod debita reddatur pœna damnato, indebita gratia liberato, ut nec ille se indignũ que-
ratur, nec dignum se iste glorietur, atq; ibi potius acceptionem nullam fieri personarũ, ubi
una eademq; massa damnationis & offensionis inuoluit, ut liberatus de nõ liberato discat
quod etiam sibi supplicium conueniret, nisi gratia subueniret. Si autẽ gratia, utiq; nullis me-
ritis reddita, sed gratuita bonitate donata. Sed iniustum est, inquiũt, in una eademq; mala
causa hunc liberari, illum puniri. Nempe ergo iustũ est utrũq; puniri. Quis hoc negauerit?
Agamus ergo gratias saluatori, dum nobis redditum non cernimus quod in damnatione
similium etiam nobis debitum fuisse cognoscimus. Si enim utriq; liberarentur, lateret quid
peccato per iusticiam debeatur: si nemo, quid gratia largiretur. Vt ergo in hac difficillima
Rom. 9 quæstione uerbis potius utamur Apostoli: Volens deus ostẽdere iram, & demonstrare po-
tentiam suam, attulit in multa patiẽtia uasa iræ quæ perfecta sunt in perditionem: & ut no-
tas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, cui non potest figmẽtum dicere, Quare
sic me fecisti, cum habeat potestatem ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud in
cõtumeliam. Vbi quia uniuersa ista massa merito damnata est, contumeliam debitam red-
dit iusticia, honorem donat indebitum gratia, nõ meriti prærogatiua, nõ fati necessitate, nõ
temeritate fortunæ, sed altitudine diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quam non aperit, sed
Rom. 11 clausam miratur Apostolus, clamãs: O altitudo diuitiarũ sapientiæ & scientiæ dei, q̃ inscru-
tabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. Quis enim cognouit sensum domini: aut
quis

A quis cõsiliarius eius fuit, aut qs prior dedit illi & retribuet̃ ei? Quoniã ex ipso, & per ipsum
& in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorũ amen. Nolunt autem ut sit ipsi gloria in Rom.10
iustificandis impijs gratuita gratia, qui eius ignorantes iusticiam, suam uolunt constituere,
uel iam conclamantium religiosorum & piorum uocibus pressi, ita se fatentur ad habendã
seu faciendam iusticiam diuinitus adiuuari, ut sui præcedat aliquid meriti, quasi priores uo
lentes dare ut retribuatur eis ab illo, de quo dictum est: Quis prior dedit illi & retribuetur Rom.11
ei, & suo putantes præire merito illum de quo audiunt, aut potius audire nolũt, Quoniam
ex ipso. & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quarum autem diuitiarum est altitudo sapien-
tiæ & scientiæ eius, ex his sunt diuitiæ gloriæ eius in uasa misericordiæ quæ uocauit in ado-
ptionem, quas diuitias notas uult facere etiã per uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionẽ.
Et quæ sunt uiæ inuestigabiles, nisi de quibus in Psalmo canitur: Vniuersæ uiæ domini Psal.24
misericordia & ueritas? Igitur inuestigabiles sunt misericordia & ueritas eius, quoniam cu
ius uult miseretur, non iusticia sed misericordiæ gratia, & quem uult obdurat, non iniquita-
te, sed ueritate uindictæ, Quæ tamen misericordia & ueritas ita sibi occurrunt, quia scriptũ
est, Misericordia & ueritas obuiauerunt sibi, ut nec misericordia impediat ueritatẽ qua ple Psal.84
ctitur dignus, nec ueritas misericordiã qua liberatur indignus. Quæ igitur sua merita iacta
turus est liberatus, cui si digna suis meritis redderẽtur nõ esset nisi damnatus? Nulla ne igi
tur sunt merita iustorum? Sunt planè, quia iusti sunt. Sed ut iusti fierẽt, merita nõ fuerũt.
Iusti enim facti sunt, cũ iustificati sunt, sed sicut dicit apostolus: Iustificati gratis per gratiã Rom.3
ipsius. Cum igitur huic gratiæ inimici infestiq; sint isti, Pelagius tamen in ecclesiastico iu-
dicio Palæstino, nõ enim aliter inde impunitus exisset, anathematizauit eos qui dicũt gra-
tiam dei secũdum merita dari. Sed nihil aliud in eorũ etiã posterioribus disputatiõibus in-
uenitur, quàm meritis dari etiam gratiam. De cuius commendatione maxime ad Roma-
nos Apostolica epistola loquitur, ut inde se prædicatio eius uelut à capite orbis toto orbe
B diffunderet. Ea est enim qua iustificat̃ impius, id est, fit iustus qui prius erat impius. Et ideo
percipiendæ huius gratiæ merita nulla præcedunt, quoniam meritis impij, non gratia sed
pœna debetur. Nec ista esset gratia si non daretur gratuita, sed debita redderetur. Sed cum
ab istis quæritur, quam gratiã Pelagius cogitaret sine ullis præcedẽtibus meritis dari, quan
do anathematizabat eos qui dicunt gratiam dei secundum merita nostra dari, respondent
sine ullis præcedentibus meritis gratiã ipsam humanam esse naturã in qua conditi sumus.
Neq; enim anteq; essemus, mereri aliquid poteramus ut essemus. Abijciatur à Christiano
rum cordibus ista fallacia, Nam omnino non istam gratiã cõmendat apostolus qua crea-
ti sumus ut homines essemus, sed qua iustificati sumus ut homines iusti essemus. Ista est
enim gratia per Iesum Christũ dominũ nostrũ. Etenim Christus nõ pro nullis ut homines
cõderentur, sed pro impijs mortuus est ut iustificarẽtur: quippe homo erat qui dicebat: Mi Rom.7
ser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christũ do
minũ nostrũ. Possunt quidẽ dicere remissionẽ peccatorũ esse gratiã, quæ nullis præcedenti-
bus meritis datur. Quid enim habere boni meriti possunt peccatores? Sed nec ipsa remis-
sio peccatorũ sine aliquo merito est, si fides hãc impetrat. Neq; enim nullũ est meritũ fidei,
qua fide ille dicebat: Deus propitius esto mihi peccatori, & descẽdit iustificatus merito fide Luc.18
lis humiliatus, quoniã qui se humiliat exaltabitur. Restat igitur ut ipsam fidẽ unde omnis
iusticia sumit initiũ, propter quod dicitur ad ecclesiã in cantico canticorũ, Venies & pertran
sies ab initio fidei, non humano quo isti extolluntur tribuamus arbitrio, nec ullis præceden
tibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quæcunq; sunt merita, sed gratuitum donũ dei
esse fateamur, si gratiam ueram, id est, sine meritis cogitamus. Quia sicut in eadem epistola
legitur: Deus unicuiq; partitur mensurã fidei. Opera quippe bona fiũt ab homine, fides au Rom.12
tem fit in homine, sine qua illa à nullo fiunt homine. Omne enim quod non est ex fide, pec
catum est. Qua propter ne se uel ipsius orationis meritũ extollat, etiã ad uincẽdas tempora Rom.14
lium rerum cupiditates & diligẽda bona æterna, atque ipsum fontem omnium bonorum,

domini adiutorium datur oranti, fides erat quæ data est non oranti, quæ utiq; nisi data es/set, orare nō posset. Quomodo enim inuocabunt, in quem nō crediderunt? Quomodo cre/ C
Rom. 10 dent quem non audierunt? Quomodo audient sine prædicante? Igitur fides ex auditu, au/ditus autem per uerbum Christi. Proinde minister Christi huius fidei prædicator, secundū
1. Cor. 3 gratiā quæ data est illi, plantator est & rigator. Nec tamen qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed qui incrementum dat deus, qui unicuiq; partitur mensuram fidei. Vnde & alibi di
Ephes. 6 citur: Pax fratribus & charitas cum fide, quam ne sibi tribuerent, cōtinuo subiunxit: A deo patre & domino Iesu Christo: quia nec omnium est fides qui audiunt uerbum, sed quibus deus partitur mensurā fidei: sicut nec omnia germinant quæ plantātur & rigantur, sed qui/bus deus dat incremētum. Cur aūt ille credat, ille non credat, cum ambo idem audiunt, & si miraculum in eorum conspectu fiat, ambo idem uidēt, altitudo est diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, cuius inscrutabilia sunt iudicia, & apud quem non est iniquitas, dum cuius uult miseretur, & quem uult obdurat: neq; enim propterea sunt ista iniusta, quia occulta. Dein/de post remissionem peccatorum, nisi mundatam domum habitet spiritussanctus, nónne cum alijs septem redit spiritus immundus, & erunt nouissima hominis illius peiora quàm erant prima? Vt autē habitet spiritussanctus, nónne ubi uult spirat, & charitas dei, sine qua nemo bene uiuit, diffunditur in cordibus nostris, non à nobis, sed per spiritumsanctum qui
Gal. 5 datus est nobis? Hanc enim fidem Apostolus diffiniuit dicens: Neq; circuncisio est aliquid neque præputium, sed fides, quæ per dilectionem operatur. Ista quippe fides est Christia/norum non dæmoniorum: nam & dæmones credunt & contremiscunt, sed nunquid & di/ligunt? Nam si non crederent, non dicerent, Tu es sanctus dei, uel, Tu es filius dei: Si au/tem diligerent, non dicerent, Quid nobis & tibi? Fides igitur ad Christum nos trahit, quæ
Ioan. 6 nisi desuper gratuito munere nobis daretur, non ipse diceret: Nemo potest uenire ad me, nisi pater qui misit me attraxerit eum. Vnde & paulo post ait: Verba quæ ego locutus sum uobis, spiritus & uita sunt, sed sunt quidam ex uobis qui non credunt. Deinde Euangelista D
subiungit: Sciebat enim ab initio Iesus qui essent credentes, & qui esset traditurus eum. Et ne quisquam existimaret credentes sic ad eius præscientiam pertinere, quomodo non cre/dentes, id est ut non eis fides ipsa desuper daretur, sed tantummodo uoluntas eorum præ/nosceretur, mox adiecit atque ait: Et dicebat, Propterea dixi uobis, quia nemo potest ue/nire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Hinc erat, quod eorum qui audierant loquen/tem de carne sua & sanguine suo, quidam scandalizati abscesserunt, quidam credēdo man/serunt: Quia nemo potest uenire ad illum, nisi cui datum est à patre, ac per hoc & ab ipso filio & à spiritusancto. Neque enim separata sunt dona uel opera inseparabilis trinitatis, sed filius sic honorans patrem, non affert ullius distantiæ documentum, sed magnum præ/bet humilitatis exemplum. Hic iterum isti liberi arbitrij defensores, immo deceptores quia inflatores, & inflatores quia præsumptores, non aduersum nos, sed aduersus Euange/lium locuturi, quid aliud dicunt quàm id quod Apostolus sibi, quasi à talibus diceretur
Rom. 9 obiecit: Dicis itaque mihi, Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Hanc contradictionem sibimetipse tanquam ab altero opposuit, uelut ex eorum uoce qui nolunt accipere quod superius dixerat, Ergo cuius uult miseretur, & quem uult obdurat. Talibus itaque dicamus cum Apostolo, non enim melius illo inuenire possumus quid di/camus: O homo, tu quis es qui respondeas deo? Quærimus nanque meritum obduratio/nis, & inuenimus. Merito nanque peccati uniuersa massa damnata est, nec obdurat deus
1. senten. dis. 40. cap. qui/cunque. impertiendo maliciam, sed non impertiendo misericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni fiunt, nec merentur: at potius ut non impertiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Quærimus aūt meritum misericordiæ, nec inuenimus, quia nullum est, ne gratia euacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur. Si enim dixerimus fidem præcessisse, in qua es/
1. Corinth. 4 set meritum gratiæ, quid meriti habeat homo ante fidem, ut acciperet fidem? Quid enim habet quod non accepit? Si aūt accepit, quid gloriatur quasi non acceperit? Sicut enim non

habebet

A haberet homo sapientiam, intellectum,consilium,fortitudinem,scientiam,pietatem,timo/
rem dei,nisi secundum propheticum eloquium accepisset spiritum sapientiæ & intellectus,
consilij & fortitudinis,scientiæ & pietatis ac timoris dei:sicut non haberet uirtutem, charita
tem, continentiam,nisi accepto spiritu de quo dicit apostolus: Non enim accepistis spiritũ *Rom.8*
timoris, sed uirtutis & charitatis & continentiæ, Ita non haberet fidem nisi accepisset spiri/
tum fidei,de quo idem ipse dicit:Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum quod *2.Cor.4*
scriptũ est:Credidi propter quod locutus sum,& nos credimus propter quod & loquimur,
Non autem merito accipi, sed misericordia eius qui cuius uult miseretur,manifestissime o/
stendit,ubi de seipso ait:Misericordiã consecutus sum ut fidelis essem.Si dixerimus meritũ *1.Timoth.1*
præcedere orationis ut donum gratiæ consequatur, Impetrando quidem oratio quicquid *De gratia &*
impetrat,euidenter donum dei esse ostendit,ne homo existimet à seipso sibi esse,quod si in *lib.ar.cap.30 & 31 & 32*
potestate haberetur,non utiq; posceretur:ueruntamen ne saltem orationis putarentur præ
cedere merita,quibus non gratuita daretur gratia,sed iam nec gratia esset,quia debita red
deretur,etiã ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur.Quid enim oremus,ait doctor gen/ *Rom.8*
tium,sicut oportet nescimus,sed ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabili/ *Interpellat.*
bus.Quid est autẽ interpellat, nisi interpellare nos facit ? Indigẽtis enim certissimũ indiciũ
est interpellare gemitibus.Nullius autem rei esse indigentẽ fas est credere spiritum.Sed ita
dictum est interpellat,quia interpellare nos facit,nobisq; interpellandi & gemẽdi inspirat
affectum,sicut illud in Euangelio: Non enim uos estis qui loquimini,sed spiritus patris ue/ *Matth.10.*
stri qui loquitur in uobis.Neque enim & hoc ita fit de nobis tanquam nihil facientibus no
bis. Adiutorium igitur spiritussancti sic expressum est, ut ipse facere diceretur, quod ut fa/
ciamus facit. Nam non esse intelligẽdum spiritum nostrum de quo dictum est,Interpellat
gemitibus inenarrabilibus,sed spiritum sanctum quo nostra infirmitas adiuuatur,satis de
monstrat apostolus. Inde enim cœpit:Spiritus,inquit,adiuuat infirmitatem nostram, de/ *Rom.8*
B inde ita subiunxit, Quid enim oremus,sicut oportet nescimus & cætera. De hoc quippe spi
ritu apertius alibi dicit, Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed acce/
pistis spiritum adoptionis filiorum in quo clamamus,abba pater. Ecce hic nõ dixit quod
ipse spiritus clamet orando, sed in quo clamamus,abba pater. Alio tamen loco ait: Quo/ *Galat.4*
niam filij dei estis,misit deus spiritum filij sui in corda uestra clamantem,abba pater. Non
hic ait, In quo clamamus,sed ipsum spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur ut cla/
memus, sicut sunt illa, Ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus, Et spiritus pa/
tris uestri est qui loquitur in uobis . Sicut ergo nemo recte sapit, recte intelligit,recte con/
silio ac fortitudine præualet, nemo scienter pius est uel pie sciens, nemo timore casto de/
um timet, nisi acceperit spiritum sapientiæ & intellectus, consilij & fortitudinis,scientiæ &
pietatis & timoris dei, nec habet quisquam uirtutem ueram, charitatem synceram , con/
tinentiam religiosam, nisi per spiritum uirtutis & charitatis & continentiæ, Ita sine spiri/
tu fidei non est recte quispiã crediturus,nec sine spiritu orationis salubriter oraturus,Non
quia tot sunt spiritus, sed omnia hæc operatur unus atque idem spiritus diuidens propria *1.Cor.12*
unicuiq; pro ut uult,quia spiritus ubi uult spirat, sed quod fatendũ est, aliter adiuuat non/ *Ioan.3*
dum inhabitans,aliter inhabitans.Nam nondum inhabitans adiuuat ut sint fideles, inha
bitans adiuuat iam fideles.Quod est ergo meritum hominis ante gratiã quo merito per/
cipiat gratiam,cum omne meritũ nostrum,nõ in nobis faciat nisi gratia,& cum deus coro/ *2.sent.dis.23. ex muneribus*
nat merita nostra,nihil aliud coronet quàm munera sua? Sicut enim ab initio fidei miseri/ *De gratia &*
cordiam consecuti sumus,nõ quia fideles eramus,sed ut essemus, Sic in fine quod erit in ui/ *lib.ar.cap.15 & 16*
ta æterna,coronabit nos,sicut scriptum est, in miseratione & misericordia. Non itaque fru/
stra deo cantatur, Et misericordia eius præueniet me, Et misericordia eius subsequetur me.
Vnde & ipsa uita æterna quæ utiq; in fine sine fine habebitur,& ideo meritis præcedẽtibus
redditur,tamen quia eadẽ merita quibus redditur, nõ à nobis parata sunt per nostrã suffi
cientiã,sed in nobis facta per gratiã,etiã ipsa gratia nũcupatur,nõ ob aliud nisi quia gratis
datur,

De gratia & lib. arb. cap. 20. & 21. datur, nec ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita quibus datur. Vbi C
auté inuenimus etiam uitam æternam gratiam nuncupari, habemus apud eundem gratiæ magnificum defensoré apostolum Paulum. Stipendium, inquit, peccati mors est, gratia autem dei uita æterna in Christo Iesu domino nostro. Vide obsecro te, in quanta breuitate quàm uigilanter uerba posuerit, quibus diligéter cósideratis, quæstionis huius aliquantulum dilucescat obscuritas. Cum enim dixisset, Stipendium peccati mors, quis nó congruentissime & cósequenter addere iudicaret, Stipendium autem iusticiæ uita æterna? Et uerum est, quia sicut merito peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iusticiæ tanquam stipen-
Abacuc. 2 dium uita æterna. Aut si nollet dicere iusticiæ, diceret fidei, quoniam iustus ex fide uiuit. Vnde etiam & merces appellatur plurimis sanctarum scripturarum locis: nusquá porrò dicta est merces iusticia uel fides, quia iusticiæ uel fidei redditur merces. Quod est autem merces operanti, hoc militanti stipendium. Sed beatus Apostolus aduersus elationem, quæ usque adeo magnis tentat irrepere, ut & sibi propter ipsam dicat datum angelum satanæ, à quo colaphizaretur, ne uerticem præsumptionis erigeret, Aduersus hanc ergo elationis pestem uigilantissime militans, Stipédium, inquit, peccati mors. Recte stipédium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne iusticia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non à contrario retulit, dicens: Stipendium iusticiæ uita æterna, sed gratia, inquit, dei uita æterna. Et hæc ne præter mediatorem aliqua alia uia quæreretur, adiecit, In Christo Iesu domino nostro, tanquam diceret: Audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere? O humana, non iusticia, sed nomine iusticiæ planè superbia, quid te disponis extollere, & contrariam morti uitam æternam tanquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur uita æterna, uera iusticia est: Si uera iusticia est, ex te non est, desursum est descendens à patre lu-
1. Cor. 4 minum, ut haberes eam profecto accepisti. Quid enim habes quod non accepisti? Quapropter ò homo, si accepturus es uitam æternam, iusticiæ quidem stipédium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iusticia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset iusticia cui debetur. Nunc ergo de plenitudine eius accepimus non solum gratiam, qua nunc iuste in laboribus usque in finem uiuimus, sed etiá gratiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine uiuamus. Hoc nihil salubrius fides credit, quia nihil uerius intellectus inuenit. Et D
Esa. 7 debemus audire prophetam dicentem, Nisi credideritis, non intelligetis. Sed excusabunt se, inquit, homines, qui nolunt recte & fideliter uiuere, dicentes: Quid nos fecimus qui male uiuimus, quandoquidem gratiam, unde bene uiueremus, non accipimus? Non possunt ueraciter dicere nihil mali se fecisse, quia male uiuunt. Si enim nihil mali faciunt, bene uiuunt: Si autem male uiuunt, de suo male uiuunt, uel quod originale traxerunt, uel quod insuper addiderunt. Sed si uasa sunt iræ, quæ perfecta sunt ad perditionem, quæ illis debita reddi-
σκληρὸρ. tur, sibi hoc imputent, quia ex ea massa facta sunt, quam propter unius peccatum, in quo omnes peccauerunt, merito deus iusteque damnauit: Si autem uasa sunt misericordiæ, quibus ex eadem massa factis supplicium debitum reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent, qui eis misericordiam non debitam præstitit, & si quid aliter sapiunt, & hoc quoque illis ipse reuelauit. Postremo quoná se isti excusabunt modo? Nempe illo, quem breuiter tanquam
Rom. 9 ex eorum uoce sibi obiecit Apostolus, ut dicant: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Hoc est enim dicere, Quid de nobis fit querela quod deum offendamus male uiuendo, cum illius uoluntati nemo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non præstando. Si ergo illos non pudet hac excusatione, non nobis sed Apostolo contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atque identidem dicere: O homo tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa utique merito rectéque damnata facere, aliud uas in honoré indebitum propter misericordiæ gratiam, aliud in contumeliá debitá propter iræ iusticiá, & ut notas faciat diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, sic

A sic ostendens quid eis largiatur, cum id supplicium recipiēt uasa iræ quod pariter omnibus
debebatur. Satis sit interim Christiano ex fide adhuc uiuenti, & nondum cernēti quod per
fectum est sed ex parte sciēti, nosse uel credere quod neminem deus liberet nisi gratuita mi/
sericordia per dominum nostrum Iesum Christum, & neminem damnet, nisi æquissima ue
ritate per eundem dominū nostrū Iesum Christum. Cur autem illum potius quàm illum libe/
ret aut non liberet, scrutetur qui potest, iudiciorū eius tam magnum profundū, uerūtamen
caueat præcipitium. Nūquid enim iniquitas est apud deum? Absit. Sed inscrutabilia sunt
iudicia eius & inuestigabiles uiæ eius. Et in maioribus dūtaxat ætatibus merito dici potest,
Hi noluerunt intelligere ut bene agerent, hi quod grauius est, intellexerunt & non obedie/
runt, quia sicut scriptum est: Verbis non emendabitur seruus dolosus, si enim & intellexe/ Prouer. 29
rit non obediet. Vnde non obediet nisi sua pessima uoluntate, cui grauior damnatio diui/
na æquitate debetur? Cui enim plus datur, plus exigitur ab eo. Istos quippe scriptura dicit
inexcusabiles quos nō latet ueritas, & in eis perseuerat iniquitas. Reuelatur enim ira dei de Rom. 1
cœlo, ait apostolus, super omnem impietatem & iniusticiam hominum eorum qui uerita/
tem in iniusticia detinent, quia quod notum est dei manifestum est in illis. Deus enim illis
manifestauit, Inuisibilia enim eius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta con/
spiciūtur, sempiterna quoque uirtus eius ac diuinitas ut sint inexcusabiles. Si ergo istos inex
cusabiles dicit qui inuisibilia illius per ea quæ facta sunt intellecta conspicere potuerūt, nec
obedierunt tamen ueritati, sed iniqui & impij permanserunt, Neque enim non cognoue/
runt, sed cognoscentes inquit deum, non ut deum glorificauerunt, aut gratias egerūt: quan
to magis inexcusabiles sunt qui ex lege eius instructi cōfidunt seipsos duces esse cæcorum,
& alios docentes seipsos non docent: Qui prædicant non furandum & furantur, & cætera Rom. 2
quæ de ipsis apostolus loquitur. Eis quippe dicit: Propterea inexcusabilis es ô homo omnis
qui iudicas. In quo enim alium iudicas teipsum condemnas, eadem enim agis quæ iudicas.
B Dicit enim ipse dominus in Euangelio: Si non uenissem & eis locutus fuissem peccatū non Ioan. 15
haberent, nunc autem excusationem non habent de peccato suo. Non utique peccatum nul/ Peccatum nō haberent.
lum haberent, qui pleni erant alijs magnis multisque peccatis: sed hoc peccatum uult intelli/
gi non eos habituros fuisse si non uenisset, qui cum audissent eum non crediderunt in eum:
hanc eos excusationem non habere asserit qua possint dicere non audiuimus ideo non cre
didimus. Humana quippe superbia tanquam præsumens de uiribus liberi arbitrij excusa/
tam se putat, quando ignorantiæ non uoluntatis uidetur esse quod peccat. Secundum hāc
excusationem, inexcusabiles dicit scriptura diuina quoscunque scientes peccare conuincit, dei
tamen iustum iudicium nec illis parcit qui non audierunt, Quicunque enim sine lege pecca/
uerunt, sine lege peribunt. Et quamuis se ipsi excusare uideantur, non admittit hanc excu/ Rom. 2
sationem qui scit se fecisse hominem rectum eique obedientiæ dedisse præceptum, nec ni/
si quo male usus est libero uoluntatis arbitrio, etiam quod transiret in posteros manasse πάντα σκληρά
peccatum. Neque enim damnantur qui non peccauerunt, quandoquidem illud ex uno in
omnes pertransijt, in quo ante propria in singulis quibusque peccata omnes cōmuniter pec/
cauerunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, uel reatu originis, uel additamento
etiam propriæ uoluntatis, siue qui nouit, siue qui ignorat, siue qui iudicat, siue qui non iu/
dicat: quia & ipsa ignorantia in eis qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum
est, in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est iusta excusa/
tio, sed iusta damnatio. Ideo autem diuina eloquia eos inexcusabiles dicunt qui nō igno/
rantes sed scientes peccant, ut secundum iudicium superbiæ suæ quo multum confidunt
de uiribus propriæ uoluntatis se inexcusabiles uideant, quia de ignorantia iam non ha/
bent excusationem, & nondum est iusticia cui præsumebant sufficere uoluntatem. At uero
ille cui dominus & sciendi & obediendi largitus est gratiā, Per legem enim inquit cognitio
peccati, & peccatum non cognoui nisi per legem, Nam concupiscentiam nesciebam, nisi
lex diceret: Non concupisces, nec uult intelligi hominem præceptricis legis ignarum, sed Rom. 3
liberatricis

liberatricis indignum gratiæ, ubi dicit: Condelector legi dei secundum interiorem hominẽ, C
& cum hac non solum scientia, uerumetiam & delectatione legis, postea dicit: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Nemo itaq; liberat à uulneribus illius trucidatoris, nisi huius gratia saluatoris. Nemo liberat uenundatos sub peccato à uinculis captiuantis, nisi gratia redimentis: ac per hoc uniuersi, qui se in nequitijs & iniquitatibus excusatos uolũt, ideo iustissime puniuntur, quoniam qui liberantur, non nisi gratia liberantur. Nam si excusatio illa iusta esset, non inde iam gratia, sed iusticia liberaret. Cum uero non liberat nisi gratia, nihil iustum inuenit in eo quem liberat, non uoluntatem, non operationẽ, non saltem ipsam excusationem: nam si hæc iusta est, quisquis ea utitur, merito non gratia liberatur. Nouimus enim liberari per
Rom. 9 gratiam Christi quosdam etiam eorum qui dicunt: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis resistit? Quæ si iusta est excusatio, non iam gratuita gratia, sed propter huius excusationis iusticiam liberantur. Si autem gratia est qua liberantur, profecto hæc excusatio iusta non est. Tunc enim uera gratia est, qua homo liberatur, si nõ secundũ debitum iusticiæ retribuitur. Nihil ergo fit in eis, qui dicunt: Quid adhuc conqueritur? Nam uolunta
Prouerb. 19 ti eius quis resistitit? nisi quod legitur in libro Salomonis: Insipientia uiri uiolat uias eius, deum autem causatur in corde suo. Quamuis itaq; deus faciat uasa iræ in perditionem, ut ostendat iram, & demonstret potentiam suam, qua bene etiam utitur malis, & ut notas faciat diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quæ fecit in honorem, non damnabili massæ debitum, sed suæ gratiæ largitate donatum: tamen in eisdem iræ uasis propter meritum massæ in cõtumeliam debitam factis, id est, in hominibus propter naturæ quidem bonum creatis, sed propter uitia supplicio destinatis, iniquitatẽ, quam rectissime ueritas improbat, damnare nouit ipse non facere. Sicut enim uoluntati eius tribuitur humana natura nullo dubitante laudanda, sic hominis uoluntati culpa tribuitur nullo recusante damnanda. Quæ uoluntas hominis aut hæreditarium uitium transmisit in posteros, quos in se habuit cum D
peccaret, aut acquisiuit etiam cætera uitia, cum in seipso unusquisq; perdite uiueret. Sed neque ab illo, quod originaliter trahitur, neq; ab his, quæ unusquisque in uita propria uel intelligendo uel nolendo intelligere, mala cõgregat, uel etiam instructus ex lege, additamento præuaricationis exaggerat, quisq̃ liberatur & iustificatur, nisi gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum: nõ solum remissione peccatorum, sed prius ipsius inspiratione fi
Psalm. 102. dei & timoris dei, impartito salubriter oratiõis affectu & effectu, donec sanet omnes lãguores nostros, & redimat de corruptione uitam nostram, & coronet nos in miseratione & misericordia. Verum isti, qui personarum acceptorem fieri existimãt deum, si in una eademq; causa super alios ueniat misericordia eius, super alios uero maneat ira eius, nempe totas uires argumẽtationis humanæ in paruulis perdunt. Nam ut interim taceam quod non est præter paruulos quamlibet materno utero recentissimos ea pœna, de qua loquens Apostolus ait: Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, unde non liberat nisi unus ille, de quo idem ait: Per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem uitæ: Vt ergo hoc interim omittam, & hoc solum de paruulis dicam, quod ipsi quoq; autoritate euangelica territi, uel potius Christianorum populorum concordissima fidei conspiratione perfracti, sine ulla excusatione cõcedunt, quod nullus paruulus, nisi renatus ex aqua & spiritu, intrat in regnum cœlorum, quam quæso allaturi sunt causam, quod alius sic gubernatur, ut baptizatus hinc exeat, alius infidelium manibus traditus, uel etiam fidelium, priusquam ab eis baptizãdus efferatur, expiret? An hoc fato uel fortunæ daturi sunt? Nõ opinor eos in tantam dementiam prodituros, quantulumcunq; nomen christianum tenere cupientes. Cur ergo in regnum cœlorũ, non accepto regenerationis lauacro, paruulus nullus intrabit? Nunquid nam ipse sibi parẽtes infideles uel negligentes, de quibus nasceretur, elegit? Quid dicam de inopinatis uel repentinis innumerabilibus mortibus, quibus sæpe etiam religiosorum Christianorum præueniuntur & baptismo præripiuntur infantes, cum

A econtrario sacrilegorum & inimicorum Christi aliquo modo in Christianorum manus ue
nientes, ex hac uita non sine sacramēto regenerationis emigrēt? Quid hinc dicturi sunt qui
ut gratia dari possit nonnulla præcedere merita humana contendunt, ne sit personarū acce
ptor deus? Quæ tandem hic merita præcesserunt? si eorundem cogitaueris paruulorū, nul/
la sunt propria, utrisq; est illa massa cōmunis. Si parentum attenderis, bona sunt illa quo/
rum filij repentinis mortibus sine Christi baptismate perierunt, Mala uero illa quorum filij
per Christianorum aliquam potestatem ad sacramenta ecclesiæ peruenerunt. Et cur proui/
dentia dei cui nostri capilli numerati sunt, sine cuius uolūtate non cadit passer in terrā, quæ Matth.10
nec fato premitur, nec fortuitis casibus impeditur, nec ulla iniquitate corrumpitur ut renas/
cantur ad hæreditatem cœlestem, non consulit omnibus paruulis filiorum suorum, & non/
nullis consulit etiam paruulis impiorum? Iste infans de fidelibus cōiugatis ortus, lætitia pa
rentum susceptus, matris uel nutricis somnolentia suffocatus fit † exterus & expers suorum al's exsors
fidei. Ille infans de sacrilego stupro nascitur, crudeli timore matris exponitur, alienorum mi
sericordi pietate colligitur, eorum Christiana solicitudine baptizatur, fit consors & parti/
ceps regni. Ista cogitent, ista considerent, hinc audeant dicere deum uel acceptorē in sua gra
tia personarum uel remuneratorem præcedentium meritorum. Nam & si conabuntur ma
ioris ætatis aliqua merita suspicari seu bona seu mala, quid de istis infantibus dicent, quorū
nec iste sibi ullis proprijs meritis malis potuit acquirere uiolentiam suffocantis, nec bonis il
le diligentiam baptizantis? Nimiæ uanitatis & cæcitatis sunt, si etiam his consideratis non
dum dignantur exclamare nobiscum, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, q̄ in Roma.11.
scrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. Nō itaq; misericordiæ gratuitæ dei p
tinacissima aduersentur insania. Sināt filium hominis in qualibet ætate quærere & saluum Lucæ 19.
facere quod perierat. Nec de inscrutabilibus iudicijs eius audeant iudicare, cur in una eadē/
q̄ causa super aliū ueniat misericordia eius, super aliū maneat ira eius. Qui enim sunt isti Roma.9
B qui respondeant deo, quandoquidem ille Rebeccæ habenti geminos ex uno cōcubitu Isa/
ac patris nostri, cum illi nondum nati nihil egissent boni uel mali, ut secūdum electionem
propositū eius maneret, electionem scilicet gratiæ non debiti, electionem qua eligendos fa
cit ipse non inuenit, non ex operibus, sed ex uocante dicit minori seruiturum esse maiorem.
In quam sententiam beatus apostolus etiam testimonium prophetæ longe posterioris Malachie 1.
assumpsit, Iacob dilexi, Esau autem odio habui, ut intelligeretur hoc apertum postea per
prophetam, quod anteq; illi nascerentur erat in dei prædestinatione per gratiā. Quid enim
diligebat in Iacob anteq; natus fecisset aliquid boni, nisi gratuitū misericordiæ suæ donū?
Et quid oderat in Esau anteq; fecisset aliquid mali, nisi originale peccatū? Nam neq; in illo
diligeret iusticiam quam nullam ille fecerat, neq; in isto odisset naturam quam bonam ipse
perfecerat. Mirum autem cum his † coarctantur angustijs, in quāta se abrupta præcipitēt al.coarguan/tur.
metuentes retia ueritatis. Ideo inquiunt, nondum natorum alium oderat, alium diligebat, Hoc Ambro/sius.
quia eorum futura opera præuidebat. Quis istum acutissimum sensum defuisse apostolo
non miretur? Hoc quippe ille non uidit, quando sibi uelut aduersantis obiecta quæstione,
non id potius tam breue, tam apertum, tam, sicut isti putant, uerum absolutumq; respōdit.
Cum enim rem stupendam proposuisset, quomodo de nondum natis, nec aliquid agenti/
bus boni aut mali recte dici potuerit, q unum deus dilexerit, alium odio habuerit, ipse sibi
obiecta quæstione motū exprimens auditoris, Quid ergo dicemus? inquit. Nunquid ini/
quitas apud deum? Absit. Hic ergo erat locus ut diceret quod isti sentiūt. Futura enim deus
opera præuidebat, atq; ideo minori maiorem seruiturum esse dicebat. Non autē hoc apo/
stolus dicit, sed potius ne quisq; de suorum operum audeat meritis gloriari, ad dei gratiā
& gloriam commendandam uoluit ualere quod dixit. Cum enim dixisset, Absit ut sit ini/
quitas apud deum, tanquam ei diceremus, Vnde hoc ostendis cū asseras non ex operibus,
sed ex uocante dictum esse, Maior seruiet minori? Moyses enim dicit, inquit, Miserebor cui
misertus ero, & misericordiam præstabo cui misericors fuero. Igitur non uolentis neq; cur/
C rentis

rentis,ſed miſerentis eſt dei. Vbi nunc merita,ubi opera uel præterita uel futura tanq̃ libe/ C
ri arbitrij uiribus adimpleta uel adimplenda? Nónne apertam protulit apoſtolus de gra/
tuitæ gratiæ,hoc eſt ueræ gratiæ commendatione ſentẽtiam? Nónne ſtultam fecit deus hæ/
reticorum ſapientiam? Quid autem agebatur ut hoc apoſtolus diceret,ut eorum geminorũ
commemoraret exemplum? Quid perſuadere moliebatur? Quid inculcare cupiebat? Nẽ/
pe hoc quod ipſorum oppugnet amentia, quod ſuperbia non capiunt, quod ſapere nolũt.
Roma.10. Qui ignorantes dei iuſticiã,& ſuam uolentes conſtituere,iuſticiæ dei non ſunt ſubiecti, De
ipſa quippe gratia ſatis agebat apoſtolus, & ideo promiſſionis filios commẽdabat. Quod
enim promittit deus non facit niſi deus, habet nanq; aliquid rationis & ueritatis, ut homo
promittat & deus faciat,ut autem homo ſe facere dicat quod promiſerit deus, ſuperbæ im/
pietatis eſt reprobus ſenſus. Commendans ergo filios promiſſionis, hoc primum ſignifica
tum oſtendit,per Iſaac filium Abrahæ. Euidentius nanq; opus dei apparet in eo quẽ non
genuit uſitatus ordo naturæ de ſterilibus uiſceribus & ſenectute confectis,ut in filijs dei qui
futuri prænunciabantur hoc eſſet ſignum diuini operis nõ humani. In Iſaac inquit uocabi/
Roma.9. tur tibi ſemen,hoc eſt.non qui filij carnis,hi filij dei,ſed filij promiſſionis deputãtur in ſemi/
ne.Promiſſionis enim uerbum hoc eſt:Ad hoc tempus ueniam & erit Saræ filius. Non ſo/
lum autem illa,ſed & Rebecca ex uno concubitu,niſi ut non ſolum de ſuis, neq; de parentũ
meritis aliorum,ſed ne de ipſius quidem unius patris,mutata forte in melius uoluntate glo/
riaret Iacob dicens, ideo ſe à creatore nõ derelictũ quia pater eius quando eum ſeminauit,
melioribus laudabilior moribus fuit.Ex uno inquit concubitu,unum tunc ad eos ſeminan/
dos meritum patris,unũ ad cõcipiendos meritũ matris. Quia & ſi mater eos donec pareret
uiſceribus portauit incluſos, & forte uoluntates affectionesq́ uariauit,non uni ſed ambo/
bus utiq; uariauit,quos pariter uentre portauit. Intentio igitur intuenda eſt apoſtoli,quo/
modo propter gratiam commendandam nolit eum de quo dictum eſt,Iacob dilexi,niſi in
domino gloriari:ut cum ex eodem patre, eadem matre, uno concubitu, antequam aliquid D
egiſſent boni aut mali,alterum deus diligit, odit alterum, intelligat Iacob ex illa maſſa ori/
ginalis iniquitatis,ubi fratrem ſuum cum quo habuit communem cauſam, uidet per iuſti/
ciam meruiſſe damnari, non niſi per gratiam ſe potuiſſe diſcerni. Nondum enim naſcenti/
bus,nec agentibus bonum aut malum, ut ſecundum electionem propoſitum dei maneret,
non ex operibus ſed ex uocante dictum eſt ei,Maior ſeruiet minori. Electionem aũt gra/
tiæ nullis fieri operum præcedentibus meritis, alio loco apertiſſime idem apoſtolus oſten/
Roma.11. dens,Sic ergo inquit,& in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factæ
ſunt.Si autem gratia iam non ex operibus,alioquin gratia iam non eſt gratia. Secundum
hanc ergo gratiam etiam propheticum teſtimonium aſſumens ,Sicut ſcriptum eſt inquit,
Iacob dilexi,Eſau autem odio habui:& continuo,Quid ergo dicemus inquit,Nunquid ini
quitas eſt apud deũ? Abſit.Sed quare abſit? An propter opera quæ futura præſciebat am/
borũ? Immo & hoc abſit.Moyſes eñ dicit:Miſerebor cui miſertus ero,& miſericordiã præ
ſtabo cui miſericors fuero.Igit non uolẽtis neq; currẽtis,ſed miſerẽtis eſt dei . Atq; ut in ua
ſis quæ perfecta ſunt in perditionẽ,quæ dãnatæ debita eſt maſſæ, agnoſcant uaſa ex eadẽ
maſſa in honorem facta,quid eis miſericordia diuina largita ſit. Dicit enim inquit ſcriptu/
ra ad Pharaonem,Quia ad hoc te excitaui ut oſtendam in te potentiam meam,& ut glori
ficetur nomen meum in uniuerſa terra. Deniq; ad utrunq; concludit,Ergo cuius uult miſe/
retur,& quem uult indurat.Hoc facit apud quem nõ eſt iniquitas. Miſeretur itaq; gratuito
dono, obdurat autem iuſtiſſimo merito.Sed dicat adhuc uel ſuperbi infidelis elatio,uel pu
niti damnabilis excuſatio.Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis reſiſtit? Dicat
& audiat quod conuenit homini:O homo tu quis es qui reſpondeas deo, & cætera,de qui
bus iam quantum potui ſatis ac ſæpe diſſerui. Audiat hæc & non contemnat. Quod ſi con/
tempſerit,etiam ut contemneret ſe inueniat obduratum. Si non contempſerit, etiam ut nõ
contemneret eſſe credat adiutum,ſed obduratum debito,adiutũ gratia. Neq; enim ſi duo

rum de

A rum de Isaac patriarcha geminorum,quod quidem iam ostendimus quanta cæcitate dica-
tur,futura præuidit deus opera,quia uixerũt atq; senuerũt, & propterea Iacob dilexit Esau
autem odio habuit, ideo moriturorum etiam paruulorum potest quisquam dicere,ut huic
ad percipiendum baptismum non consulat, illi autem consulat, deum futura eorum opera
præuidere. Quomodo enim futura dicũtur quæ nulla erunt? Sed inquiunt in eis quos hinc
aufert præuidet,quemadmodum uicturus esset quisq; si uiueret,& ideo quem nequiter no-
uit fuisse uicturum, sine baptismo facit & mori, sic in eo puniens opera mala,non quæ fecit
sed quæ facturus fuit. Si ergo diuinitus etiam quæ cõmissa non sunt mala opera puniunt',
Primo attendãt q̃ falsò polliceant' in dãnationẽ paruulos non ituros, qui sine baptismate
moriunt',qui ꝓpterea nõ baptizãtur,quia mali uicturi erant si uiuerent: propter ipsam qp
pe malã uitã proculdubio dãnabunt',si etiã mala quæ fuerãt futura dãnantur. Deinde si eis
ad percipiendũ baptismatis consulit' sacramentum, quos nouit deus si uiuerent bene fuisse
uicturos, cur non omnes tenentur in uita quã bonis operibus ornaturi sunt? Cur etiam eo-
rum qui baptizantur quidam diu uiuentes pessime uiuunt,& usq; ad apostasiam aliquãdo
perueniunt? Cur ipsum primum coniugium peccatorum,quos utiq; nouerat deus peccatu-
ros non de paradiso ante proiecit,ne ibi committerẽt quod tam sancto loco esset indignũ,
si iuste peccata etiam nondum commissa puniuntur? Quid deniq; præstatur ei qui rapitur
ne malicia mutet intellectum eius,& ne fictio decipiat animam eius, si iuste etiam illa puni-
untur, quæ licet non fecerit,fuerat tamen uiuendo facturus? Postremo cur non ad percipiẽ-
dum regenerationis lauacrum, ei magis consulit' morituro qui male fuerat uicturus si uiue-
ret,ut ei peccata quæ fuerat cõmissurus remittant' in baptismo? Quis enim est tam uecors
q ea neget per baptismũ posse dimitti,quæ sine baptismo dicit posse puniri? Sed disputan-
do aduersus eos,qui usq;quaq; conuicti etiam non commissorum peccatorum deum per-
suadere moliuntur ultorem,uerẽdum est ne nos in eos ista fingere existimemur, illi autem
B nullo modo tam hebetes esse credantur, ut hæc uel sentiant, uel cuiquam persuadere conẽ-
tur, ueruntamen nisi eos hæc dicere audissem, refellenda esse non arbitror. Circunstipãtur
enim & diuinarum autoritate lectionum, & antiquitus tradito & retento firmo ecclesiæ ri-
tu in baptismate paruulorum, ubi apertissime demonstrantur infantes,& cum exorcizãtur
& cum ei per eos à quibus gestantur renunciare respondent, à diaboli dominatione libera-
ri,& non inuenientes qua exeant,pergunt in præcipitem stulticiam dum nolunt mutare sen-
tentiam. Illud sanè sibi uidentur acutissime dicere, quomodo peccatum transit in filios fide-
lium, quod in parentibus non dubitamus dimissum esse per baptismum, quasi propterea
possit non habere generatio carnalis, quod sola tollit regeneratio spiritalis. Aut uero in ba-
ptismo concupiscentiæ carnis infirmitas continuo sanatur, sicut cõtinuo reatus eius abolet',
sed gratia renascendi,non conditione nascendi. Vnde quisquis per hanc concupiscentiam,
etiam de renato nascitur,sine dubitatione oberit nato,nisi & ipse similiter renascatur. Verũ
quicquid est in hac quæstione difficultatis, ita in agro Christi non impedit operarios eius, De Gen. ad litteram li.10 cap.13.
quo minus ab eis in remissionem peccatorum baptizentur infantes, siue de fidelibus, siue
de infidelibus nati sint,sicut agricolas non impedit,quo minus ab eis inserendi cura in oleas
conuertantur oleastri,siue de oleastris siue de oleis oriantur. Nam & hoc si ut respondeat ru-
stico proponatur,quæ causa sit ut cum aliud sit olea,aliud oleaster, non tamen nisi oleaster
de semine utroq; nascatur, non omittit inserendi curationem,etiam si non possit istam sol-
uere quæstionem. Alioquin dum ex oliuæ semine exorta uirgulta nõ aliud q̃ oleas esse ex-
istimat,efficit desidia uanitatis,ut totus ille ager amara sterilitate syluescat. Nã illud quod
excogitauerunt cum ueritatis pondere premerentur, quia fidelis dominus in uerbis suis, &
propterea eius ecclesia nullo modo fallaciter paruulos in remissionem peccatorũ baptizat.
sed ut fide agatur quod agit, utiq; fit quod dicitur, Quod ergo cogitauerunt cum hæc eos
apertissima moles ueritatis urgeret, quis non Christianus irrideat quamlibet uersutissimũ
cernat? Dicunt enim,ueraciter quidem respondere paruulos per ora gestantium,in remissi-

onem se credere peccatorum, non tamen quia sibi remittuntur, sed quia credant q̄ in eccle-sia uel in baptismo remittuntur in quibus inueniũtur, non in quibus nulla sunt. Ac per hoc nolunt eos ita baptizari in remissionem peccatorum tanq̃ in eis fiat ipsa remissio, quos cõtendunt nullum habere peccatum. Sed quoniam licet sine peccato meo cum baptismate baptizãtur, quo fit in quibusq; peccatoribus remissio peccatorum, fieri quidem potest ut hæc uersipellis astutia subtilius & acutius ex ocio refellatur, ueruntamen secundum istam suam calliditatem non inueniunt quid ad hoc respondeant, q̄ exorcizantur & exufflantur infantes, hoc enim proculdubio fallaciter fit si diabolus eis non dominatur. Si autem dominatur, & ideo non fallaciter exorcizãtur & exufflantur, per quid dominatur nisi per peccatum princeps utiq; peccatorũ? Proinde si iam erubescunt nec audent dicere hæc in ecclesia mendaciter geri, fateantur quod perierat etiam in paruulis quæri, neq; enim nisi propter peccatum perierat, quod nisi per gratiam non potest quæri, non potest inueniri. Sed deo gratias, cum saltem argumentantur contra remissionem peccatorum ne fieri credatur in paruulis, iam tamen quamuis per corda & ora malorũ credere paruulos confitentur. Sicut ergo au-
Ioan. 3. Marci 16. diunt dominũ dicentẽ, Qui nõ renatus fuerit ex aqua & spiritusancto non introibit in regnum cœlorum, propter quod eos baptizandos esse concedunt, Sic audiant eundem dominum dicẽtem, Qui non crediderit condẽnabitur, quia sicut eos renasci per ministerium baptizantium, ita etiam credere per corda & ora confitentiũ confitemur. Audeant ergo dicere q̄ à iusto deo innocẽs condẽnabitur si nullo uinculo peccati originalis innectitur. Si sermo iste prolixus est & onerosus occupationibus tuis, da ueniam, quia hoc ad te scriberem, & occupatus litteris tuis indicibus erga nos beneuolentiæ tuæ tecum ista colloquerer, etiam ego uim feci interrumpentibus occupationibus meis. Si qua illos alia excogitare aduersus fidẽ catholicam scitis, ut quæcunq; aduersus eos ne dominici gregis infirma deuastent, uos quoq; fideli & planè pastorali dilectione disseritis, nota facite nobis. Hæreticorum quippe inquietudine, ut scripturas uigilantius perscrutemur, unde ne ouili Christi noceant, eis possit occurri, tanq̃ de somno ignauiæ nostra excitur industria: ita per multiplicem gratiam saluatoris etiã quod inimicus in perniciẽ machinatur, deus cõuertit in adiutoriũ: Quoniã diligẽtibus deũ omnia cooperant᷑ in bonũ. Sẽper in deo uiuas, memor nostri frater charissime.

Augustinus & Alipius Bonifacio, siue ut alij codices habebant Paulino, laudans librũ aduersus Pelagianos ab eo conscriptum, & plenius eũ instituens aduersus eam hæresim.

Epistola. CVI.

DOMINO beatissimo & in Christi uisceribus amplectẽdo plusq̃ dici potest desiderabili fratri & coepiscopo Paulino, Alipius & Augustinus. Tandẽ aliquando prouidit deus nobis litterarum fidelissimum perlatorem omnium nostrorũ merito charissimũ fratrem Ianuariũ, per quẽ etiãsi non scriberemus, omnia quæ circa nos sunt possit synceritas tua tanq̃ per uiuentem atq; intelligentem epistolã noscere. Pelagium quem credimus, ut ab alio distingueretur qui Pelagius tarenti dicitur, Britonem fuisse cognominatum, quem ut seruum dei dilexeris nouimus, Nunc autem quemadmodum diligas ignoramus. Nam & nos non solum diliximus, uerumetiam diligimus eum. Sed aliter nunc diligimus, aliter aliquando diliximus. Tunc enim quia nobis rectæ fidei uidebatur, nunc autem ut his quæ inimica & aduersa gratiæ dei sentire dicitur, illius misericordia liberetur. Nam cum hoc de illo aliquandiu fama iactaret, non utiq; facile credendum fuit. Solet quippe fama mentiri, Sed propius ut crederemus accessit, q̄ librũ quẽdam eius, ea prorsus persuadere molientem, quæ gratiam dei per unum mediatorẽ dei & hominum hominem Iesum Christum generi humano impertitam, de fideliũ cordibus creditam deleãt, legimus, traditũ nobis à famulis Christi, qui eũ talia docentem studiosissime audierant, fuerantq; sectati. Cui quidem libro, eisdem rogantibus, quia & fieri oportere uidebamus, tacito nomine autoris, ne offensus insanabilior redderetur, unius nostrum damnatione responsum est, quod libro continetur & multipliciter atq; abundanter asseritur: q̄ etiã quibusdã

A quibusdam litteris agit ad tuam uenerationē datis, ubi dicit se non debere existimari sine gratia dei defendere liberū arbitriū, cū possibilitatē uolēdi atq; opandi sine qua nihil boni uelle atq; agere ualeremus à creatore nobis insitam diceret, ut uidelicet hæc intelligatur do ctore ipso gratia dei, quæ Paganis atq; Christianis, impijs & pijs, fidelibus atq; infidelibus cómunis est. Hæc mala, quibus saluatoris euacuaretur aduentus, ubi hoc possumus dicere Gala.2.
quod de lege dicit apostolus, Si per naturam iusticia, ergo Christus gratis mortuus est, re fellebamus ut poteramus in cordibus eorum qui ista sentirent, ut his cognitis, & ille si fieri posset nó lacessitus ista emendaret, atq; ita & pernicies destrueret erroris, & hominis uere cūdiæ parceretur. Sed postea q̄ ad nos litteræ de oriēte uenerūt, eandē causam apertissime uentilantes, nullo modo iā qualicūq; episcopali autoritate deesse ecclesiæ debueramus. Mis sæ sunt itaq; de hac re ex duobus cócilijs, Carthaginēsi & Mileuitano relationes ad aposto licam sedem, anteq̄ gesta ecclesiastica, quibus apud episcopos prouinciæ Palæstinæ Pelagi us perhibetur esse purgatus, uel in manus nostras, uel in Africā peruenissent. Scripsimus eti am ad beatæ memoriæ papā Innocētiū, præter conciliorū relationes, litteras familiares, ubi de ipsa causa aliquanto diutius egimus. Ad omnia nobis ille rescripsit eodē modo quo fas Apostolica
erat atq; oportebat apostolicæ sedis antistitē. Quæ omnia modo legere poteris, si eorū for sedes.
te ad te uel nulla, uel nó cuncta peruenerant, ubi uidebis seruata erga hominem moderati one quæ debuit, ne dānaretur si praua dānaret, ipsum tamē nouellū & perniciosum errorē sic ecclesiastica autoritate cópressum, ut multū miremur esse adhuc quosdam qui per queli bet errorē gratiæ dei conētur obsistere, si tamen hæc gesta didicerūt: q; gratia dei per Iesum Christū dominū nostrū, quod fides uera & catholica tenet, semper ecclesia pusillos cū ma gnis à morte primi hominis, ad uitam secundi hominis transfert: non solū peccata delēdo, uerūetiā ad non peccandū recteq; uiuendū, eos qui iā uti possunt uoluntatis arbitrio sic ad iuuando, ut nisi adiuuet nihil pietatis atq; iusticiæ, siue in opere, siue etiam in ipsa uoluntate philip.2.
B habere possimus. Deus quippe operatur in nobis, & uelle & operari pro bona uoluntate. Nā quis nos nisi qui uenit quærere & saluare quod perierat, ab illa perditionis massa & có 1.Cor.4.
tentione discernit? Vnde apostolus interrogat dicens, Quis enim te discernit? Vbi si dixerit homo, Fides mea, uoluntas mea, bonū opus meum, Respódetur ei, Quid enim habes qđ non accepisti? Si autem & accepisti, quid gloriaris quasi nó acceperis? Hoc utiq; totū ideo, non ut homo non glorietur, sed ut qui gloriatur in domino glorietur, non ex operibus, ne forte quis extollatur. Non quia bona opera ista pia cogitatione frustrantur, cum deus red dat unicuiq; secundū opera eius, sitq; gloria & honor & pax omni operanti bonū: sed quia opera ex gratia nó ex operibus gratia: quoniam fides quæ per dilectionem operatur, nihil operaret nisi ipsa dilectio dei diffūderetur in cordibus nostris per spiritūsanctū qui datus est nobis. Nec ipsa fides esset in nobis, nisi deus unicuiq; partiretur mensurā fidei. Bonū est igitur homini ut cum totis uiribus liberi arbitrij sui ueraciter dicat, Fortitudinem meam ad Psal.58
te custodiam: quia ille qui putauit sine ipsius adiutorio se posse custodire quod dedit, profe Lucæ 15
ctus in longinquam regionem, & uiuens prodige cuncta consumpsit, & miseria duræ serui uitutis attritus, reuersusq; in semetipsum dixit, Surgam & ibo ad patrem meum. Quā cogi tationē bonā quando haberet, nisi & ipsam illi in occulto pater misericordissimus inspiras set? Quam intelligens minister ille noui testamenti, Non quia idonei sumus inquit cogita re aliquid à nobis quasi ex nobismetipsis, sed sufficientia nostra ex deo est. Vnde & ille cū dixisset: fortitudinē meā ad te custodiam, ne uel hoc ipsum qđ custodit, suis uiribus arroga ret, tanq̄ ei uenisset in mentē, quia nisi dominus custodierit ciuitatē, inuanū uigilāt qui cu stodiunt eam, & non dormit neq; dormitat qui custodit Israel, adiunxit causam unde fiat idoneus custodire, uel quo potius custode seruetur. Quoniā deus inquit susceptor meus es. Recolat igitur iste si potest merita sua, unde factū sit ut deus dignaretur eius esse susceptor, ac si deus esset susceptus. Recolat utrū quæsierit an quæsitus sit, ab illo scilicet qui uenit quæ rere & saluare quod perierat. Nam si quærere uoluerit ante gratiam quid meruerit ut acci

peret eam, mala sua poterit homo inuenire non bona, etiam si eum unius diei uitam habē-tem super terram gratia saluatoris inuenerit. Quia si aliquid boni operatur homo ut gratiā mereatur, non ei merces imputatur secūdum gratiā, sed secundū debitū. Si aūt credit in eū
Abachuc 2. qui iustificat impium ut deputetur fides eius ad iusticiam, Iustus enim ex fide uiuit, pfecto anteq̄ gratia iustificetur ut iustus efficiatur, impius quid est nisi impius? Quē si debitū sequeretur, quid eius merito nisi supplicium redderetur? Si ergo gratia iā nō ex operibus est,
Roma. 11. alioquin gratia iam non est gratia. Operibus enim debitū redditur, gratia gratis dat̄ unde etiam nuncupatur. Si quis autem dixerit q gratiam bene operandi fides mereatur, negare nō possumus, immo uero gratissime confitemur. Hanc enim fidem uolumus habeant qua impetrent charitatem quæ sola uere bene operatur, isti fratres nostri qui multum de suis operibus gloriantur. Charitas aūt usq; adeo donum dei est, qua impetrent iustificationē per
2. Cor. 6 dei gratiam peruenerūt ad legem iusticiæ. Vnde dicitur, Tempore acceptabili exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Proinde in his qui per electionem gratiæ salui fiunt, adiutor deus
philip. 2. operatur & uelle & operari pro bona uolūtate, quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonū. Si omnia, utiq; & ipsam dilectionem quam fide impetramus, ut eū qui nos prior dilexit ut in illum crederemus, per eius gratiam diligamus, & diligamur quod operati non sumus. Qui uero suis meritis præmia tanq̄ debita expectāt, nec ipsa merita dei gratiæ tribuunt, sed uiribus propriæ uoluntatis, sicut dictum est de carnali Israel, persequentes legem iusticiæ in legem iusticiæ non perueniunt, Quare? Quia non ex fide, sed tanq̄ ex operibus. Ipsa est enim iusticia ex fide quam gentes apprehenderunt, de quibus dictum est,
Roma. 9 Quid ergo dicemus? Quia gentes quæ non cognouerunt iusticiam apprehenderūt iusticiā. Iusticiam aūt quæ ex fide est: Israel autem persequens legem iusticiæ, in legem iusticiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed tanq̄ ex operibus. Offenderunt enim in lapidē of-
Esa. 28 fensionis, sicut scriptum est, Ecce ponam in sion lapidem offensionis, & petram scandali, & qui crediderit in eum nō confundetur. Ipsa est iusticia ex fide qua credimus nos iustificari, p hoc est iustos fieri gratia dei per Iesum Christū dominū nostrū, ut inueniamur in illo non habentes nostram iusticiā quæ ex lege est, sed eam quæ est per fidem Christi. Quæ ex deo iusticia in fide? utiq; in fide qua credimus nobis iusticiam diuinitus dari, non à nobis in nobis nostris uiribus fieri. Nam cur illam iusticiam quæ ex lege est, suam dixit apostolus, non ex deo, quasi lex non sit ex deo? Quis hoc nisi impius senserit? sed quia lex per litterā iubet, non per spiritum iuuat, quicunq; sic audit litteram legis ut ei sufficere uideatur cognouisse quid iubeat aut prohibeat, quo id se arbitrij sui uirtute impleturum esse cōfidat, nec fide cō-fugiat adiuuandus ad spiritum uiuificantem, ne reum factū littera occidat, Is profecto ze-
Roma. 10. lum dei habet, sed non secundum scientiam. Ignorans enim dei iusticiam, id est eā quæ datur ex deo, & suā uolens constituere, ut tantūmodo ex lege sit, iusticiæ dei non est subiectus, Finis enim legis Christus ad iusticiam omni credenti, sicut idem apostolus dicit, ut nos simus iusticia dei in ipso. Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad deum per dominū no-
2. sen. dis. 26. cap. & si. strum Iesum Christū, Iustificati aūt gratis per gratiam ipsius, ne fides ipsa superba sit. Nec dicat sibi, si ex fide quō gratis? Quod enim fides meretur, cur nō potius redditur q̄ donat̄? Nō dicat ista homo fidelis, quia cū dixerit ut merear iustificationē habeo fidem, respondet̄ ei, Quid enim habes quod non accepisti? Cum ergo fides impetrat iustificationē, sicut uni-
2. senten. dis. 26, cap. itaq;. cuiq; deus partitus est etiā ipsius mensurā fidei, nō gratiā aliquid meriti præcedit humanā, sed ipsa gratia augeri ut aucta mereatur perfici, comitāte non ducente, pedisequa non præuia uoluntate. Vnde ille qui dixit, Fortitudinē meā ad te custodiā, causamq; reddit dicens,
Psal. 58. Quoniā deus susceptor meus es, tanq̄ requirēs quibus id meritis fuerit consecutus, nihilq; in se inueniens ante gratiā dei, Deus meus inquit misericordia eius præuenit me. Quātumcunq; inquit cogitauero antecedentia merita mea, misericordia eius præueniet me. Proinde ab illo attributam fortitudinē suā ad illum custodiens, eodem seruatore nō perdit quod eodē largitore suscepit. Nec ob aliud meret̄ ampliora, nisi pie fideliterq; sciēdo à quo sibi bona sunt

A na sunt omnia,& hoc sciendo non ex seipso , ne uel hoc sit in eo quod non sit ex deo, Vn/
de optime apostolus,Nos inquit nõ spiritũ huius mundi accepimus,sed spiritũ qui ex deo
est,ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis,ac per hoc & ipsum hominis meritũ donũ est
gratuitũ.Nec à patre luminũ à quo descendit omne datũ optimum , boni aliquid accipere
quisq; meretur, nisi accipiendo quod non meretur. Multũ est aũt indulgentius & sine ulla
dubitatiõe gratuitũ,quod dei gratia per Iesum Christum dominũ nostrũ præstatur infan
tibus,ut eis non obsit ex Adam generatio, & prosit in Christo regeneratio, in quibus & i/
psum accipiendi sensum tanto ante misericordia dei præuenit : qui certe si in hac paruula
ætate de corpore exierint,uitam æternam regnumq; cœlorum scientes accipiunt,eius mune
ris merito quod hic cum utiq; profuit nescierunt. Certe in his post priorum doctrinã,ita nõ
nisi priora sunt dona,in quibus donandis dei gratia sic operatur, ut nec uoluntas accipien/
tium uel præmittatur uel adiungatur uel subsequatur. Quandoquidẽ tantum beneficiũ nõ
solũ non libentibus,uerũetiam reluctantibus datur,quod eis ad magnũ imputaret̃ sacrile/
giũ,si iam in his aliquid ualeret uoluntatis arbitrium. Hoc diximus propter eos qui nõ ua/
lẽtes in causa gratiæ inscrutabilia dei iudicia perscrutari,cur ex Adã massa quæ profecto ex
uno in cõdẽnatiõẽ tota collapsa est,illud uas faciat in honorẽ , illud in contumeliã, tamẽ
audent paruulos reos propriorũ constituere peccatorum,ut qui bona mala ue cogitare nõ
possunt,putentur per liberũ arbitrium uel pœnam mereri posse uel gratiã:cum potius apo
stolica ueritas dicendo, Ex uno omnes in condemnationem, satis ostendat q; nascantur in
pœna,ut non merito sed misericordia renascantur in gratia. Alioquin gratia iam nõ est gra
tia, si nõ diuinis opibus gratis dat̃,sed humanis meritis reddit̃. Quæ sola sic discernit à pœ/ *pœna damnã*
na, ut cum pœna sit ex Adam omnibus debita,gratia uero per unũ Iesum Christum nulli
debita,sed gratuita,ut uere sit gratia,inscrutabilia iudicia dei tanq; deus esse possint,cũ par
uulos ipse discernat, quos merita nulla discernunt, sed iniqua esse non possint, quia uniuer/
sæ uiæ domini misericordia & ueritas . Vnde cũ præbetur alteri misericordiæ gratia,nõ ha/ *Psal.24*
B bet quod de humano merito glorietur,quoniam non ex operibus,ne forte quis extollatur:
Cum uero alteri uindictæ redditur ueritas,non habet cur iuste queratur. Id enim redditur
quod peccato iure debetur,quoniam unus in quo omnes peccauerunt, utiq; etiã in singulis
quibusq; punitur. In quorum pœna clarius ostenditur, quid uasis misericordiæ per non de/
bitam sed ueram gratiam,hoc est gratuitam conferatur. Vnde ergo argumentantur aduer/ *Roma.9.*
sum apostolũ apertissime dicentem,Per unũ hominẽ peccatũ intrauit in mundũ,& per pec
catũ mors,& ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes peccauerunt, dicentes etiam
paruulos propria per liberũ arbitrium habere peccata,tædet attẽdere,pigetq; proferre, sed
magis compellimur,Quod enim potuerũt magna & acuta ingenia cogitare,aut inopiæ est
tacendo uitare,aut arrogantiæ contẽnendo præterire. Ecce inquiunt Esau & Iacob inter uis/
cera materna luctantur,& dum nascuntur,alter supplantatur ab altero, atq; in pede præce/
dentis manus consequentis & tenentis inuenta,perseuerans quodammodo lucta conuinci/
tur. Quomodo ergo in infantibus hæc agentibus,nullũ est uel ad bonum uel ad malũ pro
priæ uoluntatis arbitrium,unde præmia siue supplicia meritis præcedentibus subsequãtur:
Ad hoc nos dicimus,ideo motus illos & tanq; litigiũ paruulorũ signũ rerum fuisse magna
rum , quia nõ fuit arbitrium sed prodigium: neq; enim daturi sumus & asinis liberum arbi
trium uoluntatis,quoniam huius generis iumẽtum, sicut scriptum est, & subiugale sine uo *Numeri 22.*
ce,hominis uoce respõdens uetuit prophetæ demẽtiam. Hi aũt qui tales nõ pdigiosos mo
tus,sed uolũtarios actus,nec de paruulis sed à paruulis factos esse contendũt,qd apostolo
responsuri sunt,qui cũ & hos geminos ad documentũ gratuitæ gratiæ cõmemorãdos uide
ret,nõdũ enim natis inquit,nec aliquid agentibus boni aut mali,ut secundũ electionẽ ppo/
sitũ dei maneret, nõ ex operibus,sed ex uocante dictũ est,quia maior seruiet minori: Dein/
de adiungens testimoniũ prophetæ longe post quidem ista dicẽtis,sed tamen de hac re an/
tiquũ dei consiliũ declarãtis,sicut scriptum est inquit,Iacob dilexi, Esau autem odio habui:

Nempe doctor gentium in fide & ueritate istos geminos nõdum natos nihil boni aut mali egisse testatur ut gratia commendetur, ut quod dictum est: Maior seruiet minori, non ex operibus, sed ex uocante dictum intelligatur, ut secundũ electionẽ dei propositũ dei maneret, non meritum hominis anteiret. Non enim dicit, electionem uolũtatis humanæ siue naturæ, cum par esset in utroq; mortis damnationisq; conditio, sed electionem proculdubio gratiæ, quæ non inuenit eligendos, sed facit, de qua & in cõsequentibus eiusdem epistolæ lo- C
Rom.11 quens ait: Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia non est gratia. Cui loco satis locus iste cõcordat, ubi commemoratur, non ex operibus, sed ex uocante dictum, Maior seruiet minori. Vt quid ergo præclarissimo gratiæ commendatori de infantum libero arbitrio, & nondum natorum actibus tam impudẽter resistitur? Cur meritis præueniri gratia perhibetur, quæ gratia non esset si secundum meritum imputaretur? Cur contra salutem quæ missa est perditis, quæ uenit indignis, quãlibet acuta, quãlibet copiosa & ornata, mirũ tamen si Christiana disputatione cõtenditur? Sed quomodo, inquiunt, non est iniquitas apud deũ, si diligendo discernit quos merita operũ nulla discernunt? Ita nobis hoc dicitur tanq; id apostolus ipse nõ uiderit, nõ proposuerit, nõ respõderit. Vidit utiq; quid his auditis humana pos-
Rom.9 set infirmitas uel ignorantia cogitare, & eandẽ quæstionem sibiipse proponẽs, Quid ergo dicemus, inquit? Nunquid iniquitas apud deum? Continuo respondit, Absit. Rationemq; reddẽs cur absit, id est, cur nõ sit iniquitas apud deũ, non ait, Merita enim uel opera iudicat etiã paruulorũ, etiam si adhuc sint in materno utero cõstituti: Quomodo enim hoc diceret qui iam dixerat de nondũ natis, & de his qui nihil adhuc egerant boni uel mali, quod non ex operibus, sed ex uocãte dictũ sit, maior seruiet minori? sed cũ uellet ostẽdere cur in his nõ sit iniquitas apud deum, ait, Moysi enim inquit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiã præstabo cui misericors fuero. Quid nos hic docuit, nisi ex illa massa primi hominis cui merito mors debetur, non ad merita hominũ, sed ad dei misericordiã pertinere quod quisque D liberatur, atq; ita nõ esse iniquitatẽ apud deũ, quia neq; permittendo neq; exigendo quod debetur iniustus? Ibi enim grata est indulgentia, ubi iusta posset esset uindicta. Et hinc euidentius apparet à pœna debita liberato & gratis iustificato, quantũ beneficij conferatur, q alter æqualiter reus sine punientis iniquitate punitur. Deniq; subiũgit & dicit, Igitur nõ uolentis neq; currentis, sed miserẽtis est dei: hoc propter eos dictũ est qui per gratiã liberati iustificãtur, Propter eos aũt super quos ira dei manet, quia & ipsis deus bene utitur ad docendos alios quos liberare dignatur, subiũxit atq; ait, Dicit enim scriptura Pharaoni, quia ad hoc te excitaui, ut ostendã in te potentiã meã, & ut annũcietur nomẽ meũ in uniuersa terra. Deinde ad utrũq; cõcludẽs, Ergo, inquit, cuius uult miseretur & quẽ uult obdurat, profecto neutrũ aliqua iniquitate, sed utrũq; misericordia & ueritate. Et adhuc tamẽ audax mouetur infirmitas eorũ scilicet qui secundũ cõiecturas cordis humani inscrutabilẽ altitudinẽ iudiciorũ dei cogitare conãtur. Hãc quæstionem sibi ex aduerso opponẽs apostolus ait, Dicis itaq; mihi, Quid adhuc cõqueritur? Nam uolũtati eius quis resistit? Nobis hoc dictũ putemus. Quid ergo aliud q̃ quod respõdit apostolus, respondere debemus, aut si & nos talia mouẽt, quia & nos homines sumus, simul oportet omnes audiamus dicẽtẽ, O homo tu qs es qui respõdeas deo? Nũquid dicit figmentũ ei qui se finxit, quare me fecisti sic? An nõ habet potestatẽ figulus luti ex eadẽ massa facere aliud uas in honorẽ, aliud in cõtumeliã? Hæc massa si esset ita media, ut queadmodum nihil boni ita nec mali aliquid mereretur, non frustra uideretur iniquitas, ut ex ea fierẽt uasa in contumeliã. Cũ uero per liberũ arbitrium primi hominis in cõdemnationẽ uniuersa defluxerit, proculdubio quod ex ea fiunt uasa in honorẽ, nõ ipsius iusticiæ quæ gratiã nulla præcessit, sed dei misericordiæ, quod uero in contumeliam, nõ iniquitati dei, quæ absit ut sit apud deũ, sed iudicio deputandum est. Hoc quisquis cum ecclesia sapit, non contra gratiam pro meritis disputat, sed misericordiam & iudicium domino cantat, ut nec misericordiam recuset ingratus, nec iudiciũ accuset inuitus. Alia est

A est nanq; illa conspersio, de qua idem dicit apostolus, Si autem delibatio sancta est & con/ Roma.11.
spersio,& si radix sancta est & rami. Illa est ex Abrahā non ex Adam, id est ex cōmunione
sacramenti & similitudine fidei, non ex propagine mortali. Ista uero uel cōspersio, uel sicut φύραμα
in plerisq; codicibus legitur, massa, quoniā tota mortis est, cū per unum hominem peccatū
intrauit in mundū,& per peccatū mors,& ita in omnes homines pertransijt, in quo omnes Roma.5.
peccauerūt, misericordia ex illa fit aliud uas in honorem, iudicio aūt in cōtumeliā. Neq; ibi
præcedunt merita gratiam liberantis, neq; hic effugiunt peccata iusticiā punientis, quod qui
dem in ætatibus maioribus aduersus contentiosos non tam euidenter apparet, ubi pro me
ritis hominum qualicunq; uelut protecti obscuritate confugiunt: sed ideo contra eorū con/
tentionem illos inuehit apostolus, in quibus nondum natis neq; agētibus aliquid boni aut
mali, non ex operibus, sed ex uocāte dictum est, maior seruiet minori. Qua in re nimis alta
& inscrutabilia sunt iudicia dei & inuestigabiles uiæ eius: interim teneat homo non esse ini
quitatem apud deum, sed qua æquitate cuius uult miseretur,& quem uult obdurat, se tan/
quam hominē ignorare fateatur. Ita sanè, ut propter illud quod inconcussum tenet, nō esse
iniquitatē apud deū, quamuis nemo ab illo iustificetur meritis præcedentibus, neminem tamē
obdurari nisi merito, nouerit: pie nanq; & ueraciter creditur deus nocentes atq; impios iu/
stificando à pœnis debitis liberare: Quenq; uero immeritum & nulli obnoxium peccato si
deus damnare creditur, alienus ab iniquitate non creditur. Vbi ergo liberatur indignus, tā/
to debetur maior actio gratiarū, quāto pœna iustior debebatur: ubi autē damnatur dignus
nec misericordia, nec ueritas damnatur. Quomodo inquiunt, Esau nō damnatur indignus,
si non ex operibus, sed ex uocante dictum est, Quia maior seruiet minori? Sicut enim illius
nulla præcesserant opera bona ut ad gratiam pertineret, sic nec huius mala ut ad pœnā per
tinere deberet. Nulla planè in utroq; opera uel bona uel mala, sed propria: uterq; autē illi
uni obnoxius erat in quo omnes peccauerunt, ut omnes in illo morerētur. Quicunq; enim
B ex illo uno multi in seipsis futuri erant: proinde illud peccatum solius esset si ex illo nullus
exisset. Porrò autem in quo erat natura cōmunis, ab eius uitio est nullus immunis: sed am/
bo qui nondum propria uel bona uel mala operabantur, rei tamen ex origine nascebātur.
Laudet misericordiam qui liberatur, non culpet iudicium qui punitur. Hic si dixerimus, quā
to melius ambo liberarentur, nihil nobis conuenientius dicetur, quàm, o homo tu quis es qui re Roma.9.
spōdeas deo? Nouit quippe ille quid agat,& quātus numerus esse debeat primitus omniū
hominū, deinde sanctorum, sicut syderū, sicut angelorū, atq; ut de terrenis loquamur, sicut
pecorum, piscium, uolatilium, sicut arborum & herbarum, sicut deniq; foliorum capillorum
q; nostrorum. Nam nos humana cogitatione adhuc possumus dicere, quoniā bona sunt
cūcta ista quæ fecit, quanto melius illa duplicasset & multiplicasset, ut multo essent plura quàm
sunt. Si enim non ea caperet mundus, nunquid non posset etiam ipsum facere quantum uel
let ampliorē? Et tamē quantumcunq; faceret, uel illa plura, uel istum capaciorem atq; maio
rē, nihilominus eadem de multiplicandis eis dici possent, ut nullus esset immoderatus mo
dus. Etenim etiam illud dici potest, siue sit gratia qua iusticantur iniusti, de qua nobis dubi
tare fas non est, siue ut quidam uolunt, semper præcedat liberum arbitrium, cuius meritū
sequatur uel pœna uel præmium, cur omnino creati sunt, quos deus ita peccaturos, ut æter/
no essent igne dānandi sine dubitatione præsciuit? Quamuis enim peccata non fecerit, natu
ras tamē ipsas quæ per se ipsæ sine dubio bonæ sunt, quibus tamen ex arbitrio uolūtatis futu
ra essent uitia peccatorū,& in multis talia quibus esset æterna pœna reddēda, quis nisi deus
creauit? Quare? nisi quia uoluit. Quare aūt uoluerit, O homo tu quis es qui respōdeas deo?
Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quare sic me fecisti? An non habet potestatē figu
lus luti ex eadem conspersione facere, aliud quidem uas in honorem, aliud aūt in contumeli
am? atq; utinam discamus quod sequitur, Si autem uolens deus ostendere irā,& demōstra
re potentiā suā, ꝓtulit in multa patiētia uasa iræ quæ ꝑfecta sunt in perditionē, ut notas face
ret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Ecce etiā ratio reddita est homini, quāta debuit

hominí,si tamen uel istam capit qui pro sui arbitrij libertate infirmitatis seruitute conten/ C dit. Ecce dictæ sunt causæ. Tu ergo quis es qui respódeas deo, si uolens deus ostendere irã, & demonstrare potentiam suam, quod & malis bene uti optime possit, malis duntaxat nó conditione diuina, sed uitiata uoluntatis iniquitate natura, quæ à deo conditore condita est bona, pertulit in multa patientia uasa iræ aptata in interitũ: non q̧ illi essent necessaria, siue angelica siue humana peccata, cui nec iusticia creaturæ cuiusquam est necessaria, sed ut notas faceret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tanquam de proprijs extollerent uiribus, sed humiliter intelligerent, nisi illis dei gratia non debita sed gratuita subueniretur, id fuisse reddendum meritis suis quod alijs in eadem massa reddi/ tum cernerent. Certus est ergo dei præscientiæ definitus numerus, & multitudo sanctorum,
Rom. 8 quibus diligentibus deum quod eis donauit per diffusum in cordibus eorum spiritum san/ ctum, omnia cooperantur in bonum, hi qui secundum propositum uocati sunt, quos an/ te præsciuit & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, illos & uocauit, Hic subaudire debemus, se/ cundum propositum. Sunt enim & alij uocati, sed non electi, ac per hoc nó secundum pro/ positum uocati. Quos autem uocauit, hoc est secundum propositum, illos & iustificauit. Quos autem iustificauit, illos & glorificauit, Hi sunt filij promissionis, hi sunt electi qui per
Rom. 11 electionem gratiæ salui fiunt, ubi dictum est: Si autem gratia iam non ex operibus, alio/ quin gratia iam nó est gratia. Hæc sunt uasa misericordiæ, in quibus deus etiã per uasa iræ notas facit diuitias gloriæ suæ. Horum fit per spiritum sanctum cor unum & anima una quæ benedicit deum, & non obliuiscitur omnes retributiones eius, qui propitius fit omni/
Psal. 102 bus iniquitatibus eius, qui sanat omnes languores eius, qui redimit de corruptione uitam
Rom. 9 eius, qui coronat eam in misericordia, Quia non uolentis neque currentis, sed miserentis est dei. Cæteri autem homines ad istam societatem non pertinentes, quorum tamen & animam & corpus dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura præter uitium D quod eidem inflixit superbientis uoluntatis audacia, propter hoc à deo præsciente creati sunt, ut in his ostenderet liberum desertoris arbitrium sine sua gratia quid ualeret, & in eo/ rum iustis & debitis pœnis uasa misericordiæ quæ non suorum operum meritis, sed gra/ tuita dei gratia sunt ab illa concretione discreta, quid sibi collatum esset addiscerent, ut
1. Cor. 1 omne os obstruatur, & qui gloriatur in domino glorietur. Quisquis aliter docet & non ac/
Luc. 19 quiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, qui dixit: Venit filius hominis quæ/ rere & saluare quod perierat: Non enim ait quod periturum fuerat, sed quod perierat, quid ostendens nisi peccato primi hominis uniuersi generis humani perisse naturam? Qui ergo aliter docet & non acquiescens ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, contra gra/ tiam saluatoris, & contra sanguinem redemptoris tanquam saluam & liberam naturam defendit humanam, & Christiano tamen censeri uocabulo affectat, quid de paruulorum discretione dicturus est, cur alius in uitam secundi hominis assumatur, alius in mortem pri mi hominis relinquatur, Si dixerit liberi arbitrij merita præcessisse, Respondet apostolus, quæ supra diximus, de nondũ natis neque aliquid agentibus boni aut mali. Si autem di/ xerit, quod adhuc in libris quos nuperrime Pelagius perhibetur edidisse defenditur, quam uis iam uideatur anathematizasse in episcopali iudicio Palæstino eos qui dicunt quod pec catum Adæ ipsum solum læserit & non genus humanum, Si dixerit ambo sine iudicio na/ tos, nec aliquid de primi hominis damnatione traxisse, profecto quoniam negare non au/ det in regnum cœlorum adoptari eum qui fuerit regeneratus in Christo, respondeat quid de illo futurum sit qui nulla sua culpa non baptizatus ista fuerit temporali morte præuen/ tus, si non putamus esse dicturum, quod innocentem et nec habentem originale pecca/ tum ante annos quibus haberet proprium, æterna morte damnauit? Cogitur itaq; respon/ dere quod iam Pelagius in ecclesiastico iudicio, ut aliquo modo catholicus pronunciaretur anathematizare compulsus est, infantes etiam si non baptizentur habere uitam æternam.

Hac

A Hac enim negata quid nisi mors æterna remanebit, ac per hoc contra sententiam domini disputabit dicentis, Patres uestri manducauerunt manna in deserto & mortui sunt, Hic est panis qui de cœlo descendit, ut si quis ex ipso manducauerit nõ moriatur, Non enim de ista morte loquebatur, quam necesse est patiantur, etiam qui de ipso pane manducant, Et paulopost, Amen amen dico uobis nisi manducaueritis carnẽ filij hominis & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis uitam in uobis, utiq; illam quæ post hãc mortem futura est: & cõtra apostolicæ sedis autoritatem, ubi de hac ipsa re cum ageretur, hoc testimonium adhibitum est euangelicum, ne paruuli non baptizati uitam posse habere credantur: & cõtra ipsius Pelagij uerba apud episcopos à quibus audiebatur expressa, ubi anathematizauit eos, qui dicerent infantes non baptizatos habere uitam æternam. Quod propterea commemorauimus, quoniamquidem apud nos, uel in nostra potius ciuitate, si tamen uerum est quod audiuimus, tanta pro isto errore quidam obstinatione nituntur, ut dicant facilius esse ut etiam Pelagium deserant atq; contemnant, qui hæc sentientes anathematizauit, quàm ab huius sententiæ sicut eis uidetur ueritate discedãt. Si autem cedunt sedi apostolicæ, uel potius ipsi magistro & domino apostolorũ, qui dicit non habituros uitam in semetipsis, nisi manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem quod nisi baptizati non utiq; possint, nempe aliquando fatebuntur paruulos non baptizatos uitam habere nõ posse, ac per hoc quãlibet tolerabilius omnibus qui etiam propria peccata committunt, tamen æterna morte mulctari. Quæ cũ ita sint, audeant disputare, & quibus possunt persuadere contendant, deum iustum apud quem non est iniquitas, paruulos peccatis proprijs innocẽtes, si nec illo ex Adam obligati & obstricti sunt, morte perpetua damnaturum. Quod si absurdissimũ est, & à iusticia dei penitus alienum, & tamen nullus qui se meminit catholicæ fidei Christianum, negat aut dubitat paruulos non accepta gratia regenerationis in Christo sine cibo carnis eius & sanguinis potu, non habere in se uitam, ac per hoc pœnæ sempiternæ obnoxios, profecto restat, ut quia ipsi non egerunt aliquid boni aut mali, ideo mortis eorũ iusta

B sit pœna, quia in illo moriuntur in quo omnes peccauerunt, unde in isto solo iustificantur à quo peccatum nec originale trahi potuit, nec proprium perpetrari, Ipse uocauit nos non solum ex Iudæis, uerumetiam ex gentibus, quoniam & illius Hierusalem filios quæ interfecit prophetas, & lapidauit missos ad se, quamuis illa nolente collegit ipse quos uoluit, & ante incarnationem suam ipsos prophetas, & postea quàm uerbum caro factum est, sicut apostolos & hominum milia, qui & precia rerum suarum ante pedes apostolorum posuerunt.

Omnes quippe illi filij sunt Hierusalem nolentis ut colligerentur, qui tamen illa nolente collecti sunt, de quibus dicit, Si ego in beelzebub eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? Ideo ipsi iudices uestri erunt: de his prædictum erat, Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient. Non potest excidere uerbũ dei, nec repulit plebẽ suã quã præsciuit, quæ tamẽ reliquiæ per electionem saluæ factæ sunt. Si autem gratia quod sæpe dicendum est, iam non ex operibus, alioquin gratia iã non est gratia: non hæc utiq; nostra, sed apostoli uerba sunt. Quod ergo ad Hierusalem nolentem colligi filios suos ille clamabat, hoc nos clamamus aduersus eos, qui filios uolentes ecclesiæ colligi, nolunt, Nec saltem post iudicium quod de ipso Pelagio in Palæstina factum est corriguntur, de quo damnatus exisset nisi obiecta sibi contra gratiam dei dicta quæ obscurare non potuit ipse damnasset. Præter illa enim quæ quomodo potuit ausus est qualicunq; ratione defendere, obiecta quædam sunt quæ nisi remota omni tergiuersatione anathematizasset, ipse anathematizatus esset. Obiectũ est enim cũ dicere, qa Adã siue peccaret siue nõ peccaret moriturus esset: & q; peccatũ eius ipsum solũ læserit, nõ & genus humanũ: & q; infantes nup nati in illo statu sint in quo Adã fuit ante præuaricationem: & q; neq; per mortẽ uel per præuaricationẽ Adæ omne genus humanum moriatur, neq; per resurrectionẽ Christi omne genus humanum resurgat. Et infantes etiã si nõ baptizentur habere uitã æternã, Et diuites baptizatos nisi omnibus abrenũciẽt, si qd boni uisi fuerint facere nõ reputari illis, nec eos habere posse

regnum

Ioan. 6

Eucharistiam infantibus necessariã putat

Sedes apostolica.

Matth. 12.

Rom. 9. 11.

regnum dei: & gratiam dei atq; adiutorium non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse uel in lege atq; doctrina: & dei gratiã secundum merita nostra dari: & filios dei nõ posse uocari, nisi omnino absq; peccato fuerint effecti: & non esse liberũ arbitrium si dei indiget auxilio, quoniam in propria uoluntate habet unusquisq; facere aliquid uel non facere: & uictoriam nostram non ex dei adiutorio esse, sed ex libero arbitrio: & quod pœnitentibus uenia non detur secundum gratiam & misericordiam dei, sed secundum meritum & laborem eorum qui per pœnitẽtiam digni fuerint misericordia. Hæc omnia Pelagius sic anathematizauit, quod satis gesta ipsa testantur, ut nihil ad ea quoquo modo defendenda disputationis attulerit: unde fit consequens, ut quisquis sequitur illius episcopalis autoritatem iudicij, & ipsius Pelagij confessionem, hæc tenere debeat quæ semper tenuit catholica ecclesia: Adam nisi peccasset non fuisse moriturum. Quod peccatum eius non ipsum solum læserit, sed & genus humanum. Et quod infantes nuper nati non sint in illo statu in quo Adam fuit ante præuaricationem, ut ad ipsos pertineat etiã quod breuiter ait apostolus: Per unũ hominem mors, & per unum hominẽ & resurrectio mortuorũ. Sicut enim in Adam omnes moriũtur, ita & in Christo omnes uiuificabũtur, unde fit quod infantes non baptizati, non solum regnum cœlorum, uerumetiam uitã æternam habere non possint. Cõfiteatur etiam diuites baptizatos, etiam si diuitijs suis nõ careant, & sint tales quales ad Timotheum describit apostolus dicens, Præcipe diuitibus huius mundi nõ superbe sapere neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo qui præstat omnia abundanter ad fruendũ, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum in futurũ, & apprehendant ueram uitam, non eos regno dei posse priuari. Fateatur gratiã dei, & adiutorium etiam ad singulos actus dari, eamq; nõ dari secundum merita nostra, ut uera sit gratia, id est, gratis data per eius misericordiam qui dixit: Miserebor cui misertus ero, & misericordiã præstabo cui misericors fuero. Fateatur filios dei uocari posse illos qui quotidie dicunt: Dimitte nobis debita nostra, quod utiq; ueraciter nõ dicerent si essent omnimodo sine peccato. Fateatur esse liberũ arbitriũ etiam si diuino indiget adiutorio. Fateatur quando contra tentationes concupiscentiasq; illicitas dimicamus, quãuis illic habeamus & propriam uoluntatem, non tamen ex illa, sed ex adiutorio dei nostram prouenire uictoriam. Non enim aliter uerum erit quod apostolus ait: Non uolentis neq; currentis, sed miserẽtis est dei. Fateatur secundum gratiam & misericordiam dei ueniam pœnitentibus dari, nõ secundum meritum eorum, quandoquidem etiam ipsam pœnitẽtiam donum dei dixit apostolus, ubi ait de quibusdam: Ne forte det illis deus pœnitentiam. Hæc omnia simpliciter sine ullis fateatur ambagibus, si quis in autoritatem catholicam & in ipsius Pelagij expressa ecclesiasticis gestis uerba consentit. Neq; enim illa quæ his sunt contraria ueraciter anathematizata esse credẽdum est, nisi hæc quibus sunt contraria fideli corde teneantur, & aperta confessione promantur. Nec in istis libris recentioribus, quos idem Pelagius post illud iudicium dicitur edidisse, quãuis adiutorio diuinæ gratiæ consentire uideatur, quid de hac re sentiat satis euidenter apparet. Aliquando enim ita paribus momentis potestatem uoluntatis æqua lance perpendit, ut aliquantũ etiã ad non peccãdum ualere diffiniat, quod si ita est, nullus locus adiutorio gratiæ reseruatur, sine qua nos dicimus ad non peccandum nihil uoluntatis arbitrium ualere, Aliquando autem quotidiano gratiæ dei muniri nos confitetur auxilio, quamuis habeamus ad non peccãdum forte ac firmum liberum arbitriũ, quod utiq; inualidum & infirmum debuit confiteri donec sanentur omnes languores animæ nostræ. Nõ enim pro infirmitate corporis precabatur qui dicebat: Miserere mei domine quoniam infirmus sum, sana me domine quoniam cõturbata sunt ossa mea. Nam ut ostenderet pro anima se rogare, secutus adiunxit, Et anima mea turbata est ualde. Videtur ergo auxilium gratiæ tanquam ex abundanti putare concedi, id est, ut etiam si non concedatur, habeamus tamen ad non peccandum forte ac firmum liberum arbitrium. Quod ne existimemur de illo temere suspicari, & fortasse quis dicat sic eum sentire forte ac firmum ad non peccandum

1.Cor.15
1.Timoth.6
Exo.33
Matth.6
Rom.9
2.Timoth.2
Psal.6

A peccandum liberum arbitrium, quãuis sine dei gratia id efficere atq; adimplere nō possit, si/
cut sanos oculos firmos dicimus ad uidendum, quod tamē nullo modo facere possunt si de
sit lucis auxilium, alio loco quid diceret, uel quid putaret ostendit ubi ait, Ideo dei gratiam
hominibus dari, ut quod facere per liberum iubētur arbitrium, facilius possint implere per
gratiam: utiq; cum dicit facilius, quid uult intelligi, nisi & gratia si desit posse per liberum ar
bitrium, uel facile uel etiam difficile quæ diuinitus iubentur impleri? Vbi est ergo, Quid Psal.8.
est homo quod memor es eius? Vbi postremo illa testimonia, quæ Hierosolymitanæ anti
stes ecclesiæ, sicut in eisdem gestis legitur, ipsi Pelagio se dixisse commemorat, cum ad eum
perlatum esset, quod sine gratia dei diceret absq; peccato hominē esse posse? Hæc sunt em̄
ab illo dicta tria testimonia ualde magna contra huiusmodi impiam præsumptionem, q
apostolus ait, Plus omnibus illis laboraui, non ego autem, sed gratia dei mecum, Non uo/ 1.Cor.15
lentis neq; currentis sed miserentis est dei, Et nisi dominus ædificauerit domum, inuanū la/ Rom.9
borauerunt ædificantes eam. Quomodo ergo qđ deus iubet, sine adiutorio ipsius uel dif/ Psal.126
ficile impletur, cum si dominus non ædificet, inuanum ædificans laborasse dicatur? Neq;
scriptum sit, Est quidem uolentis atq; currentis, facilius autem miserentis dei, sed scriptum
sit, Non uolentis neq; currentis, sed miserentis est dei, non quia in illa est hominis atq; uo/
luntatis concursus, sed quia nihil potest nisi ille misereatur. Nec apostolus dixerit, Et ego,
sed dixerit, Non ego aūt sed gratia dei mecum: Non quia ipse nihil boni agebat, sed quia
nihil ageret si illa non adiuuaret. Quanq; illa possibilitas liberi arbitrij tam in bonum q̃ in
malum ex æqua lance perpensione huic facilitati locum relinquit, quam saltem uidetur esse
confessus dicendo, facilius possunt implere per gratiam, facilius impletur, facillime autem si
ne gratia fit malum, profecto ista possibilitas non æqua lance perpenditur. Sed quid plu/
ra? Non solum ad istos uitandos cauti esse debemus, uerumetiam ad docēdos uel monen
dos si patiantur, pigrescere non debemus. Plus eis tamen sine dubitatione præstamus, si ut
B corrigantur oremus, ne cum tantis ingenijs uel pereant uel alios perdāt præsumptione da/
mnabili, quia zelum dei habent, sed non secūdum scientiam, id est iusticiam quæ à deo est
ignorantes, & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. Quibus utiq; quo/ Rom.10
niam Christiani appellantur, magis obseruandum est q̃ Iudæis, de quibus hæc dixit apo/ Rom.9
stolus, Ne offendant in lapidem offensionis, uelut argute defendēdo naturam & liberum
arbitrium, quemadmodum philosophi huius mundi, qui uehementer egerunt, ut putaren
tur uel putarent sibi beatam uitam uirtute propriæ uolūtatis efficere. Caueant ergo isti ne
per sapientiam uerbi euacuent crucem Christi, & hoc sit eis offendere in lapidem offensio/
nis. Natura enim humana etiam si in illa integritate in qua condita est permaneret, nullo
modo seipsam creatore suo non adiuuante seruaret. Cum igitur sine dei gratia salutem nō
posset custodire quam accepit, quomodo sine dei gratia potest reparare quā perdidit? Nō
autem ideo pro istis non orare debemus, quia si non corriguntur eorum imputandum est
uoluntati qui nolunt credere etiam ad hocipsum sibi necessariam gratiam saluatoris, quod
putant consistere in solis uiribus uoluntatis. Nam & illi quibus sunt isti in hac causa omni/
no simillimi, de quibus hoc dixit apostolus, quod ignorantes dei iusticiam & suam uolētes
constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti, profecto suæ uoluntatis uitio nō credebant. Nō
enim ut essent infideles cogebantur in uitium, sed nolendo credere infidelitatis crimine nō
carebant. Et tamen quia uoluntas ut ad uera credenda moueatur, non sibi sufficit nisi per Ioan.6
gratiam dei opituletur, dicente ipso domino cum de non credētibus loqueretur, Nemo ue/
nit ad me nisi ei datum fuerit à patre, Propter hoc & apostolus, quãuis eis instanrer euange/ Rom.10
lium prædicaret, parum tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret ut crederent. Ait em̄
Fratres bona uolūtas quidem cordis mei & deprecatio ad deum fit pro illis ad salutem, &
tunc adiunxit illa quæ diximus, Testimonium enim illis perhibeo, quia zelum dei habent,
sed non secūdum scientiam &c. Oremus ergo pro illis sancte frater. Cernis quippe nobiscū
q̃ malo errore teneantur, Fragrant enim epistolæ tuæ odore syncerissimo Christi, ubi ger/

manifſimus gratiæ ipſius dilector & cõfeſſor appares. Se quod diu tecum ex hac re loquendum putauimus, Primo, quia iocundiſſimum eſt fecimus. Quid enim debet eſſe iocundius uel infirmis gratia qua ſanantur, uel pigris gratia qua excitantur, uel nolentibus gratia qua iuuantur? Deinde, ut ſi quid noſtra diſputatione deo adiuuante poſſemus, tua non fides ſed fidei contra tales adminiculetur aſſertio, ſicut nos quoq; in hanc facultatem tuæ germanitatis litteris adiuuamur. Quid enim uberius & ueraciſſima cõfeſſione plenius, q̃ illud eſt in quadam epiſtola tua, ubi naturam noſtram non manſiſſe ut condita eſt, ſed uitiatã eſſe per illum generis humani patrem, humiliter deploraſti dicens, Pauper ego & dolẽs qui adhuc terrenæ imaginis ſqualore concretus ſum, & plus de primo q̃ de ſecundo Adam carnis ſenſibus & terrenis actibus refero, quomodo tibi audebo me pingere, cum cœleſtis imaginis inficiator prober corruptione terrena? Vtrinq; me concludit pudor. Erubeſco pingere quod ſum, non audeo pingere quod non ſum: odi quod ſum, & non ſum quod amo. Sed quid miſero mihi proderit odiſſe iniquitatem & amare uirtutem, cum id potius agam q̃d odi, nec elaborem piger id potius agere quod amo, ipſe diſcors & inteſtino bello diſtrahor dum ſpiritus aduerſus carnem, caro aduerſus ſpiritum dimicat, & lex corporis lege peccati legem mentis impugnat? Infelix ego qui me uenenatum inimicæ arboris guſtu, nec crucis ligno digeſſi. Durat enim mihi illud per Adam uirus paternum quo uniuerſitatem generis ſui pater præuaricatus infecit. Et cætera, quæ de hac miſeria multa connectis ingemiſcendo, expectans redẽptionem corporis tui, & nondum re, ſed ſpe ſaluũ te eſſe cognoſcẽs. Sed fortaſſis tu alium in te transfiguraſti cum hæc diceres, nec aliquas de carne concupiſcẽte aduerſus ſpiritum, q̃uis ei non conſentias, moleſtias importunas pateris & odioſas: Veruntamen & tu, & quiſquis hæc patitur, & gratiam Chriſti per quam de corpore mortis huius liberari expectat, nondum quidem euidenter in ſeipſo, ſed in illo homine latẽter ibi erat, q̃n cibus uetitus tangebatur, & concupiebatur longe lateq; per cũctos itura perditio. De orando aũt & gemitibus flagitando proficiendi ac recte uiuendi adiutorio quem tua non feriret epiſtola? Quid eſt tui quantumq; ſermonis ubi non ſit ſparſum gemebũda pietate q̃d in orõne dicimus, Ne nos inferas in tentationẽ? Inuicẽ itaq; nos & conſolemur in his omnibus & exhortemur, & quantũ dat dñs adiuuemus. Quæ aũt & de quibus audierimus quæ multũ dolemus, & facile credere nolumus, audiet à cõmuni amico ſanctitas tua quo in dei miſericordia cum ſalute remeante ſperamus nos de omnibus fieri poſſe certiſſimos.

Auguſtinus Vitali Carthaginenſi, delato quod doceret non orandum pro incredulis, ſed tantum illis impartiendam doctrinam, cui proponit duodecim regulas, minitans ni deſinat obſtrepere precibus ab eccleſia fieri ſolitis, ſe cenſuris eccleſiaſticis cũ eo acturũ. Ep. CVII.

Seruus ſeruorum.

AVGVSTINVS epiſcopus ſeruus Chriſti, & per ipſum ſeruus ſeruorũ ipſius, Vitali fratri in ipſo ſalutem. Cum de te mihi eſſent nunciata non bona, & rogaui dominum, & donec mihi bona nunciẽtur, adhuc rogo, ut litteras meas nec aſpernanter ſumas & ſalubriter legas. Si hanc exaudit pro te orationem meam, etiam de te gratiarum actionem donat ut offerã. Quod ſi impetro, proculdubio non contradices huic ipſi principio epiſtolæ meæ. Hoc enĩ pro te oro ut ſis rectæ fidei. Si hoc ergo ꝓ charis noſtris non tibi diſplicet ut oremus, ſi hãc orõnem recognoſcis eſſe chriſtianã, ſi & tu ꝓ charis tuis talia uel orare te recolis uel orare te debere cognoſcis, quomodo dicis quod te audio dicere, ut recte credamus in deũ & euangelio conſentiamus, nõ eſſe donum dei, ſed hoc nobis eſſe à nobis, id eſt ex propria uoluntate quam nobis in noſtro corde nõ operatus eſt ipſe? Et ad hoc cum audieris, quid eſt ergo quod ait apoſtolus, Deus in nobis operatur & uelle & perficere? Reſpõdes, per legem ſuam, per ſcripturas ſuas, deum operari ut uelimus quas uel legimus uel audimus, ſed eis conſentire uel non conſentire, ita noſtrum eſt, ut ſi uelimus fiat, Si aũt nolumus, nihil in nobis operationem dei ualere faciamus. Operatur quippe ille dicis quantum in ipſo eſt ut uelimus, cum nobis nota fiũt eius eloquia, ſed ſi eis acquieſcere nolumus, nos ut operatio eius nihil in nobis proſit efficimus. Quæ ſi dicis, profecto noſtris oratio-

A orationibus contradicis. Dic ergo apertissime nos pro his quibus euãgelium prædicamus
non debere orare ut credant, sed eis tantummodo prædicare. Exerce contra orationes eccle
siæ disputationes tuas, & quando audis sacerdotem dei ad altare exhortantem populum
dei, orare pro incredulis ut eos deus conuertat ad fidem, & pro catechumenis ut eis deside
rium regenerationis inspiret, & pro fidelibus ut in eo quod esse cœperunt eius munere per
seuerent, subsanna pias uoces, & dic te non facere quod hortatur, id est deum pro infideli-
bus, ut eos fideles faciat non rogare, eo quod nõ sint ista diuinæ miserationis beneficia, sed
humanæ officia uoluntatis. Et homo in Carthaginensi eruditus ecclesia, etiã beatissimi Cy
priani librum de dominica oratione cõdemna, quam doctor ille cum exponeret, ea peten
da esse ostendit à deo patre, quæ tu dicis esse homini ab homine, hoc est à seipso. Quod si
de precibus ecclesiæ, & de martyre Cypriano, parum putas esse quod dixi, adde maiora, re-
prehende apostolum qui dixit, Oramus ad deũ ne quid faciatis mali. Neq; enim dicturus *2. Cor. 13.*
es, nihil mali eum facere qui non credit in Christum, aut qui fidem deserit Christi, ac per
hoc qui dicit, Ne quid faciatis mali, nec ista uult fieri. Satisq; illi non est præcipere, sed con-
fitetur se deum rogare ne fiant, sciens hominis uoluntatem ab ipso corrigi ac dirigi ut ista
non faciat, A domino enim gressus hominis diriguntur, & uiam eius uolet: Non dixit, Et *Psal. 36*
uiã eius discet, aut tenebit, aut ambulabit, aut aliquid huiusmodi, quod posses dicere à do-
mino quidem dari, sed homini iam uolẽti, ut si beneficium dei quo gressus hominis dirigit
ut uiam eius discat, teneat, gradiatur, sua homo uoluntate præcedat, & hoc dei donum præ
cedente sua uoluntate mereatur. Sed ideo dixit: A domino gressus hominis diriguntur, &
uiam eius uolet, ut intelligeremus ipsam uoluntatem bonam qua incipimus uelle credere,
quoniam dei uia quid est nisi fides recta, illius esse donum qui gressus nostros propterea di
rigit primitus ut uelimus. Non enim ait scriptura, A domino gressus hominis diriguntur, *Psal. 36*
quia uiam eius uoluit, sed diriguntur inquit & uolet. Non igitur, quia uoluit diriguntur, sed
B quia diriguntur uolet. Hic tu rursus fortasse dicturus es, hoc fieri à domino, dum doctrina
eius legitur uel auditur, si homo ueritati quam legit uel audit sua consentiat uoluntate. Si
enim lateret inquis doctrina dei, non dirigerentur gressus eius, quibus directis, uellet uiam
dei. Ac per hoc tantum putas à domino gressus hominis dirigi ad eligendam uiam dei,
quia sine doctrina dei non ei potest innotescere ueritas cui propria uoluntate consentiat.
Cui si consentit inquis, recte utiq; dicũtur ab illo dirigi gressus eius ut uiam eius uelit, cuius
doctrinam suasione præcedente, subsequente consensione sectatur, quod libertate naturali
si uult facit, si non uult non facit, pro eo quod fecerit præmium uel supplicium recepturus.
Hæc est illa Pelagianorum mala, male diffamata, meritoq; reprobata, & ab ipso etiam Pe
lagio timente damnari in orientalium episcoporum iudicio damnata sententia, qua dicũt
gratiam dei nõ ad singulos actus dari, sed in arbitrio esse, uel in lege atq; doctrina: & usq;
adeo frater erimus graues corde, ut de gratia dei, immo aduersus gratiam dei eam Pela-
gianam sententiam teneamus, quam pectore quidem ficto, sed tamen catholicos iudices ti
mens Pelagius ipse damnauit. Et quomodo inquies respondebitur? quomõ censes facilius
& apertius, q; ut illud qđ de orando deo superius egimus, sic amplectamur, ut hoc menti
nostræ nulla subtrahat obliuionis irreptio, nulla calliditas argumentationis extorqueat. Si
enim quod scriptum est, A domino gressus hominis diriguntur, & uiam eius uolet, Et, præ *Phil. 2*
paratur uoluntas à domino, Et, deus est enim qui operatur in nobis & uelle, Et multa hu-
iusmodi quibus commendatur uera dei gratia, hoc est quæ non secũdum merita nostra da
tur, sed dat merita ipsa cum datur, quia præuenit hominis uoluntatem bonam, nec eam cu
iusquã inuenit in corde, sed facit: Si ergo ita præpararet atq; operaretur deus hominis uo-
luntatem, ut tantummodo legem suam atq; doctrinam libero eius adhiberet arbitrio, nec
uocatiõe illa alta atq; secreta sic eius ageret sensum, ut eidem legi atq; doctrinæ accommo
daret assensum, proculdubio eam legere uel intelligere legendo, uel etiam exponere ac præ
dicare sufficeret, nec opus esset orare, ut deus ad fidem suam infideliũ corda conuerteret, &

conuersis proficientem perseuerantiam eiusdem gratiæ suæ largitate donaret. Si ergo hæc C
à domino poscenda esse nõ renuis, quid restat frater Vitalis, nisi ut ab illo ea donari fatea-
ris à quo poscẽda esse cõsentis? Si aũt negas ab illo nos poscere ista debere, eidẽ doctrinæ
ipsius contradicis, quia & hoc in ea didicimus, ut ab illo ista poscamus. Orationem domi-
Matt.6 nicã nosti, nec dubito te deo dicere: Pater noster qui es in cœlis &c. Lege expositorem eius
Cyprianus. beatissimum Cyprianum, & quemadmodum exposuerit quod ibi dicitur, Fiat uoluntas
tua sicut in cœlo & in terra, diligenter attende, & obedienter intellige, profecto docebit te
Matt.5 orare pro infidelibus inimicis ecclesiæ secundum præceptũ domini dicentis, Orate pro ini-
micis uestris, & hoc orate ut fiat uolũtas dei, sicut in eis qui iam fideles sunt & portant ima-
ginem cœlestis hominis, & propterea cœli nomine digni sunt, ita & in eis qui per infidelita-
tem non nisi imaginem terreni hominis portant, & ob hoc terra merito nuncupãtur. Nem-
pe isti pro quibus inimicis dominus nos iussit orare, & gloriosissimus martyr sic exposuit
quod in oratione dicimus, Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra, ut ipsis etiam posca-
mus fidem quam fideles habent, Nempe ergo isti christianæ pietatis inimici, legem dei at-
que doctrinam qua Christi meditatur fides, uel omnino audire nolunt, uel ad hoc audiũt
siue etiam legunt ut irrideant & detestentur, & quanta possunt contradictione blasphe-
ment. Inaniter igitur & perfunctorie potius quàm ueraciter pro eis, ut doctrinæ cui aduer-
santur credendo consentiant deo fundimus preces, si ad eius non pertinet gratiam conuer-
tere ad fidem suam ipsi fidei contrarias hominum uoluntates. Inaniter etiam & perfuncto-
rie potius quàm ueraciter magnas cum exultatione agimus deo gratias, quando aliqui eo-
rum credunt, si hoc in eis ipse non facit. Non fallamus homines, nam deum fallere non ua-
lemus. Prorsus non oramus deum, sed orare nos fingimus si nosipsos non illum credimus
facere quod oramus. Prorsus non gratias deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi
gratias agimus ipsum facere non putamus. Labia dolosa si in hominum quibuscunq; ser-
monibus sunt, saltem in orationibus non sint. Absit, ut quod facere deum rogamus oribus D
& uocibus nostris, cum facere negemus cordibus nostris, Et quod est grauius, ad alios etiã
decipiendos hoc non taceamus disputationibus nostris, & dum uolumus apud homines
defendere liberum arbitrium, apud deum perdamus oratiõis auxilium, & gratiarum actio-
nem non habeamus ueram, dum ueram cognoscimus gratiam. Si uere uolumus defende-
re liberum arbitrium, non oppugnemus unde fit liberum. Nam qui oppugnat gratiam,
qua nostrum ad declinandum à malo & faciendum bonum liberatur arbitrium, ipse arbi-
Col.1 trium suum adhuc uult esse captiuum. Responde obsecro quomodo dicit apostolus, Gra-
tias agentes patri idoneos facienti nos in parte sortis sanctorum in lumine, qui eruit nos de
potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suæ, si nõ ipse arbitriũ nostrũ,
sed ipsum arbitrium se liberat? Mendaciter ergo agimus gratias patri tanquam ipse faci-
at quod ipse non facit. Et errauit qui dixit, quod ipse nos faciat idoneos in parte sortis san-
ctorum in lumine, quia ipse nos eruit de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij
charitatis suæ. Responde quomodo ad declinandum à malo & faciendum bonum libe-
rum habeamus arbitrium, quando erat sub potestate tenebrarum, unde nos si quemad-
modum dicit apostolus, deus eruit, ipse utiq; illud liberum fecit: quod tam magnum no-
strum bonum, si per suæ doctrinæ prædicationem tantummodo facit, quid de his dice-
mus quos de ipsa tenebrarum potestate nondum eruit, prædicanda tantum illis est doctri-
na diuina, an etiam orandum pro eis ut de tenebrarum potestate diuinitus eruantur? Si
tantummodo prædicandum esse dicis, iussioni domini & orationibus ecclesiæ contradicis:
si autem fateris pro eis orandum, id utiq; orandum fateris, ut eidem doctrinæ arbitrio li-
berato à tenebrarum potestate consentiant. Ita fit ut neq; fideles fiant nisi libero arbitrio,
& tamen illius gratia fideles fiant qui eorum à potestate tenebrarum liberauit arbitrium.
Sic & dei gratia non negatur, sed sine ullis humanis præcedentibus meritis uera monstra-
stratur, & liberum ita defenditur, ut humilitate solidetur, nõ elatione præcipitetur arbitriũ,
&

A & qui gloriatur, non in homine, uel quolibet alio, uel seipso, sed in domino glorietur. Pote
stas enim tenebrarum quid est nisi potestas diaboli & angelorum eius, qui cũ fuissent an/
geli lucis, in ueritate per liberũ arbitrium nõ stantes, sed in ea cadentes facti sunt tenebræ?
Non te ista doceo, sed quæ nosti ut recorderis admoneo. Huic igitur potestati tenebrarũ,
per illius ruinam cui primo homini ab ea potestate præuaricatio persuasa est, & in quo oẽs
cecidimus, subiectum est genus humanum, propter quod de potestate tenebrarũ eruuntur
& paruuli, cum regenerantur in Christo. Neq; hoc apparet in eorum arbitrio liberato, nisi
cum ad annos peruenerint ratione utentis ætatis, habentes consentientẽ doctrinæ salutari
in qua nutriti sunt uoluntatem, & in ea finientes istam uitam si electi sunt in Christo ante
constitutionem mundi, ut essent sancti & immaculati in conspectu eius in charitate præde
stinati in adoptionem filiorum. Hæc autẽ potestas tenebrarum, id est diabolus qui dicitur
etiam princeps potestatis aëris, operatur in filijs diffidẽtiæ, princeps iste rector tenebrarũ, Ephe.6
id est diabolus diffidentiæ filiorum regens eos ad arbitrium, quod neq; ipse habet liberũ Col.3
ad benefaciendum, sed ad maximam maleuolentiam pœna sui sceleris obduratũ: unde ne/
mo sanæ fidei credit, aut dicit hos apostatas angelos ad pristinam pietatem correcta aliqñ
uoluntate conuerti. Quid ergo operatur hæc potestas in filijs diffidẽtiæ, nisi opera sua ma/
la, & in primis maximeq; ipsam diffidẽtiam & infidelitatem qua sunt inimici fidei, per quã
scit eos posse mundari, posse sanari, posse perfectissime liberos, quod eis uehementer inui/
det, in æternitate regenerari. Itaq; aliquos eorũ per quos amplius decipere affectat, scit ha
bere nonnulla uelut opera bona in quibus laudantur, per quasq; gẽtes, præcipueq; in gen
te Romana, quæ præclare gloriosissimeq; uixerunt. Sed quoniam sicut uerissima scriptura Rom.14
dicit, Omne quod nõ est ex fide, peccatum est, Et sine fide impossibile est utiq; placere deo, Heb.11
non hominibus, nihil sic agit hic princeps, q̃ ut non credatur in deum, nec ad mediatorem
à quo soluuntur opera eius credendo ueniatur. Sed ipse mediator intrat in domum fortis,
B id est in hoc seculum mortalium sub potestate diaboli quantum ad ipsum pertinet cõstitu
tum, De ipso quippe scriptum est, quod potestatem habeat mortis: intrat in domũ fortis,
id est in suo dominatu habẽtis genus humanum, & prius alligat eum, id est eius coërcet &
cohibet potestatem potestatis suæ fortioribus uinculis, & sic eripit uasa eius quæcũq; præ
destinauit eripere arbitrium eorũ ab eius potestate liberans, ut illo non impediente credãt
in istum libera uoluntate. Proinde hoc opus est gratiæ non naturæ. Opus est inquã gratiæ
quam nobis attulit secundus Adam, non naturæ quam totã perdidit in semetipso primus
Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum & uiuificantis mortuum peccatorem, nõ opus
legis ostendẽtis peccatum nec à peccato uiuificantis. Nam ille magnus gratiæ prædicator,
Peccatum, inquit, non cognoui nisi per legem. Et si data esset inquit, lex quæ posset uiuifica Rom.7
re, omnino ex lege esset iusticia. Opus est hoc gratiæ, quam qui accipiũt doctrina salutari
scripturarum sanctarum, & si fuerunt inimici fiunt amici, non opus eiusdem doctrinæ, quã
qui audiunt & legunt sine gratia dei peiores eius efficiuntur inimici. Non est igitur gratia
dei in natura liberi arbitrij & in lege atq; doctrina, sicut Pelagiana peruersitas desipit, sed
ad singulos actus datur illius uoluntate, de quo scriptum est, Animam uoluntariam segre/ Psal.67
gans deus hæreditati tuæ, Quia & liberum arbitrium ad diligendum deum primi peccati
granditate pdidimus, & lex dei atq; doctrina q̃uis sancta & iusta & bona, tamen occidit si
non uiuificet spiritus, per quem fit, non ut audiendo, sed ut obediendo, neq; ut lectione, sed
ut dilectione teneatur. Quapropter ut in deum credamus, & pie uiuamus, non uolentis ne/
que currentis, sed miserentis est dei, non quia uelle non debemus & currere, sed quia ipse in
nobis & uelle operatur & currere. Vnde & ipse dominus Iesus credentes à non credẽtibus,
id est ab iræ uasis uasa misericordiæ discernens, Nemo inquit uenit ad me nisi fuerit ei da Ioan.6
tum à patre meo. Et utiq; ut hoc diceret in eius doctrina fuerant scandalizati discipuli eius
qui eum postea non sunt secuti. Non ergo gratiam dicamus esse doctrinam, sed agnosca/
mus gratiam quæ facit prodesse doctrinam, quæ gratia si desit, uidemus etiam obesse do

ctrinam. Propterea deus ut omnia futura opera sua in prædestinatione præsciuerit, sic illa c
disposuit, ut quosdam non credentes ad fidem suam orationes credentium pro eis exau-
diendo conuertat, unde refutentur, & si ille est eis propitius corrigantur qui putāt gratiam
dei esse naturam liberi arbitrij cum qua nascimur, aut gratiam dei esse doctrinam q̄uis uti-
lem quæ per linguas & litteras prædicatur. Nō enim hoc oramus pro infidelibus ut fiat eo-
rum doctrina, id est ut homines sint, aut ut doctrina eis prædicetur quam malo suo audi-
unt si non credunt. Et plerunq; pro eis oramus qui cum legant uel audiant nolunt credere.
Sed oramus ut uoluntas corrigatur, doctrinæ cōsentiatur, natura sanetur. Iam uero ut per-
seuerent in eo quod esse cœperunt, etiam pro seipsis orant fideles: utile est quippe omnibus
uel penè omnibus propter humilitatem saluberrimam, ut quales futuri sint scire non pos-
1.Cor.10 sint. Ad hoc dicitur, Qui uidetur stare, uideat ne cadat: propter huius timoris utilitatem, ne
regenerati & pie uiuere incipientes, tanq̄ securi alta sapiamus, quidā non perseueraturi per-
seueraturis dei permissione uel prouisione ac dispositione miscentur, quibus cadentibus ter-
riti cum timore & tremore gradiamur uiam iustam, donec ex hac uita quæ tentatio est sup
terram transeamus ad aliam, ubi iam non sit elatio cōprimenda, nec contra eius suggestio-
nes tentationesq; luctandum. Sed de hac re, id est, cur quidā non permansuri in fide & san-
ctitate christiana, tamen accipiant ad tempus hanc gratiā, & dimittantur hic uiuere donec
cadāt, cum possint rapi de hac uita ne malicia mutaret intellectum eorum, quod de sancto
Sap.4 in matura ætate defuncto scriptum est in libro Sapientiæ, quærat quisq; ut potuerit, & si in-
uenit præter hanc quæ à me reddita est aliam probabilem rationē à recta fidei regula non
recedens, teneat eam, & ego cum illo si me non latuerit: ueruntamen in quod peruenimus,
in eo ambulemus donec nobis deus reuelet si quid aliter sapimus, sicut apostolicis litteris
admonemur. Peruenimus autem in ea quæ ad fidem ueram & catholicam pertinere firmis-
sime scimus, in quibus ita nobis ambulandum est adiuuante illo atq; miserāte cui dicimus,
Deduc me domine in uia tua & ambulabo in ueritate tua, ut ab eis nullo modo deuiemus. D
Duodecim sententiæ contra Pelagianos Quoniam ergo propitio Christo Christiani catholici sumus, scimus nondum natos nihil
egisse in uita propria boni seu mali, nec secundum merita prioris alicuius uitæ quæ nulla
propria singuli habere potuerūt, in huius uitæ uenire miserias: Sed tamen secūdum Adam
carnaliter natos contagium mortis antiquæ prima natiuitate contrahere, nec liberari à sup-
plicio mortis æternæ, quod trahit ex uno in omnes transiens iusta damnatio, nisi per gra-
tiam renascantur in Christo. Scimus gratiam dei nec paruulis nec maioribus secūdum me-
rita nostra dari. Scimus maioribus ad singulos actus dari. Scimus non omnibus homini-
bus dari, & quibus datur non solum secundum merita operum non dari, sed nec secūdum
merita uoluntatis eorum quibus datur, quod maxime apparet in paruulis. Scimus eis qui-
bus datur, misericordia dei gratuita dari. Scimus eis quibus non datur, iusto iudicio dei nō
dari. Scimus quod omnes astabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisq; secundum
ea quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ si diutius uiueret gesturus fuit, siue bonum
siue malum. Scimus etiam paruulos secundum ea quæ per corpus gesserunt, recepturos uel
bonum uel malum. Gesserunt autem nō per seipsos, sed per eos quibus pro illis responden-
tibus & renunciare diabolo dicuntur & credere in deum, unde & in numero fidelium cōpu-
Marci.16 tantur, pertinentes ad sententiam domini dicentis, Qui crediderit & baptizatus fuerit sal-
uus erit. Propter quod & illis qui hoc sacramentum non accipiunt, cōtingit quod sequitur,
Qui autem non crediderit condemnabitur. Vnde & ipsi sicut dixi, si in illa parua ætate mo-
riuntur, utiq; secundum ea quæ per corpus gesserunt, id est tempore quo in corpore fuerūt,
Eucharistia infantium. quando per corda & ora gestantium crediderunt uel non crediderunt, quando baptizati
uel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducauerunt uel non manducauerunt,
quando & sanguinem biberunt uel non biberunt, secūdum hæc ergo quæ per corpus gesse-
runt, non secundum ea quæ si diu hic uiuerent gesturi fuerant iudicātur. Scimus felices esse
mortuos qui in domino moriuntur, nec ad eos pertinere, quicquid acturi fuerant si tem-
pore

A tempore diuturniore uixissent. Scimus eos qui corde proprio credūt in dominū, sua id face
re uoluntate ac libero arbitrio. Scimus pro eis qui nolunt credere, nos qui iam credimus re/
cta fide agere cum deum oramus ut uelint. Scimus pro eis qui ex illis crediderūt tanquam
de beneficijs recte atq; ueraciter & debere nos deo agere gratias & solere. Recognoscis me
ut puto in his quæ nos scire dixi, nō omnia quæ ad fidem catholicam pertinent commemo
rare uoluisse, sed ea tantum quæ ad istam quæ inter nos agitur de dei gratia quæstionem,
utrum præcedat hæc gratia an subsequatur hominis uoluntatem, hoc est, ut planius id elo/
quar, utrum ideo nobis detur, quia uolumus, an per ipsam deus etiā hoc efficiat ut uelimus.
Si ergo istas duodecim sententias quas nos dixi scire ad fidem rectam & catholicam per/
tinere, etiam tu frater nobiscum tenes, ago deo gratias, quas profecto nō ueraciter agerem,
nisi gratia dei fieret ut teneres. Quæ tibi tenenti nullum omnino remanet nobiscum de hac
quæstione certamen. Vt enim eadem duodecim breui expositione percurram, Quomo/
do uoluntatis humanæ meritum sequitur gratia cum detur & paruulis, qui hoc nondum
possunt uelle seu nolle. Quomodo gratiam uel in maioribus dicūtur præcedere merita uo
luntatis, si gratia ut uera sit gratia non secundum merita nostra datur, quam sentētiam ca/
tholicam Pelagius ipse sic timuit, ut eos qui dicunt gratiam dei secundum merita nostra da
ri, sine dubitatione damnaret, ne à catholicis iudicibus damnaretur. Quomodo dicitur gra
tia dei in natura esse liberi arbitrij uel in lege atque doctrina, cum & istam sententiam Pela
gius ipse damnauerit, proculdubio confitens gratiam dei ad singulos actus dari eis utique
qui iam libero arbitrio utuntur. Quomodo dicitur omnes homines eam fuisse accepturos
si non illi quibus nō datur eam sua uoluntate respuerēt, quoniā deus uult omnes homines 1. Timoth. 2
saluos fieri, cum multis non detur paruulis, & sine illa plerīq; moriantur qui non habent cō
trariā uoluntatē, & aliquando cupiētibus festinantibusꝙ parētibus, ministris quoq; uolen
tibus ac paratis, deo nolente nō detur, cum repente antequā detur expirat pro quo ut acci/
B peret currebatur. Vnde manifestū est eos qui huic resistūt tam perspicuæ ueritati, nō intelli/ 2. Cor. 15
gere omnino qua locutione sit dictum, quod omnes homines uult deus saluos fieri, cū tam
multi salui nō fiant, nō quia ipsi, sed quia deus nō uult, quod sine ulla caligine manifestatur
in paruulis, Sed sicut illud quod dictū est: Omnes in Christo uiuificabuntur, cū tam multi
æterna morte puniantur, ideo dictū est, quia omnes quicunq; uitā æternā percipiūt nō per/
cipiūt nisi in Christo, Ita quod dictū est, omnes homines uult deus saluos fieri, cū tam mul
tos nolit saluos fieri, ideo dictū est, quia omnes qui salui fiūt, nisi in ipso uolēte nō fiunt, & si
quo alio modo illa uerba apostolica intelligi possunt, ut tamē huic apertissimæ ueritati, in
qua uidemus tam multos uolētibus hominibus, sed deo nolēte saluos nō fieri, cōtraria esse
nō possint. Quomodo ut detur gratia diuina, uolūtas meretur humana, si eis quibus datur
gratuita misericordia datur, ut uera sit gratia? Quomodo in hac re merita pēsantur uolun
tatis humanæ, quandoquidē illis quibus gratia ista nō datur, nullo plerunq; merito, nulla
uoluntate distantibus, sed similem cum eis quibus datur habētibus causam iusto tamen iu
dicio dei nō datur. Nō enim est iniquitas apud deū, ut intelligāt quibus datur ꝙ gratis eis
detur, quādo iuste utiq; nō daretur, quoniā similē habētibus causam iuste nō datur. Quo/
modo nō gratiæ dei est nō solū credendi uolūtas ab initio, uerumetiā perseuerādi usq; in fi
nem, cum finis ipse uitæ huius nō in hominis, sed in dei sit potestate, & possit utiq; deus etiā
hoc beneficiū non perseueraturo cōferre, ut rapiatur ex corpore ne malicia mutet intellectū
illius? Nō enim recipiet homo seu bonū seu malū, nisi secundū ea quæ per corpus gessit, nō
secundū ea quæ si diutius uiueret gesturus fuit. Quomodo dicit propterea quibusdā nō da
ri, quibusdā morituris paruulis dei gratia dari, quia eorū futuras præuidet uolūtates quas
habituri essent si uiuerēt, cū secundū ea quæ ꝑ corpus gessit, nō secūdū ea quæ gesturus esset
si diutius fuisset in corpore, unusquisq; recipiat siue bonū siue malū, sicut apostolus diffinit?
Quomodo secūdū uolūtates suas futuras homines iudicant quas habituri fuisse dicunt, si
diutius tenerent in carne, cū dicat scriptura, fœlices mortui q in dño moriūtur? quorū sine Apocal. 14

 dubio

dubio certa & secura felicitas non est, si & ea quæ non egerunt, sed acturi fuerant si esset eis C
hæc uita prolixior, iudicabit deus: nullumq́ accipit beneficium qui rapitur ne malicia mutet intellectum eius, quia & pro ipsa malicia cui forsitan imminenti subtractus est pœnas luit: nec gaudendum est de his quos in fide recta & uita bona nouimus esse defunctos, ne secundum aliqua scelera iudicentur quæ fuerant si uiuerent fortasse facturi: nec dolendi uel detestandi sunt hi qui uitam istam infidelitate ac perditis moribus finierũt, quia forte si uiuerent, acturi fuerant pœnitentiam pieq́ uicturi, & secundum ista sunt iudicandi: totusq́
Cyprianus de mortalitate
ille de mortalitate liber gloriosissimi Cypriani reprobandus & abijciendus est, in quo tota eius intentio est, ut sciamus bonis fidelibus gratulandum esse morientibus, quando huius uitæ tentationibus auferuntur, deinceps in beatissima securitate mansuri. Sed quoniam hoc falsum non est, & sine dubitatione felices sunt mortui qui in domino moriuntur, ridendus est & execrandus error quo putatur quod homines secundũ suas futuras, quæ morientium non sunt futuræ, iudicandi sunt uoluntates. Quomodo dicuntur negare liberũ uoluntatis arbitrium, qui confitentur oẽm hominem quisquis suo corde credit in deum, non nisi sua libera credere uoluntate, cum potius illi oppugnent dei gratiam qua uere ad bona eligenda & agenda fit liberũ? Quõ dicitur ꝙ per legem dei atq́ doctrinã scripturarum fiat, quod eadem scriptura dixit, Præparatur uoluntas à dño, ac non potius per occultã inspirationem gratiæ dei, quoniãquidem pro eis qui eidem doctrinæ cõtradicentes nolunt ei credere ipsum deum fide recta rogamus ut uelint? Quõ deus expectat uoluntates hominum ut præueniant eum quibus det gratiã, cum gratias ei non immerito agamus de his quibus nõ ei credentibus aut eius doctrinã uolũtate impia persequentibus misericordiã prærogauit, eosq́ ad seipsum omnipotẽtissima facilitate conuertit, ac uolẽtes ex nolentibus fecit: ut quid ei inde gratias agimus, si hoc ipse non fecit, ut quid tantomagis eum magnificamus, quanto nolebãt credere quos credidisse gaudemus, si gratia diuina uoluntas in melius non
Gal. 1
mutatur humana? Apostolus Paulus, Eram inquit ignotus facie ecclesijs Iudææ quæ sunt D
in Christo, tantum aũt audiebant quia qui aliqñ nos persequebatur, nunc euangelizat fidẽ quã aliqñ uastabat, & in me magnificabãt deũ. Vt quid magnificabant deũ si nõ deus ad seipsum cor illius uiri suæ gratiæ bonitate cõuerterat, qñ ut ipse confitetur, misericordiã cõsecutus est ut fidelis esset ea fide quã aliqñ uastabat: ipsum etiam uerbum quod posuit, quẽ
Atqui græce est ἐδόξαζον non ἐμεγάλυνον.
nisi deum hoc tantum magnũ bonum fecisse declarat? Quid est enim, In me magnificabãt deum, nisi in me deũ magnificum prædicabant? Si magnum illud factum de Pauli cõuersione ipse non fecerat, & quo pacto ipse fecerat si uolentẽ credere ex nolente ipse non fecerat? Nempe manifestum est ex illis duodecim sententijs quas pertinere ad catholicam fidẽ negare non sineris, non solum omnibus, uerumetiam singulis id confici ut confiteamur gratia dei præueniri hominum uoluntates, & per hanc eis potius præparari, q̃ propter eorum meritum dari. Aut si aliquid eorum duodecim esse uerum negas, quorum propterea commendo etiam numerum, ut facilius memoriæ mandẽtur distinctiusq́ teneantur, non te pigeat rescribere ut sciam, & ea quam mihi dominus dederit facultate respõdeam. Ego enim hæreticum quidem Pelagianum te esse non credo, sed ita te esse nolo ut nihil illius ad te transeat, uel in te relinquatur erroris. Sed inter hæc duodecim reperies forte aliquid quod negandum uel dubitandum putes, & unde nos operosius disputare compellas. Nunquid & orare prohibebis ecclesiam pro infidelibus ut sint fideles, pro his qui nolunt credere ut uelint credere, pro his qui ab eius lege doctrinaq́ dissentiunt, ut legi eius doctrinæq́ consentiant, ut det illis deus quod per prophetam promisit, cor cognoscendi eum & aures au-
Matt. 13
dientes, quas utiq́ acceperant, de quibus saluator ipse dicebat, Qui habet aures audiendi audiat? Nunquid ubi audieris sacerdotem dei ab eius altari populum hortantem ad deum orandum, uel ipsum clara uoce orantem, ut incredulas gentes ad fidem suam uenire compellat, non respondebis, Amen? Aut etiam huius fidei sanitati cõtraria disputabis? Nũquid beatissimũ Cyprianum in hoc errasse clamabis uel susurrabis, ubi pro inimicis fi-
dei

A dei Christianæ, ut etiam ipsi ad eam cõuertantur orare nos docet? Nũquid postremo apostolum Paulum pro Iudæis infidelibus habentem talia uota culpabis, de quibus ait: Bona uoluntas quidem cordis mei & deprecatio ad deum pro illis in salutẽ? Quinetiam thessalonicensibus dicit: De cætero fratres orate pro nobis, ut uerbũ domini currat & glorificetur sicut etiã apud uos, ut eruamur ab iniquis & malis hominibus, Non enim omniũ est fides. Quomodo curreret & glorificaretur uerbũ dei nisi ad fidem conuersis eis quibus prædicaretur, quandoquidẽ iam credentibus dicit, quemadmodũ & apud uos? Scit certe hoc ab illo fieri quem uult rogari ut hoc faciat, ut etiã eruatur ab iniquis & malis hominibus, qui profecto & illis orantibus nõ erant crediturí. Propter quod addidit, Non enim est omniũ fides, tanquam diceret, Non enim apud omnes etiam nobis orantibus glorificabitur uerbũ dei, quia ipsi utiq; fuerant credituri, qui ordinati erãt in uitam æternã, prædestinati in adoptionem filiorũ per Iesum Christum in ipsum, & electi in ipso ante mundi constitutionẽ. Sed ideo deus per orationes credentium nondum credentes credere facit. Nemo est enim tam imperitus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui nõ uideat deum facere quod rogari se præcepit ut faciat. Hæc & alia testimonia diuina quæ cõmemorare longum est, ostendunt deũ gratia sua auferre infidelibus cor lapideum & præuenire in hominibus bonarũ merita uoluntatum, Ita ut uoluntas per antecedentem gratiam præparetur, non ut gratia merito uoluntatis antecedente donetur: hoc est gratiarumactio indicat quod oratio, oratio pro infidelibus, gratiarumactio pro fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, illi est actiogratiarũ reddẽda cum fecerit. Vnde idem dicit apostolus ad Ephesios: Propter hoc & ego audita fide uestra in domino Iesu & in omnes sanctos, nõ cesso gratias agere pro uobis. Loquimur autem nunc de ipsis initijs, cum homines qui erãt auersi & aduersi conuertuntur ad deum, & uelle incipiunt quod nolebant, & habere fidem quam non habebant, quod ut fiat in eis oretur pro eis, quamuis non oretur ab eis, Ipsi enim quomodo inuocabunt in quem nõ crediderunt? Cum uero factum fuerit quod oratur, ei qui fecit aguntur gratiæ & pro eis & ab eis. De orationibus autẽ iam fideliũ quas & pro se & pro alijs fidelibus faciunt ut proficiãt in eo quod esse cœperunt, & de gratiarũactionibus quia proficiunt, confligendũ esse tecum non puto. Contra Pelagianos est iste conflictus tibi nobiscq; cõmunis. Illi quippe omnia ad fidelem piamcq; uitam hominum pertinentia ita tribuunt libero uoluntatis arbitrio, ut habenda ex nobis, nõ à domino putent esse poscenda, Tu autẽ si ea quæ de te audio uera sunt, initiũ fidei ubi est etiã initiũ bonæ hoc est piæ uolũtatis, nõ uis donum esse dei, sed ex nobis nos habere contendis ut credere incipiamus, cætera autẽ religiosæ uitæ bona deũ per gratiam suã iam ex fide petentibus, quærentibus, pulsantibus donare consentis. Nec attendis ideo pro infidelibus deũ rogari ut credant, quoniã deus donat & fidem, Ideo pro eis & qui crediderint deo gratias agi, quoniam donat fidem. Quamobrem ut hunc ad te sermonem aliquando cõcludam, si negas orandum esse, ut qui nolunt credere uelint credere, si negas agendas esse deo gratias quoniam credere uoluerũt qui nolebant credere, aliter tecum agendum est ut nõ sic erres, aut si errare persistis ne mittas alios in errorem. Si autem quod de te magis credo, sentis atq; consentis orare nos deum debere ac solere pro nolentibus credere ut uelint credere, & pro eis qui aduersantur & cõtradicunt legi eius atq; doctrinæ, ut ei credant eamcq; sectentur, Si sentis atq; consentis debere nos etiam deo agere gratias ac solere pro talibus, quod ad fidem eius doctrinamcq; cõuersi uolẽtes ex nolentibus fiunt, oportet sine dubitatione fatearis uoluntates hominum dei gratia præueniri, & ut bonum uelint homines quod nolebãt, deum facere, qui rogatur ut faciat, & cui nos nouimus agere gratias dignũ & iustũ esse cum fecerit. Dominus tibi det intellectũ in omnibus domine frater.

Rom.10
2.Thessal.3
Eph.1
Rom.10
B

Augustinus Seleucianæ, de baptismo & pœnitẽtia Petri cõtra Nouatianos. Ep. CVIII.

RELIGIOSISSIMAE & in Christi dilectione honorãdæ famulæ dei Seleucianæ Augustinus episcopus in domino salutẽ. Lectis literis tuis de salute uestra lætatus ad ea quæ scripsisti respondere non distuli. Et primum miratus quomodo dicat Nouatianus iste

Petrum

Petrum baptizatum non fuisse, cum paulo superius scripseris eum dixisse ꝙ apostoli fue- C
runt baptizati. Vnde aũt illi uideatur quod inter apostolos baptizatus Petrus non fuerit,
ignoro. Et ideo exemplũ epistolæ tuæ ne forsitan tu nõ habeas, misi tibi, in quo diligentius
considerares ad ea me respondere quæ inueni in litteris tuis. Si enim notarius non mendo
se excepit, aut scripsit, nescio quale cor habeat, qui cum apostolos baptizatos dicat, Petrũ
Pœnitentes. baptizatum negat. Quod autem dicitur Petrum egisse pœnitentiam, cauendum est, ne ita
putetur egisse quomodo agunt in ecclesia qui proprie pœnitentes uocantur. Et quis hoc fe-
rat, ut primum apostolorum, inter tales pœnitentes numerandum putemus? Pœnituit eñ
Matt.26 eum negasse Christum, quod eius indicãt lachrymæ. Sic enim scriptũ est, Quia fleuit ama
re. Nondum enim fuerant resurrectione domini confirmati, & illo aduentu spiritussancti
qui apparuit die pentecostes, uel illa inspiratione quam demonstrauit dñs posteaꝗ resur-
Ioan.20 rexit à mortuis, cum insufflauit in eorum faciem dicens, Accipite spiritũsanctum. Vnde re-
cte dici potest, quia cum Petrus negauit dñm, nondum fuerant apostoli baptizati, non ta-
men aqua, sed spiritusancto. Hoc enim eis dixit postꝗ resurrexit, & conuersatus est cũ eis,
Act.1 Iohãnes quidem baptizauit aqua, uos aũt spiritusancto baptizabimini, quem & acceptu-
Incipietis ri estis non post multos hos dies. Aliqui aũt codices habent. Vos aũt spiritusancto incipie
μέλλετε tis baptizari. Sed siue dicatur baptizabimini, siue incipietis baptizari, ad rem nihil interest.
Immo uerbũ Nam in quibuscunq; codicibus inuenitur, baptizabitis, aut incipietis baptizare, mendosi
medium est. sunt, qui ex græcis facillime conuincuntur. Si autem dicimus aqua nõ fuisse baptizatos, me-
tuendum est ne grauiter in eis erremus, ne demus hominibus autoritatem contemnẽdi ba
ptismum, quem usq;adeo non contemnendum ipsa apostolica disciplina commendat, ut
Act.10 Cornelius centurio & hi qui cum illo erant, etiam iam accepto spũsancto fuerint baptizati.
Sicut antiqui iusti si non circunciderentur, non erat eis peccatum: postea uero ꝗ iussit deus
Gen.17 ut circũcideretur Abraam, eiusꝗ posteritas, iam si non fieret, graue peccatum fuit, Sic etiã
postꝗ dñs Christus in ecclesia sua sacramentum noui testamenti pro circuncisione carnis D
Ioan.3 sanctum baptismum dedit, & apertissime dixit, Si quis non renatus fuerit ex aqua & spiri
tusancto, non intrabit in regnum cœlorum, iam non debemus quærere, quando quisq; fue
rit baptizatus, sed quoscunq; legimus in corpore Christi quod est ecclesia, pertinere ad re-
gnum cœlorum, nõ nisi baptizatos intelligere debemus, nisi forte quos angustia passionis
inuenit, & nolentes negare Christum, anteꝗ baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa passio
Baptismus pro baptismo deputata est. Sed nunquid hoc possumus de apostolis dicere, qui usq;adeo
sanguinis. largum tempus habuerunt quo baptizarentur, ut alios etiam baptizarent? Sed non om-
nia quæ facta sunt, etiam scripta inueniuntur, ueruntamen facta esse ex cæteris documẽtis
probantur. Scriptum est, quando baptizatus sit apostolus Paulus, & scriptũ non est, quan
do baptizati sint alij apostoli, ueruntamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus:
quemadmodum scriptum est, quando baptizatæ sunt plebes ecclesiarum in Hierusalem &
Samaria, quando autem baptizatæ sint aliæ plebes gentium quibus apostoli epistolas mi
serunt, non est utiq; scriptum: & tamen etiam ipsas baptizatas utiq; minime dubitamus;
propter illam domini sententiam, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritusancto, non in
Ioan.4 trabit in regnum cœlorum. Vtrũq; autem de domino scriptum est, & quia baptizabat plu
res ꝗ Iohannes, & quia ipse non baptizabat sed discipuli eius, ut intelligeremus & ipsum
quidem baptizasse præsentia maiestatis, non tamẽ ipsum baptizasse manibus suis. Ipsius
enim erat baptismi sacramentum, ad discipulos autem baptizandi ministerium pertine-
Ioan.3 bat. Tunc ergo quando dicit Iohannes euangelista in euangelio suo, Post hæc exijt Iesus
& discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat. Tunc paulo-
Ioan.4 post de illo loquens ait: Vt ergo cognouit Iesus quia audierũt pharisæi quod Iesus plures
discipulos faceret, & baptizaret plures quàm Iohannes, quanꝗ Iesus non baptizaret, sed
discipuli eius, reliquit Iudæam & abijt iterũ in Galilæam. Tunc ergo quando ab Hierosoly
mis exijt cum discipulis suis in Iudæam terram, & illic morabatur cũ eis, baptizabat nõ per
seipsum

A seipsum,sed per discipulos suos,quos intelligimus iam fuisse baptizatos,siue baptismo Io-
annis sicut nónulli arbitrantur,siue quod magis credibile est baptismo Christi. Neq; enim
ministerio baptizãdi defuit,ut haberet baptizatos seruos,per quos cæteros baptizaret, qui
non defuit memorabilis illius humilitatis ministerio,quando eis lauit pedes,& petenti Pe-
tro,ut non tantum pedes,uerumetiam manus & caput ei lauaret,Respondit: Qui lotus est *Ioan.13*
non indiget nisi ut pedes lauet, sed est mundus totus,ubi intelligitur quod iam Petrus ba-
ptizatus fuerat. Quomodo autẽ iste dicat,quod in epistola tua posuisti,quod apostoli de-
derint pœnitentiã pro baptismo,non euidenter expressum est. Si enim pro baptismo ideo
dicit,quoniam per pœnitẽtiam remittuntur peccata,habet aliquid rationis quod dicit. Sed
talis pœnitentia post baptismum potest utilis esse,si quis peccauerit. Iste autem quoniã ne-
gat post baptismũ dari pœnitentiæ locũ,cum dicit, sicut scripsisti, pœnitẽtiam solam ante
baptismum esse, datur intelligi sic eum dixisse,quod apostoli dederint pœnitentiã pro ba-
ptismo,ut ante baptismum eam dederint,atq; hi quibus data sit postea non fuerint bapti-
zati,quia eis illa pro baptismo fuit,quod Nouatianos dicere nunquã audiui. Vnde quære
diligenter,ne forte alicuius alterius erroris sit, & Nouatianũ se esse cõfingat uel putet. Aut
si & hoc Nouatiani dicũt,nescio,Illud tamẽ scio quoniã quisquis hoc dicit,à regula fidei ca-
tholicæ & à doctrina Christi & apostolorũ prorsus alienus est. Agunt enim homines ante *De conse. dis. 4 agũt homines.*
baptismum pœnitentiam de suis prioribus peccatis, ita tamen ut etiam baptizentur, sicut
scriptum est in actibus apostolorum,loquente Petro ad Iudæos & dicente: Agite pœniten- *Act.2*
tiam & baptizetur unusquisq; uestrum in nomine domini Iesu Christi, & dimittentur uo-
bis peccata uestra. Agunt etiam homines pœnitentiam,si post baptismum ita peccauerint
ut excommunicari & postea reconciliari mereantur, Sicut agunt in omnibus ecclesijs illi qui *Peccata ob quæ excommunicamur.*
proprie pœnitẽtes appellantur. De tali enim pœnitentia locutus est apostolus Paulus,ubi
ait: Ne iterũ cum uenero humiliet me deus apud uos & lugeam multos ex his qui ante pec- *2.Cor.12*
cauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immundicia & luxuria & fornicatione quam
B egerunt, Neq; enim scribebat ista,nisi eis qui iam baptizati fuerãt. Habemus etiam in acti-
bus apostolorum: Simonem iam baptizatũ,cum pecunia uellet emere,ut ei per impositio-
nem manus daretur spiritussanctus,admonitũ à Petro ut de hoc graui peccato ageret pœ- *Act.8*
nitentiam. Est enim pœnitentia bonorum & humilium fidelium pœna quotidiana in qua
pectora tundimus dicentes: Dimitte nobis debita nostra,sicut & nos dimittimus debitori- *Matth.6*
bus nostris. Neq; enim ea nobis dimitti uolumus quæ dimissa non dubitamus in baptis-
mo,sed illa utiq; quæ humanæ fragilitati quãuis parua tamẽ crebra subrepũt. Quæ si colle- *Venialia multa obruunt.*
cta contra nos fuerint,ita nos grauabunt & opprimẽt sicut unũ aliquod grande peccatũ.
Quid enim interest ad naufragiũ utrum uno grãdi fluctu nauis operiatur & obruatur, an
paulatim subrepẽs aqua in sentinã & per negligentiã derelicta atq; contẽpta impleat nauẽ
atq; submergat? Propter hæc ieiunia & eleemosynæ & oratiões inuigilãt,in quibus cũ dici-
mus, Dimitte nobis sicut & nos dimittimus,manifestamus habere nos quod nobis dimit-
tatur,atq; in his uerbis humiliãtes animas nostras,quotidianã quodãmodo agere pœnitẽ-
tiam nõ cessamus. Ad ea quæ scripsisti,puto me breuiter sed sufficiẽter respõdisse. Superest
ut ille non sit cõtentiosus propter quem lucrandum ad me tales litteras dandas putasti.

Augustinus monachas,quæ dum student mutare præpositam indecenter fuerant tu-
multuatæ,reuocat ad concordiam præscribens illis uitæ regulam. Epist. CIX.

SICVT parata est seueritas peccata quæ inuenerit uindicare, Ita nõ uult chari-
tas quod uindicet inuenire. Hæc causa fecit ut ad uos nõ uenirem cum meam
præsentiam quæreretis, non ad pacis uestræ gaudium, sed ad dissensionis ue-
stræ augmentum. Quomodo enim cõtemnerem & impunitum relinquerem,
si & me præsente tantus uester tumultus existeret,quantus me absente,& si oculos meos la-
tuit, tamen aures meas uestris uocibus uerberauit? Nam fortassis etiam maior esset ue-
stra seditio in præsentia mea,quam necesse esset uobis non concedi,quæ in perniciosissimũ
exemplum

exemplum contra sanam disciplinam, quod uobis non expedit petebatis, ac sic quales non C uolo inuenirem uos, & ipse inuenirer à uobis qualem non uolebatis. Cum ergo scribat apostolus ad Corinthios dicens, Testem deum facio super animam meam, quia parcens uobis nondum ueni Corinthum, non quia dominamur fidei uestræ, sed cooperatores sumus gaudij uestri, hoc ego etiam dico uobis, quia parcens uobis non ad uos ueni. Peperci etiam mihi, ne tristiciam super tristiciam haberem, & elegi nō ut exhiberem faciem meā uobis, sed effunderem cor meum deo pro uobis, & causam magni periculi uestri, non apud uos uerbis, sed apud deum lachrymis agerem, ne conuertat in luctum gaudiū meum, quo soleo gaudere de uobis, & inter tanta scandala, quibus ubiq; abundat hic mūdus aliquando consolari, cogitans copiosam congregationem, & castam dilectionem, & sanctam conuersationem uestram, & largiorem gratiam dei, quæ data est uobis, ut non solum carnales nuptias contemneretis, uerumetiam eligeretis in domo societatem unanimes habitādi, ut sit uobis anima una & cor unum in deum. Hæc in uobis bona, hæc dei dona considerans, inter multas tempestates, quibus ex alijs malis quatitur cor meum solet utcūq; requiescere. Currebatis bene, quis uos fascinauit? Suasio illa non est ex deo qui uocauit uos. Modicum fermenti, nolo dicere quod sequitur. Hoc enim magis cupio & oro & hortor, ut ipsum fermentum conuertatur in melius, ne tota massa sicut penè iam fecerat, conuertatur in peius. Si ergo repullulastis sanum facere, orate ne intretis in tentationem, ne iterum in contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, seditiones, susurrationes. Non enim sic plantauimus & rigauimus hortum dominicum in uobis, ut spinas metamus istas ex uobis. Si autem adhuc uestra tumultuatur infirmitas, orate ut eruamini de tentatione. Quæ autem conturbant uos, si adhuc conturbant uos, nisi correxerint portabunt iudicium quæcūq; illæ fuerint. Cogitate quid mali sit ut cum † deo natis in unitate gaudeamus, interna schismata in monasterio lugeamus. Perseuerate in bono proposito, & non desiderabitis mutare præpositā, qua in monasterio illo per tam multos annos perseuerante & nume D ro & ætate creuistis, quæ uos mater nō utero sed animo suscepit. Omnes enim quæ illuc uenistis, ibi eam aut sanctæ præpositæ sorori meæ seruientem, placentem, aut etiā ipsam præpositam quæ uos suscepit inuenistis: sub ipsa estis eruditæ, sub illa uelatæ, sub illa multiplicatæ, & sic tumultuamini ut eam uobis mutetis, cum lugere deberetis, si eam uobis mutare uellemus. Ipsa est quam nostis, ipsa est ad quam uenistis, ipsa est quam per tot annos habendo creuistis. Nouum non accepistis nisi præpositum, aut si propter illum quæritis nouitatem, & in eius inuidiā contra matrem uestram sic rebellastis, cur non potius id petistis ut ipse uobis mutetur? Si autem hoc exhorretis, quia noui quomodo eum in Christo uenerabiliter diligatis, cur non potius illam? In uobis nanq; regendis sic præpositi rudiméta turbantur, ut magis uelit uos ipse deserere, q̄ istam ex uobis famam & inuidiam sustinere, ut dicatur non uos aliam quæsituras fuisse præpositam nisi ipsum cœpissetis habere præpositum. Tranquillet ergo deus & componat animos uestros, nō in uobis præualeat opus diaboli, sed pax Christi uincat in cordibus uestris: nec dolore animi quia non fit quod uultis, uel quia pudet uoluisse quod uelle non debuistis, erubescendo curratis in mortē, sed potius pœnitēdo † resumatis, nec habeatis pœnitētiam Iudæ traditoris, sed potius lachrymas Petri pastoris. Hæc sunt quæ ut obseruetis præcipimus in monasterio constitutæ. Primum propter quod estis in unum congregatæ, ubi unanimes habitetis in domo, & sit uobis cor unum & anima una in deo. Et non dicatis aliquid proprium, sed sint uobis omnia communia, & distribuatur unicuiq; uestrum à præposita uestra uictus & tegumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter ualetis omnes, sed unicuiq; sicut opus fuerit. Sic enim legistis in Actibus apostolorum, Quia erāt eis omnia communia & distribuebatur singulis prout cuiq; opus erat. Quæ aliquid habebant in seculo, quando ingressæ sunt monasteriū, libenter uelint illud esse commune. Quæ autem non habebant, non ea quærant in monasterio quæ nec foris habere potuerunt: sed tamen earum infirmitati quod opus est tribuatur, & si

ἀνεθάλλετε

Forte in dogmatis unitate

Forte recurratis uel resipiatis.

Regula beati Augustini quam dedit sanctimonialibus.

12.q.1.non dicatis.

A & si pauperies earum quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat inuenire: ac non ideo
putent se esse felices, quia inuenerunt uictum & tegumentum, quale foris inuenire non po/
tuerunt: nec erigant ceruicem quia sociantur eis, ad quas foris accedere non audebant, sed
sursum cor habeant, & terrena bona nō quærant, ne incipiant monasteria esse diuitibus uti/
lia non pauperibus, si diuites illic humiliantur, & pauperes illic inflantur. Sed rursus etiam
illæ quæ aliquid esse uidebantur in seculo, non habeant fastidio sorores suas, quæ ad il/
lam sanctam societatem ex paupertate uenerunt. Magis autem studeant non de parētum
diuitum dignitate, sed de pauperum sororū societate gloriari. Nec extollantur si cōmuni ui/
tæ de suis facultatibus aliquid cōtulerunt: nec de suis diuitijs magis superbiāt, quia eas mo/
nasterio partiūtur, quàm si eis in seculo fruerentur. Alia quippe quæcunq; iniquitas in ma
lis operibus exercetur ut fiant: superbia uero bonis operibus insidiatur ut pereant. Et quid
prodest dispergere dando pauperibus & pauperem fieri, si anima misera superbior efficia/
tur contēnendo quàm fuerat possidendo? Omnes ergo unanimiter & concorditer uiuite, &
honorate in uobis inuicem deum, cuius tēpla factæ estis: orationibus instate horis & tēpo/
ribus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat nisi ad quod est factū, unde & nomen acce *Dis. 42. In*
pit: Vt si aliquæ etiā præter constitutas, si eis uacat orare uoluerint, non eis sint impedimēto *oratorio.*
quæ ibi aliquid agere uoluerint. Psalmis & hymnis cum oratis deum, hoc uersetur in corde *Cantus mona*
quod profertur in uoce, & nolite cantare nisi quod legitis esse cantādum: quod aūt non ita *charum.*
scriptum est ut cantetur, nō cantetur. Carnem uestram domate ieiunijs & abstinētia escæ &
potus quantum ualitudo permittit. Quando autem aliqua nō potest ieiunare, non tamen
extra horam prandij aliquid alimentorū sumat nisi cū ægrotat. Cum acceditis ad mēsam,
donec inde surgatis, quod uobis secūdum consuetudinē legitur sine tumultu & contentioni/
bus audite. Nec solæ uobis fauces sumant cibum, sed & aures percipiant dei uerbum. Quæ
infirmæ sunt ex pristina cōsuetudine, si aliter tractantur in uictu nō debet alijs molestū esse
B nec iniustū uideri quas fecit alia cōsuetudo fortiores. Nec illas feliciores putent, quia sumūt
qđ nō sumūt ipsæ: sed sibi potius gratulentur, quia ualent qđ nō ualent illæ. Et si eis quæ ue
nerūt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorū, uestimentorū, stra/
mentorū, operimentorū datur, quod alijs fortioribus, & ideo felicioribus non datur, cogita/
re debent quibus non datur, quantum de sua seculari uita illæ ad istam descenderint, quam/
uis usque ad aliarum, quæ sunt corpore fortiores, frugalitatem peruenire nequiuerint. Nec
illæ debent conturbari, quod eas uident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur
accipere, ne contingat detestanda peruersitas, ut in monasterio, ubi quantum possunt fiunt
diuites laboriosæ, fiant pauperes delicatæ. Sanè quemadmodum ægrotantes necesse habēt
minus accipere ne grauentur, ita post ægritudinem sic tractandæ sunt, ut citius recreentur,
etiā si de humillima seculi paupertate uenerunt, tanq̃ hoc illis contulerit recētior ægritudo,
quod diuitibus anterior consuetudo. Sed cum uires pristinas recuperauerint, redeant ad fe
liciorem cōsuetudinem suam, quæ famulas dei tanto amplius decet, quanto minus indigēt:
nec ibi eas teneat uoluntas iam uegetas, quo necessitas leuarat infirmas. Illæ se existiment
ditiores, quæ fuerint in sustinenda parcitate fortiores. Melius est enim minus egere, quàm *Notabilis ha*
plus habere. Non sit notabilis habitus uester, nec affectetis uestibus placere, sed mori/ *bitus.*
bus. Nec sint uobis tam tenera capitum tegmina, ne retiola subter appareant. Capillos ex
nulla parte nudos habeatis, nec foris uel spargat neglig ētia uel componat industria. Quan
do proceditis, simul ambulate, cum ueneritis quò itis simul state. In incessu, in statu, in ha/
bitu, in omnibus motibus uestris nihil fiat quod illiciat cuiusquam libidinem, sed quod ue
stram deceat sanctitatem. Oculi uestri & si iaciuntur in aliquem, figantur in neminem. Ne/
que enim quando proceditis, uiros uidere prohibemini, sed appetere aut ab ipsis appeti uel *25. q. 5. nec so*
le criminosum est. Nec solo tactu, sed affectu quoque & aspectu appetitur & appetit fœmi *lo.*
na. Nec dicatis uos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus
oculus impudici cordis est nuncius. Et cum se inuicē sibi etiam tacente lingua conspectu mu/

E tuo

tuo corda nunciant impudica,& secundum cõcupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore,etiã intactis ab immunda uiolatione corporibus fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet quæ in masculum figit oculum,& illius in seipsam diligit fixum, nõ ab alijs uideri cũ hoc facit,uidetur omnino & à quibus uideri nõ arbitratur.Sed ecce lateat,& à nemine hominũ uideatur,quid faciet de illo superno inspectore,quẽ latere nihil potest? An ideo putandus est nõ uidere,quia tanto uidet patientius quanto sapientius? Illi ergo timeat sancta fœmina displicere,ne uelit uiro male placere:illũ cogitet omnia uidere,ne uelit uiro male uideri.Illius nanque & in hac causa commendatus est timor,ubi scriptum est: Abominatio est domino defigens oculum.Quando ergo simul estis in ecclesia,& ubicunque ubi & uiri sunt,inuicem uestram pudicitiam custodite.Deus enim qui habitat in uobis,etiã isto modo uos custodiet ex uobis. Et si hanc de qua loquor, oculi petulantiam in aliqua uestrûm aduerteritis,statim admonete ne cœpta progrediantur,sed ex proximo corrigantur.Si autem & post admonitionem iterum uel alio quocunq; die idipsum eam facere uideritis,iam uelut uulneratam sanandam prodat quæcunque inuenire potuit, hoc prius tamen & alteri uel tertiæ demonstratam,ut duarum uel trium possit ore conuinci, & competenti seueritate

5. q.5. non iudicetis. coërceri.Nec uos iudicetis esse maleuolas,quando hoc indicatis.Magis quippe innocentes non estis,si sorores uestras,quas indicando corrigere potestis, tacẽdo perire permittitis.Si enim soror tua uulnus haberet in corpore quod uellet occultari, dum timeret secari,nónne crudeliter abs te sileretur,& misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eam debes manifestare,ne perniciosius putrescat in corde? Sed antequàm alijs demõstretur,per quas conuincenda est si negauerit,prius præpositæ debet ostendi,si admonita neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correpta innotescere cæteris. Si autem negauerit,tunc negãti adhibendæ sunt aliæ,ut iam coram omnibus possit,non ab una teste argui, sed à duabus tribusue

Hoc nunc optarent. conuinci.Conuicta uero secundum præpositæ uel presbyteri arbitrium,debet emendatoriã sustinere uindictam, quam si ferre recusauerit, & si ipsa non abscesserit, de uestra societate proijciatur. Non enim & hoc fit crudeliter, sed misericorditer,ne contagione pestifera plurimas perdat.Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in cæteris inueniendis, prohibendis,indicandis,cõuincendis, uindicandisq; peccatis diligenter obseruetur cum dilectio-

12.q.1.non dicatis. ne hominum & odio uitiorum. Quæcunque autem in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo litteras uel quælibet munuscula accipiat,si hoc ultro confitetur,parcatur illi,& oretur pro ea.Si autem deprehenditur atque conuincitur secundum arbitrium præpositæ uel presbyteri, uel etiam episcopi,grauius emendetur. Vestes uestras in uno loco habete sub uno custode, uel duabus, uel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne à tinea lædantur.Et sicut pascimini ex uno cellario,sic induimini ex uno uestiario. Et si fieri potest, non ad uos pertineat quid uobis induendum pro temporis congruentia proferatur,utrum hoc recipiat unaquæque uestrûm quod deposuerat, an aliud quod altera habuerat,dum tamen unicuiq; quod opus est non negetur.Si autem hinc inter uos contentiones & murmura oriuntur,& conqueritur aliqua deterius aliquid se accepisse,quàm prius habuerat,& indignam se quæ non ita uestiatur sicut alia soror eius uestiebatur,hinc uos probate quantum uobis desit in illo interiore sancto habitu cordis,quæ pro habitu corporis litigatis. Tamen si uestra toleratur infirmitas ut hoc recipiatis quod posueratis, in uno tamen loco sub communibus custodibus habete quod ponitis, ita sanè ut nulla sibi aliquid operetur, siue unde induatur,siue ubi iaceat,siue unde cingatur uel operiatur,uel caput cõtegat:sed omnia opera uestra in commune fiant maiore studio,& frequentiori alacritate, quàm si uobis propria

1.Cor. 13 faceretis.Charitas enim,de qua scriptum est,quod non quærit quæ sua sunt, sic intelligitur, quia communia proprijs,nõ propria communibus anteponit. Et ideo quãto amplius rem communem quàm propriam curaueritis,tãto amplius uos profecisse noueritis,ut in omnibus quibus utitur transitura necessitas,supereminеat quæ permanet charitas. Cõsequens ergo est, ut etiam illud quod suis uel filiabus, uel aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasteria

A monasterio constitutis aliquis uel aliqua cõtulerit,siue uestem siue quodlibet aliud inter ne/
cessaria deputandum,non occulte accipiatur, sed sit in potestate præpositæ,ut in commune
redactum , cum necessarium fuerit præbeatur . Quod si aliqua rem sibi collatam celauerit,
furti iudicio condemnetur. Indumenta uestra secundum arbitrium præpositæ lauẽtur, siue
à uobis,siue à fullonibus,ne interiores animæ sordes contrahat mundæ uestis nimius appe
titus. Lauacrum etiam corporum,usus'q; balnearum non sit assiduus,sed eo quo solet inter/ Balneã men/
uallo temporis tribuatur,hoc est semel in mense . Cuius autem infirmitatis necessitas cogit strua.
lauandum corpus,non longius differatur: Fiat sine murmure de cõsilio medici,ita ut etiam
si nolit,iubente præposita faciat quod faciendum est pro salute. Si autem uelit,& forte non
expedit,suæ cupiditati non obediatur : aliquando enim etiam si noceat , prodesse creditur
quod delectat.Denique si latens est dolor in corpore famulæ dei,dicenti quid sibi doleat,si/
ne dubitatione credatur : sed tamen utrum sanando illi dolori quod delectat, expediat , si
non est certum,medicus consulatur.Nec eant ad balneas,siue quocunque ire necesse fuerit,
minus quàm tres. Nec illa quæ habet aliquò eundi necessitatem,cum quibus ipsa uoluerit,
sed cum quibus præposita iusserit,ire debebit. Ægrotãtium cura siue post ægritudinem re/
ficiendarum, siue aliqua imbecillitate etiam,siue febribus laborantium,alicui debet iniungi,
ut ipse de cellario petat quod cuiq; opus esse perspexerit : siue autem quæ cellario, siue quæ
uestibus,siue quæ codicibus præponuntur , sine murmure seruiant sororibus suis . Codices
certa hora singulis diebus petantur,extra horam quæ petiuerint non accipiant. Vestimen/
ta uero & calciamenta quando fuerint indigenti necessaria,dare non differant sub quarum
custodia sunt quæ poscuntur. Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerrime finiatis, ne ira
crescat in odium,& trabem faciat de festuca,& animam faciat homicidam. Neque enim ad
solos uiros pertinet quod scriptum est, Qui odit fratrem suum,homicida est,sed sexu mas/ 1.Ioan. 3
culino,quem primum deus fecit,etiam fœmineus præceptum sexus accepit. Quæcunq; con
B uitio uel maledicto,uel etiam criminis obiectu alterã læserit,meminerit satisfactione quan/
tocyus curare quod fecit,& illa quæ læsa est,sine disceptatione dimittere. Si autem inuicem
se læserunt , inuicem sibi debita relaxare debebunt propter orationes uestras , quas utique
quanto crebriores habetis,tanto sanctiores habere debetis . Melior est autem,quæ quam/
uis ira sæpe tentatur,tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat cui se fecisse agnoscit iniuri/
am, quàm quæ tardius irascitur, & ad ueniam petendam difficilius inclinatur . Quæ non
uult dimittere sorori , non speret accipere orationis effectum : Quæ autem nunquam uult
petere ueniam,aut non ex animo petit,sine causa est in monasterio, etiam si non inde pro/
ijciatur.Proinde uobis à uerbis durioribus parcite, quæ si emissa fuerint ex ore uestro, non
pigeat ex ipso ore proferre medicamenta,ex quo facta sunt uulnera. Quando autem neces 86.dis.quãdo.
sitas disciplinæ minoribus coërcendis dicere uos uerba dura compellit, si etiam in ipsis mo/
dum uos excessisse sentitis , non à uobis exigitur ut ab eis ueniam postuletis , ne apud eas,
quas oportet esse subiectas,dum nimia seruatur humilitas,regendi frangatur autoritas:sed
tamen petenda est uenia ab omnium domino,qui nouit etiã eas,quas plus iusto forte cor/
ripitis,quanta beneuolentia diligatis. Non autem carnalis,sed spiritalis inter uos debet es/
se dilectio:nam quæ faciunt pudoris immemores, etiam fœminis fœminæ , iocando turpi/
ter & ludendo,non solum à uiduis & intactis ancillis Christi in sancto proposito constitu
tis,sed omnino nec à mulieribus nuptis,nec à uirginibus sunt facienda nupturis.Præpositæ
tanquam matri obediatur,honore seruato,ne in illa offendatur deus: multo magis presby
tero,qui omnium uestrûm curam gerit. Vt ergo cũcta ista seruentur,& si quid seruatum nõ
fuerit,non negligenter prætereatur,sed emendandum corrigendum'q; curetur, ad præposi/
tam præcipue pertinet,ita ut ad presbyterum qui uobis intendit, referat, quod modum uel
uires eius excedit.Ipsa uero non se existimet potestate dominante, sed charitate seruiente fe
licem . Honore corã hominibus prælata sit uobis, coram deo substrata sit pedibus uestris. Præposita.
Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum.Corripiat inquietas,console/

tur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiēs sit ad omnes, disciplinā libēs habeat, metuens imponat. Et quamuis utrūq; sit necessarium, tamē plus à uobis amari appetat q̄ timeri, semper cogitans deo se pro uobis redditurā esse rationē. Vnde magis obediendo nō solum uestri, uerūetiam ipsius miseremini, quæ inter uos quāto in loco superiore, tāto in periculo maiori uersatur. Donet dominus ut obseruetis hæc omnia cum dilectiōe tanq̄ spiritalis pulchritudinis amatrices, & bono Christi odore de bona cōuersatione fragrātes, nō sicut ancillæ sub lege, sed sicut liberæ sub gratia constitutæ. Vt autem in hoc libello tanq̄ in speculo uos possitis inspicere, ne per obliuionem aliquid negligatis, semel in septimana uobis legatur: & ubi uos inueneritis ea quæ scripta sunt facientes, agite gratias domino bonorū omnium largitori. Vbi autem sibi quæcunq; uestrum uidet deesse aliquid, doleat de præterito, caueat de futuro, orans ut & debitum dimittatur, & in tentationem non inducatur. C

Acta excepta à notarijs in designando Eradio presbytero, qui Augustino succederet, & interim senem aliqua parte curarum subleuaret. CX

GLORIOSISSIMO Theodosio duodecimo, & Valētiniano Augusto iterū cōsulibus VI. kl. Octobris, cum Augustinus unà cum Religiano & Martiniano coepiscopis suis cōsedisset in ecclesia pacis Hipponēsium regionū, præsentibus Saturnino, Leporio, Barnaba, Fortunatiano, Rustico, Lazaro, & Eradio presbyteris, Augustinus episcop⁹ dixit, Quod hesterno die promisi charitati uestræ, propter quod uos uolui frequētius cōuenisse, mora postposita hoc agēdum est. Si enim aliud uelim loqui, in illud suspēsi, minus auditis. Omnes in hac uita mortales sumus, & dies huius uitæ ultimus, omni homini est semper incertus: ueruntamē in infantia speratur pueritia, & in pueritia speratur adolescentia, & in adolescētia speratur iuuētus, & in iuuētute speratur grauitas, & in grauitate speratur senectus, utrum cōtingat incertū est, est tamē quod speretur. Senectus aūt aliam ætatem quam speret nō habet, incertū est ipsa senectus quādiu sit homini, illud tamen certum est nullā remanere ætatē quæ possit succedere senectuti, quia noluit deus. Ad istam ciuitatē cum uigore ætatis adueni, sed tamē iuuenis fui & senui. Scio post obitus episcoporū per ambitiosos aut contentiosos solere ecclesias perturbari, & quod sæpe expertus sum & dolui, debeo quantū ad me attinet, ne contingat huic prospicere ciuitati. Sicuti nouit charitas uestra, in Mileuitana ecclesia modo fui, Petierunt eīn me fratres (maxime serui dei qui ibi sunt) ut uenirem, quia post obitum beatæ memoriæ fratris & coēpiscopi mei Seueri nōnulla ibi perturbatio timebatur. Veni, & quomō uoluit dominus adiuuit nos pro sua misericordia, ut cum pace episcopū acciperent, quem uiuus designauerat episcopus eorū. Hoc enim eis cum innotuisset, uoluntatē præcedētis & decedētis episcopi sui libēter amplexi sunt. Minus tamē aliquid factum erat, unde nōnulli cōtristabantur, quia frater Seuerus putauerat sufficere ut successorē suum apud clericos designaret, apud populū inde nō locutus est: erat inde aliquorum nōnulla tristicia. Quid plura? Deo placuit, tristicia fugata est, gaudium successit. Ordinatus est episcopus, quem præcedēs episcopus designauit. Ego ne aliqui de me querātur, uoluntatē meam, quam credo dei esse, in omnium uestrum noticiā profero, presbyterum Eradium mihi successorē uolo. A populo acclamatū est: Deo gratias, deo laudes, dictum est uicies. Ter, Exaudi Christe, Augustino uita, dictū est sedecies. Te patre, te episcopo, dictū est octies. Cumq; reticerēt, Augustinus episcopus dixit: Non opus est me de laudibus eius aliquid dicere, faueo sapientiæ, & parco uerecūdiæ. Sufficit quia nostis eum, etiam hoc me uelle dico, quod uos uelle scio: & si ante nescirem, hodie probarē. Hoc ergo uolo, hoc à domino deo nūc etiā in ætate frigida uotis feruētibus posco, hoc ut mecū oretis exhortor, admoneo, rogo, ut omni in pace Christi collatis & cōflatis mentibus cōfirmet deus quod operatus est in uobis. Qui misit mihi eū, seruet eum, seruet incolumē, seruet sine crimine, ut qui facit gaudium uiuētis, locū suppleat morientis. A notarijs ecclesiæ sicut cernitis excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis, & meus sermo & uestræ acclamationes in terram nō cadunt. Apertius ut dicam, ecclesiastica nūc gesta cōficimus. Sic enim hoc esse, quantū ad homines attinet, D

Episcopus oli ex suffragio populi designabatur.

Mos acclamandi.

A attinet,cōfirmatum uolo. A populo acclamatum eſt, Deo gratias, Chriſto laudes, dictū tri/
cieſſexies. Exaudi Chriſte, Auguſtino uita, dictum eſt quaterdecies. Te patre, te epiſcopo,
dictum eſt octies. Dignus & iuſtus eſt, dictū eſt uicies. Bene meritus, bene dignus, dictum
eſt quinquies. Cumq; reticerent, Auguſtinus epiſcopus dixit: Ego ut dicebā uoluntatē meā
& uoluntatē ueſtrā è geſtis eccleſiaſticis, quātum ad homines attinet, confirmatā uolo, quā/
tum uero ad latentē omnipotentis uoluntatem, omnes illi oremus ut confirmet deus quod
operatus eſt in nobis. A populo acclamatū eſt: Iudicio tuo gratias agimus, dictū eſt ſede/
cies. Fiat fiat, dictum eſt duodecies. Te patre: Eradium epiſcopū, dictum ſexies. Cumq; re/
ticerent, Auguſtinus epiſcopus dixit: Scio quod ſcitis & uos, ſed nolo de illo fieri qd' de me
factum eſt. Quid aūt factum ſit, multi ſcitis. Illi ſoli neſciunt qui tunc aut nōdum nati erāt,
aut nondum habebāt ætatē ſciendi. Adhuc in corpore poſito beatæ memoriæ patre & co/
epiſcopo meo ſene Valerio, epiſcopus ordinatus ſum, & ſedi cum illo, quod cōcilio Niceno
prohibitū fuiſſe neſciebā, nec ipſe ſciebat. Quod ergo reprehēſum eſt in me, nolo reprehen/
di in filio meo. A populo acclamatū eſt: Deo gratias, Chriſto laudes, dictum eſt quaterde/
cies. Cumq; reticerēt, Auguſtinus epiſcopus dixit: Erit presbyter ut eſt, quando deus uolue
rit futurus epiſcopus. Sed planè modo facturus ſum adiuuante miſericordia Chriſti, quod
adhucuſq; non feci. Noſtis ante aliquot annos quid facere uoluerim, & nō permiſiſtis. Pla/
cuit mihi & uobis propter curam ſcripturarum, quam mihi fratres & patres mei coëpiſcopi
duobus cōcilijs Numidiæ & Carthaginis imponere dignati ſunt, ut per quinq; dies nemo
mihi moleſtus eſſet. Geſta cōfecta ſunt, placuit, acclamaſtis. Recitatur placitum ueſtrum, &
acclamatio una eſt, paruo tempore ſeruatum eſt circa me, & poſtea uiolenter irruptum eſt,
& nō permittor ad quod uolo uacare ante meridiem, poſt meridiem occupationibus homi
num teneor. Obſecro uos & obſtringo per Chriſtū, ut huic iuueni, huic presbytero Eradio,
quem hodie in nomine Chriſti deſigno epiſcopū ſucceſſorē mihi, patiamini me refundere
B onera occupationū mearum. A populo acclamatū eſt, Iudicio tuo gratias agimus, Dictum
eſt uicieſſepties. Cumq; reticerēt, Auguſtinus epiſcopus dixit: Ego charitati & beneuolētiæ
ueſtræ apud dominū deum noſtrū gratias ago, imò de illa deo gratias. Ergo fratres qcquid
eſt quod ad me perferebatur, ad illum perferatur, ubi neceſſariū habuerit, cōſilium meū nō
negabo. Auxilium abſit ut ſubtrahā, tamē quicquid illud eſt quod ad me perferebatur, ad
illū perferatur. Ipſe me aūt cōſulat, ſi forte nō inuenit quid facere debeat, aut poſcat adiuto/
rem quem nouit patrem, ut & uobis nihil deſit, & ego tandem aliquādo, ſi quātulumcunq;
ſpacium mihi huius uitæ donauerit deus, ipſam quātulācunq; uitam nō dem ſegniciei, nec
donem inertiæ, ſed in ſanctis ſcripturis quantum ipſe permittit & largitur exerceam: hoc &
ipſi proderit, & per ipſum etiā nobis. Nemo ergo inuideat ocio meo, quia meum ocium ma
gnum habet negocium. Video me de hac re, propter quam uos inuitaui, omnia uobiſcum
egiſſe quæ debui. Hoc ad ultimum rogo, ut geſtis iſtis dignemini ſubſcribere qui poteſtis. ſubſcriptio.
Hic mihi reſponſione ueſtra opus eſt, teneā reſponſionē ueſtram, de hac aſſenſione aliquid
acclamate. A populo acclamatū eſt, Fiat fiat, dictum uicieſquinquies. Dignus eſt, iuſtus eſt,
dictum uicieſocties. Fiat fiat, dictum quaterdecies. Olim dignus, olim meritus, dictum ui/
cieſquinquies. Iudicio tuo gratias agimus, dictum tredecies. Exaudi Chriſte, Eradium con/
ſerua, dictum uicieſnouies. Cumq; reticerent, Auguſtinus epiſcopus dixit: Bene habet, ut ea
quæ dei ſunt, circa ſacrificium eius agere ualeamus, in hora ſupplicatiōis ueſtræ, ut omnes
ueſtras cauſas & negocia intermittatis, & pro iſta eccleſia, & pro me, & pro presbytero Era/
dio domino precem fundatis.

CENSVRA EPISTOLAE QVAE FVERAT CXI

Epiſtolam centeſimam undecimam loco mouimus, quod quum eſſet prolixa, non ſolum nihil
haberet Auguſtini, uerumetiā hominis uideretur fortaſſe pij, ſed prorſus illitterati: quod non hinc
tātum deprehenditur, quod ſubinde σολοικίζει, ſed multo magis hinc, quod nullo ordine, nullis ner/
uis diffluit oratio, dicas arenam ſine calce. Identidem exclamat ubi nihil eſt opus, O mi frater, O
mi frater chariſſime, O frater mi. Ad hæc meminit quod ab amicis diuulſus ſit mutato habitu, qd'

 nuſquam

nusquam de Augustino legimus in fidelibus historijs. Tum exordium quàm est abruptum & alienum ab Augustini consuetudine, O mi frater, absq; præfatione uel nominis uel salutationis. Variabat & titulus adiectus, quidam codices habebant ad Bonifacium, quidam ad Iulianum comitem. Et hoc argumētum suppositití libelli, cuius amore si quis tenetur, idem excusus erat in parte operum decima, etquidem aliquanto minus deprauatus. Et post suo reddetur loco, si uidebitur: hoc uolumen palàm alienis & ineruditis onerare nō placuit, sed in huius locum aliam germanam subiecimus. C

August. Fortunatiano episcopo Siccensi, ut episcopū quendā ipsi reconciliet, quē litteris asperioribus offenderat, præsertim hoc dicto, quod scripserat nos his corporeis oculis non uisuros deum. Apparet autē illum episcopum, quem non nominat, cum Anthropomorphitis sensisse. Diligenter interim explicans quomodo deus uidetur, & quatenus.

Epistola CXI

SICVT præsens rogaui, & nūc cōmoneo, ut fratrem nostrum, de quo collocuti sumus uidere & rogare digneris, ut ignoscat mihi si quid durius & asperius in se dictum accepit in epistola, quā me illo modo scripsisse non pœnitet, quia dixi istius corporis oculos nec uidere deum, nec esse uisuros. Causam quippe adiūxi cur hoc dixerim, ne scilicet deus ipse corporeus esse credatur, & in loci spacio interualloq; uisibilis. Nihil enī uidere aliter istius corporis oculus potest. Et ne illud quod dictū est, Facie ad faciem, sic accipiatur, tanq; membris corporis terminatus sit deus. Ideo me ergo dixisse illud nō pœnitet, ne de ipso deo tam impie sentiamus, ut eum non ubiq; totum, sed per localia spacia diuisibilem existimemus. Talia quippe his oculis nouimus. Cæterum nihil tale de deo sentiens, sed eum incōmutabilem & incorporalē spiritum ubiq; totum esse credens, si tantā quisq; mutationem huius corporis futurā putat, cum ex animali fuerit spiritale, ut etiā substantiā incorporalem non locorū interuallis uel spacijs diuisibilem, uel etiā membrorū liniamentis ac finibus terminatam, sed ubiq; totam per tale corpus uidere possimus, uolo & me doceat si uerum sapit: si aūt in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare, quàm deo derogare. Et si uera est ista sententia, non erit contraria uerbis meis quæ in illa epistola posui. Istius nāq; corporis oculos dixi non uisuros deum, hoc intuens quod istius corporis oculi omnino nō possunt cernere nisi corpora quæ ab eis aliquo loci interuallo separata sunt: nā si nullum interuallum sit, nec ipsa corpora per eos uidemus. Porrò aūt, si in tantam sui dissimilitudinem nostra corpora mutabuntur, ut oculos habeant per quos uideatur illa substantia, quæ non per locorū spacia uel diffunditur uel finitur, alibi habēs aliam partem, alibi aliam, in minore loco minorē, in maiore maiorem, sed ubiq; incorporaliter tota est, lōge aliud erunt hæc corpora, & nō erunt ipsa: nec sola detracta mortalitate atq; corruptione & pōderis grauitate aliud erunt, sed in uirtutē ipsius mentis quodāmodo conuertētur, si uidere poterunt, quomodo tunc menti, nunc aūt nec ipsi menti uidere concessum est. Si enim mutatis moribus dicimus hominem non esse qui fuit, si deniq; mutatis ætatibus ipsum corpus nō dicimus esse quod fuit: quāto magis ipsum nō erit tanta conuersione mutatū, ut nō solum immortaliter uiuat, uerūetiam inuisibilē uideat. Quapropter si uidebunt deum, non istius corporis oculi uidebūt, quia & in hoc nō erit ipsum corpus usq; in illā uim potentiāq; mutatum, & non est cōtraria ista opinio illis uerbis epistolæ meæ. Si aūt hactenus non erit ipsum, quia nunc mortale tunc immortale, nunc aggrauās animam, tunc nullo pondere ad omnē motum erit facillimū: ad uidēda uero ea quæ locorū spacijs interuallisq; cernūtur, si nō aliud q̄ ipsum erit, substantiā incorporalē & ubiq; totā nullo modo uidebit. Siue ergo hoc, siue illud uerum sit, secundū utrunq; uerum est, quod istius corporis oculi deum nō uidebunt. Aut enī istius erunt & nō uidebunt, aut non erunt istius si uidebunt, quoniā tanta cōmutatione longe alterius corporis erūt. Sed paratus sum, si qd de hac re melius nouit hic frater, uel ab ipso, uel ab alio à quo didicit, discere. Quod si irridēter dicerē, etiā illud de deo corporali mēbrisq; per loca diuisibili, dicerē paratū me esse discere: quod nō dico, quia nō irridēter loquor, & talē deū non esse omnino nō ambigo, & ne talis esse crederet, illā epistolā scripsi: in qua dū essem admonēdo solicitus, q̄ nominibus tacitis in corripiēdo nimius atq; improuidus

1. Corinth. 13 (margin, beside "uidere aliter istius corporis oculus potest")

D (margin, beside "deo derogare")

Elabitur. (margin, beside "mutatis moribus dicimus")

A improuidus fui, nec fraternā & episcopalē personā sicut frater & episcopus quemadmodū
fuerat dignū cogitaui, hoc nō defendo, sed reprehendo, hoc nō excuso, sed accuso. Ignoscat
peto, recordetur nostrā dilectionē pristinam, & obliuiscatur offensionē nouam. Faciat certe
quod nō me fecisse succensuit. Habeat lenitatē in danda uenia, quā ego nō habui in illa epi
stola conscribenda. Hoc per tuā charitatē rogo, quod præsens præsentē rogare uolueram si
eius haberē copiā. Quod cū conatus essem, scribente ad eum uiro uenerabili, nobisq; omni
bus honore præferendo, uenire noluit, dolū forsitan mecū sicut pleraq; humana sunt, quan
tum existimo suspicatus, à quo me longe abesse, tu illi fac fidē quantū potes qui præsens fa
cilius potes. Indica ei cū quanto & q̃ uero dolore de offensione animi eius tecū fuerim col-
locutus. Nouerit q̃ non eū cōtemnam, & quantū in illo deū timeam, & cogitem caput no-
strum in cuius corpore fratres sumus. Ad locū in quo habitat, ideo mihi putaui non esse ue
niendū, ne spectaculū faceremus, ridendū alienis, nostris dolendū, nobis pudendū: per tuā
sanctitatem & charitatē totū recte agi potest. Ab illo quippe agitur qui per fidem suā habi
tat in corde tuo, quē credo quod non spernit in te cum agnoscit in se. Ego certe in hac causa
quid melius facerē nō inueni, q̃ ut ueniam peterem à fratre qui læsum se litterarū mearum
asperitate cōquestus est. Faciet & ipse ut spero quod sibi imperari nouit ab eo qui per apo-
stolum loquens ait: Donātes uobismetipsis si quis aduersus aliquē habet querelam, sicut & *Col.3*
deus in Christo donauit uobis. Estote ergo imitatores dei sicut filij dilectissimi, & ambulate *Eph.5*
in charitate sicut & Christus dilexit uos. In hac charitate ambulātes, si quid diligentius pos
sumus, de spiritali corpore quod in resurrectione habebimus, cōcorditer inquiramus. Quia
& si quid aliter sapimus, hoc q̃q; nobis deus reuelabit si in illo maneamus. Qui aūt manet *Phil.3*
in charitate in deo manet, & deus in illo manet, quia deus charitas est, siue tanq̃ eius fons *1.Ioan.4*
ineffabiliter existēdo, siue illā nobis per suū spiritū largiēdo. Si ergo doceri potest, quia cha
ritas corporalibus oculis aliquādo uidebitur, poterit fortassis & deus. Si aūt ista nunq̃ po
B terit, multo minus iste fons eius, uel si quid dici excellētius & cōuenientius de tāta re potest.
Magni quidē uiri & in scripturis sanctis doctissimi, qui plurimū ecclesiam & bona studia fi
delium suis litteris adiuuerunt, ubi eis occasio data est, dixerūt inuisibilem deū inuisibiliter
uideri, hoc est per eam naturā quæ in nobis quoq; inuisibilis est, mūda scilicet mēte uel cor-
de. Beatus Ambrosius de Christo cum ageret secundū id quod uerbū est, Nō enim corpo- *Ambrosius*
ralibus, inquit, sed spiritalibus oculis Iesus uidetur. Et paulo post, Nō eum uiderunt, inquit,
Iudæi, obcæcatū enim erat insipiēs cor eorū. Hinc ostendēs unde uideatur. Itē cū de sancto
spiritu loqueretur, interposuit uerba domini dicētis: Rogabo patrē, & aliū paracletū dabit *Ioan.14*
uobis qui uobiscū sit in æternū, spiritū ueritatis, quē hic mūdus nō potest accipere, quia nō
uidet eū, nec cognoscit eū. Merito ergo se, inquit, in corpore demonstrauit, quoniā in diuini
tatis substātia nō uidetur. Vidimus spiritū, sed in specie corporali, Videamus & patrē, sed
quia uidere nō possumus, audiamus. Et paulo post, Audiamus ergo inquit patrem, inuisibi
lis enim pater, sed & filius inuisibilis secundū diuinitatē, Deū enim nemo uidit unq̃, Cū er *Ioan.1*
go filius deus, in eo utiq; q̃ deus est filius, nō uidetur. Sanctus aūt Hieronymus ait: Videre *Hieronymus*
deum sicuti est in natura sua, oculus hominis nō potest. Nō solū homo, nec angeli, nec thro
ni, nec potestates, nec dominatiões, nec omne nomē quod nominatur, Neq; enim creatura
potest aspicere creatorē suū. His uerbis uir doctissimus satis ostendit, quid de futuro secu-
lo quod ad hanc rem attinet. Quantumlibet enim oculi corporis nostri mutentur in meli-
us, angelorum oculis æquabuntur. Hic autem & ipsis & uniuersæ omnino cœlesti creatu-
ræ inuisibilem naturam dixit esse creatoris. Aut si & hinc sit quæstio, & infertur ulla dubita-
tio, utrum non simus futuri angelis potiores, Ipsius domini est hinc aperta sententia, ubi
ait de resurrecturis in regnum: Erūt æquales angelis dei. Vnde idem ipse sanctus Hierony *Luc.20*
mus alibi sic dicit: Homo ergo dei faciem uidere non potest, Angeli autē etiā minimorū in *Hieronymus*
ecclesia semper uidēt faciem dei, Et nunc in speculo uidemus, & in ænigmate, tunc autem fa- *Matth.18*
cie ad faciē, quū de hominibus in angelos profecerimus, & potuerimus cū apostolo dicere:

2.Cor.3 Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini speculãtes, in eandem imaginẽ transfor- C
mamur à gloria in gloriã, tanquam à domini spiritu, licet faciem dei iuxta naturæ suæ proprie-
tatem nulla uideat creatura, & tunc mẽte cernatur, quando inuisibilis creditur. In his uerbis
hominis dei multa consideranda sunt: Primum, quia secundũ apertissimam domini senten
tiam etiam ipse sentit tunc nos uisuros faciem dei, cum in angelos profecerimus, id est æqua
les angelis facti fuerimus, quod erit utique in resurrectiõe mortuorum. Deinde apostolico te
stimonio satis apparuit, nõ exterioris, sed interioris hominis faciem intelligendam, cum ui-
debimus facie ad faciem. De facie quippe cordis loquebatur Apostolus, cum diceret quod
hinc cõmemorauit: Nos autem reuelata facie gloriam domini speculãtes, in eandem imagi
nem transformamur. Quod si quisque dubitat, recenseat eundẽ locum, & attẽdat unde Apo
stolus loquebatur, de uelamine scilicet, quod manet in lectione ueteris testamẽti, donec quis
que transeat ad Christum, ut auferatur uelamẽ. Ibi quippe dicit: Nos autem reuelata facie,
gloriã domini speculantes, quæ facies in Iudæis non erat reuelata, de quibus dicit: Velamẽ
super cor eorum positum est, ut ostendat cordis faciem nobis esse reuelatam uelamine abla
to. Postremo ne quisquam ista minus intuens, minusque discernẽs, uisibilem deum uel ange-
lis uel hominibus, cum æquales angelis facti fuerimus, siue nunc esse, siue futurum esse crede
ret, euidentissime quid sentiret expressit, dicens, quod faciem dei iuxta naturæ suæ proprie-
tatem nulla uideat creatura, & tunc mente cernatur quando inuisibilis creditur. Vnde suffi-
cienter significauit, quãdo uisus est ab hominibus per oculos corporis, tanquam ipse corpo
reus, non eum secũdum naturæ suæ proprietatem fuisse uisum, in qua tunc mente cernitur,
Angelis tribuit corpora. quãdo inuisibilis creditur. Quibus inuisibilis? nisi aspectibus corporalibus etiã cœlestibus,
sicut supra de angelis & potestatibus & dominationibus dixit, quanto magis terrestribus.
Vnde alio loco euidentius dicit, non solum patris diuinitatem, sed nec filij quidẽ & spiritus
sancti, quæ una in trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere, sed oculos mẽtis. De qui-
Matth. 5 bus ipse saluator ait: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Quid hac manife- D
statione lucidius? Si enim tantummodo dixisset, Nec patris, nec filij, nec spiritussancti diui-
nitatem posse oculos carnis aspicere, nec deinceps addidisset, sed oculos mentis, forte dicere
tur carnem iam nõ esse appellandam, cum corpus fuerit spiritale. Addendo ergo & dicẽdo,
Sed oculos mẽtis, ab omni genere corporis alienauit huiusmodi uisionem. Ne quis autem
putaret eum de præsenti tempore locutum, subiecit etiã à domini testimonio uolens osten
dere quos dixerat oculos mẽtis, quo testimonio nõ præsentis, sed futuræ uisionis promissio
Athanasius. ἀόρατος. declaratur, Beati mundo corde, quoniã ipsi deum uidebunt. Beatissimus quoque Athanasius
Alexãdrinus episcopus, cum ageret aduersus Arianos, qui tantũmodo deum patrem inui
sibilem dicũt, filium uero & spiritũsanctum uisibiles putãt, æqualem trinitatis inuisibilitatẽ
scripturarũ sanctarum testimonijs, & diligentia suæ disputatiõis asseruit, instantissime sua-
dens deum nõ esse uisum nisi assumptione creaturæ: secundũ deitatis autẽ suæ proprietatẽ
omnino deum esse inuisibilẽ, id est deum patrem & filium & spiritumsanctũ, nisi inquãtum
Gregorius Nazanzenus mente ac spiritu nosci potest. Gregorius etiã sanctus episcopus orientalis apertissime dicit
deum natura inuisibilẽ, quando patribus uisus est, sicut Moysi, cum quo facie ad faciem lo-
Ambrosius super Lucã ca.1 quebatur, alicuius cõspicabilis materiæ dispositione assumpta, salua sua inuisibilitate uideri
potuisse. Hoc est quod etiã noster dicit Ambrosius, & patrẽ & filium & spiritumsanctũ ea
specie uideri, quam uolũtas elegerit, nõ natura formauerit: ut & illud uerum sit, quod Deũ
Ioan. 1 nemo uidit unquam, quæ uox ipsius domini Christi est, &, quem nemo hominũ uidit nec ui-
1. Timoth. 6 dere potest, quæ uox Apostoli, imò eius per Apostolũ Christi est, & illa nõ repudientur te-
stimonia scripturarum, quibus deus uisus esse narratur, quia & inuisibilis est per propriam
deitatis naturam, & cum uult uideri potest per assumptam sicut placuerit creaturam. Por-
rò si natura eius est inuisibilis sicut incorruptibilis, non mutabitur utique in futuro seculo illa
natura, ut de inuisibili uisibilis fiat, quia neque poterit de incorruptibili corruptibilis fieri, Si-
mul enim & incõmutabilis est. Et utique naturã eius cõmendauit apostolus, cũ duo ista simul
poneret

A poneret dicēs:Regi autē seculorū inuisibili,incorruptibili soli,deo honor & gloria in secula 1.Timoth.1
seculorū. Vnde non audeo ego ita distinguere,ut dicā,Incorruptibili quidē in secula seculo
rum,inuisibili autē nō in secula seculorū,sed tantū in hoc seculo. Verū quia necista testimo
nia falsa esse possunt:Beati mundo corde quoniā ipsi deū uidebunt,Et scimus quia cum ap Matth.5
paruerit,similes ei erimus,quoniā uidebimus eum sicuti est,negare nō possumus filios dei 1.Ioan.5
uisuros deum,sed sicut uidētur inuisibilia,sicut seipsum ostensurū promittebat qui homini
bus apparebat in carne uisibilis quādo dicebat:Et ego diligā eum & ostendā meipsum illi,
cum ante oculos hominū cōspicuus loqueretur. Vnde aūt inuisibilia uidētur,nisi oculis cor
dis,de quibus pauloante dixi quid Hieronymus senserit ad uidendū deum. Hinc est etiam
quod memoratus Mediolanēsis episcopus in ipsa resurrectione dixit non facile esse uidere Ambrosius
deum nisi his qui mūdo corde sunt,ideo scriptū esse,Beati mūdo corde quoniā ipsi deū ui-
debunt. Quātos beatos,inquit,iam numerauerat,& tamē eis uidendi deū nō promiserat fa
cultatē. Deinde adiūgit & dicit,Si ergo hi qui mundo sunt corde deū uidebūt,utiqꝫ alij nō
uidebunt. Et ne alios illos acciperemus de quibus dictū est,Beati pauperes,beati mites &c.
cōtinuo subiungit:Neqꝫ enim indigni deum uidebunt. Indignos utiqꝫ illos uolēs intelligi,
qui licet resurgant,deū uidere nō poterunt,quoniā ad damnationē resurgent,quia per fidē
ueram,quæ per dilectionē operatur,cor mūdare noluerūt. Et ideo sequitur & dicit: Neqꝫ is Galat.5
qui deū uidere noluerit,potest deū uidere. Deinde quia occurrebat etiā impios omnes uelle
uidere deū,statim ut ostēderet quæ dixit,qui deū uidere noluerit, quia utiqꝫ illo modo nō
uult deum uidere impius,quia cor mundare nō uult,quo ille uideri poterit,secutus adiūxit,
& ait:Nec in loco deus uidetur,sed mūdo corde,nec corporalibus oculis deus quæritur,nec
circunscribitur uisu,nec tactu tenetur,nec auditur affatu,nec sentitur incessu. Quibus uerbis
beatus Ambrosius uoluit admonere,quid debeant homines præparare qui uolunt deū ui-
dere,hoc est cor mūdare per fidē quæ per dilectionē operatur dono spiritussancti,unde pi
B gnus accepimus,quo illam uisionē desiderare nouerimus. Nam de mēbris dei quæ assidue
scriptura cōmemorat,ne quisqꝫ secundū carnis huius formā & figurā nos esse crederet simi
les deo,propterea & eadē scriptura,& alas habere deū dixit, quas nos utiqꝫ nō habemus. Psal.16
Sicut ergo cū alas audimus,protectionē intelligimus,sic & cum audimus manus,operatio-
nem intelligere debemus,Et cum audimus pedes,præsentationē,& cū audimus oculos, ui-
sionē qua cognoscitur,& cū audimus faciē, iusticiā qua innotescit,Et si quid aliud eadē scri-
ptura tale cōmemorat,puto spiritaliter intelligendū. Neqꝫ ego hoc tantū,aut ego prior,sed-
omnes qui qualicunqꝫ spiritali intelligētia resistunt eis,qui ob hoc anthropomorphitæ no-
minātur. Ex quorū litteris ne multa cōmemorāda maiores moras faciā,hoc unū sancti Hie Hieronymus
ronymi interpono,ut nouerit iste frater meus,non se de hac re mecū magis ꝙ cū prioribus
agere debere, si quid eū contra permouet. Cū ergo ille uir in scripturis doctissimus,psalmū
exponeret,ubi dictū est:Intelligite ergo qui insipiētes estis in populo & stulti aliquando sa Psal.39
pite,Qui plantauit aurē nō audiet,aut qui finxit oculum nō considerat,Inter cætera,iste lo
cus,inquit,aduersus eos maxime facit,qui anthropomorphitæ sunt,qui dicunt deū habere
mēbra quæ etiā nos habemus. Verbi causa,Dicitur habere oculos,Oculi domini aspiciunt
omnia, manus dn̄i facit omnia. Et audiuit,inquit, Adā sonū pedū domini deambulātis in Gen.3
paradiso,Hæc simpliciter audiūt,& humanas imbecillitates ad dei magnificentiā referunt,
Ego autē dico quod deus totus oculus est,totus manus est,totus pes est. Totus oculus est,
quia omnia uidet. Totus manus est,quia omnia operatur. Totus pes est, quia ubiqꝫ est. Er
go uidete quid dicat,Qui plātauit aurē nō audiet,aut qui finxit oculos nō cōsiderat,Et non
dixit,qui plātauit aurem ergo ipse aurē nō habet, Nō dixit,ergo ipse oculos nō habet, sed
quid dixit, Qui plātauit aurē nō audiet, qui finxit oculos nō cōsiderat:mēbra tulit,efficien
tias dedit. Hæc omnia de litteris eorū & Latinorum & Græcorum,qui priores nobis in ca-
tholica ecclesia uiuentes eloquia sancta tractauerunt, ideo cōmemoranda arbitratus sum,
ut sciat iste frater,si quid aliter quàm iste sentit,deposita dissensionis amaritudine,& frater-
næ cha-

næ charitatis suauitate seruata, atq; in integrum restituta, diligẽti & tranquilla cõsideratiõe C
quærẽdum uel discẽdum uel docendum. Neq; enim quorũlibet disputationes, quamuis ca
tholicorum & laudatorũ hominũ uelut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis nõ
Autoribus quantum tribuendum. liceat salua honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorũ scriptis improbare
atq; respuere, si forte inuenerimus qd aliter senserint quàm ueritas habet, diuino adiutorio uel
ab alijs intellecta, uel à nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, tales uolo esse intellectores
meorũ. Deniq; in his omnibus, quæ de opusculis sanctorũ atq; doctorũ cõmemoraui, Am
brosij, Hieronymi, Athanasij, Gregorij, & si qua aliorũ talia legere potui, quæ cõmemorare
lõgum putaui, deũ nõ esse corpus, nec formæ humanæ habere mẽbra, nec eum esse per loco
rum spacia diuisibilẽ, & esse natura incõmutabiliter inuisibilẽ, nec per eandẽ naturã atq; sub
stantiã, sed assumpta uisibili specie, sicut uoluit apparuisse qbus apparuit, quãdo per corpo
ris oculos in scripturis sanctis uisus esse narratur, in adiutorio dei incõcusse credo, & quantũ
ipse donat intelligo. De spiritali aũt corpore, qđ in resurrectiõe habebimus, quantã capiat
in melius cõmutationẽ, utrum in simplicitatẽ spiritus cedat, ut totus homo iã spiritus sit: an
Dubitatio periculosa. quod magis puto, sed nondũ pleno iudicio cõfirmo, ita futurũ sit spiritale corpus, ut propter
ineffabilẽ quandã facilitatẽ spiritale dicatur, seruet tamẽ substãtiam corporalẽ, quæ per sei
psam uiuere ac sentire nõ possit, sed per illũ qui ea utitur spiritũ, Neq; enĩ & nunc, quia cor
pus dicitur animale, eadẽ est animæ natura quæ corporis: & utrũ si corporis quãuis iam im
mortalis atq; incorruptibilis natura seruabitur, adiuuet tũc aliquid spiritũ ad uidendũ ipsa
uisibilia, id est corporalia, sicut nũc tale aliquid nisi per corpus uidere nõ possumus, An uero
ὁ νοῦς. etiã tunc sine organo corporis ualeat spiritus noster nosse corporalia, Neq; enĩ deus talia
per sensus corporis nouit, & multa alia quæ in hac quæstiõe mouere possunt, fateor me nõ
dum alicubi legisse, qđ mihi sufficere existimarẽ siue ad discẽdum, siue ad docẽdum, ac per
1. Ioan. 3 hoc si nõ displicet huic fratri mea qualiscũq; cautela, interim propter qđ scriptũ est: Quoniã
uidebimus eum sicuti est, quantũ possumus, cor mundũ ad illã uisionẽ ipso adiuuante præ D
paremus. De corpore aũt spiritali pacatius & diligentius inquiramus, ne forte aliquid certũ
ac liquidũ si nobis hoc utile esse nouit, secundũ scripturas suas deus dignetur demõstrare. Si
enĩ hoc inuenerit inquisitio diligentior tantã corporis futuram mutationẽ, ut possit uidere
inuisibilia, nõ, ut opinor, talis potẽtia corporis mẽti auferet uisionẽ, ut exterior homo uide
1. Corinth. 15 re deũ tunc possit, nõ possit interior: quasi tantum foris sit deus ad hominẽ, & intus nõ sit in
homine, cum apertissime scriptũ sit, ut sit deus omnia in oĩbus: aut ita sit intus ille, qui sine
ullis locorũ spacijs ubiq; totus est, ut foris tantũ uideri ab exteriori homine possit, intus aũt
ab interiori homine nõ possit. Quæ si absurdissime sentiuntur, magis enĩ sancti pleni erunt
deo, nõ inanes intrinsecus, ab illo circũdabuntur extrinsecus, nec cæci intrinsecus, eũ quo ple
ni erunt nõ uidebũt, & tantũ forinsecus oculati eum quo circũdabuntur uidebunt, restat ut
interim de uisiõe dei secundũ interiorẽ hominẽ certissimi simus. Si aũt etiã corpus mira cõ
mutatiõe hoc ualuerit, aliud accedet, nõ illud abscedet. Melius ergo illud affirmamus unde
1. Ioan. 4 minime dubitamus, quòd homo interior uidebit deũ, quo modo solus potest uidere charitatẽ,
quæ cum laudaretur dictũ est, Deus charitas est, solus potest uidere pacem & sanctificatio
nem, sine qua nemo poterit uidere deũ. Neq; enim charitatẽ, pacẽ, sanctificationẽ, & si qua
sunt similia, uidet modo ullus carnalis oculus, quæ tamẽ omnia iam uidet, quantum potest
mẽtis oculus, tãto purius quãto purior: ut sine dubitatiõe deum nos uisuros esse credamus,
siue inueniamus siue non inueniamus quod de qualitate futuri corporis quærimus, cũ tamẽ
corpus resurrecturũ & immortale atq; incorruptibile futurum nõ ambigamus, quoniã hinc
sanctarũ scripturarũ sententias apertissimas firmissimasq; retinemus. Si aũt iste frater qđ
de spiritali corpore adhuc requiro, iam sibi firmat esse certissimũ, nisi placidus audiero docẽ
tem, ita ut ille quoq; placidus me audiat inquirentẽ, habebit iure unde succẽseat. Nũc tamẽ
per Christũ obsecro, ut de illa asperitate litterarũ mearũ, qua illum nõ immerito offensum
esse didici, ueniam mihi ab illo impetres, & me rescriptis domino adiuuante lætifices.

Augustinus

A Augustinus Paulinæ anui religiosæ, per eam respondẽs quibusdã qui carpebant epi
stolam ipsius in qua scripserat deum non uidendum oculis humanis, declarans uarijs
modis uideri deum. Epist. CXII.

AVGVSTINVS. Memor debiti quod ex tua petitione & mea promissione Procœmium.
factũ est, religiosa famula dei Paulina, persolutionis quoq; eius negligẽs esse 1.Retract. 41
nõ debui. Cum enim petiuisses ut de inuisibili deo, utrũ per oculos corporeos
possit uideri, prolixe aliquid copioseq; ad te scriberẽ, negare nõ potui, ne san/
ctum tuũ studiũ offenderem, sed promissum distuli, siue propter alias occupationes meas,
siue quod à me id flagitaretur, unde aliquanto diutius cogitari oportet. Sed cum tanta res
esset, quæ cogitãdo nõ tam quid de ea sentiendũ dicendumue esset, quàm quonãmodo per
suadendũ his qui aduersa sentirent, fieret difficilior, finẽ aliquando dilationi adhibendũ pu Vita potior
taui, sperans diuinum adiutoriũ magis mihi scribenti quàm differenti affuturũ. Quamob/ inquisitione.
tem primũ mihi uidetur, plus ualere in hac inquisitione uiuendi q̃ loquendi modũ. Nam Matth. 11
qui didicerunt à domino Iesu Christo mites esse & humiles corde, plus cogitãdo & oran/
do proficiunt quàm legẽdo & audiẽdo. Nec ideo tamẽ agere partes suas sermo cessauerit,
sed cum plantator & rigator officiũ sui gesserit muneris, cætera illi qui dat incrementũ relin
quit, Ille quippe etiã ipsum plantatorem rigatoremq; formauit. Secundũ interiorem ergo 2.Cor.4.
hominẽ percipe uerba intellectus. Ipse enim renouatur de die in diẽ, etiã cum exterior iste
corrumpitur, siue castigatione abstinentiæ, siue aliqua morbida ualitudine, siue quolibet ca
su, uel certe quod necesse est etiam his qui sano corpore diu uiuunt, ipso ætatis accessu. Eri/ Col.3
ge itaq; spiritum mentis tuæ qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui
creauit eum, ubi per fidem in te habitat Christus, ubi nõ est Iudæus & Græcus, seruus & li/
ber, masculus & fœmina, ubi non morieris cum solui corpore cœperis, quia nec marcuisti,
cum sis annis grauis. Hoc interiore tuo erecta intẽde, & uide quæ loquor. Nolo auto
B ritatem meã sequaris, ut ideo putes tibi aliquid necesse esse credere quoniã à me dicitur, sed
aut scripturis canonicis credas, si quid nondũ quàm uerũ sit uides, aut interius demonstran
ti ueritati ut hoc planè uideas, Exempli gratia, dicam aliquid quo ad hæc certius præstrua/ Col.1
ris, & inde potissimum unde nobis in hoc ipso opere propositus est disputandi labor. Cre/
dimus uideri deum, non quia uidemus, uel per oculos corporis sicut uidemus hunc solẽ, uel
mentis obtuitu sicut se quisq; interius uidet uiuentẽ, uidet uidere uolentẽ, uidet quærẽtem,
uidet scientẽ, uidet nescientẽ. Tu itaq; lectis ipsa his literis, solem quidẽ te uidisse recolis per
oculos corporis, potes etiam statim uidere si est id temporis, & eo loci es, ubi ex ea parte cœ
lum oculis tuis usq; ad solem contuendum patet. Ad illa uero uidenda quæ mente conspici
dixi, id est quod uiuas, quod uidere deum uelis, quod id requiras, quod te uiuere & uelle &
quærere scias, quomodo autẽ deus uideatur nescias, Ad hæc inquã omnia uidenda nõ ocu
los corporis adhibes, nec interuallum loci per quod intendatur obtutus, ut ad ea cernenda
perueniat, sentis aut quæris: sic uides uitam tuam, uoluntatẽ, inquisitionem, scientiam, igno
rantiam, quia nec ipsa est cõtemnenda uisio, uidere quod nescias. Sic, inquam, uides hæc o/
mnia ut in te uideas, apud te habeas, ac sine ullis figurarũ liniamentis colorumq; nitoribus,
tanto clarius & certius quanto simplicius interiusq; conspicis. Cum igitur nec corporis ocu/
lis sicut corpora siue cœlestia siue terrestria, nec mẽtis affectu sicut ea sunt quorum nonnul/
la commemoraui, quæ apud temetipsam certissime intueris, uideamus deum, cur credi/
mus eum uideri, nisi quia scripturæ accõmodamus fidẽ ubi legitur: Beati mundo corde quo
niam ipsi deũ uidebũt? Et si qua alia in hac sentẽtia mea de diuina autoritate cõscripta sunt,
cui nõ credere nefas ducimus, credere autem pietatis esse minime dubitamus. Hanc itaq; di
stinctionẽ tene, ut si quid te admonuero, disserẽdo quo ita uideas oculis carnis, uel ullo alio
sensu cuius sentias, seu te sensisse recolas, sicut sentiũtur colores, fragores, odores, sapores, fer
uores, & si qd aliud p corpus cernẽdo, audiẽdo, olfaciẽdo, gustãdo, tangẽdo sentiamus, Aut
ita uideas mentis intuitu, ut uides uitã, uoluntatẽ, cogitationẽ, memoriã, cognitionẽ, intelli/
gentiam,

gentiam, scientiam, fidem tuam, & quicquid aliud mente cõspicis, atq; ita esse non tantum C
credendo, sed planè uidendo non dubitas, hoc me iudices ostendisse. Quod autem non sic ostendero, ut aut corporis aut animi sensu uisum perceptumq; teneatur, & tamẽ dixero aliquid quod aut uerum quidem aut falsum esse necesse sit, sed nullo illorum duûm genere uideatur, restat ut tantummodo credatur uel nõ credatur. Sed si diuinarum scripturarum, earum scilicet quæ canonicæ in ecclesia nominãtur, perspicua firmatur autoritate, sine ulla dubitatione credendum est. Alijs uero testibus uel testimonijs, quibus aliquid credẽdum esse suadetur, tibi credere uel non credere liceat, quantum meriti ea admonentem ad faciendam fidem uel habere uel non habere perpenderis. Si enim ea quæ non uidimus, hoc est in præsenti apparentia non sensimus uel mente uel corpore, neq; de scripturis sanctis uel legendo uel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde sciremus esse ciuitates ubi nunquam fuimus, uel à Romulo conditam Romam, uel ut de propinquioribus loquar, Constantinopolim à Constantino? Vnde postremo sciremus quinam parentes nos procreauissent, quibus patribus, auis, maioribus geniti essemus? Taliũ quippe cum plurima sciamus, non tamen ea uel ullo sensu præsentia, sicut solem, sicut nostri animi uoluntatem, uel canonicorum eloquiorum autoritate, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne natum passumq; resurrexisse didicimus, sed alijs referentibus, de quorum testimonio in hoc duntaxat rerum genere minime dubitandum esse putauimus. In quibus si alicubi fallimur credendo, uel ita esse quod ita non est, uel non ita esse quod ita est, nihil periculi esse iudicamus, si nõ sit contra illam fidem qua pietas informatur. Hæc prælocutio mea nõdum propositam discutit quæstionem, sed te atq; alios, qui ista lecturi sunt, præstruit quales seu meorum seu quorumlibet scriptorum iudices esse debeatis, ne uel scire uos opinemini quod nescitis, uel temere credatis quod neq; corporis sensibus aut animi contuitu in eiusdem rei, quæ cognoscenda est euidentia percepistis, neq; canonicarum scripturarum autoritate, etiã si non affuit sensibus uel animi uel corporis uestri, tamen credendũ esse didicistis. Iam D
ne ergo uenimus ad causam, an adhuc lecturus instruendus est? Nonnulli enim putant ipsum quod dicimus credere, cum res uera creditur, hoc solum esse mente contueri. Quod si ita est, fallitur ista nostra superior prælocutio, in qua distinximus aliud esse aliquid sentire per corpus, sicut in cœlo solem, & in terra montem, arborem corpusue quodlibet: & aliud mentis intuitu rem nihilominus euidẽtem, sicut nostra uoluntas à nobismetipsis intus aspicitur cum aliquid uolumus, uel cogitatio cum cogitamus, uel memoria dum recordamur, uel tale aliquid in animo siue in corpore: aliud autem credere quod in corporis mentisue cõspectu nec adest, nec affuisse recolitur: sicut sine parentibus creatum Adam, & natum ex uirgine passumq; resurrexisse Christum. Hæc enim etiam corporaliter facta sunt, & uideri per corpus si tunc adessemus, utiq; potuerunt: nunc autem non assunt sicut adest ista lux quæ oculis cernitur, aut uoluntas qua nunc aliquid uolumus conuenienter conspicitur. Sed quia hæc distinctio falsa non est, profecto illa præstructio minus habebat, quod inter credere & aliquid præsens mente cõspicere, ne omnino unũ atq; idẽ putaretur, parum clara fuerat elocutione discretum. Quid ergo dicimus? Num satis est ut inter uidere & credere hæc distare dicamus, quia præsentia uidentur, creduntur absentia? Planè forsitan satis est, si præsentia illa hoc in loco intelligamus dicta, quæ præsto sunt sensibus siue animi siue corporis, unde etiam ducto uocabulo præsentia nominantur. Sicut enim hanc lucem corporis sensu, sic & meam uolũtatem plane uideo, quia præsto est animi mei sensibus, atq; intus mihi præsens est. Si quis uero mihi indicet uoluntatem suam, cuius os & uox mihi præsens est, tamẽ quia ipsa uoluntas, quam mihi indicat, latet sensum corporis & animi, credo nõ uideo: aut si eum mentiri existimo, non credo, & si forte ut dicit ita sit. Creduntur ergo illa quæ absunt à sensibus nostris, si uidetur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Videntur enim quæ præsto sunt, unde & præsentia nominãtur uel animi uel corporis sensibus. Nam cum sint quinque corporis sensus, cernendi, audiendi, olfaciendi, gustandi, tangendi, uisus quidem in eis

præcipue

A præcipue oculis attributus est:ueruntamen hoc uerbo utimur & in cæteris. Non enim tantū dicimus,uide quid luceat, sed etiam uide quid sonet, uide quid oleat,uide quid sapiat, uide quid caleat. Nec quia dixi eis credi quæ absunt à sensibus nostris, sic accipiatur ut inter illa deputentur quæ aliquando uidimus & nos uidisse retinemus, certiq; sumus,q̄uis tunc non præsto sint cum recoluntur à nobis. Neque enim inter credita sed inter uisa deputantur, & ideo nota sunt,non quia fidem adhibuimus alijs testibus,sed quia nos uidisse sine dubio recordamur & scimus. Constat igitur nostra scientia ex uisis rebus & creditis,sed in his quæ uidimus uel uidemus,nosipsi testes sumus: In his autem quæ credimus alijs testibus mouemur ad fidem,cum earum rerum quas nec uidisse nos recolimus nec uidemus,dantur signa uel in uocibus uel in litteris uel in quibusq; documentis, quibus uisis non uisa credātur. Nō aūt immerito scire nos dicimus non solum ea quæ uidimus aut uidemus,uerum & illa quæ idoneis ad quanq; rem commoti testimonijs uel testibus credimus. Porrò si scire non incō/gruenter dicimur,etiam illud quod certissimum credimus, hinc factum est ut etiā recte cre/dita,& si non assint sensibus nostris,uidere mente dicamur. Scientia quippe mēti tribuitur, siue per corporis sensus,siue per ipsum animum aliquid perceptum cognitumq; retineat,& fides ipsa mente utiq; uidetur,q̄uis hoc fide credatur quod non uidetur. Vnde & apostolus Petrus dicit,In quem modo non uidentes creditis. Et ipse dominus, Beati qui non uiderūt & crediderunt. Cū itaq; dicitur homini,Crede Christum resurrexisse à mortuis,si credit,at/tende quid uideat,attende quid credat,& utrunq; discerne. Videt hominem cuius audit uocem,& ipsa uox in uisis corporalibus deputatur secundum ea quæ supra diximus. Hæc duo sunt,testis & testimonium,quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed hunc testem fortasse aliorum testimoniorum autoritas confirmat, diuinarum scilicet scripturarū uel quorumlibet aliorum quibus est motus ad fidem. Scripturæ ad uisa pertinent corporis oculorum si eas legit,uel aurium si audiuit. Videt autem animo quicquid figuris littera/

Videre omnium sensuū cōmune

1.petri 1.

Ioan.20

B rum sonisue significari intellexit. Videt ipsam fidem suam, quæ se credere sine cunctatio/ne respondet. Videt cogitationem qua cogitat quod ei posset prodesse quod credit. Vi/det uoluntatem qua accessit ad suscipiendam religionem, uidet etiam ipsius resurrectio/nis quandam imaginem in animo suo factam, sine qua intelligi non potest quicquid fa/ctum corporaliter dicitur,siue credatur siue nō credatur. Sed ut puto distinguis quomodo uideat fidem suam qua credit,& quomodo uideat illam resurrectionis imaginem in animo suo factam,quam si hoc audit,uidet etiam qui non credit. Hæc ergo omnia uidet, par/tim corpore,partim mente,uoluntatem uero eius à quo audit ut credat,& ipsam Christi resurrectionē non uidet sed credit,& tamen eam uidere dicitur quodā mentis obtutu magis secundū testimoniorum fidem q̄ rerum præsentia creditarum. Illa enim quæ uidet assunt sensibus uel animi uel corporis,quæ aūt credit absunt à sensibus & animi & corporis, q̄uis uoluntas eius à quo audit ut credat non sit præterita,sed maneat in loquente:quanq; in se/ipso idem ipse qui loquitur uidet,ille uero qui audit non eam uidet sed credit. Resurrectio aūt Christi præterita est,quā nec illi uiderunt homines qui tunc fuerunt. Nam qui uiderūt uiuentē Christum quem uiderunt morientem, ipsam tamen resurrectionem cum fieret nō uiderunt,sed eam certissime crediderunt, uidendo & tangendo uiuum quem nouerāt mortuum. Nos totum credimus & ꝙ resurrexit, & ꝙ ab hominibus tunc uisus & contrectatus sit, & ꝙ nunc uiuat in cœlis,nec iam moriatur, & mors illi ultra non dominetur: res autem ipsa nec corporis nostri sensibus adest, sicut adest hoc cœlum & terra,nec nostræ mētis obtutibus,sicut adest fides ipsa qua hoc credimus. Sed iam satis ut puto ista mea prælocutio/ne cognouisti,quid sit uidere uel mente uel corpore,& quid ab eis distet credere. Quod quidem fit mente & uidetur mente,quoniam menti nostræ fides nostra conspicua est. Sed ta/men quod eadem fide credit,abest & ab aspectu corporis Christi,sicut abest corpus in quo Christus resurrexit,& ab aspectu mentis alterius, sicut abest ab aspectu mentis meæ fides tua,q̄uis eam esse in te credam cum eam non uideam corpore quod nec tu potes,nec mēte

Caput.4.

quod tu potes,sicut ego meam quam tu non potes.Nemo enim scit quid agatur in homine C
nisi spiritus hominis,qui in ipso est,donec ueniat dominus & illuminet abscondita tenebra
rum,& manifestet cogitationes cordis,ut eas non solum quis suas uideat,sed & aliorũ.Secũ
dũ hoc enim dixit apostolus, neminẽ scire quid agatur in homine nisi spiritum hominis q
in ipso est,secundum qđ uidemus in nobis. Nã secundũ id qđ credimus,nec uidemus, &
Cap.5 multos fideles esse nouimus,& multis noti sumus. Si ergo iam ista distincta sunt,ueni
amus ad causam.Scimus posse deum uideri,quoniam scriptũ est, Beati mundo corde quo
Matth.5 niam ipsi deum uidebunt.An forte non debui dicere,scimus, sed credimus,quoniam deum
nec corpore aliquando uidimus sicut hanc lucem,nec mente sicut ipsam in nobis qua id cre
dimus fidem,sed tantum quia scriptũ est in ea scriptura cuius fideles sumus,quod uerum sit
1.Ioan.3 minime dubitamus.Apostolus tamen Ioannes cum tale aliquid diceret, Scimus inquit qa
cum apparuerit,similes ei erimus, quoniam uidebimus eũ sicuti est, Ecce scire se dixit quod
nondum factum fuerat,nec uidendo,sed credẽdo cognouerat. Recte itaq; diximus, scimus
deum posse uideri, quamuis eum non uiderimus, si diuinæ autoritati quæ in sanctis libris
continetur credimus. Quid ergo est quod eadem dicit autoritas, Deum nemo uidit unq̃;?
An fortasse respondetur q; illa testimonia de uidendo deo sunt, nõ de uiso? Ipsi enim deũ
uidebunt,dictum est,non uiderunt, & non uidimus,sed uidebimus eum sicuti est. Proinde
his sententijs non est contrarium,Deum nemo uidit unq̃;. Videbunt enim quem non uide
Gen.32 runt,qui mundo corde filij dei esse uoluerunt. Quid est ergo, Vidi deum facie ad faciem, &
salua facta est anima mea? An & hoc non est contrarium illi quod dictum est,Deum ne
Ioan.1. mo uidit unquam? Et illud quod de Moyse scriptum est, Quia loquebatur cum deo facie
ad faciem,sicut quis loquitur ad amicum suum. Et illud quod propheta Esaias uel de ipso
Esa.6. loquens ait, Vidi dominum sabaoth sedentem in throno, Et si qua alia solent similia testi
monia ex eadem autoritate proferri, quomodo non sunt contraria sententiæ qua dictũ est
Deũ nemo uidit unq̃;.Quanq̃; & ipsum euãgeliũ potest putari sibi esse cõtrariũ. Quõ enĩ D
Ioan.14 uerũ est qđ in eo dicitur, Qui me uidet uidet & patrẽ,si deũ nemo uidit unq̃;? Quomodo
Matth.18. uerũ est,Angeli eorum semper uidẽt faciem patris mei,si deum nemo uidit unquam? Qua
igitur regula intelligentiæ ista ueluti contraria & repugnãtia, nõ esse contraria nec repugna
re probabimus? Neq; enim fieri ullomodo potest, ut hæc scripturarum autoritas aliqua ex
parte mentiatur.Si dicimus in eo quod scriptum est, Deum nemo uidit unq̃;, homines tan
tummodo intelligendos,sicut etiam illud dictum est,Nemo scit quid agatur in homine ni
1.Cor.2. si spiritus hominis qui in ipso est,nemo utiq; scilicet hominũ:Neq; enim hoc de deo accipi
potest,cum de Christo scriptum sit, Nõ opus fuisse ut quisquam illi testimonium perhibe
ret de homine,quoniam ipse sciebat quid esset in homine, Nam hoc apostolus planius ex
plicans,Quem nemo inquit hominum uidit nec uidere potest: Si ergo ita dictum est, Deũ
1.Timoth.6. nemo uidit unquam,ac si diceretur,nemo hominum, hactenus illa quæstio soluta uidebit,
ut non sit huic sententiæ contrarium quod dominus ait,Angeli eorum semper uident faciẽ
patris mei,ut scilicet angelos deum uidere credamus,quem nemo uidit unquam scilicet ho
minum.Quomodo ergo deum uidit Abraham,Isaac,Iacob,Iob,Moyses,Micheas,Esaias
& si qui alij sunt de quibus ueracissima scriptura testatur q; deũ uiderint,si deũ nemo unq̃;
hominum uidit nec uidere potest? Quanq̃; nonnulli uolentes etiam probare impios uisu
ros deum,à diabolo quoq; ipso deum uisum putant: sic accipientes quod scriptum est in li
bro Iob,uenisse cum angelis & diabolum in conspectu dei,ut iam & illud ueniat in quæsti
onem,quomodo dictum sit, Beati mũdo corde,quoniam ipsi deum uidebunt. Et illud,Pa
Heb.12. cẽ sectamini cũ omnibus,& sanctificationẽ,sine qua nemo poterit uidere deum. Multũ enĩ
miror si eousq; progrediuntur qui existimãt impios uisuros deum & diabolo uisum deum,
ut eos & mundo corde esse & pacem & sanctificationem cum omnibus sectari asseuerent.
Nam quod dominus ait,Qui me uidet,uidet & patrem,potest paulo attentius consideratũ
non uideri esse cõtrarium ei quod dixit,Deum nemo uidit unquam. Neq; enim dixit, quia
uidistis

A uidistis me,uidistis & patrem,sed dicendo,Qui me uidet,uidet & patrem, ostendere uoluit
unitatē substantiæ patris & filij,ne in aliquo inter se putarētur esse dissimiles,ac per hoc quo-
niam uere dictū est, Qui me uidet,uidet & patrem,profecto quoniam deum nemo homi-
num uidit unꝗ,nec patrem quisquam putandus est uidisse,nec filium secundū quod deus
est & filius,cum patre unus deus. Nā secundum id quod homo est, utiq; in terra uisus est & Baruch 3.
cū hominibus cōuersatus est. Sed magna quæstio est,quomodo nō sit contrariū,quia Caput. 6
tot antiqui uiderūt deū,si deū nemo unꝗ uidit quē nemo hominū uidit nec uidere potest.
Vides ꝗ difficilē mihi proposueris quæstionē, unde me aliquid prolixe copioseq; scribere
uoluisti ex occasione breuis epistolæ meæ,quæ tibi uisa est diligentius & uberius explicāda.
Vis ne ergo attendere quæ apud alios interim comperi diuinarum scripturarum egregios
tractatores,quid de uisione dei senserint,ne forte sufficiant desiderio tuo,ꝗuis ea forsitā no- Ambrosius su
ueris. Pauca ergo ista attende si placet. Cum euangeliū exponens beatus Ambrosius Medi- p Lu.li.1.ca.1
olanensis episcopus,uenisset ad eum locū ubi angelus apparuit in tēplo Zachariæ sacerdo-
ti, ex hac occasione, uide quanta & qualia de dei etiam uisione disseruit. Non immerito in-
quit angelus uidetur in tēplo, quia ueri sacerdotis iam annunciabatur aduentus,& cœleste ὤφθη. imo di
sacrificium parabatur in quo angeli ministrarent. Et bene apparuisse dicitur ei,qui eū repen citur uisus.
te conspexit. Hoc specialiter aut de angelis aut de deo scriptura diuina tenere consueuit, ut Gene. 18.
quod non potest uideri,apparere dicatur. Sic enim habes, Apparuit deus Abrahæ ad ilicē
mambræ. Nam qui ante non præsentitur, sed repentino uidetur aspectu, apparere memo-
ratur. Non enim similiter sensibilia uidentur, & is in cuius uolūtate situm est uideri,& cuius
naturæ est non uideri, uoluntatis uideri. Nam si non uult, non uidetur, si uult uidetur.
Apparuit enim deus Abrahæ quia uoluit,alijs quia noluit non apparuit. Visus est etiā Ste-
phano cū lapidaretur à populo aperire cœlum. Visus est etiam Iesus stans ad dexterā dei, Acto. 7.
& non est uisus à populo. Vidit Esaias deum sabaoth,sed & alius uidere non potuit, quia
B cui placuit apparuit. Et quid de hominibus loquimur,cum etiam de ipsis cœlestibus uirtuti-
bus & potestatibus legerimus,quia deum nemo uidit unquam. Et addidit ꝙ ultra cœlestes
uirtutes & potestates,unigenitus filius qui est in sinu patris ipse narrauit, Aut acquiescatur
igitur necesse est si deum patrem nemo uidit unꝗ, filium uisum esse in ueteri testamēto, &
desinant hæretici ex uirgine ei principium dare,qui anteꝗ nasceretur ex uirgine uidebatur.
Aut certe refelli non potest,uel patrem, uel filium,uel certe spiritūsanctū, si tamen est spiri-
tussancti uisio,ea specie uideri quam uoluntas elegerit, non natura formauerit, quoniam
spiritum quoq; uisum accepimus in columba. Et ideo deum nemo uidit unquam, quia eā
quæ in deo habitat plenitudinem diuinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis com-
prehendit. Vidit enim ad utrunq; referēdum est. Deniq; cū additur, Vnigenitus filius ipse
enarrauit,mentiū magis ꝗ oculorum uisio declaratur. Species enim uidetur, uirtus uero e-
narrat. Illa oculis,hæc mente cōprehenditur. Sed quid de trinitate dicam? Seraphin quādo
uoluit apparuit,& uocem eius Esaias solus audiuit. Apparuit angelus,& nūc præsto est,sed
non uidetur. Neque enim in potestate nostra est uidere, sed in potestate illius apparere.
Tamen & si potestas non est uidendi, est gratia promerendi ut uidere possimus. Et ideo q
habuit gratiam,meruit copiam,nos copiam non meremur, quia deum uidendi gratiā non
habemus. Et quid mirū si in præsenti seculo nisi quando uult dominus non uidetur? In ipsa
quoq; resurrectione non facile est deum uidere, nisi his qui corde sunt mundo. Et ideo bea-
ti mundo corde,ipsi enim deum uidebunt. Quantos beatos numerauerat & tamen uiden-
di his deū non promiserat facultatē? Si ergo hi qui mūdo sunt corde deum uidebūt, utiq;
alij nō uidebūt. Neq; enim indigni deū uidebūt,neq; is qui deū uidere noluerit potest deū
uidere. Nec deus in loco uidetur sed mundo corde,nec corporalibus oculis deus quærit,nec
circumscribitur uisu,nec tactu tenetur,nec auditur affatu,nec sentitur incessu. Et cum absens
putatur uidetur,& cum præsens est non uidetur. Deniq; nec apostoli omnes Christū uide-
bāt. Et ideo ait, Tanto tempore uobiscum sum,& adhuc me non cognouistis? Qui enim co-

gnouit quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profunditas, & supereminentem sciētiæ C
charitatem Christi, uidit & Christū, uidit & patrē. Nos enim iam secundum carnē nō noui
mus Christum sed secundū spiritum. Spiritus enim ante faciem nostrā Christus dominus,
qui nos in omnem plenitudinē dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit à no-
Cap. 7 bis. Si hæc uerba intelligis, quid restat quod à me amplius requiratur, cū iam illa quæ
difficilis uidebatur soluta sit quæstio? Discretū est quippe quomodo dictū sit, Deū nemo
uidit unq̃, & quomodo deum iusti antiqui uiderint. Sed illud propterea dictū est, quoniā
deus natura inuisibilis est. Illi autem ideo uiderunt, quicūq; deū uiderunt, quia cui uoluerit
sicut uoluerit apparet ea specie quam uoluntas elegerit, etiam latente natura. Nā si quando
patres deū uiderunt ipsa illis natura eius apparuit, quāuis si noluisset utiq; nō apparuisset,
quomodo deum nemo uidit unquam, cum eo uolente ipsa eius à tot patribus natura cōspe
cta sit? Quod si dicitur filius à patribus uisus, ut de deo patre accipiatur dictum, q̃ eū nemo
unquam uiderit, non quidem amisit occasionem Ambrosius, ut hinc quosdam hæreticos re
dargueret, id est Photinianos, qui principium filio dei ex utero uirginis tribuunt, nec uolūt
credere q̃ & antea fuerit: Sed quia uidebat alios, id est Arianos perniciosius insidiātes, quo-
rum proculdubio error astruitur, si patris natura inuisibilis, filij uero uisibilis esse creditur,
utriusq; unam paritérq; inuisibilem asseruit esse naturam, adiungens etiam spiritussancti.
Quod breuiter quidem sed admirabiliter intimauit, ubi secutus ait, Aut certe refelli non po
test, uel patrem, uel filium, uel certe spiritumsanctū, si tamen est spiritussancti uisio, ea specie
uideri quam uoluntas elegerit, non natura formauerit. Potuit dicere, non natura monstra-
uerit, sed maluit dicere formauerit, ne ipsam speciem in qua deus elegit apparere de sua na
tura formare putaretur, & ex hoc utiq; conuinceretur conuertibilis esse mutabilisq; substā
Cap. 8 tiæ, quod ipse deus à fide piorum misericors & benignus auerterit. Inuisibilis est igitur
natura deus, non tantum pater, sed & ipsa trinitas, unus deus. Et quia non tantum inuisibi-
lis, uerūetiam incōmutabilis, sic apparet quibus uoluerit in qua uoluerit specie, ut apud eū D
integra maneat eius inuisibilis incōmutabilisq; natura. Desiderium autem ueraciter piorū
quo uidere deum cupiunt, & inhianter ardescunt, non opinor in eam speciem contuendam
flagrat, qua ut uult apparet quod ipse non est, sed in eā substantiam qua ipse est quod est.
Exo. 33. Huius enim desiderij sui flammā sanctus Moyses fidelis famulus eius ostēdit, ubi ait deo
cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur, Si inueni gratiam ante te ostende mihi te-
metipsum. Quid ergo? ille nō erat ipse? Si nō esset ipse, nō ei diceret, Ostende mihi temeti-
psum, sed ostende mihi deum, & tamen si eius naturam substantiámq; conspiceret, multo-
minus diceret, Ostēde mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie qua apparere uoluerat,
non aūt ipse apparebat in natura propria quam Moyses uidere cupiebat. Ea quippe pro-
mittitur sanctis in alia uita. Vnde quod responsum est Moysi, uerū est, quia nemo potest
faciem dei uidere & uiuere, id est nemo potest eum in hac uita uidere uiuens sicuti est. Nā
multi uiderunt, sed quod uoluntas elegit, nō quod natura formauit. Et illud qđ sanctus Io
1. Ioan. 3 ānes ait, si recte intelligit̃, Dilectissimi filij dei sumus, & nondū apparuit qđ erimus: Scimus
qa cum apparuerit similes ei erimus, quoniā uidebimus eū sicuti est, nō sicut homines uide
runt quando uoluit in specie qua uoluit, non in natura qua in semetipso etiam cum uidere
tur latuit, sed sicut est, quod ab eo petebatur, cum ei diceretur, Ostende mihi temetipsum, ab
eo qui cum illo facie ad faciem loquebatur. Non quia dei plenitudinem quisquam non so-
Cap. 9 lum oculis corporis, sed uel ipsa mente aliquādo cōprehendit. Aliud est enim uidere,
aliud est totum uidendo cōprehendere, quandoquidem id uidetur quod præsens utcunq;
sentitur, totū aūt cōprehenditur uidendo quod ita uidetur ut nihil eius lateat uidentē, aut
cuius fines circūspici possunt, sicut te nihil latet præsentis uoluntatis tuæ, circumspicere autē
potes fines annuli tui. Exempli gratia, duo posui, quorum alterum ad mentis obtutū, alte-
rū ad corporales oculos pertinet, Visus enim sicut ille ait, ad utrunq; referēdus est, id est &
ad oculos & ad mentem. Porrò si propterea deum nemo uidit unquam, quia sicut ait dispu
tator,

A tatór,cuius uerba consideramus,plenitudinem diuinitatis eius nemo conspexit,nemo men/
te aut oculis comprehendit , uidit enim ad utrunque referendū est,restat inquirere quomo
do angeli deū uideant,propter illud quod ex euāgelio cōmemoraui , Angeli eorū semper Matth.18
uident faciem patris mei . Si enim & ipsis non sicuti est sed latente sua natura in specie qua
uoluerit apparet, magis magisq; requirendū est,quomodo eū nos uidebimus sicuti est, &
sicut Moyses desiderauit cū peteret, ut deus qui in conspectu eius erat,ostēderet illi semet/
ipsum.Hoc enim nobis summum præmium in resurrectione promittitur,q; erimus æqua/
les angelis dei,ac per hoc si nec ipsi eum uident sicuti est, quomodo nos ita uisuri sumus cū
eis æquales in resurrectione facti fuerimus? Sed uide quid consequenter dicat noster Am/
brosius.Denique inquit cum additur, Vnigenitus filius ipse narrauit,mētium magis quàm
oculorum uisio declaratur. Species enim uidetur,uirtus uero narratur.Illa oculis,hæc men/
te comprehenditur.Qui pauloāte dixerat uisionem ad utrunque referendam, nunc eam nō
menti,sed oculis dedit,non ut opinor negligenter sua uerba respiciens,sed quia usitatius in
loquendo solemus oculis attribuere uisionem sicut speciem corpori. Nam & hic mos loquē
di crebrius usurpatur in rebus quæ locis continentur, uarianturque coloribus . Sed si nulla Psal.44
species esset mente contuenda,non diceretur ille speciosus forma præ filijs hominum. Neq;
enim hoc secundum carnem dictum est, sed secundum speciem spiritalem. Dicitur ergo &
species pertinens ad mentis obtutum,sed quia usitatius in corporibus dicitur uel in similitu
dinibus corporum,ideo dixit,Species uidetur, uirtus uero narratur:illa oculis hæc mente cō
prehenditur.Proinde narrante unigenito qui est in sinu patris narratione ineffabili, creatu/
ra rationalis munda & sancta,impletur uisione dei ineffabili, quam tunc cōsequemur cum
æquales angelis facti fuerimus. Quia sicut uidentur ista uisibilia corporis sensibus nota, de
um nemo uidit unquam,quoniam si aliquando eo modo uisus est,non sicut ista natura ui/
detur,sed uoluntate uisus est,specie qua uoluit apparens, latente natura atque in se incom/
B mutabiliter permanente.Eo autem modo quo uidetur sicuti est,nunc fortasse uidetur à qui De Caput.10
busdam angelis,à nobis autem tunc ita uidebitur,cum eis facti fuerimus æquales,
inde cum addidisset,quia nec potestates cœlorum, sicut seraphin,nisi cum uolunt & quem/
admodum uolunt uidentur,ut hinc etiam conijceretur quanta sit inuisibilitas trinitatis: Ta/
men inquit,& si potestas non est uidēdi,est gratia promerendi ut uidere possimus. Et ideo
qui habuit gratiam , meruit copiam, nos copiam non meremur, quia deum uidendi gra/
tiam non habemus. His itaque uerbis quia non sua docet, sed euangelium exponit, non
hoc uoluit intelligi,q; quidam eorum uidebunt deum,quidam uero non uidebunt, quibus
credentibus dedit potestatem filios dei fieri,cum ad eos omnes pertineat quod dictum est,
Videbimns eum sicuti est.Sed dicendo, nos copiam non meremur, quia deum uidēdi gra/
tiam non habemus,de hoc seculo se loqui significauit, ubi quibusdam deus licet non in sua
natura,sed in qua uoluit specie dignatus est apparere,sicut Abrahæ,sicut Isaac,alijsq; simi/
libus,cæteris uero innumerabilibus,quamuis ad suum populum & hæreditatem æternam
pertinentibus nulla uel tali specie se demonstrat. In futuro autem seculo qui regnum acce/
pturi sunt quod eis ab initio præparatum est, omnes eum corde mundo uidebunt, nec in Ca.11
illo regno nisi tales erūt. Attēde itaq; quid adiungat iā de illo seculo dicere incipiens,
Et quid mirum inquit si in præsenti seculo nisi quando uult dominus non uidetur, in ipsa
quoque resurrectione non facile est deum uidere,nisi eis qui mūdo sunt corde. Et ideo bea/
ti mundo corde,ipsi enim deum uidebunt. Quantos beatos iam numerauerat, & tamē his
uidendi deum non promiserat facultatem. Si ergo hi qui mundo sunt corde deū uidebūt,
utiq; alij non uidebunt. Neq; enim indigni deum uidebunt,neq; is qui deum uidere nolue/
rit,potest deum uidere. Cernis quàm circumspecte loquatur iam de his qui in futuro seculo
uidebunt deum, Neque enim omnes sed qui digni sunt . Resurgent enim digni & indigni
regno illo,ubi uidebitur deus, quoniam omnes qui in monumentis sunt, audient uocē eius
& procedent, sed cum magna differentia. Nam qui bene fecerunt in resurrectionem uitæ,

qui uero male egerunt in resurrectionem iudicij. Hoc iudicium pœnam æternam significat, C
sicut etiam illud dictum est, Qui non credit, iam iudicatus est. Quod ergo ait sanctus Ambrosius, Neque is qui deum uidere noluerit, potest deum uidere, quid aliud intelligi uoluit, nisi quia is qui mundando cordi curam tanta re dignam non uult impendere, non uult deum uidere. Vide proinde quid adiungat. Nec in loco inquit deus uidetur, sed mundo corde. Quid euidentius, quid expressius dici potuit? Ab hac igitur uisione diabolus & omnes angeli eius, & omnes cum eis impij sine ulla nebula dubitationis exclusi sunt, quoniam mũdo corde non sunt: ac per hoc quod scriptum est in libro Iob, uenisse angelos in conspectũ dei, & uenisse cum eis diabolum, non ideo diabolus deum uidisse credendus est. Ipsi enim dicti sunt uenisse in conspectum dei, non deus in conspectum eorum. Veniunt autem in conspectum nostrum quæ uidemus, non à quibus uidemur. Venerunt ergo sicut in multis codicibus legitur, ut assisterent coram deo, non ut coram ipsis deus. Nec est opus hoc loco immorari, ut pro uiribus nostris conemur ostendere quomodo & hoc temporaliter fiat, cum in dei conspectu sint omnia semper. Nunc enim quæritur quomodo uideatur deus, non ea specie qua & in isto seculo quibusdam uoluit apparere, quando non solum cum Abraham alijsque iustis, uerumetiam cum Cain fratricida locutus est, Sed quomodo uideatur in illo regno ubi eum uidebunt filij eius sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum, quo desiderio flagrabat Moyses, cui loqui ad deum facie ad faciem nõ
Exo.33 sufficiebat, & dicebat, Ostende mihi temetipsum manifeste, ut uideam te, tanquam dice-
Psal.36 ret, quod in psalmis ex eodem desiderio canitur, Satiabor cum manifestabitur gloria tua.
Ioan.14 Quo desiderio ardebat & Philippus, & sic satiari cupiebat dicens, Ostende nobis patrem & sufficit nobis. De hac uisione loquens eius etiam ipse amator & desiderator Ambrosius, Non in loco inquit deus uidetur, sicut ad ilicem mambræ, sicut in monte sina, sed mundo corde. Et sequitur, sciens quid desideret, & quid æstuet, & quid speret: Nec corporalibus inquit oculis deus quæritur quibus se ostendit Abraham, Isaac, Iacob, & alijs in hoc seculo. D
Nec circumscribitur uisu, propter illud quod dictum est, Posteriora mea uidebis. Nec tactu tenetur, sicut luctatus etiam est cum Iacob, nec auditur affatu, sicut non solum à tot sanctis, uerumetiam à diabolo auditus est. Nec sentitur incessu, sicut aliquando cum in paradiso deambularet ad uesperam. Vides quemadmodum uir sanctus enitatur nostras mentes ab omnibus carnis sensibus euocare, ut aptas faciat ad uidendum deum. Et tamen quid agit talis extrinsecus plantator & rigator, nisi intrinsecus operetur qui dat incrementum deus? Quis enim sine adiutorio spiritus dei cogitare ualeat esse aliquid, magisque esse, quàm omnia quæ per corpus sentiuntur, quod nec in loco uideatur, nec quærendum sit oculis, nec audiatur affatu, nec tactu teneatur, nec sentiatur incessu, & uideatur tamen sed mundo corde? Neque enim de hac uita ille loquebatur cum hoc diceret, quandoquidem ab hoc seculo in quo deus apparuit, non sicuti est, sed in specie qua uoluit, quibus uoluit, satis discreuit seculi futuri uitam, discretione apertissima, ubi ait, Et quid mirum si in præsenti seculo nisi quando uult, dominus non uidetur: In ipsa quoque resurrectione non facile est deum
Matth.5 uidere, nisi his qui corde sunt mundo. Et ideo beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Hinc iam de illo seculo dicere exorsus est, ubi deum uidebunt, non omnes qui resurgent, sed qui resurgent ad uitam æternam: non indigni, de quibus dictum est, Tollatur impius ne uideat claritatem dei, sed digni, de qualibus dixit ipse dominus cum præsens
Ioan.14. non uideretur, Qui diligit me mandata mea custodit, Et qui diligit me diligitur à patre
Matth.25. meo, & ego diligam eum, & ostendam meipsum illi: nec hi quibus dicetur, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius, sed hi quibus dicetur, Venite benedicti patris mei percipite regnum quod uobis præparatum est ab initio mundi. Illi quippe ibunt in combustionem æternam, Iusti autem in uitam æternam. Et quæ est uita æterna, nisi q ipsa uita alibi dicit, Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te unum deum uerum & quẽ misisti Iesum Christum. Sed sic, quomodo promisit ostensurum seipsum dilectoribus suis

cum

A cum patre unum deum, non quomodo in hoc seculo in corpore uisus est à bonis & à malis, & in iudicio futuro, quo sic uéturus est, quomodo uisus est iens in cœlum: hoc est in eadem forma filij hominis, eandem formam uidebunt, quibus dicturus est, Esuriui & non dedistis mihi manducare, quia & Iudæi uidebunt in quem pupugerunt, non illam dei formam in qua non rapinam arbitratus est esse æqualis deo, in illa dei forma tunc † uidebunt eum sicuti est. Nec ideo uidebunt, quia pauperes spiritu in hac uita fuerunt, quia mites, quia lugentes, quia esurientes & sitientes iusticiam, quia misericordes, quia pacifici, quia persecutionem passi propter iusticiam, quamuis & hæc omnia ijdem ipsi passi sunt, sed quia mundo sunt corde. Ideo quippe inter illas beatitudines, cum omnia faciant qui cor mundum habent, non est tamen alicubi positum, deum uidebunt, nisi ubi dictum est, Beati mundo corde, quoniam mundo corde uidebitur, qui nec in loco uidetur, nec oculis corporalibus quæritur, nec circumscribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Deū enim nemo uidit unquam, uel in hac uita sicuti ipse est, uel etiam in angelorū uita, sicut uisibilia ista quæ de corporali uisione cernūtur. Quia unigenitus filius qui est in sinu patris ipse narrauit. Vnde non ad oculorum corporalium, sed ad mentium uisionem dictum est pertinere quod narrat. Sed rursus ne desiderium nostrum à corporis sensu ad alium corporis sensum migraret, hoc est ad aures ab oculis, ideo cum dixisset, nec corporalibus deus oculis quæritur, nec circumscribitur uisu, nec tactu tenetur, addidit etiam, nec auditur affatu, ut si possumus, unigenitum filium qui est in sinu patris, sic intelligamus narrātem, quoniam & uerbum est, non sonus auribus strepens, sed imago mentibus innotescens, ut illic interna & ineffabili luce clarescat quod dictum est, Qui me uidet, uidet & patrem, quod hic Philippo dicebatur quando uidebat & non uidebat. Sequitur enim huius uisionis eximius concupitor Ambrosius, dicens, Et cum absens putatur, uidetur: & cum præsens est nō uidetur. Non dixit cum absens est, sed cum absens putatur. Nusquam enim absens est qui

B cœlum & terram implet, nec spacijs includitur paruis, magnisque diffunditur, sed ubiq; totus est & nullo continetur loco. Hoc qui excedente mente intelligit, uidet deum, & cum absens putatur. Qui autem hoc non potest, oret & agat ut posse mereatur, nec ad hominem disputatorem pulset ut quod non legit legat, sed ad deum saluatorem, ut quod non ualet ualeat. Vnde autem dixerit, Et cum præsens est non uidetur, consequenter aperuit dicens, Denique nec apostoli omnes Christum uidebant. Et ideo ait, Tanto tempore uobiscum sum, & adhuc me non cognouistis? Ecce quomodo deus præsens erat & non uidebatur. Sed quare non ausus est dicere, denique nec apostoli Christum uidebant, sed ait, Nec apostoli omnes, tanquam aliqui tunc uiderent ea uisione in qua ipse & pater unum sunt? An forte illud attendit, quod cum Petrus dixisset, Tu es Christus filius dei uiui, Responsum accepit, Beatus es Simon bar iona, quia non tibi reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cœlis est? Quamuis illa reuelatio utrum per fidem tantæ rei creditæ, an per uisionem conspectæ facta in eius mente fuerit, non mihi uideatur elucere, cum & ipse Petrus tā paruulum se adhuc illi ostenderet, ut timeret ne amitteret morientem quem filium dei uiui, hoc est uitæ fontē fuerat pauloante confessus. Deinde potest mouere, quomodo iam ipsa dei substantia uideri potuerit, à quibusdam in hac uita positis, propter illud quod dictum est ad Moysen, Nemo potest faciem meam uidere & uiuere: nisi quia potest humana mens diuinitus rapi ex hac uita ad angelicam uitam, antequam per istam communem mortem carne soluatur. Sic enim raptus est qui audiuit illic ineffabilia uerba, quæ non licet homini loqui: ubi usque adeo facta est ab huius uitæ sensibus quædam intētionis auersio, ut siue in corpore, siue extra corpus fuerit, id est utrum sicut solet in uehementiori ecstasi mens ab hac uita in illam uitam fuerit alienata manente corporis uinculo, an omnino resolutio facta fuerit qualis in plena morte cōtingit, nescire se diceret. Ita fit ut & illud uerum sit quod dictum est, Nemo potest faciem meam uidere & uiuere, quia necesse est abstrahi ab hac uita mentē, quando in illius ineffabilitatem uisionis assumitur, & non sit incredibile quibusdā

Matth. 25.
Zacha. 12.
philip. 2.
Iusti aut simile uerbū uidetur deesse
Caput 12.
Cap. 13.

busdam sanctis nondum ita defunctis, ut sepelienda cadauera remanerent, etiam istam excellētiam reuelationis eius concessam fuisse. Quod existimo cogitasse illum qui noluit dicere, Nec apostoli Christum uidebant, sed ait, nec apostoli omnes Christum uidebāt, credens quibusdam eorum diuinitatis quoque ipsius uisionem de qua loquebatur etiam tunc potuisse donari, certe propter beatum Paulum, quia & ipse quamuis nouissimus utiq; apostolus erat, qui de sua illa ineffabili reuelatione non tacuit. Quanquam & illi fidelissimo antiquo famulo dei Moysi mirum, ubi in hac terra laboraturo populumq; illum adhuc recturo, concessum est quod petiuit, ut claritatem domini uideret, cui dixerat: Si inueni gratiam ante te ostende mihi temetipsum manifeste. Accepit enim in præsentia congruum responsum, quod faciem dei uidere non posset, quam nemo uideret & uiueret, hoc modo significante deo alterius potioris uitæ illam esse uisionem. Denique in uerbis dei futuræ Christi ecclesiæ mysterium figuratum est. Gestauit quippe Moyses typum populi Iudæorum in Christum passum postea credituri, Ideo dictum est illi, Cum transiero, posteriora mea uidebis, Et cætera quæ ibi dicuntur, mirabili sacramento prænunciant ecclesiam post futuram, unde modo longum est disputare. Quod autem dicere institueram, desiderio eius etiam illud quod petierat fuisse concessum, in libro Numerorum postea monstratum est, ubi dominus arguit contumaciā sororis ipsius, & dicit alijs prophetis in uisione se apparere & in somno, Moysi autē per speciem, non per ænigmata, ubi etiā addidit dicens, Et gloriam domini uidit, Quid ergo est quod eum sic fecit exceptum, nisi forte quia illa contemplatione dignum etiam tunc habuit populi sui talem rectorem & ministrum in tota domo sua fidelem, ut quemadmodum concupiuerat uideret deum sicuti est, quæ contemplatio cunctis filijs in fine promittitur? Ista credo considerans uir ille sanctus cuius uerba tractamus, Nec apostoli, inquit, omnes Christum uidebāt, quoniam forte aliqui eorum etiā ipso tempore uiderant secundum ista quæ dixi. Vt autem probaret quod dixit, quia nō omnes uidebant, continue subiecit, Et ideo ait: Tanto tempore uobiscum sum & adhuc me non cognouistis? Deinde subiungens à qualibus deus uideatur illa cōtemplatione sicuti est, Qui enim cognouit, inquit, quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundū, & supereminentem scientiæ charitatem Christi, uidit & Christum, uidit & patrem. Ego hæc uerba apostoli Pauli sic intelligere soleo, In latitudine bona opera charitatis, In lōgitudine perseuerantiam in bonis usque in finem, In altitudine spem cœlestium præmiorū, In profundo inscrutabilia iudicia dei, unde ista gratia in homines uenit, Et hunc intellectum coaptare etiam sacramento crucis, ut in latitudine accipiatur trāsuersum lignum, quo extenduntur manus propter operū significationē, In longitudine ab ipso usque in terram ubi totū corpus crucifixum stare uidetur, quod significat persistere, hoc est longanimiter permanere, In altitudine ab ipso transuerso ligno sursum uersus quod ad caput eminet, propter expectationem supernorū, ne illa bona opera atque in eis perseuerantia propter beneficia dei terrena atque temporalia facienda credantur, sed potius propter illud quod desuper sempiternū sperat fides quæ per dilectionem operatur: In profundo autem pars illa ligni quæ in terræ abdito defixa latet, sed inde consurgit omne illud quod eminet, sicut ex occulta dei uoluntate uocatur homo ad participationem tantæ gratiæ, alius sic, alius autem sic: Supereminētem uero sciētiæ charitatē Christi, eam profecto ubi illa est pax quæ præcellit omnē intellectū. Sed siue hoc in apostolicis uerbis etiā ille senserit Euangelicus disputator, siue aliud aliquid fortasse congruentius, uides tamen etiam hoc, ni fallor, à regula fidei non aberrare. Vnde autem nunc agimus propter contuitū spiritalē, cum dixisset, Qui cognouit quæ sit latitudo & longitudo & altitudo & profundum, & supereminentem scientiæ charitatem Christi, uidet & Christum, uidet & patrem, ne alicui tardissimo de corporali uisione dicere uideretur, Nos enim, inquit, iam secundū carnē non nouimus Christū, sed secūdum spiritū. Spiritus enim ante faciem nostram Christus dominus. Quod ait hoc loco, nouimus, secundum fidē dixit, quæ nunc est, nō secundū contemplationem quæ tunc erit: quia & illud nouimus quid

Marginalia: G (beside line 1); Exo.33 (beside "tiam ante te ostende"); Numeri 12 (beside "am illud quod petierat"); Ca.14 (beside "ctis filijs in fine"); Ioan.14 (beside "uidebant, continue subiecit"); D (beside "gnouistis"); Eph.3 (beside "nentem scientiæ"); Galat.5 (beside "rat fides quæ per dilectionem").

quid

A quid fide non ficta etiam si nondum per speciem contuendo, iam tamen inconcusse creden
do retinemus. Deniq; cũ dixisset, Iã non se secundũ carnẽ Christũ nosse, sicut apostolus ait,
& addidisset testimonium de propheta, Spiritus enim ante faciem nostrã Christus domi/
nus, continuo subiecit, Qui nos in omnem plenitudinẽ dei misericordia sua implere digne/
tur, ut uideri possit à nobis, Certe manifestũ est q̃ illam noticiam, ubi dixerat, nouimus, ex
fide posuit, ex qua modo iustus uiuit, non ex contemplatione qua deum uidebimus sicuti
est. Hanc enim sibi & nobis consequenter optauit futurãq; significauit dicendo, Qui nos in
omnẽ plenitudinẽ dei misericordia sua implere dignetur, ut uideri possit à nobis. Hãc Cap. 15
plenitudinem dei quidam in sermone apostoli sic intellexerunt, ut putarẽt nos hoc futuros
omnino quod deus est. Hæc enim uerba sicut recognoscis, apostolus posuit ita loquẽs, Co/ Ephe. 3
gnoscere etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem ple
nitudinem dei. Quapropter inquiunt, si aliquid minus q̃ deus habebimus, & in aliquo mi/
nores erimus, quomodo implebimur in omnem plenitudinem dei? Sed quoniam imple/
bimur, profecto erimus æquales. Auersaris istum utique & detestaris humanæ mentis erro
rem, scio, & recte facis. Sed quomodo intelligenda sit ista plenitudo, qua dictum est implẽ/
dos nos esse in omnem plenitudinem dei, postea si deus uoluerit pro uiribus quas dederit Epilogus an/
disseremus. Nunc autem quod mihi proposueras, & ad explicandum difficile uidebatur, u/ te dissertorũ.
trum explicatum sit, diligenter attende recolendo quæ dicta sunt. Si enim quæris, utrũ pos/
sit deus uideri? Respondeo potest. Si quæris, unde sciam? Respondeo, quia in ueracissima
scriptura legitur, Beati mundi corde, quoniam ipsi deum uidebunt, & cætera talia. Si quæris Matth. 5.
quomodo dictus sit inuisibilis si uideri potest? Respondeo, inuisibilem esse natura, uideri
autem cum uult sicut uult: plurimis enim uisus est, non sicuti est, sed quali specie illi placuit
apparere. Si quæris, quomodo eum uidit, uel Cain sceleratus quando de suo scelere ab illo Gen. 4
interrogatus & iudicatus est, uel etiam ipse diabolus, quando uenit cũ angelis ut cum illo as
sisteret, si beati mundo corde, quoniã ipsi deum uidebunt, Respondeo non quidẽ esse conse
B quens, ut etiam uideant deum qui uoces ab eo factas aliquando audiunt. Neq; enim uide/
runt eum qui audierunt quando dixit ad filium, Et clarificaui & clarificabo iterum. Verun/
tamen non esse mirandum, si aliqui etiam non mundo corde uiderunt deum in specie, quã
uoluntas eius fecerit, latente inuisibili & apud se incommutabili manente natura. Si quæris
utrum etiam sicuti est possit aliquando uideri? Respondeo, filijs hoc esse promissum, de q Ioan. 12
bus dictum est, Scimus quia cũ apparuerit similes ei erimus, quoniã uidebimus eũ sicuti est.
Si quæris, unde eum uidebimus? Respõdeo, unde angeli uident, quibus tunc erimus æqua/
les. Sicut enim uidentur ista quæ uisibilia nominãtur, deum nemo uidit unq̃, nec uideri po/
test, quoniam lucẽ habitat inaccessibilem, & est natura inuisibilis sicut incorruptibilis, quæ
contextim posuit apostolus dicens, Regi autẽ seculorum inuisibili, incorruptibili, quia sicut 1. Timoth. 6.
nunc incorruptibilis nec postea corruptibilis, ita non solum nunc sed etiam semper inuisibi
lis. Nec in loco enim uidetur, sed mundo corde, nec corporalibus oculis quæritur, nec circum
scribitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Vnigenitus autem fi
lius qui est in sinu patris, diuinitatis naturam atq; substantiam insonabiliter narrat, & ideo
dignis idoneisq; tanto conspectu oculis etiam inuisibiliter monstrat. Ipsi enim sunt oculi, Ephe. 1.
de quibus apostolus dicit, illuminatos oculos cordis uestri. Et de quibus dicitur, Illumina Psal. 12
oculos meos ne unq̃ obdormiam in morte, neq̃n dicat inimicus, &c. Dominus enim sp̃us 1. Cor. 6.
est. Vnde qui adhæret domino unus spiritus est. Proinde q potest deũ inuisibiliter uidere,
ipse deo potest incorporaliter adhærere. Puto iam non esse in quæstione quã propo/ Caput 16.
suisti, amplius quod requiras. Sed in hac tota nostra disputatione, considera quid uideris,
quid credideris, quid adhuc nescias, siue quia non dixi, siue quia non intellexi, siue quia non
iudicasti esse credendum: & ea quæ uera esse uidisti adhuc discerne unde uideris, utrum re
colendo illa te uidisse per corpus, sicut corpora cœlestia & terrestria, an uero nunquam o/
culis corporalibus ea attigeris uisibus, sed sola mente intuens uera & certa esse perspexe/
ris,

ris,sicut uoluntatē tuam,de qua ego tibi credere loquenti possum,eam uero ut abs te uide-tur uidere ipse nō possum.Et cum hæc ita discreueris,etiā id attende unde discernas:quāuis enim alia corpore alia mente uideamus, horum tamen duorū generum ipsa discretio ui-detur mente non corpore, & ea quæ mente cōspiciuntur,nō indigēt ullo corporis sensu,ut ea uera esse nouerimus.Quæ autē per corpus uidētur,nisi mēs assit quæ talia nūciata susci-piat,nulla possunt scientia cōtineri,& quæ nūciata quasi suscipere perhibetur,foris ea relin-quit.Sed eorū imagines, id est, corporales similitudines corporū incorporaliter cōmendat memoriæ, unde cū uoluerit & potuerit, uelut de custodia productas atq; in conspectu co-gitatione exhibitas iudicet.Et cum †uolet etiā ista duo discernit,quid in specie corporali fo-ris reliquerit, quid ei simile intus inspiciat, & illud absens, hoc præsens esse dinoscit. Sicut me absente faciem mei corporis cogitas,& illa tibi est imago præsens, Absens autē facies, cuius imago est hoc corpus, Illa uero incorporea corporis similitudo est.His ergo quæ ui-des diligenter fidenterq; perspectis atque distinctis,attende quæ credis in hocipso sermo-ne toto,ex quo ad te loqui his litteris cœpi, & in eisipsis quibus non uisis accommodas fi-dem,ipsa testium pondera discernendo perpende. Neq; enim mihi sic credis, quemadmo-dum Ambrosio de cuius libris tanta illa testimonia posui,Aut si ambobus nobis æqua lan-ce putas esse credendum, nunquid ullo modo Euāgelio nos comparabis,aut scripta nostra scripturis canonicis coæquabis? Profecto si recte in dijudicando sapis,longe nos infra ui-des ab illa autoritate distare,Et me quidem longius,sed utriq; nostrum quantumlibet cre-das,utrunq; illi excellentiæ nequaquam comparas. Quocirca id quod scriptum est: Deum nemo uidit unquam,Et lucem inhabitat inaccessibilem,quem nemo hominum uidit nec ui-dere potest, Et beati mundo corde quia ipsi deum uidebunt, Et quicquid ex illis libris san-ctis commemoraui,firmius credis quàm id quod dicit Ambrosius, Nec in loco deus uide-tur,nec corporalibus oculis quæritur, nec circunscribitur uisu, nec tactu tenetur,nec auditur affatu,nec sentitur incessu. Talem quippe esse intellexit uel credidit deum,qui mūdo corde conspicitur. Hanc autem etiam meam sententiam esse confiteor. Aliter ergo ista,aliter illa diuina uerba in fide recipis. De nobis enim tibi subest fortasse aliquis scrupulus,ne in his diuinis eloquijs aliquid minus dilucide intelligamus, & non sicut dicta sunt,sed sicut suspi-camur exponātur à nobis.Fortasse enim dicis apud teipsam,Quid si & mundo corde uide-tur deus,& in loco tamen uidetur? aut quid si oculis etiā corporalibus deum uidebunt qui mundo sunt corde, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, quando erimus æqua-les angelis dei? Quantum ergo nobis credere debeas uel non debeas, fortassis ignoras, & uel plus uel minus quàm debes nobis credendo, ne fallaris attendis: diuinis autem scriptu-ris,etiam nondum perspicue intellectis credendum esse nō dubitas.Sed hanc consideratio-nem credendi uel non credendi,& difficultatem scientiæ & dubitationem æstus & piam fi-dem quæ diuinis debetur affatibus,in tua mente ita ut sunt attendis & uides,nec de his o-mnino quod apud te ita sint,siue ut ego dixi,siue ut ipsa potius nosti aliquid ambigis. Vi-des itaq; fidem tuam, uides dubitationem tuam, uides studiū tuum uoluntatemq; discen-di,& cum autoritate diuina mouearis ad credenda quæ non uides,hæc te tamē credere in-cunctanter uides,distribuis & discernis hæc omnia. Num ergo his oculis cordis tui qui-bus hæc omnia uera & certa esse contueris, ubique præsentia inuisibiliter cernis atque di-scernis, ullo modo corporeos oculos comparabis? Cum etiam de ipsis rebus uisibilibus, quæ corporalium oculorum acie quodammodo radiantur, & de ipsis corporeis oculis eo-rumque acie, qualiscunque & quantacunque sit quantum distet ab inuisibilibus, non ex-cellentioribus quibus etiam nobis non uisis fidem debes, sed ab his quæ commemoraui, quæ non credis absentia sed præsentia mente contueris,non eisdem ipsis carnis oculis sed il-lis interioribus iudices.Cum ergo interiores oculi iudices sint oculorum exteriorum,isti au-tem illis quodam officio nunciandi & in ministerio famulentur,multáq; illi uideāt quæ isti non uident, nihil isti uideant, unde illi non tanquam præsides iudicent, quis non illos istis incompa-

Margin notes: forte,ualet. (beside "gitatione exhibitas iudicet"); Ambrosius. (beside "dem,ipsa testium"); Ioan.1; 1.Timoth.6; Matth.5 (beside "das,utrunq;" ... "dere potest"); 1.Cor.15; Luc.20 (beside "tur deus" / "mundo sunt corde"); Ca.17 (beside "cunctanter uides"); C; D (right margin section letters).

A incōparabili æstimatiōe præponat? Quæ cum ita sint, obsecro te, cū agitur in te ipsa hoc tā
grande negociū, cum ab exterioribus interiora distinguis, atq; illa istis ineffabiliter antepo-
nis, cumq; istis foris relictis in illis intrinsecus demoraris, & ea suis quibusdam incorporali
bus finibus metiēdo iudicas, in nulla te putas, an in aliqua luce uersari? Ego enim existimo
q; tanta ibi & talia, tam uera, tā clara, tam certa uideri sine luce non possunt. Ipsam ergo lu-
cem in qua cūcta illa perspicis intuere, & uide utrū ad eam possit accedere ullus corporeorū
radius oculorum. Profecto non potest. Attende etiam, & utrum in ea uideas ulla locorum
spacia uel interualla, responde, Nihil ibi tale ut arbitror inuenis, sed uigilanter abigis ab a-
spectu intimo quicquid imaginum corporalium exterioris hominis sensus inuexit. Sed for
te difficile est, irruit enim de cōsuetudine corporalis uitæ, in eos quoq; interiores oculos tur- Conatus opinor scribēdū.
ba phantasmatum in similitudinibus corporum, cui resistere † conetur, saltem autoritate di
uina, exclamaui, dolens in illa breui epistola & dixi, Audiat caro carnalibus cogitationibus
ebria, Spiritus est deus. Neq; enim cuiusq; magis quàm etiam ipsam meam mentē ab hu-
iusmodi uanitate illa increpatione compescui. Facilius quippe inclinamur ad solita, & ami-
cum est infirmitati humanæ corporalem conuersationem introrsus uel mittere uel admitte
re, non nisi sana consistat, sed nisi languida quodammodo, aut incumbat, aut iaceat. Proin-
de si non potes aciem mentis tuæ à coporearum similitudinum quasi nubilo perspicue sere
nare, easipsas apud teipsam uigilanter attende, intuere cœlum & terram cogitando, sicut o-
culis corporis cernendo cōsuesti, easq; imagines cœli & terræ quæ ante oculos cogitationis
productæ sunt, uide similitudines corporum esse non corpora. Sic ergo iudica contra tei-
psam pro teipsa, si non potes omnifariam corporalium qualitatū imaginarias formas ab
acie tuæ mentis abigere, & unde uinceris inde conuince. Neq; enim est ut opinor quisquam
etiam talibus imaginationibus ita deditus, ut credat sic esse in memoria sua, uel in ipso con-
spectu cogitationis suæ solem, lunam, stellas, amnes, maria, mōtes colles, urbes, parietes de
B niq; domus suæ uel etiā cubiculi sui, & quicquid per oculos corporis tale cognouit & tenet,
ut locorum spacijs atq; interuallis siue stent siue moueantur. Porrò si ea quæ in animo no
stro sunt corporalia locisq; simillima, non tamen locorum spacijs atque finibus continētur,
nec interuallis localibus in nostra memoria reponuntur, quanto magis illa quæ nullam ge- Gala.5.
runt similitudinem corporum, Charitas, gaudium, longanimitas, pax, benignitas, bonitas,
fides, māsuetudo, cōtinentia, nulla locorum spacia tenent, nulla intercapedine separant, aut
aliqua oculi cordis quo radios suos mittant & ea uideant interualla conquirunt? Nónne o-
mnia in uno sunt sine angustia, & sine terminis nota sunt sine circuitu regionum? Aut dic in
quo loco uideas charitatem, quæ tamen intantum tibi cognita est, in quantum eam potes
mentis acie contueri, quam non ideo magnam nosti, quia ingentem aliquam molem
conspiciendo lustrasti, nec cum tibi intus coquitur, ut secundum eam uiuas ullis perstrepit
sonis, nec ut eam cernas, corporaliū lumen erigis oculorum, nec ut eā fortiter teneas corpo
ralium uires præparas lacertorum, nec cum tibi uenit in mentem, sentis eius incessum. Ecce
etiam charitas quantulacunq; in nostra uoluntate consistit nobisque conspicua est, nec
in loco uidetur, nec corporalibus oculis quæritur, nec circūscribitur uisu, nec tactu tenet, nec
auditur affatu, nec sentitur incessu, quanto magis deus ipse cum hoc ipse in nobis est? Nā 2.Cor.4.
si interior homo noster quantulacunq; imago eius, non de illo genita, sed ab illo creata, quā
uis adhuc renouetur de die in diē, iam tamē in tali luce habitat, quò nullus oculorū corpora 10. de gen. ad
lium sensus accedit: si ea quæ in illa luce cordis oculis intuemur, & discernuntur inter se, & litterā ca. 24
nullis locorum spacijs separantur: quanto magis deus qui lucem habitat inaccessibilem 25. & 22.
corporis sensibus, quò nec ipsius nisi mundi potest esse cordis accessus, non solū iudicio ra
tionis, sed amoris quoq; appetitu præposuerimus, quādo id magis ualebimus, donec sanē
tur omnes languores animæ nostræ ab illo qui propitius sit omnibus iniqtatibus nostris.
In hac enim uiuaciore uita facti spiritales poterimus omnia dijudicare, Ibi uero à nemine
dijudicari. Animalis aūt homo nō ꝑcipit quæ sunt spūs dei. Stulticia enim est illi & nō po-
test

Ca.18 test scire quoniam spiritaliter diiudicatur. Quod si nondum possimus præferre lucem C
iudicantem, ei luci de qua iudicatur, præferre uitam intelligẽtem, uitæ tantummodo sentien
ti, præferre naturam non alibi hoc & alibi aliud, sed omnia quæ habet in uno simul haben
tem sicut est nostra intelligẽtia, ei naturæ quæ ita partibus constat, ut minus sit dimidia q̃
tota, sicuti est omne corpus, superfluo de rebus tantis ac talibus disputamus. Si autem hoc
Phil.4 iam possumus, aliquid melius q̃ intellectũ nostrũ deũ esse credamus, ut pax eius quæ ex-
cellit omnẽ intellectũ custodiat corda nostra & intelligentias nostras in Christo Iesu. Ipsa
enim pax, quæ præcellit omnẽ intellectũ, non est utiq; minor nostro intellectu, ut cũ iste sit
oculis corporalibus inuisibilis, illa putetur esse uisibilis: an aliud pax dei, aliud splẽdor dei?
cũ ipse sit unigenitus filius, cuius & illa charitas quæ supereminet scientiæ, cuius cognitione
implebimur in omnẽ plenitudinẽ dei, unde est nostræ mentis luce inferior, quæ illa illumi-
nante tribuitur? Porrò si ista inaccessibilis est oculis carnis, quanto magis illa quæ huic incõ
parabiliter est supereminẽs, ac per hoc cũ sit aliqd nostrũ uisibile sicut hoc corpus, aliud ue-
ro inuisibile sicut homo interior, & cũ optimũ nostri, hoc est mẽs atq; intelligẽtia inuisibile
sit oculis corporis, quomodo id quod est melius optimo nostri, uisibile erit inferiori nostro?
Ca.19 Arbitror te iam cõcedere his omnibus consideratis, recte dictum esse, quod deus nec in
loco uidetur sed mũdo corde, nec corporalibus oculis quæritur, nec circunscribitur uisu, nec
tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentit incessu. Et si quid in his minus intelligimus, uel
aliter sapimus, id quoq; nobis reuelabit, si in quod peruenimus, in eo ambulemus. Perueni
Ioan.1 mus autem ut credamus deũ non corpus esse sed spiritum. Peruenimus etiam ut credamus
1.Ioan.1 quod deum nemo uidit unquã, Et quod deus lux est & tenebræ in eo sunt nullæ, Et quod
Iacobi 1 apud eum nõ est commutatio, nec momenti obumbratio, Et quod lucem habitat inaccessi-
1.Timoth.6 bilem, quam nemo hominum uidit, nec uidere potest, Et quod pater & filius & spiritus san
1.Ioan.5 ctus unus deus est sine ulla diuersitate & separatione naturæ, Et q; similes ei erimus, quo-
1.Ioan.3 niam uidebimus eum sicuti est, Et quod deus charitas est, & qui manet in charitate in deo D
1.Ioan.4 manet & deus in illo manet, Et quod pacem & sanctificationẽ sectari debemus, sine qua ne
Heb.12 mo poterit uidere deum, Et quod corruptibile hoc & mortale corpus nostrũ in resurrectio-
1.Cor.15 ne commutabitur & induet incorruptionem atq; immortalitatem, Et quia seminatur cor-
Phil.3 pus animale, resurget corpus spiritale, transfigurante domino corpus humilitatis nostræ, ut
Gen.1 conforme faciat corpori gloriæ suæ, Et quod deus fecit hominem ad imaginem & similitu-
Eph.4 dinem suam, Et quod spiritu mentis nostræ renouamur in agnitione dei secundum imagi-
nem eius qui creauit nos. In his atq; huiusmodi scripturarum sanctarum autoritatibus per
fidem ambulantes, qui dato uel diuinitus adiuto intellectu spiritaliter profecerunt, & spiri-
talia spiritalibus comparare potuerunt, uiderunt melius uideri mente quàm corpore, & ea
uideri mente, quæ non continentur locis, nec si locorum interuallis separarentur, minora
essent in parte quàm in toto. Hinc est quod fiducialiter ille dicit, quod nec in loco deus uide
tur, sed mundo corde, nec corporalibus oculis quæritur, nec circunscribitur uisu, nec tactu te-
netur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Vnde quia & indiuisibilis in scripturis sanctis
eius substantia cõmendatur, & uisus esse à pluribus per corpus & corporalibus locis in eisdẽ
autoritatibus inuenitur, aut spiritu quo corporales cernũtur imagines, per aliquam licet in-
corpoream, tamen similitudinem corporis, sicut in somnijs uel in ecstasi, secernit ille uir san
ctus, dei naturam ab huiusmodi uisionibus, easq; dicit esse quas dei uoluntas elegisset, non
quas natura formasset. Facit enim deus istas ex quibus uult, ut cui uult quando uult appa-
reat, sua latente atq; in se incõmutabiliter manente substãtia. Si enim uolũtas nostra apud
se manens & latens sine ulla sui cõmutatione per quas se utcunq; ostẽdat exprimit uoces,
quãto facilius deus omnipotens sua latẽte atq; incõmutabiliter manẽte natura, in qua uo-
luerit specie potest cui uoluerit apparere, qui ex nihilo creauit omnia atq; in se manẽs inno
Ca.20 uat omnia. Ad eã uero uisionẽ qua uidebimus deũ sicuti est, mundãda corda cõmonuit.
Quia enim corpora cõsuetudine loquendi uisibilia nominantur, propterea deus inuisibilis
dicitur

A dicitur ne corpus esse credatur, non quia corda munda suæ substantiæ cōtemplatione frau/
dantur, cum hic summa & magna merces deum colentibus & diligentibus promittatur, di/
cente ipso domino, quando corporalibus oculis uisibiliter apparebat, & inuisibilem se con/
tuendum mundis cordibus promittebat, Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego dili/ Ioan.14
gam eum, & ostendam meipsum illi. Hæc quippe natura eius æqualiter cum patre inuisibi
lis, sicut æqualiter incorruptibilis est, quæ sicut supra dictum est, continuatim apostolus po
suit, diuinam substantiam qua potuit hominibus prædicatione commendans: quam si ocu
li corporales in resurrectione mutata corporum qualitate conspiciūt, uiderint qui hoc pos/
sunt astruere, me plus mouet illius sententia, qui nec in ipsa resurrectione hoc corporalibus
oculis, sed mundis cordibus tribuit. Et de spiritalis quidem corporis qualitate quod re/ Ca.21
surrecturis promittitur, uel discere aliquid adhuc uel quærere non recuso, si tamen de hac
re disputantes illis uitijs carere possumus, quæ plerunq; studijs humanis & concertationi/
bus excitantur, dum supra quàm scriptum est unus pro altero inflatur aduersus alterum,
ne dum altercando quærimus uestigare quomodo possit uideri deus, ipsam pacem san/ Audi rixator
ctitatemq; perdamus, sine qua nemo poterit uidere deum, quod ipse auertat à cordibus
nostris, ut ea suæ contemplationi munda reddat atq; custodiat. Illud tamen quia non du/
bito, non requiro, quod dei natura nunquam uideatur in loco. Iam utrum possit huius cor
poris oculis uideri aliquid quod in loco non uidetur, ab eis qui ualent disserendo monstra
re, cum pace dilectionis audire paratus sum, & quod me mouet in commune cōferre. Sunt ἀνθρωπομορ
enim quidam qui deum ipsum omnino corpus esse præsumunt, putantes quicquid corpus φῖται.
nō est, prorsus nullam esse substantiam, Istos omnimodo auersandos cēseo. Sunt autem
alij deum quidem ipsum corpus non esse minime dubitantes, sed ideo eos qui ad uitam æ/
ternam resurgent, etiam per corpus deum uisuros putant, quoniam talem sperant spirita/
lis corporis qualitatem, ut etiam ipsa quæ caro fuerat spiritus fiat. Quod si ita est, quan/
B tum distet à superiori opinione, & quàm hoc sit tolerabilius etiam si uerum non sit, puto fa/
cillime iudicari. Primo quia multum interest, utrum de creatore an de creatura aliter ali/
quid sentiatur quàm ueritas habet. Deinde quia conatus mentis utcunq; ferendus est uo/
lentis corpus conuertere in spiritum, non in corpus deum. Postremo quia id quod ego in
illa epistola mea dixi de istis nostræ carnis oculis, quia neq; nunc possunt, neq; tunc pote/
runt deum uidere, etiam sic uerum est. Non enim dictum est nisi de oculis corporalibus,
quod tunc non erunt si corpus ipsum spiritus erit, ac per hoc corporei oculi nūquam deum
uidebunt, quia cum uidebitur, spiritus eum non corpus uidebit. Tota igitur quæstio iam
remansit de corpore spiritali, quatenus induat incorruptionem & immortalitatem hoc cor
ruptibile atq; mortale, & quatenus ex animali in spiritale mutetur. Quæ diligentius sollici/
tiusq; tractanda est, maxime propter corpus ipsius domini, qui transfigurat corpus humi
litatis nostræ, cōforme corpori gloriæ suæ, ut possit sibi subijcere omnia. Cum enim & de/
us pater uideat filium & filius patrem, proculdubio non sunt audiendi qui uisionem no/
lunt tribuere nisi corporibus. Neq; enim dici fas est quod filium pater non uideat, aut ut &
ipse uideat, corpore indutus est, si nō nisi ad corpus pertinet uisus. Quid quod in ipso mun Gen.1
di exordio antequam filio esset ulla forma serui suscepta, uidit deus lucem quia bona est, &
firmamentum & mare & aridam & omne fœnum atq; omne lignum, solem, lunam, stel/
las, reptilia animarum uiuarum, uolatilia cœli, animam uiuam, Postremo uidit deus om/
nia quæ fecit, & ecce bona ualde. Quod cum per quasq; scilicet creaturas scriptura totiens re
petisset, miror unde nata fuerit illa opinio, qua putatum est tantum ad corpora pertinere
uisionem. Quæ opinio de quocunq; loquendi more orta sit, scripturæ tamen sanctæ non
sic loqui solent, quæ nisi non tantum corpori, uerumetiam spiritui, magisq; spiritui q̄ꝫ cor/ 1.Reg.9
pori tribuerent uisionem, non prophetas proprie uidentes appellauissent, qui non corpore Ca.22
sed spiritu etiam futura uiderunt. Sed cogitandum est ne quid insolenter audiamus, si
dixerimus corpus non solum mortalitatem & corruptibilitatem, uerumetiam hoc ipsum

quod corpus est per gloriam resurrectionis amittere & spiritum fieri. Eo modo quippe aut C
conduplicabitur substãtia spiritus si & corpus spiritus erit, aut si uerus erit spiritus hominis
ita ut commutato & conuerso in spiritum corpore, neq; geminatione neq; incremento con
duplicetur, nec omnino ullius accessu quantitatis augeatur, metuendum est ne nihil aliud
dici uideatur, quàm corpora non illa mutatione immortalia mansura, sed nulla potius fu
tura & omnino peritura. Quapropter donec diligenti inquisitione, si dominus adiuuerit,
reperiatur quid secundum scripturas de spiritali corpore quod in resurrectione promittit,
probabilius sentiendum sit, interim nobis sufficiat quod unigenitus filius idemq; media/
tor dei & hominum homo Christus Iesus, ita uidet patrem sicut uidetur à patre. Nos au/
tem ad illam uisionem dei quæ nobis in resurrectione promittitur, non ex hoc mundo istã
concupiscentiam oculorum transferre conemur, sed mundandis cordibus pio studeamus
1.Cor.13 affectu, nec corporalem faciem cogitemus, cum dicit Apostolus, Videmus nunc per specu
lum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem; præsertim quia Apostolus expressius dixit,
Nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Si ergo tunc corporali
deum facie cognoscemus, corporali eius nunc facie cogniti sumus. Tunc enim cognoscam
inquit sicut & cognitus sum. Vnde quis cum non intelligat eo loco etiam nostram faciem
2.Cor.3 illam significare uoluisse, de qua dicit alio loco, Nos autem reuelata facie gloriam domini
speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam, tanquam à domi/
ni spiritu, de gloria scilicet fidei, in gloriam contemplationis æternæ? Hoc quippe agit hæc
1.Petri.3 transformatio, qua interior homo renouatur de die in diem. De quo & Apostolus Petrus
cum eum moneret ornari, non quæ aforis inquit ornantur capillorum incrispationibus,
aut auro, aut margaritis, uel ueste preciosa, sed ille absconditus cordis homo, qui est ante
deum diues. In qua enim facie uelamen habent Iudæi non transeundo ad Christum, quo
niam cum transierit quisq; ad Christum auferetur uelamẽ, ea nos facie reuelata in eandem
imaginem transformamur. Apertissime autem dicit, uelamen super corda eorum positum D
est. Ibi est igitur facies qua reuelata nunc in fide, quamuis per speculum & in ænigmate cõ
Ecl.23 tuemur, tunc autem facie ad faciem. Quæ si approbas, tene mecum sancti uiri Ambro/
sij sententiam, iam non eius autoritate, sed ipsa ueritate firmatam. Neq; enim & mihi pro/
pterea placet quia per illius os potissimum me dominus ab errore liberauit, & per illius mi/
nisterium gratiam mihi baptismi salutaris indulsit, tanquam plantatori & rigatori meo ni
mium faueam: sed quia de hac re & ipse hoc dixit, quod pie cogitanti & recte intelligenti
loquitur etiam ille qui incrementum dat deus. In ipsa ergo resurrectione non facile est de/
Matt.5 um uidere, nisi his qui corde sunt mundo. Et ideo beati mundo corde, quoniam ipsi deum
uidebunt. Quantos beatos iam numerauerat, & tamen uidendi his deum non promise/
rat facultatem. Si ergo hi qui mundo sunt corde deum uidebunt, utiq; alij non uidebunt.
Neq; indigni deum uidebunt, neq; is qui deum uidere noluerit potest eum uidere. Nec in
loco deus uidetur, sed mundo corde: nec corporalibus oculis deus quæritur: nec circumscri/
bitur uisu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu, Et cum absens puta/
tur, uidetur: & cum præsens est, non uidetur. Denique nec apostoli omnes Christum
Ioan.14 uidebant, & ideo ait, Tanto tempore uobiscum sum & adhuc me non cognouistis? Qui
enim cognouit quæ sit latitudo, & longitudo, & altitudo, & profundum, & supereminẽtem
2.Cor.5 scientiæ charitatem Christi, uidit & Christum, uidit & patrem. Nos enim iam secundum
Thren.4 carnem non nouimus Christum, sed secundum spiritum. Spiritus enim ante faciem no/
stram Christus dominus, qui nos in omnem plenitudinem dei misericordia sua implere
dignetur, ut uideri possit à nobis. Hæc uerba sancti uiri, quæ nõ carnalia sed spiritalia sunt,
inquantum intelligis, & uera esse, non quia ipse dixit, sed quia ueritas sine strepitu clamat,
agnoscis: intantum intelligis, unde adhæreas domino, teq; ipsam intrinsecus præparas in/
corporalem locum mansionis eius ad audiendum silentium narrationis eius, & uidendam
inuisibilem formam eius. Beati enim mundo corde quia ipsi deum uidebunt, Non tamen
eis

A eis sicut corpus ex aliquo loci interuallo apparebit, sed cum uenerit ad eos & mansionem fecerit apud eos, quoniam sic implebuntur in omnem plenitudinem dei, non tamen fuerint & ipsi plenus deus, sed cum perfecti fuerint, pleni deo. Si autem non nisi corpora cogita- mus, & nec illud saltem digne cogitare possumus, unde uel ipsa corpora cogitemus, non quæramus quid aduersum nosipsos loquamur, sed ab hac potius carnali consuetudine o- rando, & in anteriora nos extendendo corda mundemus. Vt enim non tantum quod bea tus Ambrosius, uerumetiam quod beatus Hieronymus, dicam, non solum patris diuinita tem, sed nec filij quidem, nec spiritussancti, quia una in trinitate natura est, possunt oculi car nis aspicere sed oculi mentis. De quibus ipse saluator ait, Beati mundo corde quia ipsi de- um uidebunt. Nanq; sicut alibi idem Hieronymus breuiter ac ueraciter definiuit, res incor poralis corporalibus oculis non uidetur. Has sententias de re tanta uirorum tantorum nō ob hoc interponere uolui, ut cuiusq; hominis sensum tanquam scripturæ canonicæ autori- tatem sequendam arbitreris: sed ut illi qui aliter sapiunt conentur mente uidere quod ue- rum est, & in simplicitate cordis quærere deum, ne tam doctos diuinorum eloquiorum tra ctatores temere reprehendant. Nec te moueat quod à quibusdam minus considerate dici tur, quid tunc uidebunt oculi corporales si deum non uidebunt? an forte cæci erunt uel si- ne causa erunt? Neq; enim attendunt qui hæc loquuntur, quia si non erunt corpora, profe cto non erunt illi oculi corporales. Si autem erunt corpora, erit quod uidere possint oculi corporales. Sed hæc iam satis dicta sint, quæ ab initio huius opusculi mei diligenter lecta & relecta considerans, sine ulla fortasse dubitatione perspicies, ad uidendum deum per eius auxilium, cor mundum te debere præparare. De corpore uero spiritali si dominus iuuerit, opere alio experiemur quid disputare ualeamus. 22. de Ciuitate dei. ca. 29.

Augustinus Romaniano, hortans ut ocium datum bene collocet. Epist. CXIII.

B NON hæc epistola sic inopiam chartæ indicat, ut membranas saltem abunda- re testetur. Tabulas eburneas quas habeo auunculo tuo cum litteris misi. Tu enim huic pelliculæ facilius ignoscis, quia differri non potuit quod ei scripsi, & tibi non rescribere etiam ineptissimum existimaui. Sed tabellas si quæ ibi no- stræ sunt, propter huiusmodi necessitates, mittas peto. Scripsi quidem de catholica religio ne quantum dominus dare dignatus est, quod tibi uolo ante aduentum meum mittere, si charta interim non desit. Tolerabis enim qualemcunq; scripturam ex officina † maiorum. De codicibus præter libros de oratore, totum mihi excidit. Sed nihil amplius rescribere po tui quàm ut ipse sumeres quos liberet, & nunc in eadem maneo sententia. Absens enim quid plus faciam non inuenio. Gratissimum mihi est, quod in ultima epistola me partici- pem domestici tui gaudij facere uoluisti. Sed, me ne salis placidi uultum fluctusq; quietos Ignorare iubes, quanquam nec me iubes, nec ipse ignoras. Quare si ad melius cogitan- dum quies aliqua data est, utere diuino beneficio. Nec enim debemus nobis cum ista pro ueniunt, sed illis per quos ista proueniunt gratulari, quoniam iusta & officiosa, & pro suo genere pacatior atq; tranquillior rerum temporalium administratio recipiendorum æter- norum meritum gignit, si non teneat cum tenetur, non multiplicet cum multiplicatur, si nō cum pacatur inuoluat. Ipsius enim ueritatis ore dictum est, Si in alieno fideles non fuistis, quod uestrum est quis dabit uobis? Laxatis ergo curis mutabilium rerum, bona stabilia & certa quæramus, superuolemus terrenis operibus nostris. Nam in mellis copia, non fru- stra pennas habet apicula, necttit enim hærentem.

1. Retra. 12

forte meorū.

Vir. 5. æenei.

Luc. 16.

Nebridius Augustino, deplorans illum quod nimium interpelletur ciuium negocijs ab ocio contemplationis. Epistola. CXIIII.

ITA ne est mi Augustine, fortitudinem ad tolerantiam negocijs ciuium præstas, necdum tibi redditur illa exoptata cessatio? Quæso qui te tam bonum homines interpellant, credo qui nesciunt quid ames, quid concupiscas? Nullus ne tibi est

amicorum qui eis amores referat tuos? Nec Romanianus nec Lucianus? Me certe audiant. Ego clamabo, ego testabor te dominum amare, illi seruire atq; inhærere cupere. Vellem ergo te in ius meum uocare, ibiq; acquiescere. Non enim timebo me seductorem tuũ dici ciuibus tuis, quos nimium amas, & à quibus nimium amaris. C

Augustinus Nebridio, quomodo motus animi nostri à spiritibus sentiantur, & ab ijs quomodo afficiantur. Et unde motus iræ, de differentijs insensibilibus, de idea rerum. Hæc epistola sic erat deprauata, ut planè diuinandum esset aliquot locis. Non uidetur fuisse iusta epistola, sed fragmenta sparsim annotata litteris Nebridij. Epistola. CXV.

QVANQVAM mei animi cognitor sis, fortasse tamen ignoras quãtum uelim præsentia tui frui. Verum hoc tam magnum beneficium deus quandoq; præstabit. Legi rectissimam epistolam tuam, in qua de solitudine quæstus es, & quadam desertione à familiaribus tuis, cum quibus uita dulcissima est. Sed quid aliud hic tibi dicam, nisi quod te non dubito facere. Confer te ad tuum animum, & illum in deum leua quantum potes. Ibi enim certius habes & nos, non per corporeas imagines, quibus nunc in nostra recordatione uti necesse est, sed per illam cogitationem qua intelligis non loco esse nos simul. Epistolas tuas cum considerarem, quibus non dubium tibi quærenti magna respondi, uehementer me illa terruit qua percunctaris quõ fiat, ut nobis à superioribus potestatibus uel à dæmonibus & cogitationes quædã inserãtur & somnia. Magna enim res est, cui tu quoq; pro tua prudentia perspicis, non epistola, sed aut præsenti collocutione, aut aliquo libello respondendum esse. Tentabo tamen callens ingenio tuo quædam quæstionis huius lumina præseminare, ut aut †certa tecum ipse cõtexas, aut posse ad rei tantæ probabilem inuestigationem perueniri minime desperes. Arbitror enim oẽm motum animi aliquid facere in corpore. Id autem usq; ad nostros exire sensus, tam hebetes tamq; tardos, cum sint maiores animi motus, uelut cum irascimur, aut tristes, aut gaudentes sumus. Ex quo licet conijcere, cum etiam cogitamus aliquid, neq; id nobis in nostro corpore apparet, tamen posse aëreis æthereisúe animantibus, quorum & sensus acerrimus, & in cuius comparatione noster ne sensus quidem putandus est. Igitur ea quæ ut ita dicam uestigia sui motus animus figit in corpore, possunt & manere & quendam quasi habitum facere, quæ latenter cum agitata fuerint & contrectata, secundum agitantis & contrectantis uoluntatem, ingerunt nobis cogitationem & somnia, atq; id fit mira facilitate. Si enim nostrorum corporum terrenorum & tardissimorum exercitationes, agendis organis musicis seu in funambulo, cæterisq; huiusmodi spectaculis innumerabilibus ad quædã incredibilia peruenisse manifestum est, nequaq; est absurdum, eos qui aereo uel æthereo corpore aliquid in corporibus agunt, quæ naturali ordine penetrant, longe maiore uti facilitate ad mouendum quicquid uolunt, non sentientibus nobis, & tamẽ inde aliquid perpetientibus. Neq; enim etiam quum fellis abundantia nos ad iram crebriorem cogat sentimus, & tamen cogit cum hæc ipsa quam dixi abundantia facta sit irascentibus nobis. Sed hoc tamen si non uis simile à nobis prætereunter accipere, uersa id cogitatione quantum potes. Nam si animo existat assidue aliqua difficultas agendi atq; implendi quod cupit, assidue irascimur. Ira est autem quantum mea fert opinio, turbulentus appetitus auferendi ea quæ facilitatem actionis impediunt. Itaq; plerunq; non hominibus tantum, sed calamo irascimur in scribendo eumq; collidimus atq; frangimus, Et aleatores tesseris & pictores penicillo & cuiq; instrumento quilibet ex quo difficultatem se pati arbitratur. Hac autem assiduitate irascendi fel crescere etiam medici affirmant. Cremento autem fellis rursus & facile ac propè nullis causis existentibus irascimur. Ita quod suo motu animus fecit in corpore, ad eum rursus cõmouendum ualebit. Possunt latissime ista tractari, & multis rerum testimonijs ad certiorem plenioremq; perduci noticiam. Sed huic epistolæ adiunge illam quam tibi nuper de imaginibus & de memoria misi, & eam diligentius pertracta. Nam minus plene à te intellecta rescripto tuo mihi apparuit. Huic ergo quam nunc legis, cum adiunxeris D

†al's cætera

3. de Gen. ad litterã. ca. 9. & 10. & 11.

Angeli animantia.

2. de Gen. ad litterã ca. 12. & 14. & 17

A adiunxeris de illa quod dictum ibi est de naturali quadam facultate animi minuẽtis & au
gentis cogitatione quidlibet: fortasse etiam formæ corporum quas nũquam uidimus uel
cogitando apud nos uel somniando figurantur, tametsi actus animi nullo modo est his
quas uidemus comparandus. Si autem animum ita ut æquum est, animo conferas, magis
idem uel cogitare uel contemplari, aut si aliquid aliud commodius dicitur, si ullus eis inest
animus, sidera quàm homines consideranda sunt. Cæterum in corporum motibus, si ut so
les diligenter attẽdas, nihil omnino à duobus idem fieri potest. An tu cum deambulamus
simul statim idem nos agere existimas? absit à prudẽtia tua. Septentrioni nanq; uicinior
nostrum qui deambulat, aut alterum pari motu antecedat, aut tardius ingrediatur necesse
est, neutrum tamen sentiri potest. Sed tu ni fallor quid intelligamus non quid sentiamus
expectas. Quod si ab axe in meridiem tendamus, coniuncti nobis atq; inhærentes quan-
tum ualemus, innitamurq; marmori leui & æquali uel etiam ebori, tamen non magis po-
test esse amborum idem motus, quàm uenæ pulsus, quàm forma, quàm facies. Remoue
nos & pone illam prolem, nihil egeris, quippe hic etiam si in illis geminis tanta est necessi-
tas ut prope moueantur, quanta fuit ut singuli nascerentur. At enim hoc inquies ratione
tantum, quod autem sol ab astris differt, sensibus etiam clarum atq; manifestum, si magni
tudinem me cogis respicere. Nosti de interuallis quàm multa dicantur & ad quàm incer-
tum perspicuitas ista reuocetur. Sed ut concedam illa esse ut apparent, sic enim & credo, cu
ius tandem & sensum fefellit illa proceritas† ne septem pedes longiores quanquam sex lon
gissima, cui te credo hominem æqualem, cum minime reperisses usq; in eius formam no-
stram epistolam tendere uoluisse. Quare cum in terris quoq; tale aliquid existat, nihil de
cœlo puto esse mirandum. Si autem te mouet, quod præter solem nullius sideris lumen im
plet diem, quis quæso de hominibus tantus apparuit, quantus homo ille, quem deus su-
scepit longe aliter quàm cæteros sanctos atq; sapientes? Quem si cum aliis hominibus
B conferas, maiore distantia continetur, quàm collatione solis cætera sidera. Quam sanè
similitudinem diligenter intuere. Fieri enim potest mente qua extolleris, ut quandam quæ-
stionem de homine Christo ad id propositam transeunter dissoluerimus. Item quæris,
utrum summa illa ueritas & summa sapientia, forma rerum, per quam facta sunt omnia,
quam filium dei unicum sacra nostra prophetantur, generaliter hominis, an etiam uniuſ-
cuiusq; nostrum rationem contineat? Magna quæstio, Sed mihi uidetur quod ad homi-
nem faciendum attinet, hominis quidem tantum, non meam uel tuam ibi esse rationem.
Quod autem ad orbem temporis, uarias hominum rationes in illa synceritate uiuere. Ve
rum hoc cum obscurissimum sit, qua similitudine illustrari possit ignoro, nisi forte ad artes
illas quæ sunt in animo nostro confugiendum. Nam in disciplina metiendi una est anguli
ratio, alia quadrati. Itaq; quotiens demonstrare angulum uolo, non nisi una ratio anguli
mihi occurrit. Sed quadratum nequaquam scriberem, nisi quatuor simul angulorum ra-
tionem intuerer. Ita quilibet homo una ratione qua homo intelligitur factus est, at ut po-
pulus fiat, quamuis & ipsa una ratio, nõ tamen hominis ratio, sed hominum. Si ergo pars
huius uniuersi est Nebridius sicut est, & omne uniuersum partibus constat, non potuit uni
uersi conditor deus, partium rationem non habere. Quamobrem quod prima hominum
ibi ratio est, non ad ipsum hominem pertinet, quanquam miris rursum modis ad unum
omnia redigantur. Sed tu id commodius cogitabis. His contentus sis interim peto, quan-
quam non excesserim ueniam.

Forte sic legẽdum. proceritas septem pedibus lõgior, quanquã sex longissima.

Augustinus Nebridio, de conuictu & secessu altissimo à tumultu rerum mundanarum,
ac tranquillitate mentis. Erat & hæc deprauatissima. Epistola CXVI.

VNQVAM æque quicquam tuarum inquisitionum me in cogitando tenuit
æstuantem, atq; illud quod recentissimis litteris tuis legi, ubi nos arguis, quod
consulere negligamus, ut unà nobis uiuere liceat, Magnum crimen, & nisi fal-

sum esset, periculosissimum. Sed cum probabilis ratio demonstrare uideatur, hic nos potius quam Carthagini uel etiam ruri ex sententia posse degere, quid tecum agam mi Nebridi, prorsus incertus sum. Mittatur ne ad te accommodatissimũ tibi uehiculum, nam bastarna innoxie te uehi posse noster Lucinianus autor est. At matrem cogito, ut quæ absentiam sani non ferebat, imbecilli multominus esse laturam. Veniam ne ipse ad uos? At hic sunt qui neq; uenire mecum queant, & quos deserere nefas putem. Tu enim potes & apud tuã mentem suauiter habitare, hi uero ut idem possint satagitur. Eam ne crebro & redeam, & nunc tecũ, nũc cum ipsis sim? At hoc neq; simul neq; ex sententia uiuere est. Nõ enim breuis est uia, sed tanta omnino cuius peragendæ negocium sæpe suscipere, non sit ad optatum ociũ perueniſſe. Huc accedit infirmitas corporis, qua ego quoq; (ut nosti) non ualeo quod uolo, nisi omnino desinam quicquam plus uelle quam ualeo. Profectiones ergo quas quietas & felices habere nequeas, per totam cogitare uitam, nõ est hominis de † illa una ultima quæ mors uocatur cogitantis, de qua uel sola intelligis uere esse cogitandũ. Dedit quidem deus paucis quibusdam, quos gubernatores ecclesiarum esse uoluit, ut & illam non solum expectarent fortiter, sed alacriter etiam desiderarent, & earum obeundarum labores sine ullo angore susciperẽt: sed neq; his qui ad huiusmodi administrationes temporalis honoris amore raptantur, neq; rursum his qui cum sint priuati, negociosam uitam appetũt, hoc tantum bonum concedi arbitror, ut inter strepitus inquietosq; conuentus atq; discursus cum morte familiaritatem quam quærimus faciant, deificari enim utrisq; in ocio licebat. Aut si hoc falsum est, ego sum omnium ne dicam stultissimus, certe ignauissimus, cui nisi proueniat quædam secura cessatio, syncerum illud bonum gustare atq; amare nõ possum. Magna secessione à tumultu rerum labentium, mihi crede, opus est, ut non duricia, non audacia, non cupiditate inanis gloriæ, non superstitiosa credulitate fiat in homine, nihil timere. Hinc enim fit illud etiam solidum gaudium, nullis omnino lætitijs ulla ex particula conferendum. Quod si in naturam humanam talis uita non cadit, cui aliquando euenit ista securitas, cur tanto euenit crebrius, quanto quis in mentis penetrabilibus adorat deum? cur in actu etiam humano plerunq; ista tranquillitas manet, si ex illo adyto ad agendum quisq; procedat? cur interdum & cum loquimur mortem non formidamus, cum autẽ non loquimur etiam cupimus? Tibi dico, non enim hoc cuilibet diceretur, tibi inquam dico, cuius itinera in superna bene noui, tu ne, cum expertus sæpe sis quàm dulce uiuat, cum amori corporeo animus moritur, negabis tandem totam hominis uitam posse intrepidam fieri, ut rite sapiens nominetur, aut hanc affectionem qua ratio nititur tibi accidisse unquam, nisi cũ intimis agereris asserere audebis? Quæ cum ita sint, restare unum uides, ut tu quoq; in commune consulas, quo uiuas simul. Quid enim cum matre agendum sit, quam certe frater Victor non deserit, tu multo melius calles quàm ego. Alia scribere, ne te ab ista cogitatione auerterem, nolui.

al's linea

Augustinus Nebridio, significans ei, quantum profecerit in secessu, contemplatione rerum æternarum. Epistola. CXVII.

MIRVM admodum est quàm mihi præter spem euenerit, quod cum requiro quibus epistolis tuis mihi respondendum remanserit, unam tantum inueni, quæ me adhuc debitorem teneret, qua petis, ut tanto nostro ocio, quantum † esse arbitraris tecũ aut nobiscũ cupis, indicemus tibi quid insensibilis atq; intelligibilis naturæ discernentia profecerimus. Sed non arbitror occultũ tibi esse, si falsis opinionibus quanto quisq; inseritur, tanto magis in eis familiariusq; uolutatur, multo id facilius in rebus ueris animo accidere. Ita tñ paulatim in perfectũ hominẽ pficimus. Quippe cum plurimum inter puerum & iuuenem distet, nemo à puericia quotidie interrogatus se aliquando iuuenem dicet. Quod nolo in eam partem accipias, ut nos in his rebus quasi ad quandam mentis iuuentutem firmioris intelligentiæ robore perueniſſe existimes. Pueri enim

Sic legendum arbitror, esse aut nobiscum arbitraris aut tecum cupis

A enim,sed ut dici assolet,forsitan belli,& nõ male. Nam plerunq; perturbatos & sensibilium
plagarum curis refertos, illa tibi notissima ratiuncula, in respirationem leuat,mentem atq;
intelligentiam oculis & hoc uulgari aspectu esse meliorem,quod non ita esset,nisi magis es
sent illa quæ intelligimus, quàm ista quæ cernimus. Cui ratiocinationi utrum nihil ualide
inimicum sit,peto mecum cõsideres.Hac ego interim recreatus,cum dei in auxilium depre/
catione & in ipsum & in ea quæ uerissime uera sunt attolli cœpero, tanta nonnunquam re/
rum manentium præsumptione compleor,ut mirer interdum illa mihi opus esse ratiocina/
tione,ut hic esse credam,quæ tanto insunt præsentia quanto sibi quisque sit præsens. Reco/
le tu quoque,nam te fateor huius rei esse diligentiorem, ne quid forte nesciens rescripti ad/
huc debeam. Nam mihi non facit fidem tam multorum onerum quæ aliquando numera/
ueram,tam repentina depositio, quamuis te accepisse litteras meas non dubitem, quarum
rescripta non habeo.

Augustinus Ianuario respondet docens quid agendum sit in his in quibus regionum
aut ecclesiarum consuetudines uariant,& in quibus consentiunt,Puta de sacramẽtis,
festis diebus,ieiunio & eucharistia. Epist. CXVIII

DILECTISSIMO filio Ianuario,Augustinus in domino salutẽ. Ad ea quæ 2.Retract.20 Ca.1
me interrogasti, mallem prius nosse quid interrogatus ipse responderes. Ita e/
nim uel approbãdo uel emendando responsiones tuas multo breuius possem
respõdere,& te facillime aut confirmare aut corrigere. Hoc quidem ut dixi mal/
lem. Sed tamen ut nunc responderem, malui longiorem facere sermonem quàm dilatio/
nem. Primo itaque tenere te uolo quod est huius disputationis caput, dominum nostrum Matth.11
Iesum Christum,sicut ipse in Euangelio loquitur,leni iugo suo nos subdidisse & sarcinæ le/ Iugũ χρηστόν
ui,Vnde sacramẽtis numero paucissimis,obseruatione facillimis,significatione præstantis/
simis,societatem noui populi colligauit, sicuti est baptismus trinitatis nomine consecratus, Sacramenta duo præcipua
B communicatio corporis & sanguinis ipsius,& si quid aliud in scripturis canonicis commen/
datur,exceptis his quæ seruitutem populi ueteris pro congruentia cordis illorum & prophe
tici tẽporis onerabant,quæ & in quinq; libris Moysi leguntur. Illa autẽ quæ non scripta sed Dis.12.illa
tradita custodimus,quæ quidẽ toto terrarũ orbe obseruãtur,datur intelligi,uel ab ipsis apo
stolis, uel plenarijs concilijs, quorum est in ecclesia saluberrima autoritas, commẽdata atq;
statuta retineri,sicuti quod domini passio,& resurrectio,& ascensio in cœlum,& aduẽtus de Festa paucissi ma.
cœlo spiritussancti,anniuersaria solennitate celebrãtur,Et si quid aliud tale occurrerit quod
seruatur ab uniuersis quacunque se diffundit ecclesia. Alia uero quæ per loca terrarum
regionesq; uariantur,sicuti est quod alij ieiunant sabbato,Alij uero nõ: Alij quotidie com/ Cap. 2
municant corpori & sanguini dominico,Alij certis diebus accipiunt: Alibi nullus dies inter De ecclesiasti cis dogmati/
mittitur quo non offeratur,Alibi sabbato tantum & dominico,Alibi tantum dominico,Et bus cap.22.
si quid aliud huiusmodi animaduerti potest,totum hoc genus rerũ liberas habet obserua/
tiones,Nec disciplina ulla est in his melior graui prudentiq; Christiano,quàm ut eo modo
agat quo agere uiderit ecclesiam ad quancunque forte deuenerit. Quod enim neq; contra Consuetudo.
fidem,neque contra bonos mores iniungitur,indifferenter est habendum,& pro eorum in/
ter quos uiuitur societate seruandum est.Credo te aliquando ex me audisse,sed tamen etiã
nunc commemoro.Mater mea Mediolanum me consecuta,inuenit ecclesiam sabbato non
ieiunantem,cœperat perturbari & fluctuare quid ageret, Tunc ego talia non curabam,sed
propter ipsam consului de hac re beatissimæ memoriæ uirum Ambrosium,Respõdit se ni
hil docere me posse,nisi quod ipse faceret,quia si melius nosset,id potius obseruaret. Cum
que ego putassem,nulla reddita ratione autoritate sola sua nos uoluisse admonere ne sab/
bato ieiunaremus, subsecutus est,& ait mihi, Cum Romã uenio ieiuno sabbato,cum hic
sum nõ ieiuno,Sic etiam tu,ad quam forte ecclesiam ueneris eius morem serua,si cuiquam
nõ uis esse scandalo nec quẽquam tibi.Hoc cum matri renunciassem,libenter amplexa est.

Ego uero de hac sententia etiam atq; etiam cogitans, ita semper habui, tanq; eam cœlesti C oraculo susceperim. Sensi enim sæpe dolens & gemens multas infirmorum perturbationes fieri, per quorundam fratrum contentiosam obstinationem & superstitiosam timiditatem qui in rebus huiusmodi quæ neq; scripturæ sanctæ autoritate, neq; uniuersalis ecclesiæ traditione, neq; uitæ corrigendæ utilitate ad certum possunt terminum peruenire, tãtum quia subest qualiscunq; ratiocinatio cogitantis, aut quia in sua patria sic ipse consueuit, aut quia ibi uidit ubi peregrinationem suam, quo remotiorem à suis, eo doctiorem factam putat, tam litigiosas excitant quæstiones, ut nisi quod ipsi faciunt, nihil rectum existiment. Dixerit aliquis non quotidie accipiendam eucharistiam. Quæsieris quare? Quoniam inquit eligendi sunt dies quibus purius homo continentiusq; uiuit, quo ad tantum sacramentum dignus accedat. Qui enim manducauerit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Alius contra, Immo inquit, si tanta est plaga peccati, atq; impetus morbi ut medicamenta talia differenda sint, autoritate antistitis debet quisq; ab altario remoueri ad agendam pœnitentiam, & eadem autoritate reconciliari. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat quo debet agere pœnitentiam, non ut arbitrio suo cum libet, uel auferat se communioni uel reddat. Cæterum si peccata tanta non sunt, ut excommunicandus quisquam homo iudicetur, non se debet à quotidiana medicina dominici corporis separare. Rectius inter eos fortasse quisquam dirimit litem, qui monet ut præcipue in Christi pace permaneant, Faciat autem unusquisq; quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum. Neuter enim eorum exhonorat corpus & sanguinem domini, si saluberrimum sacramentum certatim honorare contendunt. Neq; enim litigauerunt inter se, aut quisquam eorum se alteri præposuit. Zacheus & ille centurio, cum alter eorum gaudens in domum suam suscepit dominum, alter dixit, Non sum dignus ut intres sub tectum meum: Ambo saluatorem honorificantes diuerso & quasi contrario modo, ambo peccatis miseri, ambo misericordiam consecuti. Valet etiam ad hanc similitudinem quod in primo populo unicuiq; D manna secundum propriam uoluntatem in ore sapiebat, sic in ore cuiusq; christiani sacramentum illud quomodo sumatur æstimandum. Nam & ille honorando non audet quotidie sumere, & ille honorando non audet ullo die prætermittere. Contemptum solum nõ uult cibus ille, sicut manna fastidium. Inde enim & apostolus indigne dicit acceptum ab eis qui non discernebãt à cæteris cibis ueneratione singulariter debita. Continuo quippe cum dixisset, Iudicium sibi manducat & bibit, addidit ut diceret, Non dijudicans corpus, quod satis toto ipso loco in epistola ad Corinthios prima, si diligẽter attendatur apparet. Sit aliquis peregrinus in eo forte loco ubi perseuerantes in obseruatione quadragesimæ, nec quinta sabbati lauant relaxantq; ieiunium, Non inquit hodie ieiunabo. Quæritur causa, Quia non fit inquit in patria mea, Quid aliud ille nisi consuetudinem suam consuetudini alterius præponere conatur? Non enim mihi de libro dei hæc recitaturus est, aut uniuersæ quacunq; dilatatur ecclesiæ plena uoce certabit, aut ostendet istum contra fidem facere, se autem secundum fidem, moresq; hinc optimos aut illum uiolare, aut se custodire conuincet. Violant sanè quietem & pacem suam de superflua quæstione rixando. Mallem tamen in rebus huiusmodi ut & ille in huius & hic in illius patria ab eo quod cæteri faciunt non abhorreret. Si uero etiam in aliena patria cum peregrinetur ubi maior & frequentior est populus dei, uidit, uerbi gratia, bis offerri quinta sabbati hebdomadæ ultimæ quadragesimæ & mane & ad uesperam, ueniensq; in patriam suam ubi fine diei mos est offerri, male illiciteq; fieri contendat, quoniam alibi aliter ipse uiderit, puerilis est sensus ille, cauendus in nobis, tolerandus & corrigendus in nostris. Prima ergo inquisitio tua quam in commonitorio posuisti, ex quo trium istorum genere sit attende. Quæris enim his uerbis, quid per quintam feriam ultimæ hebdomadis paschæ fieri debeat, An offerendum sic mane, & rursus post cœnam, propter illud quod dictũ est, Similiter postquam cœnatum est, An

Margin notes: Ca.3 Eucharistia (beside "tam litigiosas…"); Luc.19, Matt.8 (beside "alteri præposuit. Zacheus…"); 1.Cor.11 (beside "qui non discernebãt…"); Ca.4 (beside "satis toto ipso loco…"); Ieiunium. (beside "quinta sabbati lauant…"); Ca.5 (beside "uendus in nobis…"); Eucharistia bis in die. (beside "in commonitorio posuisti…")

A est, An ieiunandum, & post cœnam tantummodo offerendum, An etiam ieiunandum &
post oblationem sicut facere solemus cœnandum. Ad hæc itaq; ita respondeo, ut quid ho-
rum sit faciendum si diuinæ scripturæ præscribit autoritas, non sit dubitandum quin ita fa-
cere debeamus ut legimus, ut iam non quomodo faciendum, sed quomodo sacramentum
intelligendum sit disputemus. Similiter etiam si quid horum tota die per orbem frequen-
tat ecclesia, Nam hoc quin ita faciendũ sit disputare insolẽtissimæ insaniæ est. Sed neq; hoc
neq; illud est in eo quod tu quæris. Restat igitur ut de illo tertio genere sit quod per loca
regionesq; uariatur. Faciat ergo quisq; quod in ea ecclesia in quã uenit inuenerit. Nõ enim
quicquã eorũ contra fidem sit, aut contra mores, hinc uel inde meliores. His enim causis, id
est, aut propter fidẽ, aut propter mores, uel emẽdari oportet quod perperam fiebat, uel in-
stitui quod non fiebat. Ipsa quippe mutatio cõsuetudinis etiam quæ adiuuat utilitate, no-
uitate perturbat. Quapropter quæ utilis nõ est, perturbatione infructuosa cõsequenter no-
xia est. Nec ideo putari debet institutũ esse multis locis ut illo die post refectionem offera-
tur, quia scriptum est identidem, Et calicem accipiens post cœnam dicens, & cætera. Ipsam
enim potuit appellare cœnam, qua iam corpus acceperant, ut deinde calicem acciperent. A-
postolus nanque alibi dicit: Conuenientibus ergo uobis in unum, non est dominicam cœ- 1.Cor.11
nam manducare, hanc ipsam acceptionem eucharistiæ dominicam cœnam uocans. Ca.6

Illud magis mouere potuit homines, utrum iam refecti die illa uel offerrent uel sume-
rent eucharistiam, quod in Euangelio dicitur: Cum autem illi manducarent, accepit Iesus Matth.26
panem & benedixit, cum etiam superius dixisset, Cum sero factum esset, recumbebat cum
duodecim, & manducantibus eis dixit, quoniam unus ex uobis me tradet. Post enim tra-
didit sacramẽtum, Et liquido apparet, quando primum acceperunt discipuli corpus & san De consc. dis.
guinem domini, non eos accepisse ieiunos. Nunquid tamen propterea calumniandum est 2.liquido.
uniuersæ ecclesiæ quod à ieiunis semper accipitur? Ex hoc enim placuit spirituisancto, ut in 4.senten. dis.
B honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret quàm exteri 8 ca.hic aut.
cibi. Nam ideo per uniuersum orbem mos iste seruatur. Neq; enim quia post cibos dedit
dominus, propterea pransi aut cœnati fratres ad illud sacramẽtum accipiendum conuenire
debent, aut sicut faciebant quos apostolus arguit & emẽdat, mensis suis ista miscere. Nanq;
saluator quo uehementius commendaret mysterij illius altitudinẽ, ultimum hoc uoluit in-
figere cordibus & memoriæ discipulorum, à quibus ad passionem digressurus erat. Et ideo
non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, ut apostolis per quos ecclesias dispositurus
erat seruaret hunc locum. Nam si hoc ille monuisset ut post cibos alios semper accipere-
tur, credo quod eum morem nemo uariasset. Cum uero ait apostolus de hoc sacramento
loquẽs: Propter quod fratres cum cõuenitis ad manducandum, inuicem expectate, Si quis 1.Cor.11
esurit domi manducet, ut non ad iudicium conueniatis, statim subtexuit, Cætera autem
cum uenero ordinabo. Vnde intelligi datur, quia multum erat, ut in epistola totum illum
agendi ordinem insinuaret quem uniuersa per orbem seruat ecclesia, ab ipso ordinatum es-
se quod nulla morum diuersitate uariatur. Sed nonnullos probabilis quædam ra- Ca.7
tio delectauit, ut uno certo die per annum quo ipsam cœnam dominus dedit, tanquam
ad insigniorem commemorationem post cibos offerri & accipi liceat corpus & sanguis do
mini. Honestius autem arbitror ea hora fieri, ut qui etiam ieiunauerit, post refectionem
quæ hora nona fit, ad oblationem possit occurrere. Quapropter neminem cogimus do-
minica illa cœna prandere, sed nulli etiam contradicere audemus, hoc tamen non arbi-
tror institutum, nisi quia plures & propè omnes in plerisque locis eo die cœnare consue-
uerunt. Et quia nonnulli etiam ieiunium custodiunt, mane offertur Christo propter
prandentes, quia ieiunia simul & lauacra tolerare non possunt, ad uesperam uero pro-
pter ieiunantes. Si autem quæris, cur etiam lauandi mos ortus sit, Nihil mihi de hac re
cogitanti probabilius occurrit, nisi quia baptizandorum corpora per obseruationem qua-
dragesimæ sordidata, cum offensione sensus ad fontem tractarentur, nisi aliqua die la-
uarẽtur.

uarentur. Istum autem diem potius ad hoc electum quo cœna dominica anniuersarie cele C
bratur. Et quia cócessum est hoc baptismum accepturis, multi cum his lauare uoluerunt ie iuniumq; relaxare. His ut potui disputatis, moneo, ut ea quæ prælocutus sum serues quan tum potes, ut decet ecclesiæ prudentem ac pacificum filium. Alia quæ interrogasti, si deus uoluerit alio tempore expediam.

Augustinus Ianuario, copiosius differens de ritibus ecclesiæ, uel his quos negligi ne fas est, uel his, qui pro tempore locoq; seruari possunt, aut omitti, uel his, qui tollendi sunt, si citra maius incommodum liceat. Has duas epistolas Augustinus recenset inter libros, ob hanc prolixiorem.

Epistola CXIX.

Ca.1

LECTIS litteris tuis, ubi me commonuisti ut debitum redderem de residuis enodandis quæstionibus, quas iam longe ante quæsiueras, gratissimum mihiq; charissimum desiderium studij tui amplius tolerare non potui, & quamuis in medijs aceruis occupationum mearum, hãc feci præcipuã, ut ad ea quæ me interrogasti responderem tibi. Diutius autem de tua epistola disputare nolo, ne hoc ipsum me impediat iam tandem redhibere quod debeo. *Quæstio prima de natali Christi.* Quæris quæ causa sit, cur anniuersarius dies celebrandæ dominicæ passionis, non ad eundem redeat anni diem, sicut dies qua traditur natus. Et deinde subiungis, si hoc sit propter sabbatum & lunam, quid sibi uelit in hac re obseruatio sabbati & lunæ. Hic primum oportet, ut noueris diem natalem domini, non in sacramento celebrari, sed tantum in memoriam reuocari quod natus sit, ac per hoc nihil opus erit, nisi reuolutum anni diem quo ipsa res acta est, festa deuotione significari. Sacramentum est autem in alia celebratione, cum rei gestæ ita rememoratio fit, ut aliquid etiam significari intelligatur, quod sancte accipiendum est. Eo itaq; modo agimus
Pascha pascha, ut non solum in memoriam quod gestum est reuocemus, id est, quod mortuus est Christus & resurrexit, sed etiam cætera quæ circa ea attestantur ad sacramenti significatio
Rom.4 nem nó omittamus. Quia enim sicut dicit apostolus, Mortuus est propter delicta nostra, D
& resurrexit propter iustificationem nostram, Transitus quidem de morte ad uitam in illa passione domini & resurrectione sacratus est. Nam etiam uocabulum ipsum quod pascha dicitur, non græcum, sicut uulgo uideri solet, sed hebræum esse dicunt, qui linguam utranq; nouerunt. Neq; enim à passione, quoniam græce πάθειν dicitur pati, sed ab eo quod transitur ut dixi de morte ad uitam hebræo uerbo res appellata est. In quo eloquio pascha transitus dicitur, sicut perhibent qui hoc sciunt,
Ioan.5 Quod uoluit & ipse dominus tangere cũ dicit, Qui credit in me transiet de morte ad uitam. Et maxime idem euangelista hoc exprimere uoluisse intelligitur,
Ioan.13 cum celebraturo domino pascha cum discipulis suis, ubi cœnã eis mysticam dedit, Cum uidisset inquit Iesus quia uenit eius hora ut transiret de mundo ad patrem. Transitus ergo de hac uita mortali in aliã uitam immortalem, hic est enim de morte
Ca.2 ad uitam, in passione & in resurrectione dñi commẽdatur. Hic transitus à nobis modo agitur per fidem quæ nobis est in remissionem peccatorum, in spem uitæ æternæ diligenti
Gal.5 Abac.2 bus deum & proximum, quia fides per dilectionem operatur, & iustus ex fide uiuit. Spes
Rom.8 autem quæ uidetur non est spes, Quod enim uidet quis quid sperat? Si aũt quod nó uidemus speramus, per patientiam expectamus, secundũ hanc fidem, & spem & dilectionem qua cœpimus esse sub gratia, iam cómortui sumus cũ Christo, & consepulti illi per baptis
Rom.6 mũ, sicut dicit apostolus, Quia & uetus homo noster simul cófixus est cruci cũ illo, & resurreximus cũ illo, quia simul nos excitauit, & simul sedere fecit in cœlestibus. Vnde est & illa
Col.3 exhortatio, Si aũt resurrexistis cum Christo quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram dei sedẽs, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Sed quia sequitur & dicit, Mortui enim estis & uita uestra abscondita est cum Christo in deo, cum Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum illo in gloria, satis indicat quid uelit intelligi, quia tũc transitus noster de morte ad uitam qui fit per fidem, spe peragitur futuræ in fine resurrectiõis & gloriæ, cum corruptibile hoc, id est caro ista in qua gemimus modo, induet

A duet incorruptionẽ,& mortale hoc induet immortalitatem. Nunc enim quidem iam habe
mus primitias spiritus per fidem,sed adhuc in nobisipsis ingemiscimus adoptionem expe/
ctantes redemptionẽ corporis nostri,Spe enim salui facti sumus. In hac spe cũ sumus, cor/
pus quidem mortuũ est propter peccatum,spiritus autem uita est propter iusticiã. Sed ui/
de quod sequitur,Si autẽ spiritus eius,inquit,qui suscitauit Christum à mortuis habitat in Rom.8
uobis, qui suscitauit Christũ à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra per inhabi/
tantem spiritum eius in uobis.Hic igitur uniuersa ecclesia quæ in peregrinatione mortalita/
tis inuenta est,expectat in fine seculi quod in domini nostri Iesu Christi corpore præmon/
stratũ est,qui est ex mortuis primogenitus,quia & corpus eius cuius caput est ipse,non nisi
ecclesia est. Nõnulli enim attendentes uerba quæ assidue dicit apostolus,Quia & mor/ Ca.3
tui sumus cum Christo,& resurreximus cum eo,nec intelligentes quatenus dicatur,arbitra/
ti sunt iam factam esse resurrectionem,nec ullam ulterius in fine tẽporum esse sperãdam.
Ex quibus est inquit Hymenæus & Philetus,qui circa ueritatem aberrauerunt,dicentes re/ 2. Timoth. 2
surrectionem iam factam esse,& fidem quorundã subuerterunt. Idem apostolus eos argu/
ens detestatur,qui tamẽ dicit nos resurrexisse cum Christo. Vnde? nisi quia hoc per fidem
& spem & dilectionẽ factum esse dicit in nobis secũdum primitias spiritus? Sed quia spes Rom.8
quæ uidetur non est spes,& ideo si quod nõ uidemus speramus,per patientiã expectamus,
restat utiq; redemptio corporis nostri quam expectantes in nobismetipsiis ingemiscimus.
Vnde est illud:Spe gaudentes,in tribulatione patientes.Hæc igitur innouatio uitæ nostræ Rom.12
est quidã transitus de morte ad uitam,qui primo fit per fidẽ,ut in spe gaudeamus, & in tri/
bulatione patientes simus, dum adhuc exterior noster homo corrumpitur, sed interior re/
nouatur de die in diem,propter initium nouæ uitæ, propter nouum hominem quem iube/ 2.Cor.4
mur induere & exuere ueterem, Expurgantes uetus fermentum ut simus noua conspersio, 1.Cor.5
quoniam pascha nostrum immolatus est Christus.Propter hanc ergo uitæ nouitatem,pri/
B mus mensis in anni mẽsibus celebrationi huic attributus est. Nam & ipse dicitur mensis no
uorum. Quia uero in toto tempore seculi nunc tertiũ tempus apparuit,ideo resurrectio do
mini triduana est. Primũ enim tẽpus est ante legem,secundũ sub lege,tertiũ sub gratia,ubi
iam manifestatio est sacramẽti prius occulti in prophetico ænigmate. Hoc ergo & in lunari
numero significatur,quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandam perfe/
ctionem mysticus apparere,tertia hebdomada lunæ pascha celebratur,id est,qui dies occur
rerit à quartadecima in uicesimamprimã. Est illic & aliud sacramentũ,quod si tibi ob/ Ca.4
scurũ fuerit,quia in talibus inquisitionibus minus eruditus es,non cõtristeris. Nec ideo me
putes meliorem,quia hæc in studijs puerilibus didici. Qui enim gloriatur,in eo glorietur in/
quit,scire & intelligere,quoniam ego sum dominus. Nõnulli ergo studiosi talium rerũ quæ Hier.9
sierunt multa de muneribus & motibus siderũ,Et qui subtilius ista scrutati sunt,incremen
ta & decrementa lunaria ex conuersione globi eius coniecerunt,non quod aliquid substan/
tiæ uel accedat ei cum augetur uel decedat cum minuitur:quod deliramentũ imperiti Mani Manichæi de luna.
chæi opinantes,repleri eam dixerũt,sicut repletur nauis,ex fugitiua diei parte,quam cõmi/
xtam principibus tenebrarũ & eorũ sordibus inquinatam corde ac ore sacrilego & credere
& loqui nõ dubitãt. Hinc ergo impleri lunã dicunt cũ magna pars diei magnis laboribus
ab inquinamento purgata de toto mũdo atq; omnibus cloacis fugiẽs redditur deo lugẽti
dum redeat,Repleri uero per mensem dimidium, & alio dimidio in solem refundi uelut in
aliam nauem,Nec tamen inter istas anathematizandas blasphemias aliquid unquam fin
gere potuerunt, cur uel incipiens lucere uel desinens corniculato lumine fulgeat,aut cur à di
midio mense incipiat minui & non ad refundendum plena perueniat. Illi autẽ qui hoc cer/
tis numeris indagarunt,ita ut & defectus solis & lunæ non solum cur fierent,sed etiã quan/
do futuri erant longe ante prædicerẽt, & eos determinatis interuallis temporum canonica
supputatione præfigerent,litterisq; mandarent,quas modo qui legunt atq; intelligunt ni/
hilominus eos prædicunt, nec aliter aut aliâs accidunt quàm prædicunt, Tales ergo qui/
bus nõ

bus non est ignoscendum,sicut sancta scriptura dicit,quia cum tantum ualerent ut possent C
æstimare seculum,quō dominum eius supplici pietate non facilius inuenerunt,ex ipsis cor/
nibus lunæ quæ à sole auersa sunt,siue crescentis,siue decrescentis,coniecerunt eam uel à so/
le illustrari,& quanto magis ab eo recederet,tantomagis ab ea parte quæ terris apparet ra
dios eius excipere,quanto autem ad eum magis post dimidium mensem ex alio semicircu
lo propinquaret,tantomagis à superiori parte illustrata ab ea parte quam terris aduerte/
ret non posse excipere radios,& propterea uideri decrescere:uel si haberet suum lumen, il/
lud haberet ex una parte in hemisphærio,quam partem cum recedens à sole paulatim ter/
ris ostenderet, donec coram ostenderet quasi augumēta monstrare,dum non addatur qđ
deerat,sed perdatur quod inerat,ac rursus paulatim abscondere quod patebat , & ideo ui/
deri decrescere.Sed quodlibet horum sit duorum,illud certum atq; manifestū est, & cuiuis
aduertenti facile cognitu,quod luna non augeatur ad oculos nostros nisi à sole recedendo,
Ca.5 neq; minuatur nisi ad solem ex parte alia propinquando. Attende nunc quod in Pro/
Eccl.27 uerbijs legitur,Sapiens sicut sol permanet,stultus autem sicut luna mutatur . Et quis est sa/
piens qui permanet, nisi sol ille iusticiæ,de quo dicitur, Ortus est mihi sol iusticiæ,& quem
Sap.5 sibi non fuisse ortum in die nouissima plangentes impij dicturi sunt,Et iusticiæ lumen non
Matt.5 luxit nobis,& sol non ortus est nobis? Nam istum carnis oculis uisibilem solem oriri facit
super bonos & malos deus,qui etiam pluit super iustos & iniustos. Ducuntur autem sem/
Lunæ alle per ex rebus uisibilibus inuisibilium congruæ similitudines . Quis est ergo ille stultus qui
goria. tanquam luna mutatur,nisi Adam in quo omnes peccauerunt ? Anima quippe humana
recedens à sole iusticiæ,ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis ueritatis, o/
mnes uires suas in terrena conuertit,& eo magis magisq; obscuratur in interioribus ac su/
perioribus suis:sed cum redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam,quanto ma/
2.Cor.4 gis ei appropinquat affectu pietatis,tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior
renouatur de die in diem,omnisq; lux illa ingenij quæ ad inferiora uergebat,ad superiora D
conuertitur, & à terrenis quodammodo aufertur,ut magis magisq; huic seculo moriatur,
Col.3 & uita eius abscondatur cum Christo in deo. Mutatur ergo in deterius ad exteriora pro/
Eccl.10 grediens,& in uita sua proijciens intima sua,& hoc terræ, id est eis qui terrena sapiunt me/
Psal.9 lius uidetur,cum laudatur peccator in desiderijs animæ suæ,& qui inique gerit benedicitur.
Mutatur autem in melius cum intentionem suam & gloriam à terrenis quæ in hoc seculo
apparent,paulatim auertit,& ad superiora ab inferioribus conuertit,& hoc terræ, id est eis
qui terrena sapiunt deterius uidetur. Vnde illi impij postremam infructuosam agentes pœ
Sap.5 nitentiam,etiam hoc inter multa dicturi sunt , Hi sunt quos aliquando habuimus in deri/
sum & in similitudinem improperij,Nos insensati uitam illorum æstimabamus insaniam,
Ac per hoc spiritussanctus de uisibilibus ad inuisibilia,& de corporalibus ad spiritualia sa
cramenta similitudinem ducens,transitum illum de alia uita in aliam uitam quod pascha
nominatur,à quartadecima luna uoluit obseruari,ut non solum propter tempus tertium
quod supra commemoraui,quia inde incipit hebdomada tertia , sed etiam propter ipsam
tertiam cōuersionem ab exterioribus ad interiora de luna similitudo assumeretur, usq; ad
uicesimam uero & primam,propter ipsum numerum septenarium quo uniuersitatis signa/
Ca.6 tio sæpe figuratur,qui etiam ipsi ecclesiæ tribuitur propter instar uniuersitatis . Ideo Io/
hannes apostolus in Apocalypsi,ad septem scribit ecclesias.Ecclesia uero adhuc in ista mor
talitate carnis constituta,propter ipsam mutabilitatem lunæ nomine in scripturis signatur.
Psal.10 Vnde est illud,Parauerunt sagittas suas in pharetra,ut sagittēt in obscura luna rectos cor
Col.3 de.Prius enim q̄ fiat illud quod dicit apostolus,Cum Christus apparuerit uita uestra, tūc
& uos apparebitis cum ipso in gloria, obscura uidetur ecclesia in tempore peregrinationis
suæ,inter multas iniquitates gemens,& tunc sunt timendæ insidiæ fallacium seductorum,
quas nomine sagittarum intelligi uoluit. Vnde alio loco propter nuncios fidelissimos ueri/
tatis quos ubiq; parit ecclesia dicitur , Luna testis in cœlo fidelis. Et cum de regno domini
psalmus

A psalmus cantaret, Orietur, inquit, in diebus eius iusticia & abundãtia pacis, donec interficia Psalm. 71
tur luna, id est abundantia pacis intãtum crescet, donec omnem mutabilitatẽ mortalitatis
absumat. Tunc nouissima inimica destruetur mors, & quicquid nobis resistit ex infirmitate 1. Cor. 15
carnis, unde nobis perfecta pax nondum est, consumetur omnino, cum corruptibile hoc in-
duerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatẽ. Vnde & illius ciuitatis mu-
ri, quæ Hiericho appellatur, quod in hebræo eloquio luna interpretari dicitur, septimo circu
itu testamenti arcæ corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annũciatio regni cœlorũ, quam
circuitio arcæ significauit, nisi ut omnia munimẽta mortalis uitæ, id est omnis spes huius se-
culi, quæ resistit spei futuri seculi in dono septenario spiritussancti per liberum arbitrium de Lib. arbitriũ.
struatur? Ob hoc enim circumeunte arca non impulsu uiolento illi muri ciciderunt, sed spõ
te. Sunt & alia testimonia scripturarum, quæ nobis ingerunt per commemorationem lunæ
ecclesiæ significationem, quæ in ista mortalitate ab illa Hierusalem, cuius ciues angeli sunt,
in erumnis & laboribus peregrinatur. Non ideo tamen putare debent stulti, qui nolunt in
melius commutari, adoranda esse illa luminaria, quia ducitur ex eis aliquãdo similitudo ad
diuina mysteria figuranda: ex omni enim creatura ducitur. Nec ideo debemus in sententiã
damnationis irruere, quæ ore apostolico de quibusdam profertur, qui coluerunt & seruie- Rom. 1
runt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. Sicut enim nõ adoramus
pecora, quamuis dictus sit Christus & agnus & uitulus, nec feram, quia dictus est leo de tri
bu Iuda, nec lapidem, quia petra erat Christus, nec montem Syon, quia in ipso figuratur
ecclesia: sic nec solem nec lunam, quamuis ex ea cœlesti creatura, sicut ex multis terrestribus
sacramentorum figuræ ad informationes mysticas assumantur. Quapropter Mani- Caput 7.
cheorum uel Mathematicorum deliramenta cum detestatione irridenda sunt: quibus cum
obiecerimus uana commenta, unde homines in errorem præcipitant, quò prius præcipitati
sunt, garruli sibi uidẽtur, cum dicunt nobis: Cur & uos ad solis & lunæ computationem pa
B scha celebratis? quasi nos ordines siderum, ac uicissitudines temporum à summo atq; opti-
mo deo conditas arguamus, & non eorum peruersitatem, quæ rebus sapientissime conditis
ad stultissimas opiniones abutitur. Nam si Mathematicus nobis contradicturus est de
sideribus & luminaribus cœli ad sacramenta mystice figuranda similitudines ducere, con-
tradicant & augures ne dicatur nobis, Estote simplices ut columbæ: Contradicant & Marsi Matth. 10
ne dicatur nobis, Astuti sicut serpentes: Contradicant histriones ne in psalmis citharam no
minemus, Ac quia ex his rebus ad mysteria uerborum dei, similitudinum signa sumuntur,
dicant si placet, uel auspicia nos captare, uel uenena conficere, uel theatricas affectare luxuri
as, quod dementissimum est dicere. Non igitur nos de sole & luna annuis menstruisue tem
poribus actionum nostrarum euenta coniicimus, ne in uitæ humanæ periculosissimis tem-
pestatibus tanquam in scopulos miseræ seruitutis illisi, à libero arbitrio naufragemus: sed Lib. arbitriũ.
ad rem sacrate significandam similitudines aptas religiosissima deuotione suscipimus, sicut
de cætera creatura, de uentis, de mari, de terra, de uolatilibus, de piscibus, de pecoribus, de ar
boribus, de hominibus, ad sermonem quidem multipliciter, ad celebrationem uero sacra-
mentorum iam Christiana libertate parcissime, sicut de aqua, de frumẽto, de uino, de oleo.
In seruitute aũt ueteris populi etiam multa celebrari imperata sunt, quæ nobis tantũmodo
intelligenda traduntur. Non itaq; dies obseruamus & annos & menses & tempora, ne au-
diamus ab Apostolo: Timeo ne forte sine causa laborauerim in uobis. Eos enim inculpat Galat. 4
qui dicunt, Non proficiscar, quia posterus dies est, aut quia luna sic fertur: uel, Proficiscar ut
prospera cedant, quia ita se habet positio siderum: Non agam hoc mense cõmercium, quia
illa stella mihi agit mensem, uel agam, quia suscepit mensem: Non plantem hoc anno uine-
am, quia bisextus est. Non autem quisquam sapiens arbitretur obseruatores temporum
reprehendendos, qui dicunt, Non proficiscar hodie, quia tempestas exorta est: aut non na-
uigem, quia adhuc sunt hibernæ reliquiæ: aut tempus seminãdi est, quia imbribus autumna
libus terra satiata est: uel si qui forte alij naturales effectus circa motum aëris & humoris ad

uariandas temporum qualitates in siderum ordinatissima conuersione notati sunt, de qui- C
Gen. 1 bus dictũ est cum conderentur: Et sint in signis & temporibus & diebus & in annis. Si quæ autem figuræ similitudinum non tantum de cœlo & de sideribus, sed etiam de inferiori creatura ducuntur ad dispensationem sacramentorum, eloquentia quædam est doctrinæ salutaris, mouendo affectui discentium accommodata, à uisibilibus ad inuisibilia, à corporali-
Caput 8 bus ad spiritalia, à temporalibus ad æterna. Nec quisquam nostrum attendat quod eo tempore, quo pascha celebramus, sol in ariete est, sicut illi appellant quendam siderum locum, ubi reuera mense nouorum sol inuenitur: sed siue illi arietem, siue aliquid aliud eandem partem cœli uocare uoluerint, nos de scripturis sanctis hoc didicimus, quod omnia sidera deus condidit, & locis cœlestibus quibus uoluit, ordinauit, quæ stellis distincta & ordinata in quaslibet partes diuidant, quibuslibet uocabulis uocent, ubicũque sol esset mense nouorum, illic eum reperiet hæc celebratio, propter similitudinem sacramenti renouandæ uitæ, de qua satis supra disseruimus. Quod si etiam locus ille siderum aries uocari posset propter aliquam figuræ congruentiam, neque huiusmodi timeret sermo diuinus aliquam sacramenti similitudinem ducere, sicut de alijs non solum cœlestibus, sed etiam terrestribus creaturis, sicut de Orione & Pliadibus: sicut de monte Sina, & de monte Sion: sicut de fluminibus quæ uocãtur Geon, Phison, Tigris, Euphrates: sicut de ipso totiens in sanctis mysterijs nobilitato fluuio Iordane rerum figurate insinuãdarum mysticas similitudines adduxit. Sed quãtum intersit inter siderum obseruationes ad aëreas qualitates accommodatas, sicut agricolæ uel nautæ obseruant: aut ad notandas partes mundi cursumque aliquò & alicunde dirigendum, quod gubernatores nauium faciunt, & hi qui per solitudines arenosas in interiora Austri nulla semita certa uel recta gradiuntur: aut cum ad aliquid in doctrina utili figura significandum, fit nonnullorum siderum aliqua commemoratio, Quantum ergo intersit inter has utilitates, & uanitates hominum ob hoc obseruantium sidera, ut nec
Forte, solos. aëris qualitates, nec regionum uias, nec † solis temporum numeros, nec spiritalium similitu- D
Caput 9 dines, sed quasi fatalium rerum euenta perquirant, quis non intelligat? Sed iam deinceps uideamus cur etiam id obseruetur, cum pascha celebratur, ut sabbatum occurrat: Hoc
Sabbati mysterium. enim proprium christianæ religionis est. Nam Iudæi mensem nouorum tantummodo & lunam obseruant à quartadecima usque ad uicesimamprimam. Et quia illud eorum pascha, quo passus est dominus, ita occurrit, ut inter mortem eius & resurrectionem medius esset sabbati dies, addendum patres nostri censuerunt, ut & nostra festiuitas à Iudæorum festiuitate distingueretur: & quod non frustra factum esse credendũ est ab illo, qui est ante tempora, & per quem facta sunt tempora, & qui uenit in plenitudine temporum, & qui potestatem habebat ponẽdi animam suam, & iterum recipiendi eam, & ideo non fatalem, sed op-
Ioan. 2 portunam sacramento, quod cõmendare instituerat, horam expectabat cum diceret: Nondum uenit hora mea. Vt igitur anniuersaria passionis eius celebratione à posteris seruaretur, quod enim nunc, ut superius dixi, fide ac spe gerimus, atque ut ad id perueniamus, dilectione satagimus, requies est quædam ab omni labore omnium molestiarum sancta atque perpetua, in eadem nobis ex hac uita fit transitus, quem dominus noster Iesus Christus sua passione demonstrare ac consecrare dignatus est. Inest autem in illa requie non desidiosa segnicia, sed quædam ineffabilis tranquillitas actionis ociosæ. Sic enim ab huius uitæ operibus in fine requiescitur, ut in alterius uitæ actiõe gaudeatur. Sed quia talis actio in dei laude agitur, sine labore membrorum, sine angore curarũ, non ad eam sic transitur per quietem, ut ipse labor succedat: id est non sic esse incipiat actio, ut esse desinat quies. Neque enim reditur ad labores & curas, sed permanet in actione quod ad quietem pertinet, neque enim in opere laboratur, neque in cogitatione fluctuatur. Quia ergo per requiem ad primã uitam reditur, unde anima lapsa est in peccatum, propterea sabbato requies significatur. Illa autem uita prima, quæ de peregrinatione redeuntibus, & primam stolam accipientibus redditur, per unam sabbati, quem diem dominicum dicimus, figuratur. Quære septem dies

Genesim

A Genesim legens, inuenies septimum sine uespera, quia requiem sine fine significat. Prima er
go uita non fuit sempiterna requies peccati, requies autẽ ultima sempiterna est, ac per hoc
& octauus sempiternam beatitudinem habebit, quia requies illa quæ sempiterna est, exci/
pitur ab octaua, nõ extinguitur: neq; enim aliter sempiterna esset. Ita ergo erit octauus qui
primus, ut prima uita non tollatur, sed reddatur æterna. Sabbatum tamen commen/ Caput 10
datum est priori populo in ocio corporali temporaliter, & ut figura esset sanctificationis in
requiem spiritussancti. Nusquam enim legimus in Genesi sanctificationem per omnes pri
ores dies, sed de solo sabbato dictum est, Et sanctificauit deus diem septimũ. Amant enim Gen. 2
requiem siue piæ animæ siue iniquæ, sed an perueniant ad illud quod plurimum amant, ne
sciunt: nec appetũt etiam ipsa corpora ponderibus suis, nisi quiescere à motibus suis. Nam
sicut corpus tamdiu nititur pondere, siue deorsum uersus, siue sursum uersus, donec ad locũ
quò nititur ueniens, conquiescat: Pondus quippe olei si dimittatur in aëre, deorsum: si autẽ
sub aquis, sursum nititur: Sic animæ ad ea quæ amant propterea nituntur, ut perueniendo
requiescant: Et multa quidem per corpus delectant, sed non est in eis æterna requies, nec sal
tem diuturna, & propterea magis sordidãt animam, & aggrauant potius, ut syncerum eius
pondus, quo in superna fertur, impediant. Cum ergo anima in seipsa delectatur, nondum
re incommutabili delectatur, & ideo adhuc superba est, quia se pro summo habet, cum su/
perior sit deus. Nec in tali peccato impunita relinquitur, quia deus superbis resistit, humili/ Iacobi 4
bus autem dat gratiam. Cum aũt deo delectatur, ibi ueram, certam, æternã inuenit requi/
em, quã in alijs quærebat, nec inueniebat. Proinde admonetur in psalmo: Delectare in do/ Psalm. 36
mino, & dabit tibi petitiones cordis tui. Quia ergo charitas dei diffusa est in cordibus no/ Rom. 5
stris per spiritumsanctum qui datus est nobis, ideo sanctificatio in septimo die commemo
rata est, ubi requies cõmendatur. Quia uero nec bene operari possumus, nisi dono eius ad/
iuti, sicut dicit Apostolus, Deus enim est qui operatur in nobis & uelle & operari pro bona Philip. 2
B uoluntate, nec agere nec requiescere poterimus post omnia bona opera nostra quæ in hac
uita gerimus, nisi eius dono ad æternitatẽ sanctificati atq; perfecti. Propterea de ipso deo
dicitur: Cum fecisset omnia opera ualde bona, septimo die requieuit à operibus omnibus Gen. 1. & 2
suis quæ fecit. Futuram enim requiem significabat, quam post bona opera daturus erat no
bis hominibus. Sicut enim cum bene operamur, ipse dicitur operari in nobis, cuius munere
operamur: ita cum requiescimus, ipse requiescere dicitur, quo donante requiescimus.
Hinc est quod etiam in tribus primis præceptis decalogi, quæ ad deum pertinent, cætera Caput 11
enim septem ad proximum pertinẽt, id est ad hominem, quia in duobus præceptis tota lex Matth. 22
pendet, tertium ibi de obseruatione sabbati positum est: ut in primo præcepto patrem in/
telligamus, ubi prohibetur coli aliqua in figmentis hominum dei similitudo, non quia non
habet imaginem deus, sed quia nulla imago eius coli debet, nisi illa quæ hoc est quod ipse,
nec ipsa pro illo sed cum illo. Et quia creatura mutabilis est, ac propterea dicitur, Omnis cre Rom. 8
atura uanitati subiecta est, quoniam natura etiam uniuersa in parte demonstratur, ne quis/
quam filium dei uerbum, per quod facta sunt omnia, putaret esse creaturã, sequitur aliud
præceptum: Non accipies in uanum nomen dei tui. Spiritus autem sanctus, in quo nobis il Exodi. 20
la requies tribuitur, quam ubiq; amamus, sed nisi deum amando, non inuenimus, cum cha/ Deut. 5
ritas eius diffunditur in cordibus nostris per spiritumsanctum, qui datus est nobis. Quia
ergo sanctificauit deus diem septimum in quo requieuit, tertio præcepto legis insinuatur
quod scriptum est de obseruatione sabbati, non ut iam in ista uita nos quiescere existime/
mus, sed ut omnia quæ bene operamur non habeant intentionem, nisi in futuram requiem
sempiternam. Memento enim maxime, quod iam supra commemoraui, qua spe salui fa/
cti sumus: spes enim quæ uidetur non est spes, ad ipsum autem ignem amoris nutriendum
& flammandum quodãmodo, quo tanquam pondere sursum uel introrsum referamur, ad
requiem hæc omnia pertinent, quæ insinuantur nobis figurate. Plus enim mouent & accen
dunt amorem, quàm si nuda & sine ullis sacramẽtorum similitudinibus ponerentur. Cuius

Allegoria. rei causam difficile est dicere. Sed tamen ita se habet ut aliquid per Allegoricam significati onem intimatum plus moueat, plus delectet, plus honoretur, quàm si uerbis proprijs diceretur apertissime: Credo quod ipse animi motus quandiu rebus adhuc terrenis implicatur, pigrius inflãmatur: si uero feratur ad similitudines corporales, & inde feratur ad spiritalia, quæ illis similitudinibus figurantur, ipso quasi transitu uegetatur, & tãquam in facula ignis
Caput 12 agitatus accenditur, & ardentiore dilectione rapitur ad requiem & quietem. Ideoq; inter omnia illa decem præcepta solum ibi quod de sabbato positum est, figurate obseruandum præcipitur, quam figuram nos intelligendam, non etiam per ocium corporale celebrãdam suscepimus. Cum enim sabbato significetur spiritalis requies, de qua dictũ est in psal
Psal. 45 mo: Vacate & uidete quoniam ego sum deus, & quò uocantur homines ab ipso domino
Matth. 11 dicente: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego uos reficiam, Tollite iugum meum super uos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus uestris, Cætera tamen ibi præcepta proprie sicut præcepta sunt, sine ulla figurata
Exo. 20 significatione obseruamus. Nam & idola non colere manifeste didicimus, & non accipere
Deut. 5 inuanum nomen domini dei nostri, & honorare patrem & matrem, & non mœchari, non occidere, non furari, non falsum testimonium dicere, non concupiscere ullam rem proximi, non figurate aliud prætendunt, & mystice aliud significant, sed sic obseruantur ut sonant. Obseruare tamen diem sabbati non ad litterã iubemur secũdum ocium ab opere corporali, sicut obseruant Iudæi: & ipsa eorum obseruatio quia ita præcepta est, nisi aliam quandã spiritalem requiem significet, ridenda iudicatur. Vnde nõ inconuenienter intelligimus ad amorem excitandum, quo ad requiem tendimus, ualere omnia quæ figurate in scripturis dicuntur, quandoquidem non solum in decalogo figurate præcipitur, ubi requies commen
Caput 13 datur, quæ ubiq; amatur, sed in solo deo certa & sancta inuenitur. Dies tamen dñicus non Iudæis, sed Christianis resurrectione domini declaratus est, & ex illo habere cœpit festiuitatem suam. Animæ quippe omnium sanctorum ante resurrectionem corporis sunt quidem in requie, sed in ea non sunt actione, qua corpora recepta uegetantur. Talem quippe actionem significat dies octauus, qui & primus, quia non aufert illam requiem, sed glo
1. Cor. 15 rificat. Nõ enim redit cum corpore difficultas ex corpore, quia nec corruptio. Oportet enim corruptibile hoc indui incorruptionem, & mortale hoc indui immortalitatem. Quapropter ante resurrectionem domini, quamuis sanctos patres plenos spiritu prophetico octauæ sacramentum nequaquam lateret, quo significatur resurrectio, Nam & pro octaua psal
Eccls. 11 mus inscribitur, & octauo die circuncidebantur infantes, Et in Ecclesiaste ad duorum testamentorum significationẽ dicitur, Illis septem & illis octo reseruatum est: tamen illis est occultatum, & solum celebrandum sabbatum traditum est, quia erat antea requies mortuo
Rom. 6 rum: resurrectio autem nullius erat donec ueniret Christus, qui resurgens ex mortuis, iam non moreretur, & mors illi ultra nõ dominaretur. Sed postquàm facta est talis resurrectio in corpore dominico, ut præiret in capite Ecclesiæ, quod corpus ecclesiæ speraret in fine, iam etiam dies dominicus, id est octauus, qui & primus inciperet celebrari, ipsa etiam causa intelligitur, cur obseruãdum pascha, ubi agnum occidere & comedere iubentur, quod manifestissime passionem domini præfigurat, nõ eis ita præceptum, ut attenderẽt occurrere sabbatum, & cum mense nouorum & tertiam lunæ hebdomadam concurrere, ut eundem quoque diem dominus potius sua passione signaret, qui etiam dominicum, id est octauum, qui
Caput 14 & primus est, declaraturus aduenerat. Attẽde igitur sacratissimũ triduum crucifixi, sepulti, suscitati. Horum trium quod significat crux, in præsenti agimus uita: quod autem significat sepultura & resurrectio, fide ac spe gerimus. Nunc enim dicitur homini: Tolle crucem tuam, & sequere me. Cruciatur autẽ caro, cum mortificantur membra nostra quæ sunt
Col. 3 super terram, fornicatio, immũdicia, luxuria, auaricia, & cætera huiusmodi, de quibus idem
Rom. 8 dicit: Si secundum carnem uixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueri
Eph. 6 tis, uiuetis. Hinc etiam de seipso dicit: Mundus mihi crucifixus est, & ego mundo. Et in alio loco:

A loco: Scientes, inquit, quia uetus homo noster simul confixus est cruci cum illo, ut euacue/ Rom. 6
tur corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Quamdiu ergo id agunt opera nostra
ut euacuetur corpus peccati, quamdiu exterior homo corrumpitur, ut interior renouetur de
die in diem, tempus est crucis. Hæc sunt etiam bona opera quidem, tamen adhuc labo/
riosa, quorum merces est requies. Sed ideo dicitur: Spe gaudentes, ut cogitantes requiem
futuram, cum hilaritate in laboribus operemur. Hanc hilaritatem significat crucis latitu/
do in transuerso ligno, ubi figuntur manus. Per manus enim opera intelligimus, per lati/
tudinem hilaritatem operantis, quia tristicia facit angustias: per altitudinem uero cui ca/
put adiungitur, expectationem retributionis de sublimi iusticia dei, qui reddet unicuiq; se/
cundum opera sua, In his quidem, qui secundum tolerantiam boni operis gloriam & ho/
norem & incorruptionem quærentibus uitam æternam. Itaque etiam longitudo, qua to/
tum corpus extenditur, ipsam tolerantiam significat, unde longanimes dicuntur qui tole/ μακρόθυμοι
rant. Profundum autem quod terræ infixum est, secretum sacramenti præfigurat. Recor/
daris enim, nisi fallor, quæ uerba apostolica in ista designatione crucis † expediam, ubi ait: al. expendam
In charitate radicati atque fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ Ephes. 3
sit longitudo, latitudo, sublimitas & profundum. Ea uero quæ nondum uidemus & non/
dum tenemus, sed fide & spe gerimus, in alio biduo figurata sunt. Hæc enim quæ nunc
agimus, tanquam clauis præceptorum in die timore confixi, sicut scriptum est: Confige Psal. 118.
clauis à timore tuo carnes meas, in necessarijs deputantur, non in eis quæ per seipsa appe/
tenda & concupiscenda sunt. Vnde illud quod est optimum se dicit concupiscere, Dissol/ Phil. 1
ui & esse cum Christo. Manere autem in carne necessarium, inquit, propter uos. Quod er/
go inquit, Dissolui & esse cum Christo, inde incipit requies, quæ non interrumpitur resur/
rectione, sed clarificatur: quæ tamen nunc fide retinetur, Quia iustus ex fide uiuit. An igno
ratis, inquit, quoniam quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius bapti
B zati sumus? Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem. Vnde, nisi fide? Ne/
que enim iam in nobis perfectum est, adhuc in nobismetipsis ingemiscentibus & adopti/
onem expectantibus redemptionem corporis nostri: Spe enim salui facti sumus. Spes au/
tem quæ uidetur non est spes. Quod enim uidet quis, quid sperat? Si autem quod non
uidemus speramus, per patientiam expectamus. Quod memento quàm sæpe commemo/
rem, nec iam nunc in ista uita nos beatos fieri debere arbitremur, & ab omnibus difficul/
tatibus liberos, ac sic in angustijs rerum temporalium aduersus deum ore sacrilego mur/
muremus, quasi non exhibeat quod promisit. Promisit quidem etiam huic uitæ necessaria, Psalm. 93
sed alia sunt solatia miserorum, alia gaudia beatorum. Domine, inquit, secundum mul/
titudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuæ iocundauerunt animam
meam. Non ergo murmuremus in difficultatibus, ne perdamus latitudinem hilaritatis,
de qua dicitur, Spe gaudentes, quia sequitur, In tribulatione patientes. Noua ergo uita Rom. 12
in fide nunc inchoatur & spe geritur: nam tunc perfecta erit, cum absorbebitur mortale à 1. Corinth. 15
uita, cum absorbebitur in uictoriam, cum illa nouissima inimica destruetur mors, cum
immutati fuerimus, & æquales angelis facti. Omnes enim, inquit, resurgemus, sed non o/ ἰσάγγελοι
mnes immutabimur. Et dominus, Erunt, inquit, æquales angelis dei. Apprehensi enim su/ Lucæ 20
mus modo in timore per fidem, tunc aũt apprehendemus in charitate per speciem. Quam/
diu enim sumus in corpore, peregrinamur à domino: per fidem enim ambulamus, non per 2. Cor. 5
speciem. Ipse itaq; Apostolus, qui dicit, Tunc apprehendam sicut apprehensus sum, aper/ Philip. 3
te se non apprehendisse confitetur. Fratres, inquit, ego me non arbitror apprehendisse. Sed
tamen quia ipsa spes ex promissione ueritatis certa nobis est, cum diceret: Consepulti igi/
tur sumus illi per baptismum in mortem, subiunxit & ait: Vt quemadmodũ surrexit Chri/
stus ex mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus. Ambulamus
ergo in re laboris, sed in spe quietis, in carne uetustatis, sed in fide nouitatis. Dicit enim:
Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem uiuit propter iusticiam.

Si autem spiritus eius, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, habitat in uobis, qui suscitauit Christum à mortuis, uiuificabit, & mortalia corpora uestra per inhabitantem spiritum eius in uobis. Hoc ex autoritate diuinarum scripturarum in uniuersæ ecclesiæ, quæ toto orbe diffunditur, cōsensione, per anniuersarium pascha celebratur. C

Caput 15 In magno utique, sicut iam intelligis, sacramento, & in scripturis quidem ueteribus ad agendum pascha non est præceptum tempus, nisi ex mense nouorum, à luna quartadecima usque ad uicesimam primam: ex euangelio tamen, quia iam manifestum est quo etiam die dominus crucifixus sit, & in sepultura fuerit & resurrexerit, adiuncta est etiam ipsorum dierum obseruatio per patrum cōcilia, & orbi uniuerso Christiano persuasum est eo modo pascha celebrari oportere.

Quadragesimæ ieiunium. Quadragesima sanè ieiuniorum habet autoritatē, & in ueteribus libris ex ieiunio Moysi & Heliæ: & ex euangelio, quia totidem diebus dominus ieiunauit, demonstrans Euangelium non dissentire à lege & prophetis. In persona quippe Moysi lex, in persona Heliæ prophetæ accipiuntur, inter quos & in monte gloriosus apparuit, ut euidentius emineret quod de illo dicit Apostolus, testimonium habens à lege & à prophetis. In qua ergo parte anni congruentius obseruatio quadragesimæ constitueretur, nisi confinis atque contigua dominicæ passioni? Quia in ea significatur hæc uita laboriosa, cui opus est continentia, ut ab ipsius mundi amicitia ieiunetur, quæ utique fallaciter blandiri, & illecebrarum fucos circunspergere atque iactare non cessat. (τεσσαρακοντάς.) Numero autem quadragenario uitam istam propterea figurari arbitror, quia denarius, in quo est perfectio beatitudinis nostræ, sicut in octonario, quia redit ad primum, ita in hoc mihi uidetur exprimi, quia creatura quæ septenario figuratur, adhæret creatori: in quo declaratur unitas trinitatis per uniuersum mundum temporaliter annuncianda: quia mundus & à quatuor uentis delimatur, & quatuor elemētis erigitur, & quatuor anni temporum uicibus uariatur. Decem autem quater in quadraginta consumuntur, quadragenarius autem partibus suis computatus, addit ipsum denarium, & fiunt quinquaginta tanquam merces laboris & continentiæ. Neque D enim frustra ipse dominus & quadraginta dies post resurrectionē in hac uita & terra cum discipulis conuersatus est, & posteaquàm ascendit in cœlum, decem diebus interpositis misit spiritumsanctum, completo die pentecostes: qui dies quinquagenarius habet alterum sacramentum, quod septies septem quadragintanouem fiunt, & cum reditur ad initium, quod est octauus, qui & primus dies, quinquaginta complentur, qui celebrantur post dominicam resurrectionem, iam in figura non laboris, sed quietis & læticiæ: propter hoc & ieiunia relaxantur, & stantes oramus, (Orare stantes) quod est signum resurrectionis. Vnde etiā omnibus diebus dominicis, id ad altare obseruatur, & alleluia canitur, quod significat actionem nostram futuram non esse nisi laudare deum, sicut scriptum est: (Psalm. 83) Beati qui habitant in domo tua domine in secula seculorum laudabunt te.

Caput 16 Sed dies quinquagesimus & in scripturis commendatur, non tantum in euangelio, quia tunc spiritussanctus aduenit, sed etiam in ueteribus libris. Nam & ibi posteaquàm pascha occiso agno celebrauerūt, dies quinquaginta numerantur usque ad diem quo lex data est in monte Sina famulo dei Moysi, digito dei scripta: in libris autem Euangelij apertissime declaratur digitum dei significare spiritumsanctum. (Lucæ 11) Cum enim unus Euangelista dixisset, In digito dei eijcio dæmonia, alius hoc idem ita dixit, (Matth. 12) In spiritu dei eijcio dæmonia. Quis hanc læticiam diuinorum sacramentorum, cum sanæ doctrinæ luce clarescunt, non præferat uniuersi mundi huius imperijs, etiam inusitata felicitate pacatis? Nónne tanquam duo Seraphin clamant ad inuicem cōcinentiam laudis altissimo: (Esa. 6) Sanctus, Sanctus, Sanctus dominus deus Sabaoth, ita duo testamenta fideliter cōcordantia sacratam concinunt ueritatem deo? Occiditur ouis, celebratur pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur lex ad timorē scripta digito dei. Occiditur Christus, qui tanquam ouis ad immolandum ductus est, sicut Esaias testatur, celebratur uerum pascha, & interpositis quinquaginta diebus datur ad charitatem spiritussanctus, qui est digitus dei, contrarius hominibus sua quærentibus, & ideo iugum asperum & sarcinam grauem

A grauem portantibus, nec inuenientibus requiem animabus suis, quia charitas non quærit 1. Cor.13
quæ sua sunt. Ideo animositas hæreticorum semper inquieta est, quos magorum Pharao-
nis habere conatũ, declarat apostolus dicens: Sicut enim Iamnes & Mambres restiterunt 2. Timoth.3
Moysi, sic & isti resistunt ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed ultra nõ
proficient. Dementia uero eorum erit manifesta omnibus sicut & illorum fuit. Quia enim
per ipsam corruptionẽ mentis inquietissimi fuerũt, in signo tertio defecerunt, fatentes sibi
aduersum esse spiritumsanctum qui erat in Moyse. Nam deficientes dixerũt, Digitus dei
est hic. Sicut autem conciliatus & placatus spiritussanctus requiem præstat mitibus & hu-
milibus corde, ita contrarius & aduersus immites ac superbos inquietudine exagitat. Quã
inquietudinem muscæ illæ grauissimæ significauerunt, sub quibus magi Pharaonis defe-
cerunt dicentes: Digitus dei est hic. Exodum lege, & uide ubi pascha celebrauerunt, post Exo.8
quot dies data sit lex. Loquitur deus ad Moysen in monte Syna de tertij mensis die. Nota
ergo unum diẽ egressus ipsius tertij mensis, & uidꝫ quid dicat: inter cætera, Descende, in-
quit, testare populo & purifica illos hodie & cras, & lauent uestimenta sua & sint parati in
diem tertium. Tertia enim die descendit dominus in monte Syna coram omni populo.
tunc data est lex tertio scilicet die tertij mensis. Numera itaque à quartodecimo primi men
sis die quo factum est pascha usque ad diem tertium tertij mensis, & inuenies decem & se-
ptem dies primi mensis, triginta secundi, tres tertij, qui fiunt quinquaginta. Lex in arca est,
sanctificatio in corpore domini, per cuius resurrectionem nobis requies futura promitti-
tur, ad quam percipiendam spiritusancto charitas inspiratur. Spiritus autem nondũ erat Ioan.7
datus, cum Iesus nondum erat clarificatus. Vnde prophetia illa cantata est: Exurge domi- Psal.131
ne in requiem tuam tu & arca sanctificationis tuæ. Vbi requies, ibi sanctificatio. Vnde
nunc ut amemus & desideremus, pignus accepimus. Vocantur autem ad requiem alterius
uitæ quò ab ista transitur, quod pascha significat, omnes in nomine patris & filij & spiri-
B tussancti. Propterea quinquagenarius numerus ter multiplicatus, addito ad eminen- Cap.17
tiam sacramenti ipso ternario, in illis magnis piscibus inuenitur, quos iam dominus post
resurrectionem nouam uitam demonstrans, à dextera parte leuari imperauit, nec retia di-
rupta sunt, quia tunc hæreticorum inquietudo non erit. Tunc homo perfectus & quietus,
purificatus in anima & in corpore per eloquia domini casta, argentum igne examinatũ ter- Psalm.11
ræ purgatum septuplum, accipiet mercedem denarium ut sint decem & septem. Nam & in
hoc numero sicut in alijs multiplices figuras exhibẽtibus, sacramentum mirabile reperitur.
Nec immerito etiam psalmus septimusdecimus in Regnorum libris solus integer legitur, 2. Reg.22
quia regnum illud significat ubi aduersarium non habebimus. Titulus enim eius est, In die
qua eruit eum dominus de manu omnium inimicorum eius & de manu Saul. Quis enim
figuratur in Dauid nisi ille qui uenit secundum carnem ex semine Dauid? Qui utique in
corpore suo quod est ecclesia adhuc patitur inimicos. Vnde illi persecutori quem uoce ma-
ctauit, & in suum corpus traijciens quodammodo manducauit, sonuit de cœlo: Saule Sau Act.9
le quid me persequeris? Quãdo autem eruetur hoc corpus de manu omnium inimicorum
eius, nisi cum & illa nouissima inimica destruetur mors? Ad hoc tempus pertinet numerus
ille centum quinquagintatriũ pisciũ. Nam & ipse numerus septimusdecimus surgens in tri-
gonum, cẽtum quinquagintatrium summã complet. Ab uno quippe usqꝫ ad decem & septẽ
surgẽs, omnes medios adde, & inuenies: ad unum scilicet adde duo, fiunt utique tria, adde
tria fiunt sex, adde quatuor fiunt decem, adde quinqꝫ fiunt quindecim, adde sex fiunt uigin
tiunum, adde ita cæteros & ipsum decimumseptimum, fiunt cẽtum quinquagintatria. Hæc
de scripturis firmissime tenẽtur, id est pascha & pẽtecoste. Nã ut quadraginta illi dies ante
pascha obseruent, ecclesiæ cõsensio roborauit, sic etiã ut octo dies neophytorũ distinguan- Alleluia
tur à cæteris, id est ut octauus primo cõcinat. Vt autẽ Alleluia per illos solos dies quinqua
ginta in ecclesia cantetur, non usqꝫquaqꝫ obseruatur. Nam & in alijs diebus uarie cantatur
alibi atqꝫ alibi, ipsis tamẽ diebus ubiqꝫ. Vt aũt stantes in illis diebus & omnibus dominicis

 oremus,

oremus, utrum ubiq; seruetur ignoro, tamen quid in eo sequatur ecclesia, dixi ut potui, & ar- C
Caput 18 bitror esse manifestum. De lauãdis uero pedibus, cum dominus hoc propter formam humilitatis, propter quam docendam uenerat, commendauit, sicut ipse consequenter exposuit, quæsitum est quo nam tempore potissimum res tanta etiam facto doceretur, & illud tempus occurreret, quo ipsa cõmendatio religiosius inhæreret. Sed ne ad ipsum sacramen-

Lotio pedum. tum baptismi uideretur pertinere, multi hoc in consuetudinem recipere noluerunt. Nonnulli etiam de consuetudine auferre dubitauerunt. Aliqui autem, ut hoc sacratiore tempore commendaretur, & à baptismi sacramento mutaretur, uel diem tertium octauarum, quia ternarius numerus in multis sacramẽtis maxime excellit, uel etiam ipsum octauum ut hoc facerent elegerunt.

De uarijs consuetudinibus. Miror sanè quid ita uolueris, ut de his quæ uarie per diuersa loca obseruantur, tibi aliqua conscriberem, cum & non sit necessarium, & una in his saluberrima regula retinenda sit, ut quæ non sunt contra fidẽ, neq; contra bonos mores, & habent aliquid ad exhortationem uitæ melioris, ubicunq; institui uidemus, uel instituta cognoscimus, non solum non improbemus, sed etiam laudando & imitando sectemur, si aliquorum infirmitas non ita impedit, ut amplius detrimentum sit. Si enim eo modo impediat, ut maiora studiorum lucra speranda sint, quàm calumniatorum detrimenta metuenda, sine dubitatione faciendum est, maxime illud quod etiam de scripturis defendi potest, sicut de hymnis & psalmis canendis, cum & ipsius domini & apostolorum habeamus documenta & exempla & præcepta de hac re tam utilia. Ad mouendum pie animum, & accendendum diuinæ le-

1. Retra. 19 ctionis affectum, uaria consuetudo est, & pleraq; in Africa ecclesiæ membra pigriora sunt, ita ut Donatistæ nos reprehendant quod sobrie psallimus in ecclesia diuina cantica prophetarum, cum ipsi ebrietates suas ad canticum psalmorum humano ingenio compositorum, quasi tubas exhortationis inflamment. Quando autem non est tempus, cum in Ecclesia fratres congregantur sancta cantandi, nisi cum legitur aut disputatur, aut Antistites

Caput 19 clara uoce deprecantur, aut communis oratio uoce diaconi indicitur? Alijs uero parti- D culis temporum quid melius à cõgregatis Christianis fiat, quid utilius, quid sanctius, omnino non uideo. Quod autem instituitur præter consuetudinem, ut quasi obseruatio sacramenti sit, approbare non possum, etiam si multa huiusmodi propter nonnullarum uel sanctarum uel turbulentarum personarũ scandala deuitanda, liberius improbare non audeo. Sed hoc nimis doleo, quia multa quæ in diuinis libris saluberrima præcepta sunt, minus cu-

rantur, & tam multis præsumptiõibus sic plena sunt omnia, ut grauius corripiatur qui per

12. dis. omnia octauas suas terram nudo pede tetigerit, quàm qui mentem uinolentia sepelierit. Omnia itaque talia quæ neque sanctarum scripturarum autoritatibus continentur, nec in concilijs episcoporũ statuta inueniuntur, nec consuetudine uniuersæ ecclesiæ roborata sunt, sed diuersorum locorum diuersis moribus innumerabiliter uariãtur, ita ut uix aut omnino nũquam inueniri possint causæ, quas in eis instituendis homines secuti sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione resecanda existimo. Quamuis enim neque hoc inueniri possit, quomodo cõtra fidem sint, ipsam tamen religionem, quam paucissimis & manifestissimis celebrationum sacramentis misericordia dei esse liberam uoluit, seruilibus oneribus premunt, ut tolerabilior sit conditio Iudæorum, qui etiam si tempus libertatis non agnouerint, legalibus

Ecclesia multa tolerat. tamen sarcinis, non humanis præsumptionibus subijciuntur. Sed ecclesia dei inter multam paleam multaq; zizania constituta multa tolerat, & tamen quæ sunt contra fidem uel

Caput 20 bonam uitam, non approbat, nec tacet, nec facit. Itaque illud quod scripsisti quosdam fratres ita temperare à carnibus edendis, ut immundos qui comederint arbitrentur, apertissime contra fidem sanamq; doctrinam est. Sed hic ego si diutius disputare uoluero, poteris putare ante in illis obscuri aliquid hinc Apostolum præcepisse, qui etiam post multa,

1. Timoth. 4 quæ de hac re dixit, sic detestatus est hæreticorum impiam opinionem, ut diceret: Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, intendentes spiritibus seductoribus, & doctrinæ dæmoniorum in hypocrisi mẽdaciloquiorum,

cauteria

A cauteriatam habētes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes à cibis quos de/ Ciborum delectus.
us creauit ad percipiendum cum gratiarumactione fidelibus, & his qui cognouerunt uerita
tem, quia omnis creatura dei bona est, & nihil abijciendum est quod cum gratiarumactio/
ne percipitur. Sanctificatur enim per uerbum dei & orationem. Et alio loco de his rebus lo
quitur: Omnia inquit munda mundis, immūdis autem & infidelibus nihil est mundum, Titum 1
sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Tu ipse lege cætera, & recita quibus potes, ne
in se irritam faciant gratiam dei, quia in libertate uocati sunt, tantum ne libertatem in occa
sionem carnis assumant. Et ideo iam uoluit refrenandæ carnalis cōcupiscentiæ causa à qui/
buslibet cibis temperari, quia non eis hoc permittitur superstitiose, atque infideliter facere.
Hi uero qui de paginis Euangelicis sortes legunt, & si optandum est ut hoc potius faciant, 26 q. 2. hi qui Sortilegi
quàm ut ad dæmonia consulenda concurrant, tamen etiam ista mihi displicet consuetudo,
ad negocia secularia & ad uitæ huius uanitatem, propter aliam uitam loquentia oracula di
uina uelle conuertere. Hæc tibi si satis esse ad ea quæ requisisti non putaueris, nimis Cap. 21
ignoras & uires & occupationes meas. Tātum enim absum ab eo quod putasti nihil me la
tere, ut nihil in epistola tua legerim tristius, quia & apertissime falsum est, Et miror quia
hoc te latet, quod non solū in alijs innumerabilibus rebus multa me latent, sed etiā in ipsis
sanctis scripturis multo nesciam plura quàm sciam. Et ideo spem in nomine Christi nō in/
fructuosam gero, quia non solum credidi deo meo in illis duobus præceptis totam legem Matth. 22
prophetasq; pendere, sed etiam expertus sum experiorq; quotidie, quādoquidem nullum
mihi sacramētum, aut aliquis sermo admodum obscurior de sacris litteris aperitur, ubi nō 1. Timoth. 1
eadem præcepta reperiam. Finis enim præcepti est charitas de corde puro, & cōscientia bo Rom. 13
na, & fide non ficta, Et plenitudo legis charitas. Itaq; & tu charissime, siue ista siue alia, sic le/
ge sic disce, ut memineris uerissime dictum, Sciētia inflat, charitas ædificat. Charitas autem 2. Cor. 13
non æmulatur, non inflat. Sic itaque adhibeatur scientia tanquam machina quædam, per
B quam structura charitatis assurgat quæ maneat in æternum, etiam cum scientia destruetur,
quæ ad finem charitatis adhibita multum est utilis, per se autem ipsam sine tali fine, non
modo superflua, sed etiā perniciosa probata est. Scio autē q̄ te cogitatio sancta custodiat
sub umbraculo alarū dñi dei nostri. Sed ideo hæc & si breuiter monui, quoniā noui eādem
ipsam charitatem tuam, quæ non æmulatur, hanc epistolam multis daturā atq; lecturam.

Augustinus Honorato respondens ad illius quinq; quæstiones, quibus de suo addi/
dit sextam, obiter exponēs psalmum 21 perstringens interim & Pelagianos. Hoc libel
lo, nam ipse librum appellat, sese exercuit uir sanctissimus ad tractationem scriptura/
rum, & ipse titulum addidit.

Epistola CXX

QVINQVE mihi proposuisti pertractandas quæstiones atq; soluēdas dilectissi 2. Retract. 36 Præfatio.
me mi frater Honorate, hinc inde raptas, sicut te uel legentem mouere uel cogi/
tanti in mentem uenire potuerunt, & in conspectum meum fusas quodammo/
do. Quarum solutionem si uelim disserendo ordinare, ut non carptim sicut propositæ sunt
de singulis disseram, sed uno quodam tenore sermonis eas inter se connectam atque conte
xam, difficile opus uidetur, Et tamen puto facilius eas solui, si hoc fecero. Inuicē quippe ad/
iuuabunt, si altera pendebit ex altera, donec omnes ueniant in seriem disputationis, nō sin/
gillatim separatis locis, quasi unaquæq; in sua priuata intentione habitet, scilicet unum ali/
quid intuentes, & unum collaborantes sociali ratione, & indiuidua ueritate. Voluisti Cap. 1
ergo & scripto commonuisti exponi atque aperiri tibi, quid sibi uelit uox illa domini: De Psalm. 21
us deus meus ut quid me dereliquisti. Et quid sit, quod Apostolus ait: Vt in charitate ra/ Ephes. 3
dicati & fundati, præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo lon/
gitudo, altitudo & profundum, Et quæ sint uirgines quinq; stultæ, quæue sapiētes, Et quæ Matth. 25
sint tenebræ exteriores, Et quomodo intelligendum est, Verbum dei caro factum est. Hæ Matth. 22 Ioan. 1
sunt quinq; tam breuiter à me cōmemoratæ, quàm abs te propositæ quæstiones. Proinde
si placet addamus & sextam, & illud paratissimū requiramus, quæ sit gratia noui testamēti.
Hanc

Hanc omnes illæ intueantur, & in hanc ut opportune quæq; potuerit, opus suum conferat C
nobis,non eo scilicet ordine quo eas & tu proposuisti,& ego recolui,sed unaquæq; cum fue
Caput 2 rit necessaria,uelut uocata respōdeat,& officium sui operis impleat. Ergo ita nascatur
exordium. Est quædā uita hominis carnalibus sensibus implicata,gaudijs carnalibus de
dita,carnalem fugitans offensionem,uoluptatemq; consectans.Huius uitæ felicitas tempo
ralis est,ab hac uita incipere necessitatis est,in ea persistere uoluntatis.In hac quippe ex ute
ro matris infans funditur,huius offensiones quātum potest refugit, huius appetit uolupta
tes,nihil amplius ualet. Sed postea quàm uenerit in ætatem,qua in eo rationis usus euigi
let,poterit adiuta diuinitus uoluntate eligere alterā uitam,cuius in mēte gaudium est,cuius
interna atq; æterna felicitas.Inest quoq; homini anima rationalis,sed interest,eiusdem rati
onis usu quò potius uoluntatem cōuertat,utrum ad bona exterioris & inferioris,an ad bo
na interioris superiorisq; naturæ,id est utrum fruatur corpore & tempore, an fruatur diui
nitate atq; æternitate.In quadam quippe medietate posita est,infra se habens corporalem
creaturam,supra se animi sui & corporis creatorē.Potest igitur anima rationalis etiam tem
porali & corporali felicitate seruire creatori,qui & ipsam suæ bonitatis abundantissima lar
gitate donauit.Sicut enim bona sunt omnia quæ creauit deus ab ipsa rationali creatura us
que ad infimum corpus: ita bene agit in his anima rationalis si ordinē seruet,& distinguen
do,eligendo,pendendo subdat minora maioribus,corporalia spiritalibus, inferiora superi
oribus,temporalia sempiternis,ne superiorum neglectu , & appetitu inferiorum,quoniam
hinc fit ipsa deterior,& se & corpus suum mittat in peius,sed potius ordinata charitate se &
corpus suum conuertat in melius . Cum enim sint omnes substantiæ naturaliter bonæ,or
do in eis laudatus honoratur,peruersitas culpata dānatur.Nec efficit anima peruerse utens
creaturis, ut ordinationem effugiat creatoris : quia si illa male utitur bonis , ille bene utitur
etiam malis: ac per hoc illa peruerse bonis utendo fit mala,ille ordinate etiam malis uten
do permanet bonus.Qui enim iniuste se ordinat in peccatis,iuste ordinatur in pœnis. Vo D
lens itaque deus ostendere etiam terrenam temporalemque felicitatem suum donum esse,
nec aliunde nisi ab ipso sperari oportere , præ omnibus seculi temporibus dispensandum
iudicauit testamentum uetus,quod pertineret ad hominem ueterem, à quo ista uita neces
se est incipiat. Sed illæ felicitates patrum,dei beneficio concessæ prædicantur , quamuis ad
istam uitam transitoriam pertinentes. Illa quippe terrena munera in manifesto promitte
bantur & tribuebantur.In occulto autem illis omnibus rebus nouum testamentū figurate
prænunciabatur,& capiebatur intelligentia paucorum, quos eadem gratia prophetico mu
nere dignos fecerat : dispensabant illi sancti pro congruentia temporis testamentum ue
tus , pertinebant uero ad testamentum nouum . Nam & quando temporalem felicitatem
agebant , æternam, ueram & proferendam intelligebant : & istam ministrabant in myste
rio , ut illam consequerentur in præmio . Et si quando patiebantur aduersa , ad hoc patie
bantur,ut euidentissimo diuino adiutorio liberati , glorificarent deum omnium bonorum
largitorem,non solum sempiternorum,quæ pie sperabant,uerumetiam temporalium,quæ
Caput 3 prophetice gubernabant. Cum autem uenit plenitudo temporis, ut gratia quæ occul
Gal. 4 tabatur in ueteri testamento , iam reuelaretur in nouo , misit deus filium suum, factum ex
Qui? Paulus muliere,quo nomine proprietate hebraicæ linguæ omnis fœmina nuncupatur,siue uiro in
scripsit græce tacta siue iam mixta . Quem autem filium miserit,fieri ex muliere uoluerit,quantus ille de
us sit , qui hanc humilitatem pro salute fidelium suscipere dignatus sit , ut agnoscas , nunc
attende euangelium: In principio erat uerbum,& uerbum erat apud deum,& deus erat uer
bum,hoc erat in principio apud deum.Omnia per ipsum facta sunt,& sine ipso factum est
nihil . Quod factū est in ipso uita erat,& uita erat lux hominum,& lux in tenebris lucet, &
tenebræ eam nō cōprehenderunt.Hic ergo deus uerbum dei,per quod facta sunt omnia,fi
lius dei est,non commutabiliter manens,ubiq; præsens,nullo clausus loco,nec partiliter per
cuncta diffusus,tanq; minorē partem habeat in minori loco,& in maiori maiorē,sed ubiq;
totus

A totus, atq; ita non absens etiam mentibus impiorum, quamuis eum non uideant, sicut nec
ista lux uidetur oculis præsentata cæcorum. Lucet ergo & in tenebris talibus, quales aposto
lus significat ubi dicit: Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, sed eam tales Eph.5
tenebræ non comprehenderunt. Suscepit itaq; hominem quem uidere homines poterant,
ut sanati per fidem postea uiderent quod tunc uidere nõ poterant. Sed ne homo Christus
eoipso quo uisibiliter apparebat non crederetur & deus, tantumq; illi tribueretur, quãtum
homini excellentissimæ gratiæ atq; sapientiæ, ideo fuit homo missus à deo cui nomẽ erat Ioan.1
Ioannes. Hic uenit in testimonium ut testimoniũ perhiberet de lumine, ut omnes crederẽt
per illum. Non erat ille lumen, sed ut testimoniũ perhiberet de lumine. Tantus enim homo
debuit perhibere testimonium de illo qui non tantum homo uerumetiam deus erat, ut in
natis mulierum nemo exurgeret maior Ioanne baptista. Sic enim ille cui Ioannes testimo
nium perhibebat, intelligeretur hoc esse maior, quo nõ tantum homo sed etiam deus erat.
Lumen ergo & Ioannes, sed tale lumen quale testimonium perhibet ipse dominus dicens, Ioan.5
Ille erat lucerna ardens & lucens: quod & discipulis suis dicens, Vos estis lumen mũdi, ut o- Matth.5
stenderet quale lumen, secutus adiunxit, Nemo accendit lucernam & ponit sub modio, sed
super candelabrum ut luceat omnibus qui in domo sunt, Sic luceat lumen uestrum coram
hominibus. Istæ similitudines datæ sunt, ut quantũ possumus intelligamus, uel si hoc non-
dum possumus, sine ulla dubitatione credamus animam rationalem nõ esse naturam dei,
Illa quippe incõmutabilis est, sed tamen eam posset participãdo illuminari. Lucernæ quip-
pe accendi indigent & extingui possunt. Ideo quod dicitur de Ioanne, Non erat ille lumen,
ad illud respicit lumen quod non participando illuminatur, sed eius participatione illumi-
nantur quæ ab illo illuminantur. Deniq; sequitur, Erat lumen uerũ, & tanquã quæreremus,
quomodo discerneretur lumen uerum à lumine illuminato, id est Christus à Ioanne, Erat,
inquit, lumẽ uerum quod illuminat omnem hominẽ uenientem in hunc mundũ. Si omnẽ
B hominem, ergo & Ioannẽ: atq; ut ostenderet huius diuinitatem longe præstantiore distan
tia, In hoc mundo inquit erat, & mundus per eum factus est, & mũdus eum non cognouit.
Neq; enim habet uim cognoscendi eum nisi rationalis creatura. Quamuis etiam mundus
iste uisibilis per eum factus sit, hoc est cœlum & terra, sed mundum non cognoscentem in-
crepando, significauit infideles constitutos in mundo. Deinde adiungit, In sua propria ue-
nit, & sui eum non receperũt, Siue quia & ipsi infideles inquantum homines sunt, eius sunt
per quẽ creati sunt, Siue suos proprie Iudæos intelligi uoluit, ex quibus naturã carnis assum
psit, nec tamen omnes eum non receperunt. Sequitur enim & dicit, Quotquot autem rece-
perunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri credentibus in nomine eius, qui non ex san-
guinibus, neq; ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex deo nati sunt. Hæc est gra-
tia noui testamẽti, quod in ueteri latuit, nec tamen figuris obumbrantibus prophetari præ
nunciariq; cessauit, ut intelligat anima deum suum, & gratia eius renascatur illi. Hæc quip-
pe natiuitas spiritalis tantum, ideo non ex sanguinibus, non ex uoluntate uiri, neque ex uo
luntate carnis, sed ex deo. Hæc etiam adoptio uocatur. Eramus enim aliquid antea q̃ Ca.4
essemus filij dei, & accepimus ut fieremus quod nõ eramus: sicut qui adoptatur antequam
adoptaretur nondũ erat filius eius à quo adoptatur, iam tamẽ erat qui adoptaretur: & à ge
neratione gratiæ discernitur ille filius, qui cũ esset filius dei uenit ut fieret filius hominis, do-
naretq; nobis qui eramus filij hominũ filios dei fieri. Factus est quippe ille quod non erat,
sed tamẽ aliquid aliud erat. Et hoc ipsum aliquid uerbũ dei erat, p quod facta sunt omnia,
& lumen uerũ quod illuminat omnẽ hominẽ uenĩetem in hunc mundũ, & deus apud deũ.
Nos quoq; per eius gratiam facti sumus quod non eramus, id est filij dei, sed tamen ali-
quid eramus, & hoc ipsum aliquid multo inferius, hoc est filij hominum. Descendit ergo il-
le ut nos ascenderemus, & manens in natura sua factus est particeps naturæ nostræ, ut nos
manentes in natura nostra efficeremur participes naturæ suæ. Non tamen sic, Nam illũ na-
turæ nostræ participatio nõ fecit deteriorẽ: nos aũt facit naturæ illius participatio meliores.

Misit

Gal.4 Misit itaque deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. Nam legis sacramenta C
percepit, ut eos qui sub lege erāt redimeret, id est quos lex reos tenebat occidente littera, dū
præceptum nō impleretur, antequàm uiuificaret spiritus: quia charitas dei, quæ præceptum
Rom. 5 implet, diffunditur in cordibus nostris per spiritumsanctum, qui datus est nobis. Proinde
cum dixisset, Vt eos qui sub lege erant redimeret, continuo subiunxit: Vt adoptionē filiorū
reciperemus, ut uidelicet huius gratiam beneficij discerneret ab illa filij natura, qui missus est
filius, nō per adoptionem factus, sed semper genitus filius participata natura filiorū homi
Ioan.1 nū. Quapropter etiā cum dixisset: Dedit eis potestatē filios dei fieri, modumq; adiunxisset
ne carnalis intelligeretur natiuitas, quod scilicet eis præstiterat id quod credunt in nomine
eius, & per gratiam renascuntur spiritalem, non ex sanguinibus, neq; ex uoluntate uiri, neq;
ex uoluntate carnis, sed ex deo, mox commendauit quasi huius uicissitudinis sacramentum.
Tanquam enim mirati tantum bonum non auderemus optare, statim subiunxit: Et uerbū
caro factum est, & habitauit in nobis. Quod unum est ex quinq; illis, quæ tibi exponi uolui
sti, tanq; diceret: O homines nolite desperare uos fieri posse filios dei, quia & ipse filius dei,
hoc est uerbum dei caro factum est, & habitauit in nobis. Reddite uicem, efficimini spiritus
& habitate in illo qui caro factus est, & habitauit in uobis. Neq; enim iam desperandū est,
participatione uerbi fieri posse homines filios dei, quando filius dei participatiōe carnis fa-
ctus est filius hominis. Nos itaq; mutabiles in melius cōmutandi, participes efficimur uer-
bi: uerbum autem incōmutabile nihil in deterius cōmutatum, particeps carnis effectum est
rationali anima mediante. Neq; enim homo Christus, ut Apollinaristæ hæretici putaue-
runt, aut non habuit animam, aut nō habuit rationalem, sed more suo scriptura ut Christi
humilitatē magis ostenderet, ne carnis nomen quasi indignum aliquid refugisse uideretur,
Esaie 40 carnem posuit. Neq; enim quia scriptū est, Videbit omnis caro salutare dei, animæ ibi non
sunt intelligendæ, nihilq; proinde aliud dictum est, Verbum caro factum est, quàm si dice-
retur, Filius dei filius hominis factus est, qui cum in forma dei factus esset, sicut dicit Apo- D
Phil.2 stolus, non rapinam arbitratus est esse æqualis deo. Neq; enim usurpationis erat ut rapina
diceretur, sed naturæ inerat ut esset æqualis. Semetipsum tamen exinaniuit, nō formam dei
amittēs, sed formam serui suscipiens, humiliauit semetipsum, factus obediens usq; ad mor-
3.senten.dis.6 cap.ne autem tem, mortem autem crucis. Vide quemadmodum eundem hominem, quem deum cōmen-
dat, ut persona una sit, etiam filium hominis protestetur, ne non trinitas, sed quaternitas di
catur. Sicut enim nō augetur numerus personarum, cum accedit caro animæ, ut sit unus ho
mo, sic nō augetur numerus personarum, cum accedit homo uerbo, ut sit unus Christus. Le
gitur itaq;, Verbum caro factum est, ut intelligamus huius personæ singularitatem, non ut
Caput 5 suspicemur in carnem mutatam diuinitatem. Itaq; Christus homo, ut per eum reuela
retur noui gratia testamenti, quoniam nō ad temporalem, sed ad æternam uitam pertinet,
non utiq; terrena felicitate cōmendandus fuit. Inde subiectio, inde passio, inde flagella, spu
ta, cōtumeliæ, crux, uulnera, & tanquam superato subiectoq; mors ipsa, ut fideles eius disce
rent quale pietatis præmium ab illo, cuius filij facti essent, petere atq; sperare deberēt, ne ad
hoc pro magno seruirent deo, ut terrenam felicitatem adipisci quærerent qui seruirent, ipsi
abijcientes & conculcantes fidem suam, æstimando eam mercede uilissima: unde beneficen-
tissima prouidentia omnipotens deus terrenam felicitatē concessit & impijs, ne pro magno
quæreretur à bonis. Hinc ille psalmus septuagesimus & secundus inducit hominē pœniten-
tem, quod aliquando corde non recto seruierit pro hac mercede, qua cum pollere atq; excel
lere impios uideret, turbatus cœperat cogitare quod deus humana nō curet. Et cum ab ista
cogitatione eum sanctorum ad deum pertinentium reuocaret autoritas, suscepit & intendit
agnoscere tam grande secretum, quod ei laboranti non patefactum est, donec intraret san-
ctuarium dei, & intelligeret in nouissimo, hoc est donec accepto spiritusancto disceret desi-
derare potiora, & prospiceret quæ pœna futura sit impijs, qui tanta etiam quadam tempo-
raliter felicitate floruissent. Hunc psalmum septuagesimumsecundum, nocte qua illucesce-
bat

A bat solennitas beatissimi Cypriani per ministerium nostrum expositum lege & diligēter ad
uerte. Proinde homo Christus ideoq; Christus cuius misericordissima humanitate, atque in
cuius forma seruili discere deberemus, quid in hac uita contemnendum & quid in alia spe/
randū esset, in ipsa passiōe in qua sibi ab eius inimicis figebatur uetus homo noster, ut eua/
cuaret corpus peccati, dixit, Deus meus deus meus ut qd me dereliquisti, & hoc unū de qn
q; ꝓpositis tuis. Sic incipit psalmus uicesimus primus, q de passione ipsius & reuelatiōe quā
fidelibus faciendis liberādisq; attulit in prophetia, tāto ante cātatus est. Proinde eundē Cap.6
psalmū cuius prophetiā dominus ad se pertinere demonstrans, eius primum uersum excla/
mauit cū penderet in ligno, cōmemorando exponendoq; percurrā, ut ex hoc intelligas quē
admodū gratia testamenti noui nec eo tēpore tacebatur, quando in uetere homine uela/
batur. Dicitur enim ex persona Christi, quod ad formam serui attinet, in qua nostra porta Esa.53
tur infirmitas. Dixit enim & de illo Esaias, Ille infirmitates nostras portat & ꝓ nobis in do/
loribus est. Ex huius igit infirmitatis uoce de qua Paulus in eo qđ petebat nō exauditus, 2.Cor.12.
& ideo quodāmodo derelictus, audit tamen à domino: Sufficit tibi gratia mea, nā uirtus
in infirmitate perficitur: Ex uoce ergo huius infirmitatis nostræ quā in se transfigurauit ca/
put nostrū, dicitur in hoc psalmo, Deus meus deus meus respice in me quare me dereliqui/
sti. In eo quippe derelinquitur deprecans, in quo non exauditur. Hanc in se uocem trāsfigu
rauit Iesus, uocem scilicet corporis sui, hoc est ecclesiæ suæ à uetere homine in nouum refor/
mandæ, uocem scilicet infirmitatis suæ humanæ, cui deneganda fuerant bona ueteris testa
menti, ut bona noui testamenti optare atq; sperare iam disceret. In illis autem ueteris testa/
menti bonis ad ueterem hominem pertinentibus, præcipue concupiscitur uitæ huius pro/
ductio temporalis, ut aliquanto diutius teneatur, quia semper non potest. Ideo diem mor/
tis omnes quidem affuturum sciunt, & eum tamen omnes aut penè omnes differre conan/
tur, etiam qui post mortem se beatius credunt esse uicturos. Tantā habet uim carnis & ani
B mæ dulce consortium. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, & propterea non Ephe.5
uult anima uel ad tempus ab eius etiam infirmitate discedere, quamuis eam se sine infirmi/
tate in æternum recepturam esse confidat. Proinde mente seruiens legi dei, carne autem tra
hens desideria peccati, quibus obedire uetat apostolus, mentis quidem ratione concupiscit
homo dissolui prius & esse cū Christo, sed id sensu carnis recusat & refugit, & si fieri possit,
non uult expoliari, sed supuestiri, ut absorbeat mortale à uita, id est ut ab infirmitate ad im
mortalitatem, etiam ipsum corpus sine morte media transferatur. Sed hæc uerba quibus
humanus dies & uitæ huius prolixitas concupiscitur, uerba sunt delictorum, & lōge sunt ab
ea salute, cuius nondum rem sed iam spem gerimus, de qua scriptum est, Quia spe salui fa Roma.8
cti sumus, Spes autem quæ uidetur nō est spes. Ideoq; & in isto psalmo cum dixisset, Deus
meus deus meus respice in me, quare me dereliquisti, cōtinuo subiūgit, Longe à salute mea
uerba delictorum meorum, id est hæc uerba delictorum meorum sunt, & longe ab illa sa/
lute mea sunt quam mihi non ueteris sed noui testamenti gratia pollicetur. Quanq; etiā sic
distingui posset, Deus meus deus meus respice in me, quare me dereliquisti longe à salute
mea, tanq; diceret, relinquēdo me, hoc est non me exaudiēdo, longe factus es à salute mea,
præsenti scilicet salute huius uitæ: ut alius sensus sit, uerba delictorū meorum, id est ista quæ
dixi uerba sunt delictorū meorū, quia uerba sunt carnalium desideriorū. Hæc ex persona
sui corporis Christus dicit quod est ecclesia. Hæc ex persona dicit infirmitatis carnis pecca/
ti quam transfigurauit in eam quam sumpsit ex uirgine similitudinem carnis peccati. Hæc
sponsus ex persona sponsæ loquitur, quia uniuit eam sibi: quo modo & apud Esaiam, ubi di
cit, Sicut spōso alligauit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornamento, Alligauit mi
hi & ornauit me, tanquam unius uox est, & tamen sponsum & sponsam, Christum intelligi
mus & ecclesiam. Sed erunt duo in carne una, Sacramentum magnum, dixit apostolus, in
Christo & in ecclesia, Igitur non iam duo sed una caro. Si ergo caro una, profecto competē
ter etiam uox una. Quid hic quæris humana infirmitas uocem uerbi per quod facta sunt

omnia? Audi potius uocem carnis, quæ facta est inter omnia, quoniam uerbum caro factũ est & habitauit in nobis. Audi potius medicinæ uocem qua sanaris ut uideas deum, quem tibi uidendũ distulit, hominẽ ante uidendũ attulit, mirandũ contulit, credendũ transtulit, ut ista fide ad uidendũ deũ mẽtis oculus sanaretur. Quid ergo dedignamur audire uocem corporis ex ore capitis? Ecclesia in illo patiebatur, quando pro ecclesia patiebatur. Sicut etiã in ecclesia patiebatur ipse, quando pro illo ecclesia patiebatur. Nã sicut audiuimus ecclesiæ uocẽ in Christo patientis, Deus deus meus respice, &c. Sic etiam audiuimus Christi uocem in ecclesia patientis, Saule saule qd me persequeris. Cũ itaq; nõ exaudimur ad tẽpora-

Cap. 7 lia bona retinenda uel adipiscenda quando pro his deprecamur deum, in eo quo nos non exaudit, derelinquit nos, sed ad potiora, quæ uult ut intelligamus & præferamus & cõcu piscamus, non nos derelinquit. Vnde sequitur psalmista & dicit, Clamaui ad te per diẽ nec exaudies, & nocte, etiam hic subauditur, nec exaudies. Sed uide quid adiungit, Et nõ ad insipientiã mihi. Hoc ergo dicit, Nõ me qdẽ exaudies clamantẽ per diẽ, id est in rebus prosperis ut eas non amittam, & nocte, id est in rebus aduersis ut prospera quæ amissa sunt redeant, Verum hoc mihi non ad insipientiam facis, sed potius ut sapiam, quid iam per noui testamẽti gratiam à te expectare, quid desiderare, quid poscere debeam. Clamo quippe ego ut hic bona tẽporalia non auferantur, Tu autem in sancto habitas laus Israel. Nolo ut derelinquas concupiscentiam meam, qua carnalem felicitatem requiro, Verũ hæc est in sordibus uetustatis, tu autem quæris mundiciam nouitatis, non exaudiendo istam cupiditatẽ relinquis, quia charitatẽ in qua habites quæris. Charitas aũt dei diffundit' in cordibus no-

Roma. 5 stris, sed per spiritũsanctum qui datus est nobis. Ideo in sancto habitas laus Israel, laus uidentiũ te, quia non in se laudantur sed in te. Quid enim habent quod non acceperũt, ut qui gloriatur in domino glorietur? Hæc est gratia noui testamenti. Nam in ueteri testamento, quando commendabas, non nisi à te peti sperariq; debere etiam ipsam terrenam temporalemq; felicitatem, In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & eruisti eos, ad te clamaue- D rũt & salui facti sunt, in te sperauerũt & nõ sunt cõfusi. Illos quippe patres inter inimicos suos uiuẽtes, & diuitijs implesti, & ab hostibus eruisti, gloriosasq; uictorias reportare fecisti, & de diuersis eos mortibus liberasti. Pro alio, id est pro Isaac subiecisti ne feriretur arietem. Alium, id est Iob de putredine sanum, & ei dupla quæ amiserat reddidisti. Aliũ, id est Danielem inter leones esurientes illæsum integrumq; seruasti. Aliorũ, id est Ananiæ, Azariæ, Misael inter flammas deambulantium grata uoce laudatus es. Tale aliquid in Christo expectabant fieri Iudæi, unde probarent si uere filius dei esset, ex eorum persona & in libro sapientiæ dicitur, Morte turpissima cõdẽnemus illum. Erit enim respectus in sermonibus ipsius.

Sapien. 2 Si enim uere filius dei est, suscipiet eum & liberabit eum de manibus contrariorũ. Hæc inqt cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim eos malicia eorum. Attẽdentes quippe tempus ueteris testamenti, & illam patrum etiam temporalem felicitatem, in qua illis exhibẽda demonstrauit deus etiam talia dona sua esse, non uiderunt iam esse tẽpus quo reuelaretur in Christo, bona æterna proprie deum præstare iustis, qui bona tẽporalia præstat & impijs.

Cap. 8 Denique cum dixisset, In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & eruisti eos. Ad te clamauerunt & salui facti sunt, in te sperauerunt & non sunt confusi, uide quid adiunxerit, Ego aũt sum uermis & non homo. Quod uidetur quidem ad commendandam humilitatem simpliciter dictum, ut se in oculis persequentium, abiectissimum quidẽ & contemptissimũ demonstraret: Sed non est contemnenda altitudo secreti profunditasq; mysterij, præsertim in eis uerbis quæ tanto saluatori in prædicatione prophetiæ coaptantur. Dictus est hic sensus elegantissimus à prioribus, ideo se hoc nomine Christum prænunciari uoluisse, quia uermis de carne sine cõcubitu nascitur, sicut ille natus est de uirgine. Sed in libro suo

Iob 25 Iob, cum de creaturis cœlestibus loqueretur, q; in dei conspectu etiam uix ipsæ mundæ sint, quãto magis inquit homo putredo & filius hominis uermis? Putredinem pro mortalitate posuit, quæ iam uelut conceptam gerit moriendi necessitatem, in quam peccando contrusus est

A sus est homo,& filium hominis uermem natum de putredine quasi putrē,hoc est de mor/
talitate mortalem. Ac per hoc in his uerbis psalmi,alium sensum nos quærere admonuit,Il
lo quidem saluo neq; reprobato,ut non solum scrutemur quod ait,Ego autem sum uermis
sed etiam illud quod addidit,Et non homo,secundum illud quod de libro Iob commemo
raui,tanquam diceret, Ego autem filius hominis & non homo: non q homo non sit Chri/
stus,de quo dicit apostolus, Vnus est mediator dei & hominum,homo Christus Iesus, O/ 1. Timoth. 2.
mnis enim filius hominis homo est: sed ad quendam respicit sensus iste, qui sic homo fue/ τοῦ ἀνθρώπου
rit,ut non esset filius hominis,id est Adam. Forte ergo sic est dictum,Ego autem sum uer/
mis & non homo,id est, Ego autem sum filius hominis & non homo,tanquam diceretur,
Ego autem sum Christus,in quo omnes uiuificantur,non Adam, in quo omnes moriunt.
Ac per hoc homines discite per gratiam noui testamēti iā uitam concupiscere sempiternā.
Quid pro magno uultis à domino de morte liberari,sicut liberati sunt patres uestri,quādo
commendabat deus etiam terrenæ felicitatis præter se non esse alium largitorem? Illa felici
tas ad ueterem hominem pertinet, quæ uetustas ab Adam cœpit. Ego autem sum uermis
& non homo,Christus non Adam. A ueteri ueteres fuistis,à nouo noui estote: Ab Adam
homines,à Christo filij hominum. Non enim sine causa familiarissime dominus in euan/
gelio se filium hominis dicit magis q̄ hominem,nec sine causa in alio psalmo,Homines in
quit & iumēta saluos facies domine,sicut multiplicata est misericordia tua deus. Abs te qp/
pe ista salus hominibus iumentisq; communis. Sed habent aliam homines noui propriā
quandā & ab animatorum consortio separatam, quæ ad nouū pertinet testamentum. Ha/
bent omnino, Nam de illa ibidem sequitur & dicit, Filij autem hominum sub tegmine ala/
rum tuarum sperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente uoluptatis tuæ
potabis eos. Quoniam apud te est fons uitæ, & in lumine tuo uidebimus lumē. Certe & hic
cū superius dixisset,Homines, posterius dixit,Filij autem hominum, tanq̄ distinguens ab
B hominibus filios hominum. In illa quippe felicitate eius salutis quæ communis est homini/
bus & iumentis,eo nomine illos appellare uoluit qui demonstrarentur ad illum primū ho
minem pertinere quo uetustas cœpit & mors, qui sic fuit homo ut non esset filius hominis.
Istis autem posterioribus qui sperant aliam felicitatem,& fontis uitæ ineffabilem uolupta/
tē, & sempiterni luminis lumē,hoc nomen imposuit,quo se familiarius appellari uoluit do
minus eorū,in quos talis gratia reuelata est, eosq; filios hominū potius q̄ homines appel/
lauit. Nō aūt existimes quasi locutiōis regulā figi perpetua lege seruandā,ut ubicunq; lege/
ris homines aut filios hominū,secundū hanc distinctionē semper intelligas, sed ut se habue
rit circūstātia lectionis, unde sensus si patet hauritur,si latet eruitur. Sicut in hoc loco psalmi
huius quē non moueat distinctionis intentio , cū ille qui dixerat,In te sperauerūt patres no
stri & eruisti eos,ad te clamauerūt & salui facti sunt,In te sperauerūt & nō sunt confusi, sub
iūgit, Ego autē: nō enim ait sic,& ego,sed ego aūt. Quid ergo iste qui se ita distinguit? Ego
aūt sum uermis inquit & nō homo,tanq̄ illis quos exaudisti & eruisti eam cōmendares fe/
licitatē,quæ ad uetus pertinet testamentū, quæ homini ueteri tribuenda esset qui cœpit ab
Adā. Ego aūt sum uermis, hoc est filius hominis,nō homo sicut ille homo q non fuit filius
hominis. Ac per hoc & quod sequitur,Opprobrium hominum & abiectio plebis,oēs Cap. 9.
qui conspiciebant me,subsannabant me & locuti sunt labijs & mouerūt caput. Sperauit in
deum,eruat eum,saluum faciat eum quoniam uult eū. Hoc in labijs non in corde dixerūt,
insultando quod non fieret, non credendo quod futurum esset. Factum est autē & hoc,sed
sicut fieri oportebat in filio hominis,in quo spes æternæ uitæ fuerat reuelanda ad nouū per
tinens testamentum, non sicut illi expectabant, & quia fieri non uidebant, tanq̄ superato
insultabant,pertinentes ad testamentum uetus & hominem in quo omnes moriuntur, nō
ad filium hominis in quo omnes uiuificabuntur. Mortem quippe intulit homo sibi filioq;
hominis,uitam uero attulit homini moriens & resurgens filius hominis opprobriū homi/
num & abiectio plebis. Vsq; ad mortē enim hoc uoluit pati in cōspectu inimicorū, quo eū

tanq̃ derelictũ putarent,ut gratia cõmendaretur noui testamenti,qua disceremus aliã quæ C
rere felicitatẽ,quæ nunc est in fide, postea in specie. Quãdiu enim sumus in corpore,ait apo
stolus,peregrinamur à domino,Per fidem enim ambulamus, non per speciem, & ideo nũc
in spe,tunc in re. Deniq; resurrectionem suam, quam non sicut nostram in longum differri
oportebat,ut in exẽplo carnis eius disceremus,quid in nostra sperare deberemus,noluit alie
nis demonstrare,sed suis, alienis dico, non natura sed uitio quod semper est contra naturã.
Mortuus est ergo in conspectu hominũ, resurrexit autem in cõspectu filiorum hominum,
1.Cor.15. quia mors ad hominem pertinebat,resurrectio ad filium hominis. Sicut enim in Adam o/
mnes moriuntur,sic & in Christo omnes uiuificabuntur, Vt igitur exemplo suæ carnis ex/
hortaretur fideles suos temporalem pro æterna felicitate contẽnere,usq; ad mortẽ pertulit
persequentes atq; sæuientes, & quasi uicto & oppresso superbe illudentes. Quod autẽ car/
nem suam resuscitauit,& discipulorum conspectibus & contactibus reddidit, eisq; uidenti/
bus ascendit in cœlum,ipsos ædificauit,& quod prædicare deberent,euidentissima ueritate
demonstrauit. Illos autem à quibus tanta mala usq; ad mortem pertulerat, quasi de illo su
perato & extincto gloriantes,in ea opinione dereliquit,ut quisquis eorum salute æterna sal
uus fieri uellet,hoc de illius mortui resurrectione crederet, quod hi qui uiderant signis con/
Caput 10. testãtibus prædicauerũt,& pro ea prædicatione similia perpeti non dubitauerũt. Qua
propter etiam Iacobus unus ex apostolis eius in epistola sua,cum hortaretur fideles, qui
post passionem & resurrectionem Christi adhuc in ista uita tenebantur,dispensationẽ ue/
teris testamenti nouiq; distinguens, Sustinentiam inquit Iob audistis,& finem domini ui/
distis,ne ideo patienter sustinerent temporalia mala, ut sibi hoc restitueretur quod recepis/
se legimus Iob. Nam & ab illo uulnere atq; putredine saluus factus est,& ei cũcta quæ ami
serat duplicata sunt restituta, ubi etiam commendata est resurrectionis fides. Nam filij nõ
duplum sed totidem redditi,etiam illos quos amiserat resurrecturos significauerũt. Sic ipsi
Iacobi 5. quoq; illis prioribus iuncti,à restitutionibus dupli non inuenientur alieni. Vt ergo non ta/ D
lem remunerationem speraremus, quando mala tẽporalia pateremur,non ait, Sustinentiã
& finem Iob audistis,sed finem domini uidistis: tanq̃ diceret, Mala tẽporalia sicut Iob su/
stinete,sed pro hac sustinentia nõ tẽporalia bona sperate quæ illi aucta redierunt, sed æter/
na potius quæ in domino præcesserunt. Iob ergo de illis patribus erat qui exclamauerunt,
& salui facti sunt. Cum enim dicit, Ego aũt,satis insinuat qua salute illos saluos esse factos
uelit intelligi,in qua ipse utiq; derelictus est, non q̃ illi à salute æterna fuerint alieni,sed in oc
culto tunc erat quod in eis fuerat reuelandum. In ueteri quippe testamẽto uelamen est, qđ
tunc auferetur,cum ad Christum quisq; inde transierit. Quo crucifixo uelum etiam templi
scissum est,ut significaretur quod apostolus de uelamine ueteris testamẽti dixit, quomodo
in Christo euacuatur. Nam & in illis patribus quamuis rarissima,tamẽ fuerunt & usq; ad
Lucæ 11. mortem exẽpla patientiæ,à sanguine Abel usq; ad sanguinem Zachariæ,quorum sangui/
nem dicit dominus Iesus & ab eis exigẽdum, qui in patrum suorum à quibus illi occisi sunt
iniquitate persisterent,Et in nouo testamento nec defuit nec deest bonorum fidelium multi
tudo,qui etiam in ista temporali felicitate præpolleant,& in ea largitoris dei bonitatem mi
sericordiamq; experiantur,tenentes tamen quod dispensator noui testamenti,diuitibus hu
1. Timoth.6. ius seculi apostolus præcepit, non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum,sed in
deo uiuo qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum,ut benefaciant diuites,sint in
operibus bonis,facile tribuant,communicent,thesaurizent sibi fundamẽtum bonum in fu
turum, ut apprehendant ueram uitam:qualis in Christi non tantũ spiritu,uerumetiam car
ne manifestata est,cum resurrexit à mortuis,non qualem Iudæi in illo peremerunt,quando
eum de manibus eorum deus non eruit, eumq; dereliquisse uisus est exclamantem, Deus
meus deus meus ut quid me dereliquisti: ut eo modo in se trãsfiguraret martyres suos, qui
& si mori nollent, quod etiam Petro dixit, Alter te cinget & feret quò tu non uis,significãs
qua morte clarificaturus erat deum, & ob hoc à deo suo derelicti uiderentur ad tempus,
cum

A cum eis præstare nollet quod uellent, illam uocem cordis emitterent, illumq́ adhiberent pietatis affectum, quem passione impendente ore proprio dominus expressit, eos in se identidem transfigurans, Verum non quod ego uolo, sed quod tu uis pater. In quo enim Ca.11.
primitus nisi in ipso capite nostro apparere debuit propter quam causam Christiani sumus. Propterea non ait, Deus meus deus meus dereliquisti me, sed causam commonuit requirendam cum addidit, Vt quid dereliquisti me, id est quare, propter quid, quam ob causam? Profecto enim erat aliqua causa, eaq́ nō parua, ut Noe liberaret de diluuio, Loth de cœlesti incendio, Isaac de imminenti gladio, Ioseph de calumnia mulieris & custodia carceris, Moysen ab Ægyptijs, Raab ab excidio ciuitatis, Susannam de testibus falsis, Danielē à leonibus, tres uiros ab ignibus, aliosq́ patres qui exclamauerunt & salui facti sunt, & Christum de manibus Iudæorum non liberaret, eumq́ in potestate sæuientium usq; ad mortis exitum derelinqueret. Vt quid hoc? propter quid hoc? nisi propter illud quod paulopost in eodem psalmo dicit, Non ad insipiētiam mihi, hoc est corpori meo, ecclesiæ meæ, minimis meis. Nā in euāgelio, qđ uni ex minimis meis fecistis, inqt, mihi fecistis. Sic itaq; dictū est, Matth. 25.
Et non ad insipientiam mihi, quomodo dictum est, Mihi fecistis. Et sic dictum est, Quare me dereliquisti, quomodo dictum est, Qui uos recipit me recipit, & qui uos spernit me spernit. Non ergo ad insipientiā nobis, sed ut sapiamus, nō propter istam uitam in qua nos deus aliquando usq; ad mortem persequentium manibus derelinquit, sed propter illam sempiternam nos debere esse Christianos, quia hoc in illo præcessisse intuemur, ex cuius nomine sic uocamur. Ecce ita factum est, tamen multi non ob aliud uolunt esse Christiani, nisi ut huius uitæ felicitate perfruantur, ideóq; illa deficiente deficiunt. Quid si non in ipso nostro capite tam insigne constitueretur exemplum, quo disceremus pro cœlestibus terrena contēnere, non respicientes quæ uidentur, sed quæ non uidentur? Quæ enim uidentur tēporalia 2.Cor.4.
sunt, quæ autem non uidentur æterna. Quos in se uocibus illis transfigurare dignatus est.
B Nam quantum ad ipsum attinet, quomodo uellet liberari ab illa hora, qui propterea uenerat in illam horam? Aut quomodo sic loquebatur quasi quod nollet ei accideret, cū pote Ioan. 10.
statem habuerit ponendi animam suam, & iterum sumendi eam, nec eam quisquam tolleret ab illo, sed eam ipse poneret & sumeret, sicut in euāgelio dicit? Sed proculdubio nos in illis uocibus eramus, & caput pro suo corpore loquebatur, non disiuncta significatione uocis, ubi connexio non disiungitur unitatis. Deniq; in psalmo sequitur, & orans aduerte Ca.12
quid dicat, Et tu inquit extraxisti me de uentre, spes mea ab uberibus matris meæ deus meus es tu, tanq́ diceret, de alia re & ab alia re in aliā rem me traiecisti, ut tu sis mihi bonū pro terrenis bonis mortalitatis huius, quam in matris uentre sortitus sum, quia ubera suxi. Hæc enim uetustas est de qua me extraxisti, & illa carnalis natiuitatis bona sunt, à qbus tu spes mea es. Inde enim ad te conuersus sum ex utero, id est ex his quæ in utero inchoaui, In te iactatus sum, ad te scilicet transiens, totū me tibi cōmittens. Ideóq; de uentre matris meæ, id est de bonis carnis quā sumpsi in uētre matris meæ, deus meus es tu, ut de his tu sis bonū meum: ea locutione dictum est, ac si diceretur, uerbi gratia, de terra cœlū habito, hoc est hinc illò emigraui: & ista nostra in illum transfiguratio est, qui per gratiam testamenti noui mutamus uitam, transeuntes de uetere ad nouam. Nam ille hanc rē sacramento suæ passionis resurrectionisq́ significans, carnem mutauit de mortalitate ad immortalitatem, uitam uero non mutauit de uetustate in nouitatem, quæ nunq́ fuit in impietate unde transiret ad pietatem. Quanq́ non defuerunt qui hoc quod dictum est, De uentre matris meæ deus meus es tu, ideo ad ipsum caput nostrum pertinere sentirent, quoniam pater in tantum est deus eius, in quantum homo est in forma serui, non inquantum illi æqualis in forma dei est, Ideo de uētre matris meæ deus meus es tu, ac si diceret, ex eo quod homo factus sum, deus meus es tu. Siquidem, tu extraxisti me de uentre, sic ad ipsum Iesum de uirgine procreatum refertur, quasi alios deus non extrahat, in cuius prouidentia est o- als. an
mnis ordo nascendi: † ac inde significare uoluit partum uirginis seruata uirginitatis integritate

tate mirabili,cum ait,Tu extraxisti me de uentre matris meæ:ut quod illic mirabiliter factũ C
est,cũ deus fecisse dicit̃,nemini incredibile uideat̃.Quid ergo est & illud, Spes mea ab ube
ribus matris meæ? Quó & hoc ad ipsum caput ecclesiæ referri potest, quasi spes eius quæ
in deo est,à matris uberibus ei cœperit, non & ante in ipso utero.Neq; enim spes alia intel/
ligenda est,nisi qua futurum erat ut deus eũ exaltaret à mortuis.Totũ hoc quippe secundũ
id quod homo factus est dicit̃.An forte quia ubera fœminarũ ab ipso conceptu in uberta
tẽ promoueri perhibent̃,sic intelligi uoluit,ab uberibus,tanq; diceret,ex quo carnẽ sumpsi,
cui carni fuerat sperãda immortalitas: ut nõ ante spes ei esset cũ in forma dei esset,in qua ni
hil in melius mutandũ esset,sed ab uberibus matris,id est ab ipsa susceptione carnis quæ cõ
cipiebatur in spe,cuius spei res futura erat, cũ ad immortalitatẽ de morte transiret. Sed qđ
dictũ est,In te iactatus sum ex utero,quomodo coaptari capiti possit, ignoro, quasi in ute/
ro cũ esset nõ in deo fuerit, in quo uiuimus,mouemur & sumus,aut illius infantis anima ra
σκληρὸμ. tionalis,ex quo caro processit ex utero,deũ sperare cœperit.Nisi forte credendũ est,iam na/
to animã rationalẽ accessisse, quæ intra uiscera matris adhuc ei defuisset. Et quoniam eadẽ
anima quæ carni iam natæ addita est deo inhærebat, ideo secundũ eandẽ carnem dictum
esse existimandum est,In te iactatus sum ex utero, tanq; diceret, eam sortitus sum animã
ex utero quæ tibi cohæret, Sed quis audeat in hanc se temere præcipitare sententiam, cum
ratio de aduentu uel exortu animæ in tanto naturæ profundo sic lateat, ut satius sit eã sem
per quærere quãdiu in hac uita sumus, q̃ aliquando inuenisse præsumere. Ex illa uero in
seipsum transfiguratiõe nostra quemadmodũ possent hæc accipi,dictum est. Si quid autẽ
dici potuit conuenientius uel poterit,nullius præiudicamus ingenio, doctrinæ nullius inui/
Cap.13 demus. Iam illud quod sequit̃, Ne discedas à me,quoniã tribulatio proxima est,inde
iam eminet,quemadmodum dictũ est,Quare me dereliquisti.Quomodo enim dereliquit,
cui dicitur,Ne discedas à me,nisi quia dereliquit uitæ ueteris temporalem felicitatem, Ro
gatur aũt ne discedat & deserat spẽ uitæ æternæ?Sed quid est, quoniã tribulatio proxima D
est,quasi ei passio adhuc immineret,cum ipse media passiõe ista dicere intelligatur, quæ de
illo in hoc psalmo prophetata sunt, Hic enim dicturus est etiam, quæ in euangelio apertis/
Matth. 27. sime scripta sunt,Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem,
quod factum est cum iam penderet in ligno. Quid est ergo tribulatio proxima est, in qua
media loquebatur?Sed nimirum illud uult intelligi,quia cũ caro in doloribus est & in pœ/
nis,profecto anima tũc habet magnũ agonẽ patientiæ,in quo ne deficiat,laborandũ & orã
dũ est.Nihil est aũt animæ sua carne propinquius, Ideo mũdi huius q̃libet magnus perfe
ctusq; contemptor,cũ alibi patitur nihil patitur. Potest enim adhibere uigilem rationẽ cũ
amittit bona quæ extrinsecus sunt, & ab animo sapientis,qui ex cupiditate non hæret, sine
dubio longe sunt,& non curare quod patitur,quia nec patitur,Cum uero amittit præcipua
corporis bona,id est corporis uitã ac salutẽ,iam tribulatio proxima est animi bonis,quibus
ipse intus tanq; corporis est dominus, qui facit qualibet ratione,ut non doleat cum corpus
uulneratur aut uritur,cui tanto implicatur consortio,ut pati possit, dolere non possit. Ideo
& diabolus hunc nocendi ordinem tenens, illius magni uiri quem postulauerat tentandũ,
Iob. 1. prius externa bona accepit in potestatẽ, quibus ablatis & perditis, cum illum inconcussum
uideret,dixerat enim,Dominus dedit dominus abstulit, sicut domino placuit,ita factũ est,
sit nomen domini benedictum,etiam carnem cruciãdam uulnere postulauit,tali cum eo cõ/
fligẽs certamine,ut bona proxima inuaderet, id est corporis bona,quibus ille perditis si for
te succumberet,atq; ad impietatem cor inclinaret,etiam bona animi deperirent,quibus per
dendis iã in corpore sæuiens uicinius tentator instabat.Deniq; ille uir qui in tanta animi tẽ
tatiõe erat,ubi erat animi bonis proxima tribulatio,q̃uis multa ꝓphetice loquatur,lõge ta
mẽ loquitur aliter,q̃ cũ illa externa bona deperissent in quibus filios non amiserat sed præ
miserat. Clamat ergo martyris anima transfigurata in Christum,cum iam in carne tribula
ri cœperit, & dicit deo à quo derelicta est in terrena felicitate, sed quæ cum illo est in spe
uitæ

A uitæ æternæ, Ne discedas à me,quoniã tribulatio proxima est, Non est in agro meo,nõ in
auro, non in pecore, non in tectis atq; parietibus, non in meorum orbitatibus, sed in car-
ne mea est cui copulor,cui cõnector,cuius sensum nõ habere non possum,unde me de pro-
ximo urget,ut à patiẽtiæ uirtute deficiã: nõ discedas à me,quoniã nõ est qui adiuuet,neque
amicus neq; propinquus,neq; humana laus, neq; præteritæ recordatio uoluptatis,neq; ali-
quid eorũ quo terrenæ felicitatis ruina fulcit̃,neq; ipsa quæ in animo est meo humana uir-
tus,qa si tu deseris,quæ hominis uirtus? Quid est enim homo nisi ꝙ memor es eius? Cir- Caput 14.
cundederũt me uituli multi,hoc est minores in plebe. Tauri pingues obsederũt me, hoc est
superbi ac diuites principes plebis aperuerunt in me os suũ, clamantes, Crucifige crucifige. Lucæ 23.
Quasi leo rapiẽs & rugiẽs rapuerunt eũ,cõprehensum adducentes ad præsidem,& rugierũt
petendo eius mortem.Sicut aqua effusus sum,tanq; in me lapsi caderent persecutores mei,
Dispersa sunt omnia ossa mea.Quid sunt ossa nisi corporis firmamẽta,corpus aũt Christi
ecclesia? Firmamenta ergo ecclesiæ qui,nisi apostoli,qui etiã colũnæ alibi nũcupant̃? Hi uti
ꝙ dispersi sunt cũ ad passionẽ ipse duceretur, uel cũ esset passus & mortuus. Factũ est ergo
cor meũ tanq; cera liquescens in medio uentris mei. Hoc sanè quemadmodũ capiti nostro
ipsius corporis saluatori coaptetur,inuenire difficile est. Neq; enim nisi magno pauore con-
tingit,ut cor uelut cera liquescat humanũ, quod unde in illo fieri posset, qui potestatẽ habe Ioan.10
bat ponendi & recipiendi animã suã? Sed profecto aut infirmorũ suorũ in se transtulit cau-
sam,uel illorũ qui metu mortis pauescunt, sicut ipse Petrus ex egregio præsumptore tã cre-
ber negator effectus,siue illorũ qui tristicia salubri cõtabescunt,sicut idẽ ipse Petrus cũ ama-
re fleuit. Nã tristicia quasi soluit cor, Vnde dicitur etiã græce λύπη ꝙ hinc appellata sit λύειν: λύω
Aut certe profundum sacramentum nos intelligere uoluit,ut cordis sui nomine significaret
scripturas suas,ubi eius utiq; latebat consiliũ,quod tunc apertũ est,cum ea quæ de illo pro-
phetata fuerunt,passus impleuit. Solutæ sunt ergo scripturæ eius in his quæ perfecta sunt
B aduẽtu eius,natiuitate,passione,resurrectiõe,glorificatione. Quis eñ iã ea nõ intelligit in ꝓ
phetis, quãdo usq; ad intellectũ etiã carnalis multitudinis ꝑuenerũt, quã fortasse significa-
uit in medio uẽtris sui,ut in eius corpore qđ est ecclesia quasi uẽtris locũ habeat carnalis &
infirmior multitudo? Aut si uẽtris nomẽ magis interioribus cõpetit,ad eos potius ꝑfectio-
rẽ scripturarũ intellectũ ꝑtinere mõstratũ est, cũ cor eius,id est scripturæ eius quæ cõtinẽt cõ
siliũ eius,in medio eorũ, hoc est in cogitatiõe eorũ tanq; cera dissoluit̃,hoc est feruore spũs
aperit̃, disputat̃,exponit̃. Et aruit uelut testa uirtus mea. Testa igne firmata est, sic & Ca. 15
uirtus corporis Christi nõ sicut fœnũ igne consumit̃,sed sicut testa passiõe uelut igne firma
tur. Vasa eñ figuli ꝓbat fornax,sicut alio loco scriptura dicit,& homines iustos tẽtatio tri- Ecci.27
bulationis.Et lingua mea adhæsit faucibus meis.Potest qdẽ silentiũ eius significatũ uideri,
qđ & propheta cõmẽdat cũ dicit, Sicut agnus corã tõdẽte fuit sine uoce.Sed si linguã eius, Esa.53
os in eius corpore quod est ecclesia intelligamus, per quod suũ loquitur euangeliũ, tũc eius
faucibus adhæret,cum à præceptis eius non recedit.Quod uero sequitur,Et in puluerẽ mor
tis deduxisti me,quomodo capiti coaptabitur,quãdo quidẽ corpus eius,quod tertia die re- Act.2
surrexit,nõ est utiq; in puluerem dissolutũ? Nec aliter exposuerunt apostoli, quod in alio psal.15
psalmo positum est,Neq; dabis sanctum tuũ uidere corruptionem, nisi quia eius caro non
est corrupta,quæ tam celeriter resurrexit. Vnde item in alio psalmo dicit, Quæ utilitas in Psal. 29.
sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis,aut an-
nunciabit ueritatem tuam? Hoc scilicet dicẽs,ꝙ si eo modo quo & cæteri mortuus dimitte-
ret̃ in puluerẽ,& caro eius resurrectioni ultimæ seruaret̃,nulla esset utilitas in sanguine eius,
qa nihil prodesset mors eius, nec annunciaretur ueritas dei,quæ illum cõtinuo resurrecturũ
esse prædixerat. Quid sibi uult ergo quod hoc loco ait, Et in puluerẽ mortis deduxisti me?
Nisi corpus eius accipiamus ecclesiam, in qua illi qui pro eius nomine passi sunt uel patiun-
tur, non ita ut ipse cito resurgunt, sed in mortis puluerem deducuntur, tunc resurrecturi,
cum illud tempus uenerit,de quo in euangelio dicit, Veniet hora quando omnes qui in mo

numentis sunt audient uocem eius & procedent. Aut certe tropice puluerem mortis ipsos C
Psal.1 Iudæos intelligi uoluit, in quorum manus deductus est. Scriptum est enim: Non sic impij
Cap.16 non sic, sed tanquam puluis quem proijcit uentus à facie terræ. Deniq; sequitur, Quoniam circundederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me, tanquam ipsos dixerit puluerem mortis in quem deductus est, quos dixit canes multos & concilium malignantium, canes eos uidelicet appellans, qui plerunq; contra innocentes latrãt, cum quibus non habent consuetudinem. Iam uero in his quæ subiungit tanquam Euangelium recitatur. Crucifixio quippe eius exprimitur in eo quod dicit: Foderũt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi uero considerauerunt & conspexerunt me. Fossæ sunt enim clauis manus & pedes eius, & cum extẽderetur in ligno, quodammodo numerata sunt ossa eius. Consideratus est autem atq; conspectus quid illi futurum esset, & utrũ ueniret Helias & liberaret eum. Iam illud quod sequitur, nullius expositionis indiget, Diuiserunt sibi uestimẽta mea, & super uestem meã miserunt sortẽ. Verba deinde quæ subtexuntur, orantis sunt, tam in persona capitis, id est hominis mediatoris, quàm ex persona corporis quod est ecclesia, quam dicit etiã unicam suã. Tu autẽ domine, inquit, ne longe facias auxilium tuum, hoc ad eius carnem pertinet, cuius resurrectio non in longum est missa ut aliorum. In defensionem meam aspice ne quid noceant inimici, qui sibi uidẽtur aliquid potuisse carnem perimendo mortalem. Non autẽ nocent, si defendente gratia dei, non eis ad malum anima superata consentiat. Sic enim & alibi prophetatum est, Terra tradita est in manus impij, hoc est caro terrena. Erue à framea animam meam. Framea gladius est, Nec utique tali ferro Christus occisus est sed cruce, nec latus eius gladio sed lãcea percusserũt. Trãs-
Psalm.56 lato ergo uerbo, frameam linguam dixit persequentium, sicut in alio psalmo dicitur: Et lingua eorum gladius acutus. Vnde quia in eius carne lingua præualuit malignorum, orat ut animæ nihil noceat, cum dicit, Erue à framea animam meam, ut hæc in prophetia oratio si ad caput corporis referas, non uideatur uelut indigentis petitio, sed potius rei futuræ figurata prædictio. Aut certe, quia corpus eius, hoc est ecclesia graues persecutiones fuerat perpes- D
Matth.10 sura, Frameam dixit, qua maxime trucidati sunt martyres, unde uult corũ animas erui, ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt, & consentiant ad illicita. Aut etiam in ipsorum passionibus, inimicorũ linguam frameam dicit, unde animam suam, hoc est animã corporis sui, animã sanctorũ suorum uult erui. Quod autem sequitur: Et de manu canis unicam meam, nihil aptius quàm unica ecclesia mihi uidetur intelligi. Canem uero appellauit mundum, non ratione sed cõsuetudine contra insolitam ueritatem latrantem. Hæc est enim canum natura, ut cum quibus habent consuetudinem, siue illi boni siue mali sint, nõ ad eos latrent, insolitorum autem personis uisis, etiam innocentibus, iritentur. Manu autem canis potestatem mundi significauit. Cuius etiam regnum infestum fu-
Prouer.19 turum corpori suo, id est ecclesiæ suæ, leonis nomine figurauit in eo quod adiũxit, Saluum
1.Petri 5 me fac de ore leonis. Vnde est scriptũ, Nihil interest inter minas regis & iram leonis, quanquam & diabolum apostolus Petrus leoni comparet rugienti & quærenti circumeundo quem deuoret. Superbosq; huius mundi, Christianis humilibus aduersaturos ostendens, consequenter dicit, Et à cornibus unicornium humilitatem meam. Ideo quippe in unicornibus superbi intelliguntur, quia superbia odit consortium, & quantum in ipso est, solus cupit
Cap.17 eminere omnis superbus. Iam nunc attende ubi sit fructus, uel quod derelictus est, ne exaudiretur pro terrena felicitate, non ad insipientiam, sed ut saperemus quid noui gratia testamenti desiderare debeamus: uel quod nõ est derelictus, sed exauditus in eo quod ait, Ne discedas à me, qui dixerat, Quare me dereliquisti, quod utiq; contrariũ est, nisi illud ad aliud, hoc ad aliud referatur. Attẽde & audi quantum sapis, hauri quantum capis, quantumq; ipse rem tantam eloqui ualeo, quantum tribuit ille qui nos exaudit, & in Christo inquantũ homo mediator est inter nos & deũ, & cũ Christo inquantũ deus est æqualis deo, & potens est facere, ut ait apostolus, supra quàm petimus aut intelligimus, Vide in hoc psalmo

A mo testamenti noui gratiam, uide illius derelictionis, tribulationis, deprecationis fructum,
quid agatur, quid insinuetur, quid mundetur, quid illustretur. Intuere quid legamus tanto
ante prophetatum, quid iam cernamus impletum. Narrabo nomen tuum inquit fratribus
meis, in medio ecclesiæ cantabo te. Fratres illi sunt de quibus in euãgelio ait, Vade & dic fra- *Ioan. 20*
tribus meis: Ecclesia illa est quam modo dixit unicam suam, hæc est unica catholica quæ to-
to orbe copiosa diffunditur, quæ usq; ad ultimas gentes porrigitur. Vnde in euãgelio dicit,
Et prædicabitur hoc euangelium in uniuerso orbe in testimonium omnibus gẽtibus, & tũc *Matth. 24*
ueniet filius hominis. Quod autem ait, Cantabo, hoc est illud canticum nouum, de quo in
alio psalmo dicitur, Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Ha- *psal. 95*
bes hic utraq;, ex quo cantico cantaturum se dixerit, & in cuius ecclesiæ medio: illud pertinet
ad nouum canticum, hoc ad omnem terram. Ipse quippe cantat in nobis cuius gratia can-
tamus, sicut dicit apostolus, An uultis experimentum eius accipere qui in me loquitur Chri- *2. Cor. 13.*
stus? Medium uero ecclesiæ ad eminentiam licet referas & ipsam manifestationem, quia o-
mnia quanto clarius nota sunt, tanto magis in medio esse dicuntur, uel certe ad interiores
ecclesiæ, quia interiora sunt media. Neque enim omnis qui labijs personat, cantat canticũ
nouum, sed qui eo modo cantat, ut apostolus admonet dicens, Cantantes & psallentes in *Ephe. 5*
cordibus uestris domino. Intus enim est hoc gaudium, ubi uox laudis & canitur & audi-
tur, quia uoce laudatur qui gratis amandus est toto corde, tota anima, tota mente, ama-
torémque suum attendit in se gratia sui spiritussancti. Quid enim aliud est canticum nouũ,
quàm laus dei? Deniq; sequitur, & hoc euidentius demonstrat. Cũ enim dixisset, Nar- *Cap. 18*
rabo nomen tuum fratribus meis, quia deum nemo uidit unquam, sed unigenitus filius q
est in sinu patris ipse enarrauit, atque adiunxisset, In medio ecclesiæ cantabo te, quomodo
cantabit, id est quia in nobis, continuo manifestauit dicens, Qui timetis dominum laudate
eum. Quis autem ueraciter laudat, nisi qui synceriter amat? Tantundem est ergo ac si dice-
B ret, Qui timetis dominum amate eũ. Dixit enim homini sicut scriptum est, Ecce pietas est
sapientia. Porrò pietas cultus dei est, nec colitur ille nisi amando. Summa igitur & uera sa-
pientia est in præcepto illo primo, Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex *Matth. 22.*
tota anima tua. Ac per hoc sapientia est charitas dei, nec diffunditur in cordibus nostris, ni- *Roma. 5*
si per spiritumsanctum qui datus est nobis. Initium autem sapientiæ timor domini, Et ti- *Eccl. 1*
mor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem. Proinde præmissus ti- *1. Ioan. 4*
mor in cor nostrum, pellit inde consuetudinem malorum operum & seruat charitati locũ,
quia tanquam domina ueniente, ut illa insideat, abscedit. Ergo qui timetis dominum lauda-
te eum, ut deum non seruiliter sed libere colatis, eum amare discite quem timetis, & poteri-
tis laudare quod amatis. Timentes enim deum homines ueteris testamenti, propter litte-
ram terrentem & occidentem, nondum habentes spiritum uiuificantem, currebant cum sa-
crificijs ad templum. Et quamuis in figuram futuri sanguinis quo redempti sumus, tamen
nescientes quid per eos præfigurarertur, cruentas uictimas immolabant. Nunc uero in gra-
tia noui testamenti qui timetis dominum laudate eum. Ipse quippe in alio psalmo, illa mu- *Psal. 49.*
tanda prænuncians, quæ tunc in umbra futuri offerebantur, Non accipiam inquit de ma-
nu tua uitulos, neque de gregibus tuis hircos. Et paulo post ut ostenderet sacrificiũ noui te-
stamenti, quando illa fuerant cessatura, Immola inquit deo sacrificium laudis, & redde altis-
simo uota tua. Et in fine eiusdem psalmi, Sacrificiũ inquit laudis glorificabit me, & illic uia
est qua ostendam illi salutare meum. Salutare dei Christus est, quem infantem Simeon se-
nex cum agnouisset in spiritu, eũq; sumpsisset in manus, Nunc dimittis inquit domine ser-
uum tuum secundũ uerbũ tuũ in pace, quoniam uiderunt oculi mei salutare tuũ. Qui *Ca. 19.*
timetis ergo dominum laudate eum, uniuersum semen Iacob glorificate eum. Non uacat,
quod ei non sufficit dicere, semen Iacob, nisi adderet uniuersum, ne in solis eis intelligere-
tur qui ex Israelitis fuerant credituri. Semen Iacob ipsum est semen Abrahæ: omnibus in
Christum credentibus, non solis qui ex Israel fuerant fideles apostolus dicit, Ergo Abrahæ
semẽ

semen estis secundum promissionem hæredes. Ibi nanque commemorauit præfiguratio-C
nem noui testamenti, in eo quod scriptum est, In Isaac uocabitur tibi semen, non utique in Hismael ancillæ filio. In quibus duobus filijs Abrææ seruo & libero, & duabus mulieribus,
Galat.4 ancilla & libera, scribens ad Galatas, duo testamenta dicit in allegoria præfigurata. Vnde
Rom.9 dicit: Non qui filij carnis, hi sunt filij dei, sed filij promissionis deputãtur in semine. Promissionis enim uerbum hoc est, Ad hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius. Multum est & nimis longum, diligenter enucleare cur filij promissionis pertinentes ad Isaac, noui testamenti gratiæ deputentur. Breuiter tamen attingam, unde tanto fructuosius cogitabis, quanto magis pie cogitaueris. Non omnia deus quæ prædicit, promittit, Prædicit enim etiam illa quæ non ipse facit, quia est omnium præscius futurorum. Prædicit ergo & peccata hominũ, quæ potuit præscire non facere. Promittit autem quæ ipse facturus est, nec ea mala sed bona. Quis enim promittit mala? Quamuis itaque mala inferat, mala non peccata sed supplicia, minatur tamen potius quàm promittit. Omnia largitur & præscit, sed peccata prædicit. Filij ergo promissionis, filij sunt beneficij. Hæc est gratia quæ gratis datur, non meritis operantis sed miseratione donantis. Hinc gratias agimus domino deo nostro, quod est magnum sacramentum in sacrificio noui testamenti, quod ubi & quando & quomodo of-
Ca.20 feratur cũ fueris baptizatus inuenies. Deinde sequitur & dicit, Timeat eum omne semen Israël, quia Iacob ipse & Israël unus homo erat habens duo nomina, non in paruo sacramento: sed uno libro non possunt dici omnia, in quo iam multum progressi sumus & nondum de alijs tribus quæstionibus aliquid diximus, hoc est de tenebris exterioribus, & latitudine & longitudine, altitudine & profundo, & de quinq; & quinq; uirginibus. Quod ergo dixit supra, Vniuersum semen Iacob, hic consequenter ait, Omne semen Israël. Sed quare superius, Magnificate eum, & posterius, Timeat eum. Magnificatio laudi congruit, de qua dixerat, Qui timetis dominum laudate eum, unde iam multa disserui. Ibi quo-
1.Ioan.4 que amor uel charitas dei perfecta foras mittit timorem, Cur ergo iterum timeat eum o-
Rom.8 mnis Israël? Non enim accepistis, inquit apostolus, spiritum seruitutis iterum in timore. D
Rom.11 Sed idem apostolus oleastro inserto in oliua timorem præcipit, hoc est, gentibus additis radici Abraam, Isaac, Iacob, ut & ipsi fierent Israël, id est, pertinerent ad semen Abrææ. Quam insertionem oleastri amputatis propter infidelitatis superbiam naturalibus ramis, etiam ipse dominus in Euangelio prædixit occasione illius Centurionis qui in eum ex gen-
Matth.8 tibus credidit. Tunc enim ait: Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Israël. Et adiunxit, Ideo dico uobis, quia multi ab oriente & occidente uenient & recumbent cum Abraam Isaac & Iacob in regno cœlorum, filij autem regni ibunt in tenebras exteriores, illic erit ploratio & stridor dentium, Ita significans inseri oleastrum propter humilitatem. Dixerat quoque ille Centurio: Non sum dignus ut sub tectum meum intres, sed tantum dic uerbo & sanabitur puer meus. Confractionem autem ramorum naturalium propter superbiam, scilicet eorum qui ignorantes dei iusticiam, & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti. De his quippe uana elatione tumentibus dictum est, quod ibunt in tenebras exteriores, quia iactantes se de semine Abrææ, semen Abrææ fieri noluerunt, ut essent filij promissionis, quia fidem noui testamenti non receperunt, ubi iusticiam dei contempserunt, & suam constituere uolentes, id est, tanquam de suis meritis & operibus præfidentes spreuerunt esse filij promissionis, hoc est filij gratiæ, filij misericordiæ, ut qui gloriatur in domino glorietur, credẽs in eum qui iustificat impium, hoc est, qui ex impio facit pium, ut deputetur fides eius ad iusticiam, & impleatur in eo, non quod postulabat eius meritum, sed quod à domino promissum est beneficium. Cum his igitur agens apostolus qui
Rom.11 oliuæ per gratiam inserebantur, Dicis inquit, Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene, propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide sta, noli altum sapere, sed time. Dei est enim bene-
Eph.2 ficium nõ meritum tuum, quod & alibi dicit: Gratia salui facti estis per fidem, & hoc nõ ex uobis, sed dei donũ est, nõ ex operibus, ne forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum

A tũ creati in Iesu Christo in operibus bonis, quæ præparauit deus ut in illis ambulemus. In
hoc itaq; intellectu gratiæ est timor, de quo dicitur, Noli altũ sapere sed time. Timor autẽ
iste alius est, non est ille seruilis quem charitas foras mittit. Illo enim timetur ne iudicet in Caput.21
tormentũ supplicij, isto autem ne amittatur gratia beneficij. Quapropter quãuis fide-
libus ad nouũ testamentũ pertinentibus dicat apostolus quod pauloante commemoraui, Roma.8
Non enim accepistis spiritũ seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis
filiorum in quo clamamus, Abba pater, id est ut fides in nobis sit quæ per dilectionẽ ope-
ratur, non tam timendo pœnam quàm amando iusticiam, tamen quia non fit anima iusta
nisi participatione melioris qui iustificat impium, quid enim habet quod non accepit? non
debet sibi tribuendo quod dei est, ita gloriari tanquam non acceperit. Ob hoc ei dictũ est,
Noli altum sapere, sed time. Et timor iste præcipitur his etiam qui ex fide uiuentes hæredes
sunt noui testamẽti, atq; in libertatẽ uocati. Altum enim sapere, dictũ est superbire. Quod ὑψηλοφρονεῖν
alio loco econtrario satis ostendit, ubi ait, Non alta sapientes, sed humilibus consentientes,
utiq; aperuit nihil aliud se dixisse alta sapientes, quàm superbientes. Timor ergo non est in cha
ritate, quia perfecta charitas foras mittit timorem, sed illum seruilem quo cum se quisque
ab opere malo abstinet, pœna terretur non iusticia delectatur. Hunc charitas foras mittit,
quam non delectat iniquitas, etiam si proponatur impunitas. Nõ illum quo timet anima
ne amittat ipsam gratiam, quia in illa factum est, ut eam non peccare delectet, quo timet
ne deus eã deserat, etiam si in illis dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, non eũ
charitas eijcit, sed asciscit, De illo quoque scriptum est, Timor domini castus permanens in
seculum seculi: nequaquam diceret istum permanentem, nisi sciens alium qui non permane Psal.18.
ret. Et bene istum castum dixit, Hoc enim non caret amor quo anima inhæret deo, quæ di-
cit in alio psalmo, Perdidisti omnẽ qui fornicatur abs te, mihi autem adhærere deo bonũ De uerbis a-
est. Nã & coniunx quæ adulterinũ animũ gerit, etiã si timore uiri nõ adulterium perpetrat, postoli ser.13. 18.19.
B tamen quod deest operi inest uoluntati. Casta uero aliter timet. Nam & ipsa timet uirum, 3.sen.dis.3
sed caste. Deniq; timet illa ne uir infestus adueniat, ista ne offensus abscedat. Non amanti non potes
enim præsentia uiri molesta est, amanti autem absentia. Timore itaq; casto permanenti in
seculum seculi, timeat deum omne semen Israel. Timeant quem diligunt, non alta sapiẽdo,
sed humilibus consentiendo, cum timore & tremore suam ipsorum salutem operando. De
us est enim qui operatur in eis & uelle & operari pro bona uolũtate. Hæc iusticia dei, Ca.22
hoc est quod deus donauit homini, quem iustificat impium. Hanc dei iusticiam ignoran-
tes superbi Iudæi, & suam uolentes constituere, iusticiæ dei non sunt subiecti, hac superbia Tenebræ ex-
deijciuntur ut humilis inseratur oleaster, Et illi ibunt in tenebras exteriores, de quibus inter teriores.
alia requisisti, uenientibus ab oriente & occidente multis, qui recumbant cum Abraham,
Isaac & Iacob in regno cœlorum. Sunt enim modo in exteris tenebris, unde correctio de-
speranda non est, quam si contempserint, ibunt in tenebras exteriores, ubi correctionis lo 1.Ioan.1.
cus non erit, quoniam deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ, Sed lux cordis non isto-
rũ qui in carne sunt oculorum, nec omnino talis qualis huius lucis uisibilis phãtasia cogita-
tur, quanq; & ibi est uidere, sed lõge aliter lõge dissimiliter. Qualis eñ lux est ipsa charitas,
qs uerbis explicet? Quis earũ rerum quæ sensibus carnis subiacẽt ullo demonstret exẽplo?
An forte lux non est charitas? Audi apostolũ Ioannẽ. Ipse quippe dixit, quod modo cõme
moraui, quoniã deus lux est, & tenebræ nõ sunt in eo ullæ. Qui rursum dicit, Deus charitas 1.Ioan.4
est. Ac per hoc si deus lux est, & deus charitas est, profecto charitas lux ipsa est quæ diffun-
ditur in cordibus nostris per spiritum sanctũ qui datus est nobis. Item dicit, Qui odit fratrẽ
suũ in tenebris est usq; adhuc. Istæ sunt tenebræ in quas diabolus & angeli eius multũ sup
biendo progressi sunt. Charitas enim non æmulatur, non inflatur. Ideo nõ æmulatur, quia
nõ inflatur. Vbi enim præcedit inflatio, cõtinuo sequitur æmulatio, quoniam superbia est
mater inuidẽtiæ. Diabolus igitur & angeli eius à luce & feruore charitatis auersi, & nimis in
superbiam inuidiãq; progressi, uelut glaciali duricia torpuerũt. Et ideo per figurã tanq; in
aquilo-

aquilone ponuntur. Vnde cum generi humano diabolus incubaret, uentura gratia salua- C
Cant.4 toris, dicitur in Canticocanticorum: Exurge aquilo & ueni auster, perfla hortum meum & fluent aromata. Exurge qui irruisti, qui subditis incumbis, qui possessos premis. Exurge ut à tuo pondere eleuati erigantur, quorũ animas premẽdo curuasti. Et ueni auster, inquit, spiritum inuocãs gratiæ flantẽ de meridie, uelut à parte feruida & luminosa, & fluant aroma
2.Cor.2 ta. Vnde apostolus dicit: Christi bonus odor sumus in omni loco. Hinc etiã dicitur in alio
Psal.125 psalmo: Conuerte domine captiuitatem nostram sicut torrens in austro, Captiuitatem scilicet qua sub diabolo tanquã sub aquilone tenebantur, ubi abundãte iniquitate friguerant,
Matth.24 & quodammodo congelauerant. Hinc enim & Euangelium dicit: Quoniam abũdabit iniquitas refrigescet charitas multorũ, At uero flante austro glacies resoluitur & torrentes flu
Eccl 3 unt, id est peccatis remissis, populi ad Christum charitate cõcurrunt. Hinc & alibi scriptum
Ca.23 est: Sicut glacies in sereno, ita soluũtur peccata tua. Proinde rationalis creatura, siue in angelico spiritu, siue in anima humana, ita facta est, ut sibijpsa bonum quo beata fiat esse non possit, sed mutabilitas eius si conuertatur ad incommutabile bonum, fiat beata: unde si auertatur misera, auersio eius uitiũ eius, & conuersio eius uirtus eius est. Natura ergo nõ est mala, quia creatura spiritus est uitæ rationalis, etiam priuata bono cuius participatione beatificatur, id est etiam uitiosa, melior est corpore quod summum est in corporibus, id est, hac luce quæ sentitur oculis carnis, quia & ipsa est corpus: omni autem corpore quælibet incorporea natura præstantior, nõ mole, quia non nisi corporeum est moles, sed ui quadam qua supergreditur omnem phantasiam quam uolutat animus haustam de sensibus corporis. Sed queadmodum in ipsis corporibus ea quæ inferiora sunt, sicut terra & aqua & ipse aër, meliora fiunt participatione melioris, id est, cum luce illuminantur & feruore uegetantur: sic incorporeæ creaturæ rationales ipsius creatoris fiunt participatione meliores, cum ei cohærent purissima & sanctissima charitate, qua omnimodo si caruerint, tenebrescũt & obdurescunt quodammodo. Proinde infideles homines tenebræ sunt, qui per fidem conuersi D ad deum quadam promissa illuminatione lux fiunt. In qua proficiendo si ex fide ad speciẽ peruenerint, ut id quod credunt etiam conspicere, sicut tantum bonum potest conspici, me-
Eph.5 reantur, perfectam recipient imaginem dei. Talibus enim dicit apostolus: Fuistis aliquãdo tenebræ, nũc autem lux in domino. Porrò diabolus & angeli eius, tenebræ sunt infidelibus hominibus deteriores. Plus enim ab illa charitate auersi, & in suum fastũ obstinatione progressi sunt. Et quoniam extremo iudicio Christus dicturus est eis quos ad sinistram discer-
Matth.25 net, Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius, his malignis spiritibus coniungendos simulq; damnandos, dicet ituros in tenebras exteriores, id est, in societatem pœnalem diaboli & angelorũ eius. Huic pœnæ contrarium est quod bono seruo dicitur, Intra in gaudiũ domini tui, ut quanto sunt istæ tenebræ exteriores, tanto sit lumen illud interius. Non hæc per locorũ interualla inani phantasmate cogitanda sunt, Localia spacia, nõ occupant nisi corporis moles. Non est hoc spiritus uitæ, non est hoc anima rationalis, multo minus deus omniũ benignissimus conditor, & iustissimus ordinator. Voluntatibus & affectibus ista uel propinquare uel longe fieri, uel intrare, uel exire dicũtur: sed quia malo opere, id est, tenebroso delectantur facientes, secutura est autẽ pœna quæ torqueat, ideo dñs ubi dixit, Tenebras exteriores, addit etiã, Ibi erit fletus & stridor dentiũ, ne talibus oblectationibus qualibus hic iniqui perfruũtur, quãdo infidelitate atq; iniusticia tenebrescũt, etiã in illo supplicio sensuros clementer existiment: quia enim uolentes iniuste utuntur bonis, iuste nolentes cruciabũtur malis, quibus à charitatis luce auersa mens in peccatis oblectatur. Exteræ tenebræ, corporis autem mala quibus æternis in finẽ torquebitur, Exteriores tenebræ, qui solas timẽt qui seruili adhuc timore detinẽtur. Nam si eis liceret, in illis exteris quæ sunt in peccatis impune semper uolui & inuolui, profecto nũquam uellent accedere ad deum & illuminari & inhærere illi per charitatem, ubi est timor castus permanens in seculum seculi, qui timor non cruciat, sed tenaciorem facit animam boni illius, quod si dimiserit cadit.
Timeat

A Timeat eum omne semen Israël. Et uide causam quam coniungit. Quoniam non spre- Ca.24
uit inquit, neq; despexit precem pauperis, neq; auertit faciem suã à me. Vbi est illud, Qua-
re me dereliquisti, si non auertit faciem suam à me, nisi quia derelinquendo non dereliquit,
quando in bonis temporalibus non exaudit non ad insipientiam nobis? Non inquit spre
uit neq; despexit precem pauperis, nec auertit faciem suam à me, Et cum clamarem ad eum
exaudiuit me. Facit ergo quod pauloante rogatus est, ubi ei deprecans dixit, Ne discedas
à me. Si enim exaudiuit, profecto fecit, non itaq; discessit, nõ dereliquit, ut saperemus, quo
niam magis† nõ ab eo derelinqui uelle debemus. Apud te laus mea. Quid ergo nocẽt qui Videtur su-
tanquam uicto insultant quod me in temporalibus dereliqueris? In ecclesia magna confi- peresse.
tebor tibi, nõ quanta ista synagoga est quæ irridet mortem derelicti, sed in ecclesia magna
diffusa per omnes gentes quæ credit in resurrectione nõ derelinqui. Hæc est unica illa quã
petit de manu canis erui, de qua etiam pauloante dixit, In medio ecclesiæ cantabo tibi. Et
nunc quod ait, Confitebor tibi. In eis quoq; qui cõfitebuntur, in quibus & loquitur. Con-
fessio autem non tantum peccatorum est, sed & laus dei, sicut ipse in Euangelio, Confiteor Matt.11
tibi inquit pater domine cœli & terræ, quia abscõdisti hæc à sapientibus & prudentibus &
reuelasti ea paruulis. Ideo sequitur & dicit, Vota mea reddã coram timentibus eum. Edent
pauperes & saturabuntur & laudabunt dominum qui requirunt eum. Ipsi sunt paruuli de
quibus dixit, Et reuelasti ea paruulis, timentes eum, & pauperes, id est humiles qui non al-
ta sapiunt, sed timentes timore illo casto, non quo pœna formidatur, sed quo gratia † com aliâs conser-
mendatur. Vota uero sua, sacrificium uult intelligi corporis sui quod est fideliũ sacramen- uatur.
tum. Ideo cum dixisset, Vota mea reddam coram timentibus eum, continuo subiunxit,
Edent pauperes & saturabuntur. Ipsi enim saturabuntur pane qui de cœlo descendit, qui ei
cohærentes & eius pacem dilectionemq; seruantes imitantur eius humilitatem. Ideo pau-
peres in hac paupertate & saturitate præcipue apostoli claruerunt. Et laudabũt dominum
B inquit qui requirũt eum, intelligẽtes non meritorum suorũ, sed illius esse gratiæ quod satu
rati sunt. Requirunt enim eum, quia non sunt ex eis qui sua quærunt non quæ Iesu Chri-
sti. Deniq; & si caro eorum qui eum laudant patitur temporalem tribulationem uel mor-
tem, uiuent corda eorum in seculum seculi. Hæc uita cordis non est in sensibus corporis, se-
creta est in luce quæ intus est, non in tenebris quæ foris sunt, in fine præcepti, non in initio
peccati. Finis autem præcepti charitas est, de corde puro & conscientia bona & fide non fi- 1.Tim.1
cta. Charitas non æmulatur, non inflatur, quia non altum sapit, sed timet, & ideo cohæret 1.Cor.13
timore casto permanẽte in seculum seculi. Initium autem omnis peccati superbia, qua dia- Eccl.10
bolus irreuocabiliter in exteriora progressus est, hominemq;, inuidẽdo & ei simile aliquid
suadendo deiecit. Cui homini in quadam scriptura dicitur, Quid superbit terra & cinis?
Quoniam in uita sua proiecit intima sua? In uita sua dictum est, tanquam in propria per-
sona, & quasi priuata qua delectatur omnis superbia. Vnde charitas in commune Ca.25
magis quàm in priuatum consulens, dicitur non quærere quæ sua sunt. Hac uiuunt corda
in seculum seculi, tanquam saturata pane cœlesti. De qua saturitate ipse dicit, Nisi mandu Ioan.6
caueritis carnem meam & sanguinem meum biberitis, non habebitis uitam in uobis. Me-
rito ergo istorum qui saturãtur, uiuent corda eorum in seculum seculi. Vita enim Christus
est qui habitat in cordibus eorum, interim per fidem, post etiam per speciem. Vidẽt enim
nunc in ænigmate per speculum, tũc autem facie ad faciem. Vnde ipsa charitas nunc in bo- 1.Cor.13
nis operibus dilectionis exercetur, quasi ad subueniendum quaqua uersum potest, porri-
git, & hæc latitudo est: nunc longanimitate aduersa tolerat, & in eo quod ueraciter tenuit,
perseuerat, & hæc est longitudo: hoc autem totum propter adipiscendam uitam facit æter
nam quæ illi promittitur in excelso, & hæc altitudo est. Existit uero ex occulto ista charitas
ubi fundati & radicati quodammodo sumus, ubi causæ uoluntatis dei non inuestigantur,
cuius gratia sumus salui facti, non ex operibus iusticiæ quæ fecimus nos, sed secundũ eius
misericordiam. Voluntarie quippe genuit nos uerbo ueritatis, & hæc uoluntas eius in ab-

Rom.11 dito est. Cuius secreti profunditatem quodammodo expauescens Apostolus clamat, O C
altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuesti gabiles uiæ eius. Quis enim cognouit sensum domini? Et hoc est profundum. Altitudo quippe commune nomen est excelso & profundo. Sed cum in excelso dicitur, sublimitatis eminentia commendatur, cum autem in profundo, difficultas inuestigationis & cognitio-
Psal.91 nis. Vnde & illud de deo dicitur, Quàm magnificata sunt opa tua domine, nimis profun-
Psal.35 dæ factæ sunt cogitationes tuæ. Et iterum, Iudicia tua uelut abyssus multa. Hinc igitur est
Ephe.3 illud apostoli quod requirendum inter cætera posuisti. Huius rei gratia inquit flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, ut det uobis secundum diuitias gloriæ suæ uirtute corroborari per spiritum eius, in interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus uestris, ut in charitate radicati per fidem præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo & latitudo, altitudo, & profundum, Scire etiam supeminentem sciẽtiam charitatis Christi, ut
Ca,26 impleamini in omnem plenitudinem dei. Attende omnia diligenter. Huius rei inquit gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur. Quæris, cuius rei gratia: hoc supra dixerat, Propter qđ peto non infirmari in tribulationibus meis pro uobis. Hoc ergo eis optat ut non infirmentur in tribulationibus apostoli, quas pro illis sustinebat, & propter hoc genua flectebat ad patrem. Proinde non infirmari unde illis sit, sequitur & dicit, Vt det uobis secundum diuitias gloriæ suæ uirtute corroborari per spiritum eius. Hæ sunt diuitiæ, de quibus dicit, O altitudo diuitiarum. Abditas enim habet causas, ubi præcedentibus nullis meritis quid habemus quod non accepimus. Deinde sequitur, & quid optet adiungit, In interiori inquit homine habitare Christum per fidem in cordibus uestris. Hæc est uita cordium qua uiuimus in seculum seculi, ab initio fidei usq; ad finem spei: ut in charitate inquit radicati & fundati præualeatis comprehendere cum omnibus sanctis. Ista est communio cu- D
iusdam diuinæ cœlestisq; reipublicæ, hinc saturantur pauperes, non sua quærẽtes, sed quæ Iesu Christi, id est non commoda priuata sectantes, sed in commune ubi salus omnium est
1.Cor.10 consulentes. Nam de ipso pane quo tales saturantur, quodam loco Apostolus dicit, Vnus panis unum corpus multi sumus. Quid ergo comprehendere? quæ sit inquit latitudo, sicut iam dixi, in bonis opibus, quibus beneuolentia porrigitur usq; ad diligendos inimicos: & lõgitudo, ut lõganimitate ꝑ hac latitudine molestiæ tolerentur: & altitudo ut ꝑ his æternũ quod in supernis est præmium, nõ uanum aliquid aut temporale speretur: & profundum unde gratuita gratia dei secundum secretũ & abditum uoluntatis eius existit. Ibi enim radicati, ibi sumus fundati, Radicati propter agriculturam, fundati propter ædificationem
1.Cor.3 quæ non est ab homine. Dicit alio loco idem Apostolus, Dei agricultura estis, dei ædificatio estis. Hoc totum agitur cum in hac nostra peregrinatione fides per dilectionem operatur. In futuro autem seculo perfecta & plena charitas sine ulla malorum tolerantia, non fide credit quod non uidet, nec spe desiderat quod non tenet, sed in æternum ueritatis incommutabilem speciem contemplabitur, cuius sine fine quietum opus erit, laudare quod amat, & amare quod laudat. De hac sequenter dicit, Scire etiam supeminentem scientiam charitatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem dei. In hoc mysterio figura crucis ostenditur: qui enim quia uoluit mortuus est, quomodo uoluit mortuus est. Non frustra igitur tale genus mortis elegit, nisi in eo quoq; latitudinis huius & longitudinis & altitudinis & profunditatis magister existeret. Nam latitudo est in eo ligno quod transuersum desuper figitur. Hoc ad bona opera pertinet, quia ibi extenduntur manus. Longitudo in eo quod ab ipso ligno usq; ad terram conspicuum est, Ibi enim quodammodo statur, id est persistitur & perseueratur, quod longanimitati tribuitur. Altitudo est in ea ligni parte, quæ ab illo quod trãsuersum figitur, sursum uersus relinquitur, hoc est ad caput crucifixi, quia bene sperantium superna expectatio est. Iam uero illud ex ligno quod non apparet,

A paret quod fixum occultatur, unde totum illud exurgit, profunditatem significat gratuitæ
gratiæ, in qua multorum ingenia conterũtur id uestigare conantia, ut ad extremum eis di
catur, O homo tu quis es qui respondeas deo? Viuent ergo corda saturorum in seculum *Rom. 9*
seculi, hoc est humilium charitate flagrantium, non sua quærentium, sed sanctorum socie/
tate gaudentium. Hoc primitus in Apostolis factum est, Sed laudando deum, id est præ/
dicando gratiam dei, quoniam dictum est: Laudabunt dominũ qui requirunt eum, quid
populorum acquisierint in eo quod sequitur uide. Commemorabuntur inquit & con *Ca. 27*
uertentur ad dominum uniuersi fines terræ, Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ pa/ *πατριαὶ*
triæ gentium. Quoniam domini est regnum, & ipse dominabitur gentium. Ille irrisus, ille
crucifixus, ille derelictus hoc regnum acquirit, & tradet in fine deo patri, non ut ipse amit/
tat, sed quod in fide seminauit cum uenit minor patre, hoc perducat ad speciem in qua æ/
qualis non recessit à patre. Manducauerunt & adorauerunt omnes diuites terræ, Diuites
terræ superbos intelligere debemus, si recte superius pauperes humiles intelligebamus, de
quibus in euangelio dominus dicit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum *Matt. 5*
cœlorum. Ipsi enim sunt mites, lugentes, esurientes, & sitiẽtes iusticiam, misericordes, mun
dicordes, pacifici, & qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quibus prædicationi/
bus singillatim beatitudinem adiunxit. Contra ergo diuites terræ hoc loco superbi intel/
ligendi sunt. Neq; enim frustra ita distincti sunt, ut de pauperibus supra diceretur, Edent *Psal. 21*
pauperes & saturabuntur: Hic uero, Manducauerunt & adorauerunt omnes diuites ter/
ræ, Et ipsi quippe adducti sunt ad mensam Christi, & accipiunt de corpore & sanguine
eius, sed adorant tantum non etiam saturantur, quoniam non imitantur. Manducantes
enim pauperes dedignantur esse, quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis ex/ *1. Petri. 2*
emplum ut sequamur uestigia eius. Veruntamen quod humiliauit semetipsum factus est
obediens usq; ad mortem, mortem autem crucis, aspernantur diuites, & similia perpeti re/
B spuunt, timore non magnitudine, infirmitate ergo non sanitate. Sed quia deus excitauit *Phil. 2*
eum à mortuis, & donauit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu fle/
ctatur omne genu, cœlestium, terrestrium & infernorum, fama celsitudinis eius, & gloria
nominis eius in ecclesia usquequaq; diffusa, permoti & ipsi ueniunt ad mensam, mandu/
cant & adorant, non tamen saturantur, quia non esuriunt & sitiunt iusticiam. Tales enim
saturabuntur, quanquam perfecta saturitas in illa uita æterna erit, cum ex ista peregrina/
tione uenerimus ex fide ad speciem, ab speculo ad faciem, ab ænigmate ad perspicuam ue
ritatem, Non tamen inconuenienter saturatus dicitur † paupertate Christi, qui pro iusticia *aliâs pauper.*
eius, hoc est pro participatione uerbi æterni quam inchoauit interim fide, omnia tempo/
ralia non solum temperanter contemnit bona, uerumetiam patienter sustinet mala. Tales
fuerunt piscatores & publicani, quia abiecta huius mundi elegit, ut confunderet fortia. De
his dictum est, Edent pauperes & saturabuntur. Istam saturitatem non apud seipsos te/
nuerunt, quodammodo enim ructantes dominum laudauerunt, id est prædicauerunt quæ
rentes eum non sua quærentes, sed in eum charitate flagrantes. Eorum prædicatione com/
motus est mundus ut cõmemorarentur & conuerterentur ad dominum uniuersi fines ter/
ræ. Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ patriæ gentium, Quoniam domini est re/
gnum & ipse dominabitur gentium. Hac ecclesiæ dilatatione etiam superbi, id est diuites
terræ adducti sunt & manducauerunt, & quamuis non saturati, tamen adorant. Hunc quo
que ordinem prophetia psalmi hoc loco tenuit quem uidemus impleri. Adiungit autem,
in conspectu eius procident omnes qui descendunt in terram, id est omnes bona amando
terrena, non in cœlum ascendunt. Non enim faciunt quod ait Apostolus, Si resurrexistis *Col. 3*
cum Christo quæ sursum sunt quærite, non quæ super terrã, sed potius quanto sibi bonis
terrenis feliciores uidentur, tanto magis in terram descendunt, hoc est in terrena depri/
muntur. Et ideo in conspectu eius procident, id est ubi ipse uidet, non ubi homines uident
qui eos excelsos sublimesq; arbitrantur. Et anima inquit mea ipsi uiuet. Ipsi utiq; non *Ca. 28*

sibi,sicut superborum priuato bono suo lætantium,& à cõmuni omnium bonorum,quod C
deus est,inani elatione resilientium. Hoc utiq; deuitemus,& communi potius uero omni-
2.Cor.5 um bonorum perfrui,quàm priuato nostro gaudere quæramus, Vt qui uiuit iam non si-
bi uiuat,sicut ait Apostolus,sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit,Pro hoc enim me-
diator effectus est,ut nos reconciliet deo per humilitatem,à quo per impiam superbiã lon-
Eccl.10 ge recesseramus.Neq; enim tantum illud scriptum est quod supra posui, Initium omnis
peccati superbia,sed etiam hoc ibi legitur, Initium omnis superbiæ,homines apostatare
à deo.Non ergo sibi uiuat quisq;,sed Christo,faciens non suam sed ipsius uoluntatem,&
manens in eius charitate, sicut & ipse fecit uoluntatem patris, & manet in eius charitate.
Hæc quippe nos admonens & exemplo suo exhortans,in euangelio suo locutus est. Si au-
tem ipse cum in forma dei æqualis esset patri,tamen per formam serui quam propter nos
accepit,non suam uoluntatem,sed patris se facere commendauit, quanto magis nos pro-
pria priuataq; nostra uoluntate contempta qua tenebrati sumus, ad illud commune lu-
men ut illuminentur uultus nostri, & non erubescant, debemus accedere, quod illuminat
omnem hominem uenientem in hunc mundum,ut anima nostra ipsi uiuat .Hoc enim de
nobis consequenter adiungit cum dicit, Et semen meum seruiet illi, quoniam qui seminat
Ca.29 bonum semen,filius est hominis,bonum autem semen hi sunt filij regni. Hæc porrò
omnia quæ in psalmo isto dicta sunt quia non ad præsens sed ad futurorum prophetiam
pertinebant,sicut etiam ipsis rebus apparet,sic eum concludere uoluit,ut ostenderet se non
p̃sentia demõstrare,uel narrare p̃terita,sed futura ꝓphetare. Annũciabit᷑ inqt dño gñatio
4.senten.dis. 45.cap.sed forte. uẽtura & annũciabunt iusticiam eius populo qui nascetur quẽ fecit dñs. Non ait,Annun-
ciabit᷑ dñs generationi uenturæ, sed annunciabitur dño generatio uentura. Quod non sic
accipiendum est tanquam nescienti aliquid annuncietur ut sciat,sed sicut annunciant ange-
li,non solum nobis beneficia dei,uerumetiam illi preces nostras.Nam scriptum est ubi an-
Tobiæ.12 gelus hominibus dicit, Ego obtuli memoriam orationis uestræ, non ut tunc deus nouerit D
Matt.6 quid uelimus,uel quo indigeamus, Nouit enim pater uester,ait dominus, quid uobis ne-
cessarium sit priusquam petatis ab eo: Sed quia necesse habet rationalis creatura obtem-
perans deo,temporales causas ad æternã ueritatem referre, siue petẽdo q̃d erga se fiat,siue
consulendo qđ faciat,qui pius mentis effectus est,ut ipsa construatur,nõ ut deus instruat.
Nã & hæc quædam attestatio rationalis creaturæ est, q̃d non sibiipsa sit bonũ quo beata
fiat,sed illud incommutabile cuius participatiõe etiam sapiẽs efficitur.Siue ita dictum est
Annunciabitur domino generatio uentura,ac si diceretur,domino placebunt non sibi, ut
Rom.14 ita sit domino nunciare,sicut est domino uiuere. Sic dictum est, Qui manducat,domino
manducat:& qui non manducat,domino non manducat.Ad hoc quippe addidit,Et gra-
tias agit domino,ut ostenderetur quid esset,domino facit, id est in eius laudẽ facit. Tunc
enim recte,tunc iuste,tunc pie fit,cum opus bonum in eius laudem fit, cuius gratia dona-
tur ut fiat.Ac per hoc etiam si eo modo quispiam hæc uerba intelligere uelit,ut eorum iste
ordo sit,Annunciabitur domino generatio uentura, id est generatio annunciabitur quæ
domino uentura est,generatio scilicet piorum atq; sanctorum,quia impiorum & scelerato-
rum generatio non domino, sed sibi uentura est, ab eadem significatione non receditur,
qua intelligatur animæ participatio in idipsum,id est rationalem creaturam cum sit muta-
bilis, non fieri beatam nisi à proprio suo mutabili ad immutabile bonum, idemq; com-
mune quod deus est,à quo superba impietate abstitit, humili pietate conuersa subsistat.
In quo affectu proficiens,quicquid boni facit domino facit, hoc est in eius laudem, cuius
gratiam percepit ut faciat,unde est actio gratiarum, quæ intimo fidelium mysterio cele-
Ca.30 bratur. Illud autem quod sequitur, Et annunciabunt iusticiam eius populo qui nasce-
tur quem fecit dominus,superioris sensus confirmatio est.Nam quod ibi dictum est, An-
nunciabitur domino generatio uentura, hic est dictum, hæc annunciabit iusticiam eius.
Ipsa quippe generatio quæ uẽtura prophetata est piorum atq; sanctorum,iusticia dei est
non

A non ipsorũ, Ne sint ex illis qui ignorantes dei iusticiam, & suam uolentes constituere, iusti- Rom. 10
ciæ dei non sunt subiecti. Illa nanq; iusticia dei commendatur in eo quod dicitur, Ignoran
tes dei iusticiam, qua nos ex eius gratia iusti sumus, ut ipsa dei iusticia nos simus cum iuste
uiuimus, credentes in eum qui iustificat impium, non illa qua ipse iustus est æterna sua &
incommutabili iusticia. Hæc itaq; iusticia qua nos dei munere iusti sumus, significatur in
psalmo illo ubi scriptum est, Iusticia tua sicut montes dei. Montes quippe dei, sancti eius Psal. 35
sunt, de quibus alibi dicitur, Suscipiunt montes pacem populo tuo. Et multa de his monti Psal. 71
bus scripta sunt figurata locutione, quæ cõmemorare nunc lõgum est. Sed quia hoc ipsum
quod deus iustificat homines, nimis occulto iudicio facit, quoniam gratuita gratia, Si au-
tem gratia, non ex operibus, alioquin gratia iam non esset gratia, Ex hoc quippe incipiunt Rom. 11
opera bona ex quo iustificamur, non quia præcesserũt iustificamur, Et hoc est profundum
de quo superius iam multa diximus, Continuo in eodem psalmo cum dixisset, Iusticia tua
uelut montes dei, subiunxit, Iudicia tua uelut abyssus multa. Inde uenit ad salutem homi-
nibus iumentisq; communem, quia & ipsa est misericordia dei, & dicit, Homines & iumen
ta saluos facies domine, sicut multiplicata est misericordia tua deus, Vt hinc intelligamus
etiam illam salutem æternam & immortalem, de qua dicit Apostolus, Spe enim salui facti Rom. 8
sumus, similiter ut istam quæ hominibus iumentisq; communis est, gratis nos accipere nõ
ex operibus, ne forte quis extollatur, quia opera sua ex ipsius iustificatione operamur. Ipsi- Ephe. 2
us enim sumus figmentum creati in Christo Iesu in operibus bonis quæ præparauit deus
ut in illis ambulemus. Et illa ergo gratuita est, de qua in alio psalmo dicitur, Domini est sa
lus & super populum tuum benedictio tua. Sicut ergo quod legitur, Domini est salus, nõ Psal. 3
ea salus intelligitur qua dominus saluus est, sed qua salui sunt quos ipse saluos fecit, Sic qđ
legitur dei iusticia, in eo quod scriptum est, Ignorantes dei iusticiam, & suam uolentes con
stituere, non est illa intelligenda qua deus iustus est, sed qua iusti sunt homines quos gra-
B tia sua iustificat. Inde enim salui unde iusti, quoniam quod ait, Nõ est opus sanis medicus Matt. 9
sed male habentibus, exposuit in consequentibus dicens, Non ueni uocare iustos sed pec-
catores. Non igitur secundum opera iusticiæ quæ nos fecimus, sed secundum suam miseri- Titum. 3
cordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis. In qua gratia spe salui facti sumus.
Vnde in illo psalmo subiungitur, Filij hominum sub tegmine alarum tuarum sperabunt,
Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & torrente uoluptatis tuæ potabis eos, Quoniam
apud te est fons uitæ, & in lumine tuo uidebimus lumen, Prætende misericordiam tuam
scientibus te, & iusticiam tuam his qui recto sunt corde. Huic iusticiæ dei cõtraria superbia
est, qua fiditur tanquam de operibus proprijs: Ideoq; ibi sequitur, Nõ ueniat mihi pes su-
perbiæ. Hæc iusticia dei, qua eius fide iusti sunt interim uiuentes ex fide, donec perfecta iu-
sticia perducãtur ad speciem, sicut salute perfecta, etiam ad ipsius corporis immortalitatẽ,
gratia noui testamenti. Vnde alio loco dicit Apostolus, Pro Christo legatione fungimur, 2. Cor. 5
tanquam deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo reconciliari deo, ac inde sub-
iungit, Eum qui nõ nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit, id est sacrificium pro pec-
catis. Nam & ipsa in lege peccata appellabantur, quæ pro peccatis offerebantur, Vt nos si
mus iusticia dei in ipso, id est in eius corpore quod est ecclesia, cui caput est. Nos sumus iu-
sticia dei, quam ignorantes illi & suam uolentes constituere, id est tanquã de suis operibus
gloriantes, iusticiæ dei non sunt subiecti. Inde & in hoc psalmo cum dixisset, Annunciabũt
iusticiam eius, sequitur & dicit, Populo qui nascetur quẽ fecit dominus. Quis est enim po-
pulus quem non fecit dominus, secundum id quod homines sunt, qui etiam pecora creauit
à quo est omnis uita, omnisq; facta & creata natura? Sed ita intelligendum est, Quem fe-
cit dominus, ut non solum quod homines sunt, uerumetiam quod iusti sunt ab illo facti in
telligantur, secundum illud quod iam non semel commemoraui ab Apostolo dictum, Ipsi
us enim figmentum sumus creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit deus
ut in illis ambulemus. Animæ igitur rationalis mutabilitas admonetur, quo nouerit Ca. 31

 nisi

nisi participatione incommutabilis boni, iustam, saluam, sapientem, beatam se esse non c
posse, nec sibi eam bonum esse posse propria uolũtate sed malũ. Propria quippe uolũtate
auertitur à bono incommutabili, eaq́; auersione uitiatur, nec sanari per seipsam potest, sed
gratuita misericordia sui creatoris, quæ in hac uita eam ex fide uiuentem in spe cõstituit sa
lutis æternæ: Vnde nõ altum sapiat sed timeat, eóque timore casto, inhæreat deo, qui eam
à propria immũdicia qua inordinate bona inferiora dilexit, uelut à quadam fornicatione
Virgines fatuæ. spiritali mundauit: nec humanis laudibus extollatur, nec sit in uirginibus stultis aliena lau
de lætantibus (hoc enim de quæstionibus tuis restat extremum) & propter ipsam inanem
laudem, non propter conscientiam suam, ubi illis testis est deus, bona operãtibus: sed sit in
2.Cor.1 uirginibus sapientibus, ubi dicatur quod ait Apostolus, Nam gloria nostra hæc est testi
monium conscientiæ nostræ. Hoc enim est oleum ferre secum, non à uendentibus emere,
hoc est ab adulantibus. Adulatores nanq; laudem suam tanquam oleum uendunt stultis.
Psal.140 De hoc oleo dicitur in psalmo, Emẽdauit me iustus in misericordia & arguit me, oleum au
tem peccatoris non impinguet caput meũ. Elegit à iusto misericorditer reprehendi, & quo
*forte, crassescat. dammodo colaphizari, quàm ut ei caput in superbiam * crescat peccatoris adulatione† lau
† forte, laudato. dari. Irridentium quippe respõsio mihi uidetur, cum eis à sapientibus uirginibus dicitur,
Ite potius ad uendentes & emite uobis, sicut in quodam libro Sapientiæ scriptum est, ubi
Prouer.1 contẽptoribus dicit, Et ego perditioni uestræ superridebo. Illa aũt responsione qua petenti
bus oleum dictum est, Ne forte non sufficiat nobis, non desperãter, sed humiliter dictum
est. Quis enim sic præsumat de conscientia sua, ut certus sit eam sibi in iudicio dei posse suf
Iacobi.2 ficere, nisi misericors misericorditer iudicet? Iudicium sine misericordia illi qui non fecit mi
sericordiam. Ipsæ autem sunt lampades accẽsæ, opera scilicet bona, de quibus dominus di
Matt.5 cit, Luceant bona opera uestra, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est. Hucusq; per
tendit intentio uirginum sapientium, ut ideo uelint uideri ab hominibus opera sua bona,
non quo ab eis laudentur ipsæ, sed ut glorificetur deus à quo illis est quod bene operãtur, D
Ac per hoc interiori bono gaudent, quod est coram deo, ubi eleemosyna in occulto redda
tur. Et ideo non deficiunt lampades, quia interiori oleo uegetantur, id est intentione bonæ
consciẽtiæ, qua corã deo fit in eius laudem, quicquid coram hominibus bonis operibus lu
cet. At uero stultarum uirginum hoc oleum non secum portantium deficiunt lampades, id
est, nõ pseueranter bona opera lucent, cũ laus humana fuerit subtracta, propter quã illa fa
ciebãt, hucusq; intentionem suam perducentes ut uiderentur ab hominibus, non ut glorifi
caretur pater qui in cœlis est: quæ intẽtio perennis est gloriæ, qua nouit anima deo se debe
re quod iustificata est ad facienda bona opera, & ideo in illo non in se laudari amat. Vnde
Psal. 33 alibi homo dei cantat, In domino laudabitur anima mea, ut qui gloriatur in domino glo
Ca.32 rietur. Sed quid est quod in eodem euangelio scriptum est, Oẽs sponso tardante dor
misse? somnum istum si intellexerimus, quod uelut tardãte iudicio, ad quod faciendũ uen
turus est Christus, abundante iniquitate charitas refrigescit, quõ ibi ponemus uirgines sa
Matt. 24 pientes, cũ potius in illis sint de quibus dicitur, Qui aũt perseuerauerit usq; in finem hic sal
uus erit? Dictũ est ergo, dormierunt oẽs, quia non tantũ stulti, qui propter humanam lau
dem bona operantur coram hominibus, uerũetiam sapiẽtes, qui hoc propterea faciunt ut
laudetur deus, experiuntur istã mortẽ. Ex utroq; enim genere moriũtur. Et ista mors sæpe
in scripturis dormientiũ dicitur, propter futurã resurrectionẽ uelut euigilationẽ. Hinc Apo
stolus dicit, De dormientibus aũt nolo uos ignorare fratres, Et alio loco, Ex quibus plures
manent usq; adhuc, quidã aũt dormierunt. Et alia innumerabilia in hoc testimonia aperte
Maro. per scripturas utriusq; testamenti reperiuntur. Vnde & ille ait, Consanguineus leti sopor.
θάνατος καὶ ὕπνος. Etsi aduertas, multa inuenies etiam secularibus litteris ubi mors somno cõparatur. Signifi
cauit ergo dñs futurũ esse tempus, quo inter tribulationes & tentationes seculi huius iam
iamq; eius expectaretur aduentus, tanq; propinquus atq; imminens, ad quẽ se præparent
qui in eius familia uident. Hoc est enim q̃d ait, exisse obuiã sponso & spõsæ. Spõso quidẽ
filio

A filio dei,sponsæ autẽ, siue quia in eo corpore uẽturus est quod sumpsit ex uirgine,siue quia ipsa ecclesia tunc clarior apparebit, ut ad uniuersi corporis congregationem membra concurrant,quibus concurrentibus,eius magnitudo monstrabitur. Virgines propter con- Cap.33
tinentiam nuncupauit.Decem uero,id est,quinq; & quinq; propter numerum quo cẽsentur corporis sensus,in quibus habitat continentia cum à uoluptatibus turpibus & illicitis abstinetur. Lampades sicut dictum est,bona sunt opera,maximeq; ad misericordiam pertinentia, & ipsa quæ etiam coram hominibus lucet laudabilis conuersatio. Sed magni interest, qua mentis intẽtione fiat,Ideo dicit alias sapiẽtes,stultas alias.Sed hinc eas discernit quod stultæ non sumpserũt oleum secum,prudentes autẽ acceperunt oleũ secũ in uasis suis, hoc est in cordibus suis, ubi fit ipsa participatio intimi ac superni boni. Vnde in psalmo quodam,cum dictum esset,Sacrificate sacrificium iusticiæ,& sperate in domino,multi inquit dicunt,quis ostendit nobis bona? Deinde ut manifestaret cuius boni amore debeamus ope- Psalm.4
rari iusticiam,hoc est sacrificare sacrificiũ iusticiæ & sperare, Signatũ est,inquit,in nobis lumen uultus tui domine,dedisti lætitiam in corde meo. Cuius boni aliquantum participati, & plenius perfectiusq; participandi intentione qui bene operatur, & laudabiliter etiam in conspectu hominum conuersatur,habet oleum secum,quia bona opera eius etiam in conspectu hominũ lucentia non extinguentur,quia non in eis charitas refrigescit abũdante iniquitate,sed perseuerat usq; in finem.Hoc oleum stultæ uirgines non habent secum,quoniã sibi tribuendo si quid boni operis faciunt,necesse est inflentur superbia,& propter hoc uitiũ sic laude delectentur humana, ut eius gaudio si quid boni agunt feruere & lucere uideãtur.

Tardante autem sponso dormierunt omnes, Non enim tunc ueniet, cum speratur, sed Cap.34
media nocte cum ualde obscurum,id est occultum erit,an ueniat. Vnde dicit, media nocte clamorem factũ,Ecce sponsus uenit exite obuiam ei. Nimirum clamor iste est tuba illa quã commemorans apostolus dicit,Canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti: tubæ no- 1.Cor.15
B mine aliquod euidẽtissimum signum uult intelligi, Quam uocem archangeli & tubam dei 1.Thessal.4
alio loco dicit. Quæ etiam uox ipsius domini Iesu Christi in Euangelio dicitur,quam audi- Ioan.5
ent hi qui in monumentis sunt & procedent. Surgunt ergo omnes uirgines illæ & sapiẽtes & stultæ,& aptant lampades suas,id est,rationem præparãt reddere de operibus suis. Sed tunc in illius clamoris euidẽtia & resurrectione mortuorũ,quia nulla erit dubitatio iam instãtis præsentisq; iudicij,subtrahetur omne solatiũ laudis humanæ. Neq; enim uacabit de alio disceptare,uel de alio iudicare,aut alteri gratificari, quãdo unusquisq; proprium onus portabit,& de suorũ factorũ reddẽda ratione cogitabit:ac per hoc feretur animus quidem uirginum stultarũ consuetudine propria,sed nõ inuentis laudibus humanis deficiet. Neq; germanitus dixerunt: Apud te laus mea,uel,In domino laudabitur anima mea, Aut in domino gloriatæ sunt,cum ignorãtes dei iusticiã,suam iusticiã constituerent,ac per hoc petũt à sapientibus oleum,hoc est aliquã consolationẽ,nec inueniũt nec accipiunt,illis respondẽtibus se nescire,utrũ sibi sufficiat ipsa cõscientia qua expectant misericordiam sub illo iudice, qui cum in throno sederit,quis gloriabitur castũ se habere cor,aut quis gloriabitur mundũ se esse à peccato,nisi superexultet misericordia iudicio,quæ super eos erit, qui misericordiæ opera illa intentione fecerũt, ut eorũ misereret à quo se sciebãt accepisse quod habebãt,nec gloriabãtur quasi nõ acceperint,sed per seipsos habuerint quod placebant,sicut stulti qui & sibi placẽt tanq; de bono à se sibi parto, & ab adulantibus uel errantibus ita laudãtur ac si ipsi sint aliquid. Qui aũt putat se esse aliquid cum nihil sit,sicut dicit apostolus,seipsum se- Psal.21
ducit. Opus autem suũ probet unusquisq;,& tunc in seipso tantũ gloriam habebit,& nõ in Psal.33
altero: hoc est portare oleũ secum,non ex aliena laude dependere. Sed quam gloriã in se ha- Rom.10
bebit nisi eam cui dicitur,Gloria mea & exaltans caput meum,ut quod sæpe dicendum est, qui gloriatur in dño glorietur. Proinde sapiẽtia quæ in sapiẽtibus uirginibus habitat,secundum illud quod ante prædixit, cum ait contemptoribus & sanam doctrinam accipere recusantibus, Et ego uestræ perditioni superridebo, dicit stultis uirginibus, Ite potius ad uen-

dentes,& emite uobis, tanquam diceret, Vbi sunt qui uos fallebant mendosissimis laudi- C bus,quando & à uobis fallebamini,quia in uobis nõ in deo gloriabamini? Quod autem dicit,Et dum eunt emere,uenit sponsus,& quæ paratæ erant,intrauerunt cum eo, hoc mihi uidetur intelligendum,quod uitioso cordis affectu inhiabãt inani gloriæ,quam uana mentis elatione sectatæ sunt.Et ipse appetitus significatus est in eo quod dictum est,dum eunt emere uenit sponsus,& introierunt cum eo ad nuptias quæ præparatæ erant , hoc est quæ ueram fidem,ueramq; pietatem corde gestabant qua possent contemperari numero societatiq; sanctorum,non in seipsis,sed in domino gloriantium, ut intrarent cum eis in illud gaudium, de quo dicitur, Intra in gaudiũ domini tui:ubi erit perfecta participatio incommutabilis boni,cuius modo uelut arra quædam per fidem tenetur,ut secundum hanc gra-

Ca.35 tiam uiuamus,inquantum deo non nobis uiuimus. Proinde quod sequitur,Nouissime ueniunt & reliquæ uirgines dicentes,Domine domine aperi nobis,non dictum est eas emisse oleum & sic uenisse,neq; enim iam erat unde,sed misericordiam sero quæsisse, cum iam tempus iudicandi esset,& probos & reprobos separandi, Recte autem respondetur, Amen dico uobis,nescio uos.Ille quippe hoc dicit,quem non latet aliquid.Sed nescio uos,

als confidere nihil aliud est,quàm nescitis me,quando de uobis potius eligitis † cõsiderari quàm de me. Cum enim dicitur quod nos cognoscit deus,cognitionem sui nobis præstat, ut per hoc intelligamus,ne hoc quidem nobis esse tribuendum,quod nos scimus deum, sed eam quoq; scientiam illius misericordiæ tribuamus. Vnde cum quodam loco Apostolus diceret, Nũc autem cognoscentes deum,correxit & ait,Immo & cogniti à deo, quid aliud uolens intelligi,nisi quod eos ipse fecerit cognitores suos? Nemo autem cognoscit deum,nisi qui intelligit illum esse summum atq; incommutabile bonum,cuius participatione fit bonus, Quod in huius psalmi conclusione positum est, Annunciabunt iusticiam eius populo qui nasce-

Psal.99 tur quem fecit dominus. Inde & illud in psalmo , Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Hoc enim non ad eã naturã qua hoĩes sumus,cuius naturæ idẽipse creator est q̃ cœli & terræ & siderũ D omniumq; animantium,sed ad illud potius referendum est quod Apostolus ait, Ipsius sumus figmentũ creati in Iesu Christo in operibus bonis quæ præparauit deus ut in illis am-

Ca.36 bulemus. Arbitror tibi satis esse solutas tuas quinq; quæstiones, dum in ista mea ueluti sexta immoraris,quam mihi proposui de gratia noui testamẽti, propter quã uerbum caro factum est,id est qui filius dei erat,homo factus est , naturam suscipiendo nostram, non mutando suam:per quod & suam recipientibus ea potestas daretur,ut qui eramus homines,filij dei fieremus participatione incommutabilis boni in melius commutati,non ad

Epilogus. temporalem felicitatem,sed ad uitæ æternæ quæ sola beata est adoptionem. Vnde placuit etiam propheticum psalmum percurrere,Cuius primũ uersum in passione cõmemorauit, ostendens quomodo nos deus derelinquat,& quo alio modo non recedat à nobis,ad bona æterna nos colligens,tẽporalia uero aliq̃n utiliter tribuens, & aliq̃n utiliter subtrahẽs,ut eis nõ hærere discamus,ne cõtempta luce interiore quæ ad nouã ꝑtinet uitã, unde etiã psalmus iste ipse pro susceptione matutina tanquã pro luce noua nomen accepit, in exteris tenebris libenter habitemus , unde in exteriores mittuntur,qui ex istis exteris, non se ad interiora conuertunt,ne diabolo & angelis eius sociati extrema damnatione puniamur. Intelligentes igitur peregrinationem nostram in hac uita,mundo crucifigamur, extendentes manus in latitudinem bonorũ operum, & longanimitate usq; in finem perseuerãtes, atq; habentes cor sursum,ubi Christus est in dextera dei sedens,totumq; hoc nõ nobis, sed illius misericordiæ tribuẽtes,cuius profunda iudicia oẽm scrutatorem fatigant. Hæc est enim non inaniter fabulosa,sed utiliter uerax latitudo,lõgitudo,altitudo,profundũ, unde perueniamus ad eã supereminentẽ scientiã charitatis Christi,& impleamur in oẽm plenitudinẽ

Ca.37 dei. Scio aũt q̃ non superuacua solicitudine,per hanc occasionẽ quæstionũ mihi à te propositarũ,noui testamẽti gratiã tibi uoluerim copiosius cõmendare. Habet enim aduersarios qui eius profunditate turbati,non deo tribuere,sed potius sibi uolũt arrogare q̃ boni sunt.

A ni sunt. Nec tales sunt quos facile contemnas, sed continenter uiuentes, atque in bonis ope-
ribus laudabiles, nec falsum Christum sicut Manichæi, aliíq; plurimi hæretici, sed eundem
uerum æqualemq; patri & coæternum ueraciterq; hominem factum, & uenisse credentes,
& uenturum expectantes, sed tamen ignorantes dei iusticiam, & suam cōstituere uolentes.
Neq; enim frustra dominus, cum & illas cōmemoraret quæ secum intrauerunt ad nuptias,
& illas contra quas ianuas clausit, & quibus respondit, Nescio uos, utrasque uirgines dixit, *Matth.25*
propter cōtinentiam, & quinq; propter concupiscentiā carnis edomitam, quinario præditā
sensu: ornatas utrasq; lampadibus propter bonorum operum bonæq; conuersationis in
conspectu hominum luculentissimam laudem, utrasq; obuiam sponso euntes propter ex-
pectationem qua Christi speratur aduentus: sed tamen alias sapientes, alias stultas, quod
sapientes oleum acceperunt in uasis suis, stultæ hoc non ferebāt secum: in tam multis pares,
hoc solo eas dispares demonstrat. Quid enim tam coniunctum quàm uirgines & uirgines,
& quinq; & quinq;, & lampadibus ornatæ obuiā sponso euntes, & istæ & illæ? Et quid tam
contrarium quàm sapientes & stultæ, uidelicet quod istæ oleum in uasis, hoc est, intelligen-
tiā gratiæ dei portāt in cordibus suis, scientes quod nemo possit esse cōtinens nisi deus det, *Sap.8*
& hoc ipsum sapientiæ deputantes, scire cuius hoc donum sit, Illæ autem largitori omnium
bonorum gratias non agentes, euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipi- *Rom.1*
ens cor earum, dicētes se esse sapientes stultæ factæ sunt? De quibus sanè nullo modo nūc
desperandum est antequam dormiamus. Sed si ita dormierint, cum factus fuerit clamor il-
le quo adesse iam nunciabitur sponsus, & euigilantes, hoc est resurgentes remanserint foris,
nō quia uirgines nō sunt, sed quia nescientes unde habeāt quod sunt, stultæ uirgines sunt,
merito foris erunt, quia intranea nō secutæ fuerūt. Quando tales ergo repereris, nō tibi per
suadeant inanitatē uasorū suorū, sed tu eis potius plenitudinē. Vnde ait apostolus: Quis
quis se putat aliquid scire, nondū scit quemadmodū oportet scire. Et mox ostendēs quid di *1.Cor.8*
B xerit, quisquis aūt, inquit, diligit deū, hic cognitus est ab illo. Nec sic dicere uoluit, cognouit
eum, sed dicēdo, cognitus est ab eo, expressius uoluit cōmendare, etiā hoc ab illo nobis esse
ut eum diligamus. Charitas enim dei diffunditur in cordibus nostris, non per nosipsos, sed *Rom.5*
per spiritum sanctum qui datus est nobis. Necesse est autem ut parum diligat eum, qui
non ab illo, sed à seipso bonum se arbitratur effectum: unde autem fieri potest ut talis non
in seipso, sed in domino glorietur? Qui enim gloriatur quod sit bonus, in illo debet glo-
riari à quo factus est bonus: ac per hoc qui se à semetipso factum bonum arbitratur, con-
sequens est, ut in seipso non in domino glorietur. Omnis autem intentio gratiæ noui testa
menti, quò sursum cor habemus (Quia omne datum optimum, & omne donū perfectum
desursum est) id agit ne simus ingrati, atque in ipsa gratiarum actione nihil aliud agitur, ni
si ut qui gloriatur in domino glorietur. Habes librum, & si prolixum, tamē quantum existi-
mo non superfluum. Sed ama etiam ecclesiasticas legere litteras, & nō multa inuenies quæ
requiras ex me, sed legendo & ruminādo, si etiam pure dominum largitorem bonorum o-
mnium depreceris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certe plurima, ipso magis inspi-
rante, quàm hominum aliquo commonente perdisces: quāquam eo ipso quo forinsecus be-
ne admonentem iudicio non errante approbamus, quid aliud quàm internum lumen, ma-
gistrum nos habere testamur?

Augustinus Probæ uiduæ diuiti præscribit quomodo sit orandus deus. Epist. CXXI

AVGVSTINVS episcopus seruus Christi seruorūq; Christi, religiosæ famu
læ dei Probæ in dño dominorū salutē. Et petisse te & promisisse me reco
lens, ut de orando deo, ad te aliquid scriberem, ubi tribueēt ipse quē oramus,
tēpus facultasq; concessa est, oportuit ut debitū meū iam iamq; persoluerē, &
pio studio tuo in Christi charitate seruirem. Quàm aūt lætificauerit me ipsa petitio tua, in
qua cognoui quantā rei tātæ curā geras, uerbis explicare nō possum. Qd' em̄ maius oportu
it esse negociū uiduitatis tuæ, q̄ psistere in oratiōe nocte ac die secūdū apostoli admonitio
nem?

nem? Ille quippe ait, Quæ autem uere uidua est & desolata, sperauit in domino, & persi/ C
stit in oratione nocte ac die. Vnde mirum uideri potest, cum sis secundum hoc seculum, no
bilis, diues, tantæq; familiæ mater, & ideo licet uidua, non tamen desolata, quomodo occu
pauerit cor tuum præcipueq; sibi uendicauerit orandi cura, nisi quia prudenter intelligis,
quod in hoc mundo & in hac uita nulla anima possit esse secura. Proinde qui tibi eam co
gitationem dedit, profecto facit quod discipulis suis, non pro seipsis, sed pro humano ge/
nere cōtristatis, & desperantibus quemquam posse saluari, posteaquam ab illo audierunt,
Matt.19 Facilius esse camelum intrare per foramen acus, quàm diuitem in regnum cœlorum, miri/
fica & misericordissima pollicitatione respondit, Deo esse facile quod hominibus impossi/
bile est. Cui ergo facile est, ut etiam diues intret in regnum cœlorum, inspirauit tibi piam
solicitudinem, de qua me consulendum putasti, quo nam modo tibi esset orandum. Ille
nanq; cum etiam esset adhuc in carne, Zachæum diuitem in regnum cœlorum misit, & re
surrectione atq; ascensione glorificatus, multos postea diuites impartito spiritu sancto fe/
cit huius seculi contemptores, & finita diuitiarum cupiditate ditiores. Quomodo enim tu
sic studeres orare deum, nisi sperares in eo? Quomodo autem sperares in eo, si sperares in
1.Tim.6 incerto diuitiarum, & contemneres præceptum saluberrimum, quo Apostolus ait, Præci/
pe diuitibus huius mundi non superbe sapere, neq; sperare in incerto diuitiarum, sed in
deo uiuo qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum, ut diuites sint in operibus
bonis, facile tribuant, communicent, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum
Ca.2 ut apprehendant ueram uitam. Debes itaq; præ amore huius ueræ uitæ, etiam deso/
latam te putare in hoc seculo, in quantalibet eius felicitate uerseris. Nam sicut est illa uera
uita, in cuius comparatione utiq; ista quæ multum amatur quamlibet iucunda atq; pro/
ducta sit, nec uita dicenda est: sic est etiam solatium uerum, quod per prophetam dominus
promittit dicens, Dabo illis solatium uerum, pacem super pacem, sine quo solatio quæ/
cunq; sunt terrena solatia, magis in eis desolatio quàm consolatio reperitur. Diuitiæ quip/ D
pe atq; fastigia dignitatum, cæteraq; huiusmodi quibus se felices esse putant mortales ue
ræ illius felicitatis expertes, quid afferunt consolationis, cum sit eis non egere quàm emine
re præstantius, quæ plus excruciant adepto timore amissionis, quàm concupitæ adeptio/
nis ardore? Talibus bonis non fiunt homines boni, sed aliunde boni facti bene utendo
faciunt ut ista sint bona. Non sunt ergo in his uera solatia, sed ibi potius ubi uera uita.
Nam inde necesse est ut fiat homo beatus, unde fit bonus. Homines autem boni uiden/
tur etiam in hac uita præstare non parua solatia. Nam si paupertas angit, si luctus mœsti/
ficat, si dolor corporis inquietat, si cōtristat exilium, si ulla calamitas alia uexat, assint boni
homines, qui non solum gaudere cum gaudentibus, uerumetiam flere cum flentibus no/
runt, & salubriter alloqui & colloqui sciunt, plurimum illa aspera leniuntur, releuantur gra
uia, superantur aduersa. Sed ille hoc in eis & per eos agit, qui spiritu suo bonos fecit. Econ/
tra si diuitiæ circumfluant, nulla orbitas accidat, assit sanitas carnis, incolumi habitetur in
patria, & cohabitent mali homines, in quibus nemo sit cui fides adhibeatur, à quo non do
lus, fraus, iræ, discordiæ, insidiæ timeantur atq; sustineantur, Nónne illa omnia fiunt ama
ra & dura, nec aliquid lætum uel dulce est in eis? Ita in quibuslibet rebus humanis nihil
est homini amicum sine homine amico. Sed quotusquisq; talis inuenitur de cuius animo
& moribus sit in hac uita certa securitas? Nam sicut sibi quisq; nemo alter alteri notus est,
& tamē nec sibi quisque ita notus est, ut sit de sua crastina conuersatione securus. Proinde
quamuis ex fructibus suis multi cognoscantur, & alij quidem bene uiuendo proximos læ/
1.Cor.4 tificent, alij male uiuendo contristent, tamen propter humanorum animorum ignota &
incerta, rectissime Apostolus admonet, ut non ante tempus quicquam iudicemus do/
nec ueniat dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cor/
dis, & tunc laus erit unicuique à deo. In his igitur uitæ huius tenebris, in quibus pere/
2.Cor.5 grinamur à domino quandiu per fidem ambulamus, non per speciem, desolatam de/
bet se

A bet se Christiana anima putare ne desistat orare: & scripturarum diuinarum sanctarumq;
sermoni discat tanquam lucernæ in obscuro loco positæ, fidei oculum intendere, donec dies
lucescat, & lucifer oriatur in cordibus nostris. Huius enim lucernæ quidam fons ineffabilis
lumen illud est, quod sic lucet in tenebris, ut non comprehendatur à tenebris, cui uidendo,
fide corda mũdanda sunt. Beati enim mundo corde, quoniã ipsi deum uidebunt, Et scimus Matth.5
quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Tunc erit 1.Ioan.3
uera uita post mortem, uerumq; solatium post desolationem. Illa uita eximit animam no
stram de morte, & illud solatium oculos nostros à lachrymis. Et quoniam ibi iam non erit Psal.114
ulla tentatio, ideo sequitur in eodem psalmo: Pedes meos à lapsu. Porrò si nulla tentatio,
iam nulla oratio, Non enim ibi erit promissi boni expectatio, sed redditi contemplatio, Vn
de, Placebo, inquit, domino in regione uiuorum, ubi tunc erimus, non in deserto mortuorũ,
ubi nunc sumus. Mortui enim estis ait apostolus, & uita uestra abscondita est cum Chri- Col.3
sto in deo. Cum autem Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso
in gloria. Hæc est enim uera uita, quam iubentur bonis operibus apprehendere diuites: &
ibi est uerum solatium, quo solatio nunc uidua desolata, etiam quæ filios & nepotes habet,
& domum suam pie tractat, agens cum omnibus suis ut ponant in deo spem suam, dicit
tamen in oratione: Sitiuit in te anima mea, q multipliciter tibi caro mea, in terra deserta & Psal.42
sine uia & sine aqua: quod ista moribunda uita, quibuslibet mortalibus solatijs frequen
tetur, quibuslibet itinerantibus comitetur, quantalibet rerum copia cumuletur, nosti quip-
pe ista omnia quàm incerta sint. Et in illius promissæ fœlicitatis comparatione quid essent,
etiam si incerta non essent? Hæc dixi quoniam sermonem meum uidua diues & nobilis,
& tantæ familiæ mater, de oratione quæsisti, ut etiam tecum in hac uita permanentibus &
obsequentibus tuis, te sentias desolatam, nondum utiq; apprehensa illa uita, ubi est uerum
certumq; solatium, ubi implebitur quod in prophetia dictum est: Satiati sumus mane mi- Psal.89
B sericordia tua, & exultauimus & iocundati sumus in omnibus diebus nostris. Iocundati su
mus pro diebus quibus nos humiliasti, annis quibus uidimus mala. Antequam ergo Cap.5
ista consolatio ueniat, quantacunque temporalium bonorum felicitate circunfluas, ut per-
sistas in orationibus die ac nocte, desolatam te esse memineris. Non enim apostolus quali
cunq; uiduæ hoc munus tribuit, sed quæ uere, inquit, uidua est & desolata, sperauit in domi 1.Timoth.5
no, & persistit in orationibus die ac nocte. Quod uero sequitur, uigilantissime caue, Quæ
autem in delitijs agit, uiuens mortua est. Agit enim homo in his quæ diligit, quæ pro ma-
gno appetit, quibus beatum se esse credit. Quapropter quod scriptura dixit de diuitijs: Di- Psal.61
uitiæ si affluant ne apponas cor, hoc etiam de delitijs tibi dico, Delitiæ si affluant, ne ap-
ponas cor. Non ideo te magnipendas, quod non desunt, quod affatim suppetunt, quod ue
lut ex fonte largissimo terrenæ felicitatis fluunt. Omnino hæc in te despice atq; contemne,
ne in his quicquam requiras præter integram corporis ualetudinem. Hæc enim cõtemnen- Bona uale tudo.
da non est propter necessarios usus huius uitæ, antequam mortale hoc induatur immorta
litate, hoc est uera & perfecta & perpetua sanitate, quæ non temporali deficiens infirmita-
te, corruptibili uoluptate reficitur, sed cœlesti firmitate persistens, æterna incorruptione ue-
getatur. Nam & ipse apostolus: Carnis, inquit, prouidentiam ne feceritis in concupiscentijs, Rom.13
quia gerimus curã carnis, sed ad necessitatem salutis. Nemo enim unquã carnẽ suam odio Eph.5
habuit, sicut item ipse dicit. Hinc est enim quod Timotheum, nimium sicut apparet corpo- 1.Timoth.5
ris castigatorem admonet, ut modico uino utatur, propter stomachum, & frequentes suas
infirmitates. Has ergo delitias, in quibus uidua si agit, hoc est, si in delectatiõe carnis hæret
atque habitat, uiuens mortua est, multi sancti & sanctæ omnimodo cauentes, ipsas uelut
matres delitiarũ diuitias dispergẽdo pauperibus abiecerunt, & tali modo in cœlestibus the
sauris tutius cõdiderũt. Quod si deuincta aliquo pietatis officio nõ facis, tu scis quomodo
de his rationẽ reddas deo. Nemo enĩ scit quid agat in homine, nisi spiritus hominis qui in
ipso est. Nos nõ debemus ante tẽpus quicq; iudicare, donec ueniat dominus, q & illumina
bit ab-

bit abscondita tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordis, & tunc laus erit unicuiq; C
à deo. Pertinet tamen ad uidualem curam tuam delitiæ si affluant ne apponas cor, ne in
Psal.21 eis putrescendo moriatur, quod sursum esse debet ut uiuat. Te in illorum numero deputa-
Ca.4 to, de quibus scriptum est, Viuent corda eorum in seculum seculi. Audisti qualis ores,
nunc audi & quid ores, unde me maxime consulendum putasti, quoniam te permouet
Rom.8 quod ait apostolus, Quid enim oremus sicut oportet nescimus, & timuisti ne magis tibi ob
sit, non sicut oportet orare, quàm non orare. Quod sic itaq; dici breuiter potest, Ora beatã
uitam. Hanc enim habere omnes homines uolunt. Nam & q̃ pessime & perdite uiuunt, nul
lo modo ita uiuerent, nisi eodem modo se esse uel posse fieri beatos putarent. Quid ergo
aliud oportet te orare, nisi id quod cupiunt & mali & boni, sed ad quod perueniunt non
Ca.5 nisi boni? Hic fortasse iam quæras, quid sit ipsa beata uita. In qua quæstione multo-
rum philosophorum ingenia ociaq; contrita sunt, qui tamen eam tanto minus inuenire
potuerunt, quanto minus eius fontem honorauerunt, eiq; gratias egerunt. Prius itaq; at-
tende, utrum acquiescendum sit eis qui dicunt eum beatum esse, qui secundum suam uiuit
uoluntatem. Sed absit ut hoc uerũ esse credamus. Quid si enim nequiter uelit uiuere? Non
ne tanto miserior esse conuincitur, quanto facilius mala eius uolũtas impletur? Merito hãc
Cicero. sententiam etiam ipsi qui sine cultu dei philosophati sunt respuerunt. Nam quidam eorũ
uir eloquentissimus ait, Ecce autem alij non philosophi quidem, sed prompti tamen ad di
sputandum, omnes aiunt esse beatos qui uiuũt ut ipsi uelint: falsum id quidem, Velle enim
quod non deceat, idem ipsum miserrimum, nec tam miserum est non adipisci quod uelis,
quàm adipisci uelle quod non oporteat. Quid tibi uidentur hæc uerba? Nonne ab ipsa ue
ritate per quemlibet hominem dicta sunt? Possumus ergo hic dicere quod apostolus ait
Titum.1 de quodam propheta Cretensi, cum eius illi sentẽtia placuisset, Testimonium hoc uerum
est. Ille igitur beatus est, qui omnia quæ uult habet, nec aliquid uult quod non decet. Q̃d
si ita est, uide iam quæ homines non indecenter uelint. Alius uult coniugari, alius coniugio D
uiduatus deinceps continenter elegit uiuere, alius nullum concubitum, nec in ipsis nuptijs
experiri. Et si aliud hic alio melius reperitur, nullum tamen istorum possumus dicere inde
center aliquid uelle: sic & optare filios nuptiarum scilicet fructum, & eis qui suscepti fue-
rint uitam ac salutem, quo uoto plerunq; occupatur etiam continentia uidualis. Nam & si
spreto coniugio iam non optant etiam filios procreare, optant tamen quos procreauerũt
incolumes uiuere. Ab hac omni cura immunis est uirginalis integritas. Habent tamen om
nes charos & charas, quibus non indecenter optant etiam temporalem salutem. Sed cum
istam salutem in seipsis & in eis quos diligũt adepti homines fuerint, num poterimus eos
dicere iam beatos? Habent enim aliquid quod decet uelle. Sed si alia non habent maiora
Ca.6 atq; meliora & utilitatis decorisq; pleniora, adhuc à beata uita longe absunt. Placet
ne igitur ut super salutem istam temporalem optent sibi ac suis honores & potestates? Sa
nè si per hæc consulant eis qui uiuunt sub eis, nõ propter hæc ipsa, sed propter aliud quod
inde fit bonum decet ea uelle: si autem propter inanem fastum elationis pompamq; super
fluam uel etiam noxiam uanitatis, non decet. Quocirca si optant sibi ac suis etiam suffici-
1.Tim.6 entiam rerum necessariarum, de qua sic apostolus loquitur, Est autem quæstus magnus
pietas cum sufficientia, Nihil enim intulimus in hunc mundum, sed nec auferre hinc ali-
quid possumus, Victum & tegumentum habentes his contenti sumus, Nam qui uolunt
diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum & desideria multa & noxia, quæ mergũt
homines in interitum & perditionem, Radix enim omniũ malorum auaricia, quã quidã
appetentes à fide errauerunt, & inseruerunt se doloribus multis: Hanc ergo sufficientiam
non indecenter uult quisquis uult, nec amplius uult, alioquin non ipsam uult, & ideo nec
Prouer.30 decenter uult. Hanc optabat & pro hac orabat qui dicebat, Diuitias & paupertatem ne de
deris mihi, Constitue autem mihi quæ necessaria sunt sufficienter, ut ne satiatus mendax
efficiar, & dicam quis me uidet, aut pauper factus furer & periurem nomen dei mei. Vi-
des

A des certe & istã sufficientiam non appeti propter seipsam, sed propter salutem corporis, &
congruentem habitum personæ hominis, quo habitu non sit inconueniens eis, cum quibus
honeste officioseq́; uiuendum est. In his itaque omnibus incolumitas hominis & amicitia,
propter seipsa appetuntur: sufficientia uero rerum necessariarum non propter seipsam, sed
propter duo superiora quæri solet, cum decẽter quæritur. Incolumitas porrò in ipsa uita ac
salute atque integritate animi & corporis constituta est. Itemq́; amicitia non angustis fini
bus terminanda est. Omnes enim quibus amor & dilectio debetur, amplectitur, quamuis
in alio propensius, in alio suspensius inclinetur. Peruenit autem usque ad inimicos pro qui/
bus etiam orare præcipimur. Ita nemo est in genere humano cui non dilectio, & si non pro
mutua charitate, pro ipsa tamen communis naturæ societate debeatur. Sed hi nos Caput 7
multum iusteq́; delectant, à quibus uicissim sancte casteq́; diligimur. Ista cum habentur ut
teneantur, cum autem non habentur ut habeantur, orãdum est. Hoccine totum & hæc sunt
omnia quibus beatæ summa uitæ colligitur, an aliq̃d aliud ueritas docet quod his omnibus
præferatur? Nam & illa sufficientia, & ipsa incolumitas, uel propria uel amicorum, quãdiu
temporalis est, pro æternæ uitæ adeptione abijcienda est: quãquam fortasse corpus, animus
uero nullo modo sanus existimandus est, qui non temporalibus æterna præponit. Neque
enim in tempore utiliter uiuitur, nisi ad comparandum meritum quo in æternitate uiuatur.
Ad illam ergo unam uitã, qua cum deo & de deo uiuitur, cætera quæ utiliter & decenter op
tantur, sine dubio referenda sunt. In eo quippe nosmetipsos diligimus, si deum diligimus: &
ex alio præcepto proximos nostros sicut nosmetipsos ita uere diligimus, si eos ad dei similẽ
dilectionẽ quãtũ in nobis est perducamus. Deũ igitur diligimus propter seipsum, & nos ac
proximos propter ipsum; nec cũ ita uiuimus, iam nos in ipsa beata uita cõstitutos existime/
mus, quasi nihil sit amplius quod oremus. Quomodo enim iam beate uiuimus, cum illud
adhuc desit propter quod unum bene uiuimus? Vt quid ergo per multa dispergimur, Caput 8
B & quærimus quid oremus, timentes ne forte sicut oportet non oremus, ac non potius cum
psalmo dicimus: Vnam petij à domino, hanc requirã, ut habitem in domo domini omni/
bus diebus uitæ meæ: Vt contempler delectationem dei, & uisitem templum eius? Ibi nãq; Psalm. 26
omnes dies nõ ueniendo & transeundo fiunt omnes, nec initium alterius est finis alterius,
omnes sine fine simul sunt, ubi nec ipsa uita habet finẽ, cuius illi dies sunt. Propter hanc adi/
piscendã uitam beatã ipsa uera beata uita nos orare docuit, nõ in multiloquio, tanq̃; eo fiat
ut exaudiamur quo loquaciores sumus, cũ eũ oremus qui nouit, sicut ipse dominus ait, q̃d
nobis necessariũ sit priusq̃; petamus ab eo. Vnde mirũ uideri potest, quamuis multiloquiũ
prohibuerit, cur nos sic orare adhortatus sit, qui nouit quid nobis necessarium sit priusq̃; pe
tamus ab eo, ut diceret, Oportet semper orare & non deficere, uiduæ cuiusdã proposito ex/
emplo, quæ de suo aduersario cupiens uindicari, iudicẽ iniquũ sæpe interpellando flexit ad Matt. 6
audiendũ, non iusticia uel misericordia permotum, sed tædio superatum: ut hinc admonere Lucæ 18
mur quanto certius nos exaudiat misericors & iustus dominus deus sine intermissione orã/
tes, quando illa nec ab iniquo & impio iudice potuit assidua interpellatione contemni, & q̃;
libens atq; placatus bona desideria impleat eorum, à quibus aliena peccata nouit ignosci,
si quò cupiebat illa peruenit, quæ uoluit uindicari. Ille quoq;, cui amicus de uia uenerat, nec
quod ei apponeret habebat, ab amico sibi tres panes cupiẽs accommodari, quibus fortasse Luc. 11.
ipsa trinitas unius substantiæ figurata est, iam cum suis seruis dormientẽ petitor instãtissi/
mus & molestissimus excitauit, ut daret ei quantos uolebat, magis & ipse uitando tædium
quàm beneuolentiã cogitando: ut hinc intelligeremus si dare cogitur qui cum dormiat, à pe
tente excitatur inuitus, quanto det benignius qui nec dormire nouit, & dormientes nos exci
tat ut petamus. Hinc est & illud: Petite & accipietis, quærite & inuenietis, pulsate & aperie/
tur uobis. Omnis enim qui petit accipit, & quærens inuenit, & pulsanti aperietur. Aut quis
est ex uobis homo, à quo filius suus panem petit, nunquid lapidem dabit ei? Aut si piscem
petit, nunquid serpentem dabit illi? Aut si ouum petit, nunquid porrigit ei scorpium? Si er/

go uos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs uestris, quãto magis pater uester cœlestis C
ἀλληγορία ψυχῆς dabit bona petentibus se? Cum ergo secundum tria illa, quæ commendat Apostolus, fides significetur in pisce, uel propter aquam baptismi, uel quod in huius seculi fluctibus integra est, cui contrarius est ille serpens, qui ut non crederetur deo uenenosa fraude persuasit: Spes in ouo, quia uita pulli nondum est, sed futura est, nec iam uidetur, sed adhuc speratur:
Rom. 8 Spes enim quæ uidetur non est spes: cui contrarius est scorpius, quoniam qui sperat æternã uitam, quæ retro sunt obliuiscitur, & in anteriora se extendit, cui noxiũ est retrospicere, scorpius autem ex ea parte cauendus est, qua uenenatam & aculeatã caudam retrorsum habet:
1. Corin. 13 Charitas, in pane, Maior enim horum charitas, & in cibis utiq; uincit cætera panis utilitas: cui cõtrarius est lapis, quoniã dura corda respuunt charitatem: siue aliud aliquid congruentius ista significent, tamen qui nouit bona data dare filijs suis, petere nos & quærere & pulsare cõpellit. Quod quare faciat qui nouit quid nobis necessarium sit priusquam petamus ab eo, mouere animum potest, nisi intelligamus quod dominus & deus noster non uoluntatem nostram sibi uelit innotescere, quam non potest ignorare, sed exerceri in orationibus desiderium nostrum, quo possimus capere quod præparat dare. Illud enim ualde magnum
2. Cor. 6 est, sed nos ad accipiendum parui & angusti sumus. Ideo nobis dicitur: Dilatamini, ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Tanto quippe illud quod ualde magnũ est, quod nec oculus uidit, quia non est color, nec auris audiuit, quia non est sonus, nec in cor hominis ascendit, quia cor hominis illuc debet ascẽdere, sumemus capacius, quãto id & fidelius credimus,
Caput 9 & speramus firmius, & desideramus ardentius. In ipsa ergo fide & spe & charitate continuato desiderio semper oramus. Sed ideo per certa interualla horarum & temporum etiã uerbis rogamus deum, ut illis rerum signis nosipsos admoneamus, quantumq; in hoc desiderio profecerimus nobisipsis innotescamus, & ad hoc agẽdum nosipsos acrius excitemus. Dignior enim sequetur effectus, quem feruentior præcedit affectus. Ac per hoc & quod ait
1. Thes. 5 Apostolus: Sine intermissiõe orate, quid est aliud quàm beatam uitam, quæ nulla nisi æterna est, ab illo qui eam solus dare potest, sine intermissione desiderate. Semper ergo hanc à D domino deo desideremus & oremus semper. Sed ideo ab alijs curis atque negocijs, quibus ipsum desiderium quodammodo tepescit, certis horis ad negocium orandi mentem reuocamus, uerbis orationis nosipsos admonentes in id quod desideramus intendere, ne quod tepescere cœperat, omnino frigescat, & penitus extinguatur, nisi crebrius inflammetur. Vn
Col. 4 de & illud quod idem Apostolus ait, Postulationes uestræ innotescant apud deum, nõ sic accipiendum est tanquam deo innotescant, qui eas & antequàm essent utique nouerat, sed nobis innotescant apud deum per tolerantiã, non apud homines per iactantiam. Aut forte etiam innotescant angelis, qui sunt apud deum, ut quodammodo eas offerant deo, & de his consulant, & quod eo iubente implendum esse cognouerint, sicut oportere ibi cognouerint, hoc nobis uel euidenter uel latenter apportent. Dixit enim angelus homini: Dum
Tobiæ 12 oraretis, ego obtuli orationem uestram in conspectu claritatis dei. Quæ cum ita sint,
Caput 10 etiam cum diu orare uacat, id est cum alia bonarum & necessariarum actionum non impediuntur officia, quamuis & in eis, ut dixi, desiderio illo semper orandum sit, non est improbum nec inutile. Neq; enim ut nonnulli putant, hoc est orare in multiloquio si diutius ore
Luc. 6 tur. Aliud est sermo multus, aliud diuturnus affectus. Nam & de ipso domino scriptũ est, quod pernoctauerit in orando, & quod prolixius orauerit, ubi quid aliud quàm nobis præbebat exemplũ, in tempore precator opportunus, cum patre exauditor æternus? Dicuntur
Breuis & crebra oratio. fratres in Ægypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen breuissimas & raptim quodammodo iaculatas, ne illa uigilanter erecta, quæ oranti plurimum necessaria est, per productiores mores euanescat atque hebetetur intentio. Ac per hoc etiam ipsi satis ostendunt, hanc intentionem, sicut non est obtundenda, si perdurare non potest, ita si perdurauerit, non cito esse rumpendã. Absit enim ab oratione multa locutio, sed non desit multa precatio, si feruens perseuerat intentio. Nam multum loqui, est in orando rem necessariam superfluis

A perfluis agere uerbis. Multum autē precari, est ad eum quem precamur diuturna & pia cor-
dis excitatione pulsare. Nam plerumque hoc negocium plus gemitibus quàm sermonibus
agitur, plus fletu quàm affatu. Ponit autem lachrymas nostras in cōspectu suo, & gemitus
noster non est absconditus ab eo qui omnia per uerbum condidit, & humana uerba non
quærit. Nobis ergo uerba necessaria sunt, quibus commoneamur & inspiciamus quid Caput 11
petamus, non quibus dominum seu docendum seu flectendum esse credamus. Cum ergo
dicimus, Sanctificetur nomen tuum, nosipsos admonemus desiderare, ut nomen eius quod
semper sanctum est, etiam apud homines sanctū habeatur, hoc est non cōtemnatur, quod
nō deo sed hominibus prodest. Et in eo quod dicimus, Adueniat regnum tuum, quod seu
uelimus seu nolimus, utique ueniet, desiderium nostrum ad illud regnum excitamus, ut no-
bis ueniat, atque nos in eo regnare mereamur. Cum dicimus, Fiat uolūtas tua sicut in cœlo
& in terra, nobis ab illo precamur ipsam obedientiā, ut sic in nobis fiat uolūtas eius, quem-
admodum fit in cœlestibus ab angelis eius. Cum dicimus, Panem nostrum quotidianum
da nobis hodie, per id quod dicitur, Hodie, significatur hoc tempore, ubi uel illam sufficiē-
tiam petimus, à parte quæ excellit, id est nomine panis totam significantes, uel sacramētum
fidelium, quod in hoc tempore necessarium est, non tamen ad huius temporis, sed ad illam
æternam felicitatem assequendam. Cum dicimus, Dimitte nobis debita nostra, sicut nos di-
mittimus debitoribus nostris, nos admonemus & quid petamus, & quid faciamus, ut acci-
pere mereamur. Cum dicimus, Ne nos inferas in tentationem, nos admonemus hoc pete-
re, ne deserti eius adiutorio, alicui tentationi uel cōsentiamus decepti, uel cedamus afflicti.
Cū dicimus, Libera nos à malo, nos admonemus cogitare nōdum nos esse in eo bono, ubi
nullum patiemur malum. Et hoc quidem ultimum, quod in dominica oratione positū est,
tam late, tamq; euidenter & manifeste patet, ut homo Christianus in qualibet tribulatione
constitutus, in hoc gemitus ædat, in hoc lachrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immore-
B tur, ad hoc terminet orationem. His enim uerbis res ipsas memoriæ nostræ commendari
oportebat. Nam quamlibet alia uerba dicamus, quæ affectus orantis uel præceden- Caput 12
do format ut clareat, uel consequendo attendit ut crescat, nihil aliud dicimus quàm quod in
ista dominica oratione positum est, si recte & congruenter oramus. Quisquis autem id di-
cit quod ad istam euangelicam precem pertinere non possit, etiam si non illicite orat, carna-
liter orat: quod nescio quemadmodum non dicatur illicite, quandoquidem spiritu renatos
non nisi spiritaliter decet orare. Qui enim dicit uerbi gratia: Clarificare in omnibus genti- Eccl. 36
bus sicut clarificatus es in nobis, Et prophetæ tui fideles inueniātur, quid aliud dicit, quàm
Sanctificetur nomen tuum? Qui dicit, Deus uirtutum conuerte nos, & ostende faciem tu- Psal. 79
am & salui erimus, quid aliud dicit, quàm Veniat regnum tuum? Qui dicit, Itinera mea di- Psalm. 118
rige secundum uerbum tuum, & ne dominetur mei omnis iniquitas, quid aliud dicit, quàm
Fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra? Qui dicit, Paupertatem & diuitias ne dederis mi- Prouer. 30
hi, quid aliud dicit, quàm Panem nostrum quotidianum da nobis hodie? Qui dicit, Me- Psal. 131.
mento domine Dauid & omnis mansuetudinis eius, aut, Domine si feci istud, si est iniqui- Psal. 7
tas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala, quid aliud dicit, quàm Dimitte no-
bis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Qui dicit, Aufer à me con- Eccl. 23
cupiscentias uentris, & desiderium concubitus ne apprehendat me, quid aliud dicit, quàm
Ne nos inferas in tentationem? Qui dicit, Erue me de inimicis meis deus, & ab insurgenti- Psalm. 58
bus super me libera me, quid aliud dicit, quàm Libera nos à malo? Et si per omnia preca-
tionum sanctarum uerba discurras, quantum existimo, nihil inuenies quod non ista domi-
nica contineat & concludat oratio. Vnde liberum est alijs atque alijs uerbis, eadem tamen
in orando dicere, sed non debet esse liberum alia dicere. Hæc & pro nobis, & pro nostris, &
pro alienis, atq; pro ipsis inimicis sine fluctu dubitationis oranda sunt: quamuis alius pro
isto, alius pro illo, sicut se habent propinquitates uel longinquitates necessitudinum in cor-
de orantis oriatur aut extollat affectus. Qui autem dicit in oratione, uerbi gratia: Domi-

 ne

ne multiplica diuitias meas,aut da mihi tantas quātas illi uel illi dedisti,aut honores meos C
auge, aut fac me in hoc seculo præpotentem atque clarentem, uel si quid huiusmodi est, &
hæc dicit,eorum habens concupiscentiam,non id attendens,ut ex his secundum deum pro
sit hominibus, puto eum non inuenire in oratiōe dominica quò possit hæc uota coaptare.
Quamobrem pudeat saltem petere quæ non pudet cupere , aut si & hoc pudet,sed cupidi-
tas uincit, quanto melius hoc petitur, ut etiam ab isto cupiditatis malo liberet,cui dicimus,
Caput 13 Libera nos à malo. Habes quantum arbitror,non solum qualis ores,uerūetiam quid
ores,nō me docēte,sed illo qui omnes nos docere dignatus est.Beata uita quærēda est,hæc
à domino deo petenda est.Quid sit beatum esse, à multis multa sunt disputata,sed nos ad
Psalm. 143 multos & ad multa ut quid dicimus? Breuiter in scriptura dei ueraciterq; dictum est: Bea-
tus populus cuius est dominus deus eius,In ipso populo ut simus, atq; ad eum contemplā-
1. Timoth. 1 dum, & cum eo sine fine uiuendum peruenire possimus, finis præcepti est charitas de cor-
de puro,& conscientia bona,& fide non ficta.In eisdē tribus,pro conscientia bona spes po-
sita est.Fides ergo & spes & charitas ad deum perducunt orantem,hoc est credentem,spe-
rantem,desiderantem,& quæ petat à domino in dominica oratione cōsiderantem . Ieiunia
& ab alijs uoluptatibus sine salutis neglectu carnalis concupiscentiæ refrenatio, maximeq;
Psal. 76 eleemosynæ multum adiuuant orationem,ut possimus dicere, In die tribulationis meæ de-
um exquisiui manibus meis,nocte coram eo,& non sum deceptus . Quomodo enim deus
Caput 14 incorporalis & impalpabilis manibus exquiritur,nisi operibus exquiratur? Adhuc est
fortasse quod quæras , cur Apostolus dixerit , Quid enim oremus sicut oportet nescimus .
Rom. 8 Neque enim ullo modo credendum est uel ipsum , uel quibus ista dicebat dominicam ne-
scisse orationem.Cur ergo putamus hoc eum dixisse,quod nec temere potuit nec mendaci-
ter dicere,nisi quia molestiæ tribulationesq; temporales plerumque prosunt, uel ad sanan-
dum tumorem superbiæ, uel ad probandam, exercendamue patientiam, cui probatæ &
exercitatæ clarior merces uberiorq; seruatur, uel ad quæcunque flagellanda & abolenda D
peccata:tamen nos nescientes quid ista prosint,ab omni tribulatione optamus liberari. Ab
hac ignorantia nec seipsum Apostolus ostendit alienum,nisi forte quid oraret sicut oporte
2. Corin. 12 ret sciebat,quando reuelationum magnitudine ne extolleretur datus est illi stimulus carnis
angelus Satanæ,qui eum colaphizaret, propter quod ter dominum rogauit ut eum aufer-
ret ab eo , utique sicut oportet nesciens quid oraret . Denique dei responsum cur non fieret
quod uir tantus orabat,& quare fieri non expediret,audiuit:Sufficit tibi gratia mea,Nam
uirtus in infirmitate perficitur.In his ergo tribulationibus quæ possunt & prodesse & noce
re, quid oremus sicut oportet nescimus, & tamen quia dura,quia molesta,quia contra sen-
sum nostræ infirmitatis sunt, uniuersali humana uoluntate ut à nobis hæc auferantur ora-
mus. Sed hoc deuotionis debemus domino deo nostro,ut si ea non abstulerit,nō ideo nos
ab eo negligi existimemus,sed potius pia patientia malorum,bona speremus ampliora,sic
enim uirtus in infirmitate perficitur . Nōnullis quippe impatientibus dominus deus quod
Num. 11 petebant concessit iratus,sicut contra Apostolo negauit propitius . Nam legimus Israëlitæ
quid & quomodo rogauerint & acceperint,sed expleta concupiscentia,impatientia est gra-
1. Reg. 8 uiter castigata.Dedit & regem petentibus secundum cor eorum,sicut scriptum est,nō secun
Iob 1 & 2 dum cor suum.Dedit etiam quod diabolus postulauit,ut probandus eius famulus tentare
Lucæ 8 tur.Exaudiuit rogantes & immundos spiritus, ut in multos sues legio dæmonum mittere-
tur.Hæc scripta sunt,ne forte quisque magnipendat si fuerit exauditus, cum aliquid impati
enter petit,quod non impetrare plus prosit:aut se abijciat, & de diuina erga se miseratione
desperet,si nō exaudiatur cum forte aliquid petit, quo accipiendo affligatur atrocius, uel à
prosperitate corruptus penitus euertatur . In talibus ergo quid oremus sicut oportet nesci-
mus . Vnde si aliquid contra quod oramus acciderit, patienter ferendo & in omnibus gra-
tias agendo,hoc potius oportuisse quod dei,non quod nostra uolūtas habuit,minime du-
bitare debemus.Nam & huiusmodi exemplum præbuit nobis ille mediator,qui cum dixis

set,

A set: Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, humanam in se uoluntatem ex hominis su/
sceptione transformans, continuo subiecit, Verum non quod ego uolo, sed quod tu uis pa/
ter. Vnde merito per unius obedientiam iusti constituuntur multi. Quisquis autem illam
unam petit à domino, & hanc requirit, certus ac securus petit, nec timet ne forte obsit cum
acceperit, sine qua nihil prodest quicquid aliud sicut oportet acceperit. Ipsa est enim una,
uera, & sola beata uita, ut contemplemur domini delectationẽ in æternum, immortales at/
que incorruptibiles corpore & spiritu. Propter hanc unam cætera requiruntur, & non inde/
center petuntur. Istam quisquis habuerit, omnia quæ uult habebit, nec aliquid ibi uelle est,
qui nec habere poterit quod non decebit. Ibi quippe est fons uitæ, quem sitire nunc oportet
in oratione, quamdiu in spe uiuimus, & quod speramus nondum uidemus, in protectione
alarum eius, ante quem est omne desiderium nostrum, ut inebriemur ab ubertate domus Psalm. 35
eius, & torrente uoluptatis eius potemur: quoniã apud eum est fons uitæ, & in lumine eius
uidebimus lumen: quando satiabitur in bonis desiderium nostrum: & nihil erit ultra quod
gemendo quæramus, sed quod gaudendo teneamus. Veruntamen quia ipsa est pax quæ
præcellit omnem intellectum, etiam ipsam in oratione poscendo, quid oremus sicut opor/ Rom. 8
tet, nescimus. Quod enim sicut est cogitare non possumus, utique nescimus, sed quicquid co
gitanti occurrerit, abijcimus, respuimus, improbamus, non hoc esse quod quærimus noui/
mus, quamuis illud nondum quale sit nouerimus. Est ergo in nobis quædam, ut ita di Caput 15
cam, docta ignorantia, sed docta spiritu dei, qui adiuuat infirmitatem nostram. Nam cum
dixisset Apostolus, Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus,
Ibi subiecit, Similiter & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Quid enim oremus sicut o/
portet nescimus, sed ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus: Qui au/
tem scrutatur corda, scit quid spiritus sapiat, quia secundum deum interpellat pro sanctis.
Quod non sic est intelligendum, ut existimemus sanctum spiritum dei, qui in trinitate incõ
B mutabilis deus est, & cum patre & filio unus deus, tanquam aliquem qui non sit quod deus
est interpellare pro sanctis. Dictũ quippe est: Interpellat pro sanctis, quia interpellare san/
ctos facit, sicut dictum est, Tentat uos dominus deus uester, ut sciat si diligatis eum, hoc est Deut. 13
ut scire uos faciat. Interpellare utiq; sanctos facit gemitibus inenarrabilibus, inspirãs eis de
siderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam per patientiam expectamus. Quomodo
enim narratur, quãdo desideratur quod ignoratur? Nã utiq; si omnimodo ignoraretur, nõ
desideraretur: & rursus, si uideretur, nõ desideraretur, nec gemitibus quæreretur. Hæc Caput 16
omnia cõsiderans, & si quid aliud de hac re tibi dominus insinuauerit, quod uel mihi nõ oc
currit, uel dici à me longũ fuit, concerta in oratione uincere hoc seculum, ora in spe, ora fideli
ter & amanter, ora instanter atq; patienter, ora sicut uidua Christi. Quãuis enim ad omnia
mẽbra eius, hoc est ad omnes qui in eum credunt, & eius corpori sociantur, sicut docuit, ora
re pertineat, specialiter tamen diligentior cura orationum in scriptura eius uiduis inuenitur
iniuncta. Nam duæ fuerunt Annæ honorabiliter nominatæ, una coniugata quæ sanctum 1. Reg. 1
Samuelem peperit, alia uidua quæ sanctumsanctorũ cum adhuc infans esset agnouit. Ora
uit & coniugata in dolore animi & afflictione cordis, quia filios non habebat: tunc ipsum
Samuelem impetrauit, & acceptum deo reddidit, quia cum posceret uouit. Sed oratio eius
quomodo ad orationem illam dominicã pertineat, nõ facile reperitur, nisi quia in eo quod
ibi positum est, Libera nos à malo, nõ paruum malum uidetur, & nuptam esse, & fructu ca Vbi rei 8
rere nuptiarum, cum sola excuset nuptias procreandorum causa filiorum. De illa uero An/ Luc. 2
na uidua uide quid scriptum sit, Quia nõ discedebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus
seruiens nocte ac die. Nec aliunde Apostolus quod & supra commemoraui: Quæ autem 1. Tim. 5
uera uidua est, iquit, & desolata, sperabit in domino, & persistet in oratiõibus nocte ac die.
Et dominus cum semper ad orandum & nõ deficiendum nos hortaretur, uiduam comme/ Lucæ 18
morauit, quæ licet iniquum & impium iudicem, ac dei & hominum contemptorem ad au/
diendam causam suam assidue interpellando conuertit. Quantum ergo præ cæteris uiduæ

debeant uacare orationibus, satis hinc intelligi potest, quod omnibus ad suscipiendũ orãdi studium de uiduis propositum est exhortationis exemplum. Quid aũt in hoc operis genere in uiduis electũ est, nisi destitutio & desolatio? Quapropter si se omnis anima intelligat in hoc seculo destitutam atq; desolatã quamdiu peregrinatur à domino, profecto quandã uiduitatem suam deo defensori assidua & impensissima precatiõe cõmendat. Ora ergo ut uidua Christi, nondum habẽs eius conspectũ, cuius precaris auxilium. Et licet sis ditissima, sicut pauper ora. Nondũ eñ ueras futuri seculi diuitias habes, ubi nulla damna formides. Licet habeas filios & nepotes, numerosamq; familiam, quod & supra dictũ est, sicut desolata ora: incerta sunt enim omnia temporalia, etiam usq; in finem uitæ huius in nostra cõsolatione mãsura. Tu aũt si ea quæ sursum sunt quæris & sapis, æterna & certa desiderãs, quæ quamdiu non habes, etiam saluis omnibus atq; obsequentibus tuis, tanq; desolatam deputare te debes, Et si tuo profectu, etiam tuo exemplo religiosissima nurus tua, & aliæ sanctæ uiduæ uirginesq; sub uestra cura securius constitutæ, quanto enim magis domum uestram pie tractatis, tanto impensius orationibus instare debetis, rerum præsentium nõ occupatæ negocijs, nisi quæ flagitat causa pietatis, Sanè memineritis & pro nobis nõ negligenter orare. Nolumus eñ sic nobis honorẽ quem periculosum gerimus deferatis, ut adiutoriũ quod necessarium nouimus auferatis. A familia Christi oratũ est pro Petro, oratum est pro Paulo, & nos in eius familia esse gaudemus, & incõparabiliter plus quàm Petrus & Paulus orationum fraternarum auxilijs indigemus. Orate certatim concordi sanctoq; certamine: non enim aduersus alterutrum certatis, sed aduersus diabolum sanctis omnibus inimicum. In ieiunijs & uigilijs, & omni castigatione corporis quàm plurimum adiuuatur oratio. Faciat quæq; uestrum quod poterit: quod altera minus potest, ea quæ potest faciat, si in altera diligit, quod ideo quia non potest ipsa non facit: proinde quæ minus ualet, non impediat plus ualentem, & quæ plus ualet, non urgeat minus ualentem. Conscientiam quippe uestrã deo debetis. Nemini autem uestrum aliquid debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Exaudiat te dominus, qui potens est facere supra quàm petimus aut intelligimus. C D

Augustinus Victoriano presbytero, consolãs eum ad toleranter accipienda mala quæ Barbari in Italiam & Hispaniam incursionem facientes, inferebant sanctis uiris & sacris uirginibus.

Epistola CXXII

OMINO dilectissimo & desiderantissimo fratri & compresbytero Victoriano, Augustinus in domino salutem. Litteræ tuæ impleuerunt grandi dolore cor nostrum, quibus petisti, ut prolixo opere aliqua responderem, cum talibus malis magis prolixi gemitus & fletus, quàm prolixi libri debeantur. Totus quippe mundus tantis affligitur cladibus, ut penè pars nulla terrarum sit, ubi non talia qualia scripsisti committantur atque plangantur. Nam ante paruum tempus etiam in illis solitudinibus Ægypti, ubi monasteria separata ab omni strepitu, quasi secura delegerãt, à Barbaris interfecti sunt fratres. Iam uero quæ modo in regionibus Italiæ, quæ in Gallijs nefaria perpetrata sint, etiã uos latere nõ arbitror: de Hispanis quoq; tot prouincijs, quæ ab his malis uidebantur intactæ, cœperunt iam talia nunciari. Sed quid longe imus? Ecce in regione nostra Hipponẽsi, quoniã eam Barbari nõ attigerunt, clericorũ Donatistarũ, & Circũcellionum latrocinia sic uastant ecclesias, ut Barbarorũ fortasse facta mitiora sint. Quis eñ Barbarus excogitare potuit quod isti, ut in oculos clericorũ nostrorũ calcem & acetũ mitterent, quorum membra etiã cætera plagis horrendis uulneribusq; sautiarunt? Deprædãtur etiã domos, aliquas & incendunt: fructus aridos diripiunt, humidos fundũt: & talia cæteris comminando, multos etiam rebaptizari cõpellunt. Pridie quàm ista ad te dictarem, ex uno loco per huiusmodi terrores xl. & octo animæ mihi rebaptizatæ renunciatæ sunt. Plangenda sunt hæc, non miranda, & exclamandum ad deum, ut non secundum merita nostra, sed secundum misericordiam suam à tantis malis liberet nos. Nam quid utique sperandum fuit, generi humano, cum hæc & in prophetis & in Euangelio tanto ante prædicta sint?

Non

A Nō itaq; debemus tam nobisipsis esse cōtrarij, ut credamus quando leguntur,& queramur quādo cōplentur: sed potius & illi qui increduli fuerāt cū hæc in sanctis libris cōscripta lege/rēt uel audirent, nunc saltē credere deberēt cū cōpleri iam uident: ut de his tam magnis pres/suris tanq; in torculari domini dei nostri, sicut amurca infideliū murmurantiū & blasphe/mantium fluit, ita oleum quoque fidelium confitentium & orantium exprimi & liquari nō cesset. Illis enim qui contra Christianam fidem querelas impias iactare nō quiescunt, dicen/ 1.de Ciuitate dei cap.30
tes, quod antequam ista doctrina per mundum prædicaretur, tanta mala non patiebatur genus humanum, facile est ex Euangelio respondere. Dominus enim dicit: Seruus nesci/ Luc.12
ens uoluntatē domini sui & faciens digna plagis, uapulabit paucis, Seruus autem sciens uoluntatem domini sui,& faciens digna plagis, uapulabit multis. Quid ergo mirum si Chri/stianis temporibus iste mundus tanquam seruus iam sciens uoluntatem domini sui & faciens digna plagis, uapulat multis? Attendunt quanta celeritate Euangelium prædicatur, & non attendunt quanta peruersitate contemnitur. Serui autem dei humiles & sancti dupliciter mala temporalia patiuntur, quia & ab ipsis impijs & cum ipsis patiuntur: habent consolationes suas,& spem futuri seculi. Vnde dicit apostolus: Non sunt cōdignæ passiones hu/ Rom.8
ius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. Proinde charissime etiam illis quorum uerba dicis te perferre nō posse, quoniam dicunt, Si nos peccatores ista meruimus, quare & serui dei barbarorum ferro perempti sunt,& ancillæ dei captiuæ ductæ sunt, humiliter & ueraciter & pie responde, Quantamlibet enim iusticiā seruemus, quantālibet domino obedientiam exhibeamus, nunquid meliores esse possumus illis tribus uiris qui in camino ignis ardētis pro conseruanda lege dei proiecti sunt? Et tamen lege quid illic dicat Aza/rias unus ex tribus, qui aperiens os suum, in medio ignis dixit: Benedictus es domine deus Daniel.3
patrum nostrorum & laudabile & gloriosum nomen tuum in secula, quoniam iustus es in omnibus quæ fecisti nobis, & omnia opera tua uera & rectæ uiæ tuæ, & omnia iudicia tua
B ueritas, & iudicia ueritatis fecisti per omnia quæ intulisti nobis & ciuitati sanctæ patrū no/strorū Hierusalem: quoniā in ueritate & iudicio intulisti nobis omnia hæc propter peccata nostra, quoniam peccauimus, & legi tuæ non paruimus, & mandatis tuis non obaudiuimus, ut bene nobis esset: & omnia quæ intulisti nobis, iudicio uero intulisti,& tradidisti nos in manus iniquorum inimicissimorum transfugarum, & regi iniusto & pessimo ultra uni/uersam terram. Et nunc non est ut possimus aperire os, Vere confusio & opprobrium facti sumus seruis tuis,& eis qui te colunt, Ne tradideris nos in perpetuum propter nomē tuum domine, & ne despexeris testamentum tuum, & ne abstuleris misericordiam tuam à no/bis, propter Abraam qui à te dilectus est,& propter Isaac seruum tuum,& Israël sanctum tuum, quibus locutus es, multiplicaturum te semen eorum ut astra cœli & arenam maris: quoniam domine minimi facti sumus præ omnibus nationibus, & sumus humiles hodie in terra propter peccata nostra. Vides certe frater, quales uiri quàm sancti quàm fortes in medio tribulationis, ubi tamen eis parcebatur,& eos urere ipsa flamma uerebatur, peccata sua confitebantur, pro quibus se digne & iuste humiliari nouerant nec tacebant. Nunquid etiā meliores esse possumus ipso Daniele, de quo per Ezechielē prophetā dicit deus ad prin/ Ezech.28
cipem Tyri, Nūquid tu sapiētior quàm Daniel es, Et qui ponitur unus in tribus iustis quos dicit deus solos se esse liberaturū, ostēdens utiq; in illis tres quasdam formas iustorū, quos Ezech.14
ita se liberaturum dicit, ut nec filios suos secum liberarent, sed ipsi soli liberarētur, Noë, Daniel & Iob? Lege tamen etiam precem Danielis,& uide quemadmodum in captiuitate po/situs peccata non tantū populi sui, uerumetiam sua confiteatur, & pro his dicat per iusticiā Daniel.9
dei se ad illam captiuitatis pœnam & opprobria peruenisse. Sic enim scriptum est: Et dedi ἐν νηστείαις
faciem meam ad dominum deum ut quærerem preces & obsecrationes in ieiunationibus & sacco,& precatus sum dominum deum meum,& cōfessus sum,& dixi, Domine deus magne & mirabilis, & qui seruas testamentum tuum, & misericordiam diligentibus te, & ser/uantibus præcepta tua, peccauimus, aduersus legem fecimus, impie egimus, & recessimus

& declinauimus à præceptis tuis,& à iudicijs tuis,& non exaudiuimus seruos tuos prophe/ C
tas, qui loquebantur in nomine tuo ad reges nostros, & ad omnem populum terræ. Tibi
domine iusticia,nobis autem confusio faciei,sicut dies hic uiro Iuda & habitantibus Hieru
salem & omni Israël, qui proximi sunt & qui longe sunt in omni terra, in qua eos dissemi/
nasti propter contumaciam eorum, quia improbauerunt te domine. Nobis autē confusio
faciei, regibus nostris,principibus nostris, & patribus nostris,quia peccauimus tibi domi/
ne deo nostro miserationis & propitiationis, quoniam recessimus & nō audiuimus uocem
domini dei nostri,ut essemus in præceptis legis huius, quam dedit in conspectu nostro per
manus seruorum eius prophetarum omnium Israël. Peccauerunt enim aduersus legem tu
am,& declinauerunt ne audirent uocem tuam, & superuenit nobis maledictio & iusiuran/
dum,quod scriptum est in lege Moysi serui dei: quoniam peccauimus, & statuit sermones
suos quos locutus est ad nos & ad iudices nostros, qui iudicabant in nos,superducere ma/
la magna, quæ nunquam facta sunt sub omni cœlo secundum ea quæ facta sunt in Hieru
salem, sicut scriptum est in lege Moysi: Omnia mala hæc uenerunt ad nos, & non rogaui/
mus dominum deum nostrum ut auerteret à nobis delicta nostra, & ut intelligeremus o/
mnem ueritatem tuam.Et uigilauit dominus deus ad omnem sanctum suum, & perduxit
ea quæ fecit ad nos, quoniam iustus dominus deus noster in omni mundo suo quem fecit,
& non audiuimus uocem eius.Et nunc domine deus noster,qui eduxisti populum tuum de
terra Ægypti in manu forti, & fecisti tibi nomē sicut dies hic,delicta aduersus legem tuam
Sic distinguūt Græci. fecimus,domine in omnibus misericordia tua. Auertatur itaq; impetus tuus,& ira tua à ci/
uitate tua Hierusalem,& populus tuus in cōfusionem uenit omnibus qui circum nos sunt.
Et nunc exaudi deus noster preces serui tui, & orationē eius, & ostende nobis faciem tuam
ad sanctificationē tuam,quæ deserta est propter te.Inclina domine deus meus aurem tuam
& exaudi,aperi oculos tuos,& uide interitum nostrum,& ciuitatis tuæ Hierusalē,super quā
inuocatum est nomen tuum, quoniam non in nostra iusticia iactauimus precem nostrā in D
conspectu tuo,sed ad misericordiam tuam quæ magna est. Exaudi domine,propitiare do/
mine,intende domine,& ne tradideris propter te deus meus,quoniam nomē tuum inuoca/
tum est in ciuitate tua super populum tuum.Et adhuc me loquente & orante & enumeran
te peccata mea & peccata populi mei. Vide quemadmodum sua peccata prius dixit,& po/
stea populi sui.Et hanc dei commendat iusticiam,& hanc dei laudem dicit,quia non iniu/
ste,sed pro peccatis eorum flagellat etiam ipsos sanctos suos. Si ergo ista dicunt qui excel/
lētissima sanctitate ignes & leones circa se innoxios habuerunt, quid nos oportet dicere in
humilitate nostra,qui tam longe illis impares sumus, quantācunq; iusticiam seruare uidea
mur? Sed ne aliqs existimet illos dei seruos,quos dicis à Barbaris interfectos,sic illam mor
tem euadere debuisse, quomodo tres illi uiri ab ignibus, & Daniel à leonibus liberatus est,
sciant illa propterea facta miracula,ut eos uerū deum colere crederent reges,à quibus in illa
supplicia tradebantur. Hoc enī erat in occulto iudicio & misericordia dei,ut illis regibus eo
modo consuleret ad salutem. Antiocho autem regi, qui Macabæos pœnis crudelibus in/
teremit,noluit ita consulere,sed eorū gloriosissimis passiōibus cor duri regis acriori seuerita
te puniuit.Lege tamē,etiā unus illorum qui sexto loco patiebatur quid dicat. Ita enim scri/
1.Machab.7. ptum est:Et post hunc sextum applicuerūt.Cumq; hic tormentis excruciatus moreretur,di
xit: Noli te seducere propter nos,hæc patimur peccantes in deū nostrū,& facta sunt hæc di
gna nobis: Tu autem noli te putare impunitum futurum,qui aduersus deum & legem eius
legibus tuis pugnare uoluisti. Vides etiam isti quàm humiliter & ueraciter sapiant,qui pro
Prouerb.3. peccatis suis se flagellari à domino cōfitentur.De quo scriptum est:Quem enim diligit do/
Hebr.12. minus corripit,flagellat autem omnem filium quem recipit. Vnde & Apostolus: Si enim
1.Cor.11. nosmetipsos iudicaremus, à domino nō utiq; iudicaremur: Cum iudicamur aūt,à domino
corripimur,ne cū hoc mūdo dānemur.Hæc fideliter lege,fideliter prædica,& quantū potes
caue,& cauendū doce,ne aduersus deum in his tentatiōibus & tribulatiōibus murmuretur.

Bonos

A Bonos dicis dei seruos & fideles & sanctos, gladio barbarorum peremptos, Quid autem
interest,utrum eos febris an ferrum de corpore soluerit? Non qua occasione,sed quales ad
se exeant dominus attēdit in seruis suis,nisi quod maiorem habet pœnam languor diutur
nus quàm citissimus exitus:& tamen etiam ipsum languorem diuturnum & horrendum le
gimus, qualem passus est Iob ille,cuius certe iusticiæ deus ipse qui falli non potest,tale per-
hibet testimonium. Grauissima sanè & multum dolenda est illa captiuitas fœminarū ca-
starum atque sanctarum, sed non est captiuus earum deus,nec captiuas deserit suas si no- 1. de Ciuitate
uit suas. Nam & illi sancti quorum passiones & confessiones de scripturis sanctis comme dei cap.14.
moraui,ab hostibus ducti atque in captiuitate positi,illa dixerunt quæ conscripta leguntur
à nobis,ut discamus captiuos dei seruos non deseri à domino suo. Vnde autē scimus quid
etiam per istas omnipotēs & misericors deus in ipsa terra barbarica fieri uelit mirabilium
suorum. Tantum nō cessetis pro illis ingemiscere ad deum, & quærere quantum potestis,
& quantum ipse permittit, cum tempus & facultatem dederit, quid de illis factum sit, uel
quæ uestra possint habere solatia. Nam Sitisensis ante paucos annos Seueri episcopi ne-
ptis sanctimonialis à barbaris ducta est, & per mirabilem dei misericordiam, cum hono-
re magno suis parentibus restituta est. Domus enim illa barbarorum ubi captiua ingressa
est,subita cœpit dominorum infirmitate iactari,ita ut omnes ipsi barbari,tres nisi fallor uel
amplius fratres periculosissima infirmitate laborarēt. Quorum mater animaduertit puel-
lam deo deditam,& credidit quod eius orationibus sui filij possent ab imminētis iam mor
tis periculo liberari,petiuit ut oraret pro eis, pollicens quod si salui facti essent,eam suis pa
rentibus redderent. Ieiunauit illa & orauit,& exaudita continuo est. Ad hoc enim factum
erat, quantum exitus docuit. Ita illi tam repentino dei beneficio salute percepta, mirantes
eam & honorantes, quod eorum mater promiserat impleuerunt. Ora ergo deum pro eis,
& roga ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia supra memoratus sanctus Azarias,inter
B cætera in oratione & confessione sua fudit ad deum. Sic enim sunt illæ in terra captiuita-
tis suæ, quomodo erant illi in ea terra ubi nec sacrificare more suo poterant domino, sicut
nec istæ possunt uel ferre oblationem ad altare dei, uel inuenire ibi sacerdotem per quem Daniel.3
offerant deo.Donet ergo eis dominus ut ei dicant quod Azarias dixit in consequentibus
precum suarum, Non est in hoc tempore princeps & propheta & dux, non holocausta
neque oblatio, neque supplicationes nec locus ad sacrificandum in conspectu tuo & inue-
nire misericordiam, sed in anima contrita & spiritu humilitatis accipiamur. Sicut in holo-
caustomatibus arietum & taurorum, & in multitudine agnorum pinguium, sic fiat sacrifi-
cium nostrum in conspectu tuo hodie perficere subsequentes te, quoniam non erit confu-
sio his qui in te confidunt, Et nunc sequimur in toto corde & timemus te, & quærimus fa-
ciem tuam domine,ne confundas nos,sed fac nobiscum secundum mansuetudinem tuam,
& secundum multitudinem misericordiæ tuæ, & libera nos secundum mirabilia tua, & da
gloriam nomini tuo domine, & reuereantur omnes qui ostendunt seruis tuis mala,& con-
fundantur ab omnipotentia tua,& uirtus eorum conteratur,& sciant quoniam tu es domi
nus deus solus, & gloriosus in uniuerso orbe terræ. Hæc illis dicentibus & ad deum inge- 32.q.5 ad dem
miscentibus,omnino suis aderit qui suis adesse consueuit, Et aut nihil in earum castissimis
membris libidine hostili perpetrari permittet,aut si permittit,cum earum animus nulla cō- 1. de Ciuitate
sensionis turpitudine maculatur, etiam carnem suam defendet à crimine, Et quicquid in ea dei cap.16.18
nec cōmisit, nec permisit libido patientis, solius erit culpa facientis, omnisque illa uiolentia & 28
non pro corruptionis turpitudine, sed pro passionis uulnere deputabitur. Tantum enim
in mente ualet integritas castitatis, ut illa inuiolata, nec in corpore possit pudicitia uiolari,
cuius membra potuerunt superari. Hæc epistola pro tuo desiderio breuis,pro meis tamen
occupationibus multum prolixa, & propter perlatoris festinationem nimis accelerata suf-
ficiat charitati tuæ. Multo uberius uos dominus consolabitur si scripturas eius intentissi-
me legeritis.

Augusti

Augustinus Orontio resalutans illum. Epistola CXXIII C

DOMINO eximio meritoq; honorabili & suscipiẽdo filio Orontio, Augustinus. Ago gratias quod aduentũ eximietatis tuæ litteris etiam præuenire dignatus es, & ante cõtuitum misisti colloquiũ, ut tuo prius affatu quàm aspectu frueremur, & diu desideratam noticiam epistola tua quodammodo prægustantes, expectaremus auidius & ardentius, quod iocundius gratiusq; caperemus, domine eximie meritoq; honorabilis & suscipiende fili. Reddo itaque meritis tuis & præcurrentibus officijs debitum resalutationis obsequium, incolumitatẽ tuam gaudens nunciatam, optansq; cõtinuam. Et quod rescripta exiguitatis meæ iure prærogatæ beneuolentiæ reposcendo addidisti dicens, Si tamen id de tanta sanctitate possumus promereri, nullo modo audeo desperare, sanctitatis eiusdem, cuius haustu pro nostro modulo aliquid sumus, ipsum fontem non solum laudãdum, uerumetiam nobiscum participandum, & tuæ prudentiæ placiturum, ut deus incõparabiliter atq; incommutabiliter bonus, qui per suam potentiam tam bonæ mentis est institutor, sit etiã per gratiam restitutor. Incolumẽ te deus omnipotens feliciorem q; tueatur domine eximie meritoq; honorabilis ac suscipiende fili.

Augustinus Olympio ad dignitatem prouecto, ut ea recte utatur, commendãs ei causam Bonifacij. Epistola CXXIIII

DOMINO dilectissimo & in Christi membris honorabiliter amplectẽdo filio Olympio, Augustinus. Quicquid sis secũdum seculi huius cursum, nos tamen charissimo & syncerissimo conseruo nostro Olympio Christiano fidelissime scribimus. Hoc enim tibi esse scimus omni gloria gloriosius, & omni sublimitate sublimius. Fama quippe ad nos pertulit honorem te adeptum esse celsiorem, quæ utrum uera esset, nondum apud nos fuerat confirmatum, cum hæc scribendi uenit occasio,
Rom. 12 Sed quoniã nouimus te à domino didicisse, non alta sapere, sed humilibus consentire, quolibet culmine prouectus esses, non aliter quàm soles litteras nostras te accepturum esse præsumimus, domine dilectissime, & in Christi membris honorabiliter amplectende fili. Temporali uero felicitate ad æterna lucra te prudẽter usurũ minime dubitamus, ut quanto plus potes in hac terrena republica, tanto plus impendas cœlesti illi quæ te in Christo peperit ciuitati, quod tibi uberius rependatur in regione uiuentium, & in uera pace securorum ac sine fine gaudiorum. Sancti fratris & coëpiscopi mei Bonifacij petitionem tuæ rursus charitati commendo, ne forte nunc fieri possit quod ante non potuit. Cum enim posset sine ulla forsitan quæstione quod præcessor eius, quamuis sub alieno nomine cõparauerat, & sub ecclesiæ nomine possidere iam cœperat, cõsequenter etiam ipse retinere, nolumus tamẽ quoniam fisci debitor fuit, hunc scrupulum habere in conscientia. Neque enim fraus ista, quia fisco fiebat, ideo non fiebat: quia ille quidem Paulus, postquàm episcopus factus est, renunciaturus suis omnibus rebus propter immensum cumulum fiscalium debitorum, exacta quadam cautione, in qua certum ei pondus debebatur argenti, hoc exiguo sacello unde uictum sustentaret tanquam Ecclesiæ comparauit, sub nomine tunc potentissimæ domus, ut etiam ex ipsis morem suum sequens cum fisco nõ solueret, nullas exactorum molestias pateretur: Iste autem qui eidem Ecclesiæ illo defuncto est ordinatus, timuit hos agros suscipere, & cum posset pro solis fiscalibus debitis, quæ de memoratis possessiunculis ille contraxerat imperiale beneficium postulare, totum maluit confiteri, quod eas Paulus de argento
forte, arcario proprio, cum esset fisco obnoxius, de † ascario emerat, ut eas ecclesia si fieri potest, non occulta episcopi iniquitate, sed manifesta Christiani imperatoris liberalitate possideat. Quod si fieri non potest, melius inopiæ laborem serui dei tolerant, quàm ut necessariorum facultatem cum conscientia fraudis obtineant. Ad hoc tuum suffragium petimus impartiri digneris: quia id quod primo impetratum est, noluit allegare, ne iterum supplicandi sibi intercluderet facultatem: non enim erat ad desiderata responsum. Nunc uero cum sis eadem benignitate qua soles, sed amplior potestate, non desperamus adiuuante domino, meritis tuis

hoc

A hoc facile posse concedi, Cum etiam si tuo nomine eadē loca peteres,& memoratæ ecclesiæ
ipse donares,quis reprehenderet,aut quis nō maxime prædicaret petitionem tuam,nó ter/
renæ cupiditati , sed Christianæ pietati seruientem ? Domini dei nostri misericordia te in
Christo feliciorem tueatur domine fili.

Augustinus Cornelio scortis dedito, admonēs illum, ut uxoris defunctæ pudicitiam imitetur,si uelit illius impetrare laudes. Epistola CXXV

DOMINO dilectissimo & honorabili fratri Cornelio, Augustinus. Scripsisti
mihi ut ad te aliquam prolixam epistolam consolatoriam darem, quod graui
ter optimæ uxoris mortem uerearis,sicut sanctum Paulinum ad Macarium fe
cisse meministi.Et illa quidem anima in societate recepta fidelium atque casta/
rum,laudes nec curat, nec quærit humanas:sed quia propter eos fiunt ista qui uiuunt, prius
est ut tu qui consolari eius laude desideras,ita uiuas,ut illic ubi ipsa est esse merearis. Neq;
enim dubito quod eam non credas ibi esse,ubi illæ sunt quæ uel adulterijs lectulum cóiuga
lem polluerunt,uel nullo coniugio delicatæ fornicationi fluxerunt.Quare de illius laude ui
ro longe dissimili quasi fugare uelle mœsticiam,adulatio est,non cōsolatio.Nam si eam di
ligeres sicut ipsa te dilexit,seruasses ei quod tibi ipsa seruauit.Et cū illa si prior obijsses, nul/
lo modo credenda sit cuiquam fuisse nuptura,nónne si uere obitum eius laudibus eius con
solandus doleres,ne unam quidem ac licitam post illam coniugem quæreres? Hic tu dictu/
rus es, Quid mecum aspere agis? quid dure obiurgas ? Nónne inter hæc uerba, ecce semi/
uiuis,dum uita ducitur prius finienda quàm corrigenda est? Vis ut ignoscam satiabili secu
ritati tuæ,quanto satius tu ignoscis si non amabili,certe miserabili solicitudini meæ. Inimi/
co quidem animo Tullius inuehebatur, & longe aliter erat terrenam rempublicam guber/
nantis intentio,& tamen ait,Cupio patres conscripti me esse clementem,cupio in tantis rei/
publicæ periculis non dissolutum uideri, Quanto iustius ego dico,cum ipse noueris quàm
B tibi amicum animū geram,in æternæ ciuitatis seruitio constitutus minister uerbi sacramen
ticq; diuini,cupio frater Corneli, me esse clemētem,cupio in tantis tuis meisq; periculis non
dissolutum uideri?Plebs mulierum excubat lateribus tuis,crescit in dies speculorum nume/
rus,eiusdem autem numeri dominum,imò uero seruū insatiabilem per tot scorta libidinis
defluentem, & laudes defunctæ castæ coniugis à nobis uelut ad mitigandam mœsticiam
suā iure amicitiæ flagitantē episcopi patiēter audimus.Quod cum esses,non dico catechu/
menus,sed in errore nobiscum perniciosissimo cōstitutus iuuenis, in moribus nobis ab hoc
te uitio temperatissima uoluntate correxeras,qui non post longum tempus,sordi es reuolu
tus.Deinde in extremo uitæ periculo baptizatus,nō dicam de fide,etiam nobis ecce iam se/
nibus insuper episcopis nondum emendaris. Vis de bonæ uxoris morte per nos consolari,
nos de hac tua ueriore morte quis consolatur? An quia non possumus obliuisci tanta erga
nos merita tua, ideo cruciandi adhuc sumus moribus tuis,ideo contemnendi, & pro nihi/
lo habendi quando gemimus ad te de te? Sed fatemur nos non esse aliquid ad te corrigen 1.Cor.6
dum ac sanādum,deus attendatur,Christus cogitetur,apostolus audiatur dicens: Tollens
ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Si qualiscunq; episcopi amici tui uerba
spernis in corde tuo,corpus domini tui cogita in corpore tuo. Postremo quomodo de die
in diem differēdo peccas,cum extremū diem tuum nescias? Nunc probato quas tu ab ore Verba uen
nostro laudes Cyprianæ desideres. Certe si adhuc in schola rhetorū uerba discipulis uende dere.
rem,prius ab eis mercedē sumerem. Vendere tibi uolo laudē pudicissimæ uxoris tuæ,prius
mihi mercedē da,pudicitiā tuā.Da inquā & accipe.Humanū dico propter infirmitatē tuā,
puto q̄ nō sit apud te digna Cypriana cuius laudibus anteponis amorē cōcubinarū tuarū,
quod utiq; faciēs permanere in illo amore,q̄ ad istas laudes peruenire malueris. Quid mihi
uis extorquere poscendo,cū pro te uideas esse quod posco? Quid precaris subiectus,quod
potes iubere correctus?Mittamus munera spiritalia coniugi tuæ,tu imitationē, ego laudē:
quanquā sicut supra dixi,laudē ab hominibus iam illa non quærat,imitationem uero tuā
tantum

tantum quærit etiam defuncta, quãtum te dilexit etiam dissimilẽ uiua. Faciam de illa quod C
Luc.16 uis, cum tu feceris quod ego uolo & illa. Si enim diues ille superbus atq; impius, sicut in euã gelio dominus loquitur, qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide, cum malorum meritorum pœnas apud inferos lueret, neq; de digito contempti ante ianuam suam pauperis aquæ stillam impetrare ualuisset, recordatus est quinq; fratres suos, & rogauit ad eos eundem pauperẽ mitti, cuius requiem in sinu Abraæ longe prospiciebat, ne & ipsi uenirent in illum locum tormentorum, quantomagis tua coniunx te recordatur, quantomagis te casta non uult ad pœnas uenire mœchorum? Si fratres suos nec superbus ad pœnas uenire uoluit superborum, & cum frater nollet fratribus in malis se esse coniunctum, quantominus uult in bonis constituta coniunx uirum in malis habere separatum? Lege ipsum locum in euangelio, Christi est uox pia, Crede deo. Doles uidelicet coniugem mortuam, & putas si eam laudauero, quod meis affatibus consolaberis, disce quod doleas si cum illa non eris. An magis tibi dolendum est, quod à me nondum laudatur, quàm mihi quod à te non amatur? Nam utiq; si amares, cum illa esse post mortẽ desiderares, quod profecto non eris, si qualis es talis eris. Ama ergo cuius exigis laudem, ne quod mendaciter exigis, iuste negem Et alia manu, Dominus nobis præstet de tua salute gaudere domine dilectissime & honorabilis frater.

Augustinus Antonio, gratias agit pro laudibus, collaudans quod ingenue professus sit dogma catholicum.

AVGVSTINVS Antonio. Epistola CXXVI

Cum à duobus tibi scripta deberentur, cumulatissime maior pars reddita est, quod unum nostrũ præsentẽ uides, cuius ex ore cum me quoq; aspicis, poteram nõ rescribere, nisi ipso iubente fecissem, quo proficiscente superuacuum uidebatur esse quod feci. Quapropter fertilius fortasse tecum colloquor, quàm si coràm adessem, cum & epistolam meam legis, & eum audis, in cuius pectore me habitare optime nosti. Cũ magno gaudio litteras sanctitatis tuæ D cõsideraui atq; digessi, quod & Christianum animum tuum sine ullo fuco iniqui temporis & in nos præ se gerunt. Gratulor tibi, & gratias ago deo & domino nostro de spe & fide & charitate tua, tibiq; apud eum, quod de nobis tam bene existimas, ut fideles dei seruos esse credas, idq; ipsum in nobis corde purissimo diligas: quanquam hinc etiam gratulandum beneuolentiæ tuæ potius, quàm gratiæ tibi agendæ sunt. Tibi enim prodest ipsam diligere bonitatem, quam profecto diligit qui eum diligit quẽ credit bonum, siue ille se ita, siue aliter quàm creditur habeat. Vnus tantum in hac re cauendus est error, ne quisq; nõ de homine, sed de ipso hominis bono aliter sentiat, quàm ueritas postulat. Tu uero dilectissime, qui nullo modo erras credendo uel sciendo, magnũ bonum est libenter deo casteq; seruire, cum quemlibet hominum propterea diligis, quod huius boni participem credis, tecum est fructus tuus, etiam si ille non ita sit. Quapropter tibi de hac re gratulandum est, illi autem non, si propterea diligitur, sed si talis est qualem esse existimat à quo propterea diligitur. Quales itaq; nos simus, quantumcunq; in deum promouerimus, ipse uiderit, cuius nõ solum de hominis bono, sed homine ipso non potest errare iudicium. Tibi ad mercedẽ beatitudinis, quod ad hanc rem attinet, satis est, quod nos tales credens, quales oportet esse seruos dei, toto sinu cordis amplecteris. Gratias uero tibi uberes agimus, quod nos cum laudas, quod tales simus, mirabiliter hortaris, ut tales esse cupiamus: uberiores etiam, si non solum te commendes orationibus nostris, sed etiam non prætermittas orare pro nobis. Gratior est enim deo pro fratre deprecatio, ubi sacrificiũ charitatis offertur. Paruulũ tuum plurimum saluto, & secundũ præcepta domini salutaria opto grandescere. Domui quoq; tuæ unam fidem & deuotionem ueram, quæ sola catholica est, peruenire desidero & precor: in quam rem, si quam forte aliam nostram operam necessariam existimas, ne tibi uendicare dubites ex communi domino fretus iure charitatis. Illud sanè admonuerim religiosissimã prudentiam tuam, ut amorem dei non irrationabilem uel inseras infirmiori uasi tuo, uel

nutrias,

A nutrias, diuina lectione graui'q; colloquio. Nemo enim solicitus de statu animæ suæ atque ob hoc sine pertinacia inquirendæ uoluntati domini intentus est, qui bono demonstratore usus non dinoscat, quid inter schisma quodlibet & unam catholicam intersit.

Augustinus Donato proconsuli Africæ, ut Donatistas coherceat non occidat. Epistola CXXVII.

OMINO eximio meritóq; honorabili insigniterq; laudabili filio Donato, Augustinus in domino salutem. Nollē quidem in his afflictionibus esse Afri
canam ecclesiam constitutā, ut terrenæ ullius potestatis indigeret auxilio. Sed
quia apostolus dicit, Non est potestas nisi à deo, proculdubio cum per uos syn Rom.13
cerissimos catholicæ matris filios eidē subuenitur, Auxiliū nostrum in nomine domini est Psal.123
qui fecit cœlum & terram. Quis enim non sentiat in tantis malis non paruam nobis cōsola
tionem diuinitus missam, cum tu uir talis & Christi nominis amantissimus, procōsularibus
es sublimatus insignibus, ut ab sceleratis & sacrilegis ausibus inimicos ecclesiæ bonæ tuæ uo
lūtati potestas sociata cohiberet, domine eximie meritóq; honorabilis insigniterq; lauda
bilis fili? Deniq; unum solum est quod in tua iusticia pertimescimus, ne forte quoniā quic 23. q. 5. uniū
quid mali contra Christianam societatem ab hominibus impijs ingratisq; cōmittitur, pro
fecto grauius est & atrocius, q̄; si in alios talia cōmittantur, tu quoq; pro immanitate faci
norum, ac non potius pro lenitatis Christianæ consideratione censeas coercendum, quod te
per Iesum Christum ne facias obsecramus. Neq; enim uindictam de inimicis in hac terra
requirimus, aut uero ad eas angustias animos debeant coarctare quæ patimur, ut obliuisca
mur quid nobis præceperit, pro cuius ueritate ac nomine patimur, qui diligimus inimicos hæreticos corrigi uult.
nostros & oramus pro eis. Vnde ex occasione terribilium iudicum ac legum ne æterni iudi
cij pœnas incidant, corrigi eos cupimus, non necari, nec disciplinam circa eos negligi uolu
mus, nec supplicijs quibus digni sunt exerceri. Sic ergo eorum peccata cōpesce, ut sint quos
B pœniteat peccauisse. Quæsumus igitur ut cū ecclesiæ causas audis, quamlibet nefarijs iniu
rijs appetitā uel afflictam esse cognoueris, potestatem occidendi te habere obliuiscaris, peti
tionem nostram non obliuiscaris. Non tibi uile sit neq; contēptibile fili honorabiliter dile
ctissime, quod uos rogamus ne occidantur, pro quibus dominum rogamus ut corrigantur,
excepto etiam q̄ à perpetuo proposito recedere nō debemus uincendi in bono malū. Illud
quoq; prudentia tua cogitet, q̄ causas ecclesiasticas insinuare uobis nemo præter ecclesiasti
cos curat. Proinde si occidendos in his sceleribus homines putaueritis, deterrebitis nos ne p
operam nostram ad uestrum iudicium aliquid tale perueniat: quo comperto illi in nostrā
perniciem licentiore audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta & indicta, ut etiā occi
di ab eis eligamus q̄; eos occidendos uestris iudicijs ingeramus. Hanc admonitionē, petitio
nem, obsecrationem meam, ne quæso aspernanter accipias. Neq; enim te arbitror non reco
lere, magnam me ad te & multo q̄; nunc es altius sublimatum, etiam si episcopus nō essem
fiduciā tamen habere potuisse. Cito interim per edictū excellentiæ tuæ nouerint hæretici
donatistæ manere leges contra errorem suum latas, quas iam nihil ualere arbitrantur & ia
ctant, ne uel sic nobis parcere aliquatenus possint. Plurimum autem labores & pericula no
stra quo fructuosa sint adiuuabis, si eorum uanissimam & impiæ superbiæ plenissimam se
ctam non ita cures imperialibus legibus comprimi, ut sibi uel suis uideantur qualescun
que molestias pro ueritate atq; iusticia sustinere, sed eos cum hoc abs te petitur, rerum cer
tarū manifestissimis documentis apud acta uel præstantiæ tuæ uel minorum iudicum cō
uinci atq; instrui patiaris, ut & ipsi qui te iubēte attinentur, duram si fieri potest, flectant in γνώμη
melius uoluntatem, & ea cæteris salubriter legant. Onerosior est quippe quàm utilior dili
gentia, ut quamuis magnum deseratur malum, & magnum teneatur bonum, cogi tantum
homines non doceri.

Augustinus eidem Donato, blande extimulans ad uitam uere Christianam. Epist. CXXVIII.

M Domino

DOMINO eximio & syncerissima dilectione honorabili fratri Donato, Augustinus in domino salutem. Quod te administrantem multum desideras, etiam cum Cibilim uenisses, uidere non potui, credo propterea factum esse, ut animo tuo curis publicis expedito potius fruerer, quàm ut illa salutatióe, me apud te ocioso, & te negocioso, neuter nostrũ quantũ satis esset, desideriũ tentaret, Recolens quippe honestatem ab ineunte ætate indolis tuæ, abundanter idoneum tuum pectus existimo cui se Christus largissime infundat, fructus ei afferens æterna & cœlesti gloria quàm temporali & terreno præconio digniores. A multis enim, immo prorsus ab omnibus, quos uel percũctari uel ultrò etiam prædicantes audire potui, castitatem uirtutemq; administrationis tuæ constanter omnino laudantibus atq; præferentibus, & sine ullo scrupulo dissonæ uarietatis accepi, & eo certius quòd ignorabant necessitudinem nostram, & utrum te uel tenuiter nossem penitus nesciebant prædicatores tui, ne magis eos auribus meis se dedisse, quàm uera de te spargere crederem. Ibi enim est à uanitáte remota laudatio, ubi etiam uituperatio ab offensione secura est. Veruntamen o frater eximie & syncerissima dilectione honorabilis, non nunc docendus es, sed fortasse admonendus, omnem istam gloriam famamq; popularem non in ore uulgi esse lætabilem, sed in rebus ipsis, quæ etiam si uulgo displiceant, proprio tamen fulgore ac pondere non imperitorum commendatione preciosæ sunt, magisq; miserãdus est qui talia improbat, quàm ille qui de talibus improbatur iudicandus miser. Cum uero placent & sibi debita laude populariter quoq; prædicãtur, nec sic quidem ipsæ maiores melioresq; fiunt alieno iudicio, quoniam integrantur intima ueritate, & solius conscientiæ robore solidantur. Vnde magis hominibus recte existimantibus, quàm ei de quo uulgus bene existimat, aliquid ex eo felicitatis accidit. Quæ cum optime noueris uir bone, intuere ut cœpisti fortissima cordis acie dominũ nostrum Iesum Christum, & ab omni inani fastu omnino detumescens, assurge in illum, qui non uentose alleuat conuersos ad se, sed certis fidei passibus innitentes atq; ascendentes collocat in sempiterno fastigio cœlestis atq; angelicæ dignitatis, Per quem te obsecro ut rescribas mihi, tuosq; omnes quos in Sinitensi uel Hipponensi habes, ad catholicæ ecclesiæ communionem cõmuniter & benigne adhorteris. In cuius gremio etiam patrem tuum laudabilem & egregium uirum abs te genitũ esse cognoui, quem ut debito meritis eius à me officio salutes peto, & nos uisere non graueris. Quod etiam propter rem tuam quam hic habes meliorem apud deum faciendam, non imprudẽter exposco. Dei misericordia te circumplectatur, & ab omni iniquitate conseruet.

Augustinus Olympio Comiti, ut leges Cæsaris aduersus Donatistas euulget. Epistola CXXIX.

DOMINO eximio & merito præstantissimo multumq; in Christi charitate honorando filio Olympio, Augustinus in domino salutem. Quamuis mox ut audiuimus te merito sublimatum, cum ipsa fama nondum nobis certissima esset, nihil aliud de animo tuo credidimus erga ecclesiam dei, cuius te ueraciter filium esse gaudemus, quàm quòd tuis litteris mox aperuisti: tamen etiam illis lectis, quibus ultrò dignatus es etiam si pigri & cunctantes essemus, exhortationem beneuolentissimam mittere, ut instruente humilitate nostra per religiosam obedientiam tuam, deus cuius munere talis es, ecclesiæ suæ iamiamq; subueniat, maiore fiducia tibi scribimus domine eximie & merito præstantissime multumq; in Christi charitate honorande fili. Et fratres quidem multi sancti collegæ mei, grauiter ecclesia turbata profecti sunt penè fugientes ad gloriosissimum comitatum, quos siue iam uideris, siue litteras eorum ab urbe Roma oportunitate cuiusq; occasionis acceperis, ego tamen licet nullum consilium cum eis communicare potuerim, nõ potui prætermittere per hunc fratrem & cõpresbyterum meum, qui urgenti necessitate pro salute ciuis sui, etiam media hyeme quomodocunq; ad illas partes uenire cõpulsus est, & salutare & admonere charitatem tuã quam habes in Christo Iesu domino nostro, ut opus tuũ bonũ diligentissima acceleretur instantia: quo nouerint inimici ecclesiæ, leges illas quæ de idolis

A de idolis confringendis & hæreticis corrigendis uiuo Stilichone in Africam missæ sunt, ex
uoluntate imperatoris pijssimi & fidelissimi constitutas, quo nesciente uel nolente factum
siue dolose iactant, siue libenter putant, atq; hinc animos imperitorum turbulẽtissimos red
dunt, nobisq; periculose ac uehementer infestos. Hoc autem quod petendo uel suggerendo
admoneo præstantiam tuam, non dubito omnium per Africam collegarum meorum fieri
uoluntate. Arbitror quacunq; primitus exorta occasione facillime posse ac debere matura
ri, ut nouerint sicut dixi homines uani, quorũ & aduersantium salutem requirimus & leges
quæ pro Christi ecclesia missæ sunt, magni Theodosij filium per Stilichonem curasse mit/
tendas. Propterea quippe memoratus presbyter harum perlator, cum de regione sit Mileui
tana, ab episcopo suo uenerabili fratre meo Seuero, qui tuã mecum syncerissimam dilecti/
onem multum salutat, per Hipponem regium ubi ego sum transire iussus est, quia cum for
te simul essemus in magnis ecclesiæ tribulationibus & perturbationibus, quærebamus occa
sionem scribendi ad eximietatem tuam & non inueniebamus. Iam quidem unam epistolã
miserã in negocio sancti fratris & collegæ mei Bonifacij episcopi Cataquensis, sed nondum
ad nos peruenerant grauiora quæ nos uehementius agitarent, quibus cõprimendis uel cor
rigendis quẽadmodum meliore secundũ Christi misericordiã cõsilio consulatur, cõmodius
episcopi qui propterea nauigauerũt, cũ tanta benignitate tui cordis acturi sunt, q potuerũt
cõmuni consilio diligentius deliberatum aliquid ferre, quantũ tẽporis permittebat angu/
stia. Illud tamen quo animũ clementissimi & religiosissimi principis erga ecclesiam prouin/
cia nouerit, nullo modo esse differendũ, sed etiã anteq; episcopos qui profecti sunt uideas,
q̃primũ tua præstantissima pro Christi mẽbris in tribulatione maxima constitutis uigilã
tia potuerit accelerandũ suggero, peto, obsecro, flagito. Neq; enim paruũ in his malis sola/
tiũ dominus obtulit, q te uoluit multo amplius posse q̃ poteras, quando iã de tuis multis
ac magnis operibus bonis gaudebamus. Multũ sanè de quorundam neq; paucorũ fide fir
B ma & stabili gratulamur, qui ex occasione legũ ipsarum ad Christianã religionẽ uel catho/
licã pacẽ conuersi sunt, pro quorum salute sempiterna nos in hac tẽporali etiã periclitari de
lectat. Propterea enim maxime ab hominibus nimiũ duréq; peruersis, nunc inimicitiarum
grauiores impetus sustinemus, quos nonnulli eorũ nobiscũ patientissime sustinent: sed plu
rimũ infirmitati metuimus donec discant & ualeãt adiuuante misericordissima gratia do/
mini, seculum præsens & hominũ diẽ cũ robore cordis ualentiore contẽnere. Cõmonitoriũ
quod misi fratribus episcopis, quia sicut puto nondũ ibi sunt, ab eximietate tua illis tradatũ
cũ uenerint. Tantã quippe tui syncerissimi pectoris habemus fiduciã, ut adiuuãte domino
deo nostro non solũ impertitorẽ auxilij te uelimus, uerũetiam consilij participem.

Augustinus Circensibus à factione Donatistarum conuersis ad ecclesiæ catholicæ
societatem gratulatur, admonens ut ex animo faciant quod faciunt, & in eo per/
sistant. Epistola CXXX.

DOMINIS honorabilibus & merito suscipiendis, charissimis ac desiderãtissimis
fratribus in omni honorum gradu, Circẽsibus, Augustinus episcopus. Si
id quod in uestra ciuitate nos grauiter contristabat absumptum est, si duricia
cordis humani resistens manifestissimæ & quodammodo publicæ ueritati eius
dem ueritatis ui euicta est, si sapit dulcedo pacis unitatisq; charitas, & non iam reuerberat
oculos saucios, sed sanos illustrat ac uegetat, nõ sunt hæc opera nostra sed dei, non hæc hu/
manis operibus omnino tribuerem, nec si cum apud uos essemus tanta conuersio multitu
dinis nobis loquentibus & hortãtibus proueniret. Hoc agit ille & efficit, qui per ministros
suos rerũ signis extrinsecus admonet, rebus autem ipsis per seipsum intrinsecus docet. Nec
ideo pigrius moueri nos oportet ad uisendos uos, quoniã quicquid in uobis laudabile est
factum, non à nobis, sed ab illo factum est qui facit mirabilia solus. Multo enim alacrius
debemus accurrere ad spectanda opera diuina q̃ nostra, quia & nos si quid boni sumus,
opus illius non hominum sumus, Vnde apostolus dixit, Neq; qui plantat est aliquid, neq;

Xenocrates qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Xenocrates Polemonem ut scribitis, & nos ex illius litteris recordamur, de fruge temperantiæ disputando, non solum ebriosum, uerũ & tunc ebrium ad mores alios repente conuertit. Quanq; ergo ille sicut prudenter & ueraciter intellexistis, non deo fuerit acquisitus, sed tantũ à dominatu luxuriæ liberatus, tamẽ ne idipsum quidem quod melius in eo factum est humano operi tribuerimus, sed diuino. Ipsius nanq; corporis quod est infimum nostrum, si qua bona sunt, sicut forma & uires & salus, & si quid eiusmodi est, non sunt nisi ex deo creatore ac perfectore naturæ, quantomagis animi bona donare nullus alius potest? Quid enim superbius uel ingratius cogitare potest humana uecordia, si putauerit cum carne pulchrum faciat deus hominem, animo castum ab homine fieri? Hoc in libro sapientiæ sic scriptum est, Cum scirem inquit quia nemo esse potest continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum. Polemon ergo si ex luxurioso continens factus ita sciret cuius esset hoc donum, & cum abiectis superstitionibus gentium pie coleret, non solum continens, sed etiam ueraciter sapiẽs & salubriter religiosus existeret, quod ei non tantum ad præsentis uitæ honestatẽ, uerũ & ad futuræ immortalitatem ualeret. Quantominus igitur mihi arrogare debeo conuersionem istam uestram uel populi uestri, quam modo nobis annunciastis, quæ me nec loquente, nec saltem præsente proculdubio diuinitus facta est in quibus ueraciter facta est. Hoc itaq; præcipue cognoscite, hoc pie humiliterq; cogitate, deo fratres, deo gratias agite, deum timete ne deficiatis, amate ut proficiatis. Si autem adhuc quosdã amor hominis occulte segregat, & timor hominis fallaciter congregat, obseruent qui tales sunt, quia deum cui nuda est humana conscientia, nec testem fallunt, nec iudicem fugiunt. Si quid autem illos de quæstione ipsius unitatis, pro suæ salutis solicitudine permouet, hoc sibi quantum existimo iustissimũ extorqueant, ut de catholica ecclesia, id est toto orbe diffusa potius id credãt quod diuinæ scripturæ dicunt, non quod linguæ humanæ maledicũt. De ipsa uero dissensione quæ inter homines orta est, qui qualeslibet fuerint utiq; præiudicant promissis dei, qui dixit ad Abraham, In semine tuo benedicentur omnes gẽtes, quod creditum est cum audiretur prædictum, & negatur cum uidetur impletum, hoc tantum interim breuissimum, & nisi fallor inuictissimũ cogitent, aut actam esse istam causam in ecclesiastico trãsmarino iudicio, aut non esse actã. Si acta ibi non est, innocens est Christi societas per omnes transmarinas gentes, cuius societatis nos communione gaudemus, & ideo ab eis innocentibus utiq; sacrilega direptione separantur. Si uero acta est ibi ista causa, quis non intelligat, quis non sentiat, quis nõ uideat eos in ea uictos quorum inde communio separata est? Eligant ergo, utrum malint credere quod pronunciauerũt ecclesiastici cognitores, aut quod murmurãt uicti litigatores. Aduersus istam complexionem dictu breuissimã, intellectu facillimam, attendite pro uestra prudentia diligenter, q; nihil sobrium responderi possit, & tamen malus Polemon magis ebrietate inueterati erroris uertitur. Date ueniam prolixiori fortassis epistolæ q; iocundiori, ueruntamen ut arbitror, utiliori q; blandiori, domini honorabiles & merito suscipiendi, charissimi ac desiderantissimi fratres. De aduentu autem nostro ad uos, utrorumq; desiderium deus impleat. Quanto enim charitatis ardore accendamur ad uisendos uos, uerbis explicare non possumus, sed uos benigne credere minime dubitamus.

Sapien. 8

Gene. 22.

C D

Augustinus Memorio episcopo commendat Posidium, damnans disciplinas liberales, nisi adsit studium pietatis. Multa de libris quos scripsit de Musica. Itẽ de uersibus Dauidicis.

Epistola CXXXI.

DOMINO beatissimo & uenerabiliter charissimo & syncerissimo ac desiderantissimo fratri & coepiscopo Memorio, Augustinus in domino salutem. Nullas iam reddere debui litteras sanctæ charitati tuæ sine his libris quos à me sancti amoris iure uiolentissimo flagitasti, ut hac saltem obedientia responderẽ epistolis tuis, quibus me magis onerare q; honorare dignatus es. Quanq; ubi succũbo, quia oneror, ibi etiã quia diligor, subleuor. Neq; enim à quolibet diligor, subleuor, eligor, sed ab

A sed ab eo uiro & domini sacerdote quē sic acceptū deo sentio, ut cum animā tuā tam bonā
leuas ad dominū, quoniam in illa me habes, leues & me. Debui ergo nūc libros mittere, q̃s
emendaturum me esse promiseram, Et ideo non misi, quia nō emendaui, Non quia nolui,
sed quia non potui, curis uidelicet multis & multum præualentibus occupatus. Nimis aūt
ingratum ac ferreū fuit, ut te qui nos sic amas, hic sanctus frater & collega noster Posidius
in quo nostram non paruam præsentiam reperies, uel nō disceret, uel sine litteris nostris di-
sceret. Est enim per nostrum ministerium, non litteris illis, quas uariarum serui libidinum, li
berales uocant, sed dominico pane nutritus, quantus ei potuit per nostras angustias dispē-
sari. Quid enim aliud dicendum est eis qui cum sint iniqui & impij liberaliter sibi uidentur Ioan. 8
eruditi, nisi q̨ in litteris uere liberalibus legimus, Si uos filius liberauerit, tūc uere liberi eri-
tis. Per eū nāq; præstatur, ut ipsæ etiā quæ liberales disciplinæ ab eis qui in libertatē uocati
nō sunt appellantur, quid in se habeant liberale noscatur. Neq; enim habent congruū liber
tati, nisi quod habent cōgruum ueritati. Vnde ille ipse filius, Et ueritas inquit liberabit uos.
Non ergo illæ innumerabiles & impiæ fabulæ, quibus uanorum plena sunt carmina poeta Cōtra libera-les disciplinas
rum, ullo modo nostræ consonant libertati, Non oratorum inflata & expolita mendacia,
Non deniq; ipsorum philosophorum garrulæ argutiæ, qui uel deum prorsus non cogno-
uerunt, uel cum cognouissent deum, nō sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed
euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & dicentes se esse
sapientes, stulti facti sunt, Et immutauerunt gloriam incorrupti dei in similitudinem imagi
nis corruptibilis hominis & uolucrum atq; quadrupedum & serpentum: uel qui istis simu-
lacris non dediti, aut non nimis dediti, coluerunt tamē & seruierunt creaturæ potius q̃ crea
tori. Absit omnino ut istorum uanitates & insaniæ mendaces, uentosæ nugæ ac superbus er
ror, recte liberales litteræ nominentur, hominum scilicet infelicium, qui dei gratiam per Ie-
sum Christum dominum nostrum, qua sola liberamur de corpore mortis huius nō cogno- Historia.
B uerunt, nec in eis ipsis quæ uera sunt senserunt. Historia sanè, cuius scriptores fidē se præci-
pue narrationibus suis debere profitentur, fortassis habeat aliquid cognitione dignum libe
ris, cum siue bona siue mala hominum, tamē uera narrantur. Quamuis in eis cognoscendis
qui spiritu sancto non adiuti sunt rumoresq; colligere ipsa humanæ infirmitatis conditio
ne compulsi sunt, quemadmodum nō fallerentur in plurimis omnino non uideo. Est tamē
in eis aliqua propinquitas libertatis, si uoluntatem mentiendi non habent, nec homines fal
lunt, nisi cum ab hominibus humana infirmitate falluntur. Verum quia in omnibus rerum
motibus qui numerari ualeant, facilius consideratur in uocibus, eaq; cōsideratio quibusdā
quasi gradatis itineribus nititur ad superna intima ueritatis, in quibus uijs ostendit se sapi-
entia hilariter, & in omni prouidentia occurrit amantibus, initio nostri ocij cum à curis ma 1. Retract. 10
ioribus magisq; necessarijs uacabat animus, uolui per ista quæ à nobis desiderasti scripta
proludere, quando conscripsi de solo rhythmo sex libros, & de melo scribere alios forsitan
sex, fateor, disponebam, cum mihi ocium futurum sperabam. Sed postea q̃ mihi curarum
ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illæ delitiæ fugere de manibus, ita ut uix nunc
ipsum codicem inueniam, quoniam tuam uoluntatem, nec petitionem, sed iussionem contē
nere nequeo. Quod sanè opusculum si potuero mittere, non quidem me tibi obtemperasse,
ueruntamen te hoc à me tantopere flagitasse pœnitebit. Difficillime quippe intelliguntur
in eo quinq; libri, si non assit qui non solum disputantium possit separare personas, uerum
etiā pronunciando ita sonare morulas syllabarum, ut eis exprimantur sensumq; auriū feri-
ant genera numerorum: maxime quia in quibusdam etiam silentiorum dimensa interualla
miscētur, quæ omnino sentiri nequeunt, nisi auditorē pronunciator informet. Sextū sanè li
brū quē emendatū reperi, ubi est omnis fructus cæterorū, nō distuli mittere charitati tuæ,
fortassis ipse tuā non multū refugiet grauitatē. Nā superiores quinq; uix filio nostro & cō
diacono Iuliano, quoniā & ipse iam nobiscū cōmilitat, cognitione digni uidebuntur. Quē
quidem non audeo dicere plus amo q̃ te, quia nec ueraciter dico, sed tamen audeo dicere,

plus desidero quam te. Mirũ uideri potest, quẽadmodũ quẽ pariter amo, amplius desiderẽ, sed hoc mihi facit spes amplior uidendi eum. Puto enim quod si ad nos te iubente uel mittente uenerit, & hoc faciet quod adolescentem decet, maxime quia nõdum curis maioribus detinetur, & teipsum mihi expeditius apportabit. Quibus numeris consistant uersus Dauidici nõ scripsi, quia nescio. Neque enim ex hebræa lingua, quam ignoro, potuit etiam numeros interpres exprimere, ne metri necessitate ab interpretandi ueritate amplius quàm ratio sententiarum sinebat digredi cogeretur: certis tamen eos constare numeris, credo illis qui eam linguam probe callent. Amauit enim uir ille sanctus musicam piam, & in ea studia nos magis ipse quam ullus alius autor accendit. Habitetis omnes in æternum in adiutorio altissimi, qui habitatis unanimes in domo, pater materque fratres filiorum, & cuncti unius patris filij, memores nostri.

Augustinus Florentinæ puellæ studiosæ offerens suam docendi operam, si proferat quid uelit exponi.

Epistola CXXXII.

DOMINAE eximiæ meritoque honorabili in Christo ac suscipiendæ filiæ Florentinæ, Augustinus episcopus in domino salutem. Sanctũ propositũ tuum & inuisceratus cordi tuo timor domini castus permanẽs in seculum seculi, curã pro te nostram nõ solũ in precibus apud deum, uerũetiam in admonitionibus ad te ipsam non mediocriter suscitat. Quod quidẽ in epistolis meis quas ad matrẽ reuerentiæ tuæ, debito mihi cum honore nominandam, dedi, non semel feci. Sed quia hoc mihi rescribere dignata est, prius te uelle accipere litteras meas, tunc demum si quid forte opus esset tibi ex ministerio meo, quod uenerando studio tuo omniũque talium quantũ possum libera seruitute debere me noui, non te esse tacituram & rescribendo insinuaturam, Ecce feci quod te uoluisse, quamuis non per te, comperi, ne uiderer tibi ostium fiduciæ inhumaniter claudere: superest ut promas ipsa, si quid ex me quærẽdum putas. Aut enim scio quod inquisieris & non negabo, Aut ita nescio ut nullo fidei salutisque detrimento nesciam, & de hoc etiam teipsam si potuero faciam reddita ratione securam, Aut certe si & nescio & tamen sciendum est, uel impetrabo à domino ne tibi desim, Nam sæpe officium impertiendi meritum est accipiendi: uel ita tibi respondebo, ut noueris pro hac ipsa re quam pariter nescimus ad quẽ pulsare debeamus. Hæc ideo prælocutus sum, ne te pro certo speres quicquid à me quæsiueris audituram, & cum hoc prouenerit, audacter potius quam prudenter me fecisse arbitreris, quod tibi quærendi si quid uoles facultatem dedi. Hoc enim feci non doctor perfectus, sed cum docendis perficiendus, domina eximia meritoque honorabilis in Christo ac suscipienda filia. Equidem etiam in his rebus quas utcunque scio, magis te cupio esse scientem, quam scientiæ nostræ indigentem. Neque enim ut quod scimus doceamus, aliorum ignorantiã optare debemus. Multo quippe melius omnes sumus dociles deo, quod utique in illa superna patria, cum in nobis completum fuerit quod promissum est, perficietur, ut non dicat homo proximo suo, Cognosce dominum. Omnes enim cognoscent eum, sicut scriptum est, à minore usque ad maiorem eorum. Et solicitissime cauendum est in docendo superbiæ uitium, quod in discendo non ita est. Vnde & sancta scriptura nos admonet dicens, Sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Et ille in psalmo ait, Auditui meo dabis gaudium & exultationem & læticiam, cõtinuoque subiecit, Et exultabunt ossa humiliata. Vidit enim in audiendo facillime seruari humilitatem, quæ difficilis est in docendo, quoniam necesse est ut doctor habeat superiorem locum, ubi laboriosum est obtinere ne subrepat elatio. Vides ne quemadmodũ periclitemur à quibus hoc expectatur, ut non solũ doctores simus, uerũetiam cũ simus homines diuina doceamus? Sed laborũ periculorũmque nostrorũ singulare est solatiũ, cũ ita proficitis, ut illò perueniatis, ubi nullius hominis doctoris egeatis. Isto aũt periculo nõ tantũ nos, nã ad illũ de quo dicturus sum, quid sumus nos? Non ergo nos tantũ periculo isto, sed etiã ille doctor gentiũ periclitatũ se esse testatur cũ dicit, Ne in magnitudine reuelationũ mearum extollar datus est mihi stimulus carnis. Vnde & ipse dominus

Hiere. 31

Iacobi 1.

psal. 50

A minus tumoris huius admirabilis medicus, Nolite inquit ab hominibus uocari rabbi, unus
est enim magister uester Christus. Quod retinens idem ipse doctor gētium dicit, Neqꝫ qui
plantat est aliquid, neqꝫ qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Hoc & ille meminit qui in
natis mulierum, quanto magnus erat, tanto se in omnibus humiliabat, indignum se affir- Ioan.3
mans qui Christi calciamenta portaret. Quid enim aliud ostendit ubi ait, Qui habet spon-
sam sponsus est, amicus autem sponsi stat & audit eum, & gaudio gaudet propter uocem
sponsi? Hic est ille auditus de quo pauloante commemoraui in psalmo positum, Auditui
meo dabis exultationem & læticiam, & exultabunt ossa humiliata. Proinde tanto me cer-
tius, tanto solidius, tanto sanius gaudere scias de fide & spe & dilectione tua, quantominus
indigueris, non tantum à me quicquam discere, sed ab ullo prorsus hominum. Veruntamē
quia cum illic essem, te quidem per ætatem uerecundante, boni parentes & amantissimi bo-
norum studiorum tuorum, quanto pietatis ueræqꝫ sapientiæ ardore flagrares mihi intima-
re dignati sunt, & beneuolētissime petierunt ne tibi instruendæ in quo opus esset meā ope-
rulam denegarem, admonendam te his litteris credidi, secundum supradictas optiones, ut
quæras quid uis, ne sim superfluus si conatus fuero docere quod scis, dum tamen firmissime
teneas, quod & si aliquid salubriter per me scire potueris, ille te docebit qui est interioris ho-
minis magister interior, qui in corde tuo tibi ostendit uerum esse quod dicitur, Quia neqꝫ q
plantat est aliquid neqꝫ qui rigat, sed qui incrementum dat deus.

Augustinus Italicæ cuidam de clade Romanorum à barbaris illata, de perpetien-
dis malis spe uitæ cœlestis. Epi. CXXXIII.

RELIGIOSISSIMAE atqꝫ in Christi membris merito sanctóqꝫ laudabili famu-
læ dei Italicæ, Augustinus in domino salutem. Tres epistolas tuæ benignita-
tis acceperam cum ista rescripsi, Vnam quæ adhuc meas litteras exigebat, alterā
quæ ad te iam peruenisse indicabat, tertiam quæ beneuolentissimā pro nobis curā tuā etiā
B de domo clarissimi & egregij iuuenis Iuliani, quæ nostris adhæret parietibus, continebat.
Qua accepta continuo respondere non distuli, quia procurator eximietatis tuæ cito se Ro-
mam posse mittere scripsit, cuius litteris grauiter contristati sumus, ꝙ ea quæ illic in urbe uel
circa urbem geruntur, non nobis insinuare curauit, ut certum apud nos fieret quod incertæ
famæ credere nolebamus. Fratrum quippe litteris ante transmissis, quamuis molesta & du-
ra, multo tamē leuiora nunciata sunt. Plus sanè ꝗ dici potest miratus sum, ꝙ nec tāta occa-
sione hominum tuorū fratres sancti episcopi scripserint, nec epistola tua quicqꝫ nobis de tā-
tis tribulatióibus uestris insinuauerit, quæ utiqꝫ per uiscera charitatis & nostræ sunt: nisi for-
te faciendū non putasti quod nihil prodesse duxisti, aut nos tuis litteris mœstificari nolui- Rom.12
sti. Prodest aliquid, quantū ego arbitror, etiam ista cognoscere, Primo quia iniustū est gau- Roma.5
dere uelle cū gaudētibus, & flere nō uelle cū flentibus, Deinde quia tribulatio patientiā ope-
ratur, patientia probationē, probatio spem, spes aūt non confundit, quia charitas dei diffu-
sa est in cordibus nostris per spiritūsanctū qui datus est nobis. Absit itaqꝫ ut recusemus au-
dire etiam quæ amara & tristia sunt erga charissimos nostros. Nescio quo enim modo mi- 1.Cor.12.
nus fit quod patitur unū mēbrū si cōpatiuntur alia mēbra. Nec ipsa mali releuatio fit ꝑ cō-
munionē cladis, sed per solatiū charitatis, ut ꝗuis alij ferendo patiūtur, alij cognoscēdo cō-
patiunt̄, cōmunis sit tamē tribulatio, qbus probatio, spes, dilectio spūsqꝫ cōmunis est. Oēs
aūt nos dn̄s consolatur, qui & hæc tēporalia mala prædixit, & post hæc bona æterna ꝓmi-
sit, Nec debet cū præliat̄ infringi qui uult post præliū coronari, uires illo subministrāte cer-
tātibus qui præparat ineffabilia dona uictoribus. Rescripta illa nostra nō tibi ad nos aufe-
rāt scribendi fiduciā, præsertim quia timorē nostrū nō improbabili defensione lenisti. Par-
uulos tuos resalutamus, & in Christo tibi grādescere optamus, qui iā in hac ætate cernūt ꝗ
sit amor huius seculi periculosus & noxius, atqꝫ utinam cum magna & dura patiuntur, par-
ua & flexibilia corrigātur. De domo illa quid dicā, nisi benignissimæ tuæ curæ gratias agā?
Nam eā quam dare possumus nolūt, quam uolunt aūt dare non possumus. Neqꝫ eñ sicut

falso audierũt, à decessore meo relicta est ecclesiæ, sed inter antiqua eius prædia possidetur, & antiquæ alteri ecclesiæ sic cohæret quemadmodum ista de qua agitur alteri. C

Augustinus Pammachio uiro senatori, gratulatur quod eam Numidiæ partem cui præerat adhortatus sit litteris, ut à Donatistis cõferrẽt sese ad ecclesiæ cõmunionẽ. Ep. CXXXIIII

DOMINO eximio & merito suscipiendo, atq; in Christi uisceribus dilectissimo filio Pammachio, Augustinus in domino salutem. Bona opera tua Christi gratia germinantia, te nobis in membris eius honorãdum, & planè notissimum dilectissimumq; fecerunt. Neque enim si quotidie faciẽ tuam uiderem, notior mihi esses, quàm cum interiorem tuum pacis decorem, pulchrum ac ueritatis luce radiantem, in unius tui facti candore conspexi, cõspexi & agnoui, agnoui & amaui. Huic nũc loquor, huic scribo, dilecto amico meo, qui mihi corpore absenti absens innotuit. Verũ tamen iam simul eramus, & coniuncti sub uno capite uiuebamus, in cuius charitate nisi radicatus esses, nõ tibi tam dilecta catholica unitas foret, nec colonos tuos Afros, eo terrarum, unde Donatistarum furor exortus est, hoc est, in media consulari Numidia constitutos tali admoneres alloquio, tanto feruore spiritus animares, ut deuotione promptissima ad sequendum eligerent, quod te talem ac tantum uirum, non nisi agnita ueritate sequi cogitarent, & tam longe à te locorum interuallis remoti irent sub idem caput, atq; in eius membris in æternum tecum deputarentur, cuius præcepto tibi temporaliter seruiunt. In hoc ergo tuo facto te cognitum amplectens, exultaui ut gratularer tibi in Christo Iesu domino nostro, tibiq; has gratulatorias litteras mitterem, qualecunque specimen cordis & amoris erga te mei, Neque enim amplius potui. Sed quæso ne tu hactenus quicquid te diligo metiaris, perlectam transi hanc epistolam transitu inuisibili qui intus fit, & perge cogitando in pectus meum, & cerne quid illic de te agatur. Patebit enim oculo charitatis, cubiculum charitatis, quod claudimus aduersus nugas tumultuosas seculi, cum illic deum adoramus: & uidebis ibi delitias lætitiæ meæ de tam bono opere tuo, quas nec lingua effari, nec stilo exprimere ualeo, calentes atque flagrantes in sacrificio laudis eius, quo inspirante hoc uoluisti, & quo adiuuante potuisti. Gratias deo super inenarrabili dono eius. O quàm multorum tecum pariter senatorum, pariterq; sanctæ ecclesiæ filiorum, tale opus desideramus in Africa, de quali tuo lætamur. Sed illos periculosum est exhortari, tibi securum est gratulari, Illi enim forte non facient, & tanquam nos in animo eorum uicerint inimici ecclesiæ, decipiendis insidiabuntur infirmis. Tu uero iam fecisti, unde inimici ecclesiæ, liberatis confundantur infirmis. Proinde sufficere uisum est, ut ipse quibus Christiano iure potueris, amica fiducia istam epistolam legas. Sic enim ex tuo facto fieri posse in Africa credunt, quod forte dum putant fieri non posse, pigrescunt. Insidias autem quas ipsi hæretici distorto corde moliuntur, quoniã risi eos arbitratos ualere aliquid in possessione Christi, animo tuo, nec rescribere uolui. Audies tamen hæc à fratribus meis, quos plurimum commendo eximietati tuæ, ne in tam magna tamq; inopinata salute hominum, de quibus per te catholica mater exultat, asperneris etiam superflua metuentes. D

Augustinus Seuero abbati, blandissime monens ne mutuis laudibus certet, sed potius ea tractet, quæ propius pertinent ad pietatem. Epist. CXXXV

DOMINO beatissimo atq; dulcissimo, uenerabili nimiumq; desiderabili fratri & consacerdoti Seuero, & qui tecum sunt fratribus, Augustinus & qui mecum sunt fratres in domino salutem. Epistola mea quam peruexit charissimus filius & condiaconus noster Timotheus iam parata erat profecturo, quãdo filij nostri QuodMultdeus & Gaudẽtius ad nos uenerunt cum literis tuis. Inde factum est ut continuo proficiscens, non afferret responsionem meam, quoniam post illorum aduentum quãtulumcũq; apud nos immoratus est, & profecturus per horas singulas uidebatur. Sed & si per eum respõdissem, adhuc debitor forem, Nam & tunc quod uideor respondisse debitor sum, non dico charitatis, quam tantomagis debemus, quãto amplius impẽderimus,

cuius

A cuius nos perpetuos debitores ostendit apostolus dicens, Nemini quicquam debeatis nisi
ut inuicẽ diligatis,sed ipsius epistolæ tuæ: quando enim sufficiam tuæ suauitati,tantæq; aui
ditati animi tui quam mihi lecta nunciauit? Rem quidẽ mihi in te notissimam insinuauit,
ueruntamẽ & si non mihi rei nouæ insinuatrix,noua tamen rescriptorum exactrix fuit.Mi-
raris fortasse,cur me huius debiti persolutorem imparem dicã,cũ tu de me tam multum sen
tias,qui me tanq; anima mea noueris,Sed hoc ipsum est quod mihi magnã difficultatẽ fa-
cit respondendi litteris tuis,quia & quantus mihi uidearis parco dicere propter uerecundiã
tuam,& utiq; minus dicendo cum tu in me tantam laudem contuleris, quid nisi debitor re-
manebo? Quod non curarem si ea quæ de me ad me locutus es,non ex charitate syncerissi
ma dicta scirem,sed adulatione inimica amicitiæ.Hoc quippe modo nec debitor fierem,qa
talia rependere non deberem:sed quanto magis noui q; fideli animo loqueris,tanto magis
uideo quanto debito grauer. Vide autem quid mihi contingit,ut me quodammodo ipse
laudauerim,qui me à te fideliter laudatum dixerim. Sed quid aliud dicerem,q; id quod de
te admonui quem nosti.Ecce mihi nouam feci quæstionem, quam tu non proposuisti,& eã
fortassis expectas ut soluã, ita mihi parum erat q; debitor eram,nisi etiam me ampliore de
bito ipse cumularem:quanq; hoc facile sit ostendere,& si non ostendam facile tibi uidere,&
uera infideliter dici posse,& non uera fideliter. Qui enim sic credit ut loquitur,& si non uera
loquitur,fideliter loquitur: qui autem non credit quæ loquitur,& si uera loquitur,infideliter
loquitur. Nunquid ergo dubito q; eadem credas quæ scripsisti? Quæ cum in me non agno
sco,potuisti fideliter de me non uera dicere: sed nolo te uel beneuolentia sic falli cui beneuo
lentiæ debitor sum,quia & tam fideliter & tam beneuole ea quæ uera sunt possem de te di-
cere,nisi ut supra dixi, uerecundiæ tuæ parcerem.Ego autem quando laudor à germanissi-
mo & familiarissimo animæ meæ,uelut à meipso lauder,sic habeo.Quod cernis quàm mo-
lestũ sit etiam uera si dicantur. Quanto potius,quia etiã cũ sis altera anima mea,immo una
B sit anima tua & mea,sic in me falleris putãdo mihi adesse quæ desunt,quõ & de se ipse unus
homo falli potest? Quod nõ tantũ ideo nolo ne quẽ diligo tu fallaris, uerũetiam ne minus
ores ut sim quod iã me esse credis:nec in eo sum tibi debitor,ut eodem progressu beneuolẽ-
tiæ credã & loquar de te bona,quæ adhuc & tu tibi deesse cognoscis,sed ut animo tã quidẽ
beneuolo ea tantũ dicam bona tua dona dei,de quibus in te certus sum.Quod nõ ideo nõ
facio ne fallar in eis,sed ne tu à me laudatus,ipse te laudasse uidearis:& propter illã iusticiæ
regulã, quia mihi fieri nolo. Quod si fieri debet eligo esse debitor quamdiu puto nõ esse fa
ciendum,Si aũt fieri nõ debet,nec debitor sum . Sed noui quid mihi ad hæc respõdere pos
sis,Ita ista loqueris quasi prolixam epistolam tuam de laudibus meis desiderauerim. Absit
ut hoc de te credam:sed epistola tua,nolo dicere q; ueris uel q; non ueris,plena tamen lau-
dibus meis,hoc de me ut reprehenderem etiam te nolente flagitauit.Nam si quid aliud uo
lebas ut scriberem,largitorem me desiderabas,non redditorem.Porrò iusticiæ ordo sic ha-
bet,ut debitum prius reddamus , tum deinde cui reddimus si hoc placet aliquid & done-
mus:quanq; etiã talia qualia desiderasti ut scriberem , si diligentius præcepta dominica co-
gitemus,reddimus potius q; donamus, si nemini quicquam debendum est nisi ut inuicem
diligamus.Ipsa quippe dilectio exigit debitũ,ut fraternæ charitati seruientes eum qui se ad
iuuari recte uelit,in quo possumus adiuuemus.Sed mi frater & tu credo quod noueris,quã
ta sint in manibus meis,qbus ob diuersas curas quas nostræ seruitutis necessitas habet,uix *Aqua effluit.*
mihi paucissimæ guttæ temporis stillantur , quas alijs rebus si impendero contra officium
meum mihi facere uideor. Quod enim uis ut ad te prolixam epistolam scribam,& hoc qui
dẽ debeo fateor, debeo prorsus hoc tã dulci,tã syncerræ,tã meæ uoluntati tuæ. Sed quia bo
nus es amator iusticiæ,inde te admoneo,ut de illa quam diligis hoc à me libentius audias.
Cernis prius esse quod & tibi & alijs q; quod tibi tantummodo debeo, & tẽpus ad omnia
mihi nõ sufficit,quando nec ad illa quæ priora sunt . Vnde oẽs charissimi & familiarissimi
mei quorũ in nomine Christi inter primos mihi es,rẽ facient officij sui,si non solũ alia mihi
scriben-

scribenda ipsi non imponant, uerumetiam cæteros quanta possunt autoritate & sancta be- C
nignitate prohibeāt, ne uidear ego durus cū à singulis petita non dedero, dum ea uolo ma-
gis reddere quæ omnibus debeo. Denique cum sicut speramus & promissum tenemus, ad
nos uenerit uenerabilitas tua, scies quibus operibus litterarum & quantum occupatus sim,
& instantius facies quod rogaui, ut & alios quos potueris mihi aliquid aliud scribendū uo-
lentes iniungere à me demoliaris. Dominus deus noster impleat cordis tui tam grandem,
& tam sanctum sinum quem ipse fecit, domine beatissime.

Augustinus Felici & Hilarino episcopis, adhortās ut afflictiones patiēter ferant, Bo-
nifacium presbyterum liberans inuidia, quod diceretur ab ipso submotus ex ordine
presbyterij.

Epistola CXXXVI

DOMINIS dilectissimis meritóq; honorādis fratribus Felici & Hilarino, Au-
gustinus in domino salutem. Non miror satanā fidelium animos pertur-
bantem, cui resistite permanentes in spe promissorum dei qui fallere non po-
test, qui nō solum nobis in se credentibus & sperātibus, & in eius charitate usq;
in finem perseuerantibus polliceri præmia æterna dignatus est, uerūetiam temporalia scan
dala nō defutura prædixit, quibus fidem nostram exerceri & probari oporteret. Ait enim:
Matth.24 Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum, sed continuo subiecit, Qui
autem perseuerauerit usq; in finem hic saluus erit. Quid ergo mirum si homines seruis dei
detrahunt, & qui eorum uitam peruertere non possunt, famam decolorare conantur, cum
ipsum deum & dominum eorum quotidie blasphemare non cessent, cum eis displicet quic-
quid contra eorum uoluntatem iusto & occulto iudicio facit? Vnde exhortor prudentiam
uestram domini dilectissimi meritóq; honorandi fratres, ut scripturam dei qui nobis hæc
omnia futura prænunciauit, & aduersus ea nos firmos esse debere præmonuit, cōtra homi-
num maledica uaniloquia suspitionesq; temerarias corde Christianissimo cogitetis. Breui-
ter itaque dico charitati uestræ, Bonifacium presbyterum in nullo crimine apud me fuisse
detectum, nequaquam me de illo tale aliquid credidisse uel credere. Quomodo ergo iube- D
Matth.7 rem de numero presbyterorum nomen eius auferri, uehementer terrente Euangelio ubi do
minus ait: In quo iudicio iudicaueritis iudicabimini? Cum enim causa quæ inter illum &
Videtur esse nomen proprium. Spem exorta est, sub diuino examine pendeat secūdum placitum eorum, quod uobis si uo
lueritis poterit recitari, quis ego sum ut audeam dei præuenire sententiā in delendo uel sup
primendo eius nomine, de quo nec suspicari temere mali aliquid episcopus debui, nec diluci
2.q.1.nomen. de iudicare homo de occultis hominū potui, cum in ipsis causis secularibus quando ad ma
iorem potestatem refertur arbitrium iudicādi, manentibus sicuti erant omnibus rebus, ex-
pectetur illa sententia, unde iam non liceat prouocari, ne superiori cognitori fiat iniuria, si
eius pendēte iudicio aliquid fuerit commutatum? Et utiq; multum interest inter diuinam
& humanam quamlibet excellentissimam potestatem. Domini dei nostri misericordia nunq;
uos deserat domini dilectissimi & honorandi fratres.

Apparet quēdam è sodalitio Augustini parum secūdæ famæ iuuenem intendisse cri
men Bonifacio presbytero Augustini, q ab eo fuerit de stupro interpellatus. Quū
res euidentibus argumentis nec refelli nec coargui posset, iussus est uterq; adire sepul
chrum martyris, ut miraculo transigeretur iudicium. Id ut clàm fieret, curarat Augu
stinus. Verum quoniam res eruperat in noticiam hominum, hortatur omnes, ne te-
mere iudicent, néue ob paucorum delicta, uel ipsi deficiant à pietate uel de omnibus
male suspicentur, declarans nullam fuisse tam felicem sodalitatem, in qua nō aliquod
flagitium extiterit.

Epistola CXXXVII

DILECTISSIMIS fratribus, Clero, senioribus, & uniuersæ plebi ecclesiæ Hip-
ponensis, cui seruio in dilectione Christi, Augustinus in domino salutē. Vti-
nam scripturæ dei sollicita mente intendentes, in quibusq; scandalis adiutorio
nostri sermonis non egeretis, & ille uos potius consolaretur qui consolatur &
nos: qui nō solum bona quæ sanctis & fidelibus suis est redditurus, uerumetiam mala qui-
bus

A bus erat hic mundus abundaturus ante prædixit, ante conscribenda curauit, ut bona post
seculi finem secutura certiores expectaremus, ꝗ mala similiter prænunciata ante seculi finē
præcedētia sentiremus, Vnde & apostolus dicit, Quæcūq; em̄ ante scripta sunt, ut nos doce προεγράφη
remur scripta sunt, ut per patientiā & consolationem scripturarum spem habeamus ad de/ Rom.15
um. Quid autem opus erat ut ipse dominus Iesus non solum diceret, Tunc iusti fulgebūt Matth.13
sicut sol in regno patris sui, quod post seculi finem futurū est, uerumetiam exclamaret, Væ
mundo ab scandalis, nisi ut nobis non blandiremur uenire nos posse ad sedes felicitatis æ/ Matth.18.
ternæ, nisi temporalibus malis exercitati non defecerimus? Quid opus fuit ut diceret, Quo/ Matth.24.
niam abundabit iniquitas refrigescet charitas multorum, nisi ut illi de quibus continuo lo/
cutus adiunxit, Qui perseuerauerit usq; in finem hic saluus erit, cum hac iniquitatis abundā
tia refrigescentem charitatem uiderent, non perturbarentur, non expauescerent, non quasi
rebus insperatis & inopinatis contristati deficerent, sed potius uidentes accidere quæ futura
prædicta sunt ante finem, patienter perseuerarent usq; in finem, ut securi mererentur regna
re post finem, in ea uita quæ non habet finem. Proinde charissimi in isto scandalo quod de
Bonifacio presbytero nonnulli perturbantur, nō uobis dico ut non doleatis, Qui enim ista
non dolent, non est in eis charitas Christi, qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in
eis malignitas diaboli, Non quia in memorato presbytero apparuit aliquid quod dignū
damnatione iudicaretur, sed quia duo de domo nostra talem habent causam, ut unus eo/
rum sine dubio perditus habeatur, & sit alterius fama apud quosdam mala, apud quosdā
dubia, etiam si non sit maculata conscientia. Dolete ista, quoniam dolenda sunt. Non tamē
sic ut eo dolore uestra charitas à bene uiuendo refrigescat, sed potius ad dominum depre/
candum inardescat, ut si innocens est presbyter uester quod magis credo, quia cum sensisset
alterius motum impudicum & immundum, nec consentire uoluit nec tacere, cito eum sua di
uina sententia manifestatum ministerio proprio repræsentet. Si autem male sibi conscius,
B quod suspicari non audeo, uoluit alterius existimationem lædere, cum eius pudicitiam cō/
taminare non posset, sicut dixit ipse cum quo habet causam, non eum permittat suam oc/
cultare nequitiam, ut quod homines inuenire non possunt, de quolibet eorum diuino
iudicio propaletur. Cum enim ista me causa diu cruciasset, nec inuenirem quomodo unus
è duobus conuinceretur, quamuis magis presbytero credidissem, cogitaueram primo sic am/
bos deo relinquere, donec in uno eorum qui mihi suspectus erat aliquid existeret, unde nō
sine iusta & manifesta causa de nostro habitaculo proijceretur. Sed cū promoueri in clerica
tu, siue illic per me, siue alibi per litteras meas uehementissime conaretur, ego autem nullo
modo adducerer ei homini de quo tantum mali existimarem manus ordinationis impo/
nere, aut per commendationem meam alicui fratri meo eum subintroducere, turbulentius
agere cœpit, ut si ipse in clericatu non promoueretur, nec presbyter Bonifacius in suo gradu
esse permitteretur. In qua eius prouocatione cum uiderem Bonifacium nolle quibuslibet in
firmis ad suspicionem propensis de suæ uitæ dubitatione scandalum fieri, paratumq; esse
honoris sui apud homines dānum perpeti potius, ꝗ in ea contentione, in qua non posset
ignorantibus & dubitantibus uel ad male suspicandū procliuioribus suam demōstrare cō
scientiā, usq; ad ecclesiæ perturbationē inaniter progredi, elegi aliquid mediū, ut certo placi/
to se ambo constringerēt ad locū sanctū se peregrinaturos, ubi terribiliora opera dei nō sa/
nam cuiusq; conscientiā multo facilius aperirent, & ad confessionem uel pœna uel timore
compellerentur. Vbiq; quidem deus est, & nullo continetur uel includitur loco qui cōdidit
omnia, & eum à ueris adoratoribus in spiritu & ueritate oportet adorari, ut in occulto ex/
audiens, in occulto etiam iustificet & coronet. Veruntamen ad ista quæ hominibus uisibili/
ter nota sunt, quis potest eius consiliū perscrutari, quare in alijs locis hæc miracula fiant, in
alijs nō fiāt? Multis em̄ notissima est sanctitas loci, ubi beati Felicis Nolēsis corpus cōditū Nouū iudiciū
est, quò uolui ut pergerent, quia inde nobis facilius fideliusq; scribi potest quicquid in eorū
aliquo diuinitus fuerit propalatū. Nam & nos nouimus Mediolani apud memoriam san/
ctorū

ctorum,ubi mirabiliter & terribiliter dæmones confitentur, furem quẽdam qui ad eum lo- C
cum uenerat ut falsum iurando deciperet,compulsum fuisse cõfiteri furtum,& quod abstu
lerat reddere,Nunquid non & Africa sanctorum martyrum corporibus plena est? Et tamẽ
1.Cor.12 nusquam hic scimus talia fieri.Sicut enim quod apostolus dicit:Non omnes sancti habent
dona curationum,nec omnes habẽt dijudicationem spirituum,ita nec in omnibus memo-
rijs sanctorũ ista fieri uoluit ille qui diuidit propria unicuiq; prout uult. Quapropter cum
ego noluissem hunc grauissimum dolorem cordis mei uobis perferri in noticiã,ne uos atro
citer & inaniter contristando turbarem, fortassis ideo deus noluit uos latere,ut nobiscũ ora
tionibus incumbatis,ut quod ipse in hac causa nouit,nos autem nosse nõ possumus,etiam
2.q.1.nomen. nobis manifestare dignetur.Nomen autem presbyteri propterea non ausus sum de nume
ro collegarum eius uel supprimere uel delere, ne diuinæ potestati sub cuius examine causa
adhuc pendet facere uiderer iniuriã, si illius iudicium meo uellem iudicio præuenire: quod
nec in negocijs secularibus iudices faciunt, quando causæ dubitatio ad maiorem potestatẽ
refertur,ut pendenti relatione aliquid audeant commutare,Et in episcoporum concilio con
stitutum est,nullum clericum qui nondum cõuictus sit,suspendi à communione debere,nisi
ad causam suam examinandam se non præsentauerit. Bonifacius tamẽ hanc humilitatem
suscepit,ut nec litteras acciperet quibus in peregrinatione honorem suum quæreret,ut in eo
loco ubi ambo ignoti sunt,circa ambos æqualitas seruaretur.Et nunc si uobis placet ut no-
2.Corinth. 11 men eius nõ recitetur,ne his qui ad ecclesiam accedere nolunt,sicut ait apostolus,demus oc
casionem quærentibus occasionem,non erit nostrum hoc factum,sed eorum quorum cau-
11.q.3.quid obest. sa fuerit factum.Quid enim obest homini,quod ex illa tabula nõ uult eum recitari huma-
na ignorantia,si de libro uiuorum non eum delet iniqua conscientia? Proinde fratres mei
1.Petri.5 qui timetis deum,memẽtote quod ait apostolus Petrus:Quoniam aduersarius uester dia-
bolus tanquam leo rugiens circumit quærens quem deuoret.Quem nõ potest deuorare se-
ductum ad nequiciam,famam ipsius inquinare conatur, ut si fieri potest opprobrijs homi- D
num,& malarum linguarum detractione deficiat, & sic in eius fauces ruat.Si autem nec fa-
mam innocentis maculare potuerit,hoc ei persuadere tentat, ut per maleuolas suspitiones
de fratre suo iudicet,& sic ab illo implicatus absorbeatur.Et quis omnes eius captiões & cir-
cumuentiones uel comprehendere uel enumerare sufficiat? Aduersus tamen hæc tria quæ
ad causam præsentẽ pertinent propius, ne mala exempla imitãdo ad nequiciam seducami
2.Cor.6 ni, ita uos per apostolum alloquitur deus: Ne sitis iugum ducentes cum infidelibus. Quæ
enim participatio iusticiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Item alio lo-
co,Nolite inquit seduci.Corrũpunt mores bonos colloquia mala,Sobrij estote iuste, & no
lite peccare.Vt autem linguis detrahentium non deficiatis,sic per prophetam dominus di-
Esa.51 cit:Audite me qui scitis iudicium, populus meus in quorum corde lex mea est, Opprobria
hominum nolite metuere,& detractione eorum ne superemini, nec quod uos spernant ma
gniduxeritis,Sicut enim uestimẽtum ita per tempus absumentur,& sicut lana à tinea come
dentur,iusticia autẽ mea in æternum manet.Iam uero ne maleuolo animo de seruis dei fal
1.Cor.4 sa suspicando pereatis,illud apostolicum recordamini ubi ait:Nolite ante tempus iudicare
quicquam,donec ueniat dominus, & illuminet abscondita tenebrarum,& manifestet cogi-
tationes cordis,& tunc laus erit unicuiq; à deo.Et item illud quod scriptum est,Quæ mani-
festa sunt,uobis,quæ autem occulta sunt,domino deo uestro. Manifestũ est quidem, quia
1.Cor. 11. ista in ecclesia non accidunt sine graui tristicia sanctorum atq; fidelium,ueruntamen cõsole
tur nos qui cuncta prædixit,atq; ut abundãtia iniquitatis non refrigescamus,sed usq; in fi-
nem perseueremus,ut salui esse possimus admonuit.Nam quantum ad me attinet, &si est
in me quantulacunq; charitas Christi,quis uestrum infirmatur & ego non infirmor? Quis
scandalizatur & ego nõ uror? Nolite itaq; augere cruciatus meos, deficiẽdo uel in suspitio-
nibus falsis,uel in peccatis alienis. Nolite obsecro uos, ne dicam de uobis,Et super dolores
uulnerum meorum addiderunt,Nam illi qui gaudent de istis doloribus nostris,de quibus
in persona

A in persona corporis Christi tanto ante prædictum est, Aduersus me insultabant qui sede Psal.68
bant in porta,& in me psallebant qui bibebant uinum,ualde tolerabilius sustinentur, pro
quibus tamen etiam ipsi orare & bonum eis uelle dicimus. Ad quid enim aliud sedent isti,
& quid aliud captant,nisi ut quisquis episcopus uel clericus uel monachus uel sanctimonia
lis ceciderit, omnes tales esse credant,sed non omnes posse manifestari? Et tamen ipsi cum
aliqua maritata inuenitur adultera,nec proijciunt uxores suas, nec accusant matres suas.
Cum autem de aliquibus qui sanctum nomen profitentur,aliquid criminis uel falsi sonue
rit uel ueri patuerit,instant,satagunt,ambiũt ut de omnibus hoc credatur. Hos ergo de no
stris doloribus suauitatem suæ malæ linguæ captantes, facile est ut illis canibus compare- Luc.16
mus,si forte in malo intelligendi sunt,qui lingebant uulnera pauperis illius,qui ante ianu-
am diuitis iacebat,& quousq; ueniret ad requiem sinus Abraæ, laboriosa & indigna om-
nia tolerabat. Vos me nolite amplius cruciare, qui aliquam spem habetis ad deum, Vos
nolite illa uulnera quæ illi lingebãt multiplicare, Vos pro quibus periclitamur, omni hora
habẽtes foris pugnas,intus timores,periculum in ciuitate,periculum in deserto, periculum
ex gentibus,periculum in falsis fratribus. Scio quia doletis,sed nunquid acrius quàm ego?
Scio quia conturbati estis,& timeo ne inter linguas maledicorum deficiatis,& pereat infir-
mus,propter quem Christus mortuus est. Non ex uobis increscat dolor noster,quia nõ cul
pa nostra factus est uester. Nã hoc est quod præcauere conatus sum, ut si fieri posset hoc
malum,nec uitandum negligeretur, nec in uestram noticiam perferretur, ubi infructuose
cruciarentur firmi,& periculose turbarentur infirmi. Sed qui hoc cognito permisit uos ten-
tari, det uobis uires sustinendi, & erudiat uos ex lege sua, Doceat uos & mitiget à diebus Psal.93
malignis,donec fodiatur peccatoris fouea. Audio nonnullos uestrum hoc amplius contri
stari, q̃ de lapsu duorum illorum diaconorum,qui ex parte Donati uenerant, tanq̃ disci-
plinæ Proculiani insultauerint, uelut gloriantes de nobis, quod ex nostra disciplina nihil
B tale in clericis extitisset. Quod quicunq; fecistis, fateor uobis, non bene fecistis. Ecce docuit
nos deus,ut qui gloriatur,in domino glorietur, Nec obijciatis hæreticis, nisi quia non sunt
catholici,ne similes eis sitis qui non habendo quod in causa suæ diuisionis defendant,non
nisi hominum crimina colligere affectant,& eapsa plura falsissime iactant: ut quia ipsam
diuinæ scripturæ ueritatem,qua ubiq; diffusa Christi ecclesia commẽdatur,criminari & ob
scurare non possunt,homines per quos prædicatur adducant in odium,de quibus & finge
re quicquid in mentem uenerit possunt. Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen
illum audistis,& in illo docti estis. Ipse quippe fideles suos securos fecit etiam de dispensa-
toribus malis,mala sua facientibus,& bona eius loquentibus,ubi ait, Quæ dicũt facite,quæ
autem faciunt facere nolite,dicũt enim & non faciunt. Orate quidem pro me, ne forte alijs
prædicans ipse reprobus inueniar. Veruntamen cum gloriamini,non in me, sed in domi- 47.dis. quan
no gloriamini, Quantumlibet enim uigilet disciplina domus meæ, homo sum & inter ho- tumlibet.
mines uiuo,nec mihi arrogare audeo ut domus mea melior sit quàm arca Noe, ubi tamẽ
inter octo homines reprobus unus inuentus est, Aut melior sit quàm domus Abraæ, ubi
dictum est, Eijce ancillam & filium eius, Aut melior sit quàm domus Isaac, cui de duobus
geminis dictum est, Iacob dilexi, Esau odio habui: Aut melior sit quàm domus ipsius Ia-
cob,ubi lectum patris filius incestauit: Aut melior sit quàm domus ipsius Dauid,ubi filius
eius cum sorore concubuit,cuius alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem re
bellauit: Aut melior sit quàm cohabitatio Pauli Apostoli, qui tamẽ si inter omnes bonos
habitaret,non diceret quod superius commemoraui, Foris pugnæ,intus timores,nec dice-
ret cum de sanctitate & fide Timothei loqueretur, Neminem habeo qui germane de uo- Phil.2
bis solicitus sit, Omnes sua quærunt,non quæ sunt Iesu Christi: Aut melior sit quàm coha
bitatio ipsius domini Christi,in qua undecim boni perfidum & furem Iudam tolerauerũt,
Aut melior sit postremo quàm cœlum, unde angeli ceciderunt. Simpliciter autem fateor 47.dis. quan
charitati uestræ coram dño deo nostro,qui testis est super animam meam,ex quo deo ser- tumlibet.

uire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quàm qui in monasterijs profecerunt, ita C
Apoc.22 non sum expertus peiores quàm qui in monasterijs ceciderunt, ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum, Iustus iustior fiat, & sordidus sordescat adhuc. Quapropter & si contristamur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, qua oculi uestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ dominicæ fructu olei luminosioris implẽtur. Domini dei nostri misericordia uos aduersus omnes insidias inimici in sua pace custodiat dilectissimi fratres.

Augustinus Clero & populo Hipponensi excusat absentiam suam, adhortans ut in subleuandis pauperibus solito sint alacriores, ob afflictiones temporarias. Epi. CXXXVIII.

DILECTISSIMIS fratribus cõclericis & uniuersæ plebi, Augustinus in domino salutem. In primis peto charitatẽ uestram, & per Iesum obsecro, ne uos mea contristet absentia corporalis. Nam spiritu & cordis affectu puto uos non dubitare ullo modo me à uobis posse discedere, quamuis me amplius contristet quàm forte uosipsos, quod infirmitas mea sufficere nõ potest omnibus curis quas de me exigunt membra Christi, quibus me & timor eius & charitas seruire compellit. Illud enim nouerit dilectio uestra, nunquam me absentem fuisse licentiosa libertate, sed necessaria seruitute, quæ sæpe sanctos fratres & collegas meos, etiam labores marinos & transmarinos compulit sustinere, à quibus me semper nõ indeuotio mentis, sed minus idonea ualetudo corporis ex-
Phil.1 cusauit. Proinde dilectissimi fratres sic agite, ut quod ait Apostolus, siue adueniens & uidens uos, siue absens audiam de uobis, quia statis in uno spiritu, uno animo collaborantes fidei euangelicæ. Si uos aliqua molestia temporalis exagitat, ipsa uos magis admonere debet, quemadmodum de illa uita cogitare debeatis, ubi sine aliquo labore uiuatis, euadentes non molestas angustias temporis parui, sed horrendas pœnas ignis æterni. Nam si modo tanta cura, tanta intentione, tanto labore agitis ne in aliquos cruciatus trãsitorios incidatis, quantum uos oportet esse solicitos, ut sempiternas miserias fugiatis? Et si mors D
sic timetur quæ finit temporalem laborem, quomodo timenda est quæ mittit in æternum dolorem? Et si deliciæ seculi huius breues & sordidæ sic amantur, quanto uehementius futuri seculi gaudia pura & infinita quærenda sunt? Ista cogitantes nolite esse pigri in operibus bonis, ut ad uestri seminis messem suo tempore ueniatis. Nunciatum enim est mihi quod morem uestrum de uestiẽdis pauperibus fueritis obliti, ad quam misericordiam cum præsens essem uos exhortatus sum, & nunc exhortor, ne uos uincat & pigros faciat cõtritio hu-
Simile elegãs ius mundi, cui talia uidetis accidere, qualia dominus & redemptor noster qui mentiri non potest, uentura prædixit. Non solum ergo non debetis minus facere opera misericordiæ, sed etiam debetis amplius quàm soletis. Sicut enim ad loca munitiora festinatius migrant qui ruinam domus uident contritis parietibus imminere: sic corda christiana quanto magis sentiunt mundi huius ruinam crebrescentibus tribulationibus propinquare, tanto magis debent bona quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cœlestem impigra celeritate transferre: ut si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat qui de loco ruinoso emigrauit: si autem nihil tale fuerit subsecutum, non tristetur qui quandoque moriturus, immortali domino ad quem uenturus est bona propria commendauit. Itaque fratres mei dilectissimi ex eo quod quisque habet, secundum suas uires quas ipse nouit, facite quod soletis, ala-
Phil.4 criore animo quàm soletis, & inter omnes seculi huius molestias, apostolicam exhortationem corde retinete, ubi ait: Dominus in proximo est, nihil soliciti fueritis. Talia mihi de uobis nuncientur, quibus nouerim, non propter meam præsentiam, sed propter dei præceptum qui nunquam est absens, uos solere facere, quod multis annis me præsente, & aliquãdo etiã me absente fecistis. Dñs uos in pace conseruet, & dilectissimi fratres orate pro nobis.

Audax Augustino, flagitans illius scripta. Epistola. CXXXIX.

DOMINO uere prædicabili ac nimium suscipiẽdo, omnique laudum genere prosequendo patri Augustino, Audax in domino salutem. Habeo gratiam beatitudini tuæ, quod

A quod libenter mei sumpseris tentamenta sermonis. Tunc enim bonæ fidei filijs datur au-
dacia, cum paterni fontis imbribus fuerit irrorata. Prouocaui itaq; dulcis antistes, non ut
prælargi pectoris pusillū libamen acciperem, sed ut ingens diuitis ubertim flumen hauri-
rem. Thesaurum sapientiæ desideraui, sed minus accepi quàm uolui, licet minus non debet
dici, sed munus, quod oraculum legis contulerit Augustinus, sacrator iusticiæ, instaurator
spiritalis gloriæ, dispensator salutis æternæ. Tam tibi mūdanus orbis notus est, quàm no
tatus: tam tu ei cognitus, quàm probatus. Opto itaq; sapientiæ floribus pasci, & uiui fon-
tis haustibus irrigari. Præsta cupienti quod utiq; prosit. Potest enim seminudi roboris ue-
lamen genitale uiridari, si meruerit tuis sensim fluentis augeri. Itaq; humilitatis meæ præ-
sentiam spondeo non tam stilo q̃ uoto, si uenerabilitatis tuæ scripta prouisu relegero. Di-
uina te clementia tueatur annis innumeris domine uenerabilis.

Cur mihi fons orbis paruo sermone meauit?
An minus apta suis sperauit corda fluentis?
Cum pateat mens omnis aquis, spectetq; loquacem
Religionis opem, gratos da sensibus imbres,
Expectat quos plena fides Christi de stipite pendens. *uersus heptameter.*

Augustinus Audaci, excusat occupationes suas, admonens ut uel intendat euoluendis ipsius libris, uel præsens audiat ipsum loquentem. Epistola. CXL.

DOMINO dilectissimo & in Christo prædicando nimiumq; desiderabili fratri Au-
daci, Augustinus in dn̄o salutem. Breuem epistolā tuā sed planè uehementem fla
gitatricē prolixæ epistolæ meæ, non inuitus, immo etiam lætus accepi. Non ꝙ facile suffice
rem auiditati, sed ꝙ gratularer charitati tuæ, quia & si non de idoneo expetis, bonū est tn̄
quod expetis. Et ad longā quidē epistolā conscribendā magis mihi ociū q̃ facultas deest,
occupatissimo scilicet ecclesiasticis curis, à quibus pauculæ temporū stillæ uix recreant, uel
B cogitantem aliquid, uel ea quæ magis urgent & mihi uidentur pluribus profutura dictan
tem, uel reficientem corporis uires nostræ necessarias seruituti. Nam uerba non desunt, qui
bus possit multa charta cōpleri, sed quod à nobis in eadem sermonis prolixitate desideras,
ad hoc me idoneū nō esse respondeo. Thesaurū enim sapiētiæ te desiderasse dixisti, sed mi
nus accepisse q̃ uoluisti, cum ego ex illo thesauro mendicabūda prece quotidianā stipem
rogem, uixq; impetrem. Oraculum autem legis quomodo sum, de cuius locis atq; abditis
penetralibus nescio longe plura q̃ scio, eiusq; multiplices sinus opacosq; secessus adire ac
penetrare non ualeo sicut uolo, & me non aliud q̃ minus dignum esse cognosco? Porrò sa
crator iusticiæ quis ego, cui me sacratum esse permagnum est? Iam uero quod instaurato-
rem spiritalis gloriæ me appellas, da ueniam, multum cui loquaris ignoras. Ipse quippe ad
huc in hac gloria sic instauror, ut de die in diem non solum quantum accedam, sed utrum
omnino aliquid accedam latere me fatear. Dispensator planè salutis æternæ, cū cæteris in-
numerabilibus conseruis meis sum. Quod si uolēs facio, mercedem habeo. Si aūt inuitus, *1. Cor. 9*
tantū dispensatio mihi credita est: neq; enim esse salutis illius dispensatorem per uerbū ac
sacramentum, iam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, nō
recte Apostolus diceret, Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Rursus si per malos nō *1. Cor. 4*
dispensaretur, non de quibusdā dn̄s diceret, Quæ dicūt facite, quæ aūt faciunt, facere nolite. *Matt. 23*
Dicūt enim & non faciunt. Multi ergo dispensatores sunt, per quorū ministeriū peruenitur
ad æternā salutē. Sed quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inueniatur, & inter ipsos
fideles, in quorū me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius aūt sic, sicut uni *Rom. 12*
cuiq; deus partitus est mēsuram fidei. Itaq; frater charissime atq; dulcissime pascat te dn̄s
potius sapiētiæ floribus, & uiui fontis haustibus irriget. Si quid autē per operulam meam
religiosissimo studio tuo cōferri posse arbitraris, quia & capacē te esse intelligo, & auidum
sentio, magis in alia nostra opuscula, quæ multis uoluminibus comprehenduntur, tibi ani
mus intendendus est, q̃ per epistolas aliquid sperandū, quod tuum desiderium possit ex-
plere.

plere. Aut certe in præsentia sume quod potero, quã te puto tuam nobis ideo non exhibe/ C
re, quia non uis. Quid enim magnum est adiuuante domino ut homo liber à cuiusqꝫ loci
munere uenias ad nos, siue nobiscũ diu futurus, siue peracto saltem pauxillo temporis re/
diturus? Ecce penè factum est, quod in quinqꝫ uersuum tuorum tertio posuisti, ut magis lo
quacem quàm eloquentem haberes epistolam meam. Quod autem in quinto atqꝫ ultimo
uersu septem pedes sunt, miror utrum numerus tuum fallit auditum, an experiri uoluisti,
utrum ego adhuc ista dijudicare meminerim, quæ forte iam obliti sunt, qui taliũ aliquan/
do studiosi postea plurimum in ecclesiasticis litteris profecerunt. Psalterium à sancto Hie
ronymo translatum ex hebræo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codi/
cum latinorum nonnullas mendositates ex græcis exemplaribus emendauimus. Vnde for
tassis fecerimus aliquid commodius quàm erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam
etiam nunc, quæ forte nos tunc præterierunt, si legentes mouerint, collatis codicibus emen/
damus. Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoqꝫ requirimus.

Augustinus Maximæ studiosæ fœminæ, consolans illam, super afflictione Barbarorum
& Donatistarum. Epistola CXLI.

HONORABILI & eximiæ atqꝫ in membris Christi laudabili famulæ dei Ma/
ximæ, Augustinus in domino salutem. Quantum nos tuum studium san/
ctum lætificat, tantum rursus contristat quod per errores noxios & perniciosis/
simos prouinciam uestram nimium periclitari significas. Sed quia ista futura
prædicta sunt, mirandum non est quod exurgant, sed uigilandum est ne noceant. Hæc au
tem deus liberator noster exurgere non permitteret, nisi sanctis eius etiam per huiusmodi
tentationes erudiri expediret. Comparant sibi quidem illi sua uolũtate peruersa, & præsen
tis meritum cæcitatis & futuri æterni supplicij, si per contumaciam indociles fuerint, seqꝫ cũ
Matt.5 in hac uita sunt corrigere atqꝫ emendare neglexerint. Veruntamen sicut ipsi male utuntur
bonis dei, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, D
Rom.2 qui eos per patientiam suam ad pœnitentiam uocat, cum thesaurizant sibi iram in die iræ,
& reuelationis iusti iudicij dei, Sicut ergo ipsi benignitate & patientia, id est, bonis dei ma
le utuntur dum non corriguntur: sic contra deus etiam malis eorum bene utitur, nõ solum
ad iusticiam suã quæ his digna in fine retribuet, sed etiam ad exercitationẽ & profectũ san/
ctorum suorũ, ut ex ipsa etiam malorũ peruersitate boni proficiant, & probẽtur & manife
1.Cor.11 stentur, sicut Apostolus ait, Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiãt inter uos. Nam
si nullus etiam malorum bonus usus esset deo ad utilitatem electorum suorũ, qui etiam de
malo Iudæ tantũ bonũ nobis præstitit, ut Christi sanguine redimeremur, poterat eos aut
nasci non permittere quos malos futuros esse præsciebat, aut in ipso eorũ initio malignita
tis extinguere. Sed tantũ eos permittit esse, quantũ nouit expedire atqꝫ sufficere admonen
dæ atqꝫ exercendæ sanctæ domui suæ. Ideo nostrã de illis tristiciam cõsolatur: quia & ipsa
tristicia quam pro illis habemus nos releuat, illos aũt in sua peruersitate perseuerantes gra
uat. Gaudium uero quod percipimus, quando aliqui ex eis correcti in melius cõmutantur,
Prouer.9 & sanctorum societati copulãtur, nulli gaudio in hac uita comparari potest. Propterea scri/
ptum est, Fili, si sapiens fueris, tibi sapiens eris & proximis tuis, Si autem malus euaseris, so
lus hauries mala. Quia cum gaudemus de fidelibus & iustis, & illis & nobis prodest bonũ
eorum. Cum autem cõtristamur de infidelibus & iniquis, illis solis nocet & eorum malicia
& nostra tristicia. Nos aũt etiam hoc plurimũ adiuuat apud deum, quod pro eis misericor
diter contristamur, & pro ipsa tristicia congemiscimus & oramus. Vnde honorabilis & in
Christo laudabilis famula dei, & mœsticiam tuam de talibus, & uigilantiam atqꝫ cautelam
contra tales quã tuis litteris expressisti, multũ approbo & laudo, atqꝫ ut in hac uia perseue/
ranter ambules, pro meis uiribus quia hoc exigis, & hortor & moneo, ut miserearis eorum
tanqꝫ simplex ut colũba, caueas aũt illos tanq̃ astuta sicut serpens, desqꝫ operam quantum
potes, ut qui tibi adhærent tecum in recta fide permaneãt, aut ad fidem rectam, si forte in
aliquo

A aliquo aliqui deprauati sunt, corrigantur. De homine autem quem suscepit uerbū dei, cum
caro factum est & habitauit in nobis, emendarem aliquid, si in eo quod credis falsum aut
peruersum inuenirem. Hoc ergo crede quod credis, quia in illo homine totam naturam no
stram suscepit filius dei, id est, & animam rationalem & carnem mortalem sine peccato. In
firmitatis enim nostræ particeps factus est non iniquitatis, ut per infirmitatem communē,
solueret iniquitatem nostram, & adduceret nos ad iusticiam suam, bibens mortem de no/
stro, & propinans uitam de suo. Sed si habes aliquam scripturam eorum, in qua asserunt
quod huic fidei sit contrarium, dignare eam mittere, ut nō solum fidem nostram dicamus,
sed eorum quoq; perfidiam quantum possumus refellamus. Sine dubio enim hoc ipsum,
quod peruerse & impie sentiunt, aliquibus testimonijs diuinarum scripturarum conantur
astruere. In quibus eis ostendendum est, q̄ non recte intelligant litteras sacras conscriptas
ad fidelium salutem: tanquam si quisquam se medicinalibus ferramentis grauiter uexet,
quæ utiq; non ad uulnerandum, sed ad sanandum sunt instituta. Multum autem labora/
uimus & laboramus, quantum dominus donat contra diuersos errores arguendos. Sed la
borum nostrorum opuscula si forte habere desideras, mitte qui tibi describāt. Voluit enim
deus ut hoc facillime possis, qui tibi dedit unde possis.

CXLII.

Hoc loco sequebatur epistola prolixa ad Demetriadem uirginem, quam quidam putant Iu/
liani Pelagiani. Certe nec Augustini nec Hieronymi constat esse: eam hoc loco submouimus, cu
ius amore si quis tenetur reperiet inter epistolas eruditas, sed falso Hieronymo inscriptas. Quor/
sum enim attinet ijsdē singula onerare uolumina? Numerū tantū priorē manere passi sumus.

Augustinus & Alipius Iulianæ uiduæ matri Demetriadis uirginis, ne fallatur epistola
quam eloquens quidam ad illam scripsit. Quidam suspicantur esse Iuliani, sed non alienam
ab errore Pelagianorum.

Epistola. CXLIII.

B DOMINAE debitis in Christo officijs honorandæ & merito illustri filiæ Iulianæ
Alipius & Augustinus in domino salutem. Grate admodum nobis iocun/
deq̄ accidit, ut simul nos constitutos apud Hipponem tuæ reuerentiæ litteræ re
perirent, quibus hæc rescripta pariter redderemus, cognita uestra incolumitate gaudentes,
uicissimq; nostram quam uobis charam esse confidimus mutua dilectione nunciantes, do
mina debitis in Christo officijs honoranda & merito illustris filia. Scire autem uos opti
me scimus, quantum uobis debeamus religionis affectum, quantaq; nobis & apud deum
& inter homines sit cura de uobis. Licet enim uos per litteras primum, deinde etiam præ/
sentia corporali pia & catholica, hoc est uera mēbra Christi exiguitas nostra cognouerit,
tamen etiam per ministerium nostrum, cum accepissetis uerbū auditus dei, sicut dicit Apo 1. Thes. 2
stolus, Accepistis nō ut uerbum hominum, sed sicut est uere uerbum dei. Cuius ministerij
nostri adiuuante gratia & misericordia saluatoris in domo uestra tantus fructus exortus
est, ut humanis nuptijs iam paratis, sancta Demetrias spiritalem sponsi illius præferret am
plexum, cui specioso præ filijs hominum ad habendam spiritus uberiorem fœcunditatem,
nec amittendam carnis integritatem uirgines nubūt. Nesciremus aūt quemadmodum no
stra illa tunc exhortatio & fideli & nobili uirgini fuisset accepta, nisi nobis profectis, cum
post paululum professa fuisset sanctimoniam uirginalem, hoc ingens dei donū quod per
seruos quidem suos plantat & rigat, sed per seipsum dat incremētum, nobis operarijs pro/
uenisse, uestrarum litterarum lætissimo nuncio & ueraci testimonio disceremus. Quæ cum
ita sint, nemo nos improbos dixerit, si in uobis admonēdis ut contraria gratiæ dei dogma
ta deuitetis, necessitudine sumus propensiore soliciti. Nam licet nos Apostolus non solum
oportune, uerumetiam importune prædicando uerbo instare præcipiat, nō tamen in corū
hominum numero uos habemus quibus sermo uel pagina nostra importuna uideatur, qn̄
id quod ad sanam doctrinam non pertinet, uos ut uigilāter cuitetis alloquimur. Hinc ergo
est quod admonitionem nostrā tam grato animo suscepistis, ut in epistola tua ad quam

nunc rescribimus diceres, Sanè q me hortatur reuerẽtia uestra, ne aures indulgeam his ho C
minibus qui prauis tractatibus uenerandam fidem sæpe corrumpunt, gratias uberes ago
tam piæ admonitioni. Quod itaq; adiungis & dicis, Sed nouerit sacerdotium uestrũ lõge
me ac domunculam meam ab huiusmodi personis esse discretam, omnisq; familia nostra
adeo catholicam sequitur fidẽ, ut in nullam hæresim aliqñ deuiauerit, nec unq; lapsa sit, nõ
dico in eas sectas quæ uix expiantur, sed nec in eas quæ paruos habere uident errores, hoc
est quod nos magis magisq; cõpellit non tacere apud uos de his quæ etiam illa quæ sana
sunt uitiare conantur. Domũ enim uestrã non paruam Christi ecclesiam deputamus. Nec
sanè paruus est error illorũ, qui putant ex nobisipsis nos habere, siquid iusticiæ, cõtinentiæ,
pietatis, castitatis in nobis est: eo q ita nos condiderit deus, ut ultra, præter quod nobis re
uelet scientiam, nihil nos adiuuet, ut ea quæ facienda discendo nouimus, etiam diligẽdo fa
ciamus: naturam scilicet atq; doctrinam definientes tantũmodo esse gratiam dei & adiuto
rium, ut recte iusteq; uiuamus. Ad habeñdã uero bonam uoluntatẽ, ubi est hoc ipsum qd
iuste uiuimus, & ipsa charitas quæ in omnibus dei donis ita excellit, ut etiam deus dicta sit,
qua una adimpletur in nobis si quid diuinæ legis & admonitionis implemus, nolunt nos
diuinitus adiuuari, sed nosipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non uobis
uideatur error iste mediocris, profiteri uelle Christianos, nec uelle audire Apostolum Chri
Rom. 5 sti: qui cum dixisset, Charitas dei diffusa est in cordibus nostris, ne quisq; habere eam non
nisi per proprium putaret arbitrium, continuo subiunxit, Per spũmsanctum qui datus est
nobis. Hanc esse magnã gratiam saluatoris qui ascendit in altum, captiuauit captiuitatẽ &
Psal. 67 dedit dona in hominibus, quisquis nondũ confitetur, quantũ & q exitiabiliter erret, intel-
ligis. Quõ ergo à uobis, quibus tantã dilectionem debemus, admonẽdis ut talia caueatis,
dissimulare possemus, cum legissemus librum, quem ad sanctam Demetriadẽ quisnã scri-
pserit, uel utrũ ad uos peruenerit, uestris potius scriptis nosse uolumus: In quo libro, si fas
est, legat uirgo Christi unde credat uirginalem suam sanctitatẽ, oẽsq; spiritales diuitias nõ D
nisi ex seipsa sibi esse, atq; ipsa priusq sit plenissime beata, discat deo esse, qd absit, ingrata.
Verba enim ad illã scripta in eodem libro sunt ista: Habes ergo & hic inquit per quæ meri
to præponaris alijs, immo hinc magis. Nam corporalis nobilitas atq; opulentia, tuorũ in-
telliguntur esse non tua, Spiritales uero diuitias nullus tibi præter te cõferre poterit. In his
ergo iure laudanda, in his merito cæteris præferenda es, quæ nisi ex te & in te esse non pos-
sunt. Cernis nempe quanta in his uerbis sit cauenda pernicies. Nã utiq; quod dictum est,
Non possunt esse ista bona nisi in te, optime & uerissime dictum est, Iste planè cibus est.
Qđ uero ait, Non nisi ex te, hoc omnino uirus est. Absit ut hæc libenter audiat uirgo Chri
sti, quæ pie intelligit propriam paupertatẽ cordis humani, & ideo illic nisi sponsi sui donis
2.Cor.11 nescit ornari. Audiat ergo potius Apostolum dicẽtem, Desponsaui uos uni uiro, uirginem
castam exhibere Christo. Timeo aũt ne sicut serpens Euam seduxit in uersutia sua, sic & ue
stræ mentes corrumpantur à castitate quæ est in Christo. Et propterea de his quoq; spiri-
talibus diuitijs, non istum qui dicit, Nullus tibi eas præter te conferre potest, & nisi ex te &
2.Cor.4 in te esse non possunt: sed illum audiat qui dicit, Habemus thesaurum istum in uasis fictili
bus, ut eminentia uirtutis, sit dei & non ex nobis. De ipsa quoq; sacra cõtinentia uirginali,
quod non sibi sit ex seipsa, sed sit dei donum, quamuis credenti uolentiq; collatum, eun-
1.Cor.7 dem audiat ueracem piumq; doctorem, qui cum hinc ageret ait, Vellem omnes esse sicut
meipsum, Sed unusquisq; proprium donum habet à deo, alius sic, alius autem sic. Audiat
etiam ipsum, non tãtum suum, sed uniuersæ ecclesiæ unicum sponsum de tali castitate atq;
Matt. 19 integritate dicentem, Non omnes capiunt uerbum hoc, sed quibus datum est, ut intelligat
ex eo quod habet tam magnum bonum atq; præclarum, se potius deo & domino nostro
gratias agere debere, quàm cuiusquam uerba, quod uelut ex seipsa id habeat, ut non dica-
mus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere iudicare uideamur, certe erran
Iacobi.1 tis laudatoris audire. Omne quippe datum optimum & omne donum perfectum, sicut
dicit

A dicit etiam apostolus Iacobus, desursum est descendens à patre luminum. Hinc ergo & san
cta uirginitas, qua te filia uolẽtem gandentemq; uicit, natu posterior, actu prior, genere ex
te, honore ante te, ætate subsequẽs, sanctitate præcedens: in qua etiam tuũ esse cœpit quod
in te esse non potuit. Illa quippe carnaliter non nupsit, ut non tantũ sibi, sed etiam tibi ultra
te spiritaliter augeretur: quoniam & tu ea compensatione minor illa es, quod ita nupsisti ut
nasceretur. Hæc dei dona sunt, & uestra quidem sunt, sed nõ ex uobis. Habetis enim thesau
rum istum in terrenis corporibus, & adhuc fragilibus tanq; in uasis fictilibus, ut eminentia
uirtutis sit dei & nõ ex uobis. Nec miremini, quia dicimus & uestra esse, & ex uobis nõ esse.
Nam & panẽ quotidianũ dicimus nostrum, sed tamen addimus, da nobis, ne putetur esse
ex nobis. Proinde sicut scriptũ est: Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite, Ora- 1. Thessal. 5
tis ut perseueranter & proficienter habeatis, gratias agitis, quia non ex uobis habetis. Quis
enim uos ab illa ex Adam massa mortis perditionisq; discernit? Nónne ille qui uenit quæ Luc. 19
rere & saluare quod perierat? An uero quãdo apostolo dicente audierit homo: Quis enim 1. Cor. 4
te discernit, respõsurus est, Bona uoluntas mea, fides mea, iusticia mea, & nõ cõtinuo quod
sequitur auditurus, Quid enim habes quod non accepisti? Si autem & accepisti, quid glo-
riaris quasi non acceperis? Nolumus ergo ut uirgo sacra, cum audit uel legit, Spiritales di-
uitias nullus tibi præter te conferre poterit, In his iure laudanda, in his merito cæteris præ-
ferenda es, quæ nisi ex te & in te esse non possunt, Nolumus prorsus ita glorietur quasi non
acceperit. Dicat quidem: In me sunt deus uota tua quæ reddam laudes tibi. Sed quia in illa Psal. 55
non etiam ex illa, meminerit etiam dicere, Domine in uoluntate tua præstitisti decori meo
uirtutem: quia &si etiam ex illa propter arbitrium propriũ, sine quo non operamur bonũ,
nõ tamen sicut iste dixit, non nisi ex illa. Propriũ quippe arbitriũ nisi dei gratia iuuetur, nec
ipsa bona uoluntas esse in homine potest. Deus est enim, inquit apostolus, qui operatur in Phil. 2
nobis & uelle & operari pro bona uoluntate, Nõ sicut isti sentiunt tantũmodo scientiã reue
B lando ut nouerimus quid facere debeamus, sed etiã inspirãdo charitatẽ, ut ea quæ discendo
nouimus etiã diligẽdo faciamus. Nam utiq; nouerat ille q; magnum bonũ esset cõtinentia
qui dicebat: Et cũ scirem quia nemo potest esse cõtinens nisi deus det, Nõ solũ ergo sciebat Sap. 8
quantũ esset hoc bonũ, & q; desiderabiliter esset concupiscendũ, uerumetiã quod nisi dante
deo esse nõ posset, Docuerat enim eũ sapiẽtia. Nam hoc dicit, Et hoc ipsum erat sapientiæ,
scire cuius esset hoc donũ. Nec tamen ei scientia suffecit, sed ait, Adij dominũ & deprecatus
sum illũ. Nõ igitur tantũmodo in hoc nos adiuuat deus ut sciamus quid agendũ sit, uerum
etiã ut amãdo agamus quod discẽdo iam scimus, Nemo itaq; potest esse nõ solum sciens,
uerumetiã continens, nisi deus det. Vnde cũ iam ille haberet scientiã, precabatur ut haberet
& cõtinentiã, ut esset in illo quod sciebat quia nõ esset ex illo: aut si propter arbitriũ propriũ
aliquantũ & ex illo, nõ tamẽ nisi ex illo, quia nemo potest esse cõtinẽs nisi deus det. Iste aũt
de spiritalibus diuitijs, in quibus est utiq; etiã ipsa luminosa & speciosa cõtinentia, nõ ait, In
te & ex te esse possunt, sed ait, nisi ex te & in te esse nõ possunt: ut quẽadmodũ nõ ei sunt ali
bi nisi in illa, sic ei nõ aliunde nisi ex illa esse posse credant, & ob hoc (quod miserator dñs à
corde eius auertat) sic glorietᵉ quasi nõ acceperit. Et nos quidẽ de sanctæ uirginis disciplina
& humilitate Christiana, in qua nutrita & educata est, hoc existimamus, q; illa uerba cũ le-
geret, si tamẽ legit, ingemuit & pectus humiliter tutudit, ac fortassis & fleuit, dñmq; cui di-
cata & à quo sanctificata est fidẽter orauit: ut quomodo illa non sunt uerba illius sed alteri
us, ita nõ sit talis & fides eius qua se aliquid habere credat, de quo in se nõ in dño glorietur.
Nam gloria quidẽ eius in ipsa est, non in uerbis alienis, sicut apostolus dicit: Opus aũt suũ Gal. 6
probet unusquisq;, & tũc in semetipso gloriã habebit, & nõ in altero. Sed absit ut gloria sua
ipsa sit, & nõ ille cui dicitur, Gloria mea, & exaltans caput meũ. Ita quippe est in ea salubri-
ter gloria eius, cum deus qui in illa est, ipse est gloria eius, à quo habet omnia bona quibus
est bona, & habebit omnia quibus melior erit, inquantum in hac uita melior esse poterit, &
quibus perfecta erit, quando fuerit diuina gratia non humana laude perfecta. In domino

enim laudabitur anima eius, qui satiauit in bonis desiderium eius, quia & hoc desiderium O
ipse inspirauit, ne uirgo eius sic in aliquo bono glorietur quasi non acceperit. De hoc ergo eius affectu utrũ nam fallamur, inde nos fac potius rescribendo certiores. Nam illud optime nouimus, cum omnibus uestris cultores uos esse & fuisse indiuiduæ trinitatis. Sed non hinc solũ error humanus obrepit, ut aliquid secus sentiatur de indiuidua trinitate. Sũt eñ & alia in quibus perniciosissime erratur, sicuti hoc est, unde diutius fortasse q̃ satis esset uestræ fideli castæq; prudentiæ in hac epistola locuti sumus: quanq; qui bonũ q̃d ex deo est negat esse ex deo, nescimus cui faciat iniuriã nisi deo, ac p hoc illi utiq; trinitati, q̃d malũ ab sit à uobis, sicut abesse credimus. Absit omnino ut tale aliquid in animo non dicimus tuo, uel sacræ uirginis filiæ tuæ, sed in cuiusq; extremi meriti famuli uel famulæ uestræ liber iste fecerit, ex quo nonnulla uerba quæ facilius intelligi possent ponenda credidimus. Si aũt diligentius intendatis, etiã illa quæ ibi uident̃ uelut pro gratia siue adiutorio dei dicere, sic inuenietis ambigua, ut possint referri uel ad naturã uel ad doctrinam, uel ad remissionẽ peccatorum. Nam & q coguntur cõfiteri, orare nos debere ne intremus in tentationẽ, possunt ad hoc referre, ut hactenus nos ad id respondeant adiuuari, quatenus orantibus atq; pulsantibus nobis aperiatur intelligentia ueritatis, ubi discamus quid facere debeamus, nõ ut uires accipiat uoluntas nostra quibus id q̃d scimus faciamus. Et q̃d nobis in gratia uel adiutorio dei dicunt dñm Christũ bene uiuendi propositũ exemplũ, ad eandem doctrinã reuocãt, quia scilicet in eius exemplo discimus quemadmodũ uiuere debeamus. Non aũt uolunt ad hoc nos iuuari, ut q̃d discẽdo cognoscimus, etiã diligẽdo faciamus. Aut certe in eodem libro inuenite aliquid si potestis, ubi excepta natura, excepto q̃d ad eandẽ naturã pertinet arbitrio uoluntatis, excepta remissione peccatorũ & reuelatione doctrinæ, tale dei ad
Sap.8 iutorium confitetur, quale confitetur ille qui dixit, Cum scirem quia nemo põt esse continens nisi deus det, & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum, adij dñm & deprecatus sum illum. Neq; enim iste aut naturam precando uolebat accipere in qua condi D
tus erat, aut de naturali uoluntatis arbitrio satagebat cũ quo conditus erat, aut remissionẽ peccatorum desiderabat, quin potius continentiam ne peccaret optabat, uel quid faciendũ esset scire cupiebat, cum iam se scire fateretur cuius esset hoc donũ. Sed utiq; tantas uoluntatis uires, tantum dilectionis ardorem uolebat accipere spiritu sapientiæ, qui sufficeret ad implendam magnitudinem continentiæ. Si ergo tale aliquid illic inuenire potueritis, uberrimas gratias agimus, si rescribendo insinuare dignemini. Satis enim dici non potest quantum cupiamus in eorũ hominum scriptis, qui propter acrimoniam atq; facundiam legunt̃
Heb.11 à plurimis apertam confessionem illius gratiæ reperiri, quã uehemẽter cõmendat Apostolus, qui etiam ipsius mensurã fidei, sine qua impossibile est deo placere, ex qua iustus uiuit,
Abac.2 quæ per dilectionẽ operatur, ante quã & sine qua omnino nulla cuiusq; bona opera existimanda sunt, quoniã omne quod non est ex fide peccatum est, deũ dicit unicuiq; partitũ. Nec sola reuelatione scientiæ nos diuinitus adiuuari, ut pie iusteq; uiuamus, quæ sine charitate inflat, uerũetiam inspiratione charitatis ipsius, quæ plenitudo legis est, & quæ cor nostrum ut scientia non inflet, ædificat. Sed adhuc nusq̃ tale aliquid in eorũ litteris potuimus inuenire. Maxime aũt hoc in isto libro esse uellem⁹, ex quo descripta illa uerba posuimus, ubi uirginem Christi ita laudans tanq; spiritales diuitias nullus ei præter ipsam conferre possit, & tanquam nisi ex ipsa esse non possint, non uult eam in domino gloriari, sed sic gloriari quasi non acceperit. In quo libro quãuis nec ipsius nec tuæ reuerentiæ nomen expresserit, tamen à matre uirginis ut ad eam scriberet, à se postulatum esse commemorat. In quadam uero epistola sua idem Pelagius, ubi & nomen suum apertissime ponit, nec nomen sacræ uirginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, & eiusdem sui operis testimonio probare nititur se gratiam dei quam uel tacere uel negare asseritur, apertissime confiteri. Sed utrum ipse sit liber, in quo de spiritalibus diuitijs illa uerba posuit, uel utrum ad uestram peruenerit sanctitatem, rescriptis uestris petimus nos dignemini facere certiores.

Augu-

A Augustinus Anastasio, exhortans ad amorem charitatis, quæ nobis non contingit, nisi ex dono dei. Epistola CXLIIII

OMINO fratri sancto & desiderabili Anastasio, Augustinus in domino salu
tem. Salutandi synceritatem tuā fidissima occurrit occasio, honorabiliū ser
uorum dei, fratrum nostrorū Lupicini & Concordialis, per quos etiam si non
scriberē, posset charitas tua omnia quæ apud nos agūtur addiscere. Scio enim
quantum nos in Christo diligas, quia & tu scis quātum in illo uicissim diligaris à nobis, Et
ideo non dubitaui te contristari potuisse, si eos uidisses sine litteris meis, quos à nobis profe
ctos & tanta nobis familiaritate coniunctos ignorare non possis, Simul etiam quia rescri/
ptorum debitor fui. Nam ex quo sumpsi epistolam tuam, nisi nunc primum rescripsisse me
nescio. Tantis enim curis obstricti & distenti sumus, ut etiam hoc nesciam. Vobis autem
quemadmodum sit & utrum uobis aliquam requiem (quantum in hac terra potest) domi/ δοξάζεται
nus præstiterit, ualde nosse cupimus: quoniam si glorificatur unum membrum congaudent
omnia membra, atq; ita plerunq; cōtingit, ut dum aliquos fratres nostros in quantulacūq;
requie constitutos in medijs nostris anxietatibus cogitamus, nō parua ex parte recreemur,
tanquā & nos in ipsis quietius tranquilliusq; uiuamus, quāuis etiā cum molestiæ in huius
uitæ fragilitate crebrescunt, æternam requiē nos desiderare cōpellunt. Mūdus quippe iste
periculosior est blandus q̄ molestus, & magis cauēdus cū se illicit diligi, quàm cum admo/ 1.Ioan.2
net cogitq; cōtemni. Nam cum omnia quæ in illo sunt, cōcupiscentia sint carnis & concupi/
scentia oculorū & ambitio seculi, sæpe etiā his qui talibus spiritalia, inuisibilia, æterna præ/
ponūt, inserit se terrenæ suauitatis affectus, & delectatiōibus suis nostra comitatur officia. 2. senten.dis.
Quanto enim sunt charitati futura meliora, tāto sunt infirmitati uiolentiora præsentia. Et 26.ca.nam ut
utinā hi qui ea uidere & gemere nouerunt, uincere & euadere mereātur. Quod sine dei gra/
tia nullo modo uoluntas implet humana, quia nec libera dicēda est quādiu est uincentibus 2.Petri.2
B & uincēdis cupiditatibus subdita. A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Ioan.8
Etsi uos filius liberauerit, ait ipse dei filius, tunc uere liberi eritis. Lex itaq; docēdo & iubēdo
quod sine gratia impleri nō potest, homini demōstrat suam infirmitatē ut quærat demon
strata infirmitas saluatorē, à quo sanata uolūtas possit quod infirma nō posset. Lex igitur
adducit ad fidem, fides impetrat spiritum largiorem, diffundit spiritus charitatem, implet Gal.5
charitas legem. Ideo lex pædagogus uocatur, sub cuius minacissima seueritate qui inuoca/ Rom.10
uerit nomen domini saluus erit. Quomodo autem inuocabunt in quem non crediderunt.
Proinde ne littera sine spiritu occidat, spiritus uiuificans credētibus & inuocantibus datur, Rom.5
charitas uero dei diffunditur in cordibus nostris per spiritumsanctum qui datus est nobis, Rom.13
ut fiat quod idem apostolus dicit: Plenitudo legis charitas. Ita bona est lex illi qui ea legi/
time utitur. Vtitur autem legitime qui intelligens quare sit data, per eius comminationem
confugit ad gratiam liberantem. Huic gratiæ qua iustificatur impius quisquis ingratus ue
lut ad legem implendam de suis uiribus fidit, ignorans dei iusticiam & suam uolens con/
stituere, iusticiæ dei non est subiectus, Ac per hoc fit ei lex non absolutionis adiutorium,
sed uinculum criminis. Non quia lex malum est, sed quia peccatum sicut scriptum est per
bonum talibus operatur mortem. Per mandatum enim grauius delinquit, qui per manda
tum scit quàm malum sit quod admittit. Inaniter autem putat uictorem se esse peccati, qui
pœnæ timore non peccat, quia & si non impletur foris negocium malæ cupiditatis, ipsa ta/
men mala cupiditas intus est hostis. Et quis coram deo innocens inuenitur, qui uult fieri
quod uetatur, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa uoluntate reus est qui uult fa
cere quod non licet fieri, sed ideo non facit quia impune non potest fieri. Nam quantum in
ipso est, mallet non esse iusticiam peccata prohibentem atque punientem. Et uti que si mal/
let non esse iusticiam, quis dubitauerit quod eam si posset auferret? Ac per hoc quomo/
do iustus est, iusticiæ talis inimicus, ut eam si potestas detur præcipientem auferat, ne com
minantem uel iudicantem ferat? Inimicus ergo iusticiæ est qui pœnæ timore non peccat:
amicus

amicus aūt erit, si eius amore non peccet. Tūc enim uere timebit peccare. Nā qui gehennas C
metuit, nō peccare metuit, sed ardere. Ille aūt peccare metuit, qui peccatū ipsum sicut gehen
Psal.18 nas odit. Ipse est timor dñi castus permanens in seculum seculi. Nam ille timor pœnæ tor/
1.Ioan.4 mentum habet, & non est in charitate, eumq; perfecta charitas foras mittit. Tantū porrò
quisq; peccatum odit, quantū iusticiā diligit, quod non poterit lege terrente per litterā, sed
Rom.6 spiritu sanāte per gratiā. Tūc fit quod Apostolus admonet, Humanū dico propter infirmi
tatem carnis uestræ. Sicut enim exhibuistis membra uestra deseruire immūdiciæ & iniqui/
tati ad iniusticiā, sic nūc exhibete mēbra uestra deseruire iusticiæ in sanctificationē. Quid
enim est, sicut illud, ita & hoc, nisi, quemadmodū ad peccādum nullus uos cogebat timor,
sed ipsius libido uoluptasq; peccati, sic ad iuste uiuendū nō uos supplicij metus urgeat, sed
ducat delectatio charitasq; iusticiæ? Et hæc quidem quantū mihi uidetur nondum est per
fecta, sed quodammodo adulta iusticia. Neq; enim frustra præmitteret, Humanum dico,
propter infirmitatem carnis uestræ, nisi quia plus aliquid dicendum fuit, si iam illi ferre po
tuissent. Plus quippe seruitutis debetur iusticiæ, q̄ peccato solent homines exhibere. Nam
pœna corporis & si non à uoluntate, tamen reuocat ab opere peccati. Nec facile quisq; est
qui palàm committat quod per illicitam & immundā percipiat uoluptatē, si cruciatus uin/
dictæ certū est continuo secuturos. Iusticia uero sic amanda est, ut ab eius operibus etiā pœ
næ corporis nos cohibere non debeant, atq; inter manus etiam crudeliū inimicorū luceant
Matt.5 opera nostra coram hominibus, ut quibus placere possunt, glorificent patrē nostrū qui in
Rom.8 cœlis est. Hinc est qđ ille fortissimus iusticiæ dilector exclamat, Quis nos separabit à chari
tate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an
Psal.43 gladius? Sicut scriptum est, Quoniam propter te mortificamur tota die, deputati sumus ut
oues occisiōis. Sed in his omnibus superuincimus per eum qui dilexit nos. Certus sum em̄
quia neq; mors, neq; uita, neq; angelus, neq; principatus, neq; præsentia, neq; futura, neq;
uirtus, neq; altitudo, neq; profundum, neq; creatura alia poterit nos separare à charitate D
dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro. Vide quemadmodum non utcunq; ait, Quis
nos separabit à Christo, sed ostendens unde cohæreamus Christo, quis nos inquit separa
bit à charitate Christi? Charitate igitur Christo, non pœnæ timore cohæremus. Deinde
commemoratis ijs quæ uidentur habere uiolentiam, nec tamen habent ualentiam separan
di, ita conclusit, ut eandem diceret charitatem dei quam dixerat Christi. Et quid est à chari
1.Cor.1 tate Christi, nisi à charitate iusticiæ? De illo quippe dictum est, Qui factus est nobis sapi/
Hiere.9 entia à deo, & iusticia, & sanctificatio, & redemptio, ut quemadmodum scriptum est, Qui
gloriatur, in dño glorietur. Sicut ergo ille est iniquissimus, quem nec pœnæ corporales de/
terrent ab immundis operibus sordidæ uoluptatis, Ita ille iustissimus qui nec pœnarū cor
Rom.5 poralium terrore reuocatur à sanctis operibus luminosissimæ charitatis. Quæ charitas dei
quod perpetua cogitatione tenendum est, diffunditur in cordibus nostris per spiritum san
ctum qui datus est nobis, ut qui gloriatur, in domino glorietur. Cum ergo nos huius cha/
ritatis qua lex uerissime impletur, pauperes egentesq; sentimus, non de inopia nostra diui/
Psal.35 tias eius exigere, sed orando petere, quærere & pulsare debemus, ut ille apud quem est fons
uitæ, det nobis inebriari ab ubertate domus suæ, & uoluptatis suæ potare torrentem: quo
mundati atq; uegetati, non solum tristicia nō absorbeamur, uerūetiam gloriemur in tribu
lationibus, scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio
spem, spes uero non confundit: nō quia per nosipsos hoc possumus, sed quoniam charitas
dei diffusa est in cordibus nostris per spūmsanctum qui datus est nobis. Delectauit me
ista saltem per litteras loqui tecum quæ cū præsente non potui, & hoc nō propter te, qui nō
alta sapiens consentis humilibus, sed propter quosdā qui nimiū arrogant humanæ uolun/
tati, quam lege data putāt ad eam implendā sibi posse sufficere, nulla super doctrinā legis
gratia sanctæ inspirationis adiutam, Per quorū disputationē infirmitati hominū miseræ
atq; indigæ suadet, ut nec orare debeamus ne intremus in tentationē. Non quia hoc au/
dent

A dent aperte dicere, sed eorum sententiam uelint nolint hoc utiq; sequitur. Nam ut quid no/
bis dicitur: Vigilate & orate ne intretis in tentationem? Vt quid etiam secundum hanc ex/ Matth.26
hortationem cum doceret orare, præcepit ut dicamus, Ne nos inferas in tentationē, si hoc
non impletur ex adiutorio gratiæ diuinæ, sed id totum est in arbitrio uoluntatis humanæ?
Quid plura? Saluta fratres qui tecum sunt, & orate pro nobis ut salui simus secundum il/
lam salutem de qua dicitur, Non est opus sanis medicus, sed male habentibus, Non enim Matth.9
ueni uocare iustos, sed peccatores. Orate ergo pro nobis ut iusti simus, quod quidē homo
non potest nisi norit & uelit, & erit continuo qui plene uoluerit, sed hoc ipsum in eo nō erit
nisi gratia spiritus sanetur & adiuuetur ut possit.

Augustinus Sebastiano, de pia tristicia quā boni ferunt ex impietate malorum. Huic
epistolæ subscripsit Alipius. Epistola CXLV.

DOMINO sancto desiderabili & in Christi honore suauissimo fratri Sebastia/
no, Augustinus in domino salutem Quamuis ab animo nostro nullo modo
te separatum esse permittat dulce uinculū charitatis, & indesinenter tuos sanctos
mores atq; colloquia recolamus, tamē bene fecisti & gratias agimus quod nobis etiā cor/
poralis salutis tuæ nuncios apices mittendo, nos plurimū exhilarasti. Sensi autē in epistola
tua, quod tædiū te detinuerit à peccatoribus relinquentibus legē dei. Illo enim spiritu uiuis
quo dictū est: Vidi insensatos & tabescebam. Pia est ista tristicia, &, si dici potest, beata mi Psal.118
seria, uitijs alienis tribulari nō implicari, mœrere nō hærere, dolore cōtrahi nō amore attra/
hi. Hæc est persecutio quā patiūtur omnes qui uolūt in Christo pie uiuere, secundū apsto/
licā mordacē uerāmq; sententiā. Quid enim hic magis persequitur uitā bonorū q; uita ini
quorū, nō cum cogit imitari quod displicet, sed cum cogit dolere quod uidet? Quoniā corā
pio uiuēs impie, & si nō obligat consentientē, cruciat sentientē. Nam sæpe & diu impiorum
corporibus à secularibus potestatibus, & quorūlibet uexationibus parcitur, piorū autē cor/
B dibus à malis hominū moribus nunq; usq; ad huius seculi finem. Sic ergo potius impletur
quod cōmemoraui dixisse apostolū: Quia omnes qui uolūt in Christo Iesu pie uiuere, per/ 2.Timoth.3
secutionē patiētur, & tanto amarius, quāto interius, donec diluuiū transeat ubi arca cōtinet
coruum & columbam. Sed inhære frater illi à quo audisti, Qui perseuerauerit usq; in finē, Matth.24
hic saluus erit. Cōiungere domino, ut crescat in nouissimis uita tua. Scio enim nō deesse re/
creationem cordis de fratribus bonis. Huc adiūge promissiones dei fideles, magnas, certas,
sempiternas ipsiusq; tolerantiæ imperturbabilē ineffabilemq; mercedē. Et uide quàm ue/
tum domino cantes, Secundū multitudinē dolorū meorū in corde meo, consolationes tuæ Psal.93
iocundauerūt animā meā. Mitte fratri Firmo litteras nostras. Sanctitatē tuam & familiā
dei quæ tuo ministerio gubernatur, fratres & sorores quæ apud nos sunt nobiscum in do/
mino resalutāt. Et alia manu. Incolumes pro nobis oretis dilectissimi & sancti fratres. Ego
Alipius impensissime saluto synceritatem tuam, omnesq; tibi in domino coniunctos. Atq;
ut hanc tanquam meam epistolam deputes peto. Etsi enim aliam propriā mittere potuis/
sem, tamen malui huic subscribere, ut unanimitatem nostram una etiam pagina testaretur.

Augustinus Consentio respondēs illius quæstionibus, de corpore Christi & nostris
corporibus, qualia futura sint in resurrectione. Epist. CXLVI

DILECTISSIMO fratri Consentio, Augustinus. Quātum ad oculos attinet
corporales quosdam uidemus nec nouimus quorū à nobis studia uitaq; ne/
sciuntur, quosdam nouimus nec uidemus quorum nobis charitas & affectus
innotuit, in quibus & te annumeramus, & ideo te magis uidere desideramus,
ut in his sis quos & uidimus & nouimus. Nam illi qui ignoti nostris oculis ingerūtur, non
solum desiderabiles non sunt, sed uix tolerabiles sunt, nisi in aliquibus signis pulchritudo in
his hominis interioris appareat. Quorum autem sicut tuus nobis prius animus intelligen/
do quàm uidendo corpus apparuit, iam quidem nouimus eos, sed ideo etiam uidere desi/
deramus, ut per illud quod conspicitur oculis, multo iucundius & familiarius eo quem iam
nouimus

nouimus amico interiore perfruamur. Verũ & hoc de te nobis deus fortasse donabit, quietioribus & tranquillioribus sicut optamus rebus humanis, ut id honestæ charitatis sit potius quàm molestæ necessitatis. Nunc ad ea respondeã sicut domino adiuuante potuero, quæ præter epistolam in alia chartula à me quærenda misisti. G

Quæstio prima de corpore domini.

Quæris utrum nunc corpus domini ossa & sanguinem habeat, aut reliqua carnis liniamenta. Quid si adderes, utrum etiã uestimenta, nónne augeretur quæstio, qua causa, nisi quia ea quæ in usu uitæ huius nostræ corruptibilia nouimus, sine corruptione cogitare uix possumus, cum diuinorum miraculorum quædam documenta iam data sint, ex quibus liceat coniectare maiora? Nam si uestis Israëlitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si morticina pellis calciamentorum tam diu sine labe durauit, potest ubiq; deus quorumlibet corporum, per quantum uoluerit tempus incorruptam protẽdere qualitatem.

Deus uestitus in cœlo.

Ego proinde domini corpus ita in cœlo esse credo, ut erat quando ascendit in cœlum. Dixerat autem discipulis, ut in euangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, & illud quod uidebant, non corpus sed spiritum esse putantibus, *Luc. 24* Videte manus meas & pedes, palpate & uidete, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me uidetis habere. Sic eorum cum esset in terra cõtrectatus est manibus, sic eorum est cum iret in cœlum deductus aspectibus. Ibi uox angelica sonuit, *Act. 1* Sic ueniet quemadmodum eum uidetis euntem in cœlum, Fides assit, & nulla quæstio remanebit, Nisi forte de sanguine requirendum est, quia cum dixisset, Palpate & uidete, qa spiritus carnem & ossa non habet, non addidit, sanguinem. Non ergo & nos addamus inquirere, quod ille non addidit dicere, Et de compendio si placet, finita sit quæstio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, & dicet, Si sanguis, cur non & pituita, cur non & fel flauum, & fel nigrum, quibus quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinæ disciplina testatur. Sed quodlibet quisq; addat, corruptionem addere caueat, ne suæ fidei sanitatem castitatemq; corrumpat. Ex consuetudine rerum expertarum, inexperta opera diuina, infirmitas metitur humana, & argutule se D garrire arbitratur cum dicit, Si caro est & sanguis est: si sanguis & cæteri humores: si cæteri humores, ergo & corruptio. Eo modo diceret, Si flamma est & ardet, si ardet & urit, si urit, ergo uirorum trium in fornace ignis ab impio rege missorum corpora incendit. Si autem hoc in tribus uiris miraculum factum esse non dubitat, quisquis de diuinis operibus recte sapit, cur non credatur qui fecit illa corpora nõ posse igni corrumpi, fecisse illud corpus nec igne nec fame nec morbo nec senio, nec ulla ui alia, qua solet humana corpora labefactare corruptio. Quod si quisquam dicit non carni trium illorum uirorum additam contra ignẽ incorruptionem, sed ipsi igni detractam corrumpẽdi facultatem, quid ueremur ne carnem facere nequiuerit non posse corrumpi, qui fecit ignem nõ posse corrumpere? Nam si illud non de carnis, sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius, Simul enim & hominum corpora non urebat ne posset nocere, & ligna fornacis urebat ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt, nimium de diuina potestate diffidunt, nec cum eis uel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex his etiam illa utcunq; conijciant quæ fideliter quærunt. Valet igitur diuina potentia de ista uisibili atq; tractabili natura corporum quibusdam manentibus auferre quas uoluerit qualitates: ac per hoc ualet etiam membra mortalia formæ liniamentis manentibus, corruptione uero mortalitatis emortua, stabili uigore firmare: ut absit labes, assit effigies: assit motio, absit fatigatio: assit uescendi potestas, absit esuriendi necessitas. Quod ergo legitur apud Apostolum, *1. Cor. 15* Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, Soluitur quidem quæstio etiam isto modo quem tu commemorasti, ut carnis & sanguinis nomine, opera carnis & sanguinis intelligantur: uerum quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, & eam quæstionem disputando uersabat, melius eo loco intelligitur caro & sanguis pro corruptione carnis & sanguinis posita. Si enim nomen carnis significat operationem, cur non significat etiam corruptionem sicut dictum est, Omnis caro fœnum? Nam & hic ipsa corruptibilitas significata

A ficata est. Sequitur enī: Et omnis honor carnis ut flos fœni: fœnum aruit, flos decidit. Nun/
quid nam hoc etiam illi carni cōpetit, de qua dictū est, Palpate & uidete, quia spiritus ossa Lucæ 24
& carnem non habet sicut me uidetis habere? Nam quomodo arescat aut decidat, cum scri
ptum sit, quod Christus surgens à mortuis, iam non moritur, & mors ei ultra non domina Rom. 6
bitur? Proinde ipsam apostolicā sententiam desuper inspice, totamq; considera: cum resur/
rectionē mortuorum persuadere uellet eis qui dicebant, quia resurrectio mortuorū nō est, 1. Cor. 15
Christi resurrectione præmissa in exemplum, inter cætera quæ ibi disseruit, intulit sibi quæ/
stionem atq; ait: Sed dicet aliquis, quomodo resurgēt mortui, quo aūt corpore uenient, id
est quali corpore? Deinde adhibēs documēta seminum. Stulte, inquit, tu quod seminas nō
uiuificatur nisi prius moriatur, & quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed
nudum granum ferè tritici, aut alicuius cæterorū: Deus autem illi dat corpus quomodo uo
luerit, & unicuiq; seminum proprium corpus. Secundū hoc ergo dixerat: Non corpus quod
futurū est seminas. Neq; enim non triticum erit ex tritico: sed quia nemo seminat herbam
uel stipulā, & multiplicia in palea tegumenta granorū, cum quibus tamen semina exurgūt,
ideo ait, Sed nudū granum: hinc uolēs ostendere, quia si deus potest addere quod nō erat
in nudo semine, multo magis potest reparare quod erat in hominis corpore. Iā uero quod
adiungit, ad differentiā pertinet resurgētium, propter diuersas glorias fidelium atq; sancto
rum. Non omnis, inquit, caro eadē caro, alia quippe hominum, alia aūt caro pecorū, alia uo
lucrum, alia piscium, & corpora cœlestia, & corpora terrestria: sed alia est cœlestiū gloria, &
alia terrestrium: & alia gloria solis, & alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. Stella enim à
stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorū. In his omnibus iste sensus est, Si genera
carnis cum sint cuncta mortalia, differunt tamē inter se pro diuersitatibus animātium: & si
corpora cum sint omnia uisibilia, differunt tamē pro diuersitatibus locorū: unde alia est cœ
lestium gloria, alia terrestrium: & si in locis sublimibus cum sint cuncta cœlestia, differunt
B etiam ipsa claritatibus luminum, non mirum est quod in resurrectiōe mortuorum distabit
gloria meritorum. Hinc iam uenit ad illud, quod communiter habet omnis caro quæ ad ui
tam resurrgit æternam, & dicit: Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: semina/
tur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in uirtute: seminatur cor/
pus animale, surget corpus spiritale. In his uerbis Apostoli, nunquid fas est putare melius
corpora nostra resurrectura quàm Christi? cum de illo sit propositum exemplum quod fi/
deliter intēdere & per eius gratiā sperare debeamus. Ac per hoc nullo modo potuit corpus
Christi cum corruptione surgere, si nostrū in incorruptione resurrecturum promittitur: nec
potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quæ autem ibi gloria, ubi adhuc cor/
ruptio? Nimis itaq; absurdum est, ut credamus illud corpus & in infirmitate esse semina/
tum, id est mortificatū, & in infirmitate resurrexisse, cum corpus nostrū seminetur in infir/ 2. Cor. 13
mitate, resurgat in uirtute, & dicat idem Apostolus de Christo: Etsi crucifixus est ex infir/
mitate, sed uiuit in uirtute dei. Quis uero tam absurde sapiat, ut credat illud corpus anima/
le seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, resurget spiritale? Con/
stat itaq;, neq; ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putre/ Psal. 15
dinis in sepulchro nō uiderit, unde scriptum est, Nec dabis sanctum tuum uidere corrupti/
onem, clauis tamen & lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere:
& quod in contumelia passionis mortisq; seminatum est, nunc esse in gloria uitæ æternæ:
& quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in uirtute regnare: & quod erat corpus anima/
le, quoniam ex Adam sumptum est, nūc esse spiritale, quoniam spiritui iam inseparabiliter
copulatum est. Cum enim uellet Apostolus de corpore animali adhibere testimonium scri
pturarum, illud posuit quod in Genesi legitur: Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale,
sicut scriptum est: Factus est primus Adam in animam uiuentem, uel in animam uiuam.
Recolis certe quemadmodum scriptū sit: Et insufflauit deus in faciem eius flatum uitæ, & fa
ctus est homo in animā uiuam. Dictum est aūt etiā de animalibus: Producat terra animā

uiuam. Intelligitur ergo corpus animale dici simile cæteris animalibus propter mortis disso- C
lutionem & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & postea superata animantis com-
pago dissoluitur: Spiritale autem corpus, quod iam cum spiritu immortale est: quãuis non-
Origenicum. nulli arbitrẽtur tũc fieri corpus spiritale, cum iam & ipsum corpus mutabitur in spiritum, &
quod homo erat ex corpore & spiritu, utrumq; ac totum spiritus erit, quasi dixerit Aposto-
lus: Seminatur corpus, surget spiritus. Dixit aũt Seminatur corpus animale, surget corpus
spiritale. Proinde sicut animale corpus non est anima sed corpus, ita & spiritale corpus non
spiritum debemus putare sed corpus. Quis porrò audeat opinari, uel Christi corpus nõ spi-
ritale resurrexisse, uel si spiritale surrexit, iam non corpus fuisse sed spiritum? cum hanc opi-
Lucæ 24 nionem discipulorum refellat, ubi cum eum uidentes existimarẽt se spiritum uidere, ait: Pal-
pate & uidete, quia spiritus ossa & carnem nõ habet, sicut me uidetis habere. Iam igitur illa
caro spiritale erat corpus, nec tamen spiritus erat sed corpus, nulla ulterius morte ab anima
resoluendum atq; separandum sicut corpus animale, quale animatum est dei flatu, cum fa-
ctus est homo in animam uiuam, etiam ipsum ex animali spiritale sine mortis interuentu
futurũ, nisi transgressio præcepti prius commisso peccato infligeret pœnam, quàm deus ser-
uatæ iusticiæ daret coronã. Vnde dominus Christus per nos ad nos uenit, cum peccatores
iustus inuenit, per stratum quodãmodo humilitatis nostræ, sed nõ cum morbo iniquitatis
nostræ. Nam per animale nobis, hoc est per mortale corpus apparuit, qui utiq; si uoluisset,
cum corpore immortali primitus aduenisset. Sed quia nos humilitate filij dei sanari oporte-
bat, usq; ad nostram infirmitatẽ descendit, & fidei nostræ meritum ac præmium, uirtute suæ
resurrectionis ostẽdit. Ideo sequitur Apostolus & dicit: Nouissimus Adam in spiritum ui-
uificãtem: siue intelligatur primus Adam, qui de puluere ante formatus est, nouissimus aũt
Adam qui de uirgine procreatus est: siue in unoquoq; homine utrũq; cõpleatur, ut primus
Adam sit in corpore mortali, nouissimus Adam idem ipse in corpore immortali: tamen in-
ter animam uiuentem & spiritum uiuificantem hoc interesse uoluit, ut illic sit corpus anima- D
le, hic spiritale. Anima quippe in corpore animali uiuit quidem, sed non uiuificat usq; ad au-
ferẽdam corruptionẽ: In corpore uero spiritali quoniam perfecte adhærens domino, unus
spiritus est, sic uiuificat ut spiritale corpus efficiat, absumens omnem corruptionẽ, nullã me-
tuens separationem. Proinde sequitur: Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale,
postea spiritale. Primus homo de terra terrenus, secũdus homo de cœlo cœlestis: qualis ter-
renus tales & terreni, & qualis cœlestis tales & cœlestes. Sicut portauimus imaginem terre-
ni, portemus & imaginem eius qui de cœlo est. Quid est, Qualis terrenus tales & terreni, nisi
mortales ex mortali? Et quid est, Qualis cœlestis tales & cœlestes, nisi immortales per im-
mortalem? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est,
cum esset cœlestis, ut eos qui terreni erãt, faceret cœlestes: hoc est, ideo ex immortali morta-
lis factus est, assumendo serui formam, non domini mutando naturam, ut eos qui morta-
les erant, faceret immortales, impertiendo dominicam gratiam, non seruilem iniuriam reti-
nendo. Cum igitur de resurrectione corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora
futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex contẽptibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex
animalibus spiritalia, hoc est ex mortalibus immortalia, subiecit unde agitur atq; ait, Hoc
autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei possidere non possunt. Et ne quisquam
putaret secundum substãtiam carnis hoc Apostolum definisse, aperuit quid diceret subiun-
gendo, Neq; corruptio incorruptionẽ possidebit. Tanquam diceret, quod dixi, Caro & san-
guis regnum dei non possidebunt, ideo dixi, quia corruptio incorruptionem non posside-
bit. Hoc ergo loco nomine carnis & sanguinis corruptionẽ mortalitatis intelligi uoluit. De-
nique tanquam ei diceretur, Quomodo caro erit, & caro non erit? Caro quippe erit, quoni-
am dominus post resurrectionem ait, Palpate & uidete, quia spiritus ossa & carnem nõ ha-
bet sicut me uidetis habere: Caro autem non erit, quoniam caro & sanguis regnum dei nõ
possidebunt, Exponit quid dixerit, adijciens: Ecce mysterium uobis dico, Omnes quidem

A resurgemus,uel sicut Græci codices habent, Omnes quidem dormiemus,nō tamen omnes
immutabimur.Hanc mutationem utrum in deterius an in melius intelligi uoluerit,inferio/
ra demonstrant.In atomo inquit, hoc est in puncto temporis, quod diuidi non potest. In ἄτομον.
ictu oculi,hoc est in summa celeritate . In nouissima tuba,hoc est in nouissimo signo quod
dabitur,ut ista compleantur. Canet enim tuba,inquit,& mortui resurgēt incorrupti,& nos
commutabimur.Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi,
quia omnes & iusti & iniusti resurrecturi sunt: Sed, sicut dominus in euāgelio loquitur,qui Ioan.5
bene fecerunt in resurrectionem uitæ,qui male egerunt in resurrectionem iudicij,Iudicium
appellans pœnam sempiternā,sicut alio loco,Qui non credit,inquit,iam iudicatus est.Pro/ Ioan.3
inde illi qui ad iudicium resurrecturi sunt,nō commutabuntur in illam incorruptelam,quæ
nec doloris corruptionem pati potest.Illa nanq; fidelium est atq; sanctorum,isti uero per/
petua corruptione cruciabuntur,quia ignis eorum non extinguetur,& uermis eorū non mo Esaiæ 66
rietur.Quid sibi ergo uult ista distinctio, Et mortui resurgent incorrupti,& nos commuta/
bimur,nisi quia omnes incorrupti resurgent? Sed ex his etiam iusti immutabuntur in illam
incorruptelam,cui omnino nulla possit nocere corruptio: ac per hoc qui in ea non commu/
tabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorū, sed tamen corrumpendi do
lore pœnarum,cum audierint: Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo &
angelis eius. A quo auditu malo iustus non timebit.De illa uero commutatione iustorum
cum dixisset,Nos commutabimur,tanquam quæreremus quomodo istud fiat,uel qualis il
la commutatio futura sit,adiungit & dicit: Oportet enim corruptibile hoc induere incorru/
ptelam,& mortale hoc induere immortalitatem.Non,ut opinor,dubitandum est secūdum
hoc dictū,Caro & sanguis regnum dei non possidebunt,quia non ibi erit corruptio & mor
talitas carnis & sanguinis.Secūdum has enim qualitates hoc loco carnem & sanguinē nun/
cupauit.Quocirca,ut aliquid exempli gratia ponam quod interim occurrit,sicut scriptū est,
B Ne forte tentauerit uos qui tentat,& inanis sit labor uester: atque hic intelligitur diabolus, 1.Thes.3
tanquam deus omnino nō tentet,de quo alio loco scriptura dicit,Ipse autem neminem ten/ Iacob.1
tat : nec contraria est ista sententia ei qua dicitur, Tentat uos dominus deus uester , sed sol Deut. 13
uitur quæstio, cum uocabulum tentationis diuersas intelligentias habeat , eo quod alia sit
tentatio deceptionis,alia tentatio probationis : secundum illam non intelligitur qui tentat,
nisi diabolus,secundum hanc uero tentat deus:Ita cum dicitur,Caro possidebit regnū dei,
& caro non possidebit regnū dei,etiam huius nominis intelligentia discernatur, & nulla erit
quæstio: quoniam caro secundum substantiam,secundum quam dictum est, Spiritus ossa
& carnem non habet sicut me uidetis habere,possidet regnum dei: Caro autem,cum secun/
dum corruptionem intelligitur,non possidebit. Hoc enim expositum est,cum diceretur,Ca
ro & sanguis regnum dei non possidebunt,in eo quod continuo additum est: Neq; corru/ Quæstio secū
ptio incorruptionem possidebit,sicut satis quātum arbitror disseruimus.Quod quæris,utrū da an subito
singillatim à creatore deo corporum liniamenta formentur,nō mouebit,si quantum potest corpora re/
humana mens potētiam diuinæ operationis intelligat.Quomodo enim negare poterimus formentur.
deum etiam nunc operari cuncta quæ creantur,cum dominus dicat : Pater meus usq; nunc Ioan.5
operatur ? Vnde illa cessatio septimi diei ab ipsis naturis condendis intelligenda est facta,
non ab earum administratione quæ conditæ referuntur. Cum ergo natura rerum à creato
re administretur , & per ordines præfinitis locis & temporibus suis cuncta nascantur, deus
usque nunc operatur . Nam si deus nunc ista non format,quomodo legitur : Priusquàm te Hier. 1
formarem in utero,noui te? Quomodo etiam accipi potest,Quod si fœnum agri,quod ho Matt. 6
die est & cras in clibanum mittitur,deus sic uestit:nisi forte credendum est fœnum à deo ue/
stiri,& à deo corpora non formari ? Cum enim dixit,uestit, non de præterita ordinatione,
sed de præsenti operatione satis indicat. Vnde est etiam illud Apostoli de seminibus,quod
supra commemoraui,Non,inquit,corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum,
ferè tritici,aut alicuius cæterorum: Deus autem illi dat corpus quomodo uoluerit . Non di/

xit, dedit aut disposuit, sed dat, ut creatorem intelligas efficaciam sapientiæ suæ rebus quæ C
Sap.8 quotidie suis temporibus oriuntur, condendis adhibere. De qua sapientia dictum est: Pertendit à fine usq; in finem fortiter, & non dixit, disposuit, sed disponit omnia suauiter. Multum est autem uel tenuiter sapere, quomodo commutabilia & temporalia non commutabilibus & temporalibus creatoris motibus, sed æterna & stabili uirtute condantur. De illo sa-
Quæstio 3 nè quod percunctandum putasti, utrum baptizati omnes, si absque pœnitentia diuersis criminibus irretiti, de corpore exierint, ueniam quolibet tempore consecuturi sint, librum non paruæ quantitatis iam scripsi, quem si describere curaueris, fortasse nihil ulterius hinc requi-
Quæstio 4 res. Vis etiam per me scire, utrum dei flatus ille in Adam idemipse sit anima. Breuiter respõdeo, Aut ipse est, aut ipso anima facta est. Sed & si ipse est, factus est. De anima quippe loquitur per Esaiam prophetam deus, ubi dicit: Omnem flatum ego feci, quod sequẽtia satis indicant. Sequitur enim: Propter peccatum modicum quid contristem illum? Id est ipsum flatum, & cætera, quæ nisi de anima humana intelligi nequeunt. In hac enim quæstione maxime cauendum est, ne anima non à deo facta natura, sed ipsius dei substãtia tanquã unigenitus filius, quod est uerbum eius, aut aliqua eius particula esse credatur, tanquam illa natura atq; substãtia, qua deus est quicquid est, commutabilis esse possit. Quod esse animam nemo nõ sentit, qui se animã habere sentit. Cum ista dictarem, perlator iam uentum expectans, me uehementer ut nauigaret, urgebat. Itaque si quid hic incondite atq; inculte dictũ legeris, uel si totum ita esse perspexeris, doctrinæ da operam, linguæ ueniam.

Augustinus Proculiano episcopo, ut apparet partis Donatianæ, inuitans illum, ut mutua collatione Schisma componatur. Epistola CXLVII

DOMINO honorabili & dilectissimo Proculiano, Augustinus. Propter imperitorum hominũ uanitates diutius apud te de titulo epistolæ meæ disputare non debeo. Cum enim nos reuocare inuicem ab errore conamur, quamuis ante plenissimam discussionem causæ quibusdam uideri possit, quis nostrum erret incertum: seruimus tamen inuicem nobis, si bono animo nobiscum agimus, ut à peruersitate discordiæ liberemur. Quod me syncero corde agere & cum tremore Christianæ humilitatis, etiam si plerisq; hominibus apertum non est, uidet tamẽ ille cui nulla corda clauduntur. Quid autem in te honorare nõ dubitem, facile intelligis. Non enim errorem schismatis, unde omnes homines, quantum ad me attinet, cupio sanari, dignum honore aliquo existimo. Sed te ante omnia, quod ipsius nobis humanæ societatis uinculo stringeris, & quod nonnulla in te præminent placidioris mentis indicia, quibus nullo modo desperãdum est, facile te posse ueritatem, cum fuerit demonstrata, complecti, sine ullo æstu dubitationis honorandum puto. Dilectionis autẽ tantum tibi debeo, quantum nobis imperat ipse qui nos dilexit usque ad crucis opprobrium. Sed ne mireris quod apud beneuolẽtiam tuam diu tacui, non putabam in hac te esse sententia, quam mihi frater Euodius, cui fidem non habere non possum, gaudens indicauit. Nam cum forte contigisset, ut in unam domum conuenire tis, & sermo inter uos de spe nostra, hoc est de Christi hæreditate ortus esset, ait dixisse benignitatem tuam, uelle te & bonis uiris sedentibus conferre nobiscum. Quod te multum gaudeo nostræ humilitati offerre dignatum. Neq; ullo modo possum tantam occasionem benigni animi tui deserere, ut quantũ uires dominus præbere dignabitur, quæram tecum atq;
Ioan.14 discutiam, quæ causa, quæ origo, quæ ratio in ecclesia Christi, cui dixit: Pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis, tam lugendæ atq; plangẽdæ discessionis extiterit. Audiui quidem de memorato fratre te fuisse conquestum, quod nescio quid tibi cõtumeliose respõderit: quod quæso te ne illam contumeliam deputes, quam certum mihi est nõ de superbo animo processisse: noui enim fratrem meum, sed si quid in disputando pro fide sua, & pro ecclesiæ charitate dixit fortasse feruẽtius, quod tua grauitas nollet audire, non illa contumacia, sed fiducia nominanda est. Collatorem enim & disputatorem, non assentatorem & adulatorẽ se esse cupiebat. Nam hoc est oleum peccatoris, quo Propheta non uult impinguari caput.

A caput. Ita em̄ dicit: Emendabit me iustus in misericordia, & arguet me, oleum aūt peccatoris nō impinguet caput meum. Psalm. 140 Mauult em̄ seuera misericordia iusti emēdari, q̃ leni adulationis unctiōe laudari. Vnde etiā illud propheticū est: Qui uos felices dicunt, in errorē uos mittunt. Esaiæ 3 Ideoq; de homine, quem falsæ blādiciæ faciunt arrogantē, recte etiā uulgo dicitur: Creuit caput. παροιμία Impinguatū est em̄ oleo peccatoris, hoc est, nō aspera ueritate corrigentis, sed leni falsitate laudantis. Neq; hoc in eam partē peto accipias, quasi ego te à fratre Euodio tanq̃ à iusto emendatū intelligi uelim. Vereor enim ne me quoq; aliquid cōtumeliose in te dicere existimes, quod uehemēter caueo quātum possum. Sed iustus est ille qui dixit: Ego sum ueritas. Ioan. 14 Itaq; de cuiuslibet hominis ore nobis uerum cū aliqua asperitate sonuerit, non ab illo homine, qui forte peccator est, sed ab ipsa ueritate, hoc est à Christo qui iustus est emendamur, ne nostrū caput blandæ, sed perniciosæ adulatiōis unctio, hoc est oleū peccatoris impinguet. Quanq̃ etiam si frater Euodius aliquantū pro suæ cōmunionis defensiōe turbatior, aliquid elatius animo cōmotiore dixisset, ætati hominis & necessitatis causa te oporteret ignoscere. Istud tamē quod promittere dignatus es, peto memineris, ut sedētibus quos ipse delegeris, dummodo uerba nostra nō inaniter uētilentur, sed stilo excipiantur: ut & trāquillius & ordinatius disseramus & si quid forte à nobis dictum de memoria lapsum fuerit, recitatione reuocetur, & rem tam magnam, & ad salutē omnium pertinentē cum cōcordia requiramus: Aut si placet, nullo medio interposito, prius nobiscum siue per epistolas, siue per collocutionē atq; lectionē ubi placuerit cōferamus, ne forte intemperātes nōnulli auditores malint quasi nostrū spectare certamē, quàm de nostra salute in nostra collocutiōe cogitare, ut quod fuerit inter nos terminatū, postea per nos populus nouerit: aut si per epistolas agi placet, ipsæ plebibus recitētur, ut aliquādo nō plebes, sed plebs una dicatur. Prorsus sicut uolueris, sicut iusseris, sicut tibi placuerit, libenter amplector. Et de animo beatissimi & uenerabilis mihi patris Valerij nunc absentis tota securitate polliceor, hoc eum cum magna lætitia

B cogniturū. Noui enim quātum diligat pacem, & nulla uani fastus inanitate iactetur. Rogo te quid nobis est cum ueteribus dissensiōibus? & hucusq; uulnera illa durauerunt, quæ animositas hominum superborū nostris membris inflixit, quorum uulnerū putrefactione etiā dolorē perdidimus, quo solet medicus implorari. Vides quāta & quàm miserabili fœditate Christianæ domus familiæq; turbatæ sint. Mariti & uxores de suo lecto sibi cōsentiunt, & de Christi altari dissentiunt. Per illum sibi iurāt, ut inter se pacem habeant, & in illo habere nō possunt. Filij cum parētibus unam domum habent suam, & domum dei nō habēt unā. Succedere in eorum hæreditatē cupiunt, cum quibus de Christi hæreditate rixantur. Serui & domini cōmunem deum diuidunt, qui formam serui accepit, ut omnes seruiendo liberaret. Honorant nos uestri, honorāt uos nostri. Per coronam nostrā nos adiurant uestri, per coronā uestrā uos adiurāt nostri. Omnium uerba suscipimus, neminē offendere uolumus. Quid nos solus Christus offendit, cuius membra laniamus? Et homines quidē causas suas seculares apud nos finire cupientes, quando eis necessarij fuerimus, sic nos sanctos & dei seruos appellant, ut negocia terræ suæ peragāt: aliquādo agamus & negocium salutis nostræ, & salutis ipsorum: non de auro, non de argento, non de fundis & pecoribus, pro quibus rebus quotidie submisso capite salutamur, ut dissensiōes hominū terminemus, sed de ipso capite nostro tam turpis inter nos & perniciosa dissensio est. Quantumlibet capita submittāt qui nos salutant, ut eos concordes in terra faciamus, de cœlo usq; ad crucem submissum est caput nostrum, in quo concordes non sumus. Rogo te atq; obsecro, si est in te aliqua humanitas, quam multi prædicant, hic appareat bonitas tua, si non propter honores transitorios simulatur, ut contremiscant in te uiscera misericordiæ, & uelis aliquando rem discuti instando nobiscum orationibus, & omnia pacifice cōferendo: ne miseræ plebes, quæ nostris honoribus obsequuntur, premāt nos obsequijs suis in iudicio dei, sed potius nostra nō ficta charitate nobiscum reuocatæ ab erroribus & dissensionibus, in ueritatis & pacis itinera dirigātur. Opto te coram oculis dei beatum esse, domine honorabilis & dilectissime.

Augustinus Valerio episcopo suo, cui erat collega, præsertim in dispensando uerbo dei, demõstrat quàm difficile sit sacerdotẽ pium agere, obsecrãs ut patiatur ipsum in secessu precibus & studio hoc agere, ut sit idoneus imposito muneri. Epist. CXLVIII C

40. dis. ante omnia. DOMINO beatissimo & uenerabili, & in conspectu domini syncera charitate charissimo patri Valerio, Augustinus presbyter in domino salutẽ. Ante omnia peto, ut cogitet religiosa prudentia tua nihil esse in hac uita, & maxime hoc tempore facilius & lætius, & hominibus acceptabilius episcopi aut presbyteri aut diaconi officio, si perfunctorie atque adulatorie res agatur: sed nihil apud deum miserius & tristius & damnabilius. Item nihil esse in hac uita, & maxime hoc tempore difficilius, laboriosius, periculosius episcopi aut presbyteri aut diaconi officio, sed apud deum nihil beatius, si eo modo militetur quo noster imperator iubet. Quis autem iste sit modus, nec à puericia, nec ab adolescentia mea didici: & eo tempore quo discere cœperam, uis mihi facta est, merito peccatorum meorum. Nam quid aliud existimem nescio, ut secundus locus gubernaculorũ mihi traderetur, qui remum tenere nõ noueram. Sed arbitror dominum meum propterea me sic emẽdare uoluisse, quod multorum peccata nautarum, antequàm expertus essem quid illic agitur, quasi doctior & melior reprehẽdere audebam. Itaq; postquàm missus sum in medium, tunc sentire cœpi temeritates reprehẽsionum mearum, quanquam & antea periculosissimum iudicarem hoc ministerium. Et hinc erant lachrymæ illæ, quas me fundere in ciuitate ordinationis meæ tempore nonnulli fratres animaduerterunt, & nescientes causas doloris mei, quibus poterant sermonibus, qui omnino ad uulnus meum non pertinerent, tamen bono animo consolati sunt. Sed multo ualde multo amplius expertus sum quàm putabam, non quia nouos aliquos fluctus aut tempestatem uidi, quas ante non noueram, uel non audieram, uel non legeram, uel non cogitaueram, sed ad eas euitandas aut perferendas solertiam & uires meas omnino non noueram, & alicuius momenti arbitrabar. Dominus autem irrisit me, & rebus ipsis ostẽdere uoluit meipsum mihi. Quod si non damnando sed miserando fecit (hoc enim spero) certe uelnunc cognita ægritudine mea, debeo scripturarum eius medicamenta omnia perscrutari, & orando ac legendo agere, ut idonea ualetudo animæ meæ ad tam periculosa negocia tribuatur: quod ante non feci, quia & tempus non habui. Tunc enim ordinatus sum, cum de ipso actionis tempore ad cognoscẽdas diuinas scripturas cogitaremus, & sic nos disponere uellemus, ut nobis ocium ad hoc negocium posset esse. Et quod uerum est, nondum sciebam quid mihi deesset ad tale opus, quale me nunc torquet & conterit. Quod si propterea re ipsa didici quid sit homini necessarium, qui populo ministrat sacramentum & uerbum dei, ut iam non mihi liceat assequi, quod me nõ habere cognoui: iubes ergo ut peream pater Valeri? Vbi est charitas tua? Certe diligis me, certe diligis ipsam ecclesiam, cui me sic ministrare uoluisti, & tamen certus sum quod & me & ipsam diligis. Sed putas me idoneũ, cum ego melius me nouerim, qui tamen nec ipse me nossem, nisi experiendo didicissem. Sed dicit fortasse sanctitas tua: Vellẽ scire quid desit instructiõi tuæ. Tam multa autem sunt, ut facilius possim enumerare quæ habeo, quàm quæ habere desidero. Audeo enim dicere, scire me & plena fide retinere quid pertineat ad salutẽ meam. Sed hocipsum quomodo ministrem ad salutem aliorũ, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant? Et sunt fortasse aliqua, imò nõ est dubitandum esse in sanctis libris conscripta consilia, quibus cognitis & apprehensis possit homo dei rebus ecclesiasticis & ordinationibus ministrare, aut certe inter manus iniquorũ uel uiuere conscientia saniore uel mori, ut illa uita non amittatur, cui uni christiana corda humilia & mãsueta suspirant. Quomodo aũt hoc fieri potest, nisi quemadmodũ ipse dominus dicit, petẽdo, quærendo, pulsando, id est orãdo, legẽdo, plangendo? Ad quod negocium mihi paruum tẽpus uel usque ad pascha impetrari uolui per fratres à tua syncerissima & uenerabili charitate, & nũc per has preces uolo. Quid em̃ respõsurus sum domino iudici? Nõ poterã ista iam quærere, cum ecclesiasticis negocijs impedirer. Si ergo mihi dicat, Serue nequã, si uilla ecclesiæ calumniosum D

A lumniosum aliquem pateretur, cuius fructibus colligendis magna opera impenditur, negle
cto agro quem rigaui sanguine meo, si quid agere pro ea posses apud iudicem terræ, nón/
ne omnibus consentientibus, nonnullis etiam iubentibus & cogentibus pergeres, & si cōtra
te iudicaretur, etiam trans mare proficisceretis, atq; hoc modo uel annuam uel amplius ab/
sentiam tuam nulla querela reuocaret, ne alius possideret terrā, nō animæ sed corpori pau/
perum necessariam, quorū tamen famem uiuæ arbores meæ multo facilius mihiq; gratius
si diligenter colerentur explerent? Cur ergo ad discendam agriculturam meam, uacationē
tēporis tibi defuisse causaris? Dic mihi quid respondeam rogo te? An forte uis dicam, Se
nex Valerius dum me omnibus rebus instructum esse credidisset, quanto amplius me dile
xit, tanto minus ista discere permisit? Attende omnia ista senex Valeri, obsecro te per bo/
nitatē & seueritatem Christi, per misericordiam & iudiciū eius, per eum qui tantā tibi inspi/
rauit erga nos charitatē, ut te nec pro lucro animæ nostræ audeamus offendere. Sic aūt mi/
hi deū & Christū testē facis innocentiæ & charitatis, & synceri affectus quē circa nos habes,
quasi ego nō de his iurare omnibus possim. Ipsam ergo charitatē & affectū imploro ut mi
serearis mei, & cōcedas mihi ad hoc quod rogaui tēpus quantū rogaui, atq; adiuues me o/
rationibus tuis, ut non sit inane desideriū meū, nec infructuosa ecclesiæ Christi atq; utilitati
fratrū & conseruorū meorū absentia mea. Scio quod illa charitate pro me orante, maxime
in tali causa nō aberit dominus, & eam sicut sacrificiū suauitatis accipiens, fortassis breuiore
tempore quàm postulaui, me saluberrimis cōsilijs de scripturis suis reddet instructum.

Augustinus Profuturo, de toleranda aduersa ualetudine & cohibenda ira. Epist. CXLIX.

FRATRI Profuturo Augustinus. Secundū spiritū quantum domino placet,
atq; uires ipse præbere dignatur, recte sumus, Corpore autem ego in lecto sum.
Nec ambulare enim nec stare nec sedere possum, rhagadis uel exochadis dolore
& tumore. Sed etiam sic, quoniam id domino placet, quid aliud dicendum est, nisi quia re
B cte sumus? Potius enim si id nolumus quod ille uult, nos culpandi sumus, q; ille non recte
aliquid uel facere uel sinere existimandus est. Nosti hæc omnia, sed quia mihi es alter ego,
quid libentius tecum loquerer, nisi quod mecum loquor? Commēdamus ergo sanctis ora/
tionibus tuis & dies & noctes nostras, ut oretis pro nobis, ne diebus intēperanter utamur,
ut noctes æquo animo toleremus, ut etiam si ambulemus in medio umbræ mortis, nobiscū
sit dominus ne timeamus mala. Quod senex Megalius defunctus sit, iam uos audisse quis
dubitet? Erāt autem à depositione corporis eius cum hæc scriberem, dies fermè uigintiqua
tuor. Vtrū iam uideris, disponebas enim successorē primatus eius, si fieri potest nosse uolu
mus. Nō desunt scandala, sed neq; refugium, Non desunt mœrores, sed neq; cōsolationes.
Atq; inter hæc quàm uigilandū sit, ne cuiusquam odium cordis intima teneat, neq; sinat ut
oremus deū in cubili nostro clauso ostio, sed aduersus ipsum deū claudat ostium, nosti opti
me frater, Subrepit autem dum nulli irascenti ira sua uidetur iniusta. Ita enim inueterascēs
ira fit odium, dum quasi iusti doloris admixta dulcedo, diutius eam in uase detinet, donec
totum acescat uasq; corrumpat. Quapropter multo melius nec iuste cuiquam irascimur,
quàm uelut iuste irascendo in alicuius odium iræ occulta facilitate delabimur. In recipien/
dis enim hospitibus ignotis ista solemus dicere, multo esse melius malum hominem per/
peti, quàm forsitan per ignorantiam excludi bonum, dum cauemus ne recipiatur malus.
Sed in affectibus animi contra est. Nam incomparabiliter salubrius est etiam iræ iuste pul/
santi non aperire penetrale cordis, quàm admittere non facile recessuram, & peruenturā de
surculo ad trabem. Audet quippe impudēter etiam crescere citius quàm putatur. Nō enim
erubescit in tenebris cum super eam sol occiderit. Recolis certe qua cura & quanta sollicitu
dine ista scripserim, si recolis quid mecum nuper in itinere quodam locutus sis. Fratrem Se/
uerum & qui cum eo sunt salutamus. Etiam fortasse ipsis scriberemus si per festinationem
perlatoris liceret. Peto autem ut apud eundem fratrem nostrum Victorem cui ago etiam
apud tuam sanctitatē gratias quod Cōstantinam dum pergeret indicauit, petēdo adiuues

Rhagades, Celsus, Plinius & Dioscorides, alijque medici referunt inter uitia sedis, quoniam autē scissuram comitatur tumor, addidit & alterū uocabulum exochadis.

γνώμη

παροιμία.

propter negocium quod ipse nouit,de quo grauissimũ pondus pro hac re multũ deprecan/ C
tis Nectarij maioris patior,per Calamã remeare ne grauetur,sic enim promisit mihi. Vale.

Augustinus Elpidio, qui uidebatur cum Arianis nonnihil sentire, declarans de re/
bus ineffabilibus parcissime loquendum. Epistola CL

OMINO eximio meritoq; honorabili & desiderabili Elpidio, Augustinus.
Quis nostrum erret in fide uel cognitiõe trinitatis, alia quæstio est. Gratum sa/
nè habeo quod me quamuis incognitum facie, tamen quia errare credidisti, re/
uocare ab errore conatus es. Huius tibi beneuolẽtiæ mercedem retribuat deus,
& nosse te faciat quod nosse te putas. Res enim ardua est, ut existimo, & quæso te ne in ullã
cõtumeliæ partẽ acceperis, quod tibi tantæ cognitionis munus optaui. Vereor enim ne ino/
pinatæ scientiæ præiudicium, si nõ præcepta uera, quæ nequaquã ad te mihi arrogauerim,
at certe bona uota nostra, quæ mihi etiam indocto habere de te licet, non enim perite, sed
amice exhibenda sunt, repellat ab auribus tuis, potiusq; mihi succenseas quod non tibi iam
sim sapienti gratulatus, quàm gratias agas quod tibi sapientiam deprecatus sim. Verunta
men si ego portans episcopalis nominis sarcinam, libẽtissime amplector beneuolentiã tuã,
quod me Bosono & Iasoni, ut scribis, doctissimis uiris etiã trãsmare mittere dignatus es, ad
reportandos ex eorũ disputationibus uberes fructus: quod deniq; ad detegẽdas totius er/
roris caligines, libellum cuiusdam episcopi uestri, ingenio & uiribus elaboratum, ad me per
ferendum solicita benignitate curasti: quanto est æquius te bono animo accipere, quod ea
1.Cor. 2 quæ nullo humano ingenio & uiribus dari possunt, à domino deo tibi ut cõcedantur opta/
ui. Apostolus enim inquit: Non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo
est, ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis, quæ & loquimur non in doctis humanæ sapi/
entiæ uerbis, sed docti spiritu, spiritalibus spiritalia comparantes. Animalis autẽ homo nõ
percipit quæ sunt spiritus dei: stulticia est enim illi. Magis ergo tecum, si fieri posset, mallem
quærere quousq; appellandus sit animalis homo, ut si eum iam transcendimus, recte fortas D
se illa quæ supra humanam mentem atq; intelligentiam incõmutabiliter manent, aliqua ex
parte nos attigisse gaudeamus. Cauendum est enim ne propterea uideatur stultum, cum fi
lium patri audimus æqualem, quia hominem animalem adhuc agimus, de quo dictũ est,
quod stulticia sunt illi quæ sunt spiritus dei: quanq; sanè maiestas illa supra cũcta sublimis
Ioan. 1 à spiritalibus cogitari possit, à nullo autem possit effari: uidere tamen, quantum arbitror, fa
cile est, non esse factum per quem facta sunt omnia, & sine quo factũ est nihil. Si enim per
seipsum factus est, erat antequàm fieret, ut fieri per se posset. Quod certe tanto absurdius di
citur, quanto uanius cogitatur. Si autem non per se factus est, non est per quem facta sunt
omnia: quoniam quicquid factum est, per ipsum factum est. Omnia enim per ipsum facta
sunt, & sine ipso factum est nihil. Miror parum attendi quæ tam expresse Euãgelista uoluit
intimare ut neminem dissimulare permitteret. Nõ enim satis fuit dicere: Omnia per ipsum
facta sunt, nisi adderet, Et sine ipso factum est nihil. At ego quamuis tardus, & nondum
detersa caligine, sautium mentis oculum gerens ad intuendam patris & filij incomparabilẽ
ineffabilemq; præstantiam, tamen hoc tota facilitate complector, quod nobis in euange/
lio propterea præseminatum est, non ut hinc comprehenderemus illam diuinitatem, sed ut
hinc admoneremur non oportere nos de temeraria cõprehensione iactare. Si enim omnia
per ipsum facta sunt, quicquid non per ipsum factum est, non est factum: ipse autem per se
factus non est. Nõ est igitur factus, & omnia per ipsum facta esse ab euangelio credere co/
gimur. Ab eodem ergo cogimur eum factum esse non credere. Item si sine ipso factum est
nihil, ipse ergo nihil est: aut factum non esse, non autem sine se factum esse: Restat ut fatea
mur, aut non sine se factum esse, aut quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est,
non possumus dicere, Si enim ipse se fecit, iam erat antequàm fieret: Si autem ad se facien/
dum alteri, à quo factus est, adiutorium præbuit, nihilominus ut se adiuuãte ipse fieret, iam
erat anteq; fieret. Relinqtur itaq; ut sine se factus sit. Quicqd aũt sine illo factũ est, nihil est.
Aut

A Aut nihil est igitur, aut factus non est:sed non est nihil, factus igitur non est. Aut si factus
non est,& tamẽ filius est,sine dubio natus est. Quomodo inquis potuit de solo patre nasci
filius æqualis ei de quo natus est? Iam hoc enarrare non possum,& cedo prophetiæ dicen-
ti: Generationem eius quis enarrabit? Quod si tu de humana generatione qua per uirgi- Esa.53
nem natus est accipiendum putas,ipse te discute,& interroga animam tuam,utrum si in hu
mana generatione defecit,audeat enarrare diuinã. Noli ergo inquis dicere æqualem. Cur Phil.2
non dicam quod dixit apostolus: Nõ rapinam,inquit,arbitratus est esse æqualis deo. Etsi
enim æqualitatem illam non explicauit humanæ menti nondum purgatæ,posuit tamen in
uerbo quod in re possit inuenire purgata. Demus itaque operam mundando cordi nostro
ut inde exurgat acies,qua ista uidere ualeamus,Beati enim inquit mundicordes, quoniam Matth.5
ipsi deum uidebunt, Itaq; excedentes animalis hominis caliginosas imagines, ad serenita-
tem illam synceritatémq; ueniemus, qua uidere possimus quod dici non posse uideamus,
Nam libello quem dignatus es mittere,si mihi sit ocium facultasq; tribuatur ad singula re
spondere,arbitror te cogniturum,tanto minus quemq; uestiri lumine ueritatis,quanto ma
gis sibi uidetur nudam depromere ueritatem. Quis enim ferat,ut alia omittam,& hoc so-
lum interim commemorem quod maxime ingemui,cum Apostolus Paulus dicat: Vide- 1.Cor.13
mus nunc per speculũ in ænigmate,tunc autem facie ad faciem,istum iam dicere omni inte-
gumento reiecto nudã se depromere ueritatẽ,qui si diceret nudam uidemus ueritatẽ, nihil
esset cæcius ista arrogãtia uisionis. Nõ aũt dixit uidemus, sed depromimus,ut nõ solũ iam
ueritas intẽtioni mẽtis patere,sed etiã potestati linguæ subiacere uideatur. Multa sunt quæ
de trinitatis ineffabilitate dicantur,non ut ipsa dicatur,alioquin nõ est ineffabilis, sed ut il-
lis dictis,illa dici nõ posse intelligatur. Verũ iam ut arbitror modum excessit epistola mea,
cum per tuam me admonueris breuiter scribere. Sed quia institutione ueterum te excusare
dignatus es, non tibi absurdus uidebor, si modo quarundam epistolarum Ciceronis,quia
B eius quoq; in literis tuis mentionem fecisti,non te pigeat recordari.

Augustinus Nebridio,quibus in rebus sita sit uera beatitudo. Epist. CLI

NEBRIDIO Augustinus. Vtrum nescio quo,ut ita dicam,blandiloquio tuo fa
ctum putem,an uere res ita se habeat, incertũ apud me est. Nam repente acci-
dit,nec satis deliberatũ est,quatenus debeat cõmitti fidei. Expectas quid istud
sit. Quid censes? Prope persuasisti mihi,nõ quidẽ beatũ esse me,Nam id solius
sapiẽtis prædiũ est, sed certe quasi beatũ:ut dicimus hominẽ,quasi hominẽ in cõparatione
illius quem Plato nouerat, aut quasi rotunda,& quasi quadra ea quæ uidemus, cum longe
ab eis absint quæ paucorum animus uidet. Legi enim litteras tuas ad lucernam iam cœna-
tus,proxima erat cubitio,sed nõ ita etiam dormitio,Quippe diu mecum in lecto situs cogi-
taui atq; has loquelas habui,Augustinus ipse cum Augustino. Nõnne uerũ est quod Ne-
bridio placet beatos nos esse? Non utique. Nam stultos adhuc esse nec ipse audet negare.
Quid si etiam stultis beata uita contingit? durum,quasi uero parua,uel alia ulla miseria sit
quàm ipsa stulticia. Vnde ergo illi uisum est,an lectis illis libellis etiam sapiẽtem me ausus
est credere? Non usq; adeo temeraria est læticia gestiens, præsertim hominis cuius quanti
ponderis consideratio sit bene nouimus. Illud igitur scripsit quod nobis putauit dulcissimũ
fore, quia & illi dulce factum est,quicquid posuimus in his litteris:& scripsit gaudens,nec cu 1.Retrac.4
rauit,quid committẽdum gaudenti calamo esset. Quid si soliloquia legisset, lætaretur mul-
to exundantius, nec tamen reperiret plus aliquid quod me appellaret quàm beatum? Ci-
to ergo summum nomen effudit in me, nec sibi aliquid reseruauit, quod de me lætior as-
sereret. Vide, læticia quid faciat. Sed ubi est ista beata uita? ubi? ubi nam? O si ipsa es-
set,repelleret atomos Epicuri. O si ipsa esset, sciret nihil deorsum esse præter mundum. O
si ipsa esset, nosset extrema sphæræ tardius rotari quàm medium,& alia similia quæ simili-
ter nouimus. Nũc uero quomodo uel qualiscunque beatus sum,qui nescio cur tantus mun-
dus sit, cum rationes figurarum per quas est, nihil prohibeant esse quanto quis uoluerit
amplíorem?

ampliorem? An nō mihi diceretur, imò non cogeremur confiteri corpora in infinitum seca- C
ri,ut à certa uelut uas in quātitatem certam certus corpusculorū numerus surgeret? Quare
cum corpus nullum minimum esse finitur, quo pacto sinamus esse amplissimum,quo am-
plius esse non possit:nisi forte illud quod Alipio aliquando dixi occultissime,habet magnā
uim:ut quoniā numerus ille intelligibilis infinite crescit,nō tamen infinite minuitur,nam nō
eum licet ultra monadem resoluere,Contra sensibilis, Nam quid est aliud sensibilis nume-
rus,nisi corporeorum uel corporū quantitas,minui quidē infinite,sed infinite crescere neque
at.Et ideo fortasse merito philosophi in rebus intelligibilibus diuitias ponūt,in sensibilibus
egestatē. Quid enim erumnosius quàm minus atq; minus semper posse fieri? Quid ditius
quàm crescere quantū uelis,ire quò uelis,redire cum uelis,quousq; uelis, & hoc multū ama-
re quod minui nō potest? Quisquis nanq; intelligit istos numeros,nihil sic amat ut mona-
dem,nec mirum cum per eam fiat ut cæteri amentur. Sed tamē cur tantus est mundus? Po-
terat enim esse uel maior uel breuior:nescio. Tale est em̄: Et, cur hoc loco potius quàm illo.
Nec in ea re debet esse quæstio,ubi quicquid esset quæstio esset: unū illud multū mouebat,
quod infinite corpora secarētur. Cui fortasse respōsum est,de ui cōtraria intelligibilis nume-
ri. Sed expecta, uideamus quid sit hoc nescio quid,quod suggeritur menti, Certe sensibilis
mundus,nescio cuius intelligibilis imago esse dicitur. Mirum aūt est quod imaginibus uide
mus quæ specula referunt: nam quāuis ingentia specula sint,nō reddunt maiores imagines
quàm sunt corpora etiā breuissima obiecta. In paruis autem speculis sicut in pupillis oculo
rum,&si magna facies sese opponat,breuissima imago pro modo speculi formatur. Ergo &
imagines corporum minui licet,si specula minuantur, augeri si augeantur nō licet? Hic pro
fecto aliquid latet,sed nunc dormiendū est. Neq; enim Nebridio beatus quærēdo uideor,
sed fortasse aliquid inueniendo. Id aūt aliquid quid est? an illa ratiocinatio,cui tanꝙ unicæ
meæ blandiri soleo,& ea me nimis oblectare. Vnde cōstamus? ex animo & corpore. Quid
horū melius? uidelicet animus. Quid laudatur in corpore? nihil aliud uideo quàm pulchri D
tudinem. Quid est corporis pulchritudo? congruentia partiū cum quadā coloris suauitate.
Hæc forma ubi uera melior, an ubi falsa? Quis dubitet ubi uera est esse meliorem? Vbi er-
go uera est? in animo scilicet. Animus igitur magis amādus quàm corpus. Sed in qua parte
animi est ista ueritas? in mente atq; intelligētia. Quid huic aduersatur? sensus. Resistendū
ergo sensibus totis animi uiribus? liquet. Quid si sensibilia nimium delectāt? Fiat,ut nō de-
lectent. Vnde fit? cōsuetudine his carendi appetendiq; meliora. Quid si moritur animus?
ergo moritur ueritas,aut nō est intelligentia ueritas, aut intelligentia non est in animo, aut
potest mori aliquid in quo aliquid immortale est? Nihil autē horum fieri posse soliloquia
nostra iam cōtinent,satisq; persuasum est: sed nescio qua consuetudine malorū territamur
atq; titubamus. Postremo etiam si moritur animus,quod nullo modo posse fieri uideo,nō
esse tamē beatam uitam in lætitia sensibilium,hoc ocio satis exploratum est. His rebus for
tasse atq; talibus Nebridio meo si non beatus, at certe quasi beatus uideor. Videar & mi-
hi,quid inde perdo, aut cur parcam bonæ opinioni? Hæc mihi dixi. Deinde oraui ut sole-
bam atq; dormiui. Hoc placuit scribere tibi. Delectat enim me quod mihi gratias agis, si
nihil te quod in buccā uenerit celem,& gaudeo,quia sic tibi placeo. Apud quē ergo libentius
me aperiā, quàm cui displicere nō possum? At si in potestate fortunæ est ut hominē amet
homo,uide quàm beatus sim,qui de fortuitis tam multum gaudeo,& talia bona fateor de-
sidero mihi ubertim accrescere. Fortunæ aūt bona uerissimi sapientes,quos solos beatos fas
est uocari,nec timeri uoluerunt,nec cupi an cupiri,tu uideris, Et belle accidit. Nam uolo me
declinationis huius gnarum facias. Cū enim adiungo uerba similia,incertior fio. Nā ita est
cupio,ut fugio,ut sapio,ut iacio,ut capio,sed utrū fugiri an fugi,utrum sapiri an sapi,sit mo
dus infinitus,ignoro. Possem attēdere iaci & capi,ni uererer ne me caperet & pro ludibrio ia
ceret quò uellet,qui iactū & captū,aliud fugitum, cupitum,sapitū esse cōuinceret. Quæ item
Accentus. tria,utrum penultima longa,an inflexa,an graui breuiq; pronūcianda sint, similiter nescio.

Prouoca

A Prouocauerim te ad epistolam longiorem, peto ut paulo diutius te legā. Nam cum quæ/
ro tantum disserere, quantum uoluptati est legere te.

Augustinus ad populum factionis Donatianæ, quomodo illorum episcopi in conci/
lio conuicti sint, hortans ut nunc saltem redeant ad ecclesiæ communionem ne post
non fecisse sero pœniteat. Epistola CLII 2. Retrac. 40

SILVANVS senex, Valentinus, Aurelius, Innocentius, Maximinus, Optatus,
Augustinus, Donatus, & cæteri episcopi de concilio Zertensi ad Donatistas.
Cum in auribus nostris fama crebresceret, hoc uobis uestros episcopos dicere,
cognitorē præmio fuisse corruptum, ut cōtra eos sententia proferretur, uos autē
ista facile credere, ac propterea multos uestrū adhuc nolle acquiescere ueritati, placuit nobis
cogente domini charitate ex cōcilio nostro hæc ad uos scripta dirigere, quibus primitus ad
moneremini illos uobis uictos atq; conuictos hæc mendacia iactare: qui etiā in suo man/
dato quod pro illa collatione fecerūt, & suis nominibus atq; subscriptionibus firmauerūt,
nos illic traditores & persecutores suos esse dicētes, in falsitate atq; mēdacio manifestissimo
detecti atq; cōuicti sunt, ita ut uolētes gloriari de multitudine coepiscoporū suorū, inter ali
quorum absentium nomina etiam mortui nomen insererent, Et cum quæreretur ubi esset,
subita perturbatione cæcati, ipsi eum cōfiterentur in itinere defecisse. Et cum interrogarētur,
quomodo potuerit apud Carthaginē subscribere qui in itinere iam defecerat, uehementius
perturbati, alio mēdacio se obligauerūt, respondētes eum à Carthagine redeuntē fuisse de/
functum. De quo mēdacio exire omnino minime potuerūt. Ecce quibus creditis, uel de anti
qua traditione, uel de cognitoris corruptione, qui mandatū suū ubi nobis obiecerunt crimē
traditionis, nō potuerunt cōscribere sine crimine falsitatis. Proinde quæ maxime necessaria
credidimus, his litteris tanq; breuiario collecta inseruimus, ne forte ad magna gestorū uo/
lumina uel peruenire nō facile possitis, uel ea legere laboriosum putetis. Carthaginem ueni/
B mus, & nos & episcopi uestri, & quod prius nolebāt & indignū esse dicebāt, in unū conueni
mus, Electi sunt ex nobis & ex ipsis, septē hinc, & septē inde, qui pro causa omniū loqueren
tur. Electi sunt alij septē hinc, & septē inde, cum quibus ubi opus erat cōsilium pertractarēt.
Electi sunt quatuor hinc, & quatuor inde, qui gestis cōscribēdis custodes essent, ne infalsatū
aliquid ab aliquo diceretur. Dati sunt etiā à nobis & ab ipsis, notarij quatuor hinc, & qua/
tuor inde, ut bini cum exceptoribus iudicis alternarēt, ne aliquis nostrum se dixisse aliquid
causaretur quod non fuisset exceptum. Huic tantæ diligentiæ etiam illud est additum, ut &
nos & ipsi quemadmodū ipse iudex uerbis nostris subscriberemus, ne quisquā diceret in il/
lis gestis aliquid uel postea fuisse corruptū. Cum enim adhuc uiuentibus eis qui subscripse/
runt, innotuerint eadē gesta omnibus locis in quibus oportet ut innotescant, sic etiā ad po/
steros cōfirmata ueritas perdurabit. Nolite ergo esse ingrati tātæ misericordiæ dei quæ per
istam diligentiam uobis ministrata est. Nulla excusatio iam remansit, nimium dura, nimiū
diabolica sunt hominū corda, quæ adhuc tantæ manifestationi ueritatis obsistunt. Ecce epi
scopi partis uestræ, quos omnes elegerūt ut pro omnibus loquerent', conati sunt quantū po
tuerūt, ut omnino ipsa causa nō ageretur, propter quā tantus numerus episcoporū utriusq;
partis de uniuersa Africa, & de tam longinquis locis Carthaginem uenerat. Et cum omnis
anima suspensa expectaret in tanta collectione quid ageretur, illi uehemēter instabāt ut ni
hil ageretur. Quare hoc? nisi quia causam suam malam sciebant, & facillime se posse cōuin/
ci si ageretur dubitare non poterant? Ipse ergo animus eorum quo timebant ne causa age
retur, iam uictos eos esse monstrabat. Si enim extorquerent quod uolebant, ut iam colla/
tio ipsa non fieret, nec disputationibus nostris ueritas appareret, redeuntes à Carthagine,
quid uobis erant responsuri, quid demōstraturi? Credo prolaturi erant gesta & dicturi uo/
bis, nos instabamus ut causa non ageretur, illi instabant ut ageretur. Vox expectatis uide/
re quid egerimus, Ecce legite ubi eos uicimus, ut nihil ageremus. Forte & uos responderetis
si cor haberetis, Nihil ergo acturi, ut quid istis? uel potius qui nihil egistis ut quid redistis?

Deniq;

Deniq; posteaquàm non potuerunt efficere quod conati sunt, id est ut causa non ageretur, C
ipsa actio demonstrauit quid timuerint, quando in omnibus uicti sunt. Confessi sunt enim
contra ecclesiam catholicam, quæ toto terrarum orbe diffunditur, nihil se habere quod dice
rent, quia diuinis sanctarum scripturarum testimonijs oppressi sunt, quibus ecclesia designa
tur, incipiens ab Hierusalem creuisse per loca, in quibus apostoli prædicauerunt, & nomina
eorundem locorum in suis epistolis & actis conscripserunt, & inde diffundi per cæteras gen
tes: contra istam ecclesiam se non habere causam manifesta uoce professi sunt, ubi est eui-
dẽtissima in nomine dei nostri uictoria. Cum enim confirmant ecclesiam, cui nos communi
care, ipsos autem non cõmunicare manifestũ est, olim se uictos esse testantur, & uobis, si sa-
pitis, apertissime indicant, quid dimittere & quid tenere debeatis, non in ea falsitate, qua uo
23.q.4. si qs à catholica. bis non cessant adhuc usq; mentiri, sed in illa ueritate qua uicti, coacti sunt confiteri. Quis-
quis ergo ab hac catholica ecclesia fuerit separatus, quantũlibet laudabiliter se uiuere existi-
met, hoc solo scelere quod à Christi unitate disiunctus est, non habebit uitam, sed ira dei
manet super eum. Quisquis autem in hac ecclesia bene uixerit, nihil ei præiudicant aliena
Gal. 6 peccata, quia unusquisq; in ea proprium onus portabit, sicut Apostolus dicit: Et quicunq;
1. Corin. 11 in ea corpus Christi manducauerit indigne, iudicium sibi mãducat & bibit. Nam etiã hoc
ipse Apostolus scripsit. Cum autẽ dicit, Iudicium sibi manducat, satis ostendit, quia non al-
teri iudicium manducat sed sibi. Hoc nos egimus & ostendimus & obtinuimus, quia cõmu
nio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione facto-
rum. Nam si in factis malis non eis quisque consentiat, portat malus causam suam & per-
sonam suam, nec præiudicat alteri, quem in consensione mali operis, socium nõ habet crimi
nis. Hoc etiam ipsi uoce apertissima coacti sunt confiteri, nõ tunc quando ista dicebamus,
sed postea cum aliud ageretur. Nam cum uentum fuisset ad causam etiam Cæciliani, quam
nos ab ecclesiæ causa distinguebamus, ut si forte malus esset inuentus, ipsum anathematiza
remus, nõ tamen propter ipsum ecclesiam Christi relinqueremus, cui per malam suam cau
sam præiudicare nõ posset, Cum ergo etiam ad ipsam Cæciliani causam uentum fuisset, & D
legissent illi concilium Carthaginense, ubi recitabant septuaginta plus minus episcoporum
sententias contra Cæcilianum absentem prolatas, Respõdimus eis, sic non obesse illud epi-
scoporum concilium absenti Cæciliano, quemadmodum nõ obfuit plurium episcoporum
partis Donati concilium absenti Primiano, quando eum in Maximiani causa plus minus
centum episcopi damnauerant. Tunc illi nominata causa Maximiani, unde sciunt se etiam
quos damnauerãt, in honore integro suscepisse, & baptismum in sacrilego Maximiani schis
mate datum se confirmasse, & non destruxisse, & in sua Vagaitana sententia, qua eos dãna
uerunt, quibusdam qui in ipso schismate fuerũt, dilationem dedisse & dixisse, quod eos non
polluerint sacrilegi surculi Maximiani plantaria, Ista ergo causa posteaquàm eorum aures
percussit, expauescentes & perturbati & obliti unde superius contra nos contendebant, con-
tinuo dixerunt, Nec causa causæ, nec persona personæ præiudicat: & confirmauerunt uerbis
suis quod nos antea de ecclesia dicebamus: quia non solum catholicæ transmarinæ, contra
quam se confessi sunt non habere quod dicerent, uerumetiam catholicæ Africanæ, quæ illi
unitatis cõmuniõe coniũgitur, causa & persona Cæciliani, qualiscũq; fuisset, præiudicare nõ
posset: si Maximianus, qui cum cæteris socijs suis Primianum damnauit, si etiã Felicianus,
qui simul Primianũ damnauit, & postea in causa Primiani à Donati parte dãnatus est, nõ
præiudicat parti Donati, cui modo episcopus sicut antea fuerat receptus adiungitur: sic etiã
ipsis socijs suis Maximianus non præiudicat, quibus isti dilationem dederunt, dicentes eos
ab illo cũ quo fuerunt non fuisse pollutos, quia nec causa causæ præiudicat, nec persona per
sonæ. Quid ergo quæritis amplius? Multis quidem uerbis superfluis gesta onerauerunt, &
quia non potuerunt efficere ut causa non ageretur, hoc fecerunt multum loquẽdo, ut quod
actum est difficile legeretur: Sed debent uobis etiam ista eorũ pauca uerba sufficere, ne pro
pter nescio quæ, nescio quorum hominum crimina, oderitis unitatẽ catholicæ ecclesiæ: quia
sicut

A sicut ipsi dixerunt,relegerunt,subscripserunt,nec causa causæ præiudicat,nec persona perso/
næ.Nam & in ipsa causa Cæciliani, quã licet ad ecclesiæ causam non pertinentẽ tamẽ defen
dendam suscepimus,ut etiam ibi calũniæ manifestarentur ipsorum,apertissime uicti sunt,
nihilq́ue eorũ quæ in Cæcilianũ intendebant probare potuerunt.Insuper etiam de crimini/
bus traditionis,nos episcopalia gesta protulimus, unde recitauimus aliquos eorũ episcopo
rũ qui sentẽtias in absentẽ dixerant Cæcilianũ manifestissimos fuisse traditores.Cõtra ipsa
gesta illi qui nõ habebant quod dicerent,falsa esse dixerunt,sed nullo modo probare potu/
erunt.Insuper etiã confessi sunt,uel potius pro magna gloria professi sunt, Cæcilianũ apud
Constantinũ imperatorẽ à suis præcessoribus accusatũ.Et addiderunt mẽdaciũ ꝙ illis accu
santibus fuerit ab imperatore damnatus.Ecce & hinc uicti sunt,unde uobis solent nebulas
erroris offundere concitantes nobis inuidiam,& in odium uestrum nos adducentes,quia ec
clesiæ causam apud imperatores agimus. Ecce maiores eorum de quorum nominibus glo/
riantur,ecclesiæ causam egerunt apud imperatorem,persecuti sunt accusando Cæcilianũ,a/
pud imperatorẽ dãnatum dixerunt.Iam nõ uos inducant uanissimis & mendacissimis uer
bis,redite ad cor uestrũ,timete dominũ,cogitate ueritatẽ, relinquite falsitatẽ.Quicquid enĩ
iam passi fueritis imperialibus legibus,quod nõ pro iusticia,sed pro iniquitate patimini,nõ
poteritis dicere ideo nos esse iniustos,qa sic uobiscũ agi nõ debuit,ut imperator uos ab ista
iniquitate cõpesceret.Episcopi enim uestri confessi sunt maiores suos sic egisse cum Cæcilia/
no quomodo uobiscum agi non uultis,& tamẽ ꝙ Cæcilianũ apud imperatorẽ persecuti fu
erint, etiam ipsis confitentibus & profitẽtibus satis cõstitit. Quod aũt Cæcilianus fuerit ab
imperatore dãnatus,omnino nõ cõstitit:immo etiã constitit eũ accusantibus & persequenti
bus maioribus eorũ,& bis numero prius ab episcopis, & ab ipso postea imperatore fuisse
purgatũ.Hoc etiã ipsi confirmauerũt talia postea quasi pro causa sua proferẽdo,ut magis
contra ipsos esse inuenirentur,& pro causa Cæciliani etiã illa quæ protulerunt recitarentur.
B Quoscunq; ergo accusare uoluerunt,nullis certis documentis probare potuerunt.Quicquid
autem nos & pro ecclesiæ causa & pro Cæciliani causa diximus, & uerbis suis & lectionibus
à se prolatis etiam ipsi confirmauerunt.Nam protulerũt primo codicem Optati, unde qua *Optatus*
si probarent Cæcilianũ ab imperatore damnatum,Qui codex cum contra illos legeretur,&
magis ostẽderet Cæcilianum fuisse purgatum , ab omnibus risi sunt.Sed quia ipse risus nõ
potuit ab exceptoribus excipi, uerbis suis apud acta risos se esse testati sunt. Iterum recita/ *Cõstantinus.*
uerunt & protulerunt libellum imperatori Constantino à suis maioribus datum,ubi que/
sti sunt ꝙ eos memoratus imperator grauiter persequeret̃, ac sic eodem libello manifesta/
runt se apud imperatorem à Cæciliano fuisse superatos,falsumq́ue esse quod dixerant eum
ab imperatore damnatum. Tertio protulerunt litteras eiusdem Constantini ad uicarium
Verinum datas, ubi eos grauiter detestatur, & propterea dicit de exilio relaxandos & furo *Verinus*
ri suo dimittendos,quia iam deus in illos cœperat uindicare. Ac sic etiam istis imperatoris
litteris confirmauerunt se falsum dixisse, ꝙ Cæcilianus ab imperatore damnatus sit,cũ po/
tius imperator ipsos à Cæciliano uictos esse monstrauerit,quando eos uehementer execra/
tus,ideo iussit ut de exilio dimitterẽtur, ut deo iudice sicut etiam cœperat punirentur . Po/
stea Felicis Abtungẽsis ordinatoris Cæciliani in medium causam miserunt , dicentes eun/
dem Felicem fuisse traditorem à quo Cæcilianus fuerat ordinatus,Et eiusdem Constantini
imperatoris pro Cæciliano contra seipsos litteras protulerunt, ubi ad proconsulem scripsit,
ut ad comitatum suum mitteret Vigentium. Iste autem Vigentius confessus fuerat in co/
gnitiõe Heliani proconsulis,falsum se fecisse aduersus Felicem Cæciliani ordinatorem.Dice
bant ergo isti non sine causa uoluisse imperatorem ut ad se mitteretur Vigentius, nisi quia
Cæciliani adhuc causa pendebat:& conabãtur immittere suspitionẽ uanissimã, qđ postea
ꝙ̃ Vigentius ad comitatum directus est,tunc imperator cõtra Cæcilianũ protulerit iudica
re,& illud iudicium suum quod nos recitaueramus, ubi inter partes cognouerat Cæcilianũ
ꝙ purgauerat,sententia posteriore rescindere. Sed dicebatur eis, ut hoc potius legerent, &

nihil omnino proferebāt. Illæ autē litteræ imperatoris, quibus ad se mitti iussit Vigentiū, quas contra seipsos pro Cæciliano recitauerunt, hoc continēt, q Helianus proconsul in causa Felicis audientiam præbuerit cōpetentem, eundemq; Felicem à crimine traditionis innocentē fuisse constiterit, Sed Vigentium ad comitatum suum propterea iubere transmitti, ut illis qui ibi erant & diuturnis diebus eum interpellare non desinebant, apparere & intimari posset, & frustra eos Cæciliano inuidiam comparare, & aduersus eum uiolenter insurgere uoluisse. Quis eos crederet ista contra se recitasse pro nobis, nisi dei omnipotentis nutu factum esset, ut non solum uerba eorum gestis tenerentur, sed etiam manus subscribētium legerentur? Nam & ordinē consulum & dierum qui gestis expressus est, si quis nunc diligēter aduertat, inueniet primo Cæcilianum episcopali iudicio fuisse purgatum. Deinde non multo post Felicis Abtugensis causa ab Heliano proconsule examinata est, ubi eū constitit innocentem. In qua causa ad comitatum mitti iussus est Vigentius, & longe postea ipse imperator causam inter partes cognouit atq; finiuit. In qua cognitione Cæcilianum innocentem, illos autem calumniosissimos iudicauit. In quo ordine consulum & dierum satis ostēditur fallaciter eos & calūniose dixisse, q imperator misso ad comitatum Vigētio, iudicium suum mutauit, & Cæcilianum quem prius purgauerat postea condemnauit. Non solum autem nihil de hac re legere potuerunt, & contra seipsos tanta legerunt, sed etiam per ordinem consulum euidentius conuincuntur, post causam Felicis proconsulari iudicio terminatam, in qua iussum est, ut ad comitatum Vigentius mitteretur, nec paruo interuallo sed longe postea memorati imperatoris iudicio inter partes habito, Cæcilianum fuisse purgatum. Non ergo uobis dicant, quia præmio corrupimus iudicem. Quid enim aliud solent uicti homines dicere? Aut si aliquid dedimus iudici, ut contra illos pro nobis pronūciaret, ipsis quid dedimus, ut contra se pro nobis tanta non solum dicerent, uerumetiam recitarēt? An forte uolunt ut eis apud uos gratias agamus, quia cum dicāt iudicem præmio à nobis esse corruptum, ipsi tamen multa quæ pro nobis contra seipsos dixerunt & recitauerūt, gratis nobis omnia præstiterunt? Aut certe si propterea dicant q nos uicerint, quia melius egerunt causam Cæciliani quàm nos, hoc planè credatis illis. Nos enim duas lectiones pro illo sufficere putaueramus: illi autem quatuor protulerunt. Sed quid uos pluribus litteris oneremus? Si uultis nobis credere credite, & teneamus pariter unitatem quam iubet & diligit deus, Si autem nobis non uultis credere, gesta ipsa legite, aut uobis ut legantur admittite, & an uera sint quæ scripsimus uobis ipsi probate. Si autem nihil horum facere uultis, & manifestissima ueritate conuictā partis Donati falsitatem adhuc sequi desideratis, mundi erimus à pœna uestra quando uos sero postea pœnitebit. Si uero id quod uobis præstitit deus non contempseritis, & post causam tam diligenter actam, & tam diligenter manifestatā, peruersam consuetudinem relinquentes, paci Christi & unitati cōsenseritis, de uestra correctione gaudebimus: & sacramenta Christi quæ in sacrilegio schismatis ad iudicium habetis, utilia & salubria uobis erunt, cum in catholica pace habueritis caput Christum, ubi
1. petri 4 charitas cooperit multitudinem peccatorum. Hæc ad uos scripsimus octauodecimo Kalē. Iulias, piissimo Honorio Augusto imperante, ut quando possunt ad quosque uestrū istæ litteræ peruenirent.

Publicola Augustino proponit multas quæstiones. Epist. CLIII.

Deut. 23 ILECTO & uenerabili patri Augustino episcopo, Publicola. Scriptum est, Interroga patrē tuū & indicabit tibi, seniores tuos & dicent tibi. Vnde & mihi exquirendam legem de ore sacerdotis iudicaui in causa tali. Quæ qualis sit, per litteras expono, simuletiam ut ego instruar in diuersis causis. Singulas aūt quæstiones & diuersas per capitula signari feci, ad quas singillatim dignare respondere. In Arzutibus, ut audiui, decurioni qui limiti præest uel tribuno solent iurare barbari, iurātes per dæmones suos qui ad deducendas bastagas pacti fuerint uel aliqui ad seruandas fruges ipsas: singuli possessores uel cōductores solent ad custodiēdas fruges suscipere, quasi iā fideles

A fideles epistolam decurione mittente, uel singuli transeuntes per ipsos transire. Mihi disce
ptatio in corde nata est, si ille possessor, qui susceperit barbarũ, cuius fides per dæmonũ iu-
rationem firma uisa est, non coinquinatur, uel ipse uel illa quæ custodit, uel ille qui deducit
à deductore barbaro. Sed hoc debes scire, quia qui iurat barbarus à possessore pro seruan-
dis frugibus accipiat aurum uel à uiatore deductor, sed tamen cum hoc uelut in mercedem
quæ solet dari à possessore uel à uiatore, iuramentum etiam illud in medio est mortale da-
tum decurioni uel tribuno: Quod perturbat me ne polluat illum qui suscipit barbari iura
mentum, uel illa quæ custodit barbarus. Quacũq; enim conditione etiam auro dato & ob-
sidibus datis, ut audiui, tamen iuramentum iniquum medium intercessit. Dignare aũt mi-
hi definitiue rescribere & non suspense. Quod si ipse scribas dubitanter, ego maiores dubi-
tationes incidere possum q̃ anteqũ interrogassem. Hoc etiam audiui, quia ipsi homines cõ
ductores qui præsunt rei meæ, iuramentum per dæmones suos iurantibus barbaris accipi-
unt pro reseruandis frugibus. Si ergo cum illi iurant per dæmones suos ut custodiãt fruges
non polluunt ipsas fruges, ut si inde manducauerit Christianus sciens, uel deprædatio ipsa
rum rerum fuerit, coinquinetur, significare dignare. Item ab alio audiui q̃ conductori non
iuratur à barbaro, & alter dixit, quia iuratur conductori. Si etiam falsum mihi dixit ille, qui
dixit iurari conductori, si iam pro hoc quod solum audiui non debeo uti de ipsis frugibus,
uel de precio ipsarum propter auditũ solũ, quia dictũ est, Si aũt quis dixerit hoc immolati-
tiũ est idolis, nolite mãducare propter illũ qui indicauit, si tñ etiã hæc causa similis est causæ
de immolatitio? Quod si ita est, quid debeo de ipsis frugibus, uel de precio ipsarum facere?
Si debeo requirere de utroq;, qui mihi dixit, quia non iuratur conductori, aut qui dixit quia
iuratur conductori, & dictũ uniuscuiusq; probare per testes, qui uerũ dixit de illis duobus,
& tãdiu non contingere de ipsis frugibus, uel de precio q̃diu mihi probatũ fuerit si uerum
dixit ille qui dixit qa nõ iuratur cõductori? Si barbarus qui per iuramentũ suũ iurat malũ,
B fecerit illũ Christianũ conductorẽ uel tribunũ qui limiti præest iurare sibi pro fide illi ser-
uãda pro custodiendis frugibus, per ipsum iuramentũ mortale per qđ ipse iurat, si solus il
le Christianus coinquinatus sit, an non & illa quorũ causa iurat. Aut si paganus qui limiti
præest iurauerit barbaro pro fide illi seruanda per mortale iuramentum, si non coinquinat
pro quibus iurat? Si quẽ misero ad Arzuges si licet ei iuramentũ accipere à barbaro illud
mortale, & si non coinquinatur si susceperit tale iuramentum Christianus? Si de area tritu-
ratoria tritici uel cuiuscunq; leguminis, aut torculari, de qua dæmoni oblatum est, si licet in-
de manducare Christianum scientem, Et de luco si licet ad aliquẽ usum suũ Christianũ scien
tẽ ligna tollere? Si quis uadens ad macellum ut emat carnẽ quæ nõ sit immolatitia, & cogi-
tationes duas habuerit inde, q̃ immolata sit, & nõ sit immolata, & illã tenuerit cogitationẽ
quia nõ immolatur, & sit immolata cogitabit, si manducauerit peccat? Sic qui bonam rem
de qua dubitat an bona aut mala sit si faciat ut putat bonã, cum tamen putasset & malã, si
peccatũ ascribatur ei? Si quis dixerit quod immolatitiũ est mentiens, & postea dixerit iterũ
quia mentitus est, & ad fidem uere mentitus est, si licet Christianum inde mãducare aut uẽ-
dere, & de precio uti ex eo quod audiuit? Si Christianus aliquis ambulans passus necessita-
tẽ, uictus fame unius diei uel bidui, uel multorũ dierum, ut iam durare non possit, ita occur-
rerit ut in ipsa necessitate famis in qua sibi uidet iã mortẽ proximare, inuenerit cibũ in ido-
lio positum, ubi nullus sit hominũ, & nõ possit inuenire alium cibum, debet mori aut exinde
cibari? Si Christianus uideat se à barbaro uel à romano uelle interfici, debet eos ipse Christi
anus interficere ne ab illis interficiatur, Vel si licet sine interfectione eos repellere uel impu- *Matth. 5.*
gnare, quia dictũ est, Nõ resistere malo? Si murum possessioni debet Christianus facere ꝑ
pter hostẽ, & si ille Christianus qui fecerit murũ causa nõ existit homicidij, cum inde aliqui
cœperint pugnare, & interficere hostes? Si licet de fonte bibere uel de puteo ubi de sacrifi-
cio aliquid missum est? Si de puteo qui in tẽplo est & desertũ factũ est debet Christianus
bibere? Si in tẽplo qđ colitur idoli puteus ibi sit uel fons, & nihil ibi factũ sit in eodẽ puteo

uel fonte, si debet haurire aquas inde Christianus & bibere? Si Christianus debet in balne is lauare, uel in thermis in quibus sacrificat simulacris? Si Christianus debet in balneis qui bus in die festo suo pagani loti sunt lauare, siue cũ ipsis siue sine ipsis? Si in solio ubi descen derũt pagani ab idolis ueniẽtes in die festo suo, & aliquid illic in solio sacrilegij sui fecerint, & scierit Christianus, si debet in eodem solio descendere. Si Christianus inuitatus ab aliquo appositã habuerit carnẽ in escam, de qua dictũ fuerit illi quia immolatitia est & nõ mãduca uerit eã, postea aũt ab aliquo translatã ipsam carnẽ aliquo casu inuenerit uenalẽ & emerit eã, aut appositã habuerit ab aliquo alio inuitatus & non cognouerit eã & manducauerit, si peccat? Si de horto uel de possessiõe idolorũ uel sacerdotũ eorũ debet Christianus sciẽs, ho lus emere uel aliquẽ fructũ, & inde edere? Sanè de iuramento uel de idolis ut laborem non patiaris in requirendo, quæ ut dominus donauit, inuenimus, ante oculos tuos uolui propo nere: si quid autẽ aliud apertius aut melius in scripturis inueneris, dignare mihi significare.

Gen.31 Vnde quæ inuenimus, hæc sunt, ubi Laban dixit ad Iacob, Deus Abrahã & deus Nachor, quẽ aũt deum, non significauit scriptura. Et iterũ ad Abimelech quando uenit ab Isaac ubi iurauit, uel qui cũ illo erant, sed quale iuramentũ, nõ significauit scriptura. Iterum de idolis,

Iudic.6 ubi ad Gedeon dictũ est à domino in libro Iudicum, ut de uitulo quem occiderat holocau

Iosue 6. stũ faceret. Et in Iesu Naue de Hiericho, ut omne aurũ, argentũ & æramentũ inferretur in thesauris domini, & sanctum uocatũ est de ciuitate quæ anathema est. Et quid est illud, qđ

Deut.7 in Deuteronomio positũ est: Non inferes abominationem in domum tuam, & anathema eris sicut hocipsum est? Dominus te seruet, saluto te, ora pro me.

Augustinus Publicolæ dissoluit aliquot ex propositis quæstionibus. Ep. CLIIII.

HONORABILI & dilectissimo filio Publicolæ, Augustinus in domino salutẽ. Æstus animi tui posteaq̃ didici litteris tuis, etiam mei cõtinuo facti sunt, nõ quo me omnia talia permouerint qualibus indicasti te esse permotum, sed quomodo tibi auferrentur hi æstus, fateor, æstuaui, maxime quia petis ut defini D tiue tibi rescriberẽ, ne in maiores dubitationes incideres q̃ anteq̃ interrogasses. Hoc enim uideo non esse in mea potestate. Nã quomodolibet scripsero quæ mihi uidentur esse certis sima, si tibi non persuasero, proculdubio eris incertior. Non aũt sicut mihi adiacet suadere, eo modo adiacet etiam persuadere cuilibet. Veruntamen ne tuæ dilectioni negarem operu lã meã, post aliquantã deliberationẽ rescribendũ putaui. Mouet te certe, utrũ eius fide uten

Prima quæstio de iure iurando. dũ sit, qui ut eam seruet per dæmonia iurauerit. Vbi te uolo prius considerare, utrum si quis piam per deos falsos iurauerit se fidem seruaturum, & eam non seruauerit, non tibi uideat bis peccasse? Si enim tali iuratione promissam custodierit fidem, ideo tantũ peccasse iudica retur, quia per tales deos iurauit. Illum aũt nemo recte reprehenderet quia fidem seruauit. Nunc uero quia & iurauit per quos non debuit, & contra pollicitam fidem fecit quod non debuit, bis utiq̃ peccauit. Ac per hoc qui utitur fide illius quem constat iurasse per deos fal sos, & utitur nõ ad malã rẽ sed ad licitam & bonam, nõ peccato eius se sociat quod per dæ monia iurauit, sed bono pacto eius quod fidem seruauit. Neq̃ hic eandem fidem dico ser

22.q.1.sed quæritur. 3.sent. dist.39 cap.post hæc. uari qua fideles uocantur qui baptizantur in Christo. Illa enim longe alia est lõgeq̃ discre ta à fide humanorum placitorum atq̃ pactorũ. Veruntamẽ sine ulla dubitatione minus malum est per deum falsum iurare ueraciter, q̃ per deum uerum fallaciter. Quanto enim ꝑ quod iuratur magis est sanctũ, tantomagis est pœnale periurium. Alia ergo quæstio est, utrum nõ peccet qui per falsos deos sibi iurari fecit, q̃ ille qui ei iurat per deos falsos quos co lit. Cui quæstioni possunt illa testimonia suffragari, quæ ipse cõmemorasti de Labã & Abi melech, si tamen Abimelech per deos suos iurauit, sicut Laban per deum Iacob. Hæc, ut di

22.q.1.in nouo xi, alia quæstio est, quæ me merito fortassis mouerit, nisi illa exempla occurrissent de Isaac & Iacob, & si qua alia possunt inueniri. Si tamen illud non adhuc mouet quod in nouo te stamento dictũ est, Ne omnino iuremus. Quod quidem mihi propterea dictũ uidetur, nõ quia uerum iurare peccatũ est, sed quia peierare immane peccatũ est. A quo nos longe esse uoluit

A uoluit qui omnino ne iuremus admonuit. Sed tibi aliud uideri scio, unde nunc disputandũ
non est, ut illud potius agamus unde me consulendum putasti. Proinde sicut non iuras, ita *22.q.1. q̃uis.*
nec aliũ si hoc placet iurare cõpellas, quamuis dictũ sit ne iuremus, nusquam autem in scri
pturis sanctis legi meminerim ne ab alio iurationem accipiamus. Alia uero quæstio est, u/
trum ea pace debeamus uti, quæ inter alios inuicem iurãtes facta est. Quod si noluerimus,
ubi uiuamus in terris, nescio utrum inuenire possimus. Neq; enim tantummodo limiti, sed
uniuersis prouincijs pax conciliatur iuratione barbarica. Vnde & illud sequetur, ut non fru
ges tantum quæ ab eis custodiũtur qui per deos falsos iurauerunt, sed ubiq; inquinata sint
omnia, quæ ipsa pace muniuntur quam iuratio illa confirmat. Quod si absurdissimum est *26.q.2. si de area.*
dicere, nec illa te moueant quæ mouebant. Item si de area uel torculari tollatur aliquid ad
sacrificia dæmoniorum sciente Christiano, ideo peccat si fieri permittit, ubi prohibendi po
testas est. Quod si factum non comperit, aut prohibẽdi potestatem non habuit, utitur mũ
dis reliquis fructibus unde illa sublata sunt, sicut fontibus utimur de quibus haurire aquã
ad usum sacrificiorũ certissime scimus. Eadẽ est etiam ratio lauacrorum. Neq; enim spiritũ
deducere de aere dubitamus, in quem scimus ire fumum ex aris omnibus & incensis dæmo
niorum. Vnde apparet illud esse prohibitum, ne in honorem alienorum deorum aliqua
re utamur, aut uti existimemur, sic eã accipiendo, ut quãuis animo contemnamus, eos tamẽ
qui nostrum animum ignorant ad hæc honoranda ædificemus. Et cum templa, idola, luci,
& si quid huiusmodi data potestate, euertũtur, quãuis manifestum est cum id agimus nõ
ea nos honorare sed potius detestari, ideo tamen in usus nostros priuatos duntaxat & pro
prios non debemus inde aliquid usurpare, ut appareat nos pietate ista destruere non auari
cia. Cum uero in usus communes non proprios ac priuatos uel in honorem dei ueri con/
uertuntur, hoc de illis fit quod de ipsis hominibus, cum ex sacrilegis & impijs in ueram reli/
gionem mutantur. Hoc deus intelligitur docuisse illis testimonijs quæ ipse proposuisti, cũ
B de luco alienorum deorum iussit ligna ad holocaustum adhiberi, Et de Hiericho ut omne
aurum, argentum & æramentum inferretur in thesauros domini. Quapropter etiam illud *Deut.7*
quod in Deuteronomio scriptum est, Non concupisces argentum uel aurum illorum, nec
accipies inde tibi, ne excedas propter illud, quoniã abominatio est domino deo tuo, & non
conferes execramentum in domum tuam, & eris anathema sicut & illud est, & offensione
offendes & coinquinatione inquinaberis, abominatione illa quia anathema est, Satis appa
ret aut ipsos priuatos usus in talibus esse prohibitos, aut ne sic inde aliquid inferatur in do/
mum ut honoretur. Tunc enim est abominatio & execratio, non cum talibus sacrilegijs ho
nor apertissima destructione subuertitur. De escis autem idolorum nihil amplius nos debe
re obseruare quàm qd' præcepit apostolus, certus esto. Et ideo de hac re uerba eius recole,
quæ si obscura essent, pro modulo nostro exponeremus. Non autem peccat qui cibum po/
stea nesciens manducauerit quem prius tanquam idolothytum respuit. Olus uel quilibet
fructus in quolibet agro natus, eius est qui creauit, Quia domini est terra & plenitudo eius.
Et omnis creatura dei bona est. Sed si illud quod in agris nascitur consecratur idolo uel sa/
crificatur, tũc inter idolothyta deputandũ est. Cauendum est enim ne si putauerimus non
uescendum olere quod nascitur in horto templi idoli, consequens sit ut existimemus nõ de/
buisse apostolos apud Athenas cibũ sumere, quia ciuitas erat Mineruæ eiusq; numini cõ/
secrata. Hoc & de puteo responderim uel fonte qui in templo est. Plus autem mouet reue/
ra si aliquid sacrificiorum in fontem uel puteum projciatur. Sed eadem ratio est aeris qui
omnem eorum fumum recipit, de quo supra diximus, Aut si hoc ideo putatur distare, quia
illud sacrificium de quo fumus aeri confunditur, non fit ipsi aeri sed idolo alicui uel dæmo/
nio, aliquãdo aũt sic mittunt sacrificia in aquas, ut ipsis aquis sacrificetur, non ideo utiq; so/
lis huis luce non utimur, quia ei sacrilegi ubi possunt sacrificare non cessant. Sacrificatur eti
am uentis, quibus tamen utimur ad tantas nostras commoditates, cum eorundem sacrifici
orum suorum fumum ipsi quodammodo haurire & uorare uideantur. Si quis dubitat de

aliqua carne, utrum immolatitia sit & non est immolatitia, si eam cogitationem tenuerit quod immolatitia non sit & ea uescatur, non utique peccat, quia nec est, nec iam putatur immolatitia, & si antea putabatur. Neque enim non licet corrigere cogitationes à falsitate in ueritatẽ. C
23.q.5. de occidendis Si quis autem bonum putauerit esse quod malum est, & fecerit hoc putando, utique peccat. Et ea sunt omnia peccata ignorãtiæ, quando quisque bene fieri putat qd' male fit. De occidẽdis hominibus ne ab eis quisque occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sit miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat sed pro alijs, uel pro ciuitate, ubi etiam ipse est, accepta legitima potestate si eius cõgruit personæ. Qui uero repelluntur aliquo terrore ne male faciant, etiam ipsis aliquid fortasse præstatur. Hinc autem dictum est, Non resistamus malo, ne nos uindicta delectet, quæ alieno malo animum pascit, non ut correctionem hominum negligamus. Vnde nec reus est mortis alienæ, qui cum suæ possessioni murum circũduxerit, aliquis ex ipsorũ usu percussus intereat. Neque enim reus est Christianus, si bos eius aliquẽ feriendo, uel equus calcem iaciendo aliquem occidat, aut ideo non debent Christiani boues habere cornua, aut equus ungulas, aut dentes canes, Aut uero quoniã apostolus Paulus satis egit, ut in tribuni noticiã perferret, insidias sibi à quibusdã perditis præparari, & ob hoc deductores accepit armatos, si in illa arma scelerati homines incidissent, Paulus in effusione sanguinis eorum suum crimen agnosceret. Absit ut ea quæ propter bonũ ac licitum facimus aut habemus, si quid per hæc præter nostrã uolũtatem cuique mali acciderit, nobis imputetur. Alioquin nec ferramenta domestica & agrestia sunt habenda, ne quis eis uel se uel alterum interimat. Nec arbor aut restis, ne quis se inde suspendat. Nec fenestra facienda est, ne per hanc se quisque præcipitet. Quid plura commemorem, cũ ea commemorando finire non possim? Quid enim est in usu hominũ bono ac licito, unde nõ possit etiam pernicies irrogari? Restat ni fallor ut dicamus aliquid de illo uiatore Christiano, quem commemorasti uictum famis necessitate, si nihil uspiam inuenerit nisi cibum in idolio positum ubi nullus alius est hominum, utrum ei satius sit fame emori quàm illud in alimentũ sumere, In qua quæstione, quoniam non est cõsequens, ut cibus ille idolothytum sit, Potuit enĩ uel ab eis q ibi ab itinere diuertẽtes corpus refecerãt, obliuiõe seu uolũtate dimitti, uel illic ob aliã causam quamlibet poni, Breuiter respõdeo, Aut certũ est esse idolothytũ, aut certũ est non esse, aut ignorat. Si ergo certũ est esse, melius Christiana uirtute respuitur, Si aũt uel nõ esse scit uel ignorat, sine ullo cõsciẽtiæ scrupulo in usum necessitatis assumit. D

Vim ui repellere

Acto.21.

Augustinus Martiano ueteri amico gratulatur, quod catechumenus sit factus, hortans illum ut & baptismum accipiat & Eucharistiam. Epist. CLV.

DOMINO merito suscipiendo & in Christo dilectissimo ac desiderãtissimo fratri Marciano, Augustinus in domino salutẽ. Abripui uel potius obripui, & quodãmodo furatus sum memetipsum multis occupatiõibus meis, ut tibi scriberem antiquissimo amico, quem tamen non habebam quamdiu in Christo non tenebam. Nosti quippe ut diffinierit amicitiã romani, ut ait quidam, maximus autor Tullius eloquij. Dixit enim & uerissime dixit, Amicitia est rerum humanarum & diuinarũ cum beneuolentia & charitate consensio. Tu autem mi charissime aliquando mihi consentiebas in rebus humanis, cum eis more uulgi frui cuperem, & mihi ad ea capessenda quorũ me pœnitet fauẽdo uelificabas, immo uero uela cupiditatum mearum cum cæteris tunc dilectoribus meis inter præcipuos aura laudis inflabas. Porrò in rebus diuinis quarum mihi illo tempore nulla luxerat ueritas, utique in maiore illius definitionis parte nostra amicitia claudicabat. Erat enim rerum tantummodo humanarum, non etiam diuinarum, quamuis cum beneuolentia & charitate consensio. Et posteaquam illa cupere destiti, perseuerante quidẽ beniuolentia, saluum me esse cupiebas salute mortali, & ea rerum prosperitate felicem quã mundus optare consueuit. Etiam sic itaque aliquantum tibi erat mecum rerum humanarũ beneuola & chara consensio. Nunc ergo quantũ de te gaudeo, quibus explicem uerbis, quã do eum quem quoquo modo habui diu amicum, habeo iam uerum amicum. Accessit enĩ

Lucanus.

A etiam rerum consensio diuinarum, quoniam qui mecum temporalem uitam quondam iu/
cundissima benignitate duxisti, nunc spe uitæ æternæ mecum esse cœpisti. Modo uero etiā
de rebus humanis inter nos nulla dissensio est, qui eas rerum diuinarum cognitione pensa
mus: ne plus eis tribuamus, quàm modus earum iustissimus postulat: nec eas in aliquo cō/
temptu abijciendo, creatori earum domino rerum cœlestium atq; terrestrium faciamus in/
iuriam. Ita fit ut inter quos amicos non est rerum consensio diuinarum, nec humanarū ple/
na esse possit ac uera. Necesse est enim ut aliter quàm oportet humana æstimet, qui diui/
na contemnit, nec hominem recte diligere nouerit, quisquis eum non diligit qui hominem
fecit. Proinde non dico nunc mihi plenius amicus es qui eras ex parte, sed quantum ratio
indicat, nec ex parte eras, quādo nec in rebus humanis mecū amicitiam ueram tenebas. Re
rum quippe diuinarum ex quibus recte humana pensantur, socius mihi nondum eras, siue
quando nec ipse in eis eram, siue posteaquam ego eas utcunq; sapere cœpi, à quibus tu lon/
ge abhorrebas. Nolo autem succēseas, nec tibi uideatur absurdum, q; ullo tempore cum in
uana huius mundi æstuarem, quamuis me multum amare uidereris, nondum eras amicus
meus, quando nec ipse mihi amicus eram, sed potius inimicus. Diligebam quippe iniquita/
tem, & re uera quia diuina sententia est, quia scriptum est in sanctis libris, Qui diligit iniqui Psal. 10.
tatem odit animam suam, Cum ergo odissem animam meam, uerum amicum quomodo
habere poteram, ea mihi optantem in quibus ipse meipsum patiebar inimicum? Cum ue/
ro benignitas & gratia saluatoris nostri illuxit mihi, nō secundum merita mea, sed secundū
ipsius misericordiā, tu ab hac alienus, quomodo esse posses amicus meus, qui unde beatus
esse possem penitus ignorabas, & non in hoc me amabas in quo mihi iam fueram utcunq;
amicus effectus? Gratias itaq; deo, q; te mihi amicum facere tandem aliquando dignatur.
Nunc enim nobis est rerum humanarum & diuinarum cum beniuolentia & charitate con
sensio in Christo Iesu domino nostro uerissima pace nostra. Qui duobus præceptis cūcta
B præconia diuina conclusit dicens, Diliges dominum deum ex toto corde tuo, & ex tota ani/
ma tua, & ex tota mente tua, & diliges proximum tuum tanq; teipsum, In his duobus præ
ceptis tota lex pendet & prophetæ. In illo primo rerum diuinarum, in hoc secundo rerum
humanarum est cum beneuolentia & charitate consensio. Hæc duo si mecum firmissime te
neas, amicitia nostra uera ac sempiterna erit, & non solum inuicem nos, sed etiam ipsi do/
mino sociabit. Quod ut fiat, exhortor grauitatem & prudentiam tuam, ut iam etiam fide/
lium sacramenta percipias, Decet enim ætatem, & congruit quantum credo moribus tuis.
Memento quid mihi dixeris profecturo, comicū quidem de Terentio recolens uersum, sed Terentius
tamen aptissimum & utilissimum, Nunc hic dies uitam aliam defert, alios mores postulat.
Quod si ueraciter dixisti, sicut de te dubitare non debeo, iā profecto sic uiuis ut sis dignus
baptismo salutari remissionem præteritorum accipere peccatorum. Iam omnino nō est cui Virgilius.
alteri præter dominū Christū dicat genus humanum, Te duce si qua manent sceleris uesti/
gia nostri, Irrita perpetua soluent formidine terras. Quod ex entheo, id est ex sibyllino car/
mine se fassus est trāstulisse Virgilius, quoniā fortassis etiam illa uates aliquid de unico sal/
uatore in spū audierat qđ necesse habuit cōfiteri. Hæc tibi domine merito suscipiende & in
Christo dilectissime ac desiderātissime frater, siue pauca, siue forsitā multa sint utcūq; occu/
patissimus scripsi, tua mereri scripta desidero, & te nomē dedisse inter cōpetentes uel daturū
esse, iāiāq; cognoscere. Dominus deus noster in quē credidisti, & hic & in futuro seculo te cō
seruet domine merito suscipiende & in Christo dilectissime ac desiderantissime frater.

Aug. Probā resalutat, & gratias agit quod de salute ipsius fuerit solicita. Ep. CLVI.

DOMINAE insigni & merito illustri & præstantissimæ filiæ Probæ, Augustinus. Est
quidem ita ut dicis, q; in corpore corruptibili anima cōstituta terrena quadam cogita/
tiōe constringitur, & tali onere quodāmodo depressa curuatur, ut in imo multa q̄ in sum/ Sapien. 9.
mo unum facilius concupiscat & cogitet. Nā hoc etiam sancta scriptura ita dicit, Corpus
enim quod corrūpitur aggrauat animā, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa co/

Luc.13 gitantem. Sed ideo uenit saluator noster, qui mulierem illam in Euangelio per decẽ & octo annos curuam, quæ fortasse hoc significabat, uerbo salutis erexit, ut anima Christiana nõ frustra audiat, Sursum cor, Nec frustra respõdeat, se habere ad dominũ. Quod intuens recte facis, mala huius mundi tolerabilia ducere spe futuri. Sic enim usu quodã bono conuertuntur in bonũ dum non augẽt nostrã concupiscentiã sed exercẽt patientiã, de qua re apo- Rom.8 stolus ait: Scimus quoniam diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Omnia, inquit, Non solum ergo illa quæ appetuntur ut suauia, uerumetiam illa quæ ut molesta uitantur, quando alia sic suminus ne capiamur, alia sic ferimus ne frangamur, Et secundum præ- Psal.33 cepta diuina in omnibus gratias agimus ei de quo dicimus: Benedicam dominũ in omni Psal.118 tempore semper laus eius in ore meo, Et bonũ est mihi quoniã humiliasti me, ut discam iustificationes tuas. Neq; enim reuera si fallacis prosperitatis semper hic trãquillitas arrideret, anima humana portũ illum ueræ certæq; securitatis appeteret, domina insignis & merito illustris & præstantissima filia. Reddẽs itaq; debitũ præstantiæ tuæ salutationis obsequiũ, agẽsq; gratias quod salutis nostræ religiosissimã curam geris, posco tibi à dño futuræ uitæ præmia, præsentisq; solatia. omniũq; uestrũ in quorũ cordibus per fidẽ habitat Christus, me dilectioni orationiq; commendo. Et alia manu: Deus uerus & uerax ueraciter consoletur cor tuũ, & protegat salutẽ tuã, domina insignis & merito illustris ac præstãtissima filia. C

Augustinus Optato demonstrat, quid de animarũ origine certum sit, quid adhuc salua fidei rectitudine quæri nesciriue possit. Epist. CLVII

OMINO beatissimo & syncera dilectiõe desiderabili fratri & coepiscopo Optato, Augustinus in domino salutem. Quamuis tuæ sanctitatis nullas ad meipsum datas acceperim litteras, tamen quia illæ quas ad Mauritaniam Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsente uenerunt, quò nos iniuncta nobis à uenerabili Papa Zozimo apostolicæ sedis episcopo ecclesiastica necessitas tra- 2.Retrac.56 xerat, factum est ut ea quæ scripsisti etiam ipse perlegerem, tradente mihi eandem epistolam tuã famulo dei sancto Renato, in Christo nobis fratre charissimo, Quo petente & mihi licet alijs occupato uehementer instante, ad ea sum respondere compulsus. Accessit huc etiam alterius sancti & cum debito honore nominandi fratris nostri, & quantũ ab illo comperi necessarij tui Muressis cũ in supradicto oppido remoraremur aduentus. Qui mihi retulit etiã sibi missas de hac re litteras uenerationis tuæ, Et me de hac ipsa quæstione consuluit, ut quid inde sentirem, uel meis uel suis rescriptis ad te faceret peruenire, utrũ scilicet animæ ut corpora propagatione nascãtur, sintq; ex illa una quæ primo homini creata est, An creator omnipotens qui utiq; usque nunc operatur sine ulla propagatione nouas faciat singulas proprias. De qua re antequam aliquid admoneam, synceritatem tuam scire uolo, in tam multis opusculis meis nũquam me fuisse ausum de hac quæstione definitam proferre sententiã, & impudenter referretur in litteras ad alios informandos, quod apud me nõ fuerit explicatũ. Quarum autẽ rerum atq; causarum consideratione permouear, ut in neutram assertionẽ meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utrãq; disceptem, nimis longũ est hac epistola exprimere, Nec tam necessariũ, ut hoc omisso nõ possit de hac quæstione quod satis est deputari, & si non ad auferendã cunctationem, certe ad cauendã temeritatem. Illud enim ubi uel maxime fides Christiana cõsistit, quod per hominẽ mors & per hominem re- 1.Cor.15 surrectio mortuorũ, Sicut enim in Adã omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuifica- Rom.5 bũtur, Et quod per unũ hominẽ peccatũ in hũc mundũ intrauit, & per peccatũ mors, & ita in omnes homines pertransijt in quo omnes peccauerũt, Et quod iudiciũ quidẽ ex uno in condemnationẽ, Et quod per unius delictũ in omnes homines ad cõdemnationem & per unius iustificationẽ in omnes homines in iustificationem uitæ, Et si qua alia testimonia declarãt neminẽ nasci ex Adã, nisi uinculo delicti & dãnationis obstrictũ, neminẽq; inde liberari nisi renascẽdo per Christũ, tam incõcusse tenere debemus, ut sciamus eũ q hoc negauerit, nullo modo ad Christi fidẽ, & ad eã quæ per Christũ datur pusillis & magnis dei gratiã pertinere. D

A pertinere. Vnde si origo animæ lateat,dū tamē redēptio clareat,periculū nō est. Neq; enim
in Christum credimus ut nascamur, sed ut renascamur quomodocunq; nati fuerimus. Ha/
ctenus autem dicimus sine periculo latere animæ originem, ut non tamen eam partem dei
esse credamus:sed creaturam. Nec de deo natam, sed ab illo factam atq; in eius genus ado/
ptādam mirabili dignatione gratiæ,non parili dignitate naturæ, Nec eam corpus esse sed
spiritum , nō creatorem utiq;,sed creatum. Nec ideo uenisse in hoc corpus corruptibile quo
grauatur,q; illuc eam uitæ in cœlestibus uel in quibuslibet alijs partibus mundi antea ma/
læ gestæ merita compulerunt. Nondum enim natos apostolus,cū de Rebeccæ geminis lo/
queretur,nihil egisse dicit boni uel mali, ut non ex operibus quibus nullis alter distingueba
tur ab altero,sed ex uocante diceretur minori seruiturum esse maiorem. His igitur firmissi/
me constitutis,si tam reconditū atq; abditum est in occultis operibus dei, ut nec scripturarū
diuinarum manifesto eloquio declaretur, utrum propterea nihil boni uel mali nondum na
ti egisse credendi sint,quia non ex alijs propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singu
li accipiunt:an quia cum essent originaliter in parentibus, adhuc ipsi nulli erant qui suas &
proprias uitas agerent,illa tamen sit fides salua qua credimus nullam hominum,siue maio 3.sentent. dis. 25.ca.1
tis siue paruulæ quamlibet & recentis ætatis liberari à contagione mortis antiquæ & obli/
gatione peccati quod prima natiuitate contraxit, nisi per unū mediatorē dei & hominum,
hominem Christum Iesum, Cuius hominis eiusdemq; dei saluberrima fide,etiam illi iusti
salui facti sunt,qui priusquam ueniret in carne,crediderunt in carne uēturum . Eadē nanq;
fides est & nostra & illorum,quoniā hoc illi crediderūt futurū,quod nos credimus factum.
Vnde dicit apostolus Paulus. Habentes autem eūdem spiritum fidei, secundum quod scri/ 2. Cor.4
ptum est,Credidi propter quod locutus sum, & nos credimus propter quod & loquimur. psal.115.
Si ergo eundem spiritum fidei & illi habebant qui uenturum in carne Christum prænuncia
runt, quem etiam illi qui eum uenisse nunciarunt, sacramenta esse potuerunt pro temporū
B diuersitate,ad unitatē tamen eiusdem fidei concordissime recurrentia. Scriptum est in Acti Act.15
bus apostolorū loquente apostolo Petro, Nunc ergo quid tentatis deum imponere iugū
supra collū discipulorū,quod neq; patres nostri neq; nos portare potuimus , sed per gratiā
domini Iesu credimus nos saluos fieri quēadmodum & illi? Si ergo & illi, id est patres por/
tare iugum legis ueteris non ualentes, per gratiam domini Iesu saluos se fieri crediderunt,
manifestum est q; hæc gratia etiam antiquos iustos uiuere fecit ex fide. Iustus enim ex fide
uiuit. Lex autem subintrauit ut abūdaret delictum, ut superabundaret gratia per quam sa/ Roma.5
naretur delicti abundantia. Si enim data esset lex quæ uiuificare posset,omnino ex lege es/ Gala.3.
set iusticia. Cui tamen bono lex data sit, consequenter adiunxit dicēs, Sed conclusit scriptu
ra omnia sub peccato,ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Danda itaque
fuerat lex quæ manifestius sibiipsum ostēderet hominem,ne superbus animus humanus
à seipso se posse esse iustum putaret, & ignorās dei iusticiam,id est quæ homini ex deo est,
& suam uolens constituere,id est quasi suis uiribus partam,iusticiæ dei subiectus nō fieret.
Oportebat itaq; ut addito mādato cuius uox est, Non concupisces,superbo peccatori etiā
præuaricationis crimen accederet,atq; ita gratiæ medicinam non sanata per legem sed con
uicta infirmitas quæreret. Proinde cum omnes iusti, hoc est ueraces dei cultores,siue ante 3.sentent. dis. 25.ca.1.
incarnationem,siue post incarnationem Christi,nec uixerint,nec uiuant nisi ex fide incarna
tionis Christi,in quo est gratiæ plenitudo,profecto quod scriptum est, Non esse aliud no/ Acto.4.
mē sub cœlo,in quo oporteat saluos fieri nos,ex illo tēpore ualet ad saluandū genus huma
nū,ex quo in Adā uitiatū est genus humanū. Sicut em̄ in Adā oēs moriūtur, ita & in Chri 1.Cor.16.
sto omnes uiuificabuntur. Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam , ita in regno uitæ
nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes iniusti,ita per Christum omnes iusti: Sicut per
Adam omnes mortales in pœna facti sunt filij seculi, ita & per Christū omnes immortales
in gratia fiunt filij dei. Cur autem creentur etiam illi quos creator præsciuit ad damnationē
non ad gratiam pertinere, beatus apostolus tanto succinctiore breuitate, quanto maiore
autorita/

Rom.9 autoritate cõmemorat. Deum enim dicit uolentẽ ostendere iram, & demonstrare potentiã C
suam attulisse in multa patientia uasa iræ quæ perfecta sunt in perditionẽ, & ut notas face-
ret diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, quem superius dixerat tanq̃ figulum luti ex ea
dem massa facere, aliud uas in honorẽ, aliud in cõtumeliam. Merito autem uideretur iniu-
stum, quod fiunt uasa iræ ad perditionẽ, si nõ esset ipsa uniuersa ex Adam massa dãnata.
Quod ergo fiunt inde nascendo uasa iræ, pertinet ad debitã pœnã. Quod autẽ fiunt rena-
scendo uasa misericordiæ, pertinet ad indebitã gratiã. Ostendit ergo deus irã suã, non utiq;
animi perturbationẽ, sicut est quæ ira hominis nuncupatur, sed iustã fixamq; uindictam,
Iob.14 quæ de stirpe inobedientiæ ducitur propago peccati atq; supplicij, Et homo natus ex mulie
re, sicut in libro Iob scriptũ est, breuis est uitæ & plenus iracundiæ. Eius enim rei uas est qua
plenus est, unde iræ uasa dicũtur. Ostẽdit & potentiam suam qua bene etiam utitur malis,
multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumq; maliciam ad exercẽdos & com-
paratione admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias deo, quod ab
Pares fuerãt aut paria fe-cerant. eis, nõ suis meritis qui in eadẽ massa† paria fuerũt, sed illius miseratione discreti sunt. Quod
maxime apparet in paruulis, de quibus cum per Christi gratiã renascũtur & istam uitã in
illa tenera ætate finientes, in æternã transeunt & beatã, dici nõ potest quod libero discernun
tur arbitrio ab alijs infantibus qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriuntur.
Si autẽ hi soli crearentur ex Adam, qui essent per gratiã recreandi, & præter illos qui in dei
filios adoptantur, nulli alij homines nascerẽtur, lateret beneficiũ quod donaretur indignis,
quia nullis ex eadẽ damnabili stirpe uenientibus debitũ suppliciũ redderetur. Cum uero at-
tulit in multa patientia uasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionẽ, nõ solum ostendit iram &
demonstrauit potentiam suam redhibendo uindictã, & bene utendo bonis, sed etiã notas
fecit diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ. Ita enim quid præstetur sibi discit gratis iusti-
ficatus, dum non suo merito sed gloria largissimæ dei misericordiæ discernitur à damnato,
cum quo eadẽ iusticia fuerat & ipse dãnandus. Tam multos aũt creando nasci uoluit, quos D
ad suam gratiã non pertinere præsciuit, ut multitudine incõparabili plures sint eis, quos in
sui regni gloriam filios promissionis prædestinare dignatus est, ut etiã ipsa reiectorũ mul-
titudine ostenderetur, quàm nullius momenti sit apud deum iustum quantalibet innume-
rositas iustissime damnatorum, Atq; ut hinc quoq; intelligãt qui ex ipsa damnatione redi-
muntur, hoc fuisse debitũ massæ illi uniuersæ, quod tam magnæ parti eius redditũ cernerẽt,
non solum in eis qui originali peccato multa addũt malæ uoluntatis arbitrio, uerumetiam
in tam multis paruulis, qui tãtummodo uinculo peccati originalis obstricti, sine gratia me-
diatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa iustæ damnationis reciperet debi-
tum, nisi ex ea faceret non solum iustus, sed etiam misericors figulus, alia uasa in honorem
secundum gratiam, non secundum debitum, dum & paruulis subuenit, quorũ nulla merita
dici possunt, & maiores præuenit, ut habere aliqua merita possint. Quæ cũ ita sint, Si asser-
tio tua nec eò tẽdit, ut nouas animas dicas propter innocentiã nouitatis suæ antequam ad
peccandum libero utantur arbitrio damnationi originali obnoxias esse non posse, sed eas
fide catholica confiteris, etiam si in illa tenera ætate de corpore exierint in damnationẽ per
ditionis ituras, nisi sacramento mediatoris, qui uenit quærere & saluũ facere quod perierat
liberentur: quære ubi, uel unde, uel quãdo cœperint damnationis meritum habere, si nouæ
sunt, ita sanè ut deum non facias nec aliquam naturam quam non condidit deus, uel pecca-
ti earum uel innocentiũ damnationis autorem. Et si inueneris quod te quærere admonui,
quod ipse adhuc fateor nõ inueni, defende quantũ potes atq; assere animarum infantium
eiusmodi esse nouitatẽ, ut nulla propagatione ducãtur, & nobiscũ quod inueneris fraterna
dilectione communica. Si autẽ non inueneris, quare uel quomodo fiunt animæ infantium
peccatrices, & nihil in seipsis habẽtes maliciæ, à quo cogãtur ex Adã trahere unde damnen
tur, cum eas credas non ex illa prima peccatrice propagatas, sed nouas atque insontes inclu
di carne peccati, nec sic tam temere in aliam sententiam tua deflectatur assensio, ut eas ex
illa

A illa una credas propagādo traduci, ne forte alius inuenire possit, quod ipse non possis, aut
aliquādo inuenias quod nūc non potes. Nā & illi qui animas ex una ꝓpagari asserunt, quā
deus primo homini dedit, atq; ita eas ex parētibus trahi dicūt, si Tertulliani opinionem se
quunt͛, ꝓfecto eas nō spiritus sed corpora esse cōtendūt, & corpulētis se seminibus exoriri.
Quo peruersius quid dici potest? Neq; hoc Tertullianū somniasse mirandū est, qui etiam
ipsum creatorem deū non esse nisi corpus opinatur. Qua demētia repulsa à corde atq; ore
Christiano, quisquis animā sicuti est, nō esse corpus sed spiritū cōfitetur, & tamē in filios ex
parētibus duci, in eo quidē nullis coarctat͛ angustijs, ꝙ omnes animas, etiā paruulorū quos
ecclesia nō utiq; in falsa sed in uera peccatorū remissione baptizat, uera fides prædicat trahe
re originale peccatū propria primi hominis uolūtate cōmissum, & in omnes posteros gene
ratione transmissum, ac sola regeneratione purgandū. Sed cū considerari & pertractari cœ
perit quid dicatur, mirū si ullus sensus cōprehendit humanus, quo nā modo tanq; lucerna
de lucerna accendatur, & sine detrimento alterius alter inde ignis existat, sic anima de ani-
ma parentis fiat in prole, uel traducatur in prolem: Vtrum incorporeum semen animæ, sua
quadam occulta & inuisibili uia seorsum ex patre currat in matrem cū fit conceptus in fœ-
mina, An quod est incredibilius in semine corporali lateat. Cum aūt fluunt irrita sine ullis
conceptibus semina, utrū semen animæ non simul exeat, an summa celeritate, atq; atomo tē
poris unde exierat recurrat, an pereat? Et si perit, quō ipsa cuius mortale semen est immorta
lis est anima? An immortalitatem tūc accipit, quādo formatur ut uiuat, sicut iusticiam quā-
do formatur ut sapiat: & quo pacto eā deus fingat in homine, etiā si anima seminaliter tra-
hatur ex anima, sicut fingit in homine corporis mēbra, cū ꝗuis corpus seminaliter trahat͛ ex
corpore? Si uero etiā spiritalis creatura nō fingeretur à deo, nō scriptū esset, Qui fingit spiri psal.32
tū hominis in ipso. Et in eo quod legitur, Qui finxit singillatim corda hominū, si per corda
significatæ sunt animæ, fingi eas posse quis dubitet? Sed quæritur, utrū ex una anima homi
B nis primi, sicut fingit singillatim facies hominū, ex uno tamen corpore hominis primi. Cū
hæc atq; huiusmodi de hac re multa quæruntur, quæ nullo sensu cordis explorari possunt,
& à nostra experientia lōge remota sunt, atq; in abditissimis naturæ finibus latent, non eru
bescendū est homini confiteri se nescire quod nescit, ne dū se scire mentitur, nunq; scire me-
reatur. Quis aūt negat nō unius tantū sed omnis animæ creatorē deū atq; factorē, nisi qui
eius eloquijs apertissime refragat͛? Sine ulla quippe ambiguitate ꝑ prophetā dicit, Omnē
flatū ego feci, animas uidelicet intelligi uolens, quod uerba consequētia manifestant. Non
itaq; unū quē facto ex terra homini primo inspirauit, sed omnē flatū ipse fecit, ipse adhuc
facit. Quæritur tamē utrū omnē flatū ex illo uno flatu, sicut omne corpus hominis ex uno
illo corpore faciat: an uero noua quidem corpora faciat ex uno, animas autem nouas ex ni
hilo. Quis enim cōgrua suis originibus genera rerum etiam de seminibus facit, nisi qui ipsa γνώμη
semina sine seminibus fecit? Sed ubi res naturaliter obscura nostrū modulū uincit, & aperte
diuina scriptura non subuenit, temere hinc aliquid definire humana coniectura præsumit.
Secundū uitas aūt quas proprias habere incipiunt, nouos homines dicimus nasci siue ani-
ma siue corpore, At uero secundū originale peccatū ueteres nascuntur, ideo baptismate re-
nouantur. Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in scripturis canonicis comperi.
Nam hi qui nouas sine ulla propagine asserūt animas fieri, inter testimonia quibus id nitū
tur ostendere, ponunt etiam illa duo quæ pauloante commemoraui. Qui fingit spiritū ho-
minis in ipso, Et qui finxit singulatim corda hominum. De quibus uides quemadmodum
possit à resistentibus responderi. Vtrum enim cum fingit ex alio fingat, an ex nihilo, incer-
tū est. Illud tamē inter cætera testimoniū uidetur esse præcipuū, quod in libro Salomonis
ecclesiaste legitur, Et reuertetur puluis in terram sicut erat, & spiritus reuertetur ad deum Eccs.12
qui dedit eum. Sed facillime respondetur, Corpus in terram de qua factum est primum ho
minis corpus, & spiritus ad deum à quo facta est prima hominis anima. Sicut enim no-
strum corpus inquiunt, quamuis ex primo illo corpore propagatum sit, & tamē redit unde
ipsum

ipsum primum corpus effectũ est, Sic anima nostra quamuis ex illa anima propagata, nõ C
ad nihilum quia immortalis est, sed ad illũ redit à quo ipsa prima anima facta est. Ac per
hoc illud quod scriptum est de spiritu cuiusq; hominis, quod redeat ad deum qui dedit eũ,
non soluit istam obscurissimam quæstionẽ, quia siue ex illo uno siue nullo alio, deus utique
dedit eum. Itemq; illi qui propaginem animarum incõsiderata temeritate defendũt, inter
alia testimonia quæ suæ causæ suffragari arbitrãtur, nullum quasi manifestius & expressius
Gen.46 pro se possunt putare proferendum quàm id quod in Genesi scriptum est: Omnes autem
animæ quæ introierũt cum Iacob in Ægyptum qui exierunt de femoribus eius. Hoc enim
uelut euidentissimo testimonio possunt credi animæ in filios ex parẽtibus propagari, quo/
niam satis aperte dictum uidetur, animas etiam de femoribus Iacob, non sola exisse corpo
ra filiorum, Vt eo modo etiam illud intelligi uelint à parte totum, quod dixit Adam, cum
Gen.2 illi mulier eius ostẽderetur, Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea. Nõ enim di/
xit, Et anima de anima mea: sed ita fieri potest ut carne nominata utrũq; intelligatur, sicut
hic animas nominauit, & tamẽ etiã corpora in filijs intelligi uoluit. Sed hoc testimoniũ cer
te quasi tam clarum atq; manifestũ enodandæ huic quæstioni non sufficeret, nec si ita lege/
retur genere fœminino, quæ exierunt de femoribus eius, ut animas intelligeremus quæ exie
runt. Ideo autem non sufficeret, quoniam & animæ nomine corpus solum posse significari,
Maro. modo quodã locutionis ostenditur, quo significatur per id quod cõtinetur illud quod con/
tinet, sicut ait quidam, Vina coronant, cum coronarentur uasa uinaria. Vinum enim conti/
netur & uas continet. Sicut ergo appellamus ecclesiam basilicam qua continetur populus,
qui uere appellatur ecclesia, ut nomine ecclesiæ, id est populi qui continetur, significemus lo/
cum qui continet, Ita & animæ quæ corporibus cõtinentur, intelligi corpora filiorũ per no/
minatas animas possunt. Sic enim melius accipitur etiam illud quod lex inquinari dicit eũ,
Numeri 19 qui intrauerit super animã mortuã, hoc est super defuncti cadauer, ut nomine animæ mor/
tuæ, mortuum corpus intelligatur quod animam continebat, quia & absente populo, id est
ecclesia, locus tamen ille nihilominus ecclesia nuncupatur. Hæc responderentur, si ut dixi fœ D
minino genere positum esset, quæ exierũt de femoribus Iacob, id est quæ animæ. Nunc ue/
ro cum masculinum genus sit positum, id est, qui exierunt de femoribus Iacob, quis non ita
intelligere malit, omnes animæ eorum qui exierunt de femoribus eius, id est animæ homi/
num, ut etiam sic possint intelligi secundum corpus tantummodo exisse homines de femo
ribus patris, quorũ erant illæ animæ, per quarum numerum intelligũtur tot homines. Vel/
lem autem legere libellum tuum cuius mentionẽ fecisti in litteris tuis, ne forte aliqua ibi te/
stimonia non ambigua posuisti. A me autem cum quæsisset amicus mihi charissimus & di
uinarũ studiosissimus litterarum, quid de hac quæstione sentirem, eiq; remota uerecundia,
Hieronymus hinc æstus meos & ignorantiam fassus essem, scripsit inde longe trans mare ad doctissimũ
uirum, cui rescripsit ille, ut potius me consuleret, nesciens quod iam fecerat, nec aliquid à
me certum ac definitum audire potuerat. Significauit tamẽ in eadem breui epistola sua, se
potius fieri quàm propagari animas credere, Simul etiam admonens animarum propagi/
nem, quia ipse in oriente est, occidentalem ecclesiam solere sentire. Hac ego maiore occasio
ne comperta, scripsi ad eum non breuem librum, consulens eum & petens ut prius me do/
ceat, & tunc ad me mittat quos doceam. Qui liber meus nõ doctoris sed inquisitoris, & po/
tius discere cupientis, apud me legi potest, mitti uero uspiam non debet uel cuiquã foris da
ri, nisi cum rescripta domino adiuuante percepero, id quod ille sentit, promptissime ac liben
tissime defensurus, si me docere potuerit, quomodo animæ non ex Adam ueniant, & tamẽ
ex illo iustam sortem damnationis inueniant, nisi ad remissionem peccatorum renascendo
perueniant, Absit enim ut credamus uel animas paruulorũ in lauacro regenerationis fal/
sam accipere peccatorũ mundationem, uel deum esse, aut aliquam naturam quam non cõ/
didit deus, illius ex qua mundãtur inquinationis autorem. Donec ergo aut ille rescribat, aut
ego si deus uoluerit aliquo modo discam, si nullã de illa peccatrice originẽ ducit, quæ causa
sit animæ

A sit animæ subeūdi originale peccatum,quod necesse est esse in omnibus paruulis, ad quod eam nec deus cogit insontem,quia peccandi autor non est,nec ulla mala natura, quia non est,nihil tale audeo prædicare. Te aūt si libēter uel patienter admittis charissime frater,admoneo,ne hæresim nouam minus cautus incurras,quæ antiquissimæ fidei stabilita molit͛ fundamenta conuellere aduersus dei gratiam disputando,quam dominus Christus pusillis & magnis ineffabili bonitate largitur, Cuius uel autores,uel certe acerrimi notissimiq; suasores, cum Pelagius & Cœlestius extitissent,conciliorum episcopaliū uigilantia in adiutorio saluatoris,qui suam tuetur ecclesiam,etiam à duobus uenerabilibus antistitibus apostolicæ sedis,papa Innocentio & papa Zozimo,nisi correcti etiā egerint pœnitētiam, toto Christiano orbe damnati sint. De quibus exempla recentiū scripturarum,siue quæ specialiter ad Afros,siue quæ uniuersaliter ad oēs episcopos de memorata sede manarunt,ne forte ad uestrā sanctitatem nondū peruenerint, uobis curauimus mitti ab eis fratribus, qbus & has litteras ut tuæ uenerationi dirigerent,dedimus. Hi aūt non ideo sunt hæretici, quia dicunt animas originem de illa prima peccatrice non ducere, q̊d uel aliqua fortasse rōne uera dici pōt,uel sine fidei labe nesciri: sed hinc conātur efficere, unde omnino apertissimi hæretici iudicant͛,animas paruulorū nihil mali ex Adam trahere,q̊d sit lauacro regeneratiōis expiandū. Nā Pelagij de hac re argumentatio, quæ inter alia eius damnabilia etiā litteris apostolicæ sedis adiuncta est,ita se habet,Si anima inquit ex traduce non est,sed sola caro tantū habet traducē peccati,sola ergo pœnā meretur. Iniustum est enim,ut hodie nata anima,non ex massa Adæ,tam antiquū peccatū portet alienū: quia nulla rōne conceditur, ut deus qui propria peccata dimittit,unū imputet alienū. Si ergo ita potes animarū asserere sine ulla propagine nouitatē,ut rōne iusta & à fide catholica non aliena,etiā sic peccato primi hominis ostendant͛ obnoxiæ,assere q̊d sentis ut potes. Si aūt nō eas aliter potes à propagatiōe facere alienas,nisi ut simul facias ab omni peccati uinculo liberas,cohibe te ab huiusmodi disputatione omnimodo. Non est enim falsa etiā in paruulorū baptismate remis-

B sio peccatorū,nec uerbotenus dicitur,sed ueraciter agit͛. Nā ut iam uerbis utar quæ in ipsa epistola beatissimi antistitis Zozimi legunt͛, Fidelis dn̄s in uerbis suis, eiusq; baptismus re ac uerbis,id est,opere,confessione & remissione uera peccatorū,in omni sexu,ætate,conditiōe generis humani eandē plenitudinē tenens. Nullus.n.nisi qui peccati seruus est liber efficitur,nec redemptus dici pōt,nisi qui uere per peccatū fuerit ante captiuus,sicut scriptum est,Si uos filius liberauerit uere liberi eritis. Per ipsū enim renascimur spiritaliter,Per ipsum crucifigimur mūdo,Ipsius morte mortis ab Adam omnibus nobis introductæ atq; transmissæ uniuersæ animæ,illud propagatione contractū chirographum rumpitur,in quo nullus omnino natorū anteq̄ per baptismū liberetur non tenetur obnoxius. In his.n.uerbis apostolicæ sedis,tā antiqua atq; fundata certa & clara est catholica fides,ut nefas sit de illa dubitare Christiano. Qm̄ ergo morte Christi,nō unius aut aliquarū, sed uniuersæ animæ propagatione contractū mortis chirographū rumpitur , si potes animas sic alienas à ꝓpagatione defendere,ut tn̄ hoc chirographo quod sola Christi morte rumpendū est rectissima rōne demonstrentur obstrictæ,nec sua propagatione,sed carnis hoc debito iuste appareant obligatæ, non solum nemine prohibente defende,uerūetiam id nobis quō tecum defendere possimus ostende. Si aūt aliter non potes q̊d de animarū nouitate sentis,asserere, nisi ut eas dicas peccato primi hominis nō teneri,aut per ꝓpagationem nō suā, sed carnis, autore deo,uel nescio qua mali natura innocētissimas fieri peccatrices,melius origo animæ latet,dū tamen eam non dubitemus dei esse creaturā, q̄ uel deus peccati autor dicitur, uel contra deum aliena mali natura introducitur, uel baptisma paruulorū in irritum ducitur. Vt aūt & à me tua dilectio de hac quæstione aliquid audiat definitum, nō parui æstimandum,immo præcipue necessarium atq; retinendum,quomodolibet se origo habeat animarum,siue ex illa una,siue ex nulla alia propagentur, Mediatoris tamen animam nullum ex Adam traxisse peccatū dubitare fas nō est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi oēs tenentur

nentur propagata carne peccati, quanto minus credendum est ex propagatione peccatricis animã uenire potuisse, cuius caro uenit ex uirgine, nõ libidine cõcepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, nõ in carne peccati. Si aũt peccato primæ animæ peccatricis ideo cæteræ tenent obnoxiæ, quia ex illa sunt ꝓpagatæ, ꝑfecto illa quã sibi unigenitus coaptauit, aut peccatũ inde non traxit, aut omnino inde nõ tracta est. Neq; n. non potuit animã sibi trahere sine peccato, qui soluit nostra peccata, aut qui nouã creauit ei carnem quam sine parente fecit ex terra, non potuit nouam creare carnem quam sine uiro sumpsit ex fœmina. Hoc sicut potui non quidem ad me datis, sed tamen ad charissimos nostros sanctitatis tuæ litteris, non peritia quam desiderasti, sed solicita dilectione respondi. Si grate accipis & admonitionem fraternam etiam utilem, non errando, sed prudenter considerando cum ecclesiæ pace conseruas, deo gratias. Si autem me ista nõdum nosse miraris, uel etiam nec miraris, & me aliquid certum de origine animarum salua ista fide quæ certissima atque clarissima est, in tua charitate docere non renuis, multo uberius, deo gratias. Memor nostri domino semper uiuas, domine beatissime & syncera dilectione desiderabilis frater. C

Augustinus Marcellino, ut quæ aduersus Donatistas in concilio episcoporum decreta sunt publicentur, rogans ut qui nolunt resipiscere castigentur, sed citra mortis pœnam.

Epistola. CLVIII.

DOMINO merito insigni multumq; charissimo ac desiderantissimo filio Marcellino, Augustinus in domino salutem. Gesta quæ promisit præstantia tua uehementer expecto, & in ecclesia Hipponensi iamiam cupio recitari, ac si fieri potuerit per omnes ecclesias etiã in nostra diœcesi constitutas: ut audiant homines pleneq; agnoscant confessores iniquitatis, non dei timore extorquente pœnitentiam, sed iudiciaria diligentia crudelissimorum pectorum aperiente duriciam: siue illorum qui de homicidio & de excæcato ac debilitato presbyteri corpore confessi: siue illorum qui si illa scire potuissent, quãuis sibi dicerent displicere, negare non ausi sunt, refugientes catholicam pacem, uelut ne criminibus polluantur alienis, & in illo schismatis sacrilegio inter sceleratorum tam immanium tantam multitudinem perdurantes: siue etiam illorum qui se inde nõ recessuros etiã demonstrata sibi catholica ueritate, & Donatistarum peruersitate dixerunt, Non est leue quod deus agi uoluit per operam tuam. Vtinam tales eorũ causas crebras sic audias & facinora eorum atq; insana pertinacia sic sæpe prodatur, eademq; publicata gesta omniũ noticia perferantur. Quod aũt scripsit eximietas tua dubitare te, utrum in theopropia debeas eadẽ gesta iubere proponi, fiat si potest illuc frequens confluere multitudo. Alioquin alius locus celebrior prouidendus est, non tñ ullo modo prætermittendum. Pœna sanè illorum q̃uis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut præter suppliciũ mortis sit, & propter conscientiã nostram, & propter catholicam mansuetudinẽ cõmendandam. Ipse enim fructus ad nos peruenit confessionis illorũ, quia inuenit ecclesia catholica ubi suã erga atrocissimos inimicos seruet atq; exhibeat lenitatẽ. In tanta quippe crudelitate quæcunq; præter sanguinem uindicta processerit, magna lenitas apparebit. Quod & si modo quibusdã nostris illa atrocitate cõmotis uidetur indignũ, & quasi dissolutionis & negligentiæ simile, transactis tñ motibus animorũ qui recentioribus factis solent turbulentius excitari, egregie luculenta bonitas apparebit, & ob hoc magis eadẽ gesta legere atq; ostẽdere delectabit, dñe merito insignis multumq; charissime ac desiderantissime fili. Ibi est sanctus frater & coepiscopus meus Bonifacius, & per diaconũ Peregrinum, qui cũ illo perrexit cõmonitorium direxi, q̃d sic habe tanq; præsentiã meã. Et quod uobis in cõmune pro ecclesiæ utilitate placuerit, hoc adiuuante dño fiat, qui potens est misericorditer opitulari in tantis malis. Modo Macrobius episcopus eorũ stipatus cuneis perditorũ utriusq; sexus, hac atq; illac circuit, aperuit sibi basilicas quas possessorũ quantuluscunq; timor clauserat. Præsente aũt procuratore uiri clarissimi Celeris Spondeo quẽ tuæ dilectioni cõmendaui multumq; cõmendo, utcunq; eorũ frãgebatur audacia: nũc uero posteaq; Carthaginẽ profectus est, etiã in fundis ipsius basilicas D

Theopropia seu theopropium græcis oraculum. Videtur sic appellatus locus ubi solent Cæsarum edicta prouulgari.

A basilicas aperuit,populos congregat. Cum ipso etiam est ille Donatus diaconus rebaptiza
tus,qui cum fuerit colonus ecclesiæ,uersatus est in illa cæde præcipuus: qui tales nõ cum eo
sunt quando & ille cum ipso est,si proconsul uel simul ambo in illos estis sententiam prola/
turi. Et forte ille persistit uelle gladio uindicari,quanquam sit Christianus,& quantum ad/
uertere potuimus,non sit ad hæc cruenta procliuis,tamen si necesse fuerit etiam gestis iube
te allegari epistolas meas,quas de hac re singulas uobis mittendas putaui. Soleo enim au
dire in potestate esse iudicis molliri sententiam & mitius uindicare quàm leges. Si autẽ nec
litteris meis ad hoc consenserit,hoc saltem præstet ut in custodiam recipiantur,atq; hoc de
demẽtia imperatoris impetrare curabimus,ne passiones seruorum dei quæ debent esse in
ecclesia gloriosæ inimicorum sanguine dehonestentur. Scio enim in causa clericorũ Anau/
nensium qui occisi à gentilibus nunc martyres honorantur, imperatorem rogatum facile
concessisse,ne illi qui eos occiderant & capti iam tenebantur,pœna simili punirẽtur. Libros 2.Retrac.33.
de baptismo paruulorum,cum iam codicem ipsum præstantiæ tuæ misissem,cur abs te rur
sus acceperim oblitus sum: nisi forte cum inspicerem,mendosos eos repperi & emẽdare uo
lui,quod mirabiliter impeditus, adhucusq; non cœpi. Epistolam quoq; ad te scribendam
& his adiungẽdam quam cum ibi essem iam dictare cœperam,paulo addito sic esse imper
fectam scias. Si autem rationem omnium dierum & lucubrationum alijs necessitatibus im
pensarũ tibi possem reddere, grauiter cõtristatus mirareris, quanta me distendãt q̃ differri
oino non possunt,& negare illa non permittunt, in quæ me petẽdo & admonendo argues
uolentẽ,& ineffabiliter quia non possum dolentem. Cum enim ab eorũ hominũ necessita/
tibus aliquantulum uaco,qui me sic angariant, ut eos nullo mõ liceat euitare,nec contẽnere
oporteat, non desunt quæ dictãda præpono,sic in articulis temporũ constituta, ut dilatio/ 2.Retrac.39.
nem temporum non ferant, Sicut mihi fuit breuiatio gestorum collatiõis nostræ satis ope
rosa,cum uiderem neminem se uelle tanto aggeri litterarum legendo cõmittere,Sicut mihi 2.Retrac.42
B fuit etiam epistola ad ipsos laicos Donatistas,de hac eadem collatione nostra, quam mo/
do aliquot lucubrationibus terminaui. Sicut epistolæ duæ nõ breues, una ad dilectionem
tuam,altera ad uirum illustrem Volusianum, quas uos accepisse iam credo, Sicut nunc in 2.Retrac.36.
manibus habeo librum ad Honoratum nostrum de quæstionibus quibusdã quinq;,quas
mihi proposuit,& per litteras intimauit,cui non continuo respondere uides quàm minime
oporteat. Charitas enim quæ tanquam nutrix fouet filios suos,non ordine amãdi sed or/
dine subueniẽdi infirmiores fortioribus anteponit, quos tales uult esse, quales iam illi sunt
quos non contemnendo,sed de his confitendo interim præterit. Tales ergo mihi necessita
tes dictandi aliquid,quod me ab eis dictationibus impediat quibus magis inardesco,de/
esse non possunt,cum paululum spacij uix datur inter aceruos occupationum, quibus nos
alienæ uel cupiditates uel necessitates angariatos trahunt. Et quid faciã prorsus nescio. Au
disti unde mecum dominũ depreceris,sed etiam quod tam instanter, & tam crebro me ad
mones,nolo cesses,non nihil agens. Commendo etiam ego excellẽtiæ tuæ ecclesiam in Nu
midia constitutam,propter cuius necessitates sanctus frater & coepiscopus meus Delphi/
nus à fratribus & coepiscopis meis ibi collaborantibus & cõpericlitantibus missus est. Nec
de hac re plura scribo,cum ipso præsente sis auditurus. Cætera in commonitorijs inuenies,
quæ ad presbyterum misi,siue modo, siue per diaconum Peregrinum, ne mihi ea totiens
iterare necesse sit. Semper in Christo cor tuum uigeat, domine merito insignis multumq;
charissime ac desiderantissime fili. Filium nostrum Rufinum Circensem principalem com/
mendo eximietati tuæ.

Augustinus Marcellino Tribuno,ut Donatistas in quæstione confessos atrocia facino
ra puniat citra supplicium capitis, non quod illi mereantur hanc clementiam, sed quod ita
congruat ecclesiæ mansuetudini. Epistola. CLIX.

DOMINO eximio & merito insigni atq; charissimo filio Marcellino, Augustinus in do 23.q.5.Circũcelliones.
mino salutẽ. Circũcelliones illos & clericos partis Donati,quos de Hipponensi eccle
sia ad

sia ad iudicium pro factis eorum publicæ disciplinæ cura deduxerat, à tua nobilitate com C
peri auditos,& plurimos eorum de homicidio quod in Restitutum catholicum presbyterū cōmiserunt,& de cæde Innocentij alterius catholici presbyteri atq; de oculo eius effosso & digito p̄ciso fuisse confessos. Vnde mihi solicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legū seueritate plectendos, ut qualia fecerunt, talia patiantur. Ideoq; his litteris obtestor fidem tuam quā habes in Christo, per ipsius dñi Christi misericordiā, ut hoc nec facias, nec fieri omnino permittas. Quāuis enim ab eorum interitu dissimulare possumus, qui non accusantibus nostris, sed illorū notoria ad quos tuendæ publicæ pacis uigilantia pertinebat, præsentati uideantur examini, nolumus tamē passiones seruorū dei quasi uice talionis paribus supplicijs uindicari. Non quo scelestis hominibus licentiam facinorū prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere uolumus, ut uiui & nulla corporis parte truncati, uel ab inquietudine insana ad sanitatis ociū legum cohertione dirigantur, uel à malignis operibus alicui utili operi deputētur. Vocatur quidem & ista dānatio. Sed quis nō intelligat magis beneficiū q; supplicium nuncupandū, ubi nec sæuiendi relaxatur audacia, nec pœnitendi medicina subtrahitur? Imple christiane iudex pij patris officium, sic succense iniqtati, ut consulere humanitati memineris. Nec in peccatorū atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem, sed peccatorū uulneribus curandi adhibeas uoluntatē. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione seruasti, quando tantorum scelerum confessionem, non extendente eculeo, non sulcantibus ungulis, non urentibus flammis, sed uirgarum uerberibus eruisti. Qui modus cohertionis & à magistris artiū liberaliū, & ab ipsis parentibus, & sæpe etiā in iudicijs solet ab episcopis haberi. Noli ergo atrocius uindicare quos lenius inuenisti. Inquirendi quàm puniendi necessitas maior est. Ad hoc enim & mitissimi homines facinus occultatum diligenter atq; instanter examinant ut inueniant quibus parcant. Vnde plerunq; necesse est, exerceatur acrius inquisitio, ut manifestato scelere sit ubi appareat mansuetudo. Omnia quippe bona opera amant in luce constitui, nō pro-

Matt. 5 pter humanam gloriam, sed ut uideant, ait dominus, bona opera uestra, & glorificent pa- D
trem uestrum qui in cœlis est. Et ideo non suffecit Apostolo monere, ut mansuetudinem

Phil. 4 seruaremus, sed ut eam etiam notam omnibus faceremus. Mansuetudo inquit uestra no-

Titum. 3 ta sit omnibus hominibus. Et alio loco, Mansuetudinem ostentantes ad omnes homines. Vt nec illa sancti Dauid quando inimico sibi in manus tradito clementer pepercit, præclarissima lenitas emineret, nisi potestas pariter appareret. Non te ergo exasperet uindicandi potestas, cui lenitatem non excussit examinandi necessitas. Noli facinore inuento quærere percussorem, in quo inueniendo noluisti adhibere tortorem. Postremo pro ecclesiæ utilitate missus es. Hoc ecclesiæ catholicæ, aut ut modum dispensationis meæ non supergredi uidear, hoc ecclesiæ ad Hipponensium regionum diœcesim pertinenti prodesse, hoc expedire contestor. Si non audis amicum petētem, audi episcopum consulentē. Quamuis quoniam Christiano loquor, maxime in tali causa, non arroganter dixerim, audire te episcopū conuenit iubentem, domine eximie & merito insignis atq; charissime fili. Vnde scio quidē causas ecclesiasticas excellentiæ tuæ potissimū iniunctas, Sed quia credo istam curam ad uirum clarissimum atq; spectabilem proconsulem pertinere, ad eum quoq; litteras dedi: quas rogo ut ipse illi tradere & allegare si opus est nō graueris, atq; ambos obsecro ne importunam arbitremini, uel intercessionem, uel suggestionem, uel solicitudinem nostram: & passiones catholicorum seruorum quæ infirmis ad ædificationem spiritalem utiles esse debent, haud reciproca inimicorum à quibus passi sunt pœna decoloretis, sed potius refracta iudiciaria seueritate, & uestram fidem quia filij estis ecclesiæ, & ipsius matris mansuetudinem commendare minime negligatis. Deus omnipotens præstantiam tuam bonis omnibus augeat, domine eximie & merito insignis atq; charissime fili.

Orat pro homicidis hæreticis.

Augustinus Apringium iudicem rogat ac monet, ut Circumcelliones atrocia confessos mitius puniat, memor ecclesiasticæ mansuetudinis. Epistola CLX.

A DOMINO insigni & merito sublimi ac præstãtissimo filio Apringio, Augustinus.
Non dubito in hac potestate quã tibi deus homini in homines dedit, cogita/
re diuinũ iudiciũ, ubi & iudices stabũt ratione de suo iudicio reddituri. Christia/
na quippe fide te imbutum scio, unde mihi ad excellentiã tuã maior fiducia tribuit, non so
lum petendi, uerũetiam monẽdi propter illũ dñm in cuius familia nobiscũ cœlesti iure cen
seris, in quo spem uitæ æternæ pariter habemus, & quẽ pro uobis in sacrosanctis mysterijs
inuocamus. Proinde dñe insignis & merito sublimis ac præstantissime fili Primũ quæso ut
non tibi uidear importunus irruere actibus tuis, ea solicitudine quã me præcipue gerere
oportet pro ecclesia mihi credita, cuius utilitatibus seruio, cui non tã præesse quã prodesse de
sidero. Deinde obsecro ut quod moneo uel rogo, nõ dedigneris accipere, nõ cuncteris acquie/
scere. Circũcelliones quosdã & clericos Donatistas cura eorũ qui disciplinæ publicæ inseruiũt
præmissa notaria ad iudicia legesq́ perduxit. Hi cum audirent à uiro clarissimo & specta
bili tribuno & notario fratre tuo, filio meo Marcellino, nõ tormentis ungularũ atq; flãma
rum, sed uirgarũ coherciti, horrẽda facinora in fratres & cõpresbyteros meos à se perpetra
ta cõfessi sunt, quo scilicet unũ eorũ exceptũ insidijs trucidauerint, alterũ è domo raptũ, ocu
lo effosso digitoq́ amputato trũcauerint. Hæc cũ cõperissem illos fuisse cõfessos, ideoq́ mi
nime dubitarem sub iura tua securos esse uenturos, has ad tuã nobilitatẽ literas acceleraui,
quibus deprecor, & per misericordiã Christi obsecro, quo sic de tua maiore atq; certiore feli/
citate gaudeamus, ut eis paria non retribuant, quanquam lapidis ictibus digitũ præcidere ocu
lumq́ cõuellere leges puniendo nõ possunt quod isti sæuiendo potuerũt. Vnde securus sum
de his qui hoc se fecisse cõfessi sunt, quod hác uicissitudinẽ non reportabũt, sed ne uel ipsi uel illi
quorũ homicidiũ patefactũ est per tuæ potestatis sententiã mulctent, hoc timeo, quod ne fiat
& christianus iudicẽ rogo, & christianũ episcopus moneo. De uobis quidẽ dixisse Aposto
lũ legimus, quod nõ sine causa gladiũ geratis, & ministri dei sitis uindices in eos qui male agũt. Rom. 13
B Sed alia causa est prouinciæ, alia est ecclesiæ. Illius terribiliter gerẽda est administratio, hu/
ius clemẽter cõmendanda est mãsuetudo. Si apud iudicẽ non christianũ mihi sermo esset,
aliter agerem, nec tñ etiam sic ecclesiæ causam desererẽ, & quantũ admittere dignaret insta
rem, ne passiones seruorũ dei catholicorũ, quæ prodesse debent ad exẽpla patientiæ, inimi
corum suorũ sanguine fœdarent, & si nollet acquiescere, inimico animo eũ resistere suspica
rer. Nunc uero quoniam apud te res agitur, alia mihi ratio est, alia consultatio. Rectorẽ te quidẽ
præcelsæ potestatis uidemus, sed etiã filiũ christianæ pietatis agnoscimus. Subdatur subli
mitas tua, subdatur fides tua. Causam tecũ tracto cõmunem, sed tu in ea potes, quod ego nõ
possum. Confer nobiscũ consiliũ, & porrige auxiliũ. Diligenter actũ est, ut inimici ecclesiæ
qui solent uaniloquio seductionis solicitare animos imperitos tanq́ de persecutione glori
antes, quã se perpeti iactant, horrenda facinora sua in catholicos clericos perpetrata fateren/
tur, & suis uerbis implicarẽtur. Legẽda sunt gesta ad sanandas animas, quas pestifera sua/
sione uenenauerunt. Nunquid placet tibi, ut ad finẽ gestorũ, si cruentũ istorũ suppliciũ cõti
nebit, legẽdo peruenire timeamus, ubi ponimus & ipsam conscientiã, ne malum pro malo
qui passi sunt reddidisse uideantur? Si ergo nihil aliud cõstitueretur frenandæ maliciæ per
ditorum, extrema fortasse necessitas ut tales occiderẽtur urgeret: quanquam quod ad nos attinet,
si nihil mitius eis fieri posset, mallemus eos liberos relaxari, quam passiones fratrũ nostrorũ fu
so eorum sanguine uindicari. Nunc uero cũ & aliquid fieri possit, quo & mitis cõmendetur
ecclesia, & immitiũ cohibeatur audacia, cur non flectas in partẽ prouidentiorẽ lenioremq́
sententiam, quod licet iudicibus facere etiã non in causis ecclesiæ? Time ergo nobiscũ iudiciũ
dei patris & cõmenda mansuetudinẽ matris. Cum enim tu facis, ecclesia facit propter quã
facis, & cuius filius facis. Contende ergo bonitate cũ malis. Illi scelere immani mẽbra de cor
pore uiuo auulserunt: tu ope misericordi effice, ut illa quæ nefandis opibus exercebant, ali/
cui utili operi integra eorũ membra deseruiant. Illi non pepercerunt correctionem sibi præ
dicantibus dei seruis: tu parce comprehensis, parce indoctis, parce conuictis. Illi impio fer/
ro fu

ro fuderunt sanguinem Christianum, Tu ab eorum sanguine etiam iuridicam gladium cohibe propter Christum. Illi ministro ecclesiæ occiso extorserunt spacium uiuendi, Tu inimicis ecclesiæ uiuentibus relaxa spacium pœnitendi. Talem te oportet esse in causa ecclesiæ iudicem Christianũ, petentibus, monentibus, intercedẽtibus nobis. Solent homines quando cum inimicis eorum conuictis lenius agitur, à mitiore sententia prouocare. Sed inimicos nostros ita diligimus, ut nisi de tua christiana obedientia præsumamus, à tua seuera sententia prouocemus. Deus omnipotens excellentiam tuam auctiorem, feliciorem'q; conseruet, domine insignis & merito sublimis ac præstantissime fili. C

Augustinus Honorato Donatianæ partis, hortatur ut per litteras placide reddat rationem, quod modo nomen ecclesiæ, ad ipsos solos reciderit. Epistola. CLXI.

HONORATO episcopo partis Donati, Augustinus episcopus partis ecclesiæ catholicæ. Consilium tuum nobis multum placuit quod per fratrem Erotem charissimum nobis, & in Christo laudabilem uirum mandare dignatus es, ut litteris inter nos agamus, ubi nullus turbarum tumultus perturbare possit dispositionem nostram, quæ cum tota lenitate & pace animi suscipienda & agenda est, sicut dicit Apostolus, Seruum autem domini litigare non oportet, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes. Itaq; breuiter insinuamus, quid à te responderi desideremus. Quoniam ecclesiam dei quæ catholica dicitur, sicut de illa prophetatum est, per orbem terrarum diffusam uidemus, arbitramur nos non debere dubitare de tam euidentissima completione sanctæ prophetiæ, quam dominus etiã in euangelio confirmauit, & apostoli per quos eadem ecclesia dilatata est, sicut de illa prædictum erat. Nam & in capite sacrosancti psalterij scriptum est de filio dei, Dñs dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Et ipse dominus Iesus Christus dicit Euangelium suum in omnibus gentibus futurum. Et Apostolus Paulus antequam sermo dei in Africam peruenisset, in ipso capite epistolæ quam scribit ad Romanos, Per quem accepimus, inquit, gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius. Deinde ipse ab Hierusalem in circumitu per totam Asiam usq; in Illyricum Euangelium prædicauit, ecclesias constituit atq; fundauit, non ipse sed gratia dei cum eo, sicut ipse testatur. Quid autem euidentius apparere potest, quàm cum in eius epistolis nomina etiam regionum uel ciuitatum inuenimus? Ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses scribit. Iohannes etiam scribit ad septem ecclesias, quas commemorat in illis partibus cõstitutas, In quibus etiam uniuersas ecclesias septenario numero intelligimus commẽdari, Ephesum, Smyrnam, Sardis, Philadelphiam, Laodiciam, Pergamum, Thiatyram, Quibus omnibus ecclesijs nos hodie cõmunicare manifestum est, sicut manifestum est, uos istis ecclesijs non cõmunicare. Quærimus ergo ut nobis respondere nõ graueris, quam causam forte noueris, qua factum est ut Christus amitteret hæreditatẽ suam per orbẽ terrarũ diffusam, ut subito in solis Afris, nec ipsis omnibus remaneret. Etenim ecclesia catholica est etiã in Africa, qa per oẽs terras eam deus esse uoluit & prædixit. Pars aũt uestra quæ Donati dicitur, nõ est in omnibus illis locis, in quibus & litteræ & sermo & facta apostolica cucurrerũt. Sed ne dicatis, nõ uocari ecclesiam nostram catholicam, sed macarianam, sicuti eam uos appellatis, nosse debes quod facillime potest in illis omnibus partibus, unde istas terras euangelium Christi perfudit, nec nomen Donati sciri, nec nomen Macarij. Vestra autem quæ Donati pars dicitur, nec uos negare potestis, & omnibus notum est ubicunq; est uestra communio. Dignare ergo rescribere nobis, ut sciamus quomodo fieri possit, ut ecclesiã suam Christus de toto orbe perdiderit, & in uobis solis habere cœperit. Vestrum enim est hæc ostendere, nã nobis sufficit ad causam nostram quod compleri prophetiam & scripturas sanctas per orbem terrarum uidemus. Hoc aũt ego Augustinus dictaui, quia olim uolo loqui inde tecũ.

1. Tim. 2 — Psal. 2 — Apoc. 2 — D

Videtur

A Videtur enim mihi, uel propter ipsam uicinitatem posse nos per litteras de hac re colloqui
sine aliquo tumultu, adiuuante deo quantum ipsa necessitas postulat.

Augustinus ostendit episcopis Donatistarum, quanta impudentia persistant in suo
schismate, tot iudicijs conuicti. Epistola CLXII

DOMINIS dilectissimis & merito prædicandis fratribus Glorio, Eleusio, Felici 24 q. 3 dixit
Grammatico, & cæteris omnibus quibus hoc gratū est Augustinus. Dixit qui apostolus.
dem apostolus Paulus: Hæreticū hominē post unam correptionem deuita, sciēs Titum 3
quia subuersus est eiusmodi, & peccat, & est à semetipso damnatus. Sed qui sentētiam suā,
quāuis falsam atq; peruersam nulla pertinaci animositate defendūt, præsertim quā non au
dacia præsumptionis suæ pepererunt, sed à seductis atq; in errorē lapsis parentibus accepe
runt, quærunt autē cauta solicitudine ueritatē, corrigi parati cum inuenerint, nequaq; sunt
inter hæreticos deputandi. Tales ergo uos nisi esse crederē, nullas fortasse uobis litteras mit-
terem. Quanq; & ipsum hæreticū quālibet odiosa superbia tumidū & peruicacia malæ cō-
tentionis insanū, sicut uitandū monemus, ne infirmos & paruulos fallat, ita non abnuimus
quibuscunq; modis possimus corrigendū. Vnde factū est, ut etiam ad nónullos Donatista
rum primarios scriberemus, non cōmunicatorias litteras, quas iam olim propter suam per
uersitatē ab unitate catholica quæ toto orbe diffusa est nō accipiūt, sed tales priuatas, qua-
libus nobis uti etiam ad paganos licet, quas illi & si aliquando legerunt, respondere tamen
eis siue noluerunt, siue ut magis creditur nequiuerūt. Vbi nobis satis uisum est impleuisse
nos officium charitatis, quam non solum nostris sed & omnibus nos debere sanctusspiri- 1. Thessal. 3
tus docet, qui nobis ait per apostolū: Vos autē dominus multiplicet, & abundare faciat in 2. Timoth. 2
charitate, in inuicem & in omnes. Monet etiam alio loco, in modestia corripiendos diuersa
sentientes, ne forte, inquit, det illis deus pœnitentiam ad cognoscendam ueritatem, & resipi-
scant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso in ipsius uoluntatē. Hæc prælocutus sum, ne quis
B. me existimet impudentius uobis quàm prudentius scripta misisse, & hoc modo uobiscum
de negocio animæ uestræ aliquid agere uoluisse, quia nostræ cōmunionis non estis, cum ta
men si de negocio fundi, aut alicuius pecuniariæ litis dirimēdæ uobis aliquid scriberem, ne-
mo fortasse reprehenderet, Vsq; adeo charus est hic mundus hominibus, ut sibimetipsis ui
luerint. Erit ergo mihi ad defensionem testis hæc epistola in iudicio dei, qui nouit quo ani-
mo fecerim, & qui dixit: Beati pacifici, quia ipsi filij dei uocabuntur. Ergo ut meminisse di- Matth. 5
gnamini, cum essemus in nostra ciuitate, & nónulla uobiscū de cōmunione Christianæ uni
tatis ageremus, prolata sunt à partibus uestris gesta quædā, quibus recitatum est quod se-
ptuaginta fermè episcopi Cæcilianū quondam nostræ cōmunionis episcopū Carthaginen Cæcilianus.
sis ecclesiæ cum suis collegis & ordinatoribus damnauerūt, Vbi etiam Felicis Autumnitani
causa multo præ cæteris inuidiosius & criminosius uētilata est. Quæ cum essent cuncta per
lecta, Respondimus nō esse mirandū, si homines qui tunc illud schisma fecerunt, nō sine cō-
fectione gestorū eos, in quos fuerāt ab æmulis & perditis cōcitati, absentes causa incognita
temere damnandos esse putauerunt, Nos autē alia habere gesta ecclesiastica, in quibus Se
cundus Tigisitanus qui tunc agebat in Numidia primatum, præsentes & confessos tradito
res reliquit deo iudicandos, & eos in episcopalibus sedibus sicuti erāt manere permisit, quo-
rum nomina inter damnatores Cæciliani numerantur, cum etiā Secundus ipse concilij eius
dem principatū teneret, ubi absentes quasi traditores per eorum sententias damnauit, qui-
bus præsentibus & confessis ignouit. Deinde diximus aliquanto post Maiorini ordina-
tionem, quem contra Cæcilianum nefario scelere leuauerunt, erigentes altare contra altare,
& unitatem Christi discordijs furialibus dissipantes, eos petisse à Constantino tunc impe-
ratore iudices episcopos, qui de suis quæstionibus quæ in Africa exortæ pacis uinculum di
rimebant, arbitrio medio iudicarent. Quod postea quàm factum est, præsente Cæciliano Meleiades.
& illis qui aduersus eum nauigauerant, iudicante Melciade tunc Romanæ urbis episcopo
cum collegis suis, quos ad preces Donatistarum miserat Imperator, in Cæciliano nihil pro-
Q 4 bari

bari potuisse, ac per hoc illo in episcopatu confirmato, Donatum qui aduersus eum tunc C
aderat improbatum. Quibus peractis rebus, cũ illi omnes in pertinacia scelestissimi schis/
matis permanerent, post apud Arelatum memoratum imperatorem eandem causam dili
gentius examinandam terminandamq́; curasse. Illos uero ab ecclesiastico iudicio prouo/
casse, ut causam Constantinus audiret. Quò postea quàm uentum est, utraq; parte assistente,
innocentem Cæcilianum fuisse iudicatum, atq; illos recessisse superatos, & in eadem tamen
peruersitate mansisse. Nec de Felicis Autumnitani causa negligentiam consecutam, sed ad
eiusdem principis iussionem procõsularibus gestis etiam ipsum fuisse purgatum. Sed quia
hæc omnia dicebamus tantum, non etiam legebamus, minus profecto uobis agere uideba
mur, quàm de nostra expectabatis instantia. Quod ubi sensimus, ad ea quæ legenda promise
ramus, non distulimus mittere. Quæ omnia dum excurrimus ad ecclesiam Gelizitanam,
inde ad uestrum oppidum reuersuri bidui non pleni intermissione uenerunt, atq; ut nostis
quantum tempus ꝑmisit, uno die recitatæ sunt uobis. Primo ubi Secũdus Tigisitanus con/
fessos traditores à collegio suo remouere non ausus est, cum quibus postea non confessum
sed absentem Cæcilianum aliosq́; suos collegas damnare ausus est. Deinde gesta procon
sularia ubi Felix diligentissimo examine probatus est innocens. Hæc ante meridiem uobis
lecta esse meministis. Post meridiem uero recitauimus preces eorum ad Constantinum,
datisq; ab eo iudicibus, gesta ecclesiastica in Romana urbe habita, quibus illi improbati
sunt, Cæcilianus autem in episcopali honore firmatus, Postremo Constantini imperato/
ris litteras, quibus omnia multo maxime testatissima claruerunt. Quid uultis amplius ho
mines, quid uultis amplius? Non de auro & argento uestro agitur, non terra, non prædia,
nõ deniq; salus corporis in discrimen uocatur, de adipiscenda uita æterna & fugienda mor
te æterna compellamus animas uestras. Expergiscimini aliquando, nõ in una obscura quæ/
stione uersamur, non recondita secreta rimamur, quibus penetrandis uel nulla uel rara hu
mana corda sufficiũt, res in aperto est. Quid eminet clarius, quid cernitur citius? Dicimus D
temerario concilio quamlibet numerosissimo innocentes absentesq́; fuisse damnatos. Pro
bamus hoc proconsularibus gestis, quibus ab omni traditionis crimine alienus iudicatus
est ille, quem maxime criminosum à uestris prolata concilij gesta sonuerunt. Dicimus à tra
ditoribus confessis, in eos qui traditores dicerẽtur, dictas fuisse sententias, Probamus hoc
in ecclesiasticis gestis, ubi nominatim declarantur, in quibus Secundus Tigisitanus ea quæ
cognouit uelut contuitu pacis ignouit, & cum quibus postea non cognouit, discissa pace
damnauit. Vnde apparuit eum etiam primo non paci consuluisse, sed sibi timuisse. Obiece
rat ei nanq; Purpurius Liniacensis, quod etiam ipse cum detentus esset à curatore & ordi/
ne ut scripturas traderet, dimissus est, utiq; non frustra, nisi quia tradidit, aut tradi aliquid
iussit. Hanc ille suspicionem satis probabilem metuens, accepto consilio à minore Secundo
consanguineo suo, cõsultisq́; cæteris qui cũ eo erant episcopis, manifestissima crimina deo
iudicanda dimisit, atq; ita paci prospexisse uisus est, quod falsum erat cũ sibi prospexerit. Nã
si in eius corde cogitatio pacis habitaret, nõ apud Carthaginem postea cum traditoribus
quos præsentes atq; confessos deo dimiserat, damnaret crimine traditionis, quos absentes
apud eum nemo conuicerat. Tanto magis enim timere debuit ne pax unitatis uiolaretur,
quanto erat Carthago ciuitas ampla & illustris, unde se per totum Africæ corpus malum
quod ibi esset exortum tanquam à uertice effunderet. Erat etiã transmarinis uicina regionibus
& fama celeberrima nobilis: unde non mediocris utiq; autoritatis habebat episcopum, qui
posset non curare conspirantem multitudinem inimicorũ, cum se uideret & Romanæ eccle
siæ in qua semper apostolicæ cathedræ uiguit principatus, & cæteris terris unde euangeliũ
ad ipsam Africam uenit, per communicatorias litteras esse coniunctum, ubi paratus esset
causam suam dicere si aduersarij eius ab eo illas ecclesias alienare conarẽtur. Quia ergo ue/
nire noluit ad hospitiũ collegarũ, quos à suis inimicis cõtra ueritatẽ suæ causæ ꝑuersos esse
sentiebat uel suspicabat, uel ut ipsi asserunt simulabat, tanto magis Secũdus si ueræ pacis
custos

Romanæ sedis principatus

A custos esse uoluisset, cauere debuit ne damnarentur absentes qui iudicio eorum omnino in
teresse noluerunt, Neq; enim de presbyteris aut diaconis aut inferioris ordinis clericis, sed
de collegis agebatur, qui possunt aliorum collegarum iudicio, præsertim apostolicarum ec/
clesiarum, causam suam integram reseruare: ubi contra eos sententiæ dictæ in absentes, nul/
lo modo aliquid ualerēt, quando eorum iudicium non primo aditum postea deseruerunt,
sed suspectum semper habitum nunquam adire uoluerunt. Hæc res maxime solicitare de/
buit Secundum qui tunc erat primas, si propterea concilium regebat ut paci consuleret, Fa
cile enim fortassis rabida in absentem ora placata uel frenata comprimeret, si diceret, Vide/
tis fratres post tantam stragem persecutionis misericordia dei à principibus seculi pacē esse
concessam: nō debemus nos Christiani & episcopi unitatē dirumpere Christianam, quam
iam paganus nō insequitur inimicus. Itaq; aut istas omnes causas, quas clades turbulentissi
mi tēporis inflixit ecclesiæ, deo iudici dimittamus, Aut si aliqui in uobis sunt, qui certa isto
rum crimina ita nouerint, ut ea facile ualeant edocere, negantesq; cōuincere, & talibus com/
municare formidant, pergant ad fratres & collegas nostros transmarinarū ecclesiarū episco
pos, & ibi prius de istorum factis & contumacia cōquerantur, quod ad iudiciū collegarum
Afrorum male sibi cōscij uenire noluerunt, Aut inde illis denuncietur ut ueniant, ibiq; obie
ctis respōdeant. Quod si nō fecerint, ibi etiā eorū prauitas & peruersitas innotescet, missâq;
tractatoria super eorū nomine per totū orbē terrarum quacunq; iam Christi ecclesia dilata
ta est, ab omnibus ecclesijs eorū communio præcidetur, ne aliquis error in cathedra ecclesiæ
Carthaginis oriatur. Tum demū securi episcopū aliū plebi Carthaginis ordinabimus, cū à
tota ecclesia isti fuerint separati: ne forte cum alius modo fuerit ordinatus non ei cōmunice
tur ab ecclesia transmarina, quia iste ab honore depositus nō uidebitur quē iam ordinatū fa
ma celebrauit, & ad eum cōmeare cōmunicatorias litteras fecit, atq; ita magnū scandalum
schismatis in unitate Christi iam pacatis tēporibus oriatur, dum præpropere nostras uolu/
B mus præcipitare sententias, & non cōtra Cæcilianū, sed contra orbē terrarū qui ei per igno/
rantiam cōmunicat, altare alterū erigere audeamus. Huic tam sano rectoq; cōsilio quisquis
infrenis obtēperare noluisset, quid esset facturus, aut quomodo aliquē absentiū collegarū
esset damnaturus, cum in potestate acta cōcilij nō haberet cōtradicente primate? Quod si
tanta & aduersus primā sedē seditio nasceretur, ut nōnulli damnare iam uellent quos uole/
bant illi differri, quāto melius à talibus inquieta & impacata molientibus, q̄ à totius orbis
cōmunione dissentiretur. Sed quia nō erant quæ in Cæcilianū & ordinatores eius transma
rino iudicio probarētur, propterea nec priusq; in eum sentētias dicerent, differre uoluerūt,
nec posteaq; dixerūt perseueranter id agere, ut ecclesiæ transmarinæ in noticiā perferretur,
quorū traditorū in Africa damnatorū cōmunionē uitare deberet, Quia si id facere tentauis
sent, adessent sibi Cæcilianus & cæteri, & suā causam aduersus fallaces criminatores apud
trāsmarinos ecclesiasticos iudices diligētissima discussione purgarēt. Itaq; conciliū illud per
uersum atq; nefariū, maxime ut creditur traditorum fuit, quibus confessis Secundus Tigisi
tanus ignouerat: ut quæ de traditione fama crebruerat, infamatis alijs à se auerterent suspi
tionem, ut cum homines per Africā totam credentes episcopis falsa de innocentibus loque
rētur, quod damnati essent apud Carthaginem traditores, tanquam in nebula mendacissi
mi rumoris, ipsi qui uere tradiderant latitarent, Vnde uidetis charissimi fieri potuisse, quod
uerisimile non esse quidā uestrum dicebāt, ut si essent de sua traditione confessi, causámque
suam impetrauissent deo dimitti oportere, ijdem iudices damnatoresq; tanq; traditorum
absentium postea cōsedissent. Magis enim amplexi sunt occasionem, qua possent alios fal/
sa criminatione perfundere, & conuersas in eos linguas hominū inquisitione criminū suorū
hoc modo declinare. Alioquin si fieri non posset, ut quisque mala quæ ipse committeret in
alio iudicaret, non diceret quibusdam Paulus apostolus: Propterea inexcusabilis es ô ho/ Rom. 2
mo omnis qui iudicas. In quo enim alium iudicas, temetipsum condemnas, Eadem enim
agis quæ iudicas. Quod illi omnino fecerunt, ut hæc uerba apostolica integre in eos aptéq;
conueniant.

conueniant. Non ergo tūc Secundus, quando eorū crimina deo dimisit, paci unitatiq; consuluit, alioquin magis hoc apud Carthaginē prouideret ne schisma fieret, ubi nullus aderat, cui confesso crimen donare cogeretur, Sed quod erat facillimum, tota conuersatio pacis esset absentes nolle damnare, Itaq; iniuriam facerent innocentibus, etiam si eis non conuictis neq; confessis, neq; omnino præsentibus ignoscere uoluissent. Ille quippe accipit ueniam, cuius culpa certissima est. Quanto ergo immaniores & certiores fuerūt qui ea se putauerunt posse damnare, quæ incognita nec donare potuissent? Sed illic cognita dimissa sunt deo ne alia quærerentur, hic incognita damnata sunt ut illa tegerentur. Sed dicit aliquis, Cognouerunt, quod & si concedam, etiam sic absentibus utiq; parci oportebat. Neq; enim iudicium deseruerant ubi nunquam omnino constiterant, nec in illis solis episcopis Afris erat ecclesia, ut omne iudicium ecclesiasticum uitasse uiderentur, qui se iudicio eorum præsentari noluissent. Milia quippe collegarum transmarina restabant ubi apparebat eos iudicari posse qui uidebātur Afros uel Numidas collegas habere suspectos. Vbi est enim
Ecci.11 quod scriptura clamat, Antequam interroges ne uituperes quenquam, & cum interrogaueris, corripe iuste. Si ergo nec uituperari, nec corripi nisi interrogatum spiritussanctus uoluit, quanto sceleratius non uituperati aut correpti, sed omnino damnati sunt, qui de suis criminibus nihil absentes interrogari potuerunt, Sed tamen isti, qui licet absentium, & nequaquam iudicium deserentium, quia nunquam affuerunt, & semper sibi cuneum illum suspectum esse declarauerunt, tamen cognita crimina damnasse dicunt, quæso uos fratres mei, quomodo cognouerunt? Respondetis, Nescimus. Quandoquidem ipsa cognitio in illis gestis explicata non est. Sed ego uobis ostendam quomodo cognouerunt. Attendite causam Felicis Autumnitani, & primo legite quàm uehementiores in eum fuerunt. Sic ergo & cæterorum causam nouerant, sicut huius qui postea innocentissimus diligenti & terribili inquisitione probatus est: quanto itaq; iustius & tutius & citius innocentes eos existimare debemus, quorum crimina ab istis leuius accusata sunt, & parciore reprehensione damnata, quando ille inuentus est innocens, in quem multo immanius sæuierunt. An forte sicut quidam dixit, quod quidem cum uobis diceretur, displicuit, sed tamen prætermittendum non est. Ait enim quidam, Non debuit episcopus proconsulari iudicio purgari, quasi uero ipse sibi hoc comparauerit, ac non imperator ita quæri iusserit, ad cuius curam de qua rationem deo redditurus esset, res illa maxime pertinebat. Arbitrum enim & iudicem causæ traditionis & schismatis, illi eum fecerant, qui ad eum etiam preces miserant, ad quem post ea prouocarunt, & tamen iudicio eorum acquiescere noluerunt. Itaq; si culpādus est quem iudex terrenus absoluit, cum ipse sibi hoc non poposcisset, quantomagis culpandi sunt qui terrenum regē suæ causæ iudicem esse uoluerunt? Si aūt criminis non est prouocare ad imperatorem, non est criminis audiri ab imperatore, Ergo nec ab illo cui causam delegauerit imperator. Quendam etiam suspensum eculeo in causa Felicis episcopi amicus ille uoluit criminari, ut quid etiam ungulis uexaretur. Nunquid poterat Felix contradicere, ne tanta diligentia uel seueritate quæreretur, cū eius causam inueniendam cognitor agitaret? Quid enim erat illud nolle sic quæri, quàm de crimine confiteri: & tamen ille ipse proconsul inter præconum terribiles uoces, & cruentas carnificum manus nunquam collegam damnaret absentem, qui iudicio eius se præsentare noluisset, cum haberet aliud quod posset audiri. Aut si damnaret, certe etiam ipsis secularibus legibus pœnas iustas & debitas lueret. Quod si gesta proconsularia displicent ecclesiasticis, codice omnia uobis ordine recitata sunt. An forte non debuit Romanæ ecclesiæ Melciades episcopus cum collegis transmarinis episcopis illud sibi usurpare iudicium, quod ab Afris septuaginta ubi Primas Tigisitanus præsedit, fuerat terminatum. Quid quod nec ipse usurpauit? Rogatus quippe imperator, iudices misit episcopos qui cum eo sederent, & de tota illa causa quod iustum uideretur statuerent. Hoc probamus & Donatistarum precibus & uerbis ipsius imperatoris, Vtraq; enim uobis lecta meministis, & inspiciendi ac describendi licentiam nunc habetis.

C

D

A betis. Legite & considerate omnia, Videte quanta cura pacis atq; unitatis cõseruandæ uel
restituendæ cuncta discussa sint, queadmodum accusatorum persona tractata, & quorun/
dam eorum quibus maculis improbata sit, præsentiumque uocibus liquido constiterit, ni/
hil eos habuisse quod in Cæcilianum dicerent, sed totam causam in plebem de parte Ma/
iorini, hoc est, seditiosam & ab ecclesiæ pace alienatam multitudinem transferre uoluisse: ut
ab ea uidelicet turba Cæcilianus accusaretur, quam solis tumultuosis clamoribus nulla do/
cumentorum attestatione, nullo ueritatis examine ad suam uoluntatem animos iudicũ de/
torquere posse arbitrabãtur: nisi forte furiosa & poculo erroris atq; corruptionis ebria mul
titudo uera in Cæcilianũ crimina diceret, ubi septuaginta episcopi, sicut de Felice Autumni
tano cõstitit, absentes & innocẽtes collegas, tam insana temeritate damnarũt. Quali enim
turbæ illi consenserant, ut aduersus innocentes non interrogatos proferrent sententias, à ta
li turba etiam rursus accusari Cæcilianum uolebant. Sed planè tales inuenerãt iudices, qui/
bus illam dementiam persuaderent. Potestis enim pro uestra prudentia, & illorum peruer
sitatem illic attendere, & iudicum grauitatem, quemadmodum ad extremum persuadere
non possent, ut à plebe partis Maiorini, quæ certam personam non habebat argueretur
Cæcilianus, & requisiti ab eis essent uel accusatores uel testes uel quoquo modo causæ ne/
cessarij, qui simul cum eis ex Africa uenerant, & eos præsentes fuisse, atque à Donato sub/
tractos esse diceretur. Promisit idem Donatus quod eos esset exhibiturus, quod cum non
semel sed sæpius promisisset, amplius ad illud iudicium accedere noluit, ubi iam erat tan/
ta confessus, ut nihil aliud deinceps nõ accedendo nisi præsens damnari noluisse uideretur,
cum tamen ea quæ damnãda essent, eo præsente atque interrogante manifesta fuerint. Ac/
cessit aliud ut à quibusdam aduersus Cæcilianũ denunciationis libellus daretur: post quod
factum quemadmodum sit rursus agitata cognitio, & quæ personæ illum libellũ dederint,
quóq; modo nihil in Cæcilianum probari potuerit, quid dicam, cum & audieritis omnia,
B & quotiens uolueritis legere, possitis? De numero autem septuaginta episcoporum cum
quasi grauissima opponeretur autoritas, quæ fuerunt dicta meministis: & tamen uiri gra/
uissimi ab infinitis quæstionibus catena quadam inexplicabili sese nectentibus suum tem/
perare arbitrium maluerunt, nequaquam curantes quàm multi essent illi episcopi, aut un/
de collecti, quos uidebant tanta temeritate cæcatos, ut in absentes & non interrogatos col/
legas tam præcipites auderẽt proferre sententias: & tamen qualis ipsius beati Melciadis ul/
tima est prolata sententia, quàm innocens, quàm integra, quàm prouida atq; pacifica: qua
neque collegas in quibus nihil constiterat, de collegio suo ausus est remouere, & Donato
solo quem totius mali principem inuenerat maxime culpato, sanitatis recuperandæ optio
nem liberam fecit, cæteris paratus communicatorias litteras mittere, etiam his quos à Ma
iorino ordinatos esse constaret: ita ut quibuscunque locis duo essent episcopi, quos dissen/
sio geminasset, cum confirmari uellet, qui fuisset ordinatus prior, alteri autem eorum plebs
alia regenda prouideretur. O uirum optimum, O filium Christianæ pacis, & patrẽ Chri/
stianæ plebis, Conferte nunc istam paucitatem cum illa multitudine episcoporum, neque
numerum numero, sed pondus ponderi comparate: Hinc modestiam, inde temeritatem:
Hinc uigilantiam, inde cæcitatem. Hic nec mansuetudo integritatem corrupit, nec integri/
tas mansuetudini repugnauit, ibi autem & furore timor tegebatur, & timore furor incita/
batur. Isti enim conuenerant cognitione uerorum criminum falsa respuere, illi falsorum da
mnatione uera celare. Illis ne se tandem Cæcilianus audiendum iudicandumque commit/
teret, cum haberet tales apud quos si ei causa moueretur, innocentiam suam facillime osten
deret? nõ se illis omnino committeret, nec si peregrinus ecclesiæ Carthaginensis subito epi/
scopus esset ordinatus, & ignoraret quid ad corrũpendos animos uel improborũ uel impe
ritorum posset tunc pecuniosissima mulier quædam Lucilla, quam pro disciplina ecclesia/
stica corripiendo idem cum esset diaconus læserat: etiam hoc idem accesserat malum ad il/
lam perficiendam iniquitatem. Nam in illo concilio, ubi à confessis traditoribus absentes
atq;

atq; innocentes damnati sunt, pauci quidam erãt qui crimina sua infamatis alijs tegere cu C
piebant, ut homines à ueritatis inquisitione auerterẽtur falsis rumoribus auocati. Pauci er
go erãt qui hoc negocium maxime curabant, quamuis in eis esset maior autoritas propter
ipsius Secundi societatem, qui eis pepercerat territus. Cæteri autem Lucillæ pecunia maxi
me aduersus Cæcilianum empti & instigati perhibentur. Extãt gesta apud Zenophilum
consularem, ubi Nundinarius quidam diaconus à Syluano Zertensi episcopo, quantum
ipsis gestis intelligitur degradatus, cum ei satisfacere per aliorum episcoporum litteras fru
stra conatus esset, multa patefecit iratus, & in iudicium publicũ protulit, inter quæ id quoq;
commemoratum legitur, quod Lucillæ pecunia corruptis episcopis in Carthaginensi eccle
sia in Africæ capite, altare contra altare leuatum est. Scio quod hæc gesta uobis non legeri
mus, sed tempus non fuisse meministis. Inerat etiam nonnullus dolor animi de typho su
perbiæ ueniens, quod non ipsi ordinauerant Carthagini episcopum. Quibus omnibus re
bus cum eos non ueros iudices sed inimicos atq; corruptos Cæcilianus conuenisse cogno
sceret, quando fieri posset, ut uel ipse uellet uel populus cui præsidebat permitteret, ut reli
cta ecclesia iret in domum priuatam, non collegarum discutiendus examine sed factionis,
& odijs muliebribus trucidandus: cum sibi præsertim uideret apud ecclesiam transmarinã
priuatis inimicitijs & ab utraq; parte dissensionis alienam, incorruptum & integrum exa
men suæ causæ remanere. Vbi si nihil aduersarij agere uellent, ipsi se ab orbis terrarum in
nocentissima communione præciderent. Si autem illic eum accusare tentassent, tunc sibi
adesset, tunc innocentiam suam aduersus eorum machinamenta defenderet, sicut postea
factum esse didicistis, Cum tamen illi nimis sero quæsissent iudicium transmarinum iam
schismatis rei, iam leuati altaris horrendo scelere maculati. Primo enim facerent si ueritate
niterentur, sed falsis rumoribus temporis diuturnitate firmatis, quasi uetusta fama prædi
cante ad iudicium uenire uoluerunt. Aut quod magis credendum est, damnato prius, sicut
libuit, Cæciliano, quasi securi sibi uidebantur præsidentes numero suo, nec audentes alibi D
commouere causam tam malam, ubi nulla corruptione operante posset ueritas inueniri.
Sed posteaq̃ ipsis rebus experti sunt cum Cæciliano permanere communionem orbis ter
rarum, & ad eum à transmarinis ecclesijs cõmunicatorias litteras mitti, non ad illum quem
ipsi scelerate ordinauerant, puduit eos semper tacere, quia posset eis obijci, cur paterentur
ignaram per tot gentes ecclesiam communicare damnatis, Et cur seipsi ab innocentis orbis
terrarum communione præciderent, cum tacendo sinerent episcopo quem Carthaginen
sibus ordinassent à toto orbe non communicari. Elegerunt sicut dicitur ad duas frau
des agere causam cum Cæciliano apud ecclesias transmarinas, parati ad utrunq;, ut si eum
potuissent quacũq; uersutia falsæ criminationis euincere, satiarent plenissime cupiditatem
suam: Si autem non possent, in eadem quidem peruersitate durarent, sed iam tamen quasi
haberent quod dicerent, malos iudices se esse perpessos, quæ uox est omnium malorum li
tigatorum, cum fuerint etiam manifestissima ueritate superati, Quasi non eis ad hoc dici
posset & iustissime dici, Ecce putemus illos episcopos qui Romæ iudicarunt, non bonos iu
dices fuisse, restabat adhuc plenarium ecclesiæ uniuersale concilium, ubi etiam cum ipsis iu
dicibus causa posset agitari, ut si male iudicasse conuicti essent, eorum sententiæ solueren
tur. Quod utrum fecerint probent, Nos enim non factũ esse facile probamus, ex eo quod
totus orbis non eis communicat: Aut si factum est, etiam ibi sunt uicti, quod ipsa eorum
separatio manifestat. Sed tamen quid postea fecerint, imperatoris litteris sufficientissime
ostenditur. Iudices enim ecclesiasticos tantæ autoritatis episcopos, quorum iudicio & Cæci
liani innocentia & eorum improbitas declarata est, nõ apud alios collegas, sed apud impe
ratorem accusare ausi sunt q̃ male iudicarunt. Dedit ille aliud Arelatense iudiciũ, aliorum
scilicet episcoporum, non quia iam necesse erat, sed eorum peruersitatibus cedens, & omni
modo cupiens tantam impudentiam cohibere. Neq; enim ausus est Christianus impe
rator sic eorum tumultuosas & fallaces querelas suscipere, ut de iudicio episcoporum qui
Romæ

A Romæ sederant ipse iudicaret, sed alios, ut dixi, episcopos dedit, à quibus tamē illi ad ipsum
rursum imperatorem prouocare maluerunt. Qua in re illos quemadmodum detestetur au/
distis: atq; utinam saltem ipsius iudicio insanissimis animositatibus suis finem posuissent,
atque ut eis ipse cessit, ut de illa causa post episcopos iudicaret, à sanctis antistitibus postea
ueniam petiturus, dum tamen illi quid ulterius dicerent non haberent, si eius sententiæ nō
obtemperarent, ad quem ipsi prouocauerunt, sic & illi aliquando cederent ueritati. Iussit
enim ille ut ei partes ad agendam causam Romam occurrerent. Quò cum Cæcilianus ne/
scio qua causa non occurrisset, interpellatus ab eis, præcepit ut Mediolanum sequerentur.
Tunc se aliqui eorū subtrahere cœperunt, fortasse indignati, quia non est eos imitatus Con
stantinus, ut iam statim atq; uelociter Cæcilianum damnaret absentem. Quod ubi cogno/
uit prouidus imperator, reliquos ab officialibus custoditos, fecit Mediolanum peruenire.
Quò cum etiam Cæcilianus peruenisset, ipsum quoq; sicut scripsit exhibuit, cognitaq; cau/
sa, qua diligentia, qua cautela, qua prouisione, sicut eius indicant litteræ, Cæcilianum innocē
tissimum, illos improbissimos iudicauit. Et adhuc baptizant extra ecclesiam, & si possint re/
baptizant ecclesiam, sacrificant in dissensione & schismate; & pacis nomine populos salutāt,
quos à pace salutis exterminant, conscinditur unitas Christi, blasphematur hæreditas Chri
sti, exufflatur baptisma Christi: & nolunt in se ista per ordinarias humanas potestates fla/
gellis temporalibus emendari, ne in æternas pœnas pro tantis sacrilegijs destinentur. Nos
eis obijcimus furorem schismatis, rebaptizatiōis insaniam, ab hæreditate Christi, quæ per
omnes gentes diffusa est, nefariam separationem. De codicibus non tantum nostris, sed eti
am eorum recitamus ecclesias, quarum nomina hodie legunt, & quibus hodie non commu
nicant. Quæ cum recitantur in cōuenticulis eorum, lectoribus suis dicunt, Pax tecum: & cum
ipsis plebibus, quibus ipsæ litteræ scriptæ sunt, pacem non habent: Et ipsi nobis obijciunt uel
falsa crimina mortuorum, uel etiam si uera, tamen aliena: non intelligentes in his quæ nos
B eis obijcimus omnes illos teneri: in his uero quæ nobis obijciunt, paleam uel zizaniam mes
sis dominicæ reprehendi, ad frumenta autem crimen non pertinere: neq; considerantes quia
quibus mali placent in unitate, ipsi cōmunicant malis: quibus autem displicent, & eos emen
dare non possunt, neque ante tempus messis audent zizania eradicare, ne simul eradicent
& triticū, non factis eorum, sed altari Christi communicant: ita ut non solum non ab eis ma
culentur, sed etiam diuinis uerbis laudari prædicariq; mereantur, quoniam ne nomē Chri/
sti per horribilia schismata blasphemetur, pro bono unitatis tolerāt, quod pro bono æqui/
tatis oderunt. Si habent aures, audiant quid spiritus dicat ecclesijs. Sic em̄ in Apocalypsi Io Apoc. 2
annis legitur. Angelo, inquit, ecclesiæ Ephesi scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in de/
xtera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua & labo
rem & patientiam, & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos qui se dicūt apostolos
esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces, & patiētiam habes & sustinuisti eos propter no/
men meum, & non defecisti. Quod si de angelo superiorum cœlorum, & non de præpositis
ecclesiæ uellet intelligi, non consequenter diceret: Sed habeo aduersum te quod charitatem
tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, & age pœnitentiam, & prima
opera fac. Sin autem, uenio tibi & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitenti/
am egeris. Hoc superioribus angelis dici non potest, qui perpetuam retinent charitatem,
unde qui defecerunt & lapsi sunt, diabolus est & angeli eius. Ergo primam charitatem di/
cit, quia sustinuit pseudapostolos propter nomen Christi, quam iubet ut repetat & faciat
priora opera sua. Et obijciuntur nobis crimina malorum hominum, non nostra, sed aliena,
& ipsa partim incognita: quæ si etiam uera & præsentia uideremus, & zizanijs propter fru/
menta parcentes, pro unitate toleraremus, non solum nulla reprehensione, sed etiā non par
ua laude nos dignos diceret, quicunque scripturas sanctas non corde surdus audiret. Tole/
rat Aaron multitudinem idolum exigentem & fabricantem & adorantem. Tolerat Moy/
ses aduersus deum tot milia murmurantia, & totiens offendentia sanctum nomen eius. To

lerat Dauid Saulem persecutorem suum, sceleratis moribus cœlestia deserētem, magicis ar- C
tibus inferna quærentem, occisum uindicat, Christum etiam domini propter sacramentum
uenerandæ unctionis appellat. Tolerat Samuel nefandos filios Heli, peruersos filios suos,
quos populus quia tolerare noluit, diuina ueritate accusatus, diuina seueritate correptus est.
Tolerat denique ipsum populum superbum contemptorem dei. Tolerat Esaias in quos
tam multa uera crimina iaculatur. Tolerat Hieremias à quibus tanta perpetitur. Tole-
rat Zacharias pharisæos & scribas, quales illo tempore fuisse scriptura testatur. Scio me
multos prætermisisse, legant qui uolunt, legant qui possunt eloquia cœlestia, inuenient o-
mnes sanctos dei seruos & amicos semper habuisse quos in suo populo tolerarēt, cum qui-
bus tamen illius temporis sacramenta communicantes, non solum non inquinabantur, sed
Ephe.4 etiam laudabiliter sustinebant, studentes, sicut ait Apostolus, seruare unitatē spiritus in uin
culo pacis. Attendant etiam post domini aduentum, ubi multo plura huius tolerantiæ per
totum orbem inueniremus exempla, si omnia scribi & in autoritatem redigi potuissent, ta-
men hæc ipsa quæ habemus aduertite. Tolerat ipse dominus Iudam, diabolum, furem, &
uenditorem suum: sinit accipere inter innocentes discipulos, quod fideles nouerunt precium
nostrum. Tolerant apostoli pseudapostolos, & inter sua quærentes non quæ Iesu Christi,
Paulus non sua quærens, sed quæ Iesu Christi cum gloriosissima tolerantia conuersatur.
Postremo, quod pauloante commemoraui, diuina uoce laudatur sub angeli nomine præ-
positus ecclesiæ, quod cum odisset malos, eos tamen tentatos & uiuentes pro nomine domi
ni tolerauit. Ad summam seipsos interrogent: Nónne tolerantur ab eis cædes & incendia
Circumcellionum, ueneratores præcipitatorum ultro cadauerum, & sub incredibilibus ma
lis unius Optati per tot annos totius Africæ gemitus? Parco iam dicere singulorū per Afri
cam regionem & ciuitatum & fundorum tyrannicas potestates, & publica latrocinia. Meli-
us enim uobis hæc uosipsi dicitis, siue in aurem, siue palàm, sicut libitum fuerit. Quocun-
que enim oculos uerteritis, occurret quod dico, uel potius quod taceo: neque hinc istos quos D
ibi diligitis accusamus. Non enim nobis displicent, quia tolerant malos, sed quia intolerabi
liter mali sunt propter schisma, propter altare contra altare, propter separationem ab hære
ditate Christi toto orbe diffusa, sicut tanto ante promissa est. Violatam pacem, conscissam
unitatem, iterata baptismata, exufflata sacramenta, quæ in sceleratis quoq; hominibus san-
cta sunt, plangimus & lugemus. Quæ si paruipendunt, intueantur exempla quibus demon
stratum est quanti hæc penderit deus. Qui fecerunt idolum, usitata gladij morte perempti
sunt: qui uero schisma facere uoluerunt, hiatu terræ principes deuorati, & turba consentiens
igne consumpta est. Diuersitate pœnarum, diuersitas agnoscitur meritorum. Traduntur in
persecutione sancti codices, confitentur traditores, & deo dimittuntur. Non interrogantur
innocentes, & ab hominibus temerarijs damnantur. Probatur integer certis indicijs, qui in-
ter absentes damnatos multo uehementius cæteris criminatus est. Iudicium episcoporum
ad imperatorē appellatur. Iudex eligitur imperator, Iudicans cōtemnitur imperator. Quæ
tunc acta sunt legistis, quæ nunc agantur uidetis: si de illis in aliquo dubitatis, ista iam cerni
te. Certe non chartis ueteribus, non archiuis publicis, non gestis forensibus aut ecclesiasticis
agimus. Maior liber noster orbis terrarum est, in eo lego cōpletum, quod in libro dei lego
Psal. 2 promissum. Dominus, inquit, dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: Postula à
me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Huic hæ-
reditati qui non communicat, quoslibet libros teneat, exhæredatum se esse cognoscat. Hanc
hæreditatē quisquis expugnat, alienū se esse à familia dei satis indicat. Certe de traditiōe di-
uinorum librorum uertitur quæstio, ubi hæreditas ista promissa est. Ille ergo credatur testa
mentum tradidisse flammis, qui contra uoluntatem litigat testatoris. Quid tibi fecit O pars
Donati, quid tibi fecit ecclesia Corinthiorum? Quod autem de ista dico, de omnibus tali-
bus & tam lōge positis intelligi uolo. Quid uobis fecerūt quæ nec omnino quid feceritis, nec
quos infamaueritis nosse potuerunt? An quia Lucillam Cæcilianus in Africa læsit, lucem
Christi

A Christi orbis amisit? Tandem sentiant quod fecerunt, merito certe annorum interuallo in
oculos eorum reuolutum est opus ipsorum. Quærite per quam fœminā Maximianus, qui
dicitur esse Donati propinquus, sese à Primiani communione præciderit, & quemadmo/
dum congregata episcoporum factione, Primianum damnarit absentem, & aduersus eum
episcopus ordinatus sit: quemadmodum Maiorinus per Lucillam congregata episcoporũ
factione Cæcilianum damnauit absentem, & contra eum episcopus ordinatus est? An for/
te quod à cæteris Afris suæ communionis episcopis contra factionem Maximiani Primia/
nus purgatus est, ualere uultis: & quod à transmarinis unitatis episcopis aduersus factionẽ
Maiorini Cæcilianus purgatus est, ualere non uultis? Rogo fratres mei, quid magnum pe/
to, quid difficile à uobis intelligi cupio? Multum quidem interest, & incōparabiliter distat,
uel autoritate uel numero Africana ecclesia, si cum cæteris orbis partibus conferatur: & lon/
ge minor est, etiam si unitas hic esset, longe omnino minor est comparata cæteris Christia/
nis omnibus gentibus, quàm pars Maximiani comparata parti Primiani, peto tamẽ & iu/
stum esse arbitror, ut tantum ualeat concilium Secundi Tigisitani, quod Lucilla conflauit
aduersus absentem Cæcilianum & apostolicam sedem, totumq; orbem Cæciliano commu
nicantem, quantum ualet concilium Maximianensium, quod similiter fœmina nescio quæ
cōflauit aduersus absentem Primianum, & cæteram per Africam multitudinem Primiano
communicantem. Quid apertius cernitur? Quid æquius postulatur? Videtis hæc omnia &
nostis & gemitis, & tamen uidet & deus quod & uos in tam pestifera & sacrilega præcisio/
ne nulla res cogit remanere, si pro adipiscendo spiritali regno, carnalem superetis affectum,
& amicitias hominum, quæ in iudicio dei nihil proderunt, pro deuitandis sempiternis pœ/
nis non timeatis offendere. Ecce ite consulite, quid contra hæc nostra possint respondere co/
gnoscite: si proferunt chartas, proferimus chartas: si falsas nostras esse dicũt, hoc nos de suis
dicere non indignentur. Nemo delet de cœlo constitutionem dei, nemo delet de terra eccle/
B siam dei: ille totum orbem promisit, ista totum orbem repleuit, & malos habet & bonos:
sed nec in terris amittit nisi malos, nec in cœlum admittit nisi bonos. Erit autem uobis hic
sermo, quem de munere dei, nouit ipse, quanta & pacis & uestra dilectiōe depromsimus,
correctio si uelitis, testis uero & si nolitis.

Augustinus refert quæ cœpta sint agi de concordia cum Fortunio Donatistarum episcopo, monens & hortans ut sine tumultu, quod placide cœptum est, perficiatur conuentu frequentiore. Epistola CLXIII

DOMINIS dilectissimis & prædicabilibus fratribus Eleusio, Glorio & Felici, Au
gustinus. Fortunium, quem Tubursicij habetis episcopum, per eandem ci/
uitatem, quanquam festinantissime, cum ad Zertensem ecclesiam pergeremus,
expti sumus, ita omnino ut de illo soletis benignissime polliceri. Eā ipsam quip
pe uestram de illo nobis sermocinationem cum ei renunciaremus uolentes eum uidere, non
abnuit. Venimus itaq; ad eum, quia ætati eius id à nobis deferendum uidebatur potius, q̃
exigendum, ut ipse ad nos ueniret prior. Perreximus ergo comitantibus non paucis, quos
forte aggregatos nobis illud tempus inuenerat. Cum autem apud eum consedissemus, ru/
more disperso non parua præterea turba cōfluxit, sed in tota illa multitudine perpauci ap/
parebant, qui utiliter ac salubriter agi causam illam, & tantam reiq; tantæ quæstionem pru
denter & pie discuti cuperent. Cæteri uero magis ad spectaculum quasi altercationis nostræ
propè theatrica consuetudine, quàm ad instructionem salutis christiana deuotione conue/
nerant. Quapropter nec silentium nobis præbere, nec intēte nobiscum atq; modeste saltem
& ordinate colloqui potuerunt, exceptis, ut dixi, paucis, quorum religiosa & simplex appare
bat intentio. Itaque libere pro sui cuiusq; animi motu immoderate loquentium omnia stre
pitu turbabantur, nec euincere siue nos siue ipse rogando, interdum etiam obiurgando po
tuimus, ut nobis modestum silentium præberetur. Res tamen utcunq; agi cœpta est, & ali/

quot horas in alterno sermone protraximus, quantum uocibus interquiescentibus uarie tumultuantium sinebamur. Sed in ipso disputationis exordio, cum uideremus ea quæ dicebãtur subinde labi de memoria uel nostra, uel eorum quorũ salutẽ maxime curabamus: & ut esset nobis cautior modestiorq; tractatio, simul & uos atq; alij fratres, qui absentes erãt, quid inter nos actum esset, legẽdo cognosceretis, postulauimus ut à notarijs uerba nostra exciperentur: ubi diu ab illo uel ei consentientibus reluctatũ est, postea tamen ipse cõcessit. C

Strenue pro celeriter. Sed notarij qui aderant, atque id strenue facere poterant, nescio qua causa excipere noluerunt. Egimus saltem ut fratres qui nobiscum erant, quanquam in hac re tardius possent exciperent, pollicentes nos ibi easdem tabulas relicturos. Consensum est. Cœperunt uerba nostra excipi, & aliqua ab inuicem ad tabulas dicta sunt. Postea inordinatas perstrepentium interpellationes, & propterea nostram quoque turbulentiorem disputationem notarij non ualentes sustinere, cesserunt, nobis sanè non desistentibus, & ut cuiq; facultas dabatur multa dicẽtibus. Ex quibus omnibus uerbis nostris quantũ recordari potui, causa totius actionis dilectionem uestram fraudare nolui. Potestis enim ei litteras meas legere, ut uel approbet uera me scripsisse, uel ipse uobis, si quid melius recolit, incunctãter insinuet. Primo enim uitam nostram, quam uobis beneuolentius fortasse quàm uerius narrãtibus, se comperisse dicebat, prædicare dignatus est, adiungens se dixisse uobis, nos omnia quæ de nobis insinuaueratis, bene facere potuisse, si in ecclesia faceremus. Deinde quærere cœpimus quæ nam illa esset ecclesia, ubi uiuere sic oporteret, utrũ illa quæ sicut sancta tanto ante scriptura prædixerat se terrarum orbe diffunderet, an illa quam pars exigua uel Afrorum uel Africæ cõtineret. Hic primo asserere conatus est ubique terrarum esse communionem suam. Quærebam utrum epistolas communicatorias, quas formatas dicimus, possem quò uellem dare, & affirmabam quod manifestum erat omnibus, hoc modo facillime illam terminari posse quæstionem. Parabam autem, ut si consentiret, ad illas ecclesias à nobis tales litteræ mitterẽtur, quas in apostolicis autoritatibus pariter legeremus illo iam tẽpore fuisse fundatas. Sed quia res aperte falsa erat, permixtis uerbis cito inde discessum est, inter quæ uerba euangeli- D

Matth. 7 cam illã domini admonitionẽ commemorauit, qua dixit: Cauete à pseudoprophetis, multi ad uos uenient in uestitu ouium, intus autẽ sunt lupi rapaces: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Quæ uerba domini cum diceremus eadẽ de illis à nobis posse recitari, uentum inde est ad exaggerationẽ persecutionis, quam sæpe suam partem pertulisse dicebat, hinc uolens ostendere suos esse Christianos, quia persecutionem paterentur. Inter quæ uerba cum ego pararem ex euangelio respondere, idem capitulum commemorauit prior, ubi dominus

Matth. 5 ait: Beati qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Quo loco ego gratulatus, subieci statim, Id ergo esse quærendum, utrum illi persecutionem propter iusticiam passi fuerint. In qua quæstione discuti cupiebam, quod quidem omnibus clarum erat, utrũ eos in unitate ecclesiæ cõstitutos, an schismate iam diuisos, Macariana tempora inuenerint, ut qui uidere uellent utrum propter iusticiam persecutionem passi fuerint, id potius attenderent, utrum se recte à totius orbis unitate præciderint. Quod si iniuste fecisse inuenirẽtur, manifestum esset eos propter iniusticiam potius, quàm propter iusticiam passos persecutionem: & ideo numero beatorum adiungi nõ posse, de quibus dictum est: Beati qui persecutionẽ patiuntur propter iusticiam. Ibi commemorata est famosior quàm certior codicum illa traditio. Sed respondebatur à partibus nostris, principes illorum potius fuisse traditores, Quod si in hac re nostrorum litteris nollẽt credere, nec nos cogi oportere ut litteris credamus ipsorum. Sed tamẽ sequestrata ista dubia quæstione, quærebam quomodo se isti iuste separassent ab innocentia cæterorum Christianorum, qui per orbem terrarum successionis ordinem custodientes, in antiquissimis ecclesijs constituti, penitus ignorarent qui fuerint in Africa traditores, qui certe non possent communicare, nisi eis quos sedere in sedibus episcopalibus audiebant: Respondit tam diu transmarinarũ partiũ ecclesias mansisse innocentes, donec consensissent in eorum sanguinem, quos Macarianam persecu-

A persecutionē pertulisse dicebat. Vbi ego possem quidem dicere, nec inuidia Macariani tē-
poris innocentiam transmarinarum ecclesiarum contaminari potuisse, quandoquidem nul
lo modo probaretur illis autoribus fecisse etiā quæ fecerat. Sed de compendio quærere ma
lui, si Macarij sæuitia, ex quo in eam consensisse dicebantur transmarinæ ecclesiæ, suam in-
nocentiam perdiderunt, utrum saltem probaretur usq; ad illa tempora Donatistas cum ori
entalibus ecclesijs cæterisq; orbis partium in unitate mansisse. Tunc protulit quoddam uo-
lumen, ubi uolebat ostendere Sardicense concilium ad episcopos Afros, qui erant commu-
nionis Donati, dedisse litteras. Quod cum legeretur, audiuimus Donati nomen inter cæte-
ros episcopos, quibus illi scripserant. Itaq; flagitare cœpimus ut doceretur, utrum ipse esset
Donatus, de cuius parte isti cognominantur: fieri enim potuisse, ut alicui Donato alterius
hæresis episcopo scripserint, cum maxime in illis nominibus nec Africæ mētio facta fuerit.
Quomodo ergo posset probare Donatum partis Donati episcopum nomine illo accipien
dum esse, quando ne id quidem probare posset, utrum ad Africanarum specialiter ecclesia-
rum episcopos illæ litteræ missæ fuerint. Quāquam enim Donati nomē Afrum esse soleat,
non tamē repugnaret à uero, ut uel partium illarum aliquis uocaretur nomine Afro, uel ali-
quis Afer in illis partibus constitueretur episcopus. Neq; enim in eis uel diem uel consulem
inuenimus, ut saltem consideratis temporibus certi aliquid eluceret. Sanè quoniam nescio
quādo audieramus Arianos, cum à cōmunione catholica discrepassent, Donatistas in Afri-
ca sibi sociare tentasse, ad aurem mihi hocipsum frater Alipius suggessit. Tunc accepto ipso
uolumine, eiusdem concilij statuta considerans, legit Athanasium episcopum Alexandrinū
catholicum, cuius maxime aduersus Arianos acerrimarum disputationum conflictus emi-
nuit, & Iulium ecclesiæ Romanæ episcopum, nihilominus catholicum, illo cōcilio Sardicēsi
fuisse improbatos. Vnde apud nos constitit Arianorum fuisse concilium, quibus isti episco
pi catholici uehementissime resistebant. Itaque ad diligentiorem etiam temporum discussi
B onem uoluimus ipsum uolumen accipere atq; afferre nobiscum. Qui noluit dare dicens, ibi
nos habere illud, quando aliquid in eo considerare uellemus. Rogaui etiā ut manu mea no
tari permitteret, fateor timens ne mihi forte causa exigente, cum petendum esset, pro illo ali
ud proferretur, neq; hoc uoluit. Deinde mihi cœpit instare, ut ad interrogationē suam bre-
uiter responderē, quærens à me quem iustum putarem, eum qui persequeretur, an eum qui
persecutionē pateretur. Cui respondebam, non recte ita interrogari, Fieri enim posse ut am
bo iniqui sint, fieri etiam posse ut iniquiorem iustior persequatur. Nō ergo esse consequēs,
ut ideo sit quisq; iustior, quia persecutionem patitur, quamuis id plerūq; iustiori contingat.
Deinde cum uiderem in hoc eum multum immorari, ut iusticiam suæ partis ex eo certam
uellet intelligi, quia persecutionē passa fuerit, quæsiui ab eo, utrum iustum & christianū pu-
taret episcopum Mediolanēsis ecclesiæ Ambrosium. Cogebatur utiq; negare quod ille uir
christianus esset & iustus, quia si fateretur, statim obijceremus quod eum rebaptizādum es-
se censeret. Cum ergo eloqui cogeretur, quibus ille non esset habēdus christianus & iustus,
commemoraui quātam persecutionem pertulerit, circundata etiam militibus armatis eccle-
sia. Quæsiui etiam, utrum Maximianū, quia & is apud Carthaginem schisma fecerat, & iu-
stum & christianum putaret. Nō poterat nisi negare. Commemoraui ergo etiam illum ta-
lem persecutionem pertulisse, ut ecclesia eius usq; ad fundamēta dirueretur. His igitur exem
plis ei si possem persuadere moliebar, ut iam desineret dicere persecutionis perpessionem
christianæ iusticiæ certissimum esse documentum. Narrauit etiam in ipsa schismatis noui-
tate maiores suos cum cogitarēt culpam Cæciliani, ne schisma fieret quoquo modo uelle so
pire, dedisse quendam interuentorem populo suæ communionis apud Carthaginem con-
stituto, antequàm Maiorinus aduersus Cæcilianum ordinaretur. Hunc ergo interuētorem
in suo conuenticulo à nostris dicebat occisum. Quod fateor nunquam antea prorsus audie
ram, cum tam multa ab eis obiecta crimina refellerentur & redarguerentur à nostris, atq; in
eos plura & maiora iacerentur. Sed tamen postea quàm hoc narrauit, rursus à me instāter

cœpit quærere quem iustum putarem, eum ne qui occidit, an eum qui occisus esset, quasi iam mihi probauisset, ita ut narrauerat esse commissum. Dicebam ergo, prius utrum uerum esset esse quærendum. Non enim temere credi oportere quæcunq; dicuntur, & tamen fieri potuisse, ut uel ambo æque mali essent, uel etiam peiorem quisquam malus occideret. Reuera enim fieri potest, ut sceleratior sit rebaptizator totius hominis, quàm solius corporis interemptor. Vnde etiam illud, quod à me postea quæsiuit, iam quærendũ non erat. Ait enim etiam malum non debuisse occidi à Christianis & iustis, quasi nos eos qui hæc in catholica faciunt, iustos uocemus, quæ tamẽ nobis ab istis dici facilius quàm probari solent, cum tam multas uiolentissimas cædes & strages pleriq; ipsorum & episcopi & presbyteri & quilibet clerici congregatis turbis hominũ furiosissimorum, non catholicis tantum, sed nonnunquam etiam suis, ubi possunt, inferre non cessent. Quæ cum ita sint, dissimulans tamen ab sceleratissimis factis suorum, quæ ipse plus nouit, urgebat ut dicerem, Quis iustorũ uel malum aliquem occiderit? Quod etiam si ad causam iam nõ pertinebat, fatebamur enim hæc ubicunq; sub nomine christiano fierent, non fieri à bonis, sed tamen ut admoneretur quid esset quærendũ, respondimus, quærẽtes utrum Helias iustus ei uideretur fuisse. Quod negare nõ potuit. Deinde subiecimus quàm multos pseudoprophetas sua manu peremerit. Hic reuera uidit quod uidẽdum erat, alia licuisse tunc iustis. Hæc enim prophetico spiritu autoritate dei faciebant, qui proculdubio nouit cui etiam prosit occidi. Exigebat ergo ut docerem iam noui testamenti temporibus, qui iustorum aliquem occiderit, etiam sceleratũ & impium. Tunc reditum est ad superiorẽ tractatum, quo uolebamus ostendere, neq; nos illis debere obijcere suorum scelera, neq; illos nobis, si qua inuenirẽtur talia facta nostrorũ. De nouo enim testamento ostendi quidem nõ posse, quod iustus quisquam interfecerit aliquem, sed tamen illud probari posse ipso exemplo domini, sceleratos ab innocentibus fuisse toleratos. Traditorem enim suum, qui iam precium eius acceperat, usq; ad ultimum pacis osculum inter innocentes secum esse perpessus est. Quibus non tacuit esse inter illos tanti sceleris hominem, & tamen primum sacramẽtum corporis & sanguinis sui, nondum illo excluso communiter omnibus dedit. Quo exemplo cum propè omnes moueretur, tentauit dicere, ante passionẽ domini cõmunionem illam cum scelerato non obfuisse apostolis, quia nondũ habebant baptismũ Christi, sed baptismũ Ioannis. Quod postea quàm dixit, cœpi ab eo quærere, quemadmodũ ergo scriptum esset, quod Iesus baptizauerit plures quàm Ioannes, cũ ipse nõ baptizaret sed discipuli eius, hoc est per suos discipulos baptizaret. Quomodo ergo dabant quod non acceperãt, quod ipsi maxime solẽt dicere? An forte Christus baptismo Ioannis baptizabat? Deinde in hac sententia multa quæsiturus eram, quomodo ab ipso Ioanne tunc quæsitũ sit de baptismo domini, & responderit quod ille haberet sponsam, & ille esset spõsus. Nunquid ergo fas erat ut baptismo Ioannis baptizaret sponsus, id est baptismo amici uel serui? Deinde quomodo poterãt eucharistiã accipere nondũ baptizati? aut quomodo Petro uolẽti ut totum se lauaret, responderit, Qui lotus est semel, non eum oportet iterũ lauari, sed est mundus totus? Perfecta enim mundatio nõ in Ioannis, sed in nominis domini baptismo est, qui eo se indignum exhibuerit, sacramẽta in eo nõ ad salutem, sed ad perniciem permanebunt. Tamẽ cum ego ista quæsiturus essem, etiã ipse uidit de baptismo discipulorũ domini nõ ibi fuisse quærendũ. Inde itum in aliud, multis ut poteramus utrinq; sermocinãtibus: inter quæ dictum est ꝙ adhuc eos nostri persecuturi essent: nobisq; dicebat, uidere se uelle quales nos essemus in illa persecutione præbituri, utrũ consensuri essemus tali sæuitiæ, an nullum cõmodaturi consensum. Nos dicebamus deum uidere corda nostra, quæ ipsi non possent: & illos temere sibi ad ista metuere, quæ si cõtigerint, à malis cõtingere, quibus deteriores ipsi habent: nec tamẽ ideo nos à catholica cõmunione segregare debere, si quid forte nobis inuitis, uel etiam, si ualuerimus, contradicentibus factum fuerit, cum tolerantiam pacificam didicerimus, dicente Apostolo: Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Quam pacem atque tolerantiam

Margin notes: C; Non occidit iustus.; D; Ioan. 13; Ephe. 4

A tolerantiam, illos non tenuisse dicebamus qui schisma fecerunt, ut nunc inter suos qui mi/
tiores eorum sunt grauiora tolerent ne scindatur quod scissum est, cum leuiora nollent pro
ipsa unitate tolerare. Dicebamus etiam nondum fuisse temporibus ueterum pacem unita/
tis, & tolerantiam tanta commendatione prædicatam, sicut exemplo domini & noui testa/
menti charitate: & tamen prophetas illos & sanctos uiros dicere solere in populũ scelera eo
rum, cum tamen se ab illius populi unitate & à communione pariter accipiendorum sacra
mentorum, quæ tunc fuerunt, diuellere non tentassent. Inde nescio quomodo uentũ est ad
commemorationem beatæ memoriæ Genethlij episcopi, quod nescio quam cõstitutionem
datam contra illos compresserit, & effectum habere non siuerit, Laudabãt illum omnes &
benignissime præferebant. Inter quas laudes à nobis subiectum est, quod etiam ipse tamẽ
Genethlius, si in eorum manus incidisset rebaptizandus censeretur. Et hæc iam stantes lo/
quebamur, quia discedendi tẽpus urgeret. Ibi planè ille senex dixit, iam formam esse factã,
ut quisquis ad eos fidelium à nobis uenerit baptizetur, quod eum inuitũ & cum dolore di/
cere, quantum poterat apparebat sanè: cum etiam ipse multa mala suorum apertissime ge/
meret, atq; ostenderet, quod totius ciuitatis eius testimonio probabatur, q̃ esset remotus
à talibus factis, & quæ ipsis suis dicere soleat modesta cõquestione proferret, nosq; comme
moraremus illud Ezechielis prophetæ, ubi aperte scriptũ est, Nec filij culpam patri, nec pa/ Ezech. 18
tris culpam filio eius imputãdam, ubi dictũ est: Sicut enim anima patris mea est, ita & ani/
ma filij mea est, Anima enim quæcunque peccauerit sola morietur: placuit omnibus in ta/
libus disputationibus uiolenta facta malorum hominum nobis ab inuicem obijci non de/
bere. Remanebat ergo schismatis quæstio. Itaque hortati eum sumus, ut etiam atque etiã
placito & pacato animo annitatur nobiscum, ut diligenti examinatione tãta inquisitio ter
minum sumat. Vbi ille benigne cum diceret, nos solum ista quærere, nolle autem nostros
hæc quæri, ea facta pollicitatione discessimus, ut exhiberemus ei plures collegas nostros, cer
B te uel decem, qui tanta beneuolentia & lenitate & tam pio studio id quæri uellent, quãtum
in nobis eum iam animaduertisse atq; approbare sentiebamus. Hoc etiam de suorum nu/
mero & ipse pollicitus est. Vnde uos hortor & obtestor per domini sanguinem, ut eum pro
missi sui commoneatis, & gnauiter instetis, ut res cœpta peragatur, quã propè ad finẽ per/
uenisse iam cernitis. Quantum enim arbitror, difficillime potestis inuenire in episcopis ue/
stris tam utilem animum & uoluntatem, quàm in isto sene perspeximus. Postero enim die
ipse ad nos uenit, & hæc iterum quærere cœperamus, Sed quia ordinandi episcopi necessi/
tas nos inde iamiamq; rapiebat, diutius cum illo esse nequiuimus. Iam enim miseramus ad
Maiorem Cælicolarum, quem audieramus noui apud eos baptismi institutorem instituis/
se, & multos illo sacrilegio seduxisse, ut cum illo quantum ipsius temporis patiebantur an/
gustiæ, aliquid loqueremur. Quem posteaquam uenturum comperit, uidens nos aliud su/
scepisse negocium, cum & ipsum nescio quæ necessitas profectionis urgeret, benigne à no/
bis placideq; discessit. Videtur autem mihi, ut turbulentas turbas & impedimentum po/
tius quàm adiumentum afferentes omnino deuitemus, & uere ex animo amico atq; tran/
quillo susceptum tam magnum negocium domino opitulãte peragamus, ad aliquam uil/
lam nos conuenire debere non magnam, ubi nullius nostrum esset ecclesia, quam tamen uil
lam communiter possident homines & nostræ communionis & ipsius, sicuti est uilla Titia/
na. Siue ergo in Tubursicẽsi, siue in Tagastensi talis locus, uel ille quem commemoraui, uel
aliquis alius inuẽtus fuerit, faciamus codices canonicos præsto esse. Etsi qua proferri potue/
rint ex utraq; parte documenta, ut postpositis cæteris, nulla si domino placuerit interpellan
te molestia, quotquot diebus poterimus ad hoc uacantes, & unusquisq; nostrum apud suũ
hospitem dominum deprecãtes, adiuuante ipso cui pax Christiana gratissima est, rem tan
tam & bono animo cœptam ad inquisitionis terminum perducamus. Rescribite sanè, quid
de hac re uel uobis uel illi uideatur.

Augustinus Emeritum Donatistam, sed alioqui uirum probum & liberaliter eru/

ditum inuitat, ut respondeat qua iusta causa schisma mouerint. Ep. CLXIIII C

2. Retrac. ca. 46. & 51.

ESIDERABILI & dilecto fratri Emerito, Augustinus. Ego cum audio quenquam bono ingenio præditum, doctrinisq; liberalibus eruditum, quanq; non ibi salus animæ cōstituta sit, tamē in quæstione facillima sentire aliud q̄ ueritas postulat, quo magis miror, eo magis exardesco nosse hominem, & cum eo colloqui: uel si id non possim, saltē litteris quæ longissime uolant attingere mētem eius, atq; ab eo uicissim attingi desidero. Sicut te esse audio talem uirum, & ab ecclesia catholica, quæ sicut sancto spiritu prænunciata est, toto orbe diffunditur, discerptum doleo atq; seclusum, quam ob causam nescio. Nam certum est magnæ parti Romani orbis, ne dicam etiam barbaris gētibus, quibus quoq; debitorē se dicebat Apostolus, quorum christianæ fidei cōmunio nostra cōtexitur, ignotā esse partem Donati. Nec eos omnino scire uel quando uel quibus causis exorta sit ista dissensio. Quos utiq; oēs christianos ab eis criminibus, quæ Afris obijcitis, nisi innocentes esse fatearis, cogeris dicere, omniū male factis obnoxios, cum apud uos perditi ut mitius dixerim latent, uos omnes esse pollutos. Nō enim neminē de uestra cōmunione pellitis: aut tunc primum pellitis, cum primum illud unde pellendus est fecerit. An nō aliquanto tempore latentem, & postea proditum conuictumq; damnatis? Quæro igitur, utrum uos cōtaminauerit eo tempore quo latebat? Respondebis nullo modo. Nullo ergo tempore cōtaminaret, etiā si semper id lateret: nam & mortuorum nōnulla sæpe commissa produntur, nec fraudi est christianis qui eis cōmunicauere uiuētibus. Cur ergo uos tā temeraria atq; sacrilega direptiōe præcidistis à cōmunione innumerabilium ecclesiarū oriētalium, quas semper latuit, & adhuc latet quod in Africa gestū esse aut docetis aut fingitis? Alia enim quæstio est, utrū illa uera dicatis, quæ quidē nos multo probabilioribus documētis falsa esse cōuincimus, & in uestris magis eaipsa quæ obijcitis, tunc probata declaramus. Sed hæc ut dixi, alia quæstio est, tūc aggredienda & discutienda cū opus fuerit. Illud nūc attendat uigilātia mētis tuæ, neminē cōtaminari posse ignotorū ignotisq; criminibus. Vnde manifestum est à cōmunione orbis, cui seu falsa seu uera crimina, quæ Afris intēditis, prorsus ignota sunt, & ignota semper fuerūt, sacrilego schismate uos esse separatos: quanq; & illud nō est tacendū, etiā cognitos malos bonis nō obesse in ecclesia, si eos à cōmunióe prohibēdi aut potestas desit, aut aliqua ratio cōseruandæ pacis impediat. D Qui sunt enī qui apud prophetam Ezechielem, & ante uastationem perditorum signari meruerunt, & cum illi uastārētur euadere illæsi, nisi ut ibi manifestissime ostēditur qui mœrent & gemunt peccata & iniquitates populi dei, quæ fiunt in medio eorum? Quis autē quod ignorat, gemit & mœret? Ex eadem ratione etiam Paulus apostolus falsos fratres tolerat. Non enim de incognitis ait: Omnes enim sua quærunt, non quæ Iesu Christi, quos tamen secum fuisse manifestat. Ex quo autē genere sunt qui uel thurificare idolis uel codices diuinos tradere quàm mori maluerunt, nisi ex eorū qui sua quærunt, non quæ Iesu Christi? Multa testimonia scripturarum prætereo, ne longiorem quàm necesse est epistolā faciam, & eruditioni tuæ plura per teipsum consideranda permitto. Quod tamen satis est, uideo. Obsecro si tam multi iniqui in uno populo dei, eos quos cōtestabantur non fecerunt tales quales ipsi erant, si multitudo illa falsorum fratrum apostolum Paulum in una cum eis ecclesia constitutum non fecit sua quærentem, non quæ Iesu Christi, manifestum est nō hoc effici hominem, quod est malus quisquam, cum quo ad altare Christi acceditur, etiam si non sit incognitus, si tantum non approbetur, & à bona conscientia displicendo separetur. Manifestum est igitur non esse aliud cum fure concurrere, nisi uel furari cum eo, uel furtum eius cordis placito accipere. Hoc nos dicimus, ut quæstiones infinitas atque superfluas de factis hominum quæ rationem nostram nihil impediunt, auferamus. Sed & uos nisi hoc sentiatis, tales eritis omnes qualis Optatus in uestra cōmunione uobis non ignorantibus fuit. Quod absit ab Emeriti moribus, aliorumq; taliū quales apud uos esse nō dubito lōge à factis illius alienos. Neq; enim uobis obijcimus, nisi schismatis crimen, quam etiā hæresim male perseuerādo fecistis.

Philip. 2

Thurificati, Libellati.

Quanti

A Quanti autem diuino iudicio pendatur hoc facinus,lege quod te legisse non ambigo,Inue Numeri 16
nies Dathan & Abiron hiatu terræ deuoratos,cæterósq; omnes qui eis consenserant igne
de medio eorũ existente consumptos. Illud ergo scelus ad exemplum deuitandi dominus
deus præsenti supplicio denotauit, ut cum talibus patientissime parcit,quali ultimo iudicio
reseruet ostenderet. Neque enim reprehendimus rationes uestras, si eo tempore quo uesa
na potentia furere iactabatur Optatus, cum eius accusatores,sed & totius Africæ gemitus
congemiscentibus uobis , si tamen talis es, qualem te prædicat fama, quod scit deus me &
credere & uelle., Non ergo reprehendimus si eo tempore, ne multos secum excommunica-
tos traheret, & communionem uestram schismatis furore præcideret, eum excommunica-
re noluistis. Sed hoc ipsum est quod uos arguit in iudicio dei, frater Emerite, quia cum ui
deretis tam magnum malum esse,diuidi partẽ Donati, ut Optatus potius in communio-
nem tolerandus existimaretur,quàm illud admitteretur,permanetis in eo malo quod in di
uidenda ecclesia Christi à uestris maioribus perpetratum est. Hic fortasse respondendi an
gustia tentabis defendere Optatum. Noli frater, noli obsecro,non te decet, & si aliquem
alium forte deceat,si tamen quicquam decet malos,Emeritum certe nõ decet defendere O-
ptatum, sed fortasse nec accusare. Ita sit sanè, Vtere uoce media & dic, Vnusquisque sarci- Rom.14
nam suam portat. Tu quis es qui iudicas seruum alienum? Si ergo ad testimonium toti-
us Africæ, immo uero terrarum omnium quaqua uersum Gildonis fama feruebat, simul
enim & ille notus erat, non ausi estis unquam de Optato iudicare, ne temere de incogni-
tis iudicaretis, nos tandem possumus aut debemus de his qui ante nos uixerunt, ad ue-
strum tantummodo testimonium temerariam de incognitis ferre sententiam, cum parum
sit quod uos ignota criminamini, nisi & nos ignota iudicemus? Non enim Optatum etiã
si forte falsa periclitatur inuidia, sed te defendis cum dicis, Ignoro qualis ille fuerit. Quan-
to magis ergo quales fuerint Afri, quos ignotiores arguis, orientalis orbis ignorat? à qui-
B bus tamen ecclesijs quarum nomina habes in libris & recitas, nefaria dissensione disiunge-
ris. Si tum Vagadensem episcopum uestrum famosissimum & pessime diffamatum, nõ di
co Cæsariensis, sed Sitifensis collega eius eiusdemq; tẽporis ignorabat, quomodo tradito-
res Afros quicunq; fuerint, ecclesia Corinthiorum, Ephesiorum, Colossensium, Philippen-
sium, Thessalonicensium, Antiochenorum, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, cæterarumq; or-
bis partium ab apostolis in Christo ædificatarum, aut nosse potuit, aut damnari à uobis
meruit, quia non potuit: & tamen eis non communicatis, & dicitis non esse Christianos &
eos rebaptizare conamini. Quid dicam? quid querar? aut quid exclamem? Si cum homi
ne cordato loquor, indignationis huius aculeos tecum participo. Nam uides profecto quæ
dicerem si uellem credere. An forte fecerunt inter se maiores uestri conciliũ & damnauerũt
præter se totũ orbem Christianum? Ita ne ad hoc perducta est rerum existimatio, ut cõci-
lium Maximianensiũ qui de uestra præcisione præcisi sunt, quia uobis cõparati paucissimi
sunt non ualeat aduersus uos, & uestrũ concilium ualeat aduersus gentes, hæreditatẽ Chri-
sti & possessionẽ eius terminos terræ? Miror si habet in corpore sanguinẽ, qui de hac re non
erubescit. Rescribe ad ista quæso, A nonnullis enim quibus non potui non credere, audiui
te rescripturum si tibi scriberem. Iam etiam pridem misi unam epistolam, quam utrum ac-
ceperis uel ei responderis & forte ego tuam non acceperim, nescio. Nunc interim peto ad
hæc respondere ne graueris, quod tibi uidetur. Sed noli te in alias tollere quæstiones, Hinc
enim caput est ordinatissimæ inquisitionis, cur schisma factum sit. Nam & terrenæ po- Rom. 13
testates cum schismaticos persequuntur, ea regula se defendunt, qua dicit Apostolus: Qui
potestati resistit, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi iudicium acquirunt.
Principes enim non sunt timori bono operi sed malo. Vis autem non timere potestatem?
Bonum fac & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonũ. Quod si malũ fe-
ceris, time. Non enim frustra gladium portat. Dei enim minister est, uindex in iram ei qui
male agit. Tota igitur quæstio est, utrũ nihil mali sit schisma, aut utrũ schisma non feceritis.
ut pro

ut pro bono opere poteſtatibus reſiſtatis,non pro malo,unde uobis acquiratis iudiciũ.Pro C
Matt. 5 pterea prouidentiſſime dominus non ait,Beati qui perſecutionem patiuntur tantũ,ſed ad/
didit,propter iuſticiam.Si ergo iuſticia eſt,quam operati eſtis in illa diſſenſione,in qua etiã
permanetis, ſecundũ ea quæ ſupra dixi,noſſe abs te cupio.Si aũt iniquitas eſt orbẽ chriſtia/
num damnare inauditum,uel quia non audiuit quæ uos audiſtis, uel quia nõ ei probatum
eſt quod temere crediſtis,aut ſine certo documẽto accuſaſtis,& ideo rebaptizare uelle tot
eccleſias ipſius domini,cum hic adhuc eſſet in carne,& apoſtolorum eius prædicatione ac la
bore fundatas: quia uobis licet , aut neſcire Afros collegas ueſtros malos ſimul uiuentes,ſi/
mul ſacramenta tractantes,aut etiam ſcire,ſed tolerare,ne pars Donati diuidatur,Illis autẽ
in orbe remotiſſimo conſtitutis,non licet neſcire quod uos de Afris aut noſtis,aut creditis,
aut audiſtis,aut fingitis:quæ tanta eſt peruerſitas amplecti ſuam iniquitatem,& poteſtatũ
accuſare ſeueritatem? At enim & malos Chriſtianos non licet perſequi.Eſto non liceat,ſed
nunquid hoc poteſtatibus ad hoc ipſum ordinatis,fas eſt obijcere? An Apoſtolum delebi
mus? Aut non habent codices ueſtri quæ paulo ante commemoraui? Sed uos,inquies,ta/
libus communicare nõ debetis.Quid ergo? Vos Flauiano quondam uicario partis ueſtræ
homini,quia legibus ſeruiens,nocẽtes quos inuenerat occidebat,non communicaſtis? Sed
à uobis, inquies, Romani principes aduerſum nos prouocantur. Immo à uobis aduerſum
uoſipſos,qui eccleſiam,cuius illi ſicut tanto ante prædictum eſt,iam membra ſunt,De Chri
Psalm.71 ſto enim dictum eſt: Et adorabunt eum omnes reges terræ,& præciſione laniare auſi eſtis,
& rebaptizare pertinaciter audetis. Noſtri autem aduerſus illicitas & priuatas ueſtrorum
uiolentias, quas & uos ibi,qui talia non facitis,doletis & gemitis, à poteſtatibus ordinatis
Acto.23 tuitionem petunt, non qua uos perſequantur, ſed qua ſe defendant.Sicut Apoſtolus Pau/
lus aduerſus Iudæos coniurantes ut eum necarent , antequàm eſſet Romanum imperium
Chriſtianum,egit ut ſibi tuitio etiam armatorum daretur. Sed illi principes qualibet occa/
ſione cognoſcentes ueſtri ſchiſmatis nefas, conſtituunt aduerſus uos pro ſua ſolicitudine ac D
poteſtate quod uolunt. Nõ enim fruſtra gladium portant,dei enim miniſtri ſunt,uindices
in iram in eos qui male agunt. Poſtremo etiam ſi aliqui noſtrorum nõ chriſtiana modera/
tione iſta faciunt, diſplicet nobis: ſed tamẽ nõ propter eos relinquimus catholicã eccleſiam,
ſi eam ante ultimum tempus uentilatiõis palea purgare non poſſumus,quando & uos pro
pter Optatũ, cum eum pellere nõ audebatis,partẽ Donati nõ reliquiſtis. At eñ quare nos
adiũgi uobis uultis,ſi ſcelerati ſumus? Quia uiuitis adhuc,& corrigi poteſtis ſi uelitis. Cum
enim nobis coniungimini,hoc eſt eccleſiæ dei,hæreditati Chriſti,cuius poſſeſſio ſunt termi
Rom.11 ni terræ,uos corrigimini ut in radice uiuatis.De ramis enim fractis ſic ait Apoſtolus:Potẽs
eſt enim deus iterum inſerere illos.Vos ergo mutamini ex ea parte qua diſſentiebatis,quã/
uis ſacramenta quæ habebatis,cum eadẽ ſint in omnibus,ſancta ſint.Quapropter uos mu
tari uolumus à peruerſitate,id eſt ut denuo radicetur ueſtra præciſio. Nam ſacramẽta quæ
non mutaſtis,ſicut habetis,approbãtur à nobis,ne forte cum ueſtrã prauitatẽ corrigere uo
lumus,illis myſterijs Chriſti,quæ in ueſtra prauitate deprauata nõ ſunt,ſacrilegã faciamus
iniuriam.Neq; enim & Saul deprauauerat unctionẽ quam acceperat,cui unctiõi tantũ ho/
norem rex Dauid pius dei ſeruus exhibuit.Propterea ergo uos nõ rebaptizamus,qui radi/
cem uobis reddere cupimus,formã tamẽ præciſi ſarmenti ſi non mutata eſt, approbamus.
Quæ tamen quãuis integra,nullo modo eſt ſine radice fructuoſa.Alia quæſtio eſt de perſe
cutionibus, quas uos dicitis pati in tanta mãſuetudine & lenitate noſtrorũ,cum uere illicite
ac priuatim ueſtri faciãt grauiora: alia de baptiſmate,qđ nõ quærimus ubi ſit,ſed ubi pro
ſit.Nã ubicũq; eſt ipſum eſt,ſed nõ etiã ille qui hoc accipit ubicunq; eſt ipſe eſt. Itaq; priua
tam hominũ impietatẽ deteſtamur in ſchiſmate, baptiſmũ uero Chriſti ubiq; ueneramur:
quia ſi deſertores ſecũ imperatoris ſigna traducãt,illis uel dãnatione punitis,uel indulgẽtia
correctis,ſalua ſigna recipiũtur,ſi ſalua mãſerunt . Et ſi quid de hac re diligẽtius quærẽdum
eſt,alia eſt,ut dixi,quæſtio.Hoc enim obſeruandũ eſt in his rebus,qđ obſeruat eccleſia dei.

Quæritur

A Quæritur aūt utrū uestra,an nostra sit ecclesia dei. Quapropter illud quærēdū est à capite,
cur schisma feceritis. Si nō rescripseris,ego apud deū quantū credo facilem causam habeo,
quia uiro,quē audiui excepto schismate bonū & liberaliter instructum,pacificātes litteras
misi. Tu uideris quid illi respondeas,cuius nūc laudanda patientia,in fine uero timēda sen/
tentia est. Si autem rescripseris ea cura qua tibi scriptum uides,aderit misericordia dei,ut ali
quando error qui nos dirimit,& amore pacis & ratione ueritatis intereat. Memento quod
de Rogatensibus non dixerim,qui uos Firmianos appellare dicūtur,sicut nos Macarianos
appellatis. Necq; de Rusicazēsi episcopo uestro,qui cū Firmo pactus perhibetur incolumita
tem suorū,ut ei portæ aperirentur,& in uastationē darentur catholici,& alia innumerabilia.
Desine ergo locis communibus exaggerare facta hominum,uel audita uel cognita. Vides
enim quæ de uestris taceā,ut de origine schismatis,ubi tota causa est,res agatur. Dominus
deus inspiret tibi cogitationem pacificam desiderabilis & dilecte frater.

Augustinus cum cæteris,per Generosum respondet cuiusdam Donatistæ presbyte/
ri litteris,de schismate Donatistarum. Epistola CLXV

DILECTISSIMO & honorabili fratri Generoso,Fortunatus,Alipius,Augu/
stinus in domino salutem. Quoniam nobis notam esse uoluisti epistolam
quam ad te Donatistarum presbyter dedit,quanquam eam tu quoque catho/
licus animo deriseris,tamen ut ei potius si nō desperate desipit cōsulas, hæc ad
eum rescripta petimus perferas. Ille enim ordinē Christianitatis ciuitatis uestræ tibi ut in/
sinuaret iussisse sibi angelum scribit, cum tu teneas Christianitatem, non ciuitatis tuæ tan/
tum, nec Africæ uel Afrorum sed totius orbis terræ, quæ annunciata est & annunciatur o/
mnibus gentibus. Vnde illis parum est quos præcisos esse non pudet, nec sibi subueniunt,
ut cum possunt redeant ad radicem, nisi etiam secum alios præcidere,& sicut ligna arida in
ignem destinare conētur. Quapropter si tibi ipse angelus astitisset,quem sibi ille propter te
B astitisse,quantū arbitramur,astuta nouitate cōfingit,& hæc ipsa tibi dixisset,quæ iste man/
dato illius tibi se insinuare dicit, oporteret te apostolicæ sententiæ memorem fieri qui ait:
Licet si nos aut angelus de cœlo uobis euangelizauerit præter id quod euāgelizauimus uo/ *Gal.1*
bis, anathema sit. Euāgelizatum est enim tibi per uocem ipsius domini Iesu Christi,quod
omnibus gentibus annunciabitur Euāgelium eius,& tunc finis erit. Euangelizatum tibi est *Gal.3*
per propheticas & apostolicas litteras,quod Abrææ dictæ sunt promissiōes & semini eius *Gen.12*
quod est Christus,cū ei diceret deus: In semine tuo benedicētur omnes gētes. Has ergo pro
missiones tenenti,si tibi angelus de cœlo diceret, Dimitte Christianitatē orbis terræ & tene
partē Donati,cuius ordo tibi exponitur in epistola episcopi tuæ ciuitatis,anathema esse de
beret,quia te à toto præcidere,& in partē cōtrudere conaretur & alienare à promissis dei. Si
enim ordo episcoporū sibi succedentium considerādus est,quanto certius & uere salubriter *Matth.16*
ab ipso Petro numeramus,cui totius ecclesiæ figurā gerenti dominus ait: Super hanc petrā *Petrus ecclesiæ totius figuram gerit.*
ædificabo ecclesiā meā, & portæ inferorū nō uincent eam. Petro enim successit Linus, Lino
Clemens,Clemēti Anacletus,Anacleto Euaristus,Euaristo Alexander,Alexandro Sixtus,
Sixto Thelesphorus,Thelesphoro Iginus,Igino Anicetus,Aniceto Pius,Pio Soter,Sote/
ri Eleutherius,Eleutherio Victor,Victori Zepherinus,Zepherino Calixtus,Calixto Vr/
banus,Vrbano Pontianus,Pontiano Antherus, Anthero Fabianus, Fabiano Cornelius,
Cornelio Lucius,Lucio Stephanus, Stephano Sixtus, Sixto Dionysius, Dionysio Felix,
Felici Eutychianus,Eutychiano Gaius,Gaio Marcellinus,Marcellino Marcellus, Marcel/
lo Eusebius,Eusebio Melciades,Melciadi Syluester, Syluestro Marcus, Marco Iulius,Iu/
lio Liberius,Liberio Damasus,Damaso Siricius,Siricio Anastasius. In hoc ordine succes/
sionis nullus Donatista episcopus inuenitur. Sed ex transuerso ex Africa ordinatum mise/
runt,qui paucis præsidens Afris in urbe Roma Montensium, uel Cuzupitarū uocabulum
propagauit. In illum autē ordinē episcoporū qui ducitur ab ipso Petro usq; ad Anastasiū,
qui nunc eandē cathedram sedet,etiam si quisquam traditor per illa tempora subrepsisset,
nihil

nihil præiudicaret ecclesiæ & innocētibus Christianis: quibus dominus prouidēs, ait de præpositis malis, Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt facere nolite: dicunt enim & non faciūt, Vt certa sit spes fidelis, quæ non in homine, sed in domino collocata, nunquam tempestate sacrilegi schismatis dissipetur: Sicut isti dissipati sunt, qui legunt in codicibus sanctis, ecclesias quibus apostoli scripserunt, & nullum in eis habent episcopum. Quid autē peruersius & insanius, quàm lectoribus easdem epistolas legentibus dicere, Pax tecum, & ab earum ecclesiarum pace separare, quibus ipsæ epistolæ scriptæ sunt? Tamen ne sibi etiam de Constantinensi, hoc est ciuitatis uestræ episcoporum ordine blādiatur, recita illi gesta apud Numacium Felicem Flauium procuratorem tunc eiusdem ciuitatis uestræ, Diocletiano octauo, & Maximiano septimo, Consulibus xi. kl. Iunias, quibus liquido constitit ita Paulum episcopum tradidisse, ut Siluanus tunc eius subdiaconus fuerit, & cum illo tradiderit proferēs instrumenta dominica, etiam quæ diligenter fuerant occultata, capitulatam argenteam, & lucernam argenteam, ita ut ei diceret Victor quidam: Mortuus fueras, si non illas inuenisses. Quem iste Siluanus manifestissimum traditorem pro magno cōmemorat in epistola, qua scribit à Secūdo Tigisitano primæ sedis episcopo episcopum tunc ordinatū. Quiescat ergo superba eorum lingua, & cognoscat crimina sua, ne delirans loquatur aliena. Recita illi etiā si uoluerit, gesta ecclesiastica eiusdem Secundi Tigisitani in domo Vrbani Donati habita, ubi confessos traditores iudici deo dimisit Donatum Masculitanū, Marinum ab Aquis Cibilitanis, Donatum Calamensem, cum quibus confessis traditoribus memoratum traditorem Siluanum eis ordinauit episcopum. Recita illi gesta apud Zenophilum consularē, ubi Nundinarius quidā diaconus iratus Siluano, quod ab eo fuerit excōmunicatus, hæc omnia iudiciis prodidit, quæ certis documētis & respōsionibus testium, & recitatione gestorum, & multarum epistolarum luce clarius constiterunt. Multa sunt alia quæ illi recites, si non contētiose agere, sed prudenter audire uoluerit: Preces Donatistarum ad Constantinum, ut propter ipsam causam inter Afros episcopos dirimēdam iudices ex Gallia episcopos mitteret. Litteras etiam eiusdem imperatoris, ubi episcopos misit ad urbem Romam. Gesta quoque in urbe Roma, ubi ab episcopis, quos ille miserat, causa cognita atque discussa est. Item quod alias litteras, ubi declarat memoratus imperator eos apud se de collegarū suorum iudicio, id est episcoporum, quos ad urbem Romam miserat, fuisse conquestos: ubi etiam alios episcopos uoluit apud Arelatum iudicare: ubi isti & ab ipsorum iudicio ad eundem imperatorem appellauerunt: ubi postremo causam inter partes ipse cognouit: ubi eos uehementissime detestatur innocentia Cæciliani fuisse superatos. Quæ si uoluerit, audiet, & tacebit, & desinet insidiari ueritati: Quāquam nos non tam de istis documentis præsumamus, quàm de scripturis sanctis, ubi hæreditas Christi usque ad terminos terræ promissa in omnibus gentibus: unde isti nefario schismate separati, iactāt crimina in paleam messis dominicæ, quæ necesse est usque ad finem permixta toleretur, donec ultimo iudicio tota area uentiletur. Vnde manifestū est ista crimina seu uera seu falsa non pertinere ad frumenta dominica, quæ per totum agrum, id est istum mundum usque in finem seculi oportet crescere: Sicut nō falsus angelus in huius errore, sed dominus in euangelio loquitur. Ideoque in Christianos innocētes, qui per totum orbem malis Christianis tanquam paleæ suæ uel zizaniis permixti sunt, multa falsa crimina & uana iactantibus bis miseris Donatistis merito deus reddidit, ut Maximianistas apud Carthaginē schismaticos suos Primiani damnatores, extra Primianum baptizatores, post Primianum rebaptizatores uniuersali concilio suo damnauerint: ut ex eorum numero post nō paruum tempus quosdam in honoribus episcopatus sui, Felicianum Musitanum & Prætextatum Assuritanum cogente Optato Gildomano susciperēt cum omnibus quos damnati extra baptizauerūt. Quod si ab eis, quos ore proprio tanquam sceleratos & sacrilegos damnauerunt, & quos illis primis schismaticis, quos uiuos terra obruit, comparant, non maculantur, cum eis rursus in honore suo receptis communicant, euigilent aliquādo, cogitent quanta cæcitate, & quāta insania dicant, orbem terrarum ignotis Afrorum criminibus

Matth. 23

C

D

A minibus esse maculatum, & hæreditatē Christi quæ promissa exhibita est in omnibus gen/
tibus, peccatis Afrorum per contagionem communicationis fuisse deletam, quando se no/
lunt deletos & maculatos uideri dum eis communicant quorum crimina cognita iudica/
runt. Quapropter cū Paulus apostolus iterum dicat, quia ipse satanas transfigurat se in an 2. Cor. 11
gelum lucis, unde non esse mirum, si ministri eius transfigurant se sicut ministros iusticiæ, si
uere iste aliquem angelum uidit erroris nuncium, & de unitate catholica Christianos sepa/
rare cupientem, ipse passus est angelum satanæ transfigurantem se uelut angelum lucis. Si
aūt mentitur & nihil tale uidit, ipse est minister satanæ, transfigurans se uelut ministrū iu/
sticiæ. Et tamen ista omnia considerans si nimium peruersus & pertinax esse noluerit, pote/
rit ab omni uel aliena uel propria seductione liberari. Nos enim per occasionem tuam si/
ne aliquo odio conuenimus, hoc circa eum seruātes quod apostolus dicit, Seruum autem
domini litigare non oportet, sed mitē esse ad omnes, docibilē, patientē, in modestia corripi/
entē diuersa sentientes, ne forte det illis deus pœnitentiam ad cognoscendam ueritatem, &
resipiscant de diaboli laqueis, captiuati ab ipso in ipsius uolūtate. Si ergo aliquid aspere di/
ximus, non ad amaritudinem dissensionis, sed ad correctionem dilectionis ualere cogno/
scat. Incolumis uiuas in Christo dilectissime & honorabilis frater.

Augustinus Donatistas redarguit, & hortatur ad unitatem ecclesiæ. Non enim cō
uenire ut qui communiter agnoscerent Christum ecclesiæ caput è sacris litteris, eccle
siā illius corpus ex ijsdem non agnoscerēt, quū pariter utrūq; doceant. Ep. CLXVI.

AVGVSTINVS episcopus catholicus, donatistis. Charitas Christi, cui o/ 2. retract. 40
mnem hominem quantum ad nostram pertinet uoluntatem lucrari uolumus,
tacere nos non permittit. Si propterea nos odistis, quia pacem uobis catholicā Matth. 5
prædicamus, Nos domino seruimus dicenti, Beati pacifici quoniam ipsi filij dei Psal. 119
uocabuntur. Et in psalmo scriptum est, Cum his qui oderunt pacem eram pacificus, cum lo
B quebar eis debellabant me gratis. Propterea mandauerunt nobis quidā presbyteri partis
uestræ dicentes, Recedite à plebibus nostris, si non uultis ut interficiamus uos. Quanto iu/
stius eis nos dicimus, immo uos non recedite, sed accedite pacati ad plebes non nostras, sed
illius cuius omnes sumus: aut si non uultis & impacati estis, uos potius recedite à plebibus
pro quibus Christus suum sanguinem fudit: quas ideo uultis uestras facere ne Christi sint,
quamuis eas sub eius nomine possidere conemini: tanq; si seruus furetur oues de grege do
mini sui, & quæcunq; ex illis natæ fuerint characterem domini sui eis infigat, ne furtū eius
possit agnosci. Sic enim fecerūt maiores uestri, separauerunt ab ecclesia Christi populos ha
bentes baptismum Christi, & quicunq; illis accreuerunt, baptismo Christi eos rebaptizaue/
runt. Sed dominus & fures punit si non se correxerint, & oues ab errore reuocat ad gregē,
nec in eis suum exterminat characterem. Dicitis nos traditores, Quod nec maiores uestri
in maiores nostros potuerunt, nec uos in nos probare ullo modo poteritis. Quid uobis uul
tis faciamus, qui quādo uobis dicimus ut causam nostrā & uestram patienter audiatis, nō
nostis nisi superbire & insanire? Nam utiq; ostenderemus uobis, quia potius illi traditores
fuerunt qui Cæcilianum & socios eius quasi traditionis crimine damnauerunt, & dicitis, Re
cedite à plebibus uestris quas docetis ut uobis credant & Christo non credant. Vos enim
eis dicitis, propter traditores, quos non ostenditis, remansisse ecclesiam Christi in sola Afri
ca partis Donati, quod non de lege, non de propheta, non de psalmo, non de apostolo, nō Luce 24
de euangelio, sed de corde uestro & de parentum uestrorum calumnijs recitatis. Christus
aūt dicit, Prædicare in nomine suo pœnitentiam & remissionem peccatorum per omnes gē
tes incipientibus ab Hierusalem, Cui ecclesiæ ex ore Christi manifestatæ, uos non commu/
nicatis, & alios in uestram perditionem trahentes, liberari non uultis. Si autem ideo uobis
displicemus quia per imperatorum iussiones ad unitatem cogimini, hoc uos fecistis, qui ubi
cunq; uellemus prædicare ueritatem, ut eam quisq; securus audiret & uolens eligeret, nūq;
permisistis per uiolentias & terrores uestros. Nolite stridere, & perturbare animas uestras,

patienter si fieri potest considerate quod dicimus, & recolite facta circumcellionum uestro- C
rum,& clericorum qui duces eorum semper fuerunt,& uidebitis quæ causa uobis hoc excita
uerit. Vnde iniuste queritmini,quia uobis omnia ista ut iuberentur coegistis. Nam ut longe
præterita & multa non repetamus,saltem recentia facta uestra cogitate:Marcus presbyter
Caspalianensis à nemine coactus,propria uoluntate catholicus factus est. Quare illum ue-
stri persecuti sunt & penè occidissent, nisi dei manus per homines superuenientes uiolentias
eorum compressisset. Restitutus Victorianensis ad catholicam nullo cogente se transtulit.
Bruda. Quare raptus est de domo sua,cæsus,in aqua uolutatus,bruda uestitus,& nescio quot dies
in captiuitate retentus est, nec libertati propriæ fortasse restitutus esset, nisi iã penè propter
ipsam causam Proculianus sibi exhibitionem uideret imminere. Marcianus Vrgensis ca-
tholicam unitatem propria uoluntate delegit. Quare subdiaconum eius, cum ipse fugisset,
propè usq; ad mortẽ cæsum,clerici uestri lapidibus obruerunt,quorum domus pro suo sce-
lere euersæ sunt. Quid amplius dicamus? Modo Præconem misistis qui clamaret Siniti,q̃s
quis Maximiniano communicauerit, incendetur domus eius: qui anteq̃ ipse ad catholicã
conuersus esset & nondum de transmarinis remeasset,ad quid aliud presbyterũ Siniti mi-
seramus,nisi ut nulli molestus nostros uisitaret,& in domo iuris sui positus, pacem catholi-
cam uolentibus prædicaret,quem uos inde cum graui iniuria proiecistis? Quid aliud age-
bamus,quando unus nostrum calamensis episcopus Posidius ibat ad fundum figulinen-
sem,nisi ut nostri quamuis pauci qui illic erant uisitarentur, & audito uerbo dei ad unitatẽ
Christi qui uellent conuerterentur? Cui ambulanti uiam suam,latronũ more insidiati sunt,
& quia in eorum insidias cadere non potuit, eum aperta uiolentia in fundo Liuetensi penè
uiuum cum domo quò fugerat incenderant,nisi tertio suppositas flammas coloni eiusdem
fundi propter periculum suæ salutis extinguerent, Et tamen cũ Crispinus propter hoc fa-
ctum in proconsulari iudicio conuinceretur hæreticus , eiusdem episcopi Posidij intercessu
decem libras auri non est exactus. Cuius beneuolentiæ & mansuetudini ingratus,ad impe D
ratores catholicos ausus est appellare. Vnde hanc in uos iram dei de qua murmuratis,mul
to importunius & uehementius prouocauit. Videtis quia uos contra pacem Christi uiolen
ter insurgitis,& patimini non pro ipso,sed pro iniquitatibus uestris. Quæ est ista dementia
ut cum male uiuitis,latronum facta facitis,& cum iure punimini,gloriam martyrum requi-
ratis? Si ergo uos priuata uestra audacia tam uiolẽter cogitis homines,aut ire in errorem,
aut permanere in errore, quantomagis nos debemus per ordinatissimas potestates, quas
deus secundum suam prophetiã subdidit Christo,resistere furoribus uestris, ut miseræ ani
mæ de uestra dominatione liberatæ,eruant̃ de uetustissima falsitate , & assuescãt in aptissi
ma ueritate. Nam quos à nobis nolentes dicitis cogi, multi etiam se cogi uolunt,quod no-
bis antea & postea confitentur,ut uel sic euadãt oppressiones uestras: & tamen quid est me
lius, proferre ueras imperatorum iussiones pro unitate , an falsas indulgentias pro per-
uersitate,quod uos fecistis, & mendacio uestro subito totam Africam implestis. In quo fa-
cto nihil aliud ostendistis, nisi partem Donati semper de mendacio præsumentem , omni
Prouer.10 uento iactari & circũferri, sicut scriptũ est, Qui fidit in falsis, hic pascit uentos. Sicut enim ue
ra fuit ista indulgentia, sic uera sunt crimina Cæciliani, & traditio Felicis Aptungensis per
quem ordinatus est,& quicquid aliud contra catholicos dicere consuestis, ut à pace ecclesiæ
Christi infelices separetis & infeliciter separemini. De nulla quidem nos hominis potestate
præsumimus, quãuis utiq; multo sit honestius præsumere de imperatoribus q̃ præsume-
re de circumcellionibus,præsumere de legibus quàm præsumere de seditionibus. Sed memi
Hiere.17. nimus scriptum esse,Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine. Vnde ergo præ-
sumimus,si uultis nosse,illum cogitate,de quo propheta prænunciauit dicens, Adorabunt
xi.q.3. impe- eum omnes reges terræ,& omnes gentes seruient illi. Et ideo hac ecclesiæ potestate utimur,
ratores quam ei dominus & promisit & dedit. Imperatores enim si in errore essent,quod absit, pro
errore suo contra ueritatem leges darent,per quas iusti & probarẽtur & coronarentur, non

faciendo

A faciendo quod illi iuberēt,quia deus prohiberet. Sicut iusserat Nabuchodonosor, ut aurea Daniel.3
statua adoraretur,quod qui facere noluerunt,deo talia prohibenti placuerunt.Quando au-
tem imperatores ueritatem tenent, pro ipsa ueritate contra errorem iubent,quod quisqꝫ cō-
tempserit,ipse sibi iudicium acquirit. Nam inter homines pœnas luit,& apud deum frontē
nō habebit qui hoc facere noluit,quod ei ꝑ cor regis ipsa ueritas iussit, Sicut ipse Nabucho
donosor postea miraculo salutis trium puerorum commotus atqꝫ mutatus,pro ueritate cō-
tra errorem edictum proposuit,ut quicunqꝫ blasphemarent deum Sidrach,Misach & Ab-
denago,in interitum irent,& domus eorum in dispersionem,Et non uultis ut tale aliquid cō-
tra uos iubeant imperatores Christiani, cum sciāt à uobis in eis quos rebaptizatis Christū
exufflari.Si iussiones regum non pertinent ad prædicandam religionem & sacrilegia pro-
hibenda, quare ad edictum regis talia iubentis etiam ipsi uos signatis? An ignoratis uerba
regis esse,Regi Nabuchodonosor ostēdi signa & ostenta,quæ fecit mihi dominus deus ex-
celsus,placuit mihi in conspectu meo annunciare,quàm magnum & potens sit regnū eius,
regnum sempiternum & potestas eius in secula seculorum? An cum hoc audieritis,non re-
spondetis, amen,& hoc dicto clara uoce ad edictum regis uos in sancta solennitate signa-
tis.Sed modo quia nihil apud imperatores potestis, nobis inde uultis facere inuidiam.Si
autem aliquid possetis,quanta faceretis quando nihil potestis & non cessatis? Scitote ꝙ pri-
mi maiores uestri causam Cæciliani ad imperatorē Constantinum detulerunt. Exigite hoc
à nobis, probemus uobis,& si non probauerimus,facite de nobis quicquid potueritis. Sed
quia Constantinus non est ausus de causa episcopi iudicare,eam discutiendam atque finiē-
dam episcopis delegauit. Quod & factum est in urbe Roma præsidente Melciade episco-
po illius ecclesiæ cum multis collegis suis.Qui cum Cæcilianum innocētem pronunciassent,
& Donatum qui schisma Carthagini fecerat,sententia percussissent, iterum uestri ad impe-
ratorem uenerunt,de iudicio episcoporum in quo uicti fuerant murmurarunt. Quomodo
B enim potest malus litigator laudare iudices, quibus iudicantibus uictus est? Iterum tamen
clementissimus imperator alios iudices episcopos dedit apud Arelatum galliæ ciuitatem,
& ab ipsis uestri ad ipsum imperatorem appellarunt, donec etiam ipse causam cognosce-
ret,& Cæcilianum innocentem, illos calumniosos pronunciaret. Nec sic totiens uicti quie-
uerūt,sed de Felice Aptungitano per quem Cæcilianus fuerat ordinatus quotidianis inter-
pellationibus ipsi imperatori tædium fecerunt, dicentes eum esse traditorem.Et ideo Cæci-
lianum episcopum esse non posse ꝙ à traditore fuerit ordinatus, donec & ipse Felix ius-
su imperatoris causa cognita ab Heliano proconsule innocens probaretur. Tunc Constan
tinus prior contra partem Donati seuerissimam legē dedit.Hunc imitati filij eius talia præ- Iulianus.
ceperunt. Quibus succedens Iulianus desertor Christi & inimicus, supplicantibus uestris
Rogatiano & Pontio, libertatem perditionis parti Donati permisit. Deniqꝫ tunc reddidit
basilicas hæreticis,quando templa dæmonijs, eo modo putans Christianum nomen posse
perire de terris,si unitati ecclesiæ de qua lapsus fuerat inuideret, & sacrilegas dissensiones li-
beras esse permitteret. Hæc erat eius prædicanda iusticia, quam supplicantes Rogatianus
& Pontius laudauerunt, dicentes homini apostatæ, ꝙ apud eum sola iusticia haberet locū.
Huic successit Iouinianus,qui quoniam cito mortuus est,nihil de rebus talibus iussit. Dein-
de Valentinianus,legite quæ contra uos iusserit. Inde Gratianus & Theodosius,legite quā
do uultis quæ de uobis constituerint. Quid ergo de filijs Theodosij miramini, quasi aliud
in hac causa sequi debuerint,quàm Constantini iudicium per tot Christianos imperatores
firmissime custoditum? Ad Constantinū autem sicut diximus, sic uobis quando uultis si
causam ignoratis ostendemus,maiores uestri causam Cæciliani ultrò detulerūt.Defunctus
est Constantinus, sed iudicium Constantini contra uos uiuit, quò uestri causam miserunt,
apud quem iudices episcopos reprehēderunt, ad quem à iudicibus episcopis appellauerūt,
quem tædiosissime de Felice Aptungitano interpellauerūt, à quo totiens conuicti & cōfusi
redierūt,& à pernicie furoris & animositatis suæ non recesserunt, eamqꝫ uobis posteris suis

hæreditariam reliquerunt, ut tam impudenter de iussionibus Christianorum imperatorũ C
faciatis inuidiam, cum si uobis liceret, non quidem iam Constantinum Christianum, quia
ueritati fauit, contra nos interpellaretis, sed apostatam Iulianum ab inferis excitaretis, qua/
si uero si aliquid tale contingeret, esset magnum malũ nisi uobis. Quæ est enim peior mors
animæ quàm libertas erroris? Sed iam tollamus ista omnia de medio, amemus pacẽ, quã
omnis doctus & indoctus intelligit præponendam esse discordiæ, diligamus & teneamus
unitatẽ. Hoc iubent imperatores, quod iubet & Christus, quia cum bonum iubẽt, per illos
non iubet nisi Christus. Et nos etiam per apostolum obsecrat, ut idipsum dicamus omnes,
1. Cor. 1. & non sint in nobis schismata. Neq; dicamus, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo,
ego uero Cephæ, ego autem Christi, sed simul omnes non simus nisi Christi, quia nec diui/
sus est Christus. Nec Paulus crucifixus pro nobis, quãto minus Donatus, nec in nomine
Pauli baptizati sumus, quanto minus in Donati. Hoc dicunt & imperatores, quia Christi/
ani catholici sunt, non idolorum serui sicut uester Iulianus, Non hæretici, sicut quidam fue/
runt, & ecclesiam catholicam persecuti sunt, quando ueri Christiani non pro hæretico erro/
re pœnas iustissimas sicut uos, sed pro catholica ueritate passiones gloriosissimas pertule/
runt. Attendite quàm manifestissima ueritate per cor regis quod in manu dei est, ipse deus
dixerit in ista ipsa lege quam contra uos prolatam dicitis, Est autem si intelligatis prolata
pro uobis. Attendite quid habeant uerba principis: Nam si in eis qui primo initiati sunt id
circo religio baptismatis iudicatur infirma, quod hi à quibus accipitur peccatores putentur, to/
tiens renouari necesse erit traditum sacramentum, quotiens indignus fuerit inuentus colla/
ti baptismatis administrator, & fides nostra non ex nostræ uoluntatis arbitrio, neq; ex diui
ni muneris gratia, sed ex meritis sacerdotum & clericorum qualitate pendebit. Faciant mil/
le concilia episcopi uestri, huic uni sententiæ respondeant, & ad quod uolueritis cõsentimus
uobis. Videte enim quàm peruerse & impie dicat, quod dicere soletis, quia si bonus sit ho/
mo, ipse sanctificat eum quem baptizat, si autem malus sit & nesciat ille qui baptizatur, tũc D
deus sanctificat. Hoc si uerum est, optare ergo debent homines ut à malis ignoratis bapti/
zentur, potius quàm à notis bonis, ut magis à deo quàm ab homine possint sanctificari.
Sed absit à nobis ista dementia. Quare ergo nõ uerum dicimus & recte sapimus: quia sem
per dei est illa gratia & dei sacramentum, hominis autem solum ministerium, qui si bonus
est, adhæret deo & operatur cum deo, si autem malus est, operatur per illum deus uisibi/
lem sacramenti formam, ipse autem donat inuisibilem gratiam. Hoc sapiamus omnes, &
non sint in nobis schismata. Concordate nobiscum fratres, diligimus uos, hoc uobis uolu/
23.q.6. quod errauerat. mus quod & nobis. Si propterea nos grauius odistis, quia errare uos & perire non permit/
timus, hoc deo dicite, quem timemus minantem malis pastoribus & dicentem, Quod erra/
uerat non reuocastis, & quod perierat non inquisistis. Hoc uobis per nos deus ipse facit, siue
obsecrando, siue minando, siue corripiendo, siue damnis, siue laboribus, siue per suas occul/
tas admonitiones uel uisitatiões, siue per potestatum temporalium leges. Intelligite quid
uobiscum agatur, perire uos non uult deus in sacrilega discordia alienatos à matre uestra
catholica. Nihil in nos aliquando probare potuistis, uestri episcopi conuenti à nobis, nun/
quam nobiscum pacifice conferre uoluerunt, quasi fugientes cum peccatoribus loqui. Quis
ferat istam superbiam, quasi Paulus apostolus non contulerit cum peccatoribus & cũ ual/
de sacrilegis? Legite actus apostolorũ, & uidete. Quasi ipse dominus nõ cum Iudæis à qui/
bus crucifixus est, sermones de lege habuerit, eisq; congruenter responderit. Postremo dia
bolus est primus omnium peccatorum, qui conuerti ad iusticiam nunquam poterit: & ta/
men nec ipse dominus de lege dedignatus est ei respondere, ut intelligatis istos ideo nobis/
cum nolle conferre, quia causam suam perditam norunt. Nos ignoramus quid aduersus i/
psos homines iactant qui calũniosis dissensionibus gaudent. In scripturis didicimus Chri/
stum, in scripturis didicimus ecclesiam. Has scripturas communiter habemus, quare nõ in
eis & Christum & ecclesiam cõmuniter retinemus? Nos ubi agnouimus eum de quo dicit
apostolus,

A apostolus, Abrahae dictae sunt promissiones & semini eius, Non dicit, & seminibus tanq̃ in multis, sed tanq̃ in uno, & semine tuo quod est Christus: ibi agnouimus ecclesiā de qua dicit deus ad Abrahā, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Gen.12. Vbi agnouimus Christū in psalmo de eo prophetantē, Dominus dixit ad me, filius meus es tu ego hodie genui te: psal.2. ibi agnouimus ecclesiam in eo quod sequitur, Postula à me & dabo tibi gentes haereditatē tuā & possessionē tuā terminos terrae. Vbi agnouimus Christum in eo quod scriptum est, Deus deorū dominus locutus est: psal.49. ibi agnouimus & ecclesiā in eo quod sequitur, Et uocauit terrā à solis ortu usq; ad occasum. Vbi agnouimus Christum in eo quod scriptū est, Et ipse tanq̃ sponsus procedēs de thalamo suo, exultauit ut gigas ad currendā uiā: psal.18 ibi agnouimus ecclesiam in eo quod paulo superius dicit', In omnē terrā exiuit sonus eorū, & in fines orbis terrae uerba eorū, In sole posuit tabernaculum suū. Ipsa est ecclesia in sole posita, hoc est in manifestatiōe omnibus nota usq; ad terminos terrae. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptū est, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea, psal.21 Ipsi uero considerauerunt & aspexerunt me, & diuiserūt sibi uestimenta mea, & super uestimentū meū miserunt sortem: ibi agnouimus & ecclesiā in eo quod paulo post in psalmo ipso dicitur, Cōmemorabuntur & conuertentur ad dominū uniuersae fines terrae, Et adorabūt in cōspectu eius uniuersae patriae gentiū, Quoniā domini est regnū & ipse dominabitur gentiū. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptū est, Exaltare super coelos deus: psal.106. ibi agnouimus & ecclesiam in eo quod sequitur, Et super omnem terram gloria tua. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptū est, Deus iudicium tuū regi da, & iusticiā tuā filio regis: psal.71 ibi agnouimus & ecclesiā in eo quod psalmo ipso dicitur, Et dominabitur à mari usq; ad mare, & à flumine usq; ad terminos orbis terrarū. Corā illo procident Aethiopes & inimici eius terrā lingent, Reges tharsis & insulae munera offerent, reges arabū & saba dona adducēt. Et adorabunt eū omnes reges terrae, omnes gentes seruient illi. Vbi agnouimus Christū in eo quod

B scriptū est, lapidē de monte sine manibus praecisum fregisse omnia regna terrarū, utiq; illa quae de culturis daemonū praesumebāt: Daniel.2. ibi agnouimus & ecclesiā in eo quod dictū est, lapidem ipsum creuisse, & factū montē magnū & repulisse omnē terrā. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptum est, Praeualebit dominus aduersus eos, & exterminabit omnes deos gentiū terrae: ibi agnouimus & ecclesiā in eo quod illic sequit', Et adorabūt in cōspectu eius unusquisq; de loco suo omnes insulae gentiū. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptū est, Deus ab Africo ueniet & sanctus de mōte umbroso, operiet coelos uirtus eius: Abac.3 ibi agnouimus ecclesiā in eo quod sequitur, Et laudis eius plena est terra. Ab Africo enim posita est Hierusalē, Sicut legitur in libro Iesu Naue, Iosue 18. unde nomen Christi diffusum est: & ibi est mōs umbrosus, mons olueti, unde ascēdit in coelum ut cooperiret coelos uirtus eius, & impleretur ecclesia per omnē terrā laudis eius. Vbi agnouimus Christū in eo quod scriptū est, Sicut ouis ad immolandū ductus est, Esa.53 & sicut agnus corā tondēte se fuit sine uoce, sic nō aperuit os suū, & caetera quae illic de eius passione dicunt': ibi agnouimus & ecclesiam in eo quod illic dicitur, Laetare sterilis quae nō paris, erūpe & exclama quae nō parturis, quoniā multi filij desertae magis q̃ eius quae habet uirū. Dixit enim dominus, Dilata locū tabernaculi tui & aulas tuas cōfige, nō est qd' parcas: porrige lōgos funiculos, & palos ualidos cōfirma, etiā atq; etiā in dexterā atq; sinistrā extēde. Semē enim tuū haereditabit gētes, & ciuitates quae desertae erant inhabitabis, Non est quod metuas, praeualebis enim nec erubescas quod detestabilis fueris. Confusionem enim in perpetuū obliuisceris, ignominiae uiduitatis tuae non eris memor, quoniā ego sum dominus q feci te, dominus nomen ei. Et qui eruit te, ipse deus Israel uniuersae terrae uocabitur. Non nouimus quid de traditoribus dicatis, quos nunq̃ cōuincere, nunq̃ ostendere potuistis: nō dico quia uestri potius in tali crimine detecti & confessi manifestantur: quid ad nos pertinet de sarcinis alienis, nisi ut quos possumus corrigamus uel correptiōe uel quacunq; disciplina in spiritu mā suetudinis & diligentia charitatis? Quos aūt corrigere non ualemus, etiam si necessitas cogit pro salute caeterorum ut dei sacramēta no-

nobiscũ cõmunicẽt,peccatis tamẽ eorũ nõ cõmunicemus, quod nõ fit nisi cõsentiendo & fa- C
uẽdo. Sic enim eos in isto mũdo in quo ecclesia catholica per omnes gẽtes diffundit̃, quem agrum suũ dominus dicit, tanq̃ zizania inter triticũ,uel in hac unitatis area tanq̃ paleã ꝑ mixtã frumẽto,uel intra retia uerbi & sacramẽti tãq̃ malos pisces cũ bonis inclusos usq̃ ad tẽpus messis aut uẽtilationis aut litoris toleramus,ne ꝓpter illos eradicemus & triticũ, aut grana nuda ante tẽpus de area separata,non in horreũ mittẽda purgemus, sed uolatilibus colligẽda proijciamus, aut diruptis ꝑ schismata retibus,dũ quasi malos pisces cauemus, in mare perniciosæ libertatis exeamus. Propter hoc enim his atq; alijs similitudinibus dominus seruorũ suorũ tolerantiã cõfirmauit,ne dũ se boni putant malorũ permixtione culpari, per humanas & temerarias dissensiones aut paruulos perdant aut paruuli pereant. Quod usq; adeo cœlestis magister cauendũ præmonuit,ut etiã de præpositis malis plebẽ securã faceret,ne propter illos doctrinæ salutaris cathedra desereret̃, in qua cogũtur etiã mali bona dicere. Neq; enim sua sunt quæ dicunt sed dei, qui in cathedra unitatis doctrinã posuit ueritatis. Proinde ille uerax & ipse ueritas de præpositis sua mala faciẽtibus,& dei bona dicẽtibus ait, Quæ dicunt facite,quæ aũt faciunt,facere nolite, Dicũt enim & nõ faciunt. Nõ utiq; diceret, Quæ faciunt,facere nolite, nisi manifestasset mala quæ faciunt. Non ergo propter malos in mala dissensiõe † pergamus, quamuis uestros maiores nõ execratores malorum, sed accusatores innocentium fuisse,si uelitis possimus ostendere. Sed quicunq; illi & qualescũq; fuerint,portant sarcinas suas. Ecce scripturæ communes,ecce ubi nouimus Christum, ecce ubi nouimus ecclesiam. Si Christum ipsum tenetis, ipsam ecclesiam quare non tenetis? Si in ipsum Christum quem legitis & non uidetis, tamen propter ueritatem scripturarum creditis,quare ecclesiam negatis,quam & legitis & uidetis? Hæc uobis dicendo & ad hoc bonum pacis & unitatis & charitatis compellẽdo,inimici uobis facti sumus,& mandatis quia occidetis nos qui ueritatem uobis dicimus, & in errore uos perire quantum possumus non permittimus. Vindicet nos deus de uobis,ut ipsum errorem uestrũ in uobis occidat, & nobiscum de ueritate gaudeatis. D

Matth. 23

al. pereamus

Aug. Festo, docẽs recte legibus sanari Donatistas, & indicans in regione Hipponẽsi nondũ eos Festi litteris correctos,sed adhuc intolerabiliter grassari. Ep. CLXVII.

DOMINO dilectissimo & honorabili ac suscipiendo filio Festo, Augustinus in domino salutem. Si pro errore homines & damnabili dissensione & cõuicta modis omnibus falsitate tanta præsumunt, ut eorum salutem requirẽti catholicæ ecclesiæ tam audacter insidiari minariq; non cessent, quanto magis æquũ est,& oportet eos qui pacis & unitatis Christianæ asserunt ueritatẽ,omnibus etiam dissimulantibus & cohibẽtibus manifestam,satagere instanter atq; impigre,non solũ pro eorum munimine qui iã catholici sunt,uerũ etiam pro eorũ correctione qui nondũ sunt? Nã si pertinacia insuperabiles uires habere conatur, quantas decet habere constantiã,quæ in eo bono quod perseuerãter atq; infatigabiliter agit,& deo placere se nouit, & proculdubio nõ potest hominibus prudẽtibus displicere? Quid aũt infelicius atq; peruersius sicut donatistæ faciũt,qui se persequutionẽ perpeti gloriant̃,q̃ de coertione iniquitatis suæ nõ solũ nescire cõfundi,sed etiã uelle laudari, ignorãtes cæcitate mirabili uel animositate dãnabili, seu scire dissimulantes q̃ martyres ueros non faciat pœna sed causa? Et hoc quidẽ aduersus eos dicerem,quos sola caligo hæretici erroris inuolueret, pro quo sacrilegio pœnas dignissimas luerent,nec tamen ulla quenq̃ uiolenta insania lædere auderẽt. Aduersus autem istos quid dicã,quorum tam perniciosa peruersitas,uel damnorũ terrore coercetur, uel docetur exilio,q̃ ubiq; diffusa sit ecclesia,sicut futura prædicta est,quã malunt oppugnare q̃ agnoscere? Et si ea quæ per misericordissimam disciplinam patiũtur,cõparentur eis factis quæ furiosa temeritate cõmittunt,quis non uideat qui magis persecutores uocãdi sunt? Quanq̃ filij mali eo tantũ quod perdite uiuũt,etiã si nullas uiolenter inferãt manus,parentũ pietatẽ grauius ꝑsequuntur,q̃ cũ illos pater aut mater, quanto amplius diligũt tanto amplius ad bonã uitã

A sine ulla dissimulatione cõpellunt. Extant publicorũ monimentorũ firmissima documenta,
quæ potes legere si uolueris, immo peto & hortor ut legas, qbus probat̃ ꝙ maiores eorũ q
primi se ab ecclesiæ pace diuiserũt, ultrò per Anulinũ tũc proconsulẽ apud Constantinũ im-
peratorẽ accusare ausi sunt Cæcilianũ. In quo utiq; iudicio si uicissent, quid erat Cæcilianus
ab imperatore passurus, nisi quod in istos postea q̃ uicti sunt pronunciauit? Sed uidelicet
si eis accusantibus atq; superantibus Cæcilianus eiusq; collegæ pellerentur sedibus quas te-
nebãt, uel etiam in sua cõspiratione durantes grauius punirẽtur, Neq; enim poterat uictos
& resistentes regia censura contẽnere, tunc isti prouisionẽ suam & pro ecclesia sollicitã curã
prædicandã laudibus uẽtilarent. Nũc aũt quia ipsi superati sunt, qa ea quæ intẽdebant pro-
bare minime potuerũt, si quid ꝓ sua iniquitate patiũtur persecutionẽ uocãt, nec tantũ furo-
rẽ perditũ minime reprimunt, uerũ etiã honorẽ martyrũ quærunt: quasi uero Christiani ca-
tholici imperatores aduersus eorũ pertinacissimã iniquitatẽ aliud sequant̃ q̃ Constantini
iudiciũ apud quẽ ultrò Cæciliani accusatores fuerũt, cuius autoritatẽ omnibus transmarinis
episcopis prætulerũt, ut nõ ad illos, sed ad illũ ecclesiæ causam deferrẽt, ut ab eo datũ in urbe
Roma episcopale iudiciũ, in quo primũ uicti sunt, rursus apud illũ accusarẽt, ut ab altero a-
pud Arelatũ dato episcopali iudicio ad illũ appellarent, apud quẽ tamẽ nouissime superati
in sua peruersitate permanserũt. Puto ꝙ ipse diabolus, si autoritate iudicis quẽ ultrò elege-
rat toties uinceretur, nõ esset tã impudẽs ut in ea causa persisteret. Sed hæc humana iudicia
deputẽtur, & circũuenire ac falli uel etiã corrũpi potuisse dicãtur. Cur ergo adhuc accusatur
Christianus orbis terrarũ, & nescio quibus traditorũ criminibus infamat̃, qui utiq; nec po-
tuit nec debuit nisi electis iudicibus potius q̃ uictis litigatoribus credere? Habẽt apud deũ
illi iudices causam suam siue bonã siue malã, quid fecit ecclesia toto orbe diffusa, quæ nõ ob
aliud ab istis rebaptizanda cẽsetur, nisi quia in ea causa in qua quid ueri esset iudicare non
potuit, eis potius qui iudicare potuerũt q̃ eis qui nec superati cesserũt credendũ putauit? O
B magnũ crimẽ omniũ gentiũ quas in semine Abrahæ benedicẽdas promisit deus, & sicut ꝓ-
misit exhibuit, quæ cũ una uoce dixerint, quare nos uultis rebaptizare, Respondet̃ eis, quia
nescitis q fuerint in Africa sanctorũ codicũ traditores, & in eo qđ nesciebatis iudicibus ma-
gis q̃ accusatoribus credere uoluistis. Si crimẽ alienũ nõ grauat quẽq;, quid pertinet ad or-
bẽ terrarũ quod in Africa quisq; cõmisit? Si crimẽ incognitũ nõ grauat quenq;, unde potuit
orbis terrarũ cognoscere, uel crimẽ iudicũ uel reorũ, iudicate qui cor habetis. Hæc est hæreti-
ca iusticia, ut quia orbis terrarũ non dãnat crimẽ incognitũ, pars Donati dãnet orbẽ terra-
rũ inauditũ, Sed sanè sufficit orbi terrarũ tenere promissiones dei, & in se uidere compleri,
qđ prophetæ tanto ante præcinuerunt, in eisdẽ scripturis agnoscere ecclesiã, ubi & rex eius
Christus agnoscitur. Vbi enim de Christo talia prædicta sunt, qualia completa in euange-
lio legimus, illic prædicta sunt de ecclesia qualia compleri toto orbe iam cernimus. Nisi for-
te quenq; prudentiũ permouebit, quod de baptismo solent dicere. Tunc esse uerum baptis-
mum Christi, cum ab homine iusto datur, cum & hinc teneat orbis terrarum euidentissimã Ioan. 1
& euãgelicam ueritatem, ubi Ioannes ait, Qui me misit baptizare in aqua, ipse mihi dixit,
Super quem uideris spiritum descendẽtem quasi columbam & manentem super eum, ipse
est qui baptizat in spiritusancto. Vnde secura ecclesia spem non ponit in hominẽ ne inci- Hier. 17.
dat in illam sententiã in qua scriptũ est, Maledictus omnis qui spẽ suam ponit in homine,
sed spẽ suã ponit in Christo, Qui sic accepit formã serui, ut nõ amitteret formã dei. De quo
dictũ est, Ipse est qui baptizat. Proinde homo quilibet minister baptismi eius, qualẽcunq;
sarcinã portet, non iste sed super quẽ colũba descendit, ipse est qui baptizat. Illos aũt uana
sentiẽtes, tãta absurditas sequit̃, ut quò ab ea fugiãt non inueniãt. Cũ enĩ fateant̃ ratũ & ue-
rũ esse baptismũ, quãdo baptizat apud eos aliqs criminosus cuius crimina latent, dicimus
eis, qs tũc baptizat, nec habẽt qd respõdeãt, nisi deus. Neq; enĩ possũt dicere ꝙ homo adul-
ter quẽq; sanctificet. Quibus respõdemus, si ergo cũ baptizat homo iustus manifestus, ipse
sanctificat, cũ aũt baptizat homo iniquus occultus, tũc non ipse sed deus sanctificat, optare

debent qui baptizantur ab occultis malis hominibus potius baptizari quàm à manifestis bonis. Multo enim eos melius deus quàm quilibet homo iustus sanctificat. Quod si absurdum est, ut quisq; baptizandus optet ab occulto adultero potius baptizari, quàm à manifesto casto, restat utiq; ut quilibet ministrorũ hominum accesserit, ideo ratus sit baptismus, quia super quẽ descenderit columba ipse baptizat. Et tamen cum tam perspicua ueritas aures & corda hominum feriat, tanta quosdam malæ consuetudinis uorago submersit, ut omnibus autoritatibus rationibusq; resistere, quàm consentire malint. Resistũt autem duobus modis, aut sæuiendo aut pigrescendo. Quid igitur hic faciat ecclesiæ medicina salutem omnium materna charitate cõquirens, tanquam inter phreneticos & lethargicos æstuans? Nunquid contemnere, nunquid desistere uel debet uel potest? Vtrisq; sit necesse est molesta, quia neutris est inimica. Nam & phrenetici nolunt ligari, & lethargici nolunt excitari, Sed perseuerat diligentia charitatis, phreneticum castigare, lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur: ambo molestati, quamdiu ægri sunt indignantur, sed ambo sanati gratulantur. Denique non sicut putant & sicut iactãt tales eos suscepimus quales fuerunt, sed omnino mutatos: quia esse catholici non incipiunt nisi hæretici esse destiterint. Neq; enim sacramẽta eorum nobis inimica sunt, quæ cum illis nobis sunt communia, quia non humana sunt sed diuina. Proprius eorum error auferendus est quem male imbiberunt, non sacramenta quæ similiter acceperunt, quæ ad pœnam suam portant & habent, quanto indignius habent, sed tamen habent. Errore itaq; derelicto, separationis prauitate correcta, ab hæresi ad ecclesiæ pacem transeunt, quam non habebant, sine qua illis perniciosum fuerat quod habebant. Sed cum transeunt ficti sunt. Non est hoc iam nostrum sed dei iudicium. Et tamen quidam cum ficti putarentur, quoniam iussionis ad nos terrore transierunt, tales posterius in nõnullis tentationibus inuenti sunt, ut quibusdam ueteribus catholicis præferrentur. Num ergo nihil agitur cum instanter agitur? Neque enim solis humanis terroribus murus duræ consuetudinis expugnatur, sed etiam diuinis autoritatibus atq; rationibus fides & intelligẽtia mẽtis instruitur. Quæ cum ita sint, nouerit benignitas tua homines uestros qui in regiõe Hipponẽsi sunt, adhuc esse Donatistas, nec apud eos quicquam ualuisse tuas litteras. Cur autem non ualuerint, nõ opus est scribere, Sed mitte aliquem tuorũ, uel domesticorum, uel amicorum cuius hoc fidei possis iniungere, qui nõ ad ea loca, sed ad nos primitus ueniat illis omnino nescientibus, & nobiscum primitus cõcilio pertractato, quod agendũ domino adiuuãte uisum fuerit agat. Neque enim tantum pro eis agimus cum hoc agimus, sed etiam pro nostris iam factis catholicis, quibus illorũ uicinitas sic infesta est, ut contemni à nobis nullo modo possit. Et hoc quidem breuiter scribere poteram, sed uolui te habere aliquid literarũ nostrarum, quo rationem curæ meæ: non solum ipse cognosceres, sed etiam cuicunq; dissuadenti ne tuorũ correctioni operam instanter impendas, nobisq; detrahenti quod talia uelimus, habeas quod respõdeas. Quod si superfluo feci quod iam ista uel didiceras, uel ipse cogitaueras, aut onerosus fui quod curis publicis tam occupato prolixam epistolam ingessi, peto des ueniã, dum tamen quod suggessi & rogaui non spernas, Sic te tueatur misericordia dei.

Augustinus Eusebio narrat immane factũ iuuenis, qui matrem cædere solitus, demũ & mortẽ minatus, transijt ad Donatistas, & ab illis iterato baptizatus est. Rogat ut causa presbyteri cuiusdã, placide tractetur apud graues uiros, Epist. CLXVIII

DOMINO meritoq; suscipiendo eximio atq; honorabili fratri Eusebio, Augustinus. Scit deus cui manifesta sunt arcana cordis humani, quantum pacẽ diligo Christianam, tantũ me moueri sacrilegis eorũ factis, qui in eius dissensione indigne atq; impie perseuerãt, eumq; motũ animi mei esse pacificũ, neq; me id agere ut ad communionẽ catholicã quisq; cogatur inuitus, sed ut omnibus errãtibus aperta ueritas declaret, & per nostrũ ministeriũ deo iuuãte manifestata se amplectendam atq; sectandã satis ipsa persuadeat. Quid enim execrabilius quæso te, ut alia taceã, q; id quod nũc accidit? Corripiẽ ab epi

Nunc exurguntur.

A ab episcopo suo iuuenis, crebris cædibus matris insanus, & impias manus nec illis diebus cū
etiam seueritas legum sceleratissimis parcit, à uisceribus unde natus est reuocans. Minatur
eidem matri se in partem Donati translaturum, & eam quam incredibili furore solet cæde-
re pere mpturum. Minatur ei, transit ad partem Donati, rebaptizatur furens, & in maternū
sanguinem fremens albis uestibus candidatur. Constituitur intra cancellos eminens atq; cō
spicuus, & omnium gementium oculis matricidij meditator tanq; renouatus opponitur.
Hæccine tandem tibi placent uir grauissime? Nequaq; hoc de te crediderim. Noui conside
rationem tuam. Cæditur mater carnalis in membris quibus genuit & nutriuit ingratū, pro
hibet hæc ecclesia mater spiritalis, cæditur & ipsa in sacramētis quibus genuit & nutriuit in
gratū. Nónne tibi uidetur dixisse parricidaliter frendens, quid faciam ecclesiæ quæ me pro
hibet cædere matrem meam? Inueni quid faciam. Iniurijs quibus potest etiam ipsa feria-
tur, fiat in me aliquid unde mēbra eius doleāt, Vadam mihi ad eos qui nouerūt exufflare
gratiā in qua ibi natus sum, destruere formam quā in utero eius accepi. Ambas matres me
as sæuis cruciatibus torqueā, quæ me posterior peperit, efferat prior. Ad huius dolorē spiri
taliter moriar, ad illius cædem carnaliter uiuā. Quid aliud expectamus uir honorabilis Eu
sebi, nisi ut in miserā mulierē senectute decrepitā, uiduitate destitutā, à cuius cædibus in ca
tholica prohibebatur, iam donatista securus armetur? Quid enim aliud furibūdo corde cō
cepit cū diceret matri, Transferam me in partem Donati, & bibam sanguinem tuū? Ecce iā
conscientia cruentus, ueste dealbatus perficit partem pollicitationis suæ, Restat pars altera
ut matris sanguinem bibat. Si ergo placēt ista, urgeatur à clericis & sanctificatoribus suis, ut
intra octauas totum quod uouit exoluat. Potens est quidem dextera domini quæ furorē
illius à misera uidua & desolata compescat, & eum quibus modis nouit à tam scelerata di-
spositione deterreat. Veruntamen ego tanto animi dolore percussus, quid facerem nisi saltē
loquerer? An uero ista illi faciunt & mihi dicitur tace? Auertat à me deus hanc amētiam. Et
cum ipse mihi imperet per apostolū suum, & dicat, ab episcopo refelli oportere docētes quæ
B nō oportet, ego illorum indignationibus territus taceam? Quod enim publicis gestis hære
re uolui tā sacrilegū nefas, ad hoc utiq; uolui, ne me quisq;, maxime in alijs ciuitatibus ubi
oportunū fuerit, ista deplorantem fingere aliquid arbitretur, quando etiā apud ipsum Hip
ponem iam dicitur, nō hoc Proculianū mandasse, quod publicū renunciauit officiū. Quid
aūt modestius agere possumus, q; ut tam grauem causam per te tamen agā uirū & clarissi-
ma dignitate prædítum, & considerantissima uoluntate tranquillū? Peto igitur sicut iā peti
ui per fratres nostros bonos atq; honestos uiros, quos ad tuam eximietatem misi, ut quære
re digneris: utrum Proculiani presbyter Victor non hoc ab episcopo suo mandatū accepe-
rit, quod officio publico renunciauit: an forte cum & ipse Victor aliud dixerit, falsum illi a-
pud acta prosecuti sint, cum sint cōmunionis eiusdem? Aut si cōsentit ut ipsam totam quæ
stionem dissensionis nostræ placide pertractemus, ut error qui iam manifestus est, manife- Titum
stius innotescat, libenter amplector. Audiui enim quod dixerit, ut sine tumultu populari as-
sint nobiscum decē ex utraq; parte graues & honesti uiri, & secundū scripturas quid in ue-
ro sit perquiramus. Nam illud quod rursus eum dixisse nonnulli ad me pertulerunt, cur nō
ierim Constantinam, quando ibi plures ipsi erant, uel me debere ire Mileuū, quod illic sicut
perhibent concilium proxime habituri sunt, ridiculum est dicere quod ad me pertineat cu-
ra propria nisi Hipponensis ecclesiæ. Mihi tota huius quæstionis ratio maxime cum Pro-
culiano est. Sed si forte imparem se putat, cuius uoluerit collegæ sui imploret auxilium. In
alijs enim ciuitatibus tantum agimus quod ad ecclesiam pertinet, quantum uel nos permit-
tunt, uel nobis imponunt earundem ciuitatū episcopi fratres & consacerdotes nostri. Quan
q; & iste qui se tot annorum episcopum dicit, quid in me tyrone timeat, quo minus mecum
uelit conferre sermonem, non satis intelligo. Si doctrinam liberaliū litterarū, quas forte ipse
aut nō didicit, aut minus didicit, qd hoc pertinet ad eā quæstionē quæ uel de sanctis scriptu
tis, uel documētis ecclesiasticis, aut publicis discutienda est, in qbus ille per tot annos uersat,
unde

unde in eis deberet esse peritior. Postremo est hic frater & collega meus Samsucius episcopus Turensis ecclesiæ, qui nullas tales didicit quales iste dicitur formidare. Ipse assit, agat cum illo. Rogabo eum, & ut confido in nomine Christi facile mihi concedet, ut suscipiat in hac re uicem meam, & eum dominus pro ueritate certātem, quamuis sermone impolitum, tamen uera fide eruditum sicut cōfidimus adiuuabit. Nulla ergo causa est, cur ad alios nescio quos deferat, ne inter nos quod ad nos pertinet peragamus. Nec tamen ut dixi etiā illos defugio, si eorum ipse poscit auxilium. C

Augustinus Eusebiū hortatur, ut curet ut admonito Proculiano, nō ferendā clericorū suorum licentiā coherceat, alioqui se Romam rem delaturū. Epist. CLXIX.

DOMINO eximio meritoq́ʒ suscipiendo & dilectissimo fratri Eusebio, Augustinus. Non ego recusanti uoluntati tuæ iudicium sicut dicis inter episcopos subeundum molestus exhortator aut deprecator imposui. Quodquidem etiā si suadere uoluissem, possem fortasse facile ostendere quàm ualeas iudicare inter nos in tam manifesta atque aperta causa, & quale sit illud quod facis, ut nō auditis partibus iam ferre non dubites pro una parte sententiā qui iudicium reformidas. Sed hoc ut dixi interim omitto. Nihil autem rogaueram aliud honorabilem benignitatem tuam, quod quæso tandem in hac saltem epistola digneris aduertere, nisi ut quæreres à Proculiano, utrum hoc ipse dixerit Victori presbytero suo, quod ab eo sibi dictum publicū officiū renunciauit, an forte qui missi sunt, non quod à Victore audierunt, sed falsum gestis prosecuti sint. Deinde quid illi tuo de tota ipsa quæstione inter nos discutienda uideretur. Arbitror autem non iudicem fieri eum qui rogatur ut interroget aliquem, & quod ei responsum fuerit rescribere dignetur. Hoc ergo etiam nunc rogo ut facere non graueris, quia litteras meas sicut etiam expertus sum non uult accipere, Quod si uoluisset, non utique per tuam eximietatē id agerem. Cum autem id non uult, quid possum mitius agere quàm ut per te talem uirū & qui eum diligis interrogetur aliquid, unde me tacere mea sarcina prohibet? D
Quod autem mater à filio cæsa tuæ grauitati displicuit, sed ille dixisti si sciret, à communione sua tam nefarium iuuenem prohibiturus esset, breuiter respondeo, Modo cognouit, modo prohibeat. Addo etiā aliud, Subdiaconus quondam Spaniensis ecclesiæ uocabulo Primus, cum ab accessu indisciplinato sanctimonialium prohiberetur, atque ordinata & sana præcepta contemneret, à clericatu remotus est, & ipse iritatus aduersus disciplinam dei, transtulit se ad illos & rebaptizatus est. Duas etiā sanctimoniales† cum colonis suis de fundo catholicorum Christianorum, siue idem transtulit, siue illum secutæ etiam ipsæ, tamen rebaptizatæ sunt, Et nunc cum gregibus circumcellionū inter uagabundos greges fœminarum, quæ propterea maritos habere noluerūt ne habeant disciplinam, in detestabilis uinolentiæ bacchationibus superbus exultat, gaudens latissimam sibi apertam esse licentiam malæ cōuersationis, unde in catholica prohibebatur. Et hoc fortasse Proculianus ignorat. Ergo per tuam grauitatem atque modestiam eidem in noticiam perferatur, Iubeat eum qui non ob aliud illam cōmunionem delegit, nisi quia in catholica clericatum amiserat, propter inobedientiam & perditos mores à sua communione remoueri. Etenim ego si domino placet istum modum seruo, ut quisquis apud eos propter disciplinam degradatus ad catholicam transire uoluerit in humiliatione pœnitētiæ recipiatur, quò & ipsi eum forsitan cogerent si apud eos manere uoluisset. Ab eis uero considera quæso te, quàm execrabiliter fiat, ut quos male uiuentes ecclesiastica disciplina corripimus, persuadeatur eis ut ad lauacrum alterum ueniant, atque ut id accipere mereantur paganos se esse respondeant, quæ uox ne procederet de ore Christiano, tātus sanguis martyrum fusus est, deinde quasi renouati & quasi sanctificati, disciplinæ quam ferre nō potuerunt, deteriores facti, sub specie nouæ gratiæ, sacrilegio noui furoris insultent. Aut si male facio, per tuam beneuolentiam ista corrigenda curare, de me nullus queratur, si hæc illi perferri in noticiam per codices publicos fecero, qui mihi negari ut arbitror in Romana ciuitate non possunt. Nam cum deus imperet ut loquamur

24.q.1 subdiaconus.

†al's cōcolonas suas.

A quainur & prædicemus uerbum,& docentes quæ nō oportet refellamus,& instemus opor/ tune atque importune, sicuti dominicis & apostolicis litteris probo, nullus hominum mi/ hi silentium de his rebus persuadendum arbitretur. Violenter autem uel latrocinanter si quid audendum putauerint,non deerit dominus ad tuendam ecclesiam suam,qui iugo suo in gremio eius toto orbe diffuso omnia terrena regna subiecit. Nam cum ecclesiæ quidam colonus filiam suam quæ apud nos fuerat catechumena, & ab illis seducta est,inuitis parē/ tibus,ut ibi baptizata etiam sanctimonialis formam susciperet, ad comunionem catholicā paterna uellet seueritate reuocare, & ego fœminam corruptæ mentis nisi uolētem,& libero arbitrio meliora diligentem suscipi noluissem, ille rusticus etiam plagis instare cœpit, ut si/ bi filia consentiret, quod statim omnimodo fieri prohibui,Tamen per Spanianum transe/ untibus nobis,presbyter ipsius stās in medio fundo catholicæ ac laudabilis fœminæ , uoce impudentissima post nos clamauit, ꝙ traditores & persecutores essemus, qui conuiciū etiā in illam fœminam iaculatus est,quæ communiōis est nostræ,in cuius medio fundo stabat, Quibus uocibus auditis,non solum meipsum à lite refrenaui, sed etiam multitudinem quæ me comitabatur compescui . Et tamen si dicam,quæratur qui sint uel fuerint traditores uel persecutores,Respondetur mihi, disputare nolumus & rebaptizare uolumus. Nos oues ue/ stras insidiantibus morsibus luporum more deprædemur, uos si boni pastores estis,tacete. Quid enim aliud mandauit Proculianus,si uere ipse mādauit, Si Christianus es, serua hoc iudicio dei,nisi, nos faciamus,tu tace. Ausus est etiam idem presbyter homini rusticano cō/ ductori fundi ecclesiæ comminari.Hæc quoq; omnia per te quæso nouerit Proculianus,co/ erceat insaniam clericorum suorum. Vide honorabilis Eusebi, non apud te tacui:dignabe/ ris itaq; non quid tu de his omnibus sentias ne tibi arbitreris à me iudicis onus imponi,sed quid illi respondeant mihi rescribere. Misericordia dei te incolumē tueatur domine eximie & merito suscipiende ac dilectissime frater.

B Augustinus Seuerino consanguineo suo, qui uidetur fuisse Donatista, detestatur schisma scelestum & impudens. Epist. CLXX.

DOMINO multū desiderabili & ualde charissimo fratri Seuerino, Augustinus. Litteras fraternitatis tuæ & si ualde sero,& si præter quod sperauerā,tamen læ/ tus accepi,maximeq; ampliori gaudio perfusus sum, cū cognouissem hominē uestrū hac ipsa sola causa uenisse Hipponē, ut ad me litteras tuæ fraternitatis afferret. Cogitaui enim nō sine causa hoc exortū esse in animo tuo, ut recoleres consangui/ nitatem nostrā: nisi quia fortasse perspicis,sicut noui nō leue pōdus prudētiæ tuæ, ꝙ sit do/ lendū,ut qui secundū carnē fratres sumus, in Christi corpore nō una societate uiuamus:præ sertim quia facile tibi est attēdere & uidere ciuitatē super montē cōstitutā, de qua dominus ait in euāgelio,ꝙ abscondi non possit. Ipsa est enim ecclesia catholica: Vnde καθολικη græ/ ce appellat̃,ꝙ per totū orbem terrarū diffunditur. Hanc ignorare nulli licet, ideo secundū uerbum domini nostri Iesu Christi, abscondi non potest. Pars aūt Donati in solis Afris ca/ lumniatur orbi terrarū, & non cōsiderat ea sterilitate qua fructus pacis & charitatis noluit afferre,ab illa radice orientalium ecclesiarum se esse præcisam, unde euangeliū in Africā ue/ nit:unde terra si eis afferatur, adorant, fidelis autem si inde ueniat,exufflant & rebaptizant etiam.Hoc enim prædixit filius dei qui ueritas est,se esse uitem,suos autem filios esse sarmē/ Ioan.15.
ta,& patrem suum agricolam. Sarmētum inquit quod in me non dat fructum,pater meus tollet illud:Sarmentū aūt quod in me dat fructū, purgat illud,ut maiorem fructū afferat. Non ergo mirum est , si de illa uite quæ creuit & omnes terras impleuit, præcisi sunt illi qui fructum charitatis afferre noluerunt. Qui si uera crimina obiecissent collegis suis, maiores eorum qui schisma fecerunt, ipsi obtinuissent causam suam apud ecclesiam transmarinam, unde ad istas partes Christianæ fidei manauit autoritas, ut illi essent foris quibus eadē cri/ mina obijciebant. Nunc autem cum illi inueniūtur intus communicare ecclesijs apostolicis, quarū nomina in libris sanctis habent & recitāt,isti aūt foris positi & ab illa communione

separati

separati sunt, quis nõ intelligat eos habuisse causam bonam qui eam apud medios iudices obtinere potuerunt? Aut si causam bonam habebant & eam transmarinis ecclesijs probare non potuerunt, quid illos læsit orbis terrarũ, ubi episcopi collegas suos qui apud eos obiectis criminibus conuicti non erant, temere damnare non possent? Itaq; innocentes rebaptizantur & Christus in innocentibus exufflatur. Si autem ijdem Donatistæ Afrorum collegarum suorum uera crimina nouerant, & neglexerũt ea demonstrare & probare transmarinis ecclesijs, ipsi se ab unitate Christi sceleratissimo schismate præciderũt, nõ habent quod excusent: & uos nostis maxime, quia tam multi scelerati apud eos emerserũt, & tolerauerũt illos per tot annos ne partem Donati conscinderent, & non dubitauerunt illo tempore falsas suspitiones suas obijcientes, pacem Christi unitatémq; dirũpere, & uos uidetis. Sed nescio quæ carnalis consuetudo frater Seuerine ibi uos tenet: & olim doleo, olim gemo, maxime prudentiam tuam cogitans, & olim te uidere desidero ut de hac re tecũ loquerer. Quid enim prodest uel salus uel consanguinitas temporalis, si æternã Christi hæreditatem salutémq; perpetuam in nostra cognatione contemnimus. Hæc me interim scripsisse suffecerit, quæ duris cordibus ualde pauca sunt & propè nulla, animo autem tuo quem bene noui ualde multa sunt & ualde magna. Nõ enim mea sunt qui nihil sum, nisi quod expecto misericordiam dei, sed ipsius dei omnipotentis, quem quisquis in hoc seculo contempserit patrem, inueniet in futuro iudicem. C

Sub persona ecclesiæ catholicæ cohortatur omnes Donatistas, ut resipiscentes redeant ad communionem. Epistola CLXXI

2. Retrac. 40 VOBIS Donatistæ, catholica ecclesia dicit: Filij hominum usq; quo graues corde, ut quid diligitis uanitatẽ, & quæritis mendacium? Vt quid uos à totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio diuisistis? Attenditis falsa quæ uobis dicuntur ab hominibus, aut mentientibus, aut errantibus de traditione codicũ diuinorũ, ut in hæretica separatione moriamini, & nõ attẽditis quod uobis ipsi codices dicũt, ut in catholica pace uiuatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicẽtium quod nunquã probare potuerunt, & surdi estis aduersus sermonẽ dei dicentis: Dominus dixit ad me filius meus es tu, ego hodie genui te, Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam & possessionem tuam terminos terræ? Abraæ dictæ sunt promissiones & semini eius, Nõ dicit, & seminibus tanquam in multis, sed tanquã in uno, & semini tuo quod est Christus. In semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. Erigite oculos cordis, & cõsiderate totum orbem terrarũ, quomodo in semine Abraæ benedicũtur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur quod nõdum uidebatur, iam uos uidetis & adhuc inuidetis. Passio domini precium est orbis terrarum. Ille totum orbem redemit, & uos cum toto orbe ad lucrum uestrum nõ cõcordatis, sed potius ad damnum uestrum in parte litigatis, ut totum perdatis. Audite in psalmo, quo precio redempti sumus. Foderunt, inquit, manus meas & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi uero considerauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestimentum meũ miserunt sortem. Quare diuisores uestimẽtorum domini esse uultis, & tunicam illam charitatis desuper textam, quã nec persecutores eius diuiserunt, tenere cum toto orbe non uultis? In psalmo ipso legitur, quia totus orbis eam tenet. Commemorabuntur, inquit, & conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ, Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ patriæ gentiũ, Quoniã ipsius est regnũ, & ipse dominabitur gentiũ. Aperite aures cordis & audite, quia deus deorũ dñs locutus est, & uocauit terram à solis ortu usq; ad occasum, ex Syon species decoris eius. Si hoc non uultis intelligere, audite Euangeliũ, iam per os propriũ loquente ipso domino & dicẽte: Quia oportebat de Christo cõpleri omnia, quæ de illo scripta sunt in lege & prophetis & psalmis, & prædicare in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorũ per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Quod in psalmo dixit, Vocauit terrã à solis ortu usq; ad occasum, hoc in Euangelio, Per omnes gẽtes. Et quod in psalmo dixit, Ex Syon species decoris eius, hoc in Euangelio

Marginal notes: Psal. 4 (beside "de, ut quid diligitis"); D (right margin, beside "ut in catholica pace uiuatis"); Psal. 2 (beside "nunquã probare"); Gal. 3 (beside "& possessionem"); Gen. 12 (beside "orbem terrarũ"); Psal. 21 (beside "psalmo, quo precio"); Psal. 49 (beside "bitur gentiũ"); Luc. 24 (beside "audite Euangeliũ").

A gelio dixit, Incipientibus ab Hierusalem. Fingitis uos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia uos estis zizania. Nam si frumenta essetis, permixta zizania toleraretis, & à segete Christi non uos diuideretis. De zizanijs quidem dictum est, Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Sed & de tritico dictum est, Qui perseuerauerit *Matt. 24* usq; in finem, hic saluus erit. Quare creditis creuisse zizania & mundum repleuisse, triticum autem decreuisse, & in sola Africa mansisse? Christianos uos dicitis, & Christo contradicitis. Ipse dixit, Sinite utraq; crescere usq; ad messem, non dixit, crescant zizania, decrescant *Matt. 13* frumenta. Ipse dixit, Ager est hic mundus, non dixit, ager est Africa. Ipse dixit, Messis est finis seculi, non dixit, messis est † pars Donati. Ipse dixit, Messores angeli sunt, nō dixit, messores principes Circumcellionum sunt. *al's tempus* Sed quia pro zizanijs triticum accusastis, uos esse zizania demonstrastis, & quod est grauius ante tempus uos à tritico separastis. Maiores em̄ uestri in quorū sacrilega præcisione perseueratis, quidam gestis municipalibus codices sanctos & instrumenta ecclesiæ persecutoribus tradiderunt, quidam eos fatentes dimiserunt & eis communicauerunt, & utriq; Carthaginem furiosa factione conuenerunt, de crimine traditionis, de quo ipsi inter se iam consenserant, inauditos damnauerunt, Episcopum contra episcopum ordinauerunt, altare contra altare erexerūt. Postea litteras ad imperatorem Constantinū ut inter Afros episcopi transmarini iudicarent, miserūt, datis iudicibus quos postulauerant, & Romæ iudicantibus non obtemperauerunt, episcopos apud imperatorē tanq; male iudicauerint arguerunt. Ab alijs rursus episcopis ad Arelatum missis ad ipsum imperatorem appellauerunt: ab ipso auditi & calumniatores inuenti, in eodem scelere permanserūt. Euigilate ad salutem, amate pacem, redite ad unitatem. Hæc uobis quemadmodum gesta sunt quando uultis omnia recitamus. Ille communicat malis qui cōsentit factis malorū, non qui tolerat in agro dominico zizania usq; ad messem, uel paleam usq; ad ultimam uentilationem. Si malos odistis, uosipsi mutamini ab scelere schismatis. Si malorū

B permixtionem timeretis, Optatum inter uos in apertissima iniquitate uiuētem per tot annos non teneretis. Quem cum modo martyrem dicitis, superest ut eum propter quem mortuus est Christū dicatis. Postremo quid uos offendit orbis Christianus, à quo uos nefario furore præcidistis? Et quid apud uos promeruerunt Maximianistæ, quos à uobis damnatos, & per iudicia publica de basilicis pturbatos, in suo rursus honore recepistis? Quid uos offendit pax Christi, contra quam uos diuiditis ab eis quos infamatis? Et quid uos promeruit pax Donati, pro qua suscipitis quos damnatis? Felicianus Musticanus modo uobiscū est. Legimus enim prius in uestro concilio damnatum, & à uobis postea in iudicio proconsulis accusatum, & in Musticana ciuitate gestis municipalibus oppugnatū. Si traditio codicum scelerata est, quam deus in regem qui Hieremiæ librum incendit morte † publica uindicauit, *aliâs bellica* quanto sceleratius est sacrilegium schismatis, cuius autores quibus Maximianistas comparastis, aperta terra uiuos absorbuit? Quomodo ergo crimen traditionis nobis obijcitis quod non probatis, & schismaticos uestros & damnatis & acceptatis? Si propterea iusti estis, quia persecutionem per imperatores passi estis, iustiores uobis sunt isti Maximianistæ quos per iudices ab imperatoribus catholicis missos uosipsi persecuti estis? Si baptismum uos soli habetis, quid apud uos facit baptismus Maximianistarū in eis quos baptizauit Felicianus damnatus, cū quibus est ad uos postea reuocatus? Vel uobis laicis ad ista respondeant episcopi uestri, si nobiscum loqui nolunt, & cogitate pro salute uestra quale sit hoc ipsum quod nobiscum loqui nolunt. Si lupi concilium fecerunt ut pastoribus non respondeant, quare oues concilium perdiderunt ut ad luporum speluncas accedant?

CLXXII.

Augustinus Crispinum Donatistam urget, propositis breuiter aliquot argumentis, ad ea si potest respondeat per litteras. Epistola.

QVIA humilitatem nostram uestri reprehendunt, ideo sic epistolam prænotaui, quod in tuam contumeliam fecisse uidear, si non ita mihi abs te rescribatur ut expecto de Carthagine promissione tua uel nostra instantia. Quid multa comme

T morem

morem? Quomodolibet ea gesserimus, transierint ne quod restat impediant. Nūc excusa C
tio, nisi fallor nulla est, adiuuante domino, ambo in Numidia sumus & nobis loco terra-
rum inuicem propinquamus. Rumor ad me detulit adhuc te uelle mecum disputando ex-
periri de quæstione quæ nostram dirimit communionem. Vide q̄ breuiter omnes auferan
tur ambages, ad hanc epistolam responde si placet, & fortasse sufficiet, non solū nobis, sed
& eis qui nos audire desiderant: aut si non sufficiet, scripta atq; rescripta, donec sufficiat, re-
petentur. Quid enim nobis commodius poterit exhibere urbium quas incolimus tanta ui
cinitas? Ego enim statui nihil de hac re agere uobiscum nisi per litteras, uel ne cui nostrum
de memoria quod dicitur elabatur, uel ne fraudentur talium studiosi, qui forte interesse
non possunt. Soletis de præteritis rebus gestis quæ uultis falsa iactare, forte non mentien
di studio sed errore. Proinde si placet de præsentibus illa metiamur. Proculdubio te nō fu
git prioris populi temporibus & idolatriæ sacrilegium fuisse commissum, & à rege contem
ptore librum propheticum incensum, quo utroq; crimine schismatis malum non punire-
tur atrocius, nisi grauius penderetur. Profecto enim recordaris quemadmodum schisma-
tis autores uiuos dehiscens terra sorbuerit, & eos qui consenserant, cœlo irruens ignis ab-
sumpserit. Sic nec fabricatum & adoratum idolum, nec sacer liber exustus meruit uindica-
ri. Cur ergo qui soletis nobis obijcere, non solum in nostris non probata, sed potius in ue-
stris probata crimina eorum qui formidine persecutionis impulsi dominicos libros concre
mandos ignibus tradiderunt, Vos eos quos pro scelere schismatis, plenarij concilij uestri
ueridico, sicut ibi scriptum est, ore damnastis, in eodē ipso episcopatu recepistis, in quo da-
mnastis, Felicianum dico Musticanum & Prætextatum Assuritanū. Neq; enim sicut igno
rantibus dicitis ex eo numero fuerunt isti quibus uestrum cōcilium diem prorogauerat &
præfixerat, intra quem nisi ad uestram communionem remeauissent, eadem sentētia tene
rentur: sed de illo numero isti fuerunt quos eo die sine dilatione damnastis, quo illis dilatio
nem dedistis. Probabo si negaueris. Concilium uestrum loquitur, procōsularia gesta habe D
mus in manibus quibus id non semel allegastis. Aliam ergo defensionem para si potes, ne
dum negas quod conuincam, moras faciamus. Felicianus igitur & Prætextatus si innocen
tes erant, quare sic damnati sunt? Si scelerati, quare sic recepti sunt? Si probaueris innocen
tes, cur non credamus à multo paucioribus maioribus uestris falso crimine traditionis in-
nocentes potuisse damnari, si à trecentis decem successoribus eorum, ubi etiam pro magno
scriptum est, plenarij concilij ore ueridico, in falso crimine schismatis innocētes damnari po
tuerunt? Si autem probaueris recte fuisse damnatos, quæ restat defensio, cur in eodem epi
scopatu recepti sint, nisi ut exaggerans utilitatem salubritatemq; pacis, ostendas etiā ista
pro unitatis uinculo toleranda? Quod utinam nō oris sed cordis uiribus ageres, profecto
prospiceres, q̄ nullis calumnijs per orbem terrarū esset uiolanda pax Christi, si licet in Afri
ca etiam in sacrilego schismate damnatos, in eodem ipso episcopatu recipi pro pace Dona
ti. Itē soletis nobis obijcere quod uos per potestates terrenas persequamur. Qua in re non
disputo, uel quid uos pro immanitate tanti sacrilegij mereamini, uel quantum nos christia
na temperet mansuetudo: illud dico, si hoc crimen est, cur eosdem Maximianistas per iudi
ces ab eis imperatoribus missos, quos per euangelium genuit nostra cōmunio, grauiter in-
sectati de basilicis quas tenebant, in quibus eos inuenit ipsa concisio, & controuersiarū stre
pitu & iussionum potentatu & auxiliorum impetu perturbastis: in qua conflictatiōe quæ
passi sunt per loca singula recentia rerum uestigia contestantur, quæ iussa sint chartæ indi-
cant, quæ facta sint terræ clamāt, in quibus etiam Optati illius tribuni uestri sancta memo
ria prædicatur. Itē dicere soletis quod nos Christi baptismū non habeamus, & præter ue-
stram cōmunionem nusq; sit. Possem hinc uberius aliquanto disserere. Sed cōtra uos iam
nihil opus est, qui cum Feliciano & Prætextato etiam Maximianistarum baptismū recepi
stis. Quotquot enim baptizauerunt quando Maximiniano cōmunicabant, cum etiā ipsos
nominatim, id est, Felicianū & Prætextatum de basilicis eorū, sicut gesta testantur, diutur-
no

A no conflictu iudiciorum expellere conaremini, Quotquot ergo eo tempore baptizauerūt,
nunc secum & uobiscum habent, non solum per ægritudinū pericula, sed etiā per solennita/
tes paschales in tot ecclesijs ad suas ciuitates pertinentibus, & in ipsis tam magnis ciuitati/
bus foris in scelere schismatis baptizatos, quorū nulli baptisma repetitum est. Atq; utinam
probare possetis eos quos foris in scelere schismatis Felicianus & Prætextatus tanq; inani
ter baptizauerant, ab eis receptis intus quasi utiliter denuo baptizatos. Si enim rursus ba/
ptizandi erāt isti, rursus ordinandi erant illi. Amiserant enim episcopatū recedentes à uo/
bis, si extra cōmunionem uestram baptizare non poterant. Nā si discedentes episcopatum
non amiserant, baptizare utiq; poterant. Si aūt amiserant, ergo ut eis q̃d amiserant redde
retur, redeuntes ordinari debebāt. Sed noli timere, sicut certū est cum eodē illos episcopatu
cum quo exierant remeasse, ita certū est oēs quos in Maximiani schismate baptizarūt, sine
ulla baptismi repetitione secū uestram cōmunionem recōciliasse. Quibus igitur sufficimus
lachrymis plangere recipi baptismū Maximianistarum, & exufflari baptismū orbis terra/
rum? Siue auditos siue inauditos, siue iuste siue iniuste, damnastis Felicianum, damnastis
Prætextatum: dic mihi, quē Corinthiorū episcopum audiuit, aut dānauit aliquis uestrum,
quem Galatarū, quē Ephesiorum, quē Colossensium, Philippensiū, Thessalonicensium, cæ
terarumq; omniū ciuitatum, de quibus dictū est, Adorabunt in conspectu eius uniuersæ Psal. 21
patriæ gentiū? Ergo istorū baptismus acceptatur, & illorū exufflatur, qui nec istorū est nec
illorū, sed illius de quo dictū est, Hic est qui baptizat. Sed non hinc ago, ad illa quæ præsto Ioan. 1
sunt, aduerte, ea quæ oculos etiā cæcos feriūt, intuere, dānati habent baptismū & inauditi
non habent. Nominatim in scelere schismatis expressi & eiecti habent, & ignoti lōge pere/
grini nunq; accusati nunq; iudicati non habent. Qui de præcisa parte Africæ rursus præci/
si sunt habent, & unde ipsum euangeliū in Africam uenit non habent. Quid pluribus one/
ro? Ad ista responde. Attende sacrilegiū schismatis uestro concilio Maximianistis exagge
ratū, Attende ꝑsecutiones per iudiciarias potestates quas eis irrogastis, Attēde baptismū
B eorum quē cum eis quos damnastis recepistis, & responde si potes utrum habeatis aliquid
unde inijciatis nebulas imperitis. Cur ab orbe terrarū longe maiore scelere schismatis sepa
ramini, q̃ q̃d in Maximianistis uos dānasse gloriamini? Pax Christi uincat in corde tuo.

Expostulat cū Crispino qui quosdā mercede attractos rebaptizarat, adiurans illum ut ad obiecta respondeat. CLXXIII. Epistola.

DEVM quidē timere debuisti, sed quia in rebaptizandis Mappaliensibus sicut ho
mo timere uoluisti. Cur non ualeat iussio regalis in ꝑuincia, si tantū ualuit iussio
prouincialis in uilla? Si personas compares, tu possessor, ille imperator. Si loca cō
pares, tu in fundo, ille in regno. Si causas compares, ille ut diuisio resartiatur, tu ut unitas
diuidatur. Sed nos te de homine non terremus. Nā possemus agere ut decē libras auri se/
cundū imperatoria iussa persolueres. An forte propterea nō habes unde reddas quod da/
re iussi sunt rebaptizatores, dum multū erogas ut emas quos rebaptizes? Sed nos te ut di
xi de homine non terremus, Christus te potius terreat. Cui uolo scire quid respondeas si ti
bi dicat, Crispine charū fuit preciū tuum ad emendū timorem Mappaliensiū, & uilis mors
mea ad emendū amorē omniū gentium. Plus ualuit rebaptizādis colonis tuis quod nume
ratum est de sacculo tuo, q̃ baptizandis populis meis quod manauit de latere meo. Scio
te plura audire posse, si Christo aurē præbeas, & ex ipsa tua possessione admoneri q̃ im/
pia contra Christū loquamini. Si enim humano iure præsumis firme te possidere q̃d emi/
sti argēto tuo, quanto firmius diuino iure possidet Christus q̃d emit sanguine suo? Et ille Psal. 71
quidem inconcusse possidebit totū, de quo dictū est, Dominabitur à mari usq; ad mare, &
à flumine usq; ad terminos orbis terræ. Sed certe quō confidis nō te perditurū q̃d in Afri/
ca uideris emisse, qui Christū dicis toto orbe perdito apud solā Africā remansisse? Quid
multa? Si uoluntate sua Mappalienses in tuā communionē transierūt, ambos nos audiát,
ita ut scribantur quæ dicemus, & à nobis subscripta eis punice interpretentur, & remoto ti/

more dominationis eligant quod uoluerint. Ex his enim quæ dicemus apparebit, utrum coacti in falsitate remeant, an uolentes teneant ueritatem. Si enim hæc non intelligũt, qua temeritate traduxisti non intelligentes? Si aũt intelligunt, ambos ut dixi audiant, & quod uoluerint faciãt. Si quæ etiam plebes à uobis ad nos transierunt, quas putas à dominis coactas, hoc & ibi fiat, ambos nos audiant, & eligant quod placuerit. Si autem non uis hoc fieri, cui non appareat, non uos de ueritate præsumere? Sed cauenda est ira dei & hic & in futuro seculo. Adiuro te per Christum, ut ad ista respondeas.

Augustinus Pascentio comiti hæreseos Arianæ, qui in professione fidei eluserat, ac post iactarat Augustinum ab ipso superatum, scripto reddit rationem fidei suæ, de tribus personis, & uno deo, deq; uerbo homusij. Epistola CLXXIIII.

VOLVERAM quidem petente te atq; instante ut meminisse dignaris, immo pro merito ætatis ac dignitatis tuæ, iubente te de fide Christiana, etiam præsens cum præsente, inquantum mihi facultatem dominus largiretur conferre sermonem. Sed quia tibi post prandium displicuit quod inter nos mane placuerat, ut à notarijs uerba nostra exciperentur, ne ulterius dicas quod te audio non tacere, nõ me fuisse ausum tibi di-
32.q.6. cere fidem meam, his litteris accipe, quod & tu legas, & cui uolueris legendũ tradas, & quod
iniquũ uolueris uicissim scribendo ipse respõdeas. Iniquum est enim ut quisq; de alio iudicare uelit & iudicari de se nolit. Et de præterito quidem placito nostro quod condicto meridiano implere noluisti, facile existimari potest, quis nostrum fidei suæ fiduciam nõ habuerit: utrũ qui uolebat ut diceretur, & timebat ne teneretur: an qui usq; adeo nolebat eam disceptantium iudicio subtrahi, ut mandata litteris uellet etiam legentium memoriæ commẽdari, ne quisq; uel obliuione opinatus, uel dissensione iritatus, diceret ab aliquo nostrum, aut non esse dictum quod dictum erat, aut dictum esse quod dictum non erat? In his enim solent latebras suæ malæ defensionis inquirere, qui contentionis sunt cupidiores, q̃ ueritatis. Hoc D
autem nec à te nec à me, nec de te nec de me dici posset, si in fide cõdicti permaneres, ut uerba nostra exciperentur & scriberentur, præsertim quia tuipse in his uerbis quibus fidem tuam pronunciasti, quotiens ea repetisti, totiẽs uariasti, quod nulla credo fraude sed obliuione factum esse. Nam primo dixisti, Credere te in deum patrem omnipotentem, inuisibilẽ, ingenitum, incapabilem, & in Iesum Christum filium eius, deum natũ ante secula, per quẽ facta sunt omnia, & in spiritumsanctum. Quibus ego auditis, cum respondissem, nondum à te quicquam dictũ quod meæ fidei repugnaret, & ideo si ea scripsisses, melius etiã possem subscribere, ad hoc nescio quomodo res perducta est, ut accepta charta, eaipsa quæ dixeras uelles etiam litteris tua manu exprimere. Quod cum mihi ad legendum dedisses, animaduerti minus te scripsisse patrem, cum scripsisses deum omnipotentem, inuisibilem, ingenitum, innatum. Quod ubi commemoraui non post multam allegationem, addidisti patrem: & incapabilem quidem, quod uerbis dixeras, scripto prætermiseras, Sed nulla hinc à
ἀγέννητος. me facta commemoratio est. Deinde cum dixissem me paratũ esse subscribere, adhuc illa uerba etiam mea esse posse, prius quæsiui, ne quod in mentem uenerat laberetur, utrum alicubi scripturarum diuinarum legeretur pater ingenitus. Hoc autem feci, quia in exordio sermonis nostri cum Arius & Eunomius commemorati essent, non à me, sed à fratre meo Alipio, requirente quem nam eorum secutus esset Auxentius, qui abs te fuerat non parua prædicatiõe laudatus, exclamando anathematizasti & Arium & Eunomium, tamen continuo flagitasti, ut & nos anathematizaremus homusion, quasi quisquam homo esset qui hoc uocaretur, sicut Arius & Eunomius. Deinde uehementer exigebas, ut hoc uerbum tibi in scripturis ostenderemus, & statim nobis communicares. Respondebatur à nobis, quia nos latine loqueremur & illud græcum esset, prius quærendum esset quid sit homusion, & tunc exigendum ut in libris sanctis ostenderetur. Tu contra uerbum ipsum crebro repetens, & inuidiose uentilans, atq; in concilijs maiorum nostrorum conscriptum commemorans,

A rans, uehementer urgebas, ut ipsum omnino uerbum quod est homusion in sanctis libris
ostenderemus, Nobis etiam atque etiam reuocantibus, quia lingua nostra græca non esset,
prius interpretandum & exponendum esse quid sit homusion, tum demum in diuinis lit-
teris requirendum, quia & si fortasse nomen ipsum non inueniretur, res tamen ipsa inueni
retur. Quid est enim contentiosius, quàm ubi de re constat, certare de nomine? Hæc ergo
quia inter nos iam collocuti fueramus, postea quàm ad id uentum est ut fidem tuam sicut
commemoraui scriberes, quanquam nihil in eis uerbis uiderem nostræ fidei esse contrari-
um, & propterea me dicerem paratum esse subscribere, quæsiui ut dixi, utrum scriptura dei
contineret hoc uerbum, quod pater esset ingenitus, & cum scriptum esse respondisses, in-
stantius quærebam ut ostenderes. Tunc unus ex his qui aderant, quantum intelligi datur
fidei tuæ socius, ait mihi, Quid ergo: Tu patrem genitum dicis? Respondi, non dico. Et
ille, Si ergo genitus non est inquit, utique ingenitus est. Cui ego, uides inquam posse fieri ut
etiam de uerbo quod in scriptura dei non est, reddatur tamen ratio unde recte dici osten
datur. Sic ergo & homusion quod in autoritate diuinorum librorum cogebamur ostēde
re, etiam si uocabulum ipsum ibi non inueniamus, fieri posse ut illud inueniamus, cui hoc
uocabulum recte adhibitum iudicetur. Quibus dictis quid hinc tibi uideretur attendi ut
audirem, Et aisti, Recte factum esse ut ingenitus pater in scripturis sanctis non diceretur,
ne illi uel tali uerbo fieret iniuria. Ergo inquam, modo facta est iniuria deo, & hoc manu
tua. Quo audito fateri iam cœpit, nec te hoc dicere debuisse. Sed cum admonerem ut si ti-
bi tale uideretur hoc uerbum ut ad dei pertineret iniuriam, deleres illud, Inde ubi scriptu-
ras considerasti, credo posse id recte dici, & posse defendi: & rursus aisti, prorsus ego hoc
dico. Tum ego illud quod iam iam dixeram repetiui, ita fieri posse, ut etiam homusion ne-
que scriptum in sanctis paginis inueniatur, & tamen dictum in assertione fidei defenda-
tur, sicut patrem in illis libris nusquam ingenitum legimus, & tamen dicendum esse defen-
B ditur. Tunc à me chartam quam dederas abstulisti & conscidisti, & constituimus meridia-
num tempus, ut adessent notarij ad excipienda uerba nostra, atque inter nos ista quantum
possemus diligentius tractaremus. Venimus ut nosti ad horam condictam, notarios ad-
duximus, ut & tui adessent concedimus. Dixisti rursus fidem tuam, atque in uerbis tuis non
audiui ingenitum patrem, Credo quod cogitaueris quid inde mane dictum fuerat, & præ-
cauere uolueris. Deinde poposcisti ut ego etiam dicerem fidem meam. Vbi cum postulas-
sem commemorans antemeridianum placitum nostrum, ut ea quæ dixeras dictare potius
dignareris, tunc exclamasti calumniam parare nos tibi, & ideo uerba tua conscripta uelle
retinere. Ibi quid responderim recordari non libet, atque utinam nec tu memineris. Seruaui
tamen debitam honorificentiam honori tuo, nec maledictum deputaui, quod non à ueri-
tate, sed à potestate audire meruissem. Tamen quia uel ipsa uerba repetiui ut pressa uo-
ce dicerem, ita ne calumniam paramus nos tibi? ut ignoscas peto. Sed tu his auditis rur-
sus fidem tuam sono clariore repetisti, atque in uerbis tuis non audiui deum filium, quod
nunquam quotiens eam dixisti tacueras. Hic ego tam modeste ut nusquam pulsarem, ut
de excipiendis uerbis nostris, quid inter nos placuerat impleretur, etiam ipsam utilitatem
de præsenti experimento suggessi, dicens, teipsum non potuisse in memoria uerba tua tibi
usitatissima retinere, quando nunquam ea repetere ualuisse uidebamus, cum non aliquid
maxime necessarium parares: quantominus posse illos qui nos audirent ita nostrorum me
minisse uerborum, ut si quid forte uel tu de meis uel ego de tuis uerbis uellem retractare
atque discutere, ualerent seu dictum seu non dictum liquido recordari, in qua nobis difficul-
tate facile notariorum recitatio subueniret. Tunc indignanter dixisti, melius fuisse ut me-
am famam semper audires, eo quod longe inferiorem me expertus esses, quàm tibi illa ia-
ctasset. Tunc ego commemoraui, cum te ante prandium salutaremus, & eam famam no-
bis prædicasses, hoc me dixisse, quod de me illa mentita sit. Hic sanè aisti uerum me di-
xisse. Proinde cum duo tibi de me diuersa locuti sint, aliud fama mea, & aliud ego, magis

utiq; gaudere debeo me potius quàm illam repertum esse ueracem. Sed quia scriptum est, C
Solus deus uerax, omnis autem homo mendax: uereor ne hoc quoq; de me temere dixe/
rim. Neq; enim in nobisipsis uel per nosipsos ueraces sumus cum sumus, sed cum ille in ser/
uis suis loquitur qui solus est uerax. Hæc si ut narraui gesta esse recolis, uides quàm non de
beas iactare apud homines, quod non ausus sim tibi asserere fidem meam, quādoquidem
in fide nostri placiti stare noluisti: & uir tantus qui pro fide quam reipublicæ debes, non ti/
mes maledicta prouincialium, pro fide quam Christo debes, times calumnias episcopo/
rum. Deinde cum disputationi nostræ etiam honoratos uiros interesse cupiueris, miror
quomodo in ipsa deuitatione calumniæ uerba tua times à notarijs conscribi, & ex ore tuo
à clarissimis testibus non times audiri. Nónne consideras difficile esse ut homines suspicen
tur te à nobis ullam formidasse calumniam ut uerba tua excipi nolis, sed cum cogitasses re
tentum te fuisse in uerbo ante prandium manu tua conscripto, simul etiam cogitasse non
tam facile te notariorum tabulas delere potuisse, quàm facile illam chartulam conscidisti?
Si autem dicis non illa ita gesta esse ut à me narrata sunt, aut tu obliuione falleris (non
enim audeo dicere mentiris) aut ego uel similiter fallor uel mentior. Vides ergo quàm
recte dicam ea quæ de his maxime rebus geruntur excipi atq; conscribi oportere, & quàm
tibi quoq; hoc ipsum recte placuerat, nisi postmeridianus timor antemeridianū placitum
Fides Augustini. frangeret. Audi ergo iam fidem meam, potens est misericordia domini dei nostri, quæ
præstet me quod credidi sic loqui, ut nec eius offendam ueritatem, nec humanitatem tu/
am. In omnipotentem deum patrem me credere profiteor, eumq; æternum ea æternitate,
hoc est immortalitate, dico, quam solus deus habet: hoc & de filio eius unigenito credo in
forma dei, hoc & de spiritusancto qui spiritus est dei patris & filij eius unigeniti. Sed quia
ipse dei patris unigenitus filius, dominus & deus noster Iesus Christus, posteaquàm uenit
Gal.4 plenitudo temporis oportuni, ad diem salutis nostræ, formā serui accepit, multa de illo in
scripturis secundum formam dei dicuntur, multa secundum formam serui. Quorum exem D
pli gratia, duo quædam commemoro, ut singula ad singula referantur. Secūdum formam
Ioan.10 dei de se ipse dixit, Ego & pater unum sumus. Secundum formam serui, Quoniam pater
Ioan.14 maior me est. Quod autem de deo scriptum est, Qui solus habet immortalitatem, Et inui/
1.Tim.6 sibili soli deo honor & gloria, & cætera huiusmodi, non de patre tantum accipimus, sed eti/
1.Tim.1 am de filio, quod ad formam dei attinet, & de spiritusancto. Pater enim & filius & spiritus
sanctus unus deus est, & solus uerus deus, & solus immortalis secundum incommutabi/
lem omnino substantiam. Si enim de carne diuersi sexus dictum est, Qui adhæret meretri
ci unum corpus est, & de spiritu hominis qui non est quod dominus consequenter scriptū
1.Cor.6 est, Qui autem adhæret domino unus spiritus est: quantomagis deus pater in filio, & deus
6. de trinitate ca.3 filius in patre, & deus spiritus patris & filij unus deus est, ubi nulla est diuersa natura, cum
pro diuersis modo quodam sibi cohærentibus dicatur uel spiritus unus uel corpus unum?
Et cum pro anima & corpore sibi cohærentibus dicatur, unus homo, cur non multo maxi/
me patre & filio sibi cohærentibus dicatur unus deus, cū sibimet inseparabiliter cohæreant
quomodo corpus & anima? Et cum corpus & anima sit unus homo, quamuis corpus &
anima non sint unum, cur non multomagis sit pater & filius unus deus, cum pater & filius
unum sint, secundum illam ueritatis uocem, Ego & pater unum sumus? Item cum homo
interior & homo exterior non sint unum, neq; eiusdem naturæ est exterior cuius interior,
quia exterior cum nuncupato corpore dicitur homo, interior autem in sola rationali ani/
ma intelligitur, utrunq; tamen simul non homines duo, sed unus dicitur: quantomagis pa
ter & filius unus deus est, cum pater & filius unum sint, quia eiusdem naturæ uel substan/
tiæ sunt, uel si quo alio uocabulo congruentius dicitur id quod deus est, unde dictum est,
Ego & pater unum sumus. Itaq; unus spiritus domini & unus spiritus hominis & nō sunt
unum, & tamen ille cum cohæret domino non sunt duo, sed unus spiritus, Et unus homo
interior & unus homo exterior non sunt unum, & tamen eius connexione uinculi naturalis
simul

A simul utrunq; non duo,sed unus homo,Multo magis igitur cum filius dei dicat, Ego & pa
ter unum sumus, unus est deus pater, & unus est deus filius, & tamen simul utrunque non
duo sed unus deus. Quod enim fecit in multis sanctis in adoptionem filiorum uocatis co/
hæredibus Christi,una fides & una spes & una charitas,ut esset eis una anima & cor unum
in deum,hoc præcipue cogit intelligi una eademque patris & filij natura, si ita dicẽdum est
deitatis, ut pater & filius qui unum sunt & inseparabiliter unum sunt, & sempiterne unum
sunt, non sunt duo dij sed unus deus.Illi enim homines per consortium & communionem
unius eiusdemq; naturæ,qua omnes homines erant,unum erant, Et si aliquando secũdum
diuersas uoluntatum & sententiarum,opinionum morumq; dissimilitudines non erant u/
num, erunt autem plenè perfectéque unum, cum peruentum fuerit ad eum finem ut sit de/
us omnia in omnibus. Deus autem pater & filius eius,uerbum eius deus apud deum,sem
per atq; ineffabiliter unum sunt,unde magis non duo dij, sed unus deus. Homines autem
minus intelligentes,quid propter quid dicatur,pótentes uolũt habere sententias:& scriptu/
ris non diligenter scrutatis,cũ arripiunt defensionem cuiusque opinionis,& ab ea uel nun
quam uel difficile deflectuntur, dum docti atque sapientes magis putari quàm esse concu
piscunt, ea quæ propter formam serui dicta sunt, uolunt transferre ad formam dei, Et rur/
sus quæ dicta sunt ut ad seinuicem personæ referantur, uolunt nomina esse naturæ atque
substantiæ. Fides autem nostra est, patrem & filium & spiritumsanctum unum deum cre
dere & confiteri, nec tamen eum qui filius est patrem dicere, nec eum qui pater est filium,
nec eum qui spiritus patris & filij est aut patrem aut filium nuncupare. His enim appella/ 5.de Trinita/
tionibus,hoc significatur,quod ad seinuicem referuntur,non ipsa substantia,qua unũ sunt. te cap.11.
Nam & pater cum dicitur, non nisi alicuius filij dicitur, & filius non nisi alicuius patris in/
telligitur, & spiritus secundum id quod ad aliquid refertur, spirantis alicuius est, & spirans
utique spiritu spirans est. Non autem ista corporaliter sentiuntur, nec usitato modo in/
telliguntur in deo. Qui potens est facere,sicut dicit Apostolus, supra quàm petimus & in/ Eph.3
B telligimus.Si autem facere,quanto magis esse? Nam hoc nomen quod spiritus dicitur,nõ
secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliqua natura significatur,
omnis incorporea natura spiritus in scripturis appellatur,unde non tantum patri & filio & 14.de Trini/
spirituisancto,sed omni rationali creaturæ & animæ hoc uocabulum cõgruit. Vnde domi te cap.16.
nus dicit:Spiritus est deus,& ideo qui adorant deum in spiritu & ueritate oportet adorare. Ioan.4
Scriptum est etiam,Qui facit angelos suos spiritus. Dictũ est & de hominibus quibusdã: Psal.103
Quoniã caro sunt & spiritus ambulans & non reuertens.Et apostolus ait: Nemo scit quid Psal.77
agatur in homine nisi spiritus hominis qui in ipso est.Itẽ scriptũ est: Quid scit spiritus filio/ 1.Cor.14
rum hominis si ascendat ipse sursum,& spiritus pecoris si descendat ipse deorsum in terra? Eccl 3
Dicitur etiam spiritus in scripturis secundum quandã distinctionẽ in ipsa una unius homi
nis anima. Vnde Apostolus dicit: Vt integer spiritus uester & anima & corpus in diem do 1.Thessal.5
mini nostri Iesu Christi seruetur.Itẽ in alio loco,Si orauero lingua spiritus meus orat, mẽs 1.Cor.14
autẽ mea infructuosa est.Quid ergo est? Orabo spiritu,orabo & mẽte.Proprio aũt modo
quodã dicitur spiritussanctus,secundũ quod refertur ad patrẽ & filiũ quod eorũ spiritussan
ctus sit.Nam secundũ substantiã,quoniã semel dictũ est:Spiritus est deus,& pater spiritus
est,& filius,et ipse spiritussanctus,nec tamẽ tres spiritus,sed unus spiritus,sicut nõ tres dij sed
unus deus.Quid miraris? Tãtum ualet pax,nõ qualiscũq; ut solet intelligi,nec talis qualis
laudat in hac uita per concordiã charitatẽq; fideliũ, sed illa pax dei,quæ sicut dicit aposto/ Phil.4
lus,supergreditur omnẽ intellectũ,Quẽ? nisi nostrũ,id est omnis rationalis creaturæ? Qua
propter cõsiderantes infirmitatẽ nostrã,& audientes apostolũ cõfitentem & dicentem:Fra Phil.3
tres ego me non arbitror apprehendisse,Et qui se putat aliquid scire,nondum scit quemad 1.Cor.8
modum oportet scire,cum diuinis scripturis quantum possumus colloquamur sine conten/
tione pacati,non inani & puerili animositate studentes alterutrum uincere, ut pax Christi
potius uincat in cordibus nostris,quantum eam nobis & in hac uita percipere posse dona

uit:ut cogitãtes quid eadem pax inter fratres egerit,quorum ex tam multis animis & mul- C
tis cordibus fecit animam unam & cor unum, in deum patrem debita pietate credamus:
multo maxime in illa pace dei quæ superat omnem intellectum, & patrem & filium & spi-
ritumsactum non esse tres deos,sed unum deum,tanto excellentius quàm istorum erat ani
ma & cor unum,quanto illa pax quæ superat omnem intellectum excellentior est ista pa-
ce quam tenebat omnium illorum cor unum & una anima in deum. Filium autem homi-
nis eundem dicimus quem filium dei,non tamen propter formam dei in qua est æqualis
deo patri,sed propter acceptam formam serui qua maior est pater. Et quia eundem filium
hominis dicimus,propter hoc & filium dei crucifixum fatemur,non ex uirtute diuinitatis,
sed ex infirmitate humanitatis,non ex suæ naturæ permixtione , sed ex nostræ susceptio-
ne. Iam nunc paululum intuere quæ scripturarum eloquia nos cogant unum dominum
deum confiteri,siue tantum de patre,siue tantum de filio,siue tantum de spiritusancto, si-
Deut.6 ue simul de patre & filio & spiritusancto interrogemur. Certe scriptum est, Audi Israël do
minus deus tuus deus unus est . De quo dictum putas? Si tantum de patre, non est do-
Ioan.20 minus deus noster Iesus Christus . Et ubi est uox illa clangentis & clamantis , Dominus
meus & deus meus,quam Christus ipse non reprehendit,sed approbauit dicens,Quia ui-
disti me credidisti? Porrò si & filius dñs deus est,& pater dñs deus est,& ambo iã duo dñi
& duo dij,quõ erit uerum,Dominus deus tuus deus unus est? An forte pater est unus do
minus,filius autem non unus dominus,sed tantum dominus,sicut sunt dij multi , & domi-
ni multi,non sicut ille unus de quo scriptum est, Dominus unus est? Quid ergo respon-
debimus Apostolo dicenti, Nam & si sunt qui dicuntur dij siue in cœlo siue in terra , sicuti
1.Cor.8 sunt dij multi & domini multi,nobis tamen unus deus pater ex quo omnia,& nos in ipso,
& unus dominus noster Iesus Christus,per quem omnia,& nos per ipsum? Porrò si quod
de uno deo patre dicitur, cogit inde filium separare, dicant qui audent , non posse iam in-
telligi dñm patrem, quia unus inquit dominus noster Iesus Christus . Nam si unus, uti- D
que solus. Si solus, quomodo & pater: nisi quia & ipse & pater unus deus & solus deus,
non separato spiritusancto. Vnus ergo deus pater , & cum illo filius unus deus , quamuis
non cum illo unus pater. Itemq; unus dominus Iesus Christus , & cum illo unus domi-
nus pater,quamuis non cum illo unus Iesus Christus , tanquam & pater sit Iesus Chri-
stus . Hoc enim nomen ex dispensatione misericordiæ susceptæq; humanitatis assum-
ptum est. An forte quod ait Apostolus , Vnus dominus noster Iesus Christus per quem
omnia, nõ uultis adiungi quod dictum est unus, ad id quod est dominus,sed ad id quod
ait, per quẽ omnia, ut non unus dominus, sed unus per quem omnia intelligatur, ut non
sit pater per quem omnia,sed pater solus ex quo omnia,& filius solus per quem omnia.Si
Rom.11 ita est,iam tandem fatemini unum dominum & deum nostrum esse patrẽ & filium. Quis
enim cognouit sensum domini? Aut quis consiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi &
retribuetur ei? Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia,ipsi gloria. Neq; enim
dixit,Ex patre omnia,& per filium omnia,sed ex ipso & per ipsum & in ipso:quo? nisi do-
mino,de quo ait,Quis enim cognouit sensum domini? Ex domino ergo & per dominum
& in domino omnia,non alio illo & alio isto,sed uno domino,quia non dixit,ipsis gloria,
sed ipsi gloria.Quod si quisquam dicit id quod ait Apostolus: Vnus dominus Iesus Chri-
stus per quem omnia,non intelligi unus dominus,nec unus per quem omnia , sed unus Ie-
sus Christus,qui unus Iesus Christus etiam dominus dicitur , non tamen ut unus domi-
nus sit, sed ut unus Iesus Christus, quid dicturus est cum audierit eundem Apostolum
Ephe.4 clamantem, Vnus dominus,una fides, unum baptisma , unus deus & pater omnium?
Cum enim deum patrem hic commemoret ubi ait, Vnus deus & pater omnium, procul-
dubio id quod ibi dixit , Vnus dominus , quem nisi Iesum Christum uoluit intelligi? Si
ergo sic placet, desinat esse dominus pater,qa unus est & dominus Iesus Christus. Quod
si absurdum & impium est opinari , discamus intelligere unitatem patris & filij & spiri-
tussancti,

A tussancti, ut quod de uno solo deo dictum fuerit, non continuo prohibeamur de filio
uel de spiritu sancto intelligere: quia pater quidem non est filius, & filius non est pa/
ter, & spiritus utriusque non est pater aut filius, sed tamen & pater & filius & spiritussan/
ctus, unus solus est uerus dominus deus. Neque enim spiritussanctus si aut deus aut ue/
rus deus non esset, templum eius essent corpora nostra. Nescitis, inquit, quia corpora ue/ 1.Cor.6
stra templũ in uobis est spiritussancti quẽ habetis à deo? Et ne quisquam ipsum spiritum
negaret deum, continuo secutus ait, Et nõ estis uestri, Empti enim estis precio magno, Glo/
rificate ergo & portate deum in corpore uestro, cum scilicet cuius templum corpora uestra
esse prædixerat. Iam hoc mirabile est, si uerum est quod uos audio dicere, ita esse spiritum
sanctum minorem filio, sicut patre minor est filius. Cum enim corpora nostra membra sint
Christi, sicut dicit apostolus, Itéq; corpora nostra templũ sint spiritussancti, sicut idemipse
dicit apostolus, Nimiũ miror, quomodo sint membra maioris, templũ minoris. An forte
iam placet dicere spiritumsanctũ domino Iesu Christo esse maiorẽ? Videtur enim suffra/
gari huic opinioni etiã illa sentẽtia: Quoniam qui dixerit uerbũ aduersum filium hominis, Matth.12
remittetur ei, Qui autẽ dixerit aduersus spiritumsanctũ, nõ remittetur ei neq; in hoc seculo De uerbis do/
neq; in futuro. Periculosius enim peccatur in maiorẽ ꝙ in minorẽ. Nec separari fas est filiũ mini ser.11
hominis à filio dei, quia ipse filius dei factus est filius hominis, nõ mutando quod erat, sed
assumẽdo quod nõ erat. Sed absit etiã talis impietas ut spiritussanctus maior filio esse cre/
datur. Nõ ergo facile in peruersum moueãt quæ ita dicuntur, quasi ostendant alterũ altero
esse maiorẽ. Nam quædã etiã sic dicũtur, ut hominibus parũ intelligẽtibus & ipse filius ma
ior patre uideatur. Quis enim cũ fuerit interrogatus, quid sit maius, uerũ an ueritas, nõ poti
us respondeat ueritatẽ esse maiorẽ. Ab illa enim uera sunt quæcunq; uera sunt. Nõ autẽ ita
est in deo. Nam filiũ maiorẽ patre utiq; non dicimus, & tamẽ filius dicitur esse ueritas, Ego Ioan.14
sum inquit uia, ueritas & uita. De patre autẽ tantummodo uos uultis intelligi quod ait: Vt Ioan.17
B cognoscant te unum uerum deum & quẽ misisti Iesum Christum, Vbi nos subaudimus,
etiam Iesum Christum uerum deum, ut hæc sit sententia, Te & quem misisti Iesum Chri/
stum cognoscant unum uerum deum, Ne illa consequatur absurditas, ut si propterea non
est uerus deus Iesus Christus, quia dictũ est patri, Te unum uerũ deũ, propterea nõ sit do/
minus, pater, quia dictũ est de Christo, unus dominus. Veruntamẽ secundũ prauũ intelle/
ctũ uel potius errorẽ, maior est deus ueritas ꝙ deus uerus, quia uerus à ueritate est. Maior
ergo patre filius, quia iste est ueritas, ille uerus. Hãc peruersitatẽ pellit ex animo, qui didice/
rit patrẽ uerũ deũ esse gignendo ueritatẽ nõ participando. Nõ est aũt alia substãtia ueri gi
gnẽtis, & alia genitæ ueritatis. Sed cũ ad hæc contẽplanda infirmus sit oculus cordis huma
ni, accedit ut de cõtentione etiã turbulẽtus sit. Et quãdo ista conspiciet? Dicit scriptura, filiũ
dei dominũ & saluatorẽ nostrũ Iesum Christũ, uerbũ dei esse & ueritatẽ & sapientiã: & ho/
mines cum ante incarnatiõem quã de Maria uirgine accepit, sine ulla omnino susceptione
corporeæ creaturæ, per ipsam naturã & substantiã suam qua uerbũ dei est & sapientia dei,
uisibilem & corruptibilẽ dicũt, dum sibi uolunt cõstare quod sentiunt, & de patre tantũmo/
do esse dictum, inuisibili incorruptibili soli deo. Rogo te, uerbũ hominis non est uisibile ne Sap.8
dum uerbum dei. Iam uero sapientia illa de qua dictũ est: Attingit ubiq; propter suã mun Sap.7
diciam, & nihil inquinatũ in eam incurrit, & in seipsa manens innouat omnia, & si qua simi
lia quæ numerari nõ possunt, Si corruptibilis est, nescio quid dicã, nisi ut doleã præsumptio
nem humanã, & mirer patientiã diuinã. Cũ uero de illa dictũ sit: Cãdor est enim lucis æter
næ, nec uestri ut arbitror iam dicũt lucem patris, quæ quid est nisi eius substantia, fuisse ali
quãdo sine cãdore à se genito, sicut ista in diuinis & spiritalibus & incorporeis & incõmuta
bilibus credi & utcũq; intelligi possunt. Audio enim iam eos emẽdasse, an forte falsum est
hoc eos aliquãdo dixisse, quod fuerit aliquando pater sine filio, tanꝙ fuerit lux æterna sine
cãdore quẽ genuit. Quid ergo dicimus? Si natus est filius dei de patre, iam pater destitit gi
gnere, & si destitit cœpit. Si autẽ cœpit gignere, fuit aliquando sine filio, sed nunꝙ fuit sine
filio,

filio,quia filius eius ſapientia eius eſt,quæ candor eſt lucis æternæ. Ergo ſemper gignit pa/ C
ter & ſemper naſcitur filius.Hic rurſus timendum eſt ne putetur imperfecta generatio,ſi nõ
dicimus natum eſſe ſed naſci. Compatere mecum obſecro in his anguſtijs humanæ cogita
tionis & linguæ,& pariter confugiamus ad ſpiritum dei per prophetam dicentem, Genera
tionem eius quis enarrabit? Hoc unum peto interim ut diligenter exquiras,utrũ alicubi di/
Inuenitur. uina ſcriptura de diuerſis ſubſtantijs dixerit,quod unum ſint. Si enim non inuenitur dictũ
niſi de his rebus quas conſtat eſſe unius eiuſdemq́ ſubſtãtiæ,quid opus eſt ut rebellemus
aduerſus ueram & catholicam fidem? Si autem inueneris alicubi hoc ſcriptũ, etiam de di/
uerſis ſubſtantijs,tunc aliud cogat inquirere,unde oſtendam recte homuſion dictum pa/
trem & filium. Nam ſi illi qui ſcripturas noſtras,aut neſciunt,aut non laborioſe ſcrutantur,
& tamen filium eiuſdem ſubſtantiæ & æqualem patri credunt,dicant eis qui hoc nolũt cre
dere,cum tamen deum patrem filium habere unigenitũ credant,noluit deus habere æqua
lem filium,aut nõ potuit, Si noluit inuidus eſt: ſi non potuit,infirmus eſt : utrumuis autem
horum de deo ſentire ſacrilegum eſt: neſcio utrum poſſint inuenire quid dicãt ſi nolint res
abſurdiſſimas & ſtultiſſimas dicere. Ecce quantum potui expoſui tibi fidem meam: & plu/
ra quidẽ dici poſſunt & diligẽtius diſputari. Sed uereor ne iſta ipſa quæ dixi oneri ſint occu
pationibus tuis,tamen ea non ſolum dictata conſcribi uolui,ſed etiam manu mea ſubſcri/
benda curaui,quod quidem & antea uolueram,ſi quod inter nos placuerat ſeruaretur. Sed
modo certe puto iam non à te debere dici,timuiſſe me tibi dicere fidem meã,quando non
ſolum dixi,ſed ſcriptam ſubſcripſi,ne me quiſquam dicat aut dixiſſe quod non dixi,aut nõ
dixiſſe quod dixi. Hoc fac & tu,ſi iudices quæris,non qui in ore tuo reuereantur perſonam
tuã,ſed qui in litteris tuis exerant libertatem ſuam. Si enim calumniam times, quod nullo
modo auderem dicere niſi hoc ipſe dixiſſes,licet tibi nõ ſubſcribere. Nam & ego propterea
nolui nomen tuum ſcribi in his meis litteris,ne hoc forte noluiſſes . Facile eſt ut quiſq; Au/
guſtinum uincat,uideris utrum ueritate an clamore. Non eſt meum dicere, niſi quia facile D
eſt ut quiſq; Auguſtinum uincat,quantomagis ut uiciſſe uideatur. Aut ſi non uideatur,ui/
ciſſe dicatur facile eſt. Hoc nolo magnum putes,nolo pro magno appetas. Nam cum ad/
uerterint homines in hac re tam ingentem famem cordis tui,multi gaudebunt ſe inueniſſe
occaſionem,ut à pauco euge euge tam potentem uirum faciant amicum. Nolo dicere quia
ſi non faueant,uel ſi contrariam ſententiam proferant,etiam formidare poterunt inimicũ,
inepte quidem & ſtulte,ſed tamen pleriq; homines ita ſunt. Noli ergo attẽdere quomodo
uincatur Auguſtinus,qualiſcũq; unus homo,ſed attende potius utrum uinci poſſit homu
ſion,non ipſum uerbum græcum,quod facile eſt nõ intelligentibus irridere,ſed illud quod
Ioan.10 ſcriptum eſt,Ego & pater unum ſumus,Et pater ſancte ſerua eos in nomine tuo quos dedi
Ioan.17 ſti mihi,ut ſint unum ſicut & nos. Item paulopoſt, Non pro his autẽ rogo tantum inquit,
ſed & pro eis qui credituri ſunt per uerbum eorum in me,ut oẽs unum ſint,ſicut tu pater in
me & ego in te,ut & ipſi in nobis unum ſint,ut mundus credat quia tu me miſiſti,& ego cla
ritatem quã dediſti mihi dedi illis,ut ſint unum ſicut & nos unũ ſumus, Ego in eis, & tu in
me ut ſint conſummati in unũ. Vide quotiens dixit,Sint unũ ſicut & nos unũ ſumus,nuſq̃
tamen dixit,Ipſi & nos ſimus unũ,ſed ſicut ego & tu ſumus unũ,ſic & ipſi in nobis ſint unũ
6 de trini Quia ſicut illi erant unius eiuſdẽq́ ſubſtantiæ,quos etiã unius participationis uitæ æternæ
tate ca.3 facere uolebat,ita de patre & filio propterea dictũ eſt, Vnũ ſumus,qa unius ſunt eiuſdẽq́
ſubſtantiæ,& non participes uitæ æternæ,ſed ipſa principaliter uita æterna. Et poterat di/
cere ſecundũ formã ſerui,Et ipſi unũ ſumus,aut unũ ſimus,nec tamẽ hoc dixit, quia unam
ſubſtantiã patris & ſuã,& unam illorũ uolebat oſtendere. Si aũt dixiſſet, Vt tu & ipſi unũ
ſitis,ſicut ego & tu unum ſumus,aut ut tu & ego & ipſi unum ſimus , ſicut ego & tu unum
ſumus,nemo noſtrum recuſaret poſſe dici unum ſunt,etiam diuerſas ſubſtantias. Nunc au
tem uides quàm non ita ſit,quia non ita dixit, & ſæpe dicendo uehementer commendauit
quod dixit. Inuenis ergo aliquid in ſcripturis unum de diuerſis naturis ; ſicut ſupra oſten/
dimus

A dimus,sed additur uel subauditur, quid unum,sicut ex anima & corpore dicimus unū animal & una persona & unus homo uel est uel sunt.Sine aliqua uero adiunctione dici unum sunt,si inueneris in scripturis, nisi de his qui unius substantiæ sunt, iustissime flagitabis ut aliud proferamus unde homusion demonstremus.Sunt enim & alia multa,sed interim de hoc uno cogita deposito studio cōtentionis, ut habeas propitiū deum.Nō enim bonū hominis est hominē uincere,sed bonum est homini ut eum ueritas uincat uolentē, quia malū est homini ut eum ueritas uincat inuitum. Nam ipsa uincat necesse est, siue negantem siue confitentem. Da ueniam si quid liberius dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad defensionem meam.Præsumpsi enim de grauitate & prudentia tua,quia potes considerare,quantā mihi respondendi necessitatē imposueris:aut si & hoc nō recte feci,& huic da ueniam.Huic scripturæ à me dictatæ & relectæ ego Augustinus subscripsi.

Augustinus Pascentio de eadē re urgens,ut explanet fidem suam Epist. CLXXV

SI dicis te mihi dixisse fidem tuā,& me tibi noluisse dicere fidem meam, quod te audio nō tacere,recordare obsecro quàm utrūq; sit falsum.Nam nec tu mihi uoluisti dicere fidē tuam,& ego tibi fidem meam non dicere nolui,sed ita dicere uolui ut nemo posset dicere,aut dixisse me aliud quod nō dixerim,aut non dixisse quod dixerim:diceres autē mihi fidem tuam, si hoc diceres unde dissentis à nobis.Si diceres,Credo in deum patrē qui filium fecit primam creaturam ante omnes cæteras creaturas,& in ipsum filium,nec æqualem patri,nec similem nec uerū deum,& in spiritumsanctū factum per filium post filiū,Hæc enim uos audio dicere : Aut si forte falsum est quod ista dicatis,hoc potius abs te uolo scire. Si autem uerum quia ista dicitis,uolo scire quemadmodū ea de scripturis sanctis defendatis. Nunc autem dixisti,credere te in deum patrē omnipotentē,inuisibilem, immortalem,non ab aliquo genitū,& ex quo sunt omnia,Et filium eius Iesum Christū,deum natū ante secula,per quē facta sunt omnia,Et in spiritumsanctum.Hæc fides nō est tua, B sed utriusq; nostrū:quemadmodū si adiungeres quod eundem filiū dei Iesum Christū etiā Maria uirgo peperit,quod pariter credimus,& si qua alia cōmuniter cōfitemur.Si uoluisses ergo tuam dicere,nō istam diceres quæ cōmunis est nobis, sed illam potius in qua dissentimus à uobis:hæc & præsens dicerem, si quemadmodū placuerat uerba nostra exciperētur. Sed hoc noluisti,dicens te à nobis timere calumniam,& à placito cui mane cōsenseras,post prandiū recessisti,ut quid dicerē,quemadmodū uelles me dixisse narrares, & ego nō haberem unde ostenderem quid uel quemadmodū dixerim.Noli ergo ulterius iactare quod tu fidem tuam dixeris, & ego meam non dixerim:quia sunt homines qui considerent me potius habuisse fidutiam fidei meæ,qui eam scribi uoluerim,te autem nō habuisse dum quasi calumniam pertimescis.Paratus ergo eras negare si tibi obijceretur quod cōtra fidē meam aliquid dixeris. Vide ergo quid de te ipse sentire feceris. Quod si obiectum non eras negaturus, cur dictum scribi noluisti, præsertim cum magnopere uoluisses etiam honoratos uiros nostro interesse sermoni? Cur ergo uolens calumniam deuitare notariorum stilum timebas, & clarissimorum testimonium non timebas? Si autem sic uis ut etiam ego dicam fidem meam,quomodo te dicis dixisse tuā, ego etiā breuius possum dicere, Credere me in patrem & filium & spiritumsanctū. Si autem proprium aliquid unde dissentis à me uis audire,Credo in patrem & filium & spiritumsanctum,nec filium dicens patrem,nec patrem filium,nec utriusq; spiritumsanctum uel patrem uel filium, & tamen patrem deum,& filium deum,& spiritumsanctum deum solum æternum & immortalem propria sua substātia,sicut deus solus & æternus & immortalis est,ea diuinitate qua est ante secula. Hoc si tibi displicet, & placet à me audire quemadmodum de scripturis sanctis asseratur, lege etiam illud quod prolixius conscriptum misi benignitati tuæ. Si autem illud tibi non uacat legere, nec mihi uacat frustra uerba iactare. Possum tamen quantum dominus dederit facultatis uel dictanti tibi uel scribenti,ego quoq; uel dictādo uel scribēdo ad quod uolueris respondere. Huic scripturæ à me dictatæ & relectæ ego Augustinus subscripsi.

Pascentius

Pascentius Augustinum contumeliose compellat, urgens ut proferat, quis è tribus perso- C
nis, sit unus deus, ad conflictum sub arbitris prouocans. Epistola CLXXVI.

OPTAVERAM te frater dilectissime pristini erroris tui consilium deponere,
nunc miror te in ipso adhuc permanere sicut epistola quam ad me misisti cla
mat. Nam ita est dignatio tua, sicut sitiens nimio calore accensus, si inuenerit
aquam cœnosam & se ingurgitauerit, postea etiam si lympidam & frigidam
reperiens biberit, non satis proficere potest, quandoquidem cœno semel eius cor & anima
obruitur. Deniq; quod pace tua dicam, ita & consilium præstantiæ tuæ, sicut arbor curua
& nodosa quæ nihil in se rectum habet & aciem peruertit oculorum. Rescribit mihi sancti
tas tua, patrem deum, filium deum, spiritumsanctum deum, sed unum deum. Quis è tri-
bus unus deus? An forte est una persona triformis quæ hoc nomine nuncupetur? Tu si uo
luisses & consideres de professione tua, resideres mecum cum coepiscopis tuis puro ac paci-
fico animo & spiritu, & conferres de his quæ dei sunt, & quæ ad gloriam & gratiam spirita
lem pertinent. Vnde quid opus est scribere & rescribere quod nos non ædificat?

Augustinus deum unum profitetur, triformem negat, conflictum non detractat, si exci-
piantur quæ dicuntur. Epistola CLXXVII.

LITTERAE tuæ nec ad reddenda conuitia me prouocare, nec à reddendis lit-
teris reuocare potuerunt. Ea quippe quæ scripsisti mouerent me, si à ueritate
dei non à potestate hominis dicerentur. Dixisti consilium meum arborem cur
uam & nodosam, quæ nihil in se rectum habet & aciem peruertit oculorum.
Quid in me diceres si à placito quod inter nos mane statueramus ego recessissem, & in re fa
cillima quæ recte placuerat curuam refragationem & nodos difficultatis posuissem? Neq;
enim aqua cœnosa ingurgitatum me iudicares, sed perfidiæ, quod multo peius est ebrieta-
te submersum, si non talis post prandium redissem, qualis ante prandium recessissem. Sed
ecce nunquid non rescripsisti quod uoluisti, & nullam calumniam formidasti. Sic ergo po- D
tes & cætera, ut sit quod uel nosipsi uel alij possint considerare & iudicare. Quod enim dicis
triformem dei personam me credere, si legere dignatus fuisses quod aliud aliquando pro-
lixius misi, & ad ea quæ ibi scripta sunt respondere uoluisses, hoc fortasse non diceres. Sed
tamen ecce, & hoc ipsum quod triformem dei personam dicam, & dictasti & conscriptum
misisti & nullam calumniam timuisti. Ecce ostendisti uerum esse quod dico, non ideo te si-
cut placuerat cum simul essemus uerba tua dictare noluisse, quia calumniam timebas, sed
quia de ueritate non confidebas: modo quia iam tibi placuit dictare, an triformem dei per
sonam credam, respondeo non me ita credere, Vna quippe forma est, quia una, ut ita di-
cam, deitas, & ideo unus deus pater & filius & spiritussanctus. Tu autem peto digneris bre
1.Cor.6 uiter respõdere, quomodo accipias quod ait Apostolus, Qui adhæret meretrici, unum cor
pus est, qui autem adhæret domino unus spiritus est. Diuersi enim sexus corpora sibi ad-
hærentia, unũ corpus dixit, Et cũ spũs humanus nullo modo possit dicere, Ego & dñs unũ
Ioan.10 sumus, tñ cum adhæret dño unus spũs est: quanto magis ille qui uerissime dixit, Ego & pa
ter unũ sumus, quia inseparabiliter patri cohæret, ipse & pater unus deus est. Si tñ uel hoc
uerbũ admittitur in illa diuinitate, ut dicamus cohæret, q̊d nunq̃ oĩno uel fuit uel esse po-
terit ulla distantia separatum. Ad hoc responde, utrum tibi placeat biformẽ spũm dici, q̃n
qui adhæret dño unus spũs est. Quod si tibi non placet, nec ego triformem deum dixi pa-
trem & filiũ & spiritũsanctum, sed unũ deum. Si aũt in præsentia uis ut colloquamur, gra
tiam quidem habeo dignationi & beneuolentiæ tuæ. Sed sicut iam mihi aliud q̊d uoluisti
rescribere dignatus es, ita dignare rescribere dictaturos nos esse quæ dicturi sumus, & non
deero uoluntati tuæ, quantũ me adiuuerit deus. Nam si scribis & scribo, non nos ædificat,
quomõ nos ædificat, Dicis, dico, ubi post uerborũ strepitũ nõ inuenimus q̊d legẽdo recen
seamus. Augustinus hæc dictaui, & relectis subscripsi. Abstineamus nos à conuitijs ne
tempus inaniter impendamus, & ad id quod agitur inter nos potius aduertamus.

Non

A Non est epistola, sed altercatio, ad quam prouocarat Pascentius Arianus, homo simpliciter impudens. Habita est autem notarijs quæ dicebantur excipientibus, arbitro Laurentio, Hippone regio, in domo Anicia, secundum Augustini sentẽtiam pronunciatum est. Mirum est autem Pascentium tam male instructum ad certamen uenisse, cum tam gloriose prouocarit.

CLXXVIII

LAVRENTIVS uir clarissimus partibus & personis in commune positis di/
xit: Dei discutiendum est negocium, naturæq; eius, in qua pleriq; labuntur ho/
mines, examinanda perfectio, si post illud totum quod pars parti, persona per/
sonæ conuitij intulit pridem, iam in utrisque maneat serenitas animorum, uene/
rande Augustine & Pascenti nobilissime dignamini profiteri. De domino enim disputans
animus debet serenior inueniri, quia repulsis animositatis caliginibus, menti se puræ ad in/
telligendam naturæ suæ magnitudinem facilius offeret. Fidem igitur uestram ex profes/
sione opinionum primitus agnoscere uolo, tum demum requirere utrum liceat præter scri/
pturarum diuinarum eloquia usurpatiuæ defensionis merito aliquid affirmare. Augu
stinus episcopus dixit: Sunt aliqua fidei necessaria à patribus posita, quæ in uerbis diuersa
rum linguarũ aliter sonant, aliud intus continent in secreto: sicut ipsa caro Christi dei & ho/
minis, hominis pleni infirmitatem ostendebat exterius, diuinitatis uirtutem gerebat interi/
us. Tamẽ fidem reipub. debens uir clarissimus Pascentius, qua ipse extitit prouocator, fidei
quoq; suæ quam Christo debet, qua etiã suam credit animam gubernari, dignetur nomen
edicere, quia potestatis, ætatis etiam, simulq; prouocationis eius ordo sic fieri iustissime fla/
gitat. Mihi enim placet te iudicem præsidere, quod etiam ipsi placuisse manifestissime com
probatur. Laurentius uir clarissimus dixit: Tuæ excellentiæ merito Pascenti uir nobi/
lissime nos admodum paruisse clarum est. Tremens enim in tantæ rei negocio paruus præ
sideo cognitor, formidans, ne de tantæ omnipotentiæ natura secus quid credẽs reatum in/
B curram. Sacramento enim me meum animum animamq; memini consciuisse, nec tuas in/
tentiones ulla intentione palpare, nec aliquid à iusticia longius cohibere. Tua enim dilecti/
one iudex in cognitione fidei inter utrosque uideor præsidere. Partis ergo è diuerso sisten/
tis, cui defensionis uerba Augustinus uir grauissimus se impensurum ostendit postulatio/
nem qua petit, quia & ratione non caret, dignare effectu anticipare, nomenq; simul pro/
priæ religionis edicere. Pascentius uir clarissimus dixit: Nec præsens prudentissimus
suæ fidei episcopus Augustinus me negare potest christianum: in patrem ingenitum, & in
filium genitum, & in spiritumsanctum me credere profiteor, sed non unius æqualisq; sub/
stantiæ uel naturæ. Et quoniam hesterna die, cum laudabiliter sanctum uirum, & omnis sci
entiæ Auxẽtium nominarem, & quem idem uir è duobus fuisset secutus, utrum Arium an
Eunomium idem frater Augustinus scrupulosius inquireret, ego anathema memoratum
continue Ario & Eunomio dicere non dubitaui, flagitans ut ipse quoque homusion ana/
thematizaret, eo quod scriptum in libris dominicis minime reperiatur. Quod facere omni/ Homusiani.
no in nullo consensit, unde se proculdubio homusianum euidenter ostendit: & quàm per/
graue sit, ipse prorsus aduertis, scripturarum autoritate calcata, illud ponere quod eadẽ scri
ptura nõ dixit. Si quid enim præter autoritatem diuinorum uoluminum ponitur, uacuum
approbatur. Laurẽtius uir clarissimus dixit: Aduertis ne uenerabilis Augustine, quid
pro sua prosecutione designet, uel quàm integro prosecutionis modo sentẽtiam suam uir
clarissimus Pascentius firmet? Augustinus episcopus dixit: Catholicum me homusiõ
in sancta trinitate credentem hac professione respondeo, firmetur tantummodo eiusdem
uiri spectabilis Pascentij responsio, si nihil præterquàm quod scriptum est, quisquam no/
strum debeat uel audeat in defensione fidei applicans nominare. Aut enim licebit, & nulli
maxime Græcis ubi fides orta est, denegabitur: aut non licebit, & calumnia iustissime repel/
letur. Postea tamen homusion uerbum græcum unitatem ostendens, quid contineat, quid

habeat,quidue maneat,exponetur. Laurentius uir clarissimus dixit: Etiam ab Augu/ C
stino honorabili uiro rectissime respondetur. Aut enim ut ipse prosecutus est, licebit ali/
quid quod scriptum non est, defendendæ fidei merito ponere, & ponendum est licite: aut
non licebit, & utrunque penitus denegandum est integre: unde opus non est agnito iam
uocabulo sonante professionem ulterius quicquam inquirere, nisi ut ipsum homusion no/
bis uenerabilis Augustinus suæ religionis episcopus scriptum ostendat in lege. Augu/
stinus episcopus respondit:rectissimam iusticiæ lineam tenens,O nobilissimæ fidei uir præ
sidens,agnosce rationémque perpende,quia de tuo non solum alij sapientissimi uiri iudicio
iudicabunt, uerumetiam deus uerissimus, qui est omnium iudex plenius iudicabit. Non
enim differentis dei spernendum est iudicium, nonnunquam & in præsenti iudex ultor as/
surgit. Fidei ergo nostræ iam dignare rationem inquirere,symbolúmque quo fides utcun/
que constat,singulos præcipe tuis auribus coram omnibus recitare. Laurentius uir cla
rissimus dixit: A iusticia nulla ratione discordat,ut ipse digneris qui petitor es,Pascenti uir
clarissime,tuæ fidei symbolum recitare. Tunc Pascentius sono clariori symbolum recitans,
credere se in deum patrem omnipotẽtem,inuisibilem,ingenitum,& incapabilem dixit,& in
Iesum Christum filium eius deum natum ante secula,per quem facta sunt omnia,& in spi
ritumsanctum. Augustinus episcopus respondit: Memorem esse amplitudinem ue/
stram in dei negocio,præsidens cognitor prosecutionis nostræ non dubito, quia uir clarissi/
mus Pascentius nihil ponẽdum esse in fidei ratione, præter quàm quod scripturæ continẽt,
asseruit,qui licet fidei catholicæ homusion uerbum pro macula nominis secundum suos au
tores nitatur opponere,ex eo quod posuit uel potius uetuit,hinc magis & homusiõ à Græ
cis sacerdotibus positum uerbum in assertionem fidei dici debere recte defendimus, & ali/
qua quæ scripta non sunt,ab ipsis potius temere posita uel dicta modo probamus.
Laurẽtius uir clarissimus dixit: Cursum ut uideo honorabilis Augustinus negocij præsen/
tis calcem se obtinuisse declarat,seseq; docturum astruens,aliqua quæ scripta non sunt,tuæ D
Pascenti clarissime autores fidei posuisse quæ sequeris. Quæ si in lege non posita,& à uobis
propria usurpatione fidei merito posita esse docuerit, iam quærendum erit,quia iam licere
manifestum erit,quid in intimis homusion uerbum habeat, ad quam rem pertineat, cuiq;
rei recte hoc uerbum adhibitum iudicetur, iustéque inuentum uel positum ipsa fidei perfe/
ctio roborabit. Pascentius uir clarissimus dixit: Non decet nos aliquid sine autoritatẽ
scripturarum ponere diuinarum,quid est tamen seposito calumniæ artificio, quod dicit uel
proponit è diuerso defendens frater Augustinus, absque legis autoritate nos alicubi posu/
isse uel dicere,publicet palàm,& si conuicerit,nec homusion iniuste ab ipsis positum, etiam
ego iam publice conclamabo, statimque eorum communioni socius fio. Laurentius
uir clarissimus dixit: Nihil tam optimum tamq; libertati fideiq; & animæ cõgruum,quàm
longa tergiuersatione, quam potuit stoliditas enutrire, ocius derelicta, animositatis qua
deo fit iniuria obstinata aliquandiu nebula repellatur, atque quæ occulta in linguis uarijs
sunt,euidentiore luce pandantur. Sed ne in longum negocium iam propè uictoria pacatũ
oratio protrahat diuturna,quod absque legis autoritate à Pascentio uiro clarissimo uel ab
eius autoribus reclamas positum,dignare iam Augustine uir sanctissime publicare.
Augustinus episcopus respondit: In assertione fidei patrem ingenitum & incapabilem di/
xit,cum nec ingenitum nec incapabilem scriptura patrem alicubi testetur. Qui licet ingeni/
tus pater sit, quia hoc ipsum utrique confitemur,tamẽ hoc nullius scripturæ seu ueteris seu
nouæ cõtinet textus.Est enim ingenitus,qui à nullo est genitus: sed hoc est ingenitus quod
genitus,utpote de deo deus. Non enim quia Adam ingenitus approbatur, idcirco est ho
mo,& Abel quia de ipso est genitus,nõ est homo:hominem genuit quod est, ingenitus ho
mo:deus quod est genuit eiusdem substantiæ,eiusdem essentiæ sine tempore,sibi coæternũ
genuit. Ante quem nihil est temporis,non accipit modum. Est igitur ingenitus pater, quia
ut dictum

A ut dictum est, à nullo est genitus, sed est genito coæternus: quomodo ignis in substãtia sua,
in qua est à creatore creatus, est quidem ingenitus, sed genito à se splendori consubstantia-
lis est & coæternus. Hanc dei trinitatis substantiam unam homusion uerbo Græci com-
plecti breuiter maluerũt. Non enĩ nomen est, sed res terribilis est in uerbo huiuscemodi so-
nãs. Quod uerbum aperte ipse filius declarat, cum dicit: Ego & pater unum sumus. In isto Ioan. 10
uno consistit substantia una: nam ex eo quod est una, & ipse filius manet in ea, unde etiam
iam circumamictus carnis ueræ trabea dicit: Nemo nouit filium nisi pater, neque patrem Matth. 11
quis nouit nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Ecce & filius per seipsum inuisibilis appro
batur. Quid est quod quasi acutius in fidei ponere assertione nitũtur? Incapabilem autem
nec legunt nec iuste defendunt. Quomodo enim incapabilis pater, quem capit filius totum,
ipso dicẽte: Ego in patre & pater in me? De quo etiam Paulus Apostolus dicit: Quoniam Ioan. 14
cum in forma dei esset, nõ rapinam arbitratus est esse æqualis deo: qui formam implet dei, Philip. 2
nihil habet minus deo. Quomodo ergo incapabilis pater dicitur, qui capitur totus à filio?
Ecce enim quæ scripta non sunt in lege uspiam, à uobis temere ponuntur in symbolo, ubi
nihil magis aliter oportet inseri, præter quàm scripturæ ueridicæ continet modus. Cur uo-
bis de homusion uerbo uisum est fidei catholicæ inuidiam excitare, quæ substantiam dei u-
nam simpliciter credens, hoc uerbum à Græcis patribus in assertionem fidei defendẽdo ac-
cepit? In contione enim, hoc est in symbolo quod est inter animas nostras & deum, quid
uisum est hominibus aliquibus ponere, quæ scripta non reperiuntur in lege? Neque enim
alicubi ingenitus aut incapabilis pater, Laudantes enim deum, dicere solemus in precibus,
eius magnitudinem admirantes: Qui capit omnia, quem capit nemo scilicet hominum.
Nam totus capitur à filio, cuius formam implet filius unius incommutabilis naturæ secre-
to. Ergo neque solus inuisibilis pater, sed & filius inuisibilis. Sicut hominibus inuisibilis pa-
ter, ita inuisibilis hominibus filius secundum illud secretum quod manet in patre. Non er-
B go iuste positus est inuisibilis solus pater in symbolo, sed inuisibilis tota trinitas deus, exce- 1. Timoth. 1
pta carne suscepta à filio, de qua dicit Apostolus: Inuisibili soli deo honor & gloria in se-
cula seculorũ. Totus ergo habitat pater in filio, cuius patris formam idem filius non ex par
te, sed implet in pleno. Hanc apostoli Pauli sententiam, qua dicit intimatq; dei mortalibus
secreta, Qui cum in forma dei esset, aliqui male pronunciantes male sentiendo bene dige-
sta, non esse ausum filium dei per imparilitatem æqualem, sed per rapinam fieri deo patri
prorsus affirmant, quod inique sentitur. Si enim diceret, Qui cum deus esset, non rapinam
arbitratus est esse se æqualem deo, posset angustijs fidei suæ quilibet qualecunque & si de-
bile de qua sine mora excluderetur, spacium inuenire: nunc uero, quia cum in forma dei es-
set, dixit, omnem machinationis iniustæ aditum interclusit; ubi est forma, nihil habet pror-
sus minus omnino natura. Deus enim, ait idem Apostolus, erat in Christo, mundum recõ 2. Cor. 5
cilians sibi. Quomodo enim susciperet minor maiorem, nisi se una natura cognosceret pa-
rem? Neq; enim liniamentis spacijsq; membrorum hæc dei forma distenditur, ut pater fi-
lium in se suscipiat habitantem, aut in se filius patrem ostendat manẽtem, sicut ipse ait: Pa-
ter in me manens, facit opera mea: aut euacuatur cum spiritumsanctum suum pater & fili-
us omnem creaturam suam proferat illustrantem, quomodo cogitari non potest, quomo-
do explicari non potest, simul secum unum est, quod secundum incommutabilem omnino
substantiam in trinitate deus est. Ecce quid est homusion, quod exprobratur iniuste. Non
enim uerbũ solum, sed res in uerbo: nec solus sermo sonans auribus, sed substantia una est
dei credenda in mentibus. Si enim in homine credente in se totus deus credendus est habi-
tare, quomodo filium totum in se pater, aut filius patrem nõ credatur excipere? Ac per hoc
ipse in patre, & pater in eo manet, & ex patre & filio sanctus credendus est spiritus non so-
lum processisse, sed semper ad peragenda opera trinitatis, omnino procedere, sicut eadem
trinitas Abraam amicum suum in unitate nominis dignata est uisitare. Quid est quod ca-
V 2 lumniã

lumniātur de homusion uerbo græco,quia scriptum in lege minime inueniatur? Cur nō ui C
dent culpam suam? Cur sibi nō displicent,cum ponunt in symbolo uerba uel nomina quæ
non sunt ulla scriptura digesta? Qui disponit arguere,non faciat unde alium nititur accusa
re. Inspiciunt de uerbo simplici & ratione fidei pleno,quasi de stipula oculum fratris,& suū
sauciatum præter scripturas ponendo quod credunt, tanquam de immanitate nō peruidēt
trabis.Ecce homusiō recte probamus positum, & in assertionem fidei, qua trinitatis unitas
à catholicis creditur à Græcis patribus dictum.Quid si Græcus ipse obijciat,nō latino,non
Barbaro , sed sibi magis licere uerba ad fidem pertinentia diuulgare . Nam sciendum est,
Amen & Alleluia,quod nec Latino nec Barbaro licet in suam linguam trāsferre , Hebræo
cunctas gentes uocabulo decantare.Non enim in Africa aut in cuncta Barbaria,sed in Sy
ria uel Græcia,ubi & ipsa caro uoluit de uirgine nasci dominica , decuit uel oportuit uerba
fidei compendiose firmare . Deniq; nō Latino,non Barbaro stilo uenerandus ille Moyses,
non prophetæ, non apostoli, non ipsi Euangelistæ,sed aut Hebræo, aut Græco scripturas
eloquio dominicas firmauerunt , quas postea uiri probati ac disertissimi in omnibus periti
linguis,de Hebræo primitus in Græco, de græco in Latino stilo edisserere cū labore nimio
maturarunt. ὁμούσιος ergo exponitur,unius substantiæ pater & filius & spiritussanctus.Ne
mo ergo iam calumnietur uerbo,quia licet scriptum non sit, quod habet interius uel sonat,
ostendit,non per aliquem alium,sed per unam diuinitatis substātiam,in qua filius patri lo/
Ioan. 17 quitur,dicens: Tua omnia mea sunt,& mea tua. Iam ipsi uiderint qualiter ausi fuerint no/
mina,quæ scripta in lege non sunt,uel uerba in symbolo continuare,nō aliud nisi ostendere
Qur hic nō citatur testi/monium patris ubi & spiri/tus? genitum ab ingeniti quod sit incapabilis potētia, patris filium segregare. Deus enim pater
substātia sua genuit filium æqualem sibi:docet hoc ueridicus ille secretorum interpres diui/
norum Ioannes.Propterea Iudæi uolebant,inquit,eum interficere, quia nō solum soluebat
sabbatum, sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo . Consubstantialem
itaq; sibi genuit filium pater , quia non accepit tanquam creatura indigens unde genuisset, D
tota copia quod ipse est hoc genuit , perfectum genuit , quia sine tempore est ipse qui ge/
nuit & quem genuit . Si homo generat quod est , deus non potuit generare quod est ? Ac/
cepit homo ab ipso deo,& tamen licet acceperit,hoc generat quod accepit:à nullo accipiens
pater deus quod est generare non potuit ? Hanc æqualitatem substantiæ ὁμουσίαν sermo
Græcus ostendit,nihil austerum,sed optimum dulceq;, & hoc quod credendum est huma
nis cordibus introducit. Etsi enim uerbum ipsum in lege scriptum nō inuenitur,quia æqua/
lis est patri filius,per beatum Ioannem primitus,& per Paulum postea comprobatur.Ioan
Deut. 17 nes enim æqualitatem dixit,Paulus formam impleuit . In duobus,inquit scriptura,aut tri/
Matth. 18 bus testibus stabit omne uerbum.Per duos enim uerissimos testes iam probauimus unius
substantiæ esse,æqualesq; patrem & filium, addamus & tertium, Thomam illum discipu/
lum post dubitationem fortius confitentem dominum & deum, quem nec resurrexisse cre/
Ioan. 20 diderat crucifixum.Dominus meus,inquit, & deus meus.Approbat filius dictum, quia se
cognoscit à sua creatura iustissime deum & dominum proclamatū,patri utiq; & sancto spi/
ritui coæternum.Homusion utiq; uerbum est græcum,& Christus græcum est nomē . Qui
accusat per iniusticiam de uerbo quod non intelligit, fidem non accipiat, & de nomine no/
men.Homusion uerbum unius eiusdemq; substantiæ sonat in græco,non quenquam infir/
mum, sed patrem & filium & spiritumsanctum . Iam ergo nemo improbet quasi uerbum,
sed aperte separet quisquis & quod non potest, homusion patrem & filium & spiritumsan/
ctum. Contra hoc pugnetur quod possidet,quod habet,quod docet uerbum græcum,non
contra ipsum uerbum , quod auribus retinnit syllabis articulatum : contra diuitias, contra
æqualitatem naturæ,quam possidet uerbum ipsum græcum, non contra exteriorem ueluti
corticē ab eo, qui se audere dicit,si præualet repugnetur.Absit erubescamus catholici in uni/
uerso manētes, nos appellari propter fidem ueram unius eiusdemq; substantiæ , à nonnul
lis

A lis uerbum græcum non intelligentibus homusiones, qui nos appellari gaudemus de Chri- *Homusiones.*
sti nomine Christianos. Neque enim in parte accipiendum est uerbum græcum, & in parte
alia refellendum. Nemo ergo utatur Christi nomine ex uocabulo græco. Erubescat se dici
Christianum, quia nomen est græcum. Non accipiatur Paulus, qui dicit Romanis scribēs, *Rom. 8*
In quo clamamus abba pater, in uno nomine duabus utitur linguis. Dicit enim abba græ- *Abba.*
co uocabulo patrem, & latine nominat identidem patrem. Contemnatur idem Apostolus
Paulus, & in nouissimis partibus ad Corinthios epistolæ primæ, ubi plebem arguēs, simul *1. Corin. 16*
græco & Syro utitur uerbo. Si quis, inquit, non amat dominum, sit anathema maranatha. *Maranatha.*
Anathema græco sermone dixit condemnatus, maranatha, donec dominus redeat. Iam
ergo nemo appellet oleum quo fideles unguntur græco nomine chrisma, Homusion repro
batur unam trinitatem resonās, eandemq; naturam. Quid est enim quod dixit beatissimus
Paulus: Si quis non amat dominum, nisi si quis humiliat se deo? Nō ergo recte dicitur do-
minum amare, qui dei & domini unius audet substantiam separare, de quo dicitur in lege:
Audi Israël, dominus deus tuus deus unus est. Non corpore utiq; liniamentisq; corporeis *Deut. 6*
extensus, sed una pater & filius & spiritussanctus deitate perfectus. Plura quidem græco
uerbo definita reperiuntur in lege, sed pro multis hæc pauca quæ dicta sunt, sapientibus cre
do sufficere. Si æqualitas nō est, nō auderet inferior dicere superiori: Omnia mea tua sunt,
& tua mea. Nec auderet dicere: Volo ut ubi ego sum, & isti sint mecum. Non, inquam, di- *Ioan. 17*
ceret Volo, sed diceret supplicans rogo. Absurdum igitur non est, ut in concilijs patrum
græco uerbo patris & filij & spiritussancti una substantia firmaretur, cum super apostolos
primitus spiritussancti propria largitate linguarum uarietas fundaretur. Audiuimus enim
eos, ait scriptura Actuum apostolorum, loquentes uarijs linguis magnalia dei. Magnalia *Acto. 2*
utique sunt non deorum, sed dei, græca lingua unam substantiam credi patris & filij & spi-
ritussancti. Hebraice igitur, græce & latine super crucem domini à Pilato fuit causa eius scri
B pta. Si licuit ut græca lingua, uel imò permisit ipse dominus, ut causa mortis eius esset scri-
pta, cur abhorret ut substantia eius, qua deus est æqualis cum patre, Græco uocabulo ap-
probetur ostensa? Si minime licet patris & filij & spiritussancti unam substantiam lingua
exeri græca, ergo nec deum laudari decet & Barbara. Sicut enim græca lingua, quod est ho
musion, una dicitur uel creditur à fidelibus trinitatis omnino substantia, sic una rogatur ut *κύριε ἐλέησον.*
misereatur à cunctis latinis & barbaris unius dei natura, ut à laudibus dei unius nec ipsa lin
gua barbara sit ut latinis aliena. Latine enim dicitur, domine miserere. Sola ergo hæc mi-
sericordia ab ipso uno deo patre & filio & spiritusancto lingua debet hebræa uel græca, &
ipsa ad postremum postulari latina, non autem & barbara. Si enim licet dicere, non solum *Gotticam lin-*
Barbaris lingua sua, sed etiā Romanis sihoraarmē, quod interpretatur, domine miserere, *guam Roma*
cur non liceret in concilijs patrum in ipsa terra Græcorum, unde ubique destinata est fides, *capta didicit.*
lingua propria homusion confiteri, quod est patris & filij & spiritussancti una substantia?
Nam subiectionem filij patri debitam ex carnis infirmitate susceptam, etiam nos quia iu-
stum est uerissime cōfitemur, in qua eum infirmitate nō solum subditum, sed & seruum eui-
dentissime confitemur, ipso dicente in prophetia ad patrem: O domine quia ego seruus tu *Psal. 115*
us, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ, id est Mariæ. Patet ergo in quo sit æqualis patri fili-
us, in quo sit non solum subditus aut inferior, sed etiam humilissimus seruus. Ipse, inquam,
ostendit in quo sit humilis, in quo sit æqualis, unde omnipotens, unde infirmus, unde abie-
ctus, unde speciosus, unde diues, unde egestati subiectus. Laurentius uir clarissimus di-
xit: Euidētissime claruit defensionem assertionis fidei suæ Augustinum uirum clarissimum
communisse, multáque magis tuos autores uir clarissime Pascenti absque scriptura temere
posuisse, nec esse nomen fidei homusion, sed æqualitatem magis ipsius trinitatis. Sed si in-
ueniuntur in lege uerba quæ improbata sunt, dignare uir nobilissime respondere, ut certe *Sententia.*
nobis pares ire possitis. Nam proculdubio intueris à nobis præsentem uirum Augustinum

suis assertionibus nimium transilire. Apud te enim nobilissime uir eligo quàm apud deum C perennis reatus culpas incurrere. Pascentius uir clarissimus respondit: Scripta quæ pro posui, non sunt quidem in lege, sed debere propter honorem patris astrui recte defendun-tur. Laurentius uir clarissimus dixit: Sic ergo & homusion quod in dubium ueniebat te proponēte, & si scriptum non est, res ipsa tamen quæ latet in uerbo, uera est. Credatur ho norifice unitati, ne fiat iniuria trinitati.

Augustinus Probæ & Iulianæ nobilibus uiduis gratulatur de Demetriade, quæ uirginitatis uelum acceperat, agēs gratias pro munusculo misso. Ep. CLXXIX

DOMINARVM honore dignissimis, merito illustribus & præstantissimis filia-bus Probæ & Iulianæ, Augustinus in domino salutem. Implestis gaudio cor nostrum, tanto iocundius quanto charius, tanto gratius quanto citius. Ve-stræ nanque stirpis sanctimoniam uirginalem, quoniam quacunque innotui-stis, ac per hoc ubique fama celeberrima prædicat, uelocissimum uolatum eius fideliore at-que certiore litterarū nuncio præuenistis, & prius nos fecistis exultare de cognito tam excel lenti bono quàm dubitare de audito. Quis uerbis explicet? quis digno præconio prosequa tur, quantum incomparabiliter gloriosius atque fructuosius habeat ex uestro sanguine fœ minas uirgines Christus, quàm uiros consules mundus? Nam uolumina temporum, si ma gnum atq; præclarum est nominis dignitate signare, quanto est maius atq; præclarius cor dis & corporis integritate transcendere? Magis itaque gaudeat puella nobilis genere, nobi lior sanctitate, quod sit per diuinum consortium præcipuam in cœlis consecutura sublimi-tatem, quàm si esset per humanū connubium prolem propagatura sublimem. Generosius quippe elegit Aniciana posteritas tam illustrem familiam beare nuptias nesciendo, quàm multiplicare pariendo, & in carne iam imitari uitam angelorum, quàm ex carne adhuc nu-merum augere mortalium. Hæc est uberior fœcundiorq; felicitas, nō uentre grauescere, sed D mente grandescere: non lactescere pectore, sed corde candescere: non uisceribus terram, sed cœlum orationibus parturire. Dominarum honore dignissimæ filiæ, perfruamini in illa quod defuit uobis, perseueret usque in finem, adhærens coniugio quod non habet finem. Imitentur eam multæ familiæ dominam, ignobiles nobilem, fragiliter excelsæ excelsius hu-milem, uirgines quæ sibi optant Aniciorum claritatē, eligant sanctitatem. Illud enim quan talibet cupiditate quando assequentur? Hoc autem si plene cupierint, mox habebunt. Pro-tegat uos incolumes & feliciores dextera altissimi, dominæ honore dignissimæ & præstan-tissimæ filiæ: pignora sanctitatis uestræ, præcipue ipsam sanctitatem præcipuam debito ue stris meritis officio dilectione domini salutamus. Velationis apophoretum gratissime ac-cepimus.

Augustinus Honorato episcopo, distinctius explicat, quibus, quādo, & quomodo fugiendum, imminente periculo. Epistola CLXXX

SANCTO fratri & coëpiscopo Honorato, Augustinus in domino salutē. Charitati tuæ misso exemplo epistolæ, quam fratri Quoduultdeo nostro coë-piscopo scripsi, putabā me hoc onere caruisse, quod mihi imposuisti, quærendo cōsilium quid in his periculis, quæ tempora nostra inuenerunt, facere debeatis. Quamuis enim epistolam illam breuiter scripserim, nihil me tamen prætermisisse arbitror, quod & respondenti dicere, & quærenti audire sufficeret: quandoquidē dixi, nec eos esse pro hibendos, qui ad loca, si possunt, munita migrare desiderāt, & ministerij nostri uincula, qui bus nos Christi charitas alligauit, ne deseramus ecclesias quibus seruire debemus, non es-se rumpēda. Ista quippe uerba sunt quæ in illa epistola posui. Restat ergo, inquam, ut nos, Psalm. 30 quorum ministerium quantulæcunque plebi dei ubi sumus manenti, ita necessarium est ut sine hoc eam non oporteat remanere, dicamus domino: Esto nobis in deum protectorem

& in

A & in locum munitum.Sed hoc consilium tibi propterea non sufficit,ut scribis,ne contra do/
mini præceptum uel exemplum facere nitamur,ubi fugiendum esse de ciuitate in ciuitatem
monet. Recolimus enim uerba dicentis: Cum autem persequentur uos in ciuitate ista,fuge Matt.10
te in aliam.Quis autem credat ita hoc dominum fieri uoluisse,ut necessario ministerio,sine
quo uiuere nequeunt,deserantur greges quos suo sanguine comparauit? Nunquid hoc fe/
cit ipse,quando portantibus parentibus in Ægyptum paruulus fugit,qui nondum ecclesias
congregauerat,quas ab eo desertas fuisse dicamus? Nunquid quando Apostolus Paulus, 2.Cor.11
ne illum comprehenderet inimicus,per fenestram in sporta submissus est, & effugit manus
eius,deserta est quæ ibi erat ecclesia necessario ministerio,& non ab alijs fratribus ibidē con
stitutis quod oportebat impletum est? Eis quippe uolentibus hoc Apostolus fecerat,ut se/
ipsum seruaret ecclesiæ, quem proprie persecutor ille quærebat. Faciant ergo serui Christi,
ministri uerbi & sacramenti eius,quod præcepit siue permisit.Fugiant omnino de ciuitate in
ciuitatem,quando eorum quisquam specialiter à persecutoribus quæritur,ut ab alijs qui nō
ita requiruntur,non deseratur ecclesia,sed præbeant cibaria conseruis suis,quos aliter uiuere
non posse nouerunt.Cum autem omnium, id est episcoporum & clericorum est commune
periculum,hi qui alijs indigent,non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca
munita omnes transeant,aut qui habent remanendi necessitatem,non relinquantur ab eis,
per quos illorum est ecclesiastica supplenda necessitas,ut aut pariter uiuant,aut pariter suffe
rant, quod eos paterfamiliâs uellet perpeti. Quod si cōtigerit,ut siue alij maius,alij minus,
siue omnes æqualiter patiātur, qui eorum sint qui pro alijs patiuntur apparet,illi scilicet qui
cum se possint talibus malis eripere fugiendo,ne aliorū necessitatē desererēt,manere malue 1.Ioan.3
runt. Hinc maxime probatur illa charitas,quam Ioannes apostolus commendat dicens: Si
cut Christus animam suam pro nobis posuit, sic & nos debemus animas pro fratribus po/
nere. Nam qui fugiunt,uel suis deuincti necessitatibus fugere non possunt, si comprehensi
patiuntur,pro seipsis nō pro fratribus utiq; patiuntur. Qui uero propterea patiuntur,quia
B fratres qui eis ad Christianam salutem indigebant deserere noluerunt,sine dubio suas ani/
mas pro fratribus ponunt. Vnde illud quoniam episcopum quendam dixisse audiuimus:
Si dominus nobis imperauit fugam in eis persecutiōibus, ubi potest fructus esse martyrij,
quanto magis debemus fugere steriles passiones,quādo est barbaricus & hostilis incursus?
uerum est quidem & acceptabile, sed his quos ecclesiastici officij non tenent uincula.Nam
qui clades hostiles ideo non fugit,cum possit effugere,ne deserat ministerium Christi, sine
quo non possunt homines uel fieri uel uiuere Christiani, maiorem charitatis inuenit fru/
ctum,quàm qui non propter fratres,sed propter seipsum, fugiens atque comprehensus nō
negat Christum,suscipitq; martyrium.Quid est ergo quod in epistola tua priore posuisti?
Dicis enim, Si in ecclesijs persistendum est, quid simus nobis uel populo profuturi non ui/
deo,nisi ut ante oculos nostros uiri cadant,fœminæ cōstuprentur,incendantur ecclesiæ, nos
sub tormentis deficiamus,cum de nobis quæritur quod non habemus. Potens est quidem
deus audire preces familiæ suæ, & hæc quæ formidantur auertere, nec ideo tamen propter
ista quæ incerta sunt,debet nostri officij esse certa desertio,sine quo est plebi certa pernicies,
nō in rebus uitæ huius, sed alterius incomparabiliter diligētius sollicitiusq; curandæ.Nam
si certa essent ista mala,quæ timentur ne in locis in quibus sumus,forte contingant,prius in/
de fugerent omnes,propter quos ibi manēdum est,& nos manendi necessitate liberos red/
derent. Non enim quisquam est,qui dicat ministros manere oportere,ubi iam non fuerint
quibus necesse sit ministrare.Ita quidam sancti episcopi de Hispania profugerūt,prius ple/
bibus partim fuga lapsis,partim peremptis,partim obsidione consumptis, partim captiui/
tate dispersis,Sed multo plures,illic manentibus propter quos manerent, sub eorundem pe
riculorum densitate māserunt.Et si aliqui deseruerunt plebes suas,hoc est quod dicimus fie
ri non debere. Neque enim tales docti autoritate diuina, sed humano uel errore decepti,

uel timore sunt uicti. Cur enim sibi putant indifferenter obtemperãdum esse præcepto, ubi C
legunt de ciuitate in ciuitatem esse fugiendum , & mercenarium non exhorrent , qui uidet
lupũ uenientẽ & fugit, & non est ei cura de ouibus? Cur non istas duas dominicas uerásq;
sententias, unam scilicet ubi fuga sinitur aut iubetur, alteram ubi arguitur atque culpatur, sic
intelligere student, ut inter se reperiantur non esse contrariæ, sicut non sunt? Et hoc quomo-
do reperitur, nisi attẽdatur quod iam superius disputaui, tunc de locis in quibus sumus pre
mente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fue
rit, cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est ea
dem causa fugiendi: sicut in sporta submissus, quod supra memoraui, fugit Apostolus, cum
à persecutore proprie ipse quæreretur, alijs utiq; necessitatẽ similem non habentibus, à qui-
bus illic ministerium absit ut desereretur ecclesiæ , Sicut fugit sanctus Athanasius Alexan-
drinus episcopus , cum eum specialiter apprehendere Constantius cuperet imperator , ne-
quaquam à cæteris ministris deserta plebe catholica , quæ in Alexandria commanebat.
Cum autem plebs manet & ministri fugiunt, ministeriumq́; subtrahitur, quid erit nisi mer-
cenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ouibus ? Veniet enim lupus, non
homo, sed diabolus, qui plerumq; fideles apostatas esse persuasit, quibus quotidianum mi-
nisterium dominici corporis defuit, & peribit infirmus in tua non scientia, sed ignorãtia fra-
ter, propter quem Christus mortuus est. Quod autem ad eos attinet, qui in hac re nõ fallun
tur errore, sed formidine superantur, quare nõ potius cõtra suum timorem domino miserã-
te atq; adiuuante fortiter dimicant, ne mala sine comparatione grauiora, quæ multo ampli
us sunt tremenda, contingant? Fit hoc ubi dei charitas flagrat, non mundi cupiditas fumat.
2. Cor. 11 Charitas enim dicit: Quis infirmatur & non ego infirmor? Quis scandalizatur, & non ego
uror? Sed charitas ex deo est. Oremus ergo ut ab illo detur à quo iubetur. Et per hanc ma
gis timeamus ne oues Christi spiritalis nequitiæ gladio in corde, quàm ne ferro in corpore
32.q.5.magis trucidentur, ubi quandocunq; quocunq; mortis genere morituri sunt. Magis timeamus ne
sensu interiori corrupto, pereat castitas fidei, quàm ne fœminæ uiolẽter cõstuprentur in car- D
1.de Ciuitate ne: quia uiolẽtia nõ uiolatur pudicitia, si mente seruatur, quoniam nec in carne uiolatur, quã
dei c.16 et.18 do uolũtas patientis sua turpiter carne nõ utitur, sed sine cõsensione tolerat quod alius ope
ratur. Magis timeamus ne lapides uiui extinguantur deserẽtibus nobis, quàm ne lapides &
ligna terrenorũ ædificiorum incendãtur præsentibus nobis. Magis timeamus ne membra
corporis Christi destituta spiritali uictu necentur, quàm ne membra corporis nostri oppres
sa hostili impetu torqueantur. Nõ quia ista non sunt uitanda cum possunt, sed quia potius
ferenda sunt, quãdo uitari sine impietate nõ possunt: nisi forte quisq́; contenderit non esse
ministrum impium, qui tũc subtrahit ministerium pietati necessarium, quãdo magis est ne-
cessarium. An non cogitamus, cum ad istorum periculorũ peruenitur extrema, nec est pote
stas ulla fugiẽdi, quãtus in ecclesia fieri soleat ab utroq; sexu , atq; ab omni ætate cõcursus,
alijs baptismũ flagitãtibus, alijs reconciliationem, alijs etiam pœnitentiæ ipsius actionem,
omnibus consolationem & sacramẽtorum confectionem & erogationẽ ? Vbi si ministri de
sint, quantum exitium sequatur eos qui de isto seculo uel non regenerati exeunt uel ligati?
Quantus est etiã luctus fidelium suorum, qui eos secum in uitæ æternæ requie nõ habebũt?
Quantus deniq; gemitus omnium, & quorundã quãta blasphemia de absentia ministerio
rum & ministrorũ? Vide quid faciat malorũ temporalium timor, & quanta in eo sit acqui-
sitio malorum æternorũ. Si aũt ministri assint pro uiribus, quas eis dominus subministrat,
omnibus subuenitur: alij baptizantur, alij recõciliantur, nulli dominici corporis cõmunione
fraudantur, omnes cõsolantur, ædificãtur, exhortãtur, ut deum rogent qui potẽs est omnia
quæ timẽtur auertere, parati ad utrũq;, ut si nõ potest ab eis calix iste transire, fiat uoluntas
eius qui mali aliquid nõ potest uelle. Certe iam uides quod te scripseras nõ uidere, quãtum
boni cõsequantur populi Christiani, si in præsentibus malis nõ eis desit præsentia ministro-
rum

A rum Christi: quorū uides etiā quātum obsit absentia, dum sua quærūt nō quæ Iesu Christi,
nec habent illam de qua dictum est, non quærit quæ sua sunt, nec imitantur eum qui dixit:
Nō quæro quod mihi utile, sed quod multis ut salui fiant. Qui etiā persecutoris principis il
lius insidias nō fugisset, nisi se aliis quibus necessarius erat, seruare uoluisset. Propter quod
ait: Cōpellor aūt ex duobus cōcupiscentiam habens, dissolui & esse cum Christo multo ma
gis optimū, manere in carne necessariū propter uos. Hic forte quis dicat, ideo debere dei mi
nistros fugere à talibus imminētibus malis, ut se pro utilitate ecclesiæ temporibus tranquil
lioribus seruēt. Recte hoc fit à quibusdam, quādo non desunt alii per quos suppleatur eccle
siasticum ministerium, ne ab omnibus deseratur, quod fecisse Athanasium supra diximus.
Nam quantum necessarium fuerit ecclesiæ, quantumq; profuerit quod uir ille mansit in car
ne, catholica fides nouit, quæ aduersus Arianos hæreticos ore illius & amore defensa est.
Sed quādo est cōmune periculum, magisq; timendum est ne quisquam id facere credatur,
non cōsulendi uolūtate, sed timore moriendi, magisq; fugiendi obsit exemplo, quàm uiuen
di prosit officio, nulla ratione faciendum est. Deniq; sanctus Dauid ne se committeret peri
culis præliorum, & fortassis extingueretur, sicut ibi dictū est, lucerna Israël, à suis hoc peten
tibus sumpsit, non ipse præsumpsit. Alioquin multos imitatores fecisset ignauiæ, qui eum
crederent hoc fecisse non consideratione utilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidi
nis. Occurrit aliquanto alia quæstio, quam contemnere non debemus. Si enim hæc utilitas
negligenda non est, ut aliqui ministri propterea fugiant imminente aliqua uastitate, ut ser
uentur qui ministrent eis, quos post illam cladem residuos potuerint inuenire, quid fiet ubi
omnes uidētur interituri, nisi aliqui fugiant? Quid si enim hactenus sæuiat illa pernicies, ut
solos ministros ecclesiæ persequatur? Quid dicam, an relinquenda est à ministris fugienti
bus ecclesia, ne à morientibus miserabilius relinquatur? Sed si laici non quæruntur ad mor
tem, possunt occultare quoquo modo episcopos & clericos suos, sicut ille adiuuerit, in cuius
B potestate sunt omnia, qui potest & non fugientem per mirabilē conseruare potentiam. Sed
ideo quærimus quid nos facere debeamus, ne in omnibus fingendo diuina miracula tenta
re dominum iudicemur. Non quidem talis est ista tempestas, quando laicorum & clerico
rum est commune periculum, sicut in naui una commune periculum est mercatorum atque
nautarū. Verū absit ut tanti pendēda sit hæc nauis nostra, ut debeāt eam nautæ, & maxime
gubernator periclitantem deserere, etiam si in scapham transiliendo uel etiam natando pos
sit effugere. Quibus enim metuimus ne nostra desertione pereant, non temporalem mortē,
quæ quandoq; uentura est, sed æternam quæ potest si non caueatur uenire, & potest si caue
atur etiam non uenire, metuimus. In cōmuni aūt periculo uitæ huius cur existimamus ubi
cunq; fuerit hostilis incursus, omnes clericos & nō etiā omnes laicos esse morituros, ut simul
finiant hanc uitam, cui sunt clerici necessarii? Aut cur non speremus sicut laicos aliquos, sic
etiam clericos remansuros, à quibus eis necessarium ministerium ualeat exhiberi? Quanq;
inter hos dei ministros inde sit disceptatio, qui eorum maneant ne fuga omnium, & qui eo
rum fugiāt, ne morte omniū deseratur ecclesia. Tale quippe certamē erit inter eos, ubi utriq;
ferueant charitate, & utriq; placeant charitati. Quæ disceptatio si aliter non potuerit termi
nari, quantū mihi uidetur, qui maneant & qui fugiant sorte legendi sunt. Qui enim dixerint
se potius fugere debere, aut timidi uidebuntur, quia imminens malum sustinere noluerunt:
aut arrogantes, quia se magis qui seruandi essent, necessarios ecclesiæ iudicarūt. Deinde for
tassis hi qui meliores sunt, eligant pro fratribus animas ponere, & hi seruabūtur fugiendo,
quorū est minus utilis uita, quia minor consulendi & gubernandi peritia. Qui tamen si pie
sapiunt, contradicent eis quos uident & uiuere potius oportere & magis mori malle quàm
fugere. Ideo sicut scriptum est: Contradictiones sedat sortitio, & inter potentes definit. Me Prouer. 18
lius enim deus in huiuscemodi ambagibus quàm homines iudicat, siue dignetur ad passio
nis fructū uocare meliores & parcere infirmis, siue istos facere ad mala perferēda fortiores,

& huic uitæ subtrahere, quorum non potest dei ecclesiæ tantum quantum illorum uita C
prodesse. Res quidem fiet minus usitata si fiat ista sortitio. Sed si facta fuerit, quis eam re
prehendere audebit? Quis non eam nisi imperitus aut auidus congrua prædicatione lau/
dabit? Quod si nõ placet facere, cuius facti non occurrit exemplum, nullius fuga faciat ut
ecclesiæ ministerium maxime in tantis periculis necessarium ac debitũ desit. Nemo excipiat
personam suam, ut si aliqua gratia uidetur excellere, ideo se dicat uita & ob hoc fuga esse di
gniorẽ. Quisquis enim hoc putat, nimium sibi placet. Quisquis autem etiã hoc dicit, omni/
bus displicet. Sunt sanè qui arbitrantur episcopos & clericos non fugientes in talibus peri/
culis sed manentes facere ut plebes decipiantur, cũ ideo non fugiũt quia manere suos præ/
positos cernũt. Sed facile est hanc responsionem uel inuidiã declinare, alloquendo easdem
plebes atque dicendo, non uos decipiat quod de loco isto nõ fugimus. Non enim propter
nos sed propter uos potius hic manemus, ne uobis nõ ministremus quicquid saluti uestræ
quæ in Christo est nouimus necessarium. Si ergo fugere uolueritis, & nos ab istis quibus
tenemur uinculis soluistis. Quod tunc puto esse dicendum, quando uere uidetur utile esse
ad loca tutiora migrare. Quo audito si uel omnes uel aliqui dixerint, in illius potestate su/
mus, cuius iram nullus quocunq; uadit, euadit, cuius misericordiam ubicunq; sit potest in/
uenire, qui nusquam uult ire, siue certis necessitatibus impeditus, siue laborare nolens, ad in/
certa suffugia & non ad finienda sed ad mutanda pericula, proculdubio isti deserendi non
sunt ministerio Christiano. Si autẽ hoc audito abire maluerint, nec illis manendum est qui
propter illos manebant, quia ibi iam non sunt propter quos manere adhuc debebant. Qui
cunq; igitur isto modo fugit ut ecclesiæ necessarium ministeriũ illo fugiente non desit, facit
quod dominus præcepit siuẽ permisit. Qui autẽ sic fugit, ut gregi Christi ea quibus spiritali
ter uiuit, alimenta subtrahantur, mercenarius ille est qui uidet lupũ ueniẽtem & fugit, quo/
niam nõ est ei cura de ouibus. Hæc tibi quia me cõsuluisti frater dilectissime, qua existima/
ui ueritate & certa charitate rescripsi, sed ne meliorem si inueneris sequaris sententiam non D
præscripsi. Melius tamen quod in his periculis faciamus, inuenire non possumus, quàm ora
tiones ad dominum deum nostrũ, ut misereatur nostri, Quod ipsum ut scilicet ecclesias non
desererent, dei dono nonnulli prudẽtes & sancti uiri & uelle & facere meruerũt, & inter den/
tes obtrectantium à sui propositi intentione minime defecerunt.

CLXXXI.

Hoc numero sequebatur epistola cũ inscriptione ad Italicã, decerpta ex epistola 112. ad Paulinã,
quod ab ocioso scriba factũ esse liq[illegible] [illegible] nã si Augustinus bis eadẽ scribere uoluisset ad ambas, ad/
iecisset aliqua prop[illegible]ia, aut certe hoc ips[illegible] testatus fuisset, se fragmentum illius epistolæ mittere.
Qu[illegible] [illegible] istis ociosis, qui talib[illegible] [illegible]nijs ac nugis onerant lectorem. [illegible]ec oratio nec sen/
sus quicqu[illegible] [illegible]abet Augustini, Sed ex histori[illegible] quispiam confinxit hæc argum[illegible], Cuiusm[illegible]
sunt epistolæ Theophili ad Hieronymum, Hieronymi ad Theophilum, Senecæ ad Paulum, [illegible]au
li ad Senecam. Quanquam fortasse non tam [illegible]ccensere decet his, qui exercendi stili gratia [illegible]t
hoc genus argumentorum, quàm illis, qui tam nullius n[illegible] sunt, ut hæc serio tribuant autoribu[illegible],
quorum nomina præferũt. Ob antiquitatem tamen, passi sumus eas residere, quanquam nihil h[illegible]/
bentes quur legi debeant.

EPISTOLA CLXXXII.

DOMINO sublimi semper magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Or/
net mores tuos pudicitia coniugalis, ornet sobrietas & frugalitas, Bene enim agere &
illicita non prohibere, consensus erroris est. Quædam dum de ecclesia egreditur Christi uir
go sacrata, ebriam Gothi Herpæ mẽtem & corpus incurrit. Habeat quæso miles sub comi/
te positus disciplinam. Graue est enim ut quem non uincit homo, uincat libido, Aut uolu/
tetur uino, qui non uincitur ferro.

EPISTOLA CLXXXIII

DOMINO merito honorabili patri Augustino episcoporum summo, Bonifacius.
Tuæ sanctitatis epistolam admonitu me terrificanti suscepi. Etenim uenerabilis papa

si thorus

A si thorus ille legitimus pauidos habet accessus, quo debet puniri supplicio, diuinas qui temerat ratiões? Arguetur ergo profecto qui diuina atq; humana neglexit, & quem libido præuenit, gladius ultor absumet: eumq; quem insobriũ in tantis angustijs fama ueridica publicauit, carceris periturum quocunque supplicio custodia retinebit.

EPISTOLA CLXXXIIII.

EGO quos diligo arguo & castigo, nõ occidi desidero, nec carcere pleno squallore retrudi, Sola sufficit admonitio. Poterit enim, si ei diuinitus concedatur, tempus pœnitentiæ condonari, qui domini templũ ausus est uiolare. Sit ergo ipse qui fecit, sui arbiter uoti. Fas enim non est ut reus episcopi suggestionibus occidatur, qui ueniæ si pœnituerit reseruatur. Nam si in Barbarorum erroribus uelimus cum decet exercere uindictã, paucos reperiemus, nec ipsos animosos ad pugnam fore.

EPISTOLA CLXXXV.

DOMINO sublimi semperq; magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Africæ litus, ut audio, miles attigit transmarinus: sed huius meriti dux à catholica ueritate dissentit. Quid orem sicut oportet ignoro. Ab Italia hostis est publicus nunciatus, contra uictricia signa superbas erigẽs hastas. Pacem inter nos fieri uellem, si scirem plenius qđ ignoro. Adest quidem Africæ olim paratũ in Italia bellum, sed tamen non inuideo fili charissime Romaniæ. Sed dico quod sentio. Non dabit diuinitate iuuante catholicus hæretico terga. Tui cordis intentio dirigatur ad dominum, non militem timebis, nõ Gothum & Hunum.

EPISTOLA CLXXXVI

DOMINO sancto fratri Augustino episcopo, Bonifacius. Scio quod sit tua sanctitas pro mea uita solicita, & quæ aduersus me tyrannus ille ordinauerit ac disponat, antequàm tuum sacerdotium scriberet, noui. Obuiamus ad mortẽ ultro tendentibus, quos nostræ uictoriæ, ut credimus, faciet Christus addictos. Sed si erga me meosq; omnes aliud B uoluerit ordinare diuinitas, precare ut animam liberet deus, & dabitur competens aduersario secunda uice respõsio. In pugna enim utriusque desæuit furor, sed deus inspicit causam. Igitur ora ut dixi, & uincit una trinitas nobis.

EPISTOLA CLXXXVII.

DILECTISSIMO & spectabili uiro filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Miror quomodo tam subito fidei murum aries ruperit inimici. Noui enim qua religione semper sis ecclesiam dei ueneratus. Quo instigante facere ausus es, hominem de ecclesia rapuisti. Tuus si de tuo amico forte præsumeret fugitiuus; posset proculdubio intercessoris causa ueniam promereri. Ergo si amicus intẽditur, cur deus offenditur? Sed si de potestate præsumitur, Nabuchodonosor regem intende, qui causa superbiæ in bouem est ex homine commutatus. Non ut confundam te hæc scribo, sed ut filium meum charissimum moneo. Ecclesiæ igitur illæsum reuoca, quem ut irreligiosissimus rapuisti. Oblatio uero domus tuæ à clericis ne suscipiatur indixi, Communionemq; tibi interdico, donec peracta pro ausibus uel errore à me definita tibimet pœnitentia, & tempore cõdonato, pro hoc facto corde contrito & humiliato dignum offeras sacrificium deo.

EPISTOLA CLXXXVIII.

HVMILIS saluto, quod primum est. Suscepi aũt tremẽs sanctitatis tuæ uerba uerberibus plena. Scio q; ueniæ præparatur, qui ab Augustino perfectissimo sacerdote corripitur, nec debet episcopo denegare quod uoluntas facit aut casus. Ipse enim sibi denegat curam, qui suam medico non publicat causam. Hominẽ ergo piissime pater è liminibus ecclesiæ raptum tuis sanctis aspectibus iussio mea furorq; subduxit. Alieno nõ sunt ista facta cõsilio, dei & sanctorũ eius regimine uiuo. Illũ itaq; uirũ morte dignissimũ, quem ut dixi meus de ecclesiæ foribus furor abstraxit, uitæ tuis iussiõibus donamus illæsum. Agnosco culpas. Indignæ meæ lachrymæ iungãt tuis fletibꝰ iustis, quo possit hæc nota nigro scripta titione

titione deleri, Ecclesiæ mihi introitus non neget. Illic spero ueniā ubi admisi culpā. Oblatio C
uero domus meæ ut tua sanctitas iussit, ad cœlestis regis mensam eius manibus offeretur.

EPISTOLA CLXXXIX

DOMINO sublimi, semperq́ magnifico filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Dum
quodā in loco positus tuæ eximietatis transitus intuerer, placuit meis aspectibus tuæ
sublimitatis mitis ille ac terribilis gressus. Sed postq́ illud leuigatū sacro chrismate caput
portā cum paucis ciuitatis exiuit, subito uomunt equites domus, ciuitas fundit exercitum,
strepunt arma, concrepant tubæ, cunctis crispatæ uentis stuppæ dependent, ferreæ tunicæ
uirorum fortium membra constringunt, sessoris & equi renibus setigera uestitur, intēsus ge
ritur arcus, pulchra cuncta conspexi, nihil melius Bonifacio comite uidi. Sed postquàm ad
palmas ut comperi tua sublimitas uenit, ad illum breuis quidem, sed plenum periculis ma/
ris transitū quod uix aliquando naue transitur, præceperis matutino tēpore transmeare ne
noctis obscuritas mali aliquid procuraret. Gudila eximietatis tuæ fidelissimus seruus equo
ipsius maris dum natat in brachio interdicti litoris tetigit oras, nec statim licuit reuerti, Pro
fecto maris enim tumor increscens reuersuro transitum denegauit. Hoc illos tuos uigilan/
tissimos sensus latere non potuit. Iram ratio prouocauit, culpa ueniam suasit ad fugam, sed
fœlix fuga est quæ currit ad uitam. Memoratus Gudila ad patronum tuum sanctum Ste
phanum primum martyrem cōfugit. Ipse mihi & imperauit ut pro eodem apud religionē
tuam postulator accedam. Habeat igitur quæso ueniam, quoniā nec turbatus undis equus
caruit, nec gurges altus absorbuit quem deus eruit & aqua seruauit. Valeat apud te episto/
laris ista rogo suggestio. Eris enim ut deprecor ab ira domini alienus, quotiens petitus à te
offensus non fuerit Augustinus.

EPISTOLA CXC

DOMINO beatissimo & uenerabili sancto patri Augustino episcopo Bonifacius.
Furens paratoq́ qui obuio bello, sanctitatis tuæ frangor imperio. Gudilam fortissi D
mum semper quem uolo uiuere uirum metuo ne eum aliquādo in uirtute sua leuitas faciat
interire. Potest quidē præcinctus armis quantos inimicos reperiret trucidare. Sed apud bel
ligeros uiros uictus dicitur uictor occisus. Nam equo uectus maris brachium quod natan/
do perrexit luxuriæ nō fuerat, sed uirtutis. Arbitror enim quod nocte cogitarit aliquid ho/
stibus facere, cui sole ingresso finis diei cōsilia parata subduxit. Hoc uero dolui, quod nata/
tione longissima ab equo posset & aquis occidi. Vt iubes ergo sancti beati Stephani impe
rata iussa uestra refero. Spondeo enim ipsi quæ tibi, quod Gudila uobis est iubentibus ue
niæ condonatus.

EPISTOLA CXCI

DOMINO uenerabili sancto patri Augustino episcopo Bonifacius. Castinus ille
priuatus ex consule uitæ meæ ac nominis omnibus ut notum est persecutor, peiores
committens ac furens factiones, quasi mearū à me gestarum immemor, Edatium Italia fu/
giens, meis se in Africam defensionibus tradidit committendum. Omitto beatissime pater
olim mihi ab eodē ingestas miserias, ostensa pericula, fugiens eum nūc usq́ uiuo, thrax na
tus uix Scythā euasi, duraui inuido sub consule miles. Sed diuina potētia quæ nouit plana
re sublimia, & altius eleuare prostrata, fecit de superbo quod uoluit, & hostē meū me quie/
to uictoriam mihi quā nouit adduxit. Sufficit pro funere uicti tanta deiectio, adorauit Sa
rathan clauus, timuit senator barbarum caput, tremuit militem dux doloris. Dicuntur ista
pater sancte Cothurno. Nam ueneror illustrissimum consulem & primum conspicio sena/
torem, sed ne cōsueta fallacia mali erga me ut solet aliquid moliatur, putetq́ se suis fraudi
bus Romanis ducibus profuturum, & in eo uersetur exitio, integrum de suis sensibus det
tuæ beatitudini sacramentum si nullus in eum conuertitur dolus. Ego autem per omnia
quæ sancta sunt iuro, quoniam si apud eum animæ reperero puritatem, eum incolumem ac

sublimem

A sublimem italiæ reddam, frustratis inimicis eius & domitis. Hostis autem erit suæ animæ si aliquid in eo sinistræ partis inuenero.

EPISTOLA CXCII.

DOMINO insigni meritoq́ꝫ sublimi filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Vir il/
lustrissimus Castinus sacramēto se prodidit quod sit ab omni culpa & erroribus alie/
nus, Quē tibi ut dicit fœderatus illesonia adhuc te in palatio positū falsis suggestionibus cō
citabat. Sed ne totum quod tunc agebatur mittatur in medium, detur prolixitati compen
dium. Dauid ille opilio regnum parcendo inimicis obtinuit. Christus pro Iudæis qui eum
crucis patibulo confixerunt, patrem ne irasceretur rogauit, & indignis hominibus ueniam
misericors condonauit. Credo igitur homini qui mihi fidele tradidit sacramentum, & quæ
rit me pollicente tua defensione uitæ subsidium. Scio enim quod eius salutis mihi promis/
sa complebis.

EPISTOLA CXCIII.

DOMINO uenerabili sancto patri Augustino episcopo Bonifacius. Graue nobis
est bellum inimici, mucro nostra pectora pulsat. Deo funde preces ut soles, tua sit no/
bis comes oratio: rauca buccina, terrifica tuba puto quod & sydera terreat, hostium clamor
immanis adest, sed his nō terremur. Nouimus enim ista non hodie. Ergo uenerande Chri
sti sacerdos, pete deum ut iacula in hostes dirigat nostra, ac seipsi trucident mutua cæde.

EPISTOLA CXCIIII.

DILECTISSIMO & spectabili uiro Bonifacio, Augustinus episcopus. Graui de
pugna conquereris, dubites nolo, utile tibi tuisq́ꝫ dabo consilium, arripe manibus ar/
ma, Oratio aures pulset autoris, quia quando pugnatur, deus apertis oculis spectat, & par/
tem quam inspicit iustam sibi dat palmam.

EPISTOLA CXCV.

DOMINO uenerabili sancto patri Augustino episcopo, Bonifacius. Manus super
B ba deo iuuāte cecidit, quæ ante paululum audax gladium erecta portabat. Multi ex
aduersis ceciderunt, de nostris autem Christo iuuante nullus est uulneratus. Ora igitur ue/
nerabilis papa ut talis de inimicis ultio sæpe procedat.

EPISTOLA CXCVI

DOMINO insigni meritóque sublimi filio Bonifacio, Augustinus episcopus. Le/
cto me uacare, nobilitatem tuam latere non credo, ultimumque diem mihi exopto
uenire. Gaudeo tuæ uictoriæ. Ciuitatem quæso serua Romanam, Tuos ut bonus rege co/
mes. Nihil de uiribus proprijs præsumas, de autore gloriare uirtutum, & nullum curabis pe
nitus inimicum. Vale.

EPISTOLA CXCVII.

NVNQVAM diuinitas preces ac lachrymas despicit peccatorum. Cupis ipse qui/
dem de hac uita securus ad cœli regna migrare, Sed nobis opus es fessis in tantis ad
huc periculis constitutis. Itaque ora nobiscum ut tua nobis salus aliquantulum temporis
condonetur.

CXCVIII.

Quæ hic erat, transtulimus in locum epistolæ III. quā loco submouimus eo quod habe/
ret indoctam loquacitatem, & omnino nihil Augustini.

Mulier quædam inscio marito susceperat uotū continentiæ, Post tamē maritus as/
sensus est & continenter cum ea uixit, non sinens tamen ut monachæ uestem sume/
ret. Tandem inscio marito duobus facultates omnes ueluti pauperibus erogauit,
quum haberet filium puerum ex eodem uiro. Maritus suspicans eos monachos esse
ex eorū numero qui penetrant ac prædātur domos alienas, resilijt à proposito, & cœ
pit mœchari. Hanc obiurgat de perperam factis, hortans, ut quantum potest reconci
lietur uiro suo.

Epistola CXCIX

Dominæ

DOMINAE religiosissimæ filiæ Ediciæ, Augustinus in domino salutẽ. Le/ C
ctis litteris reuerentiæ tuæ,& earum perlatore interrogato quæ interrogãda re/
stabant, uehementer dolui sic te uoluisse agere cum marito, ut ædificium conti/
nentiæ, quod in eo iam construi cœperat, amissa perseuerantia in adulterij rui/
nam miserabiliter laberetur. Cum enim lugendus esset, si post continentiam uotam deo,
iamq; actu ipso moribusq; susceptam reuerteretur ad coniugis carnem, quanto magis nũc
demersus in interitum profundiorem lugendus est, qui tam abrupta dissolutione mœcha/
tur, iratus tibi, perniciosus sibi, tanquam in te acerbius sæuiat, si ipse pereat. Hoc autem tan/
tum mali accidit, dum tu eius animũ non qua debuisti moderatione tractasti: quia & si car/
nali consortio iam ex consensu uobis nõ miscebamini, in cæteris tamen rebus coniugali ob/
sequio uiro tuo mulier seruire debuisti, præsertim cum ambo essetis mẽbra corporis Chri/
sti. Et utiq; si maritum infidelem fidelis habuisses, agere te conuersatione subdita oportuit,
ut eum domino lucrareris, sicut apostoli monuerunt. Omitto enim quod ipsam continen/
tiam illo nondum uolente non secundum sanam doctrinam te suscepisse cognoui. Neque
enim corporis tui debito fraudandus fuit, priusquàm ad illud bonum, quod superat pudi/
citiam coniugalem, tuæ uoluntati uoluntas quoque eius accederet, nisi forte non legeras, nec
1.Cor.7 audieras, uel non attenderas Apostolum dicentem: Bonum est homini mulierem non tan
gere, Propter fornicationem autem unusquisq; uxorem suam habeat, & unaquæq; suum ui
rum habeat. Vxori uir debitum reddat, similiter autem & uxor uiro. Vxor non habet po/
testatem corporis sui, sed uir: similiter autem & uir non habet potestatem corporis sui, sed
mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum
33.q.5 secun/dum uerba. ad idipsum estote, ne uos tentet Satanas propter intemperantiam uestram. Secundum
hæc uerba apostolica, etiam si se ipse continere uoluisset, & tu noluisses, debitum tibi red/
dere cogeretur, & illi deus imputaret continentiam, si non suæ, sed tuæ cedens infirmitati,
ne in adulterij damnabile flagicium caderes, maritalem tibi cõcubitum non negaret: quan/ D
tomagis te, quam magis subiectam esse decuerat, ne ipse quoque in adulterium diabolica
tentatione traheretur, in reddendo huiusmodi debito uoluntati eius obtemperare conue/
nerat, cum tibi uoluntatem continendi acceptaret deus, quia propterea non faceres, ne peri/
ret maritus. Sed hoc, ut dixi, merito omitto, quoniam postea tibi nolenti sibi ad redden/
da coniugalia debita consentire ad eadem continentiæ pacta ipse consensit, & tecum conti/
nentissime diu uixit, suóque consensu à pacto illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te
absoluit. Non ergo iam in tua causa ista uertitur quæstio, utrum redire debeas ad concu/
33.q.5. quod deo. bitum uiri. Quod enim deo pari consensu ambo uoueratis, perseueranter usque in finem
reddere ambo debuistis: à quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime perseue/
ra. Quod te non exhortarer, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuis
ses eius assensum, numerus te nullus defendisset annorum, sed post quantumlibet tempus
me consuluisses, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus: Vxor non habet po
testatem corporis sui sed uir, de qua potestate sic tibi iam permiserat continentiam, ut eam
tecum & ipse susciperet. Sed illud est quod minus te obseruasse contristor, quia tanto humi
lius & obedientius ei obsequi in domestica conuersatione debuisti, quanto ille religiosius
tibi rem tam magnam etiam imitando concesserat. Non enim quia pariter temperabatis
à commixtione carnali, ideo tuus maritus esse destiterat, immo uero tanto sanctius inter
uos coniuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita seruabatis. Nihil ergo de
tua ueste, nihil de tuo auro uel argento, uel quacunque pecunia, aut rebus ullis terrenis tu
is sine arbitrio eius facere debuisti, ne scandalizares hominem, qui deo tecum maiora uoue
rat, & ab eo quod de tua carne licita potestate posset exigere, continenter abstinuerat. De/
nique factum est ut uinculum continentiæ, quo se dilectus innexuerat, contemptus abrum/
peret, & iratus tibi, non parceret sibi. Sicut enim mihi retulit perlator epistolæ tuæ, cum
cognouis

A cognouisset quod omnia uel penè omnia quæ habebas nescio quibus duobus transeunti/ *Monachi.*
bus monachis tanquam pauperibus eroganda donaueris,tunc ille detestans eos tecum, &
non dei seruos , sed domus alienæ penetratores & tuos captiuatores & deprædatores pu/
tans,tam sanctam sarcinam quam tecum subierat indignatus abiecit. Infirmus enim erat,
& ideo tibi quæ in communi proposito fortior uidebaris,non erat præsumptione turban/
dus:quia etiam si ad ipsas eleemosynas largius faciendas forte pigrius mouebatur , posset
& ista cōdiscere si tuis inopinatis nō feriretur expensis,sed expectatis inuitaretur obsequijs:
ut etiam hoc quod temere sola fecisti,multo consultius dilectione concordi,multóque ordi
natius & honestius ambo faceretis:ne blasphemarentur serui dei, si tamen hic fuerunt qui
marito absente atque nesciente, ab ignota muliere & aliena uxore tanta sumpserunt,& lau
daretur deus in operibus uestris,quorum esset tam fida societas,ut à uobis communiter te/
neretur, non solum summa castitas,uerumetiam gloriosa paupertas. Nunc autem inconsi/
derata festinatione attende quid feceris, Vt enim de illis monachis à quibus te ipse nō ædi/
ficatam sed spoliatam esse conqueritur,ego bene sentiam, nec homini præ ira turbatum o/
culum habenti contra dei fortasse famulos facile consentiam, nunquid tantum bonum est
quod pauperum carnem largioribus eleemosynis refecisti, quantum malum est quod uiri
tui mentem à tam bono proposito subruisti? An cuiusquam tibi uitæ temporalis salus cha
rior esse debuerat quàm huius æterna? Nónne si ampliorem misericordiam cogitans,ideo
pauperibus res tuas erogare differres,ne scandalizatus maritus tuus deo periret, uberiores
tibi deus eleemosynas imputaret? Proinde si recolis quid acquisiueras quando lucrata fue
ras uirum tuum,ut tecū Christo sanctiore castitate seruiret, intellige per illas eleemosynas
tuas quibus cor eius euersum est,quanto grauiore damno percussa fueris,quàm sunt illa lu
cra quæ cœlestia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus esurieti,quan
tum locum ibi credenda est habere misericordia,qua homo eripitur diabolo tanquam leo/
ni rugienti,& quem deuoret inquirenti? Neque hoc ita dicimus ut si quisquam scandaliza/
B tus fuerit de bonis operibus nostris ab eis desistendum putemus: sed alia causa alienarum,
alia necessariarum in societate aliqua personarum:alia fidelis,alia infidelis: alia parentum
erga filios, alia filiorum erga parentes, Alia postremo ea quæ in his rebus uel maxime in/
tuenda est uiri & uxoris,ubi mulierē coniugatam nō licet dicere,Facio quod uolo de meo,
cum & ipsa non sit sua sed capitis sui,hoc est uiri sui. Nam sic quædam, ut commemorat
apostolus Petrus, mulieres sanctæ quæ in deum sperabant ornabant se subiectæ suis ui/ 1. Petri.3
ris, sicut Sara obsequebatur Abraæ dominum eum uocans, Cuius,inquit,factæ estis filiæ
cum ad Christianas non ad Iudæas fœminas loqueretur. Quid autem mirum si pater cō/
munem filium nolebat huius uitæ substentaculis à matre nudari, ignorans quid sectatu/
rus esset, cum in ætate grandiuscula esse cœpisset, utrum monachi professionem, an eccle/
siasticum ministerium, an coniugalis necessitudinis uinculum? Quamuis enim ad melio/
ra excitandi & erudiendi sint filij sanctorum, unusquisque tamen proprium donum habet 1. Cor.7
à deo, alius sic,alius autem sic. Nisi forte talia prospiciens & præcauens reprehendendus
est pater, cum beatus Apostolus dicat: Quisquis autem suis & maxime domesticis non 1. Timoth.5
prouidet, fidem denegat & est infideli deterior. Cum uero de faciendis ipsis eleemosynis
loqueretur,ait, Non ut alijs refectio sit, uobis autem angustia. Pariter ergo consilium de
omnibus haberetis, pariter moderaremini quid thesaurizandum esset in cœlo,quid ad ui/
tæ huius sufficientiam uobis & uestris uestróque filio relinquendum, ne alijs esset refe/
ctio, uobis angustia. Et in his disponendis atque faciendis si quid tibi forte melius uide/
retur suggereres uiro reuerenter, eiusdémque autoritatem tanquam tui capitis sequereris
obedienter: ut omnes qui sanum sapiunt ad quos posset hoc bonum uestrum fama per/
ferre , de domus uestræ fructu ac pace gauderent, & aduersarius uereretur nihil ha/
bens de uobis dicere praui. Porrò si de faciendis eleemosynis & in pauperes impendendis
rebus

rebus tuis, de quo bono opere & magno tam euidétia præcepta sunt domini, cum uiro tuo C
fideli & tecum sanctæ continentiæ pacta seruante consilium communicare deberes, eius-
démque non spernere uoluntatem, quanto magis de habitu atque uestitu nihil tibi præter
eius arbitrium mutandum uel usurpandum fuit, unde nihil diuinitus legimus imperatum.
1.Timoth.2 Scriptum est quidem mulieres esse debere in habitu ornato, auriq; circũpositio, & intortio
33. q. 5. quod deo. crinium, & cætera huiusmodi quæ uel ad inanem pompam, uel ad illecebram fermè haberi
solent, merito reprehensa sunt. Sed est quidam pro modulo personæ habitus matronalis à
uiduali ueste distinctus, qui potest fidelibus coniugatis salua religionis obseruantia conue-
nire. Hunc te maritus si deponere noluit, ne te uelut uiduam illo uiuente iactares, puto quia
Vestis. non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalũ perducendus, magis inobedientiæ ma-
lo, quàm ullius abstinentiæ bono. Quid enim est absurdius, quàm mulierem de humili ue-
ste uiro superbire, cui te potius expediret obtemperare candidis moribus, quàm nigellis ue-
stibus repugnare? Quia & si te indumentũ monachæ delectabat, etiam hoc gratius pos-
set marito obseruato exoratóq; sumi, quàm illo inconsulto contemptóque præsumi. Quod
si omnino non sineret, quid tuo proposito deperiret? Absit ut hinc displiceres deo, quod có-
iuge tuo nondum defuncto, non induereris sicut Anna, sed sicut Susanna. Neque enim &
ille qui tecum iam cœperat custodire tam magnum continentiæ bonum, etiam si coniugale
non uiduale uoluisset ut acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset or-
natum. Quod & si aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor hu-
mile. Nempe apud patres, Hester illa regina deum timens, deum colens, deo subdita, mari-
to regi alienigenæ non eundem secum colenti deum, tamen subiecta seruiebat quæ cum ex-
tremo periculo, non suo tantũ sed etiam gentis suæ, quæ tunc erat populus dei, domino pro
sterneretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatũ regium, sicut pãnum men-
strualem: & ita orantem confestim exaudiuit, qui cordis inspector eam uerum dicere sciuit.
Et utiq; maritum habebat multarum mulierum uirum, & deorum alienorum falsorumq; D
cultorem. Tu autem si & ille in proposito quod tecũ susceperat, perduraret, nec à te offensus
in flagicium corruisset, maritum habebas non solum fidelem, & uerum deum tecum colen-
tem, sed etiam continentem: qui proculdubio propositi uestri non immemor, & si ad coniu-
galia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta nõ cogeret. Hæc tibi scripsi, quo-
niam me consulendum putasti, non ut tuum rectum institutum sermone meo frangerem,
sed quod te inordinate & incaute agente uiri tui factum dolerem. De cuius reparatióe de-
bes uehementissime cogitare, si uere ad Christum uis pertinere. Indue itaque humilitatem
mentis, & ut te deus conseruet perseuerantem, noli maritum contemnere pereuntem. Funde
pro illo pias & assiduas orationes, sacrifica lachrymas tanquam uulnerati sanguinem cor-
dis, Et scribe ad eum satisfactionem, petens ueniam, quia in eum peccasti, quod præter eius
consilium & uoluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti: non ut te pœniteat
tribuisse pauperibus, sed eum boni tui operis participem & moderatorem habere noluis-
se. Promitte de cætero in adiutorio domini, si & illum suæ turpitudinis pœnituerit, & conti-
nentiam quam deseruerit repetiuerit, te illi sicut decet in omnibus seruituram, ne forte, ut ait
2.Tim.2 Apostolus, det illi deus pœnitentiam, & resipiscat de diaboli laqueis, à quo captiuus tene-
tur secundum ipsius uoluntatem. Filium autem uestrum quoniam de legitimis eum & ho-
nestis nuptijs suscepisti, magis in patris quàm in tua esse potestate quis nesciat? Et ideo ei
negari non potest, ubicunque illum esse cognouerit, & iure poposcerit: ac per hoc ut secun-
dum tuam uolũtatem in dei possit nutriri & erudiri sapientia, necessaria est illi etiam uestra
concordia.

Augustinus Asellico episcopo monstrat Christianos esse quidem Israëlitas & Iu-
dæos iuxta sensum spiritualem esse, tamen ab hoc uocabulo uulgo temperandum, eo
quod Christiani non solum liberi sint à Iudaicis obseruationibus, uerumetiam ab eo,

quod

quod præceptorum obseruationem non tribuūt suis uiribus ut solent Iudæi. Ep. CC.

A OMINO beatissimo fratri & episcopo Asellico, Augustinus in domino salu/tem. Litteras sanctitatis tuæ quas ad uenerabilem senem Donatianum de cauendi Iudaismi disceptatione misisti, ad me ipse dignatus est mittere, atq; ut eis responderem petendo uehementius impetrauit, quem ueritus contemnere, ut possum domino adiuuante respondeo, gratum existimans etiam charitati tuæ, q; ad te scribendo illi iubenti quem pro suis meritis ambo ueneramur, obtemperare non renui. Christianos maxime ex gentibus uenientes iudaizare non oportere, Paulus apostolus do/cet ubi ait, Dixi Petro coram omnibus, Si tu cum sis Iudæus gentiliter & non iudaice uiuis, quemadmodum gentes cogis iudaizare? Et secutus adiunxit, Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, Scientes autem quoniam non iustificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Iesu Christo credimus ut iustificemur per fidem Christi, & non ex operibus legis, quoniam ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Non solum autem illa opera legis quæ sunt in ueteribus sacramentis, & nunc reuelato testamento nouo non obseruantur à Christianis, sicuti est circuncisio præputij & sabbati carnalis uacatio, & à quibusdam escis abstinentia, & pecorum in sacrificijs immolatio, & neomenia & azymum, & cætera huiusmodi, uerumetiam illud quod in lege dictum est, Non concupisces, quod utiq; & Christianus nullus ambigit esse dicendum, non iustificat hominem nisi per fidem Iesu Christi, & gratiam per Iesum Christum dominum nostrū. Idem ipse quippe dicit apostolus, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum est. Ego autem uiuebam aliquando sine lege. Aduenien/te autem mandato peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi man/datum quod erat in uitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per man/datum fefellit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortē, ut fiat supra modum peccatum peccans per mandatum. Scimus enim quia lex spiritalis est, Ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor ignoro, Nō enim quod uolo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, consentio legi quoniam bona est. Videmus itaq; in his apostolicis uerbis legē non solū non esse peccatū, sed etiam esse sanctam, & mādatū sanctū & iustū & bonum, quod dictum est, non cōcupisces. Sed peccatū per bonū fallit, & per illud occidit eos qui cum sint carnales, putant suis uiribus legem spiritalē se posse cōplere, & per hoc fiunt non solum peccatores, quod essent etiam si legē non accepissent, sed etiā præuaricatores, quod non essent nisi legem accepissent. Sic enim alio loco dicit, Vbi lex non est, nec præuaricatio. Lex ergo subintrauit, sicut alibi ipse testatur, ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia. Hæc est igitur utilitas legis, quia ostendit hominem sibijpsi, ut sciat infirmitatem suam, & uideat quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia q; sanetur. Appetuntur enim ardētius quæ uetantur, dum id quod spiritaliter iubetur carnalis obseruare cōpellitur. Vt aūt sit spiritalis qui legem impleat spiritalem, non fit ipsa lege, sed gratia, hoc est non imperio, sed beneficio, non iubente littera, sed adiuuante spiritu. Incipit autem homo secūdum gratiam interiori homine renouari, ut mēte agat quod amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est ut non omnino non concupiscat, sed ut post concupiscentias suas non eat. Quod quidem tam magnum est, ut si omnimodo fieret, & quāuis insint dum sumus in corpore mortis huius desideria peccati, nulli eorum tamen adhiberemus assensum, non esset unde diceremus patri nostro qui est in cœlis, Dimitte nobis debita nostra. Nec tamen ideo tales iam

Gal. 2.

Rom. 7

B

Romd. 4.

Rom. 5

essemus,quales erimus cum mortale hoc induerit immortalitatē. Tunc enim nō solum nul C
li desiderio peccati obediemus,sed nulla erunt desideria talia quibus nō obedire iubemur.
Nunc ergo ubi dicitur, Iam non ego operor illud,sed id quod in me habitat peccatum, de
concupiscentia carnis dicitur,quæ operatur in nobis motus suos etiam quando eis non obe
diemus,dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desiderijs
eius,nec exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato:in qua iusticia nōdum cōsum
mata perseueranter proficientes , ad eius cōsummationem quādoq; ueniemus, ubi peccati
concupiscentia non cohibenda atq; frenanda, sed nulla sit. Hæc enim lex posuit dicendo,
Non concupisces,non quod hic ualeamus,sed ad quod proficiēdo tendamus . Verum hoc
fit non lege quæ hoc imperat, sed fide quæ hoc impetrat : non littera qua iubetur,sed spiri/
tu quo sanatur,Non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratia saluatoris. Vtili/
tas itaq; legis est ut hominē de sua infirmitate cōuincat,& gratiæ medicinam quæ in Chri/
sto est,implorare compellat.Omnis enim qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Quo
modo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Quomodo credent quem nō audierūt?
Vnde paulopost dicit,Igitur fides ex auditu,auditus autem per uerbū Christi . Quæ cum
ita sint,qui se Israelitas esse carnaliter gaudent , sed præter gratiam Christi, in lege glori/
Roma.10 antur,hi sunt de quibus idem apostolus ait, quod ignorantes dei iusticiam & suam uolen/
tes constituere,iusticiæ dei nō sunt subiecti. Dei quippe dixit iusticiam,quæ homini ex deo
est,Suam uero,quam putant sibi sufficere ad faciēda mandata sine adiutorio & dono eius
qui legem dedit. His autem similes sunt,qui cum profiteantur se esse Christianos , ipsi gra/
tiæ Christi sic aduersantur,ut se humanis uiribus diuina existiment implere mandata:ac sic
etiam ipsi ignorantes dei iusticiam,& suam uolentes constituere,iusticiæ dei non sunt subie
cti , non quidem nomine, sed tantum errore iudaizantes.Hoc genus hominum capita sibi
inuenerāt Pelagium & Cœlestium impietatis huius assertores acerrimos.Qui recēti iudicio
dei per diligentes & fideles seruos eius etiam catholica communione priuati sunt, & pro/
pter cor impœnitens adhuc in sua damnatione persistunt . Quisquis ab isto carnali & ani/ D
mali,atq; ideo non immerito reprehensibili atq; damnabili iudaismo esse quærit alienus,
non solum ueteres illas obseruationes à se facere debet alienas,quæ iam reuelato testamen/
to nouo posteaquam uenerunt ea quæ per illas significabantur esse futura,proculdubio es/
se necessariæ destiterunt,ut non iudicetur in cibo & potu & in parte diei festi & neomeniæ
& sabbatorum,quod est umbra futurorum,uerumetiam illa quæ in lege ita præcepta sunt
ut ualeant ad infirmandos mores fidelium,id est ut abnegantes impietatem & seculares cu
piditates,temperanter & iuste & pie uiuamus in hoc seculo, Vnde est etiam hoc quod ex le
Rom.7 ge maxime commendandum elegit apostolus,Non concupisces:Et quæcunq; de deo & ꝓ/
ximo diligendo sine ullis figuris sacramentorum præcipiuntur in lege , in quibus duobus
Matth.22. præceptis etiam ipse dominus Christus dicit totam legem prophetasq; pēdere, sic accipit,
sic amplectitur,sic obseruanda esse non dubitat, ut quicquid in eis proficit,non sibi tribuat,
sed gratiæ dei per Iesum Christum dominum nostrum. Veruntamen cum quisque isto
modo fuerit uerus germanusq; Christianus , utrum etiam Iudæus aut Israelita dicendus
sit merito quæritur . Quod quidem si non carne sed spiritu hoc esse intelligitur , non debet
ipsum nomen sibi in consuetudine sermonis imponere,sed spiritali intelligentia retinere, ne
propter ambiguitatem uocabuli quam non discernit quotidiana locutione , illud profiteri
uideatur quod est inimicum nomini Christiano.Hāc autem quæstionem, id est utrum qui
Christianus est,etiam Iudæus uel Israelita possit intelligi, idem beatus nobis aperit & dis/
soluit apostolus ubi dicit,Circuncisio quidem prodest si legem custodias.Si autem præua/
ricator legis sis,circūcisio tua præputium facta est.Si igitur præputium iusticias legis custo/
diat,nónne præputium eius in circuncisionem reputabitur, & iudicabit quod ex natura est
præputium legem perficiens,te qui per litteram & circuncisionem præuaricator legis es? Nō
enim

A enim qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ manifesta in carne est circũcisio, sed qui in abscondito Iudæus est & circuncisione cordis, qui spiritu non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est. Cum igitur audiamus apostolum Christi commendantem nobis Iudæum in abscondito, non in carnis circuncisione, sed cordis, & spiritu non littera, quis est iste nisi Christianus? Sic itaq; sumus Iudæi, nõ carnaliter sed spiritaliter, quemadmodum sumus semen Abrahæ, non secundum carnem sicuti illi qui de ipso nomine carnali superbia gloriantur, sed secundum spiritum fidei quo non illi. Scimus enim nos fuisse promissos, quando ei dixit deus, Patrem multarum gentium posui te. Et quàm multa de hac re dicat apostolus, nouimus. Dicimus enim inquit, quoniam deputata est Abrahæ fides ad iusticiã. Quomodo ergo deputata est? An cum in circuncisione esset, an cum esset in præputio? Non in circũcisione, sed in præputio, Et signum accepit circuncisionis signaculũ iusticiæ & fidei quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium ut deputetur & illis ad iusticiam, ut sit pater circuncisionis, non his solum qui ex circuncisione sunt, sed & his qui sequuntur uestigia quæ est in præputio fidei patris nostri Abraham. Et paulo post, Ideo inquit ex fide, ut secundum gratiã firma sit promissio omni semini, non ei tantum quod ex lege est, sed & ei quod ex fide est Abrahã qui est pater omniũ nostrum, sicut scriptũ est, Quia patrem multarum gentium posui te. Item ad Galatas, Abraham inquit credidit deo & deputatum est illi ad iusticiam. Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abraham. Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, prænunciauit Abrahæ, quia benedicentur in te omnes gentes, ita ut qui ex fide sunt benedicantur cum fideli Abraham. Iam aliquanto post in eadem epistola, Fratres inquit secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dicit, & seminibus tanquam in multis, sed tanquã in uno, & semini tuo quod est Christus. Item paulo post, Omnes enim uos inquit unum estis in Christo Iesu. Si autem uos Christi, ergo Abrahæ semen estis secundum promissionem hæredes. Secundum istum ergo intellectum apostolicum inueniũtur Iudæi qui Christiani nõ

Gen. 17
Roma. 4.
Gal. 3.

B sunt, cum ex carne Abrahæ originem ducant, non esse filij Abrahæ. Cum enim dicit, Intelligite ergo quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abrahæ, profecto significat eos qui ex fide non sunt, nõ esse filios Abrahæ, Ac per hoc nisi Iudæis eo modo sit pater Abraham quomodo est nobis, quid eis prodest q; de carne eius exorti sunt, & nomen sine uirtute tenuerunt? Cũ aũt ad Christũ transeunt & incipiunt esse ex fide filij Abrahæ, tunc erunt Iudæi, nõ in manifesto, sed in abscondito, circuncisione cordis spiritu non littera, quorum laus non sit ex hominibus sed ex deo, Ab hac autem fide alienati, in ramis fractis deputabũtur ex illa olea, in cuius radice idem dicit apostolus inserere oleastrum, id est gentes, quod utiq; nõ fit per carnem, sed per fidem, neq; per legem sed per gratiam, nec per litteram, sed per spiritum, neque carnis circuncisione, sed cordis, nec in manifesto, sed in abscondito, nec laude ex hominibus sed ex deo, ut sit unusquisq; Christianus sicut non carnalis sed spiritalis Abrahæ filius, ita non carnalis sed spiritalis Iudæus, nec carnalis sed spiritalis Israelita. Nam & de isto nomine sic apostolus loquitur, Non enim omnes qui ex Israel hi sunt Israel, neq; qui sunt semen Abrahã omnes filij, sed in Isaac uocabitur tibi semẽ: hoc est nõ hi qui filij carnis hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Nónne mirabilia magna sunt ista profundumq; mysterium, ut multi ex Israel non nati, sint Israel: & multi non sint filij, cum sint semen Abrahæ? Quomodo enim nõ sunt, quomodo sunt, nisi quia non sunt filij promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filij carnis nomen inane gestantes, ac per hoc nec illi sunt Israel sicut sumus nos, nec nos sumus Israel sicut sunt illi. Nos enim sumus secundum spiritalem regenerationem, illi secundum carnalem generationem. Intuendum est quippe ac discernendũ, aliũ esse Israel qui propter carnẽ nomẽ accepit, aliũ uero qui propter spiritũ rem quæ illo nomine significatur obtinuit. Nunquam enim ex Agar ancilla Saræ nati sunt

Rom. 9

Israelitæ. Nónne Hismael ex illa natus est,& non Israelitarum gentē suo semine propaga- C
uit? De Sara nanq; uenit Israel per Isaac,qui ex promissione natus est Abrahæ, Tñ cum se
cundū propaginē carnis se ita res habeat, uenitur ad intellectū spiritalē,& inueniuntur ad
Saram non pertinere carnales Israelitæ, qui ex illa carnis originē ducunt, & pertinere ad eā
potius Christiani,qui non secundū Hismael filij sunt carnis,sed secundū Isaac filij sunt pro
missionis,nō ad ipsius Isaac carnale semen,sed ad spiritale mysteriū pertinentes. Ita quippe
Gala.4. ad Galatas apostolus loquitur, Dicite mihi sub lege esse uolentes, legē non audistis? Scri-
ptum est enim q; Abraham duos filios habuit, unū de ancilla,& unum de libera. Sed ille q
dem qui de ancilla,secundū carnē natus est,qui aūt de libera per repromissionē,quæ sunt in
allegoria. Hæc enim sunt duo testamenta, Vnum quidem à monte sina in seruitutem gene
rans quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia qui coniunctus est huic quæ nunc est
Hierusalem,& seruit cū filijs suis. Quæ aūt sursum est Hierusalem libera est quæ est mater
nostra. Scriptum est enim, Lætare sterilis quæ non paris,erūpe & clama quæ non parturis,
quia multi filij desertæ magis q̃ eius quæ habet uirū. Nos aūt fratres secundū Isaac ꝓmissi
onis filij sumus. Sed sicut tunc qui secundū carnē natus fuerat, persequebatur cū qui secun-
dū spiritū,ita & nūc. Sed quid dicit scriptura, Eijce ancillam & filiū eius, Non enim hæres e-
rit filius ancillæ cum filio liberæ,qua libertate Christus nos liberauit. Ecce secundū istā spiri
talē atq; apostolicā intelligentiā nos potius pertinemus ad liberā Saram,qui ex illa nullam
carnis propaginē trahimus. Iudæi aūt qui ex illa carnis propaginē trahūt,ad Agar potius
ancillā pertinere monstrantur, de qua carnis propagationē non trahunt. In nepotibus etiā
Abrahæ & Saræ,id est filijs Isaac & Rebeccæ, illis geminis Esau & Iacob q postea uocatus
est Israel,hoc ipsum magnū & profundum mysteriū reperitur. De quo idem apostolus lo-
quens,cū per Isaac promissionis filios cōmemorasset ad Christi gratiam pertinentes, Non
Rom.9 solū aūt illa inquit,sed & Rebecca ex uno cōcubitu habens Isaac patris nostri. Nondū eñ
natis,nec qui egerint aliquid boni aut mali, ut secundū electionē propositum dei maneret,
non ex operibus,sed ex uocante dictū est ei,quia maior seruiet minori, sicut scriptum est, Ia D
cob dilexi, Esau autem odio habui. Hæc certe doctrina apostolica atq; catholica satis euidē
ter indicat nobis,secundū originem carnis ad Saram Iudæos,id est Israelitas pertinere. Se-
cundum aūt mysteriū spiritus ad Saram Christianos, ad Agar Iudæos. Item secundū ori-
ginē carnis ad Esau qui dictus est etiam Edom,gētem Idumeorū, ad Iacob aūt qui dictus
est etiam Israel,gentē Iudæorū. Porrò secundū mysteriū spiritus,ad Esau Iudæos,ad Israel
ꝑtinere Christianos. Ita quippe impletur quod scriptū est, Maior seruiet minori,id est pri-
or natus populus Iudæorum,posteriori nato populo Christianorum. Ecce quemadmodū
sumus Israel adoptione diuina,nō humana cognatione gloriantes,nec in manifesto, sed in
occulto,nec littera sed spiritu,nec carnis,sed cordis circuncisione Iudæi. Quæ cum ita se ha-
beant,nec tamen debemus consuetudinem sermonis humani inepta loquacitate confunde
re,& in rebus discernēdis frequentata uocabula perturbata significatione miscere,ut eos qui
Christiani sunt,& appellatione usitatissima Christiani uocātur, inusitato uocabulo aliquis
affectet appellari Iudæos: uel cum sit ipse uoceturq; Christianus, Israelitæ potius nomine
delectetur,& quod in mysterio debet semper intelligere,parcius aūt ore ꝓferre, hoc in quo
tidiana loquendi consuetudine magis eligat frequentare inepta insolentia, & si dici potest
imperita scientia. Nunquid enim apostoli per quos ea didicimus ista nesciebant,quomodo
nos potius sumus semen Abrahæ secundum Isaac promissionis hæredes, & Iudæi spiritu
non littera,cordis circuncisione non carnis,& non secundū carnem Israel,sed Israel dei? Scie
bant utiq; ista multo sapientius certiusq; q̃ nos,& tamen in loquendi consuetudine Iudæ-
os & Israelitas eos appellabant qui secundum carnem de Abrahæ stirpe tunc existebant.
1.Cor.1. Namq; ait apostolus, Iudæi signa petunt,& græci sapientiam quærunt. Nos autem præ-
dicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. Ipsis
aūt

A autem uocatis Iudæis & græcis, Christum dei uirtutem & dei sapientiam. Quod dixit græ
cos, hos etiam gentium nomine significauit, eo ꝙ hæc lingua maxime excellit in gentibus.
Iudæos tamen ipsos uocauit quos omnes hoc nomine appellant. Nam si Christiani ipsi
sunt Iudæi, Christianis est ergo scãdalum Christus crucifixus, de quo dictum est, Iudæis q-
dem scandalum. Quis hoc nisi insanissimus sentiat? Item dicit, Sine offensione estote Iudæ
is & græcis & ecclesiæ dei. Quomodo ista distingueret si & ecclesiã dei in quotidiana loquen
di cõsuetudine Iudæos appellare deberet? Item ait, Quos & uocauit non solum ex Iudæis, Rom.9
sed etiam ex gentibus, Quomodo uocauit ex Iudæis si potius ex nõ Iudæis uocauit ut es-
sent Iudæi? Item de Israelitis, Quid ergo dicemus inquit? Quia gentes quæ non sectaban-
tur iusticiam apprehenderunt iusticiam, Israel autem persequẽs legem iusticiæ, in legem iu-
sticiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in
lapidem offensionis. Item ad Israel aũt quid dicit? Tota die extendi manus meas ad popu
lum non credentem & contradicentem. Et secutus adiungit, Dico ergo: Nunquid repulit de Rom.11.
us plebem suam? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahæ de tribu beniamin.
Non repulit deus plebem suam quam præsciuit. Quomodo hic appellauit apostolus Isra-
el non credentem & cõtradicentem si Christiani sunt Israel, uel quomodo se appellauit Isra
elitam? Nunquid ex eo ꝙ Christianus factus erat? Non utiq;, sed ex eo ꝙ secundum carnẽ
fuerat ex semine Abrahã, de tribu beniamin, quod nõ sumus nos secundũ carnẽ, quãuis secũ
dũ fidẽ sumus semen Abrahæ, ac per hoc & Israel. Sed aliud est qđ agnoscit altioris intelli
gentia sacramẽti, aliud exposcit quotidiana cõsuetudo uocabuli. Deniq; Aptius iste nescio
quis de quo scripsisti ꝙ doceat Iudaizare Christianos, eo modo sicut insinuauit sanctitas
tua, Iudæum & Israelitam uocat, ut ab eis prohibeat à quibus pro temporis illius congruẽ-
tia lex per sanctum famulum dei Moysen data prohibeat, & cæteras illius temporis obser-
uationes iam nunc apud Christianos abolitas remotasq; persuadeat, quas umbras futuro
B rum appellat apostolus, ut & prophetia in illis intelligatur, & eorum obseruatio iã euacua-
ta mõstretur: unde apparet quare se iste Aptius uelit Israelitam Iudæumq; uocitari, nõ spi-
ritaliter, sed omnino carnaliter. Nos autem nec illis obseruationibus quæ nouo testamento
reuelato euacuatæ sunt, tenemur obstricti, & præcepta legis huic etiam tempori necessaria, Exodi 20
qualia sunt, Non adulterabis, non homicidium facies, non concupisces, & si quod est aliud Leuit.15
mandatum quod in hoc sermone recapitulatur, Diliges proximũ tuum tanq; teipsum, non
uiribus humanis quasi nostram constituẽtes iusticiam, sed gratia dei per Iesum Christum
dominum nostrum, in ea iusticia quæ nobis ab illo est obseruãda esse didicimus, docemus.
Nec tamen ideo nos negamus semen Abrahæ, quibus dicit apostolus, Vos ergo Abrahæ Gal.3
semen, aut Iudæos in abscondito, de qualibus idem dicit, Non enim qui in manifesto Iudæ Rom.2
us est, neq; quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & cir-
cuncisio cordis, qui spiritu non littera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est, ad Israe-
litas spiritales, ad eum scilicet pertinẽtes cui minori prædictũ est seruiturum esse maiorem.
Sed hæc uocabula nobis non indecenter imponimus eaq; mysteriorum intelligentia conti
nemus, non uerborum insolentia uentilamus.

Nectarius augustinum rogat ut intercedat pro suis ciuibus. Epist. CCI.

Domino insigni & merito suscipiendo fratri Augustino episcopo, Nectarius.

DOMINO insigni & merito suscipiendo fratri Augustino episcopo, Nectarius. Quanta sit charitas patriæ, quoniã nosti prætereo. Sola est enim quæ pa-
rentũ iure uincat affectum. Cui si ullus esset consulẽdi modus aut finis bonis,
digne iam ab eius muneribus meruimus excusari. Sed quoniam crescit in dies
singulos dilectio & gratia ciuitatis, quantumq; ætas fini proxima est, tantũ incolumẽ ac flo
rentem relinquere patriam cupimus, idcirco gaudeo primum ꝙ apud instructum discipli-
nis omnibus uirũ mihi hic est sermo institutus. In Calamensi colonia multa sunt quæ meri
to diligamus, uel ꝙ in ea geniti sumus, uel ꝙ eidem magna contulisse uideamur officia.

Hæc ergo domine præstantissime & merito suscipiende non leui populi sui errato prolapsa est. Quod quidem si iuris publici rigore metiamur, debet plecti seueriori censura. Sed episcopum fas non est nisi salutem hominibus impertire, & pro statu meliore causis adesse, & apud omnipotẽtem deum ueniam aliorum mereri delictis. Quamobrem quãta possum supplicatione deposco, ut si defendenda res est, innoxius defendatur, ab innocentibus molestia separetur. Præsta hoc quod secundum naturam tuam peruides postulari: de damnis facilis potest haberi taxatio, tantum supplicia deprecamur. Acceptior deo uiuas domine insignis & merito suscipiẽde frater. C

In ciuitate quadam Idololatræ, contra recens Cæsaris ædictum, per occasionem sacrorum suorum impetum fecerãt in Christianos: trucidatis aliquot, ac spoliatis multis, quũ ob tam immane facinus formidarent Cæsaris iram, Nectarius rogat Augustinum, ut intercedat ne innocentes cum nocentibus plecterentur. Augustinus respondet, illic alios nocentiores, alios minus nocentes, alios nocentissimos inueniri posse, innocentem neminem. Promittit tamen, ut resipiscentibus parcatur, & cum nocentibus etiam agatur mitius, sed hactenus, ne cæteri impunito exemplo ad audenda similia prouocentur.

Epistola CCII.

DOMINO eximio meritoq́ʒ honorabili fratri Nectario Augustinus. Iam senio frigescentibus membris, feruere animum tuum patriæ charitate nec miror sed laudo, teq́ʒ non tantũ non tenere memoriter, uerumetiam uita ac moribus demõstrare, quod nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis, non inuitus immo etiam libens accipio. Vnde supernæ cuiusdam patriæ, in cuius sancto amore pro nostro modulo inter eos quibus ad illam capessendam consulimus, periclitamur atq́ʒ laboramus, talem etiã teipsum ciuem habere uellemus: ut eius portiunculæ in hac terra peregrinanti, nullum consulendi modum finemq́ʒ censeres, tanto effectus melior, quanto meliori ciuitati officia debita prærogares, in eius æterna pace nullum gaudendi finem inuẽturus, cuius ad tempus laboribus nullum tibi finem statueres consulendi. Verum hoc donec fiat, neq́ʒ enim desperandũ est, illam te patriam posse acquirere, uel iam acquirendam prudentissime cogitare, ad quã te pater etiam qui in ista genuit antecessit, Hoc ergo donec fiat, da nobis ueniam si propter patriam nostram quam cupimus nunquam relinquere, contristamus patriam tuam quam cupis florentem relinquere: de cuius quidem floribus si cum tua prudentia disputemus, nõ est uerendum ne tibi difficile persuadeatur, aut uero etiam non facile occurrat quemadmodum florere ciuitas debeat. Cõmemorauit poeta ille uestrarum clarissimus litterarũ quosdam flores Italiæ: sed nos in uestra patria non tam experti sumus quibus floruit terra illa uiris, quàm quibus arserit armis. Immo uero nõ armis sed flammis, nec arserit, sed incenderit. Quod tantũ scelus si fuerit impunitum, nulla digna correctione prauorum florentem te patriam putas relicturum. O flores non planè fructuum, sed spinarum. Compara nunc utrum malis florere patriam tuam pietate an impietate, correctis moribus an securis ausibus: Compara ista & uide utrum in patriæ tuæ amore nos uincas, utrum eam magis ueriusq́ʒ cupias florere quàm nos. Intuere paululum ipsos de republica libros, unde illum affectum amantissimi ciuis ebibisti, q́ʒ nullus sit patriæ consulendi modus aut finis bonis. Intuere, obsecro te, & cerne quãtis ibi laudibus frugalitas & continentia prædicetur, & erga coniugale uinculum fides, certiq́ʒ honesti ac probi mores, quibus cũ præpollet ciuitas, uere florere dicenda est. Hi autem mores in ecclesijs toto orbe crescentibus, tanquam in sanctis auditorijs populorum docentur atque discuntur, & maxime pietas, qua uerus & uerax colatur deus: qui hæc omnia, quibus animus humanus diuinæ societati ad inhabitãdam æternam cœlestemque ciuitatem instruitur & aptatur, non solum iubet aggredienda, uerum etiam donat implenda. Inde est quod deorum multorum falsorumq́ʒ simulacra, & prædixit euersura, & præcepit euerti, Nihil enim homines tam insociabiles reddit uitæ peruersitate, q́ʒ D

te, q́ʒ

A te,quàm illorum deorum imitatio, quales describuntur & commendantur litteris eorum.
Denique illi doctissimi uiri qui rempublicam ciuitatémque terrenam qualis eis esse debere
uidebatur,magis domesticis disputationibus requirebant uel etiam describebant,quàm publi/
cis actionibus instituebant atque formabant,egregios atque laudabiles quos putabāt ho/
mines potius quàm deos suos imitandos proponebant erudiendæ indoli iuuentutis.Et re/
uera Terentianus ille adolescens qui spectans tabulam pictam in pariete,ubi pictura ine/
rat de adulterio regis deorum, libidinem qua rapiebatur stimulis etiam tantæ autoritatis
accendit,nullo modo in illud flagicium uel concupiscendo laberetur, uel perpetrando im/
mergeretur, si Catonem maluisset imitari quàm Iouem, Sed quo pacto id faceret cum
in templis adorare cogeretur Iouem potius quàm Catonem? Verum hæc ex comœdia qui
bus impiorum luxus & sacrilega superstitio conuinceretur proferre forsitan non debemus.
Lege uel recole in eisdem libris quàm prudenter disseratur,nullo modo potuisse scriptiones
& actiones recipi comœdiarum,nisi mores recipientium consonarent: ita clarissimorum ui/
rorum in republica excellentium,& de republica disputantium autoritate firmatur,nequissi
mos homines fieri deorum imitatione peiores,non sanè uerorum sed falsorum atque ficto
rum. At enim illa omnia quæ antiquitus de uita deorum moribúsque conscripta sunt,lon/
ge aliter sunt intelligenda atque interpretanda sapientibus.Ita uero in templis populis con
gregatis, recitari huiuscemodi salubres interpretationes heri & nudiustertius audiuimus.
Quæso te siccine cæcum est humanum genus aduersus ueritatem,ut tam aperta & manife/
sta non sentiat? Tot locis pingitur,funditur,tunditur, sculpitur, scribitur, legitur,agitur,can
tatur, saltatur Iuppiter, adulteria tanta committens, quantum erat ut suo saltem capitolio
ista prohibens legeretur? Hæc mala dedecoris impietatísque plenissima si nemine prohi/
bente in populis feruеant, adorentur in templis, rideantur in theatris,cum his uictimas im
molant uastetur pecus etiam pauperum, cum hæc histriones agunt & saltant, effundan/
B tur patrimonia diuitū,ciuitates florere dicuntur. Horum planè florū non terra fertilis,nō Flora
aliqua opulens uirtus, sed illa dea Flora digna mater inuenta est,cuius ludi scenici tam ef/
fusiore & licentiore turpitudine celebrantur, ut quiuis intelligat quale dæmonium sit quod
placari aliter non potest,nisi illic non aues, non quadrupedes, non denique sanguis huma
nus, sed multo scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat. Hæc dixi propter
quod scripsisti, Quantum tibi ætas fini proxima est,cupere te ut patriam tuam incolumem
ac florentem relinquas. Tollantur iam illa omnia uana & insana, conuertantur homines
ad uerum dei cultum morésque castos & pios, tunc patriam tuam florentem uidebis,non
opinione stultorum, sed ueritate sapientium, cum hæc patria carnalis generationis tuæ,
portio fuerit illius patriæ cui non corpore sed fide nascimur, ubi omnes sancti & fideles
dei post labores uelut hyemales uitæ huius, interminata æternitate florebunt.Nobis itaq;
cordi est, neque Christianam amittere mansuetudinem, neque perniciosum cæteris imita/
tionis exemplum in illa ciuitate relinquere. Quomodo id agamus, aderit deus, si eis nō ita
grauiter indignetur. Alioquin & mansuetudo quam seruare cupimus, & disciplina qua uti
moderate nitimur impediri potest,si deo aliud in occulto placet,siue iudicanti hoc tantum
malum flagello acriore plectendum, siue etiam uehementius irascenti, si non correctis nec
ad se conuersis ad tempus esse uoluerit impunitum. Præscribit nobis quodammodo pru/
dentia tua de persona episcopali, & dicis patriam tuam non leui populi sui errato prola/
psam. Quod quidem si iuris publici rigore metiamur, debet plecti seueriori censura. Sed
episcopum inquis fas non est nisi salutem hominibus impertire, & pro statu meliore cau/
sis adesse, & apud omnipotentem deum ueniam aliorum mereri delictis. Hoc omnino ser/
uare conamur,ut seueriore censura nemo plectatur, neque à nobis,neque ab alio ullo inter
cedentibus nobis:salutem hominibus cupimus impertire, quæ posita est in recte uiuendi fe
licitate,non in male faciendi securitate. Veniam quoq; non tantum nostris,uerū & aliorum

instamus delictis mereri, quod impetrare nisi pro correctis omnino non possumus. Adiun C
gis etiam & dicis, Quanta possum supplicatiõe deposco, ut si defendẽda res est, innoxius de
fendatur, ab innocentibus molestia separetur. Accipe breuiter quæ commissa sint, &
noxios ab innocentibus ipse discerne. Contra recentissimas leges, Kalendis Iunijs sexto, pa
ganorum sacrilega solennitas agitata est, nemine prohibente, tam insolenti ausu, ut quod
nec Iuliani temporibus factum est, petulantissima turba saltantium in eodem prorsus uico
ante fores transiret ecclesiæ. Quam rem illicitissimam atq; indignissimam clericis prohibe-
re tentantibus, ecclesia lapidata est. Deinde post dies ferme octo, cum leges notissimas epi-
scopus ordini replicasset, & dum ea quæ iussa sunt uelut implere disponunt, iterum ecclesia
lapidata est. Postridie nostris, ad imponendũ perditis metũ, quod uidebat apud acta dice
re uolentibus publica iura negata sunt. Eodẽq; ipso die ne uel diuinitus terrerentur, grando
lapidationibus reddita est, qua transacta continuo tertiam lapidationẽ, & postremo ignes
ecclesiasticis tectis atq; hominibus intulerũt, unum seruorum dei qui oberrans occurrere
potuit occiderunt, cæteris partim ubi potuerant latitantibus, partim quò potuerant fugien
tibus, cum interea contrusus atq; coartatus quodam loco se occultaret episcopus, ubi se ad-
mortem quærentiũ uoces audiebat sibiq; increpantium q eo non inuento gratis tantũ per
petrassent scelus. Gesta sunt hæc ab hora ferme decima usq; ad noctis partem nõ minimã.
Nemo compescere, nemo subuenire tentauit illorum quorum esse grauis posset autoritas,
præter unum peregrinum, per quem & plurimi serui dei de manibus interficere conantium
liberati sunt, & multa extorta prædantibus: per quem clarum factum est, q̃ facile illa uel o-
mnino non fierent uel cœpta desisterent, si ciues maximeq; primates ea fieri perfici q; uetu-
issent. Proinde in uniuersa illa ciuitate non innocentes à nocentibus, sed minus nocẽtes à no
cẽtioribus poteris fortasse discernere. Nam in paruo peccato illi sunt, qui metu deterriti ma-
ximeq; ne offenderent eos quos in illo oppido plurimum posse & inimicos ecclesiæ noue-
rant, opem ferre non ausi sunt. Scelerati autem omnes quibus & si non facientibus, neq; im- D
mittentibus, tamen uolentibus ista commissa sunt, sceleratiores qui cõmiserunt, sceleratissi-
mi qui immiserunt. Sed de immissione suspitionem putemus esse non ueritatem, nec ea di-
scutiamus quæ nisi tormentis eorum per quos inquiruntur inueniri omnino non possunt.
Demus etiam ueniam timori eorum qui potius deum pro episcopo & seruis eius deprecan
dum, quàm potentes inimicos ecclesiæ offendendos esse putauerunt. Quid eos qui restant,
nulla ne censes disciplina coercendos, & proponẽdum existimas impunitum tam immanis
furoris exemplum? Non præterita uindicando pascere iram nostram studemus, sed miseri-
corditer in futurum consulendo satagimus. Habent homines mali, ubi & per Christianos
non solum mansuete, uerumetiam utiliter salubriterq; plectantur. Habent enim q corpore
incolumi uiuunt, habent unde uiuunt, habent unde male uiuunt. Duo prima salua sint, ut
quos pœniteat sint, hoc optamus, hoc quãtum in nobis est etiam impensa opera instamus.
Tertium uero si deus uoluerit tanq; putre noxiumq; resecari, ualde misericorditer puniet.
Si autem uel amplius uoluerit, uel ne hoc quidem permiserit, altioris & profecto iustioris
consilij ratio penes ipsum est, à nobis curam officiũq; oportet impendi, quousq; uidere cõ-
cedit, deprecantibus eum ut animum nostrum approbet quo cunctis uolumus esse con-
sultum, nihilq; fieri sinat per nos quod & nobis & ecclesiæ suæ non expedire longe melius
nouit ipse q̃ nos. Modo cũ apud Calamã essemus, ut nostri in tam graui dolore, uel conso
larentur afflicti, uel sedarentur accensi, quantum potuimus quod in tempore oportuisse ex-
istimauimus cum Christianis egimus. Deinde etiam ipsos paganos mali tanti caput & cau
sam petentes ut ab eis uideremur admisimus, ut hac occasione admoneremus eos quid face
re deberent si saperent, non tantũ pro remouenda præsenti sollicitudine, uerumetiã pro in-
quirenda salute perpetua: multa à nobis audierunt, multum etiam ipsi rogauerunt, sed ab-
sit ut tales serui simus, quos ab eis rogari delectet, à quibus noster dominus non rogatur.
Vnde

A Vnde peruides pro uiuacitate mentis tuæ, ad hoc esse nitendum seruata mansuetudine & moderatione Christiana, ut aut cæteros deterreamus eorum imitari peruersitatem, aut cæteros optemus eorum imitari correctionem. Dãna quæ illata sunt, uel tolerantur à Christianis, uel resartiuntur per Christianos, Animarum uero lucra quibus acquirendis cum periculo etiã sanguinis inhiamus, & in loco illo quæstuosius ꝑuenire, & alijs locis illo exẽplo nõ impediri desideramus. Dei misericordia nobis præstet de tua salute gaudere.

Augustinus presbyter Maximino episcopo Donatistæ, qui diaconum orthodoxum baptizasse dicebatur, ut aut fateatur factum aut profiteatur se orthodoxum, inuitans illum uel ad colloquium, uel ad rescribendum, ut concordia ecclesiæ sartiatur. Epistola CCIII.

DOMINO dilectissimo & honorabili fratri Maximino, Augustinus presbyter ecclesiæ catholicæ in domino salutem. Priusq; ad rẽ ueniam quã tuæ beneuolentiæ scribere uolui, tituli huius epistolæ, ne uel te uel alium quempiã moueat, rationem breuiter reddam. Domino scripsi, quia scriptũ est, Vos in libertatem uocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatẽ seruite inuicem. Gal. 5 Cum ergo uel hoc ipso officio litterarum per charitatem tibi seruiam, non absurde te dominum uoco propter unum & uerum dominum nostrum qui nobis ista præcepit. Dilectissimo autem quod scripsi, nouit deus ꝙ non solum te diligam, sed ita diligam ut meipsum, quandoquidem bene mihi sum conscius, bona me tibi optare quæ mihi. Honorabili uero quod addidi, non ad hoc addidi ut honorarem episcopatum tuum, mihi enĩ episcopus non es, neq; hoc cum contumelia dictum acceperis, sed ex animo quo in ore nostro debet esse, est est, non non. Neq; enim ignoras, aut quisquam hominum qui nos nouit ignorat, neq; te esse episcopum meum, neq; me presbyterum tuum. Honorabilem igitur ex ea regula te libẽter appello qua noui te esse hominem, & noui hominẽ ad imaginem dei & Gen. 1. B similitudinem factum, & in honore positum ipso ordine & iure naturæ, si tamen intelligendo quæ intelligenda sunt serues honorem tuum. Nam ita scriptum est, Homo in honore Psal. 48 positus non intellexit, comparatus est iumentis insensatis & similis factus est illis. Cur ergo te honorabilem inquantum homo es non appellem, cum præsertim de tua salute atq; correctione quamdiu in hac uita es desperare non audeam? Fratrem uero ut uocem, non te latet præceptum nobis esse diuinitus, ut etiam eis qui negant se fratres nostros esse dicamus, Fratres nostri estis: & hoc uehementer ualet ad causam propter quam scribere uolui fraternitati tuæ. Iam enim reddita ratione cur epistolæ talem ianuam fecerim, audi placidissime quæ sequuntur: Ego cum in ista regione consuetudinem hominum lugendam atque plangendam, qui cum Christiano nomine glorientur, Christianos rebaptizare non dubitant, quibus uerbis poteram detestarer, non defuerunt laudatores tui qui mihi dicerent te ista non facere, Fateor primo non credidi. Deinde considerans posse fieri ut animam humanam de futura uita cogitantem dei timor inuaderet, ut se ab scelere apertissimo temperaret, gratulatus credidi ꝙ tali proposito ab ecclesia catholica nolueris esse nimis alienus. Quærebam sanè occasionem loquendi tecum, ut si fieri posset ea quæ parua remanserat inter nos dissensio tolleretur. Cum ecce ante paucos dies diaconum nostrum Mutugennensem te rebaptizasse nunciatum est. Dolui uehementer, & illius miserabilem lapsum, & tuum frater inopinatum scelus. Noui enim quæ sit ecclesia catholica, Gentes sunt hæreditas Christi, & possessio Christi, termini terræ. Nostis & uos, Nã & si non nostis, aduertite, facillime à uolẽtibus sciri potest. Rebaptizare igitur hæreticũ hominem, qui hæc sanctitatis signa perceperit quæ Christiana tradidit disciplina, omnino peccatum est. Rebaptizare aũt catholicũ, immanissimũ scelus est. Tamẽ non adeo credens, quia de te mihi bene persuasum tenebã, Mutugennã ipse perrexi: & eum quidem miserum uidere nõ potui, à parentibus uero eius audiui quod uester iam etiam diaconus factus sit. Et tamen tam bene adhuc de tuo corde sentio,

tio,ut eum rebaptizatum esse non credam. Quare te frater dilectissime per diuinitatem & C
humanitatem domini nostri Iesu Christi obsecro ut rescribere mihi digneris quid gestum
sit,Et sic rescribere, ut noueris me in ecclesia fratribus nostris epistolam tuam uelle recitare.
Quod ideo scripsi,ne cum id postea facerem quod me non sperares esse facturum, offende
rem charitatem tuam,& iustam de me apud cõmunes amicos querelam deponeres. Quid
ergo te impediat ad rescribendum non uideo. Si enim rebaptizas,nihil est quod homines
de tuo collegio formides,cum id te rescripseris facere quod te illi facere etiam si nolles iube/
rent.Cum autem id quantis potueris documentis faciendum esse defenderis,non solũ non
succensebunt,sed etiam prædicabunt. Si autem non rebaptizas,arripe libertatem Christia
nam frater Maximine,Arripe quæso te, nõ cuiusquã hominis in contemplatione Christi,
aut reprehensionem uerearis,aut exhorreas potestatem,Transit honor huius seculi,transit
ambitio.In futuro Christi iudicio,nec absidæ gradatæ,nec cathedræ uelatæ, nec sanctimo/
nialium occursantium atque cantantium greges adhibebuntur ad defensionem,ubi cœpe/
rit accusare conscientia, & conscientiarum arbiter iudicare. Quæ hic honorant ibi onerant,
quæ hic releuant ibi grauant.Ista quæ pro tempore propter ecclesiæ utilitatem honori no/
stro exhibentur,defendent forte bonam conscientiam,defendere autem non poterunt ma/
lam.Quod ergo tam pio & tam religioso animo facis,si tamẽ facis, ut ecclesiæ catholicæ ba
ptismum non iteres, sed approbes potius tanquam unius uerissimæ matris, quæ omnibus
gentibus, & regenerandis sinum pandit,& regeneratis ubera infundit,tanquam unius pos/
sessionis Christi,sese usq; ad terræ terminos porrigentis,si hoc uere facis,cur non erumpis in
exultantem & liberam uocem ? Cur lucernæ tuæ tam utilem splendorem premis sub mo/
dio? Cur nõ discissis atque abiectis ueteribus pellibus timidæ seruitutis,Christiana potius
indutus fiducia existis & dicis, Ego unũ baptismum noui,patris & filij & spiritussancti no/
mine consecratum atque signatum ? Hanc formam ubi inuenio necesse est ut approbem:
non destruo quod dominicum agnosco,non exufflo uexillum regis mei. Vestem Christi & D
qui diuiserunt non uiolauerunt,& illi adhuc Christum non resurrecturum crediderant,sed
morientẽ uidebant. Si à persecutoribus uestis non conscissa est pẽdentis in cruce,cur à Chri
stianis destruitur sacramentũ sedentis in cœlo ? Si ueteris populi tẽporibus Iudæus essem,
quando alius esse melius non possem,accepissem utiq; circuncisionem, Quod signaculum
iusticiæ fidei tantum illo tempore ualuit antequam domini euacuaretur aduentu,ut infan
tem filium Moysi angelus præfocasset, nisi mater arrepto calculo circuncidisset puerum, &
hoc sacramento imminentem perniciem depulisset. Hoc sacramentum etiam Iordanem
fluuium refrenauit, & reduxit in fontem. Hoc sacramentum ipse dominus quamuis eua/
cuauerit crucifixus, tamen natus accepit. Non enim singula illa damnata sunt, sed succe/
dentibus oportunioribus decesserunt. Nam sicut circuncisionem abstulit domini primus
aduentus, sic baptismum auferet secundus aduentus. Sicut enim nunc posteaquam uenit
libertas fidei, & remotũ est seruitutis iugum,nullus Christianus circunciditur carne:sic tunc
regnantibus iustis cum domino damnatisq; impijs nemo rebaptizabitur, sed illud quod
ista præfigurant,id est circuncisio cordis, & mundatio conscientiæ manebit in æternum. Si
ergo illo tempore Iudæus essem, & ueniret ad me Samaritanus uelletq; illo errore dereli/
Ioan.4 cto quem etiam dominus improbauit dicens: Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus
quod scimus,quoniam salus ex Iudæis est, Vellet ergo Samaritanus quem Samaritani cir
cunciderant fieri Iudæus,uacaret certe iterationis audacia, & id quod apud hæresim factũ
erat quod præceperat deus, non repetere sed approbare cogeremur. Quod si in carne cir/
cũcisi hominis nõ inuenirem locũ ubi circuncisionem repeterem, quia unum est illud mem/
brum,multo minus inuenitur locus in uno corde ubi baptismum Christi repetatur. Ideo
qui duplicare baptismum uultis, necesse est omnino ut corda duplicata requiratis. Cla/
ma ergo recte te facere si non rebaptizas, & non solum sine trepidatione, sed etiam cum
gaudio

A gaudio mihi inde rescribe. Nulla te tuorum concilia frater exterreant. Si enim hoc eis displicuerit, non sunt digni qui te habeant. Si autem placuerit, credimus de misericordia domini, qui timẽtes sibi displicere, & conãtes placere nunq̃ deserit, ꝙ inter uos & nos cito pax erit, ne propter honores nostros de qua sarcina periculosa ratio reddetur, miseræ plebes credentes in Christũ habeãt in domibus suis communes cibos, & mensam Christi communẽ habere non possint. Nónne ingemiscimus ꝙ uir & uxor ut fideliter coniungãt corpora sua, iurant sibi plerunq; per Christũ, & ipsius corpus Christi diuersa cõmunione dilaniãt? Hoc tantũ scandalũ, tantus diaboli triũphus, tanta pernicies animarũ, si per tuã modestiã & prudentiã & dilectionẽ, quã debemus ei qui pro nobis suũ sanguinem fudit, ablata de medio in his regionibus fuerit, quis explicet uerbis quã tibi palmã præparet dominus, ut ad cætera mẽbra sananda quæ per totã Africã tabefacta miserabiliter iacent, à te proficiscatur tã imitabile medicinæ documentũ? Quàm uereor quoniam cor meũ uidere non potes, ne tibi cũ insultatione potius q̃ cum dilectione loqui uidear. Sed certe amplius quid faciam non inuenio, nisi ut inspiciendum sermonem meum tibi offeram, animam deo. Tollamus de medio inania obiecta quæ à partibus imperitis iactari contra inuicem solent, nec tu obijcias tẽpora macariana, nec ego sæuiciam circumcellionum. Si hoc ad te non pertinet, nec illud ad me. Area dominica nondum uentilata est, sine paleis esse non potest. Nos oremus atq; agamus quantum possumus ut frumentum simus. Ego rebaptizato diacono nostro silere nõ possum. Scio enim ꝙ mihi silentium perniciosum sit. Non enim cogito in ecclesiasticis honoribus tempora uentosa transigere, sed cogito me principi pastorum omnium, rationẽ de commissis ouibus redditurum. Si forte nolles ut hæc tibi scriberem, oportet te frater ignoscere timori meo. Multum enim timeo ne me tacente & dissimulante, alij quoq; rebaptizentur à uobis. Decreui ergo quantum uires & facultatem dominus præbere dignatur, causam istam sic agere, ut pacificis collationibus nostris omnes qui nobis communicant nouerint, ab hæresibus aut schismatibus quantũ catholica distet ecclesia, & quantũ sit cauẽda

B pernicies uel zizaniorum uel præcisorum de uite domini sarmentorum. Quã collationẽ me cũ si libenti animo susceperis, ut cõcordibus nobis amborũ litteræ populis recitentur, ineffabili exultabo lætitia. Si aũt id æquo animo non accipis, quid faciã frater, nisi ut te quoq; inuito epistolas nostras populo catholico legam, quo esse possit instructior? Quod si rescribere dignatus non fueris, uel meas solas legere decreui, ut saltẽ diffidentia uestra cognita rebaptizari erubescant. Neq; id agam cũ miles præsens est, ne quis uestrum arbitretur tumultuosius me agere uoluisse q̃ ratio pacis desiderat, sed post abcessum militis, ut omnes qui nos audiunt intelligant, nõ hoc esse propositi mei, ut inuiti homines ad cuiusq; cõmunionẽ cogantur, sed ut quietissime quærẽtibus ueritas innotescat. Cessabit à nostris partibus timor tẽporaliũ potestatũ, Cesset etiã à uestris partibus terror cõgregatorũ circũcellionũ. Re agamus, ratione agamus, diuinarum scripturarum autoritatibus agamus, quieti atq; tranquilli quantum possumus petamus, quæramus, pulsemus, ut accipiamus & inueniamus, & aperiatur nobis, ne forte fieri posset, ut adiuuãte domino concordes conatus & orationes nostras, tanta deformitas atq; impietas Africanarum regionum de uestris terris incipiat aboleri. Si nõ credis post discessum militũ me uelle agere, post discessum militũ tu rescribe. Si eñ ego præsente milite litteras meas legere populo uoluero, prolata epistola mea demõstrabit me fidei uiolatorẽ. Quod misericordia domini auertat à moribus atq; instituto meo, quod mihi per iugũ suum inspirare dignatus est. Episcopus meus beneuolentiæ tuæ fortasse potius litteras misisset si esset præsens, aut ego illo uel iubẽte uel permittẽte scripsissem. Sed illo absente cũ diaconi rebaptizatio recẽs esse dicitur, frigescere actionẽ ipsam dilatione non passus sum, de fraterna & uera morte acerbissimi doloris aculeis excitatus. Quẽ dolorẽ meũ adiuuante misericordia & prouidentia domini, pacis fortasse cõpensatio lenitura est. Deus & dominus noster tibi mentem pacatam inspirare dignetur, domine dilectissime frater.

Augusti-

Augustinus Donato presbytero Donatistæ, qui cum citaretur ad cōcilium, conatus sit sibi uim inserre, suadet ut re sobrie perpensa resipiscat, docens prauam uolūtatem recte cogi ad meliora. C

Epistola CCIIII

DONATO presbytero partis Donati, Augustinus episcopus ecclesiæ catholicæ.
Si posses uidere dolorē cordis mei & sollicitudinē pro salute tua, fortassis mise
reris animæ tuæ placens deo in audiendo uerbo, non nostro sed ipsius, nec eius
23.q.4.displicet. scripturas sic in memoria tua figeres ut contra eas cor clauderes. Displicet tibi
quia traheris ad salutem, cum tam multos nostros ad perniciem traxeris. Quid enim uolu
mus nisi te comprehendi & præsentari & seruari ne pereas? Quod autem in corpore læsus
es ipse tibi fecisti, Qui iumento tibi mox admoto uti noluisti, & te ad terram grauiter colli
sisti. Nam utiq; alius qui adductus est tecum collega tuus illæsus uenit, qui talia sibijpse nō
fecit. Sed neque hoc putas tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogēdum esse ad bo
1.Timoth.3 num. Attende quid apostolus dixerit: Qui episcopatum desiderat bonum opus concu
piscit, Et tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inuiti, perducuntur, includun
tur, custodiūtur, patiuntur tanta quæ nolūt donec eis assit uoluntas suscipiēdi operis boni.
Quanto magis uos ab errore pernicioso in quo uobis inimici estis, trahendi estis, & perdu
cendi ad ueritatem uel cognoscēdam uel eligendam, non solum ut honorem salubriter ha
beatis, sed etiam ne pessime pereatis? Dicis deum dedisse liberum arbitrium, Ideo non de
bere cogi hominem nec ad bonum, Quare ergo illi de quibus supradixi coguntur ad bo
num? Attende ergo quod considerare non uis. Ideo uoluntas bona misericorditer im
penditur, ut mala uoluntas hominis dirigatur. Nam quis nesciat nec damnari hominem
nisi merito malæ uoluntatis, nec liberari nisi bonam habuerit uoluntatem? Non tamen
ideo qui diliguntur, malæ suæ uoluntati impune & crudeliter permittendi sunt, sed ubi po
testas datur, & à malo prohibendi, & ad bonum cogendi. Nam si uoluntas mala sem
per suæ permittenda est libertati, quare Israëlitæ recusantes & murmurantes tam duris fla
gellis à malo prohibebantur, & ad terram promissionis compellebantur? Si uoluntas ma D
la suæ permittenda est libertati, quare Paulus non est permissus uti pessima uolūtate qua
persequebatur ecclesiā, sed prostratus est ut excæcaretur, & excæcatus est ut mutaretur, mu
tatus ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro ueritate pateretur? Si uo
luntas mala semper suæ permittenda est libertati, quare monetur pater in scripturis san
Ecci 30 ctis, filium durum non solum uerbis corripere, sed etiam latera eius tundere, ut ad bonā
Prouerb.23 disciplinam coactus & domitus dirigatur? Vnde item dicit: Tu quidem percutis eum uir
ga, animam autē eius liberas à morte. Si mala uoluntas semper suæ permittenda est liber
tati, quare corripiuntur negligentes pastores, & dicitur eis, Errantem non reuocastis, perdi
tam ouem nō inquisistis? Et uos oues Christi estis characterem dominicum portatis in sa
cramento quod accepistis, sed erratis & peritis. Non ideo uobis displiceamus, quia reuoca
mus errantes, & quærimus perditos. Melius enim facimus uoluntatem domini monētis ut
uos ad eius ouile redire cogamus, quàm consentiamus uoluntati ouiū errantium ut perire
uos permittamus. Noli ergo iam dicere quod te assidue audio dicere, Sic uolo errare, sic uo
lo perire. Melius enim nos hoc omnino non permittimus quantū possumus. Modo quod
te in puteū ut morereris misisti, utiq; libera uolūtate fecisti. Sed quàm crudeles essent serui
dei si huic malæ tuæ uoluntati te permitterent, & non te de illa morte liberarēt. Quis eos nō
merito culparet? quis non impios recte iudicaret? Et tamen tu te uolens in aquam misisti
ut morereris, Illi te nolentem de aqua leuauerunt ne morereris. Tu fecuisti secūdum uolun
tatem tuam, sed in perniciem tuam. Illi cōtra uoluntatem tuam, sed propter salutem tuam.
Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis qui eos dili
gunt seruetur, quantomagis illa spiritalis in cuius desertione mors æterna metuitur? Quan
quam in ista morte, quā tibi tuipse inferre uoluisti, non solum ad tempus, sed etiā in æternū
morereris,

A morereris,quia &si nō ad salutē,non ad ecclesiæ pacē, non ad Christi corporis unitatē,non
ad sanctam & indiuiduam charitatem , sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibiipse mortē
inferre debuisti. Considera scripturas diuinas,& discute quantum potes, & uide utrum hoc
fecerit aliquis aliquando iustorum atq; fidelium, cū ab eis tanta mala perpessi sunt qui eos
ad æternum interitum nō ad uitam æternam quò tu compelleris adigebant. Audiui quod
dixeris apostolum Paulum significasse hoc fieri debere ubi ait, Et si tradidero corpus meū 1.Cor.13
ut ardeam:quia uidelicet omnia bona dicebat, quæ sine charitate nihil prosunt, sicut sunt
linguæ hominum & angelorum,& omnia sacramenta, & omnis scientia, & omnis prophe/
tia,& omnis fides ita ut montes transferantur, & rerum suarum distributio pauperibus ,p/
sit:Ideo uidetur tibi etiam inter bona numerasse ut sibi quisq; inferat mortem. Sed attēde
diligēter & agnosce quemadmodū dicat scriptura, q tradat quisq; suum corpus ut ardeat.
Non utiq; ut ipse se in ignem mittat,quando persequentē patitur inimicū:sed quādo ei ,p/ 1.de Ciuit.dei ca.18 & 19
ponitur, ut aut mali aliquid faciat,aut mali aliquid patiatur, eligat non facere mala, q̄ nō
pati mala. Atq; ita corpus suum tradat in potestatem interfectoris, sicut tres illi uiri fecerūt
qui auream statuā cogebantur adorare,& nisi facerent minabatur eis ille qui cogebat,cami/ Daniel.3
nū ignis ardentē. Idolū adorare noluerūt, non ipsi se in ignē miserunt, & tamen etiā de illis
sic scriptū est,q tradiderūt corpora sua,ut neq; seruirēt neq; adorarent ullum deū, sed deū
suū. Ecce quomodo dixit apostolus,Si tradidero corpus meū ut ardeā. Quod aūt sequitur,
uide, Si charitatē non habeā nihil mihi prodest: ad istā charitatē uocaris, ab ista charitate
perire non sineris,& putas tibi aliquid prodesse si teipse præcipites in interitū, cum tibi nihil
prodesset,etiā si alter te occideret charitatis inimicū? Foris aūt ab ecclesia constitutus & sepa
ratus à cōpage unitatis & uinculo charitatis,æterno supplicio punireris,etiam si pro Christi
nomine uiuus incendereris. Hoc est enim quod ait apostolus,Etsi tradidero corpus meū ut
ardeā,charitatē aūt non habeā,nihil mihi prodest. Reuoca mihi animū ad sanā considera/
B tionē,& sobriā cogitationē:attende diligenter,utrum ad errorem & impietatē uoceris,& pa
tere pro ueritate quaslibet molestias . Si autem tu potius in errore atq; in impietate uersa/
ris,quò autē uocaris ibi est ueritas & pietas, quia ibi est Christiana unitas & sanctispiritus
charitas,quid adhuc tibi esse conaris inimicus ? Ideo præstitit misericordia dei ut & nos &
episcopi uestri tam frequenti numerosoq; conuentu carthaginem ueniremus,atq; inter nos
de ipsa dissensione ordinatissime conferremus. Gesta conscripta sunt,nostræ etiam subscri
ptiones tenentur,Lege uel patere ut tibi legatur,& tunc elige quod uolueris. Audiui q dixe
ris posse te nobiscum de ipsis gestis aliquid agere, si omittamus uerba episcoporum uestro
rum ubi dixerunt,Nec causa causæ,nec persona personæ præiudicat. Hæc uerba uis omitta/
mus,ubi per eos nescientes ueritas ipsa locuta est. Sed tu dicturus es hic eos errasse,& in fal
sam sententiam incautius cecidisse. Nos autem dicimus hoc eos uerum dixisse,& hoc per te
ipsum facillime probamus. Si enim episcopi uestri electi ab uniuersa parte Donati qui cau
sam omnium sustinerent, & si quid egissent gratum & acceptum cæteri haberēt , tamē in eo
qd' illos temere & non recte dixisse arbitraris,non uis ut tibi præiudicent, Verū ergo dixe
runt,quia nec causa causæ nec persona personæ præiudicat. Et ibi debes agnoscere, quia &si
persona tot episcoporum tuorum in illis septem constitutorum non uis ut præiudicet per/
sonæ Donati Mutugēnēsis presbyteri,quāto minus nō debet præiudicare Cæciliani perso
na,etiam si mali aliquid in illo esset inuentū, uniuersæ unitati Christi,quæ non in una uilla
Mutugenna concluditur,sed toto terrarū orbe diffunditur. Sed ecce facimus quod uoluisti,
sic tecū agimus ac si nō dixerint uestri,nec causa causæ,nec persona personæ præiudicat. Tu
inueni quid illic dicere debuerint cum eis obiecta esset causa & persona Primiani, qui dam/
natores suos & damnauit cum cæteris,& damnatos ac detestatos in suo rursus honore sus/
cepit, & baptismum quem mortui dederant, quia de ipsis in illa præclara sententia dictum
erat,q mortuorū funeribus plena sint littora,agnoscere potius & acceptare q̄ exufflare & re

scindere

Eccl.34 scindere maluit totumq́ dissoluit, Quod male intelligentes dicere soletis: Qui baptizatur C
à mortuo, & iterum tangit mortuum, quid ei prodest lauacrum eius? Si ergo non dicerent, nec causa causæ, nec persona personæ præiudicat, rei tenerentur in causa Primiani. Cum autem hoc dixerunt, immunẽ fecerũt ecclesiam catholicam, sicut nos asserebamus, à causa Cæciliani. Sed cætera lege, & cætera discute. Vide utrum in ipsum Cæcilianum, de cuius persona præiudicare conabantur ecclesiæ, aliquid mali probare potuerint. Vide utrum non potius etiam pro illa multa egerint, & pluribus lectionibus, quas contra se protulerunt & recitauerunt, causam eius bonam omnino firmauerint. Lege ista uel legantur tibi, Considera omnia, retracta diligẽter & elige quid sequaris: utrum nobiscum in Christi pace, in ecclesiæ catholicæ unitate, in fraterna charitate gaudere: an pro nefaria dissensione, pro Donati par
23.q.4 displicet. te, pro sacrilega diuisione importunitatem nostræ circa te dilectionis diutius sustinere. Attendis enim & sæpe repetis sicut audio quod in Euangelio scriptum est, recessisse à domino septuaginta discipulos, & arbitrio suæ malæ atq; impiæ discessionis fuisse permissos, cæte
Ioan.6 risq́ duodecim qui remanserant fuisse responsum, Nunquid & uos uultis ire? Et nõ attendis, quia tunc primum ecclesia nouello germine pullulabat, nondumq́ in ea fuerat comple
Psal.71 ta illa prophetia: Et adorabut eum omnes reges terræ, omnes gẽtes seruient illi. Quod utique quanto magis impletur, tanto maiore utitur ecclesia potestate, ut nõ solum inuitet, sed
ποῖα θυρίς etiam cogat ad bonum. Hoc tunc dominus significare uolebat, qui quamuis haberet magnam potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc & in illa conuiuij similitudine satis euidenter ostendit, ubi misit ad inuitatos, & uenire noluerunt, & ait seruo:
Luc.14 Exi in plateas & uicos ciuitatis, & pauperes & debiles & cæcos & claudos introduc huc. Et ait seruus domino: Factum est ut imperasti, & adhuc locus est. Et ait dominus seruo, Exi in uias & sepes & compelle intrare ut impleatur domus mea. Vide nunc quemadmodum de his qui prius uenerunt dictum est, Introduc eos, non dictum est cõpelle. Ita significata sunt ecclesiæ primordia adhuc crescentis, ut essent uires etiam compellendi. Proinde quia oportebat eius iam uiribus & magnitudine roborata etiam compelli homines ad conuiuiũ salu D
tis æternæ, postea quàm dictum est, Factum est quod iussisti, & adhuc est locus, Exi, inquit, in uias & sepes & compelle intrare. Quapropter si ambularetis quieti extra hoc conuiuium sanctæ unitatis ecclesiæ, tanquam in uijs uos inueniremus, Nunc uero quia per multa & sæua quæ in nostros committitis, tanquam spinis & asperitate pleni estis, uos tanquam in sepibus inuenimus, & intrare compellimus. Qui compellitur, quò non uult cogitur, Sed cum intrauerit iam uolens pascitur. Cohibe itaq; iam iniquum & impacatum animum, ut in uera ecclesia Christi inuenias salutare conuiuium.

Tomi secundi, qui complectitur epistolas diui Augustini, & nonnullas aliorum ad ipsum, finis.

BASILEAE IN OFFICINA IO. FROBENII
ANNO M. D. XXVIII.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z.
A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X.
Omnes sunt terniones, præter a V & X quaterniones.

FINIS.